

Manuale Theologiae Moralis

auctore

LUDOVICO WOUTERS, C. SS. R.

THEOLOGIAE MORALIS ET PASTORALIS PROFESSORE EMERITO

CAROLUS BEYAERT, Editor Pontificius, ERUGIS (Belgii)

EXIMIO PATRI, ET DOCTORI ECCLESIAE
Sancto Alfonso Mariae de Ligorio

In Congregationis SS. Redemptoris
Centenario altero
hoc opus pie
dedicatur.

APPROBATIO

NIHIL OBSTAT.

Noviomagi, 15 Aug. 1932.

W. Duynstee, C. SS. R.

IMPRIMATUR.

Buscoduci, hac 17 Aug. 1932.

† A. F. Diepen.

Episcopus Buscoducensis.

Omnia iura reservantur.

Abbreviationes in allegationibus.

1. *Documenta ecclesiastica.*

- | | |
|-------------|--|
| 1. A. S. S. | = Acta Sanctae Sedis. |
| 2. A. A. S. | = Acta Apostolicae Sedis. |
| 3. C. I. C. | = Codex Iuris Canonici. |
| 4. S. R. C. | = Sacra Rituum Congregatio. Citatur Collectio, quae a S. Sede tanquam <i>authentica</i> approbata est. |
| 5. P. c. | = Pontificia Commissio ad codicis canones interpretandos. |
| 6. Collect. | = Collectanea S. Congregationis de Propaganda Fide. Citatur editio 1907. |

II. *Opera S. Alfonsi.*

- | | |
|---------------------------------|---|
| 1. S. Alf. Theol. Mor. I, 2 | = S. Alfonsus, Theologia Moralis, liber I, numerus 2. Citatur editio critica vaticana Patris Gaudé. |
| 2. S. Alf. Hom. Ap. tr. 3, a. 3 | = S. Alfonsus, Homo Apostolicus, tractatus 3, numerus 3. |
| 3. S. Alf. Op. Dogm. | = S. Alfonsus, Opera Dogmatica. Citatur editio <i>Walter</i> . |

III. *Diversa.*

- | | |
|-----------------------|---|
| i. Denz. Bannw. | = Intelligitur Enchiridion Symbolorum et Definitionum, confectum a <i>Densiger</i> . Citatur editio <i>Bannwart</i> . |
| 2. Ius. pont. | = Ius pontificium seu Ephemerides urbanae ad canonicas disciplinas spectantes. |
| 3. Mon. eccl. | = II Monitore ecclesiastico. |
| 4. N. R. théol. | = Nouvelle Revue théologique |
| 5. Linz. Quart.-Schr. | = Theologisch - praktische Quartalschrift. |
| 6. Eccl. rev. | = The Ecclesiastical review |
| 7. N. Kath. St. | = Nederlandsche Katholieke Stemmen. |

Prooemium.

Liceat, Benevole Lector, paucis exponere rationes, quae me ad hanc Summam Theologiae Moralis edendam perduxerint. Praeter amicorum me ad hoc impellentium vota, duplex eam evulgandi potissimum mihi exstitit ratio.

Prior in eo sita est, quod magna saepe utilitas iam inde Lectoribus obvenit, quod eadem doctrina diversimode a diversis auctoribus exposita reperitur. Ea enim hominum ingenii conditio est, ut quae hoc modo dicta obscura aliis, eadem aliis perspicua esse videantur. Magna autem me haec perpendentem tenuit spes, fore ut meus quoque dicendi modus pro aliquibus saltem Lectoribus non omni utilitate destitutus esset. Quae consideratio eo maiorem mihi animum addidit, cum eam confirmatam invenissem hisce S. Augustini: « Quisquis cum legit, dicit: hoc non bene dictum est quoniam non intelligo, locutionem meam reprehendat,... et forte vere potuit dici planius; verumtamen nullus hominum ita locutus est, ut in omnibus ab omnibus intelligeretur. Videat ergo cui hoc in sermone meo displicet, utrum alios in talibus rebus quaestionibusque versatos intelligat, cum me non intelligit, et eis potius quos intelligit, operam et tempus impendat. Non tamen propterea putet, me tacere debuisse,... Neque enim omnia, quae ab omnibus conscribuntur, in omnium manus veniunt; et fieri potest, ut nonnulli, qui etiam haec nostra intelligere valent, illos planiores non inveniant libros et in istos saltem incidant. Ideoque utile est, plures a pluribus fieri libros diverso stilo, non diversa (doctrina), etiam de quaestionibus eisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat, ad illos sic, ad alios autem sic » (lib. I. de Trinitate, c. 3. n. 5).

Altera ratio fundatur in voto, quod mihi perlegenti auctores, qui de doctrina morali egerunt, saepius in mentem venit. Constat enim, claritatem ac perspicuitatem in docendo inde praecipue maius capere augmentum, quo diversi doctrinae tractatus eorumque capita diversa magis continuo nexu inter se cohaereant, magisque lucido ordine inter se subsequantur; quem intimum ordinis nexum in libris de doctrina morali scriptis saepius desiderari, attente legentem haud effugisse putavi. Ea de causa meum scribendi laborem ad hoc quoque dirigere conatus sum, ut ordo et coniunctio tum in variis tractatibus, tum in diversis singulorum tractatum capitibus, tum

in ipsa materiae pertractatione, quam maxime observaretur, sperans fore ut sic agens aliquod emolumentum afferre valerem.

At vero, ut denuo verbis S.ⁱ Augustini utar, « memor sum non solum voluntatis, verum etiam infirmitatis meae. Ab his etiam, qui ista lecturi sunt, ut ignoscant peto, ubi me magis voluisse quam potuisse dicere adverterint, quod vel ipsi melius intelligunt, vel propter mei eloquii difficultatem non intelligunt: sicut ego eis ignosco, ubi propter suam tarditatem intelligere non possunt » (1. V de Trinitate. c. 1. n. 1).

Scribebam Noviomagi, in Collegio S. Alfonsi, die 2 Aug. 1932.

L. Wouters, C. SS. R.

INTRODUCTIO.

De notione, fontibus, historia, methodo et divisione theologiae moralis.

I. Notio. Theologiae moralis — uti notio omnis scientiae — ex obiecto haurienda est. Cum enim *scire* sit actio seu directio mentis, omnis autem actio ex obiecto dirigatur, consequens est, ut scientia quaelibet ex obiecti notione definiatur. Quibus spectatis, Theologia moralis definiri potest: Scientia, quae, quid in ordine ad finem ultimum supernaturalem praeceptum vel prohibitum sit, ex principiis supernaturalibus docet. Dicitur:

1. *Quid seu quatenus actiones humanae praeceptae vel prohibita sint.* Hisce indicatur *obiectum materiale* Theologiae moralis; quod constituunt actiones humanae, eaeque quidem quae sub *praeceptum* vel *prohibitionem* cadunt. Nimirum Theologia moralis stricte loquendo generatim docet, quomodo homo ad finem ultimum dirigatur. Verum ne ipsius materia in immensum excrescat, non in singulis vitae Christianae actibus immoratur, sed arctioribus limitibus contenta, ea (saltem imprimis) respicit, quae lege aut praecepto imponuntur vel prohibentur.

2. *In ordine ad finem ultimum supernaturalem;* quibus assignatur *obiectum formale* quod Theologiae moralis; quod constituunt actiones humanae quatenus *in ordine ad finem ultimum supernaturalem* praeciuntur vel prohibentur.

3. *E principiis supernaturalibus.* Hisce indicatur *obiectum formale quo* Theologiae moralis. Scilicet dicta scientia actionum humanarum praeceptorum vel prohibitarum notitiam haurit ex principiis a Deo immediate vel mediate edoctis. Attamen in decursu tractatum non praetermittemus principia naturali ratione innixa, ut ex fontibus sub II assignandis magis patebit.

Ex dictis eruitur, Theologiam moralem différe: i° a *Theologia dogmatica*, quae magis veritates speculativas respicit, dum Theologia moralis in practicis immoratur. Utraque tamen unam scientiam constituit, quae *Theologia* dicitur; 2° a *Theologia ascctica*, et a *Theologia mystica*, quae respiciunt ea, quae non praeciuntur sed supererogatoria sunt et

ad perfectionem vitae Christianae spectant³; 30 a *lure canonico*, quod pertractat actiones humanas, quatenus directe ordinantur ad bonum commune Ecclesiae; 40 a *Philosophia morali*, quae innixa principiis naturali rationis lumine cognitis, considerat actiones humanas in ordine ad finem naturalem,

II. Fontes. Ex obiecto formali indicato patet, fontes Theologiae moralis proprios esse revelationem, item magisterium atque disciplinam Ecclesiae, sive ea scripto consignata sive traditione aut usu tantum sancta sunt. Loquitur autem Ecclesia tum expressis suis edictis, tum doctorum doctrinam commendando, tum credentium docentiumve circa aliquam doctrinam consensu, si vere habeatur. Praeterea, uti iam sub I notavimus, non praetermitteremus principia naturali rationis lumine cognita, tum quia plures in vita occurrunt obligationes, de quibus revelatio tacet, tum quia ipsa ratio naturalis iis, quae revelata sunt, plurimum luminis afferre potest. Atque ita fiet, ut tota Theologiae moralis aula duplicato divinae Sapientiae lumine, scilicet et supernaturali et naturali, continuo pulcherrime illustretur.

III. Historia. In Theologiae moralis historia tres praecipue epochae distinguere possunt.

i. *Prima* ex Ecclesiae primordiis usque ad medium aevum percurrit. Patres saec. I^o seu Patres Apostolici (S. Clemens Romanus, S. Ignatius,

1 Theologia moralis, ut diximus, vi vocis omnes quidem mores seu actiones humanas comprehendit, verum ne materia eius nimis extendatur, ea tantum respicit, quae per Dei legem sub praeceptum vel prohibitionem cadunt. Cetera relinquuntur Theologiae asceticae aut Theologiae mysticae, prout de via ordinaria vel de via plus minusve extraordinaria sermo est.

Quod attinet ad S. *de fons*, is non solum Theologiae moralis, verum etiam et asceticae et mysticae Doctor existit. *Theologiam asceticam* continent eius opera spiritualia, non quidem systematice sed magna tamen cum sapientia atque rerum abundantia conscripta; in quibus caput est doctrina de diligendo atque imitando Jesu Christo, de assiduitate precandi, de invocanda B. Maria Virgine atque de methodo meditandi. *Theologiam mysticam* concinne et breviter, at quasi complete reperies in *Praxi Confessorii*, quae est in calce Theologiae moralis, cap. VII et maxime cap. IX.----². Dicimus <si vere habeatur>; quod praepropere aliquando asseritur. Ceterum tunc tantum consensus iste veritatis catholicae criterium est, si diutius et constanter aliquid tamquam certum atque cum fidei dogmate necessario connexum exhibet. Quod vero theologicas doctrinas attinet, quatenus tantum ut tales in scholis traduntur et ab auctoribus propugnantur in libris, Card. *Franselin*: <Non certe repugnat, ait, ut aliqua sententia *aliquamdiu* inter theologos *communis*, postea argumentis et documentis melius perspectis communis esse desinat vel etiam obsolescat>. (*De div. trad. Thes.* 17). Card, *de Lugo*: «Quae opinio hoc saeculo in scholis frequentissima est, et fere ab omnibus defenditur, saeculo proximo, re melius examinata et novis fundamentis apparentibus, a paucis retinetur.». (*De fide. disp.* 20, n. 128). Cfr. *Ter Haar*, *De systemate morali antiquorum probatissimarum*, p. 98.

M., S. Polycarpus, Hennas aliique) multa de ethica Christiana disseruerunt, maxime fidem, charitatem proximi et Dei, necnon patientiam commendantes. Apologetae saec. 2ⁱ et 3ⁱ christianae vitae praxin paganis moribus opposcentes contemptum mundi, beneficentiam, virginitatem, martyrium praedicant. Christianam praxin eximie evolvunt Clemens Alexandrinus, Origenes, Tertullianus, S. Cyprianus. Quibus succedunt SS. Ambrosius et Augustinus, quorum opera primae systematicae expositionis ethicae christianae rudimenta continent. Multa in operibus S. Hieronymi, S. Basilii, S. Gregorii Nysseni et S. Gregorii Nazianzeni, S. Ioannis Chrysostomi, S. Ephrem, S. Cyrilli Ierosolymitani moralia reperies; tandem S. Gregorius Magnus in moralium libris XXXV atque in Libro regulae pastoralis quasi Theologiae moralis et pastoralis repertorium Ecclesiae reliquit.

2. *Secunda* epocha a media aetate usque ad Cone. Trid. protrahitur. Cuius aetatis initio Sanctorum Patrum documenta moralia canonesque poenitentiales collecta, parum ex proprio penu edidere S. Isidorus Hispalensis, S. Beda Ven., S. Ioannes Damascenus aliique. Ex saec. XI scientia moralis scholastice tradi coepta est ut Theologiae universae pars a summis quidem doctoribus, in quibus, post Petrum Lombardum, S. Albertum Magnum, Alexandrum Alensem, maxime eminet Doctor Angelicus Aquinas, praecipue in Summae Theologicae parte secunda. Casuisticam post alios valde promovit S. Raymundus de Pennafort (f 1275) aliique. Separatam a Theologia dogmatica moralem pertractavit S. Antoninus (t 1459).

3. *Tertia* epocha post Concilium Tridentinum aperta est. Ex quo tempore doctrina moralis amplissimis tractatibus, sive cum Theologia dogmatica coniunctis, sive — ex fine saeculi XVI — ab ea separatis, exposita et evoluta est. Alii quidem doctrinam moralem S. Thomae commentariis illustrarunt; integram Theologiae moralis copiam methodo Scholastico — casuistica pertractarunt alii; aut etiam peculiarias materias uberiori stylo commentati sunt. Aurea ista fuit aetas, quae fere usque ad saeculi XVII medium percurrit. Ex eo tempore et nimia multorum Theologorum in re morali benignitas, et aliorum immoderatus rigor, acerrimaeque quae, plaudentibus Iansenianis et instigantibus, inde controversiae exarsere, Theologiae moralis splendorem diu obfuscarunt. Cui interea Summi Pontifices, sive exaggeratas damnando propositiones, sive viam in re morali sequendam indigitando, remedium afferre conati sunt. Tandem S. Alfonsus Maria de Liguori (1696-1787) « non sine providentissimo Dei consilio Theologiam moralem exarare aggressus est, ut morum doctrinam vere catholicam, medium tenentem inter ni-

miam severitatem et nimiam benignitatem, accurate et solide ostenderet'» ita, ut per eam «Christi fidelium animarum moderatores inoffenso pede incedere possent»*

Post emortuas priorum ultimi saeculi decenniorum in S. Alfonsi doctrinam laxitatis insimulationes, omnes, qui de re morali scripsere, *ad mentem* saltem *Sancti Alfonsi* docere profitebantur, ita ut, doctore non suspectae auctoritatis testante, » moralis hodierna dici queat Alfonsiana'» Cui rei, praeter internum Alfonsianae doctrinae characterem, multum contulere Summorum Pontificum continuata eius doctrinae commendatio atque Doctoris Ecclesiae honores Sancto collati.

Graves ultimis praecipue decenniis contra Theologiam moralem catholicam fere ubique terrarum motae sunt obtrectiones et calumniae. Quibus, quasi praeoccupantes, iam Sancti Patres Ecclesiae responderunt, coetaneis suis et christianae vitae praecepta et praxin demonstrantes. Pulcherrime hoc S. Augustinus in libro *De moribus Ecclesiae**, Ecclesiam catholicam alloquens, praestitit; item in libro *De civitate Dei*;⁶ tandem ipse in Epistola ad Marcellinum* « Qui doctrinam Christi adversam dicunt esse reipublicae, dent exercitum talem quales doctrina Christi esse milites iussit; dent tales provinciales, tales maritos, tales coniuges, tales parentes, tales filios, tales dominos, tales servos, tales reges, tales iudices, tales denique debitorum ipsius fisci redditores et exactores, quales esse praecipit doctrina Christiana, et audeant eam dicere adversam esse reipublicae; immo vero non dubitent eam confiteri magnam, si obtemperetur, salutem esse reipublicae ».

IV. Methodus. Triplex in Theologia morali pertractanda methodus distinguui potest: *speculativo-scholastica*, quae in principiis elucidandis et comprobandis immoratur, sicque fundamentum praebet, cui casuistae, ut dicuntur, inniti possint; *casuistica*, quae, principiis brevi expositis, inquirat, quid in variis adiunctis, maxime in implexis, licitum vel illicitum sit; *mixta*, quae utramque methodum coniungit. Posterior methodus, i. e. mixta praeferenda est. Cum enim Theologia moralis scientia quidem sit, at ea, quae ad praxim plane dirigatur, liquet, in ea addiscenda et tradenda non solum methodum speculativo — scholasticam, quae ex principiis regulas morum generaliores deducit, verum etiam methodum casuisticam adhibendam esse. Haec siquidem pro minutis circumstantiis, quibus actiones humanas immergi saepe contingit, rite ponderandis, uti-

Ita E. Müller, Theol. mor.¹ I, p. 55-----'. Plux IX, *Litterae Apostolicae* de S. Alfonso Maria de Liguori titulo Ecclesiae Doctoris aucto, 7 Jul. 1871. -----
' BoUQUILLON, Theol. mor. fund. Introd. n. 137. ----- '. Lib. I cap. 30, n. 62-63. -----'. L. XIX, c. 17. -----*. Ep. 138-

lissimam atque fere necessariam praebet exercitationem; nec igitur excludi potest, modo propositarum quaestiones solutiones cum summa discretione perpetuaque ad ipsa principia attentione exhibeantur. Immo vero casuisticam recte vocabis ipsum cumulum decisionum auctoritatis ecclesiasticae, quae vitae Christianae multiplices casus practices respiciunt; cuius quidem studium per se necessarium esse, nemo non videt.

Ad rem 5. *Alfonsus*: « Asserunt satis esse notitiam principiorum, et sufficere ad Theologiam moralem comparandam eos tantum libros pervolvere, qui eruditionis specimen prae se ferentes in generalibus principiis totam huius longae artis seriem consistere putant, necessariis quaestionibus dubiisque praetermissis, celebriorum auctorum auctoritates elate et inepte despicientes; sed prorsus falluntur... Maxima quippe huius scientiae difficultas in hoc consistit, ut principia ad casus particulares bene applicentur et diverso modo, prout diversae occurrunt circumstantiae, ex quibus resolutionum pendet variatio » (Diss. de usu moder, op. prob.). Et iam Angelicus Doctor observavit: < Sermones enim morales universales minus sunt utiles, eo quod actiones in particularibus sunt » (2. 2, Prologus).

V. Divisio. Theologia moralis dividitur in *generalem* seu fundamentalem et *specialem*. Etenim scientiae divisio ex ipsius materia seu obiecto hauriatur oportet. Iam vero tota Theologia moralis in eo est, ut, quomodo actus humani in finem ultimum dirigantur seu — quod in idem incidit — quomodo christiane vivatur, edoceat. Id autem edocet disserendo *primum* de principiis generalibus vitae christianae; quae exponet Theologia moralis generalis: *deinde* de ipso exercitio vitae christianae seu de cultu virtutum; *tum* de praecipuis adminiculis vitae christianae seu de sacramentis; *denique* de sanctione vitae christianae seu de poenis ecclesiasticis; quae exponet Theologia moralis specialis. Atque ita tota Theologia moralis quattuor libris absolvetur.

LIBER I.

De principiis generalibus vitae Christianae'

Libro primo, qui Theologiam moralem generalem exhibebit, dicemus *primum* de fine ultimo hominis, *deinde* de motu in ordine ad finem ultimum seu de actu humano, spectato secundum esse morale, *tum* de eis, quae disponunt ad actum humanum seu de habitibus, maxime de habitibus bonis.

TRACTATUS I.

De fine ultimo hominis.

Agemus *primum* de fine generating *deinde* de ultimo fine hominis.

DISSERTATIO I.

De fine generatim.

I. Notio finis. Finis dicitur: Id, cuius gratia aliquid fit, seu id, cuius gratia agens operatur, seu id. quod appetitum operaturi excitando, ipsum ad agendum allicit. Iam vero appetitus non allicitur nisi a bono apprehenso. Hinc bonum et finis, etsi conceptu formali differant, materialiter in idem incidunt; scilicet una eademque res dicitur *bonum* quatenus convenit appetitui, *finis* quatenus per illam convenientiam ad agendum allicit.

Bonum ratione appetibilitatis triplex distinguitur: *honestum*, *delectabile* et *utile*. *Honestum* est, quod est conforme regulis morum; *delectabile*, quod aptum est ad satiandum appetitum; *utile*, quod aptum est ad aliud bonum consequendum. Porro quum finis sit illud, quod sua bonitate ad alendum moveat, bonum utile qua tale non habet rationem finis sed *solius medii* (S. Thom i. q. 5, a. 6, ad 2); id enim

' . Cfr. Ioannes a S. Thoma, Cursus theologicus, In iam 2ae S. Thomae; Caietanus, In 2an' 2«e q. 1-5; Billuart, ia 2a, De ultimo fine; *Salmanticenses*, Cursus theologicus, tract. 8, De ultimo fine; tract. 9, De Beatitudine; Pesch, Praelect. dogm. t. III, tr. II, De Deo fine ultimo, sect. I, De ultimo fine hominis; Lehu, Philosophia moralis et socialis, t. I; Serticlanges, La philosophie morale de St. Thomas d'Aquin; CaThrein, Moralphilosophie, 1 Band; PèGuES, Comm, franc, lit. de la Somme de S. Thomas, tr. VI; Meyer, Institutiones Iur. nat. seu Philosophia moralis universa, pars I, Ius naturale generale; Potters, Compendium Ethicae generalis; Sweeny. Theologia moralis fundamentalis '.

quod ratione alterius eligitur, dicitur *medium*. Ita v. g. victoria est finis pugnantium, pugna vero est medium.

2 II. Divisio finis. Finis distinguitur :

1. In finem *operis* et finem *operantis*. Finis operis seu intrinsecus est finis, ad quem opus natura sua ordinatur; finis operantis est finis, quem operans in agendo intendit, sive est finis ipsius operis sive est alius finis. Ita in eleemosyna finis operis est levamen pauperis; finis operantis potest esse pauperis levamen vel vana gloria vel aliud quidpiam. (cfr. S. Thom. 2. 2. q. 141, a. 6, adl).

2. In finem *qui*, finem *cui* et finem *quo*. Finis *qui* est ipsum bonum, quod intenditur; finis *cui* est persona, cui bonum appetitur; finis *quo* est ipsa possessio seu acquisitio boni intenti. Ita sanitas est finis qui, infirmus finis cui, acquisitio sanitatis finis quo, a medico intentus '.

3. In finem *primarium* et finem *secundarium*. Finis primarius seu principalis est, qui ita ab operante intenditur, ut ipso deficiente non ageret, et propter ipsum ageret, etiamsi alii fines deficerent. Finis secundarius est, qui ita intenditur, ut sine illo nihilo minus actio poneretur.

4. In finem *ultimum* et finem *intermedium*. Finis ultimus est, qui solum ratione sui intenditur, adeoque ad alium finem non refertur. Finis intermedius dicitur, qui ratione sui quidem intenditur, sed cum relatione seu subordinatione ad finem ulteriorem.

5. In finem *naturalem* et finem *supernaturalem*, prout naturalibus mediis vel — ut visio beatifica — solo medio supernaturali attingi potest.

DISSERTATIO II.

De fine ultimo hominis.

In hac quaestione pertractanda distinguendum inter finem *cui* et finem *qui*, a. v. inter subiectum, in quod aliquod bonum ordinatur, et ipsum bonum, quod ordinatur in illud subiectum.

3 I *Finis ultimus cui hominis — sicuti omnis creaturae — est Deus seu bonitas divina. Patet: i° ex S. Scriptura: « Propter quem omnia, per quem omnia » ; « Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum » **

Finis *qui* et finis *quo*, v. g. sanitas eiusque acquisitio, item finis *qui* et finis *cui*, v. g. sanitas et infirmus, cui sanitas appetitur, non habeantur ut plures fines simpliciter, sed potius ut duae quasi-partes unius finis totalis (Billuart, l. c. a. 1).
-----* Hebr. II, 10.-----* Prov. XVII, 4.

Probatur 2° *ratione*. Qui est causa prima ideoque dominus absolutus omnium, necessario est finis, *cui* omnia subordinantur. Atqui Deus est causa prima ideoque dominus absolutus omnium.

II. *Finis ultimus qui hominis est gloria | Dei externa, eaque obiectiva 4 et formalis.* Patet i° ex 5". *Scriptura*: « Et omnem qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum et feci eum. » Patet 2° e *ratione*; nam ex eo quod Deus est finis ultimus *cui* hominis, sequitur, hominem ad bonum Dei ordinari. Atqui bonum Dei, ad quod homo ordinatur, nequit esse aliud nisi gloria Dei externa, eaque obiectiva et formalis. Etenim bonum illud nequit esse aliquod bonum *intrinsecum*; siquidem Deus infinitus est, ideoque bonum eius intrinsecum perfici nequit. Neque aliquod bonum extrinsecum, quod *Deo utile sit*; quandoquidem Deus infinite beatus est. Restat igitur, ut illud bonum sit *gloria Dei externa*, seu consistat in eo quod homo bonitatem divinam glorificat. Est autem finis hominis gloria Dei externa, *eaque obiectiva et formalis*. Quaelibet enim creatura debet Deum glorificare eo modo quo potest illud peragere. Porro homo potest Illum non solum obiective — i. e. bonitatis Eius similitudinem exhibendo — verum etiam formaliter glorificare, i. c. cognoscere, amare, extollere (S. Thom. c. Gent. 1. 3, c. 20). Hinc Cone. Vatie.: « Deus bonitate sua et omnipotenti virtute, non ad augendam suam beatitudinem, nec ad acquirendam, sed ad *manifestandam* perfectionem suam per bona, quae creaturis impertitur, liberrimo consilio.... de nihilo condidit creaturam. » Et: « Si quis mundum ad Dei gloriam conditum esse, negaverit, a. s. * ».

III. Praeter finem absolute ultimum, qui homini cum omni creatura 5 communis est, atque consistit in externa Dei gloria, est *alius etiam finis*

'. Gloria sumitur dupliciter: *improprie* pro ipsa excellentia, vi cuius aliquis meretur cognosci, laudari, amari; *proprie* pro excellentiae notitia, laude, amore, atque hoc sensu sumpta definiri solet: Clara cum laude notitia. ----- '. Gloria Dei distinguitur duplex, *interna* et *externa*, prout est in Deo, vel Ipsi a creaturis exhibetur.

Interna iterum duplex est, *obiectiva* et *formalis*. *Obiectiva* est ipsa excellentia divina; *formalis* est ipsius Dei infinita cognitio, amor et gaudium de sua infinita excellentia.

Externa quoque duplex est, *obiectiva* et *formalis*. *Obiectiva* consistit in eo quod excellentia seu perfectio divina in creaturis relucet; *formalis* in eo sita est, quod perfectio divina a creaturis cognoscitur, amatur et extollitur. Porro creaturae irrationales solum obiective Deum glorificant; rationales autem etiam ad formalem glorificationem tenentur. Praeterea gloria obiectiva ad gloriam formalem ordinatur, atque ab ea completur, a. v. creaturae irrationales ordinantur ad manifestandas homini perfectiones divinas, atque ad ipsum excitandum, ut Deum formaliter glorificet. Hinc irrationalia dicuntur ordinari in Deum, mediante homine; homo vero immediate in Deum ordinatur. ----- . Is. XLIII, 7. ----- * Constit. *Dei Filius*, cap. 1, et can. 5.

ultimus homini proprius. « In partibus universi, ita S. Thomas, unaquaeque creatura est propter suum proprium actum et perfectionem » (i. q. 65, a. 2). Tam vero *finis ultimus homini proprius est beatitudo*. Is enim merito dicitur finis proprius hominis, in quem ipse appetitu naturali, ideoque ab auctore naturae indito, tendit. Atqui homo appetitu naturali tendit in beatitudinem.

Coroll. Beatitudo, utut merito dicitur finis ultimus homini proprius, subordinatur tamen gloriae Dei, quae est finis absolute ultimus. Etenim ex eo quod Deus est finis ultimus *cui* hominis, sequitur, omnia quae ad hominem pertinent eumve respiciunt, ideoque ipsam quoque hominis beatitudinem ad bonum Dei, i. e. ad gloriam eius externam ordinari. Ceterum beatitudo hominis et gloria Dei externa ita inter se connectuntur, ut iisdem actibus constituentur; quod hisce exponit Eessius: « Summa Dei gloria est summum bonum nostrum, et summum bonum nostrum non potest esse nisi summa eius gloria. Ratio est, quia summa eius gloria externa est Ipsum a nobis perfecte cognosci, amari et gustari. Unde consistit in tribus actibus vitalibus; et in iisdem formaliter consistit summum bonum nostrum... Summum enim bonum nostrum et formalis beatitas est Deum videre, amare, gustare, seu quod idem uno verbo dici potest, Deo frui. Itaque in summa Dei gloria formaliter et intrinsece includitur summum bonum nostrum, ita ut sine illa concipi nequeat; et hoc ipso, quod Deus illam gloriam intendit et quaerit, intendit et quaerit summum bonum et commodum nostrum | ».

6 IV. Quo magis dilucidetur beatitudo, quam finem homini proprium esse probavimus, plura de beatitudine exponenda sunt:

i./h *quo consistit beatitudo?* Beatitudo, quae conceptu suo omnis boni praesentiam, omnis mali absentiam importat, sumitur *objective* seu materialiter et *subiective* seu formaliter. *Obiectiva* est ipsum « bonum perfectum quod totaliter quietat appetitum » (S. Thom. 1. 2. q. 2, a. 5). *Subiectiva* est ipsa boni plene beatificantis adeptio seu possessio. Porro:

a) *Beatitudo obiectiva* seu bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum humanum, non est res creata sed Deus. Etenim illud bonum totaliter quietat appetitum humanum, quod perfecte quietat intellectum et voluntatem. Atqui nulla creatura potest praedictas facultates perfecte quietare; quietat autem illas Deus.

Probatur maior. Partes hominis sensitiva et vegetativa subordinantur parti rationali, ita ut non sint propter se, sed ut vitam rationalem possibilem reddant; hinc unum cum parte rationali finem ultimum habent.

Quo posito, finem suum consequuntur eo ipso quod pars rationalis perfecte quietatur.

Probatur minor. Cum intellectus et voluntas omnis veri et boni capaces sint, eorumque innatum habeant desiderium, illud solum bonum dictas facultates perfecte potest quietare, quod in se continet omne verum et bonum. Atqui nulla creatura continet omne verum et bonum; continet vero illa Deus (S. Thom. i. 2, q. 2, a. 8).

b) *Beatitudo subiectiva* seu formalis consistit omnium consensu in aliqua operatione atque quidem partis rationalis. Consistit in aliqua operatione: «est enim beatitudo ultima hominis perfectio: unumquodque autem intantum perfectum est, inquantum est actu» (S. Thom. 1. 2, q. 3, a. 2). Consistit in operatione partis rationalis, non autem sensitivae; «nam beatitudo hominis consistit essentialiter in coniunctione ipsius ad bonum increatum, quod est ultimus finis, ut supra ostensum est, cui homo coniungi non potest per sensus operationem» (S. Thom. i. 2, q. 3, a. 3), ut patet. Disputatur vero, in *quonam* actu partis rationalis beatitudo consistat. Secundum alios sita est in actu *solius voluntatis*, sive amoris, ut docent Scotistae, sive gaudii, ut censent alii. Secundum alios consistit in actu *intellectus et voluntatis*. Secundum alios in actu *solius intellectus*, nimirum in perfecta cognitione Dei; quae sententia est S. Thomae (1. 2. q. 3, a. 4), et vera videtur. Etenim beatitudo formaliter consistit in actu, quo formaliter *consequimur* summum bonum. Atqui actus ille non est amor, neque gaudium, sed cognitio seu visio perfecta Dei. *Non est amor*, quo inclinamur in obiectum, sed non consequimur illud; *neque gaudium*, quod est de bono possesso, ideoque acquisitionem eius supponit; *sed cognitio seu visio perfecta*, quippe qua cognoscens sibi uniat, ideoque consequatur obiectum cognitum.

2. *Quomodo dividitur beatitudo?* Beatitudo dividitur in *naturalem* 7 et *supernaturalem*. *Naturalis* «est naturae creatae proportionata. quam scilicet res creata potest attingere secundum virtutem suae naturae» (S. Thom. i, q. 23, a. 1). *Supernaturalis* est, quae «excedit proportionem naturae creatae et facultatem» (S. Thom. 1. c.).

Porro beatitudo *naturalis* consistit in «perfecta quidem (relative ad capacitatem naturae) sed *mediata*, solummodo *abstractiva* cognitione Dei, quatenus est *fluctor naturae*. Haec nimirum divinorum contemplatio, etsi quoad claritatem longe perfectior omni cognitione huius vitae mortalis, in statu naturae purae non pervenisset ad Dei *visionem*, sed fuisset cognitio Dei ex creaturis, et praecipue per *scientiam infusam*. Ex ista cognitione promanasset perfectus amor naturalis Boni infiniti, et interminabile gaudium. Itaque in statu beatudinis naturalis homo, ab omni

malo physico et morali prorsus immunis, perpetua Boni infiniti possessione naturaliter perfecte beatus fuisset ' ».

Beatitudo *supernaturalis* consistit in immediata seu intuitiva visione Summi Boni seu Essentiae Divinae, (n. 8).

Nota. Status beatitudinis supernaturalis est complexus omnium, quae hominem in ordine supernatural! *undequaque* beatum reddunt. Huc praeter ea, quae ad essentiam requiruntur, pertinent amor beatificus, gaudium, perennitas, impeccabilitas, resurrectio et glorificatio corporis, etc.

8 3. *Quaenam beatitudo est finis hominis?*

Beatitudo supernaturalis est vere finis hominis; quod patet tam ex S. Scriptura * quam ex doctrina Ecclesiae '. Ex hisce tamen non consequitur, beatitudinem naturalem sublatam esse. « Nunc est eadem natura, et consequenter eadem capacitas; unde cum *gratia non destruat naturam, sed perficiat*; non privat illam hac perfectione naturali. Et ita certum est, in supernatural! beatitudine habiturum hominem omnem perfectionem sibi connaturalem, quomodo probat D. Thomas, hominem *videntem* Deum non privari *cognitione naturali* Dei ; quin potius maxime in illa perfici; et idem proportionaliter est de amore ».

9 4. *Destinatio huius vitae est glorificatio Dei imperfecta, secundarie beatitudo imperfecta.* Scilicet cum finis ultimus, i. e. externa Dei glorificatio et beatitudo, in praesenti vita perfecte obtineri nequeat, restat ut haec vita debeat esse via et praeparatio ad perfectam seu consummatam Dei glorificationem et beatitudinem in altera vita consequendam. Porro vita terrestris nequit esse via, praeparatio seu dispositio ad glorificationem Dei nostramque beatitudinem consummatam, nisi dictam glorificationem et beatitudinem in hac vita inchoemus. Ergo destinatio huius vitae est inchoata seu imperfecta Dei glorificatio, et secundarie imperfecta beatitudo, consistens in cognitione et amore Dei, in gaudio et pace, inde orituris.

SCHOLION.

De necessitate agendi propter finem '.

10 I. *Homo, cum deliberate agit, semper agit propter aliquem finem.* Semper enim ac deliberate agit aliquem effectum seu aliquod bonum

\ Potters, Compendium Ethicae Generalis, l n. 43. -----* Cfr. 1 ad Cor. XIII, 12; i Io, III, 2.-----'. Benedictus XII, Constit. *Benedictus Deus*; Cone. Florent, in Decreto Unionis, Denz.-Bannw., n. 530, 693 -----Suarez, De ult. fin. disp. 4, s. 3, n. 4

intendit. Atqui effectus ille vere est finis: finis enim est id, cuius gratia aliquid fit (S. Thom. i. 2, q. 1, a. 1).

If. *Homo cum deliberate agit, semper agit propter aliquem ultimum finem.* Etenim homo, cuius appetitus rationalis bonum ceu obiectum suum respicit, atque solo bono, quod ut perfectum apprehenditur, satiatur, homo, inquam, quidquid deliberate appetit, appetit aut ut bonum perfectum aut ut tendens ad bonum perfectum. Atqui in utroque casu agit propter ultimum finem: in casu *priori*, quia bonum perfectum habet rationem ultimi finis; in casu *posteriori*, quia appetens aliquid ut tendens ad bonum perfectum appetit illud in ordine ad bonum perfectum seu ad ultimum finem (cfr. S. Thom. i. 2, q. 1, a. 6).

III. *Ultimi fines, ob quos homo de facto agere potest, distinguuntur tres, scilicet Deus, creatura et beatitudo in communi.* Ex hisce Deus et creatura sunt fines ultimi in concreto, utpote obiectum concretum respicientes, et dicuntur fines *materiales*; beatitudo est finis ultimus in abstracto, utpote respiciens bonum perfectum indeterminatum seu quodcumque illud sit; et dici solet finis *formalis*. Iam vero Deum et creaturam posse intendi ut ultimum finem, patet et ab omnibus admittitur. Idem dicendum videtur de beatitudine in communi. Etenim omnium consensu dantur actus venialiter mali. Atqui eiusmodi actus neque referuntur in Deum ut in finem ultimum; neque in creaturam ut in finem ultimum, quia tunc forent mortalia. Restat igitur, ut referantur ad beatitudinem in communi. Adhaec dantur actus boni, positi sine caritate. Eiusmodi autem actus non videntur referri in Deum ut in finem ultimum (n. 243); neque referuntur in creaturam ut in finem ultimum, quia tunc forent graviter mali. Hinc admittendum videtur, eos referri in beatitudinem in communi. Alii tamen aliter docent, censentque, actus venialiter malos actusque bonos sine caritate positos referri in Deum positive, in creaturam negative vel — ut alii dicunt — in Deum efficaciter, in creaturam inefficaciter¹.

IV. *Homo uequit agere simul ob plures ultimos fines.* Nam illud appetit aliquis ut ultimum finem, quod appetit ut bonum perfectum; hinc ultimus finis ita implet hominis appetitum, ut nihil extra ipsum homini appetendum relinquatur; quo posito, nec aliquid extra ipsum appetere potest (S. Thom. i. 2, q. 1, a. 5). Hinc actus deliberatus refertur aut in *solum* Deum, aut in *solam* creaturam, aut in *solam* beatitudinem in communi tanquam in finem ultimum. Si in Deum, actus bonus est; si in creaturam, graviter malus est; si in beatitudinem in communi, bonus vel

¹. Cfr. Bilcuart, De ultimo fine, diss. I. a. 4 et 5.

venialiter malus est, prout est vcl non est reſcribilis in Deum (n. 243). Alii tamen aliter ſecundum dicta ſub III.

- 14 V. *Homo agens propter aliquem ultimum finem actum ſuum ſaltem virtualiter in illum finem refert*, ſeu ſaltem virtualiter illum finem intendit. Quocirca primum notes, intentionem diſtingui in intentionem actua-lem, virtualem, habitualement et interpretativam ; et in intentionem explici-tant et implicitam. Intentio *actualis* habetur, quando quis aliquem finem actu intendit ſeu vult. Intentio *virtualis*, quando quis aliquem finem actu voluit et vi volitionis praeteritae agit, quamvis de fine actu non cogitet. Intentio *habitualis*, quando quis finem intendit, nec intentionem revo-cavit, ſed tamen vi iſtius intentionis non agit. Intentio *interpretativa*, quando quis finem non intendit, ſed intenderet eum, ſi de eo cogitaret; alii tamen nomine intentionis *interpretativae* eam intelligunt, quae ab aliis dicitur *implicita*. Intentio *explicita* habetur, quando aliquis finis diſtincte ſeu ſecundum proprium conceptum intenditur. Intentio *impli-cita*, quando aliquis finis continetur in alio explicite volito. Quibus prae-notatis, *probatuſ propoſitio*: Nemo vere agit propter aliquem finem, niſi intentio finis aliquo modo influxum in actum ex parte agentis exerceat. Atqui nec interpretativa nec habitualis intentio ad illud ſufficiunt, ſuf-ficit vero intentio virtualis, ut e notionibus traditis eruitur.

TRACTATUS II.

De motu in ordine ad ultimum finem seu de actu humano, spectato secundum esse morale.

Exposito ultimo fine hominis, dicendum de motu in ordine ad finem ultimum seu de actu humano, spectato secundum esse morale. Verum quo magis clarescant, quae de eo dicenda sint, praevis agemus de actu humano considerato secundum esse physicum.

DISSERTATIO I. (praevis)

De actu humano, spectato secundum esse physicum.

(S. Thom. 1. 2, q. 1, a. 1 ; q. 6-21 ; S. Alf. Theol. Mor. 1. V, I-XXXIII ; Hom. Apost. tract. 3, n. 1-18)‘.

Exhibebimus *primum* doctrinam summariam actus humani physice spectati, *deinde* singula eius elementa seorsim spectabimus.

Pars I.

Doctrina summaria actus humani

I. Notio actus humani. Actus humanus est actus, qui procedit a deliberata hominis voluntate. Etenim actiones « illae solae proprie dicuntur *humanae*, quae sunt propriae hominis, inquantum est homo: differt autem homo ab irrationalibus creaturis in hoc, quod est suorum actuum dominus; unde illae solae actiones vocantur proprie *humanae*, quarum homo est dominus; est autem homo dominus suorum actuum per rationem et voluntatem; unde et liberum arbitrium esse dicitur *facultas voluntatis, et rationis*; illae ergo actiones proprie *humanae* dicuntur, quae ex voluntate deliberata procedunt » (S. Thom. 1. 2, q. 1, a. 1, S. Alf. V. I).

‘. Cfr. Ioannes a S. Thoma, In 1TM 2[^], t. I; Caietanus, In 1^{am} 2^{ae}, q. 6-17; q. 22-48; Billuart, 1^a 2^{ae}, De actibus humanis; Gonet, Clypeus Theol. Thom. 2^a pars, tract. I, De actibus humanis; Suarez, In 1^{am} 2^{ae}, De voluntario et involuntario in genere deque actibus voluntariis in speciali; PèfiiüES, Comm, franc, lit. de la Somme théol, t. VI et VII; Bouquillon, Theol. mor. fund, tract. 4, sect. 1, De actu libero; Frins, De actibus humanis; Walsh, Tractatus de actibus humanis; Pesch, Praelect. dogm. tom. III, tract. II, De Deo fine ultimo, sect. II, De actibus humanis in se consideratis; Lehu, Philosophia moralis et socialis; Walter Mc Donald, The principles of moral Science; Potters, Compendium Ethicae generalis; SWEENS, Theologia moralis fundamentalis.2.

Alii actus, qui procedunt quidem ab homine, non autem ex voluntate vel non ex voluntate deliberata, dicuntur actus *hominis*. Eiusmodi sunt V. g. prima intellectus cogitatio, desiderium beatitudinis, amor Sanctorum beatificus (S. Alt. V, II).

16 II. Principia intrinseca actus humani. Ut ex definitione tradita sequitur, principia intrinseca actus humani sunt intellectus et libera voluntas seu, ut alii malunt, intellectus, voluntas et libertas: intellectus deliberat, voluntas, posita deliberatione, libere eligit.

17 III. Divisio actuum humanorum. Actus humani distinguuntur:

1. In actus *elicitos* et *imperatos*. *Eliciti* sunt, qui eliciuntur ab ipsa voluntate, ut actus amandi. *Imperati* sunt, qui eliciuntur ab alia facultate, ex imperio voluntatis, ut actus ambulandi; item actus elicit a voluntate, sed ex imperio praecedentis actus voluntatis: huiusmodi actus dici possunt elicit *et* imperati, ut si quis detestatur peccatum ex caritate Dei.

2. In *internos* et *externos*, prout solis internis potentiis perficiuntur, ut cogitatio; vel ad potentias externas progrediuntur, ut actus loquendi.

3. In *praeceptos*, *prohibitos* et *liberos*. Ex liberis autem alii simpliciter permittuntur, alii suadentur, alii dissuadentur.

4. In *bonos* et *malos*, prout conveniunt legi divinae vel discrepant ab ea (n. 60). Actus autem boni distinguuntur in *naturales* et *supernaturales*, prout solis viribus naturae vel auxilio gratiae eliciuntur.

5. In *validos* et *invalidos*, prout effectum ad quem destinantur, producunt vel non producunt. Deinde ex validis alii *irrescindibiles* seu firmi, alii *rescindibiles* seu infirmi sunt (S. Alf. V, III et IV).

Pars II.

Elementa actus humani seorsum spectata.

Ut actus sit humanus, duo requiruntur, nimirum ut sit voluntarius et liber. Hinc:

SECTIO I.

De voluntario.

18 1. Notio voluntarii. Voluntarium est id, quod a voluntate quomodocumque procedit, sive est actuatio ipsius voluntatis, ut volitio ebrietatis; sive est actuatio alius facultatis, ex imperio voluntatis, ut ebrietas commissa. Praeterea voluntarius dici solet effectus, ex actione vel omissione

secutus, qui poterat et debebat praecaveri, ut pollutio ex ebrietate secuta et praevisa.

Cum voluntas sit appetitus rationalis, agere nequit nisi ex praevia cognitione rationis seu intellectus. Ceterum integritatis et claritatis causa advertas :

i. Voluntarium differt :

a) A *volito*, quatenus volitum latius sese extendit quam voluntarium. Nam volitum est obiectum voluntatis seu id, in quod voluntas fertur, sive a voluntate pendet seu voluntarium est, sive non pendet ab ea, ut v. g. egregia tempestas, quae ab agricolis volita est, non tamen voluntaria.

b) A *violento*, quod est a principio voluntati extrinseco, voluntate repugnante vel saltem nihil conferente, ut motus a causa externa alicui illatus.

c) A *spontaneo*, quod procedit ab appetitu sensitivo, ex cognitione sensitiva, ut ira bestiae.

d) A *naturali*, quod procedit a principio intrinseco, absque cognitione, ut actus vegetativus (cfr. S. Alf. V, n. VI-VIII).

2. Cum voluntarium, ut diximus, praeviam scientiam requirat, ad sola cognita se extendit. Hinc ut « aliqua actio dicatur tota voluntaria, necesse est ut cognoscatur secundum omnes sui partes et circumstantias, quarum aliqua si ignoretur, actio non dicitur voluntaria quoad illam circumstantiam ignoratam. Sic, qui accedit ad mulierem, quam nescit esse nuptam, non committit peccatum adulterii, sed simplicis fornicationis ; cum involuntarie se habeat quoad circumstantiam matrimonii, quam ignorat » (S. Alf. V, VIII).

3. Voluntario opponitur *involuntarium*, quod duplici sensu accipitur, *negative* et *positive*. *Negative* acceptum idem est ac mere non voluntarium seu significat illud, quod voluntas neque positive vult neque positive non vult ; *positive* acceptum dicitur illud, quod voluntas positivo actu non vult seu aversatur (S. Alf. V, XIII).

II. Divisio voluntarii. A voluntarium distinguitur:

19

1. In *elicatum* et *imperatum* (n. 17).

2. In *perfectum* et *imperfectum*, prout cognitio et deliberatio ideoque consensus voluntatis satis perfecta vel semiplena sunt. Imperfecte voluntarii sunt actus semiamentis, semidormientis, semiebrii vel alio distracti (S. Alf. V, 3).

3. In *purum* et *mixtum* seu secundum quid, prout voluntas aliquid eligit sine vel cum aliqua repugnantia rationali seu deliberata. Ita proiectio mercium, ne navis submergatur, est voluntaria secundum quid. Ex

1 Alii tamen dictas voces alio sensu accipiunt.

dictis patet, voluntarium secundum quid posse esse voluntarium perfectum (S. Alf. V. IX).

4. In *expression* et *tacitum*, prout verbis vel signis aequivalentibus significatur, vel solum ex actu aliquo vel omissione colligi potest.

5. In *explicitum* et *implicitum*, prout aliquid distincte seu secundum conceptum proprium volitum est; vel continetur in alio explicite volito, ut si baptizaturus dicat cogitetve saltem confuse: *Volo jacere quod Christus instituit, vel quod Ecclesia hisce intendit*.

6. In *actuale*, *virtuale*, *habituale* et *interpretativum*, ut dictum est de intentione (n. 14), atque utiliter voluntario applicatur. *Actuale* est, quod pendet a voluntate actualiter influente seu quod a voluntate elicitur vel imperatur sub attentione mentis. *Virtuale* est, quod pendet a voluntate habita et virtualiter tantum influente, seu quod fit *vi* actus *praeteriti*, ut si sacerdos vult celebrare Missam et *vi* istius voluntatis celebrat, quin attendat ad ea quae peragit*. *Habituale* est, quod pendet a voluntate habita nec retractata, sed tamen virtualiter non influente, quamvis, utpote non retractata, moraliter perseverante. Ita susceptio Extremae Unionis habitualiter voluntaria est moribundo sensibus destituto, qui ante voluit illud sacramentum suscipere, nec illam voluntatem retractavit. *Interpretativum* diverso sensu accipitur. Alii nomine voluntarii interpretativi intelligunt voluntarium *implicitum*; ita secundum aliquos qui voluit vel vult media salutis, implicite voluit vel vult Baptismum. Alii voluntarium interpretativum nuncupant, quod voluntas nec actu vult nec voluit, sed tamen vellet, si de eo cogitaret (S. Alf. VI, 15).

7. In voluntarium *directum* seu in se et voluntarium *indirectum* seu in alio seu in causa. *Directum* est, quod in se intenditur, sive tanquam finis seu propter se, sive tanquam medium. Hinc, si quis se inebriat, ut pollutionem patiatur, tam ebrietas quam pollutio directe voluntariae sunt; prior ut medium, altera ut finis intenta est. Ut ex exemplo allato patet, etiam *effectus* potest esse directe voluntarius. *Indirecte voluntarium* dici solet, quod in se non intenditur, praevидetur tamen secuturum ex alio (sive ex actione sive ex omissione), et permittitur, cum quis possit

*. Non desunt, qui voluntarium virtuale alio modo explicent, ita ut nihil aliud sit quam actuale inconscium. Ita v. g. Lugo (De sacr. in gen. d. 8, sect 5, et De poenit. d. 7, n. 40) docet, illud quo voluntas prius concepta in voluntate virtuali perseveret, esse « ipsum voluntatis actum nunc iam confusum et imperceptibilem, qui attentionem nostram vix non fugiat et cuius rationem reddere non possumus. » Lubenter quidem concedimus, intentionem quae virtualis nominetur, saepe de facto talem esse, qualem eam Lugo describit, scilicet proprie *actualem*, sed inconscie. At conscientia psychologica testari videtur, dari etiam aliam volitionem mere virtualem, quae actum non de facto includit, sed mere effectus ante volitus istius actionis est.

ct debeat actionem vel omissionem vitare, ut vitetur effectus. Ita si quis se inebriat, praevisa sed non intenta pollutione, pollutio indirecte voluntaria est (S. Alf. V, IX, 3°). Alii quod sequitur ex *actione* vitanda, voluntarium *in causa*; quod ex *omissione* vitanda oritur, voluntarium *indirectum* nuncupant (cfr. S. Thom. i. 2, q. 6, a. 3 ; q. 77, a. 7).

Obi. Quod praevidetur secuturum ex *actione*, id dici nequit *permitti*.

Rcsp. *Nego assertum*, quia nihil impedit, quominus voluntas feratur in causam, puta in equitatum, non vero in effectum, puta in pollutionem secuturam (S. Thom. i. 2, q. 77, a. 7). Merito autem dicitur, illud quod ex *actione* sequitur, non *mere* permitti, quia ad illud saltem aliquo modo quis cooperatur. Id vero etiam dicendum de eo, quod sequitur ex *omissione*, si omissio (puta neglectum praecepti) influxum moralem v. g. in peccatum proximi exercet.

SECTIO II.

De libero.

Dicemus *primum* de libertate in se spectata, *deinde* de eis, quae in libertatem influunt, *denique* de sequela libertatis seu de imputabilitate.

CAPUT I.

De libertate in se spectata.

Libertas generatim sumpta est immunitas a necessitate. Necessitas 20 autem duplex distinguitur; moralis, quae maxime e lege enascitur, et physica. Hinc duplex quoque libertas, nioralis et physica. *Libertas moralis* est immunitas a vinculo legis. *Libertas physica* iterum distinguitur duplex, libertas *a coactione* et libertas *a necessitate*. « Libertas a coactione (seu spontaneitatis) est immunitas ab omni violentia contra voluntatis inclinationem illata » (S. Alf. V, XXX ; n. 27). De libertate a necessitate dicendum nobis est.

I Notio libertatis. *Libertas a necessitate* seu indifferentiae est attri- 21 butum voluntatis, vi cuius, positis omnibus ad agendum requisitis, indifferens est ad plura seu non determinatur ad unum, sed seipsam determinare potest (S. Thom. i. 2, q. 83, a. 4; S. Alf. V, XXX). Et cum tota voluntatis eiusque proprietatum ratio ex intellectu hauriatur, radix dictae indifferentiae, ut S. Alfonsus ait, est indifferentia iudicii, « quae nihil aliud est quam deliberatio boni aut mali quod in actione consideratur » (Horn. Ap. tr. 3 n. 11). « Haec iudicii indifferentia, ita S. Alfonsus l. c. pergit, non iam constituit libertatem sed ut dictum est, est radix libertatis, ut postea possit libere et indifferenter voluntas eligere quod sibi placuerit ».

II Divisio libertatis. Libertas a necessitate triplex est. scilicet *liber-* 22

tas contradictionis seu exercitii, quae est indifferentia ad duo contradictoria, ut velle et non velle idem, puta amare et non amare proximum; *libertas contrarietatis*, quae est indifferentia ad duo contraria, ut amare et odisse; *libertas specificationis*, quae est indifferentia ad actus non inter se oppositos sed specie diversos, ut orare et ludere (S. Thom. De verit. q. 22, a. 6; S. Alf. V, XXX).

Coroll. I. Ad essentiam libertatis sufficit libertas *contradictionis*. Sufficit enim ad libertatis essentiam, quod voluntas sit domina sui actus. Atqui eo ipso est domina sui actus, quod potest eum ponere vel non ponere.

Coroll. II. Ad essentiam libertatis non requiritur indifferentia ad bonum et malum morale seu facultas peccandi. Etenim: 1° Deus vere liber est. Atqui in Deo non habetur indifferentia ad malum seu facultas peccandi. 2° « Ad rationem liberi arbitrii, ita S. Thomas, non pertinet ut indeterminate se habeat ad bonum vel malum, quia liberum arbitrium per se in bonum ordinatum est, cum bonum sit obiectum voluntatis, nec in malum tendat, nisi propter aliquem defectum quem apprehendit ut bonum, cum non sit voluntas aut electio nisi boni aut apparentis boni; et ideo ubi perfectissimum est liberum arbitrium, ibi in malum tendere non potest, quia imperfectum esse non potest » (S. Thom, in 2 sent. dist. 25, q. i, a. 1, ad 2; S. Alf. V, XXXIII)¹.

- 23 111. Existentia libertatis. *Homo etiam in statu naturae lapsae libertate indifferentiae seu libero arbitrio gaudet.* Quae propositio est de fide ex Cone. Trid. \ « Si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et exstinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, immo titulum sine re, figmentum denique a Satana invectum in Ecclesiam, anathema sit ». Veram porro huius libertatis humanae indolem adversus novatores accuratius in luce ponunt damnatae a Summis Pontificibus propositiones: « Quod voluntarie fit, etiamsi necessitate fiat, libere tamen fit » (39^a Baii, damn. a Pio V et aliis Pontif)* « Sola violentia repugnat libertati hominis naturali » (66^a Baii)⁴. « Homo peccat etiam damnabiliter in eo quod necessario facit » (67^s Baii)⁵. Item Iansenii propositionem 3^{am}: « Ad merendum et demerendum in statu naturae lapsae non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione⁴ » damnavit Innocentius X.

Statuitur: 1° contra Fatalistas, Materialistas, Positivistas; 2° contra Wiclef, Lutherum et Calvinum, qui contendunt, hominem per peccatum originale libertate privatum esse; 3° contra Baium et Iansenistas, qui admittunt libertatem a coactione, negant vero libertatem a necessitate. Docent scilicet, hominem delectatione maiori gratiae insuperabiliter ad bonum, delectatione maiori concupiscentiae insuperabiliter ad malum moveri.

*. Leo XIII, Encycl. *Libertas*, 22 Jun. 1888.-----'. Sess. 6, can. 5; cfr. can. 6 et 4; Cone. Vatie. Constit. dogm. De Fide, c. 3. -----'. Denz.-Bannw. n. 1039. -----

⁴ Denz.-Bannw. n. i ' Denz.-Bannw. n. 1067.-----■. Denz.-Bannw. n. 1094.

*Probat*ur: 1° *e*S. *Script*. « Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Adiecit mandata et praecepta sua: si volueris mandata servare, conservabunt te, et in perpetuum fidem placitam facere. Apposuit tibi aquam et ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod placuerit ei, dabitur illi | ». Accedunt 2° unanimis consensus SS. Patrum 30 consensus generis humani; 40 testimonium propriae conscientiae; 50 absurda consectoria sententiae contrariae. Libertate negata, evanescunt discrimen inter virtutem et vitium, obligatio moralis et imputabilitas (S. Thom. i, q. 83, a. 1); 6° *ratio intrinseca*, quae ita proponi potest: Voluntas libera est seu, positis omnibus ad agendum requisitis, potest agere vel non agere, i. e. ipsamet ad alterutrum se determinare, si non determinatur ab alio, i. e. ab obiecto. Atqui nullum obiectum voluntatem determinat. Etenim voluntas nequit determinari nisi ab obiecto adaequato, atque ut sic ab intellectu ipsi proposito. Atqui tale obiectum non habetur; siquidem eiusmodi non sunt neque bona particularia, neque bonum indeterminatum seu bonum in communi, neque bonum determinatum infinitum seu Deus. *Non bona particularia*; haec enim non adaequant appetitum boni *in universali*, cuiusmodi est voluntas, quia sequitur cognitionem intellectus *universalem*. *Non bonum in communi*, quod non est obiectum adaequatum, quia non est bonum determinatum, at vagum seu abstractum, ideoque voluntatem non quietat. *Non- bonum infinitum determinatum seu Deus*, qui quidem est obiectum adaequatum, sed non ut tale voluntati proponitur, quia nondum videtur in se, sed tantum per speculum in aenigmate (cfr. S. Thom. 1. p, q. 10, a. 2).

IV Extensio Libertatis. Homo viator quoad diversa bona liber est 24 prout sequitur:

1. Circa *bonum in communi* seu beatitudinem gaudet tantum libertate *contradictionis* seu excercitii, non autem *contrarietatis*. Ratio *prioris* est ipsa ratio intrinseca, qua numero praecedenti libertatem comprobavimus. Ratio *posterioris* est, quia bonum in communi seu beatitudo nequit apprehendi sub aliqua ratione mali, qua voluntas possit illud aversari.

2. Circa *bonum determinatum infinitum seu Deum* homo plane liber est. Nam « quamvis Deus sit in se maius et eminentius universale bonum quam beatitudo in communi, tamen non est evidens et apparens nobis sub tali ratione, sicut beatitudo » ».

3. Circa *bona particularia* homo pariter plane liber est. Nani « quaelibet particularia bona, in quantum deficiunt ab aliquo bono, possunt

’. Eccli. XV, 14-18; cfr. Gen. IV, 6.-----’. Cfr. S. Bellarminus, De gratia et lib. arb. 1. V, c. 25.-----* Caietanus, in 1, q. 82, a. 2.

accipi ut non bona, et secundum hanc considerationem possunt repudiari vel approbari a voluntate, quae potest in idem ferri secundum diversas considerationes » (S. Thom. i. 2, q. 10, a. 2).

SCHOLION I.

De actibus, qui concurrunt ad actum deliberatum voluntatis constituendum.

25 Ad integrum actum deliberatum voluntatis constituendum duodecim actus concurrunt, quorum sex ad intellectum et totidem ad voluntatem pertinent.

Primus actus intellectus est *simplex apprehensio*, qua bonum aliquod v. g. actum luxuriae apprehendit et voluntati proponit.

Simplici apprehensioni respondet in voluntate *volitio simplex*, qua in bonuni sibi propositum affectivo amore inclinatur. Haec inclinatio non est libera, sed naturalis.

Si volitio simplex efficax est, voluntas applicat intellectum ad inquirendum, utrum bonum illud expediens sit et adeptu possibile. Hinc sequitur actus intellectus, qui dicitur *indicium*, quo intellectus bonum illud vehit possibile et conveniens voluntati proponit.

Judicium sequitur *intentio* voluntatis, qua voluntas statuit bonum assequi mediis, quae ad illud conducunt

Intentionem sequitur *consilium primum* intellectus; scilicet voluntas applicat intellectum ad inquirenda et voluntati proponenda media fini consequendo magis idonea.

Consilium primum sequitur *consensus* voluntatis, quo voluntas media proposita in generali probat seu acceptat.

Vi huius consensus intellectus movetur ad *consilium alterum*, i. e. ad discernendum et voluntati proponendum medium aptius.

Consilium alterum sequitur *electio* voluntatis, qua voluntas medium ut aptius propositum amplectitur et eligit.

Electionem voluntatis sequitur *imperium* intellectus; scilicet vi dictae electionis intellectus intimat et denuntiat, quid per ceteras potentias agendum sit, ut voluntas assequatur quod eligit (S. Thom. 1. 2, q. 17, a. 3, ad 3).

Imperium intellectus sequitur *usus* voluntatis, quo voluntas potentias sibi subiectas adhibet ad assumenda et exsequenda media.

Per operationes potentiarum, quibus voluntas utitur, comparatur finis, ex cuius possessione sequitur *fruitio* voluntatis seu quies eius in bono possesso; qua fruitione totus actus deliberatus completur.

Disputatur tamen, utrum *imperium* sit formaliter actus *rationis an voluntatis*; de qua disputatione vide n. 72.

’. Saepius simplex apprehensio et simplex volitio inefficaces sunt, et transeunt, quin quidquam efficiant.

SCHOLION II.

De distinctione actuum voluntatis, spectato defectu vel gradu deliberationis. ’

Actus voluntatis, spectato defectu vel gradu deliberationis, distinguuntur 26 solent :

I. In motus *primo-primos*, qui sequuntur primam obiecti apprehensionem, sed praeventunt omnem advertentiam ad actus moralitatem ; ut subitus motus irae. Eiusmodi motus ab omni culpa immunes sunt.

II. In motus *secundo-primos*, qui fiunt cum aliquali sed imperfecta tantum seu semiplena advertentia ad actus moralitatem. Isti motus veniale peccatum non excedunt.

III. In motus *secundos*, qui fiunt cum plena ad actus moralitatem advertentia. Sunt igitur plene deliberati seu perfecte voluntarii, proindeque gravis malitiae capaces (S. Thom. De Malo, q. 7, a. 6, corp, ad 6 et 8; S. Alf. III, 3).

CAPUT II.

De eis, quae in libertatem influunt.

Ex eis quae in libertatem influunt, alia eam impediunt — ut *violentia physica* seu vis illata facultatibus, quae voluntatis iussa exsequi debent, et *ignorantia*, qua radix libertatis, i. e. ratio in activitatis suae exercitio impeditur —; alia proxime vel remote ad impeditionem vel diminutionem libertatis concurrunt vel saltem concurrere possunt, quatenus scilicet ad rationis lumen obscurandum proxime vel remote conducunt vel saltem conducere valent ; cuiusmodi sunt praesertim passionες, consuetudo, temperamentum, indoles, character et anormalitates psychicae. De singulis dicemus:

Articulus I.

De violentia physica.

I. Notio. Violentia physica est motio physica procedens a principio 27 extrinseco, contrahente vel saltem nihil conferente eo qui patitur. Quod ex violentia procedit dicitur *violentum* seu coactum. Iam vero:

i. Voluntas nequit pati violentiam in actibus suis *elicitis*, a. v. actus voluntatis elicitī nequeunt esse coacti. Actus enim elicitī non sunt nisi

’. Haec addere practicum videtur, quamvis dicenda logice potius ad alium locum remitterentur.

inclinationes voluntatis in aliquid, dum violentia supponit, eum qui patitur, reniti vel saltem non inclinari. Atque repugnat, voluntatem inclinari in aliquid et simul non inclinari in illud vel etiam ei reniti. Hinc ne Deus quidem voluntatem cogere potest, potest tamen « mutare voluntatem, et ex nolente facere volentem per gratiam efficacem. Sed tunc non est cogere, sed veteri inclinationi qua nolebat, novam suppetere inclinationem, qua velit quod antea nolebat » (S. Alf. V, XIX).

2. Voluntas potest pati violentiam in actibus *imperatis*, per aliam potentiam eliciendis seu potius: actus *imperati* a voluntate sed ab alia potentia eliciendi subsunt violentiae. Potest enim alia illa potentia contra imperium voluntatis ab actu impediri vel ad eum moveri. Ita v. g. voluntas potest imperare locutionem et lingua per vim externam impediri, quominus verba proferat (S. Thom. i. 2, q. 6, a. 4; S. Alf. V. XIX).

28 II. Divisio. Violentia distingui solet *absoluta* et *secundum quid*, prout qui vim patitur resistit vel non resistit quantum potest et debet (S. Alf. V. XVI)

29 III. Influxus in voluntarium liberum. 1. *Violentia absoluta* tollit voluntarium, immo causât involuntarium. Etenim involuntarium est, quod non solum non pendet a voluntate sed praeterea ab ea repudiatur; quod locum habet in violentia absoluta.

2. *Violentia secundum quid* non tollit voluntarium sed tamen minuit illud. Non tollit voluntarium, quia ubi voluntas non resistit quantum potest et debet resistere, ibi remanet aliqua ratio voluntarii. Minuit tamen voluntarium, quia, voluntate aliquatenus resistente, minus habetur voluntarii (S. Alf. V, XVIII).

Articulus II.

De ignorantia.

30 I. Notio. Ignorantia est habitualis carentia notitiae. Differt igitur ab inadvertentia, quae est actualis carentia notitiae in eo, qui habitualiter rem cognoscit.

31 II. Divisio. Ignorantia dividitur:

i. *Datione subiecti* in *negativam*, *privativam* et *positivam*. *Negativa* est ignorantia in subiecto notitiae non capaci, ut in infante, in amente; dici solet *nescientia*. *Privativa* est ignorantia in subiecto notitiae capaci. *Positiva* est ignorantia coniuncta cum errore seu admissione falsi; dici-

1. Haec tamen divisio non est divisio violentiae ut *sic*, quia resistentia non requi-

tur simpliciter *error*' (S. /Mf. Hom. Ap. tr. 3, n. 13; cfr. S. Thom. 1. 2, q. 76, a. 2; De malo q. 3. a. 1).

2. *Ratione obiecti in ignorantiam iuris et facti.* *Prior* est, qua ignoratur sive existentia, sive sensus, sive extensio, sive cessatio legis. *Altera* est, qua ignoratur factum seu circumstantia aliqua, a qua applicatio legis pendet. Si quis ignorat, ieiunium ante S. Communionem inde ab hora I2a esse servandum, habetur ignorantia iuris. Si quis ignorat, se manducasse post hora I2am, habetur ignorantia facti (S. Alf. 1. c.).

3. *Ratione influxus in actum in antecedentem et concomitantem.* *Antecedens* est ea, quae est *causa* actus, adeo ut hic positus non fuisset, si ignorantia defuisset, ut si occidas hominem, putans esse feram. *Concomitans* dicitur ea, quae actum concomitatur sed non est causa eius, ita ut, etiamsi defecisset, actus nihilominus positus fuisset, ut si paratus occidere inimicum, occidis eum ratus esse feram (S. Thom. 1. 2, q. 6, a. 8; S. Alf. 1. c.).

4. *Ratione perfectionis in plenam et semiplenam* prout veritas (v. g. malitia actus) nullatenus vel aliquatenus advertitur, puta si quis dubitat, num actus aliquis malus sit, vel num ex aliqua actione effectus malus sit secuturus.

5. *Ratione potestatis eam expellendi in invincibilem et vincibilem,* prout non potest vel potest morali diligentia superari. Invincibilis est ignorantia v. g. eius, qui ne cogitat quidem de aliqua re, puta de malitia actus.

6. *Ratione culpae in inculpabilem et culpabilem,* prout non debuit expelli, vel expelli debuit et non expulsa est. Ita v. g. qui ignorat officia status caque non addiscit, laborat ignorantia culpabili.

Culpabilis distinguitur in *affectatam* et *non affectatam*. *Affectata* habetur, si ideo non inquiritur veritas, ut liberius peccetur. Secus est non affectata. Haec autem dividitur in *crassam* seu supinam, *simpliciter gravem* et *levem*, prout quis omnino (vel quasi-omnino), graviter vel leviter negligens fuit in inquirenda veritate, quae inquiri debebat.

III. Influxus in voluntarium liberum. 1. *Ignorantia plena* tolht 32 voluntarium liberum operis ex ea vel cum ea positi, atque excusat a culpa. Nam eiusmodi ignorantia excludit omnem cognitionem. Porro quod plane incognitum est, id nequit esse volitum secundum illud : Nihil

ritur ad essentiam violentiae. ----- '. Alii ignorantiam, quam nos diximus negativam, non dicunt ignorantiam proprie dictam sed *nesciendam*; ignorantiam autem proprie dictam distinguunt in negativam et privativam, prout est ignorantia notitiae non debitae, ut iurisprudentiae in agricola : vel debitae, ut Decalogi in christiano.

volitum nisi cognitum. Adde propositionem 2am ab Alexandro VIII damnatam: «Tametsi detur ignorantia invincibilis iuris naturae, haec in statu naturae lapsae operantem ex ipsa non excusat a peccato formali' ».

2. *Ignorantia semiplena* ita operatur:

a) *Si veritas inquiri potest, et nullatenus vel non satis inquiritur*, non tollit voluntarium liberum operis ex ea vel cum ea positi, neque excusat a culpa. Nam qui ita agit admittit opus, qualecumque sit, atque temerarie se exponit periculo faciendi quod prohibitum est. Attamen praedicta ignorantia passim minuit voluntarium et culpam, cum cognitio minus perfecta sit. Dixi *passim*, quia quoad ignorantiam *affectatam* disputatur, utrum augeat an minuat voluntarium. S. Thomas docet: «Talis ignorantia videtur augere voluntarium et peccatum» (i. 2, q. 76, a. 4). Attamen non videtur illud augere ratione *sui* seu *qua falis* — siquidem imperfectiorem notitiam involvit — sed arguit maiorem in actum malum propensionem atque sub hoc respectu maius peccatum.

b) *Si veritas inquiri nequit, vel satis sed frustra inquisita est*, tollit voluntarium liberum atque excusat a culpa, prout ignorantia seu dubium de liceitate operis ope principii reflexi practice depositum est vel non est dispositum; ut magis exponetur in tractatu de conscientia. Ibi pariter dicemus, quanta diligentia in inquirenda veritate adhibenda sit.

Nota 1. Nomine ignorantiae etiam intelligitur *oblivio*; item *inadvertentia*, quae est ignorantia actualis in eo, qui notitia habituali gaudet.

Nola 2. Peccatum cum ignorantia semiplena et, veritate non satis inquisita, commissum, eiusdem speciei est ac peccatum in eadem materia scienter commissum.

Articulus III.

De passionibus.

Agemus *primum* de passionibus in genere, *deinde* de passionibus, quae maxime ad praxim spectant, scilicet de concupiscentia et metu in specie.

§ 1. De passionibus in genere.

33 1. **Notio.** Passio definiri solet: Motus (vehementior) appetitus sensitivi ex imaginatione boni vel mali cum insueta transmutatione corporis. Dicitur:

i. *Motus*, i. e. actus, non autem facultas vel habitus. Additur *vehementior*, quia quamvis omnes motus appetitus sensitivi passiones dici queant, ex usu soli motus *vehementiores* hoc nomine designantur.

2. *Apfictitus sensitivi*. Est igitur passio motus facultatis appetitivae — non cognoscitivae — atque quidem facultatis appetitivae *sensitivae*, non autem rationalis seu voluntatis.

3. *Ex imaginatione boni vel mali*; quibus indicatur modus, quo passio excitatur.

4. *Cum transmutatione insueta corporis*; quibus assignatur *effectus* passionis. Dicitur transmutatio *insueta* seu gravior, quia motus graviores, qui soli veniunt nomine passionum, transmutationes corporales graviores producant (cfr. S. Thom. 1. 2. q. 22).

Nota. Motus appetitus rationalis seu voluntatis dicuntur *affectus*, non autem passionem, quia ex se non producant transmutationem corporalem, quae est passio quaedam.

II. Principium eliciens passionem, ut ex definitione sequitur, est 34 *appetitus sensitivus*, i. e. facultas, quae prosequitur bonum vel fugit malum sensibile. Appetitus sensitivus duplex est, *concupiscibilis* et *irascibilis*. Appetitus concupiscibilis prosequitur bonum vel fugit malum sensibile *simpliciter sumptum*. Irascibilis prosequitur bonum sensibile ut *arduum* seu adeptu difficile, vel fugit malum sensibile ut *arduum* seu vitatu difficile (S. Thom. 1. 2. q. 23, a. 1.).

III. Enumeratio passionum. Enumerantur undecim, scilicet:

35

i. *Ex parte appetitus concupiscibilis*:

a) *Amor*, qui est complacentia appetitus concupiscibilis in bono sensibili, abstrahendo ab eius absentia et praesentia (S. Thom. 1. 2. q. 26, 1 et 2).

b) *Desiderium*, quod est motus appetitus concupiscibilis tendens in bonum sensibile absens (S. Thom. 1. 2. q. 30, a. 2).

c) *Gaudium*, quod est complacentia seu quies appetitus concupiscibilis in bono sensibili adepto (cfr. S. Thom. 1. 2. q. 31, a. 1).

Singula dilucidantur hisce § *Thomae*: « Prima immutatio appetitus ab appetibili vocatur amor, qui nihil est aliud quam complacentia appetibilis; et ex hac complacentia sequitur motus in appetibile, qui est desiderium; et ultimo quies, quae est gaudium » (1. 2, q. 26, a. 2).

d) *Odium*, quod est motus appetitus concupiscibilis, quo aversatur malum sensibile, abstrahendo ab eius absentia et praesentia (cfr. S. Thom. 1. 2, q. 30, a. 1.).

e) *Fuga*, quae est motus appetitus concupiscibilis, quo aversatur malum sensibile absens (cfr. S. Thom. 1. 2. q. 30, a. 2, ad 3).

f) *Tristitia*, quae est motus appetitus concupiscibilis, quo aversatur malum sensibile praesens seu coniunctum (cfr. S. Thom. 1. 2, q. 35, a. 1-3).

2. *Ex parte appetitus irascibilis*:

a) *Spes*, quae est motus appetitus irascibilis, quo tendit in bonum sensibile futurum, arduum, possibile ad adispiscendum. « Circa obiectum... spei, inquit *Aquinas*, quatuor conditiones attenduntur. *Primo* quidem, quod sit bonum ;... et per hoc differt spes a timore, qui est de malo. — *Secundo* ut sit futurum; non enim

spes est de praesenti iam habito, et per hoc differt spes a gaudio, quod est de bono praesenti. — *Tertio* requiritur quod sit aliquid arduum, cum difficultate adipiscibile; non enim aliquis dicitur aliquid sperare minimum, quod statim est in sua potestate ut habeat, et per hoc differt spes a desiderio... quod est de bono futuro absolute... — *Quarto*, quod illud arduum sit possibile adipisci; non enim aliquis sperat id, quod omnino adipisci non potest » (i. 2, q. 40, a. 1).

b) *Desperatio* est motus appetitus irascibilis, quo aversatur bonum sensibile arduum, quod videtur impossibile adeptu. « Obiectum autem spei quod est bonum arduum, habet quidem rationem attractivi, prout consideratur cum possibilitate adipiscendi;... sed secundum quod consideratur cum impossibilitate obtinendi, habet rationem repulsivi;... et sic respicit hoc obiectum desperatio, unde importat motum cuiusdam recessus; et propter hoc contrariatur spei, sicut recessus accessui » (S. Thom. i. 2. q. 40, a. 4).

c) *Audacia* est motus appetitus irascibilis, quo insurgit in malum sensibile terribile, ut hoc superet. Iam vero audacia consequitur ad spem. Ex hoc enim quod aliquis sperat superare terribile imminens, ex hoc audacter insequitur ipsum (S. Thom. i. 2. q. 45, a. 2).

d) *Timor* est motus appetitus irascibilis, quo deprimitur propter malum sensibile arduum, imminens, vix possibile superatu. Dicitur *imminens*, nam ex una parte non est de malo praesenti, sed de futuro; qua in re differt a tristitia (cfr. S. Thom. i. 2. q. 42, a. 3, ad 2); ex altera parte non est de malo futuro remoto et distante; < hoc enim propter distantiam imaginamur ut non futurum, et ideo vel non timeamus vel parum timeamus. Ut enim Philosophus dicit in 2 Rhetor, c. 5, n. 1, quae valde longe sunt, non timentur; sciunt enim omnes, quod morientur, sed quia prope non est, nihil curant » (S. Thom. 1. c. a. 2.).

e) *Ira* est motus appetitus irascibilis, quo quaerit vindictam de aliquo nocivo, propter nocumentum allatum. « Quicumque enim irascitur, quaerit vindicari de aliquo, et sic motus irae tendit in duo; scii, in ipsam vindictam, quam appetit et sperat sicut quoddam bonum; unde et de ipsa delectatur; tendit etiam in illum, de quo quaerit vindictam sicut in contrarium et nocivum, quod pertinet ad rationem mali ». (S. Thom. 1. a).

Irae nulla passio opponitur, « Philosophus dicit in sua Rhetor. 1. 2, c. 3, n. 1., quod mitescere opponitur ei quod est irasci; quod non est oppositum contrarie, sed negative vel privative » (S. Thom. 1. 2. q. 45, a. 2).

Atnor est causa omnium passionum, nam « nulla alia passio est, quae non praesupponat aliquem amorem; cuius ratio est, quia omnis alia passio animae importat motum ad aliquid, vel quietem in aliquo. Omnis autem motus ad aliquid, vel quies in aliquo, ex aliqua connaturalitate vel coaptatione procedit, quae pertinet ad rationem amoris » (1. 2. q. 27, a. 4).

36 IV. Influxus in liberum. 1. *Passiones influxum in voluntatem liberam exercent*. < Secundum naturae ordinem, propter colligantiam virium animae in una essentia, et animae et corporis in uno esse compositi, vires superiores et inferiores, et etiam anima et corpus invicem in se influunt quod in aliquo eorum superabundat » (S. Thom. De verit. q. 26, a. 10).

2. *Passiones influunt in voluntatem mediante phantasia*; nimirum haec facultas per phantasma boni vel mali sensibilis motus excitat in

appetitu sensitivo ; atque idem phantasma intellectui exhibendo, ipsi materiam subministrat ad idem obiectum voluntati praesentandum. Cum vero anima secundum appetitum sensitivum in obiectum inclinata sit illudve aversetur, voluntas facile quoque idem obiectum libere admittit vel aversatur.

3. Quoad *efficaciam* influxus haec accipe: Passiones passim non tollunt liberum, sed solum minuunt illud. Ratio est, quia passiones passim non tollunt deliberationem, sed solum minuunt eam (S. Thom. 1. 2, q. 77, a. 8; S. Alf. V. TU) ; quae magis evolvuntur ubi de concupiscentia et metu speciatim.

Nota. Uti n. 32 notavimus, etiam in appetitu rationali seu in voluntate habentur, non quidem passiones proprie dictae, sed motus seu affectiones spirituales, puta amoris, desiderii, gaudii, odii etc. Porro si motui voluntatis respondet similis motus appetitus sensitivi, dicitur haberi *pax*. Si motui voluntatis reluctatur motus appetitus sensitivi, habetur *lucta*, de qua S. Paulus : « Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae »¹. Si motui voluntatis neque respondet neque reluctatur motus appetitus sensitivi, habetur *ariditas*.

§ II. De concupiscentia speciatim.

I. Notio. *Concupiscentia* modo sumitur pro fomite cupidinum ex peccato originali in homine lapsa subsecuta ; modo pro una e passionibus appetitus concupiscibilis scii, pro desiderio. Hic autem paulo latius sumitur atque intelligitur quicumque motus appetitus concupiscibilis in aliquod bonum sensibile (S. Alf. V, XXIII).

II. Divisio. Concupiscentia distingui solet *antecedens* et *consequens*. 38
Antecedens est, quae « antevertit consensum voluntatis eamque trahit et inclinat ad agendum » (S. Alf. V. XXIII).

Consequens est, quae « sequitur consensum voluntatis, immo oritur ex praevio voluntatis consensu alicui rei iam praestito, ut cum v. g. homo vehementer desiderat aliquid, excitatur in eo passio vehemens concupiscentiae » (S. Alf. V. XXIII) ; « non enim potest voluntas intense moveri in aliquid, quin excitetur aliqua passio in appetitu sensitivo » (S. Thom. i. 2, q. 77, a. 6).

III. Influxus in liberum. 1. Concupiscentia *antecedens* — quae hic 39 maxime attenditur — passim non tollit liberum, sed minuit illud. Ratio est, quia passim non tollit sed solum minuit indifferentiam iudicii, in qua liberum fundatur. Dixi :

¹. Rom. VII, 23. -----¹. Cfr. Potters, Compendium Ethicae generalis, n. 112 et 113.

a) *Passim non tollit liberum*, « quia passio quandoque quidem est tanta, quod totaliter aufert usum rationis, sicut patet in his, qui propter amorem vel iram insaniunt » (S. Thom. i. 2. q. 77, a. 7; S. Alf. V, XXV.).

b) *Minuit illud*; attamen concupiscentia ut plurimum tantam relinquit deliberationem, quae sufficiat ad liberum perfectum ideoque, positis ponendis, ad peccatum mortale (cfr. S. Thom. 1. 2, q. 77, a. 8); quandoque tamen ob defectum plenae deliberationis habetur liberum imperfectum tantum, quod non sufficit ad mortale.

2. Concupiscentia « *consequens* non diminuit peccatum, sed magis auget, vel potius est signum magnitudinis eius, in quantum scilicet demonstrat intensionem voluntatis ad actum peccati » (S. Thom. 1. c. a. 6; S. Alf. V. XXIII).

§ III. De metu speciatim.

40 I. Notio. Metus hic intelligitur quicumque motus appetitus irascibilis, consequens apprehensionem mali praesentis vel futuri.

41 II. Divisio. Metus dividitur:

1. Ratione *intensitatis* in *gravem* et *levem*, prout motus gravis vel levis est.

2. Ratione *influxus in actum* in *antecedentem* et *concomitantem*, prout actus ex eo vel solum cum eo ponitur. Viator *ex* metu pecuniam insidianti tradit, *cum* metu locos intutos transgreditur.

42 III. Influxus in liberum. Metus passim non tollit liberum operis ex metu positi, causât tamen, si ex solo metu agitur, *involuntarium secundum quid* seu minuit voluntarium. Ratio prioris est, quia metus passim non omnino perturbat indicium. Ratio posterioris est, quia quod ex solo metu procedit, fit cum aliqua repugnantia ideoque minori affectu a voluntate eligitur (S. Thom. 1. 2, q. 6, a. 6; S. Alf. V, XXI).

Nota. Quatenus metus damni ab observatione legis positivae excuset, alibi exponetur; id enim non ex passione metus petendum est, sed ex (gravitate mali, quod imminet, quodque quis, ex legislatoris rationabili voluntate, passim subire non tenetur.

43 IV. Quaestio practica. Exposito influxu passionum in libertatem, subiungimus quaestionem satis practicam, nimirum, num sit obligatio *positive resistendi* passionibus, an sufficiat *negative se habere* seu non consentire; quocirca notes:

i. Tentatio ad peccandum ordinarie ita procedit:

a) In phantasia fit imaginatio rei delectabilis, quam sequitur motus

appetitus sensitivi seu sensus delectationis; qui motus in se indifferens est.

b) Intellectus advertit motum, prius ut delectabilem, deinde ut moventem ad actum malum.

c) Voluntas vel positive consentit sive actui malo, sive soli sensui delectationis; vel positive resistit motui; vel negative se habet ad motum. Positiva autem resistentia fieri potest *directe* vel *indirecte*; *directe*, puta impugnando motum sive per actum contrarium sive per actum simplicis displicentiae; *indirecte* v. g. orando, de aliis cogitando, opus externum peragendo etc.

2. Quaestio respicit omnes passiones, i. e. omnes motus appetitus sensitivi, qui tendunt in obiectum illicitum. Iam vero qui *negative se habet* ad motus sensuales:

a) *Possim peccat non resistendo*. Ratio est, quia passim periculum habetur consentiendi. Scilicet cum anima secundum partem sensitivam in obiectum illicitum mota est, facile voluntas libere idem illud obiectum amplectitur, nisi motui inordinato positive resistatur.

b) *Graviter peccat*, si appetitus sensitivus fertur in obiectum graviter malum, *et*, nisi resistatur, periculum consentiendi grave est. Secus leviter tantum peccat. Porro periculum consentiendi tunc praesertim grave est, cum agitur de motu venereo et vehementi, ut uberius dicetur in tract. de castitate (S. Alf. V, 6-9; Hom. Ap. tract. III, η. 41, 42, 44). Ceterum advertas, resistentiam *indirectam* practice saepe directae praeferendam esse; maxime, si motus appetitus sensitivi in illicita leviores, frequentiores aut diuturniores sunt.

Articulus IV.

De consuetudine.

I. Notio. *Consuetudo* hic intelligitur dispositio quaedam, ex multipli- 44
catis actibus similibus acquisita, qua quis facile ad similes actus procedit. Dicitur etiam *habitus acquisitus*. Est autem bona vel mala, prout ad bonos vel ad malos actus disponit.

II. Divisio. Consuetudo mala (de qua hic maxime sermo est) distin- 45
guitur in *voluntariam* et *non voluntariam*. Voluntaria est, quando quis consuetudinem — sive advertenter sive inadvertenter contractam — non pro viribus conatur extirpare¹. Si quis illud pro viribus conatur, dicitur non voluntaria.

¹. Si quis consuetudinem advertenter contraxit, nec conatur eam extirpare, ex duplici capita dici potest voluntaria.

46 III. Influxus in liberum. Consuetudo seu habitus eatenus tollit vel minuit liberum, quatenus tollit vel minuit deliberationem intellectus. Auget tamen voluntarium qua tale, quatenus efficit, ut quis maiori propensione in actum feratur. Ceterum habitus, puta blasphemandi etc. passim aliquam advertentiam seu deliberationem relinquit, immo ut plurimum talem, quae sufficiat ad *voluntarium perfectum*.

« Quamvis, ut animadvertit S. Alfonsus, peccatores habitibus pravis irretiti, habeant cognitionem minus expeditam quam alii, semper tamen habent cognitionem aliquam suorum criminum sufficientem ad reddendos actus deliberatos et mortales; cum enim ipsi parvi pendant peccatum, non fit in eorum animis illa sensibilis et memorabilis impressio, quae fit in alio habente conscientiam minus depravatam, et hinc evenit, quod in eorum memoria non remanet vestigium actualis illius cognitionis, quam satis habuerunt antea de peccato, aut vestigium est adeo leve, ut interrogati de facili respondeant quod non adverterint; sed cautus confessarius non debet ipsis fidem praestare » (S. Alf. V. 4).

Quoad eos vero, qui habitum retractarunt atque pro posse impugnant, rite notat Reuter: «Contingit non raro, ut homo qui ante assuetus erat peccatis in materia venerea, aut cuius phantasia ex diuturnis tentationibus infecta est speciebus venereis, illico abripiatur in delectationem veneream putetque se consentire, mox autem se retractet atque horreat, timens ne consenserit. Verum ne iudicet se consensisse. Licet enim appetitus sensitivus delectationem conceperit, et aliqua etiam connaturaliter voluntatis complacentia consecuta sit, haec non fuit libera. Habitus enim antiqui connaturaliter operantur primum motum, neque potest homo cum reprimere prius quam adsit... Ex eadem ratione notant auctores, saepe fieri, ut homo, qui coepit serio converti, diu inhaereat cogitationi, nec tamen consentiat, quia habitus acquisiti operantur, neque potest homo aliis intentus animum tam cito advertere ad resistendum. Concors quoque est multorum sententia, quod ratio per importunas incidentias saepe etiam in delectationem perveniat, idque satis longa mora antequam sui ipsius per maturam deliberationem plene compos fiat, et in tali re homines peccatum mortale metuere non debent. Si huiusmodi homines *postea* se examinent, et primo videantur sibi non consensisse, aut tantum dubitent vel timeant de consensu, praesumant se non consensisse, nec recedant ab hac resolutione. 3»|

47 Quanti intersit, ut homo tenera aetate bonis habitibus induatur, neminem latere potest. Sine habitibus enim ad omne bonum anceps est, inconstans et ad omnem tentationis impetum labilis; nec ipsi in dubio consensus favebit praesumptio. Cum habitibus vero rite radicatis, quibus quasi alteram naturam superinduit, stabiliter bonum operabitur, nec in dubio facile credendus est peccato cecidisse. Quare parentes, magistri, confessarii orientes malos habitus exstirpare omni vi conabuntur; bonorum habituum mitia vigilantia sollertia, exhortatione, laude, praemio foveant.

Articulus V.

De temperamento, indole et caractere.

Temperamentum, indoles et character magis remote influunt in voluntarium liberum. Quoad ea notentur haec:

‘. Neo-Confessarius, n. 261-268.

I. Temperamentum iuxta Galeni placitum olim oriri putabatur ex 48
praevalentia unius ex quatuor, qui in corpore humano exsistere diceban-
tur humores: nempe sanguinis, bilis, atrae bilis et pituitae. Iuxta hodie-
nos psychophysiologos rectius ortum habere dicitur ex praevalentia unius
systematum, ex quibus in humano corpore functiones physiologicae
praecipuae procedunt; quae praevalentia efficit, ut speciales disposi-
tiones et affectus in singulis individuis oriantur. Complexus harum
dispositionum et affectionum *temperamentum* audit. Quot vero distingui
debeant temperamenta, auctores non conveniunt. Cum autem tria syste-
mata functionum praevalentia esse possint, tres typi temperamentorum
commode distinguuntur, qui tamen aliquas subdivisiones admittunt. Sunt
nempe: 1° Temperamentum sanguineum, 2° temperamentum nerveum;
3° temperamentum lymphaticum.

1. *Temperamentum sanguineum* oritur ex praevalentia systematis
circulationis et convenientis evolutionis organorum respirationis. Si notas
quaeris characteristics huius temperamentum: sanguinei facili intelligentia
gaudere solent; prompte et vivide sentiunt, non autem intenso modo
neque constanti; sunt vivaces, proclives ad oblectamenta etiam carnalia;
sunt urbani, facile affectibus indulgent, sunt liberales et benefici; facies
eorum rubicunda, hilaris et animata.

2. *Temperamentum nerveum* oritur ex praevalentia systematis nervei,
valde sensibili, cui omnes operationes subiciuntur. Nervosi intensius
et constantius sentiunt, quam sanguinei, quamvis ex diversitate emotio-
num quamdam instabilitatem prae se ferant. Nimia sensibilitas ipsos
inquietos reddit; et sat facile fastidiuntur, si res non prospere procedit.
Ad voluptates sensuales propensi sunt; amor ipsorum aliquando in aver-
sionem vertitur. Homines, qui temperamentum hoc ostendunt, solent
esse macri, graciles et continuis musculorum motibus excitati. Triplici
modo variari potest.

a) Temperamento *biliari*, quod denominatur ex magna glandulae he-
paticae activitate. Homines ipso praediti faciem solent ostendere sub-
fulvam, oculos vivaces, aspectum gravem et severum. Ad notas psychi-
cas quod attinet, praecipue irascibilitas, ambitiositas et dominandi desi-
derium enumerantur. Solent vivaci intelligentia et reflexiva gaudere, et
animum firmiorem prae nervosis ostendunt.

b) Temperamento *erotico*, quando apparatus sexualis magnam vita-
bilitatem et irritabilitatem manifestat. Quinam characteres specifici sint,
sat difficile dictu est: aspectus lascivus non raro satis illud prodit. Per
hereditatem a parentibus accipi potest; saepe ex aliis causis externis
magis evolvitur, uti sunt pravorum librorum lectiones, scenae inhonestae,
vesani amores.

c) Temperamento *melancholico*, quod prae se ferre solet faciem pallentem, aspectum inquietum, tristem, ingressum tardum. Nerveum systema praecipue affectibus tristibus afficitur, qui ex cogitationibus deprimentibus ortum ducunt. Huic tristitiae sensui sese complacent, ideoque solitudinem quaerunt, suntque misanthropi et intractabiles. Vehementibus passionibus tamen aliquando sese abripi sinunt, quas antea celaverant. Ceterum bonis qualitatibus, quas temperamentum nerveum secum fert, uti intelligentia vivaci, sermonis calore, praediti esse solent.

3. *Temperamentum lymphaticum*, quod oppositum videtur nerveo et in multis etiam sanguineo, saepe dignoscitur ex vultu albo vel leviter rubro, ex oculis coeruleis, et magis adhuc ex incessu lento et difficili motu. Nullis vehementibus passionibus exagitantur, cumque irascuntur, facile compescitur ira. Passim lymphatici minus intense sentiunt et lente sed invicta constantia agunt.

Notatu dignum est, temperamentum fere semper in individuo ex mixtura unius cum alio constitui vel etiam diversa temperamenta aequali proportionem misceri: unde exoriuntur v. g. temperamentum sanguineo — nerveum, sanguineo — biliare. Nimirum cum systema nerveum et alia organa continuo varias relationes habeant cum rebus circumstantibus, harum mutationes necessario excercere debent respondentes mutationes in constitutionem et temperamentum. Adhaec in evolutionem certae complexionis et temperamenti influxum exercent nimia elementa, quae inter se in aequilibrio instabili sunt, unde exsurgunt temperamenta *mixta*, ut dicuntur

49 II. Indoles constitui videtur inclinationibus nativis, eisque maxime ex temperamento exortis*.

Ex indole homines in tres praesertim species distingui possunt, i. e. in *sensitivos*, *temperatos* et *frigidos*. *Sensitivi* sunt, in quibus passiones magis quam ratio dominatur, ita ut istis potius quam hac dirigi soleant. *Temperati* sunt, in quibus ratio passiones quamvis intensas moderatur et regit. *Frigidi* sunt, qui passionibus vehementioribus vix obnoxii sunt.

50 III. Character. 1. Character dicitur indoles quatenus frequentia actuum firmata vel modificata stabilitatem quamdam acquisivit.

Antonelli, Medic, pastor. I, η. 328. ----- s. « Ex nativitate consequitur in corpore nati aliqua dispositio, tum ex virtute corporum coelestium, tum ex causis inferioribus, quae sunt semen et materia concepta, per quam anima quodammodo ad aliquid eligendum prona efficitur, secundum quod electio animae rationalis inclinatur ex passionibus, quae sunt in appetitu sensitivo, qui est potentia corporalis consequens corporis dispositiones. Sed ex hoc nulla necessitas inducitur ei ad eligendum, cum in potestate animae rationalis sit accipere vel etiam refutare passiones subortas > (S. Thom. De verit. q. 24, a. 1, ad 19, cfr. Quaest. disp. de Pot. q. ni, a. 9, ad 7).

2. *Formatio* characteris consistit in eo, quod animo imprimitur stabilis quaedam ad bonum directio eaque magis magisque fovetur. Quoad modum autem formandi characterem specialia quaedam notanda tam quoad infantes quam quoad alios¹.

a) *Quoad infantes*. Ad infantium characterem formandum non solum infantes, verum magis etiam parentes et magistri concurrant. Huc spectant: 1° Cura sanitatis, qua systema nerveum firmetur; 2° evolutio sensus moralis, quo infans sponte ad honesta trahitur, inhonesta aversatur; quae evolutio fiat tam exhortatiunculis quam enarratione eorum, quae a Christo et Sanctis peracta sunt; 3° instructio in rebus fidei et morum; 4° cultus studii et diligentiae religiose implendi officium, quo maxime corroboretur voluntas; 5° amandatio eorum, quae fidem vel mores periculo exponunt; 6° usus mediorum supernaturalium, maxime orationis et sacramentorum, quibus voluntas magis magisque firmetur.

b) *Quoad alios*. Ad formandum characterem maxime conducunt :

a) *Cognitio sui*, i. e. bonarum et pravarum inclinationum, comparanda tam examine conscientiae quam consilio amicorum fidelium, praecipue directoris spiritualis.

Æ) Impugnatio motuum inordinatorum atque exercitium, etiam tempore pacis, eorum actuum, qui pravis inclinationibus adversantur, quo fit, ut energia voluntatis, quae in tot hominibus languescit, exerceatur, acuatur, augeatur; ut homo discat sibi vim inferre et motibus inordinatis viam praeccludere vel obortos validissime compescere. Hanc violentiam daemones horrent, ut ait Apostolus: « Resistite diabolo et fugiet a vobis »².

7) *Adminicula vigoris moralis*, quae sunt: repetita, utut brevior meditatio, oratio, sacramentorum frequentatio, sapientis directoris spiritualis electio et usus; denique -ordo vivendi diurnus bene dispositus, atque quoad fieri possit fixus, quo animi aequilibrium foveatur vigorque voluntatis roboretur.

Articulus VI.

*De principalibus anormalitatibus psychicis*¹.

Distingui possunt anormalitates psychicae, quae oriuntur ex defectuosa et tarda evolutione facultatum psychicarum; et anormalitates, quae ex earundem facultatum perturbatione morbosa oriuntur.

¹. Cfr. Guibert, Le Caractère; Dupanloup, De l'Education; Martin, Education du caractère; Spencer, Education. ----- a. lac. IV, 7. ----- ². Cfr. Schim van der Loeff et Barnhoorn, Zielsickten en hunne verpleging; Huber, Die Hemtnisse der Willensfreiheit; Beszmer, Störungen des Seelenlebens.

§ I. Anonnalitates psychicae, quae ex defectuosa evolutione facultatum psychicarum oriuntur.

51 Harum tres distingui possunt pro gradu defectuositatis et tarditatis; quae sunt:

I. Idiotismus, qui est status, in quo evolutio potentiarum cognoscitivarum sensitivarum tam defectuosa et tarda est, ut nulla omnino habeatur evolutio intellectus.

II. Imbecillitas, in qua minor habetur defectuositas et tarditas, ita ut certus quidam gradus evolutionis intellectualis acquiri possit; huius autem defectuositas et tarditas in notionibus et indiciis formandis notabiles manent.

III. Debilitas, in qua defectuositas evolutionis intellectualis non ita notabilis est; debiles tamen impotentes sunt, ut eis, quae intellectu percipiunt, practice utantur. Quare facile sub alterius imperio subduntur et semper aliquis, qui actus eorum dirigat, eis opus est.

Coroll. Responsabilitas moralis harum personarum pendet tam de gradu quo res intellectu percipere et de iis indicare possunt, quam de possibilitate ad iudicia sua in praxim deducenda.

§ II. Anonnalitates, quae ex morbosa perturbatione facultatum psychicarum oriuntur.

52 Hic distinguantur oportet: 1° Amentia proprie dicta, qua intellectus operatio quoad certas materias omnino perturbatur; 2° habitualis dispositio anormalis psycho-somatica, quae tamen ad plenam rationis perturbationem non pertingit; 3° reactiones psychogenae. De singulis dicemus.

PUNCTUM I.

Amentia proprie dicta.

Ad amentiam proprie dictam hodie fere duae species reducuntur, scilicet *psychosae endogenae* et *psychosae exogenae*; *posteriores* ad degenerationem intellectualem completam sive dementiam ducunt; non ita *priorae*.

53 I. Psychosae endogenae in ipsa physica subiecti dispositione habituali causam ortus sui habent; *psychosae exogenae* autem ex causa accedente proveniunt, scilicet ex eo, quod cellulae cerebrales afficiuntur materiis quibusdam venenatis, quae sive ab extrinseco proveniunt sive ab ipso corpore elaborantur. Ad psychosae endogenas reducuntur: *Psychosa manica depressiva* et *paranoia*.

1. *Psychosa manica* — *depressiva* duplici modo occurrit, scilicet tanquam *mania* et tanquam *psychosa depressiva* seu melancholica.

a) *Maniae* manifestationes sunt alacritas et mobilitas, quae ordinarium et normalem modum excedunt.

b). *Psychosae depressivae* signum est melancholia summa. Haec psychosa magnum periculum suicidii secumfert, cum ille qui hac psychosa affectus est, variis cogitationibus desperationis et anxietatis vexetur.

c) Tam mania quam psychosa depressiva, tempore interiecto, remittere solent; fieri tamen potest, ut chronice durent.

2. *Paranoia* est quaedam amentia chronica, qua delira quaedam persuasio totam vitam regit. Operatio intellectus, initio morbi praesertim, non statim pessumdatur, quo fit ut tales infirmi, si de rebus agitur, quae intra morbi sphaeram non inveniuntur, perfecte iudicare possint. Paulatim una alterave idea animam magis magisque invadit, ut tandem ficta atque vana pro veris habeant; haec ficta varia obiecta habent. Alii sibi persuadent, se pati persecutionem; alii se ad magna esse vocatos; alii personam aliquam, praesertim nobilem, amore sui captam esse; alii demum ideis religiosis perturbantur; putant, se colloqui cum angelis et sanctis, quorum voces percipiunt; semper orationi vocali vacare volunt etc.

II. *Psychosae exogenae*. Ad psychosas exogcnas pertinent: 1° *Schizophrenia* seu dementia praecox; 2° *dementia paralytica*; 3° *epilepsia*.

1. *Schizophrenia* seu dementia praecox, passim aetate fere iuniore (generatim ante annum aetatis 35) orta, in hebetudinem totalem (dementiam) desinit. Huius morbi distinctiva sunt: dissolutio unitatis et cohaerentiae, quae in conditione normali inter hominis cogitationes, affectus et actiones exstant, et amissio sensus realitatis rerum.

2. *Dementia paralytica*, quae syphilitidis sequela est. Circa trinae centesimae eorum, qui syphilitide laborant, in istam psychosam incidunt; passim 8-10 post infectionem inceptam annis apparet, atque initio maxima oblivione et incuria manifestatur. Generatim cito progreditur atque post duos vel tres annos mortem inducit. Dicunt tamen, remedium quo inhibeatur repertum esse.

3. *Epilepsia* est nervorum perturbatio, quae periodice recurrit, atque crisim adducit, in qua patiens sui compos non est. Quando crises sal raro locum habent, eiusmodi infirmi extra tempus accessionis usu facultatum intellectualium fere normali gaudent. Si vero crises saepius recurrunt, animus funditus mutatur, ita ut de caractere epileptico sermo esse possit.

Coroll. Quoad *responsabilifatem moralem amentium*, ita duo medici peritissimi : « In dementibus, quorum vita sensitiva, tam cognoscitiva quam concupiscibilis perturbata est, ob hanc causam nunquam fere plena responsabilitas moralis adesse potest. Patet, responsabilitatem moralem maxime imminutam esse quoad illos actus, qui directe cum anormalitatibus psychicis cohaerent; unde perspicuum est, tentationem occidendi aliquem imputari non posse ei, qui aut ob hallucinationem id sibi imperatum esse putat, aut aliquem se persequi imaginarie cogitat. Partialis responsabilitas adesse potest in iis actibus, qui cum anormalitatibus psychicis non cohaerent »

1

PUNCTUM II.

Dispositiones anormales psycho-somaticae.

A psychosis proprie dictis distinguendae sunt dispositiones anormales psycho-somaticae, quibus tamen rationis usus non omnino perturbatur. Harum 3 species distingui possunt: 1° *Psychopathiae*; 2° *psychasthenia*, 3° *neurasthenia*.

1

55 I. *Psychopathiae* vocantur anormaliae physicae, quae manifestantur maxime anormibus actibus appetituum sensitivorum, praesertim concupiscibilis. In iis, qui tali modo physice constituti sunt, vehementia actuum appetituum sensitivorum minime proportionata est causis, quae vere adsunt; quare vita sensitiva anormem in modum dominatur. Psychopatorum plurima specimina distinguuntur, quorum praecipua sunt: 1° *Hysteria*; 2° *specimen asociale — sceleratum*. Accedunt 3° *anormalitates sexuales*, quae, quamvis per se ad psychopatiam non pertineant, tamen ei affines sunt.

i. *Hysteria*. Huius distinctivum est, quod ii, qui hysteria affecti sunt, et sibi et aliis maiores videri cupiunt, quam revera sunt, atque desiderant, ut sibi maiora et mirabilia eveniant, quam revera et ordinarie accidere solent. Hysterici autem, cum vota sua rerum veritate minime impleantur, alacri phantasia adiuti id agunt, ut alio modo votorum compotes fiant. Desiderant, ut aliorum sua intersit, ut ipsi quasi centrum cogitationum omnium sint, ut mira et mirabilia, quae phantasiae suae alacritatem augment, sibi eveniant. Propter haec, quae personarum hystericarum quasi notae quaedam et distinctiva sunt, tales personae, quae praesertim inter feminas occurrunt, omni prudentia tractandae sunt. Ita fieri potest, ut, sibi mirum quid accidere, insanum in modum cupientes, ad sexualem cum ecclesiasticis (confessariis) relationem tendant; item fit, ut fingant violentiam sibi allatam vel sollicitationes sibi propositas.

1

In personis hystericis crises accidere possunt; tunc convulsionibus concutiuntur, aut quasi in statu somnii et torporis sunt, aut vehementi afficiuntur depressione. Haec autem tantum in modum exceptionis occurrunt, nam essentia hysterae in ipsa complexione hysterica consistit.

2. *Specimen asociale-scleratum*. Hi omnibus altioribus affectionibus plane carent, humane nihil sentiunt, sui ipsius studio (egoismo) solummodo ducuntur. Huic specimini psychopathiae etiam nomen « insania moralis » « moral insanity » datur.

Coroll. In iis, quorum complexio psychopathice affecta est, saepe responsabilitas moralis imminuta tantum aderit; immo in quibusdam statibus psychoticis, extraordinarie occurrentibus, responsabilitas plane sublata erit.

3. *Anormalitates sexuales*; quae consistunt in eo quod appetitus venereus a normali ratione recedit, sive quoad tempus sese manifestandi, sive quoad intensitatem, sive quoad obiectum. Dicitur;

a) *Quoad tempus sese manifestandi*; nimirum accidit, ut in infantibus quoad appetitum venereum maturitas praecox caque superiori gradu reperiat; quae quidem dispositio dictos infantes pro aliis valde periculosos reddere potest.

b) *Quoad intensitatem*; scilicet aliqui effraenata prorsus et insatiabili ad venerea propensione laborant; quae si ad gradum extremum pertingat, in viris *satyriasis* (quasi satyros faciens), in feminis *furor uterinus* seu *nymphomania* audit.

c) *Quoad obiectum*; nimirum passio venerea in aliquibus fertur ad obiecta, quae de se nullatenus vel non ita ad venereas sensationes sunt ordinata. Huc referuntur: Homosexualitas, Sadismus, Masochismus, Fetichismus et exhibitionismus.

a) *Homosexualitas* habetur, quando inclinatio sexualis fertur in personas eiusdem sexus; in muliere dicitur amor *lesbiacus* seu sapphicus; si fertur in pueros, *paederastia* vocatur.

β) *Sadismus* (a Marquis de Sade, qui ita affectus erat et suas turpitudines descripsit) est, si libido excitatur patrando actus crudelitatis, puta puellam cultro pungendo.

γ) *Masochismus* (a Saches Masoch, qui in operibus romanensibus haec describit), dicitur, si libido excitatur patiando actus crudelitatis.

δ) *Fetichismus* est, si libido excitatur imaginatione vel contrectatione rerum vel corporis partium, quae ad venerea non pertinent, ut sunt manus, pes, crines, panni etc.

Praedictis accedit *exhibitionismus*, qui consistit in propensione viri corpus vel genitalia feminis nuda exhibendi.

Coroll. I. Anormalitates sexuales, ut iam insinuavimus, nondum per se signum sunt verae, psychopatae; siquidem possunt etiam esse sequelae reactionum psychogenarum, de quibus puncto III dicemus. Videndum igitur, utrum necne symptomata verae psychopatae concurrant.

Coroll. II. Quoad responsabilitatem moralem, si symptomata verae psychopatae adsunt, valent, quae dicta sunt de cis, qui psychopaticè affecti sunt (cfr. coroll. n. 54). Si dicta symptomata absunt, multa etiam discretione opus est ad indicium ferendum de imputabilitate eorum, qui maxima vi in venerea feruntur. Siquidem ipsorum, qui haec patiuntur, testimonio saepe tides adhiberi non posse videtur; nam aliquando falso existimant, se voluntarie egisse, licet ex aliis indiciis id verum non esse appareat. Securius quidem indicium secundum fertur circa eos, qui pie vivunt; multo maior difficultas est in eis, qui pietatem parum curant.

II. Psychastenia est status animi, cuius distinctiva sunt conscientia culpabilitatis, et anxietates, anormem et vehementem in modum auctae. Hisce multi scrupulosi annumerandi sunt.

Coroll. Quoad actus, qui sub influxu harum affectionum ponuntur, (v. c. imprecationes, pollutiones) responsabilitas moralis imminuta aut plane sublata erit.

III. Neurasthenia est status animi morbidus, cuius distinctivum est: defatigatio et lassitudo totius nervorum systematis simul cum maxima vitae sensitivae irritabilitate; quare neurasthenici difficilius sui compotes manere possunt.

PUNCTUM III.

Reactiones psychogenae.

56 *Reactiones psychogenae* vocantur actiones, animi affectiones aut sensationes anormales, quae oriuntur ex conflictibus psychicis, qui antea in animo eius, qui hisce reactionibus subiectus est, evenerunt. Oriuntur autem tam in iis, qui psychice normalem in modum, quam in iis, qui anormalem in modum constituti sunt.

Coroll. Quoad responsabilitatem moralem dicendum, influxum voluntatis circa rem, quae cohaeret cum conflictu psychico, imminutum esse.

Caput iii.

De sequela libertatis seu de imputabilitate.

57 *Praen.* Ut doctrina de imputabilitate rite proponatur, quaedam de causa efficiente notanda sunt.

Causa efficiens dicitur, quae sua virtute in effectum influit. Distinguitur :

1. In causam *physicam* et *moralem*, prout physice vel moraliter (i. e. movendo aliam causam liberam ad agendum) in effectum influit. Ita v. g. fur est causa physica furti; ille vero, qui furem ad furandum impulit, est furti causa moralis.

2. In causam *per se* et *per accidens*. *Prior* est, quae natura sua seu ratione propriae formae effectum producit vel in effectum influit, sive physice sive moraliter. Ita v. g. potio immoderata est causa per se et physica ebrietatis; consilium pravum causa per se et moralis peccati proximi. *Utera* est, quae ratione formae seu circumstantiae, quae ei accidit, effectum producit vel in effectum influit. Ita v. g. potio immoderata potest esse causa per accidens et physica pollutionis.

Nota. Causa *occasionalis* — quae proprie causa non est — dicitur ea, qua posita, alia causa effectum producit. Ita v. g. qui tribuit alicui summam pecuniae, potest ei esse causa occasionalis ebrietatis.

3. In causam *proximam* et *remotam*, prout proxime vel remote ad effectum producendum concurrunt. Ita qui ordinat typos causa proxima, qui praeparat chartam causa remota est libri imprimendi.

4. In causam *graviter*, *mediocriter* et *leviter* influentem, prout gravem, mediocrem vel levem influxum in effectum exercet. Ita v. g. tactus valde impudici graviter, mediocriter impudici mediocriter, leviter impudici leviter influunt in commotionem veneream.

I. Notio. *Imputabilitas* est proprietas, vi cuius actus (huiusve effectus) alicui tanquam ~~domino~~ et domino tribui debet. Radix imputabilitatis est libertas, non vero moralitas, ut aliqui putant. Nam illud est radix imputabilitatis, ob quod actus alicui tanquam domino ascribi debet. Atqui actus homini tanquam domino ascribi debet, quia et quatenus eum libere posuit. Imputabilitati actus (huiusve effectus) respondet in agente *responsabilitas*, vi cuius agens tanquam auctor et dominus actus (huiusve effectus) haberi debet.

II. Actuum imputabilitas. Actum humanum homini imputandum esse, patet. Etenim actus humanus est actus, cuius homo dominus est (n. 15). Ex eo autem, quod alicuius actus dominus es, hic tibi imputatur. Difficilius determinatur

III. Effectuum imputabilitas. Sermo est de effectibus *pravis*; ad effectus autem etiam referuntur *actus* utut indeliberati, ex causa — puta in ebrietate — secuturi. Itaque quaerimus:

i. *Quae requiruntur, ut effectus pravus imputetur?* Requiritur:

a) *Ut agens advertat, saltem in confuso, effectum certo vel probabiliter secuturum esse.* Nihil enim volitum, nisi saltem aliquatenus cognitum sit.

b) *Ut agens possit causam non ponere, vel positam remove, vel ponere causam, quae effectum impediat.* Secus enim deest libertas, quae est imputationis fundamentum.

c) *Ut agens debeat causam non ponere, vel positam remove, vel ponere causam, quae effectum impediat; idque ideo praecise, ne sequatur effectus malus* (S. Thoni. i. 2, q. 6, a. 3. q. 20, a. 5; q. 73, a. 8, ad i; S. Alf. V, η. X et XI). Itaque effectus non imputatur: i° si actio, utpote peccaminosa, omitti quidem debet, non tamen ob effectum pravum. Si quis v. g. feria V sese inebriat, praevidens sese Dominica proxima non esse interfuturum Sacro, peccat quidem sese inebriando, sed neglectus Sacri ei non imputatur, quia non tenetur feria quinta ab ebrietate abstinere, *ut evitet neglectum Sacri*; siquidem praecepta positiva non secum ferunt obligationem removendi impedimenta remota. 20 Effectus non imputatur, si actio poni potest, non obstante effectu pravo. Id autem maxime locum habet — positis tamen ponendis — casu, quo actio praeter effectum malum etiam effectum bonum habet. Dixi *positis ponendis*, quae — cum casus assignatus valde practicus sit — uberius exponenda sunt. Sit igitur:

Prop. Licet ponere actionem, ex qua duplex effectus secuturus est, unus bonus, alter malus, si adsint conditiones secuturæ:

a) *Actio sit in se* — i. e. abstractione facta ab effectu malo — *bona vel saltem indifferens*, secundum haec S. Pauli: « Non... faciamus mala, ut eveniant bona » '. Dicitur « abstractione facta ab effectu malo » ; intellige ab effectu malo, distincto ab effectu *formali malo*, quia actio, quae habet effectum formalem malum (i. e. quae *eo ipso* quod ponitur effectum malum producit), in se mala est. Verbo : hic et in secuturis dicimus de effectibus, qui non sunt formales.

b) *Effectus malus non intendatur*, atque praeterea absit periculum grave illum — puta pollutionem ex actione secuturam — approbandi seu in eum consentiendi.

c) *Effectus bonus non sequatur, mediante effectu malo.* Secus enim fieret malum, ut eveniret bonum. Attamen non requiritur, ut effectus bonus *aeque immediate*, neque ut *aeque probabiliter* sequatur ac effectus malus. Conditio haec requisita adest, quando v. g. medicina a matre gravida et aegrotante sumpta, expulsionem foetus et sanitatem matris producit, non tamen posteriorem effectum, mediante priori. Secus dicendum, si puella vel uxor gravida, mediante abortu, famam vel sanitatem sibi procuraret (S. Alf. III, 394).

d) *Adsit causa proportionata permittendi effectum malum; hic enim*

∴ Rom. III, 8.

utpote malus per se praecavendus est, ita ut per se nequeat permitti, nedum utcumque ad istum conferri, nisi causa proportionata excuset. Ceterum quoad causam proportionatam advertas :

a) Causa permittendi effectum malum actionis sita est in eiusdem actionis effectu bono. Attamen effectus non solum considerandi sunt quasi in particulari, sed expendendum est commodum et incommodum totius societatis humanae

V) Eo gravior exigitur causa : a) quo maior est — per se — obligatio impediendi effectum," vel quo infirmius est — per se — ius ponendi actionem'; b) quo maior est nexus causalis actionem inter et effectum malum, ita ut maior requiratur causa, si actio per se quam si per accidens, maior, si graviter quam si leviter in eum influat⁴; c) quo arctius effectus malus cum actione coniunctus est⁸; d) quo magis necessaria est actio ad effectum pravum;" e) quo certius effectus secuturus est; f) quo peior est effectus pravus.

Itaque quando agitur de actione, cuius duplex est effectus, bonus et malus, certo licet eam ponere, quando expositae conditiones locum habent. Alia autem quaestio est, num *singulae* e dictis conditionibus *semper* requirantur. Porro id de 2a et 3a conditione negandum videtur, quando effectus malus consistit aut i° in privatione boni, quod ordinatur ad effectum bonum ex actione secuturum; aut 2° in privatione boni, quod retinendi iniustus aggressor amisit. Hinc licet v. g. amputare membrum ad servandum totum; item, servatis servandis, vulnerare vel occidere iniustum aggressorem, quamvis in exemplis allatis effectus bonus obtineatur, mediante effectu malo, atque effectus malus tanquam medium intendatur '.

2. *Ad quantam culpam imputatur effectus pravus ?* Solutio a tot pendet adiunctis, ut hic complete ad eam responderi nequeat. Sufficiat haec notasse, pluribus ad diversos tractatus remissis.

a) Effectus *leviter malus* imputatur in culpam *levem*.

b) Effectus *graviter malus* imputatur in culpam *gravem*, si causa èt

' . Fr in s, De actibus humanis ont. et psychol. consideratis, n. 197. ----- * V g. causa gravior requiritur, ut minister publicus quam ut persona privata ad furtum cooperetur. ----- * V. g. causa gravior requiritur, ut alienus quam ut parochianus sacramenta petat a parochio indigno. -----4. V.. g. causa gravior requiritur, ut, non obstante pollutione secutura, admittatur tactus valde impudicus quam ut licitus evadat tactus minus impudicus. ----- '. V. g. si de imprimendo pravo libro agitur, maior requiritur causa, si de ordinandis typis quam si de praeparanda charta sermo est. -----β. V. g. causa gravior requiritur, ut liceat dare potum bibulo, si alii cupones potum daturi desint, quam si adsint. ----- '. De hisce, quae a pluribus negantur, postea dicetur.

natura sua èt graviter in illum influit, ut pollutio e tactibus graviter impudicis. Imputatur per se in culpam *levem*, si causa influit aut leviter — ut pollutio e tactu minus impudico — aut remote, per accidens vel occasionaliter, utut graviter, ut pollutio ex ebrietate, modo tamen periculum consentiendi desit. Dixi *per se*, quia fieri potest, ut effectus in gravem culpam imputetur, etiamsi causa posita solum remote, per accidens vei occasionaliter in eum influat. Id locum habet, si effectus ratione strictioris virtutis, maxime iustitiae aut religionis, vel ratione boni communis praecaveri debet. Hinc v. g. ad gravem culpam imputantur blasphemiae et homicidium in ebrietate committenda (et praevisa), quamvis ebrietas non per se influat in praedictos effectus.

3. *Quando effectus pravus imputatur?* Tota malitia contrahitur eo tempore, quo causa ponitur vel non aufertur, vel saltem voluntas eam ponendi vel non auferendi adest. Ratio est, quia omnis culpa in libera voluntate residet. Contrahitur autem malitia, sive sequitur sive non sequitur effectus, quia eventus non influit in pravam voluntatem, quae iam praecessit (S. Alf. V, 10).

Quaer, num ipsemet effectus malus, si iam impediri nequeat, puta homicidium in perfecta ebrietate commissum, malitia voluntatis infectus, an *mere materiale* peccatum sit.

Rcsp. I. Effectus malus, de quo dicitur, est mere materiale peccatum, si voluntas prava ante effectus eventum sincere retractata est; ea enim retractata, non est, unde effectui vera moralitas accedere possit.

Rcsp. II. Disputatur, si voluntas non est sincere retractata; sed cum S. Alfonso (IV, 149; V, 10) dicendum videtur, dictum effectum non esse mere materiale peccatum. Quod enim a voluntate electum vel saltem culpabiliter permissum est, atque, voluntate persistente, committitur, nequit dici mere materiale peccatum, sed voluntatis malitia infectum videtur. Denique advertas, effectum istum posse consistere tam in facto aut in actu positivo quam in omissione, v. g. Missae audiendae (S. Alf. l. c.) Ita etiam Caietanus Salmanticenses¹, Billuart².

S. Thomas haec habet: < Dicendum quod in ebrietate duo attenduntur, sicut dictum est (cap. 1 hui. o); scilicet: defectus consequens, et actus praecedens: ex parte autem defectus consequentis, in quo ligatur usus rationis, ebrietas habet excusare a peccato, inquantum causât involuntarium per ignorantiam: sed ex parte actus praecedentis videtur esse distinguendum; quia si ex actu illo praecedente subsecuta est ebrietas sine peccato, tunc peccatum sequens totaliter excusatur a culpa: sicut forte accidit Loth: si autem actus praecedens fuit culpabilis, sic non

¹. In 2. 2, q. 150, a. 4 -----'. De prine, mor. tr. 20, c. 10, n. 26. -----'. De pecc. diss. 1, a. 4, § 3.

totaliter aliquis excusatur a peccato sequenti : quod scilicet redditur voluntarium ex voluntate praecedentis actus, inquantum scilicet aliquis dans operam rei illicitae incidit in sequens peccatum : diminuitur tamen peccatum sequens, sicut et diminuitur ratio voluntarii. » (2. 2, q. 150, a. 4).

DISSERTATIO II.

De actibus humanis spectatis secundum esse morale.

Dicemus *primum* de moralitate in genere, *deinde* de moralitate secundum species supremas spectata, scilicet de actu bono, malo et indifferenti.

Pars I.

De moralitate in genere.

SECTIO I.

De notione et divisione moralitatis.

(S. Thom. i. 2, q. 10, a. 4 et 9; q. 21, a. 1; q. 71, a. 6; S. Alf. l. V, XXXIV-XXXV).¹

I. Notio. Moralitas actuum humanorum consistit in eorum habitu- 61 dine — v. g. convenientiae vel disconvenientiae — ad legem divinam. Etenim moralitas est proprietas actuum, vi cuius boni vel mali (vel indifferentes, n. 61) laude vel vituperatione digni dicuntur. Atqui tales dici debent ex eorum habitudine ad legem divinam, quippe quae iubendo, vetando, permittendo sit suprema directrix omnium actuum in ultimum finem et fines proprios secundarios. « Omnis voluntas cuiuslibet creaturae, inquit *Aquinas*, rectitudinem in suo actu non habet, nisi secundum quod regulatur a voluntate divina, ad quam pertinet ultimus finis: sicut quaelibet voluntas inferioris debet regulari secundum voluntatem superioris, ut voluntas militis secundum voluntatem ducis exercitus » (1. 2. q. 19, a. i).

Cum autem, quid Dei lex seu ordinatio iubens, vetans, permittens includat, indicet recta ratio, moralitas etiam dici potest: Habitudo actus humani ad rectam rationem et legem. « Habet autem, ita 5. *Thomas*, actus humanus, quod sit malus, ex eo, quod caret debita commensura-

¹. Cfr. Ioannes à S. Thoma, in iam 2ae, t. I; Suarez, in iam 2ae, De bonitate et malitia humanorum actuum; Salmanticenses, Cursus theologiae, tract. II, De bonitate et malitia humanorum actuum; Lehu, La raison, règle de la moralité d'après St Thomas; PÈQUES, Comm. franc, lit. de la Somme théol, t. t. VI et VII; Pesch, Praelect. dogm. tract. II, sect. III, De relatione actuum humanorum ad finem ultimum seu de moralitate actuum humanorum; Fkins, De actibus humanis; Walter Mc Donald, The principles of moral Science; Potters, Compendium Ethicae Generalis; Sweens, Theologia moralis fundamentalis.s.

tione: omnis autem commensuratio cuiuscumque rei attenditur per comparisonem ad aliquam regulam: a qua si divertat, incommensurata erit. Regula autem voluntatis humanae est duplex; una propinqua, et homogenea, scilicet *ipsa humana ratio*: alia vero est prima regula, scilicet *lex aeterna*, quae est quasi ratio Dei » (i. 2. q. 71, a. 6). Item 5. *Alfon-*
sus: « Bonitas moralis actus humani consistit in quadam conformitate et convenientia actus liberi cum recta ratione et lege, ita ut ille actus dicatur bonus, qui est conformis legi et rationi. Unde S. Augustinus ait: » Nec recte factum esse ullo modo potest, quod non a recta ratione profiscitur » Ex adverso malitia moralis actus humani consistit in discrepantia seu difformitate a recta ratione. Dicitur malus actus ille, qui non est secundum dictamen rectae rationis, sive increatae, quae est lex aeterna; sive creatae, quod est lumen naturale hominis seu participatio legis aeternae secundum S. Thomam. Utraque haec ratio est regula actuum humanorum, ex qua mensura bonitatis vel malitiae actus humani desumitur » (V. XXXIV).

Adhuc cum habitudo actus humani ad legem divinam (quae omnes actus ad finem ultimum dirigit), cuiusque habitudo ad ipsum ultimum finem sibi respondeant, moralitas etiam dici potest; Habitudo actus humani ad ultimum finem. Hinc alibi S'. *Thomas*: « Formalis ratio moralis actus accipitur per comparisonem ad finem » (De malo, q. 4, a. 2, c.). « Secundum relationem ad finem omnes morales habitus distinguuntur, ex quo prima sumpta est differentia boni et mali, quia bonum importat finem... malum autem deordinationem a fine » (In 3 sent, dist. 33). « Ex ultimo fine dependet tota bonitas vel malitia voluntatis, quia bona, quaecumque aliquis vult in ordine ad bonum finem, bene vult; male autem, quaecumque in ordine ad malum finem » (Contra Gent. 1. 4, c. 95).¹

Coroll. I. Moralitas actus humani non consistit in eius *libertate*; est tamen libertas fundamentum moralitatis. « Ibi incipit genus moris, ubi primum dominium voluntatis invenitur » (S. Thom. in II Sent. Dist. 24, q. 3, a. 2; S. Alf. V, XXXV). Neque sita est — quod docet *Scheeberl* — in advertentia rationis ad obiecti inoralitatem; quae advertentia est conditio moralitatis. Neque consistit in habitudine actus ad naturam humanam, nisi haec sumatur ut subdita legi divinae.

Coroll. II. Moralitas proprie dicta solis actibus *elicitis* competit, imperatis extrinsece tantum.

Hinc actus imperatus, speciatim externus, « non addit bonitatem vel malitiam moralem intrinsecam et per se supra actum interiorem, sed gaudet tantum bonitate vel malitia extrinseca desumpta ab actu voluntatis imperante » (S. Alf. V. XL; S. Thom. 1. 2. q. 20, a. 4). Ita auctores,

¹ In definitiones traditas pariter incidunt plures definitiones ab aliis traditae, ut sunt: Moralitas sita est in habitudine actus ad naturam rationalem, quatenus subdita est legi divinae; vel: in habitudine actus ad obiectum eius, quatenus subditur regulis morum. ----- \ Handb. der kath. Dogmatik, I, 1. 2, n. 594 sq.

Scotistis exceptis, satis communiter docent hac ratione innixi, quod moralitas fundatur in libertate, quae intrinsece in solo actu elicitio reperitur. Huic doctrinae consonat, quod licet Abraham voluerit filium immolare, nec potuerit, Deus tamen illi dicit: «Quia fecisti hanc rem nec pepercisti filio tuo... benedicam tibi »¹.

Attamen actus imperatus, speciatim externus, *per accidens* auget moralitatem formalem actus interni, scilicet quatenus efficit, ut actus internus intensior fiat, diutius protrahatur et saepius repetatur (S. Thom. 1. c.; S. Alf. 1. c.).

Coroll. III. Spectata natura moralitatis, quae habitudinem ad legem divinam importat, vere dicendum cum S'. *Thoma*: «Omne peccatum est malum, quia prohibitum » (i. 2, q. 71, a. 6, ad 4); et cum S'. *Alfonso*: « Nullum bonum morale, nullum malum intelligi potest sine respectu ad legem saltem naturalem. Cum vulgo dicitur, quaedam esse prohibita quia mala, sic recte est intelligendum: quaedam esse per legem positivam vetita ut repugnantia legi naturali. Nihil enim est intrinsece malum, si non comparatur saltem iuri naturae » (V, XXXV).

II. Divisio. Moralitas dividitur:

62

1. In *obiectivam* et *subiectivam*. Obiectiva est, quae competit actui in se spectato; subiectiva, quae inest actui prout hic et nunc a voluntate procedit.

2. In *bonitatem* et *malitiam*. Disputatur, num addi debeat tertia species moralitatis, scilicet *indifferentia*; quocirca advertas haec: Communiter admittitur quidem, esse actus indifferentes ex obiecto seu secundum speciem, ut v. g. levare festucam etc. Sed quaeritur, atque etiam in schola Thomistica disputatur, num indifferentia sit species *moralitatis*. Porro affirmandum videtur, quia etiam actus indifferens habet ordinem ad legem divinam, quatenus vi istius legis ad ultimum finem potest ordinari, ab ista lege permittitur atque ex ea ius, i. e. facultas moralis dictum actum ponendi homini competit. Atque haec sententia videtur conformis menti S'. *Thomae*, qui ita dicit: « Si ergo loquamur de actu morali secundum suam speciem, sic non omnis actus moralis est bonus vel malus sed aliquis *indifferens* ». (De Malo. q. 2, a. 5). Et iterum. «Sunt autem tres differentiae humanorum actuum: nam sicut supra dictum est, quidam actus sunt boni ex genere, qui sunt actus virtutum: et respectu horum ponitur legis actus praecipere vel imperare: praecipit enim lex omnes actus virtutum, ut dicitur in 5 Ethicor: quidam vero sunt actus mali ex genere, sicut actus vitiosi; et respectu horum lex habet prohibere: quidam vero ex genere suo sunt actus *indifferentes*; et respectu horum lex habet *permittere* » (1.2, q. 9, 2, a. 2).

¹. Gen. XXII, 16-17

3- In *intrinsecam* et *extrinsecam*, prout actus legi naturali, vel positivae — sive divinae sive humanae — subditur.

SCHOLION.

De moralitate in natura actus fundata.

63 Assignatis speciebus a moralitatis, quae sunt bonitas, malitia et indifferentia, restat inquirendum, utrum moralitas, signanter bonitas et malitia, quandoque etiam in natura actus (ultimatim in intellectu divino) fundetur. Tam vero plures acatholici assumunt, bonitatem et malitiam nunquam ullo modo in actus natura fundari, sed semper et solum repetendam esse sive a *causa humana* — puta ab educatione (Montaigne), vel ab opinione et consuetudine publica (Saint-Lambert), vel ex inventione virorum magni ingenii et auctoritatis (Mandeville); — sive a *libera Dei voluntate* (Nominales, Cartesius, Pufendorf). Contra omnes statuitur:

Prof.: Plures actus natura sua moraliter boni vel mali sunt. Etenim natura sua moraliter bonum est quod natura sua convenit, moraliter malum quod natura sua repugnat naturae humanae adaequate spectatae, i. e. spectatae quatenus habet essentielles relationes ad Deum et res creatas. Atqui plures actus natura sua conveniunt, plures natura sua repugnant naturae humanae adaequate spectatae. Conveniunt v. g. amor et cultus Dei, repugnant e. g. odium Dei, blasphemia etc. Accedit quod, negata hac sententia, Deus non necessario praeciperet v. g. amorem sui, quin etiam posset e. g. odium sui hominibus imponere; quod tamen cum Ipsius attributis divinis componi nequit.

SECTIO II.

De fontibus moralitatis.

64 Fontes moralitatis dicuntur ea, ex quibus actus humanus sumit seu tanquam ex fontibus haurit suam moralitatem, i. e. bonitatem vel malitiam. Fontes sunt: *obicitum* et *circumstantia actus*, denique *finis*, ob quem ponitur. Sunt autem fontes moralitatis, quia et quatenus ipsamet subsum regulis morum, ita ut ex ipsis moralitas contrahi possit. De singulis dicemus.

CAPUT I.

De obiecto.

65 1. Notio. Obiectum hic intelligitur illud, in quod, quatenus subditur regulis morum, actus humanus per se fertur. Sic res *aliena* est obiectum furti, Deus est obiectum actus amoris » (S. Alf. V, XXXVI; cfr. S. Thom. 1. 2, q. 18, a. 2, ad 1 et ad 2).

66 11. Moralitas ex obiecto. Actus humanus sumit moralitatem (bonitatem vel malitiam) specificam ex obiecto suo (bono vel malo) cognito. Ratio est, quia actus moralitatem specificam sumit ex eo, in quod per se fertur; cuiusmodi est obiectum (S. Thom. 1. 2, q. 18, a. 2; S. Alf. V, XXXVII. Dixi «ex obiecto suo (bono vel malo) *cognito* », nimirum

ut moralitas contrahi seu formalis fieri possit; nihil enim volitum nisi cognitum.

Attamen circumstantia (et finis), ut postea notabimus, aliquando destruunt bonitatem obiecti'. Praeterea, si obiectum (et circumstantiae) indifferentia sunt, puta actum ambulandi, moralitas specifica sumitur a fine' (S. Alf. V. XXXVIII; XIJ).

CAPUT II.

De c i r c u m s t a n t i i s .

I. Notio. *Circumstantia* est accidens, quod actum humanum in aliqua 67 specie morali iam constitutum, circumstat, et subest regulis morum (S. Thom. i. 2, q. i8, a. 3 ; S. Alf. V. XXXIX). Requiritur igitur duo: i° ut actus iam habeat moralitatem independentem a circumstantia; 2° ut circumstantia subsit regulis morum seu ut actum *moraliter* afficiat.

II. Enumeratio circumstantiarum. « Circumstantia dicitur quasi ex- 68 tra substantiam actus existens, ita tamen quod aliquo modo attingit ipsum: contingit autem hoc fieri tripliciter. *Uno modo*, inquantum attingit ipsum actum; *alio modo*, inquantum attingit causam actus; *tertio modo*, inquantum attingit effectum. Ipsum autem actum attingit vel per modum mensurae, sicut *tempus* et *locus*; vel per modum qualitatis actus, sicut *modus agendi*: ex parte autem effectus, ut cum consideratur *quid* aliquis fecerit: ex parte vero causae actus, quantum ad causam finalem, accipitur *propter quid*: ex parte autem causae materialis sive obiecti accipitur *circa quid*: ex parte vero causae agentis principalis accipitur *quis* egerit: ex parte vero causae agentis instrumentalis accipitur *quibus auxiliis* » (S. Thom. i. 2, q. 7, a. 3; S. Alf. V, XXXIX).

ili. Moralitas ex circumstantia. Actum sumere aliquam moralitatem 69 ex circumstantia, liquet ex eo, quod circumstantia, ut posuimus, subest regulis morum. Speciatim haec accipe:

i. Aliae circumstantiae augent vel minuunt moralitatem intra eandem speciem. Dicuntur *aggravantes* vel *diminuentes*, quando moralitatem simpliciter augent vel minuunt, puta circumstantia quod quis *maiores* non tamen gravem materiam furatur. Quando circumstantiae moralitatem ita augent vel minuunt, ut de veniali mortale vel de mortali veniale efficiant, dicuntur *mutantes speciem theologicam*, v. g. circumstantia quod quis furatur *gravem* materiam, vel *semitipne* in tentatipnem consentit.

|-l-—

' Quo in casu circumstantia aut finis dicuntur induere rationem obiecti. Re autem ita accepta, dici potest, etiam in hac hypothese moralitatem specificam desumi ex obiecto.

2. Aliae efficiunt, ut actus novam speciem moralem (novam bonitatem vel malitiam specificam) recipiat. Ita v. g. furtum rei sacrae duplicem malitiam diversam involvit (S. Thom. i. 2, q. 18, a. 10; S. Alf. 1. c.)’.

3. Circumstantia *mala* ita influit in *actum ex obiecto bonum*:

a) Circumstantia *leviter mala* efficit, ut actus partim bonus, partim malus sit; bonus quatenus intenditur honestas obiecti. Nihil enim impedit, quominus, qui circumstantiam obiecti leviter malam non repudiet, honestatem, quae obiecto inest, sincere appetat. Accedit quod, hac sententia reiecta, ipsi etiam timorati difficilius opus bonum peragerent, quia tam facile circumstantia (vel finis) leviter mala actui immiscetur. Hinc si quis orando levem tantum obligationem subveniendi infirmo negligeret, bonitatem, quam actus orandi ex obiecto habet, contraheret (S. Alf. V, XXXIX).

b) Circumstantia *graviter mala* certo impedit, quominus actus meritorius sit. Verum non videtur impedire, quominus actus partim bonus, partim malus sit; partim bonus, inquam, quia agens, ut videtur, potest etiam in casu sincere velle honestatem, quae obiecto inest. Plerique tamen eiusmodi actum pro simpliciter malo habent. Secundum priorem sententiam contrahit bonitatem, quae inest obiecto actus, qui negligens gravem obligationem subveniendi infirmo, assistit Missae.

CAPUT III.

De fine.

Praecipua e circumstantiis actus est *finis*, de quo speciatim agendum est.

70 I. Notio. Quid sit finis et quotuplex distinguatur, expositum est n. i et 2.

71 II. Moralitas ex fine. Actum sumere aliquam moralitatem ex fine, sequitur ex dictis de moralitate sumenda ex circumstantiis; quandoquidem finis, ut notavimus, est praecipua circumstantia actus. Speciatim haec accipe:

i. Actus ex *obiecto bonus*:

a Relatus ad finem *bonum, distinctum a fine operis intento*, novam speciem bonitatis recipit, immo tot species bonitatis obtinet, quot fines

‡

‘. Aliae secundum aliquos efficiunt, ut actus-potius quam malitiam duplicem — recipiat malitiam distinctam ab ea, quae actui et circumstantiae in se spectatis inest, quaeque quasi ex duplici malitia coalescit. Ita v. g. circumstantia, quod persona *conrugata* cum tertio copulam habet, secundum illos auctores efficit, ut actus habeat unam malitiam specificam, distinctam a fornicatione et iniustitia, ex quibus quasi-coalescit.

boni ei praestituuntur. Ita v. g. ieiunium in honorem B. M. V. et in satisfactionem pro peccatis triplicem habet bonitatem, temperantiae ex obiecto, religionis et poenitentiae ex finibus (S. Thom. i. 2, q. 18, artt. 4, 6 et 7; S. Alf. V, XXXVIII).

b) Relatus ad finem *malum*:

a) Evadit *simpliciter malus*, si finis malus (sive graviter sive leviter malus) *unicus* est, ut si quis elargitur eleemosynam feminae pauperi, unice ut eam seducat vel unice ad vanam gloriam captandam. Ratio est, quia in ista hypothesis non intenditur obiectum *quatenus honestum est*, sed solum quatenus utile est ad finem malum obtinendum. « Voluntas, inquit S. Thomas, non potest dici bona, si sit intentio mala causa volendi; qui enim vult dare eleemosynam propter vanam gloriam consequendam, vult id, quod de se est bonum sub ratione mali: et ideo prout est volitum ab ipso, est malum; unde voluntas eius est mala » (S. Thom. i. 2, q. 19, a. 7, ad 2; S. Alf. V, XXXVIII).

β) *Partim malus, partim bonus* est, si finis est *venialiter malus*, ut si quis orat etiam ex vana gloria. Ratio est, quia finis venialiter malus non impedit, quominus obiectum, prout honestum est, intendi itaque honestas obiecti contrahi possit. Accedit quod, ut n. 68 notavimus, hac doctrina reiecta, in ipsis etiam timoratis difficilius actus bonus reperitur, quum facile finis leviter malus operi immisceatur (S. Thom. 2, dist. 38, q. 1, a. 4, ad 4; cfr. i. 2, q. 18, a. 4, ad 3).

7) Disputatur, si finis malus non quidem unicus, sed tamen *graviter malus* est. Sed talis etiam finis non videtur impedire, quominus actus partim bonus, partim malus esse possit; partim bonus, inquam, quia agens potest, ut videtur, etiam in hac hypothesis obiectum prout honestum est intendere sicque honestatem eius contrahere (n. 68). Plerique tamen eiusmodi actus pro simpliciter malis habent. Nostra igitur sententia potest contrahere bonitatem, quae obiecto inest, qui dat eleemosynam feminae pauperi, ut (non unice tamen) eam seducat.

Diximus supra de actu *partim bono partim malo*; at vero notandum, in casibus allatis stricte loquendo potius multiplicem actum elicitum voluntatis admittendum esse, quorum unus bonus, alter malus est, seu specie potius quam re ipsa haberi unum voluntatis actum elicitum, qui partim bonus, partim malus est (cfr. S. Thom. i. 2, q. 20, a. 6); quae etiam applies dictis de circumstantia (n. 68).

2. Actus ex *obiecto malus*:

a) Relatus ad finem *malum*, novam speciem malitiae recipit; immo tot species malitiae obtinet, quot fines mali ei praefiguntur. Ita v. g. furtum commissum ad sese inebriandum duplicem habet malitiam, iniustitiae ex obiecto, intemperantiae ex fine.

secundum S. Isidorum (Lib. 2 Etymol. c. 10) a *legendo*, quia scribi ideoque legi solet; secundum S. Thomam (1. 2, q. 90, a. 1) a *ligando*, quia ligat seu obligat; secundum hodiernos philologos a radice communi cum verbo graeco *ztyetv* i. e. dicere. Lex autem cum S. Thoma definiri solet: « Quaedam rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata » (1. 2, q. 90, a. 4). Dicitur:

1. *Ordinatio*, i. e. dispositio seu directio ad finem per media proportionata.

2. *Rationis*; quocirca advertas: Omnium consensu tam ratio quam voluntas ad legem constituendam concurrunt; sed disputatur, utrum lex seu imperium sit formaliter actus *rationis* an *voluntatis*.

Alii docent, esse formaliter actum voluntatis, utut per rationem regulatae: quia rationis etiam practicae non est nisi *indicare*. Atqui conceptus *indicandi* excludit conceptum imperandi seu imponendi aliquid. Accedit quod Sacrae Litterae continuo de voluntate divina, nunquam de ratione divina implenda dicunt. *Alii* cum S. Thoma (1. 2, q. 90, a. 1; 9, 14, a. 1) censeant, legem formaliter esse actum rationis, « praesupposito (tamen) actu voluntatis, in cuius virtute ratio movet per imperium ad exercitium actus » (S. Thom. 1. 2. q. 17, a. 1). Ratio a fautoribus huius sententiae prolata, ita proponi potest: Imperare est istius potentiae, cuius est *ordinare*; nam imperare est ordinare aliquem ad aliquid operandum; imperans enim coniungit intentionaliter operationem faciendam cum intellectu practico subditi, a. v. imponit opus faciendum. Atqui ordinare formaliter est actus rationis

3. *Ad bonum commune*. Lex enim non ordinatur ad bonum unius vel paucorum, sed ad bonum totius communitatis, i. e. omnium, qui communitatem constituunt. Id tamen non impedit, quominus lex aliquando statuatur aliquid, quod directe cedat in bonum principis aut aliquorum, modo illud bonum ordinetur ad bonum commune: neque illud prohibet, quominus lex feratur pro determinata classe personarum, v. g. pro militibus, quia eiusmodi lex potest respicere bonum commune seu bonum totius communitatis (S. Thom. 1. 2, q. 90, a. 2; S. Alf. I. 140).

4. *Ab eo qui curam habet communitatis*. Etenim « lex proprie primo et principaliter respicit ordinem ad bonum commune: ordinare autem aliquid in bonum commune, est vel totius multitudinis; et ideo condere legem vel pertinet ad totam multitudinem, vel pertinet ad personam publicam, quae totius multitudinis curam habet; quia et in omnibus aliis ordinare in finem est eius, cuius est proprius ille finis » (S. Thom. 1. 2. q. 90, a. 3).

5. *Communitatis*. Intelligitur autem primarie communitas *perfecta*, i. e. talis quae, quoad finem et media ad istum finem ordinata, alii communitati non directe subordinatur. Eiusmodi sunt communitas totius

generis humani, Ecclesia et Status civilis. *Communitas imperfecta* est, quae alii communitati directe subordinatur. Eiusmodi sunt dioecesis, ordo regularis, paroecia, municipium, familia. Quatenus autem gubernatores communitatum imperfectarum potestate legifera gaudeant, exponetur, n. 107.

6. *Promulgata*. De promulgatione plura notanda sunt.

a) *Notio promulgationis*. Promulgatio est intimatio authentica legis communitati qua tali; authentica, i. e. facta ab ipso legislatore vel per alium legislatoris nomine. Fieri debet a legislatore vel eius nomine, quia soli gubernatori communitatis competit legem communitati applicare'.

Promulgatio differt: 1° a *divulgatione* legis, qua scii, lex in pluribus locis publicatur; 2° a *notitia* legis, qua lex de facto cognoscitur. Attamen notitia requiritur, ut quis hic et nunc obligetur.

Disputatur, num promulgatio pertineat ad essentiam legis (cfr. S. Thom. i. 2, q. 90, a. 4)'; sed disputatio practica non est, quia promulgatio saltem requiritur, ut lex obliget; quod nunc exponemus.

b) *Necessitas promulgationis*. Promulgatio necessaria est, ut lex virtute obligandi gaudeat. Lex enim sese habet « per modum regulae et mensurae ; regula autem et mensura imponitur per hoc, quod applicatur his quae regulantur et mensurantur; unde ad hoc quod lex virtutem obligandi obtineat, quod est proprium legis, oportet quod applicetur hominibus (intelligas: communitati), qui secundum eam regulari debent» (S. Thom. i. 2, q. 90, a. 4; S. Alf. I, 89) ; applicatur autem communitati per promulgationem. Hinc qui aliunde noverit, legem esse conditam, non tenetur eam servare, antequam promulgata sit (S. Alf. l. c.) ; eoque saltem sensu edicatur: *Leges instituuntur, cum promulgantur* (can. 8, § 1).

c) *Modus promulgandi legem*, a) Per se sufficit actus, a legislatore eiusve nomine positus, ex quo moraliter loquendo lex in notitiam communitatis venire potest. Patet ex usu legislatorum ; item ex eo quod leges Pontificiae promulgantur eo ipso quod inseruntur commentario officiali (n. 91). Itaque non requiritur actus, quo moraliter tota communitas illico in notitiam legis deveniat. Nihil etiam refert, quisnam promulgandi actus eligatur, modo talis adhibeatur, ex quo notitia inter membra communitatis diffundi possit. Hinc lex promulgari potest sive in loco publico eam affigendo, sive voce praeconis eam denuntiando, sive in tabellis publicis eam inserendo, sive explicite vel tacite significando, divulgationem factam (puta per ephemerides, periodica) pro promulgatione haberi.

In Hollandia leges civiles, a Comitibus Deputatorum adoptatae et a Rege sancitae, per Regem promulgantur (Grondwet, art. 121). ----- * Cfr> Billuart, De leg. diss. 1, a. 3.

β) Quomodo diversae leges de *facto* promulgatae sint vel promulgentur, vide quoad legem positivam divinam n. 80; quoad leges ecclesiasticas n. 91 ; quoad leges civiles n. 91.

Coroll. Lex ubi primum promulgata est, per se omnia communitalis membra obligat *in actu primo* ut dicitur; ubi primum post promulgationem alicui *nota est*, obligat eum *in actu secundo* seu subiective.

II. Actus legis a S. Thoma enumerantur quatuor, nimirum: *praecipere*, *prohibere*, *permittere* et *punire*, quibus ab aliis additur *irritare* (cfr. verba S. Doctoris n. 62).

III. Discrimen legem inter et praeceptum. Lex et praeceptum differunt :

1. *Ratione finis.* Lex essentialiter tendit in bonum commune, praeceptum vero etiam ad solum bonum privatum ordinari potest.

2. *Ratione auctoris.* Lex nequit ferri nisi ab eo qui gaudet potestate jurisdictionis Praeceptum imponi potest etiam ab eo, qui habet potestatem sive dominativam, ut pater, sive oeconomicam, ut herus.

3. *Ratione subiecti.* Lex essentialiter fertur pro communitate vel pro tali personarum classe, quae praebeat sufficiens fundamentum tam fini essentiali legis, qui est bonum commune, quam perpetuitati eius (S. Thom. i. 2, q. 96, a. 1), puta pro mercatoribus, militibus, clericis etc. Praeceptum imponi potest etiam personae vel personis particularibus vel particulari classi membrorum communitalis ; integrae communitati, sed non pro semper.

4. *Ratione loci.* Lex, si fertur pro communitate locali, passim *territorialis* est, i. e. directe afficit territorium; membra vero, mediante territorio, ita ut ea extra illud versantia non astringat. Dixi *possim*, quia legislator ecclesiasticus (non solum S. Pontifex, verum Episcopus § quoque) potest communitati locali imponere leges, quae etiam personales sunt; leges autem personales etiam subditos extra territorium degentes astringunt. Attamen lex pro communitate locali lata praesumitur territorialis, non autem personalis, nisi aliud constet (can. 8, § 2). Pariter legislator civilis potest aliquas ferre leges, quae etiam extra territorium obligant; id enim bonum commune expostulat. Ita v. g. lex servitii militaris etiam ligat eos, qui extra regnum versantur, nisi possint et velint iuri patrio

Attamen non omnis persona, tali potestate gaudens, potest ferre leges (n. 106). -----'. Episcopo hanc facultatem competere, satis certo deducitur ex can. 8, § 2; item ex eo, quod peregrini can. 14, § i dicuntur ligari legibus *personalibus* territorii sui, a quo absunt ; utique ex sensu obvio etiam legibus personalibus *Episcopi* territorii sui.

renuntiare. *Praeceptum* passim directe afficit subditum, ita ut hic ubique eo teneatur. Hinc illud: *Lex territorium afficit, praeceptum vero omnibus haeret.*

5. *Ratione durationis.* Lex natura sua seu de se perpetua est, ita ut perduret, cessante vita vel officio legislatoris. Ratio praecipua est, quia lex ordinatur ad bonum commune, quod de se stabile est; praeceptum ad bonum privati, quod facile mutatur. « Praecepta, ita can. 24 quoad superiores ecclesiasticos, singulis data, eos quibus dantur, ubique urgent, sed judicialiter urgeri nequeunt et *cessant*, resoluto iure praecipientis, nisi per legitimum documentum aut coram duobus testibus imposita fuerint. »—Adhaec praeceptum, cessante vita vel officio praecipientis, quasi per accidens perdurat, si confirmatum est ab altiori superiore, nondum vita vel officio functo. — Denique iudices ferunt sententiam definitivam.

76 IV. Discrimen legem inter et alia, quae speciem legis prae se ferunt. Lex differt:

1. A *decreto*, quod fertur a potestate publica, non ut legislativa sed ut executiva est.

2. A *sententia iudiciali*, quae est applicatio legis ad casum particularem.

3. Denique lex, quatenus sumitur pro ordinatione praeeptiva vel prohibitiva, differt a *consilio*. « Haec est differentia inter consilium et praeceptum, quod praeceptum importat necessitatem, consilium autem in optione ponitur eius, cui datur » (S. Thom. 1. 2, q. 108, a. 4); quae etiam applicentur legi praecipienti et prohibenti, quae pariter important necessitatem.

Quacr., quibus communitatibus lex imponi possit.

Resp. Imponi potest Ecclesiae, et statui civili, ut sequitur ex dictis (n. 74); item, ut l. c. expositum est, certae personarum classi, item dioecesi et integro ordini seu congregationi, ut ipsa etiam praxis comprobatur. Dubitatur, num provinciae religiosae, paroeciae et domui religiosae; quae difficile accurate determinantur.

Articulus II.

De natura legum in specie.

77 1. Leges ab auctoribus multifariam dividuntur. Nimirum:

1. *Ratione durationis*, in legem aeternam et leges temporales. Prior est, quae ab aeterno in mente divina existit. Aliae in tempore latae sunt.

2. *Ratione auctoris immediati*, in leges divinas et humanas. Humanae sunt ecclesiasticae vel civiles.

3- *Ratione fundamenti et promulgationis*, in *naturalem* et *positivam*. Prior fundatur in natura humana, et naturali lumine rationis promulgatur. Altera non fundatur in natura humana, et aliquo signo externo promulgatur.

4. *Ratione obligationis*, in *moralem*, *poenalem* et *mixtam*, prout vel ad solum actum aut omissionem, vel ad solam poenam, vel ad actum et poenam obligat (S. Alf. Horn. Apost. tr. 2, n. 14).

5. *Ratione actuum*, in *praecipientem*, *prohibentem*, *permittentem*, *punientem* et *irritantem*. *Praecipiens*, quae etiam *affirmativa* dicitur, iubet actum ponendum; *prohibens* seu *negativa* vetat actum ponere¹. *Lex permittens* concedit agenti facultatem moralem seu ius agendi, aliosque obligat, ne agentem impediant (n. 62). *Lex puniens* statuit poenam ob transgressionem legis subeundam. Denique *lex irritans* reddit actum invalidum.

Huius divisionis suo loco (n. 150 sq.) rationem habebimus. At pro scopo nostro praesenti magis practica est divisio iam indigitata, at nunc iterum assignanda et extendenda.

II. Lex dividitur in *aeternam* et *temporalem*. Temporalis distinguitur 78 in *naturalem* et *positivam*. Positiva est *divina* vel *humana*; humana *ecclesiastica* vel *civilis* (S. Alf. Horn. Apost. tr. 2, n. 1). De singulis dicemus.

§ I. De lege aeterna.

I. Notio legis aeternae. Lex aeterna *late sumpta* — seu quatenus 79 creaturas tam irrationales quam rationales respicit — definitur: « Ratio divinae sapientiae secundum quod est directiva omnium actuum et motionum » (S. Thom. i. 2, q. 93, a. 1). *Strictius sumpta* est ratio divinae sapientiae secundum quod est directiva actuum humanorum; seu ut eam definit S. Augustinus: « Ratio vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari iubens, perturbari vetans »¹. Ordo naturalis intelligitur ordo in natura rationali fundatus.

II. Exsistentia legis aeternae patet ex eo quod in Deo, utpote totius 80 communitatis humanae Gubernatore, admittenda est ordinatio seu lex, qua homines ad finem dirigit. Atqui praedicta ordinatio est aeterna, cum Deus nihil concipiat vel statuatur in tempore. Ergo existit in Deo lex aeterna (S. Thom. 1. 2, q. 91, a. 1).

¹. Huc notes dictum: *Lex affirmativa obligat semper sed non ad semper; lex negativa semper et ad semper*. ----- ¹. C. Faustum, i. 22, c. 2rj.

81 HI. Actus legis aeternae. Lex aeterna aut *praecipit* aut *prohibet* aut *permittit* vel *suadet*. Praecipiendo et prohibendo imponit officium, permittendo vero et suadendo tribuit ius. « Vis (enim) legis, inquit *Leo XIII*, ' cum ea sit officia imponere et iura tribuere, tota in auctoritate nititur, hoc est, in vera potestate statuendi officia describendique iura ». Rursus; « Intelligitur omnino in aeterna Dei lege normam et regulam positam esse libertatis. » Eadem docet 5. *Alfonsus*: « Omnis lex, inquit, est a Deo, omne ius naturale est a Deo... Sola Dei voluntas utpote sanctissima, sapientissima, rectissima, est unicus fons omnis iuris, omnis ordinis, omnis legis, omnis regulae et mensurae honestatis. Atque ad hoc propositum vergit haec S. *Augustini* sententia: Nihil fit quod non de invisibili Summi Imperatoris aula aut iubeatur aut permittatur » (Dichiarazione dei sistema, n. i8).

Coroll. Actiones humanae, quamvis *physice* sumptae logice lege anteriores sint, tamen *moraliter* sumptae seu quatenus *ture* poni possunt, quotquot sunt, lege aeterna posteriores sunt. Et sicut obligatio ex lege fluit, ita etiam libertas, quatenus facultatem *moralem* constituit seu quatenus *ius* est, ex lege derivatur, ideoque lege posterior est.

§ II. De lege naturali.

82 I. Notio legis naturalis. « Lex naturalis, inquit S. Thomas, nihil aliud est quam participatio legis aeternae in creatura rationali » (i. 2. q. 91, a. 2); intelligitur autem participatio *naturalis*, ut distinguatur a participatione legis aeternae, quae fit, mediante revelatione divina. Dicta autem participatio naturalis consistit in ipsa humana ratione, quatenus naturaliter cognoscit, quid faciendum vel fugiendum sit, illudque ut faciendum vel fugiendum intimat seu denuntiat. Dicitur *naturaliter*, i. e. mediante ipsa natura seu mediante inclinatione naturae ; quae ex dicendis magis patebunt.

Coroll. Lex naturalis differt a lege aeterna, quatenus haec est suprema, imparticipata, aeterna et in Deo; lex autem naturalis inferior, participata, temporalis et in homine.

*

83 11. Exsistentia legis naturalis. Haec patet: i° Ex § *Script.* S. Paulus' edicit: « Cum enim gentes, quae legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex: Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cognitionibus accusantibus aut etiam defendentibus in die, cum iudicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum per Iesum Christum ». 2° *Leo XIII* ita docet: « Talis est princeps omnium *lex naturalis*,

‘. Encyclica *Libertas*, 20 Iun. 1888.

’. Rom. II, 14-16.

quae scripta est et insculpta in hominum animis singulorum, quia ipsa est humana ratio recte facere iubens et peccare vetans » 3° Lex naturalis, ut diximus, est participatio legis aeternae, quae consistit in ratione humana, quatenus haec naturaliter cognoscit, quid faciendum vel fugiendum sit, illudque ut faciendum vel fugiendum intimat seu denuntiat. Atqui talis participatio legis aeternae reperitur in homine. Est in eo ratio humana, ut patet. Cognoscit autem naturaliter, quid faciendum vel fugiendum sit, scilicet mediante inclinatione naturae; nam ex eo quod natura in aliquid inclinatur, ratio illud apprehendit ut naturae conveniens seu ut bonum naturae, et ideo prosequendum; ex eo autem quod natura aliquid aversatur, ratio illud apprehendit ut naturae repugnans seu ut malum naturae, et ideo fugiendum. Posita autem dicta apprehensione boni prosequendi vel mali fugiendi, naturaliter prosecutionem vel fugam intimat seu ut opere exsequendam denuntiat. Atque ita probatum est, reperiri in homine omnia, quae notione legis naturalis comprehenduntur, a. v. exsistere legem naturalem. 40 Accedunt testimonium conscientiae et communis hominum persuasio.

III. Obiectum legis naturalis est illud, quod homo naturaliter apprehendit ut bonum vel malum; *naturaliter*, i. e. ut supra diximus, mediante ipsa natura seu inclinatione naturae. Et quia inclinationes naturae tripliciter distinguuntur — scilicet secundum naturam *substantiae*, secundum naturam *animalis* et secundum naturam *rationis* — ideo ipsa quoque obiecta legis naturalis tripliciter distingui possunt. 84

« Incs1 enim, ita S. Thomas, *primo* inclinatio homini ad bonum secundum naturam, in qua communicat cum omnibus substantiis; prout scilicet quaelibet substantia appetit conservationem sui esse secundum suam naturam: et secundum hanc inclinationem pertinent ad legem naturalem ea, per quae vita hominis conservatur et contrarium impeditur. *Secundo* inest homini inclinatio ad aliqua magis specialia secundum naturam in qua communicat cum caeteris animalibus: et secundum hoc dicuntur ea esse de lege naturali, quae natura omnia animalia docuit; ut est commixtio maris et focminae, et educatio liberorum, et similia. *Tertio modo* inest homini inclinatio ad bonum secundum naturam rationis, quae est sibi propria sicut homo habet naturalem inclinationem ad hoc quod veritatem cognoscat de Deo, et ad hoc quod in societate vivat: et secundum hoc ad legem naturalem pertinent ea, quae ad huiusmodi inclinationem spectant; utpote quod homo ignorantiam vitet; quod alios non offendat, cum quibus debet conversari; et caetera huiusmodi, quae ad hoc spectant » (S. Thom. 1. 2, q. 04, a. 2).

IV. Subiectum legis naturalis sunt omnes homines, quia omnibus infunditur lumen rationis, quo (saltem per se et in potentia) naturaliter cognoscunt, quid faciendum, quid fugiendum sit. Hinc omnes, etiam 85

*, Encycl. *Libertas*, 20 lun. 1888.

infantes et perpetuo amentes dicta lege tenentur *obicctive* seu in *actu primo*, ut dicitur; ut autem quis ea teneatur *subiective* seu in *actu secundo*, requiritur notitia eius.

- 86 V. Cognoscibilitas legis naturalis; quocirca primum videndum, quatenus obiecta et consequenter praecepta legis naturalis, spectata eorum cognoscibilitate, distinguantur; *deinde* quatenus de facto ignorantia circa ea locum habere possit.

1. Obiecta et consequenter praecepta legis naturalis, ratione cognoscibilitatis, distinguuntur in *primaria*, *secundaria* et *tertiaria*, *Primaria* sunt, quae primo intuitu innotescunt, ut: Bonum est faciendum; malum est vitandum; ordo servandus est. *Secundaria* sunt, quae e primariis immediate et facile deducuntur. Huc pertinent praecepta Decalogi, excepta circumstantia tertii praecepti, qua dies sanctificandus determinatur. *Tertiaria* sunt, quae mediate et difficilius e primariis vel secundariis deducuntur, ut sunt v. g. praecepta de aliquibus contractibus vitandis (S. Thom. 1. 2, q. 94, a. 4 et 6; q. 100, a. 1 ; S. Alf. 1, 171 ; Horn. Apost. tr. 1, n. 5).

2. Ignorantia quoad praecepta legis naturalis in homine sanae mentis locum habere potest, prout sequitur:

a) Nequit dari ignorantia quoad praecepta *primaria*, quia « haec se habent ad rationem practicam sicut principia prima demonstrationum se habent ad rationem speculativam » (S. Thom. 1. 2, q. 94, a. 2). Porro principia prima unicuique innotescunt (S. Alf. I, 170).

b) Passim non datur ignorantia quoad praecepta *secundaria secundum se considerata*. Patet tam ex eorum notione tradita, quam ex experientia. Dixi « passim » et « secundum se considerata », quia quandoque adest ignorantia « in rudibus et ad breve tempus, vel... addita aliqua circumstantia apparenter cohonestante » (S. Alf. Homs Ap. tr. I, n. 5; S. Thom. 1. 2. q. 94, a. 6); puta si agitur de mendacio ad servandam vitam innocentis.

c) Circa praecepta *tertiaria* facilius habetur ignorantia, ut deducitur ex notione et quotidiana experientia (S. Thom. 1. 2, q. 100, a. 1 ; S. Alf. I, 171).

- 87 VI. Mutabilitas legis naturalis. Prius notandum, mutationem dupliciter sumi, *improprie* et *proprie*. Mutatio *improprie dicta* habetur: 1° quando legi naturali per legem positivam aliquid additur; 2° quando materia, quae erat legis obiectum, ita immutatur, ut desinat esse obiectum legis ; ut cum Deus ut supremus omnium bonorum Dominus Aegyptiorum spolia in Hebraeorum dominium transtulit.

Mutatio *proprie dicta* habetur, cum, materia legis persistente, lex cessat, vel saltem aliquem non obligat.

Mutatio *proprie dicta* duplex distinguitur, *ab intrinseco* et *ab extrinseco*. Mutatio *ab intrinseco* locum habet, quando lex inutilis vel nociva evadit, aut elapsum est tempus, pro quo lex statuta est. Mutatio *ab extrinseco* locum habet, cum superior totaliter vel partialiter tollit legem aut in ea dispensat. Quibus notatis, dico:

1. Mutatio *improprie dicta*, si intelligatur eo sensu quod aliquid legi naturali additur, manifeste locum habere potest. « Nulla enim supra legem naturalem superaddita sunt ad humanam vitam utilia tam per legem divinam quam etiam per leges humanas » (S. Thom. i. 2, q. 94. a. 5).

2. Mutatio *improprie dicta*, quae consistit in mutatione materiae, haberi potest in eis, quae dependenter ab actu aliquo (sive Dei sive hominis) constituuntur obiectum legis, puta dependenter ab actu, quo quis aliquod bonum fecit *suum*, vel aliquam personam sibi sumpsit uxorem etc. Ratio est, quia saltem Deus potest dictum actum irritare vel effectum suo privare (cfr. coroll. II). Nequit mutatio *improprie dicta* locum habere in eis, quae per se ipsa seu independenter ab aliquo actu obiectum legis (sive praeceptivae sive prohibitivae) constituuntur, ut amor et odium Dei, locutio verax et mendacium etc. Ratio est, quia ipsa rei essentia mutari nequit; hinc praedicta necessario remanent legis obiectum.

3. Mutatio *proprie dicta et ab intrinseco* impossibilis est; nam lex naturalis fundatur in ipsa natura humana ideoque, si haec natura immutata persistit, ipsi inutilis vel nociva evadere nequit. Atqui natura humana immutabilis est.

4. Mutatio *proprie dicta et ab extrinseco*, puta per dispensationem pariter impossibilis videtur. Etenim bonitas et malitia actuum, quos lex naturalis praecipit vel vetat, non pendent a libera Dei voluntate. Quod autem independenter a libera Dei voluntate v. g. malum est, id ab ipso permitti nequit. Ita docent S. Thomas (1. 2, q. 100, a. 8) et auctores multo communius, contra Scotum eiusque discipulos, qui censent, Deum posse dispensare in praeceptis Decalogi secundae tabulae, ut dicitur, excepto praecepto de mendacio.

Coroll. 1. Nulla mutatio legis naturalis locum habet, ubi ipsa lex ad aliquem casum sese non extendit. Ita v. g. lex naturalis vetat occidere hominem; attamen licet, positis ponendis, occidere iniustum aggressorem. Lex naturalis vetat matrimonium inter fratres et sorores; attamen matrimonium inter filios et filias Adae licitum erat ob necessitatem propagandi genus humanum. Ex hisce autem et aliis exemplis patet, leges naturales v. g. legem non occidendi per formulas, a nobis adhiberi solitas, saepius non adaequate exprimi.

Coroll. II. Plures in S. Scriptura occurrunt casus, in quibus secundum S. Thomam et alios mutatio improprie dicta locum habuit. Scilicet Deus tanquam Supremus omnium personarum et rerum dominus iura concedere et auferre potest. < Et ideo quando filii Israel praecepto Dei tulerunt Aegyptiorum spolia, non fuit furtum; quia hoc eis debebatur ex sententia Dei. Similiter et Abraham cum consensit occidere filium, non consensit in homicidium, quia debitum erat eum occidi per mandatum Dei, qui est dominus vitae et mortis; ipse enim est qui poenam mortis infligit omnibus hominibus iustis et iniustis pro peccato primi parentis: cuius sententiae si homo sit executor auctoritate divina, non erit homicida, sicut nec Deus; et similiter etiam Osca accedens ad uxorem fornicariam vel mulierem adulteram, non est moechatus, nec fornicatus; quia accessit ad eam, quae sua erat secundum mandatum divinum, qui est auctor institutionis matrimonii » (S. Thom. i. 2, q. 100, a. 8).¹ Eadem ratione Deus ob peculiarem rationem potest concedere divortium etiam quoad vinculum, polygamiam (dividendo potestatem in corpus viri inter plures) etc. Num et quatenus talis potestas etiam Ecclesiae concredita sit, suo loco exponetur.

Coroll. III. Dispensatio in votis nititur eo quod auctoritas competens nomine Dei debitum Deo remittit.

- 88 VII. Fons obligationis. *Lex naturalis non obligat independentem a Deo.* Statuitur contra fautores Moralis independentis, qui admittunt quidem obligationem naturalem, sed eam non a Deo sed aliunde repetunt, puta a ratione humana (*Kantianismus* seu autonomia rationis)² *Probat*ur propositio ex eo quod obligatio, i. e. intrinseca et moralis coarctatio libertatis physicae, provenire nequit nisi a *Superiori*. Atqui ratio hominis non est ipsi homini superior; neque, reclusa auctoritate a Deo alicui concessa, unus alteri subditur. Per se omnes aequales sunt solusque Deus hominis superior est. Hinc damnata est Prop. 3a Syllabi: « Humana ratio, nullo prorsus Dei respectu habito, unicus est veri et falsi, boni et mali arbiter, *sibi ipsi est lex* »³ (S. Thom. i. 2, q. 93, a. 3).

§ III. De lege positiva.

- 89 Lex positiva, ut diximus, est divina vel humana; humana autem ecclesiastica vel civilis.

I. Lex positiva generaliter sumpta. 1. Lex positiva *presse accepta* est lex, quae pro objecto habet, quod a lege naturali neque praeceptum neque

¹. Alii haec et similia aliter explicant, vel etiam ad dictos casus recurrunt ad comprobandum, mutationem legis naturalis proprie dictam seu dispensationem possibilem esse (cfr. Billuart, De leg. diss. 2, a. 4). ----- s. Alii obligationem ponendi vel omittendi actionem repetunt ex eo quod *utilis* vel *nociva* est. Ita *Utilitarismus*, *Philosophia Positivismi* et *Ethica darwinistica*. Vasquez (in 1. 2, Disp. 150, c. 3). Grotius (De iure belli ac pacis, Proleg. 11) et alii censent, aliquam obligationem oriri anteccedenter ad ordinationem divinam ex conformitate actionum cum natura humana, quam obligationem approbando et volendo, Deus novam obligationem inducit.-----'. Cfr. Encyclica *Libertas*, 20 Jun. 1888.

prohibitum est. Itaque respicit aut actus ex se indifferentes, quos praescribit vel vetat, aut actus bonos sed non obligatorios, quos obligatorios reddit. Sed *latiori sensu* lex positiva sumitur pro omni lege, quae non lumine rationis, sed signo aliquo externo promulgatur, sive eandem sive aliam ac lex naturalis materiam respicit.

2. *Necessarias* esse leges positivas, sequitur ex eo quod, spectata exigentia vitae socialis, lex naturalis ad regendos homines non sufficit. Haec lex dicto fini attingendo impar est; *prunum*, quia quoad conclusiones praesertim remotiores magna habetur opinionum diversitas. Cum autem ordo societatis exigit unitatem in agendo, necessaria est auctoritas, quae conclusiones remotiores explicet et omnibus tanquam normam imponat. *Praeterea* lex naturalis multa indeterminate tantum continet: v. g. praecipit, ut omnes ad bonum commune concurrant, sed non determinat, quo modo illud praestare debeant. Hinc opus est auctoritate, quae indeterminata pro diversis rerum et temporum adiunctis determinet (S. Thom. i. 2, q. 91, a. 3).

II. Lex positiva divina. 1. *Notio*. Lex positiva divina est lex positiva 90 a Deo lata. Promulgata est per revelationem. Porro haec lex, quatenus respicit praecepta legis *naturalis*, in praesenti conditione naturae lapsae *moraliter* necessaria est, nimirum ut dicta praecepta plenius, firmiter et sine erroris admixtione cognoscantur. Posito autem ordine supernaturali, lex positiva divina quoad *istius* ordinis praecepta *absolute* necessaria est, quia sine ea obligationes dicto ordini annexae nullatenus cognosci possunt (S. Thom. i. 2, q. 91, a. 4).

2. *Divisio*. Lex positiva divina distinguitur *primaeva*, *mosaica* et *Christiana*.

a) *I. c. v primaeva* parum nobis nota est; complectitur tempus, quod effluxit ab Adamo usque ad latam legem Mosaicam; dici solet tempus legis naturae.

b) *Lex mosaica*, etiam *vetus* dicta, est lex a Deo pro populo Israelitico lata atque per Moysen promulgata. Dixi: *a Deo lata*, ut patet ex S. Scriptura*. Dixi: *pro populo israelitico*, i. e. pro populo, quem Deus eduxit ex Aegypto, cuiusque posteris. Itaque gentiles lege mosaica non astringebantur, nisi quatenus naturalis erat. Dixi: *per Moysen promulgata*, ut pariter S. Scriptura testatur'.

a) *Praecepta* legis Mosaicac triplicia erant: *Moralia*, *caenonalia* et *iudicialia*, quorum notio ex ipsis terminis satis colligi potest.

’. Cone. Vatic. Const. *Dei Filius*, c. 11. -----’. Exod. XIX, 5:8; XXXI, 18: Levit. I, i sq; Matth. XV, 3 sq. -----’. Act. VII, 53.

β) Finis specialis dictorum praeceptorum triplex fuit: Populum, ex quo Messias oriturus erat, ab universali corruptione custodire, — familias individuae praeceptis caeremonialibus arctius cum Deo coniungere atque ad Messiae adventum praeparare, — tandem vitae temporalis honestam securitatem, rerumque copiam corporisque sanitatem tribuere.

7) Lex Mosaica cessavit inde a morte Christi vel saltem a die Pentecostes, qua lex Christiana integra vigere incepit. Nimirum leges *Caeremonialejff* et *indiv- tales mortuae sunt*, ut dicitur; leges *morales*, quamvis non iam ligent ut leges Mosaicae, ligant tamen tanquam leges naturales, sublatis praeterea induitis Veteris Legis. Praeterea leges *caeremoniales* non solum mortuae sunt, verum etiam *mortiferae* (i. e. mortem spiritualem inferentes) evaserunt (S. Thom. 1. 2, q. 103, a. 4), quatenus scilicet peccaret, qui eas servaret sive tanquam vim habentes ex lege Mosaica, sive animo colendi Deum per fidem in Messiam venturum. Qui autem eam observaret animo quidem colendi Deum, quamvis non in sensu praefigurativo, poneret cultum alienum ab eo, quem Deus per se vel per Ecclesiam suam praescripsit.

c) Lex *Christiana*, quae etiam *nova* dicitur, est lex a Christo lata pro universo orbe. Christus autem legem suam proprio ore promulgavit, Apostoli vero eorumque successores eam divulgaverunt atque continuo divulgant. Porro ad legem christianam etiam pertinent leges, quas Apostoli a Spiritu Sancto receperunt atque promulgarunt. Priores dicuntur leges *dominicae*, posteriores *divino-apostolicae*. Accedunt *consilia evangelica*, scilicet paupertatis, castitatis et obedientiae, quae una cum praeceptis constituunt ius divinum, quod iam tolli vel immutari nequit. Ceterum observet:

1) Praecepta Novae Legis distinguuntur in: 1^o *moralia*, quibus lex naturalis confirmatur; 2^o *caeremonialia*, quae respiciunt sacramenta et Sacrificium Missae; 3^o *fidei*, cuius mysteria Christus explicavit, adauxit atque credenda imposuit.

7) Lex Nova, ut videtur, integra vigere seu omnes saltem in actu primo obligare incepit inde a tempore quo lex mosaica cessavit, i. e. a morte Christi vel saltem a die Pentecostes.

91 III. Lex positiva ecclesiastica est lex ab ecclesiastica auctoritate lata et promulgata. Iam vero leges ab Apostolica Sede latae promulgantur per editionem in *Adorum Apostolicae Sedis commentario officiali*, nisi in casibus particularibus alius promulgandi modus fuerit praescriptus (can. 9). Hinc iam omnino reicienda est sententia illorum, qui censebant, leges Pontificias in singulis dioecesibus esse promulgandas, ut ibidem vim obligandi haberent. Leges Ordinariorum inseri, atque ita promulgari solent in folio dioecesano.

‘ SWEENS, Theol. mor. fund. n. 311.----- ’. Leges, quas Apostoli propria auctoritate tulerunt, leges humanae sunt, scilicet ecclesiasticae.

IV. Lex positiva civilis est lex a civili auctoritate lata et promulgata. 92
Leges autem civiles fere ubique promulgantur eo quod inseruntur in
Collectione authentica legum *.

Nota. Lex et praesertim legum collectio saepe dicitur *ius*; quod ita acceptum
dividi solet in ius naturale, ius gentium, ius ecclesiasticum et ius civile De tribus
posterioribus quaedam in scholiis notanda.

SCHOLION I.

De iure gentium '.

Ius gentium secundum alios refertur ad legem positivam, quae est 93
determinatio legis naturae, atque ita definiri potest: Lex positiva deter-
minans legem naturae, introducta a genere humano atque quidem per
consuetudinem. Huc pertinent v. g. immunitas Legatorum, commercium
litterarum et mercatus cum aliis nationibus, prohibitio servitutis stricte
dictae, prohibitio laedendi bona privata in bello, exceptis excipiendis, etc.
Differt a iure *civili*, quatenus hoc a singulis statibus conditum est, ideo-
que a singulis etiam statibus abrogari potest; dum ius gentium a genere
humano inductum est atque ab eo solo potest abrogari.

Secundum alios ius gentium pertinet ad legem *naturalem*, ex qua
praecepta eius tanquam *conclusiones necessariae* derivantur. Hinc pariter
ac lex naturalis immutabile est. Ita v. g. « lex naturae... neque praecipit
neque prohibet partitionem stabilium proprietatum; non enim absolute
et per se praescribit, quod iste ager sit Petri potius quam Pauli vel com-
munis omnibus. Est autem de lege naturae quod homines pacifice con-
vivant ad invicem. Atqui homines inter se pacifice convivere nequeunt,
nisi stabiles proprietates sint divisae. Ergo stabiles proprietates sunt
dividendae » '.

Distinctio a lege naturali secundum alios in eo est, quod ius naturale convenit
homini ut animali, seu respicit actiones, quae homini cum brutis communes sunt,
ut vivere, procreare: ius gentium convenit homini ut sic. Secundum alios distinctio
cx eo provenit, quod ius naturale valet absolute, ius gentium conditionate, i. e.
posito aliquo facto v. g. occupatione.

S. Thomas, de cuius sententia disputatur, in i. 2; q. 95, a 4 haec habet: « Ad ius
gentium pertinent ea quae derivantur cx lege naturae, sicut conclusiones ex prin-
cipiis; ut iustae emptiones, venditiones, et alia huiusmodi, sine quibus homines ad
invicem convivere non possunt: quod est de lege naturae; quia homo est natu-
raliter animal sociabile, ut probatur in i. Polit, (cap. 2, a prine.): quae vero deri-
vantur a lege naturae per modum particularis determinationis, pertinent ad ius

*. Ita etiam apud nos locum habet (Wethoudcnde algemcne bcpalingen, art. 2).
----- ∴ Cfr. Marcellus a Puero Jesu, Ethica moralis et socialis, p. 336-340.-----
' Zigliara, Ethica, n. 26, III.

civile, secundum quod quaelibet civitas aliquid sibi accommode determinat » Et I. c. 1 I: < Dicendum quod ius gentium est quidem aliquo modo naturale homini, secundum quod est rationalis, inquantum derivatur a lege naturali per modum conclusionis, quae non est multum remota a principiis; unde de facili in huiusmodi homines consenserunt; distinguitur tamen a lege naturali, maxime ab eo, quod est omnibus animalibus commune. »

Coroll. Ius gentium differt a *iure inter gentes* seu international!, quod pactis expressis inter principes gentium initis constituitur (n. 94).

SCHOLION II.

De iure ecclesiastico

94 I. *Ius ecclesiasticum stricte dictum* est complexio canonum seu legum, quae ab auctoritate ecclesiastica latae sunt.

II. Leges ecclesiasticae distinguuntur:

1. *Ratione legislatoris* in papales, episcopales et synodales.
2. *Ratione materiae* in canones dogmaticos et disciplinares. Priores veritates ad fidem et mores spectantes proponunt; posteriores externam Ecclesiae gubernationem respiciunt.
3. *Ratione modi*, quo latae sunt, in ius scriptum et non scriptum. Ius non scriptum dividitur in ius traditum et consuetudinarium, prout orten-
tenus vel legislatoris in consuetudinem consensu conditum est.
4. *Ratione territorii* in universales et particulares, prout universam Ecclesiam vel certas tantum regiones astringunt.
5. *Ratione temporis* in: i° ius antiquum (ab initio Ecclesiae usque ad Gratianum circa 1150); 2° ius medii aevi (a Gratiano usque ad Cone. Trid. (1545); 3° ius novum (a Cone. Trid. usque ad Cone. Vatie, vel potius usque ad novum Codicem); 4° ius novissimum (inde a novo Codice).

III. Leges ecclesiasticae prout antea vigeant, quoad magnam partem reperiuntur in *Corpore iuris Canonici*, ut dicitur; prout nunc vigent, in *Codice iuris Canonici*.

i. *Corpus iuris Canonici* constat quinque partibus quae sunt: i° Decretum Gratiani; 2° Decretales Gregorii IX; 3° Liber Sextus Bonifacii VIII. 4° Clementinae; 5° Extravagantes Ioh. XXII et Extravagantes Communes

‘. Cfr. Lijdsman. Introductio in Ius Canonicum, n. 64 sq. -----’. Ita passim citantur:

j° *Decretum Gratiani*. Prima pars decreti: c. 9 < Palam est > 11 = c. 9. D. n = c. 9. D. XI.=canon 9 distinctionis XI«e. — Secunda pars: c. 24. C. II. q. 7.=canon

2. *Codex hiris Canonici*, Pii X iussu digestus, Benedicti XV auctoritate anno 1917, d. 27 Maii promulgatus, et inde a d. 19 Maii 1918 vicens, constat quinque libris, quorum primus de normis generalibus, secundus de personis, tertius de rebus, quartus de processibus, quintus de delictis et poenis agit.

SCHOLION III.

De iure civili ‘.

I. *Ius civile* est complexio legum a civili auctoritate latarum. 95

II. *Ius civile* distinguitur:

1. *Ratione temporis* in *vetus* et *modernum*.

a) *Ius vetus*, quo intelligitur *Ius Romanum*, constat quatuor partibus, quae sunt: i° Institutiones; 20 Digesta seu Pandectae (ἀνὰν et ὁΖκορᾱι, quasi quae omnia continent); 30 Codex; 40 Novellae (quasi de novo edictae) \

b) *Ius modernum* est ius, quod quodvis regnum, praesertim a tempore perturbatae in Gallia reipublicae, i. e. exeunte saeculo XVIII, sibi constituit.

2. *Ratione ambitus* ius civile distinguitur in *internationale* et *nationale*.

a) *Ius internationale* est, quod statuitur pactis expressis inter principes gentium initis; dicitur *publicum* vel *privatum*, prout habitudinem status ad statum vel civis unius status ad civem alterius status modatur.

24 causae IIac quaestionis ¶. — Tractatus de poenitentia hoc modo allegatur, c. 26. D. I de poenit. = canon 20 distinctionis primae de poenitentia. — Tertia pars: c. 15. D. III de consccr. = canon 15 distinctionis IIpe de consecratione.—Summaria a Gratiano conscripta citantur voce « dictum Gratiani » = diet. Gratiani. Citandum dictum per distinctionem seu causam ac quaestionem determinatur.

2° *Decretales* Gregorii ix citantur litera characteristicā X = extra, e gr. c. 5 X de praebendis (III, 5) = c. 5 X 3. 5. = caput quintum decretal. Gregorii IX de praebendis et dignitatibus (libri tertii, tituli quinti).

3° *Liber sextus* Bonifacii vm: c. «ut animarum» 2 de constit in Vito ([, 2) = c. 2 de constit. in Vito 2) = c. 2 in Vito (i, 2).

4° *Clementinae*: c. gr. Clem. 1 de celebratione miss. (III, 14) vel c. 1 III, 14 in Clem. = Clementina i de cclebr. miss = c. i III, 14 in Clementinis.

5° *Extravagantes* Ioh xxii: c. un. de praebendis extrav. Ioann, xxn (tit. 3) = c un. extr. loa. (3); — *Extravagantes Communes*: c. 1 de electione, extrav com. (I, 3) = c. i Xvag. co. I, 3.

’. Cfr. Lijdsman, Introductio in Ius Canonicum, n. 52 sq. ----- Citari solent hoc modo: *Institutiones*: § 1 Instit. de adoptionibus lib. I, tit. 11 = § 1, I. I, 11. *Digesta*: legis (fragmenti) 4 principium Digest. (Pandect, ff.) de pactis lib. II, tit. 14 = l. 4 pr. D. II, 14 (fr. 4 pr. ff. II, 14) — l. 4, § 1, D. II, 14. *Codex*: legis 7 § i Cod. de diversis rescriptis lib. I, tit. 23 = l. 7, § 1, C. I, 23. *Novellae*: Nov: VII pracf. — Nov. VII. cap. 1.

b) *lus nationale* est, quod pro statu determinato statutum est, ut *lus Neerlandicum*.

ARTICULUS III.

De potestate ferendi leges.

Potestas ferendi leges pertinet ad potestatem *iurisdictionis* ut dicitur. Hinc integritatis et claritatis causa dicemus *primum* de potestate iurisdictionis in genere, *deinde* de potestate iurisdictionis, quatenus potestatem legislativam secum fert.

§ I. De potestate iurisdictionis in genere.

96 I. Notio iurisdictionis. i. Jurisdictio *pleno* sensu sumpta est potestas publica regendi alios (S. Alf. VI, 557). Dicitur:

a) *Publica*, quia directe respicit communitatem et bonum commune. Scilicet potestas iurisdictionis nititur dependentia personarum ex se aequalium, orta ex obligatione proseguendi boni communis. Haec potestas igitur tanta, nec amplior est quam exigit procuratio boni communis ab omnibus participandi.

b) *Regendi*; qua voce comprehenditur quoad Ecclesiam triplex potestas *magisterii*, *ministerii* et *regiminis*; quoad statum civilem sola potestas *regiminis*, quae tamen, pariter ac potestas regiminis in Ecclesia, est legifera, iudicialis et executiva. Haec autem quoad Ecclesiam magis pertractantur a Dogmaticis et Canonistis, quoad statum civilem a doctoribus Philosophiae moralis.

Coroll. Potestas iurisdictionis differt a potestate *dominativa*, quae nititur dependentia, qua personae vel naturaliter (ut pater et filii) vel per traditionem sui (scilicet in statu religioso) sub dominio alterius sunt. Haec potestas directe spectat bonum privatum subditi. Hinc huic non competit potestas legislativa, sed praeceptiva tantum, qua quidem potest *plura* iubere (v. g. in societate domestica, in communitate religiosa) quam potestas legislativa, quae magis generalia tantum curat; at non *tanta*, cum desit ratio seu fundamentum boni communis directe proseguendi; sic v. g. facultas gravium poenarum imponendarum ad praeceptivam potestatem non pertinet.

2. Potestas iurisdictionis *pleno* sensu accepta, quae, ut ex dictis sequitur, *plura* complectitur, aliis secundum *plura* vel *minora* communicari potest; atque ita communicata etiam potestas iurisdictionis dici solet, ex quo consequitur, potestatem iurisdictionis tam *pleno* sensu quam sensu minus *pleno* accipi; cuius usus in secuturis rationem habeamus oportet.

II. Divisio iurisdictionis. Iurisdictio primum dividitur in *ecclesiasticam* et *civilem*, prout est potestas ordinandi subditos ad bonum spirituale, i. e. ad salutem aeternam, vel ad bonum temporale. Iurisdictio ecclesiastica dividitur:

1. In *ordinariam* et *delegatam*. Iurisdictio *ordinaria* ea est, quae ipso iure adnexa est officio (can. 197, § 1). Potest autem esse sive propria sive vicaria (can. 197, § 2). Prior est, quae exercetur proprio nomine; altera quae a iure quidem officio adnexa est, sed vice seu nomine alterius est exercenda, cuiusmodi est v. g. potestas vicarii generalis. Iurisdictio *delegata* ea dicitur, quae commissa est personae (can. 197, § 1). Vocatur delegata *ad universitatem negotiorum*, quando omnes alicuius generis causae, v. g. causae matrimoniales alicui committuntur.

Dubitatur, qualis sit potestas vicarii generalis quoad ea, ad quae mandatum speciale requiritur, utrum ordinaria an delegata. Sed videtur esse delegata, quia spectato can. 368 ea tantum potestas a iure officio annexa est, quae non requirit mandatum speciale.

2. In iurisdictionem *fori externi* et *fori interni*, prout directe ad bonum commune vel ad bonum privatum ordinatur. Hinc iurisdictio *fori externi* (politici, publici, fori) exercetur circa illud rerum genus, quod proxime spectat ad publicam fidelium utilitatem et externum Ecclesiae ordinem, iurisdictio *fori interni* (conscientiae, poli) respicit ea, quae proxime pertinent ad privatam fidelium utilitatem. Iurisdictio *fori interni* duplex est, *sacramentalis* et *extra-sacramentalis*, prout in vel extra sacramentum Poenitentiae exercetur (can. 196).

3. In iurisdictionem *non-iudiciale*m seu voluntariam et *iudiciale*m seu necessariam. Prior sine forma iudicii ideoque in volentes exercetur, ut si quis aliquem a lege dispensat. Altera exercetur in forma iudiciali ideoque in invitos.

III. Adeptio iurisdictionis. Iurisdictio ordinaria acquiritur adeptione officii cui annexa est (cfr. can. 1472). Delegata ita concedi et acquiri potest:

1. « Qui habet iurisdictionem ordinariam potest eam alteri ex toto vel ex parte delegare, nisi aliud expresse iure caveatur » (can. 199, § 1).

2. Qui habet iurisdictionem delegatam potest eam subdelegare prout sequitur:

a) Qui habet iurisdictionem delegatam a S. Sede potest eam subdelegare sive ad actum, sive etiam habitualiter, nisi electa fuerit industria personae aut subdelegatio prohibita (can. 199, § 2).

b) Qui habet potestatem delegatam ab eo, qui infra Romanum Ponti-

ficcm habet ordinariam potestatem, potest in singulis casibus subdelegare, si potestas delegata est ad universitatem negotiorum (can. 199. § 3). In aliis casibus subdelegare nequit nisi ex concessione expresse facta, sed iudex delegatus potest etiam sine expressa concessione subdelegare aliquem articulum non iurisdictionalem (can. 199, § 4). v. g. indagacionem de causis dispensationis, de dignitate petentis etc.

c) Qui habet iurisdictionem subdelegatam nequit alium subdelegare, nisi id expresse concessum fuerit (can. 199, § 5).

Nota. Ei qui delegatum se asserit, incumbit onus probandae delegationis (can. 200, § 2).

99 IV. Interpretatio iurisdictionis. Late interpretandae sunt: i° potestas iurisdictionis ordinaria; 2° potestas delegata ad universitatem negotiorum. Alia quaelibet stricte (can. 200, § 1). Attamen concessionibus habituales, quae conceduntur vel in perpetuum vel ad praefinitum tempus aut certum numerum casuum, late interpretandae sunt (cfr. can. 66, § 1). Itaque stricte interpretanda est facultas dispensandi ad *certum* casum concessa (can. 85). Ratio autem, ob quam etiam potestas delegata ad universitatem negotiorum et concessionibus praedictae habituales late interpretandae sunt, est, quia involvunt gratiam *delegato* factam.

Nota. Cui delegata potestas est, ea quoque intelliguntur concessa, sine quibus eadem exerceri non posset (can. 200, § 1); idcirco in facultate dispensandi includitur etiam potestas absolvendi a poenis ecclesiasticis, si quae forte obstant, sed ad effectum dumtaxat dispensationis consequendae (can. 66 § 3): hinc excommunicatis, dispensatus ad matrimonium, solvitur a censura quoad solum matrimonium.

100 V. Extensio iurisdictionis. Iurisdictio sese extendit:

1. *Quoad personas*: a) Potestas iurisdictionis potest in solos subditos directe exerceri (can. 201, § 1).

b) Qui habet potestatem iurisdictionis voluntariam, potest eam quoque exercere in proprium commodum, aut extra territorium existens, aut in subditum e territorio absentem, nisi aliud ex rerum natura aut ex iure constet (can. 201, § 3).

c) Qui habet potestatem iudicalem sive ordinariam sive delegatam, nequit eam exercere in proprium commodum aut extra territorium, salvo aliquibus exceptionibus (can. 201, § 3), vi quarum qui habet iurisdictionem ordinariam absolvendi a peccatis et a censuris, subditos ubique terrarum potest absolvere (can. 401, § 1; 881, § 2), et iudex e territorio suo vi expulsus vel a iurisdictione ibi exercenda impeditus, potest extra territorium iurisdictionem suam exercere et sententiam ferre, certiore tamen hac de re facto loci Ordinario (can. 1637).

2. *Quoad forum*: a) Si forum, pro quo potestas data est, expressum

non fuerit, potestas intelligitur concessa pro utroque foro, nisi ex ipsa rei natura aliud constet (can. 202, § 3).

b) Actus potestatis iurisdictionis sive ordinariae sive delegatae collatae pro foro externo, valet quoque pro interno, non autem e converso (can. 202, § 1). Conferatur tamen can. 1047.

c) Potestas collata pro foro interno exerceri potest etiam in foro interno extra-sacramentali, nisi sacramentale exigatur (can. 202, § 2).

Nota i. Delegatus qui sive circa res sive circa personas mandati sui fines excedit, nihil agit. Hos tamen excessisse non intelligitur delegatus, qui alio modo ac deleganti placuerit, ea ad quae delegatus est, peragit, nisi modus ipse fuerit a delegante praescriptus tanquam conditio (can. 203).

Nota 2. Voluntaria inferioris potestas non suspenditur eo quod quis, inferiore praetermisso, Superiorem adit'. Attamen inferior ne se immisceat rei ad Superiorem delatae, nisi ex gravi urgentique causa, et hoc in casu statim Superiorem de re moneat (can. 204).

VI. Cessatio iurisdictionis. 1. Potestas *ordinaria* cessat, amisso officio; non cessat, resoluto iure concedentis, nisi lex aliud statuatur aut nisi in concessione habeatur clausula: *ad beneplacitum nostrum* vel alia aequipollens (can. 208, 183, § 2). Silet iurisdictio, i. e. eius vis suspenditur, si interponatur appellatio, quae *in suspensivo* conceditur; si conceditur *in devolutivo*, subditus interim sese submittere debet (can. 208).

2. Potestas *delegata* cessat: 1° expleto mandato; 2° elapso tempore aut exhausto numero casuum pro quo concessa est; 3° cessante causa finali delegationis; 4° revocatione delegantis delegato directe intimata aut renuntiatione delegati deleganti directe intimata et ab eodem acceptata; 5° pluribus collegialiter delegatis, si unus deficiat, aliorum quoque delegatio expirat, nisi aliud ex tenore delegationis constet. Resoluto iure delegantis, potestas delegata non cessat, nisi aliud ex additis clausulis appareat aut rescriptum conferat potestatem concedendi gratiam peculiaribus personis, in rescripto expressis, et res adhuc integra sit' (can. 207, § 1 et 3; 1725, 30). Denique, potestate pro foro interno' concessa, actus per inadvertentiam positus, elapso tempore vel exhausto casuum numero, validus est (can. 207, § 2).

' . Notes tamen doctrinam can. 44, § 2: «Gratia a Vicario Generali denegata postea, nulla facta huius denegationis mentione, ab Episcopo impetrata, invalida est; gratia autem ab Episcopo denegata nequit valide, etiam facta denegationis mentione, a Vicario Generali, non consentiente Episcopo, impetrari. » ----- '. Res adhuc integra est, si in rescriptis *gratiae* exsecutor nullum adhuc posuit actum, quo rom praeoccupavit, et rescriptis *iustitiac*, si nondum facta est citatio partium. ----- '. Puta iurisdictionem sacramentalem.

SCHOLION.

De iurisdictione suppleta.

Jurisdictio concedi potest modo ordinario (puta conferendo officium, cui iurisdictione annexa est, expressa delegatione) et modo extraordinario, scilicet *supplendo*, ut dicitur, iurisdictionem deficientem : de qua iurisdictione suppleta haec notanda sunt.

102 I. Notio. Ecclesia dicitur supplere iurisdictionem, quando in ipso actus exercitio iurisdictionem transeunter confert; quod quidem fieri potest absolute vel hypothetice, prout iurisdictio certo vel solum probabiliter deest.

103 II. Quando iurisdictione suppletur? Can. 209 statuit: In errore communi aut in dubio positivo et probabili sive iuris sive facti, iurisdictionem supplet Ecclesia pro foro tum externo tum interno. Itaque iurisdictione suppletur:

i. *In errore communi*, scilicet cum pars sat magna communitatis existimat, potestatem requisitam alicui competere, quamvis de facto non competat ei. Dicitur:

a) *Pars satis magna*. Porro sufficit, ut omnia *moraliter* membra communitatis errent. Item satis est, partem *maiores* in errore versari, tum quia tunc error aliqua ratione dici potest communis, tum quia bonum commune, cui Ecclesia consulere intendit, illud omnino expostulare videtur. Probabiliter sufficit, ut *multi* errent, multi inquam sive absolute ut 200, sive relative ad communitatem ; item probabiliter satis est, fundamentum erroris communis positum esse, ut si nomen sacerdotis iurisdictione carentis confessionali affixum est. Ratio petitur ex eo quod secus saepe difficile determinaretur, utrum necne error communis adesset. Dixi *probabiliter sufficit*, quia quoad casus posteriores rationes dubitandi ' sunt, tum quod olim notio erroris communis satis communiter dictis casibus non applicabatur, tum quod talis error reipsa nondum communis est.

b) *Communitatis*, scilicet «populi, viciniae, parochiae, collegii, communitatis, etc. dummodo in tali communitate non sint pauciores homines quam decem... Ratio est quia decem constituunt populum »

c) *Existimant*; non sufficit dubium proprie dictum, sed requiritur saltem ille status mentis, qui dicitur opinio

‘. Alii (Vermeeksch, Theol. Mor. Prine. III, 459; Lombart et Guns in Nouv. Rev. Theol. 1923, p. 173, 539 sq.; Aertnys-Damen, II, 35g; Schaepman, Ned. Kath. Stemmen, 1928, p. 44) non dubitant.-----2 Reiffenstuehe, Ius Can. Univ. V, I. 249. ----- ∴. *Dubium proprie dictum* est status mentis fluctuantis inter duas partes

Stante errore communi, iurisdictio suppleta ad ea quoque communitatis membra sese extendit, quae errore non occupantur.

2. *In dubio positivo et probabili*, sive iuris sive facti. Dicitur:

a) *In dubio positivo et probabili*, i. e. — uti dicta verba hic sumi videntur — quando pro existentia iurisdictionis adsunt rationes vel ratio relative gravis.

b) *Sive iuris sive pacti*. Dubium iuris habetur, si, *spectata lege vel consuetudine*, positive probabile est, adesse iurisdictionem; dubium facti habetur, si positive probabile est, sive factum privatum concessionis iurisdictionis locum habuisse, sive iurisdictionem privatim concessam nondum expirasse.

Coroll. Casu quo error communis requisitus *probabiliter tantum* adest, Ecclesia etiam *probabiliter tantum* supplet'. Neque dicas, in casu iurisdictionem probabilem esse, ideoque vi can. 209 certo suppleri. Nam verba: Ecclesia iurisdictionem supplet *in dubio positivo et probabili sive facti*, sensu obvio significant, Ecclesiam supplere iurisdictionem, si probabiliter existat *independenter ab Ecclesia supplente*, non autem involvunt haec: Ecclesia iurisdictionem supplet *in dubio positivo et probabili de suppleta ab ea* (i. e. ab Ecclesia) *iurisdictione*.

III. Usus iurisdictionis suppletae. Spectata maiori quoad hanc materiam Ecclesiae benignitate', ita dicendum:

i. *In casu erroris communis* requiritur gravis causa, ut liceat suppleta uti iurisdictione. Ratio est, quia Ecclesia casu quo iurisdictio certo deest, per se valde adversatur modo in se anormali eam concedendi; hinc sine causa gravi ad eum non recurratur. Quibus attentis, graviter peccant: i° sacerdos auditurus confessiones, qui petitionem iurisdictionis praetermittat, innixus iurisdictione ab Ecclesia ob errorem communem supplenda; 2° qui, etiamsi occasio tempestive iurisdictionem petendi deficiat, sine gravi causa ad concessionem iurisdictionis suppletae recurrat. Magna tamen utilitas populi gravem causam constituit.

Qui sine legitima causa procedit, cum tamen iurisdictionem recipiat, non incurrit suspensionem can. 2366 latam contra eum, qui *sine* necessaria iurisdictione praesumpserit sacramentales confessiones audire.

contradictionis. Distinguitur in *positivum* et *negativum*, prout quis dubitat ob aequalia vel fere aequalia aut ob nulla vel levia hinc inde motiva

Ubi una pars habetur pro probabiliori ac altera, non adest dubium proprie dictum, sed *opinio*, quae est status mentis adhaerentis alicui cognoscibili cum prudenti formidine errandi. ----- * Aliter Lombart, Nouv. Theol. 1923. p. 176. ----- 3. Ante Codicem Ecclesia probabilius non supplebat in errore communi, nisi titulus coloratus adesset; item dubium erat, num Ecclesia suppleret in dubio sive iuris sive facti.

2. *In dubio positivo et probabili* usus iurisdictionis suppletæ ob quamvis causam iustam licitus videtur; casu enim quo iurdictio iam probabiliter adest, Ecclesia non ita graviter adversatur modo in se anormali eam concedendi; agitur tantum de concessione ad cautelam, ut dicitur. Casus esset, si petitio concessionis aliqua difficultate non careret vel postea magis commode locum haberet (cfr. S. Alf. VI, 573).

§ IT. De iurisdictione quatenus importat potestatem legislativam.

105 I. *Exsistit potestas legislativa inter homines*. Nam, ut supra probatum est, leges positivæ in societate humana necessariae sunt (n. 88). Atqui lex nequit procedere nisi ab eo, qui potestatem in alios habet '.

II. Potestas legislativa competit tam Ecclesiae quam Statui civili. De singulis dicemus.

PUNCTUM I.

De potestate legislativa Ecclesiae.

106 I. *Exsistentia potestatis*. *Ecclesia gaudet potestate legislativa*; quæ propositio est de fide ex Cone. Vatie.² atque patet ex hisce S. Script.: « Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Amen dico vobis: Quaecumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in caelo » ' Ceterum conferas Dogmaticos.

107 II. *Subiectum potestatis*. 1. *Leges universales* ferre possunt: i° S. Pontifex (can. 218, 219); 2° Concilium Oecumenicum (can. 228). S. Pontifex in condendis legibus uti solet opera S. Congregationum Romanarum, de quibus speciatim dicemus in scholion. — Sede Apostolica vacante, Sacrum Cardinalium Collegium et Romana Curia non aliam habent potestatem, quam quæ definitur in Const. Pii X *Vacante Sede Apostolica*, 25 Dec. 1904 (can. 241).

2. *Leges particulares* condere possunt:

a) *Episcopus* pro sua dioecesi, tam intra quam extra Synodum, etiam non audito Capitulo (can. 329, § 1, 334, 335, 362).

b) *Vicarii et Praefecti Apostolici* iisdem iuribus et facultatibus in suo territorio gaudent, quæ in propriis dioecesibus competunt Episcopis residentialibus, nisi quid Apostolica Sedes reservaverit (can. 294, § 1).

c) *Administrator Apostolicus* permanenter constitutus iisdem iuribus et honoribus fruitur, iisdemque obligationibus tenetur, ac Episcopus residentialis. Si ad tempus datus sit, eadem iura ac officia habet ac Vicarius Capitularis (can. 315, § 1 et 2, i°).

Cfr. Encycl. Leon. XIII, *Libertas*. -----'. Scss. 4, cap. 3, const dogm. *Pastor aeternus*. ----- '. *Matth.* XVIII, 17, 18.

d) Sede vacante, regimen dioecesis devolvitur ad Capitulum ecclesiae cathedralis (can. 431, § 1); a Capitulo ad Vicarium Capitularem (can. 432, § 1).

Parochi potestate legifera carent (cfr. can. 83).

e) *Concilia plenaria* pro pluribus provinciis ecclesiasticis, *provincialia* pro provincia ecclesiastica (can. 291, § 2). Requiritur tamen, ut decreta praedictorum Conciliorum ad S. Congr. Concilii (ad S. C. de Prop. Fid. si de terris Missionum agitur, can. 252 § 2), transmittantur atque ab ea recognoscantur (can. 291, § 1). Qua recognitione facta, permittitur, ut promulgentur. Eiusmodi permissio involvit approbationem seu confirmationem *communem* ut dicitur. Approbatio autem *specialis* seu in forma specifica habetur, si confirmantur cum clausula *motu proprio atque ex certa scientia*; quae approbatio efficit, ut statuta Concilii *Pontificia* evadant. In Synodo dioecesana unus legislator est Episcopus (can. 362).

f) *Capitula generalia religionum clericalium exemptarum* (cfr. can. 501, § 1). Sed huiusmodi potestas legifera Conciliis vel Capitulis generalibus *monialium* non competit, neque Capitulis generalibus congregationum religiosarum *non exemptarum virorum* videtur esse concessa nisi per privilegium; nam eorum Superiores praeter potestatem dominativam generatim habere non videntur iurisdictionem ecclesiasticam \ Potestas legislativa pariter passim deest Superioribus generalibus Ordinum religiosorum; a fortiori Superioribus provincialibus et localibus; item Capitulis provincialibus

Quaer., quinam imponere possint *praecepta*.

108

Resp. Praecepta imponere possunt: 1^o qui in Ecclesia gaudent potestate legislativa, ut S. Pontifex, Ordinarius loci etc.; 2^o qui habent potestatem iurisdictionis pro foro externo, ut Ordinarius loci, superior religionis exemptae; 3^o qui potiuntur potestate dominativa. ut pater, superior religiosus, etc.; 4^o qui gaudent potestate domestica, ut pater, mater, herus, superior religiosus.

Qui gaudet potestate dominativa, et iurisdictionis pro foro externo, et domestica (ut superior religionis exemptae), potest imponere praecepta vi tam potestatis dominativae, quam iurisdictionis et potestatis domesticae.

Denique quoad *usum* potestatis ferendi praecepta notes haec S.

1. Bened. XIV, De Syn. l. 13, c. 5, n. 11. 2. Wernz, Ius Decret, I, n. 94. ----- 3. Videntur tamen haberi exceptiones. ----- 4. Ex hisce patet, pluribus gubernatoribus communitatum *imperfectarum*, quamvis potestate *iurisdictionis* gaudeant, deesse tamen potestatem *legislativam*; quod quidem locum habet, ita disponente Ecclesia: siquidem per se non repugnat, eiusmodi gubernatores potestate legifera pollere.

Thomae: « Praelati abstinere debent a multitudine praeceptorum » (2. 2, q. 105, a. i, ad 3); item haec S. Alfonsi; « Multitudo decretorum ruina esset Congregationis » (Corr. gener, n. 75).

SCHOLION.

De curia Romana.

109 I. Constitutio curiae romanae. Curia Romana constat Sacris Congregationibus, Tribunalibus et Officiis (can. 242); prout aut via doctrinali vel disciplinari, aut via iudiciali, aut via administrativa procedunt. De S. Congregationibus praesertim dicemus.

i. *S. Congregationes earumque officia sunt:*

a) *Congregatio S. Officii*, a) Congregatio S. Officii, cui ipse Summus Pontifex praeest, tutatur doctrinam fidei et morum (can. 247, § 1).

d) iudicat de iis delictis quae sibimet secundum propriam eiusdem legem reservantur, cum potestate has criminales causas videndi non solum in gradu appellationis a tribunali Ordinarii loci, sed etiam in prima instantia, si directe ad ipsam delatae fuerint (can. 247, § 2).

7) Ipsa sola cognoscit ea quae, sive directe sive indirecte, in iure aut in facto, circa privilegium, uti aiunt, Paulinum et matrimonii impedimenta disparitatis cultus et mixtae religionis versantur; itemque ad eam spectat facultas dispensandi in hisce impedimentis. Quare quaelibet huiusmodi quaestio ad hanc Congregationem est deferenda, quae tamen potest, si ita censeat et casus ferat, quaestionem remittere ad aliam Congregationem vel ad Tribunal Sacrae Romanae Rotae (can. 247, § 3).

A) Ad eandem pertinet non solum delatos sibi libros diligenter excutere, eos, si oportuerit, prohibere, et dispensationes concedere; sed etiam ex officio inquirere, qua opportuniore licebit via, quae in vulgus edantur scripta cuiuslibet generis damnanda, et in memoriam Ordinariorum reducere, quam religiose teneantur in perniciose scripta animadvertere eaque Sanctae Sedi denuntiare, ad normam can. 1397 (can. 247, § 4).

f) Ipsa una competens est circa ea omnia quae ieiunium eucharisticum pro sacerdotibus Missam celebrantibus respiciunt (can. 247, § 5).

Vota. Congregatio *Indicis* a Benedicto XV suppressa,¹ eiusque munus ad Congregationem S. Officii delatum est.

b) *Congregatio consistorialis.* a) Congregationis Consistorialis Praefectus est: ipse Romanus Pontifex. Praeter alios ad eandem pertinet ex officio Cardinalis secretarius S. Officii, Praefectus Congregationis de Seminariis et Universitatibus studiorum et Secretarius Status. Inter Consultores eiusdem semper sunt Assessor

*. A. A. S. IQ17. P. 167 et 162.

S. Officii, Secretarius Congregationis pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis et Secretarius Congregationis de Seminariis et Universitatibus studiorum (can. 248, § 1).

β) Ad hanc Congregationem spectat non modo parare agenda in consistoriis, sed praeterea, in locis Congregationi de Prop. Fide non obnoxiiis, novas dioeceses ac provincias et capitula tum cathedralia tum collegialia constituere; dioeceses iam constitutas dividere; Episcopos, Administratores Apostolicos, Coadiutores et Auxiliares Episcoporum constituendos proponere, canonicas inquisitiones seu processus super promovendis indicere actosque diligenter expendere, ipsorum periclitari doctrinam, salvo praescripto can. 255 (can. 248, § 2).

7) Ab hac Congregatione dependent ea omnia quae pertinent ad constitutionem, conservationem et statum dioecesium. Quare ipsa vigilat super impletis vel minus obligationibus, quibus Ordinarii tenentur; cognoscit ea quae ab Episcopis scripto relata sint de statu suarum dioecesium; indicit visitationes apostolicas examinatque eas quae fuerint absolutae, transmissis in utroque casu ad singulas Congregationes iis ad deliberandum negotiis quae ad eas peculiariter pertinent can. 248, § 3).

c) *Congregatio de disciplina sacramentorum.* Congregationi de disciplina sacramentorum proposita est universa legislatio circa disciplinam septem Sacramentorum, incolumi iure Congregationis S. Officii circa ea quae in can. 247 statuta sunt, et Sacrorum Rituum Congregationis circa ritus et caeremonias quae in Sacramentis conficiendis, ministrandis et recipiendis servari debent (can. 249, § 1).

β) Ad illam itaque spectant ea omnia, quae decerni concedique solent tum in disciplina matrimonii, tum in disciplina aliorum Sacramentorum necnon in celebratione Sacrificii Eucharistici, iis tantum exceptis quae aliis Congregationibus reservata sunt (can. 249, § 2).

7) Ipsa cognoscit quoque et exclusive de facto inconsummationis matrimonii et de existentia causarum ad dispensationem concedendam, nec non de iis omnibus, quae cum his sunt connexa. Potest tamen cognitionem horum omnium, si id expedire iudicaverit, ad Sacram Romanam Rotam remittere. Pariter ad eam deferri possunt quaestiones de validitate matrimonii, quas tamen, si accuratiorem disquisitionem aut investigationem exigant, ad tribunal competens remittat. Eodem modo ad ipsam pertinet videre de obligationibus ordinibus maioribus adnexis, atque examinare quaestiones de ipsa validitate sacrae ordinationis, aut eas ad tribunal competens remittere. Et ita porro de aliis Sacramentis (can. 249, § 3).

(1) *Congregatio Concilii*, a) Congregationi Concilii ea pars negotiorum est commissa, quae ad universam disciplinam cleri saecularis populi christiani refertur (can. 230, § i).

β) Quamobrem ipsius est curare, ut christianae vitae praecepta servantur, cum facultate opportune ab eisdem fideles dispensandi; moderari quae parochos et canonicos spectant; aut quae pias sodalitates, pias uniones (etiamsi dependeant

4 religiosi vel erectae sint in eorum ecclesiis seu domibus), pia legata, pia opera, Missarum stipendia, beneficia aut officia, bona ecclesiastica, mobilia et immobilia, tributa dioecessana, taxas Curiarum episcopaliū aliaque huiusmodi attingunt. Eidem reservata est facultas eximendi a conditionibus requisitis ad assecutionem beneficiorum, quoties ad Ordinarios eorum collatio spectat; admittendi ad compositionem eos qui occuparunt bona ecclesiastica, etiam pertinentia ad religiosos; permittendi ut fideles acquirant bona ecclesiastica, a potestate civili usurpata (can. 250, § 2).

y) Videt quoque de iis omnibus, quae ad immunitatem ecclesiasticam pertinent, itemque de controversiis circa praecedentiam, salvo iure Congregationis de sodalibus religiosiis et Congregationis Sacramentalis (can. 250, § 3).

ô) Ad eandem pertinent ea omnia quae ad Conciliorum celebrationem et recognitionem atque ad Episcoporum coetus seu conferentias referuntur, extra loca quae subsunt Congregationi de Prop. Fide (can. 250, § 4).

i) Est autem haec Congregatio competens in omnibus controversiis negotia eidem commissa spectantibus, quas in linea disciplinari pertractandas censuerit; cetera ad tribunal competens sunt deferenda (can. 250, § 5).

e) *Congregatio negotiis religiosorum sodalium proposita*, a) Congregatio negotiis religiosorum socialium praeposita ea sibi exclusive vindicat quae respiciunt regimen, disciplinam, studia, bona et privilegia religiosorum sodalium utriusque sexus tum solemnibus tum simplicibus votis adstrictorum, eorumque qui, quamvis sine votis, in communi tamen vitam agunt more religiosorum, itemque tertiorum Ordinum saecularium, incolumi iure Congregationis de Prop. Fide (can. 231, § 1).

β) Quapropter, quaestionibus ordine iudiciario tractandis ad tribunal competens remissis et incolumi semper iure Congregationis S. Officii et Congregationis Concilii circa negotia ad ipsas spectantia, haec Congregatio quaestiones omnes suae competentiae in linea disciplinari dirimit; sed si quaestio vertatur inter religiosum sodalem et personam non religiosam, ipsa, praesertim ad instantiam partis, potest quoque, si aequum indicaverit, eandem quaestionem ad aliam Congregationem aut tribunal remittere (can. 251, § 2).

7) Huic denique Congregationi reservatur concessio dispensationum a iure communi pro sodalibus religiosiis, firmo praescripto can. 247, § 5 (can. 251, § 3).

f) *Congregatio de Propaganda Fide*. a) Congregatio de Propaganda Fide missionibus ad praedicandum Evangelium et catholicam doctrinam praest, ministros necesarios constituit et mutat, facultatemque habet tractandi, agendi et exsequendi omnia hac in re necessaria et opportuna (can. 252, § 1).

β) Curat ea omnia quae ad Conciliorum celebrationem et recognitionem in locis sibi subiectis pertinent (can. 252, § 2).

γ) Eius iurisdictio iis est circumscripta regionibus, ubi, sacra hierarchia nondum constituta, status missionis perseverat. Huic Congregationi sunt etiam subiectae regiones, quae, etsi hierarchia inibi constituta sit, adhuc inchoatum aliquid praescierunt. Eidem pariter subsunt societates ecclesiasticorum ac Seminaria quae exclusive fundata sunt eo fine, ut in eis instituantur missionarii pro exteris missionibus, praesertim quod attinet ad eorum regulas, administrationem atque opportunas concessionem ad sacram ordinationem alumnorum requisitas (can. 252, § 3).

δ) Haec autem Congregatio tenetur ad competentes Congregationes deferre negotia quae aut fidem attingunt, aut causas matrimoniales, aut generales normas circa sacrorum rituum disciplinam tradendas vel interpretandas (can. 252, § 4).

ε) Quod vero spectat ad sodales religiosos, eadem Congregatio sibi vindicat quidquid religiosos qua missionarios, sive uti singulos sive simul sumptos tangit. Quidquid vero religiosos qua tales, sive uti singulos sive simul sumptos attingit, ad Congregationem religiosorum negotiis praepositam remittat aut relinquat (can. 252, § 5).

g) *Congregatio Sacrorum Rituum*, a) Congregatio Sacrorum Rituum ius habet videndi et statuendi ea omnia quae sacros ritus et caeremonias Ecclesiae Latinae proxime spectant, non autem quae latius ad sacros ritus referuntur, cuius modi sunt praecedentiae iura aliaque id genus, de quibus sive servato ordine iudiciario sive in linea disciplinari disceptetur (can. 253, § 1).

β) Eius proinde est praesertim advigilare, ut sacri ritus ac caeremoniae diligenter serventur in Sacro celebrando, in Sacramentis administrandis, in divinis officiis persolvendis, in iis denique omnibus quae Ecclesiae Latinae cultum respiciunt: dispensationes concedere opportunas; insignia et honoris privilegia tam personalia et ad tempus, quam localia et perpetua, quae ad sacros ritus vel caeremonias pertinent, elargiri, et cavere ne in haec abusus irrepant (con. 253, § 2).

γ) Denique ea omnia agit quae ad beatificationem et canonizationem Servorum Dei vel ad sacras reliquias quoquo modo referuntur (can. 233, § 3).

h) *Congregatio Caeremonialis*. Ad Congregationem Caeremonialem pertinet moderatio caeremoniarum in Sacello Aulaque Pontificali servandarum et sacrorum functionum quas Patres Cardinales extra pontificale sacellum peragunt; itemque eadem Congregatio cognoscit quaestiones de praecedentia tum Patrum Cardinalium tum Legatorum quos variae Nationes ad Sanctam Sedem mittunt (can. 254).

i) *Congregatio pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis*. Ad Congregationem pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis spectat dioeceses constituere vel dividere et ad vacantes dioeceses idoneos viros promovere, quoties hisce de rebus cum civilibus Guberniis agendum est; insuper Congregatio in ea negotia incumbit, quae eius examini subliduntur a Summo Pontifice per Cardinalem Secretarium Status, praesertim ex illis quae cum legibus civilibus coniunctum aliquid liabent et ad pacta conventa cum variis Nationibus referuntur (can. 255).

j) *Congregatio de Seminariis et Universitatibus studiorum*. « Congregatio de

Seminariis et Universitatibus studiorum vigilat super omnibus quae ad regimen, disciplinam, temporalem administrationem et studia Seminariorum pertinent, incolumi iure Congregationis de Prop. Fide. Eidem pariter commissa est moderatio regiminis ac studiorum, in quibus versari debent athenaca seu quas vocant Universitates vel Facultates quae ab Ecclesiae auctoritate dependent, comprehensis iis quae a religiosae alicuius familiae sodalibus diriguntur. Novas institutiones perpendit approbatque; facultatem concedit academicos gradus conferendi normasque tradit quibus ii conferri debeant; et, ubi agitur de viro singulari doctrina commendato, potest cos ipsa conferre (can. 256, §1).

β) In hac Sacra Congregatione connumerantur inter alios Cardinales Secretarius Congregationis Consistorialis et inter Consultores /Kssessor eiusdem Congregationis (can. 256, § 2).

k) *Congregatio pro Ecclesia orientali*, a) Congregationi pro Ecclesia Orientali praeest ipse Romanus Pontifex. Huic Congregationi reservantur omnia cuiusque generis negotia quae sive ad personas, sive ad disciplinam, sive ad ritus Ecclesiarum orientalium referuntur, etiamsi sint mixta, quae scilicet sive rei sive personarum ratione latinos quoque attingant (can. 257, § 1).

/fyQuarc pro Ecclesiis ritus orientalis haec Congregatio omnibus facultatibus potitur, quas aliae Congregationes pro Ecclesiis ritus latini obtinent, incolumi tamen iure Congregationis S. Officii ad normam can. 247 (can. 257, § 2).

7) Haec Congregatio controversias dirimit via disciplinari; quas vero ordine iudiciario dirimendas indicaverit, ad tribunal remittet quod ipsa Congregatio designaverit (can. 257, § 3).

2. *Tribunalia eoruntque officia sunt:*

a) *S. Poenitentiaria*. n) Sacrae Poenitentiariae praeficitur Cardinalis Poenitentiarius Maior. Huius tribunalis iurisdictio coarctatur ad ea quae forum internum, etiam non sacramentale, respiciunt: quare hoc tribunal pro solo foro interno gratias largitur, absolutiones, dispensationes, commutationes, sanctiones, condonationes; excutit praeterea quaestiones conscientiae easque dirimit (can. 258, § 1).

β) Eiusdem insuper est de iis omnibus iudicare quae spectant ad usum et concessionem indulgentiarum, salvo iure S. Officii videndi ea quae doctrinam dogmaticam circa easdem indulgentias vel circa orationes et devotiones respiciunt (can. 258. § 2).

b) *Sacra Romana Rota* et c) *Supremum Tribunal Signaturae Apostolicae*. Causae ordinem iudicarium requirentes aguntur apud Sacram Romanam Rotam et apud Supremum Tribunal Signaturae Apostolicae intra fines et secundum normas traditas in can. 1598-1605, salvo iure Congregationis S. Officii et Congregationis Sacrorum Rituum in causas sibi proprias (can. 2,9).

3. *Officia Curiae Romanae*; quocirca conferas can. 260-264.

Π0 11. Competentia iuridica curiae romanae. Competentia iuridica propria plurimorum saltem dicasteriorum, maxime S. Congregationum in eo sita est, quod possunt urgere et executioni mandare leges iam consti-

tutas, carum sensum declarare, observantiam moderari aut dispensationem ab eis concedere « Possunt tamen etiam, saltem S. S. Congregationes, pro sua quaeque competentia, nova decreta, etiam generalia edere, si nempe gravis Ecclesiae universae necessitas hoc suadeat; prae monito tamen S. Pontifice, si a Codicis praescriptis dissentiant. Patet hoc i. a. ex *Motu proprio* Bened. XV. *Cum iuris canonici*, d. 15 Sept. 1917, quo speciale Consilium sive Commissio instituitur ad Codicis canones authentice interpretandos, et ubi etiam relatio huius Commissionis ad S. S. Congregationes Romanas, quae ad ipsam nova sua decreta generalia, a R. Pontifice approbata, deferre debent, describitur'.

III. Acta curiae romanae. 1. Maxime distinguuntur in doctrinalia et 111 disciplinaria. Doctrinalia fidem tuentur atque imprimis a S. Officio et Pontificia Commissione Biblica eduntur. Disciplinaria ad disciplinam tuendam spectant. Porro decreta disciplinaria dividuntur in decreta stricte dicta, interpretationes et sententias iudiciales. Decreta stricte dicta sunt novae leges ; interpretationes seu declarationes explicant legem constitutam ; sententiae iudiciales in forma iudicii ad litem dirimendam eduntur. Attamen vox *decreti* diverso sensu occurrit.

2. Quoad *authenticitatem* actuum, haec « genuina seu authentica sunt, si ab officialibus competentibus Curiae in forma legitima subscripta sunt. Ita v. g. apud S. S. Congregationes Romanas ad hoc requiritur subscriptio Cardinalis Praefecti et Secretarii Congregationis aut eius Substituti, aut saltem unius ex hisce Praelatis una cum appositione sigilli Dicasterii proprii... Pro S. Congr. S. Officii sufficit sola subscriptio Notarii. Non tamen reiicienda sunt acta, quae subscriptionem authenticam non referunt, sed a scriptoribus aut a testibus fide dignis afferuntur; etenim licet authentica non sint, tamen valore, praecipue doctrinali, non destituuntur. Patet hoc ex praxi clarissimorum scriptorum v. g. Bened. XIV et ipsius S. C. Cone, ubi nonnunquam remittunt ad declarationes apud auctores fide dignos allegatas, de quibus vero testimonium authenticum non affertur »

3. Si acta non referunt approbationem Pontificiam, item si ab ipso confirmantur tantum in *forma communi*, sunt acta propria Dicasterii; si confirmantur in *forma specifica*, fiunt acta vere papalia '.

Nota. Quae dicta sunt de Curia Romana eiusque actis, servata proportionem, etiam applicentur duabus Commissionibus Cardinalium in Urbe existentibus, quae sunt: *Pontificia Commissio Biblica*, et: *Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos* (n. 139).

' Lijdsman. Introductio in Ius Can. 1., n. 47.---Lijdsman, l. c. -----Lijdsman, o. c. n. 45.-----\ Lijdsman, o. c, n. 46.

112 IV. Sensus praecipuarum clausularum, quae in responsionibus SS. Congregationum saepe occurrunt:

a) *Dilata*; i. e. differtur responsio, ut res maturiori examini subiciatur, utpote difficilis solutionis.

b) *Affirmative et amplius* — *Negative et amplius*; i. e. cum res fuerit in S. C. satis superque discussa et plenis votis prout iacet decisa, non amplius admittitur tale quaesitum.

c) *Nihil*: hoc est: non admittitur petitio, utpote incongrua.

d) *Relatum* vel *Lactum*, i. e. cum relatum vel lectum fuisset, in S. C. postulatum non fuit admissum.

e) *Reponatur*; seu non datur responsio, sed petitio reponitur in Archivis S. Cognis.

f) *Detur Decretum generale*; obtinet quando agitur de re gravi, quae a pluribus negligibile.

g) *Spectare ad Episcopum*, vel *Orator adeat Episcopum*, ut nempe ipse provideat iuxta canonicas ordinationes, non autem iuxta libitum suum.

h) *Non congruere* — *Non expedire*; i. e. Congregatio non putat convenire, ut concedatur quod rogatur; ideo gratiam non vult elargiri, nec elargitur.

i) *Orator rem deferat ad Ordinarium et eius iudicio se dirigat*; seu a S. Poenitentiaria non concedi postulatum, sed remitti Ordinario, ut, si facultatem habeat, rei pro sua providentia provideat; secus vel impetret facultatem, vel, si id non expedire iudicaverit, quod iniungendum est, iniungat.

j) *In de-crcitis* — *In decisis*; seu preces non exauditas et ab oratore iteratas non esse audiendas.

k) *Ad mentem*; seu praeter dubii solutionem aliquid aliud a S. Congregatione animadverti vel declarari, quod, si secretum fuerit, illis tantum manifestatur, ad quos responsio dirigitur; secus scriptis publice exaratis additur his verbis: *mens est* etc.

l) *Facto verbo cum Sanctissimo*, vel: *Ad Dominum Secretarium cum Sanctissimo*; seu Congregationem gratiae concedendae facultatem non habere, ideoque Secretario iniungi, ut Rescriptum S. Cognis referat Summo Pontifici, qui indicium Cognis approbare solet et gratiam concedere.

m) *Providebitur in casibus particularibus*; seu casum, qui generice et indeterminate propositus fuit, determinate proponendum esse.

n) *Gaudeat impetratis*; seu oratorem contentum esse debere gratia obtenta et eiusdem extensionem, vel aliam, quae de novo postulabatur, non concedi.

o) *Sanctissimus annuit pro gratia, arbitrio et conscientia Episcopi*; seu gratiam esse concessam et nihil deesse, ut plenum habeat effectum, nisi executionem, quam denegare nequit delegatus, nisi forsan subsit causa canonica, S. Sedi non exposita, quae eam de iure impediat

luvat addere quae auctor citans notat in appendice’.

« *Causa dicitur ventilari servato turis ordine*, quando partes procuratores constituunt et per electos causidicos causa disceptatur. Secus dicitur *tractari occonomice*.

l Kings. Theol. Mor. ’ I, n. 174. -----’. I, p. 479.

Per summaria precum; indicat non agi de aliquo dubio ex gravioribus aut de causa contentiosa (nam si de his agitur, usurpatur formula: *ponatur in folio*); sed de precibus tantum S. Sedi exhibitis seu de modo quo exaudiri preces mereantur.

Consulat probatos auctores. Non desunt, qui semper vellent in suis dubitationibus authenticum ab auctoritate responsum; quasi vero prudentiae moralis leges deessent, vel hae non sufficerent ad recte agendum. His dari solet eiusmodi responsum.

PUNCTUM II.

De potestate legislativa status civilis.

I. Exsistentia potestatis legislativae in statu civili probatur: i° *Ex* 113 § *Scriptura*, quae in gubernatoribus civilibus eiusmodi potestatem, in subditis autem obligationem sese subiciendi agnoscit. « Per Me reges regnant et legum conditores iusta decernunt; per Me principes imperant et potentes decernunt iustitiam » ‘ « Praebete aures, vos, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum, quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo » : « Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non est enim potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque, qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt; nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? bonum fac, et habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum agit. Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim et tributa praestatis; ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes » ‘ « Subiecti igitur estote omni humanae creaturae propter Deum: sive regi quasi praecellenti: sive ducibus tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum: quia sic est voluntas Dei, ut beneficientes obmutescere faciat imprudentium hominum ignorantiam: quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiae libertatem, sed sicut servi Dei. Omnes honorate: fraternitatem diligite: Deum timete: regem honorificate»⁴ Patet 2° *ex natura societatis civilis*. Nam communiter contingit, ut complura, quae ad bonum civile seu plenam sufficientiam humanae naturae, per familias et stirpes ac temporum locorumque vicissitudines distinctae, necessaria aut valde optabilia sunt, non omnibus pateant aut non sponte ab omnibus pro viribus procurentur. Ergo necesse est, ut adsit in societati-

’. Prov. VIII, 15, i6. ----- Sap. VI, 3, 4. -----* Rom. XIII, 1-7. -----* I Pctr. II, 13-18.

bus civilibus auctoritas, qua possint ea imponi, quae ad bonum civile opportuna sint, et coactione, poenis impositis, ab invitis exigi '.

- 114 II. Derivatio potestatis legislativae civilis a Deo patet: i° *Ex S. Scriptura*, quae, ut ex testimoniis allatis sequitur, non solum potestatem legiferam astruit, verum etiam manifeste significat, eam a *Deo* derivari. < Per *Mc* reges regnant » etc. Accedit 2° quod potestas legislativa — seu potius auctoritas quae etiam potestatem legislativam involvit — derivatur aut a Deo aut a pacto sociali, explicito vel implicito, vi cuius alicui personae physicae vel morali competant iura auctoritati propria, ut ius ferendi leges, ius vitae ac necis, ius belli etc '. Atqui, ut verbis Leonis XIII utar, « pactum quoad praedicant est aperte commentitium et fictum, neque ad impertiendum valet politicae potestati tantum virium, dignitatis, firmitudinis, quantum tutela reipublicae et communes civium utilitates requirunt » '.

Disputatur tamen de ratione, qua auctoritas a Deo in determinatum subiectum (physicum vel morale) derivetur. Secundum alios Auctor naturae auctoritatem immediate confert personae physicae vel morali, quae v. g, aptitudine singulari vel dominio territorii vel potestate patriarchali vel victoria vel electione populi assignatur tanquam auctoritate donandus. Secundum alios Deus auctoritatem immediate tribuit toti populo (i. e. multitudini civium non informi, sed informatae relatione iurium et officiorum in ordine ad bonum perfectum), qui eam ut solet in aliud subiectum, sive physicum ut in regem, sive morale ut in collegium aristocrataram transferat.*

- 115 III. Subiectum potestatis Legislativae civilis est supremus societatis gubernator; supremus autem gubernator potest esse aut persona physica (monarchia); aut persona moralis, quam constituere potest vel nobilior populi pars (aristocratia), vel pauci numero (oligarchia), vel totus populus (democratia), aut etiam persona physica et moralis simul acceptae, ut monarchia constitutionalis.* Hinc in doctrina catholica non

' Cfr. Encycl. Leon. XIII *Diuturnum*, 29 Iun. 1881. ----- s. Eismodi pactum astruit J. J. Rousseau (t 1778), qui praeterea docet, homines eiusmodi pacto *libere* societatem constituisse. « Sed magnus est error non videre id quod manifestum est, homines, cum non est solivagum genus, citra liberam ipsorum voluntatem ad naturalem communitatem esse natos » (Encycl. *Diuturnum*]. ----

* Encycl. *Diuturnum*, 29 Iun. 1881. ----- * Cfr. Marcellus a puero Iesu, *Ethica moralis et socialis*, p. 117-128; Billot, *De Ecclesia Christi*,⁴ p. 491-504. -----

' In Neerlandia residet apud Regem et Comitum generalia deputatorum utriusque ordinis. < De *weVgevende* macht wordt gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal uitgeoefend » (Lex fund. a. 109). « Aile voorstellen van wet, door de Staten-Gcneraal aangenomen, en door den Koning goedgekeurd, verkrijgen kracht van wet en worden door den Koning afgekondigd. » (Lex fund. a. 121). Ex hisce patet, apud Nos formam regiminis componi ex elemento monarchico et democrat!-

« quaeritur, ita *Leo XIII*, de rerum publicarum modis; nihil enim est, cur non Ecclesiae probetur aut unius aut plurium principatus, si modo iustus sit et in communem utilitatem intentus. Quamobrem salva iustitia non prohibentur populi illud sibi genus comparare reipublicae, quod aut ipsorum ingenio aut maiorum institutis moribusque magis apte conveniat »

IV. Habitudo potestatem ecclesiasticam inter et civilem, i. Utraque 116 potestas, ecclesiastica et civilis, in propria sphaera perfecta et independens est. » Deus humani generis procurationem *inter duas potestates* partitus est, scilicet ecclesiasticam et civilem, alteram quidem divinis, alteram humanis rebus praepositam. Utraque est in suo genere maxima; habet utraque certos quibus contineatur terminos eosque sua cuiusque natura causaque proxima definitos; unde aliquis velut orbis circumscribitur, in quo sua cuiusque actio iure proprio versetur » ' Hinc iure damnata est propositio iꝑ Syllabi: « Ecclesia non est vera perfectaue societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus iuribus sibi a divino Suo Fundatore collatis, sed civilis potestatis est definire quae sint Ecclesiae iura ac limites, intra quos eadem iura exercere queat > ' ; et 39a: « Reipublicae Status, utpote omnium iurium origo et fons, iure quodam pollet, nullis circumscripto limitibus » et 44?: « Civilis auctoritas potest se immiscere rebus quae ad religionem, mores et regimen spirituale pertinent » *. Et merito concludit 5 *Thomas*: « In his quae ad salutem animae pertinent, est magis obediendum potestati spirituali quam saeculari, secundum illud Matth. 22: « Reddite quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo » (II. Sent. dist. 44, q. 2, a. 4, ad 4).

2. In conflictu vincit potestas ecclesiastica quippe quae altior sit. Hinc damnata est propositio 42 Syllabi: « In conflictu legum utriusque potestatis ius civile praevalet » *.

Ar t i c u l u s IV.

De obiecto (materia') legis.

De obiecto legis naturalis et divino-positivae conferantur dicta n. 83 et 89. Restat, ut dicamus de obiecto legis humanae. Sit igitur:

Prop. Lex humana potest praecipere actus externos et-modo tamen 117 mox exponendo-internos, qui legi superiori non repugnant, ad competen-

co; <monarchico> quidem, ut patet; «democratico», quia deputati repraesentant populum. Eiusmodi regiminis forma dicitur *regimen constitutionale repraesentativum populi*.

' . Encyclica *Diuturnum*, 29 lun. 1881. -----'. Encycl Leon. XIII. *Immortale Det*, i Nov. 1885. -----'. Denz-Bannw. n. 1719. -----'. Denz-Bannw. n. 1737. -----'. Denz.-Bannw. n. 1744. -----'. Denz.-Bannw. n. 1742.

tiam legislatoris pertinent, moraliter possibiles et ad bonum commune necessarii vel valde utiles sunt. Dixi :

I. Actus externos; eos imponi posse, sequitur ex eo quod potestas legislativa humana ordinatur saltem ad exteriorem seu publicam prosperitatem, pacem et honestatem communitatis. Neque actus externi *occuli* a potestate legislativa excluduntur; siquidem isti quoque ad finem descriptum conducere possunt : quod superior nequit de iis iudicare, id per accidens est (S. Alf. I, 100).

II. Actus internos; cuiusmodi sunt v. g. actus fidei, meditatio etc. Eos autem potestas humana praecipere potest prout sequitur:

1. Potestas humana potest actus internos praecipere *indirecte*, i. e. in ordine ad actum externum, sive quia requiruntur ad substantiam moralem actus externi, sive quia eiusmodi actus complementum sunt vel evadunt. Porro ex actibus requisitis ad substantiam moralem actus externi, alii necessario requiruntur ad moralem substantiam *omnis* actus externi, ut *voluntas* illum ponendi ; alii necessarii sunt ad substantiam moralem *talis* actus externi. Quo spectato, v. g. *in contractibus* indirecte praeciipiuntur consensus et voluntas sese obligandi ; *in iuramentis* voluntas iurandi ; *in ministrations sacramentorum* intentio ea ministrandi ; *in susceptione sacramentorum* intentio ea suscipiendi et susceptio digna ; *in oratione* intentio colendi Deum etc. (S. Alf. I, 100, q. 2). Pro complemento actus externi haberi potest v. g. applicatio Missae.

2. Quoad potestatem *directe* imponendi actus internos, certum est, eam non competere *statui civili*; hic enim sine eiusmodi potestate finem suum, qui est prosperitas et honestas publica, assequi potest.

Disputatur, num *Ecclesia* possit actus internos directe praecipere. Plures praesertim recentiores affirmant; sed cum S. Thoma (1. 2, q. 91, a. 4; 2. 2, q. 104, a. 5) et S. Alfonso (I, 100) negandum videtur. Etenim *primum* Auctoritas ecclesiastica gaudet potestate legifera, quia Ecclesia est societas. Atqui potestas hoc titulo innixa sese non extendit ad actus, qui natura sua vitam socialem seu exteriorem effugiunt, cuiusmodi sunt actus interni. Hinc verba Christi : « Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis » ¹, quod ad potestatem legiferam Ecclesiae propriam attinet, ad eiusmodi actus non debent extendi. *Deinde* « De his potest homo legem facere, de quibus potest *iudicare*; iudicium autem hominis esse non potest de interioribus actibus qui

¹. Ita v. g. Sylvius (Comm, in S. Theol. 1. 2, q. q 1, a. 4); Ballerini-Palmieri (Op. Theol. I, de leg. n. 332); Noldin (Theol. mor. de leg. n. 314); Bouquillon (Theol. mor. fund. n. 114); Forstmann (Theol. Mor. Gen. n. 81) et alii. -----

*. Matth. XVI, 19.

latent» (S. Thom. 1. c.). Hinc Innocentius III: «Nobis datum est de manifestis tantum iudicare» | *Denique* Ecclesia, ut videtur, eiusmodi potestate nunquam usa est. Aliqui recentiores censent quidem, Ecclesiam quandoque directe praescribere actus internos, puta applicationem Missae, meditationem Sanctissimi post sumptionem Corporis a celebrante instituendam³ etc. Sed responderi potest, praedictos actus non directe sed *indirecte* imponi, scilicet in ordine ad actum externum, in casu ad Sacrificium, cuius regimen Ecclesiae concreditum est. Huic sententiae praeter S. Thomam et S. Alfonsum adhaerunt Suarez', De Lugo*, Billuart*, Benedictus XIV et plures recentiores.

Obi i. Ecclesia potest lege imponere quidquid ad eius finem, i. e. ad salutem animarum conducit. Atqui etiam actus interni ad animarum salutem conducunt.

Resp. Nego mai.: siquidem, ut dictum est, Ecclesia nequit ferre leges nisi quia societas est. Atqui potestas hoc titulo innixa sese non extendit ad ea, quae natura sua vitam socialem effugiunt, utut ex se ad salutem animarum conducant.

Alii doctrinam propositam breviter ita enuntiant: Potestas humana potest praescribere actus *externos*; item actus *mixtos*, non autem actus *mere internos*.

Nota. Controversia de actibus internis respicit jurisdictionem Ecclesiae *propriam*; non autem *vicariam* seu eam, quam nomine Christi exercet; vi huius jurisdictionis etiam actus internos, v. g. assensum definitionibus imponere potest. Eadem ratione confessarius valet poenitenti actum internum pro satisfactione iniungere. Praeterea patet, Ecclesiam posse actum internum constituere tanquam conditionem, sine qua v. g. indulgentia aliave gratia non obtinebitur. Denique praelati regulares vi potestatis *dominativae*, ex voto obedientiae exortae, etiam actus mere internos subdito praecipere possunt, modo tamen votum in Ordine emissum ita intelligatur.

III. Legi superiori non repugnant; scilicet nec divinae nec — puta si de lege civili agitur — ecclesiasticae. Huc spectat propositio 56^o Syllabi: «Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est, ut humanae leges ad naturae ius conformentur aut obligandi vim a Deo accipiant»¹; et 57^s «Civiles leges possunt et debent a divina et ecclesiastica auctoritate declinare»² Hinc invalidae sunt v. g. leges, quae solvunt matrimonium, vel impediunt praedicationem Evangelii, vel clericos servitio militari ascribunt.

IV. Ad competentiam legislatoris pertinent; quocirca advertas:

i. *Ad competentiam Ecclesiae pertinent:*

a) *Res natura sua spirituales*, cuiusmodi sunt v. g. praedicatio Evan-

¹. Cap. 34 X, de simon. V. 3.-----'. Rit. celebr. Miss. X, 4.-----'. De leg. 1. IV, C. 12, 13. 4. De virt. fid. div. disp. 23, sect. 1, n. 6, 10. -----De leg. diss. 4, a. 1. -----'. De Syn. Dioec. 1. 9, c. 4, n. 4. -----'. Denz.-Bannw. n. 1756. -----*. Denz.-Bannw. n. 1757.

gelica, ministratio sacramentorum. Item res partim quidem temporalis, sed ita ut temporale a spirituali seiungi nequeat, ut beneficia ecclesiastica. Praedicta ad Ecclesiam spectare, patet ex ipsius Ecclesiae doctrina¹.

b) *Bona ecclesiastica*. Si tamen salus reipublicae illud manifeste expostularet — quod tempore belli locum habere posset — atque periculum esset in mora, nec damnum spirituale relative grave obstaret, Status posset ex licentia praesumpta de eis disponere; si vero rerum adiuncta non urgent, res cum Auctoritate ecclesiastica amice componatur. Idem redditibus beneficiorum applices.

c) Res mixtae² quoad *elementum spirituale*. Ita v. g. matrimonium quoad valorem, impedimenta et effectus inseparabiles ad Ecclesiam pertinet³; item educatio quoad instructionem religiosam et moralem⁴.

d) Res mixtae quoad *elementum temporale* et *res temporales*⁵, quando ea (i. e. elementum temporale et res temporales) *ad finem spirituales requiruntur*. Ratio est, quia finis temporalium, qui etiam temporalis est, in conflictu cedere debet fini altiori spirituali ad quem homines dirigendi Ecclesia ius habet. Notes *praeterea* propositionem 24am damnatam in Syllabo: «Ecclesia vis inferendae potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam»⁶. Itaque vera est sententia contradictoria, i. e.: Ecclesia vis inferendae potestatem habet, et aliquam potestatem temporalem *Accedit* praxis Ecclesiae, quae idem comprobatur⁷.

Dicta potestas dicitur *indirecta*, quatenus non oritur ex potestate Ecclesiae in finem naturalem temporalium, sed ex potestate eius ducendi homines ad finem supernaturalem. Attamen vix accurate definiri potest, quatenus ea potestas urgenda sit seu quousque ea sese extendat.

Caret Ecclesia potestate *directa* in temporalia, ut docent i. a. Pius IX⁸, Leo XIII,⁹ Pius X¹⁰.

Quoad doctrinam S. Thomae de potestate Ecclesiae in temporalia, cfr. 2 Dist,

¹. Alexander VIII, *Inter multiplices*, 4 Aug. 1690; Clemens XI, *Nova semper*, 29 Nov. 1714, *Accepimus nuper*, 11 Ian. 1715, *Alias ad apostolatus*, 21 Oct 1711; Pius VI, *Auctorem fidei*, 20 Aug. 1794; Leo XIII, *Sapientiae christianae*, 10 Ian. 1890, *Immortale Dei*, 1 Nov. 1855, *Libertas*, 20 Iun. 1888; Pius XI, *Quadragesimo anno*, 15 Maii, 1931. * *Mixtae* dicuntur, quae tendunt directe et ad finem spirituales et ad finem temporalem, ita ut adsint in eis duo elementa, quae ita comuncta sunt, ut diversum habeant statum iuridicum. -----². Cone. Trid. sess. 24, de reform. inatrim. canon 12; Pius VI, *Auctorem fidei*, 28 Aug. 1794; Leo XIII, *Arcanum*, 10 Febr. 1880. -----³. Cone. Trid. sess. 12, c. 8; sess. 23, c. 4, canon 7; Pius IX, *Tuas libenter* ad Archiep Monae. 21 Dec. 1863.-----⁴. *Temporales* dicuntur, quae directe in solum finem temporalem tendunt, ut agricultura, commercium etc. -----⁵. Denz-Bannw. n. 1724. -----⁶. T. 15 Maii, 1931. -----⁷. Cfr. Bouix, De Papa, t. III, p. 4. sect. 3. -----⁸. Enc. *Quartus supra*, 6 Jan. 1873. -----⁹. Enc. *Immortale Dei*, 1 Nov. 1885; *Diuturnum illud*, 29 Iun. 1881; *Sapientiae christianae*. 10 Ian. 1889; *Libertas*, 20 Iun. 1880. ----¹⁰. Acta Pii X, t. III, p. 213.

44, <l. 2, a. 3; 4 Dist 37, q. 2, a. 2; 2. 2, q. 10, a. 10; 2. 2, q. 12, a. 2; 2. 2, q. 40, a. 2, ad 3; 2. 2. q. 60, a. 6, ad 3.).

Coroll. Superioribus ecclesiasticis, si potestate indirecta utantur, obediendum est, etiam in dubio, num ambitum potestatis indirectae egrediantur.

2. *Ad competentiam potestatis civilis pertinent:*

a) Res mixtae quoad *elementum temporale*, excepto casu, quo temporale ad finem spiritualem requiritur.

b) *Res temporales*, excepto iterum casu sub a) assignato. Ad res temporales etiam reducitur *honestas publica*, quatenus est bonum ordinis naturalis: debet autem potestas civilis tueri et promovere publicam honestatem, quia haec importat quoddam bonum commune, quod singulae familiae assequi nequeunt.

V. Moraliter possibles. Secus enim lex a paucis tantum observaretur, ideoque in malum potius quam in bonum commune vergeret'. Attamen etiam potestas humana actus valde difficiles vel etiam heroicos lege vel praecepto imponere potest: i° urgente necessitate boni communis. Hinc milites iure iubentur dimicare cum periculo vitae; hinc Episcopus presbyteris, etiam non parochis, magistratus medicis praecipere potest, ut tempore morbi contagiosi non discedant. Attamen, casu occurrente, passim ipsa lex naturalis actum heroicum imponet: ista enim praecipit, ut bonum privatum postponatur bono communi. 20 Actus valde difficiles vel etiam heroici imponi possunt, *posita hypothesisi status libere assumpti*. Ita Ecclesia Sacris Ordinibus initiatos ad coelibatum astringit, atque Superiores religiosi subditis praecipere possunt, quae ad observantiam status vel regulae pertinent.

VI. Ad bonum commune necessarios vel saltem valde utiles. Requiritur, ut lex cedat in *bonum commune*, quia potestas legislativa ad bonum communitatis concessa est; requiritur, ut bono communi *necessaria vel valde utilis sit*, quia secus deest causa proportionata coarctandi subditorum libertatem et iura; eo magis quod Auctoritas per se subditorum iura potius tueri quam restringere tenetur.

Nola. Lex non afficit actus *praeteritos*, neque quoad culpam, ut patet; neque quoad irritationem et poenam, nisi illud diserte significetur (can. 10). Hinc illud: *Lex non respicit retro*. Adhaec quoad poenam requiritur, ut ordinaria sit; nam

« In hoc est magna differentia inter *Deum* et *hominem*, quod Deus aliqua potest praecipere impossibilia naturae, *quia potest illa facere possibilia per gratiam*, quam non negat, quantum in se est, quatenus ad praeceptorum observationem necessaria est, et ideo semper est praeceptum Dei de re possibili > (Suarez, l. 1, c. 9. n. 16). ----- * Consonant iura civilia.

poena extraordinaria nullam habet proportionem cum actu, qui positus est tempore, quo poena praevideri non poterat. Declaratio comprehensiva declarat, actus praeteritos a lege anteriori affectos esse, at ipsa non afficit illos.

Articulus V.

De subiecto {subdito'} legis.

- 118 Subiectio legi distinguitur duplex, scilicet subiectio *in actu primo* et subiectio *in actu secundo*, prout legi subiectus *ignorat* legem vel *novit* eam. Qui legi *subiectus eam ignoranter* vel inadvertenter transgreditur, peccat *materialiter*; qui legem notam atque actu obligantem violat, peccat *formaliter*. Sermo nobis est de subiectione in actu primo. zXtque *primum* quidem aliquas notiones, cognitu necessarias, praemitemus, *deinde* de subiectis legis generatim, *tum* de aliquibus subieclis speciatim dicemus; *denique* indagabimus, quatenus liceat sese subtrahere dominio legis seu ponere causas eximentes ab ea.

§ I. De notionibus praeviis.

Notiones praeviae hic exhibendae maxime continentur Codicis libro 2°, qui inscribitur: *De personis*

- 119 I. Christianus. Baptismate homo constituitur in Ecclesia Christi persona cum omnibus Christianorum iuribus et officiis, nisi, ad iura quod attinet, obstet obex, ecclesiasticae communionis vinculum impediens, vel lata ab Ecclesia censura (can. 87).
- 120 II. Maior, minor, infans. 1. Persona quae vicesimum primum aetatis annum explevit, *maior est* (can. 88, § 1).
2. *Minor* est, qui vicesimum primum aetatis annum nondum explevit (can. cit). Minor, si masculus, censetur *pubes* a decimo quarto, si femina, a duodecimo anno completo (can. 88, § 2).
3. Impubes, ante plenum septennium, dicitur *infans* seu puer vel parvulus et censetur non sui compos; expleto autem septennio, usum rationis habere praesumitur. Infanti assimilantur quotquot usu rationis sunt habitu destituti (can. 88, § 3).
- 121 III. Incola, advena, peregrinus. Persona dicitur *incola*, in loco ubi domicilium, *advena*, in loco ubi quasi-domicilium habet; *peregrinus*, si versetur extra domicilium et quasi-domicilium quod adhuc retinet; *vagus*, si nullibi domicilium habeat vel quasi domicilium (can. 91).
- 122 IV. Locus originis filii, etiam neophyti, est ille in quo, cum filius natus est, domicilium, aut, in defectu domicilii, quasi domicilium habebat pater vel, si filius sit illegitimus aut postumus, mater (can. 90, § 1).

Si agatur de filio vagorum, locus originis est ipsemet nativitatis locus; si de exposito, est locus in quo inventus fuit (can. 90, § 2).

V. Domicilium, quasi-domicilium. Haec stabilem quandam in aliquo 123 territorio commorationem important, atque distinguuntur: i° in *proprium* seu voluntarium, et *legale* seu necessarium, prout per personalem vel per alterius commorationem constituitur; 2° in *paroeciale* et *dioecesanum* prout in paroecia vel quasi-paroecia habetur; aut in dioecesi, vicariatu, praefectura, non autem in paroecia vel quasi-paroecia (can. 93, § J). Quibus notatis sint:

1. *Acquisitio domicilii et quasi-domicilii:*

a) *Domicilium proprium* acquiritur commoratione in aliqua paroecia aut quasi-paroecia, aut saltem in dioecesi, vicariatu apostolico, praefectura apostolica; quae commoratio vel coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, vel sit protracta ad decennium completum (can. 92, § 1). Acquiritur igitur domicilium proprium: i° quando simul adsunt et factum commorationis et animus descriptus; 2° eo ipso quod quis alicubi per decem annos completos commoratus est. De animo perpetuo manendi constare potest tam ex declaratione habitantis quam ex factis animum aperientibus, puta ex familiae traductione, maioris bonorum partis translatione etc.

b) *Quasi-domicilium proprium* acquiritur commoratione uti supra, quae vel coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem ad maiorem anni partem, si nihil inde avocet, vel sit reapse protracta ad maiorem anni partem (can. 92, § 2), i. e., ut Instr. S. Off. significavit, per sex saltem menses. Acquiritur igitur quasi-domicilium: i° ubi primum utrumque simul concurrit, scilicet et factum commorationis et animus descriptus; 2° eo ipso quod quis alicubi per maiorem anni partem commoratus est.

c) *Quoad domicilium legale* haec valent: « *Uxor* a viro legitime non separata, necessario retinet domicilium viri sui; *amens*, domicilium curatoris; *minor* domicilium illius cuius potestati subiicitur » (can. 93, § 1); *religiosus professus* acquirit domicilium in loco domus religiosae, cui ascribitur.

Nota. Minor infantia egressus potest quasi-domicilium proprium obtinere; item uxor a viro legitime non separata, legitime autem separata etiam domicilium (can. 93, § 2). Uxor a viro suo malitiose deserta nequit obtinere proprium ac distinctum domicilium, nisi a indice ecclesiastico obtinuerit separationem perpetuam, aut ad tempus indefinitum¹.

2. *Effectus domicilii et quasi-domicilii:* a) Sive per domicilium sive

¹. 7 Iun. 1867 ----- * Comm. Cod. interpr. 14 Iul. 1922 (A. A. S. 1922 p. 526).

per quasi-domicilium suum quisque parochum et Ordinarium sortitur (can. 94, § i).

b) Proprius *vagi* parochus vel Ordinarius est parochus vel Ordinarius loci in quo vagus actu commoratur (can. 94, § 2).

c) Illorum quoque qui non habent nisi dioecesanum domicilium vel quasi-domicilium parochus proprius est parochus loci in quo actu commorantur (can. 94, § 3).

3. *Amissio domicilii et quasi-domicilii*: Domicilium et quasi-domicilium amittitur discessione a loco cum animo non revertendi (can. 95).

Haec hic sufficient; plura in tract, de matrimonio.

§ II. De subiectis legis generatim.

124 I. Legi naturali subiciuntur omnes homines, etiam infantes et perpetuo amentes. Ratio est, quia lex naturalis fundatur in ipsa natura humana (n. 81). Hinc neque infantes et perpetuo amentes licet ad violationem legis naturalis inducere' (S. Alf. I, 153).

125 II. Iuri gentium, quatenus dicatur pertinere ad ius naturae (n. 92), subiciuntur iidem, qui iuri naturali. Quatenus dicatur discrepare a iure naturae (n. 92), ipsi subiciuntur omnes, ad quos materia istius iuris (i. e. iuris gentium) spectat, non solum inferiores verum etiam gubernatores. Ratio est, quia illud ius, utpote omnium nationum consensu introductum, gubernatoribus singulorum regnorum superius est.

126 III. Legi positivae ut quis subiciatur, requiritur, ut sit legislatoris respectivi subditus, utque, si de lege humana agatur, habitualiter usu rationis gaudeat. Dicitur:

1. *Ut sit legislatoris respectivi subditus*, i. e. ut jurisdictioni eius in tali materia subiaceat.

2. *Ut, si de lege humana agatur, habitualiter usu rationis gaudeat*. Nimirum :

a) *Legislator divinus* potest ligare omnes, saltem in actu primo, atque, ut communiter videntur docere auctores, re ipsa omnes ligavit.

b) *Legislator Deo inferior* non censetur recepisse potestatem ligandi, ne in actu primo quidem illos homines, qui legem cognoscere atque ab ea dirigi nequeunt. Excluduntur igitur infantes et perpetui amentes non autem semifatui vel qui lucida habent intervalla, neque ii, qui actu tantum usu rationis carent, ut ebrii, dormientes. Qui posteriores v. g. ebrium ad

' Sunt tamen actus, qui ab infantibus vel a perpetuo amentibus (vel ab iis, qui solum actu rationis carent, v. g. ab ebriis) positi obiectivam deordinationem amittunt, puta verba contumeliosa (S. Alf. V, 78). Difficile tamen determinatur, quinam *praecise* actus ad id genus debeant referri.

violationem legis positivae inducit, per se non committit peccatum *scandali*, quia ebrius culpa formali caret, sed peccat contra legem, ad cuius transgressionem materiale ipsum incitat. Praeterea advertas, perpetuo amentem, quamvis legis directivae obligationi non subiciatur, tamen iurium aliorumque effectuum legum participem esse; ita v. g. actus eorum (i. e. actus eorum nomine a tutore positi) irritari possunt etc.

Coroll. I. Legi positivae divinae universali subiciuntur omnes homines Hinc Christus edicit: «Euntes docete *omnes* gentes... docentes eos servare *omnia* quaecumque mandavi vobis »¹.

Coroll. II. Legi ecclesiasticae universali subiciuntur omnes baptizati, habitualiter usu rationis gaudentes (cfr. can. 12). Ita saltem generatim.

Itaque excluduntur *infideles*, utpote qui Ecclesiae iurisdictioni non subiaceant. Hinc Apostolus: » Quid mihi de iis qui foris sunt iudicare »². Licet igitur praedictis v. g. diebus abstinentiae carnes apponere.

Dixi: *ita saltem generatim*: nam i[®] quoad nonnullos specialia quaedam notanda; quod praestabimus paragraphe IIP; 20 quoad subditos Ecclesiae Orientalis observetur can. 1 : Licet in Codice iuris canonici Ecclesiae quoque Orientalis disciplina saepe referatur, ipse tamen unam respicit Latinam Ecclesiam, neque Orientalem obligat, nisi de iis agatur, quae ex ipsa rei natura etiam Orientalem afficiunt.

Coroll. III. Legi (sive ecclesiasticae sive civili) *particulari* subiciuntur qui habitualiter usu rationis gaudent et — si agitur de lege condita pro communitate territoriali³ — tam *de* territorio quam *in* territorio sunt, firmo praescripto can. 14. Dicitur:

1. *De territorio sunt*, a. v. requiritur, ut in territorio communitatis domicilium vel quasi-domicilium habeant. Haec conditio, si de legislatore *inferiori* v. g. de Episcopo agitur, necessaria est, quia per solum domicilium vel quasi-domicilium aliquis constituitur subditus legislatoris inferioris communitati territoriali praepositi (can. 94). Quodsi S. Pontifex eiusmodi communitati legem imponat, praesumitur eos tantum ligare, qui gubernatori istius communitatis subditi sunt, ideoque in eius territorio domicilium vel quasi-domicilium habent.

2. *In territorio sunt*, a. v. requiritur, ut in territorio communitatis actu degant, scilicet lex territorialis non afficit subditos nisi mediante territorio. Idque valet etiam quoad eos, qui e territorio exierunt *in fraudem legis* ut dicitur, i. e. eo fine, ut a lege eximantur.

3. *Firmo praescripto can. 14*, qui canon est de peregrinis et vagis; eo

¹. Matth. XXVII, 19, 20. -----². I. Cor. V, 12. ----- v. g. pro dioecesi.

autem spectato, quidam quandoque lege territoriali tenentur, quamvis non sint in territorio vel careant domicilio vel quasi-domicilio in eo (n. 131).

§ III. De aliquibus subiectis legis speciatim.

- 127 I. Nondum septennes, licet rationis usum assecuti, non tenentur legibus ecclesiasticis, nisi aliud iure expresse caveatur (can. 12). Scilicet legislator attendit ad ea quae communiter accidunt. Porro pueri ut plurimum ante septennium completum sufficienti usu rationis carent (S. Alf. III, 270). Dicitur: *nisi aliud iure expresse caveatur*; porro aliud cavetur quoad legem annuae confessionis et communionis (can. 859, § i et 906).

In dubio, num impuber sufficienti usu rationis gaudeat, ante septennium completum praesumitur eo non gaudere; post completum septennium eo gaudere praesumitur (can. 88, § 3; S. Alf. III, 270). Attamen pueri, qui contra legem faciunt, defectu *sufficientis deliberationis* videntur saepius non peccare mortaliter.

- 128 II. Legislator lege sua ita tenetur:

1. Si est membrum *collegii legislative*, tenetur legibus collegii aequae ac ceteri subditi. Ratio est, quia subditur collegio legislativo. Casus obtinet in forma regiminis aristocratica, oligarchica, democratica, monarchico-constitutionali; idem valet quoad episcopos respectu legum, quae a Concilio generali vel provinciali latae sunt. t

2. Si est legislator *absolute neonehiciis*,^l secundum omnes tenetur legibus, quae ipsi conveniunt, sed disputatur, utrum teneatur immediate ex lege sua, an tantum ex honestate, qua debet aequae ac alii ad bonum commune conducere aliisque sese conformare. *Alii* negant, eum immediate lege sua teneri, quia potestas legislativa secum fert potestatem coactivam; legislator autem cogi nequit; nemo enim proprie cogitur a semetipso. *Alii* affirmant, quia legislator qua membrum societatis sibi qua societatis superiori subditur; hinc lex ipsum aequae ac alios afficit, quatenus ipsum afficere potest, i. e. quoad vim *directivam* (cfr. S. Thom. i. 2; q. 96, a. 5, ad 3; S. Alf. I, 154).

Coroll. Legislator si immediate lege sua teneatur, obligatio eius tanta est quanta aliorum subditorum; si teneatur ex sola honestate, per se leviter tantum peccat; potest tamen per accidens graviter peccare, puta ratione scandali gravis (cfr. S. Alf. l. c.).

*. Talis est S. Pontifex, Episcopus in sua dioecesi et monarcha autocraticus in statu civili.

III. Haeretici, qui a fide catholica ad haeresim transierint, aequè ac 129 catholici legibus ecclesiasticis tenentur. *Ceteri haeretici* omnium consensu tenentur — nisi expresse eximantur! — ad leges, quae *ordinem publicum* respiciunt, cuiusmodi sunt v. g. leges, quae impedimenta matrimonii constituunt; item secundum aliquos lex diebus Dominicis et festivis abstinendi ab opere servili. Disputatur vero de legibus, quae proxime ad *animarum sanctificationem* ordinantur, ut lex ieiunii, abstinentiae etc. Sed dicendum videtur, haereticos etiam praedictis legibus astringi. Etenim: 1° S. Pontifices iteratis vicibus declararunt, « haereticos teneri legibus », nulla exceptione adiecta. Ita v. g. Bened. XIV, Pius VII; 2° Responsa S. C. de Prop. Fide manifeste huic doctrinae favent. 3° Fontes iuris sive antiqui sive novi nullum huic exceptioni praebent fundamentum. Immo novus Codex ne can. 12 quidem, quo personas legibus ecclesiasticis non astrictas enumerat, istam exceptionem indigitat; canones autem 87 et 1254 secundum sensum obvium nostrae sententiae favent. 40 Denique ratio adversariorum scilicet quod leges istae ab haereticis non servantur, etiam valet pro legibus quae ordinem publicum respiciunt, saltem pro pluribus ex illis: immo gravior est ratio eximendi haereticos a posterioribus legibus, quippe quae non solum peccata materialia verum etiam actus, praesertim matrimonia invalida multiplicent.

Nola. Facilius adest ratio cooperandi ad transgressionem legis ecclesiasticae, si de haereticis quam si de catholicis agitur, quia priores ut plurimum materialiter tantum peccant.

IV. Dubie baptizati num et quatenus teneantur legibus Ecclesiae, 130 acriter disputatur Porro:

1. Si factum Baptismi certum, valor vero dubius est, videntur legibus ecclesiasticis teneri. Ordo enim exigit, ut omnis homo etiam quodammodo in religiosis, puta quoad impedimenta matrimonii, aliquem Dei cultum, aliqua societate regi possit, idque iure sive nativo sive devolutivo, ut dicitur. Atqui maxime normale videtur, eum regi posse societate, cui ritu externo ascriptus est, donec ritus ille invalidus probetur, immo publice probetur*.

2. Si ipsum factum Baptismi dubium est, difficile determinatur, a quo dubie baptizatus in religiosis regi possit, utrum (saltem quodammodo) a

* Id quando fiat, suo loco exponetur; cfr. tr. de Matrim -- '. Breve *Singulari nobis*, 9 Febr. 1749. ----- Breve *Tridentina Synodus*, 8 Oct. 1803. ----- '. 26 lun. 1820 (Collect, n. 747 et 748). ----- Cfr. Lehmkühl, II, n. 426; Aertnys-DamEN I, n. 148; Genicot, II, n. 448, nota; Straub, De Eccl. Christi, II, n. 1307, nota.-----e. Cfr. S. Off. 4 Febr. 1891.

societate civili, quia factum non praesumitur sed probari debet, an ab Ecclesia, cuius ius forte in omni dubio praevaleat.

131 V. Peregrini et vagi. Spectato can. 14

i. *Peregrini*: a) Tenentur legibus Ecclesiae *generalibus* etiam iis, quae in proprio territorio ratione abrogationis vel dispensationis non vigent. Pariter tenentur legibus a Concilio provinciali vel nationali conditis, modo in territorio provinciae vel nationis versentur.

b) Generatim non tenentur legibus *particularibus* territorii sui, *a quo absunt*; idque valet etiamsi discesserint ea intentione, ut a lege eximantur. Ratio est, quia non sunt *in* territorio legis (n. 125, VI, S. Alf. I, 157). 1, 157). Dixi *generatim*, quia tenentur legibus, quarum transgressio in proprio territorio nocet. Ita v. g. parochus, qui illegitime abest et omittit, quae ex officio in proprio territorio peragere debet, evadit transgressor legis.

c) Generatim non tenentur legibus *particularibus* territorii, *in quo versantur*. Ratio est, quia non sunt *de* territorio legis (n. 126, VI, S. Alf. I, 156). Doctrina autem tradita valet etiam casu, quo lex particularis viget èt in territorio in quo peregrinus versatur, èt in proprio territorio. Ratio autem est, quia in posita hypothesis peregrinus non tenetur servare legem loci, in quo versatur; neque vi legis in proprio territorio vigentis, cum sit *extra* illud territorium; neque vi legis in alieno territorio vigentis, cum non sit *de* alieno territorio. Dixi *generatim*, quia tenentur legibus, « quae ordini publico consulunt vel actuum sollemnia determinant » (can. 14, § i, 2°). Hisce can. cit. verbis atque peculiaribus Codicis vel aliis dispositionibus spectatis, peregrini tenentur legibus :

a) Quae actuum sollemnia determinant, puta contractus, etiam transactiones et testamenta (cfr. can. 1529. 1301. 1926).

β) Quae moderantur externum ordinem, puta quoad locos in ecclesiis, processiones.

) Quae pro peregrinis qua talibus latae sunt.

◁V Quae respiciunt reservationem peccatorum (can. 893, coll, responso C. C. int.),' vel consuetudines probatas quoad quantitatem et qualitatem

Notetur tamen quoad leges liturgicas can. 2: « Codex, plerumque, nihil decernit de ritibus et caeremoniis quas liturgici libri, ab Ecclesia Latina probati, servandas praecipunt in celebratione sacramentorum et sacramentalium aliisque sacris peragendis. Quare omnes liturgicae leges vim suam retinent, nisi carum aliqua in Codice expresse corrigatur ». Hinc v. g. lex vel praeceptum, quo Episcopus loci collectam praescripsit, ab omnibus ibidem celebrantibus, tam regularibus quam saecularibus, servari debet. (S. R. C. 3 April. 1821, n. 2613; 5 Mart. 1898 n. 3985) Notes quoque, in Canone Missae nominandum esse nomen Episcopi loci. ---- . 20 Nov. 1920 (A. A. S. 1920. P. 575).

ciborum diebus ieiunii et abstinentiae (can. 1251, § 1, coll. S. C. Cone.) vel interdictum locale (can. 2269, § 2), vel licentiam celebrandi seu *celebret* ut dicitur (can. 804, § 3), vel quasdam rubricas in territorio vigentes, puta calendarium sequendum, orationem imperatam

1) Denique tenentur per accidens leges servare, si scandalum vitandum id exigat; quin etiam S. C. Cone, in litteris circularibus¹ de sacerdotibus rusticantibus *extra* dioecesim statuit: «Ordinarii locorum, quo sacerdotes valetudinis causa se conferre solent... opportunas poenas constituent, quibus afficientur si scandalum dederint... Comminari etiam possunt suspensionem ipso facto incurrendam, si publica theatra, cinematographa... adeant » (n. 6).

d) Tenentur ad *alterutrum*, si lex universalis in territorio, in quo versantur, modificata est, i. e. tenentur aut ad legem universalem prout de se viget, aut ad legem modificatam. Deducitur ex responso S. Off. ad quaesitum: « An et qua die, tempore Quadragesimae, peregrini teneantur servare abstinentiam sabbati in locis, ubi ex speciali dispositione S. Sedis eadem abstinentia debet servari fer. IV »; responsum est: « Teneri alterutra die ad libitum, remoto tamen scandalo »^{*}.

e) Possunt uti privilegiis et dispensationibus (v. g. a lege ieiunii) loci, in quo versantur: nequeunt vero uti privilegiis vel dispensationibus in *proprio territorio* forte vigentibus.

2. *Vagi* obligantur legibus tam generalibus quam particularibus, quae vigent in loco in quo versantur (can. 14, § 2).

3. *Peregrini* et *vagi* ubique tenentur *praeceptis personalibus*, quae ipsis imposita sunt, nisi superior nolit vel etiam — quod in aliquibus ordinibus in aliquibus casibus locum habet — non possit extra conventum vel conventus obligare.

Coroll. I. Qui — casu quo lex universalis in diversis locis diversis diebus affixa est — *bis* commoratur in loco, ubi lex observatur, secluso scandalo, satisfacit *una vice* legem implendo; haec enim censenda est mens Ecclesiae. Hinc qui v. g. ieiunavit in vigilia festi S.S. Petri et Paulo, non tenetur iterum ieiunare in territorio, ubi obligatio ieiunii ad Sabbatum proximum translata est.

Coroll. II. Qui in hypothesisi modo posita *nunquam* commoratur in loco, ubi lex observatur, secluso scandalo, videtur immunis ab observatione legis, quippe quae non urgeat in loco, ubi actualiter commoratur. Accedit quod, hac solutione reiecta, deberet legem observare ea die, qua incolae

^{*}. 15 Nov. 1924.-----'. Cfr. Beyersebergen apud N. K. St. 1931. p. 80.-----^{*}. 1 lui. 1926 (A. A. S. 1926, p. 312. ----- ^{*} S. Off. 9 Febr. 1924 (A. A. S. 1924, p. 94).

loci, in quo versatur, ad eam non tenerentur: quod non censetur ab Ecclesia exigi. Neque excipiendus videtur, qui ita ex industria ageret.

Coroll III. Qui est in loco domicilii, ubi festum *particulare* celebratur, non tenetur ante discessum assistere Sacro, modo in locum ubi lex non viget pervenerit, antequam in loco domicilii unica vel — si plures Missae celebrentur — ultima Missa inchoata sit. Neque opponas: si plures Missae fiant, atque ex eis una ante discessum celebretur, debet huic assistere, quia qui praevidet impedimentum obligationis implendae, tenetur praevenire. Id enim tantum verum est, quando quis praevidet, se impeditum iri, dum remanet legi subiectus; quod in nostro casu non obtinet (S. Alf. I, 157, 157, 6°).

- 132 VI. Religiosi quatenus subiciantur legibus Ordinarii loci, vide in tractatu de officiis religiosorum (cfr. can. 615 et 618, § 1).

SCHOLION.

De subiectis legis civilis.

- 133 I. *Civis in territorio regni sui praesens* — idque etiam valet de cive naturalizato, ut dicitur — tenetur legibus regni sui iustis, quae ipsum respiciunt; item legibus regni alieni, quae spectant ad bona ibi possessa.

II. *Civis in territorio alieno commorans*: 1° tenetur eis solis regni sui legibus, quae respiciunt ad ipsius officia, onera et bona in suo territorio; 2° astringitur eis regni alieni legibus, quae spectant ad ordinem publicum, punitionem delictorum et bona ibi possessa. Principes vero eorumque legati in territorio alieno versantes, iure internationali ab istius territorii legibus immunes sunt; subduntur tamen — aequae ac privati — ipsis placitis iuris gentium seu internationalis, nisi expresse eximantur¹.

- 134 III. *Clerici* non subiciuntur legibus, quae eorum privilegiis adversantur. Porro: 1° clerici omnes a servitio militari, a muneribus et publicis civilibus officiis a statu clericali alienis immunes sunt (can. 121); 2° clericis qui creditoribus satisfacere coguntur, salva sint quae, prudentis iudicis ecclesiastici arbitrio, ad sui sustentationem sunt necessaria, firma tamen eorundem obligatione creditoribus quamprimum satisfiendi (can. 122); 3° quatenus apud indicem laicum conveniri possint, statuit can. 120, et in tractatu de officiis iudicum explanabitur. Quoad immunitatem vero a legibus *tributariis*, qua clerici olim gaudebant, huic Ecclesia tacite renuntiasse videtur quoad *tributa communia*, i. e. quoad onera sive personalia sive imposita bonis *privatis* clericorum, etiam eis, quae ipsis

¹ Sween's, *Theol. mor. fund.* n. 409; Aertnys-Damen, *Theol. mor.* I, n. 153

cx beneficio vel munere obveniunt. Immo idem hodie, saltem in plerisque statibus valet de oneribus bonis ecclesiasticis impositis, i. e. bonis, quae non ad dominium privatum clericorum, sed ad dominium Ecclesiae pertinent'.

Quae de clericis dicta sunt valent quoque de religiosis, etiam laicis et novitiis (can. 614), item de societatibus sive virorum sive mulierum ad normam can. 673 in communi viventium sine votis (can. 680).

IV. *Pontifex* plane immunis est a iurisdictione civili. Etenim capiti 135 societatis perfectae *supremae* competit immunitas, quae ad exercitium muneris sui necessaria est. Atqui talis est immunitas a iurisdictione civili. Nam, admissa civili in eum iurisdictione, posset etiam invitus ab auctoritate civili iudicari et puniri, idque eadem ratione qua alii subditi. Atqui ius S. Pontificem eadem ratione qua alios subditos puniendi—v. g. ipsum incarcerando, in exilium pellendo etc. — cum muneris eius exercitio componi nequit. Accedit quod S. Pontifex seipsum a iurisdictione civili immunem declarat, atque alios a subiectione auctoritati civili eximit; quod peragere nequit, qui antecedenter subiectus est. Huic immunitati Papa vere renunciare nequit, quamvis eius exercitium pro rerum adiunctis possit temperari.

§ IV. De appositione causae eximentis a subiectione.

Causa eximens dicitur ea, quae aliquem subtrahit dominio legis, ut si 136 quis egreditur e territorio legis vel renuntiat communitati, pro qua lex condita est. Iam vero licet apponere vel non remove causam eximentem a lege, idque etiam directe i. e. ea intentione, ut obligatio effugiatur. Lex enim passim non praecipit, ut quis maneat subditus, sed tantum ut. quamdiu subditus sit, legem adimpleat (S. Alf. I, 152, 157)'. Dixi passim, quia lex civilis vetat milites, atque iure quidem merito, vexilla deserere.

Articulus VI.

De interpretatione legis.

Interpretatio distinguitur duplex, proprie dicta et improprie dicta seu epikia. Hinc :

§ I. De interpretatione proprie dicta.

I. Notio. Interpretatio proprie dicta est explicatio verborum legis 137 quoad sensum, quem secundum intentionem legislatoris habent. At vox

' Cfr. Wernz, *Ius Decret*, t. III, n. 146; Dirckx apud N. Kath. Stemmen, 1903, p. 100 sq.; Laurentius, *Instit. iur. eccl.*, * n. 1099. s. c. 49, 53 X. V. 39.

' Ut suo loco notabimus, nunc immutata est disciplina ecclesiastica, quae olim in aliquibus materiis vetabat sese in aliam regionem conferre, ut legis obligatio effugeretur.

« interpretationis » passim latiori sensu sumitur, ita ut istas quoque declarationes comprehendat, quae legem extendunt vel restringunt, potius quam interpretantur eam: quod ex dicendis magis patebit.

138 II. Divisio. Interpretatio proprie dicta dividitur:

1. *Ratione auctoris*, in *authenticam*, *usualement* et *doctrinalem*. *Authentica* est, quae promanat ab ipso legislatore (cuiusve superiore vel successore), vel ab eo, cui facultas legem interpretandi delegata est (can. 17, § 1). *Usualis* est, quae fit per usum seu consuetudinem populi. *Doctrinalis* est, quae traditur a viris doctis vel legum peritis (S. Alf. I, 200).

Interpretatio authentica fieri potest per modum *legis* et per modum *sententiae iudicialis* aut rescripti in re peculiari (can. 17, § 2 et 3), prout legem formaliter explicat ideoque totam communitatem respicit, vel eam ad casum aut personam particularem applicat. Posteriores tamen, ut patet, non sunt interpretationes proprie dictae, sed applicationes legis, quamvis eiusmodi applicationes natae sint interpretationem legis inducere, ut statim dicemus.

2. *Ratione ambitus*, in *comprehensivam*, *extensivam* et *restrictivam*. *Comprehensiva* est, quae a propria seu usuali verborum significatione non recedit. *Extensiva* est, quae legem ad plures casus vel personas extendit quam propria verborum significatio permittit. *Restrictiva* est, quae legem restringit ad pauciores casus vel personas quam a propria verborum significatione permittitur. *Comprehensiva* distinguitur in *declarativam* et *explicativam*, prout verba legis in se certa declarat tantum vel legem dubiam explicat (cfr. can. 17, § 2).

139 III. Auctor interpretationis authenticae. Leges authentice interpretatur legislator eiusve successor et is cui potestas interpretandi fuerit ab eisdem commissam (can. 17, § 1). Itaque:

1. S. *Pontifex* potest authentice per modum legis interpretari: i° proprias leges; 2° omnes alias leges sive a Concilio Oecumenico sive a Concilio particulari sive ab Episcopo sive a Capitulis regularium latis. Quin etiam potest interpretari ipsum quoque ius divinum tam naturale quam positivum.

2. *Episcopus* potest authentice per modum legis interpretari leges a se vel ab antecessore sive intra sive extra Synodum conditas; non autem per se leges Concilii nationalis vel provincialis, quum Concilium Episcopo superius sit. Dixi « per se », quia Concilia quandoque facultatem interpretandi concedunt Metropolitanis sive soli sive cum consensu suffraganeorum, salva semper auctoritate Sedis Apostolicae.

3- S. *Congregationes* sicuti carent potestate ferendi leges (n. 109), ita etiam destitutae sunt potestate eas authentice interpretandi per modum legis, sine approbatione pontificia (can. 244, § 2).

4. *Commissio ad codicis canones authentice interpretandos*. Haec commissio a Bened. XV per *Motu proprio* 15 Sept, 1917¹ instituta est, eique « uni ius erit Codicis canones authentice interpretandi, audita tamen, in rebus maioris momenti, Sacra ea Congregatione cuius propria res sit, quae Consilio disceptanda proponitur ».

Praeterea notes, dubia quae minoris momenti sunt aut non multum difficultatis habent, ab Emo Commissionis Praeside solvi possel.

5. In ordinibus regularium passim sola *Capitula generalia* potiuntur facultate authentice per modum legis interpretandi regulas, modo istae independenter ab approbatione pontificia vim legis habeant.

5. Facultas authentice interpretandi leges per modum *sententiae iudicialis aut rescripti in re peculiari* competit tam S. Congregationibus quam Tribunalibus, et aliis iudicibus ecclesiasticis (cfr. can. 244, § 2). Quandoque tamen etiam in hisce ratione momenti rei de qua agitur approbatio pontificia petitur. Adhaec facultati authentice interpretandi legem per modum sententiae iudicialis affinis est facultas competens unicuique Superiori, qui legem applicare debet atque partes obligat.

IV. Vis interpretationum. 1. Interpretatio authentica *per modum legis exhibita* (n. 139) eandem vim habet ac ipsa lex; et si verba legis in se certa declaret tantum, promulgatione non eget et valet retrorsum; si legem coarctet vel extendat aut dubiam explicet, non retrotrahitur et debet promulgari (can. 17, § 2). Dicitur:

a) *Si verba legis in se certa declaret tantum, promulgatione non eget*. In casu enim lex obiective satis clara est, ita ut interpretatio summum dubium subiectivum auferat.

b) *El valet retrorsum*; i. e. lex inde ab initio viguit eo sensu, quem interpretatio exhibet.

c) *Si legem coarctet vel extendat aut dubiam explicet, non retrotrahitur et debet promulgari*. *Non retrotrahitur*, i. e. lex non ab initio, sed ex eo tantum tempore, quo interpretatio facta est, viget sensu ab interpretatione exhibito. *Et debet promulgari*. Promulgationem necessariam esse, si agitur de interpretatione coarctiva vel extensiva, sequitur ex eo quod prior aliquid iuris existentis abrogat, altera aliquod novum ius

¹. A. A. S. 1917, p. 483. ----- C. C. int. 9 Dec. 1917 (A. A. S. 1918, p. 77).

addit. Disputabatur, num idem dici posset de interpretatione comprehensiva, quae legem vere dubiam — intellige: obiective seu publice dubiam seu talem, quae merito quoad illum sensum in dubium vocetur — explicet: quae controversia nunc iam practica non est, quum in posterum promulgatio saltem ex dispositione legislatoris necessaria sit.

2. Interpretatio *authentica* data *per modum sententiae iudicialis aut rescripti in re peculiari*, vim legis non habet et ligat tantum personas atque afficit res pro quibus data est (can. 17, § 3). Id tamen non impedit, quominus ex repetitis decisionibus iudicialibus tribunalium oriri possit usus forensis et stylus Curiae, qui accedente consensu legislatoris vim legis recipiat.

3. Interpretatio *usualis* aequivalet authenticae per modum legis exhibitae, si usus seu consuetudo legitime praescripta est. Consuetudo nondum praescripta potius ad interpretationem doctrinalem referri debet, atque magni facienda est, secundum illud: « Consuetudo est optima legum interpretes » (can. 29; S. Alf. I, 108).

4. Interpretatio *doctrinalis* tantum valet quantum rationes a viris doctis allatae eorumque auctoritas. Quodsi doctores consentiant, passim moralis de sensu legis habebitur certitudo.

141 V. Regulae interpretationis. Pro interpretatione *authentica*, quae a potestate legislativa promanat, non assignantur regulae. In interpretatione *usuali* prae oculis habeatur doctrina de consuetudine (n. 19). Pro interpretatione *doctrinali* traduntur regulae quae sequuntur.

1. Leges ecclesiasticae intelligendae sunt secundum propriam verborum *significationem* in textu et contextu consideratam: quae si dubia et *obscura* manserit, ad locos Codicis parallelos, si qui sint, ad legis finem ac circumstantias et ad mentem legislatoris est recurrendum (can. 18). Dicitur *propriam verborum significationem*; intellige sive naturalem, sive *legalem*, i. e. a lege statutam, quae (legalis) subinde diversa est a naturali.

2. Leges, quae poenam statuunt, aut liberum iurium exercitium coarctant, aut exceptionem a lege continent, strictae subsunt interpretationi (can. 19).

3. Si certa de re desit expressum praescriptum legis sive generalis sive particularis, norma sumenda est, nisi agatur de poenis applicandis, a legibus latis in similibus; a generalibus iuris principiis cum aequitate canonica servatis; a stylo et praxi Curiae Romanae; a communi constantique sententia doctorum (can. 20).

§ II De interpretatione improprie dicta seu epikia-

1. Notio epikiae. Epikia (*Ζπειζ/κ* aequitas) est benigna mentis legis- 142
latoris interpretatio, qua praesumitur, aliquem casum particularem lege
generali non comprehendere, quamvis stricte loquendo illum lege com-
prehendere potuisset (S. Alf. I ,201). Dixi: *quamvis illum lege compre-*
hendere potuisset. Itaque locus non est epikiae proprie dictae, si legis
observatio ob adiuncta specialia mala vel moraliter impossibilis evadat.
Attamen vox « epikiae » saepe latius sumitur, ita ut haud ita raro poste-
riores quoque casus ad eam referantur (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 120, a. 1 ;
S. Alf. 1. c.); quod ex dicendis sub III magis patebit.

Epikia differt ab *interpretatione proprie dicta*; haec enim sequitur
sensum verborum, dum epikia sequitur mentem legislatoris.

II. Leges quae admittunt epikiam. i- Lex *naturalis* non admittit epi- 143
kiam proprie dictam. Quae quandoque ex epikia declarantur, v. g.
occisio iniusti aggressoris etc. potius applicationes legis naturalis rite
intellectae dicendae sunt (n. 86).

2. Lex *positiva divina* num epikiam proprie dictam admittat, dispu-
tatur. Plures negant, quia epikia respicit casus non praevisos. Legislator
autem divinus omnes casus praevidit. Sed epikia etiam respicere potest
casus praevisos, quamvis ob prolixitatem vitandam non sint expressi.

3. Lex *humana* omnium consensu admittit epikiam proprie dictam.
Ratio est, quia nequit in legislatore tantus rigor praesumi, ut lex censen-
da sit extendi ad omnes omnino casus, ad quos stricte loquendo potuisset
eam extendere. Neque patet—id quod plures autumant—cur illud de lege
irritante negari debeat. Attamen bonum commune omnino exigit, ut in
eiusmodi lege non admittatur epikia nisi in casu omnino extraordinario;
quod suo loco fusius exponemus.

III. Usus epikiae. 1. Voce « epikiae » latiori sensu sumpta, licet ea 144
uti: i° si lex servari nequit sine peccato; hinc retineri debet ensis depo-
situs, si dominus illo sit abusurus; 2° si legis observatio evadit moraliter
impossibilis- Hinc excusatur ab auditione Sacri, qui timet notabilem
iacturam bonorum (S. Alf. I, 201 ; S. Thom. 22, q. 120, a. 1) ; 3° si legis
observatio neque peccaminosa neque moraliter impossibilis est, ita ut lex
potuisset quidem ad talem casum extendi, sed prudenter praesumitur,
illud a benigna mente legislatoris esse alienum. Hinc v. g. « excusatur
ab observatione festi qui aliter amittere cogitur magnum lucrum »
(S. Alf. 1. c.). Porro in solo postremo casu habetur epikia proprie dicta.

2. Ut quis licite utatur epikia proprie dicta, Superior, si commode fieri
possit, debet adiri. Ratio est, quia potuit casum lege comprehendere,

quamvis praesumatur, cum non comprehendisse; hinc, si possit, veritas inquiratur (cfr. S. Thom- i. 2, q. 96, a. 6, ad 2).

Quacr., quid sit *licentia praesumpta* agendi contra legem, et quando liceat eiusmodi licentia uti.

Resp. i. Licentia, de qua quaeritur, consistit in eo, quod quis praesumit, legislatorem in aliquo casu non urgere observationem legis, quamvis stricte loquendo eam urgere posset. Differt igitur ab *epikia*, quae praesumit, talem casum lege non comprehendere, dum licentia descripta praesumit, legis observationem non urgeri, quamvis casus lege comprehendatur, neque habeatur causa per se ab observatione excusans.

Resp. II. Ut liceat praedicta licentia uti, requiritur: i° ut non agatur de actu, cuius valor ab *actuali* licentia pendet, cuiusmodi est v. g. auditio confessionum; 2° ut superior prudenter praesumatur licentiam concessurus, si rogaretur; 3° ut licentia commode peti nequeat. Secunda et tertia conditio requiruntur, ne dependentia a superioribus et observantia legum detrimentum patiantur (S. Alf. IV, 18).

Articulus VII.

De effectu seu de obligatione legis.

Dicemus *primum* de obligatione legis generatim, *deinde* de obligatione quarumdam legum speciatim, *tum* de impletionem obligationis, *demque* de causis excusantibus ab obligatione.

§ I. De obligatione legis generatim.

145 I. Notio obligationis. Obligatio est necessitas moralis faciendi, omit-
tendi vel subeundi aliquid. Distinguitur duplex, obligatio *in actu primo*
et obligatio *in actu secundo*, prout obligatio ignoratur vel cognita est.

146 II. Exsistentia obligationis. Leges ecclesiasticas obligare, est de
fide '. Patet autem ex S. Scriptura quoad leges tam ecclesiasticas ' quam
civiles'; testimonia allegata videas n. 105, 112. Ceterum, negata obliga-
tione legis, ipsa legis notio pessumdat (S. Thom. 1. 2, q. 96, a. 4; S. Alf.
I, 140). Porro omnis lex obligat sive immediate i. e. ad actum ponen-
dum vel omittendum, sive saltem mediate i. e. ad poenam, si ponatur
actus prohibitus.

Ut autem lex obliget, non requiritur, ut legislator diserte intendat
obligationem, neque ut obligationem in conscientia agnoscat; sed sufficit,
ut velit imperare seu uti sua potestate (n. 162).

Cone. Constant, (sess. 8 et 15); Cone. Trid. (sess. 8, can. 8 *de Baptismo*);
Bulla Leon. X contra Lutherum. ----- \ Matth. XVIII, 17; Luc. X, 16; Hebr.
XIII, 17.-----'. Rom. XIII, 2, 5; 1. S. Petr. II, 13.

Quacr. i, num lex obliget in dubio, num superior legitimus sit.

Resp. Affirmandum, tum quia possessio pacifica videtur efficere, ut ius dubium superioris praevaleat dubiae libertati subditi; tum quia ordo, i. e. pax et tranquillitas exigunt, ut in casu superiori obediatur (S. Alf. I, 98; IV, 47, dub. 2).

Quacr. 2, num lex obliget in dubio, num superior praecipiat aliquid, quod illicitum sit vel potestatem eius excedat.

Resp. Affirmandum, tum quia in dubio praesumptio stat pro superiore; tum iterum quia ordo, i. e. pax et tranquillitas exigunt, ut in casu superiori obediatur. Excipe « si res praecepta sit nociva subdito vel tercio, aut valde difficilis vel molesta » (S. Alf. I, 98); quo casu rationes, ob quas per se obediendum est, satis eliduntur.

III. *Initium obligationis. Lex, ubi primum promulgata est, obligat* 147 *saltem in actu primo, nisi legislator generatim vel quoad specialem quamdam legem aliud tempus assignet. Subinde quoque legislator censetur legem suam nullatenus urgere. Dicitur:*

i. *Ubi primum promulgata est.* Itaque non requiritur, ut lex a subditis acceptetur, sed, ut ex ipsa notione legis sequitur, vim obligandi ab ipso legislatore recipit. Hinc iure damnata est ab Alexandro VII prop. 28: « Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem a principe promulgatam »¹ (S. Alf. I, 138).

2. *Saltem in actu primo;* nam ut lex in actu secundo seu subjective obliget, requiritur notitia eius (n. 118). Interim, ubi lex promulgata est et tempus obligandi a legislatore statutum advenit, pro foro externo notitia praesumitur.

3. *Nisi legislator generatim vel quoad specialem quamdam legem aliud tempus assignet!* Porro :

a) *Leges ab Apostolica Sede latae* — intellige praeceptivas, non irritantes — vim suam exserunt tantum expletis tribus mensibus a die qui *Actorum* numero appositus est, nisi ex natura rei illico ligent aut in ipsa lege brevior vel longior vacatio specialiter et expresse fuerit statuta » (can. 9). Iam vero: 1° Menses sumi debent prout sunt in calendario, v. g. a 10 Ian. ad 10 Febr. (can. 34 § 3, 1°). 2° Dies, qui *Actorum* numero appositus est, computari debet, ita ut v. g. lex promulgata in numero d. d. 10 Ian. vim exserere incipiat die 10, non autem die 11 April, (can. 34, § 3, 2°). 3° Si mensis, quo lex vim exserere incipit, careat die eiusdem numeri ac continet mensis promulgationis, lex effectum suum sortitur,

I. Denz.-Bannw. n. 1128.-----*. Tempus, quod decurrit a promulgatione usque ad initium obligationis, dicitur *vacatio*.

incipiente ultimo die mensis (can. 34, § 3, 4<>). Hinc v. g. lex publicata d. 31 Mart, incipit vim exserere, incipiente die 30 Iunii.

Dixi: *intellige praeceptivas, non irritantes*; posteriores enim effectum sortiuntur eo ipso quod promulgantur, nisi vacatio indicetur; generatim statim ūrgent

b) *Leges episcopales* statim a promulgatione obligare incipiunt, nisi aliud in ipsis caveatur; modus autem promulgationis ab ipsomet Episcopo determinatur (can. 355, § 2).

c) *Leges civiles* passim non obligant nisi ab aliquo tempore postquam collectioni authenticae insertae sunt. s.

4. *Subinde quoque legislatur censetur legem suam non urgere*, scilicet:

a) *Si lex adversatur consuetudini vigenti et legislatori ignotae*. Scilicet in casu licet ad legislatorem recurrere, atque legem non observare, donec legislatoris voluntas manifestata sit. Quoad consuetudines, quas ex ipsa dispositione iuris legislator non intendit revocare, confer dicenda de consuetudine, n. 191 et can. 30.

β) *Si lex a maiori communitatis parte non acceptatur*. « Quamvis enim primi non acceptantes peccent, si desuetudo nondum sit praescripta, caeteri tamen non tenentur ad legem; nam praesumitur princeps nolle hos obligare ad observandum quod non est a maiori parte receptum (S. Alf. I, 139). In dubio, num lex usu recepta sit, lex obligat, quia factum non-receptionis lege promulgata posterius, ideoque legis conditio melior est (S. Alf. I, 97). Practice vero dubium non facile persistit.

Quatenus lex per desuetudinem *abrogetur*, exponitur n. 194.

7) Denique nihil prohibet, quominus Episcopus, qui legem quamdam disciplinarem pro dioecesi sua inopportunam duxerit, debita cum reverentia rationes suas S. Pontifici exponat, atque interim legis obligationem ex praesumpto consensu legislatoris pro suspensa habeat. Adhaec si novae cuiusdam legis introductio populi admirationem moveret, videtur inferior posse expectare, donec Episcopus observationem inculcarit.

148 IV. Qualitas seu species obligationis. Obligatio legis vel praecepti est obligatio istius virtutis, *e cuius motivo seu obiecto formali lex vel praeceptum latum est*. Ratio est, quia species obligationis repetenda est ex specie honestatis, quae a legislatore vel praeceptore intenditur et imponitur. Atqui species honestatis a legislatore intenta et imposita idem est ac motivum, ex quo lex vel praeceptum feruntur. Hinc v. g. lex

S. Congr. Rclig. 31 Iui. 1909 (A. A. S. t. I, p. 699). -----'. In Hollandia a die 20 post insertionem factam.

ieiunii quadragesimalis obligationem virtutis *abstinentiae*, lex ieiunii naturalis ante S. Communionem obligationem virtutis *religionis* inducit. Consequenter peccat contra abstinentiam, qui priorem, contra religionem, qui alteram legem transgreditur (S. Alf. V, 33); quae magis patebunt, expositis motivis, e quibus diversae leges et praecepta feruntur. Iam vero :

1. *Leges naturales et positivo-divinae* feruntur e motivo istius virtutis, cuius honestatem actus natura sua habet; hanc enim honestatem Deus intendere censetur. Hinc v. g. actus tribuendi alicui ius strictum obligat ex iustitia commutativa.

2. *Leges humanae* ita latae censentur:

a) Si actus impositus *natura sua alicuius virtutis honestatem habet*, ex istius virtutis motivo lex lata censetur: istam quippe honestatem legislator intendere merito praesumitur. Attamen accidere potest, ut legislator « trahat actum ad specialem aliam virtutem, sive ad oppositionem cum alia speciali virtute » (S. Alf. V, 33); puta casum, quo Ecclesia actum natura sua iniustum (cuiusmodi est v. g. venditio rei sacrae pretio maiori quam pro valore materiae), etiam e motivo religionis prohibet: tunc vendens peccat tam contra iustitiam quam contra religionem (S. Alf. 1. c.). Fieri quoque potest, ut legislator extrinsece seu remote alio motivo ac honestate, quae actui inest, ad legem ferendam inducatur. Ita v. g. Ecclesia etiam motivo religionis ducitur, cum ieiunium ante quaedam festa servandum praescribit. Id vero non impedit, quominus legislator in ipso praecepto solam honestatem, quae actui inest, respiciat; hinc qui eiusmodi ieiunium non servat, contra solam abstinentiam, non autem contra religionem peccat.

b) Si actus impositus *natura sua indifferens est*, ex declaratione legislatoris, ex verbis legis vel ex adiunctis eruatur, e cuius virtutis motivo lex lata sit.

Coroll. Qui transgreditur *legem*, non peccat contra *obedientiam*, quia de facto leges non feruntur e motivo istius virtutis.

3. *Praecepta* (stricte dicta) qua ratione ferantur, difficile determinatur. Opinamur, ita dicendum esse:

a) *Parentes et heri*, spectata aestimatione communi, praesumuntur praecipere e motivo *obedientiae*; idque, si agitur de actu, qui natura sua honestatem non habet, negari nequit. Hinc transgressor praecepti committit peccatum *inobedientiae*; quod non impedit, quominus materia prohibita possit etiam alius virtutis, v. g. castitatis, laesionem continere.

b) *Superiores religiosorum* ', spectata aestimatione communi, praesu-

niuntur praecipere e motivo *obedientiae*, si praecipiunt *sine addito*, idque vix negari potest, si sermo est de actu indifferenti; e motivo *religionis*, si addunt: *in virtute obedientiae* vel: *in virtute* seu *vi voti*. Attamen, ut dictum est de parentibus, materia prohibita potest etiam alius virtutis involvere laesionem.

c) *Vottwi* e sola *religione* obligat, nisi res Deo promissa iam aliunde debita sit.

Coroll. Quamvis quodvis peccatum, ut suo loco notabimus, multiplicem turpitudinem involvat, ut inobedientiae, ingratitude, irreverentiae erga Deum etc., tamen istae turpitudines seu malitiae non secundum speciem formalem in peccato reperiuntur, quia non prohibentur e motivo formali obedientiae, gratitudinis, reverentiae etc. Hinc etiam — quod ob singularem difficultatem speciatim notare iuvat — peccatum *imustiliae* v. g. furti non continet speciem peccati contra *caritatem*, quia actus iniustitiae, v. g. furtum, non prohibetur c motivo caritatis, sed e motivo iustitiae; actus enim relinquendi vel restituendi cuique ius suum natura sua honestatem iustitiae, non autem caritatis involvit Pariter peccatum contra caritatem, v. g. scandalum non adversatur iustitiae, quia actus, quo quis alicui est occasio ruinae spiritualis, non involvit inhonestatem iniustitiae.

149 VI. Quantitas obligationis, i. Obligatio legis ut plurimum gravis est, si de materia gravi agitur; semper levis est, si materia est levis. Ratio est, quia legislator ut plurimum intendit obligationem materiae respondentem; quin etiam, si de materia levi sermo est, ne potest quidem obligationem gravem imponere: talis enim potestas, si excerceretur, vergeret in subditorum ruinam, ideoque non censetur concessa.

Theoretice ita dicendum: Ut obligatio gravis sit, requiritur, ut èt materia gravis sit, èt legislator intendat obligare sub gravi. Secus levis est. Dicitur 1^o: *Ut materia gravis sit*; quod ita verum est, ut legislator ne possit quidem sub gravi obligare, si de materia undequaque levi agatur. Dicitur 2^o *Ut legislator intendat obligare sub gravi*. Ratio est, quia potest materiam gravem sub levi imponere; nam sicuti a voluntate legislatoris pendet, quod obligatio enascitur, ita etiam ab eius voluntate debet pendere, utrum gravis an levis enascatur. *Deinde* constat, esse Constitutiones Ordinum, quae materiam gravem, v. g. ieiunium monasticum, sub levi tantum imponunt (S. Alf. I, 143).

2. Obligatio gravis *dignoscitur*:

a) *Ex S. Scriptura*, ut si declarat, aliquod peccatum odio esse Deo vel e coelo excludere; si apponit *vae*, etc.

b) *Ex definitionibus Ecclesiae*; advertas tamen: 1^o paucas in hac materia esse declarationes definitivas; 2^o plures damnationes facile relinquere aufugium, quatenus contradictorium tantum certo verum est.

c) *Ex consensu SS. Patrum*, quippe qui sint interpretes auctorizati Traditionis.

(I) *Ex consensu theologorum*.

e) *Ex gravitate terminorum*, i. e. ex eo quod legislator utitur verbis severioribus, puta si dicit: «*Districte prohibemus*»; si praecipit in virtute sanctae obedientiae, sub obtestatione divini iudicii, sub indignatione SS. Apostolorum Petri et Pauli. Attamen legislator *civilis* identidem utitur verbis gravioribus (puta: *severissime prohibitum est*, etc.), quamvis lex non obliget sub gravi, immo mere poenalis censeatur.

f) *Ex gravitate materiae*; scilicet si materia gravis est sive ratione sui sive ratione finis, superior, nisi contrarium declaret, censetur obligare sub gravi.

g) *Ex gravitate poenae*, e. g. excommunicationis, irregularitatis; item suspensionis et interdicti, saltem si haec totalia sint et ad longum tempus. Legislator tamen *civilis* haud ita raro gravem poenam statuit, quamvis de lege minus graviter obligante vel etiam mere poenali agatur (S. Alf. I, 144-146).

Nota. Lex *naturalis* et *lex divino-positiva* semper sub gravi vel sub levi obligant, prout materia gravis vel levis est.

§ II. De obligatione aliquarum legum in specie.

PUNCTUM I.

De lege affirmativa et negativa.

Lex *affirmativa* est, quae imponit, lex *negativa*, quae prohibet actum. 150 Porro lex negativa obligat semper, quatenus nunquam licet facere quod absolute prohibitum est. Lex affirmativa non semper obligat, sed solum eo tempore, quo actus secundum legem ponendus est. Hinc illud. *Lex affirmativa obligat semper sed non ad semper; lex negativa semper et ad semper.*

PUNCTUM II.

De lege fundata in periculo communi.

I. Notio. Lex dicitur fundari in periculo communi, si fertur ad prae- 151 cavendum periculum generale. Potest autem fundari in periculo generali seu communi sive peccati sive fraudis. In periculo *peccati*; ut lex, quae prohibet lectionem librorum pravorum; in periculo *fraudis*, ut lex quae irritat matrimonia clandestina. Eiusmodi leges a pluribus minus recte dicuntur fundari *in praesumptione* periculi communis peccati vel fraudis quia periculum commune non praesumitur, sed certum est.

152 IL Obligatio legis fundatae in periculo communi. Leges fundatae in periculo communi seu, ut habet Codex, latae ad praecavendum periculum generale, urgent, etiamsi in casu particulari periculum desit (can. 21). Ratio est, quia id, in quo lex fundatur, nimirum periculum commune existit. Legislator autem valde prudenter omnes obligat, etiam eos, pro quibus periculum non subsistit; tum quia expedit, omnes uniformiter obligari, v. g. ob vitanda scandala, necessario oritura ex eo quod aliqui legem non servant; tum quia plures sibi persuaderent, periculum a se abesse.

Coroll. Lex, quae irritat matrimonia clandestina vel testamenta informia, vel prohibet lectionem pravorum librorum, urget, etiamsi in casu particulari periculum peccati vel fraudis desit.

PUNCTUM III.

De lege fundata in praesumptione.

153 I. Notio. Lex dicitur *fundata in praesumptione*, quando legislator eam tulit, quia praesumit aliquid. Porro praesumptio est rei incertae probabilis conjectura; eaque alia est *iuris*, quae ab ipsa lege statuitur; alia *hominis*, quae a iudice coniicitur (can. 1825, § 1). Praesumptio iuris alia est *iuris simpliciter*, alia *iuris et de iure* (can., 1825, § 2). Contra praesumptionem iuris simpliciter admittitur probatio tum directa tum indirecta; contra praesumptionem iuris et de iure, tantum indirecta, hoc est contra factum quod est praesumptionis fundamentum (can- 1826).

154 II. Obligatio legis fundatae in praesumptione. Lex fundata in praesumptione obligat vel non obligat, prout id, quod praesumitur, existit vel non existit, a. v. prout praesumptio vera vel falsa est. Ratio est, quia cum veritate praesumpti stat vel cadit fundamentum legis. Idem dicendum de sententia iudicis fundata in praesumptione; eiusmodi sententia, si id quod praesumitur, falsum est, per se non obligat; at per accidens, scilicet ratione scandali vitandi vel ordinis servandi potest obligare (S. Alf. 1, 100, in fine; Horn. Ap. tr. 2, n. 26).

Coroll. « Si in iudicio false probatum fuerit tuum animal intulisse damnum, tunc non teneris solvere poenam; et lata sententia, ut solvas, licet externe, ut vitetur scandalum, teneris solvere, tamen potes occulte tibi compensationem facere (S. Alf. Hom. Ap. 1. c.)

PUNCTUM IV.

De lege irritante.

155 1. Notio. Lex *irritans* est, quae statuit, aliquem actum esse invalidum vel a iudice invalidandum- Potest autem lex irritare actum, sive reddendo personas inhabiles ad eiusmodi actum, sive statuendo conditiones seu formas, sine quibus actus invalidus erit.

Lex *irritans* differt a lege, quae *mere actui non assistit*, ut dicitur, i. e. quae actum v. g. contractum, neque confirmat neque vi destituit, sed talem relinquit qualis est iuxta legem naturalem.

II. Divisio. Lex irritans distinguitur: 156

1. In legem, quae *ipso facto*' irritat actum, et talem, quae decernit, actum *esse a iudice irritandum*.

2. In *directivam* seu legalem, *poenalem* et *directivo-poenalem*. *Directiva* est, quae irritat actum in favorem boni communis vel certarum personarum; cuiusmodi est v. g. lex quae irritat matrimonia clandestina vel professionem, ante 16^m aetatis annum emissam. *Poenalis* est, quae irritat actum in vindictam culpae, puta collationem beneficii simoniace peractam. *Directivo-poenalis* est, quae actum irritat et in favorem boni communis vel privatorum, et in vindictam culpae.

III. Potestas ferendi leges irritantes patet ex eo, quod simplex prohibitio non sufficit ad aliquos actus praecavendos; item ex eo quod actuum irritatio saepe necessaria est ad deceptiones aliaque incommoda avertenda. 157

IV. Obligatio legis irritantis, i. Lex irritans non necessario *simul* 158 *prohibet* actum. Potest tamen actus etiam prohiberi, sive explicitè sive implicite; implicite prohibetur, quando actus talis naturae est, ut, posita eius irritatione, turpe sit illum ponere; eiusmodi est v. g. contractus matrimonialis invalidus.

2. Etiam casu, quo actus non prohibetur, obligatio est subeundi ea, quae ex irritatione intrinsece oriuntur; hinc ex actu irritato non oritur ius ad effectus et fructus actui valido annexos.

V. Causae excusantes ab irritatione. « Nulla ignorantia legum irritantium aut inhabilitantium ab eisdem excusat, nisi aliud expresse dicatur (can. 16, § i). Pariter grave damnum vitandum non impedit irritationem. Ratio est, quia bonum commune exigit, ut leges irritantes in favorem boni communis conditae vim retineant, etiamsi irritatio ignoretur, vel actus sine gravi damno vitari nequeat (S. Alf. VI, 1079). Excipe casum, quo damnum eiusmodi foret, ut locus esset epikiae (n. 143). 159

Si tamen lex irritans est *pure poenalis*, ignorantia, quae excusat a culpa, efficit, ut irritatio locum non habeat. In casu deficit conditio, scilicet culpa, quam lex irritans pure poenalis supponit. Hinc qui inculpa-biliter horas canonicas non recitavit, fructus facit suos (cfr. can. 1475).

' In casu tamen lex ita ferri potest, ut actus non irritetur nisi post sententiam *declaratoriam*, i. e. quae declarat, crimen esse commissum.

PUNCTUM V.

De lege [poenali].

160 I. Notio, Lex poenalis est lex, quae poenam statuit. Distinguitur duplex mixta et pure poenalis. *Mixta* est, quae imponit actum (vel omissionem), èt statuit poenam a legis transgressoribus subeundam. *Pure poenalis* est, quae decernit poenam in eos, qui aliquid peragunt vel omitunt, quin illud prohibeat vel praecipiat (S. Alf. I, 145).

161 II. Potestas ferendi leges pure poenales deducitur èt ex doctrina communi, èt ex facto, de quo statim, èt ex eo quod nihil obstat, quominus legislator usum potestatis suae ad solam poenam imponendam coarctet.

Obi. Poena nequit imponi nisi ob culpam *theologicam*; hinc legislator nequit decernere poenam, quin simul actum praecipiat vel prohibeat.

Rcsp. *Nego anteceditis*, a. v. datur potestas decernendi poenam, quin culpa theologica praecesserit seu, etiamsi culpa *iuridica tantum* habeatur. Patet i° Ex eo quod bonum commune, i. e. tranquillitas et securitas illud omnino exigunt. Etenim quum culpa theologica persaepe difficile probetur, homines non forent satis vigilantes, si non possent ob solam culpam iuridicam puniri. 2° Ex eo quod secus innumerae sententiae iudicum, quae sola culpa iuridica nituntur, pro iniustis forent habendae. Attamen dici potest, poenam ob solam culpam iuridicam inflictam, non esse nisi poenam *late dictam*.

162 III. Exsistentia legum pure poenaliū. Leges *ecclesiasticae* pure poenales non habentur, exceptis Constitutionibus plurium Ordinum et Congregationum religiosarum, et perpauca aliis, ut aliqui censent'. E legibus autem *civilibus* plures pure poenales sunt, ut suo loco videbimus. St. Thomas ita dicit: « Dicendum, quod non omnia quae continentur in lege, traduntur per modum praecepti; sed quaedam proponuntur per modum ordinationis cuiusdam, vel statuti obligantis ad certam poenam » (2. 2, q. 186, a. 9, ad 2).

Quaer., num forte hodiedum *omnes* leges civiles dici possint pure poenales.

Resp- Negandum videtur. Etenim *primum* S. Scriptura generatim edicit, legibus *civilibus* esse *obediendum* seu-spectato saltem sensu obvio — actus, quos respiciunt, esse ponendos. « Reddite ergo quae sunt Caesaris, Caesari, et quae sunt Dei, Deo »: — « Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: Non est enim potestas nisi a Deo: quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt:... Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscien-

' . Wernz, Ius Deer. I, n. 112. ----- '. Matth. XXII, 21.

tiam. Ideo enim et tributa praestatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal » ¹ — « Subiecti igitur estote omni humanae creaturae propter Deum: sive regi, quasi praecellenti. Sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Quia sic est voluntas Dei, ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentiam hominum ignorantium. Quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiae libertatem, sed sicut servi Dei. »: Atqui praesumptio est, ea etiamnum valere, nisi et quatenus contrarium probetur; quod quoad plures leges non probatur, ut suo loco videbimus. *Deinde* legislator censetur ferre leges eo modo, qui materiae legum apprime convenit. Atqui plurium legum civilium materiae apprime convenit, ipsum actum praescribi, ut suo loco magis exponetur.

Obi. Plures legislatores moderni non intendunt obligare, ideoque non obligant: siquidem neque obligationem, neque potestatem obligandi, neque aliquam moralitatem agnoscunt et curant.

Resp. Ut legislator obliget, sufficit, ut intendat uti potestate qua gaudet, etiamsi erret circa naturam istius potestatis atque reiciat effectum usui eius necessario annexum, i. e. obligationem. Quod confirmatur ex eo, quod, istis negatis: 1° legislator civilis neque ad *poenam* obligaret, ita ut iam *verae* leges civiles non existerent; 2° neque pater atheus *vera* praecepta filiis imponeret.

IV. Critérium dignoscendi leges mixtas et pure poenales, i. Quoad 163 *regulas religiosorum* — aliae enim leges ecclesiasticae pure poenales vix habentur — quaestio solvenda est ex tenore legis vel ex aestimatione communi.

2. Leges *civiles* ita diudicandae :

a) Per se censentur *mixtae*: 1° si materia *moralis* est, i. e. si respicit bonos mores vel pacem publicam ; 2° si poena gravis est *et* transgressioni proportionata, quia per se poena gravis non infligitur, nisi subsit culpa gravis.

b) Censentur *pure poenales*: 1° si lex utitur forma, quae innuit, posse eligi actum aut aliquod damnum subeundum ; eiusmodi sunt v. g. : « Qui hoc fecerit, solvat talem mulctam » ; « Hoc perage aut illud solve » (S. Alf. I, 145); 2° si aestimatio communis et usus, etiam timoratorum, legem pro pure poenali habet. Quin etiam consuetudo efficere potest, ut lex primitus mixta, pure poenalis evadat. De istis plura in pluribus tractatibus secuturis. Alii addunt: 3° satis probabiliter, si poena exorbitans in transgressores statuitur; quia ipsis minus conveniens videtur

¹. Ad Rom. XIII, 1. 2, 5-7.

x. I Petri, II, 13-16.

obligare èt sub culpa et sub comminatione poenae exorbitantis. Attamen non perspicio dictam inconvenientiam, si specialis ratio est obligationi ad actum exorbitantem addendi poenam, a. v. si, eiusmodi poena non adiecta, lex nimiis transgressionibus foret exposita. Alii poenam exorbitantem pro signo legis pure poenalis habent, quia in casu legislator satis manifestat intentionem ordinem per solas poenas assequendi. Verum quia legislator optimo iure èt actum praecipit, èt, ne actus praeceptus nimiis transgressionibus exponatur, exorbitantem poenam addit, intentio ista nequit dici manifesta. Hinc cum S. Alfonso, qui de casu determinato dicit, concludo: An haec sententia sit satis probabilis, sapientioribus iudicandum relinquo (III, 606).'

c) Res dubia est, ideoque lex practice pro pure poenali haberi potest, si materia *mere politico* est.

Coroll. In dubio, utrum necne lex mixta an pure poenalis sit, pro pure poenali haberi potest. Quin etiam libenter concesserim, in dubio legem hodieum facilius quam olim pro pure poenali haberi posse, quia cives iam minus legem curant ; quo posito, lex mixta facilius est in detrimentum eorum, qui religiosi sunt.

164 V. Obligatio legis poenalis quamvis e dictis erui possit, utiliter tamen hisce determinatur:

1. Lex poenalis *mixta* obligat èt ad actum ponendum vel omittendum èt — positis ponendis — ad poenam, ob transgressionem impositam, subeundam (S. Alf. I. 145, 147).

2. Lex *pure poenalis* ex se non obligat ad actum ; obligat vero ad poenam iuste inflictam. Dixi :

a) *Ex se non obligat ad actum*; siquidem per accidens transgressio legis potest involvere, atque, maxime si de regulis religiosorum agitur, passim involvit peccatum, ratione sive scandali, sive perturbationis ordinis, sive affectus inordinati, ex quo transgressio procedit (S. Thom. 2. 2, q. 186, a. 9, ad 1 ; S. Alf. IV, 1042). Quin etiam graviter peccaret, qui legem transgrederetur e contemptu ; quod contingit, « quando voluntas eius renuit subici ordinationi legis vel regulae, et ex hoc procedit ad faciendum contra legem vel regulam » (S. Thom. 1. c. ad 3 ; S. Alf. I, 142; IV, 10); item graviter peccat religiosus, qui sua agendi latione ansam dat relaxioni observantiae regularis (S. Alf. IV, 10).

b) *Obligat vero ad poenam iuste inflictam*. Etenim, hac obligatione sublata, lex pure poenalis desineret esse lex, quippe quae necessario aliquam obligationem importet (S. Thom. 2. 2, q. 186, a. 9, ad 1 ; S. Alf.

In Hom. Apost. tr. 10, n. 8 S. Doctor severiorem sententiam suadet.

IV, 42). Porro obligatio subeundi poenam a lege *civili* statutam non contrahitur nisi *post sententiam iudicis*. Quando et quatenus aliquando fas sibi sese subtrahere poenae a iudicé impositae, exponitur in tract. de officiis statuum vitae.

Quacr., utrum poena *ecclesiastica* ante an solummodo post sententiam iudicis sustineri debeat.

Praen. I. Poena, spectata nostra quaestione, distinguitur in poenam *sententiae ferendae* et in poenam *sententiae latae*. Prior est, quae a lege decernitur per iudicem infligenda. Altera est, quae a lege immediate infligitur.

Praen. II. Sententia iudicis pariter duplex est, *declaratoria* et *condemnatoria*. Prior declarat, crimen, cui a lege poena affixa est, commissum fuisse. Altera est, qua iudex secundum statutum legis poenam reo infligit. Quibus notatis:

Resp. I. Poena *ferendae sententiae* non est subeunda ante sententiam iudicis, eamque condemnatoriam.

Resp. II. Poena *latae sententiae*, sive medicinalis sive vindicative delinquentem, qui delicti sibi sit conscius, ipso facto in utroque foro tenet (can. 2232). Hinc per se sententia iudicis non requiritur. Attamen si delinquens sine infamia poenam subire nequit, excusatur a poena, nisi sententia declaratoria accedat; quamdiu haec non accesserit, nemo in foro externo poenae observantiam a delinquente exigere potest, nisi delictum sit notorium; si accedat, poenam ad momentum commissi delicti retrotrahit (can. 2232).

PUNCTUM VI.

De lege inhonesta.

I. Si lex praecipiat aliquid, quod adversatur legi naturali vel positivo-divinae, illicitum est eam servare, secundum illud: « Obedire oportet Deo magis quam hominibus »¹⁶⁵.

II. Si lex statuatur aliquid, quod non adversatur quidem legi naturali vel positivo-divinae, sed tamen competentiam legislatoris excedit, per se non est obligatio eam servandi; attamen per accidens passim obligatio aderit, puta ratione scandali, perturbationis vitandae vel damni, v. g. a liberis avertendi.¹⁶⁶

§ III. De implenda obligatione legis.

Inquirimus, quae requirantur, ut legis obligatio impleatur, non autem quae necessaria sint, ut actus, quo obligatio impleatur, sit undequaque bonus et meritorius.¹⁶⁷

Porro, ut obligationi legis satisfiat, *id unum requiritur, ut ponatur quod a lege praecipitur, vel amittatur quod ab ea prohibetur*. Hinc:

I. Ad implendam legem *negativam* sufficit omissio etiam involuntaria operis prohibiti. Hinc v. g. dormiens implet praeceptum non furandi.

*. /Veta /Apost. V, 29.

Peccaret tamen ob affectum pravum, qui solum ex impotentia, metu vel coactione ab opere prohibito abstineret.

II. Ad implendam legem *affirmativam*, quae praescribit *debitum reale*, sufficit solutio etiam involuntaria debiti. Ratio est, quia lex solum praecipit positionem effectus. Hinc ab obligatione restitutionis immunis est. qui ebrius restituit.

III. Ad implendam legem *affirmativam*, quae praescribit *actum personalem*, requiritur et sufficit positio voluntaria operis praescripti. Dicitur:

i. *Requiritur positio voluntaria operis praescripti*. Requiri *positionem* operis, patet; requiri *positionem voluntariam* seu liberam, sequitur ex eo quod legislator in casu intendit et imponit actum humano modo i. e. voluntarie seu libere positum. Hoc igitur sensu requiritur intentio seu voluntas faciendi quod lex praescribit. Hinc qui plane ebrius Missae assistit, non adimplet praeceptum. Secus dicendum de eo, qui metu adactus audit Sacrum, quia metus non tollit libertatem (S. Alf. I, 165).

2. *Sufficit positio voluntaria operis praecepti*. Ratio est, quia legislator ea sola praecipit. Itaque non requiritur:

a) Ut actus praeceptus ponatur *e motivo caritatis, in statu gratiae*, nisi ea pertineant ad substantiam operis praescripti; ut in lege, quae praecipit actum virtutis caritatis vel communionem paschalem (S. Alf. I, 162). Hinc damnata est prop. 16 inter Baianas: « Non est vera legis obedientia, quae fit sine caritate ».

b) Ut actus ponatur *sine peccato concomitante*. Excipe, si peccatum destruat substantiam operis praecepti. Hinc implet praeceptum, qui v. g. ex avaritia ieiunat vel ex vanitate Missae assistit; non autem ille qui sacrilege confitetur vel communicat. Iure igitur ab Alexandro VH damnata est prop. 14: « Qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit praecepto Ecclesiae » (S. Alf. l. c.).

c) Ut actus ponatur *cum intentione satisfaciendi legi*. Haec enim intentio non praecipitur. Immo ipsa intentio legi *non satisfaciendi* non impedit, quominus legi satisfiat: siquidem subditus nequit efficere, ut obligatio legis, i. e. obligatio, quae a sola legislatoris voluntate pendet, persistat, postquam legislatoris voluntati satisfactum est. Secus dicendum, si agitur de obligatione *voti* vel *promissionis*; quae quidem obligatio, sicuti ab initio pendet a voluntate, ita etiam, si ita velit voluntas, persistere pergit (S. Alf. I, 163, 164; IV, 176).

d) Ut *intendatur finis legis* seu ut actus referatur ad finem legislatoris. Haec intentio seu relatio non praecipitur secundum illud: *Finis non*

cadit sub praecepto. Hinc satisfit legi ieiunii, etsi non intendantur mortificatio carnis huiusque spiritui subiectio. Observes tamen: Quod finis legis non cadit sub praecepto, id non impedit, quominus qui agat contra finem legis, venialiter peccet, « quia contraire fini legis est quaedam inordinatio, quae ab omni culpa non videtur excusari » (S. Alf. III, 1030, qu. 1); puta si quis post fractum ieiunium bis terve manducaret (S. Alf. I c.).

Coroll. I. Potest quis *diversis praeceptis eodem tempore* satisfacere, modo diversi actus praescripti se invicem non impedian, nec intentio praecipientis obstet. Hinc potest eodem tempore satisfieri praeceptis audiendae Missae et recitandi Breviarii vel implendae satisfactionis sacramentalis. Sed poenitens, cui confessarius duas Missas audiendas imposuit, non satisfaceret eodem tempore duobus Sacris assistendo. Obstaret enim intentio confessarii (S. Alf. III, 309; Horn. Ap. tr. 2, n. 30 et tr. 16, n. 57).

Coroll. II. Potest quis *unico actu implere plura praecepta*, nisi praeci- piens vel praecipientes actus *distinctos* intenderint. Hinc unico actu restituendi satisfacit, qui et ex iustitia et ex voto ad restitutionem tenetur. Non satisfacit unius Missae auditione, qui tenetur Sacro assistere tam ex praecepto Ecclesiae quam ex praecepto confessarii, nisi hic significet, se non intendere Missam distinctam. Attamen poenitens, cui confessa- rius imposuit Missam audiendam singulis diebus per hebdomadem, non tenetur die Dominico bis Sacro assistere; confessarius enim non praesu- mitur illud intendere (S. Alf. I, 166; Horn. Ap. tr. 2, n. 31 sq.).

IV. Quoad *tempus* implendi obligationem, haec accipe: Si legislator tempus determinavit, hoc debet servari. Si tempus non fuit determina- tum, obligatio quam primum moraliter fieri possit, implenda. In casu dilatio gravis est: 1° si accedat periculum grave legem gravem non im- plendi; 2° si materia ex dilatione notabiliter deterior fit, ut si quis vovit religionem et sine iusta causa ingressum diu differret; quae tamen suo loco magis exponenda et complenda sunt. Ceterum advertas:

i. In privata Missae celebratione, in privata horarum canonicarum recitatione, in sacra communione recipienda et in ieiunii vel abstinentiae lege servanda, licet alia sit usualis loci supputatio, potest quis sequi loci tempus aut locale, sive verum sive medium, aut legale, sive regionale sive aliud extraordinarium (can. 33, § 1). Itaque in dictis legibus servan- dis licet sequi: 1° tempus *usuale* 1; 2° tempus *locale* 2, tam verum quam

1. I. e. tempus, quod horologia publica et usitata loci, in quo quis versatur, adhibere solent. Communiter, at non semper coincidit cum tempore legali. -----

2. Tempus *locale* est tempus, quod mensuratur motu putativo diurno solis circa

medium ; 30 tempus *legale* \ tam regionale quam aliud extraordinarium

2. Nemo tenetur anticipare i. e. legem implere, tempore utili obligationis nondum incepto, etiamsi praevideat, se postea a lege implenda impeditum iri ; quin etiam anticipando ne implet quidem legem. Qui vero tempore utili obligationis incepto praevidet fore, ut postea legi satisfacere nequeat, tenetur eam tempestive implere (S. Alf. T, 157; IV, 155; VI, 294, 297, 298).

3. Qui tempore a lege determinato obligationi non satisfecit, non tenetur postea supplere, si tempus assignatum fuit ad *finiendam* obligationem. Secus dicendum, si fuit assignatum ad *urgendam impletionem obligationis*. Porro tempus censetur assignatum ad finiendam obligationem, si obligatio affixa est certo diei, ut obtinet in legibus ieiunii, abstinentiae, Missae audiendae, Breviarii recitandi. Censetur assignatum ad urgendam impletionem obligationis, si quid imponitur praestandum intra triduum, annum (S. Alf. III, 220). Si tempus alio modo determinatum est, ex natura et fine legis vel ex consuetudine eruatur, utrum tempus sit determinatum ad finiendam an ad urgendam obligationem 4.

§ IV. De causis excusantibus ab obligatione.

168 *Causa excusans* est, quae efficit, ut qui subiectus est legi, non teneatur eam servare. Differt a *causa eximente*, quae efficit, ut quis desinat esse subiectus legi (S. Alf. I, 152).

Causae excusantes sunt: *ignorantia* et *impotentia*. Ignorantia efficit, ut qui transgreditur legem, non peccet *formaliter*, non autem ut absit peccatum *materiale*. Impotentia non solum formale, verum etiam materiale peccatum avertit. De ignorantia dictum est, ubi sermo fuit de impedimentis libertatis (n. 30-32), ita ut de sola impotentia agendum sit.

169 1- Notio et divisio impotentiae. Impotentia duplex est, *physica* et *moralis*. *Prior* habetur, quando quis absolute nequit servare legem ; *altera*,

punctum terrae, in quo quis versatur. Distinguitur in *verum* et *medium*. Tempus locale verum est tempus, quod praedictum motum solis ad amussim indicat; indicatur horologio solari. Tempus locale medium est, quod dictum motum solis indicat secundum mediam ducationem diei per annum computatam. ----- . Tempus *legale* seu *publicum* est tempus, quod lege praescriptum aut usu civili communi adoptatum est. Passim tempus locale medium alicuius civitatis principalis tanquam tempus legale pro toto regno constituitur. Tempus legale dicitur *regionale*, quando pro tota regione stabiliter constitutum est; vocatur *extraordinarium*, quando pro causa transcunte modo extraordinario statuitur, ut tempus aestivum.

*. Quoad annuam communionem, ipsa lex addit clausulam ; Praeceptum paschalis communionis adhuc urget, si quis illud praescripto tempore, quavis de causa non impleverit (can. 859, § 4).

quando cam servare nequit sine gravi incommodo extrinseco vel gravi eiusmodi incommodi periculo. Dixi « sine gravi incommodo *extrinseco* : » quandoquidem sermo non est de incommodo, quod ipsa lex seu opus a lege impositum in se continet. Patet, eiusmodi incommodum non excusare. Hinc v. g. verecundia eum, qui graviter peccavit, non excusat a praemittenda confessione communioni ; neque aliquem excusat a praecepto integre confitendi.

II. Impotentia, quae excusat. Impotentiam *physicam* excusare, manifestum est. Impotentia *moralis*:

1. *Non excusat* ab obligatione legis *naturalis*, utpote quae immutabilis sit, ita ut illud, quod ei adversatur, non obstante impotentia morali, maneat illicitum. Quae contra hanc doctrinam afferuntur exempla, explicantur per mutationem circumstantiarum: quae mutatio efficit, ut casus lege iam non comprehendatur (cfr. n. 86).

2. *Generatim excusat* a lege *positiva tam divina quam humana*. Etenim legislator ob aequitatem non censetur exigere, ut subditus et onus ipsius legis et aliud onus grave subeat, ita ut, si imum, scilicet onus legis sine alio onere subiri nequeat, ad nihil teneatur. Legislator autem eo magis censetur illud non exigere, tum quia bonum commune non exigit, ut lex in eiusmodi casibus difficilibus urgeatur; tum quia lex, quae ita urgeretur, in plurimum damnum vergeret, spectata scilicet hominum fragilitate. Hinc reg. 4 Iuris in 6: *Quod non est licitum in lege, necessitas licitum facit* (cfr. can. 2205, § 2). Dixi *generatim*, quia lex positiva etiam cum gravissimo incommodo obligat: i° quando necessitas communis vel extrema necessitas spiritalis individui illud requirunt; 2° quando laesio legis vergeret in despectum Dei vel religionis (S. Thom. i- 2, q. 96, a. 6, ad i ; S. Alf. I, 175, 176; cfr. can. 2205, § 3). Ceterum quoad impotentiam moralem requisitam notes:

a) Ut quis ab obligatione legis excusetur, requiritur incommodum extrinsecum *relative grave*, a. v. incommodum eo gravius quo graviores sunt materia legis et finis legislatoris; item quo dignior est legislator et minus frequenter obligatio recurrit. Ita v. g. per se facilius excusaris a legis humanae quam a legis divinae observatione; facilius a lege ieiunii quam a lege annuae communionis. Adhaec sufficit, ut damnum relative grave ex observatione legis *probabiliter* secuturum sit, a. v. ut prudenter timeatur. Hinc v. g. excusatur a lege ieiunii, qui prudenter timet, ne ieiunium grave damnum ipsi illaturum sit (S. Alf. IV, 154).

b) *In dubio*, num causa *sufficiat* ad excusandum, videris teneri ad legem, quia eiusmodi mentis legislatoris interpretatio hallucinationibus et indebitis transgressionibus ansam daret (S. Alf. I, 97). Attamen ex-

cusatur etiam a *partiali* legis observatione, qui certo excusatur ab integra observatione, sed dubitat, num incommodum alicui parti annexum satis grave sit. Sententia opposita anxietatibus aditum aperiret (S. Alf. IV, 154, 40). Hinc « si quis ob suam infirmitatem certus est non posse totum officium recitare, et dubitat an possit partem, probabiliter ad nihil tenetur » (S. Alf. IV, 1. c.).

c) Qui nequit *totam* legem observare, sed potest implere *partem*, ad hanc tenetur prout sequitur:

a) *Tenetur ad partem possibilem*, si et materia moraliter divisibilis, et pars possibilis notatu digna est. Dixi « *si materia moraliter divisibilis est* » i. e. si dividi potest in partes in quibus separatim sumptis ratio seu finis legis salvatur. Hinc damnata est ab Innoc. XI prop: « Qui non potest recitare Matutinum et Laudes, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur » (prop. 54). Itaque excusatus a ieiunio per se non excusatur a lege abstinenciae; qui caret breviario tenetur recitare partem notabilem cohaerentem, si quam memoria teneat, puta parvam horam, Vesperas vel Completorium.

fi) *Non tenetur ad partem possibilem*, si materia moraliter indivisibilis, vel pars possibilis notatu digna non est. Ita qui vovit peregrinationem ad locum sacrum, et eo pervenire nequit, non tenetur ad partem itineris, quia ratio seu finis legis non salvatur: qui caret breviario et pauca vel non cohaerentia tantum, puta Psalmos separatos memoria tenet, ad nihil obligatur¹ (S. Alf. I. 176, 177).

§ V. De appositione causae excusantis ab obligatione.

171 *Causae excusantes* distinguuntur in causas *proxime* et in causas *remote* observationem legis impediennes, prout tempus implendi legem instat vel adhuc remotum est. Porro:

I. *Licet apponere* vel non removere causas *remote impediennes*. Ratio est, quia legislator non censetur subditos ad tale onus astringere, ut quisque deberet, tempore obligationis adhuc remoto, iam evitare omnia, quae observationi legis obstabunt: immo praedictum incommodum facile tantum erit, ut legislator humanus per se ne possit quidem ad tantum onus astringere. Hinc excusatur qui v. g. feria quinta utut sine speciale ratione iter suscipit, etiamsi praevideat, se die Dominico non posse assistere Sacro (S. Alf. III, 301); quin etiam, spectatis hodiernis itinerandi moribus, non videtur peccare, qui cum causa iusta, utut non gravi, feria sexta vel etiam sabbatho iter inciperet.]

¹. Cfr. *Theol. Mechl.* p. 149.

II. *Non licet apponere causas proxime impediētes*, nisi causa proportionata ita agendi adsit. Ratio est, quia legislator censetur ad illud onus astringere, ne leges facilius quam fas est possint eludi. Quoad causam *proportionalem*, generatim dici potest, eo graviolem requiri, quo graviores sunt materia legis et finis legislatoris, quo magis instat tempus implendi legem, et quo minus frequenter obligatio recurrit: per se gravior quoque requiritur causa, si sermo est de lege divina quam si de humana. Peccat igitur qui sine iusta causa die Sabbati iter suscipit, praevidens se sequenti die non posse audire Missam (S. Alf. III, 301).

Attamen qui illicite apposuit causam impediētem, hic et nunc excusatur, quamvis ita agendo peccaverit (S. Alf. III, 1045).

Denique, si adsit causa sufficiens apponendi causam impediētem, non apparet, cur illicitum sit eam apponere *directe* ut dicunt, i. e. ea etiam intentione, ut excuseris a lege; attamen plerique auctores huic sententiae adversantur.

Articulus VII

De cessatione legis.

Lex cessare potest *ab intrinseco* et *ab extrinseco*. Dicitur cessare *ab* 172 *intrinseco*, si cessat finis eius; *ab extrinseco* cessat, quando a legislatore tollitur. Adhaec potest cessare *in universali* i. e. quoad omnes, et *in particulari* i. e. quoad personam particularem vel certam personarum classem.

Modi, quibus lex cessare potest, praeter cessationem ab intrinseco assignantur abrogatio, irritatio et dispensatio. Addi possunt consuetudo et privilegium, quae tamen sub omni respectu pertractabuntur. De *commutatione* legis sermo non erit, quia potestas legem commutandi nec explicite dari solet, nec potestati dispensandi annexa est; identidem tamen privilegium legem v. g. divini officii commutandi concessum est.

§ I. De cessatione finis legis.

Finis legis dicitur cessare *negative*, si lex desinit esse utilis; *in contra-* 173 *rium*, si evadit nociva. Adhaec finis legis cessare potest pro tota communitate, aut in casu vel pro persona particulari tantum, remanente utilitate generali.

I. Si finis legis cessat *et totaliter et pro tota communitate*, cessat ipsa lex, utpote ordinatio nociva vel inutilis, saltem respectu finis a legislatore intenti (S. Thom. 1. 2, q. 103, a. 4, ad 3. S. Alf. I, 199). Dixi: « si finis legis cessat *totaliter* », quia, si legislator plures sibi fines praefixerit, persistente uno, persistit lex (S. Alf. 1. c.).

II. Si finis legis cessat *in casu vel pro persona particulari tantum*, non cessat ipsa lex; attamen:

1. Si finis cessat *in contrarium*, i. e. si lex nociva evadit, hic et nunc non obligat (n. 170). Hinc v. g. uxor non tenetur, immo non potest ieiunare, si ex ieiunio damnum foetui imminet.

2. Si finis cessat *negative*, i. e. si lex in casu particulari vel pro particulari persona inutilis evadit, hic et nunc nihilo minus obligat. Sequitur ex dictis n. 152 (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 154, a. 2 ; S. Alf. 1, 199).

§ II. De abrogatione, derogatione et irritatione legis.

174 I. Notiones abrogationis et derogationis. *Abrogatio* est abolitio totius legis ; *derogatio* est abolitio solius partis legis.

175 II. Personae competentes abrogandi legem eive derogandi. Legem abrogare eive derogare possunt legislator eiusque successor et superior. Abrogatio vel derogatio valide fit, etiamsi iusta causa desit, non tamen licite. Itaque:

1. S. *Pontifex* potest abrogare omnes leges ecclesiasticas, tam generales quam particulares, etiam leges Concilii Oecumenici et Apostolicas. Episcopus potest abolere statuta synodi dioecesanae ; non autem Archiepiscopus statuta Episcoporum suffraganeorum.

2. *Episcopi* nequeunt abrogare leges Concilii Provincialis ; potest illud ipsum Concilium Provinciale, nisi confirmatae fuerint in forma specifica; quo casu factae sunt leges Pontificiae’.

176 III. Modi abrogandi legem eive derogandi. Abrogatio et derogatio, spectato can. 22, fieri possunt:

1. *Per expressam revocationem legis prioris.*

2. *Per novam legem, quae priori directe contraria est.* Attamen lex generalis nullatenus derogat locorum specialium et personarum specialium statutis, nisi aliud in ipsa expresse caveatur; ita can. 6. i^o abrogavit leges particulares praescriptis Codicis oppositas.

3. *Per novam legem, quae totam de integro ordinat legis prioris materiam.*

4. *Per consuetudinem*, de qua postea dicemus.

Nota. i. In dubio revocatio legis praeexsistentis non praesumitur, sed leges posteriores ad priores trahendae sunt et his, quantum fieri possit, conciliandae (can. 23).

Nota 2. Revocatio legis, quae iit per novam legem, utique promulgari debet. Simplex vero legis anterioris revocatio promulgatione non indiget, sed sufficit

’. In Hollandia lex civilis nequit totaliter vel partialiter aboliri nisi per novam legem; non autem per edictum regium (Alg. bep. art. 5).

voluntas legislatoris externe manifestata, quia lex ultra voluntatem legislatoris non perdurat. At revocatio mere interna videtur non sufficere.

IV. Irritatio est annullatio legis facta ab eo, cui competit eam confir- 177
mare. Differt ab abrogatione, quae respicit legem plene vigentem, dum
irritatio annullat legem, quae nondum viguit. S. Pontifex potest annul-
lare omnes leges inferiorum legislatorum, puta Concilii Nationalis, Pro-
vincialis, Episcoporum. Inferior legem superioris annullare nequit

§ III. De dispensatione.

Dicemus *primum* de dispensatione in se spectata, *deinde* de potestate
dispensandi, *tum* de concessione dispensationis, *denique* de cessatione
dispensationis.

PUNCTUM 1.

De dispensatione in se spectata.

I. Notio. Dispensatio est actus vel quasi-actus, quo lex in casu speciali 178
relaxatur (cfr. can. 80). Dicitur:

1. *Actus*, scilicet potestatis *iurisdictionis*. Eiusdem enim potestatis est
relaxare ac ferre legem. Atqui ferre legem pertinet ad potestatem iuris-
dictionis.

2. *Vel quasi-actus*, quia dispensatio etiam tacite vel implicite concedi
potest, puta per consuetudinem legitimam vel per actum, qui implicate
dispensationem continet.

3. *In casu speciali*, i. e. quoad personam vel personas particulares, vel
quoad communitatem, sed ad actum aut saltem ad tempus tantum.

Dispensatio differt: 1° ab *epikia*, quae non est relaxatio legis, sed respicit ca-
sum qui, spectata benigna mente legislatoris, censetur lege non comprehendi;
2° ab *excusatione*, quae pariter non est relaxatio legis seu non supponit actum
superioris, sed respicit casum, quo quis ob incommodum extrinsecum ad observa-
tionem legis non tenetur; 3° a *licentia*, quae neque relaxat legem, sed ponit condi-
tionem, qua posita, ipsamet lex actum permittit. Si lex v. g. edicit: «Nemo exeat
sine licentia»; posita licentia, egressus legi non adversatur; 4° ab *abrogatione*
vel *derogatione* legis, quibus lex totaliter vel partialiter pro tota communitate et in
perpetuum tollitur; 5° a *privilegio*, quod de se est perpetuum neque necessario
adversatur legi; dispensatio autem de se est ad tempus tantum et semper contra
legem.

II. Leges dispensationis capaces. Disputatur, num lex naturae dis- 179
pensationem proprie dictam admittat (n. 86); in omni autem lege positiva
dispensatio locum habere potest.

‘. In Hollandia rex potest irritare Statuta Administrationis Provincialis et
Municipalis (Grondw. art. 134, § 3, art. 145; Prov. wet 6 Iui. 1850; Gemeentew.
29 Inn. 1851).

180 **HI.** Utilitas et necessitas dispensationis. Dispensatio quandoque utilis, immo quodammodo necessaria est; quod patet tam ex Cone. Trid. (Sess. 25, cap. 18 *De Reform.*) quam ex Bulla Pii VI *Auctorem Fidei*; item ex praxi Ecclesiae atque ex ratione: scii. « cum lex humana non possit providere omnibus casibus, expedit, ut in particularibus rectores provideant; alioquin non sufficienter provideretur bono communi » (S. Alf. I, 194).

PUNCTUM 11.

De potestate dispensandi.

181 **I.** Notio Potestas dispensandi est facultas relaxandi legem in casu speciali. Differt i^o a potestate irritandi vota; haec enim pertinet ad potestatem dominativam, potestas autem dispensandi ad potestatem jurisdictionis; 2^o a potestate declarandi, adesse causam excusantem ab obligatione.

182 **II.** Divisio. Potestas dispensandi, uti potestas jurisdictionis in genere (n. 96), maxime dividitur in *ordinariam* et *delegatam*, prout ipso iure officio annexa est vel commissa est personae.

Nota. Quoad adeptionem, interpretationem, extensionem et cessationem potestatis dispensandi valent quae dicta sunt de adeptione, interpretatione et cessatione iurisdictionis in genere (n. 97-100).

183 **III.** Subiectum activum. Dispensatio concedi potest a conditore legis, ab eius successore vel Superiore, nec non ab illo cui iidem facultatem dispensandi concesserint (can. 80). Speciatim :

§ *Pontifex* potestate ordinaria potest dispensare in omnibus legibus ecclesiasticis, etiam in eis, quae a Concilio Oecumenico vel ab Apostolis propria auctoritate latae sunt.

Qnaer. num S. Pontifex possit dispensare in iure divino.

Resp. I. Nequit dispensare in iure divino, nec naturali nec positivo. Non in iure *divino-naturali*, quippe quod dispensationem non admittat (n. 86). Non in iure *divino positivo*, ut satis eruitur ex eo, quod Ecclesia nunquam in eo, puta in legibus Christi dispensat. Hinc dicta potestas ne hisce quidem Christi contenta censetur: Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis (S. Thom. 1^a 2^a, q. 97, a. 4, ad 3; S. Alf. VI, n 19).

Resp. II. S. Pontifex, ut praxis comprobat, potest potestate vicaria solvere vel quasi-solvere vincula iuris divini, quae in actu humano fun-

’. Matth. XVI, ie.

dantur, ut vota, iuramenta, matrimonia rata. Disputatur vero, cuius indolis sit actus solvendi vel quasi-solvendi a S. Pontifice positus. Secundum alios potest *mere interpretari* ius divinum, i. e. declarare, illud in hoc vel illo casu a Deo non urgeri. Sed vere potest *improprie dispensare*, quatenus scilicet valet potestate vicaria vere remittere ius, quod in actu humano, puta in voto etc. fundatur; iure autem remisso, cessat obligatio'; quae exponuntur in tract, de matrimonio.

2. *Ordinarii' locorum* ' possunt dispensare: 1° In legibus dioecesanis; 2° in legibus Concilii provincialis ac plenarii, sed in casibus particularibus tantum et iusta de causa; 3° in legibus quas speciatim tulerit Romanus Pontifex pro illo peculiari territorio, sed tantum eatenus quatenus secundum dicenda in nota omnes Ordinarii dispensare possunt in legibus generalibus Ecclesiae (can. 82).

Nota. Ordinarii tam locorum quam alii nequeunt dispensare, ne in casu quidem particulari, neque a generalibus Ecclesiae legibus neque in legibus quas speciatim tulerit Romanus Pontifex pro illo peculiari territorio, nisi aut haec potestas eisdem fuerit explicite vel implicite concessa, aut èt difficilis sit recursus ad Sanctam Sedem, èt in mora sit periculum gravis damni, èt de dispensatione agatur quae a Sede Apostolica concedi solet (can. 81, 82). Porro quid possint omnes Ordinarii 1® in dubio facti, 2® quoad leges de diebus festis, de diebus ieiunii et abstinentiae, de irregularitatibus; quid Ordinarii locorum quoad leges de interstitiis et publicationibus ante susceptionem Ordinum vel matrimonii nec non de impedimentis matrimonii, suo loco exponetur.

3. *Parochi* nec a lege generali nec a lege peculiari dispensare valent, nisi haec potestas expresse eisdem concessa sit (can. 83). Iam vero ex can. 1275, § i parochi valent in casibus singularibus iustaque de causa dispensare (singulos fideles singulasque familias sibi subiectas), in legibus de observantia festorum, ieiunii et abstinentiae. Quid parochi, confessarii vel omnes sacerdotes possint circa impedimenta matrimonii, exponit can. 1044; qui in tract, de Matrimonio pertractabitur.

4. *Superiores* (Guardiani, Rectores etc.) in religione clericali exempta eandem ac parochi habent potestatem dispensandi a legibus de observan-

'. Cfr. Suarez, De leg. l. 2, c 14, n. n; Wenz, lus. Deer. I, n. i22; Prümmer, Theol. Mor. I, n. 164, 241. ----- « In iure nomine *Ordinarii* intelliguntur, nisi quis expresse excipiatur, praeter Romanum Pontificem, pro suo quisque territorio Episcopus residentialis, Abbas vel Praelatus nullius eorumque Vicarius Generalis, Administrator, Vicarius et Praefectus Apostolicus, itemque ii qui praedictis deficientibus interim ex iuris praescripto aut ex probatis constitutionibus succedunt in regimine, pro suis vero subditis Superiores maiores in religionibus clericalibus exemptis » (can. 198, § 1). ----- * Nominem autem *Ordinarii loci* seu locorum veniunt omnes recensiti, exceptis Superioribus religiosiis (can. 198, § 2).

tia festorum, ieiunii et abstinentiae, quod attinet ad professos, novitios aliosve in religiosa domo diu noctuque degentes causa famulatus aut educationis aut hospitii aut infirmæ valetudinis (can. 1245, § 3). Satis probabiliter non requiritur habitualis in domo religiosa commoratio, sed sufficit ut per unum diem integrum permanserint, vel intentionem habeant per diem integrum ibidem permanendi ‘.

184 IV. Subiectum passivum. Potestas dispensandi potest in solos subditos directe exerceri (can. 201, § 4). Quo principio posito, potest persona competens dispensare :

1. *Subditos* ratione domicilii vel quasi-domicilii, qui in dispensantis territorio versantur.

2. *Fagos* in territorio dispensantis actu commorantes, quia vere subditi sunt (can. 94, § 2).

3. *Semetipsum, et subditos e territorio absentes*, nisi aliud ex rerum natura aut ex iure constet (can. 201, § 3).

4. *Peregrinos* in dispensantis territorio versantes, quoad leges de observantia festorum, ieiunii, abstinentiae (can. 1245) ; item quoad vota non reservata (can. 1313); item quoad impedimenta matrimonii, attamen cum restrictione, ut suo loco notabitur; interim cfr. can. 1043 sq.

Quosnam dispensare possint Superiores religiosi, sub III, 4 dictum est.

PUNCTUM III.

De causis dispensandi.

185 I. *Distinctio causarum*. Distinguuntur causa *finalis* seu motiva et causa *impulsiva*. *Pinalis* generatim dicitur, quae per se solam sufficit; *impulsiva*, quae sola non sufficit, sed tamen adiuvat ad dispensationem obtinendam; plures causae impulsivae quandoque constituunt causam sufficientem. De hisce tamen specialia in tract, de Matrimonio.

186 II. *Necessitas causae iustae*. 1. Legislatur eiusque successor et superior sine iusta causa valide sed illicite dispensant (can. 84, § 1). Ratio *prioris* est, quia sicut lex in fieri a voluntate legislatoris pendet, ita etiam in persistentia. Ratio *posterioris* est, quia legislatur sine iusta causa dispensans praeberet se acceptatorem personarum daretque ansam querelis, unum sine causa eximendo a lege, dum alii ea obstringerentur (S. Alf. I. 178).

2. Inferior sine iusta causa illicite et invalide dispensat in lege superioris (can. 84, § 1). Ratio est, quia legislatur non censetur concessisse facultatem inique dispensandi.

Coroll. I. Legislator, qui sine iusta causa dispensat, per se venialiter tantum, inferior vero graviter peccat, nisi parvitas materiae excuset. Sequitur ex eo, quod *usus inordinatus* potestatis, qua quis gaudet, per se solummodo leviter malus, *usurpatio* vero potestatis qua quis caret, seclusa parvitate materiae, graviter illicita est. (S. Alf. I. c.).

Coroll. II. Si superior *errat* circa causam, dispensatio valida est, si causa de facto existit. Si certo non existit, per se invalida est, quia dispensans, qui possit sine iusta causa dispensare, non praesumitur hoc voluisse; inferior autem illud ne potest quidem (S. Alf. I, 180. 181 ; III, 25). Dixi *per se*, quia legislator potest statuere, aliquas dispensationes semper validas esse, ut statuit quoad dispensationes a minoribus impedimentis matrimonii (can. 1054); scilicet praeterquam quod in eiusmodi minoribus facile aliqualis habetur causa, talis dispositio ad ordinem, et ad tranquillitatem animorum conducit; itaque in eis quoque dispensationibus saltem reperitur ratio boni communis. Denique si dubitatur, num causa exstiterit, standum pro valore actus (S. Alf. I, tb2).

III. Diversae causae iustae. Numerari solent: pietas, necessitas et 187 utilitas. Quin etiam sufficiens causa esse potest dignitas petentis, aut superioris benignitas ostendenda (S. Alf. I, 198). Per se eo gravior requiritur causa, quo gravior est lex (can. 84, § 1), quoque gravius est damnum e dispensatione bono communi oriundum. Utique non requiritur causa, quae per se a lege excusat. Ceterum observes:

1. In dubio de sufficientia causae dispensatio valide et licite conceditur (can. 84 § 2), idque etiam ab inferiore. Pariter dispensatio in dubio de sufficientia causae licite *petitur* (can. 84, § 2; S. Alf. I, 178).

2. Quando iusta causa adest, superior *tenetur* dispensare prout sequitur:

a) « Si causa sit tantum *sufficiens*, ut dispensatio sit permissa, non autem debita, potest licite superior eam concedere et negare vel uni concedere et alteri negare; quia licet expediat bono subditi dispensatio, expedit vero bono communi legis observantia ».

b) « Si vero causa sit talis, quae efficiat dispensationem esse debitam, nempe ad evitandum damnum commune vel privatum magni momenti, vel ad utile commune, vel magnum particulare... tunc tenetur superior dispensare; alioquin peccaret graviter vel leviter iuxta materiam. Denegata tamen (etiam iniuste) dispensatione, nequit subditus agere contra legem; nisi talis causa urgeat, ut eum extrahat (excuset) a lege. Quare, si episcopus iniuste neget dispensationem publicationum ante matrimonium, potest, urgente gravi causa, illud contrahi sine eis » (S. Alf. I, 179).

Quid, si alicui confertur facultas dispensandi aliquem, et causa motiva cessaverit, antequam dispensatio concessa seu obtenta fuerit ?

Resp. In casu dispensatio concessa invalida foret, quia superior per se non censetur conferre facultatem dispensandi casu, quo causa motiva cessaverit. Dixi *per se*, quia Superior potest aliter procedere, et quandoque aliter procedit, ut in tractatu de Matrimonio exponetur (S. Alf. VI, 132 ; cfr. can. 41).

PUNCTUM IV.

De concessione dispensationis.

188 Ad dispensationem requiritur actus vere positus atque manifestus. Dicitur:

I. *Actus vere positus*. Patet ex natura dispensationis, quae est relaxatio legis. Relaxatio autem legis sine actu Superioris vere posito locum habere nequit. Itaque non sufficit actus *mere praesumptus*, a. v. non sufficit ad licite agendum, ut aliquis sibi persuadeat : « Si superior sciret, dispensaret », vel: « Si dispensationem peterem, eam obtinerem. » Licet vero quandoque *agere ex licentia praesumpta*, ut n. 144 expositum est (S. Alf. I. 187).

Dispensatio metu extorta valet, modo causa iusta dispensandi exsistat et « non constet superiorem dispensasse sine animo dispensandi ; metus enim voluntarium non tollit, sicut tollit vis. Obtentio autem talis dispensationis est etiam licita, si iuste praelato metus incutitur: nempe, si subditus minatur se conquesturum apud supremum superiorem, vel iustam accusationem laturum de aliquo suo crimine» (S. Alf. I, 184); quae tamen non extendas ad absolutionem a censuris (can. 2238).

II. *Actus manifestatus* sive ore, sive scripto seu rescripto, sive etiam silentio; quod posterius locum habet: 1° cum Superior videt, legem a subdito non servari et tacet, quamvis commode contradicere possit; 2° cum imponit vel permittit aliquid, quod sine dispensatione licite fieri nequit. De rescriptis, quibus dispensatio saepius conceditur, speciatim in appendice dicemus.

PUNCTUM V.

De interpretatione et cessatione dispensationis.

189 I. *Stricte* interpretandae sunt dispensationes quae ad lites referuntur, vel iura aliis quaesita laedunt, vel adversantur legi in commodum privatorum, vel denique impetratae fuerunt ad beneficii ecclesiastici assecutionem ; item eae quae concessae sunt ad casum particularem: ceterae omnes *late* (can. 85, 50).

II. *Cessat dispensatio, spectato can. 86:*'

190

I. *Per revocationem superioris dispensato intimatam* (cfr. can. 71 et 60); scilicet:

1. Legislator eiusque superior possunt sine causa *valide* revocare dispensationem; delegatus illud sine iusta causa nequit. Ratio *prioris* est, quia sicuti legislator potest sine causa relaxare legem, ita etiam sine causa eam dispensato denuo imponere valet. Ratio *posterioris* est, quia delegans non censetur eam facultatem delegato concessisse. Potest tamen etiam delegatus cum iusta causa dispensationem revocare, quia delegans hanc potestatem ei contulisse praesumitur (S. Alf. I, 197). Excipias, si quis delegatus est ad singularem dispensationem conferendam; hac enim collata, tota eius potestas exhausta est.

2. Nemo sine causa *licite* dispensationem revocat. Attamen legislator per se solum leviter peccat, per accidens graviter potest peccare, puta ratione scandali, laesionis caritatis, etc. Delegatus peccat graviter, nisi parvitas materiae excuset.

3. Qui potest revocare dispensationem, quandoque eam sustinere nequit, nimirum « cessante totaliter causa motiva » (S. Alf. I, 197).

Nota. Nemo potest valide revocare dispensationem datam in *voto* vel *iuramento*, quia obligatio eiusmodi a sola propria dispensati voluntate iterum promanare potest.

II. *Per renuntiationem dispensat: a competente superiore acceptata)*" (cfr. can. 72). Requiritur autem:

1. Ut dispensatus *possit* dispensationi renuntiare. Porro quisque potest renuntiare dispensationi in sui tantum favorem concessae; non autem ei, quae communitati collata fuit (cfr. can. 72; S. Alf. I, 198).

2. Ut dispensatus dispensationi *vere renuntiaverit*, sive expresse sive tacite. Attamen de renuntiatione tacite facta non facile constabit. Ita v. g. non-usus dispensationis non necessario renuntiationem involvit (S. Alf. 1. c.).

3. Ut superior renuntiationem *acceptaverit*; atque ita subditum iterum liget: siquidem relaxatio legis a superiore profecta nequit cessare nisi per ipsum superiorem.

Si de dispensatione in *volo* vel *iuramento* sermo est, acceptatio superioris non requiritur, quum quisque sibi obligationem voti vel iuramenti denuo imponere possit.

' Cap. cit. dicit de sola dispensatione, quae habet tractum successivum; sed ex natura rei eadem fere omni dispensationi applicanda sunt.

III. *Per mortem aut a iure cessationem superioris* dispensatio tunc tantum cessat, quum data fuit cum clausula *ad beneplacitum nostrum* vel alia aequipollente (cfr. can. 73). Hinc non cessat, si data est ad beneplacitum S. *Sedis* vel *Episcopi*.

IV. *Per cessationem causae*. 1. Dispensatio, quae tractum habet successivum — i. e. cuius effectus commode dividi potest, ut obtinet in dispensatione a lege ieiunii, abstinentiae etc. — cessat certa ac totali cessatione causae motivae; non vero cessatione eius dubia vel partiali, neque cessatione causae impulsivae (can. 86). Hinc v. g. aegrotus dispensatus in lege ieiunii tenetur iterum ieiunare, postquam certo satis convaluerit.

2. Dispensatio obtenta, quae non habet tractum successivum — i. e. cuius effectus nullatenus vel non commode dividi potest — non cessat, etiamsi cessaverit causa ob quam concessa sit. Hinc dispensatus ab impedimento consanguinitatis potest inire matrimonium cum consanguinea, etsi causa ante matrimonium cessaverit. Ratio sumitur tam ex natura rei quam ex intentione legislatoris, qui in eiusmodi casibus praesumitur absolute dispensasse (cfr. can. 86; S. Alf. I, 196; VI, 1132). Disputatur tamen, utrum idem dici possit, si quis in ordine ad matrimonium ineundum a *voto* vel *iuramento* dispensatus sit: v. g. aliquis unice ad prolem legitimandam a voto castitatis dispensatur; verum proles ante matrimonium initum moritur. Subsistitne dispensatio? Negandum videtur, cum Christus non censeatur Ecclesiae contulisse potestatem dispensandi in obligatione naturali nisi continuo dependenter a sua causa.

Notes denique haec S. *Alfonsi*: « Quando... dispensatio est absolute concessa, non cessat per unum actum; v. g. obtinuisti dispensationem in voto castitatis ad contrahendum matrimonium; mortua coniuge, perdurat dispensatio: nisi fuerit concessa pro speciali casu, scilicet ad ducendam virginem a te defloratam. Et sic de similibus » (S. Alf. I. 196).

ARTICULUS VIII.

De eis, quae doctrinam legum complent.

Hac appendice dicemus *primum* de consuetudine, quae legem constituere, abrogare eive derogare potest; *deinde* de privilegio, quod saepe lex, utut sui generis, dici solet; *denique* de rescriptis, quibus, uti iam notavimus, saepius iurisdictio, dispensationes a lege, privilegia etc. conceduntur.

§ I. De consuetudine

I. Notio. Consuetudo, dicta a *consuesco* seu *consuefacio*, tam pro 191 *facto* quam pro *iure* sumi potest. Consuetudo *facti* est similium in aliqua communitate actuum frequentia. Consuetudo *iuris* est ius ex consuetudine facti exortum, et definiri solet: *ius populi moribus, accedente legislatoris consensu, conditum*. De consuetudine ita accepta agimus'. Dicitur:

1. *Ius*, i. e. lex praecipiens vel prohibens vel permittens aliquid.

2. *Populi moribus introductum*; eatenus scilicet, quatenus praedicti mores ansam praebuerunt consensui legislatoris, a quo tandem ius condit debet (S. Thom. i. 2, q. 97, a. 3, ad 3; S. Alf. I, 107).

3. *Accedente legislatoris consensu*; nam consuetudo in Ecclesia vim legis a consensu competentis Superioris ecclesiastici unice obtinet (can. 25).

Consensus legislatoris, si de supremo legislatore i. e. de S. Pontifice sermo est, distinguitur duplex, *personalis* et *legalis*.

Personalis est, quem legislator praebet in specie pro hac vel illa consuetudine determinata. Hic duplex est, *expressus* et *tacitus*, prout legislator consuetudinem approbat diserte, vel connivendo seu non contradicendo, dum commode contradicere possit.

Legalis (generalis, iuridicus) est, qui datur per legem seu per ipsum ius, quatenus scii, legislator in genere et antedecenter consentit in omnes consuetudines certis conditionibus praeditas. Consensus personalis supponit, consuetudinem a legislatore cognosci; ad consensum autem legalem notitia consuetudinis in legislatore non requiritur (S. Alf. I, 107, V°).

II. Divisio. Consuetudo maxime distinguitur:

192

1. In consuetudinem *secundum legem, praeter legem et contra legem*. Prior est, quae legem conditam usu confirmat. Altera est, quae novam legem condit. Postrema est, quae legi adversatur atque efficit, ut lex condita abrogetur eive derogetur.

2. In *universalem et particularem*. Prior est, quae in toto regno, in tota Ecclesia vel in toto Ordine seu Congregatione, altera quae in aliqua tantum parte viget, v. g. in provincia, dioecesi, paroecia, conventu.

3. In *ordinariam et extraordinariam*. *Ordinaria* est consuetudo 40 an-

Cfr. Bauduin, De consuetudine in iure canonico; Kreutzwald, De canonica iuris consuetudinarii praesumptione; Wernz, Ius Deer. t. I. n. 184-194; Vlaming. Instit. iuris cedess, n. 32-40; Vermeersch, Epitome Iuris Canonici⁴, I, n. 108 sq. -----Abstrahimus igitur a iure, quod persona privata seu singularis quandoque per actuum frequentiam acquirere potest.

norum. *Extraordinaria est centenaria aut immemorialis*, i. e. cuius initii memoria non existit (can. 27).

4. In consuetudinem *per viam conniventiae et per viam praescriptionis*, prout per consensum *personalem* aut *legalem* vim legis obtinet. Plures tamen ius consuetudinarium via conniventiae introductum ius consuetudinarium *improprie dictum* vocant.

193 III. Efficacia. Consuetudo legitima habet vim legis, i. e. aut legem ecclesiasticam priorem abrogat eive derogat, aut novam legem constituit; potest autem respicere tam legem praecipientem quam poenalem et irritantem (S. Alf. I, 107, IV, 108). Dixi *legem ecclesiasticam*; nequit enim, ut liquet, consuetudo abrogare legem *divinam* sive naturalem sive positivam (can. 27, § 1). Legem vero ecclesiasticam posse abrogari, item novam legem posse constitui per consuetudinem *via conniventiae*, i. e. per consensum personalem legislatoris, patet ex natura rei. Idem generatim fieri posse *via praescriptionis*, deducitur e can. 27 § 1 et 28'. Dixi *generatim*; nam:

1. Consuetudo nequit *via praescriptionis* derogare rubricis in libris liturgicis contentis. Etenim SS. Pontifices et S. R. C. iteratim significaverunt, consuetudines contra rubricas esse *abusus et corruptelas*'; quo spectato, consensus *legalis* nequit praesumi. Id tamen non impedit: i^o quominus usus contra rubricas *via conniventiae* seu vi *personalis* consensus legislatoris legitimetur, sicque, utut abusus ante consensum personalem, accedente consensu, desinat esse abusus. Neque supra dicta impediunt 20, quominus usus rubricis contrarius toleretur, donec commode ab Episcopo tolli possit'. Quae dicta sunt de rubricis in libris liturgicis contentis, etiam applices decretis S. Rit. Congregationis*. Haec a novo iure non esse immutata, sequitur ex can. 2.

2. Disputatur, num consuetudo, quae a iure *expresse reprobatur*, via praescriptionis possit evadere legitima. Alii negant, quia eiusmodi consuetudo can. 27, § 2 dicitur non esse rationabilis. Alii censent, eiusmodi consuetudinem, mutatis circumstantiis, fieri posse rationabilem ideoque, positis ponendis, legitimam (S. Alf. I, 108: cfr. n. 194).

194 IV. Requisita ut consuetudo efficax sit; i. e. aut legem abroget aut novam legem inducat.

i. Ut consuetudo *abroget* legem *via conniventiae*, requiritur et sufficit

*. In Hollandia lex civilis per consuetudinem abrogari nequit. s. Constit. innoc. XIII *Apostolici Ministerii*, 23 Maii 1723, innovata a Bened. XIII per constit. *In supremo*, 23 Sept. 1724; S. R. C. 10 Ian. 1852, n. 2993, ad i, 2 et 4. Cfr. alia apud Victor ab Aitf. ltern, *Manuale Liturgicum*, t. I, p. 22 et 23. Cfr. S. R. C. 9 Maii, 1857, n. 3043, ad V; n. 3044, ad V.-----'. S. R. C. 3 Aug. 1859, n. 2792, ad 2.

— praeter quandam frequentiam actuum communitalis, agitur enim de lege abroganda dependenter a moribus populi — ut accedat consensus personalis legislatoris (eiusve successoris vel superioris), sive expressus sive tacitus (can. 25). Ratio est, quia perduratio legis aeque ac initium eius a voluntate legislatoris pendet. Hinc ubi primum legislator in consuetudinem legi contrariam consentit, lex cessat. De consensu *tacito* passim satis constabit, si legislator legem communiter infringi sinit, quamvis commode contradicere possit. Si nequit commode contradicere, ex silentio ad consensum in abrogationem legis passim concludi nequit; fieri tamen potest, ut legislator, quamvis legem non abroget, obligationem tamen legis suspendat, donec magis commode eam urgere possit.

2. Ut consuetudo *inducat* legem *via conniventiae*, praeter quandam frequentiam actuum communitalis, requiritur: i° ut sit rationabilis, i. e. talis, ut possit esse obiectum legis. Quatenam autem possint esse legis obiectum. n. 116 expositum est. Requiritur 20, ut accedat consensus personalis legislatoris, sive expressus sive tacitus. Nequit enim aliqua lex sine legislatoris voluntate constitui (can. 25). De consensu tacito legislatoris constare poterit v. g. ex eo quod transgressores consuetudinis punit.

3. Ut consuetudo abroget legem priorem vel novam inducat *via praescriptionis* requiritur: i° subiectum legitimum, 20 frequentia actuum. 2° animus abrogandi vel inducendi legem, 40 obiectum rationabile. 50 tempus definitum. Dicitur:

a) *Subiectum legitimum*; scii, communitas, quae legis ecclesiasticae saltem recipiendae capax est. Ita can. 26, qui diserte quidem de sola lege inducenda dicit, sed non est, cur ea legi abrogandae applicari nequeant. Quatenam autem communitates capaces sint legis ecclesiasticae recipiendae, dictum est n. 72.

b) *Frequentia actuum*; scilicet: i° consuetudo procedat saltem a maiori parte communitalis vel eorum in communitate, quos lex respicit; 2° actus sint notorii saltem notorietate facti et non occulti, similes seu uniformes, atque pluries repetiti pro diversitate materiae, iuxta aestimationem viri prudentis (S. Alf. I, 107, IV).

c) *Animus abrogandi vel inducendi legem* i. e. animus, qui in legem abolendam vel condendam propendit. Etenim agitur de abrogatione vel latione legis *dependenter a moribus populi*. Atqui talis abrogatio talisque latio legis non censentur locum habere, nisi populus in legem abrogandam vel constituendam propendat. Ceterum quoad novam legem constituendam requiri in communitate animum se obligandi, patet ex can. 28. Sufficit tamen, ut animus praedictus adsit *interpretative*; quod locum

habet, quando populus actu non propendit in legem abrogandam, quia eam ignorat, sed, ignorantia deficiente, in eam abrogandam propenderet; vel actu non inclinatur in legem constituendam, quia erronee censet, eam iam exsistere, sed, errore deficiente, in eam constituendam inclinaretur. Haec sufficiunt, quia satis arguunt dispositionem populi, cui legislator acquiescere censetur.

Coroll. I. Ubi de *lege abroganda* agitur, nihil refert, utrum populus legem *cognoscat* an eam *ignoret*, a. v. utrum *bona* an *mala* fide legem transgrediatur. In utroque enim casu haberi potest animus a lege alienus. Sed non sufficit, ut communitas *ex metu* vel *ex mera ignorantia* contra legem agat: hinc consuetudo non abrogaret legem, si populus esset ita dispositus, ut, si legem cognosceret, eam prompte servaret. In hac hypothesis nullatenus habetur animus legi oppositus (S. Alf. I, 107, 110; Hom. Ap. tr. II, n. 79 et 80; Istruzione e Pratica, c. II, n. 84 et 85). Quum vero lex a communitate passim non ignoretur, consuetudo contra legem generatim « triplicem statum habet. In initio, introducentes consuetudinem contra legem, omnes peccant. In progressu, non peccant illa iam a maioribus introducta utentes, sed possunt a principe puniri. In fine autem nec peccant, nec puniri possunt illa iam praescripta utentes » (S. Alf. I, 107, 20).

Coroil. II. Ut consuetudo *novam legem inducat*, non sufficit, ut populus eam servet *ex mero errore* (i. e. ideo tantum, quia (erronee) censet, legem exsistere) aut *ex mera devotione, gratitudine vel urbanitate*. Ratio est, quia in ista hypothesis deest animus se obligandi. Hinc non obligat consuetudo v. g. audiendi tres Missas in Nativitate Domini vel recipiendi sacros Cineres feria IV Cinerum (S. Alf. I, 107, 40).

d) *Obiectum rationabile* (can. 27 et 28).¹ Porro consuetudo *contra legem* rationabilis censetur, si legislator, spectatis adiunctis, posset valide et licite legem abrogare. Consuetudo vero, *qua nova lex inducatur*, rationabilis est, si possit esse obiectum legis secundum exposita n. 116.

Irrationabilis est consuetudo: 1° si adversatur legi divinae sive naturali sive positivae; 2° si est fomes seu occasio peccatorum, ita ut quasi remote legi naturae repugnet³; 3° si rumpit nervum ecclesiasticae disciplinae⁴, i. e. si tendit non solum ad unam alteramve legem abolendam, sed ad ipsam auctoritatem subvertendam, ut v. g. consuetudo sese non subiciendi visitatori; 4° si adversatur bono publico vel, attenta singulari alicuius instituti natura, utilitati communi, et in genere, si est contra immunitates ecclesiasticas (cfr. S. Alf. I, 107, in fine) 5° si a iure

Cap. *Cum tanto* De Consuetudine, l. i, tit 4. -----'. C. 10, de consuet ----'. C. 5 cod tit.-----*. Cfr. Cap. 49 (V, 39).

expresse reprobatur (can. 27. § 2). Porro in casu posteriori certo irrationabilis remanet, si adiuncta non mutantur. Disputatur vero, num eiusmodi consuetudo, mutatis adiunctis, rationabilis evadere possit, quod, spectata natura rei — multa enim ab adiunctis pendent — affirmandum videtur, quamvis casus non ita facile locum habiturus sit (S. Alf. I, jo 8; Horn. Apost. tr. 1, n. 81).

Quodsi tantum *prohibentur* (non reprobantur) futurae consuetudines contrariae, talis prohibitio relativa est, h. e. iisdem manentibus circumstantiis. Quare, mutatis circumstantiis, consuetudo contraria rationabilis fieri potest. Hodie tamen pro tali consuetudine contraria longius tempus requiritur et quidem — uti videbimus — consuetudo centenaria aut immemorabilis.

De obiecto rationabili solus competens superior authentice iudicat. Deficiente tali iudicio, sufficit testimonium vel unius eximii doctoris etiam moderni (S. Alf. I, 107, III0; III, 290, 1025); immo pro foro interno quilibet vir prudens, maxime confessarius de obiecto rationabili potest indicare.

e) *Tempus definitum*. Porro requiruntur 40 anni continui et completi; contra legem vero ecclesiasticam quae clausulam contineat futuras consuetudines prohibentem, sola praescribere potest rationabilis consuetudo centenaria aut immemorabilis (can. 27, § 1). Dixi, requiri annos *continuos*. Consuetudo enim de novo inchoari debet, si interrumpitur, puta quia competens auctoritas contradicit, vel quia maior pars iterum legem servat (S. Alf. I, 107, 30; Horn. Ap. tr. 2, n. 79). Si praedictae conditiones adsunt, habetur consensus *legalis S. Pontificis*, a quo tandem abrogatio vel inductio legis sive generalis sive particularis' perficitur.

Nota. In dubio stricto, num adsint requisita ad consuetudinem, quae abroget legem, lex servari debet; secus, si requisita *probabilius* adsint (S. Alf. III, 290, 304; IV, 174). In dubio, num adsint necessaria ad consuetudinem, quae legem inducat, persistit libertas (n. 226; S. Alf. I, 107, IV°).

V. Cessatio consuetudinis, i. e. iuris vel obligationis per consuetudinem 195
introducdae. Consuetudo iisdem modis potest cessare, quibus lex scripta; siquidem iuris non scripti ac scripti eadem est ratio. Itaque cessare potest per cessationem ab intrinseco, per abrogationem etc. Quoad *abrogationem* vero, quae fit *per novam* legem, notes:

i. *Lex generalis* abrogat consuetudinem contrariam *generalem* (can. 30; Cap. i (I, 2) in VI0); non vero consuetudinem *particularem ordi-*

‘. Ubi de abrogatione vel inductione legis particularis agitur, non constat de consensu *legali* legislatoris particularis i. e. Summo Pontifice inferioris.

nariam, nisi addatur clausula abrogatoria vel derogatoria v. g. « non obstante quacumque consuetudine » ; neque consuetudinem *particularem centenariam* aut *immemorabilem*, nisi specialis illius mentio fiat (can. cit.) v. g. dicendo: « non obstante quacumque consuetudine, etiam centenaria vel immemorabili », vel: « non obstante quacumque consuetudine, etiam speciali mentione digna ».

2. *Lex particularis* abrogat consuetudinem contrariam *particularem*. Sequitur ex can. 30, qui de sola lege *generali* dicit, per eam non revocari consuetudines particulares. Iure S. Alfonsus: « Episcopi tamen per eorum leges abrogant quamcumque consuetudinem particularem, quia praesumuntur ipsi plenam notitiam habere consuetudinum dioecesium suarum » (I. 109).

§ II. De privilegiis.

(S. Alf. Theol. Mor. l. I, Appendix II).¹

196 I. Notio. Privilegium sumi potest *active* et *passive*. *Active sumptum* definiri solet: Lex privata concedens speciale beneficium praeter vel contra ius commune. *Passive sumptum* est ipsum ius ex dicta lege exortum. Dicitur:

1. *Lex*; scilicet quatenus est ordinatio stabilis, quae alicui facultatem confert agendi praeter vel contra ius commune, aliisque obligationem imponit, ne privilegiatum in usu facultatis impediant.

2. *Lex privata*, quia facultatem confert personae particulari vel communitati, quae ipsamet est pars communitatis superioris, v. g. ordini religioso, clero etc. (S. Alf. I, 1).

3. Concedens speciale beneficium *praeter vel contra ius commune*; ita v. g. facultas absolvendi a reservatis praeter, privilegium oratorii privati contra ius commune conceditur.

Coroll. I. Privilegium differt: 1^o *A dispensatione*; haec enim semper adversatur legi, et passim temporanea est; privilegium etiam praeter legem esse potest atque de se perpetuum est (S. Alf. l. c). 2ⁿ *A licentia*, quae potius est secundum legem, cum conditionem a lege requisitam ponat, et passim transeunter conceditur. Privilegium etiam contra legem esse potest atque, ut diximus, de se permanens est.

Coroll. II. Favores iure communi v. g. novo Codice contenti improprie tantum dicuntur privilegia, quia non concedunt aliquid praeter vel contra ius, sed potius sunt iura in lege statuta.

Coroll. III. Dispositiones tactae intuitu boni communis magis quam commodi privati, leges particulares potius quam privilegia dicuntur. Eiusmodi videtur esse

¹. Cfr. St. REZ, *De legibus*, 1.8; WERNZ, *Ius Decret*, t. 1, n. 157-163; PUTZER, *Comment. in facultates apost.* n. 1 sq.; VERMEERSCH, *Epitome Iur. Can.* t. I, n. 149 sq.; VAN Hove, *De la notion du privilège* (apud N. R. Th. 1922, p. 5 sq., 74 sq. 126 sq.).

v. g. *Constitutio Provida* (18 Ian 1908), qua matrimonia mixta in imperio Germanico speciali regimini subdebantur. Alii tamen eiusmodi dispositiones per modum legis factas pro veris privilegiis habent, at censent, privilegia ita concessa quoad eorum abrogationem subiecta esse normis pro abrogatione legum statutis

Coroll. IV. Disputatur, utrum necne *indulgentia* sit verum privilegium' Praeterea inter eos, qui censent, eam esse privilegium vel saltem venire nomine privilegii, controversatur, num etiam indulgentiae in communicatione privilegiorum includantur

II. Divisio. Privilegium distinguitur:

197

1. In privilegium *contra* et privilegium *praeter* ius commune. *Prius* derogat iuri seu legi communi, ut exemptio familiae a iurisdictione parochi. *Alterum* favorem concedit, non tamen adversatur alicui legi, ut privilegium dispensandi in votis. Huc ex can. 66, § I pertinent « facultates habituales, quae conceduntur vel in perpetuum vel ad praefinitum tempus aut certum numerum casuum » (cfr. n. 99).

2. In *favorabile* et *odiosum*. *Prius* est, quod neque redundat in gravamen tertii, neque pro ipso privilegiato aliquod onus annexum habet; *alterum* est, quod alteri gravamen affert, aut pro ipso privilegiato aliquod onus habet annexum, ut clausura papalis cum excommunicatione annexa, quae per modum privilegii conceditur.

3. In *affirmativum* et *negativum*, prout concedit facultatem aliquid faciendi — ut privilegium dispensandi — vel aliquid omittendi, ut privilegium non servandi ieiunium.

4. In *personale* et *reale*, prout immediate afficit personam vel rem, v. g. locum, dignitatem, officium.

5. In *gratiosum*, *remuneratorium* et *onerosum*, prout conceditur aut ex mera liberalitate, aut in compensationem meritorum, aut per modum contractus onerosi, scilicet sub certo onere et cum reciproca obligatione iustitiae commutativae.

6. In privilegium *motu proprio* aut *ad instantiam* seu *ad preces* concessum ; item in privilegium *vivae vocis oraculo* aut *scripto* datum.

III. Auctor privilegii. Solus competens superior potest conferre privilegium: quod quidem patet, si agitur de privilegio contra ius concessio; sed neque dicitur concedi privilegium, si homo privatus alicui favorem confert.

IV. Modi acquirendi privilegium. « Privilegia acquiri possunt non solum per directam concessionem competentis auctoritatis et per com-

Ita Aertnys Damen, Theol. Mor. ", I, n. 217. -----' Piat, Praelect. Iur. Rcg. II, p. 103.-----Piat, I. c.

mimicationem, sed etiam per legitimam consuetudinem aut praescriptionem » (can. 63, § 1).

1. *Concessio directa*. Huic aequiparatur *conformatio in forma specifica*; « quare si referatur ad privilegium *invalide* primum concessum vel interim extinctum, invalida concessio sanatur, atque privilegium extinctum restituitur, nisi clausulis adiectis in confirmatione fiat extensio vel restrictio. Quae vis confirmationi privilegii in *forma communi* non convenit, multoque minus *merae innovationi authenticae instrumentorum*, quibus privilegia scripto fuerunt consignata. »

2. *Communicatio*, quocirca notes:

a) Communicatio est modus acquirendi privilegia, quo privilegium uni concessum ex Superioris ecclesiastici ordinatione extenditur ad alium.

b) Communicatio distinguitur duplex, scilicet *in forma aequae principali* et *in forma accessoria*. Communicatio *in forma aequae principali* est communicatio, qua privilegium uni concessum ita perfecte et indepenter cum altero communicatur, ac si primo et directe huic fuerit concessum. Effectus potissimum habetur in eo, quod in altero privilegiato quasi de novo exsistere incipit, ita ut aucto, imminuto aut sublato privilegio in primo privilegiato, non augeatur, minuatur vel tollatur in eo, ad quem per communicationem aequae principalem fuit extensum. Communicatio *in forma accessoria* est communicatio, qua privilegium uni concessum alteri ita communicatur, ut in omnibus sequatur vicissitudines prioris privilegii, tamquam accessorium, quod sequitur principale. Quare aucto, imminuto aut sublato privilegio in privilegiato principali, pariter augeatur, imminuitur aut tollitur in eo, ad quem accessorie tantum fuit extensum. Quibus expositis, facile intelligitur can. 65: « Cum privilegia acquiruntur per communicationem in forma accessoria, augentur, imminuuntur vel amittuntur ipso facto, si forte augeantur, imminuantur vel cessent in principali privilegiario; secus si acquirantur per communicationem in forma aequae principali. »

c) « Per communicationem privilegiorum... ea tantum privilegia impertita censentur quae directe ', perpetuo } et sine speciali relatione ad certum locum ' aut rem } aut personam § concessa fuerant primo privilegiario, habita etiam ratione capacitatis subiecti cui fit communicatio ' » (can. 64).

‘. WERNZ, Ius Deer. t. I, n. 160.----- Hinc excluduntur privilegia, quae ipsamet per communicationem acquisita sunt. ----- Ita excluduntur privilegia ad tempus concessa, quae — ut supra monuimus — sensu latiori tantum privilegia dicuntur. -----*. V. g. privilegium ecclesiae determinatae concessum. ----- s. Puta privilegium concessum alicui imagini miraculosae B. M. V. ----- V. g. privilegium concessum cuidam Superiori Generali ob merita personalia, censetur concessum personae, non dignitati (cir. S. Alf. n. 11). ----- '. Ita v. g. si daretur alicui familiae reli-

3- *Legitima consuetudo* ; quocirca notes, easdem requiri conditiones, quas supra, ubi de consuetudine sermo fuit, exposuimus (n. 194).

4. *Legitima praescriptio*. Quae ad eam requirantur, vide expositum in tract. de iust.

Nota « Possessio centenaria vel immemorabilis inducit praesumptionem concessi privilegii » (can. 63, § 2).

V. Interpretatio privilegii. 1. Privilegium ex ipsius tenore aestimandum est, « nec licet illud extendere aut restringere » (can. 67).

2. In dubio privilegia interpretanda sunt ad normam can. 50; sed ea semper adhibenda interpretatio, ut privilegio aucti aliquam ex indulgentia concedentis videantur gratiam consecuti (can. 68). Can. 50 ita statuit: In dubio, rescripta quae ad lites referuntur, vel iura aliis quaesita laedunt, vel adversantur legi in commodum privatorum, vel denique impetrata fuerunt ad beneficii ecclesiastici assecutionem, strictam interpretationem recipiunt ; cetera omnia latam ».

λζΙ. Usus privilegii. 1. Si privilegium principaliter concessum est *in bonum commune*, obligatio est eo utendi, positis scilicet ponendis. Eiusmodi est privilegium dispensandi, item privilegia in favorem *status* concessa, ut privilegia clericorum et religiosorum.

2. Si concessum est *in bonum privatum* *privilegiat* — ut privilegium satisfaciendi in oratorio privato praecepto audiendi Missam — per se non est obligatio eo utendi. Potest tamen per accidens esse obligatio, puta si privilegium concessum est communitati, et superior vel debita conformitas cum aliis usum eius praecipiant (S. Alf. n. 3; III, 319, dub. 3 et 324). Hinc can. 69: « Nemo cogitur uti privilegio in sui dumtaxat favorem concesso, nisi alio ex capite exurgat obligatio ».

Disputatur, num sit obligatio utendi privilegio, *si tollat impedimentum observationi legis*; v. g. num infirmus, qui habeat privilegium oratorii privati, atque ibi, non vero in ecclesia, commode possit die festo audire Missam, ad id teneatur. Iam vero cum S. Alf. (l. c.), LugoWemz¹ et aliis affirmandum videtur. Etenim Ecclesia censetur eos omnes, quos a lege non eximit, obligare ad eam implendam, si commode possint. Hinc privilegium ex mente Ecclesiae ita interpretandum est, ut universali isti principio non repugnet. Confirmatur can. 69 cit.

Obi. Privilegium datur ut favor, non ut onus.

Kes[us]. Quod privilegium per accidens onus inducit, non impedit, quominus datum sit ut favor atque rationem favoris retineat; ita in casu proposito facultatem concedit praeceptum in oratorio privato implendi ; quae facultas aliis non competit.

giosac laicali communicatio privilegiorum cum religione clericali, plura certe privilegia ex ipsa rei natura excluderentur, quorum religio laicalis capax non existit.

¹. De Euch. disp. 22, n. 14 et 17. -----* Ius Deer. I. n. 161.

Nota. Si quod privilegium vel indultum *confessoriiis* concessum est, licet, nisi contrarium significetur, eo etiam extra confessionem uti, quia confessorii qualitas potius quam confessionis actus respicitur (S. Ait. n. 4).

202 VI. Cessatio privilegii. « Privilegium, nisi aliud constet, censendum est perpetuum » (can. 10). Cessat autem privilegium :

1. *Per revocationem superioris*; quocirca statuit Codex:

a) *Privilegia in novo Codice contenta* revocantur per legem generalem contrariam (can. 71). Ratio est, quia praedicta privilegia eo ipso quod in Codicem inserta sunt, evaserunt ius commune. Hinc per legem generalem contrariam revocantur, etiamsi specialis mentio de eis non fiat.

b) *Quoad privilegia in novo Codice non contenta* «. servetur praescriptum can. Co » (can. 71) Spectato autem hoc canone, privilegia in novo Codice non contenta:

a) Revocantur per peculiarem actum Superioris, cumque significatum ei, qui privilegium obtinuerat (can. 60, § 1).

β) Per legem contrariam non revocantur, nisi aut illud per clausulam specialem legi additam significetur, aut lex privilegio contraria lata sit a superiore eius, qui concessit privilegium (can. 60, § 2).

Quoad *revocationem* privilegiorum observes:

1° Privilegium *gratuitum* semper valide revocari potest, at sine iusta causa non licite; concessum vero per modum *donationis* nec valide potest revocari sine causa proportionata, quae ordinarie publica esse debet. Eadem applies privilegio *remuneratorio*; hic tamen causa gravior requiritur.

2° Privilegium *onerosum*, potissimum *conventionale*, nec valide revocari potest sine iusta causa; et insuper compensatio dari debet, saltem ubi agitur de bonis temporalibus (cfr. S. Alf. n. 15).

2. *Per renuntiationem privilegiati*; de qua can. 72 :

a) Privilegia cessant per renuntiationem a competente Superiore acceptatam (can. cit. § 1).

b) Privilegio in sui tantum favorem constituto quaevis persona privata renuntiare potest (can. cit. § 2).

c) Concesso alicui communitati, dignitati locove renuntiare privatis personis non licet (can. cit. § 3).

d) Nec ipsi communitati seu coetui integrum est renuntiare privilegio sibi dato per modum legis, vel si renuntiatio cedat in Ecclesiae aliorumve praeiudicium (can. cit. § 4). Eiusmodi sunt privilegia canonis et fori, et alia quae respiciunt immunitatem ecclesiasticam.

3. *Per mortem aut a iure cessationem superioris*; de qua can. 73:

« Resoluto iure concedentis privilegia non exstinguuntur, nisi data fuerint cum clausula: *ad beneplacitum nostrum*, vel alia aequipollenti. » Hinc si dicitur « ad beneplacitum S. Sedis, » privilegium non exspirat, quia S. Sedes non moritur.

4. *Per interitum subiecti cui inhaeret*; de quibus canones 74 et 75.

a) « Privilegium personale personam sequitur et cum ipsa exstinguitur » (can. 74). Hic autem notes, privilegium concessum dignitati non esse privilegium personale, sed reale, et ita non exstingui cum persona.

b) Privilegia realia cessant per absolutum rei vel loci interitum; privilegia vero localia, si locus intra quinquaginta annos restituatur, reviviscunt (can. 75).

5. *Per non-usum aut usum contrarium* « Per non-usum | vel per usum contrarium' privilegia aliis haud onerosa' non cessant: quae vero in aliorum gravamen cedunt ', amittuntur, si accedat legitima praescriptio vel tacita renuntiatio » (can. 76).

6. *Per cessationem causae*. « Cessat quoque privilegium, si temporis progressu rerum adiuncta sic, iudicio Superioris, immutentur ut noxium evaserit, aut eius usus illicitus fiat » (can. 77). Itaque hic titulus tunc solum valet, quum privilegium iudicio Superioris cessat *contrarie*, ut dicitur; non vere quum cessat *negative* tantum, puta quando ratio, ob quam privilegium concessum est, quidem non iam subsistit, sed tamen usus privilegii non evasit noxius vel illicitus. Cessat tamen privilegium, quod evidenter datum est continuo dependenter a causa, si causa iam non subsistit (S. Alf. n. 14).

7. *Per lapsum temporis*. « Item (cessat privilegium) elapso tempore vel expleto numero casuum pro quibus privilegium fuit concessum, firmo praescripto can. 207, § 2 » 5 (can. 77).

8. *Per abusum*. « Qui abutitur potestate sibi ex privilegio permissa, privilegio ipso privari meretur; et Ordinarius Sanctam Sedem monere ne omittat, si quis privilegio ab eadem concessa graviter abutatur » (can. 78). Itaque requiritur, ut interveniat sententia competentis iudicis.

Nola i. « Quamvis privilegia, oretenus a Sancta Sede obtenta, ipsi petenti in foro conscientiae suffragentur, nemo tamen potest cuiusvis privilegii usum adversus quemquam in foro externo vindicare, nisi privilegium ipsum sibi concessumV.

V. g. aliquis habet privilegium petendi tributum; non — usus habetur, quando non petit. ----- !. V. g. aliquis habet privilegium non solvendi tributum; usus contrarius habetur, si quidem solvit. '. Ut privilegii oratorii privati vel non recitandi Breviarium. ----- *. Ut privilegium petendi tributum. ----- . Cati. 207 § 2 haec habet: «Sed potestate pro foro interno concessa, actus per inadvertentiam positus, elapso tempore vel exhausto casuum numero, validus est ».

esse legitime evincat » (can. 79). Modus autem ordinarius evincendi aut probandi existentiam privilegii hic est, ut testificatio fiat per scripturam authenticam ab officiali competente confectam, aut per duos saltem testes fide dignos.

Officiales isti pro privilegio a S. Sede concessio sunt Cardinales Praefecti S.S. Congregationum et Secretarii in Curia Romana, quando pro munere suo de commissione Pontificis 'gratiam concedunt vel authenticam esse declarant. Non sufficit vero simile documentum a Superiori Generali aut a Procuratore confectum. Attamen omnes Cardinales gaudent privilegio, « fidem faciendi in foro externo, de oraculo pontificio testantes » (can. 239, § 1, n. 17).

Testimonium duorum testium sufficit, quia tale testimonium generatim admittitur in foro externo.

Nota 2. Quoad facultates habituales concessas Episcopis aliisque qui ex can. 198, § 1 veniunt nomine *Ordinarii*, statuit can. 66:

i° Nisi in earum concessione electa fuerit industria personae aut aliud expresse cautum sit, facultates habituales, Episcopo aliisve de quibus in can. 198, § i ab apostolica Sede concessae, non evanescunt, resolutio iure Ordinarii cui concessae sunt, etiamsi ipse eas exsequi coeperit, sed trans-eunt ad Ordinarios qui ipsi in regimine succedunt; item concessae Episcopo competunt quoque Vicario Generali (can. 66, § 2).

2° Concessa facultas secumfert alias quoque potestates quae ad illius usum sunt necessariae; quare in facultate dispensandi includitur etiam potestas absolvendi a poenis ecclesiasticis, si quae forte obstant, sed ad effectum dumtaxat dispensationis consequendae (can. 66, § 3).

Facultates autem habituales intelliguntur, quae conceduntur vel in perpetuum vel ad praefinitum tempus aut certum numerum casuum (cfr. can. 66, § 1).

§ III. De rescriptis '.

203 1. Notio. Rescriptum est responsum Superioris ecclesiastici, scripto datum, quo ius conceditur ad alicuius supplicationem vel relationem vel consultationem.

204 H. Divisio. Rescripta dividuntur:

1. In rescripta *secundum ius, praeter ius et contra ius*.

2. In rescripta *gratiae et iustitiae*, prout sine ulla connexionione cum materia iudiciali favorem concedunt, vel ius determinant inter partes contententes.

3. In rescripta *in forma gratiosa et in forma commissoria*, prout non requirunt vel requirunt executorem.

’. Cfr. Vermeersch, Epitome Iuris Canonici, T, n. 122 sq.

III. Impetratio rescripti. Omnes qui expresse non prohibentur pos- 205
sunt tam pro se quam pro alio libere impetrare rescripta a Sede Apost.
atque ab aliis Ordinariis (can. 36, § i). Nemo tamen gratiam a proprio
Ordinario denegatam ab alio Ordinario petat, nulla facta denegationis
mentionem; facta autem mentione, Ordinarius gratiam ne concedat, nisi
habitis a priore Ordinario denegationis rationibus (can. 44, § 1). Quodsi
mentio, de qua sermo est, omittatur, concessio gratiae nihilo minus per
se valida est.

Dixi, etiam pro *alio* rescriptum posse impetrari; quocirca notes, id
etiam fieri posse praeter alius assensum; et licet ipse possit gratia per
rescriptum concessa non uri, rescriptum tamen valet ante eius accepta-
tionem, nisi aliud ex appositis clausulis appareat (can. 37)'.
206

IV. Requisita ad valorem. Requiritur:

1. *Ut persona recipiens rescriptum, habilis sit ad consequendam gra-
tiam de qua agitur.* Porro t^o excommunicat! vitandi, 20 alii excommuni-
cari, interdicti et suspensi post sententiam declaratoriam vel condemna-
toriam nequeunt ullam gratiam pontificiam valide consequi, nisi in pon-
tificio rescripto mentio de censura fiat (can. 2265, § 2; 2275, 30, 2283).
Extra hos casus gratiae et dispensationes omne genus a Sede Apostolica
concessae etiam censura irretitis validae sunt (can. 36, § 2).

2. *Ut materia rescripto apta sit.* Iam vero rescripta etiam *Motu pro-
prio* edita contra alicuius loci legitimam consuetudinem vel statutum pe-
culiare, vel contra ius alteri iam quaesitum, non sustinentur, nisi expressa
derogatoria clausula rescripto apponatur (can. 46).

3. *Ut in petitione ordo servetur.* Porro i^o gratia ab una Sacra Con-
gregatione vel Officio Romanae Curiae denegata, invalide ab alia Sacra
Congregatione vel Officio aut loci Ordinario, etsi potestatem habente,
conceditur sine assensu Sacrae Congregationis vel Officii quocum vel
quibuscum agi coeptum fuit, salvo iure S. Poenitentiariae pro foro in-
terno (can. 43); 20 gratia a Vicario Generali denegata postea, nulla facta
huius denegationis mentione, ab Episcopo impetrata, invalida est; gratia
autem ab Episcopo denegata nequit valide, etiam facta denegationis
mentionem, a Vicario Generali, non consentiente Episcopo, impetrari.

4. *Ut non deficient certae conditiones,* scilicet quae in rescriptis per
particulas *si*, vel *dummodo*, vel aliam eiusdem significationis exprimun-
tur (can. 39); utque preces veritate nitantur (can. 40), atque quidem in
rescriptis quorum nullus est exsecutor, tempore quo rescriptum datum

' Cfr. S. C. de Relig. 1 Aug. 1922 (A. A. S. XIV, p. 501).

est, in ceteris tempore exsecutionis' (can. 41). Quod autem preces veritate niti debent, hoc ita intelligas :

a) *Subreptio* seu reticentia veri in precibus non obstat, quominus rescriptum vim habeat ratumque sit, dummodo expressa fuerint quae de stylo Curiae' sunt ad validitatem exprimenda (can. 42. § 1). Immo cum rescriptis ad preces alicuius impetratis apponitur clausula: *Motu proprio*, valent quidem ea, si in precibus reticeatur veritas alioquin necessario exprimenda, non tamen si falsa causa finalis eaque unica proponatur (can. 45).

b) Nec *obreptio* seu expositio falsi obstat, dummodo vel unica causa proposita vel ex pluribus propositis una saltem motiva' vera sit (can. 42, § 2). humo dispensatio a minori impedimento matrimonii⁴ concessa, nullo sive obreptionis sive subreptionis vitio irritatur, etsi unica causa finalis in precibus exposita falsa fuerit (can. 1054).

c) Rescripta non fiunt irrita ob errorem in nomine personae cui vel a qua conceduntur, aut loci in quo ipsa moratur, aut rei de qua agitur, dummodo, indicio Ordinarii, nulla sit de ipsa persona vel re dubitatio (can. 47).

Nota. Si contingat ut de una cademque re duo rescripta inter se contraria impetrentur, peculiare, in iis quae peculiariter exprimuntur, praevalet generali. — Si sint aequae peculiariora aut generaliora, prius tempore praevalet posteriori nisi in altero fiat expressa mentio de priore, aut nisi prior impetrator dolo vel notabili negligentia suo rescripto usus non fuerit. — Quod si eodem die fuerint concessa nec liqueat uter prior impetraverit, utrumque irritum est, et, si res ferat, rursus ad eum qui rescripta dedit, est recurrendum » (can. 48).

207 V. Tempus quo rescripta effectum habent. Rescripta quibus gratia conceditur sine interiecto exsecutore, effectum habent a momento quo datae sunt litterae; cetera a tempore exsecutionis (can. 38).

‘ V. g. aliquis petit dispensationem ab impedimento matrimoniali maiori, ut proles legitimetur. Paulo post concessam dispensationem moritur proles. In hoc casu, quando rescriptum non requirit exsecutorem, matrimonium tamen contrahi potest, quia causa allegata vera erat tempore concessionis. Quando vero Rescriptum requirit exsecutorem, matrimonium contrahi nequit quia, ut supponitur, tempore exsecutionis iam mortua erat proles et ita causa allegata illo tempore non iam veritate nitebatur. — Stylus Curiae est voluti norma procedendi in petendis vel concedendis gratiis, aut in rebus iudicialibus pertractandis, normam dico, usu receptam aut decretis pontificiis statutam. Quacnam in vario genere Rescriptorum sint ad validitatem exprimenda, non potest unica regula designari; sed quatenus necessarium videtur, suo loco exponetur. — ‘ Causa *motiva* seu *finalia* est, quae (sive una simplex sive complex plurium) ex se sufficit ad concedendum favorem. Causa *im/ulsiva* est, quae non sufficit quidem, sed tamen iuxta causam motivant seu impellit superiorem ad favorem citius aut facilius concedendum. Quacnam causa sit motiva et quacnam impulsiva tantum, diversum est in diversis materiis, et aestimari debet tantum ex iure et stylo Curiae Romanae. — Impedimenta minora matrimonii exhibet can. 1042.

VI. Interpretatio rescripti, i. Rescripta intelligenda sunt secundum 208 propriam verborum significationem et communem loquendi usum, nec debent ad casus alios praeter expressos extendi (can. 49).

2. In dubio, rescripta quae ad lites referuntur, vel iura aliis quaesita laedunt, vel adversantur legi in commodum privatorum³, vel denique impetrata fuerunt ad beneficii ecclesiastici assecutionem, strictam interpretationem recipiunt; cetera omnia latam (can. 50).

VII. Exsecutio rescripti; quocirca primum quaedam praenotari debent:

1. *Praenotanda*. Ex rescriptis, ut n. 204 dictum est, alia non requirunt, alia requirunt exsecutorem. Porro:

a) Rescripta, quae non requirunt exsecutorem, dicuntur concedi in *forma gratiosa* atque plerumque directe mittuntur ad oratorem. Iam vero rescriptum Sedis Apostolicae in quo nullus datur exsecutor, tunc tantum debet Ordinario impetrantis praesentari, cum aut illud in eisdem litteris praecipitur, aut de rebus agitur publicis,⁴ aut quasdam conditiones comprobare oportet (can. 51). Episcopus in eiusmodi casibus solummodo subscribit: «Vidimus» vel «Recognovimus»; non scribit: «Approbamus.»

b) Rescripta, quae requirunt exsecutorem, dicuntur concedi in *forma commissoria* atque passim mittuntur non ad oratorem, sed ad exsecutorem, qui vulgo est Ordinarius ipsius oratoris. Exsecutor autem potest esse *necessarius* vel *voluntarius*. Si est exsecutor necessarius, ipsi committitur tantum nudum ministerium, i. e. sola exsecutio gratiae, et per se non licet ipsi executionem denegare: in casu — aequae ac si agitur de rescripto concesso in forma gratiosa — gratia iam facta est. Si est exsecutor voluntarius, ipsi committitur facultas concedendi gratiam, cuius facultatis exercitium prudenti ipsius arbitrio relinquitur, et consequenter posset adhuc executionem gratiae denegare (cfr. can. 61).

2. *Observanda*, a) « Rescripti exsecutor invalide munere suo fungitur, antequam litteras receperit earumque authenticitatem et integritatem recognoverit, nisi praevia earundem notitia ad eum fuerit auctoritate rescribentis transmissa » (can. 53).

b) Si in rescripto committatur *merum executionis ministerium*, exsecutio rescripti denegari non potest, nisi aut manifeste pateat rescriptum vitio subreptionis aut obreptionis nullum esse, aut in rescripto apponantur conditiones quas exsecutori constet non esse impletas, aut qui res-

³. V. g. praerogativis a lege pro minorennibus statutis.-----⁴. V. g. de indulgentia vel sacris reliquiis publicae venerationi exponendis. -----⁵. Ut si Ordinarius debet examinare loci decorem pro oratorio privato.

ciiptum impetravit adeo exsecutori videatur indignus, ut aliorum offensionem futura sit gratiae concessio; quod ultimum si accadat, exsecutor, intermissa executione, statim ea de re certiores faciat rescribentem (can. 54, § i).

Quod si in rescripto *concessio gratiae* exsecutori committatur, ipsius est pro suo prudenti arbitrio et conscientia gratiam concedere vel denegare (can. 54, § 2).

c) Rescripta, quorum praesentationi nullum est definitum tempus, possunt exsecutori exhiberi quovis tempore, modo absit fraus et dolus (can. 52). Ceterum exsecutor procedere debet ad mandati normam, et nisi conditiones essentielles in litteris appositae, impleverit ac substantialem procedendi formam servaverit, irrita est executio (can. 55). Adhaec executio rescriptorum, quae forum externum respiciunt, scripto facienda est (can. 56).

d) Rescriptorum exsecutor potest alium pro suo prudenti arbitrio sibi substituere, nisi substitutio prohibita fuerit, aut substituti persona praefinita. Si tamen fuerit electa industria personae, exsecutori non licet alteri committere nisi actus praeparatorios (can. 57). — Denique rescripta quaelibet etiam executioni mandari possunt ab exsecutoris successore in dignitate vel officio, nisi fuerit electa industria personae (can. 58).

e) Exsecutori fas est, si quoquo modo in rescriptorum executione erraverit, iterum eadem executioni mandare (can. 59, § 1).

f) Quod attinet ad taxas pro rescriptorum executione, servetur praescriptum can. 1507, § i (can. 59, § 2), qui quoad rescripta statuit : « Praefinire taxas... pro executione rescriptorum Sedis Apostolicae..., in tota ecclesiastica provincia solvendas, est Concilii provincialis aut conventus Episcoporum provinciae ; sed nulla vi praefinitio eiusmodi pollet, nisi prius a Sede Apostolica approbata fuerit. » Praeterea in dispensationibus matrimonialibus pro non pauperibus tantum modo modica aliqua praestatio ex titulo expensarum cancellariae a locorum Ordinariis eorumve officialibus exigere potest, reprobata quavis contraria consuetudine. Si aliquod emolumentum exegerint, tenentur ad restitutionem. Excipe, si facultas aliud emolumentum exigendi a Sancta Sede expresse eis data fuerit ; et si exegerint, tenentur ad restitutionem (can. 1056).

210 VIII. Revocatio rescripti. Rescriptum revocatur tantum per *peculiarem actum* Superioris, non vero per legem contrariam, nisi aliud in ipsa lege caveatur, aut lex lata sit a Superiore ipsius rescribentis (can. 60, § 2). Rescriptum tamen, per peculiarem Superioris actum revocatum, perdurat usque dum revocatio ei, qui illud obtinuit, significetur (can. 60, § 1).

Nota 1. Per Apostolicae Sedis aut dioecesis vacationem nullum eiusdem Sedis rXpostolicae aut Ordinarii rescriptum perimitur, nisi aliud ex additis clausulis appareat, aut rescriptum contineat potestatem alicui factam concedendi gratiam peculiaribus personis in eodem expressis et res adhuc integra sit (can. 61). Ex hisce sequitur, rescriptum in vacatione Sedis non cessare: 1° quando gratia iam facta est; quod obtinet, ut diximus, quando rescriptum conceditur in forma gratiosa aut in forma commissoria quidem, sed cum exsecutore necessario; 2° quando gratia facienda est, *et* res iam non est integra.

Nota 2. Si rescriptum contineat non simplicem gratiam, sed privilegium vel dispensationem, servantur insuper praescripta canonum qui sequuntur (can. 62), i. e. qui de privilegiis et dispensationibus agunt (n. 196 sq., n. 178 sq.).

§ IV. De consiliis

(S. Thom. i. 2, q. 108, a. 4).

1. Notio. Consilium hic intelligitur ordinatio, qua aliquid secundum 211 se prae alio suadet, non tamen praecipitur. Obiectum est illud, quod secundum se alio melius est; cuiusmodi est v. g. virginitas.

II. Exsistentia consiliorum patet *primum* e S. Scriptura: « De vir- 212 ginibus autem, ita S. Paulus, praeceptum Domini non habeo, consilium autem do tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis... Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam bene facit, et qui non iungit, melius facit » *. *Deinde* rationi patet, esse actus, qui secundum se aliis perfectiores sunt, ideoque secundum se prae aliis suadentur, non tamen praecipiuntur. Ita v. g. secundum se perfectius est pinguiorem quam minus pinguem eleemosynam erogare.

III. Obligatio sequendi consilium. 1. Non est, uti patet, obligatio fa- 213 ciendi, quod secundum se perfectius, hic et nunc vero minus perfectum est. Ita v. g. saepius hic et nunc praestat studere, quamvis secundum se oratio perfectior sit.

2. Alia quaestio est, num sit obligatio praeferendi, quod hic et nunc perfectius est (intellige: quod ab acturo hic et nunc pro perfectiori habetur), actioni (vel omissioni), quae hic et nunc mirius perfecta est; de qua quaestione hodie acriter disputatur. Iam vero alii: affirmant obligationem faciendi, quod hic et nunc ab agente pro perfectiori habetur. Alii ' negant, quibus assentiendum videtur. Etenim *primum* perfectius neque obligat ex obiecto, quippe quod non praescribatur; neque ex eo

' i. Cor. VII, 25-40; cfr. Matth. X:X, 17 sq. ----- 2. Ita v. g. De Lugo, De poenit. disp. III, sect. 1, n. 9-10; Garrigou-LaGrange, Perfection chrétienne et contemplation, t. III, p. 532. ----- '. Ita v. g. Caietanus in 2. 2, q. 186, a. 2, ad 2; Prümmer, Man. Theol. Mor. I. I, n. 131 et l. II, n. 324; Krusberg, in Collectanea Mechliniensia, 1929, p. 425.

quod omissio eius non posset fieri ex fine honesto ; potest enim omitti ob finem honestum operis minus boni. *Deinde*, admissa obligatione faciendi quod perfectius est, ob eandem rationem admittenda foret obligatio illud faciendi modo perfectiori, ideoque ex caritate actuali. Eiusmodi autem obligationem nemo affirmaverit.

Obi. i. Cum homo totus sit ad finem, ordo rationis exigit, ut finem consequatur quantum illum consequi possit. Atqui huic obligationi non satisfacit, qui minus perfectum praeferit perfectiori.

Resp. Ex eo quod homo totus est ad finem, non sequitur, quod debet finem consequi quantum illum consequi potest. Hoc enim admissum, homo non solum deberet semper eligere quod perfectius est, verum etiam illud peragere modo perfectiori seu ex caritate actuali. Atqui saltem posterius, ut supra notavimus, nemo admiserit. Sufficit, ut homo semper et in omnibus recte, non autem requiritur, ut semper et in omnibus perfectiori modo se habeat ad finem.

Obi. 2. Nequit assignari finis honestus ob quem minus perfectum praeferatur perfectiori. Eiusmodi finis non consistit in eo, quod perfectius omittitur praecise et solum, quia placet illud omittere, cum talis volitio esset otiosa, carens pia utilitate aut iusta necessitate (cfr. S. Thom. 2. 2. q. 54, a. 3). Neque consistit in fine, ob quem ponitur minus perfectum; nam finis ille quidem sufficit ad ponendum minus perfectum separatim consideratum, non vero ad ponendum illud, occurrente perfectiori ; verbo : non datur ratio honesta eligendi minus perfectum *prae* perfectiori.

Resp. Nequit quis honeste minus bonum *iudicio* praeferre bono maiori ; sed potest illud honeste praeferre in *appetendo et eligendo*, quia ex una parte perfectius ratione sui seu ex obiecto non obligat, ex altera parte minus perfectum ratione suae honestatis appeti et eligi potest (cfr. S. Thom. De veritate, q. 23, a. 8, ad 9).

Obi. 3. Apud Matth. edicitur: «Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua » ;' quae in sententia adversariorum difficile exponuntur.

Resp. Haec satis explicantur de caritate super omnia, quae Deo Summo Bono est exhibenda.

Divus Thomas quaestionem non tractat speciali articulo, sed multi inveniuntur textus, qui propositionem nostram sat clare enuntiant ; quapropter lubet nonnullos allegare. *Imprimis* haec habet: «Observantia uniuscuiusque eorum in aliquo speciali casu pertinet ad *consilium secundum quid*, scilicet in casu illo; puta cum homo dat aliquam eleemosynam, *quando dare non tenetur*, consilium (paupertatis nempe) sequitur quantum ad factum illud ; similiter quando aliquis non sequitur voluntatem suam in aliquo facto, *quod licite posset facere*, consilium (obedientiae nempe) sequitur in illo casu » (1. 2. q. 108, a. 4). Ex hisce patet, S. Thomam supponere, quod etiam in particulari seu in concreto revera dantur opera meliora, ad quae homo non tenetur et quae licite omittere potest. *Deinde* in qu. disp. de Veritate, q. 23, a. 8, ad 9, refutans obiectionem. in qua electio minus boni perversa esse asseritur, ita respondet. Si ¶ aliquis *iudicio* praeferat id, quod est minus bonum, magis bono, erit perversitas electionis; non autem si praeferat in *appetendo*; non

enim homo tenetur prosequi meliora semper in *of>crando*. » *Denique* in I II. dist. 39, q. 3, a. 3» ad 6, uW loquitur de obligatione conscientiae, quae est dictamen rationis practicum, ostendens quid *hic et nunc* agendum sit, dicit: <Quando conscientia dictat alicui, quod bonum est facere aliquod opus consilii: si non faciat, non peccat, quia non apprehendit illud ut bonum debitum et praecepto subiacens. >

.Ç. *Afonsus* quaestionem non explicite tractat, sed concedit, ut *conditionate* absohantur, qui aliquas tantum imperfectiones confitentur, de quibus dubitatur an pertingant ad venialia Ergo imperfectiones necessario peccata venialia esse, negare videtur.

Ceterum notes :

a) Omnium consensu, qui negligit quod hic et nunc perfectius est, potest peccare ratione motivi inordinati, scandali, contemptus; potest praeterea sese exponere periculo, ne auxilia divina minuantur.

b) Practice saepius difficile determinatur, quid hic et nunc perfectius sit; eo magis quod ratio, ne quis nimis conatibus obruatur, neve scrupulis torqueatur, facile efficit, ut id quod in se minus perfectum sit, hic et nunc perfectius vel aequè perfectum evadat.

c) « Ad directionem animarum quod spectat, pressius insistendum est in pura et sancta intentione quam in longiore examine melioritatis. Qui sincera voluntate Deum quaerit, non tam metu peccati ducitur quam gaudio amoris, atque ascensiones in corde suo disponens, libenter adimplebit omnia quae ad maiorem sanctitatem perspicit esse utilia. Quo sensu intelligendum est notissimum illud S. Augustini ' effatum: « Dilige et quod vis fac... Radix sit intus dilectionis; non potest de ista radice nisi bonum existere »

CAPUT II.

De conscientia

(S. Thom. i. q. 79, a. 13; 1. 2, q. 19, a. 5; 2. Dist. q. 2, a. 4; De Veritate, q. 17, a. 1; Quodl. 8. q. 6, a. 13 et 15; S. Alf. Theol. mor. 1. I, n. 20-89, ed. Gaude; Hom. Ap. tr. 1)*

' VII in Ep. Jo. 8.-----'. Cruysberghs, apud Collect. Mechliniensia, 1929, p. 429.-----'. Cfr. Wafeelaert, De dubio solvendo in re morali dissertatio; Gaudé, De morali systemate S. Alphonsi Mariae de Ligorio historico-theologica dissertatio; Ter Haar, De systemate morali antiquorum probabilistarum dissertatio historico-critica; Ven. Innocentii PP. XI de Probabilismo Decreti Historia et Vindiciae (1924); Le BachEt, La question Ligorienne; De Caigny, De gemino probabilismo licito; De genuino morali systemate S. Alphonsi; Mandonnet, Le Décret d'Innocent XI contre le probabilisme; Lehmkuhl, Probabilismus vindicatus; Iansen, Geschichte und Kritik im Dienst der Minus-probabilis; WoUTERS, De Minus-probabilismo 2; Pagani, De regulis ad certam nobis conscientiam praestandam brevis tractatio; Arendt, Acquiprobabilismus ab ultimo fundamento discussus; BuCCERONI, Commentarii... Commentarius secundus de Conscientia et de Proba-

214 Postquam diximus de regula moralitatis remota seu de *lege*, disserendum nobis est de regula morum proxima seu de *conscientia*. Nimirum, ut lex hic et nunc seu in actu secundo obliget, requiritur, ut individuo innotescat atque ab eo ad actum particularem applicetur. Applicatur autem ad actum particularem per conscientiam, quae, ut docet S. Thomas, « addit supra scientiam, applicationem scientiae ad actum particularem » (De verit. q. 17, a 2, ad 2) Atque haec est conscientia *proprie dicta*, quae proinde importat iudicium de moralitate actus particularis.

At conscientia etiam sensu minus proprio sumitur pro habitu seu consuetudine hac vel illa ratione de actuum moralitate indicandi ; atque ita distinguitur conscientia *stricta*, *laxa* et *scrupulosa*. Praxeos causa etiam de conscientia ita spectata sermonem instituemus. Hinc duplex paragraphus, prior de conscientia proprie dicta, altera de conscientia improprie dicta.

Articulus I.

De conscientia proprie dicta.

Praemissa expositione notionum identidem recurrentium, dicemus *primum* de notione, divisione et vi directiva conscientiae proprie dictae, *deinde* de conscientia requisita ad licite agendum, *denique* de comparatione conscientiae requisitae.

§ I. De notionibus praevis.

215 Notiones, quae maxime recurrunt, et quarum praevia expositio summi momenti est, sunt: *certitudinis*, *opinionis* et *dubitationis*. Integritatis causa quaedam subiungemus de notione *probabilitatis*, cuius usus immoderatus tractatum de conscientia tantopere implicavit.

I. Certitudo est status mentis adhaerentis alicui cognoscibili absque prudenti formidine errandi. Dicitur « absque prudenti formidine » ; imprudens enim formido ne a certitudine fidei quidem semper exsulat. « Quandoque vero, inquit Aquinas, intellectus possibilis determinatur ad hoc, quod totaliter adhaereat uni parti (De Verit. q. 14, a. 1). Et alibi: « Certitudo nihil aliud est quam determinatio intellectus ad unum » (In III. dist. 23, q. 2, a. 4, sol. 3).

bilismo; Frins, De actibus humanis, pars III, de formanda conscientia; Valensise, Super systema Theol. Mor. hodie in scholis evulgatum brevis disquisitio; Mondino, Studio storico-critico sui sistema morale di S. Alfonso; Beaudouin-Gardeil, Tractatus de conscientia; Noble, La conscience morale; Wurth, Die psychologyschen Grundlagen der Gewissensbildung; Fernus, Zur Vorgeschichte der Moralsysteme von Pittoria bis Medina; Chollet, Conscience, in Diet, de théol. Cath. III, coll. 1156-1174; Van Oosterhout, Psychologie van het geweten; Rombouts, Geweten en gewetensvorming; Sweens, Theologia moralis fundamentalis'; Delerue, Le système morale de St. Alphonse de Liguori.

Certitudo distinguitur in *metaphysicam*, *physicam* et *moralem*, prout fundatur in essentiis rerum, in legibus physicis vel in legibus moralibus, i. e. quae inclinationes et mores hominum regunt.

Certitudo moralis dividi solet in *strictam* et *latam*. *Stricta* est, de qua modo diximus. *Lata* est, quae aliquam prudentem formidinem includit, seu « quae omnem prudentem formidinem non excludit » (S. Alf. I, 81); hinc dici nequit certitudo proprie dicta, sed referri debet ad *opinionem*, ut ex dicendis magis patebit.

II. Opinio est status mentis adhaerentis alicui cognoscibili cum prudenti formidine errandi. « Quandoque vero intellectus inclinatur magis ad unum quam ad alterum; sed tamen illud inclinans non sufficienter movet intellectum ad hoc, quod determinet ipsum ad unam partium totaliter; unde accipit quidem partem unam, tamen semper dubitat de opposita: et haec est dispositio *opinantis*, qui accipit unam partem contradictionis cum formidine alterius » (S. Thom. De Verit. q. 14, a. 1). Et alibi: « Opinans habet cogitationem sine assensu perfecto; sed habet aliquid assensus, in quantum adhaeret uni magis quam alii » (In III. dist. 23, q. 2, a. 2, sol. 1). Porro opinans assensum formidolosum, de quo sermo fuit, praebet propositioni seu uni contradictionis parti *ut verae*. « Opinans, inquit S. Thomas, dicit (utique cum formidine), *verum* esse quod opinatur » (In VI. Eth. lect. 8).

Coroll. I. Qui opinatur, legem exsistere, non penitus ignorat existentiam legis, sed eam aliquatenus cognoscit seu vere habet cognitionem positivam, etsi infirmam de ea.

Coroll. II. Qui opinatur, legem exsistere, sententiam faventem legi pro certo probabiliore, sententiam vero, quae libertati patrociniatur, pro certo minus probabili habet. Cum autem excessus probabilitatis parvus passim non clare ideoque non certo percipiatur, opinio certo probabilior passim *notabiliter probabilior* seu *lato sensu* (imperfecte, improprie) *certa* erit (cfr. S. Alf. Littere, III, n. 219).

III. Dubitatio est status mentis fluctuantis inter duas partes contradictionis propter nulla aut aequalia utrimque motiva. « Intellectus noster, inquit Angelicus, respectu partium contradictionis se habet diversimode. Quandoque enim non inclinatur magis ad unum quam ad aliud, vel propter defectum moventium, sicut in illis problematibus, de quibus rationes non habemus, vel propter apparentem aequalitatem eorum, quae movent ad utramque partem: et ista est *dubitantis* dispositio, qui fluctuat inter duas partes contradictionis » (De Verit. q. 14. a. 1). Rursus: « Quando homo non habet rationem ad alteram partem magis quam ad alteram, vel quia ad neutram habet, quod nescientis est, vel quod ad utramque habet

sed aequalem, quod *dubitantis* est, tunc nullo modo assentit, cum nullo modo determinetur eius indicium, sed aequaliter se habet ad diversa (III. Dist. 23, q. 2, a. 2, sol. 1). Nec aliter dicit S. Alfonsus: « Conscientia dubia est ea, quae suspendit assensum pro utraque parte dubii, remanetque anceps et haesitans » (I, 20) « Conscientia *dubia* ea est, quae indeliberata manens pro utraque parte assensum suspendit » (Hom. Apost. tr. I, n. 12). Docent igitur Doctores, quos citavimus, dubitantem neutri contradictionis parti *ut verae* assensum, ne infirmum quidem, praeberere. Cuius rei ultimam rationem hisce tradit S. Alfonsus: « Licet enim, quum utrique sententiae aequalis momenti rationes suffragantur, utraque vim haberet intellectum ad assensum movendi, *si oppositae sibi invicem non essent*; attamen, *quum directe hic sibi opponantur*, utraque vi assensum ad se trahendi iam destituitur et ob momentorum aequalitatem altera alteram elidit, nec aliud proinde nisi merum dubium ambae pariunt » (Dichiarazione del Sistenia, append, n. 21).

Ad dubitationem reducitur *suspicio*, i. e. status mentis, in quo alterutra opinio alicui *dubie probabilior* videtur. « Sicut omnes, inquit S. Alfonsus, et Probabilistae et Antiprobabilistae conveniunt, cum inter utramque opinionem modica est praeponderantia, ita ut valde tenuis et dubius sit excessus, tunc ambae opiniones aequae probabiles existimantur iuxta commune illud axioma: *Parum pro nihilo reputatur* » (I, 55, cd. 7a). Item S. Thomas: « Quidam actus intellectus habent cogitationem informem absque firma assensione, sive in neutram partem declinent, sicut accidit dubitanti, sive in unam partem magis declinent, sed lententur aliquo *levi* signo, sicut accidit *suspicienti*, sive uni parti adhaereant, tamen cum formidine alterius, quod accidit *opinanti* » (2. 2, q. 2, a. 1). Rursus: « Quod parum est, quasi nihil accipit ratio (1. 2, q. 14, a. 4).

Dubitatio seu dubium distinguitur:

1. In dubium *strictum* et *latum*. Dubium *strictum* seu proprie dictum est illud, quod modo descripsimus. Dubium *latum* est aliqua illa dubitatio seu haesitatio, quae remanet in statu opinionis: hinc non est nisi dubium improprie acceptum.

Dubium strictum dividitur in *positivum* et *negativum*, prout quis dubitat ob aequalia vel fere aequalia aut ob nulla vel levia hinc inde motiva. '

2. In dubium *speculativum* et *practicum*, prout dubitatur de moralitate actionis *in abstracto consideratae*, v. g. an liceat pingere die festo; vel de moralitate actionis *in particulari spectatae*, v. g. an liceat mihi pingere hac die festiva (S. Alf. I, 21).

* Quodsi S. Alfonsus (I, 20) edicit, haberi dubium *positivum*, < quando pro utraque parte, vel *saltem pro una* adest grave motivum », vocem *dubii* sumit in sensu latiori, quatenus dubium tam strictum quam latum involvit.

3- In dubium *iuris* et *facti*. Dubium *iuris* habetur, quando dubitatur de exsistentia, sensu, extensione vel cessatione ab intrinseco legis aut dispositionis, puta si dubitatur, num liceat pingere die festo. Dubium *facti* obtinet, cum dubitatur de facto vel re particulari, a qua applicatio legis vel dispositionis ad casum particularem pendet, puta si dubitatur, num quis legem impleverit vel a lege excusetur. Attamen in delineandis dubiis *iuris* et *facti* auctores non conveniunt.

IV. Probabilitas seu sententia *probabilis* a diversis diverso sensu accipitur. Alii eam sententiam dicunt probabilem, quae nititur fundamento gravi, ut forte certo minus gravi quam fundamentum sententiae oppositae; ita probabilistae. Alii exigunt, ut nitatur fundamento aequae vel fere aequae gravi ac oppositae; ita S. Alfonsus (Dell' Uso moder, c. 5, n. 25). Alii requirunt fundamentum adeo grave, ut mereatur assensum viri prudentis: quod soli opinioni probabiliori competit; ita passim philosophi. Opinio *tenuiter* vel *dubie* probabilis non dicitur probabilis nisi improprie.

Sententia probabilis distinguitur:

1. In probabilem *absolute* seu in se, et probabilem *comparative* seu relative, prout probabilis est spectata in se sola vel comparata cum opposita. *Comparative probabilis* est aut permulto probabilior seu probabilissima, aut certo seu multo probabilior, aut aequae seu fere aequae probabilis, aut — addunt alii — certo seu multo minus probabilis'.

2. In probabilem *sensu logico* et probabilem *sensu ethico* seu practico. *Sensu logico* probabilis est, quae habet rationes graves seu idoneas ad probandum. *Sensu ethico* probabilis est, quae habet rationes adeo graves, ut (saltem vi principii reflexi) actiones dirigere seu pro praxi probari possit.

3. In probabilem *intrinsece* et probabilem *extrinsece*. Dicitur probabilis *intrinsece*, si probabilis est ob rationes intrinsecas; probabilis *extrinsece*, si tanta ei patrocinator auctoritas extrinseca, ut ob eam prudenter habeatur pro intrinsece probabili. Ex hisce patet, probabilitatem extrinsecam resolvi in intrinsecam. Ceterum quoad extrinsecam probabilitatem primum notes propositionem 27TM damnatam ab Alexandro VII: « Si liber sit alicuius iunioris et moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet, reiectam esse a S. Sede Apostolica tamquam improbabilem » \ Dein observes haec :

Melius dicitur *sententia* quam *opinio*, quia opinio statum mentis designat. -----* Cfr. *De Minusprobabilistno* p. 14-17 — * Sententia, quae ab aliquibus dicitur *unice* probabilis, incidit in sententiam lato sensu certam. ----- * Denz.-Bannw. n. 1127.

a) « Auctoritas scriptorum non ex multitudine, sed ex eorum gravitate aestimari debet; ita ut paucorum vel etiam unius doctoris speciali scientia ac pietate praediti auctoritas aliis pluribus aliquando praeferenda sit » (S. Alf. Diss. de usu mod. op. prob. η. 88, a. 1757).¹

b) Maxima est auctoritas S. Thomae et S. Alfonsi. S. Thomam omnibus aliis praeferendum esse, nemo hodie negaverit. Ceterum ex variis documentis ecclesiasticis, quibus doctrina S. Thomae singulari prorsus modo celebratur atque inculcatur, sufficiat in memoriam revocasse Encyclicam *Aeterni Patris* (4 Aug. 1879), *Motu Proprio* Pii X c de Studio doctrinae S. Thomae in scholis catholicis promovendo » (29 lun. 1914), et canones 589, § 1 et 1366, § 2.

Maxima S. Alfonsi auctoritas patet tam ex eo quod ad dignitatem Doctoris Ecclesiae evectus est, quam ex pluribus eisque singularibus laudibus, quibus Ecclesia eius doctrinam condecorare atque commendare non desiit². Hinc in rebus controversis caute consulantur ii auctores, qui

¹. Gravibus auctoribus a S. Alfonso accensentur: Suarez, Soto, Azor, Canus, Sylvius, Caietanus, Bannez, Navarrus, Paludanus, Toletus, Sylvester, Lessius, Molina, Sanchez, Angelus, Vasquez, Armilla, Valentia, Layman, de Lugo, Castropalaus, Bonacina, Emmanuel Sa, Pontius, Cabassutius, Collet, Roncaglia, Salmanticensis, Petrocorensis, Abelly, Cardenas, Coninck, Gamachaeus, Isambert, etc., praeter D. Thomam, D. Bonaventuram, D. Antoninum et Scotum, quorum auctoritas aliis utique praeponi debet (Dissert. cit. l. c.).-----². Haec dignitas ex doctrina Bened. XIV «non pertinet ad doctores, qui fuerunt in Ecclesia, sed ad doctores ipsius Ecclesiae» (De Serv. Dei beatif. etc. l. 4, p. 2, c. 11, n. 11). Ad eam vero, ut docet auctor citatus, requiruntur, « eminens doctrina, insignis vitae sanctitas... et praeterea S. Pontificis aut Concilii Generalis legitime congregati declaratio » (l. c. n. 13). Lubet referre quaedam ex aliquibus documentis ecclesiasticis excerpta :

1. S. Poenitentiaria d. 5 Iui. 1831 respondit, non esse inquietandum confessarium, qui in praxi S. Poenitentiae omnes sequitur S. Alfonsi opiniones, quamvis non legat opera Beati Doctoris nisi ad cognoscendam accurate eius doctrinam, non perpendens momenta rationesve, quibus variae nituntur opiniones.

Haec tamen non applices opinionibus, quas declarationibus Ecclesiae adversari satis constat, quasve quis, inquisitione forte instituta omnibusque attentis, certo minus probabiles esse iudicet.

2. S. Poenitentiaria d. 19 Dec. 1855 cuidam professori respondit, ipsum, non obstante iuramento probabiliorismum et probabilioristarum sententias sequendi, posse « S. Alfonsi de Ligorio doctrinam in omnibus sequi et publice tradere. »

3. *Decretum Urbis et Orbis* d.d. 23 Martii 1871, *super concessione tituli Doctoris*. < Ipse (S. Alfonsus) errorum tenebras ab Incredulis et Iansenianis late diffusas, doctis operibus, maximeque Theologiae Moralis tractationibus dispulit atque dimovit. Obscura insuper dilucidavit, dubiaque declaravit, cum inter implexas Theologorum sive laxiores sive rigidiores sententias tutam straverit viam, per quam Christifidelium animarum Moderatores inoffenso pede incedere possent. »

4. *Litterae Apostolicae in forma Brevis* d.d. Iui. 1871, *super confirmatione tituli Doctoris*. « In Dei gloriam, spiritualemque hominum salutem unice intendens animum, plurimos libros conscripsit, sacra eruditione et pietate refertos, sive inter

facile a doctrina S. Thomae et S. Alfonsi recedunt, quique feriuntur hisce, quae Mercurelli iussu Pii IX rescripsit ad Vitozza, qui doctrinam S. Alfonsi adversus Ant. Ballerini defenderat: « Commendandum duxit (Sanctitas Sua) propugnandas te suscepisse laudes ab Ecclesia tributas S. Alfonsi doctrinae, eorumque malitiae studuisse occurrere, qui abusi dispositionibus in eadem institutis, illam deprimere sunt conati » †

c) Quoad modum, quo S. Alfonsus suum de sententiarum valore iudicium profert, iuvat notare haec:

«) Generatim ipsi practice probabilis est ea sententia, quam probabilem dicit.

/?) Si unam sententiam *probabiliozem*, alteram *probabilem* vocat, intelligit *dubie probabiliozem dubicque minus probabilem*, ita ut posterior quoque pro practice probabili ab eo habeatur'. — Si de aliqua sententia dicit: «Non improbabiler dicitur», vel: «Non videtur improbabilis»; vel: «Probabiliter dicunt auctores», vel v. g.: « Probabiliter dicit Lugo », tunc regulariter sententiam, de qua agitur, pro practice probabili habet. — Si, probata doctrina proposita, addit v. g.: < Lugo animadvertit », passim eiusmodi animadversionem approbat

y) Si scribit: «Dicunt Doctores, probabiliter licere», ex eo non certo patet quid ipse sentiat. — Si quas sententias neque probabiles neque improbabiles dicit, suum de ipsis iudicium reticet. — Si unam sententiam *probabiliozem* dicit, de opposita vero nullum profert iudicium vel de ea dicit: c Non audeo eam damnare » ; « non audeo improbabilem dicere », non ideo eam practice probabilem pronuntiat, sed rem aliorum iudicio relinquit (Praef. S. Alf. l. V, n. 76).

d) Si aliquam sententiam dicit *veriozem, longe, multo, notabiliter, certo probabiliozem* vel *communiozem* et *probabiliozem*, oppositam non habet pro satis fundata.

r) Si quam sententiam vocat *communem* aut *communiozem*, nec aliquod de opposita profert iudicium, prior passim sua dici debet.

Denique si de doctrina S. Doctoris dubitatur, quandoque ex diversorum operum et locorum collatione dubium solvi potest.

§ II. De notione, divisione et vi directiva conscientiae proprie dictae.

Conscientia tam physice quam moraliter sumi potest. Conscientia 216 *physice sumpta* seu conscientia physiologica est facultas cognoscitiva redeundi ad proprios actus. Conscientia *moraliter sumpta* seu conscientia moralis importat iudicium de actuum nostrorum moralitate; estque duplex, *antecedens* et *consequens*, prout respicit actum (resp. omissionem)

implexas Theologorum tum laxiores tum rigidiores sententias ad tutam muniendam viam, per quam Christi fidelium animarum Moderatores inoffenso pede incurrere possent; sive ad Clerum informandum instituendum».

5. Denique *Congregationes* in suis responsis iteratim atque diserte interrogantes ad doctrinam S. Alfonsi praesertim remiserunt (*De Minusprobabilismo* ', p. 46-48).

Nouv. Rev. théol. VII, p. 98. ----- : Cfr. *De Minusprobabilismo* '. p. 64-65.

ponendum vel positum. *Antecedens* actum ponendum praecipit, prohibet vel permittit. *Consequens* actum positum approbat vel reprobatur et consequenter laetificat vel remordet (S. Thom. De verit. q. 17, a. 1). Patet autem, moralitatem actionis non pendere a conscientia consequente, quae actum subsequitur, sed a sola conscientia antecedenti : a. v. haec, non illa est regula moralitatis. Hinc de sola conscientia antecedenti nobis sermo est.

217 I. Notio. Conscientia (moralis, antecedens) est dictamen intellectus practici, quo quis iudicat, actionem particularem sibi praeceptam, vel prohibitam, vel liberam esse (S. Alf. I, 2; cfr. S. Thom. 1, q. 79, a. 13; De veritate, q. 17, a. 2). Dicitur:

1. *Dictamen*, quia conscientia est actus, non autem facultas vel habitus.
2. *Intellectus practici*, i. e. intellectus, quatenus hic quod apprehendit, ad operationem dirigit; quod est intellectus practici, qui « veritatem cognoscit sicut (intellectus) speculativus, sed veritatem cognitam ordinat ad opus » (S. Thom. 1, q. 79, a. 11, ad 2).
3. *Actionem particularem*; nam conscientia non est iudicium de moralitate actus considerati in genere et in abstracto, sed de moralitate actus spectati *in particulari et in concreto* (S. Thom. De veritate, q. 17, a. 2; S. Alf. I, 2)
4. *Sibi*, nimirum conscientia iudicat de moralitate actus prout est *ipsius iudicantis*, seu prout ab ipso indicante poni aut omitti debet, aut prohibitu poni vel omitti potest.
5. *Praeceptam etc.* Scilicet conscientia moralis non iudicat de utilitate vel de delectabilitate actus, sed de eius *moralitate*, i. c. de morali necessitate vel de morali libertate actum ponendi vel omittendi.

Coroll. I. Conscientia est conclusio syllogismi, saltem virtualis. Propositio maior enuntiat aliquam legem. Propositio minor aliquem actum cum lege comparat; v. g.: Furtum est illicitum. Atqui ablatio istius rei foret furtum. Ergo ablatio istius rei mihi illicita est.

Coroll. II. Conscientia differt a *synteresi*. a *scientia morali*, a *scientia casuistica*, a *prudentiali* et ab *ultimo indicio practice*. *Synteresis* (*συντηρησις* i. c. conservatio) est habitus naturalis conservans prima et generalia principia practica, v. g.: Bonum

Indicia in ordine ad operationem formata distinguuntur in *speculativa*, *speculativo-practica* et *practico-practica*. *Speculativa* respiciunt veritatem, quae fundat moralitatem actus consequentis, v. g. existentiam alicuius facti ut: Hodie est dies Dominicus, vel valorem actus ut: Sacramentum ita ministratum invalidum est; etc. *Speculativo-practica* respiciunt moralitatem actus, sed solum in communi, ut: Missa die Dominico audienda est. *Practico-practica* versantur circa moralitatem actus in particulari, et constituunt conscientiam proprie dictam, ut: Hodie mihi Missa audienda est

est faciendum, malum fugiendum *Scientia moralis* est habitus acquisitus, qui versatur circa conclusiones generales e primis principiis deductas; puta: Unicuique suum relinquendum; atqui furtum proximo suum detrahit; ergo furtum est reiciendum. *Scientia casuistica* est habitus acquisitus, qui conclusiones scientiae moralis applicat ad casus particulares in abstracto consideratos. Conscientia autem conclusiones generales applicat ad casus particulares, cosque in concreto consideratos, prout hic et nunc in praxim ducendae sunt. *Prudentia* est habitus, qui intellectum dirigit in conclusionibus deducendis et applicandis. Conscientia vero est ipsemet actus applicandi conclusiones ad casus particulares in concreto consideratos. Denique *ultimum indicium practicum* dictat tantum, aliquid esse agendum vel omittendum, non autem dicit de moralitate actionis vel omissionis.

II. Divisio. Conscientia dividitur:

218

1. *Ratione habitudinis ad veritatem*, in *veram* seu rectam | et *falsam* seu erroneam, prout moralitas, quae de actione particulari praedicatur, re ipsa inest actioni vel non inest ei (S. Alf. I, 3).

Conscientia erronea dicitur *vincibiliter* vel *invincibiliter* erronea, prout error potest vel non potest morali diligentia expelli.

2. *Ratione moralitatis, quae actui inesse iudicatur*, in *praecipientem*, *prohibentem* et *permittentem*, prout iudicatur, aliquid praeceptum vel prohibitum vel liberum esse.

3. *Ratione status mentis*, in *certam*, *opinativam* et *dubiam*. *Certa* est, qua quis firmiter, i. e. sine prudenti formidine de opposito, de actionis particularis moralitate iudicat. Distinguitur duplex, *directe* et *indirecte certa*. Prior nititur motivis, quae obiectivam actionis moralitatem ostendunt. Altera oritur ex principio generali reflexo et certo, quod applicatur ad actum, de cuius obiectiva moralitate dubium vel opinio tantum habetur'. Conscientia *opinativa* est, qua quis infirme, i. e. cum prudenti formidine de opposito, de actionis particularis moralitate iudicat. *Dubia* est, quae circa moralitatem actionis particularis anceps haeret atque assensum suspendit (p. 205 ; S. Alf. I, 20).

Conscientia *perplexa* habetur, quando quis in utraque parte apprehendit peccatum, neque conscientiam tutam efformare neque ab eligenda una parte abstinere potest; ut si quis censet — in eaque sententia persistit — se peccare, sive audiendo Missam infirmum solum relinquit, sive manendo apud infirmum Sacrum negligit (S. Alf. I. 10).

III. Vis directiva conscientiae. 1. *Conscientia certa sive vera, sive* 219
falsa seu erronea, est regula moralitatis, seu efficit, ut actio respectu

• — ■ — ■ — —

'. Alii *rectam* dicunt, quae prudenter eiformatur, sive vera sive falsa est. -----

'. Conscientia indirecte certa dici solet conscientia *probabilis* (S. Alf. I, 40). -----

'. Alii addunt: modo invincibiliter erronea sit. Sed conscientia certa necessario hic et nunc invincibiliter erronea est; talis enim conscientia supponit, hic et nunc ne

indicantis eam habeat moralitatem, quae iudicatur, ipsi inesse ; a. v. qui firmiter iudicat, actionem particularem sibi aut ponendam aut omittendam aut liberam esse, re vera aut tenetur eam ponere vel omittere, aut liber est. Etenim conscientia certa involvit iudicium firmum de Dei O. M. circa actionem particularem ordinatione. Atqui modus seu ratio agendi debent conformari eiusmodi iudicio, sive verum sive falsum est. Neglectus enim praedictae confirmationis involveret neglectum ipsius ordinationis divinae (S. Thom. De veritate, q. 17, a. 4, c. et ad 3 ; 1, q. 79, a. 13 ; i. 2, q. 19, a. 5; cfr. S. Alf. I. 5).

2. *Conscientia certa vi supra descripta gaudet non ex se, sed ex virtute legis divinae.* Ratio est, quia potestas obligandi seu moraliter ligandi nequit competere nisi superiori. Atqui conscientia hominis non est ipsi homini superior. « Conscientia, inquit S. Bonaventura, est sicut praeco Dei et nuntius ; et quod dicit, non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo, sicut praeco cum divulgat edictum regis »¹ (cfr. S. Thom. De veritate, q. 17, a. 3).

3. *Conscientia incerta, i. e. opinativa vel dubia de se vi directiva caret,* quia directio necessario fit in unum, ideoque procedere debet a conscientia, quae ipsa ad unum determinatur. Atqui conscientia incerta non determinatur ad unum sed circa diversa se habet. Quid faciendum sit ab eo, qui incertus sit, exponetur n. 221.

Coroll. I. Qui agit contra conscientiam certam praecipientem vel prohibentem, sive veram sive falsam, *tantum et tale* peccatum committit, quantum et quale in actu apprehendit. « Actus humanus iudicatur virtuosus vel vitiosus secundum bonum apprehensum, in quod voluntas fertur, et non secundum materiale obiectum actus » (S. Thom. Quodl. 3 art. 27).

Coroll. II. Qui malitiam actus apprehendit, nihil vero ne confuse quidem de gravi vel levi malitia cogitat, leviter tantum peccat. Attamen, passim adest ideoque praesumitur haberi sufficiens utut confusa in gravem malitiam advertentia et consensus: 1° si res manifeste gravis est ; 2° si agitur de homine quantitatem peccati parum curante.

Coroll. III. Qui ex conscientia erronea censet, se peccare, sive non implendo praeceptum, quod physice nequit implere, sive patiendo malum, v. g. stuprum, quod non valet impedire, non peccat. Habetur enim impotentia physica, ideoque deest voluntarium.

suspicionem quidem erroris ingeri Hinc eiusmodi conscientia, si quid praecipiat vel prohibeat, obligat, etiamsi conscientia vincibiliter erronea praecesserit ; si quid permittat, illuti hic et nunc iudicanti licitum reddit, quamvis errans fortassis haud sine culpa ad eiusmodi conscientiam fuerit perductus ideoque antea peccaverit.

¹. In II Sent Dist. 39, a. I. q. 3.

Coroll. IV. Qui in utraque parte apprehendit peccatum; si possit, conscientiam tutam sibi efformet veritatem inquirendo et dubium forte persistens ope principii reflexi prudenter solvendo. Si neque conscientiam certam sibi efformare, neque ab eligendo abstinere potest, eligat quod *minus* malum apparet⁵. Si utrumque apparet *aequale*, eligat pro libitu. Si nihilo minus censet, se peccare, tamen a peccato immunis est, quia deest libertas et nemo necessario peccat.

Si eligit quod apparet *gravius*, peccat quidem sed tantum pro rata excessus apprehensi; siquidem quoad totalem malitiam non est liber; excessum vero libere amplectitur.

§ III. De conscientia requisita ad licite agendum.

Prop. Ad licite agendum requiritur certitudo stricte dicta de honestate 220 *actionis hic et nunc ponendae. Patet i° Ex S. Scriptura. « Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est » (Rom. XIV, 23). Hic S. Paulus pertractat controversiam de esu ciborum, quem lex Mosaica prohibebat. Porro Apostolus edocet, peccare eum qui praedictos cibos manducet, discernens (dtazptvô[^]evoç. quod in contextu est: *secum ipso certans, dubitans, haesitans*'), num esus licitus sit. Ratio autem secundum Apostolum est, quia omnis actio, posita sine firma de honestate actionis persuasione, peccaminosa est. « Dicitur, inquit S. Alfonsus, *ex fide*, nempe *ex certo dictamine conscientiae*, ita ut homo in sua conscientia persuasum sibi habeat, quod agendo recte agat » (I. 55). Quae interpretatio deducitur ex contexta oratione (v. 2, 14, 22), atque hodiedum communitur admittitur⁵. Acedit 20 argumentum petitum *ex ratione*. Procul dubio peccat, qui vult et eligit actionem, sive bona sive mala sit, sive Deum offendat, sive non offendat Deum. Atqui ita agit qui vult et eligit actionem, de qua dubitat, num hic et nunc licita sit. Hinc S. Augustinus: «Efficere id, quod incertum est, an peccatum sit, certum peccatum est. Idem iteratim asserit S. Alfonsus (I, 22, 24; item I, 81 et Hom. Ap. I, 65, ubi docet, ne opinionem probabilissimam quidem per se et ultimo sufficere).*

Coroll. I. Auctores passim docent, sufficere, ut licite agatur, certitudinem latam. Verum id minus accurate dicitur; certitudo enim lata prudentem formidinem seu dubitationem latam adhuc admittit. Atqui non licet ponere actionem, quamdiu quis adhuc prudenter formidat, eam esse

⁵. Per se, i. c. ceteris paribus magis praecavenda transgressio praecepti naturalis quam positivi, divini quam humani, negativi quam affirmativi. ----- Per fidem non intelligi fidem supernaturalem, sed dictamen conscientiae, patet ex Cone. Later. IV (c. 41); intelligi autem dictamen *certum*, docent Estius, Beelen, Comely, Reittmayer, Bisping alique interpretes communiter. ----- ⁶. L. I, de Baptismo, c. 5.

peccatum formale seu veram Dei offensionem. Ceterum haec formido seu dubitatio lata facile excluditur per aliquod principium generale repexum. puta: Licet sequi opinionem lato sensu certam; quod principium alii etiam concomitans dicunt

Coroll. H. Sufficit, ut quis bona fide certus sit de liceitate actionis etiamsi fundamentum, cui certitudo innititur, minus solidum sit. Neque requiritur, ut quis reflexe iudicet, se esse certum.

Coroll. III. Qui agit cum dubio *practico* de honestate actionis, tantum et tale peccatum committit, quantum et quale est illud, de quo dubitat; perpetratur enim peccatum tantum et tale, quanti et qualis periculo se exponit (S. Alf. I, 22). Si sola ratio peccati apprehenditur, habetur peccatum speciei innominatae; quocirca tamen observes haec S. Thomae: « Ratio quando apprehendit aliquid ut malum, semper apprehendit illud sub aliqua ratione mali; puta quia contrariatur divino praecepto, vel quia est scandalum, vel propter aliquod huius modi, et tunc ad talem speciem malitiae reducitur talis mala voluntas » (1. 2, q. 19, a. 5, ad 3). « Notandum tamen est pro praxi, quod multi ignorant, graviter illicitum esse operari cum dubio practico de peccato gravi »¹.

§ IV. De comparatione conscientiae requisitae.

221 Dicimus de eo, qui conscientia ad licite agendum requisita caret, i. e. de eo, qui de actionis ponendae honestate certus non est. Porro:

I. Q-tu *certus non est de alicuius actionis honestate* — *nisi velit ab ea abstinere* — *ante omnia tenetur veritatem inquirere*, i. e. indagare, quae sit actionis moralitas. a. v. quae sit Legis aeternae circa illam ordinatio. Et sane qui praedictam inquisitionem negligit, vilem habet ipsam ordinationem divinam, quippe quam infringendi periculo temerarie se exponat. Hinc S. Thomas: « In rebus autem dubiis et incertis ratio non profert indicium absque inquisitione praecedente; et ideo necessaria est inquisitio rationis ante indicium de eligendis; et haec inquisitio consilium vocatur » (1. 2, q. 14, a. 1). Et S. Alfonsus: « Ad licite operandum debemus in rebus dubiis veritatem inquirere » (1. 54).

222 II. Quoad *modum* inquirendae veritatis haec tene:

1. Indaganda et comparanda sunt argumenta (intrinsic et extrinsic seu auctoritates) utriusque sententiae sibi invicem oppositae. Etenim in dubiis una pars prae altera eligi debet. Atqui « electio importat *collationem* quamdam praecedentem » (S. Thom. 1. 2, q. 13, a. I.)

2. Inquisitio fieri debet diligentia morali et proportionata tam personae

¹ Cir Marc, n. 37; Vind. Allons. I, p. 504.

Aertnys-Damen. I, n. 64.

inquirenti quam gravitati rei, de qua agitur, et tempori, quod inquisitioni impendi potest. Minus docti doctiores, v. g. parochum, confessarium consulendo, doctiores sua ipsorum inquisitione veritatem attingere conentur. « Sat erit, inquit Bencd. XIV in Encyclica « De Praeparatione ad Annum Universalis lubilaei » (26 Jun. 1749), confessarios monuisse, ut in re dubia propriae opinioni non innitantur; sed antequam causam dirimant, libros consulant quamplurimos, eos cumprimis, quorum doctrina solidior; ac deinde in eam descendant sententiam, a quam ratio suadet, ac firmat auctoritas. Nec aliud sane docuimus in nostra Encyclica super usuris ». Praeterea maiori diligentia opus est, si de re magni momenti, puta de notabili restitutione agitur, quam si de re parva sermo est.

Si quis, inquisita veritate, pergit dubitare seu certus non est de actionis honestate, disputatur, quatenus qui ita theoretice dubitet, ad certitudinem practicam devenire atque actionem ponere possit. Porro diversa ad hoc quaesitum responsa constituunt diversa systemata moralia, de quibus nunc dicendum nobis est. Patet autem, controversiam hanc summi momenti esse: siquidem systema morale totam doctrinam moralem moderatur, atque innumeris, quae in ea occurrunt, dubiis pro praxi solvendis viam aperit. De gravissima hac materia dicturi exhibebimus *primum* notionem systematis moralis, statum quaestionis controversae et diversa systemata; *deinde* probationem systematis, quod verum nobis videtur. *Denique* quaedam subiungemus de quibusdam effatis systemati morali affinibus, de momento controversiae inter aequiprobabilistas et probabiliistas, deque usu systematis moralis.

PUNCTUM I.

Notio systematis, status quaestionis, diversa systemata.

I. Notio systematis. Systema morale, prout hic sumitur,¹ est principium generale, quo quis, post debitam inquisitionem de actionis (vel omissionis) honestate certus non est, conscientiam practice certam sibi efformat. Cuius definitionis sensus ex ipso statu quaestionis nunc exponendo patebit.

II. Status quaestionis. Quaestio versatur circa dubia, quae proxime et directe ad actionis moralitatem spectant, non autem alia. Itaque:

i. Quaestio non versatur circa dubia, quae proxime et directe respiciunt v. g. actus valorem, materiam sacramentorum etc. In hisce dubiis et generatim quoties aliquod bonum obtinendum vel malum vitandum est, quod a conscientiae dictamine non pendet, per se pars seu opinio tutior.

Systema morale *sensu latiori* sumptum est universa morum scientia per prima sua principia apto ordine constructa.

ut dicitur, sequenda est. Haec igitur per se eligi debet: i° in collatione sacramentorum; 2° in periculo damni spiritualis vel temporalis proprii necessario vitandi, cuiusmodi sunt v. g. periculum vitae vel peccati formalis; 3° in periculo damni spiritualis vel temporalis alieni necessario praecavendi. Hinc v. g. medicus tenetur adhibere medicinam, quae ipsi securior videtur. Dixi *per se*, quia si necessitas urgeat et pars tutior in praxim deduci nequeat, licet v. g. in ministratione sacramenti uti opinione etiam tenuiter probabili (S. Alf. I, 42-53). Ceterum haec omnia in respectivis Theologiae Moralis tractatibus aptius atque uberius evolvuntur nec, ut diximus, ad statum quaestionis hic pertractandae pertinent.

2. Quaeritur vero, quodnam sit principium generale, quo in dubio theoretico de actionis honestate conscientia practice certa comparetur; a. v. inquirimus, quatenus licite agat ille, qui, inquisita veritate, ipsemet non sit certus de actionis (vel omissionis) moralitate; seu qui ipsemet certus non sit, utrum necne existat lex, quae actionem (vel omissionem) prohibeat, seu utrum opinio quae faveat legi, an ea quae libertati patrocinetur, vera sit. Dicitur:

a) *Quatenus licite agat ille*. Itaque non quaeritur, quid quis in dubio *aliis* imponere possit vel debeat, sed quatenus *ipsemet dubitans* licite agat.

b) *Inquisita veritate*; siquidem, debita inquisitione omissa, ad principium reflexum recurrere non licet.

c) *Iipsemet*. Hinc non inquirimus, quatenus quis licite ponat actionem, de cuius obiectiva moralitate *alii* certi non sint; indagamus vero, quatenus eam licite ponat, qui *ipsemet* de obiectiva eius moralitate certus non sit.

d) *Certus non sit*, i. e. aut in *statu dubitationis* circa actionis obiectivam moralitem versetur, aut *opinetur*, eam esse objective inhonestam.

Itaque quaerimus regulam certam et universalem, qua, concurrentibus duabus opinionibus de actionis moralitate, quarum una legi favet, altera libertati, tuto diudicetur, quandonam in praxi fas sit sequi partem libertatis, quandonam debeamus legem implere.

Porro ad quaestionem propositam a diversis diverso modo respondetur; quae quidem diversa responsa, uti iam supra dictum est, diversa constituunt systemata moralia ‘.

’. Sunt qui censeant, opus non esse systemate morali. Verum qui ita censeant, falluntur atque ipsimet inscii aliquod systema admittunt. Etenim certum est, plurima de obiectiva actionum moralitate occurrere dubia. Hinc ipsimet adversarii debent respondere atque respondent ad quaesitum, quatenus in eiusmodi dubiis agere liceat iam vero illud, quod ad quaesitum dant responsum, ipsorum systema morale est.

III. Diversa systemata. Enumerantur septem, quae sunt: *Tutiorismus* 225 *absolutus*, *Tutiorismus mitigatus*, *Probabiliorismus*, *Aequiprobabilismus*, *Probabilismus*, *Laxismus* et *Systema Compensationis*.

Tutiorismus absolutus statuit: Non licet mihi sequi sententiam faventem libertati, nisi haec mihi *certa* sit; seu: Lex obligat me, nisi *certus* sim, eam non exsistere.

Tutiorismus mitigatus docet: Non licet mihi sequi sententiam faventem libertati, nisi haec mihi *probabilissima* sit; seu: Lex obligat me, nisi pro *probabilissimo* habeam, eam non exsistere.

Probabiliorismus edicit: Non licet mihi sequi sententiam faventem libertati, nisi haec mihi *probabilior* sit; seu: Lex obligat me, nisi pro *probabiliore* habeam, eam non exsistere.

Aequiprobabilismus profitetur: In dubio de *latione* legis licet mihi sequi sententiam faventem libertati, modo haec mihi *aeque vel quasi-aeque probabilis* sit ac opposita pro lege. In dubio vero stricto de *cessatione* vel *adimptione* legis servanda est lex.

Probabilismus contendit: Licet mihi sequi sententiam faventem libertati, modo haec mihi *vere probabilis* sit, idque etiamsi sententia contraria mihi *certo probabilior* sit; seu: Lex non obligat me, modo pro *vere probabili* habeam, eam non exsistere, idque etiamsi pro *probabiliore* habeam, eam exsistere. Atque haec valent, etiamsi lex certo *exstiterit*, modo *probabiliter* cessaverit vel impleta sit.

Laxismus usum opinionis etiam *tenuiter probabilis* admittit.

Systema Compensationis docet, in dubiis tutius esse sequendum, nisi incommodum relative grave excuset

*Tutiorismus absolutus**, *Tutiorismus mitigatus* et *Laxismus*† communiter reiciuntur; sustentur *Probabiliorismus*, *Aequiprobabilismus*, *Probabilismus* et *Systema Compensationis*. Admittimus *Acquiprobabilismum*, quod quidem systema comprobandum atque ab obiectionibus vindicandum aggredimur.

*. Ita Laloux, De actibus humanis; PoTTON, De theoria probabilitatis; Boisdron, Théorie et systèmes des probabilités; Pr ü m m E R, Manuale Theol. Mor. t. I. n. 351. Mc Donald, The Principles of moral science, p. 254. Singularem mentionem meretur systema Cardinalis d'ANNIBALE, qui in sua Summula Theologiae moralis (I, n. 262 et 264) unice principio possessionis innixus quoad dubium de exsistentia legis potius probabilismo, quoad dubium de cessatione vel implctione legis aequiprobabilismo calculum adicit. Systema illud *Systema Possessionis* seu *Possessionismus* dici posset. ----- 2. Alexander VIII confixit thesim: « Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam ». ----- † Innocentius XI damnavit propositionem hanc 3m: « Generatim, dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca, quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus ».

PUNCTUM II

Probatio veri systematis, i. e. Aequiprobabilismi.

Aequiprobabilismus triplici propositione constat, quarum prior probabiliorismo opponitur, probabilismo posteriores. Nimirum aequiprobabilistae contra probabilioristas docent: *Qui stricte dubitat de latione legis, non tenetur eam servare*. Contra probabilistas contendunt: *Qui stricte dubitat de cessatione vel adimptione legis, tenetur eam implere*; item: *Qui opinatur, i. e. qui pro certo probabiliore habet, legem existere, astringitur lege*. Itaque sint:

THESIS I.

226 Qui stricte dubitat de latione legis, a. v. qui pro aequae vel quae aequae probabili habet, legem non esse latam ac eam latam esse, non tenetur eam servare. Probatur:

I. Ex auctoritate S. Alfonsi. Haec namque ea est, ut systemati, quod ipse propugnauerit, gravem praesumptionem creare videatur. Atqui S. Doctor thesim propositam propugnavit.

Maiores hisce firmatur: i^o Ecclesia S. Alfonsum eximium Theologiae iMoralis magistrum agnovit, atque iteratis vicibus declaravit, eum tutissimum ac divinitus datum esse moderatorum animarum ducem (n. 215). Porro haec maxime debent valere pro praecipua Theologiae Moralis quaestione, i. e. pro *systemate morali*; immo praedictae laudes atque commendationes videntur vix posse cohonestari, si S. Alfonsus errasset in eligendo *systemate morali*, quod per totam scientiam moralem quam latissime patet eamque quasi pervadit, atque vi cuius innumera, quae in dicta scientia occurrunt dubia, pro praxi solvuntur. Quae confirmantur hisce, quae ex Actis Causae Beatificationis referunt Vindiciae Alfonsianae: '«Iam decretum erat latum super» «Nihil censura dignum», iamque discussae erant heroicae Alfonsi virtutes. At nihilominus iussu Pontificis nova instituta fuit *Positio super Virtutibus*, et quidem super *Prudentia*, non quoad istius virtutis exercitium, sed *ob nonnullas regulas morum*, in eius operibus contentas. Hinc praeter alias quaestiones particulares, ad severiorem trutinam revocata fuerunt speciatim *systema morale* et doctrina de consuetudinariis et recidivis ». Quibus peractis, Pius X;11 solemniter declaravit, de virtutum gradu heroico constare. Adhaec S. Poenitentiaria d. 19 Dec. 1855 cuidam Theologiae Moralis professori rescripsit, eum, non obstante iuramento propugnandi probabiliorismum, posse S. Alfonsi doctrinam sequi, et publice tradere

(η. 215). Hinc plures iique praeclari theologi fatentur, illud quod S. Alfonsus amplexus est systema, commendandum videri

Minor ab omnibus admittitur.

Obi. Cum petatum fuit a S. Sede, utrum per verba Decreti n Martii 1871, quibus S. Alfonsus dicitur « inter implexas theologorum sive laxiores sive rigidiores sententias tutam stravisse viam..., » utrum, dico, per ista verba aequiprobabilismus fuerit designatus atque prae probabilismo commendatus; responsum fuit, S. Congregationem iis verbis « nullam voluisse opinionem damnare aut unam alteri praeferre, sed solum facium designare ab omnibus admissum, quod videlicet S. Alfonsus suo systemate curaverit sive laxiores sive rigidiores evitare sententias.»

Resp. Responsum hoc a legitima auctoritate profectum non est, ut post diligens examen Romae institutum compertum fuit. Deest etiam in Editione authentica Decretorum S. R. C. A solo substituto Secretariae S. R. C. fuit datum nomine solius Secretarii.²

II. Ex auctoritate theologorum. Theologi hodiedum fere communiter thesim enuntiatam propugnant. De sententia S. Thomae postea sermo erit.

III. E ratione. Leges praeceptiva et prohibitiva sunt instar *ligaminis* spiritualis, ideoque, ut effectum sortiantur, hominem (positive) attingere debent: quod fieri nequit nisi per aliquam saltem notitiam proprie dictam lationis legis. « Sicut funis, inquit S. *Alfonsus*, non ligat, nisi applicetur rei ligandae per contactum, ita praeceptum non ligat nisi per eiusdem scientiam » (I, 76). Atqui in dubio stricto omnis notitia proprie dicta lationis legis deest. « Tunc, inquit S'. *Alfonsus*,... non legis notitiam habemus, sed tantum notitiam dubii sive quaestionis, an lex exsistat vel non » (I. 74). Noscitur quidem, utramque partem scilicet et lationem et non-lationem legis esse aeque probabilem, sed nulla habetur notitia de conclusione seu termino inquisitionis'.

Deinde in dubio stricto de latione legis, i. e. in dubio stricto, utrum lex aliquem actum prohibeat an permittat, omnis de ordinatione legis circa dictum actum seu de moralitate obiectiva istius actus notitia proprie dicta deest: quo posito, actus ille in actu secundo, ut dicitur, respectu mei extra ordinem moralitatis versatur, seu tanquam actus *mere phy-*

Ita v. g. Lehmkuih, Theol. mor.: I, 165; Νομῆν, De Prine, theol. mor., 239; SWEENS, Theol. mor. fund. ' n. 700 sq; Beauduin-Carden., o. c. p. 79. ----- Cfr. Ter Haar, Ven. Innoc P. P. XI de Probabilismo Decreti Historia et Vindiciae, p. 107.-----Itaque nec nos negamus, partes contradictorias in se consideratas vel etiam comparatas probabilitatem, quam ex bonis rationibus habeant, retinere oosse. Sed de hac re non agitur. Agitur de partibus, quatenus contradictorie oppositae sunt, seu quatenus sunt affirmatio et negatio simultaneae ad *unam* quaestionem de *veritate*.

siens est. Atqui nihil impedit, quominus eiusmodi actus ponatur, modo bonus finis accedat. Ergo in dubio stricto, utrum aliquis actus obiective permittatur an prohibeatur, illum actum ob bonum finem ponere fas est.

Quo magis argumentum modo allatum dilucidetur, noto haec: Vi nostrae *naturae* rationalis versamur quoad *esse* in ordine morali, i. e. in actu primo ligamur lege; at quoad *agere* vi nostrae *cognitionis rationalis* in ordine morali constituimur, i. e. in actu secundo lege ligamur. Hinc cum in dubio stricto nulla notitia proprie dicta de actus moralitate habeatur, quoad *agere* non versamur in ordine morali, nisi in quantum altiori lege nobis imponitur obligatio agendi semper ob finem honestum.

Neque opponas, illum actum fortassis a legislatore prohiberi. Id verum est, sed ista prohibitio, si locum habeat, ligat tantum meum *esse* rationale, a. v. ligat me, quia habeo *naturam* rationalem, sed *agere* meum tantum ligatur *cognitione* rationali.

Hinc in dubio stricto actus quoad meum *agere* non est in ordine morali; sed mere physicus est, et moralitatem debet recipere a fine.

Denique, si de lege positiva sermo est, valet principium n. 229 probatum: In dubio stricto conditio eius quod prius est, melior est conditione eius quod posterius est. Atqui libertas moralis lege praeceptiva (prohibitiva) positiva prior est.

227 *Obi. z.* In dubio prae omnibus cavendum est periculum peccandi materialiter seu transgrediendi ordinationem Dei prohibitivam.

Resp. j. Retorqueo argumentum; scilicet si in dubio prae omnibus cavendum foret periculum peccandi materialiter, etiam illicitum esset sequi sententiam *probabiliores* pro libertate. Atqui id nobiscum adversarii reiciunt.

Resp. 2. Nego assertum, saltem quatenus dubio stricto applicatur. Etenim admitti nequit, in dubio stricto ordinationem prohibitivam praeferendam esse ordinationi permissivae. Atqui si in dubio stricto prae omnibus cavendum foret peccatum materiale, in dicto dubio ordinatio prohibitive ordinationi permissivae praeferenda, seu prior prae posteriori tanquam norma agendi assumenda foret.

Maior deducitur ex eo quod ordinatio Dei legislatoris permissiva aequivalet ordinationi prohibitivae, seu ex eo quod iura hominis, utpote aequae ac officia eius a lege aeterna manantia, aequae sancta sunt ac officia.

Quid iuris sit in dubio stricto, ex aliis principiis deducendum est.

Atque haec etiam involvunt refutationem systematis *Compensationis*, quod docet, in dubio tutius esse sequendum, nisi incommodum relative grave excuset. Etenim systema illud nititur supposito, quod per se officium iuri est praeferendum, etiamsi concedatur, per accidens ob incommodum relative grave officium postponi posse. Atqui ex dictis liquet, praedictum suppositum esse reiciendum. Accedit quod doctrina ista vix applicari posse videtur; siquidem in singulis casibus inter se ponderanda forent non tantum gravitas legis et incommodum, quod legis adimpletio, spectatis adiunctis, secum ferret; verum etiam gradus certitudinis legis cum incommodo eius comparari deberet; quae omnia rite observare practice vix possibile videtur. Porro eiusmodi regulam et normam solvendi dubia rectam esse, nemo admiserit.

Obi. 2. In dubio melior est conditio possidentis, i. e. eius quod natura vel tem-

pore prius est. Atqui lex aeterna prior est libertate i. c. facultate morali ponendi actum. Ergo in dubio, utrum lex aeterna prohibeat actum, conditio legis aeternae melior est.

Resp. Cone. niai. Dist. min.: scilicet lex aeterna, quae *permittit* actum, prior est libertate i. c. facultate morali ponendi illum actum, *concedo*; lex aeterna, quae *prohibet* actum, prior est libertate, i. c. facultate morali ponendi illum, *nego*, seu potius in casu nostro dubium est, num lex aeterna aliquem actum prohibeat, an permittat i. e. an facultatem moralem illum actum ponendi concedat; in quo dubio, uti exposuimus, homo physica sua libertate pro libitu utatur, modo actum suum ponat ob finem honestum.

Coroll. I. Lex non obligat in dubio stricto: 1° num condita vel promulgata sit; 2° num aliquem casum vel personam comprehendat, quia stricte dubitatur, num quoad illum casum vel personam lata sit; 3° num *factum fundans legem locum habuerit*, quia stricte dubitatur, num lex iam inceperit seu potius, num iam applicari possit. Hinc v. g. licet manducare carnes in dubio, num dies Veneris advenerit; item comedere cum intentione celebrandi, in dubio, num sit media nox; item celebrare in dubio, num post mediam noctem aliquid sumpseris (S. Alf. I, 32, 97).

Pariter in dubio stricto, num lex sit *mixta* an *fure poenalis*, practice haberi potest pro pure poenali, quia stricte dubitatur, num lata sit lex, quae *actum* praecipiat. Denique in dubio stricto, num lex obliget sub *gravi* an sub *levi*, obligatio levis est, quia stricte dubitatur, num condita sit lex, quae *sub gravi* praecipiat (S. Alf. l. c.).

Coroll. II. Cum iuramentum promissorium et votum sint instar legum particularium, obligatio deest in dubio stricto, num iuramentum vel votum emissum fuerit (S. Alf. I, 28).

Coroll. III. Si de rebus distinctis agitur, licet in dubio stricto modo una, modo altera vel etiam insimul utraque sententia uti. Hinc v. g. fas est e duobus testamentis aequè probabiliter validis ac invalidis unum quæ validum, alterum quæ invalidum tractare, prout valor vel nullitas in tuum favorem cedit. Dixi « si de diversis rebus agitur », quia impossibile est in una eademque re individua insimul duabus opinionibus contrariis uti: id in casibus, qui ab aliquibus proponuntur, *specie tenus* tantum locum habet. Ceterum quaestiones, quae ab auctoribus huc referuntur, generali principio solvi nequeunt, sed potius singillatim suo quaeque loco pertractantur¹.

¹. Lubet tamen Lectoris gratia quasdam attingere quaestiones.

Quaerunt v. g. num liceat alicui, innixo opinione satis probabili de valore testamenti informis, acceptare hereditatem contra heredem ab intestato, simulque innixo opinione aequè probabili de nullitate eiusdem testamenti, retinere legata. Porro in exemplo proposito legata retineri nequeunt, quia certum est — et ideo casus prorsus extra nostram materiam versatur — ea heredi testamentario non

Coroll. IV. Parochianus et poeniteris ordinarie tuto sequuntur indicium pastoris vel confessarii prudentis, quia prudenter opinantur vel saltem pro aequae probabili habent, nulla lege prohiberi, quod ab ipsis licitum declaratur. Huc spectant haec S. Thomae: « Aliquis parvae scientiae magis certificatur de eo quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo quod sibi secundum suam rationem videtur » (i. 2, q. q. a. 8, ad 2).

THESIS II.

229 Qui stricte dubitat de cessatione vel impletione legis, a. v. qui pro aequae vel quasi aequae probabili habet, legem non cessasse vel non impletam esse, tenetur eam servare.

Dicitur « qui stricte dubitat » seu: « qui pro aequae vel quasi aequae probabili habet »; quandoquidem communiter admittitur, obligationem servandi legem abesse in dubio *lato* cessationis vel adimpletionis legis, a. v., ubi *probabilius* sit, legem cessasse aut adimpletam esse. Praeterea in dubio de *adimptione* legis plura praesto sunt principia, quibus attentis, factum adimpletionis passim pro *probabili* haberi potest. Eiusmodi principia sunt: *Quod regulariter, quod ordinarie fit, censetur esse factum; E.. communitur contingentibus prudens fit praesumptio.* Item: *In dubio omne factum praesumitur recte factum;* seu: *In dubio standum est pro valore actus* (S. Alf. I, 26). Quibus notatis, probatur thesis:

competere. Etenim testamentum in se validum est aut invalidum. Si prius, legata competunt legatario; si posterius, heredi ab intestato seu legali obveniunt.

Quaerunt quoque, quid licitum sit ei, qui coram se habeat duos cibos; unus certo caro est, sed dubitatur, quisnam talis sit. Porro licet ei satis probabiliter utrumque edere, si actus edendi etiam moraliter loquendo diversi sunt; secus si moraliter loquendo unum constituunt. Ratio *prioris* est, quia uterque actus aequae probabiliter obiective ideoque certo subjective licitus est, nec in casu obstat ratio, quae impedit, quominus eadem solutio valeat, si agatur de duobus actibus, qui moraliter loquendo unum constituunt. Ratio *posterioris* est, quia non licet actibus, qui moraliter unum constituunt, certo legem laedere.

Obi. Numquam licet certo laedere legem. Atqui id locum habet, etiamsi uterque actus etiam moraliter diversus sit.

Resp.: Nunquam licet certo legem laedere, i. c. ponere actum, quem legem laedere, certo noveris, *conc.*; i. e. ponere duos actus moraliter diversos, quorum alteruter legem laedet, cum tamen ignores, quisnam ex duobus legem laesurus sit, id negandum videtur, vel saltem satis probabiliter negatur.

Putat, aliquis dum *Sextam* orat, dubitat, num *Tertiam* dixerit. In casu passim pro probabili habere potest, *Tertiam* dictam esse; siquidem ex communiter contingentibus prudens fit praesumptio. Atqui communiter contingit, *Sextam* non inchoari, antequam *Tertia* dicta sit.----*; Putat, aliquis dubitat, num confessus sit cum vero dolore. In casu passim pro probabili habere potest, verum dolorem adfuisse. — ' Attamen hoc principium, quo passim utuntur canomstae et moralistic, valde ambiguum est: scilicet eatenus tantum valet, quatenus innititur alio

I. Ex auctoritate S. Alfonsi. Quamvis infitiamur nolum, thesim hanc non tanti faciendam esse quanti faciendae sunt theses prima et tertia, tamen negari nequit, eam latissime patere atque ad integrum pertinere systema, ita ut ea, quae supra (n. 214, 225) de S. Alfonsi auctoritate diximus, etiam huic thesi applicanda sint. Atqui S. Doctor, qui prius benigniori sententiae adhaeserat, re melius perpensa, eam revocavit (I, 29) atque rigidior sententiam propugnavit (I, 26-34); quod ceteroquin passim iam ab ipsis adversariis admittitur

II. Ex auctoritate theologorum. Sententia nostra olim communiter, etiam ab iis auctoribus, qui probabilismo adhaerebant, admissa fuit. Cuius asserti testes sunt *Suarez* et *Laymann*.³ Quod postea plures ab hac sententia recesserunt, non impedit, quominus consensus antiquorum theologorum aliquod argumentum nobis suppeditet.

III. E ratione. *Primum* in dubio stricto melior est conditio possidentis, seu—ut a voce ambigua *possidentis* abstineream—in dubio stricto conditio eius quod prius est, videtur melior esse conditione eius quod posterius est. Atqui lex ipsa eius cessatione et impletione prior est. Ergo in dubio stricto de legis cessatione vel impletione conditio legis videtur inelior esse (S. Alf. I, 29-34).

Maior hisce argumentis stabilitur: i° Principium nostrum sua sponte magis rationi placet principio contrario ab adversariis admittendo, quod est: in dubio stricto conditio eius, quod prius est, videtur peior esse conditione eius, quod posterius est; quae quidem spontanea rationis inclinatio nostrae doctrinae argumentum suppeditare videtur. 2° *Principium*, quod favet stabilitati seu stabili rationi agendi, praeferendum videtur principio, quod mutabilitatem seu mutabilem rationem agendi fovet.

principio praesumptionis. Id autem fit, quum dubitatur de *modo*, quo actus positus est; quo casu pro probabiliori haberi potest, ea omnia peracta esse, quae ad valorem requiruntur. Secus si modus, quo actus positus est, cognoscitur, sed disputatur, *num actus ita positus validus sit*.

³. Cfr. *De Minusprobabilismo*,³ p. 133-139, ubi refutantur ea, quae aliqui olim obiecerunt. ----- *Suarez* pertractans quaestionem, utrum qui dubie impleverit iuramentum, illud adhuc implere teneatur, respondet: « *Extra controversiam est, illum teneri,* » quia « in dubio melior est conditio possidentis » (De Relig. tr. 5, l. 2, cap. 33 n. 7); quae solutio est mera applicatio nostrae thesios ad casum particularem. -----'. *Laymann* ita dicit: « Posterior vero pars assertionis est *communis* » (Theol. mor. l. 1, tr. 1, c. 5. § 3, n. 31), scii, quod qui dubitat, num votum vel promissionem impleverit vel alii cuicumque debito satisfecerit, obligatione tenetur. ---- 4. Hoc sensu 5. *Alfonsus* et alii accipiunt principium possessionis, quatenus respicit materiam a materia iustitiae distinctam; verum, quum alii aliter illud explicant, ab ista denominatione abstinuimus, memores huius: « Sapiens est non curare de nominibus » (S. Thorn. In II, dist 3, q. 1). Quibus notatis, argumento nostro non nocent, quae plures theologi de natura principii possessionis causantur.

Atqui principium nostrum stabilitati, contrarium vero mutabilitati favet. 3° Accedit quod principium a nobis statutum valet pro foro *externo*. Eccur pro foro *interno* praecise contrarium principium foret admittendum?

Dein thesis nostra probatur ex eo quod thesis probabilistarum saltem dubia est: nimirum lex, quae dubie cessavit dubieve impleta est, obligat nisi *demonstretur* seu *certum* sit, eam non obligare. Atqui illud *certum* esse, nemo qui prudens audit, pertenderit.

Maior evincitur e principio ab omnibus admisso: *In dubio practico non omnino soluto pars tutior sequenda est.*

Ut *minor* comprobetur, sat erit advertere haec: i° Argumenta adversariorum, prout mox videbimus, aut petitionem principii involvunt, aut eiusmodi sunt, ut ipsamet ulteriorem probationem exigant. 2° Adde, permultos semper eosque graves et insignes theologos contrariae sententiae patrocinos esse. 3° Denique argumenta nostra videntur eiusmodi esse, ut ne adversarii quidem omnem ipsis probabilitatem denegaturi sint. Quibus omnibus attentis atque bene libratis, nemo affirmaverit, sententiam probabilistarum extra dubium positam esse.

230 *Obi.* 1. Lex stricte dubia omnium consensu non obligat. Atqui lex, quae aequè probabiliter cessavit, hic et nunc stricte dubia est.

Resp. Dist. mai.: Lex, quae in praesenti stricte dubia est, *neque prius certo existit*, non obligat, *con*; lex, quae in praesenti stricte dubia est, sed *prius certo existit*, non obligat, *nego*. Eam obligare, supra probatum est. Eadem distinctione *dist. min.*

Instabis: Lex, quae in praesenti stricte dubia est, neque prius certo existit, non obligat *praecise quia dubia est*. Atqui si eiusmodi lex non obligat, praecise quia dubia est, idipsum affirmandum est de *omni* lege dubia. Iam age lex, quae aequè probabiliter cessavit, stricte dubia est. Ergo etiam eiusmodi lex non obligat.

Resp. Maior parum accurata, atque ex eo capite manca est, quod negligit principium possessionis; siquidem id praecise efficit, ut lex, quae aequè probabiliter cessavit, utut stricte dubia, tamen indirecte obliget (n. 229).

Obi. 2. Repugnat, lege dubia obligationem certam induci, quia effectus nequit certior esse causa. Atqui lex, quae aequè probabiliter cessavit, evasit dubia.

Resp. Dist. mai ; repugnat lege dubia obligationem certam induci *directe*, *conc.* ; *indirecte*, i. c. vi principii possessionis vel saltem vi principii: In dubio practico non soluto pars tutior sequenda, *iicga*. Ceterum ipsi adversarii admittunt, lege, quae non est omnino certa, sed probabilissima vel fere certa tantum, obligationem omnino certam induci, utique indirecte (n. 225).

Obi. 3. Sicuti nihil obligationis pendet a notitia *certa* vel *saltem opinativa* legis, ita etiam *continuatio* obligationis a continuatione notitiae *certae* vel saltem *optimalivae*. Atqui eiusmodi notitia deficit in dubio stricto, num lex cessaverit vel adimpleta sit.

Resp. Nego mai, idque ob dissimilitudinem, quae inter utrumque casum habetur;

nimirum logi aequè probabiliter incipienti non favet possessio, favet autem legi, quae aequè probabiliter continuatur.

Obi. 4. Obligatio dubia obligatio nulla. Atqui obligatio legis, quae aequè probabiliter cessavit, evadit dubia.

Resp. I. Maior transeat; dist. min.; obligatio legis, quae aequè probabiliter cessavit, evadit dubia, *directe, cone.;* spectato principio possessionis, *nego.*

Resp. II. Nego mai., nisi allegetur principium certum, quo obligatio dubia certo nulla evadat. Atqui eiusmodi principium allegari nequit: quo posito, urgenda est regula: In dubio practico non soluto pars tutior sequenda.

Obi. 5. Quando agitur de obligatione imponenda, homo haberi debet ut reus, lex vero ut petitor. Atqui in dubio reus vincit petitem.

Resp.: Paritas, de qua adversarii dicunt, gratis fingitur. Dein, si comparisonem instituere velimus, is qui dubie implevit legem, haberi debet ut reus, qui vi sententiae iudicialis obligatione aliqua astringebatur, eique dubie tantum satisfecit. Utrum necne in eiusmodi casu obligatio urgeri debeat, pendet a solutione quaestionis nunc a nobis agitatae. Ceterum quisque persuasum sibi habeat, controversiam nostram per eiusmodi comparationes dirimi non posse.

Coroll. I. Lex obligat in dubio stricto, num explicite vel implicite 231 abrogata fuerit; num in ea fuerit dispensatum; num tempus, in quod statuta est, effluxerit; vel factum fundans legem cessaverit; vel dies, cui affixa est, elapsus sit; hinc v. g. non licet manducare carnes in dubio stricto, num dies Veneris transierit (S. Alf. I, 32).

Coroll. II. Quum iuramentum promissorium, votum, iniunctio poenitentiae sacramentalis sint instar legum particularium, obligatio persistit in dubio stricto, num iuramentum vel votum impleveris, poenitentiae satisfeceris, etc. (S. Alf, 1, 28, 29; Elenchus 2 Quaestionum reformat, q. 1).

Coroll. III. Lex obligat quidem in dubio stricto, num actus, quo impleatur, positus sit. Verum in stricto dubio, num *actus positus sufficiat ad legem implendam*, ulterior obligatio deest, quia in hac hypothesis dubitatur, num lex alium actum ac positus sit praecipiat.

THESIS III.

Qui opinatur, a. v. qui pro certo probabiliori habet, legem exsistere, 232 tenetur eam servare. Probatur:

I. E documentis ecclesiasticis. Haec quippe eiusmodi sunt, ut praesumptionem videantur creare contra doctrinam, quae docet, licitum esse sequi *certo minus probabilem* faventem libertati seu — quod idem est — non esse obligationem sequendi *certo probabiliolem* legi faventem. Lubet praecipua documenta seu edicta proferre.

i. *Congregatio S. Officii* decreto, d. 24 Sept. 1665 nomine Alexandri VII edito, non solum plures opiniones laxiores damnavit, verum etiam in decreti praefatione conqueritur < summam iliam luxurantium ingeniorum licentiam... per quam in

rebus ad conscientiam pertinentibus modus opinandi irrepsit alienus omnino ab Evangelica simplicitate et Sanctorum Patrum doctrina, et quem si pro recta regula fideles in praxi sequerentur, ingens irreptura esset christianae vitae corruptela ». Porro Stephanus Gradius, qui iussu Congregationis Indicis *Votum* de decreto lato exaraverat, diserte declarat, per modum et regulam opinandi a S. Pontifice improbatam *probabilismum* intelligi, additque se illud « propter fidelem illius temporis notitiam compertum habuisse »

2. *Benedictus XIV* in Constit. «*De praeparatione ad dñnum Universalis lubilaei*» (26 lun. 1749) monet confessarios, ut in rebus dubiis diligenter veritatem inquirent « ac deinde in eam descendant sententiam, quam *ratio suadet* et firmat auctoritas ». Atqui opinio minus probabilis a ratione potius *dissuadetur* quam suadetur. Ergo in eam descendere illicitum est¹.

3. *Alexander VII* hortatu suo effecit, ut Ordo Dominicanorum inde ab anno 1655 probabilismo bellum indixerit, illudque ex eo tempore strenuissime gesserit

4. *Congregatio S. Officii*, praeside atque praesente S. Pontifice Innocentio XI, d. 26 lunii 1680, decretum edidit, quo « Sanctitas Sua... mandavit, ut ipse (i. e. Thyrsus Gonzalez) libere et intrepide praedicet, doceat et calamo defendat opinionem *magis probabilem*, nec non viriliter impugnet sententiam eorum qui asserunt, quod *in concursu minus probabilis opinionis cum probabiliori sic cognita et indicata, licitum sit sequi minus probabilem* ». Deinde Praeposito Generali S. I. iniungitur, ut Patribus Societatis permittat impugnare minus probabilem, atque omnibus Universitatibus Societatis notum faciat, mentem Sanctitatis Suae esse, ut quilibet libere praedicto systemati adversetur⁴.

5. *Innocentius XI* consilio suo et nutu effecit, ut Thyrsus Gonzalez in Praepositum Generalem Societatis eligeretur, idque eo fine, ut Societatis sodales a probabilismo averteret. Deinde idem Pontifex voluit, ut a Congregatione Generali, quae Gonzalezium in Praepositum elegerat, decretum ferretur, quod omnibus Societatis sodalibus licentiam concederet severiorem tuendi doctrinam; quod factum est. Praeterea Innocentius XI Thyrsus Gonzalesio significavit, « se aliquid amplius contra probabilismum desiderare a Iesuitis, quam praescriptum sit per illud decretum » \

¹. Disp. de opin. probabili cum Honor. Fabri, c. 27., coli. De Minusprobabilismo³, p. 19-21. * S. Pontifex dicit quidem de sententia aliis imponenda, verum haec a fortiori valent, quando agitur de sententia, quam ipsimet sequi debemus. -----

Cfr. Patuzzi, Regola prossima, t. II, p. 91-94; Gonet, Clypeus, t. III, Diss. de consc. prob. Praef.; Concina, Apparatus, t. II, p. 174 (cd. 1763).----- \ Praedictum decretum *solius minus probabili* seu probabilismo, nequaquam vero *aeque probabili* seu acquiprobabilismo adversari, patet ex tenore ipsius decreti, quod de *solis opinionibus probabiliori* et *minus probabili*, nullatenus vero de *aeque probabili* dicit. Ceterum conferas, quae alibi hac de re disputavimus (*De Minusprobabilismo*¹, p. 24-35).

Forstmann cum Noi.oin negat, «verbis *cum probabiliori sic cognita et iudicalia* S. Pontificem intendisse sententiam *certe probabiliolem* » (Thcol. Mor. Gen. II. 143). Sed clarum videtur, ea confundi. Auctor addit: « Ponamus, S. P. intendisse certe probabiliolem; tunc *impugnavit* quidem probabilismum, sed hac impugnatione probabilismum nondum *damnavit* ». Haec ultro concedo; sed systema a S. Pontifice *impugnatum*, utut non *damnatum*, haud commendandum videtur. Subiungit quidem Forstmann l. c. « Possumus enim impugnare quod bonum putamus ». Sed nemo admiserit, a S. Pontifice impugnatum fuisse systema morale, quod pro bono seu recto habebat.-----* *De Minusprobabilismo*,¹ p. 35.

6. *Congregatio S. Officii*, in fine mensis Iunii 1693, communi suffragio consilium cepit precandi S. Pontificem Innocentium XII, ut opus Thyrsi Gonzalczii, quippe quo laxior impugnaretur doctrina, vulgandum curaret; cui voto S. Pontifex satisfecit.*

7. *Clemens XI* Praeposito Generali Societatis significavit, « rem gratissimam Sanctitati suae facturos Superiores Societatis, si praestent, ut lesuitae abstineant a ducenda et defendenda sententia, (piaie asserit, licitum esse usum opinionis minus probabilis et minus tutae* »).

8. Denique huc referri debent ea omnia, quibus Ecclesia doctrinam S. Alfonsi positive commendavit atque commendare non desinit. Et sane: 1° Ea, quam diximus commendatio, uti unicuique patet, adversatur doctrinae, quam S. Doctor, cuius doctrina commendatur, tandem reiecit. Atqui probabilismus, uti postea probabimus, a S. Alfonso relectus est. 2° Accedit quod Ecclesia tunc demum declaravit, de S. A. virtutum gradu heroico constare, quum Advocatus causae probavisset, S. Alfonsi sententia *solant* legem *stricte dubiam* non obligare seu probabilismum ab ipso reiectum esse; quod sane innuit, ea omnia, quibus eadem Ecclesia postea positive doctrinam S. Doctoris commendavit, aequiprobabilismo favere, adversari probabilismo. Sed iam satis de hisce, quippe quum ex cis seu ex auctoritate S. Alfonsi, quatenus eis innitatur, mox distincte atque speciatim argumentaturi simus.

Constat igitur, Ecclesiam probabilismo non favisce, cumque per edicta tam doctrinalia quam disciplinaria et mixta inhibuisse.

Ex dictis etiam consequitur — id quod obiter notatum velim — quam immerito plures heterodoxi Ecclesiae Catholicae exprobrent, quod doctrinam iusto laxiorem foveri: atque commendaverit, Ecclesiae Catholicae, inquam, quae iteratis vicibus animum probabilismo adversum prodiderit, nedum praedictum systema foverit atque commendaverit.

II. Ex auctoritate S. Alfonsi. Haec, ut supra diximus, ea est, ut systemati, quod ipse propugnavit, gravem praesumptionem creare videatur. Atqui S. Doctor tertiam quoque aequiprobabilismi thesim pro viribus propugnavit.

Minor, quae etiamnunc ab aliquibus negatur, hisce stabilitur:

1. *Primum* praesto sunt innumera ipius S. Doctoris testimonia, quorum plura proferre lubet:†

†. *De Minusprobabilismo*,¹ p. 35. ----- . *De Minusprobabilismo*,² p. 35-36. ----- Iansen, p. 34; *Vindiciae Aif.* l. n. 46; Bekthe, *Vie de S. Alf.* II, p. 640.

†. Ita Dollinger-Reusch, *Geschichte der Moralstreitigkeiten in der romisch-katholischen Kirche seit dem sechzehnten Jahrhundert*; Hermann. *Römische und evangelische Sittlichkeit*; Harnach, *Lehrbuch der Dogmengeschichte*; Hoensbroeck, *Die Ultramontane Moral.*-----'. Cfr. Ter Haar, *Ven. Innoc.* -----'. Quamvis S. Alfonsus primitus probabilismo patrocinator sit, duasque dissertationes (anonymas tamen), quae praedicto systemati favent, ediderit, unam anno 1749, anno 1755 alteram, illud tamen systema ex obedientia potius quam ex animo sectatus est; quod adeo verum est, ut S. Doctori anno 1750 in summo vitae

a) *Dell' uso moderato dell' opinione probabile* (1765). Ibidem docet; «Toties dixi, quod non tantum ille qui habet notitiam evidentem legis, sed etiam ille qui iuxta lumen rationis iudicat, opinionem stantem pro lege esse *notabiliter* aut *certo probabiliorem*, tenetur ad eam observandam, *etiamsi detur disceptatio inter doctores*; sicut de facto plures opiniones a multis auctoribus olim approbatas ego equidem reprobavi in opere meo morali, tanquam *certo minus probabiles* (c. 3, n. 81).

b) *Epistola ad Remondinium* (1769). « lesuitae communiter defendunt *minus probabilem* nos sequi posse; ego vero defendo, quum *cognoscitur* opinionem legi faventem *probabiliorem* esse, hanc nos debere sequi, neque sequi *minus probabilem* licitum nobis esse; qua de re lesuitae apud me conquesti sunt» (*Lettere*, II, n. 230).

c) *Epistola ad P. Villani* (1773). « In eo (i. e. in opusculo, cui titulus: « Dichiarazione dei sistema ») omnibus patefaciam, defensorem me esse doctrinae, quae opinionem legi faventem sequendam esse asserit, si haec nempe opinio sit *probabilior, probabilismumque a me penitus reprobari*. Unum hoc dico, legem nempe non obligare, ubi opinio illi suffragans *omnino dubia est* » (*Lettere*, II, n. 284).

d) *Theologia Moralis* (cd. 7a, 1773). Huic editioni S. Doctor adiecit *Monitum* ¹, in quo systema suum sic exponit atque comprobat: « Dico quod si opinio, quae stat pro lege, videatur *certe probabilior*, ipsam omnino sectari tenemur: nec possumus tunc oppositam, quae stat pro libertate, amplecti. Ratio, quia *ad licite operandum debemus in rebus dubiis veritatem inquirere et sequi; at ubi veritas clare inveniri nequit, tenemur amplecti saltem opinionem illam, quae propius ad veritatem accedit, qualis est opinio probabilior* ».

e) *Dichiarazione dei sistema che tiene l'autore intorno alia regola delle azioni morali* (1774) « Nonnulli me redarguunt dicentes, me esse probabilistam. Ego iterum in hoc brevi opusculo declaro, quod *non sum probabilista, neque sequor probabilismum, immo eum reprob...* Dico I, quod si opinio quae stat pro lege *appareat certo probabilior*, hanc sequi tenemur plures ob rationes, quarum princeps haec est, quod *in dubiis moralibus debemus sequi veritatem; quapropter, ubi non possumus veritatem clare invenire, saltem sectari debemus illam opinionem, quae propius ad veritatem accedit, qualis hoc in casu est ipsa opinio, quae nobis videtur probabilior. Itaque ipsa veritas, quae nos obligat ad eam sequendam, nos quoque*

periculo versanti id unum timorem iniecit, quod probabilismo fuerat patrociniatus. « Anno 1756 — ita enarrat Melchionna, qui rem coram viderat atque audierat — Beatus noster Pater intra hebdomadam maiorem mortifere aegrotaverat. E morbo quum paulisper convaluisset, tota nostra Nucerina familia eum gratulabunda convenit Tunc vero Alfonsus sic locutus est. « In summo hoc vitae periculo adductus nihil erat quod me inquietum atque anxium teneret. Hoc solum timorem mihi iniecit, quod nempe sententiam probabilem sectatus sum; verum quae directori praestanda erat obedientia id requirebat. » Insuper nec in citatis dissertationibus unquam explicite certo minus probabilem defendit, et in secunda dissertatione diserte excludit excessum notabilem. Immo iam inde ab anno 1759 probabilismo contradicere coepit. Cfr. Gaudé, p. 17 sq.

¹ Quanti S. Doctor hoc *Monitum* fecerit, patet ex hisce quae scripsit editori suo Remondinio. « Breve est utique hoc monitum, quippe quod unico contineatur folio; sed pluris ego hoc folium facio, quam quodlibet aliud, quod in libro desideraretur; et quia in illo exarando multum laboris insumpsi, et quia totum meum in re morali systema complectitur» (*Lettere*, III, n. 308).

obligat ad sequendam illam opinionem, quae stat pro lege, quando propius accedit ad eandem illam veritatem » (n. 2).

i) *Theologia Moralis* (editiones 8^a et 9^a, 1779 et 1785). S. Alfonsus in hisce editionibus inseruit *Monitum*, quod adiecerat septimae editioni, sicque iterum ex obligatione sectandi veritatem deducit, sententiam certo probabilior⁹em sequendam esse (I, 54). * Idem repetit I, 88: «Ubi enim veritatem certam non invenimus, illam sequi debemus opinionem, quae magis veritati se appropinquat. »

En igitur quaedam testimonia, quae luculenter efficiunt, S. Alfonsum probabilismum reiecisse.

2. *Dcin Minor* nostra confirmatur auctoritate. Et sane omnes fere auctores, qui nulli scholae additi sunt, S. Alfonsum saltem inde ab anno 1762 aequiprobabilismo suffragatum esse, testantur.’.

3. *Postremo* accedit quod Ecclesia « Decretum super dubio, an constet de virtutibus in gradu heroico », emisit, postquam *compertum habuisset, probabilismum a S. Alfonso reiectum esse* (n. 225).

Obi. i: Si S. Alfonsus, relicto probabilismo, aequiprobabilismum amplexus fuisset, suam Theologiam Moralem, quam ad normam probabilismi exaraverat, immutasset; quod factum non est.

Resp: S. Alfonsus suam Theologiam Moralem ad normam *aequiprobabilismi* exaravit atque complevit; quod quidem ex disertis S. Doctoris testimoniis luculenter patet. « In lucem edere — ita in Monito ad lectorem, quod 2ae editioni praefixit — decrevi hoc novum opus, quod inter opiniones nimis benignas et nimis severas medium locum teneret... Ut vero sententias *veritati conformiores* seligerem in quacumque quaestione, non parum laboris impendi ». Et in litteris dedicatoriis eiusdem editionis ad Benedictum XIV haec habet: «Opportunum duxi opiniones *probabiliores* utilioresque ad animarum salutem seligere » (Lettere, III, n. 5). Rursus: «Multas opiniones, *a multis auctoribus approbatas*, in meo opere morali reprobavi utpote *certo minus probabiles* » (Dell’ usu moder, c. 3, n. 81). Rursus: « Aliqui existimarunt, me in opere maiori lesuitarum systema sequi, quod verum non est; nam *in conflictu opinionum probabilior⁹em secutus sum* » (Lettere II, n. 308). ’.

‘. S. Doctor in postremis Theologiae Moralis editionibus haec verba expunxit: « Dico *certe* probabilior; quia cum opinio pro lege est *certe et sine ulla hesitations* probabilior, tunc opinio illa non potest esse nisi *notabiliter* probabilior. Et eo casu opinio tutior non erit iam dubia (intellige de dubio *stricte sumpto*, ut in altera quaestione dicemus), sed est *moraliter* aut *quasi moraliter certa*: saltem nequit dici amplius *stricte* dubia, cum pro se certum habeat fundamentum quod ipsa sit vera. Unde tunc fit, quod opinio minus tuta, quae certo fundamento caret, remaneat aut *tenuiter* aut saltem *dubie* probabilis respectu tutioris > ; haec verba, inquam, quae in prioribus editionibus reperiiebantur, expunxit iisque argumentum deductum *ex obligatione sectandi veritatem* substituit. Id autem fecit, non quod falsa habuit quae scripserat, sed quod essent minus apta minusque efficacia ad suum scopum, quam argumentum ex sectanda veritate. ----- !. *De Minusprobabilismo*,’ p. 56.-----’. Neque id alicui mirum videri debet, quia S. Alfonsus. ut diximus, probabilismum annis 1749 et 1755 obedientia magis quam convictione

Nota. Ex dictis sequitur quod, si S. Alfonsus saepe saepius unam opinionem *probabilem*, oppositam vero *probabiliolem* dicit, id de *dubie* probabiliori intelligendum est.

Obi. 2. S. Alfonsus exigit *scientiam* legis, i. e. uti ipsemet vocem *scientiae* exponit, notitiam *certam*; immo subinde requirit, ut lex sit *manifesta, evidens, certissima*.

Resp., verba ista sensu stricto sumi non posse, nisi ex S. /Klfonso laxissimam primi subsellii facere velimus. Quo sensu praedictae expressiones sumendae sint, S. Doctor ipse exponit, tractatum, in quo maxime id genus enuntiationes occurrunt, hisce concludens: « Concluditur, quod nisi opinio quae stat pro lege sit aut certa aut saltem *certe probabilior*, prout ab initio diximus, eam sequi non tenemur » (I, 83). Liquet igitur certitudinem, de qua S. Doctor in textibus obiectis dicit, intelligi certitudinem latissimo sensu acceptam

Obi. 3. S. Alfonsus admittit usum opinionis probabilis, etiamsi opposita probabilior sit.

Resp.: S. Alfonsus admittit usum opinionis probabilis, etiamsi opposita *dubie* probabilior sit, *cone.*; etiamsi opposita *certo* probabilior sit, *nego*; siquidem sexcenties diserte repetit, *certo* probabiliolem esse sequendam, *certo* minus probabilem relinquendam (n. 232).

Obi. 4. S. Alfonsus ideo tantum reicit *certo minus probabilem*, quia eius sententia desinit esse probabilis.

Resp. Nego assertum; siquidem S. Doctor maxime reicit *certo* minus probabilem, imponit *certo* probabiliolem, *quia veritas sectanda est*. Hinc istud argumentum diserte vocat argumentum *principale* (Dichiarazione dei sistema, n. 2); hinc in postremis Theologiae Moralis editionibus argumento, deducto ex *tenui* vel *dubia probabilitate* *certo* minus probabilis, substituit argumentum deductum ex *obligatione sectandi veritatem*; quod quidem argumentum a tenui vel dubia probabilitate sententiae benignioris omnino abstrahit, atque comprobat, *certo* minus probabilem reteiendam esse, *sive probabilis dicatur sive non dicatur probabilis*'.

III. Ex obligatione sectandi veritatem in ordine morali. Opinans — i. e. qui unam sententiam pro *certo* probabiliori, contrariam pro *certo* minus probabili habet — teuetur sincere eo tendere, ut tanquam normam agendi assumat et sequatur sententiam *veram*, i. e. sententiam, quae

ductus propugnabit. Hacc colliguntur et ex cis quae supra (p. 167) enarravimus, et ex eo, quod S. Doctor eisdem temporibus, quibus dissertationes probabilisticas et anonymas composuit, publice et non-anonyme, i. e. in quatuor prioribus Theologiae Moralis editionibus diserte declarat, se praescindere a quaestione, utrum necne libeat sequi minus probabilem. Hinc Dubois, omnibus adiunctis attentis, iure concludit, « primas S. Alfonsi dissertationes de usu opinionis probabilis non fuisse nisi praevias eius inquisitiones et exaggeratam reactionem quamdam contra simplicem probabiliorismum, quem ante propugnauerat. Omnes enim rationes in favorem simplicis probabilismi congegit, ut scilicet ipsum de eius veritate et de licetate usus eius persuasum faceret » (De *lexemplarismo* divino, t. III. n. 1167). Verum praedicta persuasio nunquam ea fuit, ut sincerus amator veritatis publice et in sua Theologia Morali sententias, quas ipsemet probabilius falsas quam veras esse haberet, pro praxi approbare ausus fuerit.

Id fusius probatum videas in *De Minusprobabilismo*,³ p. 62. ----- * Alias ubi objectiones refutatas vide in *De Minusprobabilismo*, - p. 58-59.

conformis est Legi aeternae obiectivae seu normae actionum supremae, sive haec officia imponit sive iura concedit¹. Atqui illud tunc solum praestat, quum tanquam normam agendi assumit et sequitur sententiam, quam *opinatur* esse *veram* i. e. praedictae Legi consentaneam, non autem quum tanquam normam agendi assumit et sequitur sententiam, quam *opinatur* esse *falsam* i. e. praedictae Legi dissentaneam, a. v. illud tunc solum praestat, quum pro norma assumit et sequitur sententiam, quae *suo iudicio certo probabilior* est, non autem quum pro norma assumit et sequitur sententiam, quae *suo iudicio certo minus probabilis* est. Ergo opinans tenetur sequi opinionem sibi certo probabiliorem pro lege.

Maior patet ex eo, quod Lex aeterna est suprema, primaria ac independens norma omnis honestatis seu rectitudinis moralis; ratio autem est regula inferior secundaria ac dependens, quae totam suam vim a Lege aeterna mutuatur. Hinc egregie Doctor Angelicus: « In omnibus causis ordinatis effectus plus dependet a causa prima, quam a causa secunda; quia causa secunda non agit nisi in virtute primae causae. Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua eius bonitas mensuretur, habet ex Lege aeterna, quae est ratio divina. Unde in Ps. 4 dicitur: *Mulli dicunt: Quis ostendit nobis bona.*' *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*; quasi diceret: lumen rationis, quod in nobis est, in tantum potest nobis ostendere bona, et nostram voluntatem regulare, inquantum est lumen vultus tui, id est, a vultu tuo derivatum. Unde manifestum est, quod multo magis dependet bonitas voluntatis humanae a lege aeterna, quam a ratione humana» (1. 2, q. 19, a. 4). Porro ad convenientiam normae agendi cum norma rectitudinis moralis suprema, primaria ac independent! sincere tendendum esse, nemo negaverit, nisi qui rationem humanam a Lege aeterna independentem atque autonomam proclamaverit.

Minor quoque clara et perspicua videtur. Etenim ille non sincere tendit in *finem*, qui ex duobus mediis illud eligit, quod suo iudicio probabilius a fine abducit, quam ad eum ducit. Fac v. g. aegrotum eligere medicamentum, quod ipsius aegroti iudicio probabilius nociturum quam profuturum est, spreto eo, quod probabilius profuturum quam nociturum est ei: nemo contenderit, hunc aegrotum sincere in recuperandam tendere sanitatem. A pari qui tanquam normam assumeret et sequeretur sententiam, quae suiipsius iudicio Legi aeternae obiectivae probabilius dissentanea quam consentanea est, relicta ea, quae praedictae Legi proba-

¹. Itaque lex aeterna, prout hic sumitur, est ratio divinae sapientiae secundum quod est directiva omnium actuum humanorum. Porro haec Lex aut *praecipit* aut *prohibet* aut *permittit* vel *suadet*, ut fusius expositum est n. 81.

bilius consentanea quam dissentanea est, is haudquaquam sincere eo tenderet, ut pro norma assumeret sententiam conformem cum illa Lege.

Atque haec argumentatio desumpta est ex hisce, quibus S. Alfonsus in postremis suae Theologiae moralis editionibus systema suum comprobabat; quae ob rei momentum denuo citare lubet: « Dico quod si opinio, quae stat pro lege, videatur *certe probabilior*, ipsam omnino sectari tenemur: nec possumus tunc oppositam, quae stat pro libertate, amplecti. Ratio, quia ad licite operandum debemus in rebus dubiis veritatem ' inquirere et sequi; at ubi veritas clare inveniri nequit, tenemur amplecti saltem opinionem illam, quae propius ad veritatem accedit qualis est opinio probabilior » Et alibi: « *Ipsa veritas*, quae nos obligat ad eam sequendam, nos quoque obligat ad sequendam illam opinionem, quae stat pro lege, quando *propius accedit ad eandem illam veritatem* (Dichiarazione dei sistema, n. 2).

Ad praecavendas obiectiones contra argumentationem S. *Alfonsi*, ea quae sequuntur advertas velim:

1. Argumentum non deducitur ex eo, quod debeo sincere tendere in convenientiam normae assumendae cum veritate seu cum Lege aeterna *certo vel certo probabilius cognita*, sed in convenientiam cum Lege aeterna, *prout in se est*. Itaque notitia inducit respectum, qui a conceptu Legis, de qua in argumento nostro sermo est, absolute exulare debet, adeo ut is, qui impugnando nostrum principium de praedicta notitia mentionem faciat, eo ipso sensum principii egrediatur. Quod ut magis pateat addo haec: Conformitas normae assumendae certo vel certo probabilius cognita, est actu attingenda, dum ad convenientiam normae cum Lege aeterna, prout est in se, tendendum est.

2. Tendentia, de qua diximus, nihil aliud est quam sincerus amor seu efficax desiderium, appetitus ac intentio assumendi pro norma agendi sententiam veram seu conformem Legi aeternae obiectivae. Hic amor haecque intentio unumquemque, ut honeste agat, in norma agendi assumenda movere debet. Qui solo hoc amore haec intentione velut *causa finali* ducitur et movetur, logice solam opinionem probabilior pro norma assumere potest, utpote medium probabilius ducens ad finem, non autem minus probabilem, utpote medium probabilius abducens a fine, i. e. a conformitate normae agendi cum norma suprema.

3. Intendere *possum* finem, in casu veritatem seu conformitatem normae agendi cum Lege aeterna obiectiva, etsi in qua parte sit finis, non *certo sciam*. Sic infirmus, eligendo remedium probabilius, intendit sanitatem, etsi in qua parte sit sanitas, non certo sciat. Sic itincrans in aliquam civitatem, eligendo ex duabus viis oppositis probabilior, vere intendit civitatem, etsi ubi civitas sit, non certo sed probabilius tantum sciat.

'. Veritas, quam S. Doctor hic inquirendam et sequendam esse vult, est sane veritas *obiectiva*, non autem *subiectiva*, ne in Kantismum incidamus. ----- ∴ I. e. veritati propinquior *apparet* seu maiorem speciem veritatis prae se fert; quo notato, corruunt, quae aliqui in doctrinam S. Alfonsi animadverterunt.

4. Ex argumento nostro nequaquam sequitur *tutiorismus*; nam, ut diximus, Lex aeterna etiam plurima *licita* nobis vult; ergo si in *aequali* probabilitate circa alicuius actionis liccitatem aut illiceitatem pro norma assumerem; *Haec actio mihi illicita est*, non *certo* attingerem veritatem seu convenientiam normae agendi cum Lege aeterna seu norma suprema.

5. Neque argumentum nostrum involvit petitionem principii. Nam ex obligatione certa sincere et efficaciter intendendi solam veritatem — quae est obligatio legis naturalis — per ratiocinium logice deducitur certa obligatio sequendi opinionem non solum certo aut fere certo veram, sed etiam probabilius veram et ut sic cognitam; unde haec quoque vi legis naturalis obligat.

IV. Ex eo quod actus respectu agentis eam habet moralitatem, quam agens opinatur actui obiective inesse. Actus respectu operantis hic et nunc illius est moralitatis, quam operans opinatur, actui obiective inesse, potius quam illius moralitatis, quam operans opinatur, actui obiective non inesse. Hinc si agens opinatur, actum aliquem obiective prohiberi ideoque non permitti, actus ille respectu opinantis hic et nunc prohibitus est, et non permissus.

Egregie *Sweens*: < Quum actus humanus moralitatem suam desumat ab obiecto *prout illud est in apprehensione operantis*, patet normam principalem recte agendi nobis repetendam esse *ex cognitione, quam circa illud obiectum habemus*. Atqui opinio solide probabilis pro lege gignit in mente nostra cognitionem de eius obiecto praecepto vel prohibito, cognitionem dico, non quidem stricte certam et absque formidine de opposito; sed tamen positivam et idoneam ad pertrahendum viri prudentis assensum; a. v. ut dicit S. Alfonsus, etsi talis opinio non sit certo vera, habet certum fundamentum quod ipsa sit vera. Ergo irrationabiliter ageret ille, qui adhiberet principium reflexum: *Lex dubia non obligat*, ut suae actioni tribueret bonitatem *contrariam ei quae actioni affulget ex proprio obiecto*. Hoc enim principium est actioni plane *extrinsecum* et proinde non usuvenit, nisi quando post prudentem inquisitionem *nulla* cognitio positiva circa obiectum actionis nobis suppetit, seu, quod idem est, quando circa honestatem directam actionis versamur in dubio stricto (sive positivo sive negativo); tale enim dubium aequivalet ignorantiae invincibili, ut supra vidimus » §.

V. Ex eo quod probabilismus saltem dubius est. Systema dubium valore practico destituitur. Atqui probabilismus, quatenus permittit, ut minus probabilem sequamur, saltem dubius est.

Maior efficitur ex eo quod systema morale est ipsum principium reflexum, quod dubiis moralibus pro praxi solvendis inserviat oportet. Atqui principium reflexum, quod ipsummet dubium est, dubia solvere seu conclusionem certam inducere nequit.

Mittor hisce probatur: i° Uti mox notabimus, omnia argumenta a

’. Opinio *solide probabilis*, qualem eam intelligit SWEENS, incidit in *probabiliorum*. -----*. Thcol. mor. fund. n. 129.

praecipuis adversariis adducta petitionem principii involvere videntur. 2° Deinde etiamsi demus, argumenta adversariorum non inniti petitione principii, ea tamen non eiusmodi sunt, ut quaestionem dirimant atque ipsamet ulteriori probatione non indigeant. 30 Tum nemo a partium studio alienus infitias iturus est, argumenta a nobis adducta saltem ea esse, quae veram nostrae sententiae probabilitatem concilient. 40 Adde, pro anti-probabilismo stetisse viros summos ex omni natione, quae sub coelo theologico est, atque etiamnum haud ita paucos theologos ei patrocinari; quin etiam *Dr. Sawicki* asserere non dubitat, anti-probabilismum in dies invalescere'.

Porro quis est, qui istis omnibus in sanctuarii lance libratis, probabilismum *indubium* esse asseruerit?

En igitur argumenta, quibus tertia nostra thesis satis superque comprobatur. Restat, ut argumenta, quibus probabilistae thesim contrariam probare nituntur, proferamus.

233 *Obi* i. Ecclesia non potest *positive approbare* doctrinam ad quotidianam praxim spectantem, quae sit contra bonos inores atque illicitas actiones promoveat. Atqui Ecclesia in S. Alfonso *positive* approbavit doctrinam probabilismi.

Resp., duplicem distingui posse atque debere approbationem, unam negativam, positivam alteram. Approbatio negativa ea est, qua Ecclesia declaravit, opera S. Alfonsi «nihil censura dignum» continere; quae quidem approbatio id unum importat, doctrinam aliquam *non esse reprobata* :. Approbatio *positiva* ea intelligenda, qua S. Doctons scripta summis praeconiis illustrata, atque Auctor ipse praeclarus Theologiae Moralis magister, tutus theologorum dux ab Ecclesia proclamatus est.

Porro ultro fateor, approbationem *negativam* omnibus S. Alfonsi operibus, etiam prioribus quae probabilistica sunt, competere; commendatio vero quae dicitur *positiva*, soli acquiprobabilismo favet, ut supra ostensum est (n. 232).

Obi. 2: Ecclesia non potest *tolerare* doctrinam ad quotidianam praxim spectantem, quae sit contra bonos mores atque illicitas actiones promoveat. Atqui Ecclesia tolerat probabilismum; quod facere nequiret, si falsus esset, quia nequit tolerare doctrinam falsam, quae sit contra bonos mores atque illicitas actiones promoveat.

Resp. Ecclesia etiam tolerat acquiprobabilismum et probabiliorismum, quod facere nequiret, si falsi essent, quia eae etiam doctrinae, quae magis quam par est aggravant iugum Domini, et in se inhonestae esse seu ordinationi divinae adversari, et indirecte bonis moribus nocere dicendae sunt. Hinc ex tolerantia qua tali in casu nihil deduci potest. Sed tolerantia probabilismi non impedit, quominus Ecclesia

' Katholische Kirche und sittliche Persönlichkeit, p. 82. Etiam hoc saeculo egregii auctores acquiprobabilismo calculum adiecerunt, ut *Vinati*, apud Divus Thomas, 1905, p. 340; *Berardi*, Theol. mor. fund. n. 514; *Sweens*, Theol. mor. fund. n. 700 sq.; *Kocii*, Lehrbuch der Moralthéologie, S. 97 sq.; *Van Tuil*, apud De Katholiek, 1900, p. 145; *Beysens*, Ethiek of Natuurlijke Zedcnieer, I, n. 234 sq., *Seysener*, apud De Katholiek, 1916, II, p. 83; *Beauduin-Gardeil*, Tract. de Conscientia; *Valensise*, Super systema Theol. Mor... brevis disquisitio etc. -----
*. *De Minusprobabilismo* p. 99-101.

cona'a sit probabilismum inhibere (n. 232); quod, ut videtur, aliquam praesumptionem contra illud systema ingerere pergit. Adde quae modo diximus de approbatione positiva doctrinae S. Alfonsi, quae soli acquiprobabilismo favet.

Obi. 3: Supremum tribunal Ecclesiae (i. e. S. Poenitentiaria) in solemnibus suis decretis practicam normam interpretandae legis admisit probabilismum. Nam in decreto illo 11 Febr. 1661 dato, quo responsa dedit ad magnum numerum quaestionum circa obligationem denunciandi confessarium sollicitantem, rationem, cur in una quaestione affirmet obligationem, in altera non, hanc affert: opinionem quae neget obligationem, « non esse probabilem », vel: « esse probabilem ». Quod nihil aliud est, nisi probabilismum seu solidam probabilitatem agnoscere pro legitima norma, ex qua iudicetur de licitate agendi.

Resp. 1. *Nego consequens*; hoc enim ponit, vocem *probabilis* sumi sensu logico, eoque tali, qui etiam certo minus probabilem comprehendat. Porro neutrum probatur, ita ut vox ista intelligi possit vel de probabilitate *ethica* (n. 215), vel de probabilitate *logica* eaque tali, quae certo minus probabilem excludat, secundum dicta n. cit.

Resp. 2. Etiam si daremus, vocem *probabilis* sumi sensu adversariorum, nihilo minus consequens deberet negari. Agitur enim de lege odiosa, scilicet denunciandi confessarii. Porro, spectata natura cuiusmodi legis, iure responsum fuit, e mente Ecclesiae practice lege non comprehendi casum, qui theoretice probabiliter ea non comprehendatur.

Obi. 4. Probabilismus ab innumeris cisque gravissimis theologis propugnatus est,¹ atque etiam nunc propugnatur. Atqui qui doctrinam sequitur, quam plures

¹. Quod historiam systematum moralium attinet, haec notare lubet:

t. Quod spectat ad SW. *Patres*, sincere fateor, mihi omnia eorum testimonia attento oculo lustrandi dubium remansisse, num alicui et cui systemati morali, utique implicite tantum, adhaeserint. Id unum observo, spectato decreto, anno 1665 ab Alexandro VII edito, probabilismi doctrinam < esse alienam omnino ab Evangelica simplicitate et Sanctorum Patrum doctrina » (n. 231). Quae dicta sint contra eos, qui quaedam ex SS. Patribus congesserint, ceteroquin pauca et ambigua, quorum plura ne directe circa res morales quidem versantur. Neque unus ex illis edicit — isque est status quaestionis — ipsum operantem posse peragere, quod ipsemet pro probabilius objective illicito habet.

2. Dein notandum, ante Bartholomaeum a Medina, qui anno 1577 primus hanc thesim enuntiavit: « Si est opinio probabilis, licitum est eam sequi, licet opposita probabilior sit » (Expos, in 1. 2. D. Thom. q. 19, a. 6, conci. 3), probabilismum *côfnruniter* repudiatum fuisse. Quod diserte testantur ipsimet antiqui probabilistae (cfr. De Minusprobabilismo³, p. J02-J03).

3. Post annum 1577, quo tempore Medina thesim supra citatam proposuit, theologo oppido multi novae adhaeserunt doctrinae, eaque paulatim ita invaluit, ut ab anno 1620 usque ad annum 1665 satis communiter recepta fuerit. Neque tamen iudicandum, fere omnes post Medinam, aut ab anno 1620 usque ad annum 1665, novo systemati fuisse; quod quidem ex permultis testimoniis auctorum tunc florentium patescit (cfr. De Minusprobabilismo², p. 105-113).

4. Postquam Alexander VII anno 1665 multas laxiores opiniones profligaverat, ipsumque probabilismum « modum opinandi alienum omnino ab evangelica simplicitate et Sanctorum Patrum doctrina » dixerat, systema iusto benignius magis magisque evanuit, atque opera imprimis SS. Pontificum (n. 232) per longum tempus satis communiter reprobata sunt (cfr. De Minusprobabilismo², p. 113-116).

Ex hisce, quae in opusculo nostro citato fusius exposuimus atque permultis tes-

iique gravissimi theologi docent, prudenter agit; qui autem prudenter agit, honeste agit.

Resp. Qui doctrinam sequitur, quam plures iique gravissimi theologi docent, prudenter agit, si, visis argumentis adversariorum, *pro certo* habeat, systema theologorum quos sequitur verum esse, *cone.*; secus *nego*. Videat igitur lector, utrum necne, spectatis argumentis contra probabilismum adductis, prudenter iudicare possit, illud systema certum atque indubium esse.

Obi. 5. *S. Thomas* videtur probabilismo favere; siquidem exigit *scientiam*, ut praeceptum obliget. Atqui certa tantum probabilioritas scientiam non importat. « Nullus, ita *S. Doctor*, ligatur per praeceptum aliquod nisi mediante scientia illius praecepti; et ideo ille qui non est capax notitiae, praecepto non ligatur; nec aliquis ignorans praeceptum Dei, ligatur ad praeceptum faciendum, nisi quatenus tenetur scire praeceptum » (*De Verit.* q. 17, a. 3).

Resp. i. Ex eo quod quis, maxime olim i. c. ante exortam controversiam de systemate morali, edicit, neminem ligari per praeceptum aliquod nisi mediante scientia seu notitia illius praecepti, non certo deduci potest, cui systemati morali vel etiam num alicui systemati adhaeserit. Illud enim facile omnes asserent, quin praecise ad hunc vel illum determinatum istarum vocum sensum attendant. Ceterum, hoc responso transmissio,

Resp. 2. *S. Doctor*, ut ex textu allato patet, vocibus *scientiae* et *notitiae* promiscue utitur. Iam vero etiam status *opinantis* notitiam utut imperfectam involvit (n. 215). Quod ceteroquin ipsemet Angelicus diserte affirmat. « Quanto, inquit, actio agentis est efficacior, tanto velocius inducit formam; et ideo videmus in intellectualibus quod per unam demonstrationem, quae est efficax, causatur in nobis scientia; *opinio autem, licet sit minor scientia*, non causatur in nobis per unum syllogismum dialecticum, sed requiruntur plures propter eorum debilitatem » (*De Virt.* q. uca, a. 9, ad 11). Alibi (1. 2, q. 67, a. 3) distinguit cognitionem *perfectam* et *imperfectam*, quarum prior per medium (argumentum) demonstrativum, altera per *medium probabile* comparatur. « Considerandum quod cognitio potest esse imperfecta tripliciter: uno modo ex parte obiecti cognoscibilis; alio modo ex parte medii; tertio modo ex parte subiecti... Ex parte vero medii differunt secundum *perfectum* et *imperfectum* cognitio, quae est de aliqua conclusione per medium demonstrativum et per *medium probabile* »

Resp. 3. Integritatis causa lubet referre, quae *S. Thomas* in peculiaris quaestionis pertractatione notat, quaeque nobis favere videntur. *S. Doctor* quaerens, « utrum consensus in delectationem sit peccatum mortale », respondet, « quod circa hoc aliqui diversimode opinati sunt: quidam enim dixerunt, quod consensus in delectationem non est peccatum mortale, sed veniale tantum; alii vero dixerunt, quod est peccatum mortale; et haec opinio est communior et *verisimilior* » (1. 2, q. 14, a. b). Iam vero nemo, integro articulo perlecto (cfr. quoque 1. 2, q. 88, a. 5, ad 2), facile negaverit, e mente Angelici solam posteriorem sententiam, quamvis eam

timoniis comprobavimus, ex hisce, inquam, efficitur, notitiam historicam a pluribus auctoribus exhibitam, mancā atque parum accuratam videri.

’. Per medium probabile nequit intelligi *aeque probabile*, quippe quod dubium strictum ingerat ideoque omnem notitiam excludat. Restat, ut intelligatur *probabilius*, quod igitur ex mente *S. Thomae* *aliquam* utut imperfectam *cognitionem* seu *scientiam* progignit.

verisimiliorem tantum dicat, practice tutam esse. Quo posito, sententia *verisimilior* seu *probabilior* (id enim idem est) S. Doctori sequenda videtur Praecipui loci, ad quos diversi diversarum sententiarum fautores referunt, hi sunt: Quodlih. VIII, q. 6, a. 13; 2. 2, q. 70, a. 3.

Obi. 6. Lex dubia non obligat. Atqui lex, quae certo probabilius tantum existit, dubia est.

Resp. Lex dubia dubio *strido* non obligat, *cone*, lex dubia dubio *lato* — qualis est lex *certo* probabilior — non obligat, *nego* ob rationes allatas.

Instabis: Lex ignorata, incognita non obligat. Atqui lex, quae certo probabilius tantum nota est, vere ignoratur.

Resp. Lex penitus ignorata seu penitus incognita non obligat, *conc.*; lex, quae notitia opinativa cognoscitur, non obligat, *nego* ob rationes allatas.

Urgebis. Lex non obligat, nisi stricto sensu sciatur, ut docet S. *Thomas*. Atqui status opinantis non importat scientiam stricte, dictam; haec enim est stricte certa.

Resp. Nego *mai.*, atque ob rationes allatas contendo, etiam scientiam lato sensu acceptam i. e. cognitionem opinativam sufficere, ut lex obliget. De sententia 5^a. *Thomae* supra dictum est.

Obi. 7. Repugnat, lege incerta certam obligationem induci, quia effectus ipsa causa certior esse nequit. Atqui lex, quae probabilius tantum existit, incerta remanet.

Resp. i. Retorqueo argum: Repugnat, lege incerta certam obligationem induci. Atqui lex, quae probabilissime seu fere certo existit, non est omnino certa. Ergo ne probabilissima et fere certa quidem omnino certo obligant.

Resp. 2. Dist. assertum: Repugnat, lege incerta certam obligationem induci *directe*, *conc.*; *indirecte* — ut fit, si lex v. g. probabilissime vel fere certo tantum existit — i. e. vi principii n. 232 expositi vel saltem vi principii: In dubio practice non soluto pars tutior sequenda; *nego*.

Obi. 8. Lex incerta nequit tollere ius certum libertatis sese pro libitu determinandi.

Resp. Ius libertatis per legem probabiliorem *directe* evadit *minus probabile*. Atqui ius libertatis *minus probabile* cedere debet iuri legis *probabiliori*, ut sequitur ex argumentis a nobis prolatis.

Obi. 9: Si sequenda esset certo probabilior, quisque teneretur instituere comparisonem inter utriusque sententiae varios probabilitatis gradus; quod a plerisque moraliter fieri nequit.

Resp. Haec difficultas errore innititur, qui « ignorantia elenchi » nuncupatur. Nihil aliud exigimus, neque vi systematis exigere *debemus*, nisi quod ab ipsis probabilistis exigitur, nimirum, ut quisque antequam agat, *pro viribus* seu *proportionata cum diligentia* veritatem inquirat (n. 222). Quodsi, veritate debita cum diligentia inquisita, non *apparet*, probabilitatem unius sententiae superare probabilitatem alterius, nulla exoritur obligatio

’. Cetera argumenta et obiectiones adversariorum vide sis refutatas in *De Mintisprobabilismo*, p. 95-132.

Coroll. Lex obligat, si quis opinatur seu pro probabiliore habet: 1° legem exsistere; 2° aliquam personam vel casum lege comprehendere; 3° factum, quod fundat legem, locum habuisse. Obligat autem in casibus expositis, etiamsi qui opinetur legem exsistere, noverit, extrinsecam auctoritatem magis favere sententiae benigniori; modo scilicet, non obstante extrinseca auctoritate, existentiam legis pro probabiliore habeat (S. Alf. Dell' usu moderato dell' opinione probabile, 1765; Lettere, III, 217).

SCHOLION

De Codice iuris Can. et systemate morali.

234 I. « Leges, etiam irritantes et inhabilitantes, in dubio iuris non urgent » (Con. 15). Porro Codex haec statuendo omnino abstrahit a systemate morali seu nulli systemati sese conformat. Etenim systema morale agit de dubio privato; Codex autem de dubio publico seu obiectivo, ut ita dicam. Et sane ordo nimis perturbaretur, si Auctoritas legis efficaciam a privato dubio dependentem redderet. Pone v. g. casum: Petrus dubitat, num quis valide contrahere possit cum consanguinea in 30 gradu; innixus can. 15 nuptias init cum Anna, in dicto gradu ei consanguinea. Matrimonium utique invalidum est; quod comprobatur, canonem non dicere de dubio privato.

II. « In dubio revocatio legis praeexistens non praesumitur, sed leges posteriores ad priores trahendae sunt et his, quantum fieri possit, conciliandae » (can. 23). Ob rationem sub 1 allegatam dicendum, iterum sermonem esse de dubio publico seu obiectivo, non autem de dubio privato. Hinc etiamsi quis v. g. dubitet, num lex abstinendi a carnibus die sabbati revocata sit, dicta lex est et remanet revocata.

III. « In dubio... facti potest Ordinarius in eis (i. e. in legibus, etiam irritantibus et inhabilitantibus) dispensare, dummodo agatur de legibus in quibus Romanus Pontifex dispensare solet » (can. 15). Hic canon tantum statuit, Ordinarium in dubio facti posse (ad cautelam) dispensare, abstrahit vero a quaestione, quid iuris sit, si Ordinarius non dispenset.

PUNCTUM III.

De eis, quae doctrinam systematis complent.

I. De aliquibus effatis systemati morali annexis.

235 Effata exponenda aut brevi formula ipsum systema morale vel eius demonstrationem repraesentant, aut regulas exhibent, quibus dubia facti solvuntur.

I. Lex dubia non obligat. Sensus est: Lex, cuius existentia seu latio stricte dubia est, non obligat. Obligat vero lex, cuius cessatio vel adimpletio stricte dubia est; item lex, cuius existentia seu latio certo probabilior est.

II. In dubio melior est conditio possidentis. Quocirca advertas:

1. Principium valet tam in materia iustitiae quam in materia aliarum virtutum, quoties lis est inter libertatem et legem (S. Alf. I, 26); attamen sensus principii diversus est, prout iustitiam vel aliam virtutem respicit, ut patebit ex dicendis sub 2 et 3.

2. In materia iustitiae is dicitur possidere, qui rem, de qua lis est, detinet animo domini seu tanquam suam. Principium autem in hac materia eatenus valet, quatenus qui bona fide incepit rem possidere, potest eam retinere, donec demonstretur, eam esse alius (S. Alf. I, 36; VI, 904, 905).

3. Quodsi lis est inter libertatem et legem, id a nobis dicitur possidere, quod saltem natura prius est. Hinc *libertas* possidet in dubio: i^o num lex positiva condita vel promulgata sit; 2^o num lex aliquam personam vel casum comprehendat; 3^o num factum fundans legem locum habuerit. *Lex* possidet in dubio, num cessaverit vel impleta sit. Principium vero valet tantum, seu conditio possidentis solum melior est in dubio *stricto*, non autem, si id quod supervenit, *probabilius* est.

III. In dubio factum non praesumitur sed probari debet. Intelligitur factum *principale*; cuiusmodi sunt v. g. constitutio legis, factum fundans legem, cessatio et impletio legis. Haec igitur considerantur ac si locum non habuerint, donec secundum supra exposita satis probata sint.

IV. In dubio id quod factum est, praesumitur recte factum; seu: In dubio standum est pro valore actus. Haec valent, si de facto principali constat, dubitatur vero de facto accessorio vel de circumstantia aut modo, quo factum locum habuit: quo casu factum praesumitur rite factum. Hinc qui dubitat, v. g. num *rite* confessus fuerit vel *valide* dispensationem obtinuerit, stare potest pro valore actus (S. Alf. I, 182; VI, 461). Non valet principium, si constat de modo, quo actus positus sit, sed dubitatur, num actus ita positus validus sit.

II. De momento practico controversiae inter aequiprobabilistas et probabilistas.

Quum plures autument, controversiam probabilistas inter et aequipro- 236
babilistas valore practico esse destitutam, quaedam hac de re subiungenda esse censemus. Porro existimamus, quaestionem hanc practicam esse, idque ob rationes exponendas.

I. Certum est, cuique docto plures esse opiniones, quas probabiles sensu probabilistico, sed certo minus probabiles esse iudicat. Porro probabilistarum sententia eas in praxim deduci licet, sententia aequiprobabilistarum non licet. Ita egomet indoctus — ut argumenti causa quaedam exempla afferam — probabiles sensu probabilistarum, sed certo minus probabiles esse iudico propositiones quae sequuntur :
i° Actus ex alia actione secutus et praevisus — v. g. blasphemia in ebrietate prolata et praevisa — non venit nomine peccati, idcoque non est obligatio eiusmodi actum declarandi in confessione. 2° Peccata non recipiunt distinctionem numericam a pluralitate obiectorum. 30 Unum numero peccatum perpetrat, qui in statu peccati gravis plures successive absolvit. 40 Non est obligatio utendi privilegio, si tollat impedimentum observationi legis, ita ut v. g. infirmus, qui habeat privilegium oratorii privati, ibique, non vero in ecclesia, commode Missae assistere possit, ad illud non teneatur. 50 In communi necessitate non est obligatio *gravis* dandi eleemosynam ex bonis simpliciter superfluis. 6° Etiam leges, quae respiciunt tributa directa, pure poenales sunt. 70 Lex servitii militaris pure poenalis est. 8° Peculiaris emptoris erga rem affectus, modo non innitatur necessitate seu indigentia tantum, sed utilitate, commoditate vel delectatione, annumerari potest in titulis specialibus vendendi ultra pretium summum. 90 Surdo—mutus non tenetur scripto confiteri, si aliter non possit. io° Deest obligatio confitendi peccatum, quod sine manifestatione complicitis nequit declarari. ii° Peccatum grave tanquam dubium declaratum non debet denuo declarari, si postea detegatur certo commissum. 120 Per se non peccat graviter, qui in longa confessionum serie unam tantum alteramve interrogationem necessariam praetermittit. 130 Non peccat graviter confessarius, qui pro uno alterove peccato gravi poenitentiam levem tantum imponit. Age iam, memoratas sententias, quibus permultas addere haud difficile foret, in praxim deducere licitum mihi foret, si essem probabilista ; nunc, quum aequiprobabilismo adhaeream, idipsum illicitum mihi est.

II Accedit quod — ut in scholion 30 notabimus, — confessarius ordinarie tenetur non solum sibimet, verum etiam poenitenti indocto imponere sententiam, quam ipsemet pro certo probabiliori habet.

III. Postrema ratio, ob quam controversia haec practica videtur, haec est, quod probabilismus ex se ad sententias laxiores ducere videtur, ad sententias, inquam, quae non solum certo minus probabiles, verum improbables vel tenuiter probabiles sunt. Etenim: i° Attentis adiunctis historicis, negari nequit, SS. Pontifices eo etiam fine, ut opiniones laxio-

res eliminarentur, probabilismo repugnasse 2° Vox *probabilis* adeo vaga est atque incircumscrip̃ta, ut, quando opinio sufficienter fundata esse desinat, nequeat determinari. Atqui doctrina eiusmodi, visa hominis ad id quod facilius est propensione, sponte sua ducit ad amplectendas opiniones iusto benigniores 2. 30 Denique historia atque experientia comprobant, probabilistas haud ita paucos, vi principii sui probabilistic! atque vagi impulsos, in sententias laxas atque ab Ecclesia dein proscriptas inclinatos esse. Equidem fateor, plures probabilistas recentiores satis moderatos esse; verum id nullatenus impedit, quominus non denegem, aliquos probabilismi fautores sensim sine sensu in opiniones inclinari, quarum pleraeque ab ipsis gravioribus probabilistis tanquam tenuiter probabiles vel improbables reiciuntur. Eiusmodi opiniones sunt v. g.: i° Ea solum occasio peccati proxima est, in qua quis fere certo vel probabilius lapsurus est, non autem ea, in qua probabiliter tantum est peccaturus. 20 Ad licite recipienda sacramenta vivorum non requiritur certitudo moralis saltem lata de statu gratiae. 30 Verecundia extraordinaria ex circumstantia extraordinaria oriunda excusat ab integritate confessionis. 40 Non requiritur per se certitudo moralis lata de sufficienti dispositione poenitentis, sed sufficit probabilitas, ut absolutio licite conferatur. 50 Metus gravis excusat a reservatione peccati. 6° Non est obligatio denuntiandi confessarium sollicitationis reum in casu tantae actualis emendationis, ut omnis timor reiterationis excludatur. 70 Non est denuntiandus sacerdos sollicitans, qui senectute confectus et morbis chronicis impeditus confessiones nunquam amplius auditurus est. 8° Clericus habituatus in peccatis occultis, v. g. luxuriae, potest sine experimento praecedenti emendationis S. Ordines suscipere.

Ex dictis liquet, quantus error eos teneat auctores, qui censeant, aequiprobabilismum et probabilismum practice vix differre nostramque controversiam mere theoreticam esse.

III. De usu systematis moralis.

I. Quoad nosmetipsos per se melius est sequi opinionem tutiorem. 237 Dixi *per se*, quia per accidens interdum contrarium suadendum, puta ut scupuli praecaveantur.

II. Quoad poenitentes. I. Ibi confessarius, spectato systemate quod amplectitur, practice aliquid pro licito habet, partem tutiorem non imponat, sed summum eam suadeat, scilicet si poenitentes se ostendant paratos ad tutiora sequenda. Observes tamen, interdum actionem, in se licitam

De Minusprobabilismo,: p. 19 sq. ----- Cfr. MANDONNET, Revue Thomiste. 1902, p. 511..

vel satis probabiliter licitam, spectato proximo quod poenitenti creat periculo peccandi, illicitam esse; quod maxime attendatur, si de rebus lubricis agitur (cfr. S. Alf. I, 83 ; V, 63 ; II, 456; 605 ; Prax. conf. 69, 114, 192; Hom. Append. IV, η. XXI).

2. Ubi confessarius, spectato systemate, quod ipsi probatur, practice aliquid pro illicito habet, ita agendum :

a) Si poenitens *indoctus* est atque propriam conscientiam efformare nequit, confessarius suam sententiam edoceat seu id ei imponat, quod ipsemet (scilicet confessarius) pro practice praescripto habet. Ratio est, quia confessarius eiusmodi poenitentem edocere debet eam normam practicam agendi, quam pro vera habet, non autem eam, quam falsam esse indicat (S. Alf. Horn. Ap. tr. 16. n. 118). Confessarius quidem non est iudex controversiarum, ut dicunt, verum id non impedit, quominus respectu poenitentis, qui propriam conscientiam efformare nequeat, instar iudicis practice controversiam dirimentis habendus sit.

b) Si poenitens *doctus est*, atque in dubio propriam conscientiam efformare potest, confessarius eum absolvat, nisi sententiam poenitentis pro improbabili habeat (S. Alf. T, 83; III 669; λζI 604 Hom. Ap. tr. 16, n. i8, 119).

III. Quoad directionem publicam. In catechismo et in concionibus omittantur disputationes theologorum, eaeque solum sententiae proferantur, quae practice ab omnibus vel saltem satis communiter admittuntur. In dubio potius suadendo quam obligando procedatur (S. Alf. II, 55; Institutio... in praecepta Decalogi et sacramenta, Praef. n. 2-4) In expositionibus tamen scientificis coram laicis excultis, etiam indicari potest, quid in dubio facere homini licitum sit.

Articulus II.

De conscientia improprie dicta.

Uti iam dictum est (n. 214), conscientia improprie dicta intelligitur status quidam habitualis tali vel tali modo de actionum moralitate indicandi. Distinguitur triplex, *stricta*, *laxa* et *scrupulosa*.

§ I. De conscientia stricta et laxa.

238 I. Conscientiam *strictam* habet, qui habitualiter ex leviori ratione indicat. esse peccatum vel grave peccatum, quod nullam vel levem tantum malitiam involvit. Qui conscientia stricta laborat, satagat mentem iudicio sapientiorum et prudentiorum submittere, maxime quoad directionem

’. Cfr. Sweeny, Theol. Mor. fund./ n. 739.

aliorum. « Nefas quidem est divinarum legum observantiam relaxare plusquam licet ; sed non minus est malum, divinum iugum plusquam oportet durum aliis reddere » (S. Alf. I, 82).

II. Conscientiam *laxam* habet, qui habitualiter ex leviori ratione iudi- 239 cat licitum, quod est illicitum, vel veniale peccatum, quod est mortale.

1. Qui advertenter agit secundum dictamen conscientiae laxae peccat, quia temerarie se exponit periculo transgrediendi legem. Practice tamen haud ita raro difficile erit determinare, quatenus advertentia sufficiens maxime ad peccandum graviter adfuerit.

2. *Causae* praecipuae conscientiae laxae sunt: i° prava educatio et conversatio ; 2° vita mollis et luxuriosa ; 30 peccandi consuetudo ; 40 lectio auctorum, qui iusto benigniores sunt atque facile a rigidioribus sentiis magistrorum Theologiae Moralis, maxime S. Thomae et S. Alfonsi recedunt.

3. *Remedia* praecipua sunt: i° amotio causarum expositarum; 2° frequens confessio prudenti confessario facta; 30 frequens et diligens conscientiae discussio ; 40 oratio assidua ; 50 si de clericis agitur, lectio auctorum, qui vestigiis S. Thomae et S. Alfonsi insistunt. De S. Alfonso Decretum, quo titulus Doctoris concessus est, testatur, quod « inter implexas Theologorum sive laxiores sive rigidiores sententias tutam straverit viam » (n. 215).

§ II. De conscientia scrupulosa.

i

Conscientiam scrupulosam habet, qui habitualiter ex inani ratione cum 240 quadam anxietate apprehendit peccatum, ubi peccatum non est ; quae magis patescent ex dicendis de scrupulis.

I. Notio scrupuli. Scrupulus', ut ex dictis colligitur, est apprehensio, inani ratione innixa atque cum anxietate mentis coniuncta, apprehensio, inquam, peccatum esse vel fuisse, ubi peccatum non est vel non fuit.

Dicitur *apprehensio*, quo significatur, scrupulum différe tam a *iudicio determinato*, aliquid esse peccatum, quam a *vero dubio*, num peccatum sit. Scrupulus proprie dictus habetur, quando intellectus neque determinate indicat, aliquid esse peccatum ; neque proprie de eo dubitat, sed habito et retento iudicio, non esse peccatum, ex quadam apprehensione mali titubat, fluctuat (S. Alf. I, 11; Praxis Conf. η. 98).

Dicitur *cum anxietate mentis coniuncta*, quo indicatur, scrupulum non solum ad intellectum, verum etiam ad voluntatem spectare.

' Ita metaphorice dictus a scrupulo, i. c. a lapillo, qui in calceo fixus pedem molestat gressumque retardat.

Conscientia scrupulosa etiam differt a conscientia *tenera* seu *timorata*, quae minima quoque peccata et defectus vivide apprehendit.

II. Signa conscientiae scrupulosae sunt:

1. Si quis timet, esse peccata quae passim, etiam a timoratis, pro peccatis non habentur (S. Alf. I, 11).

2. Si non acquiescit iudicio prudentis confessarii vel directoris, eosve de eadem re iterum atque iterum interrogat, vel passim plures consulit (S. Alf. 1. c.).

3. Si conscientiae excutiendae finem non facit, in confessione minutissimas atque impertinentes circumstantias aperit, vel idem saepius repetit; si confessiones peractas saepe ex integro vel ex parte vult iterare.

4. Si preces anxie recitat, eas frequenter repetit, et saepe subsistit ad intentionem et attentionem renovandam.

5. Si utitur signis inanibus ad tentationes pellendas, v. g. contrahendo supercilia etc.

Nota i. Non statim scrupulosus censeatur: i° qui post vitam peccaminosam aliquamdiu angitur circa confessiones peractas atque post confessionem generalem aliquoties aliqua peccata tanquam nondum satis declarata manifestat; 2° qui interdum dubitat, num graviter peccaverit, quia dubium prudens esse potest.

Nota 2. Sunt etiam, qui in certis materiis scrupulosi, in aliis plane laxi sunt. Iis remedia mox exponenda non applicentur nisi in materia, in qua sunt scrupulosi.

III. Causae scrupulorum. Aliae sunt *intrinsecae*, ut complexio naturalis, ignorantia, inconstantia, obstinatio; interdum etiam nimiae austeritates, quibus, cerebro debilitato, facile anxiatur animus. Aliae *extrinsecae* sunt, ut scrupulosorum societas, lectio incauta auctorum severiorum sive in Theologia morali sive in Ascesi, usus confessarii scrupulosi; adhaec instigatio daemonis, qui scrupulos ingerit, ut desperationem inducat, vel profectum spirituales impediat. Deus quandoque scrupulos permittit, sive in poenam peccatorum, sive ut homo magis detestetur vera peccata, sive ut humilitatem, patientiam excerceat.

IV. Damna scrupulorum. Scrupuli: i° producunt continuam animi perturbationem et afflictionem; 2° praecludunt aditum consolationibus Spiritus Sancti; 3° animam afflictione pertaesam letrahunt ab operibus bonis; 4° perturbant iudicium morale itaque hominem muneribus ineptum reddunt; 5° periculum creant labefactandae valetudinis, amentiae vel pusillanimitatis, desperationis (S. Alf. 1, 13).

V. Liceitas et obligatio agendi contra scrupulos, i. Scrupulosus *potest* agere contra scrupulos. Patet ex notione tradita : siquidem scrupulus « non est verum conscientiae dictamen sive formata conscientia, ut *Gerson* bene distinguit, nec verum dubium practicum ; nec aufert iudicium ante formatum (quod virtualiter perseverat, licet tunc ob impetum timoris non advertatur), nimirum quod ipse non peccat, quidquam agendo, quod certum peccatum non agnoscit. Tunc enim non contra conscientiam, sed contra vanum illum timorem operatur » (S. Alf. Praxis conf. η. 98).

2. Scrupulosus saepe *tenetur* agere contra scrupulos, scii, ut evitentur damna ex eis non impugnatis secutura (S. Alf. I, 17). Attamen practice passim excusatur a peccato formali, maxime gravi.

VI. Remedia scrupulorum. Alia sunt generalia, alia particularia. Remedium *generale praecipuum* est, ut scrupulosus iudicio confessarii omnino se subiciat ; neque rationes examinet, vel, uno consulto, alium adeat. « Doctores plures assignant regulas pro scrupulosis ; sed certum est, quod pro his post orationem remedium maximum (immo unicum, ut recte ait Pater *Segnerx*) ad eos curandos est obedientia erga suum directorem » (S. Alf. Praxis conf. η. 95). Remedia *specialia* sunt :

1. « Qui semper anxius est de *praeteritis confessionibus*, quia formidat defecisse in integritate vel in dolore, si ipse generalem confessionem iam alias expleverit, aut per aliquod notabile tempus confessiones suas diligenter peregerit... ne amplius cogitet de culpis praeteritis, nec de iis verbum faciat in confessione, nisi iurare possit certo peccata illa mortalia perpetrasse, et insuper nunquam de illis confessum esse. Immo... potest quis taliter scrupulis angi, quod, licet ei videatur certo aliqua non dixisse, adhuc ad ea confitenda non teneatur » (S. Alf. I, 16; Praxis conf. η. 97). Adhaec scrupulosus ante confessionem non instituat prolixum examen, maxime quoad ea, in quibus magis vexatur ; neque distincte confiteatur nisi peccata certa : immo, si de persona valde scrupulosa agitur, peccata secundum normam fixam a confessario compositam confiteatur, neque aliquid addere sinatur.

Si tamen agitur de peccatore nuper converso, facilius dubia fundata de integritate confessionis peractae occurrere possunt ; cuius rei in una alterave confessione prudenter ratio habeatur. Si vero de peccatore diutius converso sermo est, regula supra posita pro norma habeatur.

2. Qui semper timet, ne *cogitationibus pravis* (puta contra fidem, castitatem, caritatem) *assensum praebuerit*, « non omittat semper uti regula illa a Doctoribus sapienter tradita, nempe eos qui sunt timoratae con-

scientiae, nisi moraliter certo sciant se in grave peccatum consensisse, immunes a peccato esse indicandos; nam, ut ait Pater *Alvares*, impossibile est peccatum in animam ab illo abhorrentem ingredi, quin ab ea clare agnoscatur (S. Alf. I, 15).

3. Qui angitur scrupulis circa *impletionem praeceptorum*, v. g. auditionem Missae, recitationem breviarii, ne unquam repetat Horas, vel ideo alii Sacro assistat. Immo « si quis pateretur graves anxietates, posset aliquando etiam ei interdici recitatio Officii, donec videatur posse recitare sine tanto incommodo; cum magnum incommodum excuset per se a praeceptis Ecclesiae » (S. Alf. IV, 177 in fine). Adhaec a correptione fraterna scrupulosus passim excusatur, tum quia nequit discernere, quando obligatio urgeat, tum quia non obligat cum tanto incommodo.

4. *Qui in omni actione timent, ne committant peccatum*, « libere agant, scrupulosque despiciant, et contra illos operentur, ubi evidens peccatum non apparet; quia ordinarie ipsi ob rationem perturbatam ex nimio timore timent adesse peccatum ubi non est » (S. Alf. I, 17).

VII. Confessarius scrupulosi. I. Confessarius scrupulosum confessario destitutum benigne excipiat, atque prima vel etiam altera vice patienter audiat, donec scrupulos suos manifestaverit; secus enim fiduciam eius vix sibi conciliabit. Dixi « scrupulosum confessario destitutum »; siquidem non facile alienum poenitentem admittat.

2. Pro diversis adiunctis assignet poenitenti remedia supra exposita, atque praecipiat, ut iis utatur; maxime vero « curet poenitentibus scrupulis vexatis suadere, quod omnino tutus incedit qui sui directoris consiliis acquiescit, et obtemperat in omnibus » (S. Alf. I, 13); quam obtemperationem fortiter exigit. « Cum scrupulosis obedientibus blande agendum est; cum iis autem qui in obedientia delinquant, maximus exercendus est rigor et austeritas: hac enim obedientiae anchora destituti, nunquam ipsi sanari possunt. » (S. Alf. I, 16).

3. Dubia proposita sine haesitatione solvat. Si quando semel vel iterum poenitentem alienum audiat, non multum resolvat, ne ex solutione forte diversa scrupuli ingravescant. Ceterum doceat scrupulosum sentire de Domino in bonitate, « eumque hortetur ad vivendum securum de sua salute, semper ac ad lesum et Mariam confugit » (S. Alf. Praxis conf. n. g6).

Pars II.

De moralitate in specie.

Species (saltern supremae) moralitatis sunt: bonitas, indifferentia et malitia (n. 62). Hinc :

SECTIO I.

De actu bono.

In quonam moralis bonitas actus exsistat, exposuimus n- 61 ; hic autem ulterius investigandum, quaenam requirantur, ut actus bonitate morali induatur. Iam vero :

I. Ut actus *moraliter bonus* sit, non requiritur, ut ponatur a baptizato 241 vel in statu gratiae. Doctrina, quae docet, omnia opera infidelium vel peccatorum esse peccata, damnata est: nimirum proscriptae sunt propositiones Baianae: 25a » ' : « Omnia opera infidelium sunt peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia »; et 35a : « Omne quod agit peccator vel servus peccati, peccatum est ».

II. Ut actus *moraliter bonus* sit, requiruntur haec: 242

1. *Obiectum sit bonum vel saltem indifferens* (n. 66); si indifferens est, actus bonus evadit, si referatur in finem bonum ; quo in casu finis induit rationem obiecti *

2. *Actus referatur in finem bonum*; nam « cum rationis sit *ordinare*, actus a ratione deliberativa procedens, si non sit ad *debitum finem* ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi, et habet rationem mali » (S. Thom. i. 2, q. 18, a. 9) \

3. *Bonitas in se intendatur*; secus enim subiective non contrahitur. « Ad hoc, quod sit voluntas bona, requiritur quod sit bona *sub ratione boni*; id est, *quod velit bonum, et profler bonum* » (S. Thom. i. 2, q. 19, a. 7, ad 3). Bonitas autem in se intenditur, quando quis vult bonum allec- tus eius bonitate, etiamsi non reflexe cogitet, se velle bonum, quia bo- num est.

III. Ex conditionibus assignatis, *altera* magis evolvi debet, a. v. expo- 243 nendum est, quisnam finis sit bonus seu ad quemnam finem in concreto actus referri debeat. Iam vero:

i. *Omnis actus humanus debet referri in finem honestum. Sufficit*

' Denz.-Ba n n w. n. 1025. ----- ∴ Denz.-Ba n n w n. 1035. ----- De circumstantiis vide n. 69. ----- * Notes tamen, actum ex obiecto bonum saltem non a quolibet fine malo bonitate privari (n. 71).

tamen quilibet finis honestus, satisque est, finem honestum virtualiter intendi. Dixi:

a) *Omnis actus humanus debet referri in finem honestum.* Propositio statuitur contra *Scotistas*, qui docent, actus illos, qui per se tantum ordinantur ad aliquam commoditatem vel relevationem naturae — uti ambulare, olfacere flores, fricare barbam — actus illos, inquam, posse sine peccato directe referri in solum finem inferiorem, scilicet in commoditatem seu delectationem, modo ne finis ultimus positive excludatur'. Qui in tali fine directe sistit, secundum dictos auctores neque peccat, quia agere ob solum finem operis malum non est; neque moraliter bene agit, quia actum non refert ad finem honestum. Ponit igitur actum indifferenter. Sed contraria sententia deducitur ex eo, quod omnis actus humanus seu deliberatus debet fieri ob eum solum finem, qui naturae rationali convenit. Atqui naturae rationali convenit agere ob finem honestum, non vero ob alium (S. Thom. i. 2, q. 4, a. 2; S. Alf. V, XLIV).

Obi. Nequit peccare, qui agit ob solum finem operis. Atqui opera, de quibus controversia est, natura sua ad solam delectationem ordinantur.

7?ej/>. Argumentum a nobis propositum probat praecise, peccare eum, qui agat ob solum finem operis, si agatur de opere, quod natura sua ad solam delectationem ordinetur.

Coroll. I. Illicitum est agere ob *solam delectationem*, ita ut actus ob eum solum finem positus, non solum bonitate destituatur, verum etiam malus sit. Est tamen venialiter tantum malus, si agitur de re in se licita vel venialiter mala, quia relatio inordinata actus in se liciti vel leviter mali non importat gravem deordinationem. Excipe, si delectatio intendetur ut finis ultimus (S. Alf. VI, 912).

Coroll. II. Illicitum videtur agere (etiam) ob delectationem, *sistendo* (etiam) *in ea qua tali*, quia delectatio qua talis non est finis honestus. Alicui tamen illud licitum videbitur, quatenus actus (honestus) eiusque delectabilitas *unum* constituunt.

Coroll. III. Licitum est agere ob delectationem *quatenus* (ex intentione Auctoris naturae) *allicit ad actum in se ordinatum*, puta ad copulam coniugalem; item quatenus conducit ad bene esse et operari corporis vel

'. Itaque doctrinam non applicant iis actibus, quibus Auctor naturae certum finem honestae alicuius necessitatis vel utilitatis praestituit; cuiusmodi sunt v. g. manducatio, copula coniugalis etc. Ceterum Innocentius XI damnavit prop. 8m: < Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui ; et 9" : « Opus coniugii ob solam voluptatem exercitum omni penitus caret culpa ac defectu veniali » (Denz.-Bannw. n. 1158 et 1159).

animae. Ratio est, quia delectatio ut talis considerata, habet rationem finis honesti (S. Alf. VI, 912 ; cfr. S. Thom. 1. 2. q. 34, a. 1 ; 2. 2. q. 141, a. 6, ad 2 ; 2. 2. q. 168, a. 2 ; C. G. 1.3, c. 9, n. 1).

b) *Sufficit tanieai quilibet finis honestus*, sive operis sive alius ab agente intentus, sive in specie sive vago modo conceptus. Ipse finis operis (eatenus saltem) non cadit sub praecepto, quatenus non est obligatio illum *intendendi*, quamvis obligatio esse possit illum non impediendi ; quo posito, agenti liberum est alium finem honestum sibi praestituere (S. Alf. VI, 927, coli. 882 et 883). Plures tamen censent, ut mox notabimus, finem ipsius operis eo ipso quod non positive excluditur, saltem implicite intendi.

c) *Satis est, finem honestum virtualiter intendi*, seu actum *virtualiter* in finem honestum referri, seu actum poni vi intentionis honesti antea habitae. Sufficit enim, actum vere in finem honestum referri; vere autem in finem honestum refertur, si ponitur vi intentionis honesti antea habitae. Accedit quod obligatio relationis actualis « esset importabile pondus et res sexcentis implexa scrupulis ». (S. Alf. V, XLIÀ7).

d) *Disputatur*, num qui ponat actum natura sua ad finem honestum ordinatum, nec finem illum positive excludat, eo ipso finem honestum (saltem implicite) intendat. Plerique recentiores affirmant; at negandum videtur. Etenim quod ob actu distinguitur, non implicite intenditur eo ipso quod actus peragitur. Atqui finis actus ab ipso actu (v. g. procreatio prolis a copula) distinguitur ut effectus a causa; hinc ut intendatur, novus voluntatis actus requiritur. Sed controversia minus practica est, quia qui debito modo et ordine ponit actum natura sua ad finem honestum ordinatum, nec finem hunc positive excludit, passim finem illum positive includit, utut confuse et remisse tantum.

2. *Disputatur*, utrum omnis actus humanus *debeat* (ut bonus sit) referri in Deum, an sufficiat, ut sit in Deum referibilis.

Alii docent, omnem actum *debere* in Deum referri, quia dignitas ultimi finis veri exigit, ut omnes actus in ipsum referantur. Addunt tamen, sufficere relationem implicitam, eamque haberi eo ipso quod actus ponatur ob finem honestum ; quia omnis actus honestus natura sua refertur in Deum, honestatem primigeniam et fontalem omnis honestatis particularis.

Alii negant, omnem actum in Deum referendum esse, et docent (ad actum bonum) sufficere, ut sit referibilis in Deum. Ita autem sentiunt, quia actus non possunt aliquo modo referri in Deum nisi per caritatem. Caritas autem certo non requiritur, ut actus bonus ponatur; quod iam deducitur ex propositione 25 Baiana: «Omnia opera infidelium sunt

peccata et philosophorum virtutes sunt vitia. » | Secundum posteriorem sententiam actus bonus, non relatus in Deum, refertur in beatitudinem in communi tanquam in finem ultimum (n. 12 et 13).

3. Actus humanus (ut bonus sit), non *debet* elici e motivo caritatis, neque ex alio motivo supernaturaliter cognito; quod iterum iam deducitur ex propositione 25 Baiana modo citata.

4. Quamvis actus humanus (ut bonus sit) non *debeat* elici e motivo caritatis, tamen eatenus est obligatio actus suos per *actam caritatis* in Deum ut in finem ultimum referendi, quatenus praeceptum est aliquoties actum caritatis eliciendi. Aliud praeceptum ac illud, quod cum caritatis praecepto identificatur, probari nequit. Hinc S. Thomas: « Si quaeritur, quando oporteat actum referre in finem ultimum, hoc nihil aliud est quam quaerere, quando oporteat habitum caritatis exire in actum, quia quandocumque habitus caritatis in actum exit, fit ordinatio totius hominis in finem ultimum et per consequens omnium eorum, quae in ipsum ordinantur ut bona sibi ». (In 2 sent. dist. 40, q. 1, a. 5, ad 6).

♦

Nec hisce contradicit 5. *Alfonsus*, cum docet, saepius in die, saltem mane, actus Deo offerendos esse (V, XHV). Nam, ut ex contextu patet, non dicit de relatione actuum in Deum ut in finem ultimum, sed de cura omnes actus suos, etiam eos, qui ex obiecto indifferentes sunt, in bonum seu honestum finem referendi. Quod ut certo fiat, saepius bona intentio reiteretur.

5. Ii qui censent, ad bonitatem actus non requiri, ut referatur in Deum ut in finem ultimum, cum eorum sententia id sine caritate fieri nequeat, quaerunt, quisnam influxus ex caritate procedere debeat, ut actus in Deum referatur'. Iam vero:

Illii tantum requirunt caritatem habitualement, *quin influat in actum*, cum actus honesti velut pondere suo referantur in Deum.

Alti pariter tantum requirunt caritatem habitualement; actus autem honesti, qui in eo statu ponuntur, secundum illos semper ponuntur sub influxu intentionis Dei seu ultimi finis; omnis enim agens, inquiunt, agit ex intentione ultimi finis; hic autem in eo, qui ad Deum ordinatus est, i. e. in iusto, est ipsemet Deus.

Alii praeter caritatem habitualement requirunt *actum* (perfectae) caritatis, vi cuius actus boni in Deum referantur. Ex illis autem *alii* dicunt de se sufficere *unum* actum ad omnes actus bonos futuros in Deum referendos, positos utique ponendis, scilicet ne quis interim caritatem amittat. Dixi *de se*, quia aliunde praeceptum est aliquoties eliciendi actum caritatis. Alii censent, actum caritatis saltem *identidem* reiterandum esse. Hic autem ulterius disputatur, utrum actus caritatis, ut actus

*. Denz.-Bannw. n. 1025. ----- : Van Roey, De virtute caritatis, p. 26 sq.; Ernst, Ueber die Notwendigkeit der guten Meinung; Chr. Pesch, Praelect. dogm. VIII, n. 639

humanos ad Deum referat, debeat esse istorum principium *causans*, an sufficiat, ut sit principium *ordinans*

Ran Roey, qui posteriorem sententiam amplectitur, dictam ordinationem ita describit; « Quodsi petas, quomodo concipiatur illa ordinatio virtualis operum, quae non sit virtualis causalitas, respondemus eam esse determinationem quamdam relictam ex prima intentione, aliquod dictamen ortum ex primo dictamine, vi cuius opera exerceantur in amorosum obsequium Dei, determinantur ac specificentur ut oblationes amicae Deo factae. Quae determinatio, quod dictamen percipiendum est ut aliquid vere in voluntate perseverans, licet hic et nunc cogitationi non occurrat: cuius realis persistentiae signum, indicium et argumentum est, si quis, sui compos et moraliter agens, in ea animi dispositione versetur, ut serio reflectens supra se vel interrogatus quare hoc vel illud opus agat, tandem et ultimo, post data forsitan alia motiva particularia, respondeat se agere propter Deum, ad complacendum Deo, vel simile quid includens explicite vel implicite motivum charitatis.

Si res ita intellegitur, negari non potest ordinationem operum virtuales esse: videlicet praecedens intentio, quando e mente evanescit ut explicita intentio, relinquit aliquam virtutem, aliquam determinationem, aliquam dispositionem, quae sufficit ut opera, si fiant, in Deum dirigantur >

IV. *Conclusio*, qua doctrina tradita paucis contrahitur atque completur. 244

1. *Ut actus moraliter bonus sit*, sufficit — posita bonitate vel indifferentia obiecti — ut e fine honesto ponatur.

2. *Ut actus supernaturaliter bonus sit*, praeter modo assignata etiam requiritur, ut procedat e principio elicitive supernaturali. Constat e Cone. Araus. I, can. 7. Utrum necne *omnis* actus elici debeat e motivo supernaturaliter cognito, disputatur'.

3. *Ut actus de condigno meritorius sit*, requiritur:

a) *A parte actus*: 1° ut liber sit in genere moris; 2° ut fiat in obsequium Dei, probabilius e motivo supernaturali et quidem e virtuali influxu vel, ut alii dicunt, sub virtuali ordinatione actus caritatis (cfr. n. 243).

b) *A parte agentis*: 1° ut sit in statu viae; 2° ut sit in statu iustitiae.

c) *A parte praemiantis*: ut exstet promissio mercedis, non quidem ad hoc ut actus acquirat condignitatem praemii, sed ut acceptetur a Deo in ordine ad praemium. Ceterum haec a dogmaticis uberius exponuntur.

4. Si denique quaeras, ad quemnam finem ultimum referatur actus bonus, *si* non referatur ad Deum ut in finem ultimum, respondeo: Refertur in finem ultimum indeterminatum seu in beatitudinem in com-

' De virtute caritatis, p. 232 sq.-----Dicitur *omnis*, quia quoad aliquos actus, puta actum fidei, constat. ----- '. Cfr. Billot, De virtutibus infusis,' p. 12 sq. ----- '. Dixi *si*, quia alii censent, omnem actum bonum aliquo modo referri in Deum (n. 12 et 13).

muni. Nam ex una parte constat, omnem actum referri in aliquem finem ultimum. Atqui actus, de quo dicimus, non refertur in Deum, ut ponimus: nec in creaturam, ut in finem ultimum, quia tunc foret peccatum atque quidem mortale. Restat igitur, ut referatur in finem indeterminatum seu ad beatitudinem in communi. Idem dicendum de actu venialiter malo, quippe qui nec referatur in Deum, ut patet; nec in creaturam ut in finem ultimum, quia hoc est mortale: ergo refertur in beatitudinem in communi. Alii tamen aliter (n. 12 et 13).

SCHOLION.

245 De conformitate voluntatis humanae cum voluntate divina.

I. Distinguenda sunt: i° volitum *materiale*, i. e. ipsa res volita; 2° volitum *fannale*, i. e. ratio volendi; quae dividitur in proximam et ultimam. Proxima est *ratio particularis*, ob quam aliquid volumus; ultima est gloria Dei.

II. Voluntas humana debet conformari voluntati divinae prout sequitur:

1. Voluntas humana tenetur *negative* conformari voluntati divinae in volito tam materiali quam formali, i. e. nunquam potest *improbare* sive id quod Deus vult, sive rationem ob quam illud vult.

2. Voluntas humana tenetur etiam *positive* conformari voluntati divinae in volito formali ultimo; non autem semper in volito materiali, nec in volito formali proximo.

a) *Tenetur in volito formali ultimo*; quia tenetur semper velle gloriam Dei; gloria autem Dei idem est ac volitum formale ultimum.

b) *Non tenetur semper «1 volito materiali, nec in volito formali proximo, a. v.* potest nolle rem a Deo volitam, at sub alia ratione. Nimirum una eademque res potest sub diversa consideratione esse bona et mala; v. g. mors latronis considerata a iudice ut necessaria bono communi, est bona; considerata ab uxore ut noxia familiae, est mala; consequenter voluntas qua iudex, cuius est attendere ad bonum commune, vult mortem latronis, est bona; et voluntas qua uxor, cuius est attendere ad bonum familiae, non vult mortem mariti, est etiam bona, quia voluntas quae rem non vult sub ratione mali, non est minus bona, quam ea quae vult rem sub ratione boni. Atqui Deus ut provisor universalis attendit in volendo ad rationes universales, quales sunt bonum commune universi, ad quod necesse est esse et conservari contraria, et manifestatio suorum attributorum, secundum quas rationes res a Deo volita est bona, quae tamen secundum rationes particulares, ad quas homo debet attendere, et ad quas Deus vult ipsum attendere, est mala. Ergo voluntas humana, ut sit recta, non tenetur conformari divinae voluntati in volito materiali. *Minor* clarebit exemplo: Deus ut supremus totius mundi director et provisor, secundum exigentiam et rationes universales boni communis et suae gloriae, vult patrem meum mori; ista mors secundum istas rationes universales considerata est bona, et ideo bona voluntas. uuae illam vult. Ego privatus homo, cuius non est ad istas rationes universales attendere, sed ad particulares, sive proprii suppositi secundum inclinationem naturalem, quae bona est et a Deo, sive parentis secundum pietatem,

quam, etiam Deo mandante, sectari teneor, nolo istam mortem. Ista mors secundum istas rationes particulares considerata, est mala. Ergo bona est voluntas quae eam non vult; ita ut quamvis videar ex una parte lecedere a voluntate divina, ex alia tamen sic volendo conformor indirecte ipsi voluntati divinae, quia sic me velle Deus ipse vult. Unde S. Aug. in Enchyrid. c. 101 ait: «Aliquando bona voluntate homo vult aliquid, quod Deus non vult; tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori » (S. Thom. i. 2. q. 19. a. 9 et 10).

SECTIO II.

De actu indifferenti.

Sermo est de solis actibus *humanis* seu deliberatis. Porro: 246

I. *Dantur actus indifferentes secundum speciem.* Etenim actus consideratus in specie seu in abstracto intelligitur actus spectatus secundum suum obiectum. « Contingit autem, quod obiectum actus non includit aliquid pertinens ad ordinem rationis — i. e. non includit aliquid quod convenit rationi neque aliquid quod rationi repugnat — sicut levare fescucam de terra, ire ad campum et huiusmodi » (S. Thom. 1. 2, q. 18, a. 8; S. Alf. V, XLIII).

II. *Non dantur, saltem per se, actus indifferentes in individuo*, i. e. in concreto seu, attentis etiam circumstantiis, maxime fine operantis. Statuitur contra Scotistas, qui censeant, actus qui natura sua ad delectationem tantum ordinantur, ut olfacere flores etc. esse indifferentes, si proxime ob solum finem operis, i. e. ob solam delectationem exerceantur. At merito negatur; nam qui deliberate agit, necessario ob aliquem finem operatur, atque quidem aut ob bonum honestum aut ob bonum delectabile (n. 1). Atqui actus ordinatus ad bonum honestum, moraliter bonus, ordinatus ad solum bonum delectabile, moraliter malus est (n. 243; S. Thom. i. 2, q. 18, a. 9; S. Alf. V, XLIV).

Magis autem disputatur, num *per accidens* detur actus indifferens in individuo, nimirum: 1° si quis ad actus moralitatem nullatenus advertat; 2° si sententiae Scotistarum adhaerens ob solam delectationem agat. Iam vero :

Resp. ad I, aegre admitti actum deliberatum sine ulla ad moralitatem actus advertentia.

Resp. ad II, illud improbabile videri; quandoquidem in posita hypothesis agens actum pro licito habet. Quod autem habetur pro licito seu a Deo permissio, ut tale habetur pro honesto, ideoque agens, utut inconscius, honeste agit.

¹. Billuart, De act. hum. diss. 4, art. 7.

SECTIO III.

De actu malo seu de peccato.

(S. Thom. i. 2. q. 71-89; S. Alf. Theol. mor. l. V).¹

Dicemus *primum* de peccatis in genere, *deinde* de quibusdam peccatorum classibus speciatim.

CAPUT I.

De peccatis in genere.

Disseremus *primum* de natura et conditionibus peccati, *deinde* de distinctione, *tum* de causis, *denique* de effectibus, *postremo* de remediis peccatorum.

Articulus I.

De natura et conditionibus peccati.

24? I. Natura. Peccatum cum S. Augustino definiri solet: Dictum, factum vel concupitum contra legem aeternam'. Intelligitur autem *liberum*; etenim « peccatum nihil aliud est quam actus humanus malus » (S. Thom. i. 2, q. 71, a. 6). Actus autem humanus importat actum liberum. Ceterum dicitur:

1. *Dictum, factum vel concupitum*; quibus indicatur *materiale* peccati, i. e. ipsum dictum (peccatum oris), factum (peccatum operis) et concupitum (peccatum cordis); item omissio dicti, facti et concupiti, quando adest eorum obligatio (S. Thom. l. c. cap. et ad 1).

2. *Contra legem aeternam*; quibus assignatur *formale* peccati seu eius malitia, quae consistit in eo quod legi aeternae adversatur.

«Augustinus, inquit S. Thomas, in definitione peccati posuit duo: unum quod pertinet ad substantiam actus humani, quod est quasi materiale in peccato, cum dixit: *Dictum*, vel *factum*, vel *concupitum*; aliud autem, quod pertinet ad rationem mali, quod est quasi formale in peccato, cum dicit: *Contra legem aeternam* » (l. c.). Ceterum advertas:

a) Definitio tradita eatenus convenit peccato originali, quatenus Adam omnium nostrum personam agebat, ideoque peccatum etiam nobis quodam modo voluntarium et liberum erat.

b) Quamvis definitio de sola lege aeterna dicat, tamen aliarum quoque legum,

¹. Cfr. Caietanus, In iam 2ae q. 57-58; Billuart, ia 2ae, De peccatis; Salnanticenses, Cursus Theologicus, tract. XIII, De vitiis et peccatis; Pègues, Comm, franc, lit. de la Somme thcol. tom. VIII; Pesch, Praelectiones dogm. tom. IX, tract. II, De peccato; Billot, De personali et originali peccato; Landgraf, Das Wesen der laszlichen Sünde in der Scholastik bis Thomas von Aquin. -----*Contra Faustum*, l. 22, c. 27.

etiam ecclesiasticae et civilis transgressio comprehenditur; cum omnes aliae leges a lege aeterna vim suam mutuentur.

Coroll. I. Non datur peccatum *pure philosophicum*, i. e. quod adversaretur quidem rectae rationi, non autem legi Dei, sive quia peccator Deum ignoraverit, sive quia de Deo non cogitaverit. Etenim ratio non est nisi participatio legis divinae, ita ut quod repugnet rationi, ultimate etiam legi repugnet. Hinc Alex. VIII damnavit propositionem hanc: « Peccatum philosophicum quantumvis grave, in illo, qui Deum vel ignorat, vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa Dei, neque peccatum mortale dissolvens amicitiam Dei, neque aeterna poena dignum » (S. Alf. V, n).

Coroll. II. In peccato distingui potest elementum materiale seu *materialiale* peccati et elementum formale seu *formale* peccati. *Materiale* peccati est actus physicus eiusve omissio, quae in peccato invenitur; *formale* peccati est ipsa inordinatio seu malitia, quae in actu vel in omissione reperitur.

Porro quaeritur, in quonam consistat inordinatio seu malitia peccati, utrum in privatione an in aliquo positivo. Iam vero formale peccati *omissionis* situm est: in privativo, cum nihil sit aliud quam omissio actus debiti'. Acriter autem disputatur, etiam inter Thomistas', utrum formale peccati *commissionis* consistat in privativo an in positivo. At consistere videtur in privativo; nam si in positivo consisteret, Deus utpote auctor omnis positivi, auctor ipsius malitiae videretur evadere.

Coroll. III. Peccatum multiplicem turpitudinem involvit: est enim deordinatio :

i° *Contra naturam rationalem* secundum haec S. Thomae: « Vitium in tantum est contra naturam hominis, in quantum est contra ordinem rationis » (i. 2. q. 71, a. 2).

20 *Contra Deum*, quem peccator offendit: a) ut *Legislatores*; b) ut *ludices*, non reformidando eius sententiam; c) ut *Testes*, non reverendo eius praesentiam; d) ut *Summum Bonum in Se*, contemnendo eius amicitiam et amplectendo quae Deo summopere displicent; e) ut *Summum Bonum nostrum*, non curando Deum quatenus est merces nostra magna nimis; f) ut *Dominum*, laedendo supremum Dei ius in actiones nostras; g) ut *Benefactorem*, non curando rationem donorum Dei, eis abutendo ad Ipsum offendendum.

30 *Contra Christum Redemptorem*. Sub hoc respectu peccatum quodam modo *deicidium* est'; etenim peccata causa sunt, cur Christus

Billuak T, diss. i, a. 3.-----* Cfr. Billuakt, l. c.-----* Hebr. VI, 6.

mortem subire voluerit; hinc qui, cum haec noverit, nihilo minus peccat, causam se constituit passionis ac mortis Christi.

4. *Contra Spiritum Sanctificatorem*. Sub hoc respectu peccatum in christiano quodam modo sacrilegium est, quo violatur fidelis per sacramenta et Spiritum S. inhabitantem specialiter consecratus.

Accedit, quod homo per peccatum *servus diaboli constituitur*¹.

zldvertas tamen, descriptas turpitudines non secundum speciem formalem in quovis peccato contineri; siquidem peccatum speciem tantum sumit ex oppositione ad motivum, ob quod actus malus prohibetur, ut alibi expositum est (n. 148). Hinc etiamsi in quolibet peccato praedictae rationes oppositionis ad Deum reperiantur, non tamen ea de causa continet plures malitiae species vel circumstantias, quae debeant in confessione declarari.

248 II. Conditiones peccati formalis. Ad omne peccatum formale requiruntur:

1. *Actus a regulis morum deficiens* seu alicui legi contrarius, saltem secundum apprehensionem agentis. Sufficit autem, ut actus regulis morum repugnet sive a parte obiecti, sive a parte finis, sive a parte circumstantiae. « *Quilibet* singularis defectus causât malum; bonum autem causatur ex integra causa » (S. Thom. 1. 2, q. 18, a. 4, ad 3; S. Alf.). Cfr. tamen dicta n. 69 sq, ubi notavimus, bonitatem actus non a quovis fine vel circumstantia mala totaliter destrui.

2. *Aliqua advertentia ad malitiam actus* seu ad actum, quatenus a regulis morum deficit. Sufficit tamen, ut advertentia actualis adfuerit, dum causa actus mali ponebatur; item ut adsit vel adfuerit in confuso tantum (S. Alf. V, 4).

3. *Aliquis consensus voluntatis*, sive plenus, sive semiplenus (n. 19). Non autem requiritur, ut malitia intendatur, sed sufficit, ut malitia actus apprehendatur et actus nihilo minus ponatur. Ratio est, quia malum debet vitari; quod non fit ab eo, qui eligit actum, quem malum esse novit.

Articulus II.

De distinctione peccatorum.

Cum penes confessarium ut iudicem sit peccata cognoscere qualia fuerint, et quoties commissas, ut iuxta verba Christi ea remittere aut retinere possit, consequens est, observat Concilium Tridentinum¹, ut homo in confessione peccata sua mortalia, secundum speciem eorum et

¹ Sweeney, Thcol. Mor. fund.,¹ n. 770. -----¹. Sess. XIV, cap. 5 et can. 7.

numerum exponere debeat; et ipse Confessarius poenitenti huius obligationis forte minus conscio, in hac declaratione auxilio esse debebit. Quapropter de distinctione tum specifica tum numerica peccatorum agendum est.

§ I. De distinctione specifica.

1. Notio distinctionis specificae. Distinctio specifica est distinctio, 249 qua unum mortale ab alio vel unum veniale ab alio, modo moraliter diverso, differt.

II. Radix distinctionis specificae, i. Peccata omissionis distinguuntur 250 per actus omissos specie distinctos in esse moris. Sunt enim merae privationes actus debiti. Iam vero privationes specie distinguuntur per formas specie distinctas, quibus privant. Illa ergo peccata omissionis sunt diversae speciei, quibus omittuntur actus debiti diversae speciei moralis, v. g. omissio sacri et omissio eleemosynae debitae (S. Alf. III, 32).

2. Quoad peccata *commissionis* disputatur, unde eorum distinctio specifica desumenda sit. Alii cum Scot¹ eam desumunt ex distinctione specifica virtutum, quibus opponuntur seu ex diversitate honestatis, qua privant; alii cum Vasquez² ex distinctione specifica legum vel praeceptorum, quibus adversantur; alii cum S. Thoma (1. 2, q. 72, a. 1) ex obiectis moralibus specie diversis, quia omnis actus commissionis specificatur a termino ad quem, non autem a termino a quo. Ceterum sententiae expositae non videntur admodum inter se differere atque tandem eodem redire; siquidem virtutes et praecepta distinguuntur specie secundum obiecta (S. Thom. 1. 2. q. 72, a. 1, ad 2; S. Alf. III, 32).

III. Normae determinantes distinctionem specificam. Posito, dis- 251 tinctionem specificam desumi ex distinctione specifica obiectorum, normae, quae determinant specificam distinctionem *obiectorum*, etiam distinctionem specificam *peccatorum* assignant. Iam vero obiecta et consequenter peccata specificè diversa sunt, quando continent specialem repugnantiam cum lege aeterna; quod locum habet:

1. Quando opponuntur *diversis virtutibus*. Sicuti enim quaelibet virtus habet distinctam bonitatem, ita obiectum ei oppositum distinctam malitiam continet. Hinc specificè distinguuntur v. g. fornicatio, quae castitati, et furtum, quod iustitiae opponitur (S. Alf. III, 31).

2. Quando opponuntur *eidem virtuti, sed secundum diversam rationem* (S. Alf. 1. c.). Porro obiecta dupliciter secundum diversam rationem eidem virtuti opponi possunt:

2 sent. dist. 37, q. 1, n. 9.-----* 1. 2, disp. 98, c. 2.

a) Modo *contrario*, i. e. per excessum et per defectum. Ita v. g. prodigalitas per excessum, avaritia per defectum adversatur liberalitati.

b) Modo *non contrario* quidem, sed tamen *moraliter diverso*. Ita v. g. modo diverso *religioni* adversantur superstitio, blasphemia, periurium, sacrilegium.

3. Quando opponuntur *legibus vel praeceptis moraliter diversis*, i. e. latis ex motivo formali diverso (n. 148). Ita v. g. violatio ieiunii, lege Ecclesiae impositi, temperantiae adversatur; ex voto obligantis, religioni repugnat. Quum in casu diversae virtutes vel eiusdem virtutis diversa officia laedantur, haec regula ad priores reducenda est (S. Alf. V, 33).

Non habentur peccata specie distincta, si quis laedit plures leges materialiter tantum distinctas, puta per diversos legeslatores, sed ex eodem motivo formali latis. Hinc unius tantum peccati reus est, qui committit furtum, a lege tam divina quam humana prohibitum. Idem dicendum de eo, qui « culpabiliter omittit Sacrum die festo occurrente in Dominica, quia pro utroque casu auditio Missae praecepta est ob motivum formale religionis (S. Alf. I. c.) I.

Coroll. I. Unus actus plures malitias specie diversas potest continere. Ita v. g. tria committit peccata specifice diversa, qui frangit ieiunium, ad quod tenetur ex lege ecclesiastica, ex voto et ex praecepto confessarii. Violat enim temperantiam, quam Ecclesia intendit; religionem, quae iubet servare votum, et poenitentiam, ex cuius motivo confessarius satisfactionem imponit (S. Alf. V, 33). Pariter « beneficiarius, si omittit Officium et nolit restituere fructus, peccabit non solum contra religionem, sed etiam contra iustitiam » (S. Alf. IV, 145).

Coroll. II. Aestimatio communis non quidem fundat distinctionem specificam, ut patet, sed tamen argumentum eius est. Praeterea cum peccata specie diversa diversis nominibus indicari soleant, passim ex diversitate nominis ad diversitatem peccati potest concludi.

Coroll. III. Peccata, quae non repugnant virtuti determinatae, sed honestati in communi, ut voluntas male vivendi, dicuntur esse speciei innominatae.

§ II. De distinctione numerica.

252 I. Notio. Distinctio numerica est distinctio inter plura peccata quoad eorum individualitatem, seu est id, quo plura peccata sunt distincta in individuo, v. g. duae fornicationes.

Porro inquisitio in distinctionem numericam minus respicit plures malitias specie distinctas, quae secundum dicta n. 251 quandoque in uno actu continentur. Satis communiter admittitur, ubi aliquo actu invol-

*. Resp. Buscod. 1873. P- 403

vantur plures malitiae secundum se specificè distinctae, haberi quoque de facto et formaliter plures malitias specificè diversas,¹ et consequenter plura numero peccata. Quaeritur vero, quandonam peccata, quae eiusdem sunt speciei, numero inter se distinguantur. Difficultas autem illud discernendi oritur ex eo, quod quandoque plures actus physici unum tantum numero peccatum, quandoque vero unus actus physicus plura peccata continet.

II. Radices distinctionis numericae distinguuntur duae, nim. 1^o *pluralitas actuum*, ut si quis bis fornicatur; 2^o *pluralitas obiectorum*, ut si quis uno actu plures homines occidit. De singulis dicemus:

III. Pluralitas actuum. Regula generalis haec est: Tot sunt peccata, 254 quot sunt actus moraliter distincti, seu quot sunt actus physici, in uno aliquo moraliter non uniti. « Secundum unitatem voluntatis, inquit S. Thomas, sumendum est iudicium de unitate eius quod in genere moris dicitur » (2, dist. 42, q. 1, a. 1.). Ergo ubi habetur actus voluntatis moraliter diversus, ibi habetur distinctum peccatum. Restat inquirendum, quandonam habeatur actus moraliter diversus; quod praestabunt regulae particulares, i. e. regulae quae respiciunt diversos actus speciatim spectatos. Porro in ordine ad hanc materiam actus distinguuntur in actus *internos* (i. e. actus in sola voluntate consummandos), et *externos*.

Actus *interni* dividuntur in actus, qui non tendunt in alium actum, ut delectationes morosae, odium etc., et in actus, qui tendunt in alium, ut propositum perpetrandi peccatum internum vel externum.

Actus *externi* distinguuntur in *completos* et *incompletos*. Actus *completi* sunt, qui natura sua ad alium actum eiusdem speciei non ordinantur, ut pollutio, fornicatio, homicidium. Actus *incompleti* dicuntur actus, qui natura sua ad alium actum principaliores eiusdem speciei ordinantur; ita tactus impudicus ordinatur ad copulam vel ad pollutionem. Peccata *oris* aequiperantur actibus incompletis. Accedunt actus, qui, spectata notione tradita, nec completi nec incompleti sunt, actus, inquam, natura sua indifferentes, qui ab agente adhibentur ut media perveniendi ad actum peccaminosum, ut carpere viam ad furandum, parare arma ad homicidium patrandum. Quibus notatis, accipe regulas *particulares*, quae sequuntur:

i. *Actus interni, qui non tendunt in alium actum*, toties novum con-

¹. Pauci illud quoad aliquos actus, v. g. quoad adulterium, incestum, sacrilegium carnale negant, consentque, in dictis actibus unam tantum formaliter contineri speciem peccati (cfr. loca a S. Thoma, in iam 2ae q. 18 (disp. q. a. 6). Sed controversia practica non est, quia Cone. Trid. (Sess. 14, can. 7) docet, et species peccatorum et circumstantias speciem mutantem esse confitendas.

stituunt peccatum quoties post moralem interruptionem repetuntur, a. v. quoties repetuntur: i° post formalem revocationem, i. e. actum contrarium sive nolitionis efficacis sive simplicis displicentiae; 2° post voluntariam cessationem, scilicet quando quis non quidem formaliter revocat priorem actum, sed tamen reflectens super eum aut simpliciter ab eo sese avertit, puta ex taedio; aut ad opus cum priori actu impossibile sese divertit, ut si quis a morosa delectatione advertenter desistens ad studium se applicat; 3° post cessationem indeliberatam (i. e. per naturalem inadvertentiam et distractionem ad alia) talis morae, ut actus repetitus dici nequeat ex eodem impetu passionis procedere, atque ita cum priori vel cum prioribus in eadem causa uniri; practice: post cessationem alicuius morae; *alicuius* morae, inquam, quia haec peccata, quippe quae non tendant in opus ideoque plane in se consummentur, passim non tamdiu ex eodem impetu passionis procedunt ac proposita (S. Alf. V, 37; Horn. Apost. tr. III, n. 58).

2. *Acius interni, qui tendunt in alium actum*, toties novum constituunt peccatum quoties post moralem interruptionem repetuntur, a. v. quoties repetuntur: i° post formalem revocationem; 2° post voluntariam cessationem; 3° post cessationem indeliberatam, si haec tantae morae est, ut propositum repetitum dici nequeat ex eodem impetu passionis procedere, et propositum non virtualiter permanet in aliquo effectum conducente ad opus intentum. Dicitur:

a) *Si haec tantae morae est, ut propositum repetitum dici nequeat ex eodem impetu passionis procedere*. Quanta autem mora seu intervallum satis diuturnum sit, pendet ab intensitate et firmitate propositi. Attamen secundum S. Alfonsum passim intervallum duorum vel trium dierum sufficit, quia idem impetus passionis difficile diutius protrahitur. « Hinc qui perseverat in mala voluntate ultra duos vel tres dies, explicare debet tempus, ut sic intelligatur moraliter numerus actuum internorum circa peccata externa » (S. Alf. V, 39).

b) *Et propositum non virtualiter permanet in aliquo effectum conducente ad finem intentum*; quod sit obtingat, primum propositum, quantumcumque intervallum intercesserit, non interrumpitur moraliter. « Hinc infertur: i° Quod si quis proponat occidere hominem, et idcirco arma praeparet, viam arripiat, et inimicum occidat, unum peccatum committit, licet per multos dies illum quaesierit, et pluries voluntatem repetierit... 2° Si quis statuatur non restituere rem alienam, et in eadem voluntate semper (adhuc per annum) maneat, unum peccatum committit, quia in illa retentione numquam retractata virtualiter permanet prima voluntas, ut probabiliter dicunt Roncaglia... Merito tamen censet Diana... cum A.

A. ab ipso citatis, quod si fur redditur impotens ad restituendum, et deinde factus potens, data opportunitate non restituit, novum peccatum committit. Ratio, quia eo casu per illud tempus impotentiae voluntas non restituendi non perseverat in effectu » (S. Alf. V, 40); intelligas: si fur advertat, se ob impotentiam non teneri ad restitutionem et voluntatem pravam habitam repudiet; secus enim voluntas moraliter in effectu perseverat, et sufficit poenitenti declarare tempus, quo in tali voluntate perstiterit (S. Alf. III, 683). Denique observes, propositum moraliter non interruptum constituere unum numero peccatum cum actu externo.

3. *dctus externi completi* toties novum constituent peccatum quoties repetuntur. Excipe, si actus, utut in se completi, tamen cum aliis unum totum constituunt et moraliter non interrumpuntur.

Coroll. I. Plura numero committit peccata, qui bis se polluit, bis fornicatur, bis negligit sacrum etc.

Coroll. II. Multo probabilius plura committit peccata, qui plures successive absolvit. Ratio est, quia quaevis sacramenti confectio constituit actionem in se completam, nec diversae absolutiones, utut occasione unius sessionis fiant, unum totum constituunt. Ita contra plures S. Alfonsus (V. 50, q. 6), Billuart⁷; De Smet⁸, Pesch⁹ Prümmer¹⁰ et alii.

Coroll. III. Magis dubium est, quot committat peccata, qui in statu peccati lethalis celebret. Alii censent, unum tantum committi, quia omnes istae actiones constituunt seu integrant unum sacrificium. Alii duo admittunt peccata, unum indignae consecrationis, alterum indignae communionis. Alii addunt tertium, scilicet ministrationis indigno. Sed cum S. Alfonso (V. 44; VI, 35) dicendum videtur, quatuor ab eiusmodi celebrante committi sacrilegia, scilicet: indignus consecrat, indignus communicat, indignus ministrat et ministrat indigno. Ratio est, quia praedicti actus, puta susceptionem, confectionem etc. sacramenti, adeo disparati videntur, ut aegre admittatur, eos in unum numero peccatum coalescere, utut unum integrent sacrificium. Accedit quod v. g. indigna consecratio et indigna susceptio ita diversae sunt, ut videantur constituere peccata diversae speciei ideoque etiam numero distincta.

Coroll. IV. Satis probabiliter unum tantum committit peccatum, qui in statu peccati mortalis pluribus una vice Eucharistiam distribuit. Ratio est, quia omnes administrationes unum convivium constituunt (S. Alf. V, l. c.).

Coroll. V. Qui ex una intentione omittit omnes horas canonicas, unum

De peccatis, dissert. 2, a. 4. -----'. Coli. Brug. 1905, p. 555.-----' Tract, dogm. VI, n. 261. -----*. Man. Theol. mor. I, n. 380.

committit peccatum, quia diversae unum totum i. e. officium diei constituunt (S. Alf. IV, 148).

Coroll. Vi. Qui ex intentione furandi 100 flor, plura successive furta committit, vel sumpto proposito legendi pravum librum, pluribus vicibus lectionem perficit, videtur unum tantum committere peccatum, quia dicti actus vi intentionis videntur satis unum totum, scilicet furtum 100 flor., vel lectionem totius libri constituere. Excipe, si in casibus allatis actus moraliter interrumpuntur, puta per moram diuturniorem.

4. *Actus externi incompleti* ita multiplicant peccata:

a) *Si ab agente ordinantur ad actum completum, et actus completus sequitur*, unum numero peccatum cum actu completo constituunt, nisi moraliter interrumpantur. Ratio est, quia a parte materiae unum moraliter totum cum actu completo efformant, et ratione intentionis ut tales ponuntur. Idem dicendum de actibus incompletis, qui actum completum immediate sequuntur, quia haberi possunt pro actus completi complemento (S. Alf. V, 41). Si in casu actus completus non sequitur, actus incompleti inter se unum constituunt peccatum, nisi moraliter interrumpantur.

Actus incompleti autem moraliter interrumpuntur: 1° per formalem revocationem; 2° per voluntariam cessationem; 3° per cessationem indeliberatam, si haec tantae morae est, ut actus incompleti dici nequeant ex eodem impetu passionis procedere, *et* propositum perveniendi ad actum completum non virtualiter permanet in aliquo effectum (p. 200).

Quoad modum *confitendi* praedictos actus incompletos moraliter non interruptos, ita dicendum: 1° si actus completus intentus secutus est, sufficit confiteri: Fornicatus sum; vel: Adulterium commisi, etc. (S. Thom. 2, diet. 42, q. 1, a. 1; S. Alf. V, 41); 2° Si actus completus intentus non est secutus, ita v. g. dici potest: Ex intentione fornicationis (adulterii etc.) turpiter egi per oscula, tactus (S. Alf. V, 42).

b) *Si ab agente non ordinantur ad actum completum*, toties novum peccatum constituunt, quoties post moralem interruptionem repetuntur, a. v. quoties repetuntur: 1° post formalem revocationem; 2° post voluntariam cessationem; 3° post cessationem indeliberatam talis morae, ut actus repetitus dici nequeat ex eodem impetu passionis procedere, practice: post cessationem indeliberatam longioris intervalli. Hinc unum numero peccatum committit, qui « ex eodem impetu pluries percutiat, pluries inhoneste tangat, eundem sanctum vel plures dies sanctos blasphemet, pluries aliquem in eadem materia convicietur vel detrahat » (S. Alf. V, 41) *

Cir. p. 199, ubi diximus, peccata *oris* aequiperari actibus incompletis.

Quoad modum *confitendi* praedictos actus incompletos moraliter non interruptos, sufficit confiteri v. g.: Turpiter egi cum puella per oscula et tactus.

Quae dicta sunt de actibus incompletis ad actum completum non ordinatis, valent, etiamsi quis post actus illos patratos, effervescente libidine, ad actum completum progrediatur. Hinc « si quis habens oscula, tactus etc, nolisset ab initio copulam, sed postea ob libidinem auctam copulam perfecerit, non sufficit si tantum copulam confiteatur» (S. Alf. V 43); sed tenetur declarare, se independenter a copula per oscula, tactus etc. turpiter egisse cum puella.

5. *Ictus natura sua indifferentes*, qui, spectata notione supra tradita, 255 nec completi nec incompleti sunt, sed ab agente adhibentur ut media perveniendi ad actum peccaminosum, actus isti inquam, *feccaminosi* sunt, utpote malitia finis infecti; sed pariter ac actus incompleti unum cum actu peccaminoso intento et secuto peccatum efformant, nisi moraliter interrumpantur. Si actus peccaminosus intentus non sequitur, unum inter se peccatum constituunt, nisi iterum interrumpantur moraliter. Moraliter autem interrumpuntur eadem ratione, qua actus incompleti, ab agente ad actum completum ordinati. « Hinc si quis ad homicidium patrandum emit arma, viam carpit, quaerit hostem et occidit, unum peccatum committit.» (S. Alf. V. 41); idque valet, etiamsi per multos dies hostem quaesierit. Dixi de actibus *natura sua indifferentibus*; secus enim dicendum de actibus, qui diversam ab actu peccaminoso malitiam involvunt, ut si, maleficio utaris, ut aliquem occidere possis; quo casu utique novum et quidem alterius speciei peccatum accedit.

Quoad modum *confitendi* praedictos actus moraliter non interruptos ita dicendum: i^o si actus peccaminosus intentus sequitur, sufficit dictum actum confiteri; si non sequitur, sufficit dicere: Ex intentione (v. g.) furti media adhibui (S. Alf. V. 42).

IV. Pluralitas obiectorum. i. e. obiectorum, quae numerice distinguuntur et in unum obiectum coalescere nequeunt. Ita v. g. vitae duorum hominum. Iam vero actus malus, qui respicit obiecta numerice distincta, in unum obiectum non coalescentia — ut actus, quo quis occidit tres homines — tot continet peccata, quot respiciuntur eiusmodi obiecta. Ratio est, quia illud, ex quo causatur peccatum, debet quoque, si multiplicatur, multiplicare peccata. Atqui peccatum causatur ex obiecte malo. *Maiores* confirmatur ex eo quod, ut adversarii concedunt, vir coniugatus, qui copulam habet cum coniugata, committit duplicem numero malitiam, i. e. iniustitiam — unam respectu propriae uxoris, alteram respectu mariti uxoris alienae — et consequenter, ut videtur, duplex

numero peccatum; cuius rei ratio esse debet, quia actus positus respicit duo obiecta seu laedit duo iura numerice distincta. Ita docent contra plures S. Alfonsus (V. 45; VII, 28), Billuart, Priimmer, Sweets. Attamen plura obiecta distincta ab agente haud ita raro per modum unius concipiuntur et attinguntur, scilicet sub conceptu multitudinis seu nocumenti multitudini illati: quo casu non infitior, haberi unum tantum numero peccatum (S. Alf. V, 50, q. 5, tertia tamen etc.). Ex eo vero aliqui immerito concludunt, sententiam S. Alfonsi esse falsam; siquidem quaeritur, num plura numero habeantur peccata, si res concipiatur et attingatur prout obiective se habet.

Coroll. I. Per se plura committit peccata:

i° Qui unico actu plures occidit, plures diffamat, pluribus dat scandalum vel pluribus malum exoptat; item qui proponit plures occidere, diffamare, etc.

2° Qui unico sermone alicui detrahit in diversis materiis vel aliquem diversis contumeliis afficit. Etenim ius, ne in uno mihi detrahatur, distinguitur a iure, ne mihi detrahatur in alio; item ius, ne hac contumelia afficiar, differt a iure, ne afficiar alia (S. Alf. V, 48).

< Bene tamen hic advertendum, quod... mulierculae et plebeii, qui simul rixantes eodem impetu diversis contumeliis se onerant, unum peccatum committunt. — Ratio, quia iuxta communem aestimationem hi non laedunt famam et honorem; eo quod ex una parte convicia inter huiusmodi personas non apprehenduntur ut gravia; et ex alia audientes nullam ipsis fidem praestant, putantes illa potius proficisci ex impetu irae quam ex animo et rei veritate. Et ideo tales rixantes ut plurimum excusantur a mortali; nisi forte de aliquo particulari facto adversarium impropere » (S. Alf. l. c.).

30 Qui unico actu vel actibus moraliter non interruptis diversa mala alicui exoptat. Nam ius, ne unum malum alicui optetur, differt a iure, ne ei optetur aliud.

40 Qui unico sermone infamat totam familiam, quia singula membra distinctum ius ad famam habent; item qui laedit bona, ad plures dominos distincto dominio pertinentia; secus « si quis laederet bona quae possidet aliqua civitas, monasterium aut capitulum in communi; tunc enim non competit ius individuis in particulari, sed tantum toti communitati: unde unum ius laeditur » (S. Alf. V, 46).

Dixi, in casibus expositis *per se* committi plura peccata: practice enim, ut iam notatum est, obiecta distincta saepe per modum unius concipiuntur et attinguntur, ita ut passim non sit obligatio interrogandi poenitentes, v. g. coram quot personis inhonestos sermones habuerint, etc.

Coroll. II. Unum peccatum committit:

1. Qui negat plures articulos fidei, quia ius Dei, ut uni veritati ab Ipso revelatae assentiar, unum est cum iure Eius, ut assentiar aliis (S. Alf. v, 50).

2. Qui blasphematur v. g. in duodecim Apostolos, quia ius Dei, in cuius contumeliam blasphematur vergit, unum est (S. Alf. V, 47).

3. Qui detrahit alicui coram pluribus, « cum ius ad famam sit unicum apud omnes, non autem multiplex » (S. Alf. V, 49).

Quoad proxim interrogandi poenitentes circa species et numerum peccatorum cfr. tr. de Poenit.

§ III. De inaequali gravitate peccatorum.

Sermo non est de inaequali gravitate peccatorum, qua fit ut unum mortale, alterum veniale sit, de qua quaestione postea dicemus. Sed quaeritur generatim, num et unde peccata inaequalis gravitatis sint.

I. Exsistentia inaequalis gravitatis. Non omnia peccata aequae gravia 256 sunt. Est de fide contra Stoicos, Iovinianum et alios. Prob. 1^o *Ex S. Script.* « Qui me tradidit tibi, maius peccatum habet » * Prob. 2^o *ratione.* Peccatum involvit recessum a rectitudine rationis; «et ideo multum interest ad gravitatem peccati, utrum plus vel minus recedatur a rectitudine rationis: et secundum hoc dicendum est, quod non omnia peccata sunt paria » (S. Thom. 1. 2, q. 73, a. 2).

II. Radix inaequalitatis. Inaequalis gravitas desumitur ex obiecto, 257 circumstantiis et fine actus peccaminosi. Etenim « unumquodque ex eodem natum est augeri ex quo causatur » (S. Thom. 1. 2. q. 73, a. 7). Atqui peccatum causatur ex inordinatione obiecti, circumstantiae et finis.

i. *Ex obiecto* seu (practice) ex dignitate virtutis, cui opponitur; « nam contraria circa idem sunt, et hoc modo oportet, quod maiori virtuti opponatur gravius peccatum » (S. Thom. 1. 2. q. 73, a. 3). Virtutes autem, spectata earum dignitate, hoc ordine veniunt: 1^o caritas; 2^o fides; 3^o spes. Sequuntur virtutes cardinales, earumque partes, de quibus singulis difficile determinatur, quo ordine, spectata earum dignitate, recensendae sint. Accedit quod etiam ratio habenda est peculiaris boni alicuius virtutis, quod a peccato laeditur; quibus omnibus consideratis, inaequalitas gravitatis vix accurate determinari potest.

Addo haec ex S. Thoma.

a) Odium Dei est gravissimum peccatorum (S. Thom. 1. 2, q. 13, a. 4, ad 3).

\ loa. XIX, n ; cfr. loa. VII, 26; Matth. V, 22; XII, 31 ; 1. Ep. loa. V, 16, 17.

b) < Peccata, quae committuntur in *proximum* sunt pensanda per se quidem secundum nocumenta, quae proximo inferuntur; quia ex hoc habent rationem culpaе: tanto autem est maius nocumentum, quanto maius bonum demitur: cum autem sit triplex bonum hominis, scilicet *bonum animae*, et *bonum corporis*, et *bonum externarum rerum*, bonum animae, quod est maximum, non potest aliter ab alio tolli, nisi occasionaliter, puta per malam persuasionem, quae necessitatem non infert; sed alia duo bona, scilicet corporis et exteriorum rerum, possunt ab alio violenter auferri: sed quia bonum corporis praeeminet bono exteriorum rerum, graviora sunt peccata, quibus infertur nocumentum corpori, quam ea, quibus infertur nocumentum exterioribus rebus: unde inter caetera peccata, quae committuntur in proximum, homicidium -gravius est, per quod tollitur vita proximi actu existens: consequenter autem adulterium, quod est contra debitum ordinem generationis humanae, per quam est introitus ad vitam: consequenter autem sunt exteriora bona, inter quae fama praeeminet divitiis, eo quod propinquior est spiritualibus bonis; unde dicitur Proverb. 22.: « Melius est nomen bonum quam divitiae multae »; et ideo detractio secundum suum genus est maius peccatum, quam furtum; minus tamen, quam homicidium vel adulterium » (S. Thom. 2. 2. q. 73. a. 3).

2. *Ex circumstantiis et fine*, puta ex circumstantiis :

a) *Personae peccantis*. Hinc per se graviora sunt peccata fidelium quam infidelium (S. Thom. 1. 2. q. 73, a. 10).

b) *Personae circa quam peccatur*. Hinc graviora sunt peccata in Deum quam contra seipsum et proximum (S. Thom. 1. 2. q. 73, a. 9).

c) *Perfectionis actus pravi*, v. g. ob maiorem deliberationem, intensitatem, durationem etc. Hinc graviora sunt peccata spiritualia quam carnalia (S. Thom. 1. 2. q. 73, a. 5), graviora peccata malitiae quam infirmitatis (S. Thom. 2. 2. q. 73, a. 3).

Articulus III.

De causis peccatorum.

258 Sermo est de peccatorum causis *efficientibus*. Porro causae efficientes peccati distinguuntur: 1^o *immediatae*; 2^o *mediatae*.

Causa *immediata* peccati est voluntas hominis perversa. « Certum est, peccatum voluntate committi, ut docent omnes cum S. Augustino et S. Thoma » (S. Alf. V, 5). Ratio est, quia tota essentia peccati fundatur in voluntario libero. Atqui causa immediata voluntarii liberi est voluntas. « Si dicas non omnia peccata elici a voluntate, sed multa imperari, ut haeresis, intemperantia, etc.; respondeo, haec et similia quantum ad suum materiale equidem non elici a voluntate, bene tamen quoad suum formale, scilicet quoad rationem voluntarii et aversionem a Deo ' »

Causae *mediatae*, i. e. causae quae voluntatem ad peccandum inducunt,

*. BILLIUART, De pecca diss. 4, a. 1.

aliae *externae* aliae *internae* sunt; quas causas internoscere summi momenti est, ut sacerdos poenitenti aptius et efficacius de conscientiae statu et vitae ratione loqui possit, et remedia aptiora seligere atque ea poenitenti reddere acceptabilia. Hinc de singulis dicemus.

§ T. De causis externis.

Causae externae sunt *mundus* et *diabolus*.

I. Mundus; quo significantur: i° voluptates sensuales, divitiae et 259 honores, quae ab extrinseco movent voluntatem et ad peccatum alliciunt; 2° homines mundani, qui exemplis, adhortationibus, voce, gestu, scriptis, praemiis, minis, violentiis ad peccatum perducere conantur.

II. Diabolus, qui, originario suae mentis acumine retento, innumera- 260 biles artes influxum in homines exercendi novit.

1. Diabolum continuo impugnare homines ex ipsa S. Scriptura edocemur: « Fratres, sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret: cui resistite fortes in fide »¹. « Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae, in caelestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare »².

2. Quoad *modum*, quo diabolus ad peccatum inducit, notentur haec:

a) Nequit homini esse causa peccati *directe*. « Etenim non potest esse causa peccati nisi vel agendo interius in voluntatem et eam movendo ad peccatum, vel proponendo obiectum et persuadendo eius appetibilitatem. Atqui primum non potest; est enim solius Dei movere voluntatem interius in eam agendo. Secundum non sufficit, quia voluntas a nullo obiecto de necessitate movetur, nisi a solo ultimo fine »

b) Potest diabolus hominibus esse causa peccandi *indirecte*, scilicet proponendo sensibus sive externis sive internis aliquid appetibile, atque excitando in appetitu sensitivo passiones (S. Thom. i. 2, q. 80, a. 2).

Valet etiam « diabolus propria virtute, nisi refraenetur a Deo,... aliquem inducere ex necessitate ad faciendum aliquem actum, qui de suo genere peccatum est » (S. Thom. i. 2, q. 80, a. 3); item ita perturbare facultates interiores, ut usus rationis penitus impediatur; quibus in casibus ob defectum libertatis actus non imputatur (S. Alf. Prax. Conf. c. 7, § 8; Corrisp. spec. II, n. 377).

¹. I Petri, V, 8.-----'. Ephes. VI, 11 sq.-----'. Billuart, De pecc. diss. 5, a. 9).

Coroll. Male ratiocinantur, qui diaboli influxum tunc tantum agnoscere volunt, quando extra omne dubium positus est; cum tamen ex Evangelii doctrina frequens censi debet. Ideo sacerdotibus suadet, ut subinde adiuratione privata utantur, ad quam licentia Episcopi non requiritur. S. Alf. (Praxis Conf. η. 113) hanc formulam recitandam suadet super eos, quos diabolus vexat: *Ego ut Dei minister praecipio tibi aut vobis, spiritus immundi, ut recedatis ab hac creatura Dei.* Tali aut simili privato exorcismo etiam uti potest sacerdos, si adverteret poenitentem de peccatis non dolere, aut timeret, ne is aliquod peccatum non manifestet. Adversus daemonem autem magna cum fiducia et humilitate agendum est. Notetur hic « *Exorcismus in Satanam et Angelos Apostaticos* » iussu Pii XI P. M. editus, quo uti possunt ii sacerdotes, qui ad hoc facultatem a suo Episcopo impetraverint.

Nota. Deus non est causa peccati *formaliter sumpti* seu secundum suum esse formale; est tamen causa eaque *prima esse materialis* seu entitatis physicae actus peccaminosi.

§ II. De causis internis.

Causa interna *generalis* omnis peccati est *amor sui inordinatus*, iuxta Augustini effatum: « Fecerunt itaque civitates duas amores duo; terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, coelestem vero amor Dei usque ad contemptum sui »¹. Qui quidem inordinatus amor triplici se prodit concupiscentia, scilicet concupiscentia carnis, qua ad delectationem gustus et tactus homo inclinatur; concupiscentia oculorum, qua ad divitias et bona temporalia; superbia vitae, qua ad existimatae suae excellentiae honores indebitos allicitur (S. Thom. 1. 2. q. 77, a. 4 et 5).

Speciatim et practice tanquam causae internae peccati assignantur ignorantia culpabilis, concupiscentia, socordia et malitia.

261 I. Ignorantia culpabilis; quae eatenus potest esse causa peccati quatenus homo, si ignorantiam expulisset, ab actu pravo abstinisset. Ad hanc causam pertinet etiam *defectus considerationis*, qui est quaedam ignorantia culpabilis actualis, de qua propheta Ieremias dicit: « Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde »².

262 II Concupiscentia — qua hic intelligitur omnis passio seu motus appetitus sensitivi — est causa peccati secundum haec S. Iac.³ « Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus. Deinde concupiscentia, cum conceperit, generat peccatum ». Peccata, quae ex concupiscentia perpetrantur, dicuntur peccata *ex infirmitate* (S. Thom. 1. 2.

¹. Rit. Rom., tit. XI, cap. 3.-----'. De civit. Dei l. 14, c. 28.-----'. 1er. XII, 11. -----\ I. 14.

q. 77, a. 3). Eiusmodi passim sunt pollutiones, delectationes morosae, ebrietas, odium proximi, blasphemiae, quae tamen ab aliis etiam ex malitia proferuntur (S. Alf. VI, 463).

III. Socordia, i. e. carentia studii et affectus erga ea, quae ad animae salutem spectant. Ex socordia passim oriuntur neglectus sacri, abstinentiae servandae etc.

IV. Malitia, i. e. voluntatis depravatio, qua quis peccat, etiamsi vehemens passio ad peccatum non instiget. Peccatis ex malitia accensentur odium Dei, impeditio boni, quod sacerdotes aliique boni viri promovent; item (passim) peccata in Spiritum Sanctum, et ea quae dicuntur in coelum clamantia.

Denique notes, unum *peccatum actuale* aliquando aliorum peccatorum causam esse; primum indirecte, cum Deus ad puniendum peccatum permittit, ut quis in peccatum incidat, sive leve sive grave; cuius rei et doctrina Sanctorum et magis S. Paulus in Epistola ad Romanos testis est: « Propterea (i. e. propter peccatum neglectus glorificationis Dei) tradidit illos (anūquos philosophos) Deus in passionibus ignominiae.¹ ». Alio modo directe peccatum causa peccati est, nimirum vi tam adauctae inclinationis in eiusdem speciei peccata, quam connexionis, quae est inter actus prave diversae speciei. Sic —exempla sunt legio — sic Caïn primum peccavit invidia adversus fratrem, tum odio, tum homicidio, et in fine de misericordia Dei desperavit... Sic etiam Iudas primum avaritia peccavit, tum Iesum Christum tradidit, tandem sibi ipsi intulit mortem » (S. Alf. sermoni compendiat, Dom. XXII p. Pent.). Huc autem praecipue referenda sunt peccata, quae dicuntur *capitalia*, quia ex iis veluti ex capitibus alia peccata naturaliter enascuntur. De istis postea speciatim sermo erit

Articulus IV.

De effectibus peccatorum.

De effectibus peccati originalis tractant dogmatici; hinc praesertim de effectibus peccati personalis nobis sermo est. Assignantur tres, nimirum corruptio boni naturalis, reatus culpae seu macula peccati, et reatus poenae.

I. Corruptio boni naturalis consistit in eo quod peccatum personale efficit, ut ingravescant vulnera a peccato originali inflicta, quae sunt:

1. *Ignorantia*, in quantum ratio sic destituitur suo ordine ad verum, ut prona sit ad assentiendum falso, et difficilis ad assentiendum vero, priveturque scientia rerum necessariarum.

2. *Malitia*, in quantum voluntas sic destituitur suo ordine ad bonum, ut sit proclivis ad malum, et difficilis ad bonum eligendum.

¹. Rom. I, 26.

3« *Infirmetas*, in quantum appetitus irascibilis sic destituitur suo ordine ad arduum, ut sit debilis ad toleranda adversa.

4. *Concupiscentia*, in quantum appetitus concupiscibilis sic destituitur suo ordine ad bonum sensibile, ut sit pronus ad illud concupiscendum contra ordinem rationis

Iam vero « ista quatuor sunt vulnera inflictata toti humanae naturae ex peccato primi parentis: sed quia inclinatio ad bonum virtutis in unoquoque diminuitur per peccatum actuale, ut ex dictis patet (art. 1 et 2, hui. 9), etiam ista sunt quatuor vulnera ex aliis peccatis consequentia; inquantum scilicet per peccatum et ratio hebetatur praecipue in agendis, et voluntas induratur ad bonum, et maior difficultas bene agendi accrescit, et concupiscentia magis exardescit » (S. Thom. 1. 2, q. 85, a. 3).

266 II. Reatus culpaee seu macula. 1. *Notio*. Macula peccati est privatio decoris animae, connotans peccatum ex quo contracta est. Dicitur « connotans peccatum ex quo contracta est », quia macula habet rationem culpaee; hinc moralis est et voluntaria seu connotat actum voluntatis, a quo producta est. Macula non differt a *culpa* et *peccato habituali*. Dicitur autem *culpa*, quatenus concipitur ut privatio ordinis ad Deum debiti; *peccatum habituale*, quatenus consideratur ut status animae remanens ex peccato actuali non remisso.

2. *Exsistentia*. Macula remanet in anima post actum peccati. Patet: i° Ex S. Script. < An parum est vobis quod peccastis in Beelphegor, et usque in praesentem diem macula huius sceleris in nobis permanet >> 20 *Ratione*. « Macula sicut dictum est importat quemdam defectum nitoris propter recessum a lumine rationis vel divinae legis; et ideo, quamdiu homo manet extra huiusmodi lumen, manet in eo macula peccati; sed postquam redit ad lumen rationis et ad lumen divinum, quod fit per gratiam, tunc macula cessat. Licet autem cesset actus peccati, quo homo discessit a lumine rationis vel legis divinae; non tamen statim homo ad illud redit, in quo fuerat; sed requiritur aliquis motus voluntatis contrarius primo motui; sicut si aliquis sit distans alicui per aliquem motum, non statim cessante motu fit ei propinquus, sed oportet quod appropinquet rediens per motum contrarium » (S. Thom. i. 2. q. 86, a. 2). Hinc merito damnata est prop. 56 inter Baianas: « In peccato duo sunt, actus et reatus; transcunte autem actu, nihil manet nisi reatus sive obligatio ad poenam ».*

3. *Divisio*. Nitor animae, in cuius privatione macula consistit, duplex est secundum haec S. Thomae: « Habet autem anima hominis duplicem nitorem: unum quidem ex refulgentia luminis rationalis rationis, per quam dirigitur in suis actibus; alium vero ex refulgentia divini luminis, scilicet sapientiae, et gratiae, per quam etiam homo perficitur ad bene et decenter agendum » (1. 2. q. 86, a. 1). I'orro:

a) Macula *peccati mortalis* consistit in privatione rectitudinis tam naturalis quam supernaturalis i. e. gratiae sanctificantis, charitatis, virtutum supernaturalium, exceptis fide et spe, donorum Spiritus S. et meritorum.

1. Billuart, De pecc. diss. 7, a. 1. ----- '. los. XXII, 17. ----- ». Denz.-Bannw. n. 1056.

b) Macula *peccati venialis* sita est in privatione fervoris caritatis. « Dicendum quod macula potest esse dupliciter, uno modo per privationem pulchritudinis, et sic in veniali non manet aliqua macula, quia non tollit gratiam, quae est animae decor. Alio modo per hoc quod pulchritudo, quae est gratiae, impeditur ne exterius appareat, sicut per pulverem pulchritudo faciei foedatur, et talis macula est in veniali, quia impeditur decor gratiae, ne in actibus exterius ostendatur » (S. Thom. in 4 d. 16, q. 2, a. 2, ad 1). Ex hisce patet, cur S. Thomas maculam peccati venialis non dicat maculam simpliciter sed secundum quid (1. 2, q. 89, a. 1), scii quia non privat gratia, per quam animae inest pulchritudo.

Coroll. I. Maculae diversorum peccatorum differunt: quandoquidem macula est privatio connotans peccatum, ex quo contracta est; hinc diversa est, prout diversum est peccatum quod connotât (S. Thom. 1. 2. q. 86, a. 1, ad 3).

Coroll. II. Novum peccatum dicitur causare novam maculam, quatenus de se est privativum gratiae, ideoque novam causam privationis constituit.

III. Reatus poenae. I. *Notio*. Reatus poenae est condignitas subeundae poenae ob peccatum commissum. Poena autem est aliquod malum a legitima auctoritate infligendum vel inflictum agenti, pro actione moraliter mala.

2. *Exsistentia*. A. peccato induci reatum poenae, docet S. Scriptura: « Multa flagella peccatoris »'. « Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum » '. Deinde ratio exigit, ut qui ordinem violavit, a principe ordinis deprimatur, nimirum ut ordo violatus per quandam recompensationem poenae aliquo modo redintegretur (S. Thom. i. 2, q. 87, a. 2).

3. *Qualitas poenae*, cuius reatum inducunt peccata.

a) Peccatum mortale inducit reatum duplicis poenae, scii, damni et sensus, utriusque aeternae; quod fuse probant dogmatici.

b) Peccatum veniale per se inducit reatum poenae temporalis. Per accidens vero poenam aeternam, quando peccator moritur, veniali quoad culpam non remisso. Ita S. Thomas (1. 2, q. 87, a. 5, ad 3) contra Scotum. Et sane, manente culpa, manet reatus poenae. Atqui in damnatis manet culpa peccati venialis in hac vita non remissi: siquidem damnati sunt simpliciter in termino, ideoque incapaces actuum charitatis vel poenitentiae.

Nota. Peccatum mortale aut veniale remissum in hac vita quoad culpam, probabilius in inferno non punitur poena aeterna, sed, posita satisfactione, poena finitur.

' Ps. XXXI, 10. ' Rom. II, p.

Articulus V.

De remediis peccatorum.

Cum ad Theologiae moralis scopum pertineat eam peccati cognitionem praebere, quae ad praxim vergat, ideoque etiam ad peccatum extirpandum, summi momenti est, peccati remedia cognoscere, quibus et inclinatio in peccatum debilitetur, et consensus in ipsum excludatur, et vulnus ab eo animae inflictum reparetur.

Praecipua autem remedia sunt:

- 268 T Fuga occasionum peccandi « Qui amat periculum, in illo peribit ».
« Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscide eum, et proiice abs te: bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et proiice abs te, bonum tibi est cum uno oculo in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis ».
- 269 H. Meditatio, i. e. consideratio eorum, quae ad animae salutem spectant; qua quidem consideratione expellitur ignorantia, praepeditur inadvertentia, promoventur odium peccati et amor virtutis. Notum est illud S. Augustini: « Intellectus cogitabundus omnis boni principium ». Inter ea autem, quae cum amissione gratiae per peccatum cohaerent, considerari primo loco debet poena, quam Deus adeo misericors in sua iustitia in peccatorem decernit. Hinc S. Scriptura: « Timor Domini expellit peccatum ». « Memorare novissima tua et in aeternum non peccabis » Hinc ipse Christus poenarum commemoratione hominem a peccato avertit, ut ex textu supra allegato luceat. Quare etiam nequeunt satis commendari exercitia spiritualia sive privatim sive una cum aliis (puta in sic dicta domo exercitiorum) instituenda.
- 270 III. Exercitium eorum actuum, qui singulis peccatis, in quae quis lapsus fuerit aut ad quae inclinatur, magis oppositi sunt; sive actuum poenitentiae, sive virtutum, peccatis istis oppositarum. Huc spectat maxime exercitium amoris Dei, repetitis actibus, cuius vis omni peccato efficaciter adversatur, quam etiam daemones, qui ad peccatum instigant, maximopere horrescunt, teste Sancto Antonio Magno: « Mihi credite fratres, pertimescit Satan as piorum vigiliis, orationes, ieiunia, voluntariam paupertatem, misericordiam et humilitatem, maxime vero ardentem amorem in Christum Dominum, cuius unico Sanctissimae Crucis Signo debi-

‘. Eccli. 111, 27.-----Matth. XVIII, 8.-----* Eccli. I, 27.-----\ Eccli. VII, 40.

litatus aufugit»¹. Huc denique referas, quae supra, ubi de energia voluntatis exercenda, notavimus (n. 50).

IV. Receptio sacramentorum, ut ex tractatu de Sacramentis lucu- 271
lenter patebit

V. Oratio, secundum haec: « Petite et dabitur vobis, quaerite et inve- 272
nietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, et qui
quaerit inventi, et pulsanti aperietur » Porro èt Ecclesiae voce èt San-
ctorum dictis edocemur, gratiam, quam quaerimus, maxime per Mariam,
misericordiae Matrem, esse quaerendam; ipsa apud Iesum universalis
pro nobis gratiae mediatrix est.

CAPUT II.

De aliquibus classibus¹ peccatorum in specie.

I. *Primum* peccata dividuntur: 273

1. In *originale* et *personale*. Prius est quod Adae, alterum quod propria voluntate commisimus.

2. In *actuale* et *habituale*. Actuale est actus peccaminosus; habituale status animae ex actu peccaminoso nondum remisso remanens.

3. In peccatum *commissionis* et *omissionis*, prout ponitur actus prohibitus, vel omittitur actus praeceptus.

4. In *internum* et *externum*. Internum, quod etiam dicitur peccatum *cordis*, est illud, quod in solo corde consummatur, ut haeresis. Externum est, quod inchoatur quidem in corde, sed completur opere externo, puta ore seu locutione, ut mendacium; vel facto, ut furtum. Hinc peccata externa distinguuntur in peccata *oris* et *operis*.

5. In peccatum *ignorantiae*, *infirmitatis*, *indifferentiae* et *malitiae*, prout committitur ex ignorantia culpabili, vel ex vehementi passione, vel ex socordia, vel ex perversitate (n. 261-264).

6. In peccatum *contra Deum*, *proximum* et *seipsum*, prout laeduntur officia Deo, proximo vel semetipsi proxime debita.

7. In *spirituale* et *carnale*, prout consistit in inordinata delectatione interna ut superbia, vel in inordinata delectatione externa ut luxuria, ebrietas.

¹. Brev. Rom. ad 17 Ian. 2 Nov.-----Matth. VII, 7-9. -----Utimur hac voce, quia divisiones assignandae nullatenus totidem *species* peccatorum constituunt Scilicet in solo peccato personali mortali plene et perfecte peccati ratio invenitur; in aliis non reperitur nisi deficienter, ita ut peccatum personale et originale, item personale mortale et personale veniale non *univoce* sed *analogice* tantum dicantur peccata (n. 285).

8. In *mortale* et *veniale*, prout ordinem debitum quoad substantiam vel solum quoad integritatem subvertit (n. 285).

9. In *formale* et *materiale*. *Formale* est transgressio legis culpabilis. *Materiale* est transgressio legis inculpabilis; quae materialis peccati definitio ob quaestiones postea tractandas uberiori expositione indiget. Dicitur:

a) *Transgressio*; qua voce actus personae designatur, non autem actus seu potius passio naturae. Hinc pollutio *mere naturalis*, ut dicitur, ne materiale quidem peccatum est; secus dicendum, si accedat actus personae, ut si pollutio excitetur tactu dormientis. Neque peccatum materiale habetur, si quis vi absoluta cogitur v. g. tactu pollutionem producere; tunc enim est purum putumque instrumentum cogentis, ita ut actus non procedat a principio intrinseco, ideoque actus personae dici nequeat.

b) *Legis*, i. e. legis hic et nunc existentis respectu eius, qui agit Hinc non habetur peccatum materiale, si quis v. g. die ieiunii manducet, sive quia dispensatus, sive quia ob incommodum a lege excusatus est.

c) *Inculpabilis*, sive quia lex penitus ignorabatur, sive quia quis erronee censebat, se a lege dispensatum vel excusatum esse.

Coroll. I. Si quis legem non servat in dubio, num exsistat vel cessaverit, dubium est, num habeatur peccatum materiale, seu habetur vel non habetur materiale peccatum, prout lex obiective lata est vel non cessavit, aut obiective non est lata vel cessavit.

Coroll. II. Illicitum est inducere aliquem ad peccatum materiale; nam inhonestum est inducere aliquem ad actum, qui in actu primo ipsi prohibetur, quemque ita prohibitum esse tu noveris.

274 II. *Praeterea* distinguuntur:

1. *Peccata in Spiritum Sanctum*, i. e. peccata, quae magis directe contra ipsam directionem Spiritus S. diriguntur, atque ex eo graviora sunt et difficiliora a Deo remittuntur. Sunt autem: desperatio; praesumptio perveniendi ad salutem per misericordiam Dei solam, excludens poenitentiam et cooperationem; agnitae veritatis fidei impugnatio; fraternae charitatis invidia, scilicet qua quis tristatur de Dei erga proximum amore; obstinatio in peccando, renuens gratiae et consilii influxum; impenitentia seu exclusio deliberata poenitentiae. Haec peccata vocantur *contra Spiritum Sanctum*, quia per ipsa influxus Spiritus Sancti in cor hominis studiose impeditur et repellitur (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 14).

2. *Peccata in coelum clamantia*. Scilicet quaedam crimina a S. Scriptura in coelum clamare dicuntur; quod eorum specialem immanemque

gravitatem in ordine a Deo constituto laedendo indicat. Primum illud dicitur de homicidio deliberato: «Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra »¹; tum de peccato sodomitico: « Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est »²; de oppressione pauperum, viduarum et pupillorum: « Viduae et pupillo non nocebitis. Si laeseritis eos, vociferabuntur ad me, et Ego audiam clamorem eorum » « Si clamaverit ad me (pauper), exaudiam eum, quia misericors sum³ ». « Nonne lacrymae viduae ad maxillam descendunt, et exclamatio eius super deducentem eas » tandem de defraudatione mercedis operariorum: « Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quae fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit⁴ »

3. *Peccata aliena*; quae ab aliis perpetrantur, sed nobis tanquam causae imputantur, sive quia positive ad ea cooperati sumus, sive quia ea non impedivimus, quamvis ea impedire debuerimus. De his sermo erit in tractatibus de caritate et de iustitia.

Quibus in genere de classibus peccatorum notatis, de aliquibus ex eis speciatim dicemus, quia plura de eis notanda veniunt; de aliquibus, inquam, nimirum de peccato commissionis et omissionis, de peccato mortali et veniali, et de peccatis internis.

Articulus I.

De peccato commissionis et omissionis.

I. Notio. Peccatum commissionis situm est in positione, peccatum 275 omissionis in omissione actus praecepti. Disputatur, num physice dari possit omissio libera et culpabilis absque omni actu positivo moraliter afficiente omissionem. Certo tamen ordinarie fit cum actu positivo, nimirum cum voluntate omittendi vel cum alio actu, qui cum actu praecepto impossibilis esse cognoscitur.

II. Moralitas. Quoad moralitatem peccati *commissionis* nihil specialis 276 notandum venit.

I. Quoad peccatum *omissionis* haec speciatim observanda:

a) Peccatum omissionis incipit *imputari*, ubi primum quis vult omittere actum praescriptum, aut ponit actum cum actu praescripto impossibilem.

b) Peccatum omissionis, casu quo voluntas prava non retractata est, *externe completur* seu consummatur eo tempore, quo actus praescriptus incipit urgere; et consummatio perdurat, donec expiret tempus adim-

¹. Gen. IV, 10. — Gen. XVII, 20. ----- ². Exod. XXII, 22. ----- * Exod. XXII, 27.----- Eccli. XXXV, 18.----- ³. Iac. V. 4.

plendi praeceptum. Si voluntas prava vere retractatur, antequam praeceptum urgeat, peccatum non consummatur; si retractatur, postquam praeceptum incepit urgere, cessat consummatio (S. Alf. V. 10; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 79, a. 3. ad 3).

2. Quoad *actus cum omissione coniunctos*, ut ludere, edere etc. noto:

a) *Evadunt peccaminosi*, si sunt *causa* omissionis, ut si quis ex amore ludi omittit Sacrum; actus causans malitiam necessario ipsemet malitia inficitur. Attamen malitia eius non est diversa a malitia omissionis, ita ut sufficiat confiteri solam omissionem. Excipe, si causa omissionis est in se graviter mala, ut si quis omittit sacrum ad furandum. Attamen in casu « furtum potest dici in confessione seorsim ab omissione sacri; quia tunc furtum non est nisi causa aggravans, non autem mutans speciem » (S. Alf. 1. c.) omissionis.

b) *Non evadunt peccaminosi*, ideoque nec confitendi sunt, si *solum comitantur* omissionem, ut si quis omittit sacrum et interea, ne maneat otiosus, librum perlegit (S. Alf. 1. c.).

Articulus II.

De peccato mortali et veniali.

§ I. De peccato mortali

277 I. Exsistentia peccatorum mortalium. *Dantur peccata mortalia seu gravia*. Est de fide ex hisce Cone. Trid.: Si quis dixerit, nullum esse mortale peccatum, nisi infidelitas, aut nullo alio, quantumvis gravi et enormi, praeterquam infidelitatis peccato, semel acceptam gratiam amitti; anathema sit Idem Cone, docet « oportere a poenitentibus omnia peccata mortalia recenseri » Probatur autem: 1^o *ex S. Scriptura*, quae sexcenties pronuntiat, esse peccata, propter quae homines divina amicitia privantur atque aeternum damnantur. Ita v. g. « Odio sunt Deo impius et impietas eius »¹; item. « Discedite a me maledicti in ignem aeternum »². Probatur 2^o *ex SS. Patribus*. Ita S. Hieronymus: « Sunt peccata levia, sunt gravia »³. S. Augustinus: « Quis enim dicat esse peccandum, etiamsi aliud sit damnabile, aliud veniale peccatum »⁴; item S. Basilius⁵, S. Io. Chrysostomus⁶ S. Ambrosius⁷. Probatur 3^o *ex ratione*, quia dantur peccata, quae plane avertunt ab ultimo fine, ut mox fusius exponemus.

¹. Dicitur *mortale*, quia spiritualis vitae principium, gratiam scilicet habitualement, tollit, et mortem animae affert » (S. Alf. V, 51; S. Thom. 1. 2, q. 72, a. 5). -----

Sess. 6. can. 27.-----². Sess. 14, cap. 5.-----³. Sap. XIV, 9.-----⁴. Matth. XXV. 41.-----⁵. Lib. 2 adv. Iovin. n. 30.----- Contra mendacem, c. 8, n. 19. -----⁶. Horn, in ps. 7, v. 3, n. 2. -----⁷. Horn. 12 in Ep. ad Rom. n. 18. -----⁸. Lib. 2, de poenit. c. 18, n. 95.

II. Natura peccati mortalis. Omne peccatum est quaedam ab ultimo 278 fine, i. e. a Deo deordinatio, seu quaedam difformitas a regula, i. e. a lege dirigente hominem ad ultimum finem. Porro peccatum mortale est deordinatio omnimoda, seu aversio ab ultimo fine. Tale igitur peccatum ordinem debitum ad ultimum finem penitus subvertit: hinc dicitur esse contra *substantiam* ordinis debiti. « Quando anima, inquit S. Thomas, deordinatur per peccatum usque ad aversionem ab ultimo fine, scilicet Deo, cui unitur per charitatem, tunc est peccatum mortale » (i. 2. q. 72, a. 5; S. Alf. V, 11). Porro aversio ab ultimo fine, quae peccato mortali continetur, fit per conversionem ad creaturam ut ad ultimum finem.

Coroll. Peccatum mortale est malitiae infinitae, quia Deum infinitum postponendo creaturae infinitam iniuriam Deo infert. « Quicumque, inquit S. Thomas, rem aliquam digniorem indigniori postponit, iniuriam ei facit, et tanto amplius, quanto res est dignior; quicumque autem in re temporali finem sibi constituit, quod facit omnis mortaliter peccans, ex hoc ipso quantum ad affectum suum praeponit creaturam Creatori, diligens plus creaturam quam Creatorem » (De verit. q. 28, a. 2).

III. Divisio peccati mortalis. Mortalia dividuntur in mortalia ex ge- 279 nere suo, mortalia ex genere suo toto, et mortalia per accidens. Porro:

1. *Mortalia ex genere suo* dici solent' ea, quae secundum propriam materiam possunt esse gravia, atque de facto gravia vel levia sunt, prout materia gravis vel levis est.

2. *Mortalia ex genere suo toto* sunt ea, quorum materia semper gravis est. ita ut nequeant esse levia nisi ex ignorantia gravis malitiae, vel ex imperfectione actus; eiusmodi sunt v. g. infidelitas, desperatio, blasphemia, periurium etc.

3. De *mortalibus per accidens* sermo erit in scholion.

IV. Conditiones peccati mortalis. Ad peccatum mortale requiruntur: 280 i° materia gravis; 20 intentio legislatoris sub gravi obligandi; 30 plena advertentia; 40 plenus seu perfectus consensus. Ratio ¶ et 2 exposita est n. 149. Ratio 3' et 4 est, quia ut homo simpliciter sese avertat ab ultimo fine atque poenam aeternam mereatur, requiritur actus humanus perfectus (S. Alf. V).

1. Secundum 5. *Thoinam* mortale ex genere suo illud esse videtur, quod, si secundum perfectam suam rationem adest, semper grave est; videtur deducendum ex hisce S. Doctoris: < Dicendum quod ille qui in parvis facit iniustitiam, deficit a perfecta ratione eius quod est iniustum facere; in quantum potest reputari non esse omnino contra voluntatem eius, qui hoc patitur; puta si auferat aliquis alicui unum pomum, vel aliquid tale, de quo probabile est quod ille inde non laedatur, nec ei displiceat » (2. 2, q. 59, a. 4. ad 2; 2. 2. q. 66, a. 6, ad 3).

1. *Materia gravis* quae sit, vide n. 149 et dicenda sub VI.

2. *Intentio legislatoris obligandi sub gravi* unde dignoscatur, vide n. 149. Haec intentio quoad legem divinam sive naturalem sive positivam semper adest, si materia gravis est. Quoad leges humanas in materia gravi praesumitur adesse, nisi de contrario constet (n. 149).

3. *Plena advertentia*, eaque actualis sive in ipso actu, sive cum causa eius ponebatur. Habetur autem advertentia plena, cum quis plene sui compos seu mente expedita ad (gravem) malitiam advertit. Sufficit autem, ut ad eam advertat in confuso (S. Alf. V, 3).

4. *Plenus consensus* est, qui sequitur plenam advertentiam.

281 V. Effectus peccati mortalis. Peccatum mortale: 1° Privat gratia sanctificante et charitate, aliisque virtutibus supernaturalibus, exceptis fide et spe. denique donis Spiritus Sancti. 2° Bona opera, peccato nondum remisso, facta, reddit *mortua*, i. e. nulla mercede coelesti digna; item opera antea facta reddit *mortificato*, ita ut mercede coelesti privanda sint, nisi per poenitentiam reviviscant. 30 Privat peccatorem speciali providentia, qua Deus amicos suos regit; quibus destitutus peccator, nisi brevi resipiscat, mox in alia peccata prolabetur. 40 Saepe inducit mala temporalia, tam publica quam privata. 50 Inducit reatum poenae, de qua n. 267 sermo fuit.

282 VI. Criteria dignoscendi mortalia. Peccata mortalia dignoscuntur, ut dictum est de dignoscenda *gravi* obligatione legis (n. 149): 1° ex S. Scriptura; 2° ex definitionibus Ecclesiae; 30 ex consensu SS. Patrum; 40 ex consensu theologorum; 50 ex gravitate terminorum, quibus aliquod peccatum prohibetur; 6° ex gravitate poenae; 70 denique ex ratione intrinseca, quatenus demonstrat peccatum aliquod adversari charitati; quocirca observes: Cum peccatum mortale consistat in aversione ab ultimo fine (278), conversio autem ad finem ultimum fiat per caritatem, ideo mortalia sunt, quae simpliciter adversantur caritati. Simpliciter autem caritati adversantur: 1° quae caritati opponuntur contrarie, ut peccata odii in Deum, societatem vel proximum; 20 quae gravem iniuriam inferunt; sive ipsi Deo, ut infidelitas, desperatio; sive bono Dei, i. e. honori Eius, ut (explicita) electio creaturae pro fine ultimo, idololatria, simonia etc.; sive bono speciei, ut luxuria; sive bono proprio, ut suicidium; sive bono proximi et societatis, ut furtum grave (cfr. S. Thom. 1. 2, q. 88, a. 2; 2. 2. q. 59, a. 4; 2. 2, q. 66, a. 6). Ad diudicandum vero, num aliquid graviter bono Dei, societatis, proprio vel proximi adversetur, non solum auctoritas competens, verum etiam, si auctoritas rem non dirimat, aestimatio communis attendenda.

SCHOLION.

De peccato mortali per accidens.

Peccatum mortale per accidens habetur, quando peccatum per se veniale ex circumstantia accedente evadit mortale. Potest autem peccatum per se veniale (itemque actus per se indifferens) evadere mortale:

I. *Ex conscientia erronea invincibili*, ut si quis censet, furtum rei parvae esse grave peccatum.

II. *Ex fine adiuncto*, seu si veniale refertur ad finem graviter malum, ut si quis mentitur ad copulam extorquendam (S. Alf. V, 59).

III. *Ex periculo proximo seu gravi peccati mortalis*, ut si quis ex tactu parum inhonesto probabiliter consensurus est in delectationem veneream secuturam, vel adit personam, quacum probabiliter peccaturas est (S. Alf. V, 63). De periculo proximo fuse in tr. de Poenitentia.

IV. *Ex scandalo*, ut si sacerdos coram aliis semiebrius incederet.

V. *Ex fine ultimo constituto*; quod fit explicite, si quis rem leviter malam pro summo bono habet; implicite, si quis actu paratus est grave praeceptum transgredi, potius quam ab actu in se venialiter vel nullatenus malo abstinere, ut si quis actu proponit potius negligere sacrum, quam a ludendo desistere (S. Alf. V, 60).

VI. *Ex contemptu auctoritatis*, nimirum si quis legem vel praeceptum transgreditur, quia despicit ipsam legem vel praeceptum, vel superiorem ut talem. Secus dicendum, quando quis legem vel praeceptum in re levi negligit, sive quia res praecepta parvi aestimatur, sive quia superior non qua talis sed qua indoctus, imprudens etc. parvi ducitur (S. Alf. I, 142; IV, 161, q. 3).

Pariter graviter peccatur, etiamsi de re in se levi agatur, si quis praeceptum non servat, quia non vult subdi auctoritati (S. Thom. 2. 2, q. 156, a. 9» ad 3).

Quibus de contemptu auctoritatis notatis, lubet quaedam de contemptu in genere subicere. Sint igitur:

1. *Notio*. Contemptus est despicientia personae vel rei, quae aestimatione digna est. Potest vel mere interna esse, vel externe manifestari.

2. *Qualitas peccati*. Contemptus adversatur illi virtuti, e cuius motivo prohibetur. Ita, v. g. despicientia Dei adversatur religioni; despicientia patris qua talis pietati; superioris qua talis (i. e. auctoritatis) observantiae.

3. *Gravitas peccati*. Contemptus grave vel leve peccatum est, prout gravem vel levem irreverentiam etc. involvit. Ita v. g. gravia sunt con-

temptus Dei, hominis ut talis, patris ut talis. Secus dicendum de contemptu hominis vel patris, quatenus v. g. ebrietati deditus est, Superioris, quatenus imprudens, superbus est, etc.

Coroll. Qui legem vel praeceptum etiam levissimam transgreditur ex contemptu legislatoris vel praeceptoris ut talis, graviter peccat contra duliam. Qui ea transgreditur, quia non vult auctoritati subdi, peccat graviter contra obcdientiam. Qui ea transgreditur nec quia auctoritatem contemnit, nec quia auctoritati subdi non vult, sed ex alio motivo, peccat contra illam virtutem, e cuius motivo lex vel praeceptum data sunt (ideoque contra obedientiam, si, quod raro continget, e motivo obedientiae sunt lata) ; atque quidem graviter vel leviter pro materia.

§ II. De peccato veniali

284 I. Exsistentia peccatorum venialium. *Dantur peccata venialia, a mortalibus distincta.* Lutherus et Calvinus docuerunt, omnia peccata natura sua esse mortalia et aeterno supplicio digna; dici tamen venialia: secundum Lutherum, quia fidem habenti; secundum Calvinum, quia praedestinati non imputantur. Pariter Baius docuit, nullum peccatum esse natura sua veniale, aliqua tamen talia esse ex misericordia Dei.

Quoad statutam propositionem haec habet Conc. Trid.: « Licet enim in hac mortali vita, quantumvis Sancti et iusti, in levia saltem et quotidiana, quae etiam venialia dicuntur peccata, quandoque cadant, non propterea desinunt esse iusti. Nam iustorum illa vox est et humilis et verax: Dimitte nobis debita nostra » \ Accedit prop. 2^o Baii damnata: « Nullum est peccatum natura sua veniale, sed omne peccatum meretur poenam aeternam ».

Probatur autem propositio ex S. *Scriptura*, quae alia peccata levissimis rebus comparat, alia gravissimis. Sic quaedam *culici* comparantur, alia camelo'; quaedam *festucae* \ alia trabi*; quaedam *foeno* et *stipulae* superpositis fundamento Christi'. Deinde S. Scriptura edicit, omnes homines peccare, cum tamen aliqui in iustitia atque amicitia Dei perseverent: « In multis offendimus omnes » e « Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.»'.

285 II. Natura peccati venialis. Peccatum veniale non est ut mortale aversio, sed quaedam deordinatio ab hominis ultimo fine. Dicitur autem quaedam deordinatio ab ultimo fine, quatenus involvit actum, qui non

« Dicitur *veniale*, quia salvo vitae spiritualis principio, scilicet gratia, languorem animae facile curabilem infert, veniamque facile consequitur » (S. Alf. V, 51).
----- Sess. 6, cap. 11.-----'. Matth. XXIII, 23-24.-----'. Luc. VI, 41.-----'. Cor. III, 3, 12 sq.-----*. lac. III, 2.-----1 .1 Ioan. I, 8.

est referibilis in Deum finem ultimum; attamen neque refertur in creaturam ut in finem ultimum, quo casu esset mortale; sed refertur in beatitudinem in communi ut in finem ultimum. Tale igitur peccatum ordinem ad Deum non subvertit: hinc dicitur esse contra *integritatem* ordinis debiti. « Quando vero, inquit S. Thomas, fit deordinatio citra aversionem a Deo, tunc est peccatum veniale » (i. 2. q. 72, a. 5). Et alibi: « Peccatum veniale deficit (a mortali) ex hoc quod non omnino a fine deordinat. Sed aliquo modo a fine retardat, ordine ad finem servato » (In II, d. 35, q. i, a. 2, ad 2; S. Alf. V, 11).

Coroll. 1. Ex dictis de peccato mortali et veniali patet, quo sensu peccatum mortale dicatur esse *contra*, peccatum veniale solum *praeter* legem (S. Thom. i. 2, q. 88, a. 1, ad 1). Scilicet prius est contra, alterum vero praeter legem, quatenus per legem intelligitur dispositio divina, quae statuit substantiam ordinis seu ordinem respectu finis ultimi essentialis. Attamen peccatum veniale eatenus dici potest contra legem, quatenus adversatur alicui, quod lege continetur seu, ut dicit S. Thomas, quatenus « non observat modum rationis quem lex intendit » (l. c.), i. e. ut exponit S. Alfonsus, non observat modum legis. Modus autem legis, adversus quem peccatum veniale impingit, est *integritas* ordinis (V. II).

Coroll. II. Peccatum de peccato mortali et veniali non *univoce*, sed *analogice* ' tantum praedicatur, quia ratio peccati, scilicet deordinatio, in utroque omnino diversa est. Etenim mortale omnino deordinat ab ultimo fine, veniale autem solum aliquo modo a fine retardat, ordine ad finem servato. Hinc « divisio peccati in veniale et mortale non est divisio generis in species, quae aequaliter participant rationem generis, sed analogi in ea de quibus praedicatur secundum prius et posterius; et ideo perfecta ratio peccati, quam August, ponit, convenit peccato mortali. Peccatum autem veniale dicitur peccatum secundum rationem imperfectam, et in ordine ad peccatum mortale; sicut accidens dicitur ens in ordine ad substantiam, secundum imperfectam rationem entis » (S. Tom. i. 2, q. 88, a. 1, ad 1). Differunt igitur mortale et veniale toto genere seu specie theologica, ut dicunt.

III. Divisio peccati venialis. Peccata venialia dividuntur in venialia 286 ex genere suo et venalia per accidens.

1. *Venialia ex genere suo* dicuntur, quorum propria materia essentialiter levis est, ita ut nequeat haberi mortale, nisi malitia alterius speciei accedat. Eiusmodi est v. g. mendacium (S. Alf. V, 52).

2. *De venialibus per accidens* sermo erit in scholion.

' Aliquid de pluribus *univoce* praedicatur, si eodem; *analogice*, si diverso modo in ipsis est.

287 IV. Conditiones peccati venialis. Ad peccatum veniale sufficiunt advertentia et consensus imperfecta seu semiplena. Iam vero :

1. Signa advertentiae imperfectae sunt : i° si semidormiens vel semiebrius fuisti ; 2° si tenuiter, instar semidormientis, ad malitiam advertisti; 3° si passione, apprehensione, distractione ita abreptus fuisti, ut fere nescires, quid ageres; 40 si, re melius perpensa, iudices te omnino non fuisse facturum, si vigil, sobrius, mente pacata fuisses (S. Alf. V, 54). Adhaec quoad peccata ante septennium commissa, in dubio plena advertentia semper praesumitur defuisse.

2. Qui *dubitat*, num plene consenserit, praesumere potest, se non consensisse, saltem non plene: i° si adest unum e signis imperfectae advertentiae supra assignatis; 2° si ita dispositus fuit, ut licet facile potuerit exsequi peccatum, tamen non est exsecutus; 30 si meminit, se timide processisse ; 40 si statim reflectens super actum positum terretur, tristatur atque illico eum repellit.

Atque haec quidem gneratim valent. Facta autem abstractione a signis expositis, in dubio de pleno consensu, timoratus semper praesumere potest, se non plene consensisse ; secus si quis in peccata consuevit consentire. Qui modo consentit, modo non consentit, dubium ope praesumptionis solvere nequit (S. Alf. V. 55; VI, 476). Ceterum passim a directa investigatione abstineatur; tum quia ut plurimum frustanea erit, tum quia nova saepius erit ad tentationem excitatio.

3. Qui deliberat, velitne consentire in mortale, supposita plena advertentia ad gravem malitiam rei propositae, graviter peccat, quia deponit absolutam voluntatem non peccandi. Attamen practice saepe non habetur perfecta deliberatio, sed solum quaedam in tentatione impugnanda negligentia.

288 V. Effectus peccati venialis. Peccatum veniale: i° minuit timorem Dei et teneritudinem conscientiae, augetque animi teporem. 20 Impedit gratias speciales nosque reddit indignos speciali illo affectu, quo Deus iustos in suo amore ferventes prosequitur. 30 Disponit ad peccatum mortale, tam directe quam indirecte. *Directe*, generando et augendo habitum pravum; ita furta minuta disponunt ad gravia. *Indirecte*, quatenus diminuunt fervorem charitatis et gratias actuales, 40 Inducit reatum poenae, de qua diximus.

SCHOLION I.

De veniali per accidens.

289 I. Peccatum per se mortale fit veniale per accidens :

i. *Er conscientia erro<nea invincibili*, ut si quis furtum rei gravis pro veniali habet.

2. *Ex defectu perfecti consensus* (S. Thom. i. 2, q. 88, a. 6; S. Alf. V, 54, 55).

3. Aliqui addunt: *Ex causa excusante*, quae ob modicum tantum defectum non excusat a toto. Sed legislator, si urgeat substantiam praecepti gravis, videtur eam *semper* sub gravi urgere, ita ut, qui praeceptum grave sine causa *vere sufficienti* secundum substantiam laedat, videatur graviter peccare.

SCHOLION II.

De venialibus multiplicatis.

I. Venialia multiplicata ratione *solius multiplicationis* non efficiunt 290 mortale. Ratio est, quia sola multiplicatio nequit rationem peccati omnino diversam inducere. Atqui ratio peccati omnino diversa est in mortali ac in veniali (S. Thom. i. 2, q. 88, a. 4). Idque valet, etiamsi venialia multiplicata uniantur in una intentione, puta in proposito quacumque occasione mentiendi. Nequit enim propositum maiorem involvere malitiam, quam actus propositi (S. Thom. i. 2, q. 88, a. 4; S. Alf. V. 57, 30).

Ex dictis sequitur, neque eum graviter peccare, qui plures inducit ad venialiter peccandum, ut si quis efficit, ut plures die festo modicum laborent, sive simul sive successive operentur. Etenim inducens nequit magis peccare, quam singuli inducti (S. Alf. III, 306).

Quaer., num graviter peccet, qui proponat nullatenus curare venialia et sola evitare mortalia.

Resp. Contra plures cum S. Alfonso negandum videtur, quia eiusmodi propositum remote tantum conducit ad mortale. Excipe tamen venialia, quae proximum periculum graviter peccandi inducunt; talia praesertim in materia venerea occurrunt (S. Alf. IV, 12). Observes praeterea, venialia multiplicata facile ducere ad mortale, tum quia libido peccandi crescit, tum quia fervor caritatis tepescit, tum quia gratiae minuuntur (cfr. S. Thom. i. 2, q. 88, a. 3 et 4).

II. Peccata venialia multiplicata possunt evadere mortale ratione *ma-* 291 *teriae coalescentis*. Materia autem coalescit, si venialia multiplicantur contra unam numero obligationem, unam dico: sive ratione *damni physice vel moraliter continuati*, ut si quis committit plura furta minuta retenta vel moraliter non interrupta; — sive ratione *temporis per quod una eademque obligatio protrahitur*, ut » si interruptim psalmos aliquot ex eodem Officio omittas; si eodem die ieiunii saepius parum comedas; eodem festo saepius parum labores « (S. Alf. V, 57); non autem, si diversis festis modicum labores, si quotidie in quadragesima parum comedas,... etiamsi simul haberes propositum ita faciendi » (S. Alf. i. c.);

— sive ratione *intentionis*, qua praecipiens vel vovens actus, utut plane disparatos vel diversis temporibus praestandos, *per modum unius obligationis imposuit*. Si v. g. confessarius poenitentem iubet per hebdomadam quotidie recitare quinque Pater et Ave, omissiones singulis diebus factae coalescerent, quia confessarius censetur omnes preces imposuisse per modum unius satisfactionis gravis. Contra vero « non peccat mortaliter qui diversis diebus violat votum quotidie aut singulis diebus modicum quid orandi, vel parvam eleemosynam dandi, si sit onus affixum diei: quia, cum quotidie cuiusque diei obligatio exstinguatur, materiae illae non continuantur... Si tamen similia vota non sint onus affixum diei, sed tantum dies praefigatur ut terminus, ultra quem exsecutio non differatur; erit peccatum mortale, postquam ad materiam notabilem perventum fuerit » (S. Alf. 1. c.)

292 III. Qui per transgressionem multiplicatas et coalescentes pervenit ad materiam gravem:

1. Iam prima transgressionem graviter peccat, *si inde ab initio intendit per transgressionem coalescentes ad materiam gravem progredi*. Scilicet quamvis singularum transgressionum exsecutio sit externe levis, tamen, quatenus subest intentioni graviter malae, graviter mala est. Attamen plures istae transgressionem unum tantum numero peccatum constituunt, nisi prava intentio moraliter interrumpatur.

2. *Si non intendit ad materiam gravem progredi*, tunc graviter peccat, quum advertenter gravem materiam complet. Transgressionem leves, quae materiam gravem completam sequuntur, secundum alios involvunt continuationem eiusdem numero peccati mortalis; secundum S. Alfonsum et alios non constituunt peccatum mortale, nisi pertingant ad novam quantitatem gravem (S. Alf. III, 538).

Monita practice. 1. Confessarius studeat poenitentes praesertim pios etiam a venialibus remove. Hinc: a) « Inculcet suis quam maximum horrorem peccati mortalis; hic enim, quo fuerit vividior, eo efficacius homines etiam a venialibus, ad mortale disponentibus, deterrebit, b) Iterato insistat quaestioni Catechismi: «Quid mali nobis causant peccata venialia»? c) Studeat cognoscere poenitentis vitium dominans, cui apta suggerat remedia. Ita, si illud compcrerit esse aequo maiorem divitiarum cupiditatem, ampliores praescribat eleemosynas; si nimiam ambitionem, urgeat fugam conversationum; si animi divagationem in precibus

¹ Specie tenus tantum coalescit materia, si quis v. g. post plures in cibo vel potu excessus tandem per novum excessum in ebrietatem incidit; item si quis post repetitas leves vexatiunculas, convitia, tandem alium ad gravem iracundiam, litem etc, excitat. Dixi *specie tenus tantum*, quia stricte loquendo in casibus allatis, positus actibus praecedentibus eorumque effectum, ultimus actus *ratione sui* graviter malus est

caeterisque muniis, maiorem indicet recollectionem et solitudinem, et sic in caeteris. Optime enim contraria contrariis curantur, d) Plurimum commendet examen quotidianum et particulare.

2. Quodsi simplici fidei vitanda sunt venialia, quanto magis clericis! Itaque, ut monet Tridentinum, « levia delicta, quae in ipsis maxima essent, effugiant, ut eorum actiones cunctis afferant venerationem » (sess. 22, cap. i de Reform.). Prae caeteris vitent omissiones et negligentias in oratione vel in officiis status, conversationes inutiles vel familiaritates cum personis alterius sexus, spiritum criticum erga praecepta superiorum, detractationes de sodalibus, maxime audientibus laicis »¹.

Articulus III.

De peccatis internis.

(S. Thom. i. 2, q. 74, a. 8; S. Alf. Theol. Mor. l. V, 12-28, Horn. Apost. tr. 3, n. 47-54).

Peccata interna distinguuntur tria, *delectatio morosa*, *desiderium* et *gaudium*, prout voluntas fertur in actum ut sic — abstractione facta ab eius executione praesenti, praeterita vel futura — in actum patrandum, vel in actum patratum. Itaque gaudium respicit praeteritum, desiderium vero futurum, delectatio morosa ab utroque abstrahit, quin etiam a praesenti, quia delectatio de actu praesenti cum ipso actu coincidit. Dicemus *primum* de delectatione morosa, *deinde* de desiderio et gaudio; atque quidem de posterioribus unico tractu, quia iisdem fere regulis reguntur. Delectationem de opere praesenti praetermittimus, quia, ut diximus, cum ipso opere coincidit.

§ I. De delectatione morosa.

I. Notio. *Delectatio morosa*¹ est complacentia voluntatis libera de 293 actu malo objective sumpto. Dicitur:

1. *Complacentia*, i. e. quies in aliquo obiecto.

2. *Voluntatis*, i. e. appetitus rationalis. Itaque stricte loquendo sermo non est de complacentia appetitus sensitivi, sed de consensu voluntatis in complacentiam appetitus sensitivi. Voluntas scilicet non immediate delectatur de obiecto sensibili, sed mediate, i. e. mediante appetitu sensitivo (S. Thom. i. 2, q. 74, a. 6 et 8).

3. *Dibera*, i. e. cui voluntas, post advertentiam intellectus ad actus malitiam, assentitur.

4. *De actu malo objective sumpto*, sine addito. Hinc obiectum delec-

¹. Sweeny. Theol. mor. fund.³ n. 850. ----- Dicitur *morosa* non a mora temporis, sed a mora seu immoratione voluntatis, quae in instanti locum habere potest.

tationis morosae, uti iam insinuavimus, non est actus malus sive *futurus* seu *patrandus*, sive *praeteritus* seu *patratus*, sive *praesens* seu qui hic et nunc *patratur*; neque obiectum eius est *cogitatio* de actu malo; neque etiam actus malus *cogitatus*, quamvis *cogitatio* sit conditio, sine qua voluntas in actum malum ferri nequeat seu operatio, qua actus malus voluntati praesentatur. Obiectum delectationis morosae est ipse actus malus *objective sumptus*. « Alia igitur, inquit S. Alfonsus, est delectatio de *opere malo*, ita ut *opus malum* sit obiectum delectationis, quae semper est mala. Alia est delectatio de *cogitatione* obiecti mali, ita ut non *opus malum*, sed *ipsa cogitatio* de opere sit per se obiectum delectationis » (V. 17; cfr. S. Thom. 1. 2, q. 74, a. 8, ad 4).

- 294 II. Moralitas. 1. Delectatio morosa de actu malo mala est, atque quidem graviter vel leviter mala, prout respicit actum graviter vel leviter illicitum. Ratio est, quia, ut ex notione tradita patet, involvit affectum voluntatis ad actum malum. Affectus autem voluntatis ad actum malum malus est, atque quidem graviter vel leviter malus, prout respicit actum graviter vel leviter illicitum (S. Thom. 1. 2. q. 74, a. 8 et q. 88, a. 5, ad 2; S. Alf. V, 17).

< Quod autem, ita S. Thomas l. c., aliquis cogitans de fornicatione delectetur de ipso actu cogitato, hoc contingit ex hoc, quod affectio eius inclinata est in hunc actum; unde quod aliquis consentiat in talem delectationem, hoc nihil aliud est, quam quod ipse consentiat in hoc, quod affectus suus sit inclinatus in fornicationem: nullus enim delectatur, nisi in eo, quod est conforme appetitui eius. Quod autem aliquis ex deliberatione eligat, quod affectus suus conformetur his, quae secundum se sunt peccata mortalia, est peccatum mortale; unde talis consensus in delectationem peccati mortalis est peccatum mortale. >

2. Delectatio morosa speciem sumit:

a) */Ib obiecto secundum speciem genericam spectato*, ita ut v. g. delectatio de actu luxuriae castitati, de vindicta caritati adversetur (S. Alf. V, 28). Disputatur, num etiam speciem sumat ab obiecto secundum *speciem infimam* spectato. Pauci illud negant quoad peccata luxuriae, quia affectus luxuriosus videtur esse potius generalis, i. e. ad venerem generatim, quam specialis ad tale obiectum. Sed contrarium omnino admittendum videtur, quia species infima obiecti, ut v. g. copula fornicaria vel sodomitica, intrat in obiectum delectationis, idcoque specificat affectum voluntatis, qui fertur in obiectum (cfr. S. Alf. Praxis confess, η. 39, i°). Hic tamen notes, actus impudicos, puta aspectum, visum rei obscoenae, secundum se specie non differre.

b) */I circumstantiis subiecti*. Hinc v. g. ligatus voto castitatis, si morose delectetur de actu luxuriae, etiam committit peccatum contra

religionem, et quidem sacrilegium personale, saltem si voto publico ligatur; votum scilicet castitatis etiam peccata interna excludit. Idem plures affirmant de circumstantia coniugii, quia etiam fides matrimonialis affectum ad peccatum cum aliena vetare videtur.

c) *A circumstantiis obiecti*, si delectatio etiam circa illas versetur, quia tunc circumstantia pertinet ad obiectum delectationis. Secus contra alios negandum videtur, quia, ubi delectatio de circumstantia abest, haec non videtur in delectationis obiectum intrare. Hinc si quis morose delectetur de copula cum consanguinea vel coniuncta *qua tali*, contrahit malitiam incestus vel adulterii; non autem si delectetur — ut passim locum habet — de copula cum consanguinea vel coniugata *ut pulchra*. Attamen delectatio morosa dicenda est speciem sumere a circumstantia obiecti, si inducit periculum proximum *desiderandi* actum, puta copulam cum consanguinea (S. Alf. 1. c.). Verum ut haec malitia contrahatur, ad eam attendi debet; quod passim locum non habet. Hinc ut plurimum non est obligatio praedictas circumstantias in confessione declarandi, vel de eis interrogandi.

Coroll. I. Licet coniugibus morose delectari de copula vel actibus 295 impudicis cum comparte, etiamsi ob huius absentiam hic et nunc locum habere nequeant. Ratio est, quia delectatio respicit actus coniugibus licitos (S. Alf. V, 25). Attamen, si delectatio fit cum commotione venerea graviori, facile aderit periculum pollutionis. Si fit cum commotione levi et pollutionis periculum abest, eiusmodi actus, utpote natura sua partem respiciens, forte actibus incompletis mutuis aequiperandus, ideoque licitus videtur (S. Alf. V, 25).

Coroll. II. Cum S. Alfonso atque aliis, pluribus contradicentibus, dicendum videtur, illicitum esse viduis morose delectari de copula habita, sponsis de futura. Ratio est, quia in casu obiectum delectationis non est copula habita vel futura *qua talis* — etenim ut talis est obiectum gaudii vel desiderii — sed copula habita *objective seu in se sumpta*. Atqui omnis copula viduis et sponsis intrinsece mala est. Ergo obiectum delectationis, de qua dicimus, malum et consequenter ipsa quoque voluntaria delectatio de eo mala est (S. Alf. V, 24). Qui censent, praedictam delectationem per se licitam esse, monent tamen, eam per accidens facile evadere peccaminosam, ob periculum tam excitandi commotiones venereas, quam consentiendi in eas.

Licet tamen sponsis gaudere de eo, quod copula licita erit; item eam desiderare seu habere voluntatem eam post matrimonium initum exercendi, quia copula, tunc habenda, bona ideoque obiectum talis desiderii bonum est (S. Alf. V, 24).

Coroll. III. Licet morose delectari de actu in se licito et solo iure positivo prohibito, v. g. de esu carnum in die abstinentiae; modo delectatio non sit de actu *qua prohibito*. Ratio, quia in casu delectatio est de esu carnum obiective sumpto. Atqui esus carnum obiective sumptus bonus ideoque obiectum delectationis bonum est (S. Alf. V, 27).

Coroll. IV. Licet morose delectari de *modo*, puta de dexteritate, industria, qua actus malus patratus est; modo tamen non sit in se malus. Hinc « sine peccato saepe nos delectant fabulae, comoediae, bella, homicidia, fraudes, furta, lapsus hominis (v. gr. ex equo), etc., non secundum se, sed modus furandi, modus cadendi inopinatus » (S. Alf. V, 18).

Coroll. V. *Notitia* seu cognitio (habitualis) actuum luxuriosorum de se mala non est, quia de se non involvit affectum voluntatis ad ipsos actus, immo cum maxima ab eiusmodi actibus aversione coniungi potest. Pariter atque ob eandem rationem *cogitatio* de actu luxurioso de se mala non est; nec consequenter de se mala est *delectatio morosa* de notitia vel de cogitatione actus luxuriosi, scilicet quia ipsum eiusmodi delectationis obiectum non est malum (S. Thom. 1, 2, q. 74, a. 8; S. Alf. V 17). Attamen eiusmodi cogitationes et delectationes malae evadere possunt, atque persaepe malae evadunt ratione periculi sive excitandi motus vencreos vel pollutionem, sive delectandi morose de actu malo, qui cogitatur. Hinc S. Alfonsus l. c.: «Cogitatio potest esse bona si adsit iusta causa cogitandi, v. g. causa studii, consultationis etc. cum abominatione obiecti, vel potest esse venialiter mala, si fiat ex curiositate etc.; vel potest esse aliquando etiam graviter mala, si adsit periculum proximum consensus ».

Ceterum facilis est descensus in hac materia a delectatione cogitationis ad delectationem rei cogitatae, praesertim si sit inutilis et vana cogitatio, unde qui diu ei immoratur, periculo se exponit.

Quando dubitatur, an delectatio fuerit de cogitatione ipsa, an de re cogitata: si cogitatio cum delectatione frequenter absque necessitate aut utilitate se ingerat, signum est delectationem esse de re cogitata, quia huiusmodi frequentia cogitationis absque necessitate vel utilitate videtur oriri ex prava inclinatione affectus ad res ipsas: si autem talis cogitatio non sit importuna, sed sequatur iudicium et moderamen rationis, signum est, quod delectatio sit tantum de ipsa cogitatione '.

Coroll. VI. Cogitatio et delectatio morosa de obiecto quod, si v. g. videretur vel tangeretur, motus vencreos excitare natum est, puta de parte obscoena corporis, quam quis sibi repraesentat, de se malae non

' . Bii x u a r t , De temperantia, diss. 6, art. 15, § I.

Bii x u a r t , l. c.

sunt, quia ipsum obiectum non est malum. Attamen facile malae evadent ratione periculi eiusmodi cogitationi et delectationi annexi, v. g. excitandi motus venereos etc.; quocirca applices dicta in corollario V de cogitatione actus luxuriosi et de delectatione morosa respectu talis cogitationis.

§ II. De desiderio et gaudio.

I. Notio et divisio. *Desiderium* distinguitur in desiderium simplex, et 296 propositum. *Desiderium simplex* est actus, quo voluntas fertur quidem in opus exsequendum, qui tamen ad propositum illud exsequendi non pertingit. *Propositum* est actus, quo voluntas proponit opus exsequi. Distinguitur in absolutum et conditionatum, prout quis absolute vel conditionate statuit actum patrare.

Gaudium hic intelligitur deliberata complacentia de actu patrato. Gaudium verbis expressum dicitur *iactantia*.

II. Moralitas. i. Desiderium simplex, propositum *absolutum* et gau- 297 dium de actu malo mala sunt, et quidem graviter vel leviter mala, prout actus graviter vel leviter malus est. Etenim involvunt affectum voluntatis ad actum malum, quem amplectuntur, desiderium pro futuro, gaudium pro praeterito. Eiusmodi autem affectus manifeste malus est, atque quidem graviter vel leviter malus, prout actus graviter vel leviter malus est. Adde haec S. Scripturae: « Non concupisces uxorem proximi tui »¹

2. Desiderium simplex, propositum *absolutum* et gaudium *speciem sumunt* tam ab obiecto secundum speciem infimam spectato, quam a circumstantiis tam subiecti quam obiecti. Ratio est, quia tendunt in actum, prout est vel fuit *a parte rei* cum omnibus circumstantiis. Dicitur:

a) *Ab obiecto secundum speciem infimam spectato*. Hinc qui sibi proponit patrare v. g. pollutionem vel fornicationem, pollutionis vel fornicationis reatum contrahit.

b) *A circumstantiis subiecti*, ut dictum est de delectatione morosa.

c) *A circumstantiis obiecti*. Hinc qui propositum sumit peccandi cum persona coniugata, consanguinea etc. adulterii vel incestus reus evadit.

Praedicta autem valent, etiamsi desiderium vel gaudium respiciant actum *materialiter tantum malum*. Hinc merito ab Innocentio XI proscripta est prop. 14: « Licitum est filio gaudere de parricidio parentis, a se in ebrietate perpetrato, propter ingentes divitias inde ex hereditate

¹. Exod. XX, 17.

consecutas » ' (S. Alf. V, 20). Licet tamen gaudere quod actus materia' liter malus potius quam formaliter malus contigerit.

Nota. lactantia de peccato *vere commisso* passim secum fert gaudium proprie dictum de peccato. *lactantia* vero de peccato *ficto* potius delectationem morosam quam gaudium proprie dictum videtur involvere; immo interdum delectationem de *solo modo* operis pravi. Hinc huic iactantiae applicentur, quae de delectatione morosa sive operis sive solius modi diximus (S. Alf. V, 26).

3. Propositum *conditionatum* actus, qui, seposita conditione, pravus foret :

a) *Malum est*, si conditio non aufert malitiam obiecti ; quod locum habet, si conditio malitiam actus non respicit, ut si quis diceret: Fui arer, si non esset infernus; occiderem inimicum, si ensem haberem ; fornicarer, si non essem religiosus etc. (S. Alf. V, 13).

b) *Non est malum*, saltem graviter, si conditio aufert malitiam obiecti. « Hocque accidere potest, non solum in vetitis de iure positivo (prout si diceret: ederem carnes in quadragesima nisi Ecclesia prohiberet), sed etiam in vetitis de iure naturali, casu quo obiectum posset esse licitum (nempe dicendo: Si Deus permetteret, vellem rem illam Titii abripere; nisi essem sacerdos, uxorem ducerem ; et similia)... Diximus : *saltem graviter*; nam ordinarie huiusmodi desideria non excusantur a veniali, cum communiter sint periculosa aut saltem otiosa » (S. Alf. 1. c.).

c) *Quid*, si quis diceret, se facturum esse aliquid, quod intrinsece malum est, apponendo conditionem : si licitum esset ; puta si diceret : « si non esset peccatum, vellem blasphemare, peierare, moechari, fornicari, ulcisci, et similia » (S. Alf. 1. c.). Porro plerique auctores eum, qui ita dicit, peccati arguunt, quia conditio impossibilis est, ideoque malitiam obiecti auferre nequit. Esto, sed merito dubitatur, num in casu *verum* habeatur desiderium seu, ut verbis § *Alfonsi* utar. « satis probabiliter (dicitur) quod cum voluntas desiderat aliquod obiectum malum impossibile, sub conditione *si liceret*, nunquam efficaciter in illud consentit; quando enim obiectum illud tu optas, dicendo si liceret, et scis non esse nec posse esse licitum, non vere optas, sed tantum tuam propensionem ostendis. Aliud vero esset, si optares malum illud obiectum non esse prohibitum ; quia per se malum est velle inverti ordinem et legem naturae » (S. Alf 1. c.). Ita quoque Caietanus*, Salmant. Suarez⁴.

298 Coroll. 1. Licet gaudere et delectari de *effectu bono*, puta de tentatione per pollutionem sedata, de prole e copula fornicaria concepta, etc. Ratio,

‘. Denz.-Bannw. n. 1165. ----- : In r. 2, q. 13, a. 5. ----- * Tract. 20, de Prine, mor. c. 13, n. 62. -----«. De Leg 1. 3, c. 13, n. io.

quia obiectum delectationis bonum est. Attamen « huiusmodi delectationes aliquando non carent periculo » (S. Alf. V, 20), quia facilis est transitus ad delectationem de ipso actu pravo, qui fuit causa effectus. Pariter licet, supposito actu malo, *desiderare* bonum eius effectum, puta ut aliquis, *si* iterum peccet, poena plectatur et emendetur. At non licet desiderare, ut quis iterum peccet, utut eo fine, ut puniatur et resipiscat.

Disputatur, num liceat gaudere et delectari de actu malo, v. g. de fornicatione, *quatenus* (non quia) *fuit causa effectus* boni. Cum 5. Alfonso (v, 20) contra plures negandum videtur, quia illud: *quatenus fuit causa effectus boni* seu: *qua causa boni effectus*, realiter ab actu malo non distinguitur, ita ut gaudium de tali actu *qua causa effectus*, re vera ipsum actum malum complectatur, ideoque ex obiecto malo malum evadat.

Coroll. II. Licet ob finem honestum gaudere de pollutione *mere naturali*, eamque optare, quia non est peccatum, ne materiale quidem (S. Thom. In 4, dist. 9, q. 1, a. 4, sol. 1, ad 5; S. Alf. l. c.; n. 65). Secus dicendum de alia pollutione, etiamsi materiale tantum peccatum fuerit (S. Alf. l. c.).

Quatenus liceat gaudere de malo temporali proximi illudve optare, exponitur in tract, de cultu caritatis.

Articulus IV.

De feccatis capitalibus.

Peccata capitalia dicuntur, quae prae ceteris sunt causae et quasi 299 capita, ex quibus alia peccata procedunt. Rectius dicerentur *vitia* capitalia, quia peccata capitalia non sunt fontes peccatorum nisi quatenus sunt vitia. Ordinarie recensentur septem: Superbia, avaritia, luxuria, invidia, ira, acedia, gula. « Septenarii huius numeri ratio ex S. Thoma | 2, q. 84, a. 4) haec est: Homo illud, quod secundum se bonum est, modo rationi dissentaneo vel *prosequi* potest vel *fugere*. Bona secundum se talia, quae homo modo rationi dissentaneo seu inordinate prosequi potest, sunt vel honor et gloria; et eorum prosecutio inordinata vocatur *superbia*; — vel conservatio individui per cibum et potum; et huius inordinata prosecutio dicitur *gula*: — vel conservatio speciei per actus ad propagationem humani generis destinatos; et horum actuum inordinatus usus est *luxuria*; — vel divitiae; et horum inordinatus appetitus est *avaritia*. Bonum quod quis modo rationi dissentaneo fugere potest, est vel bonum proprium; et ita locum habet acedia; — vel bonum alterius; et est aut *invidia*, quae per tristitiam, aut *ira*, quae per appetitum vindictae alterius bono inimica est. ‘. De singulis dicemus.

’. KoNiNGS, Theol. Mor. ’, n. 235.

§ I. De superbia.

300 I. Notio. Superbia est inordinatus appetitus propriae excellentiae (S. Thom. 2. 2, q. 162, a. 1 et 2; S. Alf. V, 65), quo quis aut aestimat se habere bonum a seipso; aut, quamvis ciedat se accepisse bonum a Deo, propriis meritis id adscribit; aut iactat se habere bonum, quo caret; aut appetit videri singulariter habere id, quod habet (S. Thom. 1. c. a. 4).

301 II. Divisio. Superbia distinguitur duplex, *perfecta* et *imperfecta*. Perfecta est, qua quis dedignatur auctoritati divinae subici. Imperfecta est, qua quis, servata debita subiectione, plus iusto sese aestimat vel inordinate aliis praecellere appetit (S. Alf. V, 65).

302 III. Moralitas. 1. Superbia *perfecta* est peccatum mortale ex toto genere suo, et quidem gravissimum peccatum.

a) *Est peccatum mortale ex toto genere suo*. Nam in hoc radix superbiae consideratur, quod « homo aliququaliter non subiicitur Deo et regulae ipsius. Manifestum est autem, quod hoc ipsum quod est non subiici Deo, habet rationem peccati mortalis; hoc enim est averti a Deo; unde consequens est, quod superbia secundum genus suum sit peccatum mortale » (S. Thom. 2. 2, q. 162, a. 5).

b) *Est peccatum gravissimum*. Nam aversio a Deo, quae formaliter complet peccatum, per se ad superbiam pertinet, dum est quasi consequens in aliis peccatis. Ergo superbia est gravissimum peccatum. *Maior* a S. Thoma ita probatur: « In aliis peccatis homo a Deo avertitur, vel propter ignorantiam, vel propter infirmitatem, sive propter desiderium cuiuscumque alterius boni, sed superbia habet aversionem a Deo ex hoc ipso, quod non vult Deo et eius regulae subiici » (2. 2, q. 162, a. 6).

2. Superbia *imperfecta* per se est venialiter mala, quia involvit excessum in re indifferenti, cuiusmodi est v. g. aestimatio sui, laus hominum etc. Fit mortaliter mala, si accedit gravis contemptus aliorum vel modus agendi Deo iniuriosus; quod posterius locum haberet, si quis ita se gereret ac si sua aut a se, aut ut suis meritis debita haberet (S. Alf. V, 65).

303 IV. Filiae superbiae sunt:

1. *Praesumptio*, « quae est inordinatus appetitus aggrediendi aliquid supra vires. Est communiter veniale tantum. Fit tamen mortale, si damnum Deo aut proximo afferat; v. g. si praesumas iurisdictionem ecclesiasticam, potestatem Ordinis sacri; item officium medici, advocati, confessarii, etc. sine debita peritia » (S. Alf. V, 66).

2. *slmbitio*, « quae est inordinatus appetitus dignitatis et honoris non debiti vel debito maioris; ut si ambias beneficium vel officium quo es

indignus ; vel illicito modo et medio, v. g. per simoniam. Est per se peccatum veniale. Fit autem mortale, vel ratione medii per quod honor quaeritur, vel ratione damni quod proximo infertur. — Denique si moderate honor appetatur ob honestum finem, erit actus magnanimitatis ». (S. Alf. 1. c.).

3. *Vana gloria*, quae est inordinatus appetitus laudis et famae, captandae per manifestationem propriae excellentiae. « Dicitur *vana*, quando quaeritur ex re mala, falsa aut ficta; aut quae non est digna gloria vel non tanta, ut ex opibus, nugis, etc.; aut apud eos qui non bene ce re iudicant; aut sine debito fine. — Est peccatum per se veniale; mortale saepe per accidens, ut dictum est de ambitione » (S. Alf. 1. c.).

Per vanam gloriam dupliciter peccatur:

a) « *Directe*; idque vel per *verba*, estque *iactantia*, quae est venialis per se, si sit de rebus bonis, v. g. ieiunio, oratione, etc., etsi per accidens saepe ratione damni, si sit falsa, fiat mortalis; ut etiam: 1° Si quid dicat contra gloriam Dei, ut Ezech. XXVIII: « Deus ego sum ». 20 Si prorumpat in contumelias; v. g. « Non sum, sicut caeteri hominum, adulter, etc. ut et hic ». 30 Ex fine malo. 40 Si cum notabili damno proximi fiat. 50 Si de re mortaliter mala... — Vel per *facta*, quae si *vera* sunt et aliquid admirationis habent, dicitur *inventio novitatum*: haec enim solet vulgus admirari, ut peregrinas vestes, opiniones, etc.: mortale, si notabiliter corrumpat iuventutem vel mores. Si vero facta *falsa* sint, est *hypocrisis*; v. g. si quis boni aliquid faciat ut videatur bonus, etsi non sit » (S. Alf. V, 66, S. Thom. 2. 2, q. 132, a. 5).

b) « *Indirecte*, in quantum quis altero non vult esse minor. — Quod fit quadrupliciter: 1° Per intellectum; et est *pertinacia*, qua quis nimis tenaciter adhaeret suae sententiae: quae est mortalis, si oppugnetur veritas magni momenti, vel si sit coniuncta cum periculo tertii, v. g. si medicus cum periculo aegroti maneat in sententia. — 2° Per voluntatem; et est *discordia*, qua peccatur mortaliter, quando est circa bonum Dei vel proximi in quo deberent esse concordēs. — 30 Per verba; et est *contentio*, quae est mortalis, quando animo contradicendi altercaris circa veritatem pertinentem ad fidem vel salutem animae aut corporis. — 40 Per facta, dum quis non vult exsequi quod debet; et est *inobedientia* » (S. Alf. 1. c.; S. Thom. 1. c.).

V. Remedia superbiae sunt: 10 Considera, te esse nihilum et peccaminosum '. 20 Perpende odium, quo Deus superbos reicit et punit,

'. i Cor. IV, 7.

dum humiles beneficiis afficit 30 Meditare exemplum Christi '. 40 Exerce humilitatem, maxime tolerando humiliaiones

§ II. De avaritia.

- 305 I. Notio. Avaritia est inordinatus appetitus bonorum fortunae. Opponitur *liberalitati*.
- 306 II. Moralitas. Avaritia per se, i. e. quatenus opponitur liberalitati, venialis est. Fieri potest mortalis v. g. ratione laesae iustitiae, charitatis etc.
- 307 III. Filiae avaritiae sunt: obduratio cordis, inquietudo cordis, violentia, fallacia (dolus in verbis), fraus (dolus in facto v. g. in contractibus), proditio (deceptio contra fidem datam aut debitam (S. Thom. 1. 2. q. 84, a. i ; 2. 2, q. 118; S. Alf. V, 68-70).
- 308 IV. Remedia avaritiae: i° Perpende vanitatem bonorum terrestrium quae dilabuntur, dum coelestia perdurant* 20 Perpende, te ad altiora esse destinatum ideoque cor hominis divitiis non satiariβ. 30 Considera exemplum Christi, qui propter nos egenus factus ēst 40 Exerce liberalitatem, eleemosynas elargiendo, etc†.

Nota. Sicuti avaritia opponitur liberalitati per defectum, ita *prodigalitas* ei opponitur per excessum. Est autem prodigalitas superflua rerum suarum erogatio. Prodigalitas per se, i. e. quatenus opponitur liberalitati, veniale peccatum est. Fieri potest mortale v. g. ratione damni familiae secuturi etc. (S. Thom. 2. 2, q. 119; S. Alf. V, 68).

§ III. De luxuria.

- 309 1. Notio. Luxuria est inordinatus appetitus venereorum.
- 310 II. Divisio. Luxuria distinguitur *consummata* et *non consummata*, prout actus luxuriae completus est vel non completus, a. v. prout commotionem venercam extremam vel non extremam secum fert.
- 311 III. Moralitas. Luxuria tam completa quam incompleta ex toto genere suo grave peccatum est; si tamen indirecte tantum voluntaria est, admittit parvitatem materiae; quae fusius exponuntur in tract, de castitate.
- 312 IV. Filiae luxuriae sunt octo; quatuor ex parte intellectus, et quatuor ex parte voluntatis, scilicet:
- i. *Caecitas mentis*: cum quis adeo est addictus turpitudini, ut de coelestibus non cogitet.

*. Eccli. X, 7; XXXV, 21; Matth. XXIII, 12; Luc. I, 48 sq.; Rom. I, 21, 26: 1 Petri V, 5, 6.-----, Phil. il. 7 ----- '. SWEENS, Theol. mor. fund. I η. 956. -----
' Luc XII, 20. ----- * Eccl. V, 9; Matth. XVI, 26; Luc. XII, 31. ----- . Cor. VIII, 9. -----T. Cir. SWEENS, Theol. mor. fund., I n. 96.

2. *Praecipitatio*: qua quis ex eadem causa (i. e. ex affectu ad voluptates) sine consilio operatur.

3. *Inconsideratio*: quando in modo delinquit, inconsiderate agens quae statum vel personam dedecent.

4. *Inconstantia*: quando quis ex eodem affectu voluptatum a piis propositis mox deficit.

5. *Amor sui*. Talis enim homo ob voluptates seipsum finem suarum actionum facit, non Deum.

6. *Odium Dei*. Lascivus enim solet a rebus divinis abhorrere, imo ab ipso Deo, tamquam peccatorum vindice.

7. *Affectus praesentis saeculi*. Amor enim voluptatum carnalium ita animum afficit, ut subinde etiam beatitudini aeternae paratus esset renuntiare, si praesentibus frui semper permetteretur .

8. *Horror futuri saeculi*: « quando voluptatibus immersus mortem inordinate timet, et de ea nolens cogitare, vitam illicitis mediis propagare studet, etc » (S. Alf. V. 71).

§ IV. De invidia.

I. Notio. Invidia est tristitia de bono proximi, aestimato ut malo proprio, i. e. ut diminutivo propriae excellentiae (S. Thom. 2. 2, q. 36, a. 1). Porro :

1. Differt invidia: i° a tristitia de bono alterius, quatenus ex eo tibi vel aliis times nocumentum, v .g. de eminenti scientia pravi deputati. 2° a tristitia de bono proximi, non quia proximus illud habet, sed quia tibi deest; « et hoc proprie est *zelus*... et si iste zelus sit circa bona honesta, laudabilis est, secundum illud I. Corinth. 14: Aemulamini spiritualia > (S. Thom. 2. 2, q. 36, a. 2) ; 3° a tristitia de bono alterius, quia isto bono indignus est, ut si quis dolet de officio indigno collate; « et haec tristitia... vocatur *nemesis* (seu indignatio) et pertinet ad bonos mores > (S. Thom. 1. c.). Ita quoque S. Alf. V, 72.

2. Invidia maxime repentur inter eos, qui in aliquo aequales vel fere aequales sunt (S. Alf. V, 72). « Nullus, inquit S. Thomas, conatur ad ea. in quibus est multum deficiens ; et ideo cum aliquis in hoc eum excedat. non invidet ; sed si modicum deficiat, videtur quod ad hoc pertinere possit; et sic ad hoc conatur; unde si frustretur eius conatus propter excessum gloriae alterius, tristatur; et inde est, quod amatores honoris sunt magis invidi ; et similiter etiam pusillanimes sunt invidi, quia omnia reputant magna ; et quidquid boni alicui accidat, reputant se in magno superatos esse; unde et Tob 5. dicitur: Parvulum occidit invidia: et Grug. dicit in 5. Moral (cap. 31) quod invidere non possumus, nisi eis.

quos nobis in aliquo meliores putamus » (2. 2, q. 36, ad 3). Ceterum vitio invidiae peccare solent:

a) « *Ambitiosi*, et qui ex aliqua quaerunt gloriam, quam cum in eo ponant, ut in illa re sint soli ac singulares, dolent et tristantur, si alii accedant » (S. Alf. V, 72; S. Thom. 2. 2, q. 36, ad 3).

b) « *Pusillanimes*, quibus cum omnia videantur magna, quovis bono alterius putant minui suum. Sic mulieres v. gr. facile apprehendunt ac dolent se superari bono alterius, v. gr. formositate». (S. Alf. 1. c.; S. Thom. 1. c.).

c) « *Senes* respectu iuvenum; et quicumque aliquid difficulter obtinuerunt quod alii facile consequuntur » (S. Alf. 1. c.; S. Thom. 1. c.).

314 II. Moralitas. Invidia est peccatum mortale ex genere suo; quod patet tam ex S. Scriptura, quae invidos excludit e regno coelorum¹, quam ex eo quod adversatur charitati (S. Th. 2. 2, q. 36, a. 3; S. Alf. V, 72). At saepius est venialis sive ob parvitatem materiae, sive quia magnum bonum parum invidetur (cfr. S. Thom. 1. c.).

315 III. Filiae invidiae sunt: i^o odium; 2^o susurratio; 3^o detractio; 4^o exultatio in adversis proximi; 5^o afflictio in eius prosperis (S. Thom. 2. 2, q. 36, a. 4, ad 3; S. Alf. V. 72).

316 IV. Remedia invidiae. i^o Esto humilis et perpende vanitatem honoris²; 2^o Considera, proximum esse filium Dei tuumque in Christo fratrem; 3^o Exerce caritatem, proximum honore prosequendo atque pro ipso orando.

§ V. De gula.

317 I. Notio. Gula generatim sumpta est inordinatus appetitus sive cibi vel potus non inebriantis, sive potus inebriantis.

318 II. Divisio. Gula generatim sumpta complectitur *gulam stricte dictam* seu *crapulam*, et *ebrietatem*.

319 III. Gula stricte dicta. 1. *Notio*. Gula stricte dicta seu crapula, ut iam dictum est, est inordinatus appetitus cibi vel potus non inebriativi; opponitur *abstinentiae*.

2. *Moralitas*. Crapula per se, i. e. quatenus opponitur abstinentiae, venialis est. Ratio, quia involvit excessum in re de se indifferenti. Evadit mortalis v. g. si quis graviter valetudini nocet, si ex crapula fit impar familiae sustinendae, debitis solvendis (S. Alf. V, 73).

Coroll. I. Crapula ne tunc quidem grave peccatum est, quando quis

¹. Gal. V, 21.-----* Gal. V, 22.

comedit vel bibit usque ad vomitum. Dubitatur, num ii graviter peccent, qui data opera evomant quod sumpserint, ut iterum edant et bibant. Plures affirmant, quia illud videtur magnam difformitatem contra naturam rationalem involvere. Sed crapula ratione sui nunquam prohibetur sub mortali; nec perspicitur, difformitate gradu tantum maiori aliam peccati speciem induci.

Coroll. II. Esus carnis aut sanguinis humani videtur esse grave peccatum. Nam eiusmodi actus, saltem ex aestimatione communi, redundat in personam defuncti, ideoque adversatur *observantiae*, quatenus haec virtus aliqua ratione ad omnes sese extendit; adversari autem graviter, ex ipsa huius actus natura patet. Secus dicendum, si quis ex necessitate carnem humanam edat.

IV. Ebrietas, i. *Notio.* *Ebrietas* est inordinatus appetitus potus inebriativi; opponitur *sobrietati*.

2. *Divisio.* Ebrietas distinguitur:

a) In *perfectam et imperfectam*, prout ratio plane vel non plane perturbatur.

b) In *directam et indirectam*. Directa est, quando actus inebriativus, prout talis est, intenditur ut finis aut assumitur ut medium, quo alius finis obtineatur. Secus indirecta est.

3. *Moralitas.* a) Ebrietas *perfecta et directa* est grave peccatum, saltem si inducitur ad notabile tempus. Patet: i° Ex 5. *Scriptura*, quae ebrios e coelo excludit¹. 2° Ex *ratione*; etenim gravis deordinatio continetur actu, qui inducit privationem actualis usus rationis, quin etiam facultatis proximae ratione utendi ad omnem subitam necessitatem; privationem, inquam, quae modo adeo innaturali subsistit (S. Alf. V, 75, 76). Modus autem innaturalis consistit in eo, quod vires inferiores operantur², ratione eas non dirigente. Itaque malitia ebrietatis non reperiitur praecise ex privatione actualis usus rationis — haec enim etiam in somno locum habet — sed ex dicta privatione *tali modo subsistente*. Ebrietas tamen secundum plerosque auctores non est mortale, « si per modicum tempus privat ratione. Dicit autem Croix, longum tempus videri unam horam » (S. Alf. V, 75). At haec observatio minoris momenti est, quia modica ebrietatis perduratio passim nequit praevideri.

b) Ebrietas *perfecta et indirecta* pariter per se graviter illicita est; sed ob causam proportionatam licita est, si finis medio magis insonti obtineri

¹. Gal. V, 21. ----- * Quod per se non contingit in somno vel post usum v. ? morphii; adhaec somnus privat tantum usu rationis, non autem proxima facultate ea utendi, quia dormiens continuo e somno excitari potest.

nequit. Ratio *prioris* est, quia per se graviter illicitum est ponere causam, ex qua effectus graviter malus est secuturus, cuiusmodi est privatio usus rationis, dum vires inferiores operantur. *Alterum* sequitur ex dictis de causa cum duplici effectu (S. Alf. V, 76; cfr. S. Thom. 1. 2, q. 88. a. 5, ad i ; 2. 2, q. 150, a. 3, ad 3).

c) Ebrietas *imperfecta et directa* ex se est tantum venialis, quia in ea inferiores potentiae ductu rationis non simpliciter privantur. Evadere potest mortalis v. g. ob damna familiae secutura, ob blasphemias praevisas, ob grave scandalum oboriturum etc.

Pariter per se venialis est ebrietas *imperfecta et indirecta*; ob causam iustam licita est, si medio magis insonti finis obtineri nequit.

d) Denique maxime improbandus *alcoholismus*, ut dicitur, quippe qui corporis sanitati noceat, mentem paulatim hebetet, ad venerea incitet, sensus religiosos et morales exstinguat, atque familiae felicitatem et prosperitatem tollat. Accedit quod alcoholistae haud raro filios procreant, ad venerea propensos, affectionibus anormalibus laborantes vel etiam amenitiae periculo expositos. Hinc alcoholismo deditis sedulo inculcentur remedia, de quibus sub VI dicemus.

Coroll. I. Positis ponendis, licet se inebriare ad morbum expellendum, ad leniendos graves dolores, in operatione chirurgica subeundos. Ratio est, quia actus bibendi non eligitur prout est inebriativus, sed prout est sanativus. Dixi *positis ponendis*; quia ad dolores leniendos passim medium magis naturale atque aequè secure potest adhiberi, ideoque prae ebrietate adhibendum est, puta aetherem adspiratione haustum. Melancholia repellenda causam sufficientem non constituit (S. Alf. V, 76, q. i^o; cfr. S. Thom. 1. c.).

Disputatur, num liceat alicui se inebriare ad vitandam mortem, quam alter ei minitetur, nisi inebrietur. Plures affirmant, sed cum S. Alfonso (V, 76. qu. 2) negandum videtur, quia non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Atqui in posita hypothesis actus bibendi est malus. Ratio est, quia actus bibendi est malus, quando non habet alium effectum ac ebrietatem; quod in casu obtinet, quia immunitas a morte non est effectus ipsius actus bibendi.

Coroll. II. Licet ob gravem causam alii *occasionem dare* sese inebriandi; item licitum est alium *inducere ad ebrietatem*, ut impediatur a *malo* maiori, v. g. ab homicidio (S. Alf. V, 77; II, 57); quae ulterius exponentur et probabuntur in tract, de charitate.

Coroll. III. Peccata commissa in ebrietate imputantur secundum dicta n. 60. Excipiuntur a plerisque contumeliae in *homines*, quia pro *nihilo* haberi solent. Secus dicendum videtur de *blasphemiis*, quia honor

Dei videtur exigere, ut praecaveantur; secus etiam dicendum de *icrbis obscoenis*, ratione scandali, et de diffamatione proximi, ratione damni oriundi (S. Alf. V, 78).

V. Filiae gulae sunt: i° hebetudo mentis; 20 inepta laetitia; 30 mul- 321 tiloquium ; 40 scurrilitas ; 50 immunditia corporis (S. Thom. 2. 2, q. 148, a. 6; S. Alf. V, 74).

VI. Remedia gulae, maxime ebrietatis. i° Considera pessimos eius 322 effectus. 20 Fuge occasiones. 30 Exerce sobrietatem, etiam subtrahendo quandoque appetitui, quae licita sunt. Praesertim bibacibus suadeatur, ut nomen dent sodalitati institutae ad sobrietatem promovendam.¹ Consuetudinariis imponatur, ut omnino abstineant a liquore inebriativo, quia usus *moderatus* ipsis moraliter impossibilis est.

De usu chloroformii, morphii etc., confer tract, de charitate sui.

§ VI. De ira.

1. Notio. Ira est inordinatus appetitus vindictae. Opponitur *mansue-* 323 *tudini*. Inordinatio autem secundum S. Thomam (2. 2, q. 158, a. 2 et 3) potest esse: Γ ex parte *obiecti*, ut si appetas vindictam plane iniustam, vel iusto maiorem, vel propria auctoritate infligendam, vel infligendam ex odio, non autem ob debitum finem observandae iustitiae et culpaе corrigendae; 2° ex parte *modi* irascendi, quando quis aut interius nimium exardescit, aut iram exterius nimis patefacit (S. Alf. V, 79). « Si ordinate appetitur vindicta, non est peccatum irae: ut cum superiores irascuntur culpis subditorum, eosque puniunt seu vindicant » (S. Alf. 1. c.).

II. Moralitas. 1. Ira inordinata a parte *obiecti* est mortalis ex genere 324 suo; quod patet *primum* e S. Scriptura, secundum quam ira e coelo excludit²; *deinde* ex eo, quod adversatur charitati vel etiam iustitiae (S. Thom. 2. 2, q. 158, a. 3 ; S. Alf. V, 79).

2. Ira inordinata a parte *modi* venialis est, ut omnis usus inordinatus rei licitae. « Potest tamen fieri mortale ex accidente, ut si addatur blasphemia, maledictio » (S. Alf. 1. c. ; S. Thom. 1. c.).

III, Filiae irae sunt:

325

1. *In corde*: indignatio; et tumor mentis, quo quis morose excogitat diversas vias vindictae iisque cogitationibus animum tumefacit.

2. *In ore* .-clamor, contumelia, blasphemia, maledictio.

— .
¹. Eiusmodi sodalitates saepius a S. Sede approbatae atque indulgentiis ditatae sunt (cfr. A. S. S. <5 Maii 1914; 12 Iun. 1914).-----'. S. Petri, II, 23; Luc. XXIII, 24.

3- *In opere*: rixa et pugnae (S. Thorn. 2. 2, q. 158, a. 7; S. Alf. V, 80-83).

326 IV. Remedia irae: i° Considera mansuetudinem Christi'; 20 Perpende, fere semper te poenitere quod iratus dixeris vel egeris*; 30 Assuescas statim resistere motui insurgenti, atque ab agendo et loquendo abstineas, donec ira deferbuerit'.

§ VII. De acedia.

327 I. Notio. Acedia duplex est, alia *universalis*, alia *specialis*. Acedia universaliter sumpta est tristitia de bono spirituali humano — i. e. de virtute colenda vel praeceptis implendis — quatenus laboriosum est. Acedia ita acceptata non est peccatum speciale, sed unum idemque cum laesione virtutis vel praecepti, quae ex ea promanat. Acedia specialiter sumpta seu prout est vitium capitale, est tristitia de bono spirituali divino ad nos pertinente, quatenus per actus difficiles obtinendum est. Nomine boni divini veniunt gratia seu amicitia divina, beatitudo et media illas consequendi (S. Thom. 2. 2, q. 35, a. 2; S. Alf. V, 84).

328 II. Moralitas. Acedia (scilicet vitium capitale) est peccatum mortale, quia repugnat charitati Dei, seu involvit vilipendium amicitiae divinae et beatitudinis (S. Thom. 2. 2, q. 35, a. 3; S. Alf. 1. c.). Attamen ob defectum pleni consensus saepe venialis tantum est.

329 III. Filiae acediae sunt: i° «*Malitia*, qua quis odio habet bona spiritualia,... 20 *pusillanimitas* et *desperatio de salute*,... 30 *rancor*, quo ii sunt fastidio, qui ad spiritualia inducunt; 40 *torpor*, cum bona fiunt non cum debito fervore; 50 *evagatio mentis*, qua quis in exercitio spiritualium evagatur » (S. Alf. V, 84).

330 IV. Remedia acediae. Perpende: i° quae egerint Christus Eiusque *Sancti* 20 Strenue aggredere bona opera. 30 Identidem te recipe in recessum spiritualem.

SCHOLION.

De imperfectionibus.

331 I. Notio. Imperfectio quandoque sumitur pro transgressione praecepti omnino involuntaria, ut involuntariae distractiones inter orandum, involuntarii excessus in indignatione, ioco, risu etc. Porro quamvis ista peccatum non contineant, nec omnia vitari possint, ea tamen minuere conemur.

' S. Petri II, 23; Luc XXIII, 24; Matth. XI, 29. -----: Hinc illud: Iratus, cum ad se rediit, sibi irascitur. ----- '. Cfr. Sween's. Theol. mor. fund., I n. 979. -----
*. Rom. XII, ii.

Imperfectio vi vocis est alicuius perfectionis absentia. Distinguitur negativa et positiva. *Negativa* est *tnera* absentia perfectionis; *positiva*, quae etiam *privatio* dicitur, est absentia seu carentia perfectionis, quae convenit alicui inesse, atque habetur, cum quis (deliberate) minus perfectum eligit, secundum dicta n. 213.

II. Moralitas. 1. Imperfectio *>iega!iva-puta* carentiam sanctitatis B. 332 M. V. — ut patet, non est peccatum.

2. Quatenus imperfectio *positiva* peccatum sit, explanavimus n. 213.

TRACTATUS III.

De iis quae disponunt ad actus humanos seu de habitibus.

333 I. Nomen *habitus* derivatum dicitur a verbo *habendi*, quatenus hoc verbo indicatur modus, quo aliquod se habet in seipso, vel bene vel male. Definiri autem potest habitus: Qualitas de se stabilis, qua subiectum bene vel male disponitur, aut secundum se, aut in ordine ad operationem. Dicitur:

1. *Qualitas de se stabilis*, i. e. qualitas natura sua difficulter mobilis, cum subiectum eius sit ordinis immaterialis; et ita distinguitur a *dispositione*, « cui convenit secundum propriam rationem ut de facili amittatur, quia habet causam transmutabilem : ut aegritudo et sanitas » (S. Thom. i. 2, q. 49, a. 2, ad 3).

2. *Qua subiectum bene vel male disponitur*, i. e. prout subiectum habet modum quendam vel convenientem naturae suae, vel disconvenientem.

3. *Aut secundum se, aut in ordine ad operationem*, i. e. aut secundum essentiam suam, et vocatur habitus *entitativus*; aut secundum potentias, et dicitur habitus *operativus* (S. Thom. i. 2, q. 49).

II. In secuturis de solis habitibus operativis disseremus. Cum vero dicenda de habitibus virtutum facile applicentur habitui qua tali, placet abstinere hic ulteriori habitus investigatione, sed eam inserere eis, quae de virtutibus in genere exhibebimus. Atque ita fiet, ut bis eadem dicere vitemus, et ipsis virtutibus maiorem lucem afferamus.

Adhaec de habitibus *malis* peculiaris sermo non erit, partim quia supra sufficienter de eis dictum est, partim iterum quia plura de habitibus virtutum dicenda facile habitibus malis applicantur.

III. Habitus operativi boni sunt virtutes et dona Spiritus Sancti. Hinc:

DISSERTATIO I.

De virtutibus.

(S. Thom. i. 2, q. 55-67; 2. 2, q. 1. — 170; Quaest. disp, de virtutibus in communi; de virt. card.; In III Sent. Dist. 33) ‘.

Dicemus *primum* de virtutibus in genere, *deinde* de virtutibus in specie.

‘. Cfr. CaETBNUS, In Iam 8, x. 2, q. 55-07; 2. 2, q. 1-170; Suarez, In I. 2; 2. 2.,

Pars I.

De virtutibus in genere.

Ut plena habeatur cognitio virtutum in genere, sex capita praecipue elucidanda occurrunt; notio scilicet virtutum earumque divisio, subiectum quibus immediate inhaerent, causa unde originem suam ducunt, ratio qua augentur vel destruuntur, earum permanentia in altera vita, et diversae earum proprietates.

SECTIO I.

De notione, obiecto, divisione et distinctione specifica virtutum.

1. Notio virtutis. Virtus ad etymologiam vocis quod spectat, videtur 334 derivata a voce *vis*. Porro, ut docet Aquinas: « *vis* dicitur secundum quod res aliqua per potestatem completam quam habet, potest sequi suum impetum vel motum » (i de A^uirtut. a. i); unde « virtus, secundum sui nominis rationem potentiae -complementum designat » seu « quendam potentiae perfectionem » (S. Thom. i. 2, q. 55, a. 1). « Uniuscuiusque autem perfectio praecipue consideratur in ordine ad suum finem ; finis autem potentiae actus est » (S. Thom. l. c.). Unde « complementum potentiae attenditur penes hoc, quod completam operationem suscipit » (S. Thom. 1 de Virtut. a. 1), seu optime disposita est ad recte et perfecte operandum.

Quamquam ita intellecta vox virtutis applicari potest omni potentiae creaturae omnis sive rationalis sive irrationalis, longo usu sancitum est, ut nomine *virtutis* non iam designetur id, quod potentiam *irrationalis* creaturae perfecte disponit ad suam operationem, sed tantum id, quod tali modo disponit potentias *hominis, quatenus est creatura rationalis*, seu illas potentias hominis, quibus optimam operationem naturae humanae *qua tali* consentaneam, scilicet actionem honestam seu moraliter bonam elicere potest. Haec igitur virtus humana, de qua nunc unice agendum est, definitur: *Habitus operativus disponens ad honeste operandum*. Dicitur:

i *Habitus*; i. e. dispositio stabilis, non autem inclinatio transiens.

2. *Operativus*; i. e. dispositio stabilis, quae hominem perficit non secundum esse, sed in ordine ad eius operationem.

De virtutibus et peccatis; Salmanticenses, Cursus theologicus, tract. XII, De virtutibus; Pègues, Comm, franc, lit. de la Somme théol. tom. VII et VIII; Pesch, Praelect. dogm. tom VIII, tract. I, De virtutibus infusis in genere; tom. IX, tract. I, De virtutibus moralibus; Bilot, De virtutibus infusis; Schiffini, Tractatus de virtutibus infusis.

3- *Disponens ad honeste operandum*; i. e. ad bene operandum in ordine morali. Virtus enim perfecta est, quando non tantum opus, sed etiam operantem bonum reddit.

Nota Habitus, qui perficiunt intellectum hominis in ordine ad *verum tantum*, atque dicuntur virtutes *intellectuales*, non sunt virtutes *simpliciter*, sed tantum *secundum quid*, quum non spectent actum moraliter bonum. Tales sunt sapientia, intellectus seu habitus primorum principiorum, scientia, et ars seu recta ratio agibilium; non autem prudentia, quae quamvis sit in intellectu, tamen illum non perficit in ordine ad *verum tantum*, sed in ordine ad bonum a voluntate prosequendum, ideoque est virtus *simpliciter*. Virtutes *intellectuales* non pertinent ad obiectum huius tractatus; hinc de eis ulterius vix dicemus.

335 II. Obiectum virtutis. Obiectum distinguitur duplex, *materiale* et *formale*. *Materiale* dicitur illud, circa quod virtus versatur; et est duplex, *remotum* et *proximum*, prout virtus remote vel proxime illud respicit. Obiectum *formale* est ratio, sub qua obiectum materiale proximum spectatur seu motivum, ob quod dictum obiectum eligitur. Ita v. g. obiectum materiale remotum iustitiae est res alteri secundum aequalitatem debita; materiale proximum sunt actiones, quae ratione rei, secundum aequalitatem alteri debita, praescribuntur; formale est ipsa ratio debiti.

336 III. Divisio virtutum. Distinguuntur virtutes:

1. *Ratione originis* in *infusas* et *acquisitas*. Virtus *infusa* est, quae ab ipso Deo infunditur, sine nobis efficientibus; potest autem esse per se aut per accidens infusa. Dicitur *per se* infusa, quando quoad essentiam est supematuralis, quippe quae tantum a Deo originem habere possit; *per accidens* infusa dicitur, quae quoad essentiam est naturalis, ideoque actibus naturalibus acquiri posset, sed de facto a Deo infusa est. *Acquisita* est virtus, quae oritur frequentatione actuum.

2. *Ratione principii* in *naturales* et *supernaturales*. *Naturalis* est virtus, quae procedit e principio naturali, atque tendit in finem naturalem. *Supematuralis* est virtus, quae e principio supernatural! procedit ac tendit in finem supernaturalem.

3. *Ratione perfectionis* in *formatas* et *informes*. *Formata* dicitur virtus illa, quae caritati coniuncta est, ab eaque informatur. *Informis* dicitur virtus, quae est in subiecto caritate carenti, quaeque proin non informatur ab ipsa.

4. *Ratione obiecti* in *theologicas* et *morales*. *Theologica* est virtus infusa et supematuralis, cuius obiectum materiale immediatum, saltem principale est ipse Deus, ut est auctor et finis ordinis supematuralis, et cuius obiectum formale est ipse Deus vel attributa eius. Virtus *moralis*

est, cuius obiectum materiale respicit bonum honestum finis intermedii, et cuius obiectum formale est conformitas huius boni honesti cum regula rectae rationis. Si bonum honestum respicit finem intermedium *naturalem*, eiusque conformitas regulatur iuxta principia naturalia, est virtus moralis *naturalis*; e contra si respicit finem intermedium *supernaturalem*, eiusque conformitas regulatur iuxta principia supematuialia, est virtus moralis *supematuralis*.

5. *Ratione gradus*, in virtutes *communes* et *heroicas*. *Communes* dicuntur, quando ordinarium modum agendi sequuntur; *heroicae*, quando ordinarium modum agendi supergrediuntur.

Nota. Quidam virtutes naturales praeter modum efferentes! virtutes dividunt in *activas* et *passivas*. Activae dicuntur v. g. zelus animarum, liberalitas etc.; passivae vocantur v. c. obedientia, patientia etc. Addunt autem, priores cum aetate praesenti magis congruere, posteriores vero in elapsis saeculis melius convenisse. Iam vero divisio in virtutes activas et passivas ipsi notioni virtutis adversaria est; virtus enim, quae vere passiva est, nec est nec esse potest, cum finis omnis virtutis sit actus (S. Thom. 1. 2, q. 55, a. 1). Quod autem addunt, virtutes activas cum praesenti aetate, passivas vero cum aetate praeterita magis congruere, contrarium est Spiritui Evangelico: «Magister et exemplar sanctitatis omnis Christus est; ad cuius regulam aptari omnes neccssc est, quotquot avent beatorum sedibus inseri. Iam vero haud mutatui Christus progredientibus saeculis, sed idem heri et hodie et in saecula. Ad omnium igitur aetatum homines pertinet illud: Discite a me quia mitis sum et humilis corde²... valetque quavis aetate Apostoli' sententia: qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis suis »¹.

IV. *Distinctio specifica virtutum*. Haec desumenda est e specifica ³³⁷ distinctione obiectorum formalium. Nam distinctio specifica repetenda est e specifica distinctione honesti, quod virtus attingere nata est. Atqui distinctio specifica honesti pendet ab obiecto formali seu a ratione, sub qua obiectum materiale attingitur. Sic v. g. tres virtutes theologicae, quarum obiectum materiale est Deus, specificè distinguuntur, quia earum obiecta formalia seu rationes, sub quibus Deum respiciunt, sunt specificè distinctae.

Nota. *Actus* virtutum distinguuntur in *elicitos* et *imperatos*. Actus dicitur elicitus, si immediate elicitor a virtute quadam. Vocatur vero imperatus, quando non immediate elicitor a virtute illa, cui ut imperatus

¹. Hic est error principalis systematis, quod minus feliciter generali nomine *Americanismi* ab aliquibus indicatur; nititur autem falsa suppositione quod virtuti, quae hominis potentias naturales perficit, sive in ordine ad seipsum sive in ordine ad societatem, obstaret virtus supematuralis. Gratia autem non destruit naturam, sed eam perficit. Cfr. Epist. Leon XIII ad Archiepisc. Baltim. 22 Ian. 1899 (Acta Leon .XIII, XIX, p. 13). ----- ². Matth. XI, 29. ----- ». Galat V, 2. ----- 4. Epist. Leon. XIII cit.

ascribitur, sed ab alia, vi imperantis. Sic v. c. si quis, caritate erga Deum motus, actum elicit abstinentiae, hic actus est elicitus virtutis abstinentiae, et imperatus virtutis caritatis’.

SECTIO II.

De subiecto inhaesionis virtutum.

338 I. Quaerendo de subiecto inhaesionis virtutum, inquiremus, quaenam potentiae animae virtutibus *perfici possint*; virtutes enim insunt suo subiecto tanquam accidentia perfectiva. Dixi *potentiae animae*; nam e notione virtutum tradita facile patet, proximum earum subiectum inhaesionis non esse animam ipsam, sed eius potentias. Virtus enim importat potentiae perfectionem; perfectio autem est in eo, cuius est perfectio (S. Thom. i. 2, q. 56, a. 1). Sicut igitur gratia sanctificans, quae est habitus entitativus, inhaeret ipsi animae, sic virtutes, quae sunt habitus operativi, potentias animae tanquam subiectum proximum inhaesionis habent.

Patet autem, *solum intellectum* esse subiectum virtutum *intellectualium*, quippe quae solum verum i. e. obiectum solius intellectus respiciant. Hinc restat inquirendum, quaenam potentiae possint esse subiectum virtutum *strictae dictarum*. Iam vero eae tantum potentiae istarum virtutum subiectum esse possunt, quae èt consummant bonum honestum (i. e. active concurrunt ad illud constituendum), èt in sua activitate ad illud bonum non sunt determinatae. Quae enim aut non consummant bonum honestum, aut ad illud determinatae sunt, virtutibus perfici nequeunt. Hinc subiectum inhaesionis virtutum sunt:

1. *Voluntas*. Hanc consummare bonum honestum, per se patet. Praeterea voluntas, quamvis ratione suae potentiae sit determinata ad bonum in genere et ad bonum proprium, tamen ad bonum alteri debitum non est determinata; quare perfici potest virtutibus, quae eam debitum bonum prompte, uniformiter et delectabiliter appetendi capacem reddant (S. Thom. i. 2, q. 56, a. 6).

2. *Intellectus tam speculativus quam practicus*.

a) *Intellectus speculativus*, qui sub motione voluntatis seu libere in verum tendit, manifeste consummat bonum honestum. Adhaec, quamvis dictus intellectus possit verum attingere, non est tamen ad hoc determinatus, sed indifferenter sese habet sive ad verum sive ad falsum; itaque perfici potest virtutibus, quibus uniformiter, prompte et delectabiliter verum attingere queat.

*. Cfr S. Thom. 3, D. 2J, q. 2, a. 4, sol. 3; S. Thom. De virtut. disp. 2, dub. 1, 82, n. 8 (tr. 6, p. 241).

b) *Intellectus practicus*, qui sub motione voluntatis iudicat, quid sit in casu particulari agendum, pariter, ut patet, consummat bonum honestum. Praeterea cum non sit determinatus ad recte iudicandum, perfici potest virtutibus, quibus uniformiter, prompte et delectabiliter iudicium rectum efformet (S. Thom. i. 2. q. 56, a. 3).

3. *Appetitus sensitivus tam irascibilis quam concupiscibilis*, qui sub motione voluntatis recte sese habent ad bonum sensitivum, pariter consummant bonum honestum. Praeterea cum ex se saepe rationi adversentur, perfici possunt virtutibus, quibus uniformiter, prompte et delectabiliter sese rationi confirment (s. Thom. 1. 2, q. 56, a. 5).

Ceterae autem potentiae animae, v. g. sensus interni apprehensivi, ut phantasia, memoria, sensus communis, non sunt subiectum virtutum, quia non consummant bonum honestum, sed potius praeparant ad actus potentiarum, quae istius boni consummativae sunt (cfr. S. Thom. 1. 2. q. 56, a. 5).

IT. *Quarum* virtutum potentiae enumeratae de facto subiectum sint, suo loco dicetur.

SECTIO III.

De origine virtutum.

Alia est origo pro virtutibus naturalibus, alia pro supernaturalibus; quare de singulis separatim dicendum.

I. Origo virtutum naturalium. Virtutes naturales generantur ex 339 frequentatione actuum, unde quoque *acquisitae* audiunt. Potentiis enim, quae non sunt determinatae natura sua ad unum modum agendi, per singulos actus, saltem intensione proportionaliter aequales vel superiores, imprimitur quaedam inclinatio ad hunc agendi modum; haec inclinatio frequentatione actuum, ut experientia constat, transit in dispositionem stabilem seu habitum; et quo intensius hi actus ponuntur, eo citius ex iis oritur inclinationis stabilitas.

Ex hac origine virtutum naturalium sponte elucet, dispositiones, quae saepe homini conascuntur, quaeque eum inclinabilem reddunt ad hos illosve actus, v. g. misericordiae, nequaquam virtutum nomen mereri. Virtus enim est dispositio stabilis orta ex repetitione actuum honestorum, seu actuum qui sunt positi iuxta normam rectae rationis; istae autem dispositiones rationi haud subiciuntur. Possunt vero dici virtutes inchoative, in quantum ita magis dispositus est animus ad similes virtutes sibi comparandas.

II. Origo virtutum supernaturalium. 1. Virtutes supematurales 340

generantur per infusionem a Deo; unde quoque infusae audiunt. Porro:

a) Quoad virtutes *theologicas* haec doctrina iuxta alios de fide est habenda, iuxta alios ita certa, ut contrarium habendum sit erroneum. Probatur i^o e *Cone. Trid.*, quod ita docet: « In ista justificatione cum remissione peccatorum haec omnia (dona) simul *infusa* accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem »¹ Constat autem e contextu, Concilium intendere non actus fidei, spei et caritatis, sed *habitus*, cum eodem modo loquatur de iisdem ac de gratia sanctificante. Probatur 2^o e Catech. Trid., qui de gratia Baptismo infusa loquens addit: « Huic autem additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur^{*} ». 3^o Confirmatur *ratione*. Quaecumque enim dona supernaturalia prorsus excedunt facultates hominis naturales; unde etiam a solo Deo nobis praeberi possunt (cfr. S. Thom. 1. 2, q. 63, a. 3. 1 de Virt. a. 10).

b) Quod spectat virtutes *morales*, eas quoque originem tantum habere ex infusione divina, docet sententia communior et probabilior contra Scotum et Scotistas. Haec sententia fundatur *in Ecclesiae sensu*. Concilium enim Viennense,² eligens ut probabilior sententiam docentem, etiam parvulis in baptismo gratiam et virtutes infundi quoad habitum, aperte supponit hanc sententiam. Nam per virtutes illas non solum theologicas sed et morales intelligi, ex eo patet quod Concilium eam opinionem eligit, quam illis temporibus theologi admittebant cum Divo Thoma adversus Scotistas, virtutes nempe morales etiam infundi; quamque suis temporibus Innocentius III commemoraverat sed indecisam reliquerat. Innocentius autem dicit, hanc sententiam adstruere, infundi parvulis « fidem et caritatem aliasque virtutes ». Accedit Auctoritas Catechismi Tridentini, qui docet: « Huic (gratiae sanctificanti) additur nobilissimus *omnium virtutum* comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur⁴ » Eisdem dein vocat «copiam virtutum», atque rursus « tantam virtutum copiam ». Haec autem dici recte non possunt de solis tribus virtutibus theologis. Insuper Leo XIII in Epistola ad Archiep. Baltimorem⁴ aperte virtutes morales supernaturales distinguit a naturalibus *acquisitis*; quo posito, infusae non vero acquisitae dici debent. Proposita sententia confirmatur *ratione*. Ordo gratiae enim perfectior est ordine naturae, eumque perficit. Porro in ordine naturae homo perficitur in operationibus circa fines intermedios per virtutes morales naturales; ergo a fortiori in ordine gratiae per virtutes morales supernaturales.

¹. Sess. 6, cap. 7.-----* Pars II, cap. 2, q. 39. -----* Denz.-Bannw. n. 483. -----
^{*}. Pars 2. c. 2, q. 39. -----* 22 Ian. 1899.

2. Supposita doctrina, omnes virtutes supernaturales in animis originem ducere ab infusione, ulterius investigatur, *quonam tempore* haec infusio locum habeat. Iam vero:

a) Omnes conveniunt, virtutem *caritatis* infundi una cum gratia sanctificante.

b) Quoad virtutes *morales supernaturales*, Theologi, qui docent eas oriri in anima per infusionem, quoque affirmant, eas semper cum gratia sanctificante infundi.

c) Quod ad virtutes *fidei* et *spei* attinet, distinguendum est inter parvulos et adultos. Pro parvulis omnes ut momentum infusionis assignant infusionem gratiae sanctificantis. Pro adultis alii aliud statuunt momentum earum infusionis.

a) Quidam docent, virtutes fidei et spei in adultorum animis a Deo infundi statim ac eliciunt ope gratiae actualis harum virtutum actus; quare etiam ante ipsam iustificationem. Ex una parte dicunt, has virtutes posse existere sine gratia sanctificante, uti constat; ex alia parte infusio harum virtutum videtur conformior, si anima sufficienter est disposita per actus harum virtutum elicitos.

β) Alii docent, has virtutes quoque semper infundi momento Justificationis, uno casu excepto, quando nempe sacramentum Baptismi suscipitur validum sed informe; quia sacramenta, docent, producant suum effectum, in quantum ei non opponitur obex. Iamvero sicut adhaesio ad peccatum mortale non est obex permansioni harum virtutum, sic neque videtur esse obex earum infusioni in sacramento Baptismi valido sed informi.

7) Alii tandem, et quidem probabilius dicunt, infusionem harum virtutum tantum fieri una cum gratia sanctificante, sicut de virtute caritatis dictum est. Haec sententia propugnatur a Divo Thoma (p. 3, q. 69, a. 4), et probatur e *Cone. Trid.*; quod docet, pro adultis ad iustitiam adipiscendam requiri dispositionem, quae etiam continet fidem¹; et tamen hi adulti accipiunt *virtutem* fidei et spei in iustificatione; quod etiam patet ex eodem Concilio, quod declarat: «Unde in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum haec omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur, fidem, spem et caritatem.» Ergo Deus hisce adultis ante Baptismum iam credentibus nondum infuderat virtutes enumeratas. Patet insuper haec sententia ex auctoritate Clementis V in *Cone. Vienn.*² et suadetur *ratione*. Improbabile enim videtur, potentias animae habituali qualitate supernaturali prius elevari, quam ipsa essentia

¹. Sess. VI, Cap. 5 et 6.

². L. c. cap. 6.

³. Dēnz.-Bānts'w. η. 483.

animae gratia sanctificante ditata fuit, idque eo magis, cum virtutes supernaturales omnes e gratia sanctificante physica dimanatione resultare probabilius dicendae sint (S. Thom. p. 3, q. 62, a. 2).

Nola. Etsi in iustificatione peccator accipit una cum gratia omnes virtutes infusas, non tamen statim amittit malos habitus acquisitos, uti experientia patet. Ratio autem est, quia virtutes infusae complent quidem potentias electivas actuum, sicque tribuunt facilitatem actuum *per se* et *intrinsecam*, non vero facilitatem *extrinsecam*, quae habetur e remotione impedimentorum et pravarum dispositionum. Id tantum facit virtus *acquisita*; ast non formaliter et reduplicative ut *virtus*, quasi ipsa sit formaliter ablatio impedimentorum et indispositionum. sed concomitanter tantum, quia nempe *talis* virtus generatur frequentatione actuum, sicque vi horum actuum tolluntur pravae dispositiones et impedimenta illa. Insuper virtutes infusae non sunt *directe contrariae* vitiis, quum non sint eiusdem ordinis, neque in eodem existent subiecto formaliter sumpto.

SECTIO IV.

De augmento virtutum deque earum diminutione et destructione.

Virtutes sive acquisitae sive infusae haud immutabiles sunt, sed vel augeri, vel diminui, vel destrui possunt; quare de hisce singulis breviter quaedam dicemus.

- 341 I, Augmentum virtutum. 1. *Notio.* Augmentum alicuius habitus aut qualitatis est aut *extensivum* aut *intensivum* - *Extensivum* sumitur per ordinem sive ad partes subiecti, cui inest, ut v. g. quando calor in manu extenditur ad pedes; sive ad partes obiecti, ut v. g. quando scientia a quinquaginta conclusionibus extenditur ad sexaginta. *Intensivum* sumitur per ordinem ad idem subiectum indivisibile; porro loquendo de virtutum augmento, intendimus augmentum intensivum De essentia autem huius augmenti intensivi Auctores non conveniunt, et duplex praecipue exstat de ea sententia. Suarez cum suis essentiam augmenti intensivi alicuius habitus explicat per additionem gradus ad gradum; alii hos gradus eiusdem rationis, alii diversae rationis putantes. Difficile vero est in hac opinione simplicitatem habitus immaterialis salvare. Unde opinio, quae est Divi Thomae eiusque scholae, multo rationalior videtur; iuxta eos augmentum habitus fit per eiusdem formae ab initio productae maiorem radicationem in subiecto: « Dicendum quod infusio caritatis importat mutationem secundum habere charitatem et non habere; et ideo oportet quod aliquid adveniat, quod prius non fuit. Sed augmentatio caritatis importat mutationem secundum magis et minus, et ideo non oportet quod aliquid insit quod prius non infuerit, sed quod magis insit, quod prius minus inerat » (S. Thom. De virt. in communi, a. II et 12; i. 2, q. 52).

2. *Modus*. Sicut alia origo habetur virtutum naturalium alia supernaturalium, sic etiam modus earum augmenti diversus est.

a) *Virtutes naturales* augentur per actus quorum « intensio proportionaliter aequatur intensioni habitus, vel etiam superexcedit... Si vero intensio actus proportionaliter deficiat ab intensione habitus, talis actus non disponit ad augmentum habitus, sed magis ad diminutionem ipsius » (S. Thom. i. 2, q. 52, a. 3).

b) *Virtutes supernaturales* augentur a solo Deo, et quidem ratione augmenti gratiae sanctificantis, e qua virtutes infusae physice probabilius dimanant. Quia igitur iustus per singula bona opera supernaturalia, in Dei obsequium facta, certo meretur ius in augmentum gratiae sanctificantis, etiamsi opera sint minoris quam habitus virtutis intensiois, et probabilius etiam lucratur actuale augmentum, ideo etiam certo meretur ius in augmentum virtutum supernaturalium, et probabilius etiam actuale earum augmentum. Hoc augmentum additur non tantum virtuti, cuius ope bonum opus est positum, sed omnibus virtutibus infusis, et theologicis et moralibus aequaliter. Unde quemadmodum una cum gratia sanctificante omnes infunduntur, ita una cum augmento huius gratiae omnes augentur. Huic doctrinae non obstat, in variis sanctis quasdam prae aliis externe emicare virtutes. Id enim oritur vel e maiori assuetudine eliciendi actus talium virtutum, vel e meliori naturae dispositione, vel tandem e gratia Spiritus Sancti, qui dividit singulis prout vult, insiingatque in talium virtutum operationes frequentiores (S. Thom. i. 2, q. 53, a. 3).

Notandum, frequentatione actuum supernaturalium in agente iusto, praeter augmentum virtutum supernaturalium ratione augmenti gratiae sanctificantis, etiam exurgere habitum quendam naturalem relate ad illos determinatos actus; hic habitus seu facultas acquisita agendi, oppositum habitum naturalem destruit, et adiuvat agentem removendo difficultates.

II. Diminutio virtutum. 1. *Virtutes naturales* diminuuntur directe et 342 indirecte. *Directe*, ponendo actus virtutibus contrarios, quo diminuitur, uti patet, stabilitas dispositionis; *indirecte*, cessando ab actu. Ait enim D. Thomas: « Cum aliquis non utitur habitu virtutis ad moderandas passiones vel operationes proprias, necesse est, quod proveniant multae passiones et operationes praeter modum virtutis, ex inclinatione appetitus sensitivi et aliorum, quae exterius movent; unde corrumpitur virtus vel diminuitur per cessationem ab actu » (S. Thom. i. 2, q. 53, a. 3). Quinimo, uti supra notavimus, actus habitu minus intensi iam aliquatenus disponunt ad diminutionem.

2. *Virtutes supernaturales* non diminuuntur directe sed tantum indirecte. *Non directe*, etenim haec diminutio aut contingeret *effective*, per actos contrarios; quod fieri nequit, quum ab *eodem* res fiat atque diminuatur, ideoque solus Deus id efficere queat; aut contingeret propter *demeritum*; quod neque fieri potest, quum peccatum mortale *tollat* virtutes infusas, quibus contrarium est; peccatum vero veniale non sit causa demeritoria diminutionis gratiae, et ideo neque virtutum. *Indirecte* tamen diminuuntur, in quantum negliguntur actus virtutum infusarum, qua negligentia propter passiones insurgentes disponitur homo ad peccatum mortale, quo virtutes infusae, quibus contrarium est, *tolluntur*. Unde merito S. Alf: «Quaeque virtus», inquit, «suis actibus vivit» (II, 6).

343 III. Destructio virtutum, i. *Virtutes naturales* directe et indirecte destruuntur. *Directe*, frequentatione actuum, qui sunt virtutibus contrarii, et quibus oriuntur habitus mali qui destruunt bonos habitus oppositos. *Indirecte*, eodem modo, quo supra de diminutione dictum est.

2. Quoad *virtutes supernaturales* distinguendum est:

a) Virtus *caritatis* et *omnes virtutes morales* per quodlibet peccatum mortale destruuntur. Relate ad caritatem hoc patet e contraria oppositione, quae est caritatem inter et peccatum mortale quodlibet. Caritas enim est unio amicitiae, qua convertitur actu vel habitualiter est conversus homo ad Deum finem ultimum; peccatum mortale actualiter et habitualiter avertit hominem a Deo fine ultimo. Quod spectat virtutes morales supernaturales, sunt habitus qui respiciunt fines intermedios, seu fines, qui relationem necessario involvunt ad finem supernaturalem ultimum; quare, amissa habituali relatione supernaturali ad finem ultimum supernaturalem, nequeunt remanere habituales relationes supernaturales ad fines intermedios.

b) Dicta ratio destructionis, quae cuilibet peccato mortali inest, non attingit virtutes supernaturales *fidei* et *spei*; quare hae virtutes non quolibet peccato mortali destruuntur, sed tantum peccatis sibi directe vel indirecte contrariis: fides nempe peccato haeresis, spes peccato desperationis, haeresis et praesumptionis cum haeresi vel infidelitate coniunctae (n. 357, 362). Quoad fidem patet ex Cone. Trid. ¹; quoad spem theologi illud communiter deducunt ex *analogia* fidei et spei (cfr. S. Thom. i. 2, q. 65, a. 4).

¹. Sess. 6, cap. 15 et can. 28.

SECTIO V.

De permanentia virtutum post hanc vitam.

Consideratis virtutum omnium tum naturalium tum supernaturalium origine, augmento, diminutione et destructione in hac vita, remanent quaedam explicanda relate ad earum permanentiam post hanc vitam. Quae ut ordine tradamus, *primum* sermo erit de permanentia virtutum relate ad Beatos, *dein* relate ad damnatos, *tandem* relate ad purgandos.

I. Permanentia virtutum in beatis. Ut regula generalis statui potest: 344 In beatis permanent virtutes omnes, quae sunt et in quantum sunt compossibiles eorum statui beatitudinis. Etenim Deus utpote summe diligens beatos, non tollit eorum perfectiones; porro virtutes esse perfectiones, luce clarius constat. Unde concludimus :

1. In beatis e virtutibus *theologicis* permanet tantum *charitas* eaque perfectissima; haec enim sponte sequitur ex perfecta Dei apprehensione intellectiva; non vero permanent virtutes *fidei* et *spei*. Fides enim, quae ut talis est de non-visis, componi nequit cum lumine gloriae; et spes, quia versatur circa non-habita, cum ipsa Dei apprehensione. Et cum in animae beatitudine iam possideatur futura corporis glorificatio tanquam in causa absoluta, actus quem beati ponunt respectu corporis glorificationis non est actus spei, sed proprie desiderii; unde ex hac ratione neque requiritur virtus spei.

2. Quoad *virtutes morales* dicendum est, eas in beatis non manere secundum earum esse materiale; «non enim habebunt in futura vita locum concupiscentiae, et delectationes ciborum et venereorum; neque etiam timores et audaciae circa pericula mortis, neque etiam distributiones, et communicationes rerum, quae veniunt in usum praesentis vitae»; manere tamen secundum earum esse formale seu secundum esse earum iuxta ordinem rationis, «in quantum ratio uniuscuiusque rectissima erit circa ea, quae ad ipsum pertinent secundum statum illum, et vis appetitiva omnino movebitur secundum ordinem rationis in his, quae ad statum illum pertinent; unde Augustinus dicit quod prudentia ibi erit sine ullo periculo erroris; fortitudo sine molestia tolerandorum malorum; temperantia sine repugnatione libidinum; ut prudentiae sit nullum bonum Deo praeponere vel aequare, fortitudinis ei firmissime inhaerere, temperantiae nullo defectu noxio delectari. De iustitia vero manifestius est, quem actum ibi habebit, scilicet esse subditum Deo; quia etiam in hac vita ad iustitiam pertinet esse subditum superiori» (S. Thom. i. 2, q. 67, a. 1). Animadvertendum tamen, ante diem resurrectionis virtutes morales, ut fortitudo et temperantia, quae tanquam subiectum imme-

diatum in hac sionis habent appetitum sensitivum, non remanere actu in anima separata, sed tantum in radice, in quantum radicaliter sunt in intellectu et voluntate supernaturali; post resurrectionem vero sicut ceterae virtutes actu exsistent (S. Thom. De Virt. in commune q. i, a. 5, ad 3; i. 2, q. 67, a. 1).

345 II. Permanentia virtutum in damnatis. Nulla in iis remanet virtus neque naturalis neque supernaturalis; sunt enim ita in malo confirmati, ut ad minus iis insit moralis impossibilitas stricte dicta unquam ponendi actum honestum naturalem; et certo impossibilitas physica respectu illius actus supernaturalis, cum omnino gratia deficiat. Porro status animae ita perversus, in quo nullus omnino actus honestus neque supernaturalis neque naturalis unquam admittatur, certo non admittit habitum, qui unice inclinatur ad honestatem.

346 III. Permanentia virtutum in animis purgandis. Cum sint in statu gratiae sanctificantis, habent caritatem et omnes virtutes morales ea ratione, qua Beati eas habent ante diem resurrectionis. Insuper in iis permanent fides et spes, quum careant adhuc lumine gloriae, quod fidem in Beatis tollit, et tendant adhuc in fruitionem Dei, qui in carcere iis mansit bonum absens et arduum.

SECTIO VI.

De proprietatibus virtutum.

Tres praecipue enumerantur virtutum proprietates: earum esse in medio, mutua earum connexio et earum inaequalitas. De singula proprietate haec annotantur:

347 I. Esse in medio virtutum. 1. *Notio*. « Bonum alicuius rei, ait S. Thom. consistit in medio, secundum quod conformatur regulae vel mensurae quam contingit transcendere et ab ea deficere » (S. Thom. 1. 2, q. 64, a. 3). Virtutis itaque medium est conformitas actus virtutis cum sua regula.

2. *Divisio*. Medium virtutum est duplex; vel ex natura rei determinatum, vel ratione determinandum. Primum respicit res exteriores et quidem earum obiectivam aequalitatem; quare est omnium idem medium. Alterum respicit passiones interiores, « in quibus non potest rectum constitui eodem modo, propter hoc quod homines diversimode se habent ad passiones » (S. Thom. 1. 2, q. 64, a. 2); unde hoc medium non est omnibus idem.

3. *Exsistentia*, a) *Virtutes theologicae*, quarum mensura est ipse Deus, per se non habent esse in medio, nemo enim potest Deo nimis credere,

nimis in eum sperare vel nimis eum diligere. Dico *per se*, nam per accidens habent esse in medio, scilicet e parte nostra, « quia etsi non possumus ferri in Deum, quantum debemus, debemus tamen ferri in ipsum credendo, sperando et amando secundum mensuram nostrae conditionis » (S. Thom. i. 2, q. 64, a. 4).

b) *Virtutes morales*, quarum regula est recta ratio, per se habent esse in medio; nam nequeunt actus virtutum moralium esse rectae rationi conformes nisi evitando defectum ab ea vel eius excessum. Cum autem iustitia respiciat res exteriores, huius virtutis medium rationis coincidit necessario cum medio rei, estque proin omnibus idem medium. Contrarium occurrit in reliquis virtutibus moralibus, quarum medium iuxta diversas circumstantias recta ratione est determinandum.

II. Mutua connexio virtutum. Alia est virtutum acquisitarum mutua 348 connexio, alia virtutum infusarum; alia quoque acquisitarum virtutum connexio, si considerantur in statu perfecto, alia in statu imperfecto.

1. *Virtutes acquisitae in statu perfecto* ita inter se connectuntur, ut una sine aliis esse nequeat. Perfectio enim virtutum acquisitarum, utpote moralis, pendet a prudentia perfecta, quippe quae in quolibet casu medium statuere debeat; quare, absente prudentia perfecta, neque ceterae virtutes acquisitae perfecte adsunt. Hoc egregie illustrat S. Augustinus dicendo: « Virtutes, quae sunt in animo humano, quamvis alio atque alio modo singulae intelligantur, nullo modo tamen separantur ab invicem, ut quicumque fuerint aequales, verbi gratia in fortitudine, aequales sint et prudentia, et temperantia, et iustitia. Si enim dixeris aequales esse istos fortitudine, sed illum praestare prudentia, sequitur ut huius fortitudo minus prudens sit, ac per hoc nec fortitudine aequales sunt, quando est illius fortitudo prudentior. Atque ita de ceteris virtutibus invenies, si omnes eadem consideratione percurras »¹.

2. *Virtutes acquisitae in statu imperfecto* una sine aliis exsistere potest. Potest enim aliquis frequentiores actus alicuius virtutis elicere, aliarum virtutum actus negligendo; sic autem agendo sibi acquirit virtutem, actibus frequenter positis correspondentem; quare S. Thomas dicit: « Videmus aliquem... ex aliqua consuetudine esse promptum ad opera liberalitatis, qui tamen non est promptus ad opera castitatis » (S. Thom. i. 2, q. 65, a. 1).

3. *Virtutes infusae theologicae* ita sunt inter se connexae, ut caritas sine fide et spe exsistere nequeat; fides vero et spes quidem sine cari-

¹. L. 6 de Trin. c. 4, η. fi (Ed. G. 8 coi. 1224); cfr. Salmon. De virtut. disp. 4, dub. i totum (t. 6, p. 374 sqq).

tate. *Primum* patet ex eo, quod caritas infunditur tantum cum gratia sanctificante; gratiae autem sanctificanti semper coexistunt virtutes fidei et spei. // *Iterum* quoad virtutem fidei docet Cone. Trid¹; manente autem virtute fidei, manet quoque fundamentum spei, quod non destruitur quolibet peccato mortali, cum mortale peccatum ut sic tantum adversetur caritati. Neque dicatur, fidem et spem ideo perire, quia una cum caritate amittitur gratia sanctificans, quae est radix originis fidei et spei. Nam etsi verum sit, fidem et spem originem ducere e gratia sanctificante, tamen semel exortae non iam inhaerent gratiae sanctificanti tamquam subiecto, sed immediatum earum subiectum inhaesionis sunt potentiae animae; ideoque amissio gratiae sanctificantis non est ratio amissionis harum virtutum.

4. *Virtutes infusae morales*: i^o ita *inter se* sunt connexae, ut una sine altera esse nequeat; omnes enim aequaliter e gratia sanctificante procedunt, et respiciunt suos fines intermedios propter finem ultimum. Virtutes infusae morales 20 ita cum *caritate* sunt connexae, ut sine ea esse nequeunt; pereunte enim hominis habituali relatione ad finem ultimum supernaturalem, pereunt quoque relationes habituales supernaturales ad fines intermedios.

349 III. Inaequalitas virtutum. Per virtutum inaequalitatem intelligitur diversa earum bonitas moralis. Bonitas autem virtutum moralis in humanis actibus attenditur secundum quod regulantur debita regula; quo altior regula eo nobilior bonitas moralis. Quodsi diversae virtutes regulantur eadem regula, magnitudo earum bonitatis moralis dimetienda est e diversa earum propinquitate ad hanc regulam; quo propinquior aliqua virtus est regulae, eo maior eius bonitas. E quibus haec sequuntur:

1. *Virtutes theologicae dignitate praestant morales*, quia earum regula, quae est ipse Deus, praestat dignitate rectam rationem, quae est regula virtutum moralium. Inter virtutes vero theologicas praestat dignitate *caritas*, cum sit ad regulam propinquior. Porro ait S. Thom. « id quod est per se, maius est eo, quod est per aliud: fides autem et spes attingunt quidem Deum, secundum quod ex ipso provenit nobis vel cognitio veri, vel adeptio boni, sed charitas attingit ipsum Deum, ut in ipso sistat, non ut ex eo aliquid nobis proveniat; et ideo charitas est excellentior fide et spe » (S. Thom. 2. 2, q. 23, a. 6).

2. *Inter virtutes morales*, quae omnes regulantur eadem regula, recta scilicet ratione, sive naturali tantum sive supernatural! lumine illustrata, dignitate praestat *prudentia*, quae ipsam rationem perficit et secundum

¹. Sess. 6, can. 28.

se attingit; deinde *iustitia*, utpote residens in voluntate, quae est ad rationem propinquior et tamquam obiectum habet bonum ratione propositum. Sequitur dein *fortitudo*; residet enim in irascibili quae agit secundum potentiam cogitativam; tandem *temperantia*, cum ut subiectum inhaesionis habeat concupiscibilem quae agit secundum phantasiam (S. Thom. i. 2, q. 66, a. i et 4; 2. 2, q. 123, a. 12).

SCHOLION.

De habitudine inter virtutes naturales seu acquisitas et supernaturales.

I. Virtutes naturales et supernaturales maxime differunt: 350

1. *Ratione originis*, ut expositum est n. 339, 340.

2. *Ratione finis*, quia naturales in finem naturalem, supernaturales in finem supernaturalem tendunt.

3. *Ratione motivi* seu obiecti formalis; nam motivum virtutis naturalis est honestum, prout substat rationi naturali; motivum vero virtutis supernaturalis est honestum, prout substat rationi fide illustratae.

4. *Ratione obiecti materialis*, quatenus virtus supernaturalis praeter obiecta virtutis naturalis plura alia respicit, quae a Deo lege positiva statuta sunt.

5. *Ratione augmenti, diminutionis et destructionis*, ut exposuimus.

6. *Ratione virium ad exercitium requisitarum*; ad virtutum naturalium exercitium per se vires naturales sufficiunt; ad exercitium virtutum supernaturalium requiritur gratia.

7. *Ratione meriti*, quatenus homo iustus per actum virtutis supernaturalis meretur augmentum gratiae sanctificantis et gloriae; ad quae virtus naturalis inepta est.

II. Virtutes naturales iuvant supernaturales, quatenus per frequenta- 351
tionem actuum removent dispositiones contrarias, eoque sensu ad exercitium virtutum supernaturalium conducunt (St. Thom. 1. 2, q. 65, a. 3, ad 2). '

Pars II.

De virtutibus in specie.

Persolutis iis, quae de virtutibus in genere dicenda occurrebant, iam transimus ad ea, quae de iis in specie demonstranda sunt. Ratione obiecti, uti initio indicavimus, virtutes dividuntur in virtutes theologicas et morales; quare pars II duo continet capita, alterum, quod pertractat virtutes theologicas, alterum quod agit de virtutibus moralibus.

'. Quoad virtutes *suf>cnialuraies* fortitudinis et temperantiae, disputatur de subiecto inhaesionis.-----Cfr. Potters, Compendium Philosophiae moralis, n. 293 sq., et Dogmatici.

SECTIO I.

De virtutibus theologicis.

CAPUT I.

De virtutibus theologicis in genere.

352 I. Notio. Principia, ut docet S. Thomas, quibus homo ordinatur ad beatitudinem supematuralem, vocantur *virtutes theologicae*, « tum quia habent Deum pro obiecto, in quantum per eas recte ordinamur in Deum; tum quia a solo Deo nobis infunduntur; tum quia sola divina revelatione in Sacra Scriptura huiusmodi virtutes traduntur » (S. Thom. 1. 2, q. 62, a. 1).

Ob triplicem igitur rationem vocantur haec principia virtutes theologicae: ratione *obiecti*, ratione *causae*, ratione *cognitionis*. Ratio prima, utpote nostro scopo maximi momenti, paucis exponetur.

Ut virtus ratione *obiecti* sibi nomen virtutis theologiae tamquam proprium vindicare possit, debet ex una parte ipsum Deum habere tamquam obiectum materiale immediatum. Secus virtutes morales, quae mediate — i. e. mediante fine intermedio — quoque Deum finem ultimum attingunt, aequali nomine vocandae essent. Ex hoc autem non sequitur, Deum esse debere obiectum materiale adaequatum, sed tantum primum; nam quae ratione obiecti primarii attinguntur, reducuntur tamquam secundarium obiectum ad eandem virtutem; sic v. g. proximus obiectum secundarium virtutis caritatis est dicendus, cum ratione obiecti primarii, quod est Deus, attingatur.

Ex altera parte ipse quoque Deus vel perfectiones eius debent constituere obiectum formale virtutis theologiae; nam obiecti formalis est constituere virtutem in sua specie; unde ad constituendam aliquam virtutem in specie virtutis theologiae, ipse Deus vel divina eius attributa debent esse illius virtutis obiectum formale.

Ex dictis sequitur, virtutem theologicam apte definiri: Virtus cuius obiectum immediatum, cum materiale, saltem principale, tum formale est ipse Deus ut auctor et finis ordinis supematuralis.

353 II. Numerus. Virtutes theologicas numero esse tantum tres, nimirum *fidem*, *sfem* et *caritatem*, pro certo semper habuit universa Ecclesia, quae hoc sensu quoque interpretatur verba Apostoli: « Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria haec; maior autem horum est charitas * ». Nulla siquidem ratio assignari potest, cur Apostolus hasce virtutes tamquam *tres distinctas species unius generis*, ab aliis virtutibus omnibus *distincti*, enumeret, nisi quia hae tres sunt theologiae exclu-

*. 1. Cor. XIII, 13.

sive * Confirmatur quoque *ratione*. Nam ut homo perveniat ad finem supematuralem, in ipsum stabiliter tendat oportet per operationes intellectus et voluntatis huic fini proportionatas. Porro ad hoc requiruntur tres virtutes *theologicae*; *fides* scilicet, quae perficit *intellectum* ad cognoscendum finem supematuralem; *spes*, quae perficit *voluntatem* ad firmiter appetendum eundem finem, tamquam possibilem adeptu, et perfectivum appetentis; *caritas*, quae perficit *voluntatem* ad firmiter appetendum praedictum finem tanquam *bonum in se*, in quod homo scipsum et quaecumque alia ordinare debet*.

CAPUT II.

De virtutibus theologicis in specie.

Articulus I.

De virtute theologica fidei.

Ut plenam huius virtutis acquiramus notitiam, inspicienda sunt eius notio, divisio, obiectum, subiectum atque proprietates.

I. Notio fidei. Fides est virtus theologica, inclinans hominem ad firmiter assentiendum veritatibus a Deo revelatis, propter auctoritatem Dei revelantis. Dicitur:

1. *Ad firmiter assentiendum*; hac firmitate « distinguitur fides ab opinione, suspicione et dubitatione, per quae non est adhaesio intellectus firma ad aliquid » (S. Thom. 2. 2, q. 4, a. i).

2. *Propter auctoritatem Dei revelantis*; haec enim est fidei theologiae obiectum formale, quo distinguitur tum a scientia, quae est assensus propter veritatem rei intrinsecam, tum a fide humana, qua assentimur propter auctoritatem hominis.

II. Divisio fidei. Dividitur fides:

055

1. *Ratione caritatis* in fidem *formatam* et *informem*. *Formata* vocatur, si caritas eam concomitatur; nam caritas, etsi fidei non sit intrinseca, idcoque non possit vocari forma substantialis neque accidentalis, tamen id, quod ex caritate in fide relinquitur, est fidei intrinsecum. *Informis*, quando virtus fidei est in subiecto fideli, caritate carenti.

2. *Ratione obiecti* in fidem *explicitam* et *implicitam*. *Explicita* dicitur fides, qua creduntur ea quae propriis terminis revelata sunt; *implicita*,

*. Cfr. *Origines*, l. 4, Comm. in Ep. ad Rom. c. 4, n. 6 (M. P. G. 14 coli. 981). S. Aug. Serm. 27, n. 1 (Ed. G. 5 coi. 206). — *Enchirid.* c. 6, n. 1 et c. 9, n. 2 fin. (ib. 6 coi. 346 et 348 c). ----- S. Greg. M. l. 1. Moral, c. 27, n. 38 (M. P. L., 75 coi. 544). ----- *. Cfr. Saemant. Comment, in l. 2, q. 62, a. 3 (t. 6, p. 323). MazEl la, n. 43-4.

qua creduntur revelata, quae implicite et formaliter in explicite revelato sunt contenta.

3. *Ratione credentium in catholicam et theologicam* seu divinam. Dicitur *catholica* fides, quae obligat omnes fideles, quum obiectum ab Ecclesia infallibili auctoritate tamquam revelatum propositum sit. *Theologica* seu divina, quae obligat tantum illos, qui perspiciunt obiectum esse a Deo revelatum, cum infallibilis Ecclesiae definitio, illud tamquam revelatum omnibus proponens, desit.

356 III. Obiectum fidei. 1. *Obiectum materiale* fidei in genere sunt omnes et solae veritates revelatae. Dico: omnes et solae veritates revelatae; quia ex una parte tantum propter auctoritatem Dei revelantis credi possunt veritates, quae a Deo sunt dictae; ex altera parte omnes a Deo dictae veritates propter hanc auctoritatem admitti possunt, sive revelatione publica sive — ut contra paucos omnino admittendum videtur — privata manifestatae sunt. Ceterum observes:

a) Veritates revelatae seu a Deo manifestatae dicuntur, quas Deus vel *explicite* vel *implicite formaliter* manifestavit. Explicite autem manifestavit, quas propriis terminis revelavit; implicite formaliter, quas mens humana discursu tantum explicativo ex explicite revelatis deducit. Quodsi ad deductionem veritatum postuletur discursus illativus, sic deducta dicuntur *implicite virtualiter* revelata, et cum assensus in has veritates nitatur in nostro intellectu, fide theologica credi non possunt. Cum tales conclusiones confirmantur infallibili Ecclesiae magisterio, utique assensu irrevocabili sunt admittendae; disputant autem theologi, utrum tunc assensus dici debeat actus fidei divinae an fidei ecclesiasticae. Probabilius habendus est assensus fidei ecclesiasticae, quia immediate nititur auctoritate Ecclesiae; reducitur tamen assensus ad habitum fidei divinae, cum auctoritas Ecclesiae sit a Deo revelata.

b) *Obiectum materiale* fidei divinae duplex est, *primarium* seu quod virtus fidei ratione sui attingit, et *secundarium*, quod virtus fidei attingit tantum ratione obiecti primarii.

Primarium obiectum est ipse Deus, prima veritas in essendo. Etenim *primarium obiectum* fidei, quippe quae sit participatio cognitionis divinae, idem est ac *primarium obiectum* divinae cognitionis. Atque *primarium obiectum* cognitionis divinae est ipse Deus, ut prima veritas in essendo (S. Thom. 2. 2. q. 171, a. 6).

Secundarium obiectum constituunt cetera omnia revelata, quippe quae ideo a Deo sunt manifestata, ut habeamus pleniorum de ipso cognitionem ac amorem erga eum ferventiorum.

2. *Obiectum formale*. Ad *obiectum formale* virtutis fidei theologicae quod attinet, de fide est, motivum esse auctoritatem Dei revelantis. Definivit enim Cone. Vatie: « Si quis dixerit fidem divinam a naturali de Deo et rebus moralibus scientia non distingui ac propterea ad fidem divinam non requiri ut revelata veritas propter auctoritatem Dei revelantis credatur, a. s. ' > Iam vero :

a) *Auctoritas Dei* exsurgit ex *veracitate et sapientia divinita*; quod patet tum ex eodem Concilio, quod docet, fide divina nos credere propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, *qui tunc falli nec fallere potest*; ' tum *ratione*; quia assensus irrevocabilis fidei supponit in testante, eum veritatem communicatam absolute cognovisse et absque falsitate communicasse.

Si autem ulterius investigatur, utrum utraque constituent essentialiter obiectum formale, cum distinctione respondendum est: Quoad *veracitatem*, affirmative est dicendum. Hoc patet tum *Scriptura Sacra*, quae veracitatem Dei ut motivum fidei assignat ' ; tum etiam *ratione*; nam veracitas Dei efficit, ut sententia fiat summe credibilis, et in eam ultimam et formaliter resolvitur assensus fidei theologicae.

Quod ad *sapientiam* spectat, certum est, eam praesuppositive et de connotato requiri ad constituendam rationem formalem, quae mereri potest assensum irrevocabilem: non autem formaliter et in recto ad hoc requiritur; nam summa veracitas, sicut est divina, de se ipsa importat conformitatem absolutam èt cum mente dicentis èt cum rebus dictis. Si hanc conformitatem absolutam non importaret, veracitas non esset summa, cum veracitas ,quae semper verba conformia rebus testaretur, esset maior. Ex quo sequitur, sapientiam non essentialiter constituere obiectum formale fidei theologicae, concurrere tamen ad eam ut conditionem sine qua non.

b) *Revelatio ipsa* considerari potest *active et passive*. Revelatio activa consistit in ipsa voluntate Dei revelandi, seu est actus voluntatis, quo Deus conceptus suos ordinat ad homines. Revelatio passiva est effectus immediate a Deo productus ad testandam aliquam veritatem, seu est actus, qui veritatem divinam ad extra manifestat. Porro probabilius dicendum, *revelationem activam*, sicut et veracitatem essentialiter constituere obiectum formale fidei theologicae. Assensus fidei enim est coniunctio intellectus cum re revelata, constituta ab obiecto formali tamquam causa efficiendi. Iam vero veracitas Dei simpliciter sumpta abstractionem facit a coniunctione cum obiecto, cui assentitur credens; quare veracitas sola nequit efficienter constituere assensum credentis,

' . Sess. 3, can. 2, de fide.-----Cap. 3. de fide.-----V. g. 1 Thess., II, 13; i Io. V. 9 sq.

sed requiritur ad hoc veracitas testificans veritatem. Atqui haec testificatio formaliter constituitur per revelationem activam. Ergo. Dico formaliter constituitur per *revelationem activam*; nam hac revelatione fruitur veritas infinita veracitate. *Revelatio passiva* autem in tantum solummodo necessaria est, ut credens scire queat, Deum reapse suos conceptus per revelationem activam ad se (i. e. ad credentem) ordinasse; quare revelatio passiva non intrat essentialiter obiectum formale fidei theologiae, sed est conditio sine qua non pro eius actu.

357 IV. Subiectum fidei. Subiectum alicuius virtutis duplex distinguitur; subiectum *quo et parziale*, quod est ipsa potentia in qua virtus residet; et subiectum *quod et totale*, quod est ipsa persona, quae aliquam virtutem possidet. Iamvero:

1. *Subiectum quo et parziale* fidei theologiae est *intellectus*. Patet ex *Scriptura sacra*: « In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi »¹. Confirmatur quoque *ratione*: nam fides theologia est principium actus, qui versatur circa verum revelatum; huiusmodi autem actus est actus intellectivus; unde habitus fidei quoque residet in intellectu (S. Thom. 2. 2, q. 4, a. 2). Quamvis autem actus fidei sit actus intellectus, nihilominus ut fiat, requiritur praevia motio voluntatis. Nam proprius terminus intellectus est visio alicuius veri; haec autem visio non habetur in actu fidei, quippe qui semper ponatur propter auctoritatem extrinsecam; quare ut intellectus propter auctoritatem hanc extrinsecam assentiat, requiritur ut voluntas, per gratiam pie affecta erga fidei obiectum, pondere quodam intellectui impresso, ipsum trahat ad assensum firmum atque perfectum (S. Thom. De Verit. q. 14, a. i).

2. *Subiectum quod et totale* fidei theologiae sunt: i° Viatores omnes iusti; gratia sanctificans enim semper cum fide coniuncta est; et cum animae purgatorii relate ad visionem beatificam adhuc in via sint, etiam subiectum « quod » fidei sunt; 2° viatores omnes peccatores, qui tamen non directe contra fidem peccarunt². Constat e Cone. Trid.³

Qui nullo modo viatores sunt, vel viatores formaliter haeretici, carent fide. Quoad Beatos patet, quia habent visionem; quoad damnatos, se-

¹. 2 Cor. X, 5. -----². Quamvis per peccata, quae non sunt directe contra fidem, obiectum formale fidei non destruat, ideoque peccator, talia perpetrans peccata, adhuc omnia revelata credere possit; nihilominus, quum virtutes infusae omnes, tamquam proprietates e natura, profluant e gratia habituali, hac deficiente, per se defice-re deberet et fides. Est igitur lex specialis, a Deo misericorditer statuta, ut fidei virtus maneat, non obstante amissione gratiae. Exsistentiam autem talis legis e sola revelatione scire possumus. -----³. Sess. 6, cap. 15 et can. 28.

quitur ex eorum impossibilitate tendendi ad finem supernaturalem ; quoad viatores formaliter haereticos constat e Cone. Trid.

V. Proprietates fidei convenienter assignantur quinque, nimirum 358 veritas, certitudo, obscuritas, libertas et necessitas; et quamvis hae proprietates immediate pertineant ad actum fidei, mediate, mediante scilicet actu, etiam praedicantur de habitu, cuius ope actus ponitur. Quare breviter de iis hic agere volumus.

1. *Veritas* fidei consistit in eo, quod actus fidei *essentialiter ac necessario* versatur circa verum revelatum ; ita ut, vi huius proprietatis, fides nunquam elicere possit actum, respicientem revelationem *existimatam* at *non* realem ; sive haec revelatio existimata est in se veritas, sive falsitas. Fidem hanc proprietatem habere, aperte constat e Cone. Trid., quod certitudinem fidei talem dicit, cui non possit subesse falsum¹. Patet ceteroquin ipsa ratione ; nam quod non est a Deo revelatum, non potest propter eius auctoritatem credi ; quod autem est revelatum, necessario est verum. Hinc sequitur, deesse obiectum tum formale tum materiale fidei, quotiescumque quis, sive *veritatem* quandam *non* revelatam, sive, et a fortiori, *falsitatem* aliquam, *ut veritatem revelatam* admittit. In utroque casu potest quis *existimare*, se elicere actum fidei, at non eum elicit vere².

2. *Certitudo* fidei consistit essentialiter in eo, quod credens assentiat revelato assensu super omnia firmo. Quamvis igitur assensus fidei excludat omnem prudentem formidinem, tamen in hoc elemento negativo essentia proprietatis certitudinis ne partim quidem est reponenda ; nam exclusio prudentis formidinis propria est omni certitudini stricte dictae. Essentia huius proprietatis unice est in elemento positivo, nempe in assensu firmo super omnia.

Neque fidei certitudo est firmior omni alia certitudine eo sensu, quod fortius excludat omnem prudentem formidinem ; e contra hac ratione potest dici debilior, cum visio intellectualis magis opponatur possibilitati dubii, quam assensus propter causam extrinsecam etiam firmissimam, uti est in actu fidei. Est autem certior omni alia certitudine sensu infallibilitatis ac proin adhaesionis. Haec maior firmitas seu certitudo fundatur: i° in eo quod auctoritas Dei revelantis essentialius opponatur falsitati, quam quaevis alia causa certitudinis. Hinc S. Thomas docet: « Quantum ad firmitatem adhaesionis fides est certior omni intellectu et scientia, quia prima veritas quae causât fidei assensum est fortior causa, quam lumen rationis, quod causât assensum intellectus vel scien-

¹. Sess. 6, cap. 15. -----². De iustific. sess. 6, cap. 9.-----³. Habet tamen meritum fidei ex pio credulitatis affectu, cum sit paratus sese subiciendi auctoritati divinae.

tiae » (S. Thom. De Verit. q. 14, a. 1, ad 7; 2. 2, q. 4, a. 8). Fundatur 2° in gratia, sine qua actus fidei supematuralis elici nequit; gratia enim numquam datur ad assensum in falsitatem. Inde concludimus credentem ita animo debere esse comparatum, ut quamlibet doctrinam tamquam absolute erroneam reiciat, quae certo adversatur doctrinae certo revelatae.

3. *Obscuritas* fidei consistit in eo, quod credens in actu fidei assentiat obiecto revelato non ob intrinsecam evidentiam obiecti, sed propter auctoritatem Dei extrinsecam, veritatem obiecti attestantem. Haec obscuritas, quae profluit ex obiecto formali, necessario cum omni actu fidei coniungitur; eaque sola essentialis dici debet. Ratio *prioris* est, quia sine obiecto formali, quod in actu fidei est auctoritas Dei, actus fidei esse nequit. Ratio *alterius*, quia iuxta sententiam probabiliorum etiam fide divina credi possunt veritates rationi evidenter notae seu admissae propter intrinsecam earum evidentiam. Quo posito, sola obscuritas, quae profluit ex obiecto formali fidei, essentialis est; obscuritas vero, quae saepe inest obiecto materiali, uti v. g. mysteriis credendis, aut quae procedit ex inevidentia facti testimonii divini, accidentalis tantum est.

4. *Libertas* fidei est illa proprietas, qua fidei assensus immunis est ab omni necessitate. Hanc esse fidei proprietatem, negavit Hermes, qui docuit fidem consistere in persuasionem *necessariam*, inducta rationibus cogentibus, ita ut, hac necessitate deficiente, nil aliud remaneat, quam vana credulitas'. Quem errorem damnavit Cone. Vatic.: « S. q. d. assensum fidei christianae rationis necessario produci, a. s.* Haec libertas fidei oritur ex eo, quod in actu fidei intellectus obiecto credendo assentiat non propter evidentiam intrinsecam. Hinc actus fidei liber est libertate tum exercitii tum contrarietatis. Si autem ponas casum, quo obiectum materiale propria evidentia, ratiocinando acquisita, intellectui adest, libertas contrarietatis perit, manet tamen exercitii libertas, quia seligi potest vel assensus scientiae vel fidei.

5. *Necessitas* fidei, a) *Habitus* fidei (fides habitualis) omnibus necessarius est ad salutem necessitate medii absoluta. Nemo enim salvatur sine gratia sanctificante. Atqui cum gratia sanctificante simul infunditur habitus fidei. Ergo sicut gratia sanctificans est necessaria necessitate medii singulis hominibus, ita et habitus fidei.

b) *Actus* fidei (fides actualis) quatenus necessarius sit, potius exponetur libro II, ubi de exercitio seu cultu virtutum sermo erit.

* Coll. Lac. t. VII, p. 529 (17). ----- Sess. 3, de fide, can. 5.

Articulus II.

De virtute theologica spei.

De secunda hac virtute theologica, quae ordine generationis sequitur fidem et praecedit caritatem, aequae ac supra de fide investiganda sunt eius notio, obiectum, subiectum ac proprietates.

I. Notio spei. Spes est virtus theologica inclinans hominem ad expectandum certa cum fiducia per Dei auxilium aeternam beatitudinem et media ad eam assequendam necessaria (S. Alf. Horn. Apost. tr. 4, n. 6). Dicitur:

1. *Certa cum fiducia*; quibus verbis indicatur proprietas essentialis virtutis spei, qua deficiente, virtus spei theologiae exsistere nequit.

2. *Per Dei auxilium*; haec verba assignant obiectum formale virtutis spei.

3. *Aeternam beatitudinem et media ad eam assequendam necessaria*. Hisce verbis indicatur huius virtutis obiectum materiale, tum primum, quod est beatitudo, tum secundarium, media scilicet ad eam assequendam.

Cum virtus spei, uti indicavimus, non quolibet peccato mortali destruat, sed tantum peccato haeresis et desperationis, patet, eam aequae ac fidem ratione caritatis distingui in spem formatam et informem, prout exsistit in obiecto, quod caritatem habet aut ea caret.

II. Obiectum spei. 1. *Obiectum materiale*. Omnes consentiunt, beatitudinem esse spei theologiae obiectum materiale primum. Beatitudo autem est duplex, obiectiva, quae est ipse Deus, et subiectiva, quae est possessio Dei. Disputant theologi, in quam beatitudinem obiectum materiale primum sit ponendum. Alii utramque beatitudinem, alii obiectivam tantum ut tale admittentes. Hoc ultimum, quod est Thomistarum sententia, tanquam probabilius admittendum videtur. Etenim hoc est obiectum materiale primum spei, quod hominem beat. Iam vero non ipsa actio, qua illud obiectum attingimus, nos beat, sed obiectum ipsum. Accedit, obiectum materiale primum virtutis theologiae esse immediate Deum; quod de ipsa possessione dici nequit. Quidem verum est, Deum non esse obiectum materiale spei theologiae, nisi prout attingitur, mediante beatitudine subiectiva; sed hoc tantum efficit, ut haec subiectiva beatitudo sit conditio sine qua non.

Ad obiectum materiale secundarium spei pertinent omnia bona supernaturalia, immo et naturalia, prout ad beatitudinem conducunt. Etenim eadem virtus, quae primario tendit in finem aliquem, secundario tendit in media ad illum finem conducentia, quippe quae substant eidem obiecto formali.

2. *Obiectum formale*. Omissis sentiis paucorum, qui tanquam obiectum formale virtutis spei assignant vel arduum boni adipiscendi, vel tantum bonitatem Dei ut a nobis concupiscibilem, cum longo maiori parte theologorum tanquam certum admittimus, obiectum formale consistere in auxilio divino. Disputant vero theologi, quaenam attributa divina auxilium divinum ratione obiecti formalis involvat. Communius docent, auxilium divinum ratione obiecti formalis ad minus involvere *omnipotentiam*, qua in omni casu Deus nos potest adiuvere, et *bonitatem relativam*, qua Deus nobis vult auxiliari. Relate ad *fidelitatem Dei in promissis* auctores dissentiunt. Cum S. Alfonso (Theol. mor. II, 21) vero et multis aliis admittimus, hanc fidelitatem esse etiam partem constitutivam obiecti formalis. Etenim obiectum formale, quod futurum respicit, in tantum solum movet ad actum, in quantum illud obiectum certum est. Atqui illud obiectum fit nobis certum per fidelitatem. Nam fidelitas est illa proprietas, vi cuius auxilium Dei cognoscitur ut immutabile; auxilium autem cognitum ut immutabile est auxilium certum; ergo auxilium fit nobis formaliter certum per fidelitatem, et ideo fidelitas est pars constitutiva obiecti formalis spei theologicae. Exinde tamen non sequitur, *promissionem* quoque intrare essentiam obiecti formalis; haec enim tantum requiritur, ut fide divina possimus credere auxilio divino, estque conditio sine qua non ad eliciendum actum spei.

361 III. Subiectum spei. 1. Subiectum *quo et parziale* spei est *voluntas*. Etenim virtus spei versatur circa bonum divinum, ratione fide illustrata cognitum; hoc autem est bonum voluntatis.

2. *Subiectum quod et totale* spei sunt:

a) *Omnes viatores iusti*. In iustis enim sunt omnes virtutes infusae compossibiles eorum statui. Atqui viatoribus omnibus, etiamsi animis in purgatorio detentis, compossibilis est virtus spei, cum beatitudo ipsis sit bonum arduum, nondum habitum et possibile ad adipiscendum.

b) *Omnes viatores fideles quamquam peccatores*, modo non rei sint peccati mortalis desperationis aut infidelis praesumptionis. Fundatur haec doctrina in analogia fidei et spei. Ex una parte enim constat, fidem divinam non semper amitti, amissa caritate. Ex altera parte: a) manente fide, manet fundamentum spei, sicque haec non destruitur indirecte¹; b) spes, sicut et fides, est quoad essentiam independens a caritate et ab habituali gratia, etsi haec sit principium connaturale utriusque habitus; c) actus spei, sicut et actus fidei, est, ut patet e Conc. Trid. dispositio remota ad

¹ Virtus dicitur destrui *directe* seu per se per actum ipsi contrarium, quo destruitur obiectum; dicitur vero destrui *indirecte* seu per accidens, quando aufertur fundamentum. ----'. Sess. 6, cap. 6

justificationem. Quemadmodum igitur Deus misericors relinquit peccatori fidem divinam, quamdiu non directe destruit eam per peccatum infidelitatis seu haeresis; praesumendum est, Deum similiter non auferre spem theologicam, quamdiu peccator non desperat aut infideliter praesumit.

Coroll. Ex dictis sequitur, subiectum *quod* et *totale* virtutis spei nullatenus esse; 1° beatos; sunt enim possessores boni sperandi; 2° damnatos, quibus beatitudo est simpliciter impossibilis; 3° haereticos formaliter tales, cum peccato infidelitatis destruat fundamen- tum spei; 4° peccatores, reos peccati mortalis desperationis, quo *directe* destruitur obiectum formale spei; et peccatores reos peccati praesumptionis coniunctae cum peccato infidelitatis, quo *indirecte* destruitur obiectum formale, destruendo eius fundamentum.

IV. Proprietates spei enumerantur: certitudo, honestas, utilitas et 362 necessitas.

1. *Certitudo* spei consistit in eo, quod firmiter exspectat suum obiectum, quatenus eius adeptio a Dei auxilio pendet; fundatur igitur in omnimoda persuasionem quod Deus ex sua parte homini praestabit omnia necessaria ad salutem, ita ut, si homo deficiat a suo fine, sibi ipsi hanc ruinam ascribere debeat. Ex hisce sponte procedit, spem certissimam haud excludere timorem. Homo enim in cooperando gratiae Dei, quod requiritur ad salutem, ex se defectibilis est; cui defectibilitati naturae accedit boni adipiscendi arduitas, quae hominem ab officio suo arcere possit. Unde certitudo spei et timor sperantis optime consociantur. Sperans enim est certus ex parte motivi, quo spes nititur; timet vero ex parte suae defectibilitatis; quod naturam spei intactam relinquit.

Certitudinem spei competere, docet 1° *Conc. Trid.* dicens: « In Dei auxilio firmissimam spem collocare et reponere omnes debent; » docet 2° *Scriptura Sacra*, variis in locis eam v. g. tamquam « anchoram animae tutam ac firmam » laudans; confirmat 3° *ratio theologica*, quia exspectatio alicuius rei participat statum mentis, in quo fundatur. Iam vero exspectatio beatitudinis fundatur in *certitudine*, nimirum quod Deus ex sua parte praestabit necessaria ad beatitudinem (S. Thom. 2. 2, q. 18, a. 4).

2. *Honestas* spei consistit in eo, quod virtus spei inclinatur hominem ad actus rectae rationi conformes; ex quo sequitur, habitum ipsum ac actus eius, intuitu mercedis elicitos, esse honestos. Hanc proprietatem revera spei virtuti inesse, constat ex *Conc. Trid.*: « Si quis dixerit justificatum

1. Scss. 6, cap. 13. ----- *. Hcbr. VI, 18.

peccare, dum intuitu aeternae mercedis bene operatur, a. s.¹ » Probatur insuper e *Script. Sacra*, in qua sexcenties homines instigantur ad opera bona intuitu felicitatis aeternae'. Confirmatur *ratione*. Nam ille habitus eiusque actus sane honesti sunt, quibus homo ad suam salutem inclinatur eo ordine, quo Deus ipse eam homini praefixit i. e. illam referendo vel saltem referibilem relinquendo ad Deum finem ultimum. Atqui homo habitu spei eiusque actu tendit ad se tanquam finem, *cui* bonum vult, quin tamen relationem aut saltem referibilitatem ulteriorem huius actus ad Deum finem ultimum excludat.

3. *Utilitas* spei eruitur tam ex eius *honestate* modo exposita, quam ex eius *necessitate* adhuc exponenda.

4. *Necessitas* spei, a) *Habitus* spei (spes habitualis) omnibus hominibus necessarius est ad salutem necessitate medii. Nemo enim salvatur sine gratia sanctificante. Atqui gratia sanctificans non conceditur sine habitu spei. Ergo sicut gratia sanctificans est necessaria necessitate medii, ita et habitus spei.

b) *Actus* spei (spes actualis) quatenus necessarius sit, exponemus libro II, ubi de exercitio seu cultu virtutum dicemus.

Articulus III.

*De virtute theologica caritatis.**

Virtus theologica caritatis, de qua nunc est agendum, inter ceteras virtutes primatum tenet; quare S. Paulus de ea loquens dicit: « Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria haec; maior autem horum est charitas[†] ». S. Clemens Romanus merito de ea scripsit: «Videtur, charissimi, quam magna et admiranda res sit caritas, et quod perfectio eius nequeat explicari¹ ». Ut tamen aliquatenus eius excellentiam aspiciamus, quattuor investigabimus: scilicet notionem, obiectum, subiectum et qualitates.

363 I. Notio caritatis. Caritas est: Virtus theologica inclinans hominem ad diligendum Deum propter seipsum, ac nos et proximum propter Deum. Dicitur:

1. *Ad diligendum Deum*; quibus verbis indicatur obiectum materiale primum caritatis, dum verba: *ac nos et proximum* eius obiectum materiale secundarium denotant.

2. *Propter seipsum et nos et proximos propter Deum*; ad indicandum obiectum huius virtutis formale.

¹. Sess^{us} 6, cap. 31. ----- [†]. Cfr. Gen. XV, 1. ----- *. Cfr. Van Roey, De virtute caritatis. ----- *. j. Cor. XIII, 13.-----[†]. Ep. 1. ad Cor. c. 50 (M. P. G. 1 Col. 311.).

II. Obiectum caritatis. 1. *Obiectum materiale* caritatis seu obiectum, 364 cui bonum volumus, et quidem *primarium* est *Deus ipse*. Hoc patet ex Scriptura Sacra, quae dilectionem Dei maximum et primum mandatum vocat. Confirmatur *ratione*. Obiectum enim materiale alicuius virtutis dicitur illud, quod primario substat obiecto formali caritatis et ratione cuius cetera attinguntur. Atqui Deus primario substat obiecto formali caritatis, et cetera ratione Dei attinguntur; nam obiectum formale caritatis est divina bonitas in se, quae essentialiter est in Deo et participative in aliis.

Obiectum materiale secundarium constituunt igitur omnia, quae ratione Dei a virtute caritatis attingi possunt; possunt autem attingi ratione Dei omnes creaturae rationales sive beati sive beatitudinis capaces, cum participant vel saltem participare queant ipsum Deum per gratiam et lumen gloriae.

Coroll. Ad obiectum materiale secundarium pertinent: 1° omnes beati sive homines sive angeli; 2° omnes animae in purgatorio; 3° omnes viatores, immo ipse viator relate ad seipsum; 4° corpus proximi et ipsius amantis in quantum, ut docet Angelicus, « ex fruitione animae redundat quaedam beatitudo ad corpus » (S. Thom. 2. 2, q. 25, a. 5, ad 5). Nequeunt autem pertinere ad obiectum secundarium damnati, sive angeli sive homines; sunt enim gratiae et luminis gloriae incapaces.

2. *Obiectum formale* caritatis theologicae est Dei bonitas supematuralis, in se et propter se amabilis. Dicitur:

a) *Dei bonitas supematuralis*, i. e. Dei bonitas in quantum lumine fidei cognoscitur, ut distinguatur a bonitate Dei in quantum lumine rationis cognoscitur, quae esset obiectum formale amoris naturalis.

b) *In se et propter se amabilis*; et ita discrimen habetur inter obiectum formale caritatis et spei; nam spei obiectum formale est Dei bonitas respectiva, dum dicendum est « quod charitate diligitur Deus propter se ipsum » (S. Thom. 2. 2, q. 25, a. 3, ad 2). In hac doctrina omnes theologi, uno alterove excepto, consentiunt; dissentiunt vero in assignando, quid bonitas Dei supematuralis involvere debeat, ut sit obiectum formale caritatis. Duplex praecipue circa hanc quaestionem exstat sententia. Alii dicunt, quamlibet divinam perfectionem sufficere ad obiectum formale caritatis. Alii vero cum S. Thoma', cui adhaeret S. Alf. (Theol. mor. II, 24, coll. VI, 436 et Horn. Ap. tr. 4, n. 9), docent, hanc bonitatem coalescere ex omnibus Dei perfectionibus, ideoque ex bonitate essentiae et omnium attributorum. Ratio huius sententiae est, quia vir-

¹ Matth. XXII, 37. ----- . Cfr. Sauman. disp. 2, dub. 2, § 2-3, ubi varios D. Thomae locos indicant.

tute caritatis Deus amatur ut summum bonum; ut autem ita amari queat, debet prius ut summum bonum cognosci, iuxta illud: nil volitum nisi cognitum. Atqui qui Deum amat e motivo unius attributi seorsum sumpti, non Eum in hoc attributo ut summum bonum cognoscit; nam attributum tantum implicite virtualiter Deum ut summum bonum continet; quae autem implicite virtualiter tantum in aliquo explicite cognito continentur, non ita cognoscuntur, ut possint esse motivum agendi. Accedit quod obiectum formale caritatis viae et patriae idem esse debet, cum specificè eadem sit virtus, testante Apostolo: « Caritas nunquam excidit' » lamvero caritas patriae tamquam obiectum formale habet Dei bonitatem coalescentem ex omnibus Dei perfectionibus; secus enim amans non esset beatus, quia non videret Deum sicuti est.

Coroll. I. Desiderium possidendi Deum propter ipsam Dei gloriam, i. e. ut perfecte a nobis diligatur, est actus perfectus caritatis, desiderium vero possidendi Deum propter propriam beatitudinem assequendam est actus spei seu amoris concupiscentiae (S. Alf. II, 24, dist. Ie).

Coroll. II. Dilectio Dei propter eius beneficia est actus caritatis, si diligens spectet beneficia ut divinae bonitatis communicationes, cum tunc non utilitatem propriam, sed bonitatem Dei in se diligit; sin autam spectet beneficia ut nobis collata, est actus grati animi seu gratitudinis.

365 III. Subiectum caritatis. 1. *Subiectum quod et partiale* virtutis caritatis theologicae est *voluntas*. Caritas enim theologica versatur circa bonum ipsius Dei ut ei bonum sit; bonum vero est obiectum voluntatis; quare virtus caritatis tamquam subiectum immediatum inhaesionis habet voluntatem. Et sic patet, caritatem realiter distingui a gratia sanctificante, quippe quae immediate inhaereat essentiae animae.

2. *Subiectum quod et totale* virtutis caritatis theologicae est *omnis et solus supernaturaliter iustus*. Dicitur:

a) « *Omnis* supernaturaliter iustus », quia una cum gratia iustificante seu sanctificante etiam caritas infunditur.

b) « *Solus* supernaturaliter iustus », quia peccatum mortale una cum gratia iustificante seu sanctificante etiam destruit caritatem; caritas enim est conversio ad Deum, peccatum mortale aversio ab eo; haec simul relate ad eundem terminum adesse nequeunt.

366 IV. Proprietates caritatis. Duplex imprimis caritatis theologicae proprietas breviter elucidanda hic manet: eius esse forma ceterarum virtutum, eiusque necessitas.

i *Esse forma ceterarum virtutum*. Consistit haec proprietas in eo, quod omnis virtus suam perfectionem haurit a caritate. Perfectio enim

‘ i. Cor. XIII, 8.

omnis virtutis in eo est, quod attingit ultimum finem. Atqui nulla virtus immediate finem ultimum ut finem ultimum attingit nisi caritas. Hinc restat, ut ceterae virtutes hanc perfectionem habeant mediante caritate. Hoc tamen non ita est intelligendum, quasi caritas esset ceteris virtutibus intrinseca « sed id quod ex caritate in fide (et aliis virtutibus) relinquitur est fidei intrinsecum ». ait S. Thomas (De Verit. q. 14, a. 5 ad 4^{um}); et alio loco dicit: « Id quod est perfectionis in fide, a caritate deducitur, ita quod caritas habeat illud essentialiter, fides vero et ceterae virtutes participative » (1. c. art. 1).¹

2. *Necessitas*, a) *Habitus* caritatis (caritas habitualis) omnibus hominibus necessarius est necessitate medii ad salutem. Nemo enim salvatur sine gratia sanctificante. Atqui habitus caritatis indivulso cum gratia sanctificante connexus est. Ergo sicut gratia sanctificans est necessaria necessitate medii, ita et habitus caritatis.

b) *Actus* caritatis (caritas actualis) quatenus necessarius sit, dicemus libro II, ubi de cultu virtutum.

SECTIO II.

De virtutibus moralibus supernaturalibus.

CAPUT I.

De virtutibus moralibus supernaturalibus in genere.

I. Notio virtutis moralis supernaturalis. Sicut virtutes theologicae 367 immediate respiciunt finem ultimum supernaturalem, ita virtutes morales supernaturales immediate respiciunt fines intermedios supernaturales. Inde sequitur, obiectum materiale harum virtutum tantum posse constitui iis actionibus, quae immediate fines intermedios tangunt. Cum vero tales actus per se habeant esse in medio, quod de virtutibus theologicis tantum per accidens praedicari potest, quoque patet, moralitatem eorum mensurandam esse iuxta rationem principiis fidei illustratam. Ex hac doctrina procedit, virtutem moralem supernaturalem apte definiri: Virtus supernaturalis inclinans seu disponens ad exercendos actus supernaturales circa media ad finem supernaturalem.

Nota. Cum virtutes naturales in suo ordine, tam quoad obiecta quam quoad numerum penitus cum supernaturalibus conveniant, ideo, servatis servandis, naturalibus applicari possunt, quae de supernaturalibus dicemus. Cum vero ad ordinem supernaturalem vocati simus, in posterum de virtute morali dicturi, per se virtutem supernaturalem intelligimus.

II. Exsistentia virtutum moralium supernaturalium. Scotus et 368 Scotistae negant, dari virtutes morales supernaturales, dicuntque virtutes

morales (acquisitas) naturales sufficere, etiam in ordine supernatural!, quia a fide regulam accipere et a caritate imperari possunt, sicque attingere finem supematuralem. Attamen haec sententia obsolevit, atque fere communiter iam admittitur existentia virtutum moralium supernaturalium. Probatur autem: i° *Sensu Ecclesiae. Cone. Viennense* ¹, eligens ut probabiliorem sententiam docentem, etiam parvulis in baptismo gratiam et virtutes infundi quoad habitum, aperte supponit propositam sententiam. Nam per virtutes illas non solum theologicas sed et morales infusas intelligi, ex eo patet, quod Concilium eam opinionem eligit, quam a) illis temporibus theologi admittebant cum D. Th. adversus Scotistas, nempe virtutes etiam morales infundi; quamque b) suis temporibus Innocentius III commemoraverat, sed indecisam reliquerat. Innocentius autem dicit, hanc sententiam adstruere, infundi parvulis « fidem et caritatem aliasque virtutes¹ » *Catechismus Romanicus* docet: « Huic (gratiae sanctificanti) additur nobilissimus omnium virtutum comitatus, quae in animam cum gratia divinitus infunduntur ». Easdem deinde vocat « copiam virtutum », atque rursus « tantam virtutum copiam^{*} »; quae minus apte solis tribus virtutibus theologis applicantur. — *Leo XIII* in Epistola ad Archiep. Baltimoremensem, data die 22 Ianuarii 1899, aperte virtutes morales supernaturales distinguit a naturalibus acquisitis, hisque illas praeferri debere docet. 20 *Testimoniis SS. Patrum*. Ita docent S. Aug¹ S. Clem. Rom.² S. Polycarp.⁴ Origenes S. Basilius⁵, S. Greg. Naz.⁶, S. Hilarius⁷, S. Ambros. u, S. Prosper u S. Greg. M. Suadet 30 *Ratione theol.* Homo in ordine supernatural! constitutus debet perfici, cum quoad essentiam, tum quoad operationem relate ad finem ultimum supematuralem, tum quoad operationem relate ad fines intermedios, per quos tendere debet in hunc finem ultimum. Atqui quoad essentiam perficitur per gratiam habitualement, quoad operationes relate ad finem ultimum per virtutes infusas theologicas. Ergo connaturaliter necessarium est, ut perficiatur quoad operationem relate ad fines intermedios per infusas virtutes morales.

¹ Denz.-Bannw. n. 483. -----² Corp. Iur. 1. 3. Décret. Greg, tit 42 cap. 3 *Maiores*. ----- Pars 2, cap. 2, q. 39-40. ----- 4. Enarr. in ps. 83, v. 8, n. 11 (Ed. G. 4 col. 1267). ----- Ep. i ad Cor. c. 35 et 58 (M. P. G. 1 col. 27801327). -----⁵ Ep. ad Philipp, c. 12 (M. P. G. 5 col. 1015-16). ----- 1. 10 in Ep. ad Rom. n. 7 (M. P. G. 14 col. 1261 B.) -----⁶ Hom. in ps. 29 n. 5 § 8 (M. P. G. 29 col. 315-18 incl.). ----- Orat. 21, c. i. (M. P. G. 35 col. 1082-3 A. incl.). — 1. 1 Carm. thcol. sect. 2 Poème⁸ 49-51 incl. (ib. 37 col. 949-50). — Cfr. Orat. 14 c. 1-5 incl. (ib. 35 col. 859 A — 63 B incl.). ----- Comm, in Matth. c. it n. 9 (M. P. L. 9 col. 982 C — 3 A incl.). -----^{*} L. 6 Hexacm. c. 7 n. 42 (M. P. L. 14 col 258 B). — De paradiso, n. 14 (ib. col. 280). -----⁷ Contra collât, c. 9, n. 3 (M. P. L- 51 col 237 B — 8 A. incl.). -----⁸ L. 2 Moral, c. 49, n. 76-7 (M. P. L. 75 col. 592-3.) — L. i Hom. 5 in Ezech. n. 11 (ib. 76 col. 825).

Confirmatur. Ordo gratiae perfectior est ordine naturae, eumque perficit. Atqui in ordine naturae homo perficitur non tantum in operationibus circa finem ultimum naturalem per habitum primorum principiorum, et naturalem voluntatis rectitudinem atque inclinationem in finem illum; sed quoque in operationibus circa fines intermedios per virtutes morales acquisitas.

III. Numerus virtutum moralium. Ad numerum virtutum moralium 369 quod attinet, haec accipe :

1. Cum distinctio virtutum sumatur e specifica distinctione obiectorum formalium, tot exstant virtutes morales specificè distinctae, quot sunt specie distincta earum obiecta formalia. Itaque quia obiectum formale virtutum moralium est earum conformitas cum ratione, fide illustrata, tot habentur specificè distinctae virtutes morales, quot specificè distinctae habentur rationes conformitatis.

2. Inter virtutes morales quaedam distinguuntur *principales*, non quia omnibus aliis perfectiores sunt, sed quia in eis principalius versatur vita humana et in eis aliae virtutes fundantur. Dicuntur hae virtutes principales *cardinales*, a *cardine*, in quo ostium vertitur, quia etiam in his virtutibus quodammodo vertitur et fundatur vita moralis sicut in quibusdam principiis (S. Thom. De Virt. card. q. i, a. i). Enumerantur virtutes cardinales quatuor: *prudentia*, *iustitia*, *fortitudo* et *temperantia*. Quod elucet e *Script. Sacra.* « Et si iustitiam quis diligit; labores huius magnas habent virtutes: sobrietatem enim et prudentiam docet, et iustitiam et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus' ». Confirmatur haec doctrina a Sô'. *Patribus*, inter quos v. g. S. Augustinus docet: « Nam et virtutes agendaе vitae nostrae quatuor describuntur a multis, et in Scriptura inveniuntur. Prudentia dicitur, qua dignoscimus inter bonum et malum. Iustitia dicitur, qua sua cuique tribuimus... Temperantia dicitur, qua libidines refrenamus. Fortitudo dicitur, qua omnia molesta toleramus. »¹ Probatur denique *ratione* et quidem dupliciter; primo ex parte *formalis principii* virtutis; secundo, ex parte *subiecti*.

Ex parte igitur *formalis rationis* virtutum sic ostenditur: Ratio formalis virtutum est bonum rationis, quod bonum dupliciter potest considerari. Uno modo, secundum quod est in ipsa sola consideratione rationis, et sic erit virtus *prudentiae*. Alio modo, secundum quod bonum rationis ponitur circa aliquid. Et hoc dupliciter consideratur: vel ut est circa operationes, et sic ponitur *iustitia*: vel ut ponitur circa passiones. Et hoc dupliciter: vel circa passiones impellentes in contrarium ac id

*. Sap VIII, 7. ----- '. Enarr. in Ps. 83, v. 8, n. 11 (Ed. G. 4 cnl. 1267).

quod ratio dictat, et sic ponitur *temperantia*: vel circa passiones retrahentes a bono rationis propter difficultates, et sic ponitur *fortitudo*.

Ex parte vero *subiecti* probatur conclusio. Nam duplex est subiectum virtutis: vel rationale per essentiam, quod est intellectus, et in hoc ponitur prudentia: vel rationale per participationem; et hoc vel est voluntas, quae est subiectum *iustitiae*: vel concupiscibilis, quae est subiectum *temperantiae*; vel irascibilis, quae est subiectum *fortitudinis*'.

Quo rectius vero supra dicta accipiantur, advertas haec:

a) Virtutes cardinales duplici ratione considerari possunt, aut ut *generales modi* seu proprietates *omnium virtutum*, aut ut *speciales virtutes*. Priori sensu sumptae non sunt habitus speciales et distincti, sed proprie generales conditiones omnis virtutis; et ita considerata *prudentia*, nihil aliud est nisi quaedam rectitudo discretionis in quolibet actu et qualibet materia; *iustitia*, quaedam rectitudo animi, qua homo operatur quod debet in qualibet materia; *temperantia*, quaedam dispositio animi, quae omni passioni et operationi mensuram conservat, ne ultra debitum efferantur; *fortitudo*, quaedam dispositio animi per quam homo formatur iuxta rationem contra quoscumque impetus passionum vel operationum labores (S. Thom. i. 2, q. 61, a. 4).

Alio sensu sumptae virtutes cardinales sunt *habitus speciales* et distincti, et ut obiectum materiale habent illam materiam, in qua maxime elucet modus ille generalis, de quo supra locuti sumus. Porro rectitudo discretionis imprimis apparet in rationis imperio; quare *prudentia* est virtus imperans quae sint agenda vel omittenda. Rectitudo animi debitum operandi maxime elucet in iis, quae sunt cum aequalitate ad alterum; unde *iustitia* est virtus, quae reddit unicuique ius suum. Dispositio animi mensuram conservandi in operatione et passione imprimis apparet in refraenandis delectationibus tactus; quare *temperantia* est virtus, quae moderatur has delectationes. Dispositio animi sustinendi impetus passionum et operationum labores prae ceteris elucet in periculis mortis subeundis; unde *fortitudo* est virtus, qua subeamus pericula mortis (S. Thom. i. 2, q. 61, a. 3). Ita consideratae virtutes cardinales opponuntur quatuor peccati originalis vulneribus: vulneri ignorantiae opponitur prudentia, malitiae iustitia, infirmitatis fortitudo, concupiscentiae temperantia (S. Thom. i. 2, q. 85, a. 3).

b) Ceterae virtutes morales ad has virtutes cardinales reducuntur, et quidem sive ut partes subiectivae, sive ut partes potentiales, sive ut partes integrantes, prout diverso modo participant earum rationem.

' Hif.ron de Medicis in l. 2. q. 61, a. 2; attamen quoad virtutes *supernaturales* temperantiae et fortitudinis disputatur de subiecto inhaesionis (n. 370).

α> *Partes subiectivae* alicuius virtutis cardinalis vocantur eae virtutes, quae rationem generalem istius virtutis cardinalis re vera participant, quamvis tamen suum specificativum obiectum habeant. Sic v. g. sobrietas est pars subiectiva virtutis cardinalis temperantiae; nam sicut temperantia moderatur passionem tactus, ita sobrietas passionem in potum inebriantem. Quia vero partes subiectivae participant generalem suae virtutis cardinalis rationem, nequeunt exsistere partes subiectivae alicuius virtutis cardinalis, quae iam notionem omnino specificam habet, sicuti contingit relate ad virtutem cardinalem *fortitudinis*, quae materiam habet plane determinatam, pericula dico mortis.

β) *Partes potentiales* vocantur eae virtutes, quae cum cardinali conveniunt in modo formali generali attingendi suum obiectum, discrepant vero ab ea, quatenus non habent tamquam obiectum illam materiam, in qua modus formalis generalis maxime elucet. Ita mansuetudo, quae moderatur iram, est pars potentialis temperantiae; sicut temperantia moderatur delectationem tactus, ita mansuetudo passionem irae.

γ) *Partes integrantes* virtutis cardinalis per se non sunt virtutes, sed tantum conditiones aut dispositiones, quas, ut docet Angelicus, « necesse est concurrere ad perfectum actum virtutis » (S. Thom. 2. 2, q. 48, art. unie). Ita v. g. verecundia est timor actus turpis, in quantum exprobrabilis. Primario respicit exprobrationem, et ideo animum perfundens horrore turpitudinis, temperantiae virtutem adiuvat ad perfectum actum ponendum; quare est huius virtutis cardinalis pars integrans.

IV. Subiectum inhaesionis virtutum moralium. Subiectum *quod et 370 totale* virtutum moralium aequae ac theologicarum est, ut patet, ipsa persona, quae dictas virtutes possidet. Restat igitur, ut dicamus de subiecto *quo* inhaesionis. Iam vero:

i. Quoad virtutes morales *naturales* valent haec:

a) Virtutes morales *cardinales* ita inhaerent: *Prudentia*, cum utpote perfectio iudicii practici sit recta ratio agibilium, inhaeret intellectui practico; *iustitia*, utpote perficiens appetitum rationabilem in prosecutione boni proximi, inhaeret voluntati; *fortitudo*, quae perficit appetitum sensitivum in superandis periculis, inhaeret appetitui sensitivo irascibili; *temperantia*, perficiens appetitum sensitivum in moderandis delectationibus, inhaeret appetitui sensitivo concupiscibili.

b) Virtutes morales, quae sunt *partes subiectivae* virtutis cardinalis, idem habent subiectum quo inhaesionis, ac ipsa virtus cardinalis, quia species nunquam est extra suum genus.

c) Virtutes morales, quae sunt *partes potentiales*, non inhaerent per

se subiecto, in quo est virtus cardinalis, cuius modo formali attingendi obiecti conveniunt. Sic v. g. humilitas est in appetitu sensitivo irascibili, et tamen reducitur ad virtutem cardinalem temperantiae, quae est in appetitu sensitivo concupiscibili, quia non modum formalem fortitudinis sequitur, quae est in irascibili, sed temperantiae.

2. Quoad virtutes morales *supernaturalcs* valent haec:

a) Virtutes morales *cardinales* ita inhaerent: *Prudentia* inhaeret intellectui practico; *iustitia* inhaeret voluntati. Quoad fortitudinem et temperantiam disputatur. Secundum alios inhaerent voluntati¹; secundum alios *fortitudo* inhaeret appetitui sensitivo irascibili; *temperantia* appetitui sensitivo concupiscibili

b) Virtutes morales, quae sunt *partes subiectivae* virtutis cardinalis, idem habent subiectum inhaesionis, quia, ut supra diximus, species nunquam est extra suum genus. Hinc partes subiectivae *prudentiae* inhaerent intellectui practico, partes subiectivae *iustitiae* voluntati; partes subiectivae *temperantiae* secundum alios voluntati, secundum alios appetitui sensitivo concupiscibili. *Fortitudo* partibus subiectivis caret.

c) Virtutes morales, quae sunt *partes potentialcs* virtutis cardinalis, secundum eos, qui docent, appetitum sensitivum non esse subiectum inhaesionis virtutum supernaturalium, secundum eos, inquam, partes potentiales *prudentiae* sunt in intellectu practico; partes potentiales *aliarum virtutum* cardinalium sunt in voluntate. Ii vero, qui censent, appetitum sensitivum etiam esse subiectum inhaesionis virtutum supernaturalium, hic idem docent ac supra de partibus potentialibus naturalibus dictum est (IV. i. c.).

CAPUT II.

De virtutibus moralibus supernaturalibus in specie.

Articulus I.

De prudentia.

371 I. Notio prudentiae. Prudentia, cuius nomen a « porro videndo » (S. Thom. i. 2, q. 57, a. 5) derivatum videtur, quaeque prima est dignitate inter virtutes morales omnes, definiri potest: Virtus moralis inclinans hominem ad recte statuendum per actum imperii, quidnam in singulis casibus sit agendum vel omittendum convenienter ad finem supernaturalem. Dicitur:

¹. Cfr. B11.L0T, De virtutibus infusis, pag. 128 sq. secunda pars, tract. 3, cap. 4.

¹. Cfr. Gonet, Manuale.

1. *Per actum imperii*: proprius enim actus prudentiae «consistit in applicatione consiliatorum et iudicatorum » (S. Tom. 2. 2, q. 47, a. 8)

2. *Quid sit... in singulis casibus*: prudentiae enim est assignare singulo actui conformitatem eius cum recta ratione.

3. *Convenienter ad finem supernaturalem*: ita distinguitur prudentia supernaturalis a virtute prudentiae naturalis.

II. Obiectum prudentiae. 1. *Obiectum materiale* prudentiae sunt 372 omnes actus morales. Etenim actus sunt morales in quantum hic et nunc rectae rationi sunt conformes; solius prudentiae vero est statuere, quid in singulo casu conformiter ad rectam rationem agendum vel omittendum sit. Virtutes enim morales quidem inclinant hominem ad obiecta sua sensu generali sumpta, v. g. temperantia ad temperate vivendum, iustitia ad suum unicuique tribuendum; sed non attingunt hac ratione in suo obiecto medium rationis pro singulari actu requisitum; hoc medium in omnibus actibus moralibus exhibendum est virtute prudentiae: et sic patet, omnes actus morales esse obiectum materiale prudentiae.

2. *Obiectum formale* prudentiae est conformitas iudicii practici cum ordine morali seu cum fine supernatural!; haec enim conformitas est motivum, quare actus imperii ponatur.

III. Actus prudentiae. Virtus quae efficit, ut actus rectae rationi 373 conformis eliciatur, tria praestare debet, *primum* investigare, quae media ad actum honeste ponendum exstent; *dein* indicium electivum statuere de mediis inventis, et *tandem* medium electum imponere imperando eius executionem. Quare triplex distinguitur prudentiae actus: consultandi, diudicandi, imperandi. Hic ultimus actus est maxime prudentiae proprius; prudentia enim rite vocatur recta ratio agibilium; unde actus practicae rationis, qui applicat medium electum ad opus, est actus proprius (S. Thom. 2. 2, q. 47, a. 8). Et ita patet, prudentiam, quamvis inhaereat intellectui, tamen esse virtutem moralem, cum normam statuat boni honesti, quod est obiectum voluntatis.

IV. Connexio prudentiae cum reliquis virtutibus moralibus. Haec 374 connexio est mutua; nam prudentia supponit hominis relationem ad debitum finem per reliquas virtutes, sed dirigit eas in eliciendis suis actibus. Munus enim prudentiae non est dirigere hominem ad debitum finem, sed statuere, quid in particulari sit agendum aut omittendum in ordine ad debitum finem. Quare si antecederet ad actum imperii homo non est directus ad debitum finem per virtutes morales, prudentia suum actum imperandi non exercebit; hae autem virtutes absque prudentia recte non ponent actus suos. Et ita recte vocatur virtus prudentiae auriga virtutum.

Quare S. Thomas docet: « Nulla virtus moralis potest sine prudentia haberi, eo quod proprium virtutis moralis est facere electionem rectam, cum sit habitus electivus. Ad rectam autem electionem non solum sufficit inclinatio in debitum finem, quod est directe per habitum virtutis moralis; sed etiam quod aliquis directe eligat ea, quae sunt ad finem, quod fit per prudentiam, quae est consiliativa et iudicativa et praeceptiva eorum, quae sunt ad finem. Similiter etiam prudentia non potest haberi, nisi habeantur virtutes morales; cum prudentia sit recta ratio agibilium, quae sicut ex principiis procedit ex finibus agibilium, ad quos aliquis recte se habet per virtutes morales » (S. Thom. 1. 2, q. 65, a. 1).

375 V. Partes prudentiae. 1. *Partes subiectivae*. Prudentiae est, uti supra annotavimus, dirigere hominem in singulis actibus ad debitum finem; homo autem considerari potest ut persona singularis vel ut persona societatis. In qualibet consideratione specialis ei praefixus est finis mediatum, qui specialibus quoque actibus est attingendus. Unde duplex quoque subiectiva pars prudentiae, altera *prudentia personalis*, quae etiam privata, monastica, solitaria audit; altera *prudentia gubernatrix*, quae saepe vocatur polyarchica vel socialis.

a) *Prudentia personalis* est illa, qua quis seipsum regit conformiter ad finem supernaturalem, in ordine ad bonum privatum.

b) *Prudentia gubernatrix*, qua quis regit conformiter ad finem supernaturalem cum multitudinem, tum seipsum in ordine ad multitudinem. Haec autem differt prout differunt multitudines. Hinc distinguitur *oeconomica*, *politica* et *militaris*.

Oeconomica dicitur, « quae ordinatur ad bonum commune domus vel familiae » (S. Thom. 2. 2, q. 47, a. 11; cfr. 2. 2, q. 48, art. unie, et q. 50 a. 8).

Politica est, quae ordinatur ad bonum commune civitatis (S. Thom. 2. 2, q. 47, a. 11; cfr. 2. 2, q. 48, art. unie.), atque in auctoritate dicitur *regnativa*, dum in subditis vocatur *simpliciter politica* (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 50, a. 1, corp, et ad 2; a. 2; q. 48, art. unie.).

Militaris audit, quae ordinatur « ad resistendum extrinsecis impugnantibus et corruptivis » (S. Thom. 2. 2, q. 50, a. 4) boni communis civitatis (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 48, art. unie.).

Cave tamen, ne e dictis concludas, iustum quemque, eo quod habet virtutem supernaturalem prudentiae, aptum etiam esse ad regendum, et sanctiorem eo ipso esse aptiorem ad hoc munus. Nam ad munus superioris non tantum requiritur virtus prudentiae, cuius est actus regendi conformes reddere ad finem ultimum, sed quoque ars, quae versatur circa regimen externum. Inde sanctior saepius minus aptus est ad munus superioris, eo quod carcat hac arte regendi.

2. *Partes potentiates* prudentiae sunt: eubulia, synesis et gnome.

a) *Eubulia* est habitus bene consultandi. Hac virtute dirigitur homo

ad rite considerata media varia ad finem conducentia, atque modos varios, quibus finis attingi queat. Unde importat quandam rationis inquisitionem circa agenda (S. Thom. 2. 2, q. 51, a. 1).

b) *Synesis* est habitus recte indicandi de iis, quae fieri debent secundum regulas communes. Haec igitur virtus efficit, ut iudicet homo recte, quodnam inter varia media per eubuliam inventa, visis circumstantiis, hic et nunc iuxta regulas communes sit melius, utilius, convenientius (S. Thom. 2. 2, q. 51, a. 3; 1-2, q. 57, a. 6).

c) *Gnome* est habitus recte iuducandi, sed de iis, quae fieri debent iuxta regulas non communes sed altiores, contra tenorem quidem legis, non vero contra mentem legislatoris. Haec igitur virtus efficit, ut in circumstantiis, quibus regulae communes applicari recte non possunt, illud medium eligendum iudicemus, quod, visis hisce circumstantiis, hic et nunc iuxta regulas altiores est melius, utilius, convenientius (S. Thom. 2. 2, q. 51, a. 4).

3. *Partes integrales* prudentiae sunt:

a) *Memoria*, quae est recordatio praeteritorum; eorum autem experientia plurimum conducit ad prudens iudicium efformandum de praesentibus vel futuris.

b) *Intellectus*, qui consistit in plena cognitione tam actionis ponendae quam principiorum moralitatis.

c) *Docilitas*, quae est dispositio animi ad discendum ab aliis « et praecipue ex senibus, qui sanum intellectum adepti sunt circa fines operabilium » (S. Thom. 2. 2, q. 49, a. 3).

d) *Solertia*, quae est sagacitas quaedam mentis ad inveniendum medium aptum, praecipue in repentinis.

e) *Ratio*, quae efficit, ut agens «possit bene applicare universalia principia ad particularia, quae sunt varia et incerta » (S. Thom. 2. 2, q. 49» a. 4).

f) *Providentia*, quae praevidet futura contingentia, sive bona sive mala, quae ex actione secutura sint.

g) *Circumspectio*, qua homo « id quod ordinatur in finem, comparet etiam cum his quae circumstant » (S. Thom. 2. 2, q. 49, a. 7).

h) *Cautio* est, qua vitantur mala, quae virtutis opus vitiare possunt.

VI. Vitia opposita. Opponuntur prudentiae vitia alia per defectum, 376 alia per excessum.

I. / itia per defectum communi nomine *imprudentiae* vocantur, et sunt quattuor: praecipitatio, inconsideratio, inconstantia et negligentia.

a) *Praecipitatio* eubuliae directe opponitur, eaque fertur homo ad

agendum per impetum voluntatis vel passionis, omisso sufficienti consilio rationis (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 53, a. 3).

b) *Inconsideratio* est vitium, quo homo inclinatur ad contemnenda vel negligenda ea, c quibus rectum procedit indicium; idcoque ipsi opponuntur synesis et gnome (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 53, a. 4).

c) *Inconstantia* est vitium inclinans ad recessum a bono proposito definito, quo deficit ratio in iis praecipiendis, quae rectum consilium rectumque indicium praecipienda dictant; unde directe opponitur prudentiae (S. Thom. 2. 2, q. 53, a. 5).

d) *Negligentia* vitium est, quo inclinatur homo ad negligendum imperium rectum, defectu sollicitudinis atque promptitudinis voluntatis; quapropter directe quoque opponitur prudentiae (S. Thom. 2. 2, q. 54, a. 2, corp, et ad 3; ibid. a. 1).

Ex hisce patet, *imprudentiam* tot species sub se habere, quot dantur virtutis prudentiae partes potentiates (S. Thom. 2. 2, q. 53, a. 2). Ut originem horum vitiorum S. Thomas allegat *luxuriam* (2. 2, q. 53, a. 6). *imprudentia* autem ita considerata constituit peccatum speciale, quia contrarie opponitur virtuti prudentiae, et sicut prudentia est virtus specialis, ita eius contrarium quoque est peccatum speciale. Quodsi nomine *imprudentiae* non tam contrarium quam quidem carentia prudentiae indicatur, *imprudentia* non constituit peccatum speciale, sed potius generale, in quantum scilicet participat rationem peccati, quod committitur contra illam virtutem, propter cuius exercitium actus prudentiae praecipiebatur. « Sicut enim prudentia participatur quodammodo in omnibus virtutibus, in quantum est directiva earum: ita et *imprudentia* in omnibus vitiis et peccatis: nullum enim peccatum potest accidere, nisi sit defectus in aliquo actu rationis dirigentis, quod pertinet ad *imprudentiam* » (S. Thom. 2. 2, q. 53, a. 2).

2. *Pitia per excessum* habent aliquam similitudinem cum ipsa prudentia, sed applicant eius munera ad obiectum indebitum; ad materiam scilicet inhonestam, unde falsam prudentiae speciem prae se ferunt. Vitia haec sunt: prudentia carnis seu mundi, astutia, dolus, fraus, nimia sollicitudo temporalium et nimia sollicitudo futurorum.

a) *Prudentia carnis* seu mundi est vitium » secundum quod aliquis bona carnis habet ut ultimum finem suae vitae » (S. Thom. 2. 2, q. 55, a. 1); atque nomen hoc obtinuit, quia « prudentia est circa ea, quae sunt ad finem totius vitae » (S. Thom. 2. 2, q. 55, a. 2).

b) *Astutia* est vitium, quo quis « ad finem aliquem consequendum vel bonum vel malum, utitur non veris viis, sed simulatis et apparentibus » (S. Thom. 2. 2, q. 55, a. 3).

c) *Dolus* est exsecutivus eorum, quae cogitat astutia, sive fit per verba, sive per facta; pertinetque proin ad astutiam (cfr. S. Thom., 2. 2, q. 55, a. 4 et 5).

d) *Fraus* differt a dolo in eo « quod dolus pertinet universaliter ad exsecutionem astutiae, sive fiat per verba, sive per facta; fraus autem magis proprie pertinet ad exsecutionem astutiae, secundum quod fit per facta » (S. Thom., 2. 2, q. 55, a. 5).

e) *Nimia sollicitudo temporalium* habetur, aut quaerendo temporalia tamquam finem, excluso fine spirituali; aut quando adhibetur superfluum studium ad ea procuranda, « propter quae homo a spiritualibus, quibus principalius inservire debet, retrahitur » (S. Thom., 2. 2, q. 55, a. 6); aut quando... aliquis timet, ne faciendo quod debet, necessaria sibi deficient » (S. Thom. 2. 2, q. 55, a. 6).

f) *Nimia sollicitudo futurorum* tunc habetur, quando quis ante tempus opportunum de futuris est sollicitus (S. Thom. 2. 2, q. 55, a. 7).

Ut fontem praecipuum horum vitiorum S. Thomas assignat *avaritiam* (S. Thom. 2. 2, q. 55, a. 8).

Articulus II.

De iustitia.

Virtuti cardinali iustitiae, praeter partes subiectivas atque intégrales, plures assignantur partes potentiales; quae singulae longiorem expositionem exposcunt. Quare materiam hanc in tres dividimus numeros qui sunt: 1^o De iustitia in genere; 2^o De iustitiae partibus subiectivis et integralibus; 3^o De iustitiae partibus potentialibus.

§ I. De iustitia in genere.

I. Notio iustitiae. Cum iustitia de sui ratione importet quandam 377 rectitudinem ordinis, accipi potest lato sensu, « prout scilicet supremum hominis subditur Deo, et inferiores vires animae subduntur, scilicet rationi » (S. Thom. 1. 2, q. 113, a. 1). Hoc sensu iustitia nihil aliud est quam complexio omnium virtutum et coincidit cum sanctitate. Sed iustitia etiam sumitur sensu minus lato et stricto.

Iustitia *sensu minus lato* accepta dicitur de omni virtute morali, quae est ad alterum, eique ius, sive strictius sive late acceptum tribuit; quo sensu iustitia comprehendit tam iustitiam stricte dictam quam partes eius potentiales.

Iustitia *sensu stricto* sumpta dicitur de ea virtute morali, quae alteri ius sensu strictiori acceptum tribuit; solctque definiri: Virtus moralis supernaturalis inclinans hominem ad ius suum (intelligas strictius sumptum) unicuiquetribuendum (S. Thom. 2. 2, q. 58, a. 1). Dicitur:

1. *Ius suum*; quo hic intelligitur debitum iuridicum. quod ad aequalitatem tribui potest.

a) *Debitum iuridicum*; i. c. debitum, quod quis alteri tribuere debet ideo quia alter potestate illud exigendi gaudet; ut debitum erga Deum, erga parentes, erga venditorem alicuius rei.

Distinguitur a debito *moralis*, quod quis alteri tribuere debet e sola honestate virtutis, quin alter ius habeat illud exigendi. Haec debita non pertinent ad iustitiam proprie dictam, sed ad alias virtutes, puta gratitudinis, liberalitatis.

b) *Quod ad aequalitatem tribui potest*. Scilicet ex debitis iuridicis alia tanta sunt, ut ad aequalitatem solvi nequeant, puta erga Deum (S. Thom. 2. 2, q. 57, a. i, ad 3) et parentes. Neque haec debita pertinent ad iustitiam proprie dictam, sed ad religionem, pietatem, observantiam. Alia debita iuridica eiusmodi sunt, ut ad aequalitatem tribui possint, puta debitum emptoris erga venditorem, item membri erga societatem vel societatis erga membrum. Porro de solis postremis debitis in definitione tradita sermo est.

378 2. *Unicuique tribuendum*, i. e. cuilibet moraliter saltem alteri, ut mox uberius exponemus.

II. Obiectum iustitiae. 1. Obiectum *materiale* est res (vel actio aut omissio) alteri secundum aequalitatem debita; et in hoc quidem consistit obiectum materiale *remotum* iustitiae, dum eius *proximum* obiectum materiale efformant ipsae actiones, quas res alteri ad aequalitatem debita, sive conservanda sive restituenda, praescribit.

2. Obiectum *formale remotum* iustitiae est res alteri ad aequalitatem debita, *quatenus debita est*, seu ipsa ratio debiti; proximum autem specialis honestas elucens in tribuendo debito exposito.

379 IU. Conditiones ad iustitiam requisitae. « Ratio iustitiae consistit in hoc quod alteri reddatur quod ei debetur secundum aequalitatem » (S. Thom. 2. 2, q. 80, a. unie.). Ex hisce verbis Divi Thomae sequitur, ad iustitiam tres requiri conditiones, conditionem scilicet alteritatis, debiti et aequalitatis.

i. *Conditio alteritatis*. Haec conditio est quid specificè virtuti iustitiae proprium; dum enim ceterae virtutes cardinales respiciunt actus internos ipsius agentis, sive intellectus ut prudentia, sive voluntatis quatenus ordinatur ad imperandum appetitum sensitivum irascibilem, ut fortitudo, sive voluntatis quatenus ordinatur ad imperandum appetitum sensitivum concupiscibilem, ut temperantia; iustitia natura sua respectum habet ad alterum. Ad hanc autem conditionem alteritatis sufficit, ut persona altera, quamquam physice una, virtualiter sit duplex; sive ratione muneris, ut v. g. creditor, qui simul est tutor: potest enim ut creditor a pupillo postulare debitum, et ut tutor nomine pupilli sibi ipsi retribuere;

sive ratione duplicis naturae, ut in Christo, qui ut homo pro peccatis humani generis satisfactionem praestitit sibi ipsi ut alteri, sub natura nempe divina considerato.

2. *Conditio debiti*, i. e. iuridici, ut supra expositum est; sive debitum illud oritur e titulo peculiaris destinationis rei ad commodum alicuius; sive e titulo subdito inhaerenti, puta dignum cui aliquod bonum concédatur; sive e titulo jurisdictionis.

3. *Conditio aequalitatis*, scilicet inter ius quod uni competit et illud, quo iuri isti satisfit. Aequalitas autem distinguitur triplex, scilicet: i° aequalitas rei ad rem, peculiariter ad commodum alicuius destinatam; dicitur *arithmetica*, et respicitur a iustitia commutativa; 20 aequalitas reddenda, spectato merito partium inter se comparatarum; dici solet *geometrica* seu proportionum, et respicitur a iustitia distributiva; 30 aequalitas reddenda, spectata necessitate totius; dicitur aequalitas *necessitatis*, et respicitur a iustitia legali.

§ II. De partibus subiectivis et integralibus iustitiae.

Partes subiectivae iustitiae sunt, quae rationem generalem iustitiae participant, seu in quibus conditiones ad iustitiam requisitae — i. e. alteritatis, debiti et aequalitatis — verificantur. Verificantur autem in iustitia commutativa, distributiva et legali, ut ex dictis sequitur atque ex dicendis magis patebit. De singulis dicendum.

1. Iustitia commutativa. 1. *Notio*. Iustitia commutativa est iustitia 380 inclinans hominem individuum adtribuendum alteri individuo ius suum. i. e. ius strictum seu ius fundatum in peculiari destinatione rei ad commodum alicuius individui. Notes autem, etiam corpus morale vel societatem quandoque esse instar individui seu personae privatae. Dicitur *commutativa*, quia praecipue occurrit in commutationibus et contractibus (S. Thom. 2. 2, q. 61, a. 2; S. Alf. 111, 486).

2. *l'itia opposita*. Iustitiae commutativae opponitur vitium, quo ius strictum alterius sine titulo laeditur. Hoc autem fit in bonis fortunae, peccato furti, rapinae et fraudis omnigenae; in bonis corporis, peccato homicidii, mutilationis; in bonis animi, peccato externo infamiae, contumeliae, susurrationis, violationis secreti, et peccato intento iudicii temerarii; in bonis coniugii, maxime peccato adulterii.

II. Iustitia distributiva. 1. *Notio*. Iustitia distributiva est iustitia in- 381 clinans principem adtribuendum membris societatis (qua talibus) ius suum, i. e. bona,¹ quae ipsis, spectatis capacitate, meritis et necessitate.

¹. Secundum alios iustitia distributiva etiam versatur circa *onera*; sed quoad onera exigitur debitum *societati*, quod est iustitiae legalis; quoad bona vero tribuitur debitum *membro*, quod est iustitiae distributivae. Secundum alios iustitia

competunt. Vocatur *distributiva*, quia primarie versatur in actu distribuendi per principem ; secundarie est in membris quatenus iustae distributioni sese subiciunt (S. Thom. 2. 2, q. 61, a. 1 ; S. Alf. 1. c.).

2. *Vitia opposita*. Iustitiae distributivae opponuntur ex parte principis peccatum sive internum sive externum omnis acceptionis personarum ; et ex parte subditi omne murmurationis peccatum, sive internum sive externum (S. Thom. 2. 2, q. 63, a. 1).

382 III. Iustitia legalis. 1. *Notio*. Iustitia legalis est iustitia inclinans principem et subditum adtribuendum societati (qua tali) ius suum, i. e. bonum, quod societati (qua tali) debetur, spectato eius fine, qui est consulere bono communi. Dicitur *legalis*, « quia ad legem pertinet ordinare in bonum commune » (S. Thom. 2. 2, q. 58, a. 5 ; S. Alf. 1. c.). Dicitur etiam *socialis*, ' quia respicit bonum societatis atque ab hominibus societate coniunctis exercetur. Vocatur quoque *generalis* seu universalis, quatenus actus diversarum virtutum ad bonum commune dirigi seu e motivo boni communis poni possunt. Porro etiam iustitia legalis est specialis virtus secundum suam essentiam, quatenus respicit bonum commune ut proprium obiectum. Est autem « in principe principaliter et quasi architectonice; in subditis autem secundarie et quasi administrative » (S. Thom. 2. 2, q. 58, a. 6). In principe igitur praecipue condendo leges bono communi proficuas, et ordinem rectum servando ; in subdito maxime leges, prout bono communi inserviunt, implendo.

2. *Vitia opposita*. Iustitiae legali opponitur, praeter contemptum boni communis, transgressio legis latae e motivo boni communis, i. e. boni communitati (qua tali) debito, ut legis militaris, tributariae, ut suo loco magis exponetur.

Est etiam iustitia, quae dicitur *vindicativa*, quaeque inclinatur ad iustam poenam reis infligendam ; iustam poenam, inquam, qua ordo laesus reparatur atque laesiones ordinis praecaveantur. Iam vero, spectatis finibus eius, videtur respicere bonum commune atque ad iustitiam *legalem* reducenda, nisi — quod non omnino improbabile videtur — habenda sit pro virtute speciali et parte potentiali iustitiae, quae in persona privata dicitur vindicatio (n. 407).

Obi: Iustitia vindicativa videtur reducenda ad iustitiam *commutativam*, quia agitur de debito reddendo secundum aequalitatem *rei ad rem*.

Resp. Agitur de debito reddendo secundum aequalitatem rei ad rem, i. e. ad rem peculiariter destinatum ad commodum alicuius, *nego*; secundum aequalitatem, *proportionale definitam* (n. 379), *cone.* Iam vero iustitia commutativa videtur solam priorem aequalitatem respicere.

distributiva *indirecte* versatur circa onera, quatenus princeps imponendo onus uni, alterum ab onere liberat ; quod habet rationem boni. Sed libertas ab onere est potius et summum quasi-sequela iustitiae legalis exercitae, quam bonum a iustitia distributiva concessum.

». Cfr. Encycl. Pii XI *Quadragesimo anno*, 15Maii, 1031.

Attamen iudex vi contractus taciti tenetur ex iustitia commutativa munere suo rite fungi.

Coroll. 1. Praeter iustitiam commutativam, de qua non disputatur, etiam iustitiae distributivae et legali ratio iustitiae vere competit Ratio est, quia tres conditiones, ad iustitiam requisitae secundum supra exposita, in singulis reperiuntur.

Coroll. II. Iustitia commutativa, distributiva et legalis specie differunt, quia earum obiectum formale, i. e. ratio debiti utpote fundata in titulo moraliter diverso (n. 379) moraliter diversa est.

Coroll. III. Quamvis ratio iustitiae praedictis iustitiis vere competat, dubitatur tamen, utrum necne iustitia in eas dividatur tanquam genus in species, a. v. utrum divisio iustitiae in iustitiam commutativam, distributivam et legalem univoca, an analoga tantum sit. Quocirca primum observetur, divisionem generis in species haberi, quando species seu partes divisionis rationem generis perfecte participant. Iam vero *alii* negant, divisionem iustitiae in commutativam, distributivam et legalem esse divisionem generis in species, quia ratio iustitiae in sola iustitia commutativa perfecte reperitur, non autem in aliis. In *illa* habetur perfecta ratio alterius, utpote ordinarie respectum habens inter duo individua vel quasi-individua aequalia et independentia; perfecta ratio debiti, utpote fundati in iure stricto alterius; perfecta ratio aequalitatis, scilicet arithmeticae. *Duae aliae iustitiae* perfecta hac ratione carent; *iustitia distributiva* caret perfecta ratione alterius, cum constituatur in respectu totius ad partem; caret perfecta ratione debiti, cum maior dignitas aut aptior capacitas non praebat ius strictum, proindeque nec debitum strictum; caret ratione aequalitatis, cum tantum sibi vindicet aequalitatem geometricam. Idem dicendum de *iustitia legali*; deficit a perfecta ratione alterius, cum sit inter partem et totum; deficit a perfecta ratione debiti, cum eius debitum fundamentum tantum habeat in potestate iurisdictionis principis; deficit a perfecta ratione aequalitatis, cum aequalitatem necessitatis tantum respiciat.

Alii contrarium admittunt, quia ratio iustitiae perfecte reperitur tam in iustitia commutativa quam in distributiva et legali. Nam iustitia est habitus ius suum cuique tribuendi: hinc conceptus *generis* iustitiae involvit: *debitum — alteri — tribuere proportionate*. Porro conceptus *debiti* nihil aliud importat nisi *debitum ut sic*, in quo demum cumque titulo fundetur; conceptus *alterius* nihil aliud nisi *alicuius distincti*; conceptus *tribuendi proportionate ut sic* tam proportionem arithmeticam quam aliam respicit. Atqui si haec vera sunt, ratio iustitiae in tribus iustitiis omnimode seu perfecte reperitur, ideoque iustitia tanquam genus in tres species dividitur. Quis haec implicata diremerit!

IV. Partes intégrales iustitiae secundum S. Thomam (2. 2, q. 79, a. i) 383

sunt duae, scilicet: 1^o facere bonum sub ratione debiti, sive relate ad communitatem, sive relate ad proximum; 2^o declinare a malo sub ratione nocivi, sive relate ad communitatem, sive relate ad proximum. Haec scilicet ad perfectam iustitiam requiruntur. Etenim. « eiusdem.... est constituere aliquid, et constitutum conservare in his, quae sunt ad alterum. Constituit autem aliquis aequalitatem iustitiae, faciendo bonum, reddendo alteri quod ei debetur; conservat autem aequalitatem iustitiae iam constitutae, declinando a malo, i. e. nullum nocumentum proximo inferendo » (S. Thom. 2. 2, q. 79, a. 1).

§ III. De partibus potentialibus iustitiae.

384 Partes potentiates iustitiae plures sunt. Iustitia enim est virtus ad alterum, reddens ei debitum secundum aequalitatem. Omnis igitur virtus, quae natura sua est ad alterum, deficit vero a iustitia ratione aut *debiti* aut *aequalitatis*, ut pars potentialis iustitiae annectenda est. Porro virtutes, quae ratione *debiti* deficiunt, a. v. quae debitum non iuridicum sed morale tantum (i. e. e sola honestate virtutistribuendum) respiciunt, duplicis sunt speciei. Aliae enim respiciunt debitum « ita necessarium, ut sine eo honestas morum conservari non possit » (S. Thom. 2. 2, q. 80, art. unie.); et sunt veritas, gratitudo et vindictio. Aliae respiciunt debitum, quod « est necessarium sicut conferens ad maiorem honestatem, sine quo tamen honestas conservari potest » (S. Thom. 1. c.); et sunt liberalitas et affabilitas. Ratione *aequalitatis* deficiunt, a. v. debitum, quod nulla ratione ad aequalitatem reddi potest, respiciunt: religio, poenitentia, pietas, observantia.

Novem itaque sunt virtutes, quae ut partes potentiates ad iustitiam referuntur, quarum duae respiciunt debitum erga Deum, religio scilicet et poenitentia; reliquae septem ut obiectum habent debitum erga proximum.

PUNCTUM I.

De religione.

385 I. Notio religionis. Religio, utpote a voce *religandi* probabilius derivata, vi vocis ligamen indicat, quo homo cum Deo vincitur. Sensu latiori sumpta, indicat complexum omnium actuum, quibus homo perfecte ordinatur ad Deum: quare non tantum actum colendi Deum, sed actum etiam obediendi legibus sive naturalibus sive positivis complectitur. Sensu proprio vero sumpta, quatenus est virtus specialis, definiri potest: Virtus moralis inclinans hominem ad praestandum Deo ut Principio Primo et Domino Supremo cultum debitum (S. Thom. 2. 2, q. 81, a. 1 et 2). Dicitur:

i *Ut Principio Primo et Domino Supremo*; ad significandam causam specialis cultus.

2. *Cultum*; nempe testimonium, quo Dei excellentia nostraque ei subiectio indicatur.

3. *Debitum*; qua voce non exhibetur obligatio huius cultus, sed eius specificatio; quare denotat cultum, qui correspondet summae Dei excellentiae et nostrae omnimodae subiectioni.

II. Obiectum religionis. 1. *Obiectum materiale remotum* est ipse 386 cultus Deo debitus; *proximum* vero sunt omnes actus sive interni sive externi, quibus suprema Dei excellentia et nostra omnimoda submissio significatur.

2. *Obiectum formale remotum* est summa excellentia Dei, propter quam ei cultus debetur, quatenus est primum principium omnium rerum, Dominus supremus omnium omniumque finis; *formale proximum* est specialis honestas elucens in exhibendo infinitae Excellentiae cultu debito.

Ex dictis sequitur; i° virtutem religionis differre a virtutibus theologicis. Hae enim respiciunt Deum immediate ut obiectum formale et materiale; religio contra versatur immediate circa cultum Deo debitum, omniaque ea, quae Deo offerimus colendo ipsum, idque propter honestatem. Quapropter Deus non est immediate eius obiectum, neque formale, neque materiale (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 81, a. 5; i De Virt. a. 12, ad II); 2° virtutem religionis esse speciem distinctam ab aliis virtutibus, quum in ea sit specialis ratio boni moralis, scilicet honor et obsequium debita propter excellentiam Dei, plane specialem atque singularem (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 81, a. 4); 3° religionem esse omnium virtutum pure moralium praestantissimam. Nam ea quae sunt ad finem sortiuntur bonitatem ex ordine ad finem; et ideo quanto sunt fini propinquiora, tanto sunt meliora (S. Thom. 2. 2, q. 81, a. 6). Porro inter virtutes pure morales religio < magis de propinquo accedit ad Deum, in quantum operatur ea, quae directe et immediate ordinantur in honorem divinum > (S. Thom. 2. 2, q. 81, a. 6); 4° religionem, quamvis deficiat a perfecta ratione iustitiae, quia non reddit aequale, praestare tamen iustitiae tum ratione τὸῦ esse ad alterum, quia est ad Deum; tum ratione debiti, quia debitum Deo maius est debito homini; tum ratione obiecti, quod magis appropinquat fini nostro, i. e. Deo. Et ideo simpliciter perfectior virtus est religio, quam ipsa iustitia, quamvis haec praestet secundum quid i. e. ratione aequalitatis.

III. Actus religionis distinguuntur in actus internos et externos. 387 Interni sunt: *devotio* et *oratio*. Actus externi sunt illi, quibus Deum colimus aut per proprium corpus, et est *adoratio*; aut offerendo Deo aliquam rem externam, et sunt *sacrificium*, *oblatio* et *votum*; aut assumendo aliquid ad Deum pertinens, scilicet vel Sacramenta vel nomen Dei. quod assumi potest sive per *invocationem*, sive per *iuramentum* sive per *adiurationem* (S. Thom. 2. 2, q. 84, Praefat.). De singulis libro II dicitur.

*. Cfr. Gonet, d. 3, a. 1, n. 1-3 incl; Saemant. Arb. praed. n. 60 (t. 6, p. 450); Lessius, De iure et iust. l. 2. c. 3 De relig. d. 2, n. 10.

388 IV. Peccata opposita religioni distinguuntur in peccata *negativa* et *positiva*. Peccata *negative* religioni opposita consistunt in omissione actuum hic et nunc a religione praescriptorum; *positive* opposita consistunt non in omissione actuum praescriptorum sed in positione actuum contrariorum. Et quia religio, utpote virtus moralis, per se habet esse in medio, actus positive oppositi dupliciter ei contrarii esse possunt: vel per excessum vel per defectum. Per excessum est aliquis actus religioni contrarius « non quia plus exhibeat in cultum divinum.... sed quia exhibet cultum divinum vel cui non debet vel eo modo quo non debet » (S. Thom. 2. 2, q. 92, a. 1). Peccata haec nomine *superstitionis* et *irreligiositatis* indicantur. Ad superstitionem pertinent *idololatria* et *superstitiosa observantia*, ut dicitur. Ad irreligiositatem: *periurium*, *tentatio Dei*, *blasphemia*, *vana usurpatio nominis divini*, *sacrilegium* et *simonia*. De istis libro II sermo erit.

PUNCTUM II.

De poenitentia.

389 I. Notio poenitentiae. Poenitentia ad etymologiam nominis quod spectat, idem significat ac poenae tenentia, « nam nihil aliud agit quem veraciter poenitet », inquit S. Aug.¹ « nisi ut id quod male fecerit, impunitum esse non sinat. » Aptè autem definitur: Virtus moralis inclinans hominem ad destructionem peccati proprii praeteriti, in quantum est offensa Dei (S. Thom. p. 3, q. 85, a. 2). Dicitur:

1. *Ad destructionem peccati proprii praeteriti*; hisce verbis indicatur obiectum materiale virtutis poenitentiae.

2. *In quantum est offensa Dei*; ad indicandam rationem specificam, sub qua virtus poenitentiae peccatum considerat, et ita distinguitur tum a charitate, quae destruit peccatum ut oppositum amicitiae Dei, tum a religione, quae considerat peccatum ut oppositum cultui divino.

390 II. Obiectum poenitentiae. 1. *Obiectum materiale remotum* est: peccatum personale omne, etiam remissum. Dicitur:

a) *Peccatum*; ut excludantur imperfectiones, hae enim sunt actus ex specie et in individuo moraliter boni, in quibus Deus complacet; quare non continent offensam Dei. Si quis dolet de imperfectionibus, elicit potius actus charitatis, cum doleat se non perfectius suis actibus Deo placuisse.

b) *Personale*; ut excludantur tum peccatum originale, tum peccatum alienum, cum neutrum virtutis poenitentiae obiectum esse possit. Non peccatum originale: « nam contritio est dolor respiciens et quodammodo

comminuens voluntatis duritiem. Et ideo solum de illis peccatis potest esse, quae ex duritia nostrae voluntatis in nos proveniunt » (S. Thom. Suppi, q. 2, a. 2). Porro peccatum originale nostra voluntate non est inductum, et ideo de ipso non potest esse contritio sed displicentia tantum. Neque peccatum alienum. Non enim potest peccatum expiari, nisi habeatur reconciliatio cum Deo, ideoque subiectio *ipsius offendentis* respectu Dei, quem offendit. Virtus igitur, quae respicit peccatum ut expiabile per satisfactionem, non potest versari circa peccatum alienum. Hinc S. Off. d. 15 Iui. 1893 merito damnavit locutiones sequentes: « Cor lesu poenitens » ; « lesu poenitens pro nobis », etc.¹ quum ex una parte Christus sit prorsus impeccabilis, ideoque proprium peccatum nec habuerit nec habere possit, et altera ex parte neminem poenitere queat peccatorum alius.

c) *Omne*; sive sit mortale, sive veniale, sive sit remissum vel non remissum. Peccatum mortale est tamen obiectum primum huius virtutis, quippe quod sit offensa simpliciter; peccatum veniale vero secundarium, cum sit tantum offensa secundum quid. Etiam si vero peccatum et quoad culpam et quoad poenam quoque temporalem plane fuerit deletum, tamen manet obiectum materiale poenitentiae. Cum enim poenitentia deficiat e parte aequalitatis, ideoque nulla creatura iniuriam Deo illatam per peccatum mortale ad aequalitatem reparare possit, semper de peccatis mortalibus, etiam iam remissis, poenitentia agi potest, quum semper maneant expiabilia per satisfactionem. Immo, quamvis probabilius pro peccatis venialibus ad aequalitatem satisfacere possimus.² nihilominus et ipsa, utut suppositis eorum remissione atque satisfactione ad aequalitatem, manent obiectum materiale remotum virtutis poenitentiae, quum haec satisfactio praedictum valorem habeat e gratia, et fiat per actus, qui iam aliis titulis Deo debentur. Hinc nunquam habet aequalitatem de rigore iustitiae,³ ideoque peccata venialia semper manent expiabilia per satisfactionem abundantiore.⁴

Coroll. I. Etsi poenitentia primario et per se versetur circa peccatum actu iam patratum, quippe quod solum sit actu reparabile seu expiabile, secundario tamen attingit etiam peccatum futurum ut vitandum, quum vera poenitentia de praeteritis debeat includere propositum de vitandis futuris. *

Coroll. II. Quia poenitentia tendit remote in peccatum, quatenus ex-

Cfr. Salmant. De poenit. disp. 2, n. 63 sq. (p. 410 sqq.). ----- Acta S. Sedis. t. 26, p. 319. ----- *. Cfr. Salmant. De poenit. disp. 1, dub. 5, n. 129-33 incl. t. 19, 88-91 incl.). ----- « Cfr. Salmant, l. c. disp. 5, dub. 4, n. 133-4 (t. 9. P. 463-5 inclus.). -----* Cfr. Bui. uart, De Poenit. d. 2, a. 1, dico 3 Si dicas; Lugo. De Poenit. d. 3, S. 1, n. 15. ----- . Cfr. GoNET. d. 2, a. 2, § 3; Salmant. l. c. disp. 5, dub. 2, n. 40 (p. 393-4).

piabile per satisfactionem, proxime vero in actus, quibus iniuria Deo illata reparatur, ad obiectum materiale remotum eiusdem etiam pertinet malum *poenae*, quod amplectitur poenitens ad satisfaciendum pro peccatis. ’

Obiectum materiale proximum poenitentiae sunt eius actus sive elicit i sive imperati. Actus elicit praecipui sunt: dolor, detestatio, propositum non amplius peccandi; imperati sunt omnes illi actus aliarum virtutum, quos poenitens e motivo poenitentiae ponit, seu quos dirigit ad expiandam offensam.

2. *Obiectum formale remotum* poenitentiae est ius divinum laesum ut reparandum per satisfactionem; *formale proximum* vero est specialis honestas elucens in reparando per satisfactionem iure divino laeso.

391 III. Subiectum poenitentiae, i. *Subiectum quo* est voluntas. Etenim actus poenitentiae, quippe qui versentur circa debitum erga Deum restituendum, per voluntariam et liberam conversionem ad Deum et aversionem a peccato, consummantur a voluntate; unde etiam virtus inhaereat oportet voluntati.

2. *Subiectum quod et totale* virtutis poenitentiae sunt omnes homines iusti, qui aliquando peccaverunt, aut peccandi capaces sunt. Nam in quantum est virtus moralis infusa, non est nisi in iustis, ut dictum est supra; in quantum vero est poenitentia, non est nisi in iis, qui actus eiusdem capaces sunt, quum virtus omnis detur propter actus. Tales autem sunt tantum homines iusti praedicti, quum angelorum peccatum sit irremissibile seu non expiabile per satisfactionem, propter inflexibilitatem intrinsecam liberi arbitrii post electionem deliberatam, qua fit ut immobiliter inhaereant obiecto semel electo (cfr. S. Thom. i, q. 64, a. 2; De Malo, a. 5). ’ Poenitentia autem, ut dictum est supra, versatur circa peccatum ut expiabile per satisfactionem (cfr. S. Thom. Suppi, q. 16, a. 3). ’

Hinc sequitur: i° Christum, utpote intrinsece impeccabilem, semper caruisse hac virtute. — 2° Probabiliter B. Mariam Virginem ea similiter caruisse, quum ante saecula omnia praedestinata fuerit ad cumulum gratiarum, quibus impeccabilitas ipsi competiit perpetuo, ideoque virtus poenitentiae dulcissimae huic Matri Dei ac nostrae superflue data fuisset⁴. — 3° Beatos pollere hac virtute, etiam quando nunquam peccaverunt, ut sunt v. g. parvuli post Baptismum mortui. Deus enim, ut supra dictum est, conservat omnes virtutes in beatis, modo sint et prout

⁴ Salmant. De Poenit. disp. 5, dub. 4, n. 133-4.-----’. Salmant. De angelis, disp. 13 (t. 4, p. 764 sqq.).-----*. Salmant. Comm. in 3, q. 85, a. 4, n. 8 (t. 19, p. 646-7) -----’. Cfr. Billuart, De Poenit. d. 2, a. 2 inferes 2. — Alii contrarium sententiam admittunt, quia B. Virgo non est, sicut est Christus, natura sua impeccabilis. Ita v. c. Salmant. Comm. in 3, q. 89, a. 4, n. 9 (t. 19, p. 647).

stint compossibiles comm statui. Attamen haec virtus, ut docet S. Thomas, « non habebit cumdem actum, quem nunc habet, sed alium scilicet gratias agere Deo pro misericordia relaxante peccata » (Suppi, q. 16, a. 2)l. 40 Protoparentes habuisse hanc virtutem iam ante lapsum '.

IV. Necessitas poenitentiae. 1. *Habitus* poenitentiae (poenitentia 392 habitualis) necessarius est necessitate medii ad salutem. Ratio est, quia indivulso est connexa cum gratia sanctificante, quae absoluta necessitate requiritur ad salutem.

2. *Actus* poenitentiae (poenitentia actualis): a) *In hac oeconomia salutis necessarius est necessitate medii pro omnibus, qui mortaliter peccarunt.* Dico: *in hac oeconomia salutis*, cum affirmandum videatur, peccatum etiam mortale absolute posse condonari, quin e parte peccatoris praerequiratur actualis poenitentia. Dico insuper: *qui mortaliter peccarunt*, quia peccatum veniale, etiamsi hac in terra non remittatur sine actu saltem implicito poenitentiae, etiam in alia vita remitti potest.

Propositio ita intellecta constat e Cone. Trident., et abunde patet e multis locis *sacrae scripturae*. * Confirmatur *ratione*, cum omnino conveniat, delinquentem non obtinere veniam ab offenso, nisi mediante compensatione pro iniuria illata, tanquam medio necessario.

Omnes tamen concedunt, sufficere poenitentiam actualem, quae est inclusa in actu caritatis perfectae, eis qui peccati mortalis sunt immemores. Utrum necne eadem virtualis seu implicita poenitentia etiam eis sufficiat, qui peccatum mortale in memoria habent, disputant auctores. Aptius forsitan dicitur, casum, quo quis memor gravis peccati et eliciens actum perfectae caritatis, non ponat etiam explicitum actum poenitentiae, esse hypotheticum, cum ex animo ita disposito sponte sequatur actus explicitus poenitentiae. Explicitum poenitentiae actum requiri in sacramento poenitentiae, suo loco probabitur.

b) *Necessarius est necessitate praecepti*; id enim, praeterquam quod sequitur e necessitate medii, docetur expressis verbis S. Scripturae. *

V. Vitia opposita. Abstractione facta a lege positiva, unicum peccatum 393 poenitentiae oppositum est: *nolle reparare iniuriam per peccatum Deo illatam*; differre poenitentiam non opponitur virtuti poenitentiae, sed alii virtuti v. g. caritati sibimetipsi debitae. Dixi: *abstractione facta a lege positiva*, quia lex positiva et praeceptum quandoque feruntur e motivo poenitentiae; quo casu transgressio peccatum poenitentiae oppositum continet.

*. Cfr. Billuart, l. c. dico 2; Salmant. l. c. n. 10 (p. 647-8).-----Cfr. Salmant l. c. n. 10 (p. 648). -----Sess. 14, cap. 1.-----'. Ezch. XVIII, 21; Luc. XIII, S -----. Matth. III, 2; Acta. Apost. II, 28.

PUNCTUM III.

De pietate.

394 I. Notio pietatis. Nomen *pietatis* aliquando in Scriptura Sacra ipsam religionem denotat;¹ item affectum misericordiae.⁵ In sensu autem virtutis alicuius specialis definitur: Virtus moralis inclinans hominem ad debitum officium et cultum exhibendum parentibus et patriae, in quantum sunt principia nostri esse et gubernationis. Dicitur:

1. *Ad debitum officium et cultum exhibendum*; hisce verbis indicatur obiectum materiale huius virtutis.

2. *Parentibus et patriae*; hisce indicatur terminus *cui* huius virtutis; et nomine parentum primario indicantur pater et mater, utpote proprie et immediate auctores vitae nostrae; secundario etiam consanguinei nostri, qui partim remote sunt auctores vitae nostrae; omnes vero sanguinem auctorum vitae participant, sicque eos nobis repraesentant. Nomine patriae etiam intelliguntur concives et omnes patriae amici, propter connexionem intimam (S. Thom. 2. 2, q. 101, a. i).

3. *In quantum sunt principia nostri esse et gubernationis*; ita indicatur ratio propria seu causa quare sit praestandum debitum officium et cultus.

395 II. Obiectum pietatis. 1. *Obiectum materiale* sunt omnes actus, quibus debitum officium et cultum iis exhibemus. Hi autem sunt: actus amoris, reverentiae, obedientiae et subsidii sive quoad corpus sive quoad animam.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti, propter acceptum beneficium ortus atque gubernationis; quare D. Thomas dicit: « Homo efficitur diversimode aliis debitor, secundum eorum diversam excellentiam et diversa beneficia ab eis suscepta. In utroque autem Deus summum obtinet locum; qui et excellentissimus est, et est nobis essendi et gubernationis primum principium; secundario vero nostri esse et gubernationis principia sunt parentes et patria, a quibus et in qua nati et nutriti sumus; et ideo post Deum est homo maxime debitor parentibus et patriae. Unde sicut ad religionem pertinet cultum Deo exhibere, ita secundario gradu ad pietatem pertinet exhibere cultum parentibus et patriae » (2. 2, q. 107, a. 1). *Obiectum formale proximum* est specialis honestas elucens in reddendo hoc debito.

396 III. Vitia opposita. Peccatur contra pietatem vel omissione actuum praescriptorum vel commissione actuum contrariorum: quae communi (ambiguo tamen) nomine *impietatis* continentur. Actus commissionis sunt: odium, irreverentia, inobedientia.

¹. I Tim. IV, 7. ----- Eccli. II, 131.

PUNCTUM IV.

De observantia.

I. Notio observantiae. Observantia est virtus moralis inclinans hominem ad exhibendum debitum cultum et honorem personis dignitate excellentibus, in quantum sunt principium gubernationis respectu aliquarum rerum (S. Thom. 2. 2, q. 102, a. 1). Dicitur:

1. *Debitum cultum et honorem*; hisce verbis indicatur virtutis observantiae obiectum materiale, cultus scilicet et honor, qui correspondent dignitati personae.

2. *Personis dignitate excellentibus*; ad indicandum terminum cui, scilicet dignitate excellenti. Ut autem observat Angelicus, « quia per scientiam et virtutem et omnia alia huiusmodi aliquis idoneus redditur ad dignitatis statum, reverentia, quae propter quamcumque excellentiam aliquibus exhibetur, ad eandem virtutem pertinet » (c. 2. 2, q. 102, a. 1, ad 2). « Et hinc fit, aiunt recte Salmant, ' ut nulla sit persona, cui non debeamus aliquam observantiam ; quia in omnibus possumus considerare aliquam perfectionem, quae nobis, saltem ex nobis ipsis, non competit ; atque adeo considerando in nobis id quod ex nobis est, et in aliis quod habent ex Deo, nulla erit persona, cui non nos aliquo modo submittere debeamus, secundum illud Apostoli : « Superiores sibi invicem arbitantes », et « Honore invicem praevenientes. » ' »

3. *In quantum sunt principium gubernationis respectu aliquarum rerum*; quibus verbis indicatur ratio, cur cultus et honor praestandus sit.

II. Obiectum observantiae. 1. *Obiectum materiale* sunt omnes actus, quibus colimus terminum cui huius virtutis, in quantum gaudet potestate nos regnandi ; non vero in quantum exercet hanc potestatem, cum ut talis postulet a nobis actum obedientiae.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti propter excellentiam principii gubernationis, plus minusve hisce personis competentem. Et ita distinguitur observantia a pietate, quae suam rationem formalem habet in esse principii ; observantia vero in excellentia seu dignitate principii. *Obiectum formale proximum* est specialis honestas elucens in reddendo hoc debito.

III. Vitia opposita. Observantiae opponitur quodlibet peccatum sive omissionis sive commissionis irreverentiae ; idque sive internum sive externum sive per defectum sive per excessum.

IV. Species observantiae. Quum tot sint gradus diversi excellentiae

' Ari), praed. n. 77 (t. 6, p. 459).-----'. Philipp. II, 3. ----- * Rom. XII, 10

et dignitatis eorum, quos observantia respicit, haec virtus non est species infima, sed subalterna, divisa in plures species infimas, quarum tamen tres tantum speciale obtinent nomen scilicet *dulia*, *hyperdulia* et *obedientia*; dum ceterae commune nomen observantiae specialis seu urbanitatis sibi vindicant. De tribus prioribus sequentia accipiantur:

1. *Dulia* (graece *δοῦλα*) etsi vi vocis significat servitutem, sicque ad nativam vocis significationem quod attinet, est species illa infima observantiae, qua servus colit dominum; iam dudum apud theologos designat illam observantiae speciem, qua propter excellentiam supernaturalem, colimus et honoramus angelos atque sanctos in coelo, excepta B. Maria Virgine, cuius cultus nomine *hyperduliae* gaudet (can. 1255, § 1).

2. *Hyperdulia* (ab *ὑπέρ* i. e. supra, et *δουλέω* i. e. servire) est species illa observantiae, qua honoramus atque colimus B. Mariam Virginem propter specialem et singularem dignitatem maternitatis divinae. Estque haec virtus probabilius specie distincta a *dulia*, quia, ut docet Angelicus, « ubi alia est ratio debiti, ibi necesse est, quod sit alia virtus, quae debitum reddat » (2. 2, q. 103, a. 3).¹

3. *Obedientia*. a) *Notio*. Obedientia, quasi obaudientia, lato sensu sumitur pro omni adimplentione praecepti, etiam quando non fit cum intentione illud adimplendi; at vero sensu stricto et prout est virtus specialis definitur: Virtus moralis inclinans subditum ad obtemperandum honesto praecepto legitimi superioris, quia et quatenus est praeceptum tale. Dicitur:

a) *Honesto praecepto*; ad indicandum obiectum materiale obedientiae.

d) *Legitimi superioris*; ad indicandum praeceptum honestum esse obiectum materiale virtutis obedientiae huius subditi.

γ) *Quia et quatenus est praeceptum tale*; ad indicandum obiectum formale obedientiae; seu ad indicandum praeceptum sub hoc respectu tantum esse obiectum materiale obedientiae.

b) *Obiectum*. a) *Obiectum materiale* constituunt omnia praecepta, quae et quatenus a legitimo superiore imponuntur, sive praecepta sunt expressa sive tacita. « Voluntas enim, ait Angelicus, superioris, quocumque modo innotescat, est quoddam tacitum praeceptum; et tanto videtur obedientia promptior, quanto expressum praeceptum obediendo praevenit, voluntate superioris intellecta » (S. Thom. 2. 2, q. 104, a. 2). « Obiectum (obedientiae).... est.... praeceptum superioris cuiuscumque, vel expressum, vel interpretativum, scilicet simplex verbum praelati, eius indicans voluntatem, cui obedit promptus obediens » (S. Thom. 2. 2, q. 104, a. 2, ad 2).¹

¹. Cfr. Salmon, Arb. praed. n. 78 (t. 6, p. 459); Haine, De Hyperdulia, Proleg. § 5, n. 10, p. 33 ined. — 6 incl.); Syivius, Tn 2. 2, q. 103, a. 4. ----- Cfr. Salmon, Arb. praed. n. 80. (t. 6, p. 461); Bim.Uart, d. 2, a. I, dico 2; Pesch, n. 257-260 incl.

Quodsi superior non praecipit neque expresse neque tacite, vel praecipit ultra suam legitimam auctoritatem, huiusmodi desideria aut praecepta proprie non constituunt obiectum materiale obedientiae; eorumque exsecutio est in subdito formaliter actus illius virtutis, e cuius obiecto formali movetur v. g. observantiae, pietatis, religionis etc. Reductive autem referri possunt huiusmodi actus ad virtutem obedientiae, in quantum ponuntur ex affectu perfecte sese disponendi et praeparandi ad impletionem praecepti, et auferendi periculum inobedientiae praecepto legitime imposito.

β) Obiectum formale remotum est ratio debiti oriens e legitima superioris potestate praecipendi. Inde patet, ex una parte non omnem adimpletionem praecepti legitimi superioris formaliter esse actum virtutis obedientiae, sed tantum, si impletio fit e motivo obedientiae; ex altera parte neque esse peccatum inobedientiae, si ex alio motivo adimpletur praeceptum, nisi actus obedientiae e motivo obedientiae esset praescriptus. *Obiectum formale proximum* est specialis honestas elucens in reddendo hoc debito.

3. *Vitia opposita.* Obedientiae opponitur peccatum *inobedientiae*: notes tamen transgressionem praecepti tunc tantum peccatum inobedientiae esse, cum praeceptum e motivo obedientiae latum est; quod saepius locum non habet (n. 148).

PUNCTUM V.

De veritate.

I. Notio veritatis. X^{critas} seu veracitas est virtus moralis inclinans 401 hominem ad suum iudicium fideliter significandum ad extra (S. Thom. 2. 2, q. 109, a. 1). Dicitur:

1. *Ad suum iudicium*, i. e. conceptus, quos in mente de aliqua re habet.

2. *Fideliter significandum ad extra*, i. e. conformiter ad suam mentem communicandum cum aliis.

II. Obiectum veritatis. 1. *Obiectum materiale* efformant omnes modi, 402 quibus aliquid communicari potest sive sint signa, sive verba, sive scripta, sive facta.

2. *Obiectum formale remotum* est specialis ratio debiti significandi aliis veritatem (S. Thom. 2. 2, q. 109, a. 3); *formale proximum* est specialis honestas elucens in reddendo debito.

III. Vitia opposita. Veritati opponitur omnis actus manifestationis 403 disconveniens cum conceptu interno; vocatur hic actus *mendacium*, si fit verbis, signis vel scriptis; *simulatio*, si factis consistit.

Nota. Cum veritate coincidit *simplicitas interna*. « Simplicitas, inquit Angelicus, dicitur per oppositum duplicitati, qua scilicet aliquis aliud habet in corde, et aliud

ostendit exterius; et sic simplicitas ad hanc virtutem (axi veritatem) pertinet» (2, 2, q. 109, a. 2, ad 4). *

PUNCTUM VI.

De gratitudine.

404 1. Notio gratitudinis. Gratitude seu gratia definiri potest: Virtus moralis inclinans hominem ad actus, quibus gratiae exhibentur benefactori suo qua tali. Dicitur:

1. *Ad actus, quibus gratiae exhibentur*; quibus verbis indicatur obiectum materiale gratitudinis.

2. *Benefactori suo qua tali*; quo assignatur obiectum formale; hac enim ratione gratitudo distinguitur tum a pietate, qua colimus parentes, tum ab observantia, qua colimus personas dignitate excellentes (S. Thom. 2. 2, q. 106, a. 1, ad 2).

405 II. Obiectum gratitudinis. 1. *Obiectum materiale* sunt omnes actiones, quibus hoc debitum redditur, quaeque ad tres reduci possunt, nimirum i. agnoscere acceptum beneficium; 2. laudare benefactorem atque agere ipsi gratias; 3. retribuere pro loco et tempore secundum facultatem (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 107, a. 2 et q. 106, a. 4-6 inch).¹

2. *Obiectum formale remotum* est specialis ratio debiti, non quidem stricti, sed honesti erga benefactorem qua talem, orientis ex accepto beneficio (S. Thom. 2. 2, q. 106, a. 1, ad 2). Hac enim ratione gratitudo distinguitur tum a pietate, qua colimus parentes, tum ab observantia, qua colimus personas dignitate praecellentes (S. Thom. 2. 2, q. 106, a. 1), et patet, eam esse virtutem specificè ab iis distinctam. *Obiectum formale proximum* est specialis honestas, elucens in reddendo hoc debito.

406 III. Vitia opposita. Gratitude opponitur *ingratitude*; quae tamen tunc tantum habetur, quando actus positus vel actus alicuius omissio e motivo gratitudinis prohibentur.

PUNCTUM VII.

De vindicatione.

407 I. Notio vindicationis. Vindicatio est virtus moralis inclinans hominem privatum ad petendam ultionem iniuriae illatae, per debitam poenam, secundum praescriptum rectae rationis fide illustratae. Dicitur:

i. *Inclinans hominem privatum*; ita indicatur subiectum huius virtutis;

¹. *Simplicitas extrinseca* in vestibulis, cet. iuxta D. Th. 2. 2, q. 169, a. 1, in corp, pertinet ad virtutem, quae dicitur *modestia cultus*, de qua infra; cfr. 5. *Petrus Damiani*, Opusc. 45 (M. P. L. 145 col. 695-794 incl.); Bened. XIV. De can. et beat. SS. l. 3, c. 24, n. 11; 12 (Ed. Patav. 1743. t. 3, p. 211-213 incl.).----- a. Cfr. Salmon, Arb. praed. n. 81; Pesch, n. 282-284 incl.

c quam virtute persona publica teneatur ad ultionem iniuriae, vide n. 382.

2. *Ad petendam ultionem iniuriae illatae per debitam poenam* etc.; quibus verbis assignatur obiectum materiale.

II. Obiectum vindicationis. 1. *Obiectum materiale* constituunt omnes 408 actus, quibus homo privatus petit, ut debita poena iniurianti infligatur a legitima auctoritate publica. Unde virtutis vindicationis obiectum materiale non est executio ipsa poenae debitae; nam huiusmodi actus est homini privato inhonestus, quia potestate legitima ad puniendum caret. Et quia homo magis inclinatur ad maiorem quam ad remissionem ultionem, virtus vindicationis imprimis servit ad moderandum appetitum vindictae.

2. *Obiectum formale remotum* est specialis ratio debiti ad petendam ultionem iniuriae illatae: *formale proximum* est specialis honestas elucens in petendo hoc debito (S. Thom. 2. 2, q. 108, a. 1 et 2).

III. Vitia opposita. Vindicationi opponuntur omnes actus, quibus vel 409 nimia poena vel indebite remissior aut indebite nulla poena petitur. Attamen quoad omissionem petitionis poenae animadvertendum, saepe perfectius esse condonare iniuriam sicque propter altius bonum omittere vindicationis petitionem; at vero non semper, cum ratio supematuralis dictet, aliquando propter bonum sive communitatis sive ipsius delinquentis poenam esse expetendam.

PUNCTUM VIII

De liberalitate.

1. Notio liberalitatis. Liberalitas est virtus moralis inclinans hominem 410 ad elargiendas pecunias et res pecunia aestimabiles secundum praescriptum rationis fide illustratae.

II. Obiectum liberalitatis. 1. *Obiectum materiale remotum* sunt pe- 411 cuniae et res pecunia aestimabiles, dum *proximum* constituunt affectus animi erga obiectum remotum.

2. *Obiectum formale remotum* est specialis ratio debiti elargiendarum divitiarum. Ita distinguitur liberalitas a *miserericordia*, quae ut motivum habet indigentiam proximi, et a *beneficientia*, quae agit ex amore, dum liberalitas procedit ex moderatione affectus erga divitias. *Formale proximum* est specialis honestas elucens in reddendo hoc debito (S. Thom. 2. 2, q. 117, a. 1).

III. Vitia opposita. Liberalitati opponuntur: per defectum *avaritia*, 412 qua quis omittit elargiri divitias iuxta debitum honestatis; per excessum *prodigalitas*, qua quis divitias elargitur plus quam permittit, aut ei cui non permittit praescriptum rationis fide illustratae.

PUNCTUM IX.

De affabilitate.

- 413 I. Notio affabilitatis. Affabilitas est virtus moralis inclinans hominem ad conversandum cum proximo decenter atque grate, iuxta praescriptum rationis fide illustratae. Dicitur:
1. *Ad conversandum*, i. e. in communi convictu relate ad vitam sociale.
 2. *Decenter atque grate etc.*, i. e. prout conditio personarum atque circumstantiae hoc exigunt.
- 414 II. Obiectum affabilitatis. 1. *Obiectum materiale* sunt omnia externa dicta et facta, quibus constat conversatio cum proximo (S. Thom. 2. 2, q. 114, a. 1).
2. *Obiectum formale remotum* est specialis ratio debiti ex honestate, qua sociis vitae debetur conversatio decens et grata; et ita distinguitur affabilitas ab *amicitia*, quae ex benevolentia agit. *Obiectum formale proximum* est specialis honestas relucens in reddendo hoc debito.
- 415 III. Vitia opposita. Affabilitati opponuntur: per defectum *litigium*, quo quis alteri praeter debitum contradicit; per excessum *adulatio*, qua quis nimis alteri placere desiderat, praeter debitum ipsum laudando (S. Thom. 2. 2, q. 115-116).

Articulus III.

De fortitudine.

Dicemus *primum* de ipsa fortitudine, *deinde* de eius partibus.

§ I. De ipsa fortitudine.

- 416 1. Notio fortitudinis. Fortitudo, quae est tertia virtus cardinalis, quaeque dignitate vincitur a prudentia et iustitia, superat vero temperantiam, definiri potest: Virtus moralis inclinans hominem ad moderandas passiones timoris et audaciae in sustinendis atque aggrediendis periculis mortis. Dicitur:
1. *Ad moderandas passiones timoris et audaciae*; ita indicatur, fortitudinis esse, ut homo media via procedat inter nimium timorem nimiamque audaciam.
 2. *In sustinendis atque aggrediendis periculis mortis*; quibus verbis indicatur obiectum, circa quod passiones sunt moderandae.
- 417 II. Obiectum fortitudinis. 1. *Obiectum materiale remotum* fortitudinis *proprium* et *primarium* sunt pericula mortis; attamen « quia, ut ait

S. Thomas, « qui stat firmus contra maiora, consequens est, quod stet firmus contra minora » (S. Thom. 2. 2, q. 123, a. 2), secundo fortitudo se extendit ad minora quoque pericula (S. Thom. 2. 2, q. 123, a. 4). *Obiectum materiale proximum* sunt motus timoris et audaciae. Etenim fortitudo inclinatur ad servandum medium rationis fide illustratae in periculis mortis ; porro passiones, per quas homo abducitur ab hoc medio, sunt timor, « qui importat recessum quemdam a malo, difficultatem habente » (S. Thom. 2. 2, q. 123, a. 3), et audacia, qua appetitus insurgit in malum terribile, ut hoc superet.

2. *Obiectum formale remotum* est firmitas animi in moderandis passionibus timoris et audaciae, mediis in periculis mortis; *formale proximum*, specialis honestas elucens in praedicta firmitate.

III. Actus fortitudinis sunt duo, nimirum *sustinere* et *aggredi*. Nam 418 aliquando recta ratio dictat, ut cum periculo mortis *aggrediamur* adversarios boni, ut arceantur atque cesset boni impugnatio ; aliquando vero et saepius, ut patienter pericula talia *sustineamus* propter bonum virtutis, a quo nunquam, ne propter ea quidem removenda, recedendum est. Hic ultimus actus, scilicet *sustinere*, est principalis. Etenim, « aggredi pertinet ad fortitudinem secundum quod moderatur audaciam ; sed *sustinere* sequitur repressionem timoris » (S. Thom. 2. 2, q. 123, a. 6). Atqui « Fortitudo est magis circa timores reprimendos, quam circa audacias moderandas; difficilius enim est timorem reprimere, quam audaciam moderari, eo quod ipsum periculum, quod est obiectum audaciae et timoris, de se confert aliquid ad repressionem audaciae, sed operatur ad augmentum timoris. »

Quum virtus cardinalis fortitudinis versetur circa quaecumque pericula mortis, quae quatenus talia sunt omnia eiusdem speciei, ipsa caret partibus subiectivis (S. Thom. 2. 2, q. 128, art. unie.). Actus autem praecipuus fortitudinis maxime elucet in *martyrio* ; quare de eo quaedam annotare volumus.

1. *Notio martyrii*. Martyrium vi vocis — a voce graeca *μαρτύρων* enim derivatur — testimonium quodeumque significat; usu autem dudum receptum est, ut hac voce per antonomasiam designetur supernaturalis fortitudinis actus, quo singulare testimonium perhibetur pro veritate fidei Christianae, quique definiri potest: Voluntaria perpessio cruciatus de se lethalis pro fide Christi ; quae definitio magis patecet ex conditionibus assignandis.

2. *Conditiones martyrii* aliae sunt a parte *cruciatus*, scilicet ut sit de se lethalis ; aliae a parte *martyris*, nimirum ut voluntarie et e motivo supernatural! perpessionem cruciatus subeat ; aliae a parte *persecutoris*,

scilicet ut sit distinctus a cruciando, et cruciatum ex odio in Christi fidem infligat. Itaque requiritur:

a) *Ut cruciatus sit de se lethalis.* « Martyr dicitur, » ait S. Thomas, « quasi testis fidei Christianae per quam visibilia pro invisibilibus contemnenda proponuntur » (S. Thom. 2. 2, q. 124, a. 4). Porro quamdiu homo non subit cruciatum de se lethalem, non ostendit opere, se cuncta corporalia despiciere. Non autem e communiore sententia expostulatur, ut de facto mors sequatur; haec est tantum sequela naturalis martyrii, et non ad eius essentiam pertinet. Hoc patet tum e praxi Ecclesiae, quae v. c. S. Ioannem Evangelistam ut martyrem colit, quia voluntarie pro fide Christi perpessus est cruciatum de se lethalem, quamvis per miraculum illaesus exierit e dolio ferventis olei; tum e ratione; qui enim cruciatum de se lethalem patitur, etiamsi omnipotentia divina mortem impediat, opere ostendit, se cuncta temporalia pro fide Christi despiciere, in quo formaliter actus eximius fortitudinis existit.

b) *Ut perpessio cruciatus sit voluntaria.* Ubi enim voluntarium deest, deest quoque actus honestus in genere. Quare quamvis haec conditio, prout martyrium est baptismus sanguinis, non requiratur pro parvulis, requiritur tamen pro adultis, in quibus martyrium semper debet esse actus honestus. Voluntarium huius cruciatus actuale optimum est, sufficit quoque voluntarium virtuale; de habitualis voluntarii sufficientia disputant auctores.

c) *Ut perpessio voluntaria cruciatus accipiatur e motivo supernaturali,* nempe pro testanda fide Christi. Martyrium enim est testimonium Christo exhibitum: iam vero qui moritur, sed non pro fide Christi, Christo non exhibet testimonium. Requiritur igitur, ut veritas, quam martyr suo cruciatu testatur, sit veritas a Christo edocta. Unde sequitur, non esse coram Ecclesia martyrem, qui moritur ad vitandum peccatum, quod putat erronee esse peccatum (S. Thom. 2. 2, q. 124, a. 5; Suppi, q. 69, a. 6, ad 9).

d) *Ut alter ex odio in Christi fidem cruciatum infligat.* Martyrum enim est sollemne testimonium pro fide Christi, ut patet ex verbis Christi; quapropter ab altero in odium Christi affligenda est mors; secus non habetur testimonium.

Disputatur, utrum necne milites, qui in bello sacro pro defendenda fide pugnantes occiduntur, vero sensu martyres dici queant. Alii negant, cum natura martyrii, utpote actus praestantissimus fortitudinis et imitatio passionis Christi, exigere videatur, ut sine aggressionem patienter sustineatur perpessio cruciatus de se lethalis. Accedit praxis Ecclesiae, quae

’. Matth. X. 32-39

hos milites numquam ut martyres colit. Alii vero affirmant, quum milites aggrediendo et defendendo magis Ecclesiam et Christum defendere videantur quam seipsos ; et praxim Ecclesiae explicare conantur ex difficultate inquirendi, e quonam motivo, divino an humano, milites pugnasent.

Coroll. Nec miles in quovis IxHlo, nec sacerdos, nec religiosa, quae in officiis sui muneris aut caritatis obeundis succumbit, martyr dicendus est, immo nec sacerdos, qui falso accusatus de homicidio et sese liberare valens violando sigillo sacramentali, ad mortem damnatur ; catisa statutae mortis a parte iudicis non est causa ✕ sed existimatum homicidium. Attamen omnes isti, qui in suo officio adimplendo ex motivo supernatural! succumbunt, quamvis non sint martyres, vere exercere dicendi sunt actum perfectissimum virtutis fortitudinis : immo perfectissimum ponunt actum caritatis secundum verba ✕ : Maiorem hac dilectionem nemo habet ut animam ponat quis pro amicis suis ! ; sed actus ille non est martyrium, quod theologi vocant baptismum sanguinis.

3. *Effectus martyrii*, a) *In iusto* efficit gratiam sanctificantem secundam, et remissionem omnium culparum venialium, de quibus poenitet, etiamsi attritio sine martyrio ad earum remissionem non sufficeret, et ablationem omnium poenarum temporalium.

b) *In peccatore* martyrium efficit gratiam sanctificantem primam et remissionem peccati tum originalis, si nondum est remissum, tum personalis mortalis, et ablationem poenarum aeternarum ceterosque effectus pro iusto assignatos.

Peccata venialia, quibus adhaerens martyr moreretur, ei quoad culpam remittuntur primo actu caritatis, quem elicit statim post exitum ex hac vita (S. Thom. De malo, q. 7, a. 11 ; S. Alf. Op. dogm. ed. Walter, t. 1 p. 672), et cum martyrem nihil ab ingressu in aeternam beatitudinem remorari queat, poenae temporales pro hisce venialibus residuae, auferuntur adhuc vi martyrii perpassi ; eadem ratione, qua sacramentum Baptismi aufert has poenas in iis adultis, qui cum affectu ad venialia baptizati, statim, nullo peccato post Baptismum patrato, e vita decederent.

Nota. De conditione in martyre postulata, ut effectus martyrii obtineat, et de modo, quo martyrium suos effectus producat, cfr. tr. de. Baptismo.

§ II. De partibus fortitudinis.

Cum haec virtus versetur circa quaecumque pericula mortis, quae 419 quatenus talia plane eiusdem sunt speciei, caret partibus *subiectivis*. Quapropter dicendum restat de partibus *potentialibus*.

« *Ad actum aggrediendi*, inquit Angelicus, duo requiruntur; quorum primum pertinet ad animi praeparationem, ut scilicet promptum animum

habeat ad aggrediendum » 2. 2, q. 128, art. unie.). Ad hoc autem datur *magnanimitas* (S. Thom. 1. c.). « Secundum autem pertinet ad operis executionem, ne scilicet aliquis deficiat in executione illorum, quae fiducialiter inchoavit » (S. Thom. 1. c.). Et ad hoc ponitur *magnificentia* (S. Thom. 1. c.). « Ad alium autem actum fortitudinis, qui est *sustinere*, (similiter) duo requiruntur; quorum primum est, ne difficultate imminentium malorum animus frangatur per tristitiam, et decidat a sua magnitudine » (S. Thom. 1. c.). Et quantum ad hoc datur *patientia* (S. Thom. 1. c.). « Aliud autem est, ut ex diuturna difficilium passione homo non fatigetur usque ad hoc quod desistat » (S. Thom. 1. c.). Et ideo ponitur *perseverantia* (S. Thom. 1. c.). Porro hae quatuor partes, etsi prout « coarctantur ad propriam materiam fortitudinis, scilicet ad pericula mortis (S. Thom. 1. c.), sint partes integrales huius virtutis, tamen « si... referantur ad aliquas alias materias, in quibus est minus difficultatis, erunt virtutes distinctae a fortitudine secundum speciem suam » (S. Thom. 2. 2, q. 128, art. unie.). Quibus notatis, de singulis partibus seorsum dicemus.

PUNCTUM I.

De magnanimitate.

420 I. Notio magnanimitatis. Magnanimitas est virtus moralis inclinans hominem ad operanda magna, magnoque honore digna, quatenus talia. Dicitur:

1. *Ad operanda magna, magnoque honore digna*; quibus indicatur obiectum, circa quod haec virtus versatur.

2. *Quatenus talia*; et ita indicatur ratio, sub qua haec opera a magnanimitate attinguntur.

421 II. Obiectum magnanimitatis. 1. *Obiectum materiale* constituunt omnia opera in quocumque genere virtutum magna, atque consequenter quatenus talia magno honore digna. Porro, quia magnis operibus debetur magnus honor, ad virtutem quoque magnanimitatis consequenter et secundario pertinet moderari appetitum honoris. Quare inclinat ad parvos honores contemnendos, quum magnis operibus maiores debeantur; contra inclinat ad magnos honores admittendos iuxta debitam mensuram rationis; scilicet non propter ipsos honores, sed in quantum magnis operibus debentur; atque ita ut neque animum extollat in iis accipiendis, neque propter eorum defectum a virtute desistat (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 129, a. 1 et a. 2, corp, et a. 3).¹

¹. Cfr. Saimant. Arb. praed. n. 98 (p. 472), Billuart, diss. 2, a. 2.; de praecipuis actibus huius virtutis, quos enumerat Stagyrta in 4 Ethic, c. 3, legantur omnino D. Thom. in 4 Ethic, c. 3, l. 9-10; Saimant, l. c. n. 99 (p. 472-3); Lessius. De iure et iust. n. 14-17 incl.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio magnitudinis horum operum, et ita patet, hanc virtutem specificè differre ab iis virtutibus, quae idem obiectum materiale attingunt ; considerat enim hoc obiectum sub respectu magnitudinis, quod ipsi soli proprium est. *Obiectum formale proximum* est specialis honestas elucens in operandis magnis magno honore dignis.

HI. Vitia opposita. Per excessum opponuntur magnanimitati *prae-* 422
sumptio, qua quis magna supra vires aggreditur; *ambitio*, qua quis inordinate appetit honorem ; *inanis gloria*, qua quis inordinate appetit gloriam. Per defectum opponitur *pusillanimitas* seu nimia diffidentia, qua quis refugit opera magna, honores et gloriam sibi debitam (S. Thom. 2. 2, q. 130-133; S. Alf. Theol. mor. V, 66).

PUNCTUM II.

De magnificentia.

1. Notio magnificentiae. Vi vocis magnificentia denotat aliquid ma- 423
gnum facere. Facere autem significare potest actionem immanentem, vel transeuntem seu actionem in re exteriori (S. Thom. 2. 2, q. 134, a. 2). Hoc ultimo sensu hic sumitur; quare magnificentia optime definitur: Virtus moralis inclinans hominem ad magna opera proportionatis sumptibus exsequenda. Dicitur: *ad magna opera proportionates sumptibus exsequenda*: quibus indicatur huius virtutis esse: medium rationis servare inter magnitudinem operum et sumptuum adhibitionem.

II. Obiectum magnificentiae. 1. *Obiectum materiale remotum* sunt 424
opera magna quatenus sunt exsequenda magnis sumptibus; *proximum* vero constituunt actiones, quibus hi sumptus in executione magnorum operum dividuntur.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debitae proportionis inter opera magna et inter sumptus eis exhibendos; *proximum* vero est specialis honestas elucens in magnis illis operibus proportionatis sumptibus exsequendis ; recta ratio enim dictat, ut, ubi opera magna facienda sunt, copiosae quoque ad hunc finem erogentur pecuniae ; puta si construenda sunt templa, monasteria, aedificia publica (S. Thom. 2. 2, q. 134, a. 1).

III. Vitia opposita. Per defectum opponitur *parvificentia*, qua quis 425
non sufficientes erogat sumptus relate ad magnitudinem operis, vel opus facit non satis magnum (S. Thom. 2. 2, q. 135, a. 1) ; per excessum *consumptio*, qua quis sumptus erogat supra vires vel opus facit nimis magnum (S. Thom. 2. 2, q. 135, a. 2).

PUNCTUM III.

De patientia.

426 I. Notio patientiae. Patientia est virtus moralis inclinans hominem ad moderandam tristitiam in sustinendis malis infra pericula mortis. Dicitur: *in sustinendis malis infra pericula mortis*; quibus indicatur, eam esse partem potentialem fortitudinis.

427 II. Obiectum patientiae, i. *Obiectum materiale remotum* sunt actiones externae, ut verba et corporis gestus, quibus externe interna tristitia manifestatur; *proximum* vero sunt interni sensus tristitiae in sustinendis malis infra pericula mortis.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti ne mentem tristitiae succumbere sinamus (S. Thom. 2. 2, q. 136, a. 1); *proximum* autem est specialis honestas elucens in moderatione tristitiae.

428 III. Vitia opposita. Per defectum opponitur *impatientia*, qua quis plus aequo tristitiae indulget, quaeque solet ducere ad lamentationes, iram etc.; per excessum *insensibilitas*, qua quis malis sive propriis, sive alienis, minus movetur quam praescribit recta ratio.

PUNCTUM IV.

De perseverantia.

429 I. Notio perseverantiae. Perseverantia est virtus moralis inclinans hominem ad persistendum in bonis operibus usque ad terminum a ratione praescriptum, non obstante difficultate, quae ex eorum diuturnitate oritur. Dicitur: *non obstante difficultate, quae ex eorum diuturnitate oritur*; quibus indicatur materia huius virtutis, ut distincta a materia patientiae.

430 II. Obiectum patientiae. 1. *Obiectum materiale remotum* sunt omnia opera bona, quatenus diuturna; *proximum* vero est difficultas, quae e diuturnitate profluit.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti ne vincamur difficultate diuturnitatis; *proximum* autem specialis honestas elucens in vincenda huiusmodi difficultate.

431 III. Vitia opposita. Per defectum opponitur *mollities*, qua quis, propter difficultatem diuturnitatis operis, ab eo contra rationem recedit (S. Thom. 2. 2, q. 138, a. 1); per excessum *pertinacia*, qua quis persistit in opere suscepto, inhaerendo proprio sensui contra rationem (S. Thom. 2. 2, q. 138, a. 2).

Articulus IV.

De temperantia.

Virtuti cardinali temperantiae plures annectuntur partes subiectivae. intégrales et potentiates, quae longiorem expostulant expositionem. Unde claritatis causa hanc materiam distinguimus in quattuor articulos, qui sunt: 1° de temperantia in genere; 2° de partibus subiectivis temperantiae; 3° de partibus integralibus temperantiae; 4° de partibus potentialibus temperantiae.

§ I. De temperantia in genere.

I. Notio temperantiae. Quarta tandem et ultima virtus cardinalis, 432 ordine dignitatis, est temperantia, quae quidem « secundum communitatem suae significationis..... non est virtus specialis, sed generalis; quia nomen temperantiae significat quamdam temperiem, i. e. moderationem, quam ratio ponit in humanis operationibus et passionibus; quod est commune in omni virtute morali » (S. Thom. 2. 2, q. 141, a. 2). At vero, « si... consideretur antonomastice temperantia, secundum quod refrænat appetitum ab his, quae maxime alliciunt hominem, sic est specialis virtus » (S. Thom. 1. c.). Temperantia autem quae est virtus cardinalis specialis definiri potest: Virtus moralis inclinans hominem ad moderandam delectationem tactus et gustus in conservatione speciei et individui. Dicitur:

1. *Delectationem tactus*, i. e. illam delectationem, quae natura sua actionibus conservandi speciem et individuum est annexa.

2. *Delectationem gustus*, i. e. illam delectationem, quae tendit ad augendam priorem, v. g. delectationem saporis cibi aut potus (S. Thom. 2. 2, q. 141, a. 5).

II. Obiectum temperantiae. 1. *Obiectum materiale remotum* sunt in- 433 clinationes, quae inserviunt ad conservationem speciei, et res, quae ad conservationem individui conferunt; *materiale proximum* constituunt actus, quibus species propagatur et individuum conservatur.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti ne in usu harum rerum ultra mensuram a recta ratione praescriptam progrediamur: *formale proximum* est specialis honestas elucens in moderanda delectatione tactus et gustus relate ad actus conservandi speciem et individuum.

III. Vitia opposita. Per excessum opponitur *insensibilitas*, qua quis 434 ubi ratio illud praescribit, renuit actus delectabiles ponere (S. Thom. 2. 2, q. 142, a. 1); per defectum opponitur *intemperantia*, qua quis quaereret actiones delectabiles prohibitas aut in se, aut quoad modum, aut quoad tempus, aut quoad gradum.

§ II. De partibus subiectivis temperantiae.

Partes subiectivae temperantiae enumerantur tres : abstinentia, sobrietas et castitas.

PUNCTUM I.

De abstinentia.

435 I. Notio abstinentiae. Abstinentia est virtus moralis inclinans hominem ad moderandam delectationem tactus et gustus in usu cibi et potus non inebriantis. Dicitur:

1. *Delectationem tactus et gustus*, i. e. ut supra indicavimus, delectationem, quae profluit sive ex usu cibi et potus ut sic, sive e sapore speciali huius cibi aut potus.

2. *lix usu cibi et potus non inebriantis*; quibus verbis distinguitur abstinentia a sobrietate, quippe quae pro speciali difficultate in usu potus inebriantis vincenda data est.

436 II. Obiectum abstinentiae, i. *Obiectum materiale remotum* constituunt ipsi cibi et potus non inebriantes; *proximum* vero sunt delectationes tactus et gustus, qui in eorum usu exoriuntur.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti in usu harum rerum conservandi medium rectae rationis; *proximum* vero est specialis honestas elucens in moderanda delectatione tactus et gustus in usu cibi et potus non inebriantis.

437 III. Vitia opposita Per defectum opponitur *gula* stricte dicta seu crapula, qua quis cibo et potu non inebrianti utitur supra mensuram rectae rationis; per excessum opponitur *nimia abstinentia*, qua quis abstinet ab eorum usu contra rectam rationem (S. Thom. 2. 2, q. 148).

PUNCTUM II.

De sobrietate.

438 I. Notio sobrietatis. Sobrietas est virtus moralis inclinans hominem ad moderandam delectationem tactus et gustus in usu potus inebriantis. Dicitur *in usu potus inebriantis*, quibus indicatur specifica eius distinctio ab abstinentia. Specialis enim honestas invenitur in praecavendo, ne specialis delectatio potus inebriantis contra rectam rationem admittatur.

439 II Obiectum sobrietatis. 1. *Obiectum materiale remotum* constituunt potus inebriantes; *proximum* vero delectationes tactus et gustus in usu potus inebriantis.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti conservandi medium

delectationis in usu potus inebriantis; *proximum* est specialis honestas elucens in moderanda hac delectatione.

III. Vitia opposita. Per defectum opponitur *ebrietas*, qua quis utitui 444) potu inebrianti supra mensuram a recta ratione admissam ; per excessum *nimia sobrietas*, qua quis contra rectam rationem a potu inebriante abstinet.

Nota. Circa virtutes abstinenciae et sobrietatis observandum est, in hisce mensuram rationis statui debere e fine ciborum et potuum, atque delectationum, quae ipsorum usui annectuntur. Porro hic finis est conservatio valetudinis corporis, et idonea dispositio mentis ad agendum. Quare recta ratio postulat, ut in utendis cibo et potu tamquam finis et primario appetantur conservatio valetudinis corporis et idonea dispositio mentis ad agendum ; dum delectationes annexae licite appetuntur, sed secundario tantum et tamquam medium ad finem. Quare merito damnata fuit ab Innocentia XI prop. 8. « Comedere et bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini; quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui ».

PUNCTUM III.

De castitate.

1. Notio castitatis. Castitas dicitur a *castigando*, quia respicit motus 441 et operationes, quae maxime castigari seu refraenari debent (S. Thom. 2. 2, q. 151, a. 1). Est autem castitas: Virtus moralis inclinans hominem ad temperandum appetitum et usum venereorum.

II. Obiectum castitatis. 1. *Obiectum materiale remotum* sunt appe-442 litus et usus venereorum; *proximum* sunt actus temperandi praedicta.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti in temperandis appetitu et usu venereorum; *proximum* est specialis honestas in eis temperandis relucens (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 151, a. 2).

III. Divisio castitatis. Castitas dividitur:

1. Ratione *subiecti* in *iuvenilem*, *coniugalem* et *vidualem*. *Iuvenilis* 443 est, qua iuvenes ante matrimonium ab omni actu venereo abstinent. *Coniugalis* est, qua coniuges excludunt omnes actus venereos ipsis illicitos, licitos autem prudenter moderantur. *Vidualis* est, qua quis tempore viduitatis abstinet ab omnibus venereis.

2. Ratione *obiecti* in *castitatem communem* et *virginitatem*, prout moderatur, vel secundum dicenda excludit venerea.

Nota. Ad castitatem refertur *pudicitia*, quae moderatur actus, qui ad venerea ordinantur, cuiusmodi sunt aspectus, oscula, amplexus, tactus inhonesti (S. Thom. 2. 2, q. 151, a. 4).

444 IV. Vitia opposita. Castitati opponitur *luxuria*, quae est inordinatus appetitus et usus venereorum; ad eam etiam refertur *impudicitia*. Ex actibus autem luxuriae alii peccaminosi sunt, quia non ordinantur ad generationem; alii prohibentur, quia non ordinantur ad generationem debitam. Priores dicuntur fieri *contra*, posteriores *iuxta* naturam. Species luxuriae *iuxta* naturam sunt: fornicatio, adulterium, incestus, sacrilegium carnale, stuprum et raptus. Species *contra* naturam sunt: pollutio, sodomia, bestialitas et concubitus innaturalis cum persona diversi sexus. De *virginitate* uberius dicemus, ubi de cultu virtutum.

§ III. De partibus integralibus temperantiae.

445 Partes *integrates* temperantiae sunt: *honestas* et *verecundia*. Etenim sicut omnis virtutis, sic etiam temperantiae duplex est officium: obiectum suum, in casu honestatem in conservando individuum et speciem, prosequi; et huic obiecto contraria fugere. Ut autem perfecte hoc duplex officium exsequatur, temperanter agens duplicem quoque animi affectionem habere debet, unam, qua inclinatur in honesta, alteram qua horret turpia: virtus enim temperantiae fortissimum appetitum moderari debet. Et sic patet, temperantiam duas habere partes intégrales, quarum una honestas, altera verecundia nominatur. Itaque:

I. *Honestas* est affectio animi, qua inclinatur homo ad honesta pulchra; et ita intellecta honestas multum confert, ut temperantia turpia, quae pulchritudini honestatis contrariantur, fugiat (S. Thom. 2. 2, q. 145).

II. *Verecundia* est animi affectio, qua horret homo exprobrabilia quatenus talia. Quia vero temperantiae est honestatem servare in iis actibus, quibus homo animalibus similis est, quique contra rectam rationem positi, homini maxime exprobrabiles sunt, patet, verecundiam esse animi dispositionem multum cooperantem ad perfectionem temperantiae.

§ IV. De partibus potentialibus temperantiae.

446 Partes potntiales temperantiae sunt: mansuetudo, clementia et modestia; cuius (scilicet modestiae) species numerantur: humilitas, studiositas, modestia morum, eutrapelia et modestia cultus.

PUNCTUM I.

De mansuetudine.

447 I. Notio mansuetudinis. Mansuetudo est virtus moralis inclinans hominem ad moderandam iram iuxta praescriptum rationis fide illustratae. Dicitur *ad moderandam iram* i. e. appetitum vindictae.

448 II. Obiectum mansuetudinis. 1. *Obiectum materiale remotum* con-

stituunt omnia, e quibus appetitus vindictae in actum prorumpere potest; v. g. dicta, facta vel contraria, quae aliorum ope aut propria causa aut aliunde alicui obveniunt; *proximum* sunt ipsi motus irae, in quantum sunt iuxta regulam fidei vel supprimendi, vel moderandi, vel excitandi.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti iuxta principium fidei motus irae demensurandi; *proximum* constituit specialis honestas elucens in hac demensuratione (S. Thom. 2. 2, q. 157, a. 1 et 2).

III. Vitia opposita. Per excessum opponitur mansuetudini *iracundia*, 449 qua quis motibus irae nimis indulget sive quoad obiectum sive quoad modum (S. Thom. 2. 2, q. 158, a. 1-8); per defectum vero *lentitudo*, qua quis indebite non irascitur, vel non satis (S. Thom. 2. 2, q. 158, a. 8).

PUNCTUM II.

De clementia.

1. Notio clementiae. Clementia est virtus moralis inclinans superio- 450 rem ad mitigationem, quatenus iustitia patitur, in exigendis poenis a subdito suo iuxta praescriptum rationis fide illustratae.

II. Obiectum clementiae. 1. *Obiectum materiale remotum* constituunt 451 poenae externae, quae in subditum pro transgressionem legis imponi possunt; *proximum* vero motus appetitus ostendendae potestatis vindictivae.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti e dulcedine affectus mitigandi poenas, quae in subditum reum imponi possunt; *proximum* vero est specialis honestas elucens in hac mitigatione e dulcedine affectus (S. Thom. 2. 2, q. 157, a. 1-3).

III. Vitia opposita. Clementiae per excessum opponitur *crudelitas*, 452 qua ex animi atrocitate maior exigitur poena, quam praescribit ratio recta (S. Thom. 2. 2, q. 159, a. 1); per defectum vero *nimia lenitas*, qua mitigatur poena ultra rectae rationis praescriptum.

PUNCTUM III.

De modestia.

Modestia, quae tamquam species subalterna in plures dividitur species 453 infimas, definiri potest: Virtus moralis inclinans hominem ad moderationem eorum, quorum refrenatio mediocrem habet difficultatem. Sicque distinguitur a temperantia, mansuetudine et clementia, quae refrenant difficiliores et vehementiores passiones (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 160, a. 1).'

' Cfr. Billuart, diss. 7. a. 4; Salmon, Arl>. praed. II 131 (p. 489).

Porro mediocriter difficilia ad refrenandum sunt: i° motus animi ad aliquam excellentiam, quos moderatur *humilitas*; 2° desiderium eorum, quae pertinent ad cognitionem; quod moderatur *studiositas*; 30 passiones, quae versantur circa motus externos corporis, cum in seriis, tum in ludicris, quasque moderantur *modestia morum* et *eutrapelia*; 40 passiones, quae spectant corporis cultum rerumque externarum apparatus, quarum moderatrix est *modestia cultus* (cfr. S. Thom. 2. 2. q. 160, a. 2).¹ De singulis dicendum.

I. De humilitate.

454 I. Notio humilitatis. Humilitas, quae ab *humo* derivari videtur, e mente S. Thom. definiri potest: Virtus moralis inclinans hominem considerantem suum defectum, ad moderandum propriae excellentiae appetitum, iuxta praescriptum rationis fide illustratae (S. Thom. 2. 2, q. 161, a. 6, Corp, et ad 1).¹ Dicitur: *considerantem suum defectum*; quibus intelligitur consideratio, qua quis agnoscit se nihil habere a seipso, quod excellens atque honore dignum sit, sed a Deo sibi inesse, quidquid possidet perfectionis. Hanc considerationem humilitas praesuppositive importat; formaliter vero est in appetitu, quem refrenat, ne immoderate tendat in excelsa (S. Thom. 2. 2, q. 161, a. 6), inclinando hominem ad hoc, ut praedicta consideratione ductus, abiectionem sibi condignam amplectatur; immo, se subiciat non solum in omnibus Deo, sed etiam secundum id quod suum est, cuilibet proximo, quantum ad id quod est Dei in ipso.

455 II. Obiectum humilitatis. 1. *Obiectum materiale remotum* constituit ipse homo, quatenus abiectio est dignus, et humiliationes sibi imponendae sunt; *proximum* inclinationes appetitus propriae excellentiae.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti proveniens e consideratione proprii defectus ad moderandum appetitum propriae excellentiae; *proximum* est specialis honestas elucens in hac moderatione.

456 in. Vitia opposita. Per excessum opponitur *superbia*, quae est inordinatus appetitus propriae excellentiae (S. Thom. 2. 2, q. 162, a. 1 et 2).² quo quis aut aestimat se habere bonum a seipso; aut, quamvis credat se accepisse bonum a Deo, propriis meritis id adseribit; aut iactat, se habere bonum, quo caret; aut appetit videri singulariter habere id quod habet (S. Thom. 2. 2, q. 162, a. 4).⁴ Observandum est porro, « superbiam non esse eandam *inani gloriae*, sed causam eius; nam superbia inordi-

¹. Cfr. Billuart, diss. 7, a. 4. Saijuant. Arb. praed a. 132, (p. 489). -----'. Cfr. S. Bernardus. De grad. humil. c. 1, n. 2, init. (M. P. L.), 182, coi 942): Salmant. Arb. praed. n. 133 (t. 6, p. 490); Billuart, diss. 7, a. 4, § I. * Salmant. Arb. praed. n. 145 (p. 496).
². Cfr. Salmant. l. c., n. 146 (p. 496).

nate excellentiam appetit; sed inanis gloria appetit excellentiae manifestationem » (S. Thom. 2. 2, q. 162, a. 8, ad 4). * Per defectum opponitur *nimia sui abiectio*, qua quis appetit vilia, non decentia statum et conditionem.*

II. De studiositate.

1. Notio studiositatis. Studiositas est virtus moralis inclinans hominem ad moderandum appetitum cognoscendi, secundum praescriptum rationis fide illustratae.

II. Obiectum studiositatis. 1. *Obiectum materiale remotum* consti-458 tuunt omnes actus seu studia omnia, quibus cognitio rerum acquiritur; *proximum* est inclinatio ipsa cognoscendi. Cum e parte corporis in homine existat inclinatio refugiendi studia propter laborem iis annexum, e parte vero animae ei insit inclinatio vehemens cognoscendi, huius virtutis est et impellere corporis inclinationem, et refrenare animae desiderium.

Quamvis nomen studiositatis potius designet primum officium, non tamen numeratur studiositas inter partes potentiales *fortitudinis*, sed accensetur propter alterum officium partibus potentialibus temperantiae; idque iure ac merito. Nam, ut cum S. Thom. (2. 2, q. 166, a. 2, ad 3) recte monent Salmant'. «difficultas, quae est in moderando studii appetitum, magis per se se habet ad virtutem, utpote tenens se ex parte animae, in qua est inclinatio et propensio ad cognoscendum, quam illa quae est in impellendo, quae provenit ex impedimentis se tenentibus ex parte corporis j» (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 166, a. 2, corp.).

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti tarditatem corporis relate ad studia impellendi et animae desiderium refrenandi, iuxta praescriptum rationis; *proximum* consistit in speciali honestate, quae relucet in dicta moderatione.

III. Vitia opposita. Per excessum studiositati opponitur *curiositas*, 459 quae inclinat ad nimis satisfaciendum appetitui cognoscendi, incumbendo in studia inutilia vel noxia (S. Thom. 2. 2, q. 167, a. 1). Per defectum *negligentia*, inclinans ad omittenda vel remisse facienda studia earum rerum, quas addiscere et scire quis tenetur.⁴

¹. De superbia legantur D. Thom. 2. 2, q. 162 tota; S. Alf. Theol. Mor. 1. 5, n. 65 sqq. -----'. Cfr. Salmant, l. c. n. 145 (p. 496). -----*. Arb. praed. n. 152. (t. b, P-499.)-----4. Cfr. Salmant. Arb. praed. n. 153 (p. 499); Billuart. diss. 7. a. 4, §3: .8 Aug. Epist. 118. (Ed. G. 2. coi. 490 sqq), et Sermo 355, c. b, n. 6 (ib. 5 coi. 2041), et Epist. 218 (ib. coi. 1227 sqq); § Bernardus, Sermo 36 in Cantic. (M. P. L. 183 coi. c>07 seqq.).

III. De modestia morum.

460 I. Notio modestiae morum. Modestia morum est virtus moralis inclinans hominem ad moderandos motus externos corporis, secundum praescriptum rationis fide illustratae.

461 II. Obiectum modestiae morum. *Obiectum materiale remotum* sunt omnes motus externi corporis; *proximum* sunt passiones, quae versantur circa hosce motus. Ex hoc patet, veram virtutem modestiae morum non tantum consistere in moderatione externa, sed requirere, ut moderatio externa proveniat e moderatione interna passionum (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 168, a. 1).

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti moderandi externos corporis motus; *proximum* est specialis honestas, quae relucet in moderatione praedicta motuum et passionum. *

462 III. Vitia opposita. Per excessum opponitur *affectatio*, qua quis nimis attendit motibus externis corporis, praeter rectae rationis mensuram; per defectum *rusticitas*, qua quis non satis iisdem attendit, contra rectae rationis praescriptum.

463 I. Notio eutrapeliae. Eutrapelia est virtus moralis inclinans hominem ad moderandas in ludicris et iocis actiones et verba, secundum praescriptum rationis fide illustratae (S. Thom. 2. 2, q. 168, a. 4).

464 II. Obiectum eutrapeliae. 1. *Obiectum materiale remotum* efformant actiones ludicrae et verba iocosa; *proximum* sunt passiones, quae versantur circa has actiones et verba.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti servandi mensuram rectam in ludicris et iocosis; *proximum* est specialis honestas elucens in conservanda praedicta mensura.

465 III. Vitia opposita. Per excessum eutrapeliae opponitur *scurrilitas*, qua quis utitur ludicris et iocis praeter mensuram rectae rationis (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 168, a. 3); per defectum *morositas*, qua quis abstinet a ludicris et iocis contra praescriptum rationis rectae (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 168, a. 4). *

V. De modestia cultus.

466 I. Notio modestiae cultus. Modestia cultus definitur: Virtus moralis inclinans hominem ad servandam mensuram, iuxta praescriptum rationis fide illustratae, in corporis **cultu** rerumque externarum apparatu.

*. Cfr. Salmant. l. c. n. 154 (t. 6, p. 499-500). -----s. Cfr. Sachant. Art. praed. n. «57» (P. 502).

II. Obiectum modestiae cultus, i. *Obiectum materiale remotum* sunt 467 res externae, quibus quis uti potest ad cultum et ornatum corporis, atque ad necessitates et commoditates vitae; *proximum* sunt passiones, quae circa has res versantur.

2. *Obiectum formale remotum* est ratio debiti, servandi hisce in rebus mensuram rectae rationis, quae praescribit, ut haec omnia sint personis, locis, temporibus aliisque circumstantiis congrua atque accommodata (S. Thom. 2. 2, q. 169, a. 1); *proximum* est specialis *honestas*, quae elucet in conservanda praedicta mensura.

III. Vitia opposita. Opponitur per excessum *luxus*, inclinans ad cui- 468 tum corporis et rerum externarum apparatus, supra mensuram rectae rationis; per defectum *negligentia*, qua quis in cultu corporis et externarum rerum apparatu manet infra mensuram conditioni debitam (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 169, a. 1). *

DISSERTATIO II.

De donis spiritus sancti.

Dicemus *primum* de donis Spiritus Sancti in genere; *deinde* de iisdem donis in specie.

Pars I.

De donis Spiritus Sancti in genere.

I. Notio doni. Dona Spiritus Sⁱ in genere definiri possunt: habitus 469 infusi, quibus homo fit prompte mobilis a Spiritu S. secundum specialem impulsum, supra regulam rationis. Sicut igitur, ut homo fiat prompte mobilis a ratione naturali, dantur virtutes acquisitae; et ut fiat prompte mobilis a ratione lumine supernatural! fidei illustrata, dantur virtutes infusae; sic quoque, ut fiat prompte mobilis a Spiritu S. impulsu, dantur septem dona, quorum regula non est ratio sive naturalis, sive lumine supernatural! illustrata, sed ipse Spiritus S., speciali atque altiori modo dirigens intellectum et voluntatem.

Ex hisce sequitur, dona Spiritus S. non eo sensu distingui a virtutibus, ut illa solummodo operentur circa obiecta materialia distincta ab obiectis materialibus virtutum, atque tantum inserviant ad eliciendas actiones plane heroicas et penitus extraordinarias, ut nonnulli putarunt; sed eo sensu, ut « dona excedant communem perfectionem, non quantum ad genus operum,... sed quantum ad modum operandi, secundum quod movetur homo ab altiori principio» (S. Thom. 2. 2, q. 168, a. 2 ad 1).

*. Cfr. *Salmant.* l. c. n. 160 fin. (p. 50J).

Si contraria sententia vera esset, dona essent plerisque hominibus iustis inutiliter data, quum plerique nunquam iis indigerent. Nec apparet in illa opinione, cur dona tamquam habitus data sint, quia pro casibus illis extraordinariis utique sufficerent auxilia actualia. *

470 II. Finis donorum. E modo dictis concluditur, dona Spiritus § ad hoc inservire, ut homo, quotiescumque ratio sive naturalis sive lumine supernatural! fidei illustrata, et proin prudentia sive naturalis sive supernaturalis, non sufficiunt ad actiones debite regulandas, ideoque requiritur specialis impulsus Spiritus S. ad illuminandum intellectum et voluntatem impellendam, facile et prompte hoc impulsu moveatur; sicque haec dona sint in adiutorium virtutum, perficiendo illud, ut docet Angelicus, quod virtutes perficere non possunt (i. 2, q. 68, a. 8, sed contra). Tales autem casus saepe occurrunt in vita iustorum omnium, tot difficultatibus obnoxia (cfr. S. Thom. i. 2, q. 68, a. 2 ; 3 D. 34, q. 1, a. 1 sol., et ad 1-2; ibid. a. 3, sol. init.).³

471 III. Numurus donorum. Septem esse dona Spiritus Sli hauritur ex Isaia II, 1-3, ubi de effusione horum donorum in Christum vaticinans septem enumerat: donum scilicet sapientiae, intellectus, consilii, scientiae, pietatis, fortitudinis et timoris Domini. ' Sicut autem a Christo capite in membra eius effluunt omnes gratiae et virtutes, similiter haec dona de plenitudine eius accipiunt iusti omnes. Huic argumento Scripturistico accedit sensus Ecclesiae, quae in suis precibus liturgicis⁴ et suorum Pontificum Encyclicis septenarium numerum plane enuntiat.⁶

472 IV. Origo donorum. Dona Spiritus S' infundi a Deo, sicut omnes virtutes supernaturales, constat; quaecumque enim dona supernaturalia prorsus excedunt facultates hominis naturales; unde etiam a solo Deo nobis praeberi possunt. Ea vero a Deo infundi una cum gratia sanctificante, patet ex eo quod Christus est exemplar nostrae iustificationis, seu

' Cfr. *Revue Thomiste*. 1898 p. 149-50. — *Pesch*. n. 116. — *Io. a S. Th.* In 1. 2, q. 68 disp. 18, a. 2, n. 5-8 incl., et n. 17-20 incl. (Ed. Lugd. 1663, t. 5, p. 200-1 e t202-3).-----'. Pro tota materia legantur: *ç, Thom.* i. 2, q. 68, tota. — *Io. a S. Th.* In 1. 2, q. 68, disp. 18, a. 1-2. — *Sylvius*. In 1. 2, q. 68, a. 1-2. — *Gotti*. tr. 3, q. 4 (Ed. Venet. 1763, t. 2, p. 125 sqq.) — *Revue Thomiste* 1898, p. 139-57 incl., et 111-17 incl. — *Tepe* Inst. th. mor. t. 2, tr. 5, n. 412-32 incl. — *Saint-lure*, l'Homme spirituel, p. 1, c. 2, sect. 16 (Ed. Lugd. 1836, t. 1, p. 270 sqq. — *Gaume*. Traité du S. Esprit, t. 2, c. 25-6. — *Schceben*. — *Heinrich* — *Gutherlet*. — *Schneider*.-----'. Verum quidem est, hchraico textu pietatem et timorem per easdem voces exprimi; animadvertendum autem in Scriptura Sacra expressionem «timor Domini» amplam habere significationem, quae omnem religionem ac pietatem necnon observantiam erga Deum indicare soleat; inde Septuaginta et plures Patres et varii interpretes tum antiqui tum recentiores vocabulum idem Hebraicum diversa transtulere voce.----- * *Miss. Rom. Sequent*, in *Pentec.* ----- *Encycl.* « Divinum illud munus > diei 9 Maii 1897 (Act. S. Sed. t. 29, p. 654). <<

quod iustus pro sua mensura habet illum Spiritum, qui in Christo requievit. Porro, ut modo diximus, in Christo iuxta Prophetam Isaiam quievit Spiritus septem donorum.

V. Permanentia donorum. Sicut dona Spiritus Sancti inseparabiliter 473 infunduntur una cum gratia sanctificante, idque probabilius propter eorum physicam e gratia dimanationem, ita quoque crescunt, crescente in hac vita gratia, et pereunt, pereunte hac gratia. Relate ad alteram vitam in animis beatorum manebunt omnia dona quoad eorum essentiam ; quoad eorum vero operationem, dona, quae vitam contemplativam respiciunt et quorum praecipuum igitur obiectum est Deus, habebunt ibidem eosdem actus, attamen perfectiori modo; dona autem, quae magis vitam activam respiciunt, et quorum igitur obiectum coincidit cum obiecto virtutum moralium, alios actus eosque perfectiores habebunt. In animis damnatorum nullum erit donum, sicut nulla in iis manet virtus (i. 2, q. 68, a. 6).

VI. Excellentia donorum. Dona, comparata virtutibus theologicis, mi- 474 nora sunt iis dignitate. Per virtutes enim theologicas anima unitur Deo ; per dona disponitur, ut sit prompte mobilis a Spiritu Sancto. Porro excellentia unionis cum Deo superat dispositionem, qua homo fit prompte mobilis a Deo; superant vero dona sua excellentia virtutes morales et intellectuales, « quia », ait D. Thomas, « dona perficiunt vires animae in comparatione ad Spiritum Sanctum moventem : virtutes autem perficiunt vel ipsam rationem, vel alias vires in ordine ad rationem : manifestum est autem, quod ad altiorem motorem oportet maiori perfectione mobile esse dispositum; unde perfectiora sunt dona virtutibus » (i. 2, q. 68, a. 8).

Pars II.

De donis Spiritus Sⁱ in specie.

E septem donis Spiritus Sⁱ, quattuor pertinent ad intellectum : sapientia, intellectus, scientia et consilium ; reliqua tria, pietas, fortitudo et timor Domini ad voluntatem. De singulis quaedam hic annotamus.

I. Donum sapientiae est habitus infusus, quo intellectus ita disponitur, 475 ut sub impulsu speciali Spiritus Sⁱ ex quadam connaturalitate cum Deo, facile et prompte contempletur Deum causam altissimam, et secundum eam de omnibus iudicet. Haec connaturalitas cum Deo oritur ex virtute theologica caritatis, quae est in voluntate ; unde donum sapientiae causam habet in voluntate, sed essentiam in intellectu, cuius actus est recte iudicare (S. Thom. 2. 2, q. 45, a. 2). Respondet quoque caritati, et hanc virtutem in suis actibus adiuvat, ut intimius Deum propter Deum diligat.

II. Donum intellectus est habitus infusus, quo intellectus ita dispo- 476

nitur, ut sub speciali impulsu Spiritus Su facile et prompte moveatur ad penetrandum tum credibilitatem, tum essentiam fidei veritatum. Hoc donum igitur respondet virtuti theologicae fidei ; eam adiuvat, ut firmitus veritati revelatae assentiat. Differt vero a fide, quae propter extrinsecum testimonium veritati assentit, idque sine ipsius obiecti crediti penetratione (S. Thom. 2. 2, q. 8, a. 2).

- 477 III. Donum scientiae est habitus infusus, quo intellectus ita disponitur, ut sub impulsu speciali Spiritus Su facile et prompte cognoscat causas secundas, et secundum eas de omnibus iudicet. Respondet etiam virtuti theologicae fidei, cum huius doni sit iudicare, utrum res creatae sint res fidei necne, quid in iis sit aestimatione dignum, quomodo concordent veritates naturales cum supernaturalibus, quatenus sit vis argumentorum, quibus dogmata probantur (S. Thom. 2. 2, q. 9).
- 478 IV. Donum consilii est habitus infusus, quo intellectus ita disponitur, ut sub impulsu speciali Spiritus St^l facile et prompte iudicet, quidnam sit agendum in casibus difficilioribus vitae. Hoc donum respondet virtuti cardinali prudentiae, quae perficitur et iuvatur secundum quod regulatur et movetur a Spiritu S^o (S. Thom. 2. 2, q. 52).
- 479 λζ. Donum pietatis est habitus infusus, quo voluntas ita disponitur, ut sub impulsu speciali Spiritus § facile et prompte cultum et obsequium exhibeat Deo ut Patri, ideoque Sanctos ac proximos colat propter Deum ut fratres. Hoc donum respondet virtuti cardinali iustitiae eamque perficit, cum hominem moveat, ut ob altius motivum, ac perfectiori animi affectu iustitiae opera perficiat (S. Thom. 2. 2, q. 121).
- 480 VI. Donum fortitudinis est habitus infusus, quo voluntas ita disponitur, ut sub impulsu speciali Spiritus § facile et prompte aggrediatur et sustineat quaecumque difficilia cum magna fiducia, atque securitate evadendi ex imminentibus periculis quibuscumque. Respondet virtuti cardinali fortitudinis eamque perficit, in quibus deficeret (S. Thom. 2. 2, q. 139).
- 481 VII. Donum timoris Domini est habitus infusus, quo voluntas ita disponitur, ut sub impulsu speciali Spiritus Sl^l facile et prompte concipiat profundam reverentiam erga Deum, ut est Pater excellens atque potens separare nos ab ipso propter offensam, et consequenter intimum timorem peccati, ut est huius Patris offensa atque dignum separatione ab ipso. Ex hac notione patet, donum timoris Domini respondere tum virtuti theologicae spei, tum virtuti cardinali temperantiae: spei, quatenus movet ad timorem filialem quo vitamus peccatum quod nos separat a Patre, et ad fiduciam filialem, qua omne bonum a Patre exspectamus ; temperantiae vero, quatenus concupiscentias refraenat, idque propter motivum motivo temperantiae perfectius (S. Thom. 2. 2, q. 141).

SCHOLION.

De beatitudinibus et fructibus.

Tractatis virtutibus infusis et donis Spiritus S', quaedam annotanda remanent circa eorum actus speciales, quos theologi nomine sive beatitudinum sive fructuum indicare consueverint.

1. Beatitudines. i. Cum virtutes infusae et praecipue dona Spiritus S' **482** eo fine nobis infundantur, ut facilius perveniamus ad supematuralem beatitudinem, sequitur eximios actus virtutis perfectae, et potissimum doni perfecti, speciali modo conducere ad hanc beatitudinem, proindeque maxime fovere spem hominis illos elicentis, perveniendi ad eam. Quare propter hanc spem vividam illi actus quasi *inchoative* tribuunt elicenti beatitudinem, ad quam ipsum conducunt. Et ideo Christus *beatos* iam praedicat elicientes tales actus his in terris, ipsique actus *beatitudines* vocantur per metonymiam, qua causae (i. e. actui) tribuitur nomen effectus. Hinc beatitudines definiri possunt, ad mentem quoque S. Thomae: Actus eximii virtutis perfectae et praecipue doni perfecti, speciali modo conducentes ad aeternam beatitudinem. « Ad rationem beatitudinis... requiritur igitur, ita Angelicus, quod sit aliquid perfectum et excellens; unde beatitudines dicuntur solum perfecta opera, quae etiam ratione suae perfectionis magis attribuuntur donis, quam virtutibus » (S. Thom. i. 2, q. 70, a. 2).

2. Salvator noster octo eiusmodi beatitudines celebri sermone in monte (apud S. Math. cap. 5) enumerat; quas ita singulis donis tanquam actum specialem attribuunt S. Augustinus¹ et S. Thomas, ut *sapientiae* tanquam actus respondeat beatitudo designata verbis: « Beati pacifici » (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 45, a. 6); *intellectui*, « Beati mundo corde » (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 8, a. 7); *scientiae*, « Beati qui lugent » (S. Thom. 2. 2, q. 9, a. 4); *consilio*, « Beati misericordes » (S. Thom. 2. 2, q. 52. a. 4); *pietati*, « Beati mites » (S. Thom. 2. 2, q. 121, a. 2); *fortitudini*, « Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam » (S. Thom. 2. 2, q. 139, a. 2); *timori* tandem, « Beati pauperes spiritu » (S. Thom. 2. 2, q. 19, a. 2); dum octava beatitudo quodammodo pertinet ad septem priores omnes (cfr. S. Thom. 1. 2, q. 69, a. 3, ad. 5).

II. Fructus Spiritus S^l. 1. Ad rationem fructus Spiritus S^l intelligen- **483** dam cum S. Thoma observandum est, « quod nomen fructus a corporalibus ad spiritualia est translatus. Dicitur autem in corporalibus fructus id, quod ex planta producitur cum ad perfectionem pervenerit, et quam-

¹ L. i. De serm. Dom. in monte, c. 4, n. 11 (Ed. G. 3 coi. 1496-1497); cfr. ibid, c. 1-6, n. 3-15 (coi. 1493-1500).

dam in se suavitatem habet... Secundum hoc igitur nomen in rebus spiritualibus dicitur fructus hominis quasi arboris id, quod ab eo produ-
citur,... (et) sic ipsi actus humani fructus dicuntur. Operatio enim est
actus secundus operantis et delectationem habet, si sit conveniens ope-
ranti. Si igitur operatio hominis procedat ab homine secundum facul-
tatem suae rationis, sic dicitur esse fructus rationis. Si vero procedat
ab homine secundum altiore[m] virtutem, quae est virtus Spiritus S^l, sic
dicitur esse operatio hominis fructus Spiritus S., quasi cuiusdam divini
seminis » (S. Thom. i. 2, q. 70, a. 1). Porro, « plus requiritur ad ratio-
nem beatitudinis, quam ad rationem fructus. Nam ad rationem fructus
sufficit, quod sit aliquid habens rationem ultimi et delectabilis; sed ad
rationem beatitudinis ulterius requiritur, quod sit aliquid perfectum et
excellens. Unde omnes beatitudines possunt dici fructus, sed non
convertitur. Sunt enim fructus quaecumque virtuosa opera in quibus
homo delectatur» (S. Thom. ibid. a. 2; cfr. ibid. obi. 1 et ad 1-2). E
quibus patet, fructus Spiritus S. posse definiri : Actus virtutis vel doni,
qui et quatenus producent delectationem spiritualem in anima elicientis.

2. Inter multos fructus Apostolus duodecim expresse designat: «Eruc-
tus autem Spiritus,» inquit, «est: charitas, gaudium, pax, patientia,
benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, conti-
nentia, castitas. »¹ Inter eos autem plures quidem indicantur nomini-
bus virtutum, ast per metonymiam; siquidem « nomina virtutum sumun-
tur quandoque pro actibus earum... et hoc modo sumuntur nomina virtu-
tum in enumeratione fructuum » (S. Thom. 1. 2. q. 70, a. I, ad 3; cfr
ibid. a. 3, ad 4, et tota q. 70).

¹. Galat. V, 22-23.

LIBER II.

De exercitio vitae Christianae seu de cultu virtutum.

Postquam in Theologia morali generali, i. e. libro primo disseruimus de principiis generalibus vitae Christianae, nunc de exercitio vitae Christianae seu de cultu virtutum, i. e. de actibus virtutum eliciendis dicendum est. Ex virtutibus autem aliae immediate (saltem principaliter, de virt. n. 352) versantur circa Deum, ut est auctor et finis ordinis supernaturalis; aliae immediate respiciunt bonum honestum finis intermedii (n. 367). Priores *theologicae*, posteriores *morales* dicuntur. Dicendum igitur *primum* de cultu virtutum theologicarum, *deinde* de cultu virtutum moralium.

TRACTATUS I.

De cultu virtutum theologicarum. |

Iuvat quasdam praemittere notiones, quae in materiis pertractandis identidem recurrunt, nimirum de necessitate medii et praecepti atque de modis eliciendi actus virtutum.

1. Necessitas medii. 1. Necessarium necessitate medii dicitur illud, 484 quod èt positive conducit ad salutem, èt tanquam positive conducens necessarium est ad salutem consequendam. Dicitur *positive conducit*, i. e. per modum causae sive efficientis sive formalis sive disponentis, etc.

2. Necessarium necessitate medii distinguitur dupliciter, prout necessitas oritur vel ex natura rei vel ex libera Dei ordinatione. Prior semper est *absoluta*; ita v. g. posito ordine supernaturali, gratia sanctificans absolute necessaria est. Altera est *absoluta vel hypothetica*, prout a Deo libere constituta est insupplebilis vel supplebilis; supplebilis, inquam, per medium extraordinarium a Deo institutum, quod medium ordinarium (i. e. id quod suppleri debet) respicit et dependenter ab eo effectum sortitur. Ita v. g. baptismus aquae est medium ordinarium

‘. Cfr. Waffelaert, Annotationes in tract, de virtutibus theologicis; BoUQUiU.^N, De virtutibus theologicis; Van der Nioeren, Tractatus de virtutibus theologicis.

remittendi peccati originalis; quod in adulto per baptismum flaminis, i. e. per actum perfectae contritionis vel caritatis suppleri potest. Sacramentum poenitentiae est medium ordinarium remittendi peccata post baptismum commissa; quod per perfectam contritionem vel caritatem potest suppleri. In utroque casu medium extraordinarium voto respicit medium ordinarium, et in tantum etiam dependenter a medio ordinario effectum producit.

Coroll. I. Absentia peccati non dicitur necessaria necessitate medii, quia non positive conducit ad salutem, sed tantum involvit absentiam obicis seu obstaculi.

Coroll. II. Actus sub gravi praeceptus, quamvis positive ad salutem conducatur, non vocatur necessarius necessitate medii, quia quatenus positive conducit ad salutem, non est necessarius ad eam consequendam.

Coroll. III. Ex eo quod aliquid est medium ordinarium, sequitur etiam quod, qui medio extraordinario seu supplente usus sit, tenetur adhuc, si possit, uti medio ordinario seu suppleto.

485 II. Necessitas praecepti. Necessarium necessitate praecepti dicitur illud, quod a lege imponitur.

Coroll. Omne quod est necessarium necessitate medii etiam necessarium est necessitate praecepti; sed non e converso.

486 III. Modi eliciendi actus virtutum. Actus virtutum elici possunt *formaliter* et *virtualiter*. Formaliter exerceri possunt aut omnino explicitae seu in actu signato, aut modo magis confuso seu in actu exercito. Ita v. g. actus fidei omnino explicitae elicitur, si quis profiteatur: Credo praesentiam Christi in S. S. Eucharistia. Idem actus in actu exercito elicitur ab eo, qui ante S.S. Sacramentum genuflectit (S. Alf. II, 7). Virtualiter eliciuntur, si continentur in actu alius virtutis, ut v. g. actus doloris de peccato in actu caritatis.

DISSERTATIO I.

De cultu fidei.

(S. Thom. 2. 2, q. 1-16; S. Alf. Theol. Mor. 1. II, n. 1-19; Horn. Apost. tr. 4, n. 1-15).

487 *Fides* est virtus supernaturalis, «qua Dei aspirante et adiuvante gratia, ab Eo revelata vera esse credimus, non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, qui nec falli nec fallere potest » (n. 354).

‘. Cone. Vatic. Const. Dogm. de Fide, cap. 3.

Obiectum materiale fidei sunt veritates a Deo revelatae sive explicitae sive formaliter implicite, non vero implicite virtualiter tantum revelatae (n. 356) :

Obiectum formale fidei est auctoritas Dei, exurgens ex Eius veracitate et sapientia (n. 356) ; quae omnia locis citatis uberius exposita sunt.

Quibus in memoriam revocatis, dicemus *primum* de necessitate fidei, *deinde* de peccatis contra fidem, *denique* de periculis fidei.

Pars I.

De necessitate actus fidei.

SECTIO I.

De necessitate medii.

Actus fidei (fides actualis) nequit esse necessarius, uti patet, nisi **488** adultis. Distinguendum vero inter adultos nondum iustificatos et iustificatos. Iam vero :

I. *Actus fidei necessarius est ad salutem necessitate medii adultis nondum iustificatis.* Et sane actus fidei est necessarius ad iustificationem obtinendam. Atqui ipsa iustificatio est necessaria ad salutem necessitate medii. Ergo idipsum de actu fidei affirmandum.

Maior probatur: i° ES. *Scriptura*. « Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum. »¹ Divum Paulum hic loqui de fide *actuali* patet tam ex verbo *credere*, quam ex toto contextu. Apostolum dicere de fide *supernaturali*, patet e versu 1, ubi eam dicit: « sperandarum substantiam rerum, argumentum non apparentium. » Verba autem intelligenda esse de omnibus omnium temporum hominibus, sole clarius patet e contextu a c. X, 38-39, XI, 1-40 inch, ubi totus in eo est, ut probet, adductis exemplis, sanctos omnes ab initio mundi per fidem iustificatos fuisse, et similiter adhuc omnes per eam debere iustificari. 20 E *Conciliis*. Con. Trid. ita dicit: «Sine ea (fide) nulli unquam contigit iustificatio. »² Intelligi fidem *actua-*
lem, deducas ex eo quod Cone, dicit de fide, quam « ex auditu concipientes libere moventur in Deum, credentes vera esse, quae divinitus revelata et promissa sunt. »³ Idem docet Cone. *Vatic.* * 30 Confirmatur *ratione*. Etenim omnino convenit, ad iustificationem adulti necessitate medii requiri, ut tendat in Deum ut in finem ultimum supernaturalem. Atqui id fieri nequit, nisi Deus ut finis ultimus supernaturalis apprehendatur; quod fit per fidem.

¹. Hebr. XI, 6. Idem docetur apud Hebr. X, 38; Gal. II, 16; .Marc. XVI, 15 sq. -----'. Sess. 6, cap. 7. -----'. Sess. 6, cap. 6. ----- 4. Scss. 3, cap. 3. 2t

Coroll. Ad quaestionem, quomodo adultus nondum justificatus, qui carcat praedicator, actum fidei elicere possit, respondet S. Thomas: «Si enim taliter nutritus ductum naturalis rationis sequeretur in appetitu boni et fuga mali, certissime est tenendum, quod ei Deus vel per internam inspirationem revelaret ea, quae ad credendum sunt necessaria, vel aliquem fidei praedicatorem ad eum dirigeret, sicut Petrum ad Cornelium» (De verit. q. 14, a. 11, ad 1).

II. *Actus fidei etiam adultis iustificatis aliquo modo necessarius est necessitate medii*, scilicet eatenus, quatenus salus obtineri nequit sine oratione supernaturali, qua gratia necessaria ad praecepta implenda obtineatur. Iam vero ad eiusmodi orationem necessario requiritur actus fidei. Hinc actus fidei etiam adultis iustificatis isto sensu necessarius est necessitate medii, ut ad salutem perveniant.

Coroll. I. Ad justificationem non sufficit *votum fidei*, sed requiritur *actus formalis fidei*, ut deducitur ex sensu obvio documentorum quae allegavimus.

Coroll. II. Ad justificationem requiritur actus *fidei stricte dictae*; non autem sufficit *fides late dicta*, i. e. — ut exponunt ii pauci, qui hanc fidem sufficere autumant — fides, quae non nititur auctoritate Dei revelantis sed cognitione ex creaturis cum auxilio tamen supernaturali acquisita. Argumenta adducta comprobant, requiri veram fidem, cuiusmodi non est fides late dicta. Accedit quod sententia impugnata fere incidit in prop. 23 damnatam ab Innoc. XI: «Fides late dicta ex testimonio creaturarum similive motivo ad justificationem sufficit.»

III. *Actus fidei, necessarius necessitate medii, debet esse explicitas quoad quaedam dogmata*; scilicet:

1. Certo requiritur fides explicita in *Deum existentem et remuneratorem*. Patet ex S. Scriptura: «Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit»¹ Hinc Innocentius XI damnavit prop. 22 » Non nisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita remuneratoris. »²

Adhaec probabilius requiritur fides explicita in Deum remuneratorem *in ordine supernaturali*; et secundum plures etiam in Deum existentem ut auctorem *ordinis supernaturalis*; quocirca conferantur Dogmatici.

2. *Disputatur*, num post promulgatum Evangelium necessaria sit necessitate medii fides explicita in § *Trinitatem et Christum Redemptorem*. Dixi «post promulgatum Evangelium»; nam ante illud fidem *explicitant* in praedicta mysteria non fuisse necessariam, eruitur ex hisce S. Scripturae: «Mysterium, quod absconditum fuit a saeculis, et gene-

*. i. e. in sylvis. ----- Ita Gutberlet, Dogm. Théologie, VIII, 493 sq. ----
¹. Denz.-Bannw., n. 1173. -----* Hebr. XI, 6. ----- . Denz.-Bannw., n. 1172

rationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius. »¹ — « Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem quae revelanda erat. »[†]

Post promulgatum Evangelium fidem explicitam in illa mysteria necessariam esse necessitate medii, docent 5. *Thomas*, ut videtur (2^a 2, q. 2, a. 7 et 8), et alii. Nituntur autem *primum* hisce S. Scripturae: « Iustitia autem Dei (i. e. nostra iustificatio) per fidem Iesu Christi in omnes et super omnes qui credunt in Eum; non enim est distinctio. »^{*} « Haec est autem vita aeterna: ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum. » ‘*Adde* responsa S. Off.’ Attamen etiam sententia contraria probabilis est, quia praedicta doctrina neque ex rei natura, neque ex S. Scriptura, neque ex testimoniis Patrum vel responsis S. Congregationum necessario deducitur. Non ex natura rei, quia ut homo tendat in Deum ut in finem supernaturalem, sufficit fides explicita in Deum existentem, et remuneratorem in ordine supernaturali. Textus autem S. Scripturae, testimonia SS. Patrum et responsa opposita a fautoribus huius sententiae intelliguntur de fide implicita, vel de necessitate praecepti, vel de necessitate, spectata providentia communi et ordinaria (S. Alf. II, 2).

Coroli. I. Adultus (non perpetuo amens), qui certo ignorat Deum existentem vel remuneratorem per se ne in periculo mortis quidem baptizari potest, quia certo caret fide, quae in adulto ad justificationem obtinendam requiritur (sub III). Ita theoretice; quandoquidem practice aut ignorantia expelli poterit aut non erit certa.

Coroll. II. Adultus (non perpetuo amens), qui ignorat mysterium SS. Trinitatis et Christi Redemptoris per se ne in extremis quidem baptizari vel absolvi potest, nisi prius instruatur. Si vero, extrema necessitate urgente, instructio institui nequeat, Baptismus et absolutio conferantur, modo intentio requisita certo vel saltem cum aliqua probabilitate adsit. In priori casu Baptismus absolute, in altero sub conditione ministretur: absolutio vero non concedatur nisi sub conditione, quia etiamsi intentio requisita certo adesset, probabiliter tamen deficit contritio supernaturalis, deficiente notitia mysteriorum, quae probabiliter credi debent necessitate medii.

\ Coloss. I, 26.-----’. Galat. III, 23.-----’. Rom. III, 22.----- \ Ioan. XVIII, 3.
 . Maximam difficultatem facessit responsum S. Off. 3 Maii 1703 (Collect, de Prop. Fide, n. 254, ad 2 et 256, ad 2), quod interrogatum, an adultus in mortis articulo baptizari possit sub promissione addiscendi Fidei veritates, si convaluerit; respondit: « Non sufficere promissionem; sed Missionarium teneri adulto, etiam moribundo, qui incapax omnino non sit, explicare mysteria Fidei, quae sunt necessaria necessitate medii, ut sunt praecipua mysteria Trinitatis et Incarnationis » ; quod responsum etiam Bencd. XIV refert in Constit. *Postremo mense*, 28 Febr. 1747, n. 41 ; denique S. Off. 30 Mart. 1898 (Collect, de Prop. Fide, n. 1993) iterum ad illud provocavit. . Cfr. nota 4n. . Cfr. S. Off. responsa, nota 4a citata. -----", Haec doctrina non repugnat resolutionis citatis S. Off. (scilicet 3 Maii 1703 et 30 Mart. 1898). Haec statuunt, quid generation fieri debeat; quod non impedit, quominus in casu urgenti necessitatis exceptio admittatur. Neque doctrinae nostrae obstat prop. 64 damnata ab Innoc. XI: « Absolutionis capax est homo quantumvis laboret ignorantia mysteriorum fidei, et etiamsi per negligentiam etiam culpabilem nesciat mysterium S.S. Trinitatis et Incarnationis D. N. I. Chr. » (Denz.-Bannw., n. 1214). Hic enim sermo est de ignorantia *culpabili*, quae utique absolutionem validam excludit, donec poenitens de ea dolcat (S. Alf. II, 2).

SECTIO II.

De necessitate praecepti.

Praecipiuntur tam actus internus quam actus externus seu professio fidei. Hinc :

CAPUT I.

De praecepto actus interni.

489 . .1. *Actus internus fidei, i. e. actus credendi Deo revelanti necessarius est necessitate praecepti. Patet primum ex eo quod necessarius est necessitate medii, ut supra exposuimus (n. 488). Deinde qui revelationem sufficienter propositam non admittit, summam Dei auctoritati iniuriam infert. Adde haec S. Scripturae: «Qui non crediderit, condemnabitur.»* — « Et hoc est mandatum eius: Ut credamus in nomine Filii eius Iesu Christi »

II. *Actus internus fidei, spectata necessitate praecepti, debet esse explicitas, non solum quoad credenda necessitate medii, verum etiam quoad alia, quae cognosci debent sive ad recte sentiendum, sive ad recte vivendum, sive ad rite utendum auxiliis ad salutem.* * Hinc fide explicita credenda sunt — praeter credenda necessitate medii —: 1^o quae continentur Symbolo *Apostolorum*; 2^o quae continet Decalogus; 3^o Sacramenta, maxime necessaria, scilicet Baptismus, Poenitentia, Eucharistia et secundum plures Confirmatio; cetera, quum quis ea proxime suscepturus est; 4^o probabiliter ea quae continentur Oratione Dominica, quippe quae omnia involvat, quae Christus petere nos docuit (S. Alf. II, 3). Praeterea advertas:

1. Praeter credenda plura alia *sciri* debent, ut praecepta Ecclesiae, proprii cuiusque status officia. Item saltem omnino convenit sciri signum Crucis, et memoria teneri Orationem Dominicam, salutationem Angelicam et Symbolum (cfr. S. Alf. II, 3).

2. Quoad *modum* sciendi quae credi vel sciri debent, sufficit generatim scientia quoad substantiam seu ea, quae aliquo conceptu utut confuso et crasso continetur. Dixi *generatim*, quia aliqui, spectato statu et conditione, perfectiori scientia gaudeant oportet.

3. Qui ignorat certo vel probabiliter credenda necessitate medii, antequam absolvatur, instruatur eo modo, quo illud hic et nunc commode fieri possit; moneatur tamen, ut postea perfectiorem et ampliorem scientiam acquirere conetur. Qui ignorat credenda vel scienda sola

Marc. XVI, 16.---- 'I Ioan. III, 23. ----- '. W a f i e l a e r t, Annotationes in tract, de virt. theol. n. 17S.

necessitate praecepti, potest absolvi, imposita obligatione postea requisitam scientiam comparandi (S. Alf. II, 3; Prax. Conf. n. 22}.

III. */icitis internus fidei obligat quandoqii' ratione praecepti ipsius fidei, quandoque ratione praecepti alterius virtutis.* Quocirca advertas damnatas prop. 1 ab Alex. VII: « Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur elicere actum fidei, spei et caritatis, ex vi praeceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium;»¹ prop. 16 ai) Innoc. XI: « Fides non censetur cadere sub praeceptum speciale et secundum se; »² et prop. 17 ab eodem: « Satis est actum fidei semel in vita elicere».³ Porro obligat actus internus fidei:

i. *Ratione praecepti ipsius fidei:*

a) *Quando quis primo habet notitiam revelationis factae.* Hinc tenentur actum fidei elicere a) *pueri inter fideles* educati, qui usum rationis adepti apprehendunt veritates fidei tanquam a Deo revelatas; b) *adulti non catholici*, quibus vera fides proponitur et tanquam vera innotescit (S. Alf. II, 5).

b) *Aliquoties in vita.* Ita S. Alfonsus multique alii contra aliquos. Et sane obsequium Deo praestandum exigere videtur, ut saepius in vita eliciantur actus virtutum, quae Deum immediate respiciunt. Dein colligitur ex prop. 17 ab Innoc. XI damnata et supra allegata. Denique deducendum videtur ex eo, quod secundum dicenda n. 519 actus caritatis aliquoties in vita elici debet. Cum enim fidei et caritatis fere eadem sit necessitas, idem fere de utriusque obligatione dicendum videtur (S. Alf. II, 5, 6, 7).

Obi. Praeceptum fidei ita saepe in vita *indirecte*, i. e. ratione alterius virtutis obligat, ut Christus non censeatur illud *directe* imposuisse.

Resp. Quod praeceptum fidei toties indirecte obligat, non impedit, quominus etiam obsequium Deo revelanti praestandum exigit, ut actus fidei pluries in vita eliciatur: hinc Christus censetur etiam ob illud motivum, i. e. *directe* actum fidei imposuisse.

c) *In articulo mortis.* Ita plures, ob rationes sub b) allatas, quas etiam articulo mortis applicandas esse censeant.

d) Quando nova definitio fidei proponitur, quatenus qui in hoc casu actum fidei non eliceret, practice saltem aut negaret aut in dubium vocaret articulum fidei, aut periculo ita faciendi se exponeret.

e) Quando quis in haeresim vel in apostasiam lapsus est: quo casu

¹. Denz.-Bannw., n. 1101. ----- ². Denz.-Bannw., n. 1166. ----- ³. Denz.-Bannw., n. 1167.

iniuria Dei auctoritati illata videtur secum ferre obligationem eam reparandi per actum fidei saltem non diu dilatum.

f) Quando urget tentatio contra fidem sive in communi sive contra particulare mysterium, quam quis censeat se vincere non posse nisi per actum fidei elicited. Id tamen raro locum habebit ; immo passim praestat eiusmodi tentationes impugnare ad alia divertendo (S. Alf. II, 5; Prax. Conf. n. 238).

g) Quando facienda est fidei professio externa (S. Alf. l. c. n. 490).

2. *Ratione praecepti alterius virtutis:*

a) Quando quis tenetur ponere actum alterius virtutis, qui sine actu fidei poni nequit (S. Alf. II, 5).

b) Quando urget tentatio contra aliam virtutem, quam quis sibi videtur sine actu fidei superare non posse (S. Alf. l. c.).

c) Quum libere ponitur actus virtutis, qui sine actu fidei debito modo poni nequit, ut confessio sacramentalis vel S. Eucharistiae receptio.

Coroll. I. Qui negligit actum fidei, ratione alterius virtutis impositum, peccat contra alteram illam virtutem, non autem contra fidem.

Coroll. II. Homo christiane vivens de impleta obligatione identidem actum fidei eliciendi, non dubitet, quum toties tam ratione ipsius fidei quam ratione alterius virtutis vel operis boni actum fidei eliciat, modo in actu signato modo in actu exercito (S. Alf. II, 7).

*)

CAPUT II.

De praecepto actus externi seu professionis fidei.

490 I. *Actus externus seu professio fidei aliquando praecipitur.* Patet i^o Ex § *Script.* « Si confitearis in ore tuo Dominum lesum, et in corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. Corde enim creditur ad iustitiam : ore autem confessio fit ad salutem. » ' 20 Ex eo quod Ecclesia ab Auctore suo instituta est ut societas credentium externa, visibilis. Talis autem societas secum fert, ut credentes etiam externe fidem profiteantur, Id 30 requirit maiestas Dei revelantis, cui etiam externa adhaesio debetur. Quantopere autem obligatio aliquando profitendi fidem urgeat, patet v. g. ex eo quod S. C. de Prop. Fid. 28 Maii 1635 respondit, « non posse admitti ad baptismum Mahumetanum qui velit, propter vitae periculum, Christianus esse occultus et manere, sed debere se transferre ad loca ubi possit publice religionem Christianam profiteri. » '

' . Rom. X, 9 sq.; cfr. Matth. X, 32 sq. ----- ' . 28 Maii 1635 (Collect, n. 84); cfr. S. C. de Prop. Fid. 26, Jun. 1790 (Collect, η. 602).

II. *Actus externus seu professio fidei fideles generatim obligat*, «quoties eorum silentium, tergiversatio aut ratio agendi secumferrent implicitam fidei negationem, contemptum religionis, iniuriam Dei vel scandalum proximi» (can. 1325 § 1). Speciatim obligat:

i. *Ratione praecepti ipsius fidei*:

a) Quando infans baptizatus usum rationis adipiscitur, vel adultus fidem amplectitur aut post publicum discessum ad eam revertitur.

b) *Aliquoties in vita*, ut colligitur ex argumentis sub I allatis. Ceterum homo, qui christiane vivit, huic obligationi abundanter satisfacit, quum sexcenties ponat actus, qui fidei professionem saltem in actu exercito contineant.

c) Quando honor Dei ut fidei Auctoris tuendus est (S. Thom. 2. 2, q. 3, a. 2); quod locum habet: i° si quis a publica auctoritate interrogatur. Hinc ab Innoc. XI damnata est prop. 18: « Si a potestate publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri ut Deo et fidei gloriosum consulo ; tacere ut peccaminosum per se non damno. »¹ At « si princeps generali lege iubeat, ut fideles se prodant, gestato signo, vel sistendo se, vel aliter, non tenentur, cum nemo teneatur verum dicere, nisi specialiter rogatus » (S. Alf. II, 14, 50), i. e. obligatio profitendi fidem tum demum urget, quum quis in ius vocatur. Excipe, si auctoritas civilis quempiam *contra praescriptum legis* de fide interrogat. Neque casus adest, si quis fine mere politico interrogatur, puta occasione recensensus populi. 20 Si fides contumeliose tractatur et quis potest eam commode tueri, puta obiectiones prolatas refutando (S. Alf. II, 11). 30 Si, spectatis adiunctis, omissio professionis pro negatione fidei haberetur, ut si, pluribus de fide interrogatis et aliis eam profitentibus, tu taceres (S. Alf. II, 14, 40) ; item si interrogatus de fide, alius pro te tacente responderet, te non esse catholicum. Dixi *spectatis adiunctis*, quia per se non est obligatio profitendi fidem, si quis a privata persona interrogatur (S. Alf. II. 13, 20).

d) Quando, nisi quis fidem profiteatur, grave periculum est, ne fidem negaturus sit.

e) Quando professio fidei ab Ecclesia praescripta est. Iam vero.

a) Eam emittere debent baptizandus adultus* et, si infans baptizari debet, patrini item presbyteri in sua ordinatione* et episcopi in sua consecratione ;² speciatim puber baptizandus, qui ab haeresi vel schismate ad finem convertitur

¹. Denz.-Bannw., n. 1168.----- . Rit. Rom. tit. II, cap. 2, n. 32.----- *. Rit. Rom. tit. II, cap. 2, n. 17.----- Pontificale Romanum, De ordinatione presbyteri.-----
². Pontificale Romanum, De Consecratione episcopi. ----- *. Pontificale Romanum, Ordo ad reconciliandum apostatam, schismaticum vel haereticum; cfr. Instr. S. Off. ad Ep. Philad. 20 Iui. 1859.

β) Ex can. 1406 obligatione emittendi professionem fidei, secundum formulam¹ a S. Sede Apostolica probatam, tenentur:

i° Coram praeside eiusve delegato, qui Oecumenico vel particulari Concilio aut Synodo dioecesanae intersunt cum voto seu consultivo seu deliberativo; praeses autem coram eodem Concilio vel Synodo;

2° Coram Sacri Collegii Decano, Cardinalibus primis in ordine presbyterorum et diaconorum et S. R. E. Camerario, promoti ad cardinalitiam dignitatem;

3° Coram delegato ab Apostolica Sede, promoti ad sedem episcopalem etiam non residentialem, vel ad regimen Abbatiae vel Praelaturae *nullius*, Vicariatus Apostolicae Praefecturae Apostolicae;

4° Coram Capitulo cathedrali, Vicarius Capitularis;

5° Coram loci Ordinario eiusve delegato et coram Capitulo, qui ad dignitatem vel canonicatum promoti sunt;

6° Coram loci Ordinario eiusve delegato et coram aliis consultoribus, assumpti ad officium consultorum dioecesanorum;

7° Coram loci Ordinario eiusve delegato, Vicarius Generalis, parochi et ii quibus provisum fuit de beneficiis quibusvis, etiam manualibus, curam animarum habentibus; rector, professores sacrae theologiae, iuris canonici et philosophiae in Seminariis, initio cuiuslibet anni scholastici vel saltem initio suscepti muneris; omnes promovendi ad ordinem subdiaconatus; librorum censores, de quibus in can. 1393; sacerdotes confessionibus excipiendis destinati et sacri concionatores, antequam facultate donentur ea munia exercendi;

8° Coram Ordinario eiusve delegato, Rector Universitatis vel Facultatis; coram Rectore vero Universitatis vel Facultatis eiusve delegato, professores omnes in Universitate seu Facultate canonice erecta, initio cuiusque anni scholastici vel saltem initio suscepti muneris; itemque qui, periculo facto, academicis gradibus donantur;

9° Coram Capitulo vel Superiore qui eos nominavit eorumve delegato, Superiores in religionibus clericalibus (can. 1406, § 1).

io° Qui, priori dimisso, aliud officium vel beneficium aut dignitatem etiam eiusdem speciei consequuntur, rursus debent fidei professionem emittere ad normam huius canonis (can. 1406, § 2), i. e. can. 1406, § i.²

7) Ex decreto S. Off.³ iuramentum anti-modernisticum, a Pio X Motu Proprio *Sacrorum Antistitum*⁴ praescriptum, emittere debent, usquedum hac super re Apostolica Sedes aliter statuerit: — atque quidem secundum formulam Motui Proprio adiectam, quam, subscripto nomine, suo Antistiti dabunt:

i° Clerici maioribus ordinibus initiandi: quorum singulis antea tradatur exemplar tum professionis fidei, tum formulae edendi iurisiurandi ut eas accurate praenoscant, adiecta violati iurisiurandi, ut infra, sanctione.

2° Sacerdotes confessionibus excipiendis destinati et sacri concionatores, ante-

*. Haec formula habetur initio Colicis. ----- 22 Mart. 1918 (A. A. S. 1918, p. j36) -----». i Sept. 1910 (A. A. S. 1910, p. 655).

quam facultate donentur ea munia exercendi.' Hi tamen non tenentur, cum eorum facultates prorogantur vel cum ad aliam dioecesim transeunt.

3° Parochi, Canonici, Beneficarii ante ineundam beneficii possessionem.

4° Officiales in curiis episcopalibus et ecclesiasticis tribunalibus, haud exceptis Vicario generali et iudicibus.

5° Adlecti concionibus habendis per quadragesimae tempus.

6° Officiales omnes in Romanis Congregationibus vel tribunalibus coram Cardinali Praefecto vel Secretario eiusdem sive Congregationis sive tribunalis.

7° Religiosarum familiarum Congregationumque Moderatores antequam ineant officium.

8° Doctores tam seminariorum quam familiarum religiosarum, antequam ineant officium.³

Disputatur, num designati sub 8° teneantur *quotannis* iusiurandum emittere. Iam vero affirmandum videtur; nam S. Off. declaravit, praescriptiones ad iuramentum antimodernisticum spectantes, in pleno suo robore manere debere, usquedum hac super re Ap. Sedes aliter statuerit. Atqui, spectatis praescriptionibus, ad iuramentum antimodernisticum spectantibus, dictum iuramentum a praedictis Doctoribus quotannis erat omittendum.⁴

Obi. i. Iusiurandum intenditur ut complementum professionis fidei; ideoque, sublata annua fidei professione, pariter pro sublato haberi debet. Iam vero professio fidei tantum initio suscepti muneris debet emitte (can. 1406, § 1, 7").

Resp. Argumentum allatum videtur satis comprobare, rationem complementi in casu non ita urgendam esse, a. v. iuramentum antimodernisticum etiam independentem a professione fidei esse urgendum. Ceterum ratio specialis est exigendi iuramentum, scilicet impugnatio modernismi, quae ratio persistit atque urget, etiamsi fidei professio praetermittatur.

Obi. 2. Declaratio S. Off. potest respicere solum *Motu Proprio Sacrorum Antistitum*, quod annum iuramentum non praescribit; non autem declarationem S. C. Consist., quae sensum dicti *Motu Proprio* ad singulos annos extendit.

Resp. Praeterquam quod nullatenus patet, a *Motu Proprio* annum iuramentum non praescribi, declaratio S. Off. censetur respicere *Motu Proprio*, prout illud de facto viguerat. Atqui de facto viguerat ad normam declarationis S. C. Consist., declaratio ista sit extensiva vel comprehensiva.

Nota 1. Obligationi fidei professionem emittendi, (can. 1406 statutae), non satisfacit qui eam per procuratorem vel coram laico emittit (can. 1407).

Nota 2. Reprobatur quaelibet consuetudo contra canones (modo) citatos (can. 1408)', i. e. canones 1406 et 1407.

Nota 3. Qui contra praescriptum can. 1406 fidei professionem sine iusto impedimento emittere negligat, moneatur, praefinito quoque congruo termino; quo transacto, contumax, etiam per privationem officii, beneficii, dignitatis, muneris, puniatur; nec interim beneficii, officii, dignitatis, muneris fructus facit suos (can. 2403).

I »

2. *Ratione praecepti alterius virtutis* professio fidei obligat:

a) Quando quis fidem profitendo alios ad fidem convertendi spem

³. Ita S. C. Consist. 25 Sept. 1910 (A. A. S. 1910, p. 740). ----- * *Motu Proprio Sacrorum Antistitum*, 1 Sept. 1910 (A. A. S. 1910, p. 655); S. C. Consist. 25 Sept. 1910 (A. A. S. 1910, p. 740).-----'. 22 Mart. 1918 (A. A. S. 1918, p. 136). -----

♦ S. C. Consist. 25 Sept. 1910.

haberet, vel eam non profitendo aliis scandalo foret (S. Thom. 2. 2, q. 3, a. 2, ad 3; S. Alf. II. Ii).

b) Quando quis professionem fidei negligendo se exponeret gravi periculo committendi peccatum aliud ac contra ipsam fidem; quod raro locum habebit.

Pars II.

De peccatis contra fidem.

SECTIO I.

De peccatis contra praeceptum actus interni

Praeter omissionem actus interni ratione fidei praescripti praecipua peccata sunt *infidelitas* et *haeresis*, ad quam pertinet *apostasia*. Accedunt peccata, quae quamvis fidem non destruant, tamen aliquo modo ei adversantur. De *schismate* quod « per se opponitur unitati ecclesiasticae caritatis » (S. Thom. 2. 2, q. 39, a. 1, ad 3) dicitur n. 569.

491 I. Infidelitas. 1. *Notio*. Infidelitas est carentia fidei in homine non baptizato.

2. *Divisio*. Distinguitur triplex scilicet *positiva*, *privativa*, et *negativa*. *Positiva* est, quando non baptizatus, qui dubitat de veritate suae religionis, vel pro probabili habet, revelationem factam esse, inquisitionem negligit. *Negativa* est, quando non baptizatus non dubitat de sua religione vel non suspicatur, revelationem locum habuisse (S. Thom. 2. 2, q. 10, a. i et 5; S. Alf. II, 17).

Ratione diversorum errorum enumerantur: Paganismus, Iudaismus, Mahumctismus, Atheismus, Pantheismus, Deismus, Rationalismus etc. Qui tamen ex enumerationis baptizati sunt, potius haeretici vel apostatae sunt.

3. *Moralitas*. a) *Infidelitas positiva et privativa sunt peccatum grave ex toto genere suo*. Etenim reverentia divinae veracitati debita exigit, ut, si pateat, eam locutam esse, illi assentiamur; si dubium sit, inquiramus, num et quid docuerit, eo fine ut, si eam locutam esse noverimus, illi adhaereamus. Attamen privativa per accidens, i. e. ob obligationem inquirendi non satis perspectam, facilius potest esse veniale vel etiam nullum peccatum. Infidelitas *negativa* non est peccatum, ut patet. Hinc iure damnata est prop 68 Baii: «Infidelitas pure negativa in his, quibus Christus non est praedicatus, peccatum est » (S. Alf. II, 17).

b) *Infidelitas positiva et haeresis non differunt specie*, ut statim exponemus. Disputatur vero, num infidelitas *positiva* (et haeresis) specie

differant ab infidelitate *privativa*. Plures affirmant, quia infidelitas positiva (et haeresis) directe laedunt auctoritatem divinam ; privativa indirecte tantum, quatenus impedit, quominus noverim, Deum locutum esse, Eique locuto me subicere possim; quae videntur specie differre (S. Alf. VII, 301). * Diversae species *physicae* infidelitatis (Paganismus, Iudaismus, Mahumetismus etc.) specie morali non differunt, quamvis ipsis annexae esse possint diversae species *irreligiositatis*.

II. Haeresis. 1. *Notio*. Haeresis est carentia fidei in baptizato; dicitur *apostasia*, si quis totaliter deficit a fide. Apostasia specie non differt ab haeresi, quia conveniunt quoad obiectum formale; scilicet sub eadem ratione Deum attingunt, seu utraque Dei *veracitati* repugnat; quoad obiectum materiale eatenus differunt, quatenus apostasia plures veritates revelatas seu potius omnem revelationem reicit (S. Thom. 2. 2, q. 12, a. i. ad 3).

At haeresis considerari solet induta aliquibus circumstantiis individuantibus; hinc sensu ecclesiastico,» si quis nomen retinens Christianum, pertinaciter aliquam ex veritatibus fide divina et catholica credendis denegat aut de ea dubitat, *haereticus*; si a fide Christiana totaliter recedit, *apostata* est » (can. 1325. § 2). Hisce consonat definitio haereseos consueta: « Error pertinax contra fidem divinam et catholicam. » Dicitur:

a) « Error contra fidem *divinam et catholicam*, » i. e. requiritur, ut aliquid negetur vel in dubium vocetur eorum, « quae verbo Dei scripto vel tradito continentur et ab Ecclesia sive sollemni iudicio sive ordinario et universali magisterio tamquam divinitus revelata credenda proponuntur » (can. 1322, § 1).

b) Error *pertinax*, i. e. requiritur, ut quis neget vel in dubium vocet aliquid, quod satis noverit, èt revelatum et ut tale credendum propositum esse (S. Thom. 1. q. 32, a. 4 ; S. Alf. II, 19; VII, 300).

2. *Divisio*. Haeresis distinguitur:

a) In *formalem* et *materialem*, prout culpabilis vel inculpabilis est.

b) In *internam* et *externam*, prout solo actu mentis perficitur, vel verbis aut signis exprimitur.

Coroll. 1. Haereticus est (attenta sola malitia specifica ideoque abstractione facta a circumstantiis individuantibus, quae speciem non mutant):

a) Qui non inquit in revelationem, quia *non vult* sese submittere Deo revelanti.

† Si quis inquisitionem negligit, quia *non vult se submittere Deo revelanti*, habetur infidelitas privativa, quae specie non differt a positiva.

b) Qui reicit vel in dubium vocat doctrinam, quam revelatam esse satis noverit, utut privatim tantum (S. Alf. II, 19).

c) Qui doctrinam, quam pro revelata habet, admittit quidem, sed non ob auctoritatem Dei revelantis, sed ob solum intuitum rationis.

d) Qui reicit vel in dubium vocat doctrinam quam Ecclesia — esto non ut revelatam — definitivo iudicio proposuit, facile haereticus evadet, negando vel in dubium vocando veritatem revelatam, quod Ecclesia in illa doctrina proponenda infallibilis est.

Coroll. II. Haereticus non est:

a) Qui non inquit in revelationem ex levitate, ex taedio, ex timore ne, revelatione comperta, teneatur mutare sententiam. Ratio est, quia non negat vel in dubium vocat, quod revelatum esse noverit; attamen graviter peccat.¹ (S. Alf. VII, 301).

b) Qui fidem externe tantum negat (S. Alf. II, 19, i°).

c) Qui iudicium suspendit, puta « ad alia se divertens ne mentem fatiget, vel ut ad aliam cogitationem se applicet. » Secus dicendum, si iudicium suspendat, quia dubitat, sive num sententia, quam pro revelata habeat, vera sit; sive num Ecclesia proponendo aliquid ut revelatum verum doceat; in casu posteriori in dubium vocat doctrinam revelatam de infallibilitate Ecclesiae (S. Alf. VII, 302; II, 19).

d) Qui reicit vel in dubium vocat conclusionem theologiam deductam ex veritate sive revelata sive ab Ecclesia definitivo iudicio proposita; quamvis facile haereticus evasurus sit, reiciendo vel in dubium vocando praemissam revelatam, vel doctrinam quod Ecclesia infallibilis est.

3. *Moralitas.* a) *Haeresis et apostasia sunt peccatum grave ex toto genere suo.* Nam reverentia divinae veracitati debita omnino requirit, ut illi assentiamur, si pateat eam esse locutam.

b) *Haeresis et apostasia specie non differunt ab infidelitate positiva;* conveniunt enim cum ea in obiecto formali, quia sub eadem ratione Deum attingunt, nimirum veracitatem eius offendendo: et eatenus tantum ab ea differunt, quatenus reperiuntur in subiecto baptizato.

c) *Nec, uti patet, diversae sectae (Lutheranismus, Calvinismus etc.) morali specie differunt,* quamvis accedere possint diversae species irreligiositatis, in diversis sectis exerceri solitae.

4. *Amissio fidei,* a) Fides (habitus fidei) non amittitur nisi per peccatum formale contra fidem (n. 357).

b) Alia quaestio est, num quis possit Catholicae Ecclesiae valedicere sine peccato formali contra fidem. Iam vero stricte loquendo videtur affirmandum; scilicet videtur fieri posse, ut quis paulatim veritatem Ecclesiae Catholicae in dubium vocet

¹ Sunt, qui censeant, illud peccatum ab haeresi specie non differre (p. 330).

vel etiam reiciat, quin in dubium vocet vel respuat veritatem, quam revelatam esse, satis perspiciat. Nec obstat Cone. Vatic. (Const. *De fide*, cap. 3), quod tantum docet, nemini esse rationem objective validam fidem catholicam in dubium vocandi, atque tali ratione agendi saltem peccatum materiale contineri.*

c) Alia iterum quaestio est, nurn quis possit Ecclesiam Catholicam relinquere, sine *aliquo gravi peccato*, sive praecedenti sive in ipsa defectione contenta. Porro ita dicendum videtur: Nemo sine gravi peccato eo deveniet, ut in dubium vocet vel neget, quae credenda sunt necessitate medii; Deus enim neminem deserit, nisi deseratur;¹ iam vero qui sine gravi peccato amittit fidem in ea, quae credenda sunt necessitate medii, videtur a Deo desertus, quin ipse Deum deseruerit. Quoad defectionem ab Ecclesia Catholica, quae credenda necessitate medii non includat, res magis dubia est.

d) At facilius accidere potest, ut catholicus sine gravi peccato unum *alterumve punctum* fidei catholicae, in dubium vocet vel etiam neget; scilicet:

a) Aut non advertendo, sententiam a se admissam adversari infallibili Ecclesiae doctrinae, licet sciat, eam a sacerdotibus reprobari, sed non auctoritative.

/?) Aut sibi persuadendo, se habere rationem recedendi ab Ecclesia quoad illa puncta eaque non recte ab Ecclesia proponi ut revelata: non advertunt, se Ecclesiae infallibilitatem negare, sed potius autumant, Ecclesiam errare in materia, eius (i. e. errantis) opinione ad Ecclesiae competentiam non pertinente.

v) Aut sibi persuadendo, quaedam ab Ecclesia proponi ut revelata, quae ipsis falsa videantur quaeque credere non possint.

Praedicti regulariter, saltem boni communis gratia, non in bona fide relinquuntur, nec absolvantur, nisi velint admittere, quae Ecclesia proposuit sive ut a Deo revelata sive ut indubia.

III. Acceptatio propositionum inferiori quam haeresis nota impro- 493
batarum. Praeter peccata sub I et II exposita, quae excludunt fidem, alia sunt, quibus credentes et fidem retinentes aliquo modo contra fidem peccant, puta si quis culpabiliter ignorat, quae secundum supra notata sciri debent; item si quis sustinet propositiones inferiori quam haeresis nota improbatas; de quibus uberius dicendum est.

Praemitto can. 1324: « Satis non est haeticam pravitatem devitare, sed oportet illos quoque errores dilligenter fugere, qui ad illam plus minusvc accedunt; quare omnes debent etiam constitutiones et decreta servare, quibus pravae huiusmodi opiniones a Sancta Sede proscriptae et prohibitae sunt»; et can. 2317: «Pertinaciter docentes vel defendentes sive publice sive privatim doctrinam, quae ab Apostolica Sede vel a Concilio Generali damnata quidem fuit, sed non uti formaliter haeretica, arceantur a ministerio praedicandi verbum Dei audiendive sacramentales confessiones et a quolibet docendi munere, salvo aliis poenis quas sententia damnationis forte statuerit, vel quas Ordinarius, post monitionem, necessarias ad reparandum scandalum duxerit. »

i. *Quae sunt notae inferiores?* Ex hisce:

a) Aliae directe *falsitateni* propositionis significant. Ita: i° *haeresi*

¹. Vacant, Etudes sur le Concile du Vatican, II, p. 179. ----- ∴ Van Noort, De fide divina, η. 280. ----- ². Cfr. Waffelært, Annotationes in tract, de virtutibus theologicis, n. 229 sq.; ceterum diversi auctores plures notas inferiores diversimode exponunt.

proxima est, quae negat quod est fidei proximum, i. e. quod communiter habetur pro revelato, sed nondum ut tale ab Ecclesia definitum est; 2° *erronea* est, quae negat quod est theologice certum, i. e. quod, mediante alia veritate naturaliter evidenti, ex doctrina revelata certo colligitur; 3° *errori proxima* est, quae negat, quod ex doctrina revelata probabilissime deducitur; 4° *temeraria* est, quae sine solido argumento contra communem sententiam propugnatur.

b) /Miae directe indicant, aliquam propositionem *incaute proferri*. Ita i° *haeresim sapiens* vel *de haercsi suspecta* est, quae, inspectis verbis et variis adiunctis, ansam dat suspicandi, aliam aliquam haeresim esse in auctore; 2° *errorem sapiens* vel *de errore suspecta* est, quae ansam dat suspicandi, admitti ab auctore aliam propositionem erroneam; 3° *male sonans* est, qua res ad fidem et morem pertinentes praeter et contra receptum loquendi modum proferuntur; 4° *piarum aurium offensiva* est, quae enuntiat aliquid quod fidelium pietatem debilitat vel tali modo aliquid exprimit, ut similis effectus sequatur.

c) Aliae directe *pravum* aliquem propositionis *influxum* designant: Ita: i° *scandalosa* est, quae audientibus ansam dat ruinae spiritualis; 2° *contumeliosa* est, quae adversatur honori alteri debito; dicitur *blasphema*., si Deo vel rebus Dei qua *talibus iniuriam infert*; 3° *schismatico* est, quae Ecclesiae unitati adversatur.

2. *Quatenus notarum inferiorum ratio habenda?* Ratio earum habenda, prout sequitur:

a) Si quae nota alicui doctrinae ab Ecclesia inflictæ est, ista pro tali, puta pro *scandalosa*, *contumeliosa* etc. debet haberi (can. 1324, 2317). Attamen qui notarum inferiorum rationem non habet, quamvis peccet, tamen nondum eo ipso *haereticus* est. Aliquando tamen facile in haeresim incidet, puta si quis propositionem admittit, quae *erronea* dicitur: nam qui negat, quod mediante aliqua veritate naturaliter evidente ex doctrina revelata certo colligitur, facile ipsam doctrinam revelatam negabit. Ad haec qui notarum inferiorum *externe* rationem non habent, etiam *scandali* arguendi sunt.

b) Quoad declarationes doctrinales editas sive a S. Pontifice, non tamen definitivo iudicio, sive a Congregatione, quae eiusmodi declarationes edere potest, ut v. g. S. Officium, quoad istas declarationes inquam :

a) Certo requiritur *aliqua subiectio*, ut patet ex Litteris Apostolicis Pii IX, ad Archiep Monae ' ; item ex decreto S. Off. *J.amentabili*' ; quod

Pius X suo *Motu proprio* 18 Nov. 1907 confirmavit; denique ex eis quae Pius X in eodem *Motu proprio* edicit de Commissione Biblica. < Declaramus in praesens expresseque praecipimus, universos omnes conscientiae obstringi officio sentiendi pontificalis consilii de Re Biblica, ad doctrinam pertinentibus..., perinde ac decretis SS. Congregationum pertinentibus ad doctrinam probatisque a Pontifice, se subiciendi; nec posse notam tum detrectatae obedientiae tum temeritatis devitare aut culpa propterea vacare gravi quotquot verbis scriptisve sententias has tales impugnent ». Ceterum omnino consentaneum videtur, Ecclesiam posse potestatem *magisterii* (quod non est mere doctrinale sed *auctoritativum*), aliquo modo aliis delegare. Porro huic iuri ac facultati in subditis respondet obligatio rationem habendi eorum, quae docent ii, quibus praedicta potestas de facto aliquo modo delegata est.

β) Certo requiritur *subiectio externa*; siquidem id saltem ex documentis citatis colligi debet. Immo eam *sub gravi* requiri, patet et ex eo quod agitur de re gravi, et ex citatis verbis *Motu proprio* Pii X.

γ) Etiam *internum assensum* requiri, auctores satis communiter docent, atque merito ex Litteris Pii IX et sensu obvio aliorum documentorum deducitur. Neque opponas, Ecclesiam carere facultate imponendi actus mere internos. Nequit eiusmodi actus imponere auctoritate propria, bene vero auctoritate vicaria (n. 117). Non requiritur tamen assensus *firmus*, quia non agitur de decretis definitivis, sed sufficit assensus *opinativus*, qualem assensum ceteroquin dicta decreta vere merentur. Nam *primum* SS. Congregationes constant viris in rebus, quae ad earum provinciam pertinent, versatissimis. *Dein* illi viri Romae continuum tam cum S. Pontifice quam cum universo episcopatu commercium habent, ita ut sensus magisterii universalis ipsis facilius innotescat. *Denique* aegre negatur, maxime in eos, quibus S. Pontifex magisterium suum aliquatenus delegavit, aliquid redundare assistentiae divinae Ecclesiae promissae. Adhaec assensus *opinativus* videtur requiri *sub gravi*, quia agi videtur de re gravi. Attamen:

δ) Licitum est, modo internus assensus praestetur, ulterius studere rei, quam decreta respiciunt, ea etiam mente, ut inquiratur, utrum necne vera sint. Id e natura rei sequi videtur; quandoquidem Congregationes Romanae quaestionem *dirimere* nequeunt. Quaestione autem non dirempta, licet ulteriorem instituere, inquisitionem, idque ea etiam mente, ut veritas pateat. Quod confirmatur litteris a Card. Vaughan datis ad Nilfrid Ward.¹

ε) Licitum est assensum primitus datum postea ob *gravissimam* causam inhibere, immo contrariae opinioni adhaerere, puta, quoad doctum, si, re ulterius investigata, novam eamque gravem rationem inveniat; quoad minus doctos, si alii graves ac timorati auctores iam assensum inhibeant vel contrariae opinioni adhaereant.

¹ Cfr. *The Guardian*, 4 Jun. 1897.

Porro ea ratio denegandi assensu in, immo contrariae opinioni adhaerendi facilius occurret, si de decretis Consilii Pontificalis de re biblica quam si de decretis aliarum Congregationum, a. v. si de materia scripturistica, quam si de dogmatica vel morali agatur. Quandoquidem in rebus biblicis, quarum decisio saepius pendet ab argumentis externis tam criticis quam historicis, facilius nova argumenta reperiuntur quam in re morali vel dogmatica, quae saepius solis argumentis internis deceditur. Eadem de causa dicendum videtur, decretis Consilii Pontificalis de re biblica non deberi assensum aequae efficacem ac decretis aliarum Congregationum. Etenim, quum facilius contingere possit, ut nova argumenta reperiantur, formido erroris gravior est. Equidem non dixerim, decreta Consilii Pontificalis *de se* minori gaudere auctoritate; verum conditio, ob quam licet inhibere assensum facilius exstabit; hinc formido errandi gravior.

ζ) Denique non est illicitum nova quae reperta sunt argumenta, utique debita cum reverentia, proponere.

- 494 *Quaer.* i, quatenus peccet, qui profiteatur *Liberalismuni*, i. e. systema politico-religiosum, quod docet plenam independentiam Status ab Ecclesia.

Resp. j. Qui plane profitetur Liberalismum, haereticus est, quia revelatio saltem aliquam Status ab Ecclesia dependentiam docet. Idem, ut patet, dicendum de eo, qui adhaeret doctrinae particulari, quae fidei adversatur.

Resp. 2. Qui admittit doctrinam particularem, ab Ecclesia non ut haereticam quidem, sed tamen definitive reprobata, graviter peccat. Eiusmodi est v. g. prop. 48 Syllabi Pii IX: «Catholicis viris probari potest ea iuventutis instituendae ratio, quae sit a catholica fide et ab Ecclesiae potestate seiuncta, quaeque rerum dumtaxat naturalium scientiam ac terrenae socialis vitae fines tantummodo vel saltem primario spectet. »¹

Resp. 3: Qui nomen dat coetui v. g. electivo liberalistarum graviter peccat, secundum dicenda n. 509.

- 495 *Quaer.* 2, quatenus peccet, qui profiteatur *Socialismum*.

Resp. i. Qui adhaeret altissimis socialistarum principiis, scilicet matérialisme et atheismo, haereticus est.

Resp. 2. Qui reicit omne dominium privatum, graviter peccat, quia eiusmodi doctrina cum Ecclesiae doctrina componi nequit.²

Æt'i/». J. Qui admittit systema Socialism!, etiam ut hodie viget, pariter graviter peccat, cum dictum systema Ecclesiae doctrinae adverse-

¹. Bulla Boni!. VIII, *Unam Sanctam*, 18 Nov. 1302; Encycl. Pii IX, *Quanta cura*, 8 Dec. 1864; Encycl. *Libertas*, 20 Jun. 1888. ----- ². Denz.-Bannw., n. 1748; cfr. Encycl. Pii XI *Divini illius Magistri*, 31 Dec. 1929. ----- ³. Encycl. Leon. XIII *Quod apostolicum*, 28 Dec. 1878; *Rerum novarum*, 15 Maii 1891; Encycl. Pii XI *Quadragesimo anno*, 15 Maii 1931.

tur. «Sive ut doctrina—ita Pius XI ’—sive ut factum historicum, sive ut « actio » consideretur socialismus, si vere manet socialismus, etiam postquam veritati et iustitiae in his, quae diximus, concessit, componi cum Ecclesiae catholicae dogmatibus non potest: siquidem ipsam societatem fingit a christiana veritate quam maxime alienam ».

« Nam, ita pergit S. Pontifex, secundum Christianam doctrinam homo, sociali natura praeditus in his terris collocatur, ut in societate et sub auctoritate a Deo ordinata ’, vitam ducens, omnes suas facultates in laudem et gloriam Creatoris sui plene excolat cvolvatque, atque artis aliusve vocationis suae munere fideliter fungendo temporalem simul et aeternam sibi comparet felicitatem. Socialismus autem, sublimis huius, cum hominis tum societatis, finis penitus ignarus et incuriosus, solius commodi causa humanam consortionem autumat esse institutam.

Ex eo enim, quod apta operum divisione efficacius quam dispertitis singulorum conatibus bona progignantur, socialistae inferunt oeconomicam efficientiam, cuius sola materialia obiecta mentibus observantur, socialiter ex necessitate procedere debere. Qua necessitate, ut totos societati se dedant subdantque, ad bonorum effectiorem quod attinet, homines adstringi existimant. Immo quam amplissimam possidere copiam rerum, quae huius vitae commodis inserviant, tanti fit, ut altiora hominis bona ipsa libertate minime excepta, sint posthabenda atque etiam immolanda exigentiis efficacissimae bonorum effectiorem. Hanc vero humanae dignitatis iacturam in « socializzato » productionis processu subeundam, facile repensum iri autumant ad abundantiam bonorum socialiter procreatorum, quae ad singulos profundantur, ut pro suo beneplacito commodis et cultui vitae libere ea applicare valeant. Societas ergo qualem socialismus fingit altera ex parte absque vi plane nimia nec esse nec concipi potest, ex altera parte haud minus falsae libertati indulget, vera sociali auctoritate ab ea exsulante, quippe quae non in temporalibus ac materialibus commodis innitatur, sed a solo Deo, rerum omnium Creatore atque ultimo fine descendat. »

Resp. 4. Qui nomen dat coetui socialistico, graviter peccat, secundum dicenda n. 509.

SECTIO II.

De peccatis contra praeceptum actus externi.

Praecipua peccata contra praeceptum actus externi sunt: omissio actus externi, ratione fidei praecepti seu occultatio fidei, negatio fidei eiusque sine proportionata dissimulatio.

I. Occultatio fidei; quocirca advertas: Conversus vel reversus ad fi- 496 dem per se nequit conversionem suam occultare ; per accidens, ob gravem causam illud longius breviusque licitum est, quamvis ob honorem Deo

’. Encycl. *Quadragesimo* anno, 15 Maii 1931 (A. A. S. 1931, p. 215). ----- ’ Cfr. Rom. XIII, I.

revelanti publice debitum — cui facile accedit scandalum reparandum — vix unquam licitum sit conversionem per diu occultare*.

Si constitutus in periculo mortis convertitur et gravem rationem habeat conversionem occultandi, fidem profiteatur coram duobus saltem testibus, qui conversionem postea divulgent.¹

497 II. Negatio fidei semper illicita est, etiam casu quo solum externe fieret. Patet tam ex S. Scriptura (Matth. X, 33) quam ex natura rei. Negatio fidei, externe tantum facta, dicitur *simulatio*. Pariter semper illicitum est fidem erubescere (Luc IX, 26; S. Alf. II, 12).

498 III. Dissimulatio fidei; i. e. actus quo quis neque veram neque falsam fidem significat, sed veram diserte occultat, per se illicita est; sed ex causa satis gravi licita evadit (S. Alf. II, 12): immo quandoque obligat, scilicet si ex una parte necessitas confitendi fidem deest, ex altera autem parte ex fidei manifestatione magna damna timenda sunt.

Tam negatio quam dissimulatio fieri potest verbis, signis et factis. Quum vero saepe difficile internoscatur, utrum negatio an dissimulatio habeatur, sit:

499 IV. Critérium dignoscendi negationem et dissimulationem fidei.

i. Quae ex se vel ex adiunctis significant internam fidei reiectionem, tanquam fidei negatio vitari debent: eiusmodi sunt v. g. « incensio thuris aut genufluxio coram idolo; item sumptio coenae haereticae etc. » (S. Alf. II, 15, 8°).

2. Quae solum indirecte seu per accidens significant internam fidei reiectionem, continent dissimulationem fidei, ideoque ex causa proportionata licita sunt; v. g. vestes et signa nationis Turcicae (S. Alf. I. c. 90).

3. Quae neque ex se vel ex adiunctis neque per accidens significant internam fidei reiectionem, ea neque negationem neque dissimulationem fidei continent, ideoque per se licita sunt, ut si quis dicat: « Non sum sacerdos »; per accidens possunt ob rationem, huic praecepto extrinsecam, fieri illicita. Hisce notatis, iuvat doctrinam expositam diversis casibus applicare.

500 V. Applicationes. In applicationibus faciendis distinguimus diversa, quibus tam negatio quam dissimulatio fidei fieri potest, scilicet verba, signa strictius sumpta, vestes et facta.

i. *Verba*. Qui interrogatur de fide, utut a persona privata, nequit ita respondere, ut debeat certo credi fidem veram negare. Hinc nequit res-

Cfr. S. C. de Prop. Fid. 28 Maii, 1635 (Collect, η. 84); η. 490. ----- '. Cfr. S. C. de Prop. Fid. 26 Jun. 1790 (Collect, η. 602).

pondere, v. g. se esse calvinistam, vel se adhaerere fidei regni, si regnum qua tale fidem falsam profitetur (S. Alf. II, 13).

2. *Signa strictius sumpta.* Signa distinctiva franco-murariorum (nutus, manuum vel digitorum motus, modus peculiaris subsignandi litteras) continent professionem sectae falsae; siquidem aequivalent verbis, quibus quis significat, se ad falsam sectam pertinere.* Neque praedicta significationem amittere videntur ex eo, quod aliqui, qui ad sectam non pertinent, eis utuntur, puta ut amice tractentur; isti enim potius mentiri videntur, quam efficere, ut signa significationem amittant. Ceterum qui eiusmodi signa adhibent, saltem proxime intendunt, ut (saltem probabiliter) pro franco-murariis habeantur; tali autem medio uti, illicitum est.

3. *Vestes.* Ex eis: 1^o /Aliae sunt distinctivae *gentis* seu *nationis*, ut pileus Turearum. Hisce ex causa iusta uti licet, quia eiusmodi vestes-utut in regione infidelium gestentur — ex se tamen alicuius fidei professionem non involvunt. 2^o Aliae vestes sunt distinctivae *sectae*. Hisce uti non licet, quia qui eis utitur, spectatis adiunctis, significat, se ad illam sectam pertinere.' Plures tamen permittunt uti vestibus, « quae non habeant peculiare *signum profitendi erroris*, sed sint tantum indicium *nitidioris cultus*, ut olim saga praedicantium in Germania; vel *eminentioris vitae* inter suos, ut togae bonziorum in laponia. Idem dicendum est de signis, quibus ludaei utebantur v. g. flavo annulo in pallio Francofurti, etc.; quia haec sunt signa mere politica et distinctiva unius generis hominum ab alio, et non proprie professiva fidei » (S. Alf. II, 15, 90).

4. *Facta*, a) *Esus carnum* die abstinentiae non continet falsae religionis professionem. At ex erubescencia edere non licet. Pariter illicitum est, si quis ad esum provocatur in contemptum religionis, nisi causa gravis subsit et provocatus protestetur, se non agere in contemptum religionis, sed quia Ecclesia ob gravem causam legem non urget (S. Alf. II, 15, 10^o).

b) *Assistentia activa* ' *sacris acatholicorum* est illicita. Ratio est, quia

'. Haec secundum aliquos non sunt extendenda ad signa, quibus massones alii alios agnoscere solent: quae non videtur aequivalens huius sectae professio, sed medium ut a sectae sociis amice tractentur. Sed signa quibus massones se invicem agnoscere solent, si alii cis non utuntur, vere significant, aliquem ad sectam pertinere; quae est et remanet sectae professio, utut dicta signa adhibeantur tanquam medium, ut a sectae sociis amice tractentur. ----- '. *Obi*, Vestes, quae sunt *distinctivae* sectae, non necessario sunt *pratestativae* sectae. Porro vestibus non-protestativis — utut distinctivis — sectae ex gravi causa uti licet. Ita plures auctores. *Rcsp.*: Missa voce *pratestativae*, dixerim: Qui utitur vestibus *distinctions* sectae, significat, se pertinere ad sectam; quae est sectae professio et verae fidei negatio saltem externa. ----- '. *Assistentia activa* habetur, quando assistens habet partem in sacris acatholicorum (can. 1258, § 1).

eiusmodi assistentia aut partem cultus improbandi constituit aut, prout hic sumitur, cooperationem proximam ad talem cultum involvit. Hinc can. 1258, § i: Haud licitum est fidelibus quovis modo active assistere seu partem habere in sacris acatholicorum. Et can. 2316: Qui quoquo modo haeresis propagationem sponte et scienter iuvat, aut qui communicat in divinis cum haereticis contra praescriptum can. 1258, suspectus de haeresi est. Itaque illicitum est v. g.: coenam acatholicam sumere; *audire* missam acatholici, etiamsi in festo de praecepto alia audiri nequeat; in eorum conventibus psalmos decantare, organa pulsare; in eorum baptismis officio patrini fungi etc. Ceterum confer dicenda de cooperatione (n. 557).

c) *Assistentia concionibus et assistentia mere passiva sacris functionibus acatholicorum* summum cooperationem materialeam eamque remotam continent, ideoque sub hoc respectu consideratae ob causam iustam licitae sunt. At facile accedit scandalum et, si de frequentiori assistentia agitur, perversionis periculum. Hinc S. Off.' edixit, «catholicos regulariter non licere haereticorum aut schismaticorum concionibus (baptismis et matrimoniis) interesse» (cfr. can. 1258, § 2). Si civilis auctoritas praecipit catholicis, v. g. militibus, ut concionibus et ritibus acatholicorum assistant, practice habetur causa excusans, adhibitis tamen cautelis contra periculum perversionis.

Licitum est, secluso scandalo, intrare in ecclesiam schismaticorum ibique privatim (non quasi simul agendo cum eis) SS^m Sacramentum adorare. Id tamen si regulariter fieret, certo scandalum et ansam indifferentismi religiosi praeberet.

Adhaec S. C. de Prop. Fid. ad dubium: «An liceat catholicis adorare SS. Sacramentum, per parochum schismaticum in via publica sive ad infirmum sive aliter delatum»; respondit: «Non modo licere, sed debere adorare SS. Sacramentum, sed tamen catholici abstinere debent ab associando.»

Ingressus in templa acatholicorum ad ea conspicienda nihil illiciti involvit.

d) *Praesentia passiva funeribus et nuptiis acatholicorum*. Tolerari

. S. Off. 7 Aug. 1704 (Collect, η. 267). '. S. C. de Prop. Fid. 8 Iui. 1889 (Collect, η. 1713). -----'. S. Off. 10 Maii 1770 (Collect, n. 478) respondit, < absolute non licere nec per se nec per alios, fungi officio patrini in Baptismis, qui haereticorum filiis ab haereticis ministrantur >; ita quoque 30 Iun. et 5 Iui. 1864 (Collect, n. 1257). -----. Assistentia mere passiva habetur, si assistens — secus ac assistens active — nullam partem habet in sacris acatholicorum (cfr. can. 1258, § i). -----'. 10 Maii, 1770. -----* S. C. de Prop. Fide, 15 Dec. 1764 (Collect, η. 458, ad 1). -----'. 15 Dec. 1764 (Collect, n. 458, ad 4).

potest praesentia passiva seu mere materialis, civilis officii vel honoris causa, ob gravem rationem ab Episcopo in *casu dubii* probandam, in acatholicorum funeribus, nuptiis similibusque sollemniis, dummodo perversionis et scandali periculum absit (can. 1258, § 2). Dicitur *praesentia passiva*; hinc si nuptiae coram ministro haeretico (qua tali) ineuntur, non licet testium munere fungi. Neque fas est officium paranymphei obire, si huius sit quasi offerre sponso ministro haeretico, ut eos coniungat. Dicitur *dummodo scandali periculum absit*; porro in pluribus regionibus certo scandalum adesset, si ageretur de concremando corpore vel de sepultura peragenda cum insignibus sectae massonicae.

c). *Electio patrini acatholici*. S. Off. dixit « praestare ut Baptismus conferatur sine patrino quam cum acatholico, » * Denique can. 795 inter alia *ad valorem* requirit, ut patrimus in Baptismo « nulli haereticae aut schismaticaе sectae sit adscriptus ».

b) *Fuga* tempore persecutionis per se licita est, quia neque negationem neque dissimulationem fidei involvit, sed solum usum iuris vitae tuendae. Practice:

ajlllicita est, si te fugiente honor Dei vel salus animarum detrimentum pateretur; ut si fugerent pastores animarum seu episcopi et parochi.

β) *Licita est*, si praesentia tua utilis quidem, sed non necessaria est, nec sine gravi incommodo potes manere.

7) *Obligat*: i° si manendo bono communi potius noceres quam prodes; 2° si manendo periculo negandi fidem te exponeres (S. Alf. II, 14, 6°).

Nota i. Ad fidem dissimulandam facilius licet omittere signa catholicorum, quam uti signis acatholicorum.

Nota 2. Qui ad fidem convertitur, tenetur utique occasione Baptismi fidem profiteri; at, si causae graves sunt ad tempus dissimulandi fidem, atque eum in finem non servandi quaedam Ecclesiae praecepta vel etiam passive assistendi ritibus acatholicorum, id licitum est (n. 498 sq): praestat tamen rem Ordinario exponere, vel etiam, si dissimulatio fidei ad breve tantum tempus perdurare debebit, Baptismum differre. Praedicta tamen per se ne facile applices ei, qui a fide recessit atque ad eam reverti desiderat, quippe qui etiam ad scandalum reparandum teneatur.

SCHOLION.

De poenis contra haereticos, apostatas et schismaticos.

I. Denuntiatio delinquentium. Obligatio denuntiandi urget quoties- 501 cumque ad id quis adigitur sive lege vel peculiari legitimo praecepto, sive

*. 3 Maii 1893 (Collect, n. 1831).

ex ipsa naturali lege ob fidei vel religionis periculum vel aliud imminens publicum malum (can. 1935, § 2).

502 II. Poenae delinquentium. 1. *Omnes a Christiana fide apostatae et omnes et singuli haeretici aut schismatici*: 1° incurrunt ipso facto excommunicationem; 2° nisi moniti resipuerint, priventur beneficio, dignitate, pensione, officio aliove munere, si quod in Ecclesia habeant, infames declarentur, et clerici, iterata monitione, deponantur; 3° si sectae acatholicae nomen dederint vel publice adhaeserint, ipso facto infames sunt, et clerici qui a fide catholica publice defecerint, ipso facto et sine ulla declaratione officio privantur, et monitione incassum praemissa, degradentur (can. 2314, § 1). Dicitur:

a) *Omnes* etc.; requiritur autem, ut delictum etiam externe patratum sit.

b) *Si sectae acatholicae... Publice adhaeserint*. Iam vero adhaesio publica aliquando manifesta est, ut si officium aliquod ibi acceptet, si interveniat electionibus ministrorum. Si tantum conventibus assistit, adhaesio censetur publica post plus minusve longum tempus; ex hac autem difficultate requiritur saepius sententia declaratoris criminis.

2. *Suspectus de haeresi, qui monitus causam suspicionis non removeat*, actibus legitimis prohibeatur, et clericus praeterea, repetita inutiliter monitione, suspendatur a divinis; quod si intra sex menses a contracta poena completos suspectus de haeresi sese non emendaverit, habeatur tanquam haereticus, haeticorum poenis obnoxius (can. 2315). Dicitur:

a) *Suspectus de haeresi*. Iam vero: Suspecti de haeresi sunt: 1° Qui quoquo modo haeresis propagationem sponte et scienter iuvat, aut qui communicat in divinis cum haeticis contra praescriptum can. 1258 (can. 2316); 2° qui matrimonio uniuntur cum pacto explicito ut omnis vel aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam; qui scienter liberos suos acatholicis ministris baptizandos offerre praesumunt; item parentes vel parentum locum tenentes qui liberos in religione acatholica educandos vel instituendos scienter tradunt (can. 2319, 2°, 30, 4°); 3° qui species consecratas abiecerint vel ad malum finem abduxerint aut retinuerint (can. 2320); 4° omnes et singuli cuiuscunque status, gradus seu conditionis etiam regalis, episcopalis vel cardinalitiae fuerint, a legibus, decretis, mandatis Romani Pontificis pro tempore existentis ad Universale Concilium appellantes (can. 2332); 5° qui, obdurato animo, per annum insorduerint in censura excommunicationis (can. 2340, § 1); 6° omnes, etiam episcopali dignitate aucti, qui per simoniam ad ordines scienter promoverint vel promoti fuerint aut alia Sacramenta ministraverint vel receperint (can. 2371).

Can. 1258 edicit: Haud licitum est fidelibus quovis modo active assistere seu partem habere in sacris acatholicorum (§ 1). — Tolerari potest praesentia passiva seu *mere* materialis, civilis officii vel honoris causa, ob gravem rationem ab Episcopo in casu dubii probandam, in acatholicorum funeribus, nuptiis similibusque sollemniis, dummodo *perversionis et scandali* periculum absit (§ 2).

b) *Qui monitus*; itaque suspectus de haeresi per se nullam poenam contrahit, sed monitio quae incassum remansit, accesserit necesse est.

III. Absolutio a poenis, i. Absolutio ab excommunicatione, in foro 503 conscientiae impertienda, est speciali modo Sedi Apostolicae reservata (can. 2314, § 2). Facultas absolvendi quoscumque poenitentes (exceptis haereticis haeresim inter fideles e proposito disseminantibus) a quibusvis censuris et poenis ecclesiasticis ob haereses tam nemine audiente vel advertente quam coram aliis externatas incursis, concedi solet per *Folium S. Poenitentiariae*. Attamen exerceri nequit nisi in actu sacramentali confessionis et pro foro conscientiae dumtaxat, praemissa secreta abiuratione coram confessario. Praeterea iniungenda poenitentia salutaris cum frequentia sacramentorum et obligatione illata scandala reparandi. | Pro foro conscientiae nulla forma abiurationis praescripta videtur: hinc sufficiunt v. g. haec verba Professionis Fidei, in fine: « Haereses quascumque ab Ecclesia damnatas ego pariter damno et reicio. »

2. Si delictum apostasiae, haeresis vel schismatis ad forum externum Ordinarii loci quovis modo deductum fuerit, etiam per voluntariam confessionem, idem Ordinarius, non vero Vicarius Generalis sine mandato speciali, resipiscentem, praevia abiuratione iuridice peracta aliisque servatis de iure servandis, sua auctoritate ordinaria in foro exteriori absolvere potest; ita vero absolutus, potest deinde a peccato absolvi a quolibet confessario in foro conscientiae. Abiuratio vero habetur iuridice peracta, cum fit coram ipso Ordinario loci vel eius delegato et saltem duobus testibus (can. 2314, § 2). Quoad formam abiurationis practice sufficit Professio Fidei, quae initio Codicis apposita est.

SECTIO III.

De periculis fidei.

Praecipua fidei pericula sunt.

I. Lectio impiorum scriptorum; de qua in tractatu de praeceptis 504 Ecclesiae, et de Poenitentia, ubi de occasionibus peccati.

II. Matrimonia cum acatholicis, de quibus in tractatu de Matrimonio. 505

III. Frequentatio scholarum acatholicarum; de qua in tractatu de 506 IV praecepto Decalogi.

IV. Familiaritas cum acatholicis; quocirca notentur haec Apostoli: 507 «Haereticum hominem... evita»¹; item: «Sermo eorum ut cancer

¹. Ita in *Polio*. ----- ². Tit. 111, io.

serpit»¹; item: «Declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri; et per dulces sermones, et benedictiones, seducunt corda innocentium»². Huc etiam referatur famulatus apud acatholicos, de quo in tract, de statibus vitae. Ceterum leges ecclesiasticae, quae respiciebant consuetudinem cum *ludaeis* — quaeque plerisque in regionibus per consuetudinem fere abrogatae erant — in novo Codice praetermittuntur, ideoque quatenus mere ecclesiasticae erant, sublatae sunt. Hinc ad solum ius naturae attendendum.

- 508 V. Communicatio cum acatholicis in sacris et in mixtis. Activa (n. 500) non solum prohibetur ratione periculi amittendi fidem, verum etiam aut ut cooperatio ad malum, ut si quis petit sacramentum ab acatholico; aut ut professio falsae religionis, ut si quis ritum acatholicum participat, puta psalmos cum acatholicis cantando, coenam haereticam recipiendo etc. (n. 500). Privatim cum ipsis preces orthodoxas orare licitum est.

De communicatione *passiva* vide dicta n. 500.

- 509 VI. Associationes improbandae. «Fideles laude digni sunt, si sua dent nomina associationibus ab Ecclesia erectis vel saltem commendatis; caveant autem ab associationibus secretis, damnatis, seditiosis, suspectis aut quae studeant sese a legitima Ecclesiae vigilantia subducere» (can. 684).

Coroll. I. Illicitum est nomen dare associationibus sive religiosis sive socialibus *anti-catholicis*, cuiusmodi sunt v. g. societates Massonum³, Carbonariorum⁴, Fenianorum⁵, Anarchistarum⁶, Communistarum⁷, Nihilistarum⁸, Internationalistarum⁹, Socialistarum¹⁰, societates theosophicae¹¹, biblicae¹², clerico-liberales¹³, societas erecta ad procurandam *christianitatis unitatem*¹⁴; societates operariorum, quae dicuntur: Socii singulares (Odd fellows), Filii temperantiae (Sons of temperance), Equites Pythiae (Knight of Pythia's)¹⁵, Independent Order of Good templars (Guttempler-Orden),¹⁶ et societates quae promovent combustionem cadaverum hominum¹⁷.

Coroll. II. Per se etiam illicitum est nomen dare associationibus

¹ 2 Tim. II, 17.-----'. Rom. XVI, 17, 18. ----- Can. 2335. ----- « Cfr. Const. Pii VII, *Ecclesiam*, 25 Sept. 1821, et Leon XII, *Quo graviora*, 13 Mart. 1825; can. cit-----'. Cfr. S. Off. 12 Ian. 1870; can. cit.-----*. Can. cit.-----\ Encycl. Leon. XII, *Quod apostolici*, 28 Dec. 1878; Encycl. Pii XI, *Quadragesimo anno*, 15 Maii 1931. ----- '. Cfr. S. Off. 18 Iui. 1919 (A. S. S. 1919. P. 317). ----- '. Const. Pii IX, *Qui pluribus*,... 1896. -----,u. Syllabus, § 178; Encycl. Pii IX, *Quanta cura*, 8 Dec. 1864; Encycl. Leon XIII, *Libertas*, 20 Iun. 1888. ----- u. Cfr. S. Off. 16 Sept. 1864, 8 Nov. 1865 (Coll. de Prop. Fide, n. 1262, 1276).----- u. S. Off. 20 Aug. 1894. -----u S. Off. 9 Aug. 1893 (Collect, n. 1845). ----- ', S. Off. 19 Maii 1886 (A. A. S. t. 19, p. 46).

socialibus, sive Christianis quidem, sed non specificè catholicis, sive neutralibus. Ratio est, quia etiam quaestiones sociales cum dependentia ab Ecclesia catholica, non vero, ut in praedictis associationibus locum habet, independentè ab ea solvendae sunt (n. 117). Accedit, quod eiusmodi societatibus haud ita raro pericula fidei et morum annexa sunt.

Coroll. III. Ratione periculorum etiam aliae associationes vel factiones ab ecclesiastica auctoritate prohiberi possunt: ita v. g. *Aetion Française* ‘.

Coroll. IV. Quoad *gravitatem peccati* commissi ab eo, qui associationi improbandae nomen dat, ita dicendum:

1. Qui — ut passim fit ab eis, de quibus dicimus — interne admittit aliquam propositionem, ab Ecclesia reprobata, graviter peccat.

2. Qui interne non admittit aliquam doctrinam ab Ecclesia definitive proscriptam, nihilo minus graviter peccat:

a) Si nomen dat associationi *anti-catholicae*, sive religiosae sive sociali; tum quia saltem externe profitetur errores ob Ecclesia reiectos; tum quia accedunt cooperatio, scandalum et saepius periculum fidei, oriunda ex eo quod nomen dedit factioni, quae prava principia profitetur, prava fines prosequitur, pravisque mediis utitur.

b) Si nomen dat associationi vel factioni ab auctoritate ecclesiastica nominatim et vere prohibita; quia eiusmodi prohibitio sub gravi Lata censetur.

c) Non liquet, idem per se dicendum esse de eo, qui nomen det associationi sociali, sive Christianae sed non specificè catholicae, sive neutrali, non tamen positive prohibita. In casu causa gravis potest excusare, nisi scandalum ob adiuncta vitandum obstet.

SCHOLION.

*De propagatione fidei.*¹

I. ChristuS Dominus fidei depositum Ecclesiae concredidit, ut ipsa, **510** Spiritu Sancto iugiter assistente, doctrinam revelatam sancte custodiret et fideliter exponeret (can. 1322, § 1). Patet e S. Scriptura. ‘

II. Ecclesiae, independentè a qualibet civili potestate, ius est et officium gentes omnes evangelicam doctrinam docendi (can. 1322, § 2). Docetur pariter a S. Scriptura.*

III. Quoad personas, quibus praedictum ius et officium incumbit, docet Codex: Munus fidei catholicae praedicandae commissum praecipue est*

*. Cfr. A. A. S. 1926, p. 382, 517, 529; 1927, p. 5, 157. ----- Cfr. Aertnys-Damen, II, n. 3i5bis, ----- ». Matth. XXVIII, 19, 20; Ioa. XIV, 16, 17, 26. ----- i Matth. XXVIII, 19; Marc. XVI, 15.

Romano Pontifici pro universa Ecclesia, Episcopis pro suis dioecibus (can. 1327, § 1). Episcopi autem tenentur officio praedicandi per se ipsi Evangelium, nisi legitimo prohibeantur impedimento; et insuper, praeter parochos, debent alios quoque viros idoneos in auxilium assumere ad huiusmodi praedicationis munus salubriter exsequendum (can. 1327, § 2). Iis vero, qui a legitima auctoritate non assumuntur, praedicatio *publica* interdicta est, secundum haec Codicis: Nemini ministerium praedicationis licet exercere, nisi a legitimo Superiore missionem receperit, facultate peculiariter data, vel officio collate, cui ex sacris canonibus praedicandi munus inhaereat. (can. 1328). Dixi *praedicatio publica*; nam *privata* omnibus competit. Attamen *disputatio* proprie dicta prohibita est, v. g. iis quibus foret periculosa; aliquando *praescripta*, puta si quis muneri isti par esset et honor Dei vel salus proximi illud exigeret. Attendatur tamen can. 1325, § 3: « Caveant catholici ne disputationes vel collationes, publicas praesertim, cum acatholicis habeant, sine venia Sanctae Sedis aut, si casus urgeat, loci Ordinarii ».

IV. Quoad praedicationem *acatholicis* speciatim notes:

1. Ordinarii locorum et parochi acatholicos, in suis dioecibus et paroeciis degentes, commendatos sibi in Domino habeant (can. 1350, § 1).

2. In aliis territoriis universa missionum cura apud acatholicos Sedi Apostolicae unice reservatur (can. 1350, § 2); S. Sedes autem dictam curam maxime exercet per S. Congr. de Prop. Fide, et, si de Orientalibus sermo est, per S. Congr. Orientalium. Ut autem dictae Congregationes finem assequi possint:

a) Religiones, quibus aliqua missio concredita est, pro viribus ipsi provideant.

b) Episcopi, parochi alique, data opportunitate, apostolicum in iuvenibus animum foveant. « Vosque, ita Bened. XV in Encycl. *Maximum illud* ' Episcopos alloquitur, rem facturi estis vestro religionis amore in primis dignam, si et in clero et in Seminario dioecesa.no apostolatus semina, quae quis forte sibi inesse ostenderit, studiose foveatis. Nec vos ulla species recti decipiat aut humana aliqua ratio promoveat, quasi, quod exteris Missionibus permiseritis, id de utilitate dioecesis vestrae detraxisse videamini. In locum enim unius quem dimiseritis foras, plures domi sacerdotes perutiles Deus vobis suscitabit. »

c) Omnes missionarios iuvent: i^o precibus, « quae preces, si unquam alias, sane effectum carere non possunt in hac causa, qua nulla praestantior, nulla gratior Deo est »¹; 2^o eleemosynis^{*}.

¹ 30 Nov. 1929 (A. A. S. 1919, P. 452). -----^{*} Bened. XV, in Encycl. cit. ----
*. Bened. XV. in Encycl. cit.

Num quis sacerdos in particulari ob necessitatem spiritualem gentium hisce subvenire debeat, vide in tract, de cultu caritatis.

Quaer., quatenus aliqua auctoritas possit infideles cogere ad audiendam vel amplectendam fidem.

Resp. i. Ecclesia nequit infideles cogere ad audiendam fidem, cum iurisdictione in eos careat; potest illud princeps temporalis infidelium.

Resp. 2. Nulla auctoritas potest infideles *directe* cogere ad amplectendam fidem utut sufficienter propositam, cum conversio sit persuasionis et voluntatis, non coactionis (S. Thom. 2. 2, q. 12, a. i, ad 3). Possunt tamen cogi *indirecte*, v. g. spe boni non debiti vel timore mali alias debiti. Praeterea princeps saecularis potest cogere infideles, ut valedicant erroribus et ritibus, iuri naturae repugnantibus: immo nequit princeps dictos errores et ritus tolerare nisi ob causam gravissimam (S. Thom. 2. 2, q. 10, a. 11; S. Alf. II, §8).

Resp. 3. Ecclesia per se haereticos et apostatas cogere potest ad reditum, idque poenis tam spiritualibus quam temporalibus (S. Thom 2. 2, q. 10, a. 8); quae potestas cogendi haereticos et apostatas secundum determinationem Ecclesiae etiam principibus saecularibus, ut Ecclesiae protectoribus, competere potest, atque ab iis, quatenus Ecclesia illud praecipiat, exercenda est.

DISSERTATIO II.

De cultu spei.

(S. Thom. 2. 2, q. 20-21; S. Alf. Theol. Mor. II, 20-21;
Hom. Apost. tr. 4, n. 6-8).

Spes est virtus supernaturalis theologica inclinans hominem ad expec- 511
tandum certa cum fiducia per Dei auxilium aeternam beatitudinem et
media ad eam assequendam necessaria (S. Alf. Horn. Ap. tr. 4, n. 6).

Obiectum materiale primum est beatitudo; *obiectum materiale se-*
cundarium sunt omnia media, quae ad beatitudinem conducunt (De Virt.
p. 402).

Obiectum formale seu motivum spei est divinum auxilium seu virtus
Dei auxiliatrix.

Quibus in memoriam revocatis, dicemus *primum* de necessitate actus
spei, *deinde* de peccatis contra spem.

Pars I.

De necessitate actus spei.

I. Necessitas medii. Actus spei — ut dictum est de actu fidei — 512
nequit esse necessarius nisi adultis. Ceterum denuo distinguendum inter
adultos nondum iustificatos et iustificatos. Iam vero:

i. *slctus spei adultis non iustificatis necessarius est ad salutem neces-*

’. Eco XIII. Encycl. *Innnortale Dei*, 1 Nov. 1885; Encycl. *Libertas*, 20 Iun. 1888.

sitati medii. Est enim dictus actus necessarius necessitate medii ad iustificationem. Atqui ipsa iustificatio est necessaria ad salutem necessitate medii. Ergo idipsum de actu spei affirmandum.

Maior patet: i° e Cone. Trid. quod inter dispositiones necessarias ad iustificationem adultorum enumerat actum spei¹; et alibi loquens de necessitate contritionis ad obtinendam veniam peccatorum docet, in hac contritione postulari, ut sit « cum fiducia divinae misericordiae »^s. 2° Confirmatur *ratione*. Etenim omnino convenit, ad adulti iustificationem seu ad obtinendum ius possidendi Deum requiri, ut Deum tanquam finem supematuralem possidendum expectaverit.

Utrum autem in omni omnino iustificatione adultorum actus spei theologicae sit necessarius, an tantum secundum legem communem, disputant theologi. Fortasse aptius dicitur, secundum legem communem nullam iustificationem adulti fieri absque explicito actu spei theologicae, quamvis absolute fieri possit, ut peccator justificetur, nullum actum spei eliciens, nisi qui implicite contineatur in actu perfectae caritatis aut contritionis.

2. *Actus spei adultis iustificatis eatenus necessarius est necessitate medii, quatenus salus obtineri nequit sine oratione, qua gratia ad implenda praecepta obtineatur.* Atqui oratio sine spe non accipit aliquid a Domino, ut patet ex epistola S. Jacobi

Coroll. E dictis patet, quam merito doctrina *quietistarum* *, sive carnalium sive spiritualium, ab Innoc. XI⁵ et XII * proscripta fuerit.

513 II. Necessitas praecepti sequitur ex exposita necessitate medii. Praeterea patet: i° ex S. Scriptura⁷; 2° ex hisce Cone. Trid.: In Dei auxilio firmissimam spem collocare et reponere omnes debent"; 30 ex prop. 1 ab Alexandro VII damnata: « Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur elicere actum fidei, spei et caritatis ex vi praeceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium » '. 40 ex eo quod quisque tenetur ulti-

1. Scss. 6, cap. 6. ----- Sess. 14, cap. 4. ----- '. I, 6. ----- '. *Quietistae*, pseudomystici sacculi 17, docuere, actum spei, etsi honestum, esse tamen inutilem immo nocivum christianis perfectis, idcoque nunquam ab iis eliciendum.

Inter cos alii, qui dicuntur *Quietistae carnales*, duce Michaële Molinos, praetextu summae servandae quietis animae, una cum actibus spei omnes aliarum etiam virtutum actus inutiles dixere perfectis; et, seipsos impeccabiles dictitantes, in gravissima peccata prolapsi sunt. — Alii, qui audiunt *Quietistae spirituales*, autumabant, christianum attingere posse ad dispositionem stabilem seu statum perfectionis quendam, in quo nunquam amplius ageret intuitu mercedis aeternae, immo acquiesceret aeternae damnationi. Praecipuus erroneae huius opinionis fautor fuit piissimus F. l. n. e. i. o. n., qui vero humillimum prorsus in modum atque sincerissimum, statim eam reiccit, quando a Summo Pontifice damnata fuerat. ----- *. Denz.-Bannw. n. 1221 sq. ----- '. Denz.-Bannw., n. 1327 sq. ----- '. Cfr. Ps. LXI, 9; Coloss. I, 23. ----- Sess. 6, cap. 13. ----- *. Denz.-Bannw., n. nor.

mum finem, ob quem creatus est, i. e. beatitudinem exspectare (S. Alf. II, 20).

Actus autem spei obligat:

1. *Ratione praecepti ipsius spei*: a) Quum quis primo novit, aeternam beatitudinem esse finem suum ultimum (S. Alf. II, 20).

b) Pluries in vita, et in articulo mortis, ut dictum est de actu fidei pluries in vita et in articulo mortis eliciendo (n. 489).

c) Post actum desperationis; quo casu iniuria virtuti Dei auxiliatrici illata videtur secum ferre obligationem eam reparandi per actum spei saltem non diu dilatum.

d) Quum urget gravis tentatio contra spem, quam quis censet, se vincere non posse nisi per actum spei elicited.

2. *Ratione praecepti alterius virtutis*, a) Quum praescribitur actus alterius virtutis, qui sine actu spei poni nequit (S. Alf. II, 20).

b) Quum urget tentatio contra aliam virtutem, quam quis sibi videtur sine actu spei vincere non posse (S. Alf. II, 20).

c) Quum libere ponitur actus virtutis, qui sine actu spei debito modo poni nequit.

Coroll. I et II. Conferas et applies notata quoad fidem (n. 489)

Coroll. III. Actui sperandi respondet actus timendi aeternam damnationem, qui pariter obligat, ut patet tam ex S. Script.¹, quam ex eo quod quisque debet timere id, quod frustrationem ultimi finis involvit, nec certo evitabitur.

Pars II.

De peccatis contra spem.

Praeter omissionem actus spei, ratione ipsius virtutis spei praecepti, peccata contra spem sunt *desperatio* per defectum, et *praesumptio* per excessum.

I. Desperatio. 1. *Notio*. Desperatio est actus quo quis abicit expec- 514 tationem aeternae beatitudinis vel mediorum ad illam. Non consistit in actu iudicii, quo quis iudicat, aeternam beatitudinem esse impossibilem, sed in eo quod renuit eam consecrari seu exspectare. Attamen desperatio passim fundatur in iudicio haeretico, quod beatitudo impossibilis est; quandoque tamen in odio abominationis, quo non vult beatitudinem suam in Deo ponere (S. Alf. II, 20, 40). Desperationis quoque reus est, qui bona praesentia praeferret futuris velletque perpetuum in hoc mundo permanere: siquidem vere abicit expectationem aeternae beatitudinis

* Luc. XII, 5.

* Cone Trid. sess. 6, cap. 12 et 13.

(S. Alf. II, 20, i°). Passim tamen habetur quaedam velleitas potius quam vera voluntas in hoc mundo permanendi.

2. *Divisio*. Desperatio distinguitur in *haereticam* et *simplicem*, prout desperatio ex iudicio haeretico vel ex alio motivo v. g. ex propriae infirmitatis sensu provenit (S. Thom. 2. 2, q. 20, a. 2).

3. *Moralitas*. *Desperatio est peccatum grave ex toto genere suo*; siquidem gravem Deo iniuriam infert, qui non exspectat Ipsum possidendum Eiusque ad finem illum consequendum auxilia necessaria. Attamen infidelitas et odium Dei graviora sunt; sed « desperatio est periculosior: quia per spem revocamur a malis, et inducimur ad bona proseguenda; et ideo sublata spe, irrefraenate homines labuntur in vitia, et a bonis laboribus retrahuntur » (S. Thom. 2. 2, q. 20, a. 3).

4. *Causae desperationis* sunt: i° *Luxuria*, qua quis fastidit bona spiritualia; 2° *acedia*, quae est quaedam tristitia deiectiva spiritus, qua fit, ut homo bonum arduum beatitudinis refugiat; 3° *defectus fidei*, quo quis bona supernaturalia non agnoscit (S. Thom. 2. 2, q. 20, a. 4).

5. *Remedia* praecipua sunt: i° Consideratio misericordiae Dei, maximorum peccatorum (ut fuerunt S. Paulus, S. Augustinus, S. Maria Magdalena) cum Deo reconciliatorum, et parabolarum Evangelii, puta filii prodigi, ovis perditae etc.; 2° oratio, speciatim devotio ad SS. Cor. Iesu et B. M. V. desperatorum salutem (S. Alf. Prax. Conf. n. 240-244).

515 II. Praesumptio. *Notio*. 1. Praesumptio est inordinata exspectatio sive aeternae beatitudinis vel mediorum ad illam, sive saltem auxilii divini. Inordinatio autem quintuplici modo locum habere potest: i° si quis solis propriis viribus innixus beatitudinem exspectat; quae est praesumptio Pelagianorum; 2° si quis sola divina ope innixus sperat, puta si exspectat remissionem peccatorum sine poenitentia, gloriam sine meritis; quae est praesumptio Protestantium (S. Thom. 2. 2, q. 21, a. 4. S. Alf. II, 2i); 3° si quis exspectat bona supernaturalia praeter ordinem divinae Providentiae, puta si quis tantam gloriam sperat, quanta gaudet B. M. V. vel exspectat auxilium divinum in gravi periculo sine oratione; 4° si quis motivum spei convertit in motivum peccandi, a. v. si peccat vel in peccato remanet, *quia* Deus misericors est; vel peccata auget, *quia* Deus aequae facile plura ac numero minora peccata remittet. Secus dicendum, si quis peccat, in peccato remanet vel peccata multiplicat, concomitanter sperando fore, ut peccata postea remittantur; vel quia aequae facile plura peccata quam numero minora in confessione declarantur: quo postremo casu facilitas confitendi, non autem spes veniae est motivum peccandi (S. Alf. II, 21; S. Thom. 2. 2, q. 21, a. 2, ad 3). Qui peccat, *quia* Deus misericors est, dicitur peccare *ex spe* veniae; alter

cum spe veniae. Porro rarissime ex *spe* veniae peccatur. 50 Si quis Dei auxilium exspectat ad res illicitas.

2. *Moralitas*. a) Praesumptio *primo* et *secundo* modo commissa est peccatum grave ex toto genere suo. Ratio est, quia gravem iniuriam inferunt: modus prior Deo *auxiliatori*, quem omnino negligit; modus alter Dei iustitiae (S. Alf. II, 20, 30).

b) Praesumptio *tertio* modo perpetrata passim venialis tantum erit, quia non infert Deo gravem iniuriam.

c) Praesumptio *quarto* modo commissa gravis est ex genere suo, seu gravis vel levis est, prout quis ex *spe* veniae grave vel leve peccatum perpetrat. Ratio est, quia gravem vel levem Deo iniuriam infert, prout ex *spe* veniae graviter vel leviter peccat.

d) Praesumptio *quinto* modo patrata gravis est ex toto genere suo; siquidem gravem iniuriam infert Deo *auxiliatori* *.

Denique notes, praesumptionem saepissime coniungi cum haeresi, quandoque cum blasphemia, ut si quis Dei auxilium sperat ad illicita. Ceterum « praesumptio est peccatum, minus tamen, quam desperatio: quoniam magis proprium est Deo misereri, et parcere, quam punire, propter eius infinitam bonitatem: illud enim secundum se Deo convenit; hoc autem secundum nostra peccata » (S. Thom. 2. 2, q. 21, a. 2).

3. *Causae praesumptionis* praesertim sunt *superbia* et *inanis gloria*. < Duplex est praesumptio. Una quidem, quae innititur propriae virtuti, attentans scilicet aliquid ut sibi possibile, quod propriam virtutem excedit: et talis praesumptio manifeste ex inani gloria procedit: ex hoc enim quod aliquis multum desiderat gloriam, sequitur quod attentet aliquid super vires suas: et huiusmodi praecipue sunt nova, quae maiorem admirationem habent: et ideo signanter Gregorius praesumptionem novitatum posuit filiam inanis gloriae. Alia vero est praesumptio, quae innititur inordinate divinae misericordiae, vel potentiae, per quam quis sperat se obtinere gloriam sine meritis, vel veniam sine poenitentia: et talis praesumptio videtur oriri directe ex *superbia*, ac si ipse tanti se aestimat, quod etiam eum peccantem Deus non puniat, vel a gloria excludat > (S. Thom. 2. 2, q. 21, a. 4).

4. *Remedia* praesumptionis sunt humilitas et meditatio inscrutabilium iudiciorum Dei.

Praesumptio, si *primo* vel *secundo* modo perpetratur, destruit habitum spei; non autem si committitur *tertio*, *quarto* vel *quinto* modo. Ratio est, quia *primo* et *secundo* modo perpetrata indirecte destruit obiectum formale spei, destruendo eius fundamentum; aliis modis perpetrata non destruit spei obiectum formale (De virt. n. 361).

DISSERTATIO III.

De cultu caritatis.

(S. Thom. 2. 2, q. 23-29; S. Alf. Theol. mor. II, 22-80;
Horn. Apost. tr. 4, n. 9-32).

516 Caritas est virtus supernaturalis theologica inclinans hominem ad diligendum Deum propter Seipsum, ac nos et proximum propter Deum (De virt n. 363).

Obiectum materiale primum est Deus; *secundarium* nos et proximus (De virt- n. 364).

Obiectum formale seu motivum caritatis est bonitas seu perfectio divina supernaturalis in se et propter se amabilis (De virt. n. 364).

Hisce in memoriam revocatis, dicemus *primum* de cultu caritatis generatim, *deinde* diversis partibus de cultu caritatis Dei, sui et proximi speciatim, *tum* de ordine caritatis.

Pars I.

De cultu caritatis generatim.

Duo hic exponenda veniunt, scilicet necessitas medii et efficacia actus caritatis. Dixi : necessitas *medii*, quia de necessitate praecepti potius distinctim, i. e. quatenus respicit Deum, semetipsum et proximum, dicetur.

517 I. Necessitas medii. Nequit esse sermo nisi de adultis; denuo vero distinguendum inter adultos nondum iustificatos et iustificatos. Porro:

i. *Actus caritatis adultis nondum iustificatis, qui habitualiter usu rationis gaudent, secundum alios eatenus necessarius est necessitate medii, quatenus infusio gratiae in praedictis nunquam fit sine actu caritatis; non ac si attritio non sufficeret ad iustificationem; sed, ita dicunt, vi ipsius sacramenti (cum attritione tantum suscepti) homo disponitur ad caritatem actualem, et in ipso instanti iustificationis elicit verum actum caritatis.*

e

< Gratia sanctificans, ita *Hugon*, infunditur cum caritate habituali homini poenitenti, non modo quasi mortuo, sed ita ut homo illam accipiat actu voluntario et libero, et in amicitiam Dei libere consentiat. Haec autem actualis et libera acceptatio gratiae et in amicitiam Dei consensio, quid est aliud quam actus charitatis ex ipsa gratia sanctificante et habituali in genere causae efficientis consequens, licet possit dici illam natura praecedere in genere causae materialis et dispositivae. > |

‘. De sacramentis in speciali, p. 407.

Secundum alios actus caritatis non est necessarius necessitate medii ad iustificationem obtinendam ; sed haec per sacramentum cum attritione sine actu caritatis acquiri potest. Nam praeterquam quod non perspiciunt, libera acceptatione gratiae sanctificantis necessario contineri actum caritatis, ita ratiocinantur: Adultus qui voluit baptizari, (attritus erat), et *dormiens* baptizatur, obtinet iustificationem, quin actum caritatis eliciat. Neque admittere possunt, actu praecedenti attritionis virtute contineri actum caritatis, quia actus inferior nequit virtute continere actum superiorem ; neque intelligunt, quomodo *actus praecedens* in ipsa iustificatione actus caritatis evadere possit, maxime si de iustificatione dormientis agatur. Neque opponatur, praecedentibus volitione Baptismi et attritione virtualiter contineri actum caritatis: nam actus inferior nequit virtute actum superiorem continere.

5. *Thomas* ita dicit: « iustificatio impii fit Deo movente hominem ad iustitiam. Ipse enim est qui iustificat impium. Deus autem movet omnia secundum modum uniuscuiusque.... et ideo in eo, qui habet usum liberi arbitrii non fit motio a Deo ad iustitiam absque motu liberi arbitrii: sed ita infundit donum gratiae iustificantis, quod etiam simul cum hoc movet liberum arbitrium ad donum gratiae acceptandum in his, qui sunt huius motionis capaces » (i. 2, q. 113, a. 3). Et alibi: « In habentibus usum liberi arbitrii... non contingit esse infusionem gratiae sine actuali motu liberi arbitrii in Deum et in peccatum » (3. q. 87, a. 2). Attamen non *clarum* est, a *S. Thoma* intelligi actum *caritatis*; eo magis quod *S. Doctor* admittit, dormientem, qui prius habuerit sacramentum in proposito, per Baptismum iustificari (1. 2, q. 113, a. 3, ad 1).

2. *Actus caritatis adultis iustificatis non est necessarius necessitate medii*. Posita enim iustificatione, requiritur tantum iustificationis continuatio; ad quam sufficit, ut evitetur peccatum.

II. Efficacia actus caritatis. Actus caritatis vel contritionis perfectae *sufficit ad hominem iustificandum*, i. e. eo actu posito. Deus eodem instanti iustificat seu infundit gratiam sanctificantem. Patet i° *Ex S. Script*: « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus » 2° *Ex Cone. Trid.*, quod « docet praeterea, etsi contritionem hanc aliquando caritate perfectam esse contingat, hominemque Deo reconciliare priusquam hoc sacramentum actu suscipiatur; ipsam nihilominus reconciliationem ipsi contritioni sine Sacramenti voto, quod in illa includitur, non esse adseribendam ».: 30 *Accedit* prop. 31 *Baiana damnata*: « Caritas perfecta et sincera, quae est ex corde puro et conscientia bona et fide

*. loa. XIV, 23; cfr. loa. IV, 7 et 16; Luc. VII, 47.

Sess. 14, cap. 4.

non ficta, tam in catechumenis quam in poenitentibus potest esse sine remissione peccatorum » Observes tamen, actum caritatis vel contritionis perfectae iustificare non modo causae efficientis aut meritoriae de condigno aut formalis, sed modo causae materialis et dispositivae seu modo dispositionis de congruo meritoriae, i. e. quae ex voluntate Dei infallibiliter impetrat infusionem gratiae sanctificantis.

Pars II.

De cultu caritatis Dei.

519 I. Praeceptum caritatis, i. *Actus caritatis* (caritas actualis) *erga Deum seu actus, quo Deum propter se super omnia diligimus, necessarius est necessitate praecepti*. Patet 1^o ex S. Scriptura. « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum et primum mandatum » ∴ 2^o *Ratione*. Etenim manifestum est, infinitam bonitatem seu perfectionem diligendam esse, idque propter se et super omnia. Porro: 1^o Praeceptum caritatis est praeceptum *speciale*, a. v. praecipitur formalis actus caritatis, ita ut non sufficiat v. g. mera observantia praeceptorum; 2^o Non est praeceptum diligendi Deum *intensive* super omnia, sed sufficit, ut obiective seu aestimative super omnia diligatur (S. Alf. II, 22); 3^o Actus caritatis diversis modis elici potest, puta gaudendo de bonis divinis in se consideratis, gloriam Dei externam ut Ipsi bonum optando et promovendo.

2. Actus caritatis erga Deum obligat:

i. *Ratione praecepti ipsius caritatis*:

a) « Quando homo adeptus est sufficientem cognitionem Dei infinite boni » (S. Alf. II, 23, 1^o; S. Thom. 1. 2, q. 89, a. 6).

b) *Pluries in vita*; quod patet: 1^o ex propositionibus damnatis ab Innoc. XI, scilicet 5: « An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret? condemnare non audemus » 6: « Probabile est, ne singulis quidem rigore quinquenniis per se obligare praeceptum caritatis erga Deum » * 7: « Tunc solum obligat, quando tenemur iustificari, et non habemus aliam viam qua iustificari possumus »'. 2^o *Accedit* quod obsequium Deo praestandum exigere videtur, ut pluries in vita eliciamus actus virtutum, quae Deum immediate respiciunt. Hic tamen sufficere videtur actus caritatis *non omnino explicitus*, v. g. contritio perfecta, opus bonum praestitum ad Deo placendum, petitiones

Denz.-Bannw., n. 1031. ----- Matth. XXII, 37-38. ----- ' Denz.-Bannw., n. ugg.-----\ Denz.-Bannw.,-----* Denz.-Bannw., n. 1157.

oratione Dominica contentae: « Sanctificetur nomen tuum » etc. Difficilius determinatur, *quoties* actus caritatis elici debeat. S. Alfonsus censet, gravi obligationi satisfacere, qui eum quolibet mense eliciat (Horn. Ap. tr. 4. n. 14).

c) *In articulo mortis*, ut dictum est de fide (n. 489) et spe (n. 513); si tunc non urgeret praeceptum, nunquam urgeret.

d) Quando quis Deum odio habuit (n. 489).

e) Quando urget tentatio contra caritatem, quam quis censet, se superare non posse nisi per actum caritatis elicited (S. Alf. II, 23, 2°).

2. *Ratione praecepti alterius virtutis*, ut dictum est de fide (n. 489) et spe (n. 513).

Nota 1 Caritas erga Deum — secus ac caritas erga proximum — raro secum fert obligationem actus *externi*, cum actus internus Deo notus sit et per se obsequium involvat. Ceterum conferas et applies notata quoad fidem (n. 489).

Nota 2 Bened. XIV hortatur episcopos, ut in qualibet ecclesia paroeciali diebus Dominicis et festivis populo praelegantur actus fidei, spei et caritatis.¹

II. Peccata contra caritatem Dei — praeter omissionem actus, ratione caritatis praecepti — sunt: *Odium Dei* et *acedia*. 520

1. *Odium Dei*. Odium generatim sumptum est actus, quo quis male afficitur erga aliquem.

Odium distinguitur duplex, odium *abominationis* et odium *inimicitiae* seu malevolentiae, prout quis aliquem aversatur ut malum sibi, vel alicui vult malum. Odium abominationis opponitur amoris concupiscentiae; odium inimicitiae amoris benevolentiae. Ad odium inimicitiae pertinet tristitia de bono alicuius; item gaudium de eius malo.

Odium abominationis, ad quod refertur omnis motus deliberatus pravus contra aliquem, iterum duplex est, scilicet *ipsius personae* et *qualitatis*, prout quis ipsam personam secundum se, vel qualitatem personae adhaerentem aversatur. Quibus notatis, dico:

a) *Odium abominationis Dei grave est ex toto genere suo*; patet enim graviter delinquere eum, qui Deum quo demum cumque modo aversatur.

b) *Odium inimicitiae Dei est grave ex toto genere suo, quin etiam gravissimum omnium peccatorum*, quia qui Deo opiat malum, maxime laedit caritatem Deo debitam.

2. *Acedia*; de hac dictum est n. 327.

¹. Constit. *Etsi minime*, 7 Febr. 1742.

Pars III.

De cultu caritatis sui.

Dicendum *primum* de praecepto caritatis sui, *deinde* de peccatis caritatis sui oppositis.

SECTIO I.

De praecepto caritatis sui.

521 I. Exsistentia praecepti. Praeceptum caritatis sui patet ex 5. *Scriptura*: « Diliges proximum tuum *sicut teipsum* »¹. Item patet ex *ratione* intrinseca, quam hisce exhibet S. Thomas: « Possumus loqui de caritate secundum propriam rationem ipsius; prout scilicet est amicitia hominis ad Deum principaliter, et ex consequenti ad ea quae sunt Dei: inter quae etiam est ipse homo, qui caritatem habet: et sic inter caetera, quae ex caritate diligit quasi ad Deum pertinentia, etiam seipsum ex caritate diligit » (2. 2, q. 25, a. 4).

522 II. Actus praecepti. Caritas sui obligat ad curam salutis tam spiritualis quam corporalis. Officia autem curae spiritualis coincidunt cum diversis officiis ab homine implendis; hinc de sola salute temporali curanda dicendum; quae quidem obligatio hisce exhibetur: Caritas sui praecipit conservationem sui i. e. vitae, integritatis membrorum, sanitatis, idque saltem mediis pro cuiusque statu ordinariis; extraordinaria adhibendi obligatio non est. Singula distinctim exponemus.

1. *Conservatio sui, i. e. vitae etc. praecipitur.* Quod patet *primum* ex eo quod caritas sui praecipit, ut quisque conservet illud, quod ipsum secundum substantiam eamque integram constituit. *Deinde* eruitur ex eo, quod vita et membra a Deo in usum concessa sunt, nimirum, ut, ipsis mediantibus, honorem Dei, bonum proprium et bonum communis promoveat; qui finis eludatur, si non conservantur.

2. *Conservatio sui saltem mediis pro cuiusque statu ordinariis procurari debet.* Quod immediate eruitur ex priori propositione. Est enim, ut diximus, obligatio servandi vitam etc. Atqui qui non utitur mediis ordinariis, non servat vitam, sed negligit eam.

3. *Extraordinaria inedia adhibendi obligatio non est.* Vita quippe individui non tanti valet, ut ob eam servandam extraordinaria eligi debeant. Tenetur tamen quis, si possit, etiam mediis extraordinariis uti, si vita bono communi aut familiae necessaria vel valde, utilis est, et sine illis servari nequit (S. Alf. III, 372).

¹. Matth. XXII, 39.

Notes tamen, plura media, qui olim extraordinaria erant, iam evasisse ordinaria, puta aliquas operationes chirurgicas.

Coroll. I. Obligatio adhibendi media ordinaria ad vitam servandam, secum fert obligationem laborandi ad comparandas res sibi necessarias, si alio modo legitime comparari nequeunt.

Coroll. II. Nemo per se tenetur: i° uti medicina surptuosissima; 2° domicilium aut patriam mutare; 30 pati curationem cum maximis doloribus coniunctam; 40 subire sectionem membrorum seu gravem operationem chirurgicam sive periculosam, sive — quod tamen passim praecaveri potest — cum maximis doloribus coniunctam. Pariter satis probabiliter per se non tenetur quis ad gravem operationem chirurgicam, quae neque periculosa neque cum maximis doloribus coniuncta est, sed tamen pro graviter onerosa habetur Puto tamen, eam (scilicet si non est periculosa atque sine permagnis doloribus institui potest) a superiore posse imponi. Denique virgo satis probabiliter non tenetur ad vitam servandam permittere, ut in partibus secretioribus a viro curetur, si id ei magno pudori sit; tenetur tamen permittere, ut ab alia femina curetur (S. Alf. III, 372). Quatenus mater teneri possit ad sectionem cavsaaream, ut dicitur, vide in tract, de Baptismo.

SECTIO II.

De peccatis caritati sui oppositis.

Peccata contra caritatem sui sunt:

I. Occisio directa sui. Haec habetur, quando actus occisivus sui. prout **523** talis est, aut intenditur ut finis, aut assumitur ut medium, quo alius finis obtineatur.

i. *Occisio directu sui semper sub gravi prohibita est.* Nam primum eiusmodi actus est contra inclinationem naturalem, « quia naturaliter quaelibet res seipsam amat; et ad hoc pertinet, quod quaelibet res naturaliter conservat se in esse, et corrumpentibus resistit, quantum potest » (S. Torn. 2. 2, q. 64, a. 5). *Deinde* occisio sui « est contra caritatem, qua quilibet debet seipsum diligere » (S. Thom. 1. c.). *Tum* occisor « iniuriam communitati facit » (S. Thom. 1. c.). quia quilibet, utpote pars communitatis, etiam ad bonum communitatis ordinatur. *Praeterea* illicitum est destruere quod non est tuum, sed solius Dei; cuiusmodi est vita. Hinc S. Scriptura : « Non occides ».¹ — « Ego occidam et ego vivere faciam » s. « Tu es Domine, qui vitae et mortis habes potestatem »².

Narrant quidem, aliquos Sanctos seipsos occidisse; at haec explicari possunt sive per inspirationem Dei, qui tanquam dominus vitae et mortis illud permisit, sive per bonam fidem (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 64. a. 5; S. Alf III, 366, 361).

» Exod. XX, 13. ----- » Deuter. XXXII, 38. ----- ² Sap. XV, 13.

2. *Disputatur*, utrum occisio sui, qua certo peccatur contra *caritatem sui*, etiam peccatum contra *iustitiam commutativam* involvat; non quidem respectu sui — nam iustitia et iniustitia sunt ad alterum — sed respectu sive communitatis sive Dei sive utriusque. S. Alfonsus rem in medio relinquit (III, 366); S. Thomas quidem edicit: « Dicendum quod homicidium est peccatum, non solum quia contradatur iustitiae, sed etiam quia contradatur charitati, quam habere debet aliquis ad seipsum: et ex hac parte occisio sui ipsius est peccatum per comparisonem ad seipsum: per comparisonem autem ad communitatem et ad Deum, habet rationem peccati, etiam per oppositionem ad *iustitiam* » (2. 2, q. 64, a. 5); sed S. Doctor intelligi potest de iustitia sociali seu generali; nec fortassis peccatum specie distinctum intenderit.

Quaer., num liceat capitis damnato ex praecepto vel positiva permissione auctoritatis legitimae sese occidere.

Resp. Communius *negatur*, quia punitio est actus iustitiae vindicativae, quae essentialiter est ad alterum. S. Alfonsus (III, 369) et alii tamen pro satis probabili habent, illud licere, quia nihil impedit, quominus damnatus duplicem personam agat, scilicet exsequentis sententiam et puniti. Habent igitur pro probabili, iustitiam vindicativam non esse essentialiter ad personam *physice* diversam. Hinc *practice* licitum est. Attamen non est *obligatio* eiusmodi praecepto satisfaciendi — et consequenter reus ad eiusmodi actum cogi non potest, — quia iudex probabiliter illud imponere nequit, èt agitur de re ardua (n. 146). « Concedunt tamen communiter, posse reum scalam ascendere, collum gladio adaptare, etc.; cum hae actiones tantum remote ad mortem tendant » (S. Alf. 1. c.).

524 II. Omissio conservationis sui (puta abstinendo a cibo vel potu, dum moriaris) omnino illicita videtur, scilicet ut *practice* exercetur. Etenim omnino illicitum est intendere mortem tanquam medium aliquid obtinendi (n. 523). Atqui qui abstinet a cibo vel potu, intendit — prout ista ratio agendi *practice* obtinet — mortem tanquam medium aliquid obtinendi. Secus dicendum de eo, qui abstinet cibo vel potu, ut alius habeat, unde mortem effugere possit, quia conservationem vitae alienae intendit, propriam vero mortem solummodo permittit. Pariter licitum videtur ad tempus abstinere cibo et potu eo fine ut e carcere libereris, posito quod habeatur spes fructus. Nam sanitatis et virium diminutio — aequae ac mutilatio — licita est, si ordinatur ad bene vel melius esse totius (n. 526). Atqui id in posita hypothesis videtur locum habere, quia melius est libere et debiliter quam in carcere vivere.

Quaer. 1^o, num damnatus, ut fame pereat, possit cibum clanculum oblatum recusare.

Resp. Videtur *affirmandum*, quia damnato ut fame pereat, videtur concessa licentia a cibo oblato abstinendi; quav licentia secundum supra exposita satis probabiliter valida est.

Quaer. 2^o, num liceat mortem sibi optare.

Resp. i. Affirmative, modo tamen cum debita resignatione fiat: 1^o si mors optatur

ex desiderio possidendi Deum vel Ipsum non amplius offendendi Hinc S. Paulus: « Quis me liberabit de corpore mortis »; * 2° si vita alicui morte amarior videtur, secundum illud: « Melior est mors quam vita amara » (S. Alf. II, 30, 2°).

Resp. 2 Negative, si quis mortem sibi exoptat ex iracundia vel ob levem rationem, v. g. ob tenues molestias.

III. Occasio indirecta sui habetur, quando actus occisivus sui, prout 525 talis est, neque eligitur ut finis neque assumitur ut medium, quo alius finis obtineatur. Porro occisio indirecta sui per se illicita est; licita evadit, si causa proportionata adsit. *Prius* patet ex eo quod caritas sui per se exoptulat ut vitam (saltem mediis ordinariis) custodiam, nedum permittat, ut illam negligam (n. 521). *Alterum* deducitur ex dictis de actu cum duplici effectum, uno bono, altero malo.

Coroll. I. Graviter peccant: 1° Qui intemperanter vivendo mortem notabiliter accelerant; 2° funambuli, acrobatae alique circulatores imperiti, qui sola lucri cupiditate vel inani gloria inducti gravi discrimini vitae sese exponunt; periti non tanto periculo sese obiciunt atque facilius excusantur; quod etiam valet de peritis, qui ope machinae volandi cursus instituunt.

Coroll. II. Non peccant: 1° Qui cum periculo mortis, sed cum spe fructus evangelium praedicant vel cum spe utilitatis tempore persecutionis non fugiunt; ista tamen ob solum desiderium martyrii illicita videntur; item non peccant, qui per vigilias, ieiunia etc. vitam etiam per aliquod annos abbreviant, vel ex iusta causa labores insalubres assumunt, aut regionem valetudini valde nocivam petunt, etsi vita aliquibus annis minuenda praevideatur; 2° qui in naufragio tabulam, utut iam apprehensam, cedit alteri, morte sua etiam certa permissa, vel se obicit telo aut ictui ad servandam vitam principis vel amici, vel vices subit amici ad mortem iniuste damnati; nec illicitum est se c navi in mare proicere, ne omnes pereant; 3° qui pulverem tormentarium incendit ad evertendam munitionem hostilem, vel navem submergit, ne hostis ea potiatur, etsi praevideat, se simul esse periturum; posterius tamen illicitum est, si unicq fit ad honorem servandum, quamvis multa sint praeiudicia, quae facilius excusent; 40 qui ad vitandam mortem acerbio- rem actu subeundam vel inferendam sese conicit in periculum, utut certum, mortis minus acerbae, «puta, si quis se ciciat per fenestram, ut effugiat incendium; praesertim si adsit aliqua spes mortem evadendi.... Ac Elbel hoc permittit etiam reis detentis in carcere, ad evadendam certam sententiam mortis, vel etiam carcerem perpetuum » (S. Alf. III, 366, 367, 370-372). Pariter licet virgini « ad servandam castitatem ab invasore se coniccre in certum periculum vitae, sed non in mortem certam » (S. Alf. III, 372, qu. 2°). Ceterum in casibus expositis passim vel adest aliqualis spes salutis, vel tempus serio cogitandi deest et (subiective) excusantur saltem ob bonam intentionem.

Coroll. III. Agitationes taurorum non prohibentur sub gravi; quandoquidem, attenta peritia agitatorum, periculum grave passim deest. Prohibentur tamen sub levi, quia, spectatis natura actus et periculo non omnino spernendo, causa sufficiens eas agendi deesse videtur. Cursus equini et velocipedici liciti sunt, utut non fiant sine ullo periculo.

‘. Rom. VII, 24.

Eccli. XXX, 17.

526 IV. Mutilatio sui. i. *Notio*. Mutilatio proprie dicta habetur, quando cum abscissione supprimitur functio organica vel usus membrorum; hinc nomine mutilationis non veniunt v. g. circumcisio, abscissio extremitatis auriculae vel nasi; sunt tamen quaedam mutilationes, ut minus proprie dictae. Ad posteriores fere reducuntur *vulnerationes*. Porro omnes mutilationes et vulnerationes uno tractu unoque nomine *mutilationis* exhibebimus.

2. *Divisio*. Mutilatio sui distinguitur, ut occisio sui, *directa* et *indirecta*. *Directa* est, quando actus mutilativus, prout talis est, eligitur ut finis vel assumitur ut medium, quo alius finis obtineatur; secus indirecta est.

3. *Moralitas*. a) Mutilatio *directa* sui licita est, si ordinatur et necessaria est ad conservationem vel bene esse totius corporis. Secus illicita est; attamen mutilatio improprie dicta admittit parvitatem materiae (S. Thom. 2. 2, q. 65; S. Alf. III, 373). Dicitur:

a) *Licita est, si ordinatur et necessaria est ad conservationem vel bene esse totius corporis*. Ratio est, quia mutilatio facta, ut totum, quoad aliter servari vel bene esse nequeat, domino serves totoque bene uti possis, non continet actum dominii proprii, sed agnitionem dominii divini, atque consulit fini, ad quem totum concessum est, scilicet usui eius. Hinc licet amputare membrum gangraena infectum, ne totum corpus inficiatur. Idem licitum est, si periculum mortis imminet a causa *extrinseco necessaria*, puta si manus annexa est trabi ardenti. Idem licitum videtur, si periculum imminet a causa *extrinseco libera*, ut si tyrannus dicat: Te occidam, nisi membrum abscindas. Etenim non apparet, cur illud potius permittatur, si periculum ex causa intrinseca quam si ex causa extrinseca libera immineat. Attamen non licet in altero mutilationem licitam peragere nisi de consensu eius, cuius interest vel, si agitur de eo, qui usu rationis caret, illius cui mutilandus subest.

β) *Secus illicita est*; i. e. illicita est, si non ordinatur ad bonum totius corporis, vel ordinatur quidem ad illud (saltem ab agente), sed ad finem istum obtinendum non est necessaria. Ratio est, quia mutilatio sui in utraque hypothesi (i. e. *et* casu, quo non ordinatur ad bonum totius corporis, et casu, quo ordinatur quidem ad dictum bonum, sed ad finem istum non est necessaria, quia alio modo toti subveniri potest) involvit actum dominii in rem, quae solius Dei est. Hinc Aquinas: « Membrum non est praescindendum propter corporalem salutem, nisi quando aliter toti subveniri non potest » (2. 2, q. 65, a. 1, ad 3). Et S. Alfonsus: « Non licet se mutilare, nisi sit necessarium ad conservationem totius » (III, 373).

·/) *Mutilatio improprie dicta admittit parvitatem materiae*; ut si quis sine causa extraheret dentem, vel amputaret frustulum auriculae, vel parum debilitaret oculos, vel subiret operationem, quae dicitur *transfusio sanguinis*. Quin etiam amputatio *omnino levis* ob causam proportionatam licita est, etiamsi non ordinetur ad bene esse totius, sed ad alium finem, puta ut lucrum notabile acquiratur; pariter virgini licet se deformare, ut insidiatorem a se repellat. Notes tamen denuo, gravitatem mutilationis etiam diudicandam esse ex gravitate functionis, qua membrum fungitur. Hinc operatio, quae in viro dicitur *vasectomia* in inuliere *oophorectomia* seu fallocomia, utut in se levis, gravibus mutilationibus accenseri debet, quia hominem gravi functione, scilicet potentia procreandi prolem privat. Idem dicendum videtur de amputatione vel solutione unius glandis, etiamsi altera ad copulam sufficiat; scilicet eodem fere iure ac illud admittitur de ablatione unius oculi.

b) *Mutilatio indirecta* sui per se illicita est, sed ob causam proportionatam licita evadit, ut dictum est de occisione indirecta sui (n. 525).

Coroll. I. Illicitum est sese mutilare : i° ad eleemosynas colligendas, ad artem lucrosam exercendam, ad militiam evadendam. Ratio est, quia in dictis casibus habetur mutilatio directa — siquidem actus mutilativus, prout talis est, assumitur ut medium, quo alius finis obtineatur — quae non ordinatur ad bonum totius corporis (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. i, ad 3; Alf. III, 373). Ob eandem rationem 2° illicita est castratio ad vocis suavitatem servandam et laudes divinas cantandas. Accedit quod eiusmodi agendi ratio neque bono communi i. e. pietati fidelium inservit, cum cantus castratorum animos et aures effeminet (cfr. S. Alf. III, 374).

Coroll. II. Illicitum est admittere castrationem, vasectomiam, oophorectomiam, ovariorum exstirpationem vel atrophiae eorum procurationem, *eo fine ut conceptio et prolis procreatio praepediantur*. Nam habetur iterum mutilatio *directa* — quandoquidem actus mutilativus, prout talis est, i. e. prout est organi genitalis laesivus, assumitur ut medium, quo alius finis comparetur — quae non ordinatur ad bonum totius corporis. Accedit quod actus expositi in posita hypothesis directe impediunt bonum speciei ; quod semper illicitum est, quia bonum speciei immediate ad solum Deum ordinatur, ideoque ob nullum finem intermedium directe impediri potest. — Neque praedictae operationes licitae

’. *Vasectomia* est operatio chirurgica, qua aliquis redditur impotens ad generandum per intersectionem organi, quod in viro semen ad virgam defert. -----
 ‘. *Oophorectomia* fit per intersectionem organi, quod in muliere ova ad matricem defert.

evadunt, si fiant, quia ex conceptione *periculum vitae* imminet, ideoque saltem ab agente ad conservationem totius ordinantur. Etenim etiam in casu evitatio conceptionis directe et proxime tanquam medium intenditur, ita ut etiam eiusmodi agendi ratio directe et proxime adversetur bono speciei. Accedit quod finis intentus i. e. bonum totius alio modo obtineri potest, scilicet abstinendo a copula.

Nec mutilationes assignatae licitae sunt, *si fiant ad sedandas tentationes et castitatem servandam*, quia denuo habetur mutilatio *directa* — siquidem actus mutilativus, prout talis est, i. e. prout est organi genitalis laesivus, assumitur ut medium, quo dictus finis obtineatur — quae non ordinatur ad bonum totius corporis. Accedit quod dictae mutilationes passim ad finem intentum non conducunt: remanet enim stimulus carnis. Denique castitas aliis mediis servari potest. « Saluti... spirituali, inquit 5. *Thomas*, semper potest aliter subveniri, quam per membri praecisionem; quia peccatum subiacet voluntati, et ideo in nullo casu licet membrum praescindere propter quodeumque peccatum vitandum » (2. 2, q. 65, a. i, ad 3).

At praedictae mutilationes licitae videntur ad *praecavendum erithismum sexualem*, ortum ex eo quod organa genitalia anormaliter affecta sunt. Ratio est, quia in casu mutilatio ordinatur ad bene esse totius corporis, fere ac amputatio membri morbo infecti¹.

Quatenus auctoritas publica possit dictas operationes imponere, vide in tractatu de V praecepto.

527 V. Poenae ecclesiasticae in suicidium et mutilationem sui statutae sunt:

1. Qui seipsos vel alios mutilaverunt vel sibi vitam adimere tentarunt sunt irregulares ex delicto (can. 985, 50).

2. Qui se ipsi occiderunt deliberato consilio ecclesiastica sepultura privantur (can. 1240, § 1, 30); excluso ab ecclesiastica sepultura dene-ganda quoque sunt tum quaelibet Missa exsequialis, etiam anniversaria, tum alia publica officia funebria (can. 1241).

3. Qui in seipsos manus intulerint, si mors non secuta sit, arceantur ab actibus legitimis ecclesiasticis, et si sint cleri, suspendantur ad tempus ab Ordinario definiendum, et a beneficiis aut officiis curam animarum interni vel externi fori adnexam habentibus removeantur (2350, § 2).

4. Laicus qui fuerit legitime damnatus ob delictum... gravis mutila-

¹. Cfr. De Smet, De sponsalibus et matrimoniol, n. 440, 441; Grosam apud Linz.-Quartalschr. 1910, S. 59, 285, 497. /O1.

tionis vel vulnerationis vel violentiae, ipso iure exclusus habeatur ab actibus legitimis ecclesiasticis et a quolibet munere, si quod in Ecclesia habeat, firmo onere reparandi damna (can. 254, § 1).

SCHOLION.

*De usu aliquorum nocivorum.*¹

I. *Usus chloroformii, aetheris aliorumque, quibus usus rationis tollitur, 528 per se illicitus, ob causam vero proportionatam licitus est. Dicitur:*

1. *Per se illicitus est, quia non solum sine utilitate per se secutura actuali usu rationis privat, verum etiam proxima facultate ea utendi ad subitam necessitatem, ut dictum est de ebrietate (n. 320; S. Alf. V, 73).*

2. *Ob causam proportionatam licitus est; quod consequitur ex dictis de actu cum duplici effectum. Causam autem proportionatam constituunt dolores in operatione chirurgica cavendi; item dolores extraordinarii partus praeccludendi²; dolores vero ordinarii cavendi non videntur sufficere.*

Coroll. Probabilius licet moribundo ope v. g. chloroformii sese usus rationis privare, ut sine dolore valde acuto decedat. Quae ab auctoribus huic doctrinae opponuntur summum probant, graviolem in articulo mortis, quam in decursu vitae rationem requiri. At dolorum valde acutorum levatio videtur sufficientem rationem involvere, quamvis praestet eos patienter tolerare, quin etiam praxis eiusmodi divulgata improbandis sequelis ansam datura esset. Supponitur tamen moribundus satis ad mortem praeparatus; neque alii licet moribundum citra huius consensum usu rationis privare.

Obi. i. Si unquam, in tali tempore necessarium est, ut homini servetur facultas merendi.

Resp. Eccur non liceret ob graviolem causam sese facultate merendi privare in articulo mortis, aequae ac idem ob minorem causam permittitur in vitae decursu?

Obi. 2. Privatio usus rationis tunc aequaret prorsus vitae abbreviationem.

Resp. Aequaret vitae *moralis* abbreviationem, *conc.*; verum illud ob causam graviolem licitum videtur, sicuti extra articulum mortis ob causam minorem licet aliquid vitae morali adimere.

II. *Usus morphii, opii, cocaini infrequens et in parva quantitate noci-*

¹. Cfr. Capemann-Bergmann, *Pastoral-Medizin*, p. 74 sq.; Antoneeli, *Medicina Pastoralis*, I, n. 354 sq. ----- Pro infante — ita Aertnys-Damen — innixus testimonio specialistae, unice dandae narcosi incumbentis — non sunt timendae sequelae nocivae ex narcosi matris, modo narcosis ista non nimis profunda sit, nec nimio tempore duret; quod etiam valet de narcotico, qui dicitur chloroforme à la reine (*Theol. Mor.* I, 259).

vus non est, ideoque ad leniendos dolores vel insomniam pellendam licite adhibetur. At facile periculum est, ne usus transeat in abusum et habitum (morphinomania), qui pessimas sequelas producit ideoque omnibus viribus deponendus est. Quibus generatim notatis, accipe haec specialia, maxime ex *Antonelli*.*

i. *Causae externae*, quae morphinomaniam inducunt, possunt esse: 1° *Medici*, qui morphina abutuntur, sive quantitatem nimis gravem subministrando, sive nimis frequenter iniectiones praescribendo ad dolorum sedationem; 2° *aegroti ipsi*, qui postquam semel hoc dolorum solatium cognoverint, a medico petunt, ut saepius morphina uti possint, qui, sive quod morbus chronicus est, sive ob querelas fugiendas molestas, sive quod aegrotus pauper est et medicas visitationes amplius solvere non valet, non solum illam permittit, sed praescriptionem in eius manibus remittit, pro arbitrio renovandam; 3° *directores et inservientes* in nosocomiis, qui ad procurandam quietem aegrotantium nimis loquacium vel nimis doloribus affectorum, nimias iniectiones admittunt; 4° *pharmacopolae*, qui sive ob amorem excessivum lucri, sive ob timorem ne clientes illos deserant, sive ad mulierum voluptates turpiter captandas, absque cautela solutiones morphinicas vendunt; 5° *scripta*, quae de re morphinica agunt, *exempla et suasiones aliorum*. Semel autem passione contracta, incredibile prorsus est, quot media, quot praetextus, quantam astutiam morphinomani in praxi adhibeant ad iniectiones, quoties volunt, peragendas, ubicumque morantur.

2. *Sequela* ex habitu contracto et continuato secuturæ sunt: Memoria debilitatur, voluntas pigrescit ac quacumque vi paullatim caret; quo fit ut morphinotnanus incapax sit sese corrigendi et quam cito in sui ipsius ruinam ruat; individualis character immutatur; occurrit volubilitas animi, irascibilitas, impotentia; sensus moralis minuitur et potest etiam omnino amitti; tunc aperta via est criminibus cuiuscumque generis; furta enim et scelera carnalia frequentissime occurrunt; mulieres pudorem saepe obliviscuntur; sicut hysteria affecti, morphinomani continuo mentiuntur, ut eorum habitus occultus maneat; hallucinationes et illusiones frequenter patiuntur eodem modo, quo illi, qui alcoholismo affecti sunt; excitationes sexuales primo augentur, sed plerumque ad breve tempus; apud eos, qui morphinomania chronica laborant, desunt; infantes, qui a matre morphinomana nascuntur, aliquando illico moriuntur ob defectum morphinae, quam per placentam maternam in utero hauriebant. Neque hoc satis; cum nervorum systema speciatim male afficiatur, insomnia occurrunt cum capitis doloribus, manuum et linguae tremores, et in verborum prolatione perturbationes. Calor etiam corporis augetur (c. 38° c.) febrim afferens, quae eosdem characteres praebebat ac febris palustris et typhoidaea.

3. *Remedium* unicum et necessarium in eo situm est, quod privantur facultate nova morphina sibi comparandi, atque diligenti custodiae subiciuntur. Praestat eos remittere ad hospitia ad hoc instituta. Quod si obtineri potest, paucis hebdomadibus sanitatis restitutionem consequuntur; tamen post curam valde praecavendum et timendum est, ne denuo in abusum incidant, quod quidem certo locum habet, nisi vigilantissime in omnibus custodiantur.

* *Medicina Pastoralis*, I, n. 354 sq.

Pars IV.

De cultu caritatis proximi.

Praeceptum caritatis proximi probatur eisdem argumentis quibus praeceptum caritatis sui (n. 521). Quo notato, dicemus *primum* de diversis actibus praeceptis, *deinde* de peccatis contra caritatem proximi.

SECTIO I.

De actibus praeceptis.

Integritatis et ordinis causa *primum* agendum de actibus praeceptis generatim, *deinde* de actibus succurendi proximo speciatim.

CAPUT I.

De actibus praeceptis generatim.

Distinguuntur tam actus *interni* — seu quibus bene erga proximum 529 afficimur eique bonum volumus atque de eius bono gaudemus — quam *externi*. Porro:

I. *Quoad actus internos* sufficiat notasse:

1. *Actus interni caritatis erga proximum praecipiuntur*. Patet: i° e s. *Scriptura*, quae praecipiendo dilectionem erga proximum sensu obvio etiam actus internos respicit.¹ 20 Ex propositionibus damnatis ab Innoc. XI, scilicet 10: « Non tenemur proximum diligere actu interno et formali »*; et 11: « Praecepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos »¹.

2. *Actus internus obligat*:

a) *Ratione praecepti pertinentis ad caritatem*, fere ut dictum est de caritate erga Deum (n. 519). Eaedem enim rationes eodem fere vigore his valent, quum motivum formale caritatis erga proximum sit ipse Deus (n. 516). Practice tamen passim satisfit, si actus internus elicitur, quoties actus externus impositus est.

b) *Ratione praecepti pertinentis ad aliam virtutem* practice raro obligatio est.

II. *Praeter actus internos, praecipitentur quoque actus externi*, ut ex dicendis magis patebit. Iam vero ex actibus externis alii mere signum exhibent caritatis internae, ut salutatio, alii praeterea opem seu succursum proximo praebent.

¹ Matth. XXII, 37-39. ----- * Denz.-Bannw., n. 1160. ----- ¹ Denz.-Bannw., n. 1161.

I. Quoad *niera signa* caritatis, obligatio est exhibendi *omnibus* signa *absolute communia*; *specialiter nobis coniunctis* signa *respective communia*. Ratio est, quia dictorum signorum denegatio inimicitiae significationem involveret. Porro signa *absolute communia* sunt, quae omnes omnibus solent exhibere, cuiusmodi recensentur: alloquenti respondere, salutantem resalutare, postulanti merces vendere. *Respective communia* dicuntur, quae tali ratione coniuncti sibi invicem exhibere solent. Ita v. g. consanguinei consuevere sese quandoque invisere. Signa *respective communia* censentur *specialia* respectu eorum, qui non ita arcte coniuncti sunt (S. Thom. 2. 2, q. 25, a. 9: S. Alf. II, 28). Ad signa *respective communia* reduci potest auxilium per se praestandum iis, qui in certa conditione, v. g. in necessitate gravi versantur; sunt auxilia *respective communia*. Ceterum in diudicandis signis caritatis attendantur personarum conditio et variorum locorum consuetudines.

2. De actibus *succurrendi proximo* speciatim dicendum est.

CAPUT II.

De actibus succurrendi proximo speciatim.

530 Quae respiciunt actus succurrendi proximo, rite exponi nequeunt, nisi prius quaedam praenotentur.

I. *Pracnot.* 1. *Necessitas*, qua proximus succursu nostro indigere potest, distinguitur *temporalis* et *spiritualis*; utraque triplex, scilicet extrema seu quasi-extrema, gravis et communis.

1. *Extrema* seu *quasi-extrema* est, quando alicui imminet vel obtigit malum maximum illudque vix vel ne vix sine alieno auxilio averti potest. Malum maximum intelliguntur: damnatio, mors, gravis mutilatio, perpetua incarceratio. Necessitati extremae individui aequiperatur necessitas gravis communitatis (S. Alf. II, 27, 31).

2. *Gravis* est, quando alicui imminet vel obtigit malum grave tantum, illudque ab eo sine gravi difficultate averti nequit. Malum grave constituunt: amissio status iuste aequisiti aut officii lucrativi vel honorifici, gravis iactura bonorum (S. Alf. 1. c.).

3. *Communis est*, quando alicui imminet quidem malum maximum vel magnum, sed quod ab eo sine gravi difficultate averti potest; item quando alicui imminet vel obtigit malum, quod non ita magnum est scu quod, spectata eius conditione, vitam non adeo miseram reddit (S. Alf. II, 31; III, 520).

Pauperes passim versantur in necessitate temporali communi; peccatores in necessitate spirituali communi; siquidem possunt passim sine

difficultate adeo gravi a peccato liberari atque ab eo abstinere; cfr. tamen n. 575.

II. *Praenot.* 2. *Bona temporalia*, quibus aliis succurri potest, distinguuntur in necessaria vitae, necessaria statui et superflua.

1. *Pilae necessaria* sunt, quae requiruntur ad servandam vitam propriam et suorum.

2. *Statui necessaria* sunt, quae pro cuiusque conditione requiruntur tam ad decentem conservationem status, quam ad providendum necessitatibus futuris, quae communiter obvenire solent, puta quae reservantur pro tempore senectutis, morbi atque pro liberis educandis et dotandis; item ea quae spectant ad statum moderate augendum (S. Alf. II, 31).

3. *Superflua* sunt, quae nec vitae nec statui sunt necessaria, verbo: quae sine serio incommodo possunt relinqui.

III. *Praenot.* 3. *Actus*, quo proximo succursus praebetur, dicitur *beneficentia*; quatenus vero speciatim malum a proximo avertit, vocari solet *opus misericordiae* seu eleemosyna sensu latiori.

Beneficentia et misericordia dividuntur in *corporalem* et *spiritualem*. Opera autem misericordiae enumerantur septem corporalia et septem spiritualia. « Ponuntur, enim, inquit S. Thomas, septem eleemosynae corporales; scilicet: pascere esurientem, potare sitientem, vestire nudum, recolligere hospitem, visitare infirmum, redimere captivum et sepelire mortuum.. Ponuntur etiam aliae septem eleemosynae spirituales; scilicet: docere ignorantem, consulere dubitanti, consolari tristem, corrigere peccantem, remittere offendentem, portare onerosos et graves, et pro omnibus orare» (2. 2, q. 32, a. 2).

IV. *Praenot.* 4. Regula generalis quoad succursum proximo praebendum haec est: Ut sit obligatio proximo succurrendi, requiruntur:

1. *Necessitas proximi cognita*. Obligatio inquirendi in necessitatem per se non existit: oriri autem potest ex speciali coniunctione vel ex officio v. g. superioris (S. Alf: II, 31 ; III, 491, qu. 1).

2. *Facultas succurrendi idque sine incommodo relative gravi*. Scilicet quo gravior est necessitas, eo gravius requiritur incommodum, quo a succursus praestandi obligatione immunis sis.

Quibus praenotatis, praetermissis operibus, quae difficultate carent, distinctim agemus de uno opere misericordiae temporali, scilicet de eleemosyna strictius sumpta, et de uno spirituali, nimirum de correctione fraterna, postremo pauca subiungemus de aliquibus aliis operibus misericordiae spiritualis.

Articulus I.

De eleemosyna.

531 I. Notio. Eleemosyna stricte dicta est beneficium corporale alteri indigenti ex compassione datum. *Disputatur*, utrum sit actus caritatis, an misericordiae ut virtutis specialis (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 30, a. 3; q. 3b a. 1).

I
I I
532 II. Obligatio eleemosynae patet tam ex S. Scriptura*, quam ex eo « quod cum dilectio proximi sit in praecepto, necesse est omnia illa cadere sub praecepto, sine quibus dilectio proximi non conservatur; ad dilectionem autem proximi pertinet, ut proximo non solum velimus bonum, sed etiam operemur, secundum illud I Joa. III, 18: « Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere, et veritate. » Ad hoc autem quod velimus et operemur bonum alicuius, requiritur quod eius necessitati subveniamus; quod fit per eleemosynarum largitionem; et ideo eleemosynarum largitio est in praecepto » (S. Thom. 2. 2, q. 32, a. 5).

533 in. Ulterior determinatio obligationis statuenda est, ratione habita tam indigentiae proximi quam facultate ei subveniendi (S. Thom. 1. c.; S. Alf. II, 31). Hinc

1. « Nemo tenetur dare eleemosynam ex bonis sibi ad vitam necessariis, nisi pauper esset persona talis, ex qua penderet salus reipublicae... Et ratio patet ex ordine caritatis » (S. Alf. II, 31).

2. In *extrema* vel *quasi-extrema* necessitate versanti *sub gravi* succurrendum ex bonis etiam *statui necessariis*: quod ita intelligatur, ut obligatio sit ei succurrendi cum incommodo vel damno absolute gravi, non tamen cum incommodo valde gravi. Hinc non tenetur quis, ut eiusmodi indigenti succurat, pati iacturam vel grave detrimentum status; neque prorsus extraordinaria seu valde pretiosa ei procurare, cuiusmodi sunt transmigratio in aliam regionem salubriorem, magna pecuniae summa (S. Alf. 1. c.).

i'.
3. In *gravi* necessitate certo obligatio est dandi eleemosynam ex bonis *superfluis*; sed disputatur, num obligatio *gravis* sit. Porro:

a) *Obligatio* patet ex dictis sub II.1

b) Obligatio *gravis* eruitur ex S. Scriptura; etenim verba, puta I Joa. III. 17 '—quibus privatio caritatis Dei denuntiatur eis, qui proximi neces-

*. Cfr. Matth. XXV, 41-46; Luc. XI. 41; 1 Ioa. III, 17; 1 Tim. VI, 17, 18.-----

Notes quoque propositionem 12 ab Innoc. XI damnatam: «Vix in saecularibus invenies, etiam in regibus superfluum statui; et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur tantum ex superfluo statui » (*Dem-Bannw.* n. 1162). -----
' < Qui habuerit substantiam huius mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clausit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo. >

sitatem non alleviant — immerito ad necessitatem extremam et raram restringuntur.

Coroll. I. Habetur obligatio saltem levis homini singulari constituto in gravi necessitate subveniendi «cum modico detrimento proprii status: quia parvo suo incommodo tenetur magnum incommodum proximi impedire > (S. Alf. 1. c.).

Coroll. II. Si plures simul gravi necessitate premuntur, nec obligatio est omnibus subveniendi, potest quis uni prae aliis vel pluribus ex parte succurrere. Si vero gravi necessitate pressus concurrat cum constitutis in communi necessitate, ille hisce praeferendus videtur.

3. In *communi* necessitate pariter obligatio est succurrendi ex bonis *superfluis*. Hic autem acrius controvertitur, num obligatio *gravis* sit. Cum S. Alfonso (II, 32) affirmandum videtur. Etenim *primum S. Scriptura*, quae sub gravi praecipit, ut pauperibus succurratur, videtur etiam respicere pauperes, prout communiter occurrunt, i. e. constitutos in communi necessitate. *Deinde* ex eleemosynis in communi necessitate recusatis gravia mala communitati imminerent; scilicet plures in gravem inciderent necessitatem. Obligatio autem gravis, quam propugnamus, ita intelligatur, ut dives tunc solum graviter peccaret, si proponeret nunquam vel vix unquam dare eleemosynam nisi constituto in necessitate gravi (S. Alf. II, 32). Adhaec habetur obligatio *levis* pauperibus in communi necessitate constitutis identidem modicum erogandi e bonis *statui aliquomodo necessariis*; a. v. qui non habet bona superflua, sed tamen convenientia statui, venialiter peccat, si pauperes in communi necessitate constitutos plerumque sine ullo auxilio dimittit. Denique descripta obligatio succurrendi pauperibus communibus persistit, etiamsi alicubi habeantur instituta publica pauperibus erecta atque auctoritas publica pauperes iuvet: istis enim communis necessitas non exstinguitur.

IIΛ Quantitas eleemosynae. 1. In *extrema* et in *gravi* necessitate 534 tantum erogandum est, quantum requiritur ad necessitatem levandam, ratione tamen habita facultatis moralis erogantis, secundum dicta supra (S. Alf. II, 31).

2. Spectata *communi* necessitate, res a multis pendet, puta a necessitate pauperum eorumque numero, ab institutis publicis, a facultate divitis etc. S. Alfonsus pro adiunctis sui temporis pro satis probabili habebat, generatim loquendo obligationi satisfacere « divites, erogando in pauperes communes quinquagesimam partem suorum reddituum, sive duos aureos ex centum; sed non in eadem proportionem, si divitiae multum excedant » (II, 32).

Quid de sententia eorum, qui doceant, omnia superflua statui in pauperum sustentationem vel saltem in opera pia esse impendenda?

Resp. Censemus, istam doctrinam non satis probari, ita ut sententiam aliorum pro practice tuta habeamus; eo magis quod praxis etiam timoratorum isti doctrinae non videtur convenire.

Obi. i. Christus apud Lucam 1: « Verumtamen quod superest, date eleemosynam: et ecce omnia munda sunt vobis. »

Resp. Non probatur, istis intelligi *praeceptum*, et non *mere consilium*, nimirum, ut omnia alicui munda sint.

Obi. 2. Leo XIII edicit: < Non debet homo habere res exteriores ut proprias, sed ut *communes*. > Ergo saltem superflua in pia opera impendenda.

Resp. Leo XIII id unum edicit, res exteriores eo sensu habendas esse ut communes, « ut scilicet de facili aliquis eas communicet in necessitate aliorum »; quae conclusionem adversariorum non légitimant. Accedit quod S. Pontifex addit: < Sed ubi necessitati satis et decoro datum, officium est *de eo* quod superat gratificari indigentibus. >

Obi. 3. Divisio bonorum seu dominium privatum nequit esse in praeiudicium finis bonorum, qui est, ut necessitati et utilitati hominum inserviant. Hinc vere alicui superflua in pauperum necessitatem impendenda sunt.

Resp. Divisio bonorum etiam est ob securitatem propriam et suorum; et bona etiam adhiberi possunt ad delectationes (honestas), quamvis praecise ad convenientiam status non pertineant. Quibus positis, non *patet*, bona superflua non posse (saltem partim) retineri, tum ob maiorem securitatem quoad tempus futurum, tum ob delectationes (honestas) maiores.

535 V. Modus implendi obligationem. 1. Res, qua pauper indiget, *in commodatum* vel *in mutuum* dari potest: 1^o si pauper indiget *solo usu rei*; 2^o si indiget quidem rei dominio, sed non simpliciter pauper est; secus si rei dominio indiget *et* simpliciter pauper est, i. e. neque re neque spe aliquid possidet, unde reddat. Etenim, si unquam, eo saltem casu urgere debet praeceptum eleemosynae i. e. donationis gratuita (S. Alf. III, 520, q. 5).'

2. Eleemosyna facienda est ex *bonis propriis*, non autem ex alienis, nisi in extrema necessitate, si tunc non suppetant propria. Hinc :
 1^o « Pueris, filiis familias, servis, ancillis, uxoribus non licet dare eleemosynam nisi tenuem, in qua parentum et maritorum voluntas praesumitur. — Particulares vero casus, in quibus uxor dare potest, vide suo loco... 2^o Tutores et curatores, et qui habent curam bonorum alienorum, possunt facere modicas eleemosynas ex bonis quae administrant: quales nimirum ipsi facere deberent, quorum sunt » (S. Alf. II, 33).

3. Obligationi, quatenus ex communi praesertim necessitate enascitur, partim satisfieri potest solvendo tributa, quatenus haec imponuntur ad

XI, 41. -----' Encycl *Rerum novarum*, 15 Maii, 1891. ----- '. Hinc recicinda videtur doctrina, quae *generatim* docet, non esse obligationem dandae eleemosynae si, re in commodatum vel mutuum data vel vendita, satis providetur proximi necessitati.

levandas pauperum necessitates. Immo praedicta obligatio fere impleri potest tribuendo certam summam associationi benefactrici. Dixi *partim* et *fere*, quia qui ita faceret, nequiret tamen ab omni culpa excusari, si omnes ostiatim mendicantes, a fortiori si omnes in necessitate gravi constitutos relegaret.

Coroll. I. Medici et advocati debent gratis succurrere pauperibus, nisi per sumptus publicos ipsis provisum sit. Quodsi peculiare medici vel advocati pro pauperibus nominati sint, licet pauperes ad illos remittere.

Coroll. II. Saepius non est obligatio dandi eleemosynam pauperibus in publicis viis mendicantibus, « etsi ex nuditate, morbo etc. videantur ostendere signa extremae necessitatis, raro quis tenetur ex praecepto subvenire, etiam de superfluis: tum quia fere ad movendos spectatores ista necessitas exaggeratur; tum quia ab aliis iuvandi praesumuntur » (S. Alf. II, 32). Denegetur autem eleemosyna iis, qui ex pigritia et otiositate egent.

Articulus II.

De correptione fraterna.

I. Notio. « Correptio fraterna est admonitio fratris de emendatione 536 delictorum fraterna caritate » (S. Thom. 4 dist. 19, q. 2, a. 1). Materia correptionis fraternae sunt peccata *formalia*, quae *iterum committenda* timentur, aut ea in quibus proximus timetur moriturus vel debito tempore poenitentiam non acturus. Peccata *materialia instructionis* (n. 540). peccata *formalia solum committenda* (i. e. non *iterum committenda*) *admonitionis* materia sunt (n. 541).

Correptio fraterna differt a iudiciaria et paterna. *ludiciaria* est, quae fit a superiore *qua tali*: eius finis primarius est bonum commune. *Paterna* est, quae fit a superiore non *qua tali*, sed *quia talis* seu quia ad corripiendum aptior est.

II. Obligatio quandoque corripiendi proximum patet: 1^o *Ex S. Script.* 537 « Corripe proximum, ne forte non dixerit: et si dixerit, ne forte iteret » « Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum » 2^o *Ex ratione*; scilicet ex eo quod, si commode possim, debeo proximum a malo avocare, cuiusmodi est peccatum.

Obligatio gravis est ex genere suo, atque ipsos etiam subditos respectu superiorum astringit. Est autem obligatio *caritatis*; pro parentibus respectu filiorum, pro coniugibus respectu compartis, pro superioribus respectu subditorum et vice versa, obligatio *caritatis specialis*; pro filiis respectu parentum, obligatio *pietatis*; pro animarum pastoribus, obligatio *iustitiae* (S. Alf. II, 40; III, 360).

‘. Eccli. XIX, 14. -----Matth. XIX, 15.

538 III. Conditiones obligationis gravis sunt:

i. *Moraliter constet de peccato gravi commisso*, quia correptio quid odiosum est. Probabilitas exceptionaliter sufficit, si agitur de magno periculo et nullus adest timor exacerbandi proximum (S. Alf. II, 38). Attamen per se solus Superior potest et quandoque debet inquirere in peccata aliorum (S. Alf. III, 360, dub. 20). Ratione caritatis proprie inquirendum est in necessitatem proximi, cum quis eam prudenter suspicatur; sed ratione boni communis prohibetur inquisitio in alterius vitam, cum hoc natum sit pacem publicam perturbare.

2. *Correptio necessaria videatur*. Hinc omitti potest, si proximus satis certo sese emendaverit vel emendaturus sit (S. Alf. II, 39, 20).

3. *Desit alius aptior vel aeque aptus, qui proximum satis certo correpturus sit* (S. Alf. II, 39, 30).

4. *Sit magna spes fructus, nunc vel postea* (S. Alf. II, 39, 40). Porro quo maior sit spes, eligantur tempus et locus opportuniora; quin etiam licet quandoque exspectare iterationem peccati, si spes fructus inde augeatur.

5. *Fieri possit correptio sine damno relative gravi* (S. Alf. II, 39, 50), puta sine damno vitae, honoris, bonorum, et subinde amicitiae. Attamen qui ex caritate speciali tenetur, ut maritus, uxor, parentes difficiliter; Superiores, spectato munere, et qui ex iustitia tenentur difficillime (i. e. ob solum incommodum valde grave) excusantur. Praeterea etiam gravissimum incommodum non excusat, si quis in extrema vel quasi-extrema necessitate spirituali versatur.

Coroll. I. Privati raro sub gravi tenentur ad correptionem, sive quia aliqua conditio decet, sive quia habetur causa excusans sin minus a toto tamen a tanto. Scrupulosi autem passim ab omni obligatione immunes sunt, tum quia necessaria discretione carent, tum quia continua anxietate premerentur, si sese obligatos esse censerent.

Coroll. II. Quamvis etiam venialia correptionis materia esse possint, practice inter privatos fere obligatio non est (esset enim incommodum grave, quia tota vita in correptionibus foret consumenda), nisi aut venialia proxime disponant ad mortale, aut facillime fieri possit; quod posterius aliquando locum habet, si quis cum corripiendo familiaritate utitur. At superiori ratione muneris facilius incumbit obligatio, eaque interdum gravis, v. g. si ex venialibus non correctis regularis disciplinae relaxatio immineret (S. Alf. II, 34, 35).

539 IV. Modus corripiendi. 1. « Ordo in correptione servandus est, quem Christus praescripsit scilicet: primo, ut corripias privatim; deinde coram testibus; tum, ad praelatum ecclesiae, sive superiorem deferas»

’. Matth. XVIII, 15-17.

(S. Alf. II, 41). Ratio huius ordinis sumitur ex eo quod, quantum fieri potest, famae proximi consulendum est. Delatio hic intelligitur *evangelica*, i. e. ea quae fit superiori tanquam iudici, ut reum publice iudicet et puniat, boni communis gratia.

2. Ordo per se praescriptus non debet servari : 1° Quum peccatum est publicum ; 2° quum peccatum vergit in damnum commune vel alterius innocentis et privatus illud satis certo avertere nequit ; 3° quum primus et secundus modus corripiendi non videtur satis securus, v. g. quia persona privata minus apta est correptioni faciendae ; 4° quum corripiendus iuri suo renuntiavit, ut apud quosdam religiosos locum habet (S. Alf. II, 41) : attamen hoc casu, quamvis obligatio iustitiae desit, tamen caritas praecipit, ut ordo servetur, si correptio privata satis certo efficax censeatur.

Coroll. I. « Si crimen proximi est reipublicae vel communitati perniciosum, quamvis sit occultum, statim praelato denunciari debet, nulla fraterna correctione praemissa; ut communiter docent D. D. cum S. Thoma » (S. Alf. IV, 242). Notes praeterea, in casu denuntiationem urgendam esse etiam cum gravi incommodo poenitentis: quae applies v. g. corruptoribus in collegiis, seminariis, convictibus. Si timetur solum damnum unius alteriusve, denuntiatio nequit *urgeri* cum gravi incommodo, puta si poenitens non possit denuntiationem exsequi, quin proprium scelus fateatur; attamen *suadeatur*.

Coroll. II. Ut liceat peccatum occultum statim deferre superiori ut patri, sufficit ut illud magis expedire videatur: quod passim locum habet in communitatibus religiosis. « Ratio patet, quia finis huius praecepti fraternae correctionis... alius non est quam caritas erga fratrem ; sed hic finis caritatis duplex est, alter principalis, alter minus principalis. Finis principalis est ut frater emendetur, et ideo praecipitur correctio : finis minus principalis est ut servetur, quantum fieri potest, fama fratris, et ideo praescribitur ordo secretae correctionis praemittendae. Quare, cum creditur magis expedire ad finem principalem, scilicet ad emendationem fratris, ut correctio fiat immediate a praelato, cessare debet finis minus principalis; et ideo recte omittendus ordo secretae correctionis» (S. Alf. IV, 243; S. Thom. Quodl. 11, a. 13).

Coroll. III. Superior cui tanquam patri denuntiatio facta est, ita procedat:

1. « Priusquam ad correptionem procedat, debet a) delatoris ingenium attendere, num et quousque fide dignus sit; b) ipsum denuntiatum patienter audire; nam defensio unicuique iure naturali debita est; c) cavere plerumque ne denuntiatus delatorem suum agnoscere possit ; nisi necessitas aliud exposcat.

2. Correptionis causa poterit: a) Moderatas poenitentias iniungere delinquenti, quae neque infamiam inducant, neque delictum manifestent, si grave est; b) subditum ab officio aut a loco remove, si fieri possit sine infamia; c) delictum uni vel aliquibus consultoribus manifestare, si necessarium iudicet ad remedium maiori cum fructu ac securitate adhibendum ; d) eum graviter reprehendere coram duobus vel tribus testibus, ad maiorem eius confusionem et commotionem; e) fidelem socium designare, qui sontis actiones exploret ac Praelato deferat, si Praelatus, post correptionem factam, vigilantiam necessariam putet ; quem ad finem poterit

eidem socio aliquam suspicionem indicare de fratre sibi commissio; et alia huiusmodi. Nulla horum excedunt limites correptionis paternae. >

Articulus III.

De aliis quibusdam operibus misericordiae spiritualibus.

Correptioni fraternae aliquatenus affines sunt: 1^o Instructio ex ignorantia legem gravem transgressuri; 2^o monitio eius, qui in periculo formaliter peccandi versatur.

540 I. Instructio, de qua dicimus, obligat:

1. *Per se*, si agitur de lege divina, sive naturali sive positiva: nimirum ob reverentiam eiusmodi legi debitam. Si agitur de lege humana, satis probabiliter non obligat, quia non satis constat, reverentiam tali legi debitam illud exigere (S. Alf. II, 36).

2. *Quasi per accidens* instructio, etiam si agitur de lege humana, obligare potest: 1^o ob damnum ignorantis, ut si ignoret scienda necessitate medii; si periculum sit, ne pravam consuetudinem contrahat; si ignoret vetitum legis civilis, ideoque periculo poenae se expositurus sit; 2^o ob damnum commune vel tertii, ut si quis ex ignorantia rem alienam detineret; 3^o ob scandalum, ut si sacerdos inscius lupanar ingrederetur.

3. Superiores, confessarii, parochi, parentes, magistri per se semper ad instructionem tenentur, « quia ipsis specialiter incumbit docere subditos » (S. Alf. II, 36).

Notes tamen, causam proportionatam ab obligationibus expositis excusare.

541 II. Monitio, ut patet, per se fieri debet, si proximus versatur in gravi periculo formaliter peccandi; ceterum huic materiae applices dicta de correptione.

III. Denique quoad opera spiritualia misericordiae iuvat notare haec:

z. Quum ipsamet Ecclesia, maxime per Ordines et Congregationes religiosas, propagationi fidei providere satagat, nemo in particulari *tenetur* ad infidelium regiones sese conferre, nisi legitima auctoritas illud ei imponat. Ceterum omnes per eleemosynas vel saltem per orationes ad finem intentum conferant (S. Alf. II, 27).

z Difficile accurate determinatur, quatenus *defunctis* subveniendum sit; at certum est, fideles qui officia sua Christiana adimpleant, obligationi satisfacere: toties enim intersunt Sacrificio Missae et publicis orationibus, quae pro defunctis vel etiam pro eis fiunt.

‘ Aertnys-IJamen, I, n. 372, q. 30

SECTIO II

De peccatis contra caritatem proximi.

CAPUT I.

De peccatis internis.

Peccata interna — praeter omissionem actus interni, praecepti ratione ipsius caritatis — sunt *odium* et *invidia*.

I. Odium quid sit et quotuplex distinguatur, vide n. 520. Moralitas 542 autem odii erga proximum hisce delineatur:

1. Odium *abominationis personae* est grave peccatum, cum proximum a caritate communi excludat. Odium *abominationis qualitatis* bonum, malum vel (cx obiecto saltem) indifferens est, prout qualitas, quam quis aversatur, bona est vel mala aut indifferens (S. Alf. II, 30; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 34, a. 3).

2. Odium *inimicitiae* est peccatum grave cx genere suo, i. e. grave vel leve, prout respicit grave vel leve malum aut privationem gravis vel levis boni (S. Alf. II, 30).

Ab odio inimicitiae distinguendus est actus, quo quis ordinate optat malum proximo; scilicet quatenus cedit in bonum ipsius optantis vel proximi vel tertii vel communitatis. Hinc licet v. g. proximo cupere malum temporale, ut a peccatis emendetur; item poenam delicti, quatenus ordinem laesum redintegrat atque delinquentem et alios a transgressionibus avertit; item «mortem optare haeresiarchae vel publicae pacis turbatori, ob bonum commune, et multorum; iuxta illud Galat., V, 12: Utinam... abscindantur. Item, tristari de eo quod dignitates conferantur indignis; vel de sanitate eius qui ex illa sumit occasionem peccandi» (S. Alf. II, 30; S. Thom. 2. 2, q. 108, a. 1). Requiritur tamen, ut malum proximi merito postponatur bono secuturo. Hinc ab Innoc. XI damnatae sunt, prop. 13s: «Si cum debita moderatione facias, potes, absque peccato mortali, de vita alicuius tristari, et de illius morte naturali gaudere, illam inefficaci affectu petere et desiderare: non quidem cx displicentia personae, sed ob aliquod temporale emolumentum»; item 14^a: «Licitum est absoluto desiderio cupere mortem patris; non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum ei obventura est pinguis haereditas»; item 15^a: «Licitum est filio gaudere de parricidio parentis, a se in ebrietate perpetrato, propter ingentes divitias inde ex haereditate consecutas.»

Notes i, probabiliter «in confessione satis esse, si dicas te grave malum voluisse proximo: nec opus esse explicare speciem mali. v. g. mortem, infamiam, etc., quia omnia comprehendantur sub una ratione mali» (S. Alf. II, 30). Secus dicendum de proposito inferendi diversa mala (S. Alf. 1^a c., n. 297).

¹. Denz.-Bannw., n. 1163.
n. 1165.

². Denz.-Bannw., n. 1164

³. Denz.-Bannw.,

Notes 2, poenitentes saepius confundere odium illicitum cum odio abominationis *qualitatis*, vel etiam odium cum naturali et involuntaria quadam antipathia.

543 II. Invidia; de hac dictum est. n. 313.

SCHOLION.

De ratione agendi cum inimicis.

544 I. *Primum obligatio est inimicum non habendi odio*, i. e. neque aversandi cius personam neque malum ei volendi (n. 542).

II. *Deinde obligatio est inimico exhibendi signa caritatis communia* (i. e. omnibus, absolute communia; speciali relatione iunctis, respective communia), *nisi peculiaris ratio contrarium suadeat vel iusta causa excuset*. Peculiaris ratio contrarium suadet, v. g. si exinde speratur inimici emendatio, si timetur, ne inimicus signa caritatis male interpretetur, vel ne novum iurgium exoriatur; speciatim pater et superior ob iustam punitionem et emendationem inferiori delinquenti, maxime contumaci, signa solita caritatis ad tempus prudenter negabunt (S. Alf. II, 28). Praecipua e causis excusantibus est significatio iusti doloris ex gravi iniuria percepti.

Coroll. Deficientibus tam ratione, quae contrarium suadeat, quam causa excusante, negatio signorum communium grave peccatum est: i° si fit ex odio graviter malo (n. 542); 2° si habetur significatio externa 'graviter offensiva inimici. Ut autem iudicium de ea feratur, videndum, ex quanam causa proveniat, utrum ex gravi an ex levi rixa; — si ex gravi, facilius graviter offensiva evadit; — item num signa caritatis per longius an per brevius tempus denegentur, cum occasio ea exhibendi frequenter occurrat; item num inimicus advertat et magis vel minus aegre ferat. Hinc, si occasio v. g. colloquii frequenter recurrat — ut inter domesticos et religiosos — denegatio eiusmodi signi caritatis per amplius tempus quam per hebdomadem protracta passim grave peccatum constitueret (S. Alf. II, 28, quaer.); intellige tamen merum colloquium seu allocutionem, non autem denegationem colloquii *familiaris*.

III. *Per se non est obligatio exhibendi signa caritatis specialia*. Hinc per se non teneris ad inimicum « salutandum, alloquendum, aegrotum invisendum, moestum consolandum, hospitio excipiendum, vel familiariter cum eo agendum, etc.; quia haec sunt signa specialia amoris » (S. Alf. II, 28, i°).

Per accidens signa specialia exhibenda sunt: i° si inimicus, venia petita, amice te salutatur, alloquitur etc.; quo casu similium signorum denegatio odium significaret; 2° si consueveris alicui signa specialia exhibere, et ex eis denegatis scandalum orietur; quod tamen non facile

imputetur, quia ex specialibus signis denegatis immerito ad odium concluditur; 3° si seria spes est, fore ut inimicus, praestito signo speciali, odium deponat; 4° si, spectatis adiunctis, denegatio signi specialis signum odii evaderet, ut si omnes obvios salutare vel omnes coniunctos aliqua occasione invitares, inimico excepto (S. Alf. TI, 28). Si inimicus in gravi necessitate spirituali vel temporali versatur, utique per se ei succurrendum; at iste actus respectu personarum in tali necessitate versantium non habet rationem signi specialis, sed respective communis (n. 529); quod etiam aliquomodo valet de casu tertio supra indicato.

IV. *Neque obligatio est remittendi reparationem iuris laesi*, i. e. damni illati in bono honoris vel famae. Praeterea eum in finem, si opus sit, actionem iudicalem instituere fas est. Pariter licitum est ex zelo iustitiae inimici punitionem a iudice petere. Practice tamen dictus iste zelus iustitiae a vindicta vix immunis erit: « nam, ita S. *Alfonsus*, nunquam mihi suadere potui, quod huiusmodi, qui aliquando veniunt peccatis onerati, ita bonum commune et iustitiam diligant (non quidem in alios delinquentes, sed dumtaxat in suum offensorem), ut omnis vindictae labe sint defoecati, unde in ipsis, dicunt DD., facillimum est, ut eorum erga iustitiam amor sit coloratus praetextus ad tegendam propriae vindictae cupiditatem » (Horn. Ap. tr. 4, n. 17).

V. Quoad *reconciliationem* haec notes:

1. Qui *solus* offendit, tenetur reconciliationem inchoare. Attamen passim non est obligatio reconciliationis causa *formaliter* seu explicite veniam petendi. Excipe, si offensus est superior, pater vel mater et offensio gravis fuit. Attamen etiam in hac hypothesis confessarius ut plurimum suadendo potius quam monendo de vera obligatione procedat.

Si *uterque* offendit et offensae aequales sunt, tenetur inchoare reconciliationem qui prius offendit; si inaequales sunt, qui offendit gravius. Ita theoretice; nam practice confessarius utrumque urgeat, ut reconciliationem inchoet, v. g. salutando inimicum; eo magis quod ut plurimum uterque censet, se gravius esse offensum.

2. Offensus tenetur inimico veniam petenti « non tantum interius remittere, sed etiam externa remissionis signa ostendere » (S. Alf. II, 29, 3°) › attamen non tenetur illud *statim* peragere, maxime si iniuria gravis fuerit, « quia videtur supra humanam fragilitatem, laesum cogere statim ad reconciliationem faciendam, nondum sedata perturbatione. Unde expectandum tempus opportunum; et interea sufficiet, quod offensus deponat odium » (S. Alf. l. c.).

« Offensam revera non remittit, qui dicit: Nolo offensori meo malum optare, sed neque bene ipsi velle possum; vel qui asserit se condonare, addit tamen nunquam se verbum illi dicturum esse. Si autem quis dicat, se ex animo quidem ignoscere, sed nunquam fore ut obliviscatur iniuriae acceptae, videndum est, quomodo non poterit oblivisci, utrum quoad memoriam tantum, et motus involuntarios rancoris, an etiam quoad malevolentiam: primum censendum est, si paratus est debita signa caritatis exhibere. »

3. Etiam post reconciliationem peractam non est obligatio redintegrandi *familiaritatem*, quae antea libere contracta fuit.

CAPUT II.

De peccatis externis.

545 Peccata externa contra caritatem proximi — praeter omissionem actuum externorum debitorum — maxime sunt *scandalum* et *cooperatio ad malum*. Haec, si presse sumantur, secundum auctores eatenus differunt quatenus scandalum alium aliquo modo ad peccandum determinat; cooperatio vero ad peccatum alius ad peccandum iam determinati concurrat. Saepius tamen contingit, utrumque in una actione concurrere, ita ut ad moralitatem actionis diudicandam ratio tam scandali quam cooperationis sit attendenda.

Articulus I.

De scandalo.*

546 I. Notio. Scandalum est opus, quod praebet proximo occasionem ruinae spiritualis, et ponitur sine causa sufficiente. Dicitur:

1. *Opus* (operisve ommissio) sive malum ut ebrietas; sive speciem mali prae se ferens, ut si dispensatus die abstinentiae carnes edas coram iis, qui dispensationem ignorant; sive omnino rectum, ut si ores coram impiis ideo in blasphemias prorupturis.

2. *Quod praebet occasionem*. Hinc non requiritur, ut opus in ruinam spiritualem proximi influat instar causae, sed sufficit, ut quis sine causa sufficiente ponat vel omittat actum, ex quo posito vel omisso proximus ansam peccandi sumpturus sit.

3. *Ruinae spiritualis*, i. e. peccati formalis. Itaque non sufficit, ut opus positum occasionem praebet solius peccati materialis, iustae indignationis, admirationis vel etiam diffamationis scandalizantis; attamen haec saepe secum ferunt peccata, puta iniustae irae, detractionis, calumniae

Aer TNYS-Damen, Theol. Mor.", I, n. 344. ----- '. Cfr. WaffelEart, Dissertations morales, I série, L'espèce morale du scandale'.

etc. Neque scandalum proprie dictum habetur — quamvis peccari possit contra caritatem — quum quis proximum ab actu perfectiori vel bono non praecepto retrahit.

4. *Et ponitur sine causa sufficienti*; quod addendum est, quia ob causam proportionatam licet ponere opus, quod praebiturum est occasionem ruinae spiritualis proximi : quo casu opus positum non dicitur scandalum ; quae magis exponentur n. 550.

II. Divisio. ‘ Scandalum distinguitur :

547

1. *Ratione intentionis*, in *directum* et *indirectum*, prout peccatum proximi intenditur vel (sine causa sufficienti) mere permittitur. Directum subdividitur in *diabolicum* et *simpliciter intentum*, prout peccatum proximi *intenditur formaliter ut peccatum* — seu quatenus est malum proximi vel offensa Dei — aut *sub alia ratione* seu quatenus utilitati vel voluptati scandalizantis inservit.

2. *Ratione efficaciae*, in *causale* et *occasionale*. *Causale* est, quando scandalizans (moraliter) causât ruinam spiritualem proximi, v. g. suadendo, mandando peccatum. *Occasionale* est, quando scandalizans proximo mere ansam praebet peccandi ; quod fieri potest tam actu positivo, ut blasphemando, quam omissione actus, ut negligendo praecepta Ecclesiae (n. 551).

Disputatur, utrum *exemplum* scandalo causali an occasional! accenseri debeat. Porro exemplum per se non est causa (moralis) peccati proximi, quia per se rationem consilii non involvit (S. Alf. II, 44, 40); per accidens, scilicet spectatis adiunctis, eiusmodi rationem induere potest; ut si noveris, alios expectare, quid tu acturus sis, ea intentione, ut tuum exemplum sequantur.

Nota. Opus quod praebet occasionem ruinae spiritualis proximi, dici solet scandalum *activum*; ipsa autem ruina spiritualis seu peccatum proximi scandalum *passivum*. Posterius dicitur *pusillorum*, si ex activo sequitur ob ignorantiam vel fragilitatem proximi ; si ob meram malitiam sequitur, vocatur *pharisaicum*.³

III. Moralitas; quocirca exponendae veniunt qualitas et quantitas seu 548 gravitas malitiae, quae scandalo insunt.

i. *Qualitas malitiae*, a) *Omne scandalum, i. e. tam causale quam occasionale adversatur caritati*. Caritas enim vetat, quominus proximo evadam causa vel (sine ratione sufficienti) occasio mali, a fortiori talis mali, qualis est ruina spiritualis (S. Thom. 2. 2, q. 43, a. 2; S. Alf. II, 45).

’. Aliqui aliter distinguunt scandalum, vel saltem species distinctas diverso sensu accipiunt. ----- Aliae divisiones superfluae atque materiam inutiliter implicare videntur.

b) *Scandalum praeterea adversatur virtuti, cui laedendae ansam dat*, prout sequitur:

a) Affirmandum de scandalo *causali*; patet enim, eum qui (moraliter) causet actum malum alienum, reum esse malitiae actus.

β) Idem contra plures dicendum videtur de scandalo *occasionalis*; nam qui cooperatur ad actum malum, qualicumque modo id fiat, per se videtur reus malitiae, ad quam cooperatur. Atqui scandalum occasionale aliquam ad actum malum alienum cooperationem involvit, quatenus scilicet ansam dat ei (S. Alf. II. 45). Si accedat intentio alium seducendi, omnes affirmant.

c) *Peccatum scandali occasionalis, oppositum virtuti a proximo laesae, videtur specie differre a peccato ipsius proximi*. Nam aliud est indirecte, aliud directe laedere virtutem; iam vero scandalum occasionale indirecte, peccatum proximi directe obligationi virtutis opponitur. Sunt tamen eiusdem speciei superioris seu eiusdem generis. *Scandalum vero causale* non differt specie a peccato proximi, quia utrumque directe virtutis obligationi opponitur.

Nota. Quamvis *iniuslitiae* reus sit, qui alii solum occasio — non causa — sit furandi, tamen non tenetur ad *restitutionem*, quia obligatio oneris, qualis est restitutio, non oritur nisi ex eo, quod *causa* fuerim iniustitiae vel saltem, ut plures admittunt, occasionem praebuerim ea intentione, ut alius proximo damnum inferat; quae fusius exponentur in tractatu de iustitia.

2. *Gravitas malitiae*, a) *Scandalum, quatenus adversatur caritati, est peccatum grave ex genere suo*. Patet ex § *Scriptura*: « Vae homini illi per quem scandalum venit » Item ex dictis de laesione caritatis in genere (n. 282). Leve tantum peccatum est: 1° Si actus positus leviter tantum influit in peccatum proximi; 2° si praebetur occasio levis peccati: idque valet, etiamsi levis ruina proximi intendatur (S. Alf. II, 44, 20). Si tamen peccatum leve intenditur praecise *qua offensa Dei*, habetur affectus erga Deum graviter malus.

b) *Scandalum quatenus adversatur virtuti, cui laedendae ansam dat, generatim grave vel leve est, prout actus scandalizati graviter vel leviter malus est*. Dixi *generatim*, quia influxus levis de se leve tantum peccatum involvit.

Coroll. I. Actus potest continere levem vel nullam malitiam ex *sua natura* et gravem ratione *scandali*; ut si sacerdos manifeste semiebrius incederet. Item actus ex se graviter malus potest levem tantum malitiam scandali continere, ut si quis peccaret coram iis, qui leviter inde moventur.

Coroll. II. *Gravis* scandali reus videtur, qui gravis peccati ansam dat: 1° ei qui iam actu paratus est ad tale peccatum, ut si quis consentiat seducenti 2° ei qui

¹ Matth. XVIII, 7.---- ² Peccatum consentientis potius ad cooperationem refertur (n. 545).

habitualiter paratus est ad tale vel quodvis eiusdem speciei peccatum ; ut si quis petat copulam a meretrice aut divinationem a divinatore. Ratio est, quia ansam dat augmento malitiae *gravis*, quod grave videtur; scilicet «per opus externum additur aliquid malitiae; quia tunc ipsius voluntatis malitia augetur. Quapropter quamvis, speculative loquendo, sit probabilior thomistarum sententia, practice tamen dicimus, quod ex communiter contingentibus, per actum externum semper augetur malitia voluntatis, ob eius maiorem complacentiam, conatum, diuturnitatem, etc. > (S. Alf. II, 47). *Accedit* quoad illum, qui habitualiter paratus est ad peccandum, quod hic et nunc iterum actualiter peccat atque aliud numero peccatum committit. Ita S'. *Alfonsus* et alii contra alios, qui censent in positis casibus ruinam spiritualem proximi non notabiliter augeri.

Coroll. III. Qui *inducit* proximum ad peccandum, non tenetur confiteri *circumstantiam inductionis*, quippe quae non sit nisi circumstantia aggravans intra eandem speciem ; a. v. èt inducens èt — secundum dicta sub coroll. II — probabilius etiam consentiens gravis scandali rei sunt ; scandalum tamen inducentis gravius est (S. Alf. II, 46).

IV. Causae excusantes a scandalo seu potius causae praebendi occasi- 549
sionem scandalo passivo, i. e. ruinae spirituali proximi.

1. Scandalo passivo sine causa occasio dari nequit; potest vero ob causam proportionatam. Dicitur:

a) *Scandalo passivo sine causa occasio dari nequit.* Caritas enim per se requirit, ut malum proximi impediam, nedum permittat, ut isti occasionem praebeam.

b) *Potest vero ob causam proportionatam*, quia caritas non obligat cum proportionato incommodo. Jam vero eo gravior causa requiritur:

a) Quo magis actio speciem mali habeat; pariter facilius licet ponere actum omnino rectum, quam qui specie vel revera malus est.

β) Quo gravius sit peccatum, quod secuturum sit.

7) Quo certius sit secuturum.

Quo plures scandalum passuri sint (S. Alf. II, 49).

Si actus ponendus solum speciem mali habet, vel ob solam proximi ignorantiam ansam dat peccato, species mali vel ignorantia, si commode fieri possit, auferantur, puta monendo proximum de liceitate actus. Si dein nihilominus scandalizatur, scandalum ut plurimum haberi potest pro pharisaico.

2. Scandalo passivo quandoque occasio dari *debet*, nimirum si quis ut scandalum vitaret, deberet omittere quod necessarium est necessitate medii, vel peragere quod intrinsece malum est, aut omittere quod omnibus visis gravius urget (S. Alf. II, 51).

V. Resolutiones generales. 1. Opera *iure positivo praecepta* non de- 550
bent omitti vel differri ob scandalum *pharisaicum*.

Ob scandalum *pusillorum* obligatio certo non est, si aliquis vel aliqui

iit confuso tantum praevidentur scandalum passuri. Si *persona determinata* praevidetur scandalizanda, pariter obligatio deest, si ut scandalum praecaveretur, praeceptum frequenter negligi deberet, vel si in casu particulari *specialis ratio* occurrit praeceptum implendi. Si praeceptum neque frequentius negligi deberet, neque specialis ratio illud hic et nunc implendi adesset, controvertitur: sed § *Alfonsus* pro satis probabili habet, neque tunc esse obligationem, quamvis in casu neglectus praecepti suadeatur (II, 51). Si tamen praeceptum v. g. auditio Missae aequè commode *differri* vel *alibi* impleri potest, *id* — scilicet *dilatio* Missae audiendae vel auditio Missae *alibi* — faciendum est, sed sub levi tantum, si de scandalo pharisaico agitur.

2. Opera *meri cottsilii* non *debent* omitti ob scandalum *pharisaicum*; facilius, at sub levi tantum, aliquoties differri.

Ob scandalum *pusillorum* non est — ut diximus de praeceptis — obligatio ea omittendi vel differendi, si scandalum *in confuso tantum* praevidetur; si praevidetur scandalum *determinatae personae*, pariter obligatio non est, si ad praecavendum scandalum consilium frequentius negligi vel differri deberet, vel si specialis ratio consilium hic et nunc implendi, v. g. communicandi praesto esset. Extra hos casus obligatio est (S. Alf. II, 50).

3. Opera *indifferentia*, quae speciem mali non continent, per se paulo saepius quam opera bona omitti vel differri debent, si tamen agitur de scandalo *determinatae personae*. Idem fere aliqui applicant actibus *venialiter tantum malis*, v. g. ornatui mulierum non notabiliter inhonesto: verum talia ratione scandali per se sub levi simpliciter omitti debent: facile autem graviter peccarent, qui eiusmodi morem introducerent (n. 550).

4. *Bona temporalia* non debent dimitti ob scandalum *pharisaicum* (S. Thom. 2. 2, q. 43, a. 8; S. Alf. II, 52). Hinc non tenetur quis plus aequo solvere operario blasphematuro; neque parochus debet iura stolae remittere ob detrectationes secuturas.

Ob scandalum *pusillorum* vitandum, pariter non est obligatio subeundi iacturam bonorum gravem; secus dicendum de iactura levi (S. Alf. 1. c.).

551 VI. Resolutiones particulares. Gravis scandali rei sunt:

1. Qui habent consuetudinem blasphemandi.

2. Qui loquuntur valde turpia, maxime si fit coram iunioribus vel personis diversi sexus. Mitius iudicandum de dicteriis inhonestis inter coniugatos et personas rudiores (S. Alf. III, 426).

3. Qui componunt, imprimunt, divulgant, cantant cantilenas vere turpes.

4. Qui componunt, imprimunt, etc. comoedias notabiliter turpes vel

impias; item actores et actrices atque alii qui ad tales comoedias coeperantur (S. Alf. III, 428) ; item saltatrices chorearum scenicarum, in quibus ob vestitum saltatricum, obscenos saltandi modos, aut lascivas gesticulationes, maxima apparet turpitudine.

5. Qui sculpunt, pingunt vel photographo repraesentant statuas vel imagines valde turpes, item qui obscena ope instrumenti vivacis ut stereoscopii, kinematographi vel bioscopii repraesentant; item qui eiusmodi in hortis, officina, domi, omnium conspectui exponunt (S. Alf. II, 56; Horn. Ap. tr. q. n. 8); item fabricatores et venditores vestitus vel ornatus muliebris, qui publice exponunt exemplaria ita ornata, ut graviter offensiva sint.

6. Qui componunt, edunt, imprimunt, divulgant libros, diaria, aliave scripta religioni vel bonis moribus notabiliter adversaria; item librarii, vel quivis alii, qui eiusmodi libros aut diaria cuilibet vendunt aut legenda procurant, et sic venenum animarum divulgant; item qui in bibliothecis, ad commodandos libros erectis, omnium usui exponunt opera venenata; item qui in scholas Introducunt perniciosam docendi rationem aut libellos periculosos ; item qui pueris tradunt libros, esto in se non malos, sed materiam pertractantes, cuius cognitio ipsis, pro naturali eorum innocentia ac sensibilitate, gravi offensione esse putatur’.

7. *Mariti*, qui domi retinent ancillam uxori non sine ratione suspectam; item uxores, quae venustulos suos amasios ad familiaria colloquia admittendo, offensione sunt maritis suis, aliisque, sicut docet experientia; item clerici qui invisendo vel non dimittendo personam populo suspectam, ansam praebent peccatis detractionis, calumniae, et contemptus status clericalis, saltem si suspicio populi fundatur in moribus personae detentae vel in nimia familiaritate cognita’.

8. *Parentes* et alii superiores, qui coram filiis blasphemant vel alia gravia peccata committunt, graviave officia hominis christiani negligunt; item qui eos sine gravi causa et cautelis adhibitis ad scholas periculosas mittunt vel iis permittunt alias occasiones et pericula, cuiusmodi sunt conversationes solitariae cum amasiis et sponsis.

9. *Filiae et ancillae cauponum*, quae coram omnibus levius sese praebent, passim permittendo oscula, amplexus.

10. *Mulieres et puellae*, quae vestitu vere inhonesto utuntur. At haec — siquidem quaestio valde actualis est — uberius exponamus. Porro:

a) Vestitus, spectata nostra materia, triplex distingui potest, honestus, indecens et inhonestus seu lascivus.

‘. K o n i n g s, Theol. Mor. \ n. 295. ----- K o n i n g s, l. c.

Honestus est, qui, spectatis adiunctis locorum, nullatenus vel vix ad libidinem excitat; ut si nihil vel modica pars tantum pectoris nudetur, vestesque saltem infra genua demittantur.

Indecens est, qui, spectatis adiunctis locorum, leviter vel mediocriter excitat ad libidinem; ut si superior pars pectoris tota vel notabiliter denudetur, aut vestes ad genua tantum pertingant.

Inhonestus est, qui, spectatis adiunctis locorum, graviter ad libidinem provocat; ut si ubera tota vel partim denudentur vel coopertione per lucida tantum tegantur, aut vestes ne ad genua quidem pertingant,¹ vel ita corpori aptentur, ut omnis fere forma corporis prodatur.

b) Non solum eae, quae vestitu inhonesto utuntur, verum etiam quae vestitum indecentem *introducunt*, gravis scandali reae sunt, si ex eiusmodi more introducto multorum ruina spiritualis imminet.

c) Mulieres in ecclesia vel extra ecclesiam, dum sacris ritibus assistunt, capite cooperto et modeste vestitae sint, maxime cum ad mensam Dominicam accedunt (can. 1262, § 2); quae extendantur ad conventus catholicos, sive religiosos, sive sociales.

d) Vestitus non solum inhonestus, verum etiam indecens enixe a praedicatoribus et confessariis, quantum fieri potest, coercendus est et extirpandus. Idque etiam valet quoad pueros et puellas, quae ita naturalem pudorem amittunt; idque eo magis urgendum, quod vestitus indecens et inhonestus hodiedum data opera promovetur.

Coroll. 1. Licet mulieribus et puellis, modo decorum seu honestas servetur, modo eleganti se vestire seseque ornare, sive ut magis viro suo placeant, sive, si de puellis nubilibus agitur, ut ad honestum matrimonium perveniant, sive ut pro conditione sua convenienter sese prodant. Si ita agant ex vanitate, leviter; si ea intentione ut viros vel iuvenes ad libidinem provocent, graviter peccant (S. Thom. 2. 2, q. 169, a. 2; S. Alf. II, 54, 55¹ III, 4⁵).

Coroll. ii. Si quis utatur veste alterius sexus, « ex se non est peccatum grave... et aliquando nullum, si adsit iusta causa v. g. ad se occultandum. Sed posset grave esse ex circumstantiis periculi libidinis vel scandali » (S. Alf. 52; S. Thom. 2. 2, q. 169, a. 2, ad 3). Quae etiam applices usui larvarum.

ii. Denique gravis scandali rei sunt *introducetes* morem agendi, v. g. ornatum muliebrem, ut iam notatum est, vel delectamenta, quae quamvis vere inhonesta non sint, multis tamen occasio gravium peccatorum evasura sunt (S. Alf. II, 55).

552 VII. Resolutiones peculiares. 1. Licet ob iustam causam et ad bonum finem *consulto permittere* seu non auferre, quin etiam per actum

*. Non dico de puellis minoris aetatis, quamvis iste quoque mos nequeat probari.

indifferentem *consulto ponere* occasionem peccandi; siquidem fas est ob iustam causam effectum malum permittere (S. Thom. Suppi, q. 62, a. 3, ad 4; S. Alf. II, 58). Hinc v. g. «hero licet non auferre occasionem furandi filiis aut famulis, cum eos nihilominus ad furandum propensos et paratos novit, ut sic deprehensi puniantur et resipiscant» (S. Alf. II, 58). Attamen non licet *peccatum proximi intendere*; hinc illicitum est occasionem peccandi praebere *eo solo* vel *primario* fine, ut delinquens puniatur; licitum est eo fine, ut punitus emendetur, vel ut de probitate subditi experimentum sumatur, puta pecuniam exponendo vel elavem in arca relinquendo.

2. Licet ob causam necessitatis vel notabilis utilitatis *petere aliquid* ab aliquo, qui illud sine peccato potest praestare, quamvis praevideatur illud cum peccato praestiturus, puta mutuum ab usurario, iuramentum a falso iuratore, (si ponas privatam personam posse gravem causam habere illud petendi), sacramentum a sacerdote peccatore. Ratio est, quia in posita hypothesis peccatum ad tuam petitionem rei licitae ex sola malitia proximi sequitur, ita ut a te non causetur, sed ei occasio tantum praebetur; quod ob causam proportionatam fieri fas est. Porro id eo facilius licet, quo magis aut alter ad tale peccatum paratus est, aut tu ius habes ad opus petatum (S. Thom. 2. 2, q. 78, a. 4; S. Alf. II, 47, 49, 77, 79, 80). Si quis ad quodlibet tale peccatum paratus est, secundum plures quaelibet causa rationabilis sufficit, ut ab altero petam actionem, quam sine peccato potest praestare, quamvis non praestiturus sit. Verum quum in casu de gravi scandalo agi videatur (n. 548), praedicta sententia reicienda videtur (S. Alf. II, 47).

3. Probabilius licet *determinato ad peccatum gravius suadere minus malum*, seu ut potius minus quam maius peccatum committat, puta ut potius aliquem mutilet tantum quam occidat, potius minus quam plus, potius a divite quam a paupere furetur. Idque valet, etiamsi minus malum non sit eiusdem generis peccatum, et neque formaliter neque virtualiter in maiori includatur. Hinc licet v. g. alicui determinato ad homicidium suadere, ut potius adulterium committat. Ratio est, quia in casu stricte loquendo non malum sed *diminuito* mali — quod bonum est — suadetur (S. Alf. II. 57).

Disputatur tamen, num liceat alicui suadere, ut laedat ius strictum *tertii determinati*, potius quam aliud gravius peccatum committat, puta ut potius furetur a Petro divite quam ab alio paupere, ut potius *ancillam* quam uxorem Pauli opprimat etc. Porro cum § *Alfonso* (III, 565) et aliis negandum videtur. Etenim non licet

’. Lugo, de iust. disp. 19, n. 54; Sanchez, De Matr. l. 7, disp. n, n. 24 sq.; I.EHMKUHL, Theol. Mor.u, n. 799! SwKENS, Inst, theol. de virt. card, iust.3, n. 325.

mihi laedere ius unius, ut damnum ab alio avertam. Atqui qui suadet aliqui, ut laedat ius tertii, etiam ipsemet ius tertii laedit. Excipe cum S. *Alfonso* (l. c.), si prior ex damnificatione in extremam necessitatem coniceretur: quo casu suadendo alicui, ut potius v. g. a Petro divite furetur, huius ius non laederem.

Quaeritur, num ex verbis vel adiunctis *patere* debeat, suaderi minus malum *qua minus* seu qua impeditivum maioris. Affirmandum videtur, quia secus suasor, quamvis diminutionem mali intendat, re vera tamen suadet, non ut alter diminuatur peccatum, sed ut peccet.

553 VIII. Reparatio scandali, i. *Obligatio est reparandi scandali* seu i^o destruendi influxum scandali dati ulteriorem, si timeatur; 2^o procurandi emendationem scandalizati: quae quidem obligatio in scandalizante i. e. in auctore damni maior est quam in aliis, qui non dederint occasionem ruinae spiritualis.

2. *Obligatio reparandi scandalum est obligatio caritatis*, si quis solo exemplo vel suasionem ansam dedit peccato; si metu vel dolo illud peregit, accedit obligatio *iustitiae* (S. Alf. III, 662).

3. *Modus, quo scandalum reparari potest et debet*, pendebit ab indole scandali dati, a modo quo datum est, utrum publice an privatim, denique a qualitatibus scandalizantis et scandalizati. Ceterum scandalum publice datum publice reparari debet. Hinc:

a) Qui aliis scandalum dedit per iniqua consilia adhuc efficacia, ea pro posse inefficacia reddere debet per sedulam revocationem, iisdem per seipsum vel per alium notificandam.

b) Paterfamilias, qui scandalizavit domesticos, tenetur ordinarie ad reparandum scandalum, si adhuc efficax censeatur, iisdem domesticis manifestare displicentiam de malo exemplo suo, cosque paterne adhortari, ne illud in posterum sequantur.

c) Qui falsa doctrina alios seduxit in rebus fidei vel morum, tenetur errorem revocare, etiamsi seductus non peccaret formaliter; quia adhuc gravem iniuriam intulit, cui non raro magnum damnum annexum est.

d) Malus auctor, qui haereticis, impiis, aut obscoenis libris multos corrumpit, tenetur publico scripto aliisque mediis opportunis, quoad moraliter potest, prava sua scripta retractare eorumque ulteriorem diffusionem impedire.

e) Concubinarius publicus, relicto prius turpi suo commercio, publice accedat ad sacramenta.

f) Scandala ordinaria plerumque satis tolluntur generali illa reparatione, quae continetur in ipsa cessatione a scandalo, in praestatione boni exempli, in oratione pro scandalizato, et similibus.¹

¹. KoNiNGS, Theol. Mor. n. 301.

Ar t i c u l u s II.

De cooperationel.

§ I. Principia.

I. Notio. *Cooperatio* ad peccatum vi vocis est concursus ad peccatum 554 alterius, sive ad peccandum iam determinati sive nondum determinati. Hic autem maxime sumitur pro concursu ad peccatum, ad quod alius iam determinatus est; concursum vero ad peccatum alterius nondum determinati ad peccandum *scandalum* diximus ' (n. 545).

II. Divisio. Cooperatio distinguitur duplex, *formalis* et *materialis*. 555

1. *Formalis* est cooperatio ad *malam voluntatem alterius*; continet igitur approbationem peccati, et locum habet: i° Quando quis cooperatur ea intentione, ut alter peccet, securius vel intensius procedat etc.; 2° quando ponit actionem, quae aut de se aut ex adiunctis approbationem peccati involvit; *de se*, ut si animum peccantis confirmes; *ex adiunctis*, ut si *sponte* alium iuves (S. Alf. II, 63).

2. *Materialis* est cooperatio ad *exsecutionem malae voluntatis alterius*. Habetur autem, quando quis concurrit quidem ad peccatum alterius, sed nec procedit cum intentione, ut alter peccet, securius peccet etc.; nec ponit actionem, quae de se vel ex adiunctis involvit approbationem peccati (S. Alf. 1. c.).

Materialis distinguitur duplex, *immediata* et *mediata*. *Immediata* est, qua quis participat in actione prava seu cum alio eam exsequitur, ut si una cum fure bona proximi auferas. *Mediata* est, qua quis media praestat actionem pravam exsequendi, ut si furi elavem tradas, qua potest aperire aedes.

Mediata iterum duplex est, *proxima* et *remota*, prout medium praestitum magis vel minus cum actione prava cohaeret.

III. Moralitas; quocirca indagandum est, quatenus cooperatio pecca- 556 tum sit, quale et quantum sit peccatum.

i. *Quatenus peccatum est?* Cooperationem ad malum per se peccatum esse, docet S. *Scriptura*. Ita v. g. « Ab occultis munda me Domine, et ab alienis parce servo tuo »¹; item: « Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. »⁴ *Accedit* ratio mox enuntianda, ubi de cooperatione formali et materiali speciatim. Nimirum :

¹ Cfr. Waffert, Dissertations morales, Γ série, La coopération au mal; Sl.EUMER, Die Mitwirkung zur fremden Sünde; Bender, apud Ned. Kath. Stimmen. 1929, p. 137 sq. et 165 sq. ----- Subinde tamen vocibus *scandali* et *cooperationis* promiscue utemur. -----⁴ 1. Tim. V, 22.

a) *Cooperatio formalis semper illicita est*; continet enim approbationem, saltem externam peccati (S. Alf. II, 63).

b) *Cooperatio materialis immediata pariter semper illicita est, si agitur de actione intrinsece et absolute mala*; hinc non licet una cum altero v. g. sclopetum in aliquem explodere. Si de alia actione agitur, v. g. de ablatione rei alienae una cum fure, cooperatio immediata quandoque evadere potest licita, ut postea exponetur.

c) *Cooperatio materialis mediata per se illicita est; per accidens licita evadere potest* (S. Alf. 1. c.). Dixi :

a) *Cooperatio materialis mediata per se illicita est*; adversatur enim caritati, quae per se requirit, ut malum proximi impediamus, nedum permittat, ut ad illud cooperemur (S. Alf. 1. c.). Num adversetur etiam virtuti, cuius laesioni aliquis cooperetur, postea videbimus. Lubet quoad illiceitatem addere haec can. 2209: « Non solum mandans qui est principalis delicti auctor, sed etiam qui ad delicti consummationem inducunt vel in hanc *quoquo modo concurrunt*, non minorem, ceteris paribus, imputabilitatem contrahunt, quam ipse delicti exsecutor, si delictum sine eorum opera commissum non fuisset (§ 3) — Si vero eorum concursus facilius tantum reddidit delictum, quod etiam sine eorundem concursu commissum fuisset, minorem imputabilitatem secumfert (§ 4).

Obi. i. Actus, quo quis ad malum cooperatur — puta appositionem scalae, qua fur utetur ad furandum — est actus indifferens, ita ut satis sit, eum poni ob finem honestum.

Resp.: Actus quo quis ad malum cooperatur, est seu potius potest esse indifferens, *in se* seu *secundum se spectatus, cone.*; est indifferens, *Quatenus hic et nunc est ad malum cooperativus, nego.*

Obi. 2. Cooperatio materialis stricte loquendo non est cooperatio ad malum, ideoque mala dici nequit. Non est cooperatio ad malum, quia est tantum cooperatio ad actum externum. Atqui actus externus ex se non auget malitiam.

Resp.: Cooperatio materialis, ut in obiectione asseritur, est cooperatio ad actum externum. Atqui etiam actus externus venit nomine peccati, atque re vera est malum morale. Cooperatio autem ad malum morale est actus per se illicitus. Accedit quod actus externus per accidens auget malitiam voluntatis (n. 548). Atqui cooperatio ad actum, qui, utut per accidens tantum, augebit malitiam agentis, per se illicita est.

Obi 3. S. Thomas permittit, ut quis pecuniam mutuetur ab usurario; item ut is qui incidit in latrones, manifestet bona, quae habet, quamvis ita agendo materialiter cooperetur ad peccatum usurarii et latronum. Ergo e sententia S. Thomae cooperatio materialis per se indifferens est.

Resp.: *S. Thomas* actus praedictos *per se* permittit, *nego*; permittit cos per accidens seu, si malum vitandum vel bonum consequendum eos cohonestet, *cone.* Et sane S. Doctor ita dicit: « Nullo modo licet inducere aliquem ad mutuandum sub usuris: licet tamen ab eo, qui hoc paratus est facere, et usuras exercet,

mutuum accipere sub usuris, *propter aliquod bonum* quod est *subventio suae necessitatis vel alterius*: sicut etiam licet ei, qui incidit in latrones, manifestare bona quae habet, quae latrones peccant diripiendo, *ad hoc quod non occidatur* exemplo decem virorum, qui dixerunt ad Ismaël: Noli occidere nos, quia thesauros habemus in agro, ut dicitur 1er. 41 » (2. 2, q. 78, a. 4). Et l. c. ad 3 < Dicendum quod si quis committeret pecuniam suam usurario non habenti alias unde usuras exerceret, vel hac intentione committeret, ut inde copiosus per usuram lucraretur, daret materiam peccandi; unde et ipse esset particeps culpae: si autem aliquis usurario alias habenti unde usuras exerceat, pecuniam suam committat, *ut tutius servetur*, non peccat, sed utitur homine peccatore ad bonum »

β) *Cooperatio materialis mediata per accidens licita evadere potest*; scilicet licita est, si actio qua quis cooperatur, secundum se non est mala, et causa adest, quae cohonestet influxum in peccatum alterius et sequelas ei annexas. Ratio est, quia caritas non obligat cum proportionate incommodo (S. Alf. II, 63). Iam vero eo gravior causa requiritur: 1° quo .gravius est peccatum ad quod quis cooperatur; 2° quo magis illud cedit in damnum spirituale vel temporale aut utrumque aliorum; 3° quo concursus ad peccatum alterius et sequelas ei annexas propinquior est; 4° quo probabilius peccatum sine cooperatione non est secuturum; 5° quo certius, cooperatione admissa, secuturum est; 6° quo minus cooperans ius habet ad actum ponendum; 7° quo magis ad peccatum impediendum tenetur (S. Alf. II, 59). Dicitur — idque unum probatione indiget — *quo concursus ad peccatum propinquior est*. Nam obligatio vitandi concursum seu cooperationem remotam, quae facile locum habet, maius onus secum fert quam obligatio cavendi cooperationem proximam, quae non ita facile occurrit, ita ut, si de cooperatione remota sermo sit, levior ratio, si vero de cooperatione proxima agatur, gravior ratio requiri videatur. Practice statui possunt regulae quae sequuntur:

Regula prima. Cooperatio tam proxima quam remota licita est, si cooperando maius malum aversurus es, quam ex cooperatione omissa est secuturum.

Regula secunda. Cooperatio proxima ad grave peccatum licita est ob causam gravem, modo neque necessaria sit neque cedat in damnum tertii; ob graviolem, si necessaria est vel in damnum tertii cedit: in utroque casu requiritur metus damni proprii aequalis. Si cedit in damnum commune, ob nullam causam privatam excusatur, sed solum ob damnum commune maius avertendum.

Regula tertia. Cooperatio remota ad grave peccatum licita est ob causam iustam, modo neque necessaria sit neque cedat in damnum tertii. Si cedit in damnum commune, distinguas: si necessaria est, non

licet nisi ad damnum commune maius avertendum; si non est necessaria, causa gravis sufficere videtur.

Regula quarta. Quod cooperatio tua non est necessaria, *id solum* nunquam involvit causam ob quam liceat cooperari; a. v. quod quis sine te actum malum positurus est, non est ratio, cur tu possis ipsum in actu ponendo iuvare: ita enim faciendo actus eiusque sequelae etiam tibi aliquatenus imputantur.

2. *Quale peccatum est? Omnis cooperatio {illicita} adversatur caritati;* haec enim per se exigit ut malum proximi impediamus, nedum ei cooperemur. Adhaec cooperatio *formalis* adversatur *virtuti*, cuius laesioni aliquis cooperatur; involvit enim approbationem ideoque ipsam malitiam dictae laesionis. Idem dicendum videtur de cooperatione *materiali*, nimirum ob easdem rationes ac pro scandalo occasional! et mere permissivo allatae sunt (n. 548).

3. *Quantum peccatum est? Cooperatio est peccatum grave ex genere suo;* scilicet:

a) Cooperatio *formalis* grave vel leve peccatum est, prout influit in grave vel leve peccatum.

b) Cooperatio *materialis*:

a) *Grave peccatum est* i° Si proxima est et respicit peccatum grave sive hominis singularis sive multorum; 2° si remota quidem est, sed necessaria, et respicit peccata multorum.

β) *Leve peccatum est:* i° Si respicit peccatum leve; 2° si remota est et respicit peccatum hominis singularis; 3° si remota, nec necessaria est, etiamsi respiciat peccata multorum.

§ II Applicationes.

PUNCTUM I.

Cooperationes diversae, spectata diversitate mali, ad quod concurritur.

557 I. Cooperatio ad cultum acatholicum. 1. *Pecuniam conferre* ad aedificanda templa acatholicorum licet « tantum ad se suaque templa ab incommoda illa ac scandalosa cum Protestantibus simultaneitate liberanda »¹. Facilius licet, attamen ob solam causam gravem, pecuniam conferre ad exstruenda instituta, v. g. scholas, orphanotrophia, quorum finis primarius potius socialis quam religiosus est. Attamen videatur, ne subsidia data habeantur pro favore sectae falsae praestito: quod quidem

¹ S. Poenit. 1822, apud K o n i n g s, Thcol. Mor., n. 313.

quoad deputatos, qui eiusmodi subsidiis suffragantur, iam satis constat, ita ut specialis protestatio non requiratur. Denique *deputati* etiam catholici, positis ponendis, suffragari possunt subsidiis pro templis, scholis etc, acatholicorum, quia cooperatio est materialis tantum, et bonum commune expostulat, ut cooperari possint.

2. *Idolorum templa et altaria exstruere*; item idola conficere et vendere idololatriis secundum declarationes SS, Congregationum nunquam licitum est*. Ratio videtur esse, quia continent cooperationem (materiam) ad opus adeo iniuriosum Deo. ut nulla causa excuset. Licet tamen dubitare, num praedicta ita urgenda sint, ut v. g. murariis aliisque opificibus subalternis ne ob gravissimam causam quidem licita evadant. Ceterum licet idola conficere et vendere, si petantur v. g. ut exponantur in museis, hortis etc.

3. *Templa mahumetanorum, iudaeorum, haereticorum aedificare* non licet nisi ob causam gravem, graviolem, si agatur de secta, quae ibidem nondum habet templa, praecipue vero si de secta recens exorta sermo est. Ceterum facilius excusantur opifices subalterni quam architecti et conductores'. Idem dicendum de fabricatione, venditione, collocazione utensilium (v. g. organorum) ad usum haereticorum inservientium; item de aedificandis aedibus francomurariorum vel aliarum societatum impiarum, v. g. socialistarum; item de exstruendis theatris, quae passim ad malum usum deservient (S. Alf. II, 72).

4. *Pulsare campanas* in templo acatholico ex causa valde gravi licitum videtur; siquidem natura sua signum seu nuntius alicuius rei potius quam vera invitatio videtur. Requiritur tamen causa *valde gravis*, quia facile pro invitatione habetur ideoque ratio scandali in eiusmodi actu gradu superiori reperitur.

5. *Pulsare organum*, item dirigere cantum in functione religiosa acatholica semper prohibetur, quia est pars et ornamentum ritus perversi. Accedit quoad pulsationem organi responsum S. Off. a Leone XIII approbatum.'. Idem dicendum videtur de directione cantus et pulsatione organi extra ritum, sed in ordine ad illum peractis, quia praeparatio ad ritum perversum huius malitiam imbibere videtur.

6. *Advocare* falsae religionis ministrum pro infirmo acatholico qui eundem ministrum petat, illicitum est. ' Licet tamen ad illum advocan-

‘. C. C. de Prop. Fid. 7 Dec. 162b; S. Off. 8 Ian. 1851 (Collect, n. 29 et 1055).
---- ‘. S. C. de Prop. Fide 21 Nov. 1837 (Collect, n. 862); S. Off. 7 Iul. 1854 ad
n respondit, operarios subalternos non esse inquietandos, modo absit scandalum
nec fiat in contemptum religionis (Collect, n. 1257). ----- 1 19 Iun. 1889. -----
‘. S. Off. 14 Dec. 1898 (Collect, n. 2030), coll. S. Off. 15 Mart. 1848 (Collect, n.
2030, nota 2).

dum uti persona ad eandem sectam pertinente'. Praeterea ob causam gravem licet ministro acatholico *mere nuntiare*, esse moribundum qui cupit eius visitationem. Porro quoad nosocomia catholica passim causa abunde sufficiens adest; quandoquidem ex denegatione eiusmodi servitii facile maiora mala imminerent, ut odium Catholicae Religionis atque interceptio facultatis multa bona praestandi. Ceterum pro posse curandum, ut aeternae moribundi saluti provideatur, eliciendo cum ipso, post alios actus necessitate medii necessarios, actum perfectae contritionis praesertim.

7. *Pro ministro acatholico* ritum suum confecturo parare mensam, atque in ipso ritu porrigere utensilia, panem et vinum, cooperatio materialis est, attamen propinquior ea de qua sub 6 sermo fuit. Quum vero in casu minister ad agendum paratior sit, ob gravem causam licita est. Attamen quoad fieri possit, cavendum, ne in ipso ritu servitium immediate praestetur.

558 II. Cooperatio ad pravos libros, diaria etc. 1. Illicitum est *componere, edere, imprimenda suscipere* scripta prava, quia ita agentes gravissime nocent bono communi. Accedit quod componentes ita agunt, alii vero facile ita procedunt cum intentione, ut scripta prava emanent, usuque deterantur; quo in casu cooperationis formalis arguendi sunt (n. 555).

2. Licet ob causam gravem peragere, quae *remote* se habent ad impressionem vel lectionem, cuiusmodi sunt chartam aliaque utensilia procurare, chartam praeparare, folia vel libros impressos ordinare, libros emptos ad emptores deferre. Sequitur ex dictis de cooperatione remota ad damnum commune (n. 556). Ob causam valde gravem licita sunt, quae minus remote se habent ad impressionem et lectionem, ut sunt: typos ordinare vel atramento tingere, chartam supponere, prelum versare, impressa corrigere. Si tamen agitur de typographia, speciatim erecta ad bonos mores vel religionem impugnandam, puta per scripta communistica, socialistica etc. ratione scandali vix unquam fas erit in ea permanere. Ceterum ab omnibus satagatur, ut alia ratione sustentationi consulatur.

3. Illicitum est *divulgare* scripta prava, ea *commendando*, quia habetur cooperatio formalis. Neque per se licet ea publice exponere vel annuntiare, puta in officinis, in diariis, ad stationes viarum ferrearum. Attamen haec ex se meram pronuntiationem (notificationem) — non invitationem — involvunt, ideoque ex se cooperationem materiale tantum continent; idque, etiam spectata aestimatione communi, satis probabiliter

‘ S. Off. 14 Dec. 1898, coll. S. Off. 5 Febr. 1872 (Collect, η. 2030, nota 3).

valet. Ex intentione quidem passim approbatio et invitatio habentur, at si nomine alius i. e. mandantis proceditur, a prava intentione abstrahi potest; quo posito, a parte mandatarii remanet sola cooperatio materialis, quae ob causam valde gravem videtur excusari. Attamen satagatur, ut quam primum alia ratione victus comparetur.

4. Quoad *venditionem* scriptorum pravorum primum notes haec Codicis: «Prohibitio librorum¹ id efficit ut liber sine debita licentia nec edi, nec legi, nec retineri, nec vendi, nec in aliam linguam verti, nec ullo modo cum aliis communicari possit » (can. 1398, § 1). Librorum venditores libros de obscenis ex professo tractantes ne vendant, commodent, retineant; ceteros prohibitos venales ne habeant, nisi debitam licentiam a Sede Apostolica impetraverint, neve cuiquam vendant, nisi prudenter existimare possint ab emptore legitime peti (can. 1404). Quibus notatis dico:

a) Domini librariarum pravarum non solum gravissime laedunt honestatem publicam gravissimeque nocent bono communi, verum etiam, cum ea intentione procedant, ut alii emant emptaue usu deterant, cooperationis formalis rei sunt (n. 555). Dixi *domini librariarum pravarum*; siquidem de *ministris inferioribus* paulo mitius iudicandum: ex una enim parte facilius a prava ista intentione immunes sunt; ex altera parte actus ab ipsis positi *non necessario* approbationem peccati involvunt; neque ex se, ut patet, neque ex adiunctis, quia credi potest, eos solum vitae sustentationem intendere. Hinc a cooperatione formali immunes esse (n. 555), ideoque ob causam proportionatam excusari possunt. Attamen, spectatis scandalo et periculo, cui fides et mores ministrorum saepe expositi sunt, causa proportionata difficile aderit. Ceterum semper satagendum, ut alia ratione victui provideatur.

b) Quoad *alios* — puta quoad dominos librariarum, quae pravae dici nequeunt eorumque ministros — ita dicendum: *vendere* scripta prava per se illicitum est, nisi agatur de eis, quibus lectionem licitam esse satis constat; pravorum scriptorum emptionem *commendare* simpliciter illicitum est, nisi iterum sermo sit de eis, qui licentia ea legendi gaudeant.

5. *Conscribere* subinde aliquem articulum pro diario pravo ob causam rationabilem et iustam licet. Attamen attendatur can. 1386¹.

¹ Quae sub hoc titulo de libris praescribuntur, publicationibus, diariis, periodicis et aliis editis scriptis quibuslibet applicentur, nisi aliud constet. » (can. 1384, § 2).-----'. Can. 1386 statuit:

1° *Quoad clericos saeculares*: c Vetantur clerici saeculares sine consensu suorum Ordinariorum, religiosi vero sine licentia sui Superioris maioris et Ordinarii loci, libros quoque, qui de rebus profanis tractent, edere, et in diariis, foliis vel libellis periodicis scribere vel eadem moderari > (§ 1).

6. *Subscribere* pravo diario licet ob causam gravem, puta si quis eo indigeat pro negotiis gerendis.

7. *Annuntiare* in pravo diario res suas vendendas ob causam medio-crem licet. Attamen adlaborandum, ut eiusmodi annuntiationes non necessariae evadant, atque in bonis potius quam in pravis diariis fiant.

8. *Exponere* folia prava in suis hospitiis vel aedibus illicitum est; neque licet ex eo quod confluentes ea petunt alias alio ituri. Si tamen tale folium postulatur ob res annuntiatas cognitu necessarias, licet illud separato in loco exponere. Adhuc ob lucrum cessans notabile secus timendum licitum est exponere ea diaria, quae subinde tantum quid periculosi continent.

Ceterum conferantur dicenda de praevia censura librorum eorumque prohibitionem et de poenis.

559 III. Cooperatio ad divertimenta periculosa. 1. *Repraesentare* comoedias vel choreas notabiliter inhonestas graviter illicitum est, neque causa excusans admitti posse videtur. Idem dicendum de comoediis notabiliter religioni contrariis (cfr. S. Alf. III, 428). De musicis paulo mitius indicandum videtur.

2. *Concurrere* ad introducendas eiusmodi comoedias, si concursus necessarius est, excusari nequit. Neque practice aderit causa excusans, etiamsi concursus non sit necessarius. Plausu autem eiusmodi comoedias vel choreas fovere cooperatio formalis est.

3. *Introducere* divertimenta non quidem in se inhonesta, plurimis tamen periculosa, per se grave peccatum est (n. 51).

560 IV. *Vendere vel locare domum meretricibus* licet « in civitatibus, in quibus id vitandi maioris mali causa permissum est; maxime si alii conductores desint: nisi tamen meretrices graviter nocerent vicinis honestis, vel ob situm ansam maiorem darent peccatis » (S. Alf. II, 70). Idem dicendum de domo locanda cauponi, qui permittit choreas inhonestas vel intendit honestas introducere aut solus sustinere.

Vendere vel locare domum viro vel coetui, qui ea abusus est in damnum publicum, puta coetui massonico, socialistico, spiritistico etc., non licet, si aliae aedes congruae reperiri nequeant. Secus ob causam gravem licitum est, nisi tamen ratio scandali graviolem requirat.

561 V. *Opus illicitum in alium reicere*, i. e. convenire, ut alius loco tui

2° *Quoad laicos catholicos*: « In diariis vero, fohis vel libellis periodicis qui religionem catholicam aut bonos mores impetere solent, nec laici catholici quidpiam conscribant, nisi iusta ac rationabili causa suadente, ab Ordinario loci probata » (§ 2).

opus prohibitum perficiat, cooperatio formalis est. Licet tamen convenire, ut alius *vices tuas* gerat, puta ut loco tui munere iudicis fungatur, v. g. si, spectata lege, sententia iniqua ferenda foret.

VI. *Pingere* imaginem personae pro aliquo, quem novit turpi in cam 562 amore affectum esse, non licet nisi ob causam gravis necessitatis. *Pingere* autem imagines vere obscaenas, quippe quae vix alii fini ac peccato inservire possint, fere simpliciter illicitum est. Eiusmodi imagines iam pictas pro hero emere ob damnum notabile vitandum permitti potest.

VII. *Ornatum muliebrem* notabiliter inhonestum conficere non licet 563 nisi ob causam gravem; si agitur de ornatu parum inhonesto, minor causa sufficit.

PUNCTUM II.

Cooperationes diversae, spectata diversa cooperantium conditione.

1. Cooperatio famulorum, *i-* Famulis licet ob causam mediocrem, 564 qualem passim famulatus secum feret, ea quae *remote* se habent ad peccatum dominorum; cuiusmodi sunt: parare cibos vetitos, iussu heri pecuniam sub fenere iniquo dandam numerare et in librum referre, iussu heri ad adulterandum exituro sternere equum, ornare heram meretricem, ostium aperire concubinae heri advenienti eique lectum parare (cfr. S. Alf. II, 64, 66, 67).

2. Licet ob causam gravem, i. e. ob notabilis damni timorem, ea quae *proxime* se habent ad domini peccatum. Eiusmodi sunt: ministrare cibos vetitos*, deducere herum ad concubinam et vice versa (S. Alf. II, 64, 68, 69). Idem dicendum de aurigis vehentibus aliquem ad lupanar (S. Alf. II, 75); hisce tamen practice passim licebit omnibus indiscriminatim operam praestare, quippe quum timendum foret, ne multos a se averterent, si ipsi itinerantium causis se immiscerent. Praeterea si aliorum servitio subsunt, mox dimitterentur.

3. *Acriter disputatur*, num ex gravi causa liceat famulo deferre munera vel scribere aut deferre litteras turpiter amatorias ad personam ab hero turpiter amatam. Porro cum S. Alfonso (II, 65, 67) negandum videtur, quia qui talia agit non solum cooperatur ad peccatum heri et amasiae, verum etiam videtur, utpote agens nomine domini, *complere* et *consummare* actum seu peccatum, quo herus turpem amorem tam suum quam amasiae fovet; quod intrinsece malum est. « Et hoc censeo dicendum etiam... *in dubio* an litterae contineant amatoria; quia cum constet de turpi amore, moraliter creditur turpia continere. (S. Alf. II, 67).

*. S. C. cie Prop. Fide, 26 lun. 1820 (Collect, n. 747).

4- Denique notes thcsim 51 ab Innoc. XI proscriptam: «Famulus, qui submissis humeris, scienter adiuvat herum suum ascendere per fenestras ad stuprandam virginem, et multoties ei subservit deferendo scalam, aperiendo ianuam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id facit metu notabilis detrimenti, puta ne a domino male tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo expellatur» '. Quum in casu agatur de damno tertii, non excusat nisi metus damni aequalis, qui in casu incidit in metum mortis similisve damni gravissimi (S. Alf. II, 66).

565 II. Cooperatio opificum et mercatorum. 1. *Res indifferentes* licet conficere et vendere, etiam solo titulo lucri ordinarii; idque valet etiamsi noveris, plures eis esse abusuros. Neque obligatio est in intentionem ementium inquirendi. Si in casu particulari iure timetur abusus, requiritur causa pro rata gravis, eaque gravior, si timetur damnum tertio inferendum. Hinc practice vix unquam licebit v. g. vendere arma, quae patet peti ad occidendum vel pharmacum, quod censetur emi ad abortum procurandum (S. Alf. II, 66, coli, nota f., 71, 76; III, 571, 697).

2. *Res, quibus magnum fericulum abusus annexum est*, ut venena, non licet vendere, nisi de recta intentione satis constet (S. Alf. II, 72).

3. *Res, quae fere soli peccato inservire possunt* — ut instrumenta destinata ad conceptionem praecavendam, imagines obscoenae — conficere et vendere, ita diudicandum: *Domini* officinarum et tabernarum, ut dictum est de dominis librariarum pravarum, non solum gravissime honestati publicae et bono communi nocent, verum etiam ea intentione procedunt, ut alii emant emptaue usu deterant; eaque de causa cooperationis formalis rei sunt (n. 558). De *ministris* vero *inferioribus* dicendum, quod de inferioribus ministris librariarum pravarum num. cit. diximus.

4. *Quoad annuntiationem et expositionem* rerum pravarum applies dicta de divulgatione (n. 558) et expositione (n. cit.) scriptorum pravorum.

566 III. Cooperatio cauponum. 1. Licet ex gravi causa potum dare sese inebriaturis. Causa gravis — praeter metum gravis rixae vel blasphemiarum — esset diminutio divertentium atque lucrum cessans notabile secus secuturum; quod tamen vix locum habebit (S. Alf. II, 69). Adhaec ob leges publicas contra ebrietatem hodiedum difficiliter excusantur.

2. Ob eandem causam licet ministrare comes postulantibus; item prandium carnibus parare, si praevidetur, multos carnes esse petituros,

modo tamen iis, qui legem servare velint, copia id faciendi praestetur. Ceterum per dispensationes fere ubique vigentes practice difficultas sublata est.

3. Possunt, ubi consuetudo est, *choreas honestas* permittere; non autem *inhonestas*, neque introducere (vel *solī* sustinere) honestas.

4. Nequeunt destinare cubacula secreta ad peccandum; neque concedere locum, si noverint illum ad peccandum postulari.

5. De *expositione pravorum foliorum* vide n. 558.

Articulus III.

De aliis quibusdam peccatis contra caritatem proximi.

Praeter peccata exposita caritati opponuntur actus retrahendi aliquem a perfectiori, discordia, quae est in corde, contentio quae est in ore, schisma, rixa, duellum, bellum et seditio, quae pertinent ad opus (S. Thom. 2. 2, q. 37-42). De rixa, duello, bello et seditione opportunius alibi dicitur.

I. Impeditio perfectioris. Qui aliquem a perfectiori retrahit, non est 567 scandalī reus, nisi reductive. Attamen peccat contra caritatem, idque graviter, si aliquem a magno bono v. g. ab ingressu in religionem sine iusta causa retrahit; magis etiam peccat, et quidem contra iustitiam, si vi vel fraude illud faciat (S. Alf. IV, 77).

II. Discordia est dissensus voluntatum circa bonum, quod ex caritate 568 velle debemus. Est peccatum grave ex genere suo, i. e. grave vel leve, prout versatur circa bonum necessario vel non necessario prosequendum (S. Thom. 2. 2, q. 37, a. 1).

III. Contentio est discordia in verbis seu altercatio inter plures, inor- 569 dinata ex eo quod veritas impugnatur vel modo indebito propugnatur. Contentio, quae fit *veritatem impugnando*, est peccatum grave ex genere suo, i. e. grave vel leve prout impugnatur veritas permagni vel minoris momenti. Contentio, quae fit *veritatem indebito modo propugnando*, ex se veniale peccatum est; potest tamen species gravis peccati accedere (S. Thom. 2. 2, q. 38, a. 1).

IV. Schisma. 1. *Notio*. *Schisma* est peccatum, quo quis se separat 570 ab unitate Ecclesiae seu « subesse renuit Summo Pontifici aut cum membris Ecclesiae ei subiectis communicare recusat » (can. 1325, § 2). Porro « Ecclesiae unitas in duobus attenditur, scilicet connexione membrorum Ecclesiae ad invicem seu communicatione; et iterum in ordine omnium membrorum Ecclesiae ad unum caput » (S. Thom. 2. 2, q. 39,

a. i). Hinc — malum enim est ex quocumque defectu — « schismatici dicuntur: i° qui subesse renuunt Summo Pontifici; et 2° qui membris Ecclesiae ei subiectis communicare recusant », (S. Thom. 1. c.) i. e. ut exponit *Caietanus* in h. l. qui recusant ut pars Ecclesiae Catholicae operari, nempe docere vel doceri, regere aut regi, sanctificare aut sanctificari; rumpunt enim illi unitatem fidei, vel obedientiae, vel cultus.

Coroll. Omnis haereticus schismaticus est; sed non c converso, quamvis schisma regulariter non occurrat sine haeresi (S. Thom. 1. c.). Qui se a solo suo Episcopo separat, nondum eo ipso schismaticus est; attamen qui indebito modo ab Episcopo vel Ecclesia particulari seiungitur, facile a Papa et Ecclesia recedet.

2. *Moralitas. Schisma est peccatum grave*, quia per illud quis « intendit se ab unitate separare, quam caritas facit » (S. Thom. 1. c.), caritas, inquam, quae non tantum unit personas inter se, sed etiam totam Ecclesiam in unitate spiritus. Attamen *infidelitas* gravius peccatum est schismate: etenim « illud peccatum, quod maiori bono contrariatur, ex suo genere est gravius; sicut peccatum in Deum, quam peccatum in proximum. Manifestum est autem, quod infidelitas est peccatum contra ipsum Deum, secundum quod in se est veritas prima, cui fides innitur: schisma autem est contra Ecclesiasticam unitatem, quae est quoddam bonum participatum, et minus quam sit ipse Deus; unde manifestum est, quod peccatum infidelitatis ex suo genere est gravius, quam peccatum schismatis » (S. Thom. 2. 2, q. 39, a. 2). Attamen, ut diximus, schismati peccatum contra fidem accedere solet.

Pars V.

De ordine in cultu caritatis.

Praen. Unus prae alio diligere potest tripliciter: i° *Intensive*, quando voluntas maiori seu intensiori conatu fertur in unum quam in alterum; 2° *objective*, quando uni volumus maius bonum quam alteri; 3° *appretiative*, quando unum digniorem amore aestimas quam alterum, ita ut potius velis alterius quam prioris amittere amicitiam.

Quibus praenotatis, dicemus *primum* de ordine caritatis inter Deum et creaturam, *deinde* de ordine caritatis inter nos et proximos, *denique* de ordine caritatis inter proximos.

SECTIO I.

De ordine caritatis inter Deum et creaturam.

571 I. *Deus diligendus est super omnia caritate objective summa.* Etenim caritas praecipit, ut unicuique velimus bonum quod habet. Atqui

*. Cfr. Van Roey, De virtute caritatis, p. 321 sq.

Deus habet bonitatem infinitam. Deinde Deo seu Creatori maius bonum extrinsecum, i. e. maior gloria appetenda est quam cuivis creaturae (S. Alf. II, 22).

II. *Deus diligendus est super omnia caritate appreciative summa.* Patet: i° *Ex S. Script.:* « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua. Hoc est maximum et primum mandatum. » | 2° *Ex ratione.* Et sane infinita bonitas, qualis est bonitas Dei, dignior amore aestimanda est quam bonitas inferior et participata creaturae, ideoque prior posteriori debet praeferri (S. Alf. II, 22, cfr. S. Thom. 2. 2, q. 27, a. 3).

III. *Quamvis conveniat diligere Deum caritate intensive summa, tamen obligatio non est; neque certus gradus intensiois requiritur.* Ratio est, quia intensio non tam respondet dignitati obiecti quam dispositioni subiectivae et vividiori apprehensioni amantis (S. Alf. II, 22; VI, 442).

SECTIO II.

De ordine caritatis inter nos et proximos.

I. Si quoad *utramque partem* agitur de bonis *spiritualibus*, quisque 572 tenetur seipsum proximo praeferre, prout sequitur:

1. Quisque tenetur semetipsum praeferre aliis quoad necessaria ad ultimum finem.

2. Non licet ne veniale quidem committere peccatum ad bonum temporale vel spirituale proximi promovendum, vel malum eius temporale vel spirituale praecavendum; tum quia verum malum animae propriae prae omnibus evitandum; tum quia non sunt facienda mala ut eveniant bona (S. Alf. II. 26, 20).

3. Quandoque tamen licet, quin etiam obligatio est praetermittendi actum in se bonum vel meliorem, aut etiam se exponendi periculo peccandi ad succurrendum necessitati spirituali vel etiam temporali proximi (S. Alf. II, 26, 1°, VI, 453).

II. Si agitur de bonis *spiritualibus* et *temporalibus propriis*, haec tene:

i. Si necessitas spiritualis proximi *extrema* seu *quasi-extrema* est, succurri debet cum iactura cuiuscumque boni temporalis, etiam vitae' (S. Thom. 2. 2, q. 26, a. 5, ad 3; q. 44, a. 8, ad 2; S. Alf. II, q. 27).

Coroll. Tenetur quis etiam cum periculo vitae baptizare infantem, si alius non adsit, qui faciat (S. Alf. II, 27, 30). Item Extremam Unctionem conferre moribundo (catholico) sensibus destituto, qui probabiliter censetur esse in statu peccati mortalis

' Matth. XXII, 37, 38.

' Cfr. i loa. II, 16.

probabiliterque attritus est. Item absolvere moribundum, « si is habituatus sit in peccatis, et sit adeo rudis, ut nesciat actum contritionis elicere » (S. Alf. II, 27, dic. 2°). Plures illud negant, quia nullus tam rudis est, ut non possit, iuvante gratia, actum contritionis elicere. Id theoretice quidem verum est, at practice standum videtur sententiae S. *Alfonsi* et aliorum, quia, appropinquante morte, difficilius atque homini, de quo dicimus, difficillimum videtur elicere actum contritionis. Illis vero, qui sponte damnationis periculo se exponunt, puta se suspendendo vel innocentem aggreddendo non est succurrendum cum periculo vitae, nisi de peccato doleant, aut adeo rudes censeantur, ut nesciant actum *contritionis* elicere, aut postea sensibus destituantur.

2. Si *gravis* est, subveniendum cum incommodo mediocri ; cum gravi vero, si habeatur obligatio *pietatis*, ut in liberis respectu parentum ; vel *caritatis specialis*, ut in parentibus respectu filiorum, in coniugibus respectu compartis, in superioribus respectu subditorum et vice versa ; cum gravissimo, si adsit obligatio *iustitiae*, ut in animarum pastoribus ; item, si agitur de necessitate spirituali gravi *et communi*. Hinc v. g. saeviente peste, etiam sacerdos, cui animarum cura commissa non est, tenetur, alio deficiente, cum periculo vitae ministrare sacramenta necessaria (S. Alf. II, 27, 39, 40).

III. Si quoad *utramque partem* agitur de bonis *temporalibus*, a. v. de proximi necessitate temporali, vide dicta de eleemosyna (n. 533).

SECTIO III.

De ordine caritatis inter proximos.

573 Si nequeo omnibus succurrere, quibus per se succurrere deberem, hic ordo servandus est:

I. Quoad actum *complacentiae*, post Deum aliis praeferendi sunt sanctiores, quia magis participant bonitatem divinam (S. Thom. 2. 2, q. 26, a. 6 ; S. Alf. II, 27).

II. Quoad *affectum* (internum) pariter ordo quidam servandus est. « Ratio est, quia cum principium dilectionis sit Deus et ipse diligens, necesse est quod secundum propinquitatem maiorem ad alterum istorum principiorum maior sit dilectionis affectus » (S. Thom. 2. 2, q. 26, a. 6).

III. Quoad *effectus* seu quoad beneficentiam haec valent :

1. *Necessitas* passim praeferenda est *coniunctioni*; *maior* necessitas *minori*. Ratio est, quia obligatio succurrendi primario petitur ex necessitate.

2. Posita *aequali* necessitate, pariter ordo quidam servandus est secundum haec S. *Thomae* iam supra citata: « Cum principium dilectionis sit Deus et ipse diligens, necesse est quod secundum propinquitatem maiorem ad alterum istorum principiorum maior sit dilectionis affectus »

(2. 2, q. 26, a. 6) et — conformiter toti articulo addiderim — *effectus* (S. Alf. II, 27). Porro:

a) *Coniuncti* praeferri debent *extraneis*.

b) Coniuncti in *diversa specie* coniunctionis, ita iuventur:

a) *Extra necessitatem*: i° Quoad obsequia communia veniunt : a) spiritualiter, b) carnaliter, c) civiliter coniuncti ; 2° Quoad bona, alicui coniunctionis speciei propria, coniuncti in ista specie aliis praeferantur; sicque homines etiam facere videntur; ad nuptias enim vocant cognatos» (S. Thom. 2. 2, q. 26, a. 8).

β) In necessitate *extrema* vel *gravi*, sive temporali sive spirituali, coniuncti *carnaliter* praeferendi sunt aliis coniunctis. Ratio est, quia coniunctio carnalis est aliis prior, firmior et magis fundata in beneficiis. Si tamen coniunctio carnalis remota est, obligatio eam praeferendi levis tantum est, vel etiam — scilicet si alia coniunctio intima est — nulla (S. Alf. III, 946).

c) Ex coniunctis in eadem specie sed *diverso gradu* coniunctionis, magis coniuncti passim praeferantur minus coniunctis. Hinc v. g. coniuncti carnaliter in gradu diverso, hoc ordine iuventur:

a) *Extra necessitatem* veniunt: i° Coniux, 2° filii, 3° pater, 4° mater, 5° fratres et sorores, 6° reliqui cognati. In hac necessitate coniux et filii parentibus praeferendi sunt, quia per se parentes filiis, non e converso providere debent.

β) In necessitate *extrema* vel *gravi* veniunt: i° Pater, 2° mater, 3° coniux, 4° filii, 5° fratres et sorores, 6° reliqui cognati (S. Alf. II, 27; VI, 939, dub. 2; H. A. tr. 4, n. 15). — In *extrema* vel *gravi* necessitate parentes coniugi et filiis praeferendi sunt, quia prioribus debetur vita.

Nota. Titulo caritatis vel pietatis, quem in praedictis prae oculis habuimus, accedere possunt alii tituli v. g. gratitudinis, quae efficere possunt, ut ordo inverti possit vel debeat. Idem aliae circumstantiae extraordinariae efficere possunt; ita v. g. extraneus, qui bono communi necessarius est, in extrema necessitate cognato praeferri debet.

Inversio ordinis tunc tantum grave peccatum est, cum èt agitur de extrema vel gravi necessitate, èt inversio quoad ordinis neglectum notabilis est, puta si e duobus constitutis in necessitate extrema vel gravi extraneus praefertur coniuncto, vel coniunctus remotius coniuncto proxime, v. g. consobrinus parentibus vel filiis.

‘. Coniunctio distinguitur triplex ; *carnalis*, quae oritur e vinculo sanguinis, eique propria sunt bona vitae et familiae; *spiritualis*, quae oritur e vinculo religionis, eique propria sunt bona spiritualia; *civilis*, quae oritur e vinculo civili, eique propria sunt bona civilia; civilis multiplici specie constat, v. g. inter cives, milites etc.

TRACTATUS II.

De cultu virtutum moralium.

Quamvis, sola theoria spectata, hac dissertatione actus singularum virtutum exponendi foret, tamen, re iterum perpensa, ab isto proposito — utut iam executioni mandato — recedendum, atque potius de praeceptis Decalogi, de praeceptis Ecclesiae et de praeceptis seu officiis statuum disserendum esse censemus. Ita autem opinamur *primum*, quia ex una parte cultus virtutum moralium, quatenus speciali tractatione pro cura animarum indiget, dictorum praeceptorum pertractatione exhibetur, saltem si actus excercendi non minus quam peccata vitanda dilucidantur; ex altera autem parte haec methodus multo magis ad finem maxime intentum, i. e. ad bonorum confessoriorum formationem conducit *Accedit* quod plures materiae uno tractu exponendae videntur, quae tamen ad diversas virtutes pertinent, ideoque, altera methodo admissa, seiunctim pertractandae sunt. Ita v. g. officia parentum et filiorum; priora ad caritatem, alia partim ad pietatem, partial ad observantiam pertinent; ita officia statuum vitae, quae tam diversa et multiplicia sunt, ut ad omnes fere virtutes referri debeant; et sic porro. *Adde*, methodum a nobis adhibitam apprime respondere instructioni catecheticae*; indeque methodo confitendi enatae. *Denique* non praetermittendum videtur, Decalogum ab Ipso Domino promulgatum atque ceu legem fundamentalem generi humano propositum esse; hinc ea quoque de causa ab ipsius praecise expositione non ita facile recedatur. Attamen in suo quisque sensu abundet.

Hisce praemissis, dicemus *primum* de praeceptis Decalogi, *deinde* de praeceptis Ecclesiae, *denique* de praeceptis seu officiis statuum vitae.

DISSERTATIO I.

De praeceptis decalogi.

574 I. *Praecepta Decalogi sunt:*

1. « Ego sum Dominus Deus tuus... Non habebis deos alienos coram me »*.
2. « Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum »'.
3. « Memento ut diem sabbati sanctifices... non facies omne opus (servile) in eo »'.
4. « Honora patrem tuum et matrem tuam »*.
5. « Non occides »'.
6. « Non moechaberis »'.

' Etiam *Catéchisme Catholico*, anno 1930 a Card Gasparri edito. ----- '.Exod. XX, 2. 3. ----- '. Exod. XX, 7. ----- * Exod. XX, 8, 10; Levit XXXII. ----- Exod. XX. 12. ---- * Exod. XX, 13. -----†. Exod. XX, 14-

7. « Non furtum facies » ¹.
8. « Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium » !
9. « Non concupisces uxorem proximi tui »
10. « Non concupisces domum proximi tui, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia, quae illius sunt » \
11. *Ordo seu nexus praeceptorum Decalogi hic est:*
 1. Primum ponuntur praecepta, quae hominem ordinant ad Deum; deinde ea quae ipsum ad alios proximos ordinant.

«Sicut praecepta legis humanae, ita 5. *Thomas*, ordinant hominem ad quandam communitatem humanam, ita praecepta legis divinae ordinant hominem ad quandam communitatem seu rempublicain hominum sub Deo. Ad hoc autem quod aliquis in aliqua communitate bene commoretur, duo requiruntur: quorum *primum* est, ut bene se habeat ad eum, qui praestest communitati; *aliud* autem est, ut homo bene se habeat ad alios communitatis consocios, et comparticipes: oportet igitur, quod in lege divina primo ferantur quaedam praecepta ordinantia hominem ad Deum, et inde alia quaedam praecepta ordinantia hominem ad alios proximos simul conviventes sub Deo > (1. 2. q. 100, a. 5).

2. Praecepta, quae hominem ordinant ad Deum distinguuntur tria, scilicet fidelitatis, reverentiae et famulatus, secundum triplicem obligationem, quae Principi communitatis debetur.

« Principi autem, ita pergit 5. *Thomas*, tria debet homo, *primo* fidelitatem, *secundo* reverentiam, *tertio* famulatum: fidelitas quidem ad dominum in hoc consistit, ut honorem principatus ad alium non deferat; et quantum ad hoc accipitur *primum* praeceptum, cum dicitur: *Non habebis Deos alienos*. Reverentia autem ad dominum requirit, ut nihil iniuriosum in eum committatur; et quantum ad hoc accipitur *secundum* praeceptum quod est: *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*. Famulatus autem debetur domino in recompensationem beneficiorum, quae ab ipso percipiunt subditi; et ad hoc peninet *tertium* praeceptum de sanctificatione Sabbati in memoriam creationis rerum > (1. a).

3. Praecepta, quae hominem ad proximum ordinant, distinguuntur septem, secundum haec 5. *Thomae*:

« Ad proximos autem aliquis bene se habet, et specialiter, et generaliter: *specialiter* quidem quantum ad illos, quorum est debitor, ut eis debitum reddat; et quantum ad hoc accipitur praeceptum *de honoratione parentum*: *generaliter* autem quantum ad omnes, ut nulli nocumentum inferatur neque opere, neque ore, neque corde. Opere quidem infertur nocumentum proximo, quandoque quidem in propriam personam, quantum ad consistentiam personae: et hoc prohibetur per hoc quod dicitur: *Non occides*: quandoque autem in personam conjunctam.

¹. Exod. XX, 15. ----- Exod. XX, 16. ∴ Exod. XX, 17. ----- ■ Exod. XX, 17.

quantum ad propagationem prolis; et hoc prohibetur, cum dicitur: *Non moechaberis*: quandoque autem in rem possessam, quae ordinatur ad utrumque; et quantum ad hoc dicitur: *Non furtum facies*; nocumentum autem oris prohibetur, cum dicitur: *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*; nocumentum autem cordis prohibetur, cum dicitur: *Non concupisces*. » (l. c.).

Pars I.

De I praecepto Decalogi \

Tria priora praecepta Decalogi, ut diximus, ordinant hominem ad Deum, quatenus scilicet assignant cultum seu honorem Deo exhibendum. Porro *primum* praeceptum agit de cultu, qui Deo *actibus* praestatur; *alterum* de cultu, qui Ipsi *verbis* exhibetur; *tertium* praescribit cultum publicum, per specialem aliquorum dierum sanctificationem praestandum.

Antequam vero singula pertractemus, iuvat quaedam de cultu generaliter sumpto praemittere.

575 I. Notio cultus. *Cultus* est testimonium excellentiae alterius et submissionis propriae.

576 II. Divisio cultus. Cultus generaliter sumptus dividitur in civilem et religiosum seu sacrum. *Civilis* est, qui praestatur hominibus ob naturalem eorum excellentiam. *Religiosus* est, qui exhibetur sive Deo ob excellentiam Eius infinitam; sive angelis vel beatis ob excellentiam eorum supernaturalem. Dicimus de cultu religioso, qui dividitur:

1. In cultum *latriac*, *hyflerduliae* et *duliae*, prout defertur Deo, B. M. Virgini, vel aliis Coelicolis. Cultus latriae ad religionem (n. 385), cultus hyperduliae et duliae ad observantiam (n. 400) pertinet.

2. In cultum *absolutum* et *relativum*. *Absolutus* est, quo Deus et Coelicolae in seipsis honorantur; *relativus*, quo honorantur reliquiae et imagines intuitu persanae, ad quam referuntur.

3. In cultum *publicum* et *privatum*. Cultus autem dicitur *publicus*, si deferatur nomine Ecclesiae a personis legitime ad hoc deputatis et per actus ex Ecclesiae institutione Deo, Sanctis ac Beatis tantum exhibendos; sin minus, privatus (can. 1256).

Quibus notatis, dicemus *primum* de actibus cultus, primo praecepto praescriptis, *deinde* de vitiis ei oppositis, addito scholion de cultu Coelicolarum, imaginum et reliquiarum.

‘ Cfr Suarez, De virtute et statu religionis; Dignant, De virtute religionis (Theologia Brugensis); Bouquillon, de virtute religionis; Wirihmüller, Die Tugend der Religion; Vermeersch, De virtutibus religionis et pietatis.

SECTIO I.

De actibus praescriptis.

Primo praecepto praescribuntur: Devotio, oratio, adoratio, sacrificium, oblatio et digna sacramentorum pertractatio. Praetermittimus sacrificium, et oblationem, de quibus in tractatu de SS. Eucharistia; item dignam sacramentorum pertractationem, de qua in tractatibus de diversis sacramentis. Restant igitur pertractandae: Devotio, oratio et adoratio.

CAPUT I.

De devotione.

(S. Thom. 2. 2, q. 82).¹

I. Notio devotionis. *Devotio*, ut docet S. Thomas, « dicitur a *devo-* 577 *vendo*; unde devoti dicuntur, qui seipsos quodam modo Deo devovent, ut ei se totaliter subdant... Unde devotio nihil aliud esse videtur, quam voluntas quaedam prompte tradendi se ad ea, quae pertinent ad Dei famulatum » (2. 2, q. 82, a. 1). Consistit ergo devotio in actu quodam voluntatis, quo nos prompte offerimus ad divinum cultum. Porro:

1. *Devotio est actus religionis*. Nam « ad eandem virtutem pertinet velle facere aliquid, et promptam voluntatem habere ad illud faciendum, quia utriusque actus est idem obiectum... Manifestum est autem, quod operari ea, quae pertinent ad divinum cultum seu famulatum, pertinet proprie ad religionem... Unde etiam ad eam pertinet habere promptam voluntatem ad huiusmodi exequenda: quod est esse devotum: et sic patet, quod devotio est actus religionis » (S. Thom. 2. 2, q. 82, a. 2; S. Alf. Op. asc. 6, p. 491; 10, p. 501).

2. *Devotio distinguitur et ab actu caritatis, et ab actu in materia speciali cultus divini; ab actu caritatis*, quia non tradit se homo actu devotionis in Dei unionem sed in Dei famulatum; *ab actu in materia speciali cultus divini*, quia hic actus est circa media et nomen habet a sua materia, dum actus devotionis est circa cultum Dei integrum et promptitudinem illum exhibendi.

Devotio exposita vocatur *substantialis* ac *spiritualis*, ut distinguatur a devotione quadam accidentali et sensibili. Sensibilis enim devotio per se nec virtuosa nec vitiosa est, cum independenter a libera voluntate e causis sive naturalibus sive supernaturalibus ortum ducere queat. Vocatur autem devotio per metonymiam, quia saepe, praesertim si a Deo datur, causa est adiuvans ad actum devotionis substantialis (S. Alf. Op. asc. 2, p. 493 et 6, p. 491 sq.).

¹. Cfr. S'. *I'runc. Soles*. Introductio in vitam devotam.

578 II. Causae devotionis. « Causa *extrinseca* et principalis Deus est » (S. Thom. 2. 2, q. 82, a. 3). Causa *intrinseca* est contemplatio tam divinae bonitatis' et beneficiorum eius, quam propriae indigentiae; prior consideratio excitat dilectionem, quae est proxima devotionis causa; altera excludit praesumptionem, per quam aliquis impeditur, ne Deo se subiciat, dum suae virtuti innititur (S. Thom. 2. 2, q. 82, a. 3).

579 III. Effectus devotionis. Per se quidem et principaliter devotio producit spiritualem laetitiam mentis, ex consequenti autem et per accidens tristitiam.

« Devotio, ita 5. Thomas,., procedit principaliter quidem ex consideratione divinae bonitatis, quia ista consideratio pertinet quasi ad terminum motus voluntatis tradentis sc Deo; et ex ista consideratione per se quidem sequitur delectatio... *Memor fui Dei, et delectatus sum*; sed per accidens haec consideratio tristitiam causât in his, qui nondum plene Deo fruuntur. — Secundario vero causatur devotio... ex consideratione propriorum defectuum; nam haec consideratio pertinet ad terminum, a quo homo per motum voluntatis devotae recedit; ut scilicet non in se existât, sed Deo se subdat. Haec autem consideratio e converso se habet ad primam; nam per se quidem nata est tristitiam causare, recogitando proprios defectus; per accidens autem laetitiam, scilicet propter spem divinae subventionis. Et sic patet, quod ad devotionem primo et per se consequitur delectatio (seu laetitia); secundario autem et per accidens tristitia, quae est secundum Deum » (2. 2, q. 82, a. 4).

CAPUT II.

De oratione'.

(S. Thom. 2. 2, q. 83; S. Alf. Praxis Confessarii, cap. 9;
De Magno orationis Medio, Opera Dogm. II, p. 629-722).

580 *Oratio* definiri potest cum S. Joann. Chryst: *Colloquium cum Deo*.
Distinguitur oratio in *meditativam* seu meditationem et *deprecativam*.
De singulis seorsim dicemus.

' < Ea quae sunt divinitatis, sunt secundum se maxime excitantia dilectionem, et per consequens devotionem: quia Deus est super omnia diligendus; sed ex debilitate mentis humanae est, quod sicut indiget manducatione ad cognitionem divinorum, ita ad dilectionem per aliqua sensibilia nobis nota; inter quae principuutn est humanitas Christi, secundum quod in Praefatione dicitur: Ut dum visibiliter Deum cognoscimus per hunc in invisibilium amorem rapiamur; et ideo ea quae pertinent ad Christi humanitatem, per modum cuiusdam manducationis maxime devotionem excitant, cum tamen devotio principaliter circa ea, quae sunt divinitatis, consistat > (S. Thom. 2. 2, q. 82, a. 3, ad 2). ----- * Cfr. loh. a. S. Thoma, in 2. 2, q. 83; Monsabré, La Prière; Sertillanges, La Prière; Tillmann, Dgs Gcbet; Massoulié, Traité de la véritable Oraison.

Articulus I.

De oratione meditativa.

Oratio meditative est, quando quis pie de divinis cogitat. Dividitur in 581 meditationem *speculativam* seu simplicem meditationem, et in meditationem *affectivam*, prout vel consideratio mentis vel voluntatis affectus praevalet.

Oratio meditativa vocatur *contemplatio*, quando homo simplici veritatis intuitu et sine discursu de divinis meditat. Contemplatio autem dicitur *passiva*, quando anima, gratia adiuta, in contemplando passive sese habet, i. e. in qua Deus ipse efformandas species animae infundit, quod fit praecipue mediantibus donis Spiritus Sancti. In hac contemplatione passiva proprie videtur consistere *mystica unio animae cum Deo* (cfr. S. Alf. Prax. Conf. n. 126 sq.).

Unio mystica diversos admittit gradus, quos plures ad quatuor reducunt: ad unionem simplicem, unionem plenam seu perfectam, unionem extaseos et unionem matrimonii. Unio *simplex* consistit in tali unione cum Deo, quae adhuc divagationes mentis admittat; unio *plena* in tali unione, quae iam non admittat mentis divagationes, quamvis sensus externi nondum sint suspensi neque motus corporis. Unio *extaseos* in tali unione cum Deo, quae non tantum divagationes non admittat, sed quoque suspensos teneat sensus extemos corporisque motum. Unio *matrimonii spiritualis* seu consummata in tali unione cum Deo, qua anima quasi in Deum transformata esse videatur, seu in eo quod anima sentit, se participationem habere divinae naturae actuum (cfr. S. Alf. l. c.).

Disputant auctores, utrum necne anima diuturno exercitio contemplativis *activae* pervenire queat ad gradum inferiorem contemplationis passivae seu unionis mysticae, a. v. utrum necne contemplatio mystica sit evolutio normalis vitae supernaturalis '.

Articulus II.

De oratione deprecative

I. Notio. *Oratio deprecative* a S. Thoma definitur: *Petitio decentium* 582 a Deo (2. 2, q. 83, a. 1; S. Alf. Theol. Mor. III, praef.). Dicitur:

i. *Petitio*, i. e. manifestatio nostrae voluntatis; et quidem cum fidu-

' . Cfr. Garrigou Lagrange. *Perfection chrétienne et Contemplation*, I, p. 1-45; Maumigny-Richstätter, *Katholische Mystik*, p. 40-44; Van den Tempel, *Wetenschap der Heiligen*, Hoofdstuk 10 en 11; TanquëREY, *Précis de Théologie ascétique et mystique*⁴, p. 973. ----- ∴ Cfr. Jansen, *Het smeckgebed*; Schmid, *Die Wirksamkeit des Bittgebets*.

ciali desiderio aliquid obtinendi; ita ut non sit simpliciter narratio, sed revera causa motiva.

2. *Decentium*, i. e. eorum quae honeste a Deo peti possunt.

3. *A Deo*; deprecatio enim, utpote actus virtutis religionis, primario ad Deum dirigitur per ipsum implenda.

583 II. Divisio. Dividitur oratio deprecativa:

1. In *internam* et *externam*, prout non utimur vel utimur voce externa. Externa tamen non necessario excludit applicationem mentis. *Contravertitur*, utrum necne *solus usus vocum* (habita tamen et non retractata intentione obtinendi aliquid a Deo) ad orationem sufficiat, a. v. utrum necne *attentio interna saltem virtualiter perdurans* pertineat ad essentiam orationis. Plures affirmant, quia, deficiente attentione interna saltem virtualiter perdurante, habetur mera battalogia. Alii negant hisce rationibus innixi. *Primum* non apparet, deesse veram petitionem, si quis, utut voluntarie distractus, ex intentione aliquid obtinendi proferat verba, quae sensum precatorium habent et retinent. *Deinde* si attentio interna pertineret ad essentiam orationis, etiam involuntaria distractio ei obstaret.

« Dicunt, inquit 5. *Alfonsus*, quod ille qui sponte se distrahit, actu revocat primam attentionem et ideo non satisfacit, cum amplius non oret; qui vero involuntarie distrahitur, manet virtualiter attentus, et propterea orat et satisfacit. Ego tamen fateor imbecillitatem meam, nunquam potuisse intelligere quomodo possit attentio virtualiter permanere in eo qui distrahitur, licet involuntarie. Rene quidem intclligo quod intentio cum pertineat ad voluntatem, quando semel est habita et non retractatur, virtualiter perseverat in effectum seu in mediis susceptis, quia haec media ex illa intentione procedunt: non intclligo autem, quomodo potest dici virtualiter attentus orationi, qui mentem alibi habet occupatam. Recte dicitur quod hic involuntarie distractus post intentionem habitam attendendi et non retractatam, *velit* attendere; sed non poterit dici quod *attendat*, quando alibi est omnino evagatus. Sicut enim repugnat dici, virtualiter intelligere quod legit, eum qui actu non intelligit, licet habuisset intentionem intelligendi; ita repugnat dici, virtualiter attendere qui actu non attendit > (IV, 177). § *Alfonso* prima sententia probabilior videtur, saltem ob auctoritatem extrinsecam (l. c.). Attamen altera quoque ab eo pro satis probabili habetur (III, 669).

2. In *privatam*, quae fit ab homine, ut est privata persona, privato nomine; et *publicam*, quae fit a legitimo ministro Ecclesiae, nomine

3. *Attentio* distinguitur duplex, *interna et externa*. *Interna* consistit in applicatione mentis ad id quod agitur. *Externa* in eo quod quis excludit opera externa, cum quibus intentio interna componi nequit. *Interna* triplex est, scilicet *superficialis*, *hierarchica* et *spiritualis*, prout attenditur ad *bene proferenda verba*, ad *verborum* vel ad *alias res divinas*.

Ecclesiae; sic sacerdos, in eremo solus orans breviarium, fundit preces publicas. Contra, si idem sacerdos in Basilica S. Petri, in medio concursu hominum, orat silentio rosarium, fundit preces privatas.

3. In *continuatam*, quae fit per productiones moras; et *iaculatoriam*, quam brevissime et raptim quodam modo iaculamur. Haec ultima oratio crebro repetita valde utilis est; tum quia saepe deest tempus ad fundendas preces continuatas; tum quia attentio, ad orationem necessaria, per productionem orationem facilius amittitur; tum quia est medium efficax valde ad repellendas tentationes, et ad servandam unionem intimam animae cum Deo

III. Obiectum. 5. *Thomas* edicit: « Hoc licet orare, quod licet desi- 584 derare » (2. 2, q. 83, a. 6); quae verba plane conveniunt cum regula generali in Catechismo Romano enuntiata: « Quidquid autem recte optari potest, petere licet,... quod illa Domini uberrima promissa testantur. Quodcumque volueritis, petetis et fiet vobis. Omnia enim se concessurum pollicetur » Sicut igitur intra ordinem divinae Providentiae absolute licet desiderare ea bona, quibus beatificamur et quibus meremur beatitudinem; sic licet quoque eadem petere absolute. Cetera vero bona nec desiderare nec petere licite possumus, nisi conditionate, scilicet in quantum sunt adminicula, quibus adiuvamur ad tendendum in beatitudinem. Mala temporalia, sub ratione boni, propter finem honestum et proportionatum, tum sibi tum aliis, obiectum conditionatum orationis esse possunt. (S. Thom. 2. 2, q. 83, a. 5; S. Alf. De Magno orat. Medio, pars I, cap. 3, n. 5 sq.).

IV. Moralitas. 1. *Oratio est actus religionis, isq̄tic latriae*; quod 585 patet ex eo quod qui orat, potentiam Dei eiusque bonitatem profitetur (S. Thom. 2. 2, q. 63, a. 3). Si oratio ad Sanctos dirigitur, est actus *hyperdullae*, si ad B. M. ; *duliae*, se ad alios Sanctos refertur (n. 400).

2. *Oratio necessaria est necessitate medii et praecepti*. Intelligitur autem hic nomine orationis oratio formalis, supernaturalis, et quidem deprecativa eaque sive mentalis sive vocalis. Dico a) *formalis*, ut excludatur oratio inclusa in omni opere bono, quatenus omni operi honesto inest vis impetratoria; b) *supernaturalis*, quia est medium et opus ad salutem supernaturalem, c) *deprecativa*, ut innuatur non sufficere orationem meditativam; d) *sive mentalis sive vocalis*, cum alterutra sufficiat. Porro:

a) *Oratio, ut modo est exposita, necessaria est necessitate medii ordi-*

†. Legantur S. Aug. Epist. 130, c. 10, n. 19, 20 (Ed. G. z. col. 584).
Rom. Pars IV, cap. IV, q. 1.

*. Catvch

narii, ita ut talis oratio sit medium ordinarium, quo adultus salutem aeternam adipiscatur. Probatur *primum* e S. Scriptura, quae assidue nos excitat ad orationem, et quidem eo fine, ut salutem nostram possimus operari *decedit* auctoritas SS. Patrum et Doctorum, qui orationem dicunt medium necessarium ad obtinendam gratiam; gratia autem necessaria est necessitate medii.

S. *Augustinus*. * Deus dare vult, sed non nisi petenti >. Et alibi: « Constat Deum alia dare etiam non orantibus sicut initium fidei; alia nonnisi orantibus praeparasse, sicut usque in finem perseverantiam »s. S'. *Thomas*: « Ad orationem quilibet tenetur ex hoc ipso, quod tenetur ad bona spiritualia sibi procuranda, quae nonnisi divinitus dantur; unde alio modo procurari non possunt nisi ut ab ipso petantur (in 4 d. 15 q. 4 a. 1, ad 3). S. *Alfonsus*, strenuus ille defensor orationis momenti, scribit: < Sine Me nihil potestis facere... Illud autem gratiae auxilium ex ordinaria Providentia Deus non concedit nisi orantibus, iuxta celebrem Gennadii sententiam: Nullum credimus ad salutem nisi Deo invitante venire: nullum invitatum salutem suam, nisi Deo auxiliante, operari; nullum nisi orantem auxilium promereri. Posito ergo ex una parte, nos sine gratiae auxilio nihil posse, et ex altera, illud auxilium a Deo ut plurimum non concedi nisi orantibus, quis non videt consequens esse, orationem nobis esse ad salutem prorsus necessariam >. (De Magno orationis Medio, pars 1, cap. 1. p. 635-636).

b) *Necessitas praecepti* sequitur ex necessitate medii, et sexcenties in Scriptura Sacra enuntiatur'. Praeterea advertas:

a) Quoad *tempus* implendi praecepti orationis dicendum, illud quandoque *per se*, quandoque *per accidens* obligare.

Per se obligat: 1° initio vitae moralis; 2° frequentius in vita; 3° in articulo mortis, fere ut dictum est de virtutibus theologicis, quia par fere ratio urgeri potest (n. 489).

Per accidens obligat: 1° quando urget tentatio, quae aliter vix vinci queat; 2° quando magnum beneficium ad salutem quodammodo necessarium (v. g. electio status vitae) a Deo impetrari debet; 3° quando communitas in gravi periculo constituta est (S. Alf. III, praef.; Inst. Catech. pars 1, c. 1, n. 32; de Magno or. Medio, pars I, cap. 3, § 4, n. 36).

Secundum S. *Alfonsttm* et alios graviter peccat qui per notabile tempus, puto per duos menses, orationem negligit, quia grave videtur tamdiu praetermittere medium maxime ordinarium gratias necessarias consequendi (Inst. Catech. p. 1, c. 1, § 4). At etiam computetur oratio facta, cum per accidens obligat.

Denique non est per se obligatio orandi *mane* et *vespere*; maxime

*. I Petri, IV, Math. XXVI, 41; lac. IV, 2. -----\ M. P. L. 37, c. 1324. -----
' M. P. L. 45. c. 1017. ---- * Luc. XVIII, 1; 1 Thess. V. 18; Coloss. IV, 2.

tamen ista praxis inculcanda; eo magis quod saepius (per accidens scii.) non sine veniali omittetur; quae etiam valent de precibus ante et post principaliores refectiones.

ii) Quoad *personas invocandas* primum notes, doctrinam quae docet, invocationem Sanctorem *bonam esse atque utilem*, esse fidei proximam e Cone. Trid'. Sed *obligatio* quoque est eos invocandi secundum haec 5. Thomae:

« Ordo est divinitus institutus in rebus, secundum Dionysium, ut per media ultima reducantur in Deum. Unde quum sancti, qui sunt in patria, sint Deo propinquissimi, hoc divinae legis ordo requirit, ut nos qui manentes in corpore peregrinamur a Domino, in Eum per sanctos medios reducamur; quod quidem contingit, dum per eos divina Bonitas suum effectum diffundit. Et quia reditus noster in Deum respondere debet processui bonitatum ipsius ad nos, sicut mediantibus sanctorum suffragiis Dei beneficia in nos deveniunt, ita oportet nos in Deum reduci, ut iterato beneficia eius sumamus mediantibus sanctis, et inde est quod eos intercessores pro nobis ad Deum constituimus, et quasi mediatores, dum ab eis petimus, quod pro nobis orent < (Sent. lib. IV, dist. 45, q. 2, a. 2). « Haec autem, addit S. Alfonsus, si de Sanctis affirmari debent, magis valebunt, quum de divinae Matris intercessione loquimur» (De Magno or. Medio, pars 1, cap 1, n. 26), quippe quae omnium gratiarum mediatrix constituta sit. — Animas in purgatorio detentas invocandi obligatio non est.

7) Quoad *personas, pro quibus orandum*, distinguendum est inter orationem privatam et publicam. In oratione *privata* est orandum pro omnibus viatoribus, quia tam late patet praeceptum caritatis; unde pro se, pro omnibus vivis, pro animis in purgatorio (S. Thom. 2. 2. q. 83, a. 7; Lib IV Sent. dist. 21, q. 1, a. 1, sol. 2; S. Alf. De Magno or. Medio, pars 1, cap. 1, n. 17 sq); non autem pro damnatis uti patet, neque pro beatis, qui terminum adepti sunt. Ut autem obligatio sit orandi pro persona *determinata*, specialis ratio necessitatis, familiaritatis vel officii intercedere debet. — In oratione *publica* non est orandum pro excommunicatis; sacerdotes Missam privatim ac remoto scandalo pro iis applicare possunt; sed si sint vitandi pro eorum conversione tantum (can. 2262).

V. Efficacia. Efficacia orationis intelligitur illa vis orationis, quae ei 586 propria est *ut orationi*, non ut operi bono; fundatur haec vis impetrandi non in dignitate orationis neque in merito operis, sed in sola promissione Dei. Porro oratio rite facta infallibilis est efficaciae, quando quis pro *se* orat. Patet ex innumeris textibus S. Scripturae '.

' Scss. 25, dccc. de invocatione SS. '. Icrem., XXXIII, 3; Ps. XLIX, 15; Matth. VII, 7; Ibid. 11; Luc. XI, 10; Matth. XVIII, 19; XL 24; Joan. XIV, 14; XV, 7; XVI, 23.

Disputatur, num idem dicendum sit, quando quis pro *alio vivo* bene disposito oret. Videtur autem affirmandum, quia textus S. Script, *universales* sunt. Accedit quod S. Litterae continuo ad orandum pro aliis excitant; quo quidem insinuare videntur, etiam eiusmodi orationem per se certo exauditum iri (S. Alf. Op. asc 3, p. 59. 60, 63). Oratio pro *animis in purgatorio* probabilius infallibiliter prodest alicui animae; non tamen infallibiliter illi animae, pro qua in particulari funditur, quamvis plerumque aliquatenus saltem ei profutura sit

- 587 VI. Conditiones. Ut oratio descriptam efficaciam habeat, requiritur, ut quis petat: i° *rem utilem ad salutem* secundum divinam providentiam'; 2° cum humilitate 3° cum fiducia; 4° perseveranter' (S. Thom. 2. 2, q. 83, a. 2, ad 2 et a 15, ad 2; S. Alf. De Magno or. Medio, pars i, cap. 3).

Attamen oratio sine debitis hisce conditionibus fusa, non semper est prorsus inutilis, quia etsi non exigit infallibilem effectum e fidelitate Dei, saepe tamen impetrat gratiam a Dei misericordia, sicut v. g. peccator tepidam fundens orationem, saepe per eam accipit gratiam fervidius orandi (S. Alf. in Trid. sess. 6, n. 143).

Denique noto cum S. *Thoma*: < Si quis ex proposito in oratione mente evagetur, hoc < peccatum est, et impedit orationis fructum > (2. 2, q. 83, a. 13, ad 3); est scilicet veniale peccatum ob quandam erga Deum irreverentiam. « Evagatio vero mentis quae fit praeter propositum, orationis fructum non tollit > (S. Thom. 1. c.).

CAPUT III.

De adoratione.

(S. Thom. 2. 2, q. 84).

- 588 *Adoratio* tripliciter dicitur, scilicet: i° pro quacumque veneratione alicui exhibita propter dignitatis praestantiam, sive is est Deus, sive angelus, sive homo; 2° pro omni actu religionis, sive interno sive externo, quo cultus divinus Deo exhibetur; 3° pro distincto quodam actu religionis, ut hic sumitur; et est actus externus, quo Deo exhibemus reverentiam per gestus corporis, puta geneflectendo, prosternendo nos, et similia. Ut autem sit verus religionis actus, debitum cultum Deo exhibens, debet ei annecti actus intemus, cui tamen non datur adorationis nomen, nisi prout in externo includitur (S. Thom. 2. 2, q. 84, a. i et 2).

SCETIO II.

De vitiis opponitis.

- 589 Primo praecepto Decalogi prohibentur: i° Superstitio; 2° irreligiositas, quatenus *actibus* continetur; quatenus continetur *verbis* — puta blasphemiam — secundo praecepto opponitur.

' Cfr. S. BEU.AHMİNUS. De purgau 1. 2, c. 16. -----'. I Joann. I, 14, ----- '. Lue XVIII, 14; Jac. IV. 6. ----- '. Marc, XI, 24; Jac. I, 6, 7. ----- '. Luc XI, 8, 9.

◁ *Superstitio*, inquit 5. *Thomas*, est vitium religioni oppositum secundum excessum; non quia plus exhibeat in cultum divinum, quam vera religio; sed quia exhibet cultum divinum, vel cui non debet, vel eo modo quo non debet > (2. 2. q. 92, a. 1). *Irreligiositas* religioni opponitur quasi per defectum, eaque locum habet, quando quis Deum vel res sacras contumeliose vel irreverenter tractat (S. Thom. 2. 2, q. 97, praef; S. Alf. III, praef.).

CAPUT I.

De superstitione.

(S. Thom. 2. 2, q. 92-96; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 1-28;
Horn. Apost. tr. 4, n. 34-37).

Superstitio est cultus religiosus vitiosus. Potest autem cultus iste 590 vitiosus tam Deum quam creaturam respicere. « Potest enim divinus cultus exhiberi, vel cui exhibendus est, scilicet Deo vero, modo tamen indebito; et haec est prima superstitionis species: vel cui non debet exhiberi, scilicet cuicumque creaturae; et hoc est aliud superstitionis genus, quod in multas species dividitur » (S. Thom. 2. 2, q. 92, a. 2; Alf. III, 2).

Articulus I.

De cultu vitioso Dei.

I. Cultus vitiosus Dei est vel falsus vel superfluous.

1. *Falsus* est, quando quis Deum colit aliquid falsum significando; 591 quod peragit: 1° « qui Deo nunc offert cultum per caeremonias veteris legis, v. g. circumcisionem, immolationem agni, etc. » quia hae significant Christum adhuc venturum et nondum venisse; 2° laicus, qui Deum colit tamquam publicus minister Ecclesiae, v. g. sacrificando, absolvendo...; 3° is qui sua auctoritate proponit aliqua facienda, tamquam ordinata ab Ecclesia ad Dei cultum; 4° qui falsas reliquias proponit; vel se habuisse has vel illas revelationes fingit, sive ad faciendum lucrum, sive ad devotionem augendam; 5° qui, ut populum moveat, fingit miraculum aliquod vel historiam reperiri in Scriptura sacra, etc. » (S. Alf. III, 3).

2. *Superfluous* secundum § *Thomam* habetur, quando in cultu Dei aliquid fit, quod aut de se inane seu ridiculum, aut praeter Dei vel Ecclesiae institutionem est, aut communi consuetudini adversatur. « Si, inquit S. Doctor, aliquid sit, quod quantum est de se non pertinet ad Dei gloriam, neque ad hoc quod mens hominis feratur in Deum, aut quod carnis concupiscentiae inordinatae refragentur; aut etiam si sit praeter Dei et Ecclesiae institutionem vel contra consuetudinem com-

munem, quae secundum Augustinum pro lege habenda est, totum hoc reputandum est superfluum » (2. 2, q. 93, a. 2).

Hinc S. *Alfotissus*: < Superstitio cultus *superflui* est v. g. i° caeremonia audiendi Missam ante ortum solis, cum certo numero, situ, ordine cereorum, vel sacerdotis, qui dicatur Ioannes, vel qui habeat staturam Christi, etc.; quia hic cultus est ex seipso inanis, et ad spiritum excitandum inutilis; 2° ieiunare die Dominico, cum non ieiunas aliis diebus... 30 item in Missa contra rubricam plures formare cruces, pluries dicere alleluia, dicere Gloria vel Credo contra rubricas, aliasve caeremonias demere vel addere (etsi fiant ex devotione; haec enim corrigenda est): quia sunt praeter Ecclesiae consuetudinem > (S. Alf. III, 4).

II. *Cultus falsus possim grave peccatum involvit*, quia passim gravem irreverentiam continet (S. Alf. III, 3). Dixi *possim*, quia aliquando admittitur parvitas materiae, ut si quis una alterave vice fictum miraculum narraret.

Cultus superfluus plerumque venialiter tantum malus est; cum enim excedat tantum in *modo*, passim gravem in Deum irreverentiam non continet. Potest tamen esse graviter malus, v. g. ratione scandali vel gravis praecepti ecclesiastici infracti, vel turpitudinis actus, ut si divinis officiis inseratur cantus lascivus (S. Alf. III. 4).

Articulus II.

De cultu vitioso creaturae.

Cultum vitiosum creaturae tribuunt *idololatria* et *superstitiosa observantia*.

§ I. De idololatria.

- 592 I. Notio. *Idololatria* habetur, quando *creaturae*, v. g. daemoni, exhibetur honor divinus. Perinde est, quo signo honor exhibeatur, utrum sacrificio an genuflexione etc., modo signum positum sive ex intentione agentis sive ex aestimatione communi honorem divinum significet (S. Alf. III, 12).
- 593 II. Divisio. Idololatria duplex est, *formalis* et *materialis* seu simulata, prout committitur cum intentione adorandi, vel sine illa intentione, ut si quis ex metu adoret idolum. *Formalis* est *perfecta* vel *imperfecta*, prout intendens adorationem creaturam pro Deo habet, vel non habet eam pro Deo, sed v. g. ex odio in Deum illam adorat.
- 594 III. Moralitas. 1. *Idololatria est gravissimum peccatum*, quia honorem divinum creaturae impendit sicque « quantum est in se facit alium Deum in mundo, minuens principatum divinum > (S. Thom. 2. 2, q. 94, a. 3).

2. *idololatria specie differt a superstitiosa observantia*, quatenus prior involvit peccatum infidelitatis aut haeresis, vel saltem adversatur professioni fidei (S. Alf. III, 13).

§ II. De superstitiosa observantia

PUNCTUM I.

De superstitiosa observantia generation.

I. Notio. *Superstitiosa observantia* habetur, quando quis non quidem 595 cultum divinum daemone exhibet, sed tamen « assumit auxilium daemonum ad aliquid faciendum vel cognoscendum » (S. Thom. 2. 2, q. 95, a. 2). Porro auxilium daemonum tam explicite quam implicite invocari et assumi potest.

Invocatio *explicita*, praeterquam aliis modis, etiam locum habet, cum quis utitur medio vel signo, de quo cum daemone convenit; vel utcumque pactum iniit cum daemone, ut ab eo iuvetur. Invocatio *implicita* locum habet, quum quis ad obtinendum aliquid utitur medio, quod neque ex se neque ex institutione divina vel ecclesiastica aptum est ad effectum producendum, ita ut, si sequatur, diabolo adscribi debeat (S. Alf. III, 6, 14) .

II. Signa dignoscendi superstitiosam observantiam sunt: i° « *Insuf-* 596 *fidentia causae* adhibitae ad effectum; si nimirum nec habeat naturalem virtutem, nec de supernaturali legitime constet; 2° *adiunctio falsae vel vanae circumstantiae*; ut v. g. si flagellatio fieri debeat certa hora, numero, manu, flagro serico; si nomina adhibeantur ignota, vel characteres peregrini, verba falsa, vel apocrypha, v. g. Christum habuisse febres vel spasmus, etc. Item si ponatur vis in modo scribendi, v. g. Evangelium S. Joannis, a virgine, oriente sole, etc. » (S. Alf. III, 16; S. Thom. 2. 2. q. 36, a. 2, ad 1) ; 3° *certa expectatio effectus*.

III. Moralitas. 1. *Superstitiosa observantia per se grave peccatum est.* 597 *Primum* enim S. Scriptura edicit divinationem, quae est modus superstitiosae observantiae, Deo abominationi esse; quae etiam applicanda sunt ceteris superstitiosae observantiae modis, quippe quae specie non differant, ut mox notabimus. *Deinde* actus qui aliud ac inimicum commercium involvit cum persona, quae a Deo O. M. in perpetuum reprobata ac damnata est, talis actus, inquam, gravem Deo infert iniuriam. Eiusmodi autem actus continetur superstitiosa observantia, ut ex notione tradita patet (S. Alf. III, 5). Dixi, superstitiosam observantiam *per se*

graviter malam esse; nam invocatio *implicita* haud ita raro non est graviter peccaminosa, nimirum: 1° ob ignorantiam; plures scilicet non advertunt, media esse inepta; 2° ob absentiam eamque manifestam intentionis seriae, ut si quis *etiam externe solius ioci* causa agat; 3° ob defectum deliberationis, ut si quis metu gravis mali perturbatus medio inepto utatur; 4° ob defectum fidei eventui praestitae (S. Alf. III, 7, 15).

2. *Invocatio daemonis explicita et implicita videntur specie non differre*, quia explicit! et impliciti eadem est ratio. Idem a fortiori dicendum de diversis modis inter se tam invocationis explicitae quam implicitae. Passim tamen in confessione exprimendum, « utrum invocatio sive pactio expressa an tacita intervenerit... quia invocatio expressa saepe adiuncta habet alia peccata, scilicet haeresim, adorationem daemonis etc. » (S. Alf. III, 6).

3. *In dubio*, num effectus *causae naturali* adscribi possit, licitum est medio uti, saltem si protestatio contra interventum diabolicum praemittatur. Cum enim virtutes causarum naturalium mirae atque etiam doctis saepissime ignotae sint, non est ratio praesumendi interventum diabolicum; quo posito, in nostra procedendi ratione nulla in Deum irreverentia reperitur (S. Alf. III, 20) '.

In dubio vero, num effectus *Deo* an *daemoni* debeat adscribi, non licet medio uti, tum quia in casu effectus « censetur potius provenire a daemone quam a Deo » (S. Alf. l. c.), qui eiusmodi non operatur nisi exceptionaliter; tum quia passim habebitur — ponimus enim effectum intendi ut producendum a Deo non autem a daemone — tentatio Dei, nimirum inordinata petitio vel exspectatio miraculi (n. 608).

598 IV. Poenae. Qui superstitionem exercuerit vel sacrilegium perpetraverit, pro gravitate culpa ab Ordinario puniatur, salvo poenis iure statutis contra aliquos actus superstitiosos vel sacrilegia (can. 2325).

PUNCTUM II.

De superstitiosis observantiis speciatim.

599 Species superstitiosae observantiae distinguuntur *divinatio* et *vana observantia*; quae tamen ratione obiecti materialis tantum, non autem ratione obiecti formalis seu specificè differunt; nam sub respectu morali perinde est utrum notitia (divinatio) an aliud quid (vana observantia) ope daemonis acquiratur.

' Cfr. S. Off. 26 Iui. 1899 (Collect, de P. F. n. 2061).

I. Divinatio est superstitiosa observantia, quae sectatur notitiam rei futurae vel occultae. 600

« Dicitur *Oraculum*, si fiat per idola; *Necromanlia* specialiter, si per apparentem mortuorum resuscitationem; nam generaliter necromantia comprehendit alias etiam species divinationis; *Oniramanlia*, si fit per somnia; *Praestigium*, si per fictas figuras; *Aruspicina*, si per signa in extis animalium; *Geomantia*, si per figuram in terra; *Hydromanlia*, per figuram in aqua; *Aeramantia*, in aere; *Pernantia*, in igne...; *Astrologia*, si fit per situs et motus astrorum; *Auspicium*, per signa volucrum; *Augurium*, per signa animalium; *Omen*, si fiat per casum, v. g. per occursum funeris, ect.; *Sortilegium*, si fiat ex sorte, v. g. ex aperitione libri, iactu taxillorum » (S. Alf. III, 6; S. Thom. 2. 2. q. 95, a. 3).

Coroll. I. Usus sortium ita diudicandus:

1. *Sortes dvvisoriae* — i. e. quae instituuntur ad res dividendas vel lites componendas — per se licitae sunt, quia non continent nisi contractum aleatorium (S. Alf. III. n).

2. *Sortes consultoriae* — i. c. quae instituuntur ad consulendum Deum in dubio, quid agendum sii — « licitae sunt, quando causae necessitas et honestas exigit, aptiorque modus dubium vincendi non apparet: dummodo fiant, praemissa oratione cum debita reverentia; et indicium non exspectetur, nisi a solo Deo: ut v. g., si quis haerens in bivio, aliter quoad viam se determinare non possit; vel si divino instinctu aut iussu fiant, ut I Reg. X, 20, 21, in electione Saulis contigit » (S. Alf. l. c.); in casibus expositis reperitur actus ordinatae in Deo fiduciae.

3. *Sortes divinatoriae* sunt, quae extra casus sub 2° comprehensos instituuntur ad rei occultae notitiam comparandam, ut si quis ex taxillorum proiectione et dispositione eruat, quis sit obtenturus victoriam. Tales sortes, utpote ad eiusmodi notitiam obtinendam ineptae, superstitiosae sunt (S. Alf. l. c.).

Coroll. II. Consultatio vatum (i. e. eorum, qui ex chartis aliisve rebus occulta vel futura manifestant) grave peccatum est: 1° Si serio, utut solum externe fiat; 2° si vates serio — esto solum externe — agat; in hac enim hypothesi consulens formaliter cooperatur ad actum graviter malum (S. Alf. 111, 10). At saepius, puta tempore Saturnaliorum, serio non fiunt.

Coroll. III. Usus virgae divinatoriae aliisve instrumenti ad detegenda metalla vel aquas licitus est, quia medium aptum videtur ad finem intentum. Idem dicendum de *telcpathia* ut dicitur, i. e. de arte aliorum cogitata aliave occulta explorandi; nullatenus enim constat, dictam artem humanae naturae vires praetergredi (n. 597).

Coroll. IV. Qui aliquam fidem adhibet somnio, et iuxta illam sese gerit, a superstitiosa observantia immunis est: 1° si saltem suspicari liceat, somnium esse a Deo; 2° si non constat, eiusmodi non posse naturaliter, puta per telepathiam explicari. Mira enim efficacia virium naturalium. Quot effectus dictis viribus nunc ascribuntur, qui olim pro certo diabolicis habebantur. Ceterum tamen advertas, ipsa somnia raro sive a Deo sive a daemone, at fere semper a natura provenire. < Deus, cum immittit somnia, simul etiam reddit hominem certum vel fere certum quod ab ipso immittuntur » (S. Alf. III, 9).

’. Cfr. J. Zeehandelaar, Over de moglijkhcid van Telepathic.

601 II. Vana observantia; hac voce significatur superstitiosa observantia, quae quoslibet — praeter rei occultae vel futurae notitiam — effectus sectatur. Dicitur *magia*, quatenus effectus *miros*; *maleficium*, quatenus effectus *alteri nocivos* sectatur, puta inspirando alicui turpem amorem, infligendo morbum etc. Patet autem, maleficium non solum religioni, verum etiam iustitiae adversari (S. Alf. III, 23).

Coroll. I. Vana observantia est: 1° «Gestare amuleta, ligaturas et involucra, falsis characteribus consignata, contra vulnera vel subitam mortem, ne possint laedi, vel ne sanguis effluat, vel ad conciliandam invisibilitatem, impenetrabilitatem, amorem, fortunam, nocumenta et maleficia» (S. Alf. III. 17); 2° «dies aliquos habere tanquam faustos, alios vero infaustos, idcoque negotium omittere » (S. Alf. l. c.) etc.

Coroll. II. Vana observantia non est: i° Gestare reliquias, scapularia, pia numismata; 2° in honorem alicuius mysterii peragere devotiones quas vocant novendiales vel certo numero preces fundere; 3° observare lunam aut tempora aptiora colligendis herbis, caedendis arboribus (S. Alf. l. c.).

Coroll. III. Somnambulismus (i. e. ars, qua quis, somno magnetico praemisso, capax fit morbos indigitandi et remedia assignandi) prout ordinarie exercetur, licitus est. Etenim somnambulae communiter diagnosim faciunt aegroti praesentis aut absentis quidem, sed tacta sive aliqua re, v. g. crinibus, ad aegrotum pertinente, sive saltem aegrotantis effigie. Ea autem valde probabiliter naturae vines non praetergrediuntur. Dixi *prout ordinarie exercetur*, quia accedere possunt, quae spiritistica sunt; quo casu applices, quae de spiritismo dicemus.

Coroil. IV. Salvatorismus, ut dicitur, consistit in eo quod quis, certas preces fundendo vel crucis signo, brevi morbos vel vulnera curat. Porro practice licitus est, modo salvator non utatur medio inepto, nec quid inepti addat, nec determinatis verbis inhaereat ac si ipsis omnis vis tribuenda foret. Ratio est, quia servatis conditionibus expositis, praesumi potest, effectum gratiae sanitarum vel speciali precum exauditioni adseribi posse; saltem non satis constat, effectum esse daemone tribuendum (S. Alf. III, 18).

Coroll. V Mensam vel tabulas, digitis impositis, *in gyrum agere* per se licitum est, quia effectus causae naturali adseribendus videtur. Per accidens potest esse illicitum ob periculum transeundi ad exercitium spiritismi. Illicitum quoque est uti tabula rotanti atque responsum scribenti, ad acquirendam notitiam rei occultae vel futurae.

Coroll. VI. Cultus maiorum religiosus, qualis apud multos barbaros repentur, ut eorum ope mala avertantur vel bona acquirantur, cultus iste, inquam, reduci debet ad commercium cum diabolo idcoque *superstitiosus est*. Etenim coelicolae cultui isti sese non intermiscent. Damnati autem neque ex se neque communiter ex divina providentia possunt hominibus providere; et ceterum commercium cum damnatis commercio cum daemone aequiperatur.

Coroll. VII. Licet maleficium alicui illatum tollere, sive destruendo signum, quo posito, daemon nocet; sive ponendo signum contrarium quo daemon, spectato eius pacto, cogitur abstinere a malo inferendo. Licet etiam a malefico petere, ut maleficium tollat, si medio licito illud peragere possit. Quodsi timeatur, ne medio

illicito, puta novo maleficio, usus sit, id permitti licet. Si medio licito tolli nequit, ad media altioris ordinis, v. g. ad exorcismum recurri potest (S. Alf. III, 24 sq.); quod posterus semper praestat, quia recursus ad maleficum valde periculosus est

SCHOLION I.

De hypnotismo '.

1. Notio. *Hypnotismes (active sumptus)* est ars producendi somnum **602** artificialem vel statum somno similem, in quo facultates hypnotisati, facultates, inquam, sensitivae partis animae subsunt directioni hypnotisantis. *Passive sumpta* est ipse somnus vel status somno similis.

II. Moralitas. 1. *Hypnotismus* (i. e. tam exercitium eius quam recur- **603** sus ad eum) *prout ordinarie exercetur, a superstitione immunis est*. Satis enim constat, phenomena hypnotism! prout passim occurrunt naturalia esse. Ita fere omnes, qui hanc rem penitus examinarunt. Et sane praedicta phenomena similia vel fere similia sunt eis, quae etiam extra hypnosim aliquando deprehenduntur in aliquibus infirmis, dormientibus, sornnambulibus, hallucinantibus et delirantibus etc. Quinimo quod hypnotisatus *postea* ea peragit quae ei in statu hypnotico suggesta vei imposita sunt, illud inquam, facile explicatur. Scii, tempus statutum cum advenerit, suggestio excitatur idemque status hypnosis totaliter vel partialiter inducitur, sicque fit, ut nunc adimpleat imperium tempore prioris hypnosis impositum.

Dixi *prout ordinarie exercetur*, quia quaedam dicuntur aliquando contingere, quae, *si* locum habeant, videntur vires naturales praetergredi; v. g. distincte proferre verba continuata nunquam audita linguae ignotae. Quae autem viribus naturalibus tribui nequeunt, ea utique daemoni ascribi debent, quum Deus, Angeli vel Sancti eiusmodi ineptiis sese non immisceant. .

2. *Hypnotismus*, utut immunis a superstitione, *nihilo minus sine gravi causa illicitus est; licitus evadit ob gravem causam, modo debitae cautelae adhibeantur*. Ratio *prioris* est, quia hypnotisatus, ob sublatum vel saltem diminutum usum rationis et liberi arbitrii, plane vel saltem magis quam par est alieno arbitrio subiicitur. Ratio *posterioris* est, quia habetur actus in se non malus, qui aequae immediate effectum bonum (i. e. capacitatem recipiendi impressiones seu suggestiones salutare)

'. Cfr. Antonelli. Med. past. II, c. 2; Coconnier, L'hypnotisme franc; Gutber-IET, Der Kampf um die Seele, Achte Vortrag; Schütz, Der Hypnotismus; N. K. Stammen, 1906, p. 218. -----*. Cfr. S. Off. 4 Aug. 1856, (Collect, n. 1128); 26 Iul. 1899, (Collect, n. 2061).

ac malum producit; immo effectus malus eiusmodi videtur, ut liceret, etiam eo mediante, effectum bonum assequi (n. 60). Porro:

a) *Causae graves* sunt v. g. morbus curandus, cui sanando aliud medium innocuum et aequè securum deest; scientia promovenda; consuetudo prava vel etiam scrupuli deponendi. Ad confessionem rei extorquendam hypnotisme uti non licet (cfr. officia iudicum). Praeterea ut liceat aliquem in hypnosim coniicere, requiritur hypnotisandi consensus; secus committitur iniustitia, nimirum ob privationem vel diminutionem usus rationis et liberi arbitrii inductam.

b) *Cautelae adhibendae* consistunt in eo quod adeatur medicus peritus et probus, qui scii, potestate sua non est abusurus. Maxime suadendum, ut adsit testis. Medicus autem sedulo perpendat, « sintne mala quae hypnotismo curentur iis maiora quae naturaliter eum sequuntur. Nam in comperto est, per hypnotismum commune systema nervorum anormalam pati affectionem et per se nocivam: quod non impedit, quominus certa nervorum conditio morbida hypnotismo possit auferri, cum detrimento tamen alterius partis orituro » |

M

Nota. *Magnetisnius animalis* seu *Mesmerisntus*, *Braidismus* (ab inventoribus Mesmer et Braid) et *Hypnotismus* fonmaliter vel saltem sub respectu morali non differunt, ita ut de hypnotismo dixisse sufficiat.

SCHOLION II.

De spiritism^o†

604 I. Notio. *Spiritismus* est ars, sive vera sive praetensa, spiritus evocandi atque cum eis communicandi. Evocatio atque communicatio ordinarie non fit nisi per *mediupn*, ut dicitur, quod quidem medium tempore communicationis tenetur hypnosi a duce spiritistico inducta. Quoad phenomena, quae in conventibus spiritisticis contigisse narrantur, certum est quam plurima fraudes esse atque dexteritati praestigiatoris seu medii adseribendas. Quaedam tamen videntur locum habuisse, quae diabolicum interventum exigere videntur.

605 II. Moralitas. *Spiritismus, seu actus evocandi spiritus atque cum eis communicandi, involvit seu reduci debet ad commercium cum diabolo, ideoque superstitiosus est.* Antecedens patet ex eo quod angeli

[†] Lehmkuhl, I. 502. J. Cfr. Antonelli, *Medicina pastoralis*, I, n. 227 sq. Schneider, *Der neucere Geisterglaube*; Surbled in *Ami du Clergé*, 1901, p. 470; *Ned. Kath. Stemmen*, 1906, p. 337; 1916, p. 343 sq., 1917, p. 143 sq.; RourE, *Le merveilleux spirite*.

animaeque sanctae eiusmodi evocationibus inep.¹ non respondent. Animae autem damnatorum neque ex se neque communiter ex providentia divina possunt cum hominibus communicare; et ceteroquin commercium cum damnatis commercio cum daemone aequiperatur. Neque spiritum evocanti sufficit contra commercium diabolicum protestari, cum factum protestationi contrarium sit². Accedunt testimonia S. Scripturae Conciliorum SS. Pontificum³ et S. Off.

Coroll. I. Graviter illicitum est *assistere conventibus spiritisticis*, sive quis assistit cum animo spiritistico (i. e. ex desiderio videndi, audiendi, consultandi spiritus), sive sine dicto animo. In *priori* enim casu habetur idem peccatum ac in actu evocandi spiritus. In *alteri* casu subest grave scandalum, atque haud ita raro periculum fidei etc. Ceterum S. Off. assistentiam, etiam mere passivam prohibuit⁴, et denique⁵ ad dubium: «An liceat per *Medium*, ut vocant, vel sine *Medio*, adhibito vel non hypnotismo, locutionibus aut manifestationibus spiritisticis quibuscumque assistere, etiam speciem honestatis vel pietatis praeseferentibus, sive interrogando animas aut spiritus, sive audiendo responsa, sive tantum aspiciendo, etiam cum protestatione tacita vel expressa nullam cum malignis spiritibus partem se habere velle»; ad illud dubium, inquam, respondit: «*Negative* in omnibus». Quodsi quis censeat, sibi esse gravem rationem ab hac norma recedendi, v. g. doctus, qui studii causa conventui spiritistico assistere velit, utiliter Ordinarium consulat, antequam propositum exsequatur.

Coroll. II. Exclusa semper diserta spirituum evocatione, non est illicitum ob iustam causam assistere etiam active conventibus, maxime privatis, quae eatenus speciem conventuum spiritisticorum habent, quatenus ibidem mira efficiuntur, ut rotatio tabulae etc., modo tamen probabile sit, omnia causae naturali ascribenda esse (n. 597); quae etiam applices *ouijabords*, ut dicuntur. Praestat tamen fideles ab eiusmodi conventibus et experimentis avertere, quia transitus ad spiritistica timendus est.

Coroll. III. Quae dicta sunt de moralitate Spiritismi, etiam applices *Occultismo*, quae eatenus videntur differre, quatenus Spiritismus aperte profitetur spirituum evocationem docetque, a spiritibus evocatis responsa obtineri, mira patrari; Occultismus magis in pseudo-scientificis explicationibus insistit. At sub respectu morali vix habetur discrimen.

CAPUT II.

De irreligiositate.

Peccata irreligiositatis actibus commissa sunt: *tentatio Dei, sacrilegium* 606 et *simonia*.

¹. Cfr. S. Off. i april. 1898 (Collect, n. 1994). ----- ². Deuter. XVIII, 9. -----
³. Cfr. Decr. Gratiani, Causa III, q. 5, c. 9; C. XXVI, q. 5, cc. 1 et 2; 5-10; item Decret. V, 21, c. 1-3.----- Joann. XXII, *Super illius specula*, 1226; Gregorius XV, *Omnipotens*, 1623, etc. ----- ⁴. 4 Aug. 1876 (Collect, n. 1128). ----- 1 April. 1898 (Collect, n. 1994).----- ⁵. 24 April. 1917 (A. A. S. 1917, p. 268).

Articulus I.

De testatione Dei.

(S. Thom. 2. 2, q. 97; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, 11. 29-32;
Hom. Apost. tr. 4, n. 38).

607 I. Notio. *Tentatio Dei* est actus, quo quis experimentum sumit de Deo, puta petendo miraculum, ut exploret, num Deus sit omnipotens.

608 II. Divisio. Tentatio Dei distinguitur in *proprie dictam* et *minus proprie dictam*.

Proprie dicta habetur, quando quis dubitans vel diffidens de aliqua Dei perfectione, petit aliquid a Deo vel agit aliquid eo fine, ut exploret, num Deus ea perfectione gaudeat. *Minus proprie dicta* locum habet, cum quis sine dubio de divina aliqua perfectione aut a) inordinate petit (vel exspectat) divinae voluntatis aut perfectionis *manifestationem, sistendo in ea*; ut si quis petat miraculum, ut eiusmodi facti extraordinarii testis sit; aut b) inordinate seu temere petit (vel exspectat) aliquid a Deo, non tamen ut perfectionem aliquam divinam exploret, neque ut divinae voluntatis aut perfectionis manifestationem *qua talem* assequatur; ut si quis aegrotus, neglectis medicamentis, sanitatem petat (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 97, a. ; S. Alf. III, 29) :

609 III. Moralitas. Malitia tentationis Dei consistit in modo iniurioso tractandi Deum. Scilicet cum Deo agitur ac si ludius sit, qui sine ratione perfectiones et voluntates suas manifestet, vel, neglectis mediis ordinariis aliquid ab Ipso obtinendi, nihilominus illud impertiatur. Porro:

1. *Tentatio Dei proprie dicta est peccatum grave ex toto genere suo*. Gravis enim irreverentia est a Deo petere vel exspectare aliquid animo Ipsius perfectionem *explorandi*. Accedit peccatum contra fidem (S. Alf. III, 30).

2. *Tentatio Dei minus proprie dicta est peccatum grave ex genere suo*, i. e. grave vel leve, prout quis inordinate petit vel exspectat voluntatis aut perfectionis divinae effectum miraculosum vel non miraculosum (S. Alf. 1. c.). *Prius* locum habebat in *ordalibus*, ut dicuntur, quae consistebant in eo, quod in nefaria causa criminali a Deo petebatur, ut reum per probationem ignis sive aquae sive per similia experimenta aut innocentem aut nocentem declararet. *Alterum* contingeret, si quis

‘ Alii tentationem Dei distinguunt in *formalem* et *interpretativam*. *Formalem* dicunt, cum quis explicite intendit explorare aliquam perfectionem divinam. *Interpretativam*, cum quis, etsi illud explicite non intendat, tamen ita procedit, ut actus reduci debeat ad divinae perfectionis explorationem. Attamen neque in hisce exponendis omnes conveniunt.

leviori morbo correptus, omni medio neglecto, sanitatem a Deo peteret. Praeterea tentatio Dei, obiective mortalis, haud ita raro venialis est ex inconsideratione, simplicitate etc. (S. Alf. III, 30).

Coroll. « Peccat, qui absolute petit a Deo, vel offert miraculum ad conversionem haereticorum, cum sufficiant nostrae fidei testimonia... Si vero aliquando est firmissima spes conversionis, tunc poterit peti a Deo miraculum sub conditione, si ei placuerit » (S. Alf. III, 31).

Articulus II.

De Sacrilegio.

(S. Thom. 2. 2, q. 99; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 33-48; Horn. Apost. tr. 4, n. 39).

§ I. De sacrilegio generatim.

I. Notio. *Sacrilegium* est violatio rei sacrae quatenus sacra est. Dicitur: 610

1. *Violatio*; quae quibus rationibus locum habere possit, statim dicitur.

2. *Rei sacrae*; vox autem *rei* late sumitur pro quolibet, qui vel quod sacrum est.

3. *Quatenus sacra est*. Scilicet non omnis violatio seu irreverens tractatio rei quae est sacra, est sacrilegium, sed tantum quando violatur res sacra in eo, in quo est sacra seu quando « agitur directe contra eius sanctitatem » (S. Thom. 2. 2, q. 99, a. 3, ad 3). Quia propterea sedulo est advertendum, ad quid res sit sanctificata, et utrum contra illud agatur. Ita v. g. religiosus per votum sollemne castitatis est sanctificatus ad munditiam carnis, et ideo erit sacrilegus, si fornicetur; secus si detrahat, mentiatur, periuret, etc., quia ad haec non est sanctificatus'. (S. Alf. III, 33).

II. Divisio. Sacrilegium triplex distinguitur: « *personale*, quo persona; *locale*, quo locus; et *reale*, quo res aliae violantur » (S. Alf. III, 33). 611

III. Moralitas. Malitia sacrilegii consistit in eo quod irreverentia in rem sacram in ipsum Deum redundat (S. Thom. 2. 2, q. 99, a. 1). Est autem speciale peccatum distinctum ab aliis peccatis, religioni oppositis. Nam « ubicumque invenitur specialis ratio deformitatis, ibi necesse est quod sit speciale peccatum: quia species cuiuslibet rei praecipue attenditur secundum rationem formalem ipsius..; in sacrilegio autem inveni- 612

*. Cfr. Caietanus, in 2. 2, q. 99, a. 3.

tur specialis ratio deformitatis, qua scilicet violatur res sacra per aliquam irreverentiam; et ideo est speciale peccatum » (S. Thom. 2. 2, q. 99, a. 2). Porro:

1. *Sacrilegia plerumque graviter mala sunt; quaedam tamen admittunt parvitatem materiae*, ut v. g. furtum sacrilegum.

2. *Sacrilegia supra enumerata secundum auctores specie differunt*, quia violant sanctitatem formaliter diversam; nimirum personis inest sanctitas *formalis*; locis autem et rebus sanctitas *secundum quid*; locis quidem quatenus sancta continent; rebus quatenus ad sanctificationem hominis referuntur. Ceterum haec ab aliis aliter explicantur (S. Alf. III, 33; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 99, a. 3); atque maxime si de locis et rebus sermo est, vere difficilia sunt intellectu: quis clare perspexerit v. g. specificam differentiam sacrilegii in violatione loci sacri, in ablatione boni ecclesiastici, in actu pervertendi verba S. Scripturae, etc. etc. Dubito tamen a sententia, quae communis videtur, recedere.

3. *Species supra enumeratae videntur infimae esse*, ita ut singulae diversas species sub se non habeant- Ratio est, quia diversi modi, quibus persona, locus vel res violatur, unam eandemque sanctitatem personae, loci vel rei violant, ideoque conveniunt secundum rationem formalem sacrilegii (S. Thom. 2. 2, q. 99, a. 3, ad 3; S. Alf. III, 34). Hinc qui v. g. violenter tractat clericum, idem specie sacrilegium committit, ac qui concumbit cum persona voto publico castitatis ligata.

4. Quoad *maiolem* vel *minorem* malitiam singulorum sacrilegiorum noto:

a) Sacrilegium personale per se gravius est sacrilegio locali, quia sanctitas loci ordinatur ad sanctitatem personae, quae in loco sacro cultum Deo exhibet: de sacrilegio *reali* idem generaliter dici nequit.

b) In singulis speciebus sunt diversi gradus secundum diversitatem personarum, locorum et rerum sacrarum. In rebus autem sacris continentur sacramenta, vasa sacra, imagines, reliquiae, ornamenta et bona ecclesiastica (S. Thom. 2. 2, q. 99, a. 3).

§ II. De sacrilegiis speciatim.

PUNCTUM I.

De sacrilegio personali.

- 613 I. Persona fit sacra ex eo quod per publicam auctoritatem deputatur ad cultum divinum. Eiusmodi sunt clerici et qui eorum privilegia participant, scilicet religiosi et religiosas eorumque novitii (can. 614, 490), pii sodales in communi viventes, de quibus tit. XVII Cod. (can. 680);

item qui votum *publicum* — sive solemne sive simplex — castitatis emisit.

II. *Sacrilegium personale committitur:*

514

1. *Violando privilegia clericorum*, quae sunt privilegium canonis, fori, immunitatis personalis et beneficii competentiae (cfr. can. 119-123). Laesio autem (licitorum privilegiorum sacrilegium continet, non ex eo quod persona sub respectu privilegii deputatur ad cultum divinum, sed ex eo quod ei ius conceditur e motivo religionis; quod est aliquid sacrum, personae annexum, ita ut persona violetur, si violetur ius.

2. *Luxuriose violando personam* (propriam vel aliam) *sacram, sive ratione voti castitatis emissi, sive ratione Ordinis maioris suscepti*: Dicitur:

a) *Personam sacram ratione voti castitatis emissi*; iam vero persona certo evadit sacra per votum castitatis *publicum*, sive solemne, sive simplex. Can. 32 quidem unice loquitur de obligatione castitatis Ordinibus maioribus annexa; sed communiter extenditur ad omnia vota *publica* castitatis a. v. etiam ad votum castitatis religiosorum. *Disputatur* de voto castitatis *privato* (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 99, a. 3, ad 3; in q. dist. 38, q. i, a. 3, quaestiunc 2, ad 1; S. Alf. III, 47). Alii affirmant censentque, corpori peculiarem sanctitatem competere eo ipso, quod per votum castitatis Deo dedicatur. Alii negant, quia eorum sententia persona, ut evadat sacra, per publicam auctoritatem ad cultum divinum deputari debet. In hac sententia violatio voti publici et privati specie differunt, quia in priori habetur verum sacrilegium, in altera aliud peccatum contra religionem, ita ut non sufficeret confiteri, se voto ligatum esse. Attamen sacrilegium carnale specie non differt, prout commissum fuit a persona voto *solemni* vel a persona voto *simplici publico* (puta religiosum votorum simplicium) ligata. Denique laesio alius voti ac castitatis sacrilegium non involvit (S. Alf. III, 47).

b) *Personam sacram ratione Ordinis maioris suscepti* (can. 132. § 1). Ordo maior susceptus sufficit, etiamsi quis in suscipiendo Ordine maiore votum castitatis exclusisset.

c) *Luxuriose violando*; porro propriam personam actus luxuriae tam internus quam externus, aliam personam solus actus externus violat.

Coroll. Sacrilegium personale carnale perpetrat: 1° Persona sacral, quae peccat contra castitatem; 2° omnis persona, quae cum persona sacra luxuriam committit; si utraque sacra est, utraque duplicis sacrilegii rea est; 3° persona sacra, quae

’. Intellige hic et in sequentibus personam sacram, sive ratione voti castitatis, sive ratione Ordinis «maioris suscepti.

cx affectu libidinis alii personae ansam praebet peccandi contra castitatem; satis probabiliter secus dicendum, si ex alio motivo procedit. Ratio est, quia affectus *absolutus* libidinis sanctitati personae specialiter repugnat, non autem satis probabiliter affectus *secundum quid*, qualom involvit actus, quo persona sacra ex alio ac libidinis motivo alicui occasionem praebet laedendae castitatis (S. Alf. III, 457).

Qui *sacerdos simul ac religiosus est*, duplici quidem titulo persona sacra dici potest; attamen peccans contra castitatem unum tantum sacrilegium carnale personale committit, quia sanctitas communicata non distinguitur duplex (S. Alf. III, 455).

PUNCTUM II.

De sacrilegio I. »π

615 I. Loca sacra ea sunt quae divino cultui fideliumve sepulturae deputantur consecratione vel benedictione quam probati liturgici libri ad hoc praescribunt (can. 1154). Porro:

1. *Huc pertinent*: 1° Ecclesiae; 20 oratoria publica; 30 oratoria semipublica, more ecclesiarum benedicta; 40 coemeteria. Locus autem sacer (saltem quatenus de sacrilegio locali sermo est) sumatur *stricte*, i. e. exclusis atrio, turri, sacristia aliisque cameris annexis, tecto, parte superiore fornicis interioris et crypta sub pavimento.

2. *Huc non pertinent*: 1° Oratoria semipublica, quae non sunt more ecclesiarum benedicta; 20 oratoria privata seu domestica.

616 II. *Sacrilegium locale committitur*:

i. Violando ecclesiam, oratorium publicum vel coemeterium ita, ut reconciliatione indigeant. Violatio autem, de qua dicimus, fit per actus infra recensendos, dummodo sint certi, notorii et in ipso loco sacro positi (can. 1172, § 1). Sint *notorii*, i. e. sive publice patrati, sive postea publici effecti. Non sufficit, ut paucis, puta tribus vel quatuor noti sint, etiamsi possint iuridice probari (VI, 364). Sint positi *in ipso loco sacro*, stricte sumpto. Actus autem, spectato can. cit., sunt:

a) *Homicidium mortaliter malum*. Hic autem notes quoad *locum*, sufficere, sed etiam requiri, ut delictum commissum sit in hominem *in loco sacro existentem*. Itaque non sufficit, ut occisor, *in loco sacro existens* aliquem extra locum sacrum consistentem occidat; sufficit vero, ut *consistens extra locum sacrum* alium in loco sacro existentem interficiat; non tamen requiritur, ut ipsa mors in loco sacro sequatur (S. Alf. VI, 364).

b) *Effusio sanguinis notabilis et graviter culpabilis*. Hic autem, ut dictum est de homicidio, denuo sufficit sed etiam requiritur, ut delictum patratum sit *in hominem consistentem in ecclesia* (S. Alf. VI, 365).

c) *Usus impii vel sordidi*, puta si cultus haereticus in loco sacro exercetur, vel hic in stabulum convertitur (S. Alf. III, 37).

d) *Sepultura sive infidelis sive excoinniunicati* post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam, exceptis secundum plures catechumenis et infante parentum, quorum saltem alteruter fidelis est (S. Alf. VI, 366).

Nota. Violata ecclesia, non ideo coemeterium, etsi contiguum, violatum censetur, et viceversa (can. 1172, § 2).

2. Violando ius asyli, quod ecclesiae (can. 1179) et oratorio publico (can. 1191, § 1) competit.¹ Ius asyli consistit in eo quod rei, qui ad ecclesiam (vel oratorium publicum) confugerint, inde non sunt extrahendi, nisi necessitas urgeat, sine assensu Ordinarii, vel saltem rectoris ecclesiae vel oratorii publici (can. cit.).

3. Infringendo vel incendendo ecclesiam, oratorium publicum, vel semipublicum more ecclesiarum benedictum.

4. Furando ex ecclesia, oratorio publico, vel semipublico more ecclesiarum benedicto, rem, quae eius custodiae commissa eiusve usui commodata est (S. Alf. III, 39).

5. Excercendo in ecclesia, oratorio publico, vel semipublico more ecclesiarum benedicto, actus profanos, qui sanctitati loci repugnant (cfr. can. 1178). Eiusmodi sunt convivia, ludi profani, negotiationes et nundinae (cfr. can. cit.); item deambulationes tempore divinorum officiorum, quae tamen non facile mortale evadunt (S. Alf. III, 36, 37; cfr. S. Thom. in epist. I ad Cor. cap. 11, lect. 4).

6. Committendo in ecclesia, oratorio publico, vel oratorio semipublico more ecclesiarum benedicto, actus peccaminosos, qui graviter sanctitati loci repugnant; cuiusmodi sunt v. g. effusio sanguinis notabilis et graviter culpabilis, utut occulta; item actus luxuriae, de quibus tamen uberius in tractatu de castitate.²

Nota I. Omnia peccata *externa* aliqua sacrilegii malitia afficiuntur, sed passim levi tantum. Peccata vero *interna* non violent loci sanctitatem, quia locum non afficiunt; attamen sacrilegii reus est, qui desiderat opus externum sacrilegum, vel de eiusmodi opere qua sacrilego delectatur (S. Alf. III, 43).

¹ De reconciliatione loci sacri violati dicitur in tract. de S. Euch. -----³. Alit censent, sacrilegium locale per eos solos actus committi, qui loci reconciliationem expostulant. Verum cum alii quoque actus sanctitati loci apprime repugnent, dicta sententia parum probanda videtur. -----⁴ * Cfr. opusculum nostrum « De virtute castitatis et de vitiis oppositis⁵, pag. 32 sq.

Nota. 2. S. C. Consist.' edixit, quaslibet proiectiones et cinematographicas repraesentationes prohibendas omnino esse in ecclesiis. »

PUNCTUM 111.

De sacrilegio reali.

617 I. Res sacra est, quae ordinatur ad cultum divinum; sive ex se ut sacramenta; sive ab Ecclesia. Ecclesia autem rem ad cultum divinum ordinat: consecratione, ut vasa sacra; benedictione constitutiva, ut vestes sacras; mera destinatione, quod fit cum bonis, quae ad dominium Ecclesiae vel loci pii pertinent (S. Alf. III, 40).

618 U. *Sacrilegium reale committitur:*

1. *Indigne tractando* res natura sua sacras vel consecratas aut benedictas. Huc referuntur: 1° Invalida vel indigna administratio et receptio sacramentorum; 2° profanatio reliquiarum (cfr. can. 1289, § 2) > altarium, imaginum Sanctorum, sacrorum oleorum etc.; 3° tactus illicitus S. Eucharistiae, vasorum sacrorum etc. (cfr. tr. de S. Euch. et can. 1306); 4° abusus S. Scripturae, eius verba torquendo ad sensum impium vel obscenum (S. Alf. III, 40).

2. *Ad usum profanum adhibendo* res natura sua sacras vel consecratas aut benedictione constitutiva benedictas (S. Alf. l. c.; cfr. can. 1150). Id tamen licitum videtur, si consecrationem vel benedictionem amiserint; quod quando fiat, exponit can. 1305.

3. *Furando res sacras*, v. g. reliquias vel bona ecclesiastica, modo haec iam ad dominium Ecclesiae pertineant; secus si solum debita, sed nondum tradita sint (S. Alf. III, 42, 45, 532).

4. *Commutando rem spiritualem cum pretio temporali*. Est sacrilegium reale, quod dicitur *simonia*; de eo autem speciatim agetur.

Coroll. Circumstantia *lentports* catenus grave peccatum sacrilegii inducit, quatenus actio ex sensu fidelium et Ecclesiae extra-ordinariam cum mysterio, quod aliquo tempore celebratur, repugnantiam involvit, ut si quis in Parasceve institueret convivium sollemnia carnibus instructa (S. Alf. III, 46, 273).

c/

SCHOLION.

De poenis contra sacrilegos.

619 Can. 2325 generatim statuit; < Qui sacrilegium perpetraverit, pro gravitate culpa ab Ordinario puniatur, salvo poenis iure statutis contra aliqua sacrilegia >; de quibus nunc dicendum est.

I. Poenae contra sacrilegium personale, sunt:

i. Qui contra praescriptum can. 120 ausus fuerit ad iudicem laicum trahere

' 10 Dec. 191- (A. A. S. 1912, p. 724).

aliquem ex S. R. E. Cardinalibus vel Legatis Sedis Apostolicac, vel Officialibus maioribus Romanae Curiae ob negotia axi eorum munus pertinentia, vel Ordinarium proprium, contrahit ipso facto excommunicationem sedi Apostolicae *speciali* modo reservatam ; — si alium Episcopum etiam mere titularem, aut Abbatem vel Praelatum nullius, vel aliquem ex supremis religionum iuris pontificii superioribus, contrahit ipso facto excommunicationem sedi Apostolicae *simpliciter* reservatam ; — demum, si non obtenta ab Ordinario loci licentia, aliam personam privilegio fori fruentem, clericus quidem incurrit ipso facto in suspensionem ab officio reservatam *Ordinario*, laicus autem congruis poenis pro gravitate culpa a proprio Ordinario puniatur (can. 2341).

2. Qui violentas manus in personam Romani Pontificis iniecerit, contrahit excommunicationem latae sententiae sedi Apostolicae *specialissimo* modo reservatam, et est ipso facto vitandus ; — qui in personam Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi, etiam titularis tantum, incurrit in excommunicationem latae sententiae sedi Apostolicae *speciali* modo reservatam ; — qui in personam aliorum clericorum vel utriusque sexus religiosorum, contrahit ipso facto excommunicationem *Ordinario proprio* reservatam, qui praeterea aliis poenis, si res ferat, pro suo prudenti arbitrio eum puniat (can. 2343)'.
'

3. Clerici in sacris constituti vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis, itemque omnes cum aliqua ex praedictis personis matrimonium etiam civiliter tantum contrahere praesumentes, incurrunt in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicac *simpliciter* reservatam — Professi votorum simplicium perpetuorum tam in Ordinibus quam in Congregationibus religiosis, itemque omnes cum aliquo ex praedictis personis matrimonium etiam civiliter tantum contrahere praesumentes, contrahunt excommunicationem latae sententiae *Ordinario* reservatam (can. 2388; cfr. can. 2359).

II. Poenae contra sacrilegium locale sunt:

1. Ecclesiae vel coemeterii violatores, de quibus in can. 1172, 1207 (n. 616), interdicto ab ingressu ecclesiae aliisque congruis poenis ab Ordinario pro gravitate delicti puniantur, (can. 2329).

2. Qui ausi fuerint mandare seu cogere tradi ecclesiasticae sepulturae infideles, apostatas a fide, vel haereticos, schismaticos, aliosve sive excommunicatos sive interdictos contra praescriptum can. 1240, § 1, contrahunt excommunicationem latae sententiae *nemini* reservatam ; sponte vero sepulturam eisdem donantes, interdictum ab ingressu ecclesiae *Ordinario* reservatum (can. 2339).

III. Poenae contra sacrilegium reale sunt:

1. Qui species consecratas abiecerit vel ad malum finem abduxerit aut retinuerit, est suspectus de haeresi ; incurrit in excommunicationem latae sententiae *specialissimo* modo Sedi Apostolicac reservatam; est ipso facto infamis, et clericus praeterea est deponendus (can. 2320).

2. Ad ordinem sacerdotalem non promotus, si Missae celebrationem simulaverit aut sacramentalem confessionem exceperit, excommunicationem ipso facto contrahit *speciali modo* Sedi Apostolicac reservatam; et insuper laicus quidem privetur pensione aut munere, si quod habeat in Ecclesia, aliisque poenis pro gravitate culpa puniatur; clericus vero deponatur (can. 2322 ;cfr. can. 2366 et 2367)'.
'

3. Usurpantes vel detinentes per se vel per alios bona aut iura ad Ecclesiam.

Romanam pertinentia, subiaceant excommunicationi latae sententiae *speciali ntodo* Sedi Apostolicae reservatae; et si clerici fuerint, praeterea dignitatibus, beneficiis, officiis, pensionibus priventur atque inhabiles ad eadem declarentur (can. 2345) — Qui alia bona ecclesiastica cuiuslibet generis per se vel per alios in proprios usus convertere et usurpare praesumpserit aut impedire ne eorundem fructus seu reditus ab iis, ad quos iure pertinent, percipiantur, excommunicationi tamdiu subiaceat, quamdiu bona ipsa integre restituerit, praedictum impedimentum removerit, ac deinde a Sede Apostolica absolutionem impetraverit; quod si eiusdem ecclesiae seu bonorum patronus fuerit, etiam iure patronatus eo ipso privatus exsistat; clericus vero, hoc delictum committens vel in eodem consentiens, privetur praeterea beneficiis quibuslibet, ad alia quaelibet inhabilis efficiatur et a suorum executione, etiam post integram satisfactionem et absolutionem, sui Ordinarii arbitrio suspendatur (can. 2346).

4. Quod si beneplacitum Apostolicum ad alienanda bona ecclesiastica ad normam can. 534, § i et 1532 requisitum, fuerit scienter praetermissum, omnes quovis modo reos sive dando sive recipiendo sive consensum praebendo, manet praeterea excommunicatio latae sententiae *nemini* reservata (can. 2347, 30).

Articulus III.

De simonia

620 I. Notio. *Simonia* dicitur a Simone Mago, qui pecunia emere dona spiritualia conatus est*. Est autem simonia commutatio sive vetita ex se, i. e. ob aequiperationem rei spiritualis cum re temporali, sive ab Ecclesia prohibita ob periculum irreverentiae erga res spirituales; quae e dicendis magis patebunt.

621 II. Divisio. Simonia distinguitur in simoniam *iuris divini* et simoniam *iuris ecclesiastici*.

i. Simonia *iuris divini*, ut iam indigitavimus, est commutatio cum pretio temporali sive rei intrinsece spiritualis, nec temporali annexae; sive rei intrinsece spiritualis et rei temporali annexae; sive rei temporalis ita rei spirituali annexae, ut res temporalis sine spirituali nullo modo esse possit (cfr. can. 727, § 1). Dicitur:

a) *Commutatio*; qua voce intelligitur omnis contractus onerosus, sive expressus, sive tacitus, i. e. ita positus, ut alter intelligat, tribui temporale sub obligatione accipiendi spirituale (can. 728; S. Alf. III, 49); si intentio alium obligandi adest quidem, sed omnino latet, habetur animus simoniacus, qui etiam dicitur simonia *mentalis* (S. Alf. III, 49). « Obligatio naturalis quaecumque, ut gratitudinis sive antidoralis, non sufficit» (S. Alf. l. c.), quia non sequitur voluntatem donatoris sed actionem ipsam; secus dicendum, si ipsa gratitudo in pactum deducitur (S. Alf.

*. Cfr. Wernz. Ius Dccr. VI, tit. 15; Vermeersch-Creusen, Epitome Iur. Can. II, η. 4-13. -----Act. VIII, 18.

III, 53). Ceterum requiritur commutatio *voluntaria et deliberata* seu libera; hinc can. 727, § 1 dicit de *studiosa voluntate* emendi vel vendendi etc.

b) *Cum pretio temporali*; quod constituere possunt: 1° *Munus a manu*, ut pecunia omnisque res pecunia comparabilis; 2° *munus a lingua*, scilicet laus, commendatio, intercessio; 3° *munus ab obsequio*, nimirum famulatus aliaque servitia temporalia (S. Alf. III, 49).

c) *Sive rei intrinsece spiritualis, nec temporali annexae*, ut sacramenta, iurisdictio ecclesiastica (S. Alf. 1. c.).

d) *Sive rei intrinsece spiritualis, et rei temporali annexae*, ut consecratio calicis, indulgentiae annexae coronis aliisque rebus (S. Alf. 1. c.).

e) *Sive rei temporalis ita rei spirituali annexae, ut temporalis sine spirituali nullo modo esse possit.*

Res temporalis potest rei spirituali esse annexa: 1° *consequenter*, «sicut ex spiritualibus dependens» (S. Thom, 2. 2, q. 100, a. 4), «ut redditus beneficiorum, qui dantur propter officium spirituale» (S. Alf. III, 49); 2° *concomitantur et intrinsece*, ut labor Missae necessario impendendus; 3° *concomitanter sed extrinsece*, ut celebratio Missae in cantu, in loco distante; 4° *antecedenter*, ut vas, cui accedit consecratio. Iam vero res temporalis tunc ita rei spirituali annexa est, ut sine spirituali nullo modo esse possit, quando ei annexa est *consequenter* aut *concomitantur et intrinsece*. Secus, cum ei annexa est *concomitanter sed extrinsece* aut *antecedenter*, ut ex exemplis allatis satis patet (S. Alf. 1. c.).

2. *Simonia iuris ecclesiastici* consistit in commutatione, quae iuri divino non repugnat, sed ab Ecclesia ob periculum irreverentiae erga res spirituales, ideoque ex eodem motivo ac simonia iuris divini, i. e. ex motivo religionis prohibetur. Huc pertinent commutationes vetitae: 1° rei spiritualis cum spirituali; 2° rei temporalis cum temporali. 3° rei temporalis, spirituali annexae, cum temporali, spirituali annexa; 4° rei temporalis cum temporali, rei spirituali annexa ita, ut res temporalis sine spirituali esse possit (cfr. can. 727, § 2; S. Alf. 1. c.).

III. Moralitas. Malitia quae specialis simoniae consistit in iniuria, 622 quam infert illi rei sacrae dignitati, qua omni rei temporali etiam pretiosissimae antecellit (S. Thom. 2. 2, q. 100, a. 1; S. Alf. III, 49). Porro:

i. *Simonia iuris divini est peccatum grave ex toto genere suo*, quia commutatio rei spiritualis — quippe quae omni re temporali longe praestantior sit — cum pretio temporali necessario gravem rei spirituali iniuriam infert. Hinc S. Petrus ad Simonem Magum: «Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri»¹ (S. Alf. 1. c.).

¹. Act. VIII, 20.

2. *Simonia iuris ecclesiastici est peccatum grave ex genere suo*, i. e. grave vel leve, prout Ecclesia actum, natura sua non simoniacum, sub gravi vel sub levi prohibet (S. Alf. III, n. 50).

623 *Coroil. I. A simonia immune est:*

i. Occasione sacrarum functionum aliquid recipere *per modum stipendii* seu titulo sustentationis. Ratio est, quia merces ita recepta non est pretium proprie dictum; siquidem non commensatur valori functionis praestitae sed necessariae sustentationi. Hinc Christus: «Dignus est operarius mercede sua»². Et Apostolus: «Nescitis, quoniam, qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt, edunt: et qui altari deserviunt, cum altari participant? Ita et Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere » ' (can. 730; S. Thom. 2. 2, q. 100, a. 2 et 3; S. Alf. III, 55).

Ex dictis consequitur: i° stipendium etiam recipi posse ab eo, qui aliunde habet unde vivat. Ex eo enim stipendium non induit rationem *pretii*. Tdeo Apostolus: «Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit, Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?» (can. 1473; S. Alf. 1. c.). 2° fas esse stipendium *exigere* seu de eo pacisci, quia qui ita agit non paciscitur de *pretio*; 3° neque simoniae reum esse, qui functiones sacras obeat *principaliter intuitu stipendii*, quia non agit intuitu mercedis *ut pretii*; peccat tamen venialiter, quia invertit ordinem spiritualia ad temporalia ordinando (S. Alf. III, 55). Pariter a simonia immunis est usus Curiae Romanae exigendi pecuniae summam occasione favoris concedendi. Ratio est, quia pecunia non exigitur titulo pretii, sed v. g. titulo onerum Pontificatus sustinendorum, compensationis pro expensis expeditionis, compensationis in commutatione votorum, poenae in dispensatione ab irregularitate culpabili vel ab impedimento ob crimen, etc. (S. Alf. III, 96).

2. Pro pretio temporali tradere instructionem in re sacra, si instructio non tendit unice ad bonum spirituale, sed etiam ad bonum temporale (v. g. ad ingenii cultum, honorem) instructi. Eiusmodi sunt instructio in catechesi vel theologia, consilium doctrinale. Secus si unice ad bonum spirituale ordinatur, ut consilium spirituale (S. Alf. III, 94; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 100, a. 3, ad 3).

3. Dare rem temporalem pro re temporali, quae *antecedenter* annexa est rei spirituali, v. g. pro calice consecrato, dummodo pretium non au-geatur propter annexam rem spiritualem (can. 730).

4. Dare vel promittere temporale *sub spe, etiam manifestata*, reci-

¹ Scilicet ei qui laborat in commodum alterius ex ipso iure naturae debetur merces qua sustineatur, idque etiamsi mercede non indigeat. -----'. Luc. X, 7. -----'. i Cor. IX, 13, 14-----\ i Cor. IX, 7.

piendi spirituale vel *co fine, etiam manifestato*, ut spirituale recipias; et vice versa. Ratio est, quia non habetur vera conventio.

Hinc licet v. g. pauperi dare pecuniam, ut oret pro te. Si vero intercedat pactum explicitum vel implicitum, habetur simonia. Intercedit autem pactum implicitum, si donans habet intentionem obligandi donatarium, eaque intentio per circumstantiam manifestatur; ut si aliquis pauper aliquid temporale sat magni momenti donat sub spe recipiendae rei spiritualis: haec circumstantia nata est in mente accipientis insinuare obligationem strictam, si accipiens nihil retribuere potest nisi spirituale. Si adest intentio latens obligandi donatarium, saltem animus simoniacus adest (S. Alf. III, 49, 51, 53; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 1000, a. 3, ad 2). Eadem valent, si datur vel promittitur temporale alteri, ut ille praestet rem spiritualem *in sut ipsius commodum*, puta donum adolescenti, si sacramenta frequentet (S. Alf. III, 59; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 100, a. 3, ad 4). Alii censent, in casu ne tunc quidem simoniam haberi, cum donans intendit alteri strictam obligationem imponere. Ratio allegatur, quia donatarius non obligatur, ut donatori aliquid tradat, sed tantum, ut sibi consulat; quod ipsis non videtur simoniacum.

5. Vendere ius sepulturae in loco honoratiori; venditur enim res temporalis (S. Alf. III, 71).

Coroll. II. Simonia iuris divini est:

624

1. Augere pretium rerum ob earum consecrationem, benedictionem vel ob indulgentias adnexas (can. 730, 1539, § 1).

2. Pretio temporali sibi comparare collationem beneficii.

Disputatur, num idem dici possit de eo, qui pretio temporali sibi comparet praesentationem vel intercessionem apud superiorem. Porro affirmandum videtur quia qui emit praedicta per pecuniam, parat sibi viam ad spirituale obtinendum, ideoque moraliter loquendo pretio temporali sibi comparat vel comparare conatur ipsum beneficium'. Licet tamen re temporali ab iniusta vexatione se liberare, puta pecunia data efficere, ut aliquis desistat a calumniis, quibus ipsum apud Episcopum criminatur. Vexationis enim liberatio est quid temporale (S. Alf. III, 99, 100; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 100, a. 2, ad 5). Pariter licitum videtur, deficiente alio sacerdote, et gravi causa accedente, pecuniam dare sacerdoti, qui secus nolit sacramentum ministrare, modo tamen pactum strictum non incatur; quia intendi potest donatio et peccatum sacerdotis permitti (S. Alf. III, 103, q. 5°).

3. Pro *collatione* beneficii recipere (exigere) compensationem temporalem. Idem secundum dicta sub 2 dicendum videtur de eo, qui pro procuratione beneficii compensationem temporalem recipit (exigit).

Coroll. III. Simonia saltem iuris ecclesiastici est:

625

i. Imponere deductiones ex fructibus, compensationes ac solutiones,

'. Eiusmodi praesentatio, si non sit simonia iuris divini, saltem simonia iuris ecclesiastici dici «lebet (cfr. can. 1465, § 2).

a clerico in actu provisionis beneficii faciendas, quae collatori, patrono aliisque cedant (can. 1441)

2. Admittere dimissionem beneficii in commodum aliorum vel sub aliqua conditione, quae ipsam beneficii provisionem aut reddituum erogationem attingat (cfr. can. 1486).

3. Beneficia permutanda inaequalia compensare reservatione fructuum aut praestatione pecuniae seu cuiusque rei pretio aestimabilis (cfr. can. 1488, §1).

4. Permutare beneficium contra praescriptum can. 1487 vel 1488, § 2.

5. Loco stipendiorum collectorum vel receptorum tradere cum lucro merces ei, cui Missae dicendae committuntur (cfr. can. 827).

6. Stipendia collecta vel recepta transmittere, retenta parte stipendii pro labore impenso (cfr. can. 840). Licet retinere id tantum quod pro expensis administrationis et transmissionis necessarium est.

626 *Coroll. IV. Dubium est, vel saltem disputatur, num sit simonia:*

1. *Occasione rei spiritualis praestitae petere sive stipendium seu emolumentum temporale prohibitum, sive stipendium seu emolumentum temporale supra taxant statutam* (cfr. can. 463, 552, § 2; 695; 723, 50; 736; 879, 2; 1056; 1181; 1235; 1303; 1507). Iam vero videtur deesse simonia tam iuris divini, quam iuris ecclesiastici.

a) *Videtur deesse simonia iuris divini.* Plures contrarium propugnant, quia, deficiente titulo iusto sive stipendii sive excessus stipendii, restat, ut exigantur tanquam *pretium* rei spiritualis praestitae. Sed dicendum videtur, exigi in casu priori *stipendium* prohibitum, in casu altero *stipendium* iusto maius, potius quam *pretium* rei spiritualis. Verbo: non necessario habetur comparatio rei spiritualis cum temporali.

b) *Deesse videtur simonia iuris ecclesiastici,* quia non commutatur neque res spiritualis cum spirituali, neque res temporalis cum temporali; neque res temporalis, spirituali annexa, cum temporali, spirituali annexa; peccaret tamen clericus atque ad restitutionem teneretur (Cfr. can. 463, § 2).

2. *Occasione rei spiritualis praestitae exigere compensationem pro labore extrinseco iusto maiorem.* Porro videtur deesse simonia. Plures contrarium defendunt, quia, deficiente iusto titulo excessus compensationis, dictus excessus exigitur tanquam *pretium ministerii sacri*. Verum

1. P. C. respondit, recurrentum esse in singulis casibus, si Episcopus velit in collatione paroeciarum non reservatarum imponere pro una vice tantum moderatam taxam favore seminarii, etiam si paroecia de qua, obnoxia sit tributo huic Instituto solvendo (16 Oct. 1919 A. A., S. 1919, p. 476, ad ibi.

potius exigitur pretium iusto maius *rei temporalis*, quam pretium *rei spiritualis*.

3. *Vendere coronas aliasvc res, indulgentiis ditatas; item publicae venditioni exponere sacram supellectilem benedictam aut consecratam.* Aliqui praedicta pro simonia iuris ecclesiastici habent, etiamsi pretium non augeatur propter annexam rem spiritualem. Ita autem censent, quia ista pro prohibitis habent; verum prohibitio non probatur, quamvis indulgentiae cessent, cum coronae aliaevc res vendantur (can. 924, § 2), et sacra supellex publicae venditioni exposita benedictionem aut consecrationem amittat (can. 1305, § 1, 20).

4. *Denique disputatur, quatenus occasione ingressus in religionem simonia committi possit.* Iamvero licet dare vel accipere aliquid: 1° titulo *eleemosynae spontaneae*; 2° titulo *dotis* in monasteriis Monialium, etiam opulentis; item in religionibus religiosarum votorum simplicium, ad normam constitutionum (can. 547); 3° titulo *sustentationis* pro tempore *postulatus* et *novitiatus*, modo id constitutionibus vel expressa conventionione caveatur (can. 570, § 1). Idem licitum est pro reliquo tempore, si monasterium sit *egens*; nam ex una parte illud olim communiter pro licito habebant (S. Thom. 2. 2, q. 100, a. 3, ad 4; S. Alf. III, 91); ex altera parte aegre admittitur, novum ius, si reliquum tempus excludat, ita urgendum esse, ut etiam ad positam hypothesim extendi debeat. Si vero monasterium *opulentum* sit, *disputatur*, tum utrum necne sit simonia dare vel accipere aliquid titulo sustentationis; tum utrum sit simonia iuris divini an ecclesiastici. Iam vero non videtur esse simonia iuris divini, bene vero iuris ecclesiastici. Dixi :

a) *Non videtur esse simonia iuris divini*, quia nec emitur res spiritualis, nec res temporalis ita rei spirituali annexa, ut sine spirituali nullo modo esse possit. *Non emitur res spiritualis*, ut patet; emitur enim sustentatio, quae est res temporalis. *Non emitur res temporalis ita rei spirituali annexa, ut sine spirituali nullo modo esse possit*; ius enim ad sustentationem manifeste esse potest sine professione i. e. sine re spirituali; notes etiam, dubium esse, num professio religiosa ius strictum ad sustentationem secum ferat.

b) *Videtur esse simonia iuris ecclesiastici*; nam Codex èt diserte dicendo de tempore postulatus et novitiatus, èt addendo, etiam pro isto tempore nihil exigi posse nisi constitutiones vel expressa conventio illud caveant, videtur excludere vel pro excluso habere tempus professionem subsequiturum. Si autem excluditur, utique excluditur ob periculum irreverentiae erga rem spiritualem, scilicet professionem, ideoque, spectato can. 727, § 2, habetur simonia iuris ecclesiastici.

627 IV. **Effectus simoniae.** i. Contractus simoniacus et, si simonia committatur circa beneficia, officia, dignitates, subsequens provisio omni vi caret, licet simonia a tertia persona commissa fuerit, etiam inscio proviso, dummodo hoc non fiat in fraudem eiusdem provisi aut eo contradicente. Quare:

a) Ante quamlibet iudicis sententiam res simoniace data et accepta, si restitutionis sit capax nec obstet reverentia rei spirituali debita, restitui debet, et beneficium, officium, dignitas dimitti'. »

b) Simoniace provisos non facit fructus suos; quod si cos bona fide perceperit, prudentiae iudicis vel Ordinarii permittitur fructus perceptos ex toto vel ex parte eidem condonare.

2. Renuntiatio officii ecclesiastici simoniace facta, irrita est ipso iure (can. 185).

3. Beneficia, quae invalide ob simoniae vitium collata fuerunt, sunt reservata Sedi Apostolicae, quamquam vacanti (can. 1435, § 1, 30).

4. Beneficium simoniace collatum non obtinetur per praescriptionem, qua alia beneficia invalide recepta obtinentur (can. 1446).

5. Praesentatio, labe simoniaca infecta, est ipso iure irrita, et etiam institutionem forte subsecutam irritam reddit (can. 1465, § 2).

6. Ius patronatus exstinguitur, si patronus ius patronatus simoniace in alium transferre attentaverit (can. 1470, § I, 6°).

7. Actio criminalis contra simoniam per decennium proponi potest (can. 1703, 3°).

628 V. **Poenae statutae.** 1. Delictum perpetrantes simoniae in quibuslibet officiis, beneficiis aut dignitatibus ecclesiasticis;

a) Incurrunt in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservatam.

b) Ipso facto privati in perpetuum manent iure eligendi, praesentandi, nominandi, si quod habeant.

c) Si clerici sint, praeterea suspendantur (can. 2392).

2) Omnes, etiam episcopali dignitate aucti, qui per simoniam ad ordines scienter promoverint vel promoti fuerint aut alia sacramenta ministraverint vel receperint, sunt suspecti de haeresi; clerici praeterea suspensionem incurrunt Sedi Apostolicae reservatam (can. 2371).

SCHOLION.

De cultu coelicolarum, imaginum et reliquiarum.

629 I. **Cultus coelicolarum.** 1. Beatae Mariae Virgini debetur cultus hyperduliae; aliis cum Christo in coelo regnantibus cultus duliae (can. 1255 § i; n. 400).

2. Cultu *publico* eos tantum Dei servos venerari licet, qui auctoritate Ecclesiae inter Sanctos vel Beatos relati sint (can. 1277, § 1).

3. Sancti coli possunt ubique et quovis actu eius generis (i. e. duliae)

*. Electio S. Pontificis utut simoniace peracta valet, nimirum ut practextfts impugnandi valorem praecaveatur (Const. Pii X *Pacante sede apostolica*. n. 79).

cultus; Beati vero non possunt, nisi loco et modo quo Romanus Pontifex concesserit (can. 1277, § 2). Servis Dei aequipollenter beatificatis' iidem concedi possunt actus publici cultus, quibus honorari consueverint formaliter beatificati (can. 2135).

4. Laudabiliter quoque, servatis servandis, Sancti nationum, dioecesium, provinciarum, confraternitatum, familiarum religiosarum aliorumque locorum et moralium personarum eliguntur et, accedente confirmatione Sedis Apostolicae, constituuntur Patroni; Beati non item, sine peculiari eiusdem Sedis Apostolicae induito (can. 1278).

Nota 1. Publicato decreto, quo nomine Summi Pontificis authentice declaratur, Servi Dei virtutes omnes in gradu heroico vel martyrium bene esse probata, publicato isto decreto, inquam, Servus Dei nuncupari potest *venerabilis*; qui tamen titulus nullam publici cultus permissionem importat (can. 2115).

Nota 2. Servum Dei, cuius causa introducta tantum est, *venerabilis* titulo decorari prohibitum est; et caveant postulatores ne occasione introductionis causae quidquam fiat in honorem Servi Dei, quod publicum cultum redoleat (can. 2084, § 2).

II. Cultus imaginum. Sacris quoque... imaginibus veneratio et cultus 630 debetur relativus personae, ad quam... imagines referuntur (can. 1255, § 2). Attamen:

1. Nemini liceat in ecclesiis, etiam exemptis, aliisve locis sacris ullam insolitam ponere vel ponendam curare imaginem, nisi ab Ordinario loci sit appobata (can. 1279 § 1). Advertas i° solum quaestionem esse de imaginibus insolitis; 2° solum prohiberi, quominus imagines insolitae in *loco sacro* exponantur, nisi sint ab Ordinario loci approbatae. Quoad Ordinarium loci statuitur: Ordinarius sacras imagines publice ad fidelium venerationem exponendas ne approbet, quae cum probato Ecclesiae usu non congruant (can. 1279, § 2). Nec unquam sinat, in ecclesiis aliisve locis sacris exhiberi falsi dogmatis imagines vel quae debitam decentiam et honestatem non praeseferant, aut rudibus periculosi erroris occasionem praebeant (can. 1279, § 3).

2. Si imagines, publicae venerationi expositae, sollemniter benedicantur, haec benedictio Ordinario reservatur, qui tamen potest eam cuilibet

'. Aequipollenter beatificati dicuntur illi Servi Dei, quorum causa beatificationis processit per viam extraordinariam casus excepti seu cultus. Per hanc extraordinariam viam proceditur, quando probari intenditur, aliquem Servum Dei in possessione publici et ecclesiastici cultus versari, (can. 2000 § 1 et 2). Talis processus admittitur pro iis servis Dei, qui post pontificatum Alexandri III et ante tempus, a constitutione Urbani VIII *Coelestis Hierusalem* anno 1634 praefixum (td est ante annum 1534), ex tolerantia cultum habuerunt (can. 2135). Processu rite peracto ad normam Iuris (can. 2125-2184) et confirmato cultu per decretum Romani Pontificis, Servus Dei habendus est aequipollenter beatificatus (can. 2834). (Acrtys-Damen, I, n. 44, nota).

sacerdoti committere (can. 1279, § 4). Dicitur *Ordinario*, hinc etiam v. g. superiori maiori in sua ecclesia exempta dicta benedictio competit.

3. Imagines pretiosae, idest vetustate, arte aut cultu praestantes, in ecclesiis vel oratoriis publicis fidelium venerationi expositae, si quando reparatione indigeant, nunquam restaurentur sine dato scriptis consensu ab Ordinario; qui antequam licentiam concedat, prudentes ac peritos viros consulat (can. 1280).

4. Insignes... imagines pretiosae itemque aliae... imagines, quae in aliqua ecclesia magna populi veneratione honorentur, nequeunt valide alienari neque in aliam ecclesiam perpetuo transferri sine Apostolicae Sedis permissu (can. 1281, § 4).

Nota. Nisi censura ecclesiastica praecesserit, ne edantur etiam a laicis imagines sacrae quovis modo imprimendae, sive preces adiunctas habeant, sive sine illis edantur (can. 1385, § I, 30). Ipso autem iure prohibentur imagines quoquo modo impressae Domini Nostri Iesu Christi, Beatae Mariae Virginis, Angelorum atque Sanctorum vel aliorum Servorum Dei ab Ecclesiae sensu et decretis alienae (can. 1399, 12°).

631 III. Cultus reliquiarum. Sacris quoque reliquiis... veneratio et cultus debetur relativus personae ad quam referuntur (can. 1255, § 2). Ceterum observes :

i. *Quoad modum colendi*, a) Publico cultu eae solae reliquiae in ecclesiis. quamquam exemptis, honorari possunt, quas genuinas esse constet authentico documento alicuius S. R. E. Cardinalis vel Ordinarii loci, vel alius viri ecclesiastici cui facultas *authenticando* induito apostolico sit concessa. Vicarius Generalis nequit, sine mandato speciali, reliquias authenticas edicere (can. 1283). Adhaec :

a) Locorum Ordinarii reliquiam, quam certo non esse authenticam norint, a fidelium cultu prudenter amoveant (can. 1284).

b) Sacrae reliquiae, quarum authenticitatis documenta ob civiles perturbationes vel ob alium quemlibet casum interierint, publicae venerationi ne exponantur, nisi praecedat indicium Ordinarii loci, non autem Vicarii Generalis sine mandato speciali. Reliquiae tamen antiquae in ea veneratione qua hactenus fuerunt, sunt retinendae, nisi in aliquo peculiari casu certis argumentis constet eas falsas vel suppositicias esse (can. 1285).

c) Locorum Ordinarii ne sinant, maxime in sacris concionibus, libris, ephemeridibus vel commentariis fovendae pietati destinatis, ex meris coniecturis, ex solis probabilibus argumentis vel praeiudicatis opinionibus. praesertim verbis ludibrium aut despectum sapientibus, quaestiones agitari de sacrarum reliquiarum authenticitate (can. 1286).

2. *Quoad custodiam*, a) Insignes' Sanctorum vel Beatorum reliquiae nequeunt in aedibus vel oratoriis privatis asservari, sine expressa Ordinarii loci licentia. Reliquiae non insignes debito cum honore etiam in domibus privatis servari pieque a fidelibus gestari possunt (can. 1282).

b) Rectores ecclesiarum, ceterique ad quos spectat, sedulo invigilent ne sacrae reliquiae ullo modo profanentur, neve hominum incuria pereant, vel minus decenter custodiantur (can. 1289, § 2).

3. *Quoad expositionem*. Reliquiae, cum exponuntur, in thecis seu capsis clausae et obsignatae sint oportet. Reliquiae sanctissimae Crucis nunquam in eadem theca cum reliquis Sanctorum publicae venerationi exhibeantur, sed propriam thecam separatam habeant. Beatorum reliquiae, sine peculiari induito, in processionibus ne circumferantur, neve in ecclesiis exponantur, nisi ubi eorum officium et Missa celebretur ex Sedis Apostolicae concessione (can. 1287).

4. *Quoad alienationem*, a) Insignes reliquiae...itemque aliae reliquiae, quae in aliqua ecclesia magna populi veneratione honorentur, nequeunt valide alienari neque in aliam ecclesiam perpetuo transferri sine Apostolicae Sedis permissu (can. 1281, § 1).

b) Sanctissimae Crucis reliquiae, quas in cruce pectorali Episcopus forte defert, ecclesiae cathedrali, ipso defuncto, cedunt, Episcopo successori transmittendae, et si defunctus pluribus praefuerit dioecesibus, ecclesiae cathedrali dioecesis in cuius territorio supremum diem obiit aut, si extra dioecesim mortuus est, ex qua ultimo discessit (can. 1288).

c) Sacras reliquias vendere nefas est; adeoque Ordinarii locorum, vicarii foranei, parochi aliive curam animarum habentes, sedulo caveant ne sacrae reliquiae, praesertim sanctissimae Crucis, occasione maxime hereditatum aut alienationis acervi bonorum, veneant, neve in acatholicorum manus transeant (can. 1289, § 1). Id tamen non prohibet, quominus res, quae nec ad corpus Sancti pertinet nec ad cultum publicum legitime destinata est, vendatur, non *qua reliquiae*, sed qua plus minusve pretio dignae, puta autographum.

Nota. Qui falsas reliquias conficit, aut scienter vendit, distribuit vel publicae fidelium venerationi exponit, ipso facto excommunicationem Ordinario reservatam contrahit (can. 2326).

'. Insignes Sanctorum vel Beatorum reliquiae sunt corpus, caput, brachium, antibrachium, cor, lingua, manus, crus aut illa pars corporis in qua passus est martyr, dummodo sit integra et non parva (can. 1281, § 2).

Pars II.

De II praecepto Decalogi.

Hoc praeceptum respicit honorem, Deo per *verba* exhibendum. Verbis autem maxime honoratur per laudem, votum, iuramentum et adiurationem. Hinc agemus *primum* de laude, *deinde* de voto, *tum* de iuramento, *denique* de adiuratione.

SECTIO I.

De laude.

(S. Thom. 2. 2, q. 91 ; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 121-132;
Hom.Apost. tr. 5, η. 1-11).

632 *Laus* est excellentiae Dei honorifica enuntiatio. De laude autem valent, quae de adoratione diximus, nempe ei, ut sit verus actus religionis, iungi debere actum internum, quo Dei excellentiam mente et corde honoramus, quique laus mentis vel laus cordis vocari solet.

Dicemus *primum* brevissime de utilitate et modis laudandi, *deinde* de peccato maxime ei opposito i. e. de blasphemia.

CAPUT I.

De utilitate et modis laudandi Deum.

633 I. Laus non tantum utilis est, quia per eam Deum colimus cum anima tum corpore, sed ideo quoque, quia per eam nosmetipsos atque proximum in maiorem instigamus devotionem.

« Verbis, ita S. Thomas, *alia* ratione utimur ad Deum, et *alia* ratione ad hominem; ad hominem enim utimur verbis, ut conceptum nostri cordis, quem non potest cognoscere nisi verbis nostris, ei exprimamus; et ideo laude oris ad hominem utimur, ut vel ei vel aliis innotescat, quod bonam opinionem de laudato habemus; ut per hoc et ipsum qui laudatur ad meliora provocemus, et alios, apud quos laudatur, in bonam opinionem et reverentiam et imitationem ipsius inducamus; sed ad Deum verbis utimur, non quidem ut ei, qui est inspector cordium, nostros conceptus manifestemus, sed ut nos ipsos et alios audientes ad eius reverentiam inducamus: et ideo necessaria est laus oris, non quidem propter Deum, sed propter ipsum laudantem; cuius affectus excitatur in Deum ex laude ipsius» (2. 2, q. 91, a. 1).

II. Laus tam locutione quam cantu fieri potest.

De cantus utilitate ita S. Thomas: < Laus vocalis ad hoc necessaria est, ut affectus hominis provocetur in Deum, et ideo quaecumque ad hoc utilia esse possunt,

Cf. Suarez, De virtute et statu religionis; Bouquleón, De virtute religionis; Dignant, De virtute religionis (Theol. Brugensis); VermEERSCH, De virtute religionis et pietatis; Wirthmüller, Die Tugend der Religion.

in divinas laudes congruenter assumuntur: manifestum est autem, quod secundum diversas melodias sonorum animi hominum diversimode disponuntur; ut patet per Philos, in S. Polit, (cap. 5, 6 et 7) et per Boetium in prol. musicae (seu lib. I, cap. 1); et ideo salubriter fuit institutum, ut in divinas laudes cantus assumerentur, ut animi infirmorum magis provocarentur ad devotionem; unde Augustinus dicit in 10. Confess, (cap. 33).: « Adducor cantandi consuetudinem approbare in Ecclesia, ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat» (2. 2, q. 91, a. 2).

CAPUT II.

De peccato laudi maxime opposito seu de blasphemia*.

I. Notio. *Blasphemia* definiri solet: Locutio contumeliosa in Deum. 634
Dicitur:

1. *Locutio*, i. e. *significatio* contemptus seu vilipensionis Dei; in qua significatione malitia blasphemiae essentialiter sita est. Nomine autem locutionis veniunt cogitationes (locutio interna seu mentalis)*, verba et scriptura (locutio verbalis), actiones seu gestus et facta (locutio realis), ut si quis ex ira in Deum dentibus infrendet: quae omnia possunt esse *significativa* contemptus Dei (S. Alf. III, 125).

2. *Contumeliosa*; scilicet requiritur locutio significans *contemptum* seu vilipensionem Dei. Ceterum ad subiectivam malitiam non requiritur, ut quis procedat ex formali intentione inferendi contumeliam, sed sufficit, ut sciat et satis advertat, locutionem esse contumeliosam, et nihilominus eam admittat (S. Alf. III, 124).

3. *In Deum*; nimirum locutio, ut sit blasphema, debet significare contemptum *Dei* seu inhonorare *Deum*, idque sive immediate sive mediate in creaturis; quod posterius quando fiat, mox exponemus. Ceterum Deus dehonestatur tum negando quod Ei convenit; tum attribuendo aliquid creaturae, quod soli Deo proprium est; tum Deum tractando per modum indignantis, deridentis, provocantis (S. Thom. 2. 2, q. 13. a. 1; S. Alf. III, 121).

Differt blasphemia: 1^o a vana usurpatione divini nominis; quae quidem adversatur levcentiae Deo debitae, sed non significat contemptum Dei, 2^o a sacrilegio, quod importat quidem indignam tractationem rei, personae vel loci sacri, sed non necessario significat contemptum sacri et consequenter Dei, ut si quis furatur rem sacram. Casu quo sacrilegium etiam significaret contemptum sacri, accederet malitia blasphemiae, ut si res sacra *contumeliose* tractaretur.

*. Cfr. WaffelaeT, Confessarius rite institutus ad impugnandam blasphemiam; Aertnys, De imprecatione «Deus damnet»; Brahm, Dissertatio de formula: G. v. d., Deus damnet me». ----- *. Dicitur a S. Thoma *blasphemia cordis* (2. 2, q. 13, a. 1).

Id dignoscendum, num locutio sit contumeliosa in Deum, attendantur: i^o Vis verborum; 2^o modus ea proferendi et adiuncta; scilicet fieri potest, ut verba aliave signa, quae ex se non involvunt contumeliam, contumeliosa evadant, si proferantur v. g. ex ira in Deum vel ex animo Illum provocandi; 3^o aestimatio communis sive in aliqua regione sive in loco particulari. Nimirum quamvis aestimatio communis sive in aliqua regione sive in loco particulari passim respondeat sensui, quem verba secundum *etymologiam* et *nativam significationem* habent, contingere tamen potest, ut aestimatio communis verbis sensum contumeliosum attribuat, quem ex se non habent, et vice versa. Hinc etiam possunt esse locutiones, quae in uno loco sensum blasphemiae habent, non autem in alio. Praeterea notes, verba blasphema sensum non amittere ideoque constituere veram blasphemiam, etiamsi *fictè* proferantur. Amittunt vero verba sensum blasphemum, si *narrative* vel *instruunt causa* enuntiantur. *locus* sensum locutionis ita mutare potest, ut desinat esse contumeliosa, atque solum relinquatur aliqualis vel etiam nulla in Deum irreverentia (S. Alf. III, 124).

« *In dubio*, an aliqua (locutio) sit vel ne blasphemia, minime ut blasphemia est sumenda » (S. Alf. III, 129). Pariter locutio, quae duplicem sensum habet, unum blasphemum alterum non blasphemum, per se et practice non habeatur pro blasphemia.

635 II. Divisio. Blasphemia distinguitur:

I. In *directum* seu immediatam et *indirectam* seu mediatam, prout Deus immediate in se vel mediate in creaturis inhonoratur. *Haec altera* habetur, quando contumelia fit in creaturas, quae specialem relationem habent ad Deum; itaque locum habet:

a) Quando contumelia fit in creaturas, quae ex se ordinem dicunt ad Deum, et per se ita considerantur, ut Angeli, Sancti et res sacrae. Possunt tamen abstractive considerari non qua sancti, sed ut quidam homines fuerunt in terra; ut « si sanctos Crispinum et Crispinianum voces sutores, Ioannem et Paulum eunuchos » (S. Alf. III, 125); quo casu non habetur blasphemia, sed peccatur contra *duliam*; leviter, si ex ioco, graviter « si contemptim vel ex odio aut indignatione contra Sanctos haec dicas » (S. Alf. I. c.). *Non habetur blasphemia*, quia in casu contumelia non redundat in Deum; *peccatur contra duliam*, quia nequit efficaciter abstrahi a dignitate Sanctis intrinseca.

b) Quando contumelia fit in creaturas, quae quasi sponte considerantur cum relatione ad Deum, quamvis facilius ab ea relatione abstrahi possit. Eiusmodi sunt anima', coelum, universus orbis.

'. Non autem *mortui*, nisi ex intentione maledicentium contumelia fiat in animas sanctas in purgatorio detentas; quod locum non habet. Dixi *non mortui*, quia vox *mortuus* de se non explicite dicit animas, sed homines defunctos; hinc maledicere mortuis non est blasphemia (S. Alf. III, 130).

c) Quando contumelia fit in creaturas, cum explicita consideratione relationis carum ad Deum; ut si maledicatur rebus tanquam a Deo imperatis, vel addito verbo *Dei*, n. g. *Maledicta sit pluvia Dei*. In casibus expositis contumelia in creaturam necessario redundat in Ipsum Deum (S. Alf. III, 129).

2. In *simplicem*, *haereticalem* et *imprecativam*, prout mere contumeliam in Deum continet, vel etiam sive veritatem a Deo revelatam negat, sive Deo rebusve, ex se vel ex positiva consideratione ad Deum relatis, malum optat.

3. In *directe* et *indirecte intentam*, prout quis *formaliter* vult inhonorare Deum, vel *sine* formali ista intentione blasphemat. Patet autem, eam intentionem non requiri ad peccatum; sufficit enim volitio obiecti, cuius malitia cognoscitur.

III. Moralitas. 1. *Blasphemia est peccatum grave ex toto genere suo*, 636 ita ut solum veniale fieri possit ob imperfectionem actus seu defectum advertentiae. Patet enim, blasphemia semper contineri gravem in Deum irreverentiam. Quoad defectum advertentiae observes?

a) Eiusmodi defectus saepe excusat eos, qui èt non solent blasphemare (vel saltem consuetudinem blasphemandi retractaverunt), èt ex subito motu blasphemiam proferunt. Idem dicendum de iis, qui non advertentes ad sensum blasphemum, pronuntiant impatientiae formulas ut: *Deus mei oblitus est*; *Immerito Deus mihi ea infligit* (S. Alf. III, 129).

b) Consuetudo blasphemandi saepius non impedit, quominus quis sufficienter ad malum advertat. Accedit quod consuetudinarius, qui sese emendare non conatur, in causa culpabilis est.

2. *Blasphemia immediata et mediata indentur specie non differre*. Nam eiusdem difformitatis moralis videntur contumelia, quae immediate Deo infertur, ac ea, quae in Ipsum redundat, qualis est mediata.

3. *Quamvis amnes blasphemiae qua tales eiusdem speciei sint, saepe tamen accedit circumstantia, quae novam speciem addit*; ut si quis blasphemat ex odio in Deum, vel haeresim profert. Quin etiam sunt, qui censeant, omnem blasphemiam, etiam non haereticalem, opponi professioni fidei; quod tamen non patet (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 13, a. 1).

4. Denique *disputatur*, num contumelia in Sanctos praeter blasphemiam etiam peccatum contra *hyperduliam* vel *duliam* contineat. Porro S. Alfonsus alique auctores contra alios sententiam negantem pro satis probabili habent, quia « ii qui-blasphemant Sanctos, verius (communiter loquendo) eos iniuria afficere intendunt, non ob praecisam pro-

priamque ipsorum excellentiam, sed quatenus ad Deum mediate referuntur » (S. Alf. III, 132)|

637 IV. Locutiones diversae. 1. Locutiones *corruptae* remanent blasphemae, prout sequitur:

a) Si corruptio solum *grammaticalis* est, ita ut secundum communem aestimationem sensus non mutetur, blasphemae remanent.

b) Si corruptio *substantialis* est, ita ut secundum aestimationem communem sensus vere mutetur, non remanent blasphemae.

Hinc etiamsi admitteretur, blasphemam esse locutionem Nccrlandicam *God verdoem me, vel: God verdom me*, tamen blasphemiae non essent v. g. *pot verdom me, God doorie*; neque, etiamsi pro blasphemia haberentur *Sacré nom de Dieti, Mille noms de Dieu*, blasphemiae forent *Sacré nom, Mille noms*; neque blasphemia est Mort-bleu. |

c) Si corruptio *aequivoca* est — v. g. *Farni (je renie) Dieu* — blasphemia practice censetur abesse, nisi aestimatio communis sensum blasphemum locutioni corruptae attribuat.

2. Blasphemia est: i^o dicere: *Velit nolit Deus, hoc faciam. — Maledictus Deus. — Pereat Deus. — Utinam Deus non esset.* 20 cum contemptu aut indignatione contra Deum nominare attributa divina, v. g. *Vah! Dei bonitas! Vah! Dei iustitia!*; quo spectat blasphemia ludaeorum: *Ave, Rex Judaeorum*, et illa Iuliani apostatae: *Vicisti Galilae!* 30 dicere -. *Perdant te Sacramenta*, cum ea non ad perdendum, sed unice ad salvandum hominem a Deo data sint. — *Non est blasphemia*, si quis ex ira aut indignatione, non contra Deum, sed contra hominem vel iumentum nude profert verba sacra: *Mors Dei! Mille Dii! Mille sacramenta!* *Sacramentum* *

3. *Disputatum* fuit de locutione Gallica: *Sacré nom de Dieu*, cui aequiparatur illa; *Sacré Dieu*. Porro vox *sacré*, spectata nativa vocis significatione, potius *sanctum* quam *exsecrabile* significat. At ex usu et aestimatione communi, quum in ira proferebatur, in malam partem accepta fuit. Verum anno 1912 Episcopi Belgici nativam significationem restituere conati sunt: quod prospere cessisse vel paulatim cessurum esse suspicari licet. A fortiori, practice saltem, pro blasphemia haberi nequeunt locutiones acquivoce corruptae: *Sacré dié, Sacré diu* vel *dic*.

4. *Quid* de locutione *Deus damnet me*⁴? Haec utique gravem imprecationem involvit, ideoque, si serio fieret, grave peccatum foret. Prae-

' . Si quis tamen contumeliam inferret Sanctis tam qua talibus quam non qua talibus seu quatenus fuerunt homines in terris, adessent blasphemia et peccatum contra duliam (n. 635). ----- Germanice: *Tausend Sacrament*. ----- Cfr. *Coli, thuy*. 1912, p. 192. ----- ' . Nccrlandice: *God verdom me*.

terca certo blasphema est, si proferatur Deum *provocando*. Secus disputatur. Affirmant Cornelisse', Dcrksen et alii. Negant Aertnys', Lehmkuhr, Brahm, Eorstmann' et alii, eamque sententiam in litteris anno 1903 Episcopi Belgici amplexi sunt. Porro sententia haec benignior nobis satis probabilis est, quia argumenta hucusque ab adversariis allata vi destituta videntur, vel satis debilitari possunt.

Arg. i. Locutio *Deus damnet me* refertur ad animam. Atqui maledictio animae est blasphemia mediata, quae scilicet redundat in Deum.

Resp. Dicta locutio refertur ad animam *explicite* vel *diserta intentione*; *nego*. Atqui blasphemia mediata tunc solum habetur, cum anima exprimitur vel diserte intenditur (S. Alf. III, 129, 130; n. 635).

Arg. 2. Locutio, de qua dicimus, continet petitionem rei, quae Deo non convenit.

Resp. Deo convenit tum salvare tum damnare. Attamen blasphemia foret dicere: *Deus damnet me innocentem*.

Arg. 3. Optare vel petere suam ipsius damnationem vi verborem dicit contemptum seu vilipensionem beatitudinis aeternae. Atque haec vilipensio redundat in ipsum Deum utpote Auctorem, Datorem, immo Obiectum nostrae beatitudinis. Habetur igitur blasphemia mediata.

Resp. Nego niai., quia optatio vel petitio damnationis ex alio motivo ac ex contemptu enasci potest; v. g. ex ira in semetipsum; hinc eo quod optatur vel petitur damnatio, non *significatur* contemptus beatitudinis: quod tamen ad blasphemiam requiritur.

Arg. 4. Optare vel petere suam ipsius damnationem vi verborum dicit contemptum seu vilipensionem Dei quatenus terribilis est: quod est blasphemia.

Resp. Nego mai., quia optatio vel petitio damnationis etiam ex alio motivo ac ex vilipensione Dei quatenus terribilis est procedere potest, v. g. ut diximus, ex ira in semetipsum: hinc eo quod optatur vel petitur damnatio, non *significatur vilipensio Dei quatenus terribilis est*.

V. Notanda. 1. Confessarius satagat novisse, quaenam locutiones in loco confessionis pro certo blasphemis habeantur. **638**

2. Assucto blasphemiiis consulatur, ut post prolatam blasphemiam statim doleat et levem poenitentiam sibi imponat, puta dicendo: Gloria Patri etc. Quandoque

‘ Theol. Mor. I, 312. ----- ’. « Sententiae a R. Adm. P. Aertnys non ita pridem rricctae religiosa defensio ». ----- ’. O. c. ----- * Cas. Conse. ’ I, 218 et 236 nota. ---- . O c.----- * Theol. mor. spec. n. 95. ----- Vox Neerlandica *vloeken* adhibetur ad significandas tam blasphemias quam maledictiones et convicia in homines et iumenta. Hinc confessarius inquirat, quid intendat pocnitens.

Formulae Nccrlandicae *God verdoeme* vel *God verdomnie* populus in maiori parte Hollandiac annectit sensum: *Deus damnet me*, qui, ut probavimus, probabiliter non est blasphemus. — In aliquibus partibus non intelligunt quod dicant, aut putant, se hisce verbis Deo maledicere; quod utique gravis blasphemia est. Porro si confessarius timet, ne pocnitens sensum falsum admittat, ipsum sensum verum edoceat. De cetero dicat, damnationem suam a Deo petere, si serio fieret, esse peccatum mortale; secus leve tantum; nihilominus pravam eiusmodi consuetudinem esse exstirpandam.

suaderi potest, ut poenitens loco blasphemiae utatur verbis corruptis aliisve acriter sonantibus, nihil tamen pravi significantibus.

SECTIO II.

De voto.¹

(S. Thom. 2. 2, q. 88; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 194-262; Horn. Apost. tr. 5. n. 21-50).

Dicemus *primum* de notione, divisione et moralitate voti, *deinde* de requisitis ad votum, *tum* de obligatione, *denique* de cessatione voti. Quibus expositis, in scholion dicemus de votis reservatis speciatim.

CAPUT I.

De notione, divisione et moralitate voti.

039 I. Notio. Votum stricte dictum est promissio deliberata ac libera Deo facta de bono possibili et meliore (can. 1307, § 1). Dicitur:

i. *Promissio*, i. e. *fidei datio*, ex qua oritur fidei obligatio; differt igitur votum a mero proposito seu voluntate aliquid faciendi, quin etiam promissio aliquid faciendi componi potest cum proposito illud non faciendi.

~

2. *Deliberata ac libera*; quae magis opportune mox exponentur.

3. *Deo facta*; promissio facta *Sanctis*, si in illis sistatur, non est votum stricte dictum seu actus latriae, sed *duliae* vel *hyperduliae*. Attamen promissiones, quae dicuntur fieri Sanctis, ut videtur, passim sunt vota stricte dicta, quia ut plurimum fiunt soli Deo in honorem Sancti, vel saltem primario ad Deum referuntur (S. Alf. III, 194; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 88, a. 5, ad 3).

4. *De bono possibili et meliore*; quae pariter mox dilucidabuntur.

II. Divisio. Votum dividitur:

1. In *publicum* et *privatum*. *Publicum* est, quod nomine Ecclesiae a legitimo Superiore ecclesiastico acceptatur; secus est *privatum*.

2. In *sollemne* et *simplex*. *Sollemne* est, quod ab Ecclesia uti tale fuit agnitum; secus est *simplex*.

3. In *reservatum* et *non reservatum*. *Reservatum* est, cuius dispensationem sola Sedes Apostolica concedere potest; secus est *non reservatum*.

4. In *personale*, *reale* et *mixtum*, prout actio voventis, vel res aliqua, vel utrumque simul (v. g. eleemosyna a vovente elargienda) promittitur.

¹. Cfr. Kirchberg, De voti natura, obligatione, honestate.

5- In *explicitum* et *implicitum*, prout propriis terminis emittitur, vel continetur in alio actu aut voto, eive annexum censetur.

6. In *perpetuum* et *temporaneum*.

7. In *absolutum* et *conditionalum*, prout quis se obligat absolute, vel dependenter ab aliqua conditione; sive suspensiva obligationis, ut si quis voveat ingressum in Religionem, si sanitatem recuperet; sive resolutoria, ut si quis voveat ingressum in Religionem, nisi soror nuptias ineat (S. Alf. III, 195).

III. Moralitas. *Votum est actus honestus*. Statuitur contra Wideff; 641 item contra Lutherum et Calvinum, qui sola vota de rebus iam aliunde praeceptis pro honestis habent; denique contra eos, qui saltem vota religiosa improbant. Honestas autem voti patet: i^o Ex S. Scriptura, quae tam diserte', quam enarrando sanctorum exempla', votorum emissionem commendat; 2^o ex eo quod votum, inducta obligatione, voluntatem in bono confirmat.

CAPUT II.

De requisitis ad votum.

I. Requisites a parte voventis. Requiruntur voluntas sese obligandi, 642 notio sufficiens rei promissae seu obiecti voti, et libertas perfecta.

i. *Voluntas sese obligandi*, saltem implicita: haec quippe pertinet ad essentiam voti; deficiente praedicta voluntate, habetur merum propositum (S. Thom. in 4, dist. 38, q. 1. a. 1, sol. 1, ad 2; S. Alf. III, 201).

Coroll. I. Qui *obligationem voti ignorat*, vovet invalide, quia caret voluntate se obligandi; voluntas enim non fertur in incognitum, Excipe eum, qui vult vovere, ut alii solent, etiamsi *mere ignoret*, obligationem enasci; habet enim voluntatem implicitam sese obligandi. (S. Alf. 1. c).

Coroll. II Qui vult vovere, sed obligationem *positive excludit*, non vovet; nam quamvis ipsa obligatio sit effectus voti, tamen ille, qui obligationem positive excludit, non habet animum ne implicitum quidem sese obligandi (S. Alf. 1. c.).

2. *Notitia sufficiens rei promissae* seu obiecti voti; scilicet notitia distincta non requiritur, sed sufficit vaga; haec autem, si distincta desit, per se exigitur. Dixi:

a) *Notitia distincta non requiritur, sed sufficit vaga*. Ratio est, quia notitia vaga sufficit, ut vovens consentiat in obiectum, i. e. in ea, quibus obiectum constituitur. Hinc v. g. validum est votum castitatis, quando

' . Litterae Leon. XIII, *Pestem benevolentiae*, 22 Ian 1809. ∴ Ps.
— ' . Gen. XXVIII, 20; Act. Ap. XVIII, 18.

vovens novit, voto isto renuntiari delectationibus carnalibus, quamvis ignoret, in quo praecise dictae delectationes consistent; item etiamsi ignoret mysteria vitae, ut dicuntur.

b) *Notitia vaga, si distincta desit, per se exigitur*; nam, ea quoque deficiente, vovens non consentit in obiectum, utpote nullatenus cognitum. Dicitur *per se*, quia etiam notitia vaga non videtur requiri, si vovens diserte intendit vovere, quod vovent alii; tunc enim implicite consentit in obiectum. Hinc qui v. g. vovendo castitatem, diserte intendit vovere quod ab aliis vovetur, videtur valide vovere, etiamsi ignoret v. g. voto castitatis renuntiari delectationibus carnalibus. Sed defectus notitiae etiam vagae fere hypotheticus videtur.

Coroll. I. Error obstat valori. si versatur circa substantialia rei promissae, i. e. sive circa eius substantiam,¹ sive circa causam finalem,² sive circa circumstantiam, quae substantiam notabiliter mutat³. Ratio est, quia, stante errore circa substantialia, deest consensus in substantiam. Etiam circumstantiam, quae rem notabiliter mutat, ad substantialia referendam esse, sequitur ex eo quod hoc casu habetur secundum communem aestimationem substantia seu res moraliter diversa (S. Alf. III, 198).

Coroll. II. Error non obstat valori, si versatur sive circa circumstantias minoris momenti,⁴ sive circa causam impulsivam.⁶ Ratio est, quia non deest consensus in substantiam rei promissae. Idque valet, etiamsi error dederit causam voto⁷; non enim quaeritur quid quis fecisset, sed quid fecerit. Atqui quod, errore sublato, non consensisset, non impedit, quominus consenserit (S. Alf. III, 198).

Coroll. III. Vota religiosa aequae ac alia vota ob errorem circa *substantialia* irrita sunt, quia ratio supra allata, utpote e rei natura petita etiam hic debet valere. Attamen practice dicta vota vix erunt irrita nisi ob errorem circa *ipsam* votorum *substantiam*, quia, isto errore deficiente, error passim non erit talis, ut obiectum moraliter diversum constituat.

3. *Libertas perfecta*, i. e. talis, qualis requiritur ad peccandum graviter: etenim solus actus plene humanus seu plene deliberatus sufficit ad obligationem suscipiendam (S. Alf. III, 196). Hinc invalida sunt vota facta ante aetatem discretionis, vel <1> semi-amente, semi-ebrio, semi-dormiente, vel exorta e metu usum rationis ita perturbante, ut plena deliberatio impediatur. Valent vero vota emissa in fervore devotionis, atque passim ea quoque, quae emittuntur e subita passione vel animi levitate, quia passim sufficiens deliberatio adest.V.

V. g. aliquis vovet rem (suam), quam censet esse vitrum, cum sit gemma. -----'. Aliquis vovet Missam pro sanitate patris, cum sit mortuus. ----- '. Aliquis vovet peregrinationem, quam censet esse 3 leucarum, cum sit 6 leucarum. ----- *. Aliquis vovet peregrinationem, quam censet esse 3 leucarum; est autem 3% leucarum. -----'. Aliquis vovet eleemosynam dandam Petro pauperi, quem censet esse religiosum, cum sit irreligiosus.-----'. Puta si in casibus sub 4 et 5 allatis, errore deficiente, peregrinationem vel eleemosynam non vovisset.

Metus, qui plenam deliberationem non impedit, *ita influit in votum*:

a) *Non obstant valori*: 1° Metus gravis (a fortiori levis) ab intrinseco i. e. a causa non libera incussus; hinc validum est votum in periculo naufragii emissum; 2° metus gravis (a fortiori levis) iuste incussus. Ratio est, quia in utroque casu ex una parte plena deliberatio supponitur, ex altera autem parte voventi non est facta iniuria, ita ut nulla ratio subsit, cur votum invalidum esset; 3° non obstat valori metus gravis (a fortiori levis) iniuste incussus, sed non ad extorquendum votum; hinc validum est votum emissum, ut Deus e latronum manibus te eripiat. Ratio est, quia in ordine ad votum non infertur tibi iniuria (S. Alf. III, 197).

b) *Obstat valori*, saltem ex iure can. metus gravis, ab extrinseco, iniuste, et ad extorquendum votum incussus (can. 1307, § 2). *Disputatur*, num talis metus etiam e iure *naturae* valorem voti impediat. Alii affirmant, illudque etiam ad metum levem extendunt, quia Deus non acceptat eiusmodi votum, ne det vim iniustae coactioni. Alii negant, quia nequit eorum sententia allegari ratio satis solida, cur Deus non acceptaret actum plene deliberatum (cfr. S. Alf. 1. c.).

II. Requisita a parte rei promissae. Res promissa debet esse possi- 643
bilis, moraliter bona et melior suo contradictorio.

1. *Sit possibilis*, atque quidem physice et moraliter. Nam ad physice impossibilia obligatio esse nequit; obligatio autem moraliter impossibilium, utpote in detrimentum cessura, a Deo non acceptatur. Si res promissa partim possibilis, partim impossibilis est, votum valet pro parte possibili, si materia èt natura sua est divisibilis, èt ex intentione voventis divisim promissa est. Si in materia voti aliud principale aliud accessorium est, votum valet quoad principale possibile, licet accessorium sit impossibile; non tamen e converso (S. Alf. III, 202).

2. *Sit moraliter bona*, quia Deus re mala offenditur, indifferenti non colitur; hinc eiusmodi rerum promissio a Deo non acceptatur. Res indifferens quidem *modo honesto* fieri potest; sed supponitur res, non autem modus voveri. Secus dicendum, si actus in se indifferens, ob circumstantiam bonus evadat; quo casu, ut ista circumstantia indutus, voveri potest.

3. *Sit melior suo contradictorio*; idque sive in se, sive spectatis adiunctis, quia promissio abstinendi a re, qua Deus magis colitur, non acceptatur ab Eo.

Coroll. I. Votum *nullatenus peccandi*, sive in perpetuum sive ad tempus notabile, est nullum. Id enim sine speciali Dei privilegio impossibile est !. Valet vero

*. Conc. Trid. sess. 3, can. 23.

votum vitandi *omnia mortalia*; item votum *adhibendi specialem curam* evitandi omnia peccata; item — sed solummodo in homine solidae virtutis — votum vitandi, sive *omnia venialia plene deliberata*, sive *certam speciem venialium non ita difficultum vitatu*, v. g. votum non furandi. Secus dicendum de *certa specie venialium, quae vir evitari possunt*, ut sunt v. g. cogitationes otiosae (S. Alf. III, 203). Votum *faciendi semper, quod pro perfectiori habetur*, in homine permagnae virtutis validum est, quatenus intelligitur de actibus plene deliberatis.

Coroll. II. Votum *non nubendi* vel *castitatis* passim validum est. Dixi *passim*, quia disputatur, num validum sit, si in sacculo nuncupetur ab eo, cui ob peculiarem fragilitatem peculiare periculum incontinentiae imminet. Aliqui negant, quia matrimonium videtur, omnibus attentis, melius. Communius affirmatur, quia, cum alia media servandi continentiam adsint, coelibatus melior est et manet. — Votum *rei praeceptae*, utpote moraliter bonae, valet, efficitque, ut transgressio (etiam) adversetur religioni (S. Alf. III, 213). Votum emissum *contra praeceptum superioris* valet, si superior solum vetuerit *vovere*; in casu actus vovendi malus, obiectum vero, quod vovetur, bonum est, ut supponitur. Secus dicendum, si vovetur *res a superiore vetita*.

Votum factum de opere bono, sed ob finem *malum*:

a) *Valet*, si *solus actus vovendi* elicitur ob malum finem, puta si quis ad vanam gloriam captandam (publice) vovet eleemosynam (S. Alf. III, n. 206).

b) *Non valet*, si vovetur opus bonum, ad *solum malum finem* dirigendum, seu ex *mero affectu ad rem malam*, puta eleemosynam faciendam ob solam vanam gloriam, vel solum ad seducendum aliquem ad peccatum. Ratio est, quia res promissa, *prout intenditur* — i. c. qua medium attingendi finem malum — mala est. Si vovetur opus bonum, *etiam ad finem bonum dirigendum*, votum valet, atque res promissa ob (solum) finem bonum praestanda videtur, quia res promissa, prout intenditur, etiam bona est (S. Alf. I. c.).

Votum factum de opere bono, sed ob finem *indifferentem* (puta si quis vovet iciunium, ut sumptibus parcat), votum tale *non valet*, si vovetur opus bonum, ad *solum finem indifferentem* dirigendum; si vovetur opus bonum, *etiam ad finem bonum* dirigendum, votum videtur valere, ut dictum est de opere bono, ad finem malum, *et ad finem bonum dirigendo*.

Votum emissum *ex affectu ad rem bonam*, etsi coniunctam cum causa vel conditione mala, videtur valere, quia res promissa, prout intenditur — i. e. qua medium obtinendi rem bonam vel licitam — bona est; puta si voveas eleemosynam, ut *non capiaris in delicto* (S. Alf. III, 206).

Coroll. III. Votum *nubendi* per se non valet, quia oppositum melius est; per accidens valet: 1° si quis aliunde ad matrimonium obligatur; 2° qui ob particulare periculum incontinentiae dictum votum emisit, probabilius voto tenetur, sed solum conditionate, scilicet nisi aliis mediis uti velit; 3° pariter per se valet votum ducendi puellam pauperem, *si* quam in matrimonium ducturus sit (S. Alf. III. 207, 209; VI, 75) — Pariter invalidum est votum *transeundi ad Religionem* laxiorem — Item invalidum est votum *non vovendi*, quia vovere melius est; valet tamen votum *non vovendi sine consilio confessorii*. Qui hoc votum emisit et nihilo minus, non consulto confessorio, vovet, valide sed illicite agit; adhuc in casu probabilius etiam invalide voveret, si vovens ab initio intendisset, nulla fore vota sine confessorii consilio emissa, et ad hanc intentionem non attendens votum emitteret (S. Alf. III, 210).

CAPUT III.

De obligatione voti.

I. Exsistentia obligationis patet ex S. Script. « Si quid vovisti Deo, **644** ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis et stulta promissio; sed quodcumque voveris, redde » '. Et sane reverentia Deo debita exigit, ut quae Ipsi promissimus, impleamus.

II. Subiectum obligationis est solus vovens, ita ut nemo directe vi **645** voti ab alio emissi obligari possit (can. 1310, § 1). Dixi *directe*, quia obligatio voti realis, et mixti, quatenus reale est, mediante hereditate in heredes transit, ut mox exponemus. Dixi *vi voti ab alio emissi*, quia si communitas votum emisit, posterius non tenentur vi voti, sed possunt teneri ratione pacti, statuti vel consuetudinis (S. Alf. III, 213, 214, 216, 217).

III. Obiectum obligationis seu materia, ad quam obligatio se exten- **646** dit, pendet ab intentione voventis; quae maxime deducenda est ex verbis pronuntiatis vel mente comprehensis, attentis etiam aestimatione communi et norma interpretandi legem ecclesiasticam in simili materia (S. Alf. III, 222, 180).

Coroll. Qui vovit recitare Rosarium, satisfacit tertiam partem recitando, nisi aliud constet ex mente voventis. Ita enim communiter vox *Rosarii* accipitur. — Qui vovit per mensem ieiunare, non tenetur diebus Dominicis. Qui vovit ieiunare singulis feriis sextis vel Sabbatis, si tali die incidat v. g. Natalis Domini (cfr. can. 1252, § 4), non tenetur ieiunare. Qui vovit Sacrum audire per mensem, non tenetur diebus Dominicis et festis ad duo Sacra. Excipe quoad singulos casus, si mens contraria pateat (S. Alf. III, 224). — Qui emisit votum *indeterminatum*: si indeterminatum est quoad *tempus* — ut si quis vovit quotidie recitare rosarium — tenetur perpetuo, nisi de alia mente constet; si indeterminatum est quoad *qualitatem* vel *quantitatem rei*, potest eam pro libitu definire, modo res definita non talis sit, ut potius Deo illudere quam voto satisfacere censeri debeat (S. Alf. III, 221).

IV. Qualitas obligationis. Obligatio voti, i. e. promissionis Deo fac- **647** tae, est obligatio *religionis* per modum generis (can. 1307, § 1), atque *fidelitatis erga Deum* per modum speciei. Scilicet reverentia Deo debita, ut sub I notavimus, requirit, ut Ipsi promissa praestemus. Hic autem notes discrimen inter fidelitatem hominibus debitam atque eam qua erga Deum tenemur. Hominibus debetur fidelitas, ne decipiantur; Deo vero, ne reverentiae Ipsi debitae derogetur. Porro omnes votorum fractiones sunt eiusdem speciei; hinc si accedat alia malitia v. g. « si quis habens

'. Eccl. V. 3

votum castitatis fornicetur, potest seorsim fractionem voti confiteri» (S. Alf. III, 224).

648 V. Quantitas obligationis. *Obligatio voti passim gravis est ex genere suo*, i. e. gravis vel levis prout agitur de materia gravi vel levi. Dixi *passim*, quia vovens potest votum, quod est instar legis, emitte sub levi ‘, sicuti legislator potest rem gravem sub levi imponere (n. 149); attamen vovens praesumitur illud non fecisse. Res undequaque levis nequit voveri sub gravi (n. 149; S. Alf. III, 211, 213). Porro:

1. Materia gravis censetur, quae, spectatis re et adiunctis, ab Ecclesia sub gravi praeciperetur. Si de re *danda* agitur, ea materia habetur pro gravi, quae, si intercederet ratio iustitiae, sub gravi tribui deberet. Dictae tamen normae ita intelligantur, ut maior requiratur materia, si quis obiectorum seriem vel magnam quantitatem elargiendam voveret. Hinc v. g. qui promittit 20 Sacra audienda, non videtur graviter peccare, unum alterumve negligendo.

2. Si quis voverit aliquid saepius reiterandum, quod grave non est (ut si quis voveat se singulis hebdomadis francum pauperibus esse elargiturum), nequit haberi materia gravis, nisi plures materiae coalescant. Porro plures materiae coalescunt, si vovens eas *per modum unius* intenderit, ut in exemplo allato; secus si eas intenderit *separatim*. Quodsi voventis intentio dubia sit, plures materiae per modum unius intentae esse praesumuntur, si de voto *reali* sermo sit; secus si de voto *personali* agatur.

649 VI. Impletio obligationis; quocirca videndum, quando et quomodo votum impleri debeat.

i. *Tempus implendi votum*, a) *Si tempus est determinatum*, hoc servari debet. Si votum tempore determinato non est impletum, obligatio cessat vel non cessat, prout tempus appositum est ad *finiendam obligationem*, vel ad *urgendam eius executionem*. Porro tempus censetur appositum ad finiendam obligationem, si determinatum est *ratione ipsius temporis*, ut si quis emittat votum ieiunandi in Vigilia alicuius Sancti. Neque tunc, si impedimentum praevideatur, obligatio est anticipandi (S. Alf. III, 220). Censetur appositum ad urgendam executionem obligationis, si determinatum est *ratione voti implendi*, ut si quis emittat votum ieiunandi proxima feria quinta, non habita ratione speciali illius diei. In casu votum postea impleri debet, si tempore statuto non fuerit impletum; immo passim obligatio est anticipandi, si praevideatur votum neque

‘. Excipe, si agitur de votis *publicis*, quae sub levi emissa ab Ecclesia reprobantur, ideoque a Deo non acceptantur.

tempore statuto neque postea posse impleri'. **In** dubio, utrum tempus determinatum sit ad finiendam obligationem, an ad urgendam eius executionem, prius praesumitur in votis personalibus, posterius in realibus (S. Alf. III, 1. c.) ; attendantur tamen adiuncta. Qui emisit votum hoc vel illud faciendi *intra determinatum tempus*, v. g. communicandi intra hunc mensem ; si post inceptum tempus praevideat impedimentum, certo tenetur nunc votum implere.

b) *Si tempus non est determinatum*, votum ordinarie impleri debet cum primum moraliter impleri potest. Patet ex S. Script.¹, et ex eo quod votum sese habet instar *debiti*. Dixi *ordinarie*, quia quandoque iure dixeris, a vovente non suscipi obligationem votum implendi cum primum moraliter fieri possit, sed rem posse latius sumi. Ceterum dilatio nisi iusta causa adsit, grave peccatum est: 1° quando fit cum gravi periculo omissionis vel impotentiae voti implendi ; 2° cum dilatio notabilis est, et agitur de voto, in quo dilatio *diminutionem materiae proximae* involvit, ut fit v. g. in voto ingrediendi Religionem ; quo in voto dilatio ultra dimidium annum a S. Alf. (III, 221) pro mortali habetur. *Disputatur*, num graviter peccetur, si dilatio notabilis sit, puta ad duos tresve annos, et agatur de voto, in quo dilatio non involvit materiae promissae diminutionem, ut fit v. g. in voto peregrinationis faciendae etc. Porro cum S. Alf. (Horn. Ap. tr. 5, n. 33) affirmandum videtur, quia tanta executionis dilatio contra voluntatem creditoris, i. e. Dei, gravem deordinationem videtur continere. Favere videtur Deuter².

2. *Modus implendi votum*, a) Votum *Personale* impleri debet ab ipso vovente. Hinc neque per alium impleri potest, neque, si vovens illud implere nequeat, alius ab eo substitui debet (S. Alf. III, 217).

b) « Vota *realia* solvenda sunt ex proprio ; unde qui nequit ex suo, non tenetur ab alio mendicare. Quod si possit ex suo, et tamen alius, sive rogatus, sive sponte pro ipso velit solvere, id valet... Immo, bene satisfacit voto aut iuramento eleemosynae, qui illam ab alio eo fine praestitam, ipso inscio, postea ratificat cum noverit ; quia tunc iam adimpletur votum cum consensu voventis » (S. Alf. III, 217). Voti *realis* obligatio transit ad heredes, item obligatio voti *mixti* pro parte qua *reale* est (can. 1310, § 2). *Disputatur* autem, cuiusnam naturae sit obligatio heredis. Porro obligationes reales testatoris videntur indirecte afficere ipsa ipsius bona, ita ut dictae obligationes, sive iustitiae, sive fidelitatis, sive religionis, sive multiplicis eodem titulo transeant ad heredes, quo testator eis tenebatur.

Quandoque tamen ex adiunctis colligi poterit intentio voventis non se obligandi ante teipsum appositum. — * Deuter. XXIII, 21. ----- XIII, 21.

c) Votum *mixtum* quoad partem personalem et rcaleni respective impleri debet, prout sub a et b dictum est. Quodsi cesset obligatio voti, quatenus est *personale*, non ideo cessat obligatio eius, quatenus est *reale*, nisi reale accessorie tantum promissum sit.

650 VII. Obligatio aliquorum votorum in specie, i. *Votum sub conditione suspensiva*, — v. g.: Voveo ingressum in Religionem, si pater consenserit — ita obligat: Vovens tenetur:

a) *Conditione impleta, exsequi votum*. Attamen non tenetur, donec conditio *specificae* — non mere aequivalenter — impleta sit. V. g. « vovisti religionem, si soror tua nupserit: non sufficit, si illa moriatur » (S. Alf. III, 219); excipe, si satis constet de alia intentione voventis.

b) *Non se reddere inhabilem ad votum exsequendum*.

c) *Non malitiose impedire, quoniam conditio impleatur*. Sed qui illud impedit, non agit malitiose, si agitur de conditione, quae a libitu voventis pendet. Hinc si quis voverit ingredi religionem, si intra annum matrimonium non iniverit, potest inire matrimonium, sicque impedire, quominus conditio impleatur. « Item, vovisti castitatem, si tu ex fragilitate cadis, non peccas respectu voti; secus, si studiose peccas, ut solvaris a voto » (S. Alf. III, 218). Qui impedit, quominus conditio impleatur, tenetur influxum malitiosum tollere, si conditio adhuc possit impleri; si iam impleri nequeat, non tenetur votum exsequi, nisi pateat, intentionem voventis latius se extendisse (S. Alf. l. c.).

2. *Votum poenale* — v. g.: Voveo religionem, si tale peccatum iterum perpetravero — post peccatum commissum non obligat, si defuerit consensus plene deliberatus.

3. *Votum de facto alieno* ita intelligitur, ut vovens debeat prudenter curare, ut alius illud praestet (S. Alf. III, 216).

Coroll. I. In dubio strido, num quis voverit, an mere propositum sumpserit, non tenetur obligatione voti (n. 228). In dubio, num impubes, ceteroquin normalis, satis deliberate votum possit omittere, facultas praesumitur, si septennium explevit; secus, si non explevit septennium (cfr. can. 88, § 3).

Coroll. II. Qui rem *promissam* praestitit *immemor voti*, probabilius voto satisfecit, quia quisque censetur habere voluntatem habitualement prius satisfaciendi debito quam non *debito*. Secus dicendum *de eo*, qui *memor voti* intendit huic non satisfacere (S. Alf. III, 224, in fine).

Coroll. III. In dubio strido, num actus, quo votum impleatur, *positus sit*, obligatio est illud servandi, secus, si dubitatur, *num actus* positus *ad votum implendum sufficiat* (n. 231).

CAPUT IV.

De cessatione voti.

Votum cessare potest tam per causas intrinsecas quam per causam 651 extrinsecam, i. e. per auctoritatem intervenientem. Cessatio, quae fit per causas intrinsecas, dici solet *cessatio simplex*. Auctoritas autem intervenire potest per irritationem, suspensionem, dispensationem et commutationem (can. 1311). De singulis dicemus.

Articulus I.

De cessatione simplici.

Causae cessationis simplicis sunt: i° Lapsus temporis ad finiendam obligationem appositam; 2° mutatio substantialis materiae promissae; 30 defectus conditionis, a qua votum pendet; 40 defectus causae finalis (can. 1311).

I. Lapsus temporis, scilicet ad finiendam obligationem appositam. 652 Quandonam tempus ita oppositum censi debeat, vide n. 649.

II. Mutatio substantialis materiae promissae. Haec locum habet, si 653 materia evadat mala, indifferens, minus bona quam eius ommissio. Item si materia ob circumstantiam supervenientem et non praevisam notabiliter mutatur. Ratio est, quia intentio voventis ita interpretanda censetur; quin etiam mutatio notabilis non sine fundamento dicitur obiectum moraliter diversum constituere (S. Alf. III, 226). Hinc qui vovit v. g. ecclesiam aedificandam, voto non tenetur, si et quamdiu ob damnum in statu fortunae secutum executio voti difficilis redditur. Excipe a regula statuta: i° si agitur de votis *publicis* quae sunt: vota religiosa tam sollemnia quam simplicia, tam perpetua quam temporaria, tam substantialia quam ea quae iis annectuntur; item votum Ordini sacrum annexum; 20 si sermo est de difficultate superveniente, quam materia voti natura sua secum fert, vel quae ex mutata dispositione seu voluntate voventis sequitur. Ratio est, quia in casu *priori*, bono communi illud postulante, omnis circumstantia superveniens voto comprehensa censetur; in casu *posteriori* circumstantia gravis difficultatis supervenientis, ipsa natura rei illud secum ferente, censetur voto contenta. Hinc v. g. votum castitatis, etiam in saeculo emissum, non cessat ob difficultatem postea exortam, ut non praevisam (S. Alf. IV, 50). Praeterea notes:

i. Si materia voti <?v ('arte inepta vel impossibilis evaserit, obligatio etiam quoad alteram partem cessat, si materia voti aut natura indivisibilis, aut a vovente indivisim intenta est; persistit vero, si materia voti et natura sua divisibilis

et a vovente divisim intenta est. Hinc qui vovit 100 Missas et potest 50 tantum offerre, ad hasce tenetur. Si in materia voti distingui possunt principale et accessorium, ruente principali, ruit accessorium, non e converso.

2. Qui emiserit votum *disiunctivum* — v. g.: Voveo me peregrinationem institutum aut 10 sacra celebranda curaturum esse — casu quo una pars inepta vel impossibilis evasit, ita tenetur:

a) Si *ante electionem* una pars evadat inepta vel impossibilis, vovens per se ab omni obligatione immunis est. Etenim circumstantia, quod vovens iam nequit eligere, non censetur voto comprehensa. Excipe: 1° si satis certo alterutram partem *absolute*, i. e. quidquid acciderit, intenderit; 2° si altera pars *culpa* voventis inepta vel impossibilis evaserit (S. Alf. III, 224).

b) Si *post electionem* pars non electa inepta vel impossibilis evadat, vovens tenetur partem electam praestare, quia electio in casu habenda videtur tanquam valide determinativa voti prioris (S. Alf. l. c.).

c) Si *pars electa* (nondum executioni data) evadat inepta vel impossibilis, vovens per se ad nihil tenetur, secundum dicta sub a).

Coroll. Qui unam partem elegit, satis probabiliter potest eam cum altera parte commutare, quia electio non ita intenta censetur, ut vovens sese privaverit facultate alteram partem eligendi. (S. S. Alf. l. c.).

654 III. Defectus conditionis, scilicet a qua pendet votum; v. g. si quis vovet peregrinationem, si hoc vel illud succedat: re non succedente, corrui votum.

655 IV. Defectus seu cessatio causae finalis i. e. causae, ob quam votum unice vel principaliter emissum est, et sine qua non fuisset emissum; ut si quis voverit peregrinationem ad sanitatem patris impetrandam, et hic ante votum impletum moriatur.

Articulus II.

De irritatione .

656 I. Notio. Irritatio est annullatio voti (valide) emissi, facta ab eo qui potestatem dominativam in voluntatem voventis habet. Irritatio solet distingui duplex, *directa* et *indirecta*; verum irritatio indirecta potius *suspensio* dicitur; quod etiam magis conforme est Codici iur. can. (cfr. 1312, § 2).

657 II. Exsistentia potestatis irritandi vota patet tam ex traditione et praxi Ecclesiae, quam ex can. 1312, § 1.

658 III. Fons potestatis. Potestas irritandi vota videtur fundari aut in sola potestate dominativa, aut in potestate dominativa, completa seu perfecta iure positivo.' Se-

Cfr. D a m e n. De irritatione et suspensione votorum. ----- '. Alii potestatem irritandi vota c solo iure positivo repetunt; alii censent, eam saltem in aliquibus iure positivo debere roborari atque accuratius circumscibi (cfr. D a m e n. o. c. p. il-12).

eundem priorem sententiam potestas dominativa de se importat potestatem irritandi vota; secundum alteram potestas vota irritandi suadetur quidem quoad potestatem parentum ex imbecillitate puerorum, quoad potestatem superiorum religiosorum ex eo, quod subiectio religiosi maxime ordinatur ad directionem eorum, quae ad perfectionem possunt conferre, ut vota; ex dictis, inquam, potestas irritandi suadetur quidem, sed tamen potestati dominativae non inest, nisi quodam modo compleatur seu perficiatur a iure positivo (cfr. S. Alf. III, 227). Quidquid est, de facto potestas dominativa potestatem irritandi certo annexam habet, ut ex nunc dicendis patebit.

IV. Subiectum potestatis irritandi vota sunt omnes, qui gaudent 659 potestate dominativa in voluntatem voventis (can. 1312, § 1). Si potestas Superioris, v. g. patris respectu filii puberis non *omnino* cessaverit, persistit facultas irritandi vota, tempore subiectionis emissa, modo vovens post tempus subiectionis votum non confirmaverit cum notitia infirmitatis voti. Secus dicendum, si potestas Superioris, v. g. Praelati regularis omnino extincta est, vel aliquis religiosus iam non ei subicitur (S. Alf. III, 238).

Quibus speciatim competat potestas irritandi vota, vide in coroll.

V. Ambitus potestatis. Potestas irritandi sese extendit ad omnia 660 vota subditorum tempore subiectionis emissa, etiam ad ea quae quoad dispensationem reservata sunt; item ad ea quae, tempore subiectionis exacto, sunt exsequenda; item ad ea quae ipsemet dominus approbavit: immo hic nec potest quidem abdicare facultatem potestati dominativae annexam, nimirum irritandi vota. *Disputatum* fuit .num potestas sese extenderet ad vota de actibus *internis*; sed multo communius affirmabatur, neque can. 1312, § 1 ea excipit (S. Alf. III, 227).

VI. Usus potestatis. Irritatio sine causa facta valida est; est tamen 661 leviter illicita, quatenus irrationabiliter subditi profectus impediatur Ceterum quaevis causa iusta seu rationabilis sufficit (can. 1312, § 1; S. Alf. III, 228).

VII. Effectus irritationis est, ut votum prorsus extinguatur, ita ut 662 nullo in casu obligatio postea reviviscat (can. 1312, § 1).

Coroll. Vota irritare possunt:

i. *Pater* vota a filiis *impuberibus* emissa, modo puberes effecti ea non confirmaverint, conscii infirmitatis voti prioris. Si inscii infirmitatis ea confirment, stricte loquendo renovant tantum votum sicuti erat; erat autem infirmum seu irritabile. Praedicta potestas etiam competit ei, qui sive ex iure (ut tutor), sive ex patris dispositione in eius locum substituitur. Ratio autem est, quia ob imbecillitatem impuberum potestas in ipso-

rum voluntatem i. e. potestas dominativa patri aliisque enumeratis competere censenda est. Potestas autem dominativa ex can. 1312, § 1 potestatem irritandi vota habet annexam (S. Alf. III, 229, 238; cfr S. Thom. 2. 2, q. 88, a. 9).

Disputatur, num pater possit irritare vota emissa a *puberibus minoribus*. Iam vero res omnino dubia videtur, quia potestas dominativa patris in minores puberes non probatur. Nec can 89, qui edicit: Persana minor in exercitio suorum iurium potestati parentum vel tutorum obnoxia manet, iis exceptis in quibus ius minores a potestate exemptos habet; nec can. citatus, inquam, censetur dirimere quaestionem seu controversiam theoreticam, utrum necne pater potestate dominativa in minores puberes gaudeat.

Coroll. In dubio, num votum emissum sit ante vel post pubertatem, potestas irritandi dubia est, quia dubium est, num votum emissum sit tempore, quo certo irritationi obnoxium erat.

2. *Mater* videtur idem posse quod pater, modo hic non contradicat, seu cum dependentia a patre. Ratio est, quia matri aeque ac patri videtur competere potestas dominativa, quia aeque ac pater est principium filii. Admissa autem potestate dominativa, admittenda quoque est potestas irritandi vota (S. Thom. opusc. 17, cap. 13, vers: *Decimo*; S. Alf. Horn. Ap. tr. 5, n. 36).

3. *Maritus* videtur habere potestatem irritandi vota uxoris, quia videtur gaudere potestate dominativa in eam; siquidem talis potestas de se valde expedit ad bonum societatis coniugalis, i. e. ad dependentiam et intensum amorem fovendum, ad uxoris impetus animi retundendos, ad familiae paci favendum. Potestas autem dominativa potestatem irritandi vota secum fert (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 88, a. 8, ad 3; S. Alf. III, 324) '.

4. *Superiores religiosorum* (tam exemptorum quam non exemptorum, tam sollemniter quam simpliciter professorum), item *Superiorissae* possunt directe irritare vota a subditis emissa tempore, quo sibi vel aliis Superioribus, v. g. antecessori, subiecti erant (can. 501, § 1). Potestas sese non extendit: i° ad vota religiosa substantialia, haec enim utpote constitutiva subiectionis, independenter ab hac emissa sunt, ideoque infirma seu irritabilia dici nequeunt; 2° ad vota substantialibus annexa, quia utpote una cum substantialibus emissa, pariter independenter a subiectione facta censentur. Excipiunt etiam votum transeundi ad Religionem strictiorem * (S. Alf. III, 233; IV, 53, 54).

Quod dictum est de Superioribus religiosorum, etiam applicetur: i° *Papae* respectu religiosorum et religiosarum professorum (cfr. can.

*. Cfr. Num. XXX, 7-13; ad Eph. V, 24. ----- Cap. 18, *de Reg.*

499» § 1) i 2° *Capitulis religiosorum* ad normam constitutionum et iuris communis (cfr. can. 501, § 1); 30 *Episcopo*, si agitur de religione iuris dioecesani.

Vota novitiorum Superior irritare nequit, nisi secundum dicta sub I vere locum parentis suppleat, et agatur de voto, quod parens irritare possit (S. Alf. IV, 55). Neque S. Pontifici competit facultas irritandi vota novitiorum aliorumve fidelium, quia caret potestate dominativa in eos.

Quaer. num Ecclesia suppleat potestatem probabilem irritandi vota.

Resp. Negandum esse, censemus. Nam potestas irritandi vota supponit potestatem dominativam; quae si adest, Ecclesia eam certo complet; si non adest, compleri nequit.

Coroll. Qui gaudent potestate irritandi vota, possunt quoque in antecessum subditos sive in aliqua materia sive universaliter inhabiles reddere ad vovendum, ita ut vota ihde ab initio nulla sint (S. Alf. III, 228).

Articulus III.

De suspensione.

I. Notio. Suspendio voti est relaxatio obligationis voti ad tempus, 663 facta ab eo, qui potestatem in voti materiam habet. Ab auctoribus passim dicitur *irritatio indirecta*.

II. Subiectum potestatis quodnam sit, patet ex notione, atque hisce 664 traditur can. 1312, § 2: Qui potestatem non quidem in voluntatem voventis, sed in voti materiam habet, potest voti obligationem tamdiu suspendere, quamdiu voti adimplementum sibi praeiudicium afferat.

III. Ambitus potestatis. Facultas suspendendi vota sese extendit ad 665 omnia vota, quae et quatenus potestati seu iuri suspensuri praeiudicant; etiam ad ea, quae emissa sunt tempore, quo praedicta potestas seu ius nondum vigeat, puta si de novitiis agitur, ad vota ante novitiatum emissa. Pariter facultas sese extendit ad vota, quae superior approbavit, nisi approbando ea renuntiaverit iuri, cui votum praeiudicabat (S. Alf. III, 242).

IV. Usus potestatis. Ut dictum est de irritatione, ita etiam suspen- 666 sio sine causa facta valida est; unusquisque enim valide urget ius suum. Est tamen leviter illicita, quatenus sine causa sufficienti alterius profectus impediatur.

V. Effectus suspensionis est relaxatio ad tempus obligationis voti; 667 quod scilicet, cessante iure suspendentis, reviviscit, nisi interim ex alia causa cessaverit (can 1312, § 2).

Coroll. *Vota suspendere possunt* — praeter illos, qui possunt ea irritare — qui sequuntur :

1. *Pater* eiusve vices gerens in administrandis bonis filiorum potest suspendere vota *realia* filiorum puberum, quamdiu carent iure bona sua administrandi; item eorum vota *personalia*, *quatenus domestico regimini praeiudicant*. Eadem potestas competit *matri* quoad vota personalia; item quoad realia, si ipsa est tutrix vel curatrix (S. Alf. III, 229, 230).

2. *Maritus* potest suspendere vota uxoris, quatenus praeiudicant usui matrimonii, educationi prolis vel gubernationi domesticae; item *uxor* vota viri, quae iuribus suis praeiudicant (S. Alf. III, 234, 235).

Coroll. Si coniuges mutuo consensu votum castitatis emiserint, illudque ita ut uterque iure suo cesserit, vir potest directe irritare votum uxoris; uxor autem voto soluta valet indirecte irritare votum viri (cfr. S. Alf. III, 239).

4. *Papa* vota omnium fidelium, *Episcopus* vota dioecesanorum, quatenus officiunt gubernationi ecclesiasticae sibi competenti.

5. *Superiores religiosi* et *Superiorissae* vota novitiorum, quae probationi et disciplinae religiosae praeiudicant (S. Alf. IV, 55).

Nota. Vota ante professionem religiosam emissa suspenduntur, donec (quamdiu) vovens in religione permanserit (can. 1315).

Articulus IV.

De dispensatione.

- 668 I. Notio. Dispensatio voti est « absoluta obligationis voti condonatio, nomine Dei facta » (S. Alf. III, 250). Dicitur facta *nomine Dei*, quia Ecclesia dispensando in votis non condonat ius proprium, sed Dei; quod facere nequit nisi nomine Dei. Discrimen irritationem inter et dispensationem maxime consistit in eo, quod irritans proprio nomine agit, dispensans vero ut vices gerens Dei ideoque ut utens potestate vicaria.
- 669 II. Exsistentia potestatis. Quod Ecclesia potest dispensare in votis, patet ex traditione et perpetua praxi Ecclesiae. Suadetur hisce Christi; « Quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis! »; item ratione, quatenus liceat opinari, potestatem adeo utilem ac fere necessariam a Christo Ecclesiae suae concessam esse.
- 670 III. Ambitus potestatis. Facultas dispensandi in votis, quae Ecclesiae competit, sese extendit ad omnia vota, tam sollemnia quam simplicia, tam publica quam privata. Excipiuntur ea, quae in utilitatem *tertii* emissa sunt, prout sequitur:

¹. Matth. XVI, 19.

1. Si promissio *Deo* facta scu *votum* principaliter intentum est, promissio homini facta sequitur conditionem voti, et cum voto soluto cadit promissio.

2. Si promissio *homini* facta principaliter est intenta, votum sequitur conditionem promissionis, et remitti nequit, nisi tertius acquiescat. Pariter si utraque promissio aequè principaliter intenta est, votum nequit remitti sine consensu tertii. Excipe pro utroque casu, si agitur de iure tertii, quod supremae S. Pontificis administration! subest, ideoque ab ipso etiam sine consensu tertii potest remitti; ut si votum emissum est in favorem instituti religiosi (S. Alf. II, 255; Horn. Ap. tr. 5, n. 19, 41).

IV. Subiectum potestatis sunt: S. Pontifex iique, quibus Ecclesia 671 eam communicavit. Porro:

1. *Papa* potest dispensare omnes fideles ab omnibus votis, ad quae secundum dicta sub III potestas dispensandi, qualis est in Ecclesia, sese extendit.

2. Ex can. 1313 vota non reservata possunt iusta de causa dispensare, dummodo dispensatio non laedat ius aliis quaesitum:

a) *Loci Ordinarius* quod attinet ad omnes suos subditos atque etiam peregrinos. Ita can. 1313, i^o: intelligas subditos ubivis degentes; peregrinos et vagos actu in eius territorio commorantes (can. 94, § 2; 201, § 3).

b) *Superior religionis clericalis exemptae* quoad professos, novitios aliosve, in domo religiosa diu noctuque degentes causa famulatus aut educationis aut hospitii aut infirmae valetudinis.

c) *Ii quibus ab Apostolica Sede delegata fuerit dispensandi potestas*. Iam vero confessarii regulares probabiliter possunt potestate delegata dispensare in omnibus votis et iuramentis fidelium, in quibus illud possunt Episcopi potestate ordinaria, atque quidem tam intra quam extra confessionem. Gaudent autem probabiliter ista potestate vi privilegii, quod sub antiquo iure probabiliter ipsis competeat, quodque probabiliter non est revocatum. Hinc saltem supplet Ecclesia (cfr. S. Alt. III, 256, 257).

Nota i. Si forum, pro quo potestas data est, expressum non fuerit, potestas intelligitur concessa pro utroque foro (can. 202, § 3).

Nota 2. Cum dispensatio sit actus iurisdictionis voluntariae, qui habet potestatem dispensandi vel commutandi ea etiam pro semetipso uti potest (can. 201, § 3). Nemo tamen valet suum votum irritare.

V. Usus potestatis. 1. Dispensatio in votis, ut valida sit, requirit 672 iustam causam (can. 1313). Ratio est, quia continet remissionem iuris

alieni, i. e. Dei qui censi nequit concessisse facultatem suum ius remittendi sine causa (S. Alf. III, 250). Dispensatio data sine causa non valet, etiamsi bona fide data sit; valet autem dispensatio cum iusta causa concessa, etiamsi mala fide concessa sit (S. Alf. III, 251).

2. *Iustae* causae censeantur: i° Bonum commune, v. g. Ecclesiae, reipublicae, familiae vel maior profectus voventis; 2° periculum transgressionis vel saltem notabilis difficultas, licet praevisa, vel scrupulorum vexatio in voti observatione; 3° minor in votendo deliberatio, ut si votum emissum est cum nimia facilitate, ex metu, ex ira, ex moerore vel tempore impubertatis (S. Alf. III, 250, 252, 253; cfr. S. Thom. in 4, dist. 38, q. i, a. 4, sol. 1. corp.).¹

3. Si causa non sufficit, addatur aliqua commutatio. Idem fiat in dubio, num causa sufficiat; subditus vero, re sincere exposita, dispensanti acquiescat. Pariter, dubio post dispensationem datam exorto, dispensationi acquiesci potest; tum quia « tunc stat pro valore dispensationis; tum quia... esset res nimis scrupulis obnoxia, si homines post obtentam dispensationem inquirere tenerentur de eius valore » (S. Alf. III, 251, 254).

Articulus V.

De commutatione.

- 673 I. Notio. *Commutatio* est substitutio alterius operis honesti, loco eius quod voto promissum erat, sub eadem obligatione (S. Alf. III, 243). Fieri potest in minus, in aequale et in melius.
- 674 II. Potestas requisita. *Commutatio* in *minus* requirit potestatem ecclesiasticam. Est etenim partialis remissio debiti divini; remissio autem debiti divini soli Ecclesiae competit. *Commutatio* in *melius* vel in *aequale* bonum ab ipso vovente fieri potest (can. 1314); aequalitas autem moraliter, non mathematice sumatur (S. Alf. III, 247).
- 675 IU. Subiectum potestatis sunt ii, quibus potestas est *dispensandi* in votis (can. cit), secundum illud: Cui licet quod est plus, licet utique quod est minus. Attamen non repugnat, concedi solam potestatem commutandi, exclusa potestate dispensandi.
- 676 IV. Usus potestatis. *Commutatio* in *melius* non requirit causam. *Commutatio* autem in *aequale* vel *minus*, ut licite fiat, aliquam causam exigit, minorem tamen quam dispensatio; item commutatio in aequale minorem quam commutatio in minus. Ut fiat in aequale vel fere aequale, sufficit maior in illud propensio (S. Alf. III, 245).

¹. Cfr. Lnnoc. III, Cap. Magnae, de voto etc.

Commutatio in *minus sine iusta causa* non solum illicita est, verum etiam eo saltem sensu *non valet*, quatenus non plane liberat a debito; hinc, posito eius valore, certo defectus suppleri debet. Dixi *posito eius valore*, quia controvertitur, utrum necne *valida* sit, ita ut sufficiat defectum supplere Alii affirmant, quia talis permutatio inter homines non censetur irrita; ergo neque respectu Dei, cum quo etiam mitius agitur. Alii negant, quia partialis dispensatio, qualis est commutatio in minus, aequae ac dispensatio plena iustam causam requirit (S. Alf. III, 245).

V. Effectus commutationis. 1. Post factam commutationem voventi 677 liberum remanet, *ad priorem materiam redire*, nisi commutatio facta sit in bonum melius, *et* vovens novo voto se ad illud obligaverit. Ratio est, quia commutatio habet rationem favoris, quo vovens uti non tenetur secundum illud: quod ob gratiam alicuius conceditur, non est in eius dispendium retorquendum | (S. Alf. III, 248).

2. Si materia substituta fiat impossibilis, vovens non tenetur ad priorem materiam redire, si commutatio facta sit auctoritate ecclesiastica. Ratio est, quia prior obligatio sublata est. Secus dicendum, si ipsemet vovens votum suum commutaverit (S. Alf. III, 249).

3. Si votum reservatum commutatum est, materia substituta non videtur *reservata*, quia reservatio non respicit nisi materias a lege designatas.

SCHOLION.

De votis reservatis.

I. Notio reservationis. Reservatio voti consistit in eo quod potestas 678 dispensandi et commutandi (non irritandi) quaedam vota, S. Pontifici reservata est, ita ut nemo dicta potestate gaudeat, nisi specialem facultatem acceperit.

II. Vota reservata. Vota *privata* Sedi Apostolicae reservata sunt tan- 679 tummodo votum perfectae ac perpetuae castitatis et votum ingrediendi in religionem votorum sollemnium, quae emissa fuerint absolute et post completum decimum octavum aetatis annum (can. 1309). Attamen *sola substantia* voti reservata est, non autem *tempus* v. g. ingrediendae religionis, vel *circumstantia* v. g. religionis *strictioris*; neque reservata est materia, in quam votum reservatum legitime commutatum est (S. Alf. III, 258).

Praeter vota privata modo enumerata, praeterea Rom. Pontifici reservantur vota *publica*, cuiusmodi sunt: i° Votum castitatis emissum in susceptione subdiacona-

‘. Reg. Iur. 61 in 6.

tus; 2° vota religiosa, tam sollemnia quam simplicia, tam perpetua quam temporaria emissa in religione a S. Sede approbata.

680 III. Conditiones reservationis. Reservatio utpote odiosa, stricte interpretanda est. Hinc ut votum reservatum sit, debet esse votum verum, absolutum, non disiunctivum, perfectum ratione tam actus quam obligationis et materiae.

1. *Verum*, i. e. promissio *Deo* facta. Itaque non reservatur promissio facta sive homini, sive Sancto, sistendo in illo; neque iuramentum, nisi voto firmetur (S. Alf. III, 259).

2. *Absolutum*, ut diserte statuit can. 1309. Hinc non sit emissum sub conditione *de futuro contingenti* ¹; neque eiusmodi votum post impletam conditionem reservatum est, quia non est absolute emissum, quod postulat canon 1309. Hinc non est reservatum votum ita emissum: Voveo religionem, *si iterum peccaverim; vel: si e periculo eripiar*. Secus tamen dicendum, « si quis voverit religionem cum conditione v. g. *si mater obierit*, quia tunc votum potius est absolutum; quamvis ad executionem, durante matris vita, non obliget: particula enim *si* non raro aequivalet particulae *quando* » (S. Alf. l. c.).

3. *Non disiunctivum*, ita scilicet, ut quis sese obliget ad materiam reservatam *vel* ad materiam non reservatam; ut si quis dicat: Voveo religionem *vel* susceptionem sacri ordinis. Neque post electionem materiae in se reservatae pars electa evadit reservata, nisi quis novo voto eam firmaverit. Ratio est, quia vovens eligendo unam partem non sese privat libertate eligendi alteram. (S. Alf. III, 224, 258). Secus tamen dicendum, si votum disiunctivum quidem est, sed utraque pars est reservata.

4. *Perfectum ratione tam actus quam obligationis et materiae*. Dicitur perfectum:

a) *Ratione actus*; hinc non est reservatum votum emissum e metu utut levi, iniuste incusso (S. Alf. III, 258).

b) *Ratione obligationis*; itaque non reservatur votum emissum sub obligatione levi (S. Alf. l. c.).

c) *Ratione materiae*, i. e. id, quod vovetur, sit perfecte illud quod assignatur tanquam reservatum.

Hinc non reservantur: 1° Votum non nubendi; siquidem non nubere non est idem ac perfectam castitatem servare; 2° votum castitatis coniugalis, vel 30 virgi-

¹. Vota sub conditione de *praeterito* vel de *praesenti* statim absoluta vel nulla sunt, prout conditio subsistit vel non subsistit. Vota sub conditione de *futuro necessario* illico absoluta sunt (S. Alf. l. c.).

nitatis, si sumatur pro sola integritate carnis; quia perfecta castitas ulterius sese extendit quam castitas coniugalis et virginitas ita sumpta;’ 40 votum temporarium castitatis; 50 votum a coniugato emissum, quia nequit esse votum castitatis integrae; excipe si compars ius petendi debitum aut amiserit, v. g. per adulterium, aut ei renunciaverit; item si uterque ex mutuo consensu votum castitatis emisit et explicite vel implicite iuri in debitum renunciaverit (S. Alf. VI, 986); 6 votum suscipiendi Sacrum Ordinem, cum non sit votum castitatis, sed votum amplectendi statum, qui votum castitatis annexum habet; 70 votum ingrediendi in religionem votorum simplicium. Porro « si quis vovit monasterium ingredi, vel si puella vovit monialis fieri, neque expresse cogitavit ordinem stricte dictum: ex hodiernis circumstantiis censendum est, illud votum non esse reservatum, cum tot sint religiosae congregationes seu latiori sensu Ordines, quos vovens ingrediendo votum implevisse censendus est »

IV. Cessatio voti reservati. Primum conferas et applies, quae diximus de cessatione voti generatim sumpti (n. 651). Quoad dispensationem vero et commutationem voti reservati, specialia quaedam notanda veniunt.

1. *Dispensatio*, a) Episcopi et qui habent episcopalem iurisdictionem possunt, sed solum quatenus necessarium est, dispensare « si non sit facilis accessus ad Papam et in mora sit periculum gravis damni » (S. Alf. I. c.; VI, 987). Dixi: *quatenus necessarium est*; « unde si sufficiat suspendi votum, non potest dispensari. Item, si dispensetur cum adstricto voto castitatis, ut nubat cum aliqua ad reparandum eius honorem, nequit ille cum alia nubere » (S. Alf. III, 258).

b) *Confessarii regulares* probabiliter idem possunt quod Episcopi, nimirum ex privilegio, quod probabiliter persistit (cfr. S. Alf. III, 258; VI, 987, 1128), ita ut saltem suppleat Ecclesia. Dispensatio autem etiam extra confessionem concedi potest.

2. *Commutatio*. Quatenus dicti sub 1 possunt dispensare in votis reservatis, eatenus etiam possunt ea commutare.

Monitum. Populo suadeatur, ne vota emittat, inconsulto confessario. Confessarius autem non ita facile vota permittat, praesertim votum *castitatis*, maxime castitatis *perpetuae*, quia auctoritas ecclesiastica in hoc voto *mature* emisso non solet dispensare, nisi adiuncta permagna commutatione. Si illud votum convenire videtur, permittatur prima vice vel aliquoties votum temporaneum ab uno festo B. V. ad alterum, et sic tandem post multam et seriam probationem votum perpetuum * (cfr. S. Alf. Prax. Conf. n. 93).

*. Votum virginitatis etiam c mente voventium saepe continet votum perfectae castitatis. ----- '. Lehmkuhl, Theol. Mor. “ I, n. 627. ----- '. Lehmkuhl, Theol. Mor. I, n. 631.

SECTIO III.

De iuramento. ‘

(S. Thom. 2. 2, q. 89; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 133-193; Hom. Ap. tr. 5, n. 12-20).

Dicemus *primum* de iuramento generatim, *deinde* de iuramento promissorio speciatim; addemus scholion de iuramento ficto.

CAPUT 1.

De iuramento generatim.

082 I Notio. Iuramentum est invocatio Dei seu Nominis divini ad faciendam fidem de aliqua re. Dicitur:

1. *Invocatio*. Itaque non sufficit, ut quis mere asserat, v. g. se coram Deo loqui, vel Deum novisse aut testari veritatem rei a se affirmatae. Si tamen praedicta non enuntiative tantum, sed invocative proferuntur, ut fecit Apostolus habetur verum iuramentum.

2. *Dei*; non hominis; neque Angeli vel Sancti, si in eorum testimonio sistatur. Iuramus autem per solum Deum, quia Ille, utpote ipsa veritas ipsaque veracitas, neque falli neque fallere potest, ideoque plenam fidem dictis valet conciliare.

3. *Ad faciendam fidem de aliqua re* i. e. aut de veritate sui asserti, aut de actione propria futura. Ad faciendam autem fidem de veritate asserti, Deus invocatur in testem asserti; et habetur iuramentum *assertorium*. Ad faciendam fidem de actione propria futura Deus invocatur in testem voluntatis praesentis aliquid faciendi, et in patronum executionis futurae; et habetur iuramentum *promissorium*. Dixi: *Deum invocari in testem*, scilicet ut testimonio suo confirmet quod asseritur, non tamen, ut hic et nunc illud peragat, sed tempore et modo quae Ipsi placuerint, saltem « quando illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium » * (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 89, a. 1; S. Alf. III, 133).

Coroll. I. Ad essentiam iuramenti requiritur *intentio* seu voluntas invocandi Dei auctoritatem, ita ut non sufficiat uti tantum verbis, quae invocationem significant. Actus enim humani non operantur ultra voluntatem agentis; quapropter si intentio seu voluntas invocandi Deum abest, non habetur vera Dei invocatio, sed sola externa significatio invocationis (S. Alf. III, 133).

Coroll. II Ad essentiam iuramenti secundum plures sufficit invocatio *mere interna*. Quidquid est, certo eiusmodi iuramentum mere mentale dicendum est incompletum, quatenus talis invocatio haud nata est ad faciendam (coram homini-

‘. Cfr. Gopfert, Der Eid. ----- *. Ad Gal. I, 20: « Ecce coram Deo quia non mentior > .----- ». I Cor. IV. 5. SB

bus) fidem de aliqua re. Hoc ut obtineatur, invocatio Dei externe exprimi debet. Quoad dictam expressionem vero seu quoad formulas iuramenti, notes:

a) Perinde est: *i*° utrum expressio fiat verbis an gestu vel facto, ut si rogatus num iures, capite annuas; vel librum Evangeliorum ad iurandum oblatum tangas; vel formulae iuratoriae subscribas; 2° utrum expressio ex se an ex adiunctis ad invocationem Dei determinetur (S. Alf. III, 134, 136).

b) Ex expressionibus seu formulis aliae ex se certo iuratoriae, aliae ambiguae, aliae non iuratoriae sunt. *Certo iuratoriae* sunt v. g. *Testor Deum; Deus mihi testis sit; iuro per Deum*, etc.

Ambiguae sunt: *iuro; Coram Deo loquor; Deus mihi testis est* etc. Ad diudicandum utrum necne iuramentum involvant, inspiciantur adiuncta et intentio loquentis. Ita si quis ad petitionem iuramenti respondet: *iuro*, iuramentum subsistit.

Non iuratoriae sunt v. g. *tu veritate; per fidem meam; per honorem meum; tam verum est quam est Deus*, etc. (S. Alf. III, 134-138, 143). Neque iuratoriae sunt formulae, quae ob adiuncta significationem invocationis amittunt, ut si proferuntur in schola vel in theatro, doctrinae vel repraesentationis gratia.

II. Divisio. Iuramentum maxime dividitur:

683

1. In *explicitum* et *implicitum*, prout Deus *directe* invocatur vel *indirecte*, scilicet per creaturas, in quibus Eius attributa *specialiter* reluctant. Eiusmodi sunt v. g. Sancti, coelum, Ecclesia, sacramenta, Crux, anima; non sunt v. g. arbores, barba etc.

2. In *assertorium* et *promissorium*, prout Deus invocatur ad faciendam fidem de veritate asserti, vel de actione propria futura.

3. In *exsecratorium* et *non exsecratorium*. Exsecratorium est, quo Deus etiam invocatur ut vindex periurii vel fractae fidei, si haec locum habeant

4. In *sollemne* et *simplex*, prout cum peculiari caeremonia vel sine ea emittitur (S. Alf. III, 140, 141).

III. Moralitas. *Iuramentum, debitis conditionibus servatis, est actus honestus, isque religionis. Est actus honestus*, ut patet ex S. Scriptura, quae iuramentum approbat tam directe :, quam indirecte exhibendo iuramenta sub inspiratione divina emissa'. *Est actus religionis*, quia Dei auctoritatem honorat, qui Ipsum invocatur ad fidem faciendam de aliqua re (S. Thom. 2. 2, q. 89, a. 2; S. Alf. III, 144).⁴

\ Formulae « Sic me Deus adiuvet et haec Sancta Dei Evangelia » sensus est: Si verum est quod iuro, Deus me adiuvet, non me iuvet, si falsum est.

'. Deut. VI, 13; X, 20; Ps. XIV, 1, 5, etc. * Rom. I, 9; Cor. I, 23; Gal.

I, 20, etc. ----- * *Obi.* Christus apud Matth. V, 33: «Audistis quia dictum est antiquis: non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis: non iurare omnino neque per coelum... neque per terram... sit autem sermo vester: est, est, non, non; quod autem his abundantius est, a malo est.» Eadem S. Iac, V, 12.

685 IV. Conditiones requisitae. Ad liceitatem iuramenti requiruntur tria: veritas, iudicium et iustitia (can. 1316, § 1; S. Thom. 2. 2, q. 89, a. 3).¹

i. *Veritas*; qua hic intelligitur certitudo iurantis de veritate sui asserti. Requiritur autem in iudicio certitudo moralis stricta; haec enim a iudice intenditur. Extra iudicium sufficit certitudo moralis paulo latius sumpta (S. Alf. VI, 148). Porro:

a) *Defectus veritatis est peccatum grave ex toto genere suo*; siquidem gravem Deo iniuriam infert, qui Ipsum invocatur in testem asserti, quod pro certo vel probabiliter falso habet. Accedit propositio 24, ab Innoc. XI damnata: «Vocare Deum in testem mendacii levis, non est tanta irreverentia, propter quam velit aut possit damnare hominem».³ Peccatum ita commissum dicitur *periurium*.

b) *Iuramentum emissum cum restrictione mentali*:

a) *Illicitum, immo periurium est, si restrictio est pure mentalis*. Eiusmodi enim restrictio involvit mendacium, ita ut in posito casu Deus invocetur in testem rei, quae pro falsa habetur. Accedit prop. 26 damnata ab Innoc. XI: «Si quis, vel solus vel coram aliis, sive interrogatus sive propria sponte, sive recreationis causa, sive quocumque alio fine, iuret se non fecisse aliquid quod vere fecit, intelligendo intra se aliquid aliud quod non fecit, vel etiam viam ab ea in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur nec est periurus»'; cfr. etiam prop. 27

β) *Licetum est, modo iusta causa accedat, si restrictio non est pure mentalis*, quia abest mendacium, ideoque Deus non invocatur in testem falsi. Ob eandem rationem veniale tantum est ita sine iusta causa iurare. At sub gravi prohibetur iurare, etiam cum restrictione non pure mentali: i° *in iudicio*, ubi quis *legitime* interrogatur; 2° *in contractibus* (S. Alf. III, 151, 152).

2. *Iudicium* exigit, ut non iuretur sine necessitate vel utilitate. Nimirum quamvis iuramentum sit actus virtutis i. e. religionis, tamen actus ille non est finis primarius iuramenti; finis primarius est confirmatio

Resp. cum S. Augustino: «Iuravit ipse Apostolus in epistolis suis, et sic ostendit quomodo accipiendum esset quod dictum est, *dico vobis non iurare omnino*, ne scilicet iurando ad facilitatem iurandi veniatur, a facilitate ad consuetudinem, atque ita ex consuetudine in periurium decidatur. Et ideo non invenitur iurasse nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam praecipitem. Et hoc utique a malo, sicut dictum est, *quod autem amplius est, a malo est*: non tamen suo, sed eorum infirmitatis quibus etiam sic fidem facere conabatur» (De mendacio, c. 15). ---- 1er. IV, 2. ----- '. Denz.-Bannw. n. 1174. ----- . Denz.-Bannw. n. 1x76. -----* Denz.-Bannw. n. 1177.

veritatis ad hominis utilitatem ; hinc ad liceitatem iuramenti requiritur necessitas vel utilitas.

Defectus iudicii ex se solum venialis est, quia gravis in eo irreverentia non apparet (S. Alf. III, 144, 145).

3. *Iustitia* requirit: i° in iuramento assertorio, ut ipsa assertio licita sit. 2° in iuramento promissorio, ut id quod proponitur vel promittitur sit honestum. Hinc v. g. iustitia deest in iuramento, quo quis confirmat detractionem peccaminosam vel quo iurat, se iniustitiam esse commissurum (S. Alf. III, 146).

Defectus iustitiae est peccatum grave vel leve, prout assertio, propositum vel promissum quod iuramento firmatur, graviter vel leviter illicitum est. Hinc:

a) *Graviter peccat*, qui iuramento assertorio confirmat assertionem graviter malam, et ita effectum pravum gravem promovet; ut si quis detractionem graviter iniuriosam iuramento firmaret: ita scilicet gravem infamiam proximi promoveret. Ratio, quia gravis irreverentia est abuti auctoritate divina ad effectum pravum gravem promovendum. Secus satis probabiliter leve tantum peccatum est, scii, si quis iuramento firmaret assertionem leviter malam, vel firmaret assertionem graviter quidem malam — v. g. iactantiam de peccato commisso — sed iuramento id unum efficeret, ut alii de assertionem certiores fierent, quin ex eo effectus pravus gravis promoveretur (S. Alf. III, 146).

b) *Item graviter peccat*, qui iuramento (sive assertorio sive promissorio) data opera utitur *tanquam medio ad grave peccatum*; ut si quis iuraret, dominum esse absentem, ut aliquem ad gravem iniustitiam induceret. Uti autem iuramento *ut medio ad leve peccatum*, satis probabiliter per se veniale non excedit.

c) *Adhaec graviter peccat*, qui emittit iuramentum promissorium de re *graviter illicita*; si de re *leviter illicita*, disputatur, utrum grave an leve peccatum sit. S. Alf. (III, 146) merito pro probabiliore habet, esse grave peccatum, quia gravis irreverentia videtur esse in eo, quod Deus constituitur patronus actionis futurae, utut solum leviter malae. Iuramentum contra *consilia evangelica* a S. Doctore pro veniali habetur (S. Alf. l. c.)

d) *Denique graviter peccaminosa* est consuetudo iurandi sine debita attentione ad veritatem vel iustitiam, quia qui ita agit gravi periculo se exponit iuramentorum veritate et iustitia destitutorum. Accedit, quoad consuetudinem facile emittendi iuramenta promissoria, periculum ea non adimplendi (S. Alf. III, 145).

CAPUT IL

De iuramento promissorio speciatim.

686 1. Notio. Iuramentum promissorium, ut diximus (n. 682), est invocatio Dei ad fidem faciendam de actione propria futura. In eiusmodi iuramento, ut pariter iam notavimus, Deus invocatur: i° in testem voluntatis praesentis ponendi actionem; 2° satis probabiliter in patronum executionis futurae, i. e. invocatur Deus, ut proposito vel promissioni auctoritatem conciliet et vim; «quod, ita *Suarez*, declaro exemplo humano. Saepe enim solent homines promittere, vel compromittere, aut sponsalia facere, coram rege vel alio homine magnae auctoritatis, non ut proprie sit fideiussor subiens obligationem, nec etiam ut sit testis futurae executionis, sed ut praebeat auctoritatem contractui, et ut contrahentes intelligant iniuriam illi facturos si promissa non impleant. »¹ Haec etiam a S. Alfonso pro satis fundatis habentur (III, 173).

Alii censent, Deum in iuramento promissorio invocari in *testem veritatis futurae*, atque provocant ad sensum naturalem verborum, quibus dictum iuramentum exprimitur. Hanc sententiam hisce debilitare conatur *Suarez*: « Respectu facti futuri non potest induci ut testis, nam testimonium non datur de re nondum facta. Et quamvis apud Deum futura praesentia sint, tamen quatenus divinum testimonium per iuramentum invocatur, non postulatur a Deo, ut sic dicam, testimonium de re futura ut *ipsi praesens est*, sed ut *est in verbo promittentis*. Sic autem non cadit testimonium in illud verbum nisi quatenus *capax est veritatis eunt dicitur*; ergo respectu facti futuri, ut confirmandi illo verbo, non invocatur Deus ut testis, sed ut fideiussor, ad cuius honorem et auctoritatem pertinet, ut qui iuravit, cum effectu impicat quod asseruit vel promisit. »^{*}

Secundum *alios* Deus invocatur ut *fideiussor* (proprie dictus), i. e. ita, ut quasi simul cum iurante promittat vel proponat. Sed illud *non probatur*, ita ut Deus, quod spectat ad praxim seu ad obligationem, haberi possit pro *patrono tantum* executionis futurae (n. 689). Neque a *Suarezio* intelligitur fideiussor *proprie dictus*, ut ex verbis citatis patet.

Quoad sententiam S. *Thomae* conferantur 2 2, q. 89, a. 1, 7 et 9.

687 II. Divisio. Iuramentum promissorium dividitur in promissorium *simplex*¹ seu *per se stans*, et *confirmatorium*. *Simplex* est, quod emittitur sine promissione (vel quavis obligatione), sive praevie existente, sive simul cum iuramento facta. *Confirmatorium* est, quod emittitur in confirmationem promissionis (vel cuiusvis obligationis), sive praevie existentis, sive simul cum iuramento factae aut Deo (votum iuratum), aut homini (promissio iurata), aut Deo et homini (votum cum promissione iuratum). Itaque materia iuramenti promissorii simplicis est *futura actio*

¹. De iuram. 1. 3, c. 16, n. 10. \ L. c.

qua talis; materia autem iuramenti confirmatorii est *futura impletio promissionis aut cuiusvis obligationis*.

III. Requisita ad valorem. Ad valorem alia requiruntur a parte iurantis, alia a parte materiae. 688

1. *A parte iurantis fere* eadem requiruntur ac a parte voventis ad valorem voti (n. 642). Sufficit addidisse haec:

a) Ad valorem iuramenti *confirmatorii* requiritur aut obligatio praesistens, aut intentio actu promittendi aliquid sive Deo (votum), sive homini. Ad valorem iuramenti per se stantis ea non requiruntur.

Disputatur, utrum necne ad iuramentum promissorium necessario requiratur intentio se obligandi vi iuramenti. Iam vero negandum videtur, quia ad substantiam iuramenti promissorii requiritur tantum intentio *invocandi Deum ad fidem faciendam de actione propria futura* (n. 682), non autem intentio sc obligandi vi illius invocationis, quamvis illa obligatio *ut effectus necessarius sequatur*

b) *Metus* valori non obstat secundum haec can. 1317, § 2: lusiurandum per vim aut metum gravem extortum valet, sed a superiore ecclesiastico relaxari potest » (S. Thom. 2. 2, q. 89, a. 7, ad 3; S. Alf. III, 174).

2. *A parte materiae* requiritur, ut sit honesta, non illicita vel otiosa. Ratio est, quia auctoritas divina nequit esse vinculum rei iniquae vel vanae (S. Thom. 2. 2, q. 89, a. 3, et 9, ad 3; S. Alf. III, 176).

Coroll. I. Iuramenta *parentum* puniendi filios passim invalida sunt aut saltem non obligant, vel quia fuerunt de re inutili aut potius de vindicta inordinata, vel quia delinquentes iam sunt emendati aut emendationem promiserunt (S. Alf. III, 186). Pariter iuramenta *mercatorum* non vendendi minoris vel non emendi pluris, etiamsi si serio fiant, passim non valent, quia ordinarie sunt de re inutili.

Coroll. II. Iuramentum fidelitatis Constitutioni politicae, quae continet quaedam iuri divino vel ecclesiastico contraria, *validum* est, quatenus restringitur ad licita. *Licetum* est, si ista restrictio expresse adicitur (scilicet addendo haec vel similia: «salvis legibus divinis et ecclesiasticis»), vel, ut hodie fit, ex usu eruitur. Pariter validum et licetum est iuramentum fidelitatis Principi usurpatori, quando regnum pacifice possidet (S. Alf. I, 94; II, 74).

Coroll. IU. Iuramentum a clerico emissum permanendi in dioecesi nec ingrediendi in Religionem validum est, quia respicit rem debitam vi promissionis, una cum iuramento factae, ipsoque iuramento firmatae.

Coroll. IV. Iuramentum de materia, partim impossibili vel inepta, quoad alteram partem valet et obligat, si materia et natura sua divisibilis et etiam divisim intenta est. Hinc v. g. promissio prodiga iurata (vel non iurata) potest partim valere.

‘. Cfr. Breve Pii VII *Charitas*, 13 april. 1791; S. Poenit I IVc. 1866 (A. S. S. 1866, p. 675).

689 IV. Effectus i. *Iuramentum adiectum actui (v. g. contractui, promissioni vel voto) invalido, hunc non reddit validum; nec adiectum actui rescindibili, hunc irrescindibilem reddit*; siquidem iuramentum non mutat naturam contractus, promissionis vel voti, prout ea ex se vel ex iure existit. Huc referas haec can. 1318, § 2: « Si autem actui directe vergenti in damnum aliorum aut in praeiudicium boni publici vel salutis aeternae iusiurandum adiciatur, nullam exinde actus consequitur firmitatem. »

2. *Iuramentum adiectum actui invalido, non inducit obligationem*, quia iuramentum actui adiectum sequitur naturam et condiciones actus, cui adicitur (can. 1318, § 1), seu quia accessorium sequitur principale (S. Alf. III, 180). *

3. *Iuramentum adiectum actui valido; item iuramentum per se stans inducunt obligationem*, ut patet tam ex S. Scriptura,¹ quam ex mox dicendis de *qualitate* obligationis. Attamen iuramentum actui valido adiectum incipit et desinit obligare cum actu, cui adicitur; huius enim actus, ut dictum est, naturam et condiciones sequitur. Sed de *obligatione* iuramenti promissorii uberius dicendum est. Porro:

a) *Iuramentum promissorium inducit obligationem religionis* (can. 1317 § 0. Ratio est, quia reverentia Deo debita exigit, ut ponatur actio casu, quo Deus in patronum executionis invocatus est; ut fit in iuramento promissorio. Obligatio autem iuramenti specie differt ab obligatione voti, quia *prior* Deum respicit ut testem voluntatis praesentis et patronum executionis futurae; *altera* ut creditorem.

Coroll. Qui laedit iuramentum promissorium saltem duo perpetrat peccata; scilicet contra obligationem religionis iuramento inductam, et contra obligationem, sive religionis voto inductae, sive alius virtutis, inductae promissione homini facta. Accedit tertium, si laedit iuramentum adiectum voto cum promissione homini facta.

b) *Iuramentum promissorium* inducit obligationem religionis *gravem*, si respicit rem *gravem*; gravis enim irreverentia est omittere actum *gravem*, in cuius patronum Deus invocatus est. Si respicit rem *levem*, disputatur, utrum obligatio gravis vel levis sit. Iam vero satis probabiliter levis tantum est, quia non apparet gravis irreverentia in eo, quod omittitur actio *minors momenti*, etiamsi Deus in patronum eius invocatus sit (S. Alf. III) '.

*. Attamen *non repugnat*, iuramento actui invalido adiccto obligationem induci; nam stricte loquendo potest quis se obligare independentem a valore actus, cui iuramentum adicitur. At haec fere hypothetica sunt. s. Matth. V, 33.

' Qui docent, Deum in iuramento promissorio invocari sive in *testent*, sive in *fideiussorem* actionis futurae, iure concludunt, obligationem praedicti iuramenti

Notes tamen, graviter peccare cum, qui dum iurct, non habeat voluntatem standi promissis; quia in iuramento promissorio Deus invocatur *ut testis voluntatis praesentis*. Gravis autem irreverentia est invocare Deum ut testem falsi.

c) *Quoad statuendam extensionem obligationis* valent regulae securae :

a) Iusiurandum stricte est interpretandum secundum ius et secundum intentionem iurantis aut, si hic dolo agat, secundum intentionem illius cui iuratur (can. 1321).

β) Iuramentum *confirmatorium* sequitur naturam et condiciones actus, cui adicitur (can. 1308, § 1). Itaque obligatio eius ad eadem sese extendit, ad quae actus v. g. votum, promissio, in cuius confirmationem adiectum est.

Coroll. Iuramentum, quod respicit *materiam iuris*, obligat secundum limites iuris. Hinc v. g. parochus, qui iuraverit residentiam, potest non residere, quatenus hoc a iure conceditur. — Iuramentum *servandi statuta vel regulas* non obligat ad regulas, legitima desuetudine abrogatas; praeterea eiusmodi iuramentum obligat sub gravi vel sub levi vel ad solam poenam, prout ipsa statuta ex se sub gravi vel sub levi vel ad solam poenam obligant (S. Alf. III, 181).

V. Cessatio. Ex can- 1319 iusiurandum promissorium, seu obligatio 690 eiusmodi iureiurando inducta desinit:

1. *Si remittatur ab eo in cuius commodum iusiurandum emissum fuerat* (S. Thom. 2. 2, q. 89, a. q. ad 2; S. Alf. III, 193). Eaque remissio probabilius etiam tunc valide et licite fit, quum iusiurandum principaliter in honorem Dei emissum est. » Ratio quia, licet promissio sit facta Deo, fuit tamen semper facta dependenter a voluntate hominis cui iuratum est, scilicet: si ille non remittat executionem » (S. Alf. 1. c.).

2. *St res iurata substantialiter mutetur, aut. mutatis adiunctis, fiat sive mala sive omnino indifferens, aut denique maius bonum impediat* Prius eruitur ex eo, quod intentio iurantis non censetur sese extendisse ad materiam substantialiter seu notabiliter mutatam, ut dictum est de intentione voventis (n. 653). *Alia* sequuntur ex eo, quod res iurata, si fiat mala, vel indifferens, vel impeditiva maioris boni, desinit esse materia apta iureiurando (n. 688). Advertas tamen, materiam honestam in favorem tertii promissam et acceptatam, ut in se forte minus perfectam, tamen hic et nunc remanere perfectiorem, immo praeceptam esse ob ius a tertio acquisitum (n. 688).

semper esse gravem: gravis enim irreverentia est constituere Deum testem falsura vel fideiussorem infidelem seu mutabilem. At antecedens non probatur.

3. *Deficiente causa finali aut conditione sub qua forte iusiurandum datum sit.* A^{ide} dicta de voto n. 655.

4. *Irritatione, dispensatione, commutatione, ad normam can..* 1320. Porro ex can- cit. :

a) *Irritare* possunt Juramenta promissoria iidem, qui possunt irritare vota, ac eadem ratione (n. 662). Valent autem ea — aequae ac vota — irritare, etiamsi irritatio vergat in praeiudicium aliorum, utut hi obligationem remittere recusent.

b) *Dispensare* vel *commutare* possunt iuramenta promissoria pariter iidem, qui possunt dispensare vel commutare vota, ac eadem ratione (n. 671); sed si iurisiurandi dispensatio vergat in praeiudicium aliorum, una Apostolica Sedes potest iusiurandum dispensare vel commutare propter necessitatem aut utilitatem Ecclesiae (S. Alf. III, 189, 192).

SCHOLION.

De iuramento ficto.

691 I. Notio. Iuramentum fictum est iuramentum, mere externe i. e. sine animo iurandi emissum. Eiusmodi iuramentum invalidum est (n. 682).

692 II. Moralitas. 1. *Iuramentum fictum semper illicitum est*; est enim irreverentia in eo quod Deus solum externe, ideoque vane invocatur. Accedit prop. 25 damnata ab Innoc. XI,¹ cuius damnatio sententiae enuntiatae favet (S. Alf. III, 172).

2. *Iuramentum fictum, emissum in confirmationem falsi, grave peccatum est*, quia gravis irreverentia est in eo, quod Deus etiam mere externe invocatur in testem *falsi*. Id autem obtinet in iuramento assertorio, quando res asserta falsa est; in iuramento promissorio, quando voluntas implendi iuratum deest (S. Alf. l. c.).

3. *Iuramentum fictum, emissum in confirmationem veri, probabilius per se leve tantum peccatum est*, quia non apparet gravis irreverentia in eo, quod quis mere externe invocat Deum in testem *veri*. Dixi *per se*; nam grave peccatum est: 1^o si iuramentum ab auctoritate legitima praecipitur, quia auctoritas praecipit iuramentum *verum*; 2^o si fit cum deceptione proximi iniusta et gravi (S. Alf. l. c.).

693 III. Obligatio. Iuramentum fictum per se non obligat, quia invalidum est; potest tamen obligare atque quidem sub gravi per accidens, puta si proximus cum gravi damno decipitur, si neglectus rei iuratae grave scandalum secum fert, etc.

¹ « Cum causa licitum est iurare sine animo iurandi, sive res sit levis sive gravis » (Denz.-Bannw. n. 1175).

IV. Notanda quoad iuramenta, quae specietenus potius quam re vera 694 ficta sunt.

1. Iuramentum promissorium, emissum *sine animo iuratum implendi*, est verum iuramentum, sed mortale peccatum, quod dicitur *periurium*; obligat autem, utpote validum. (S. Alf. III. 172).

2. Iuramentum promissorium, emissum *sine animo sese obligandi* videtur grave peccatum esse, quia gravis irreverentia videtur esse in eo, quod quis invocat Deum, simulque non vult auctoritate eius invocata ligari.

SECTIO IV.

De adiuratione.

(S. Thom. 2. 2, q. 90; S. Alf. Theol. Mor. 1. III. n. 193, Append. ; Hom. Apost. tr. 5, n. 20).

I. Notio. Adiuratio est invocatio Dei ad adducendum aliquem, ut ali- 695 quid agat vel omittat (S. Alf. IIL 193, app. n. 1).

II. Divisio. Adiuratio dividitur: 595

1. In *explicitam* et *implicitam*, prout Deus invocatur directe, vel indirecte per creaturas, in quibus Eius attributa specialiter elucent (n. 683).

2. In *sollemnem* et *privatam*. *Sollemnis* est, quae fit ab Ecclesiae ministris ut talibus, ideoque nomine Ecclesiae, et servata forma ab Ecclesia statuta; *privata* non fit nomine Ecclesiae.

3. In *deprecativam* et *imperativam*, prout fit modo implorativo vel praeceptivo (S. Alf. 1. c.).

III. Moralitas. *Adiuratio est actus latriae*; † siquidem adiurando pro- 697 fitemur, Dei excellentiam aptam esse, qua aliquis adducatur ad aliquid.

IV. Entia adiuranda. Adiurari, i. e. per invocationem Dei ad aliquid 698 adduci possunt:

i. *Directe* omnia et sola entia rationalia, quia ea sola per invocationem Dei possunt moveri. Adiurari igitur possunt Deus ipse, Angeli, Sancti, homines viatores et daemones.

2. *Indirecte* adiurari possunt creaturae irrationales scilicet aut adiurando Deum vel Sanctos, ne sinant eas nocere, aut adiurando daemonem, ne per eas noceat (S. Alf. 1. c. η. III).

V. Requisita ad liceitatem sunt: veritas, iudicium, iustitia (ut de 699 iuramento dictum est), et modus debitus.

\ Invocatio alicuius Sancti — sistendo in illo — ad adducendum aliquem ad aliquid est actus *hyperduliae* vel *duliae*, prout B. M. V. aut alius Sanctus invocatur.

1. *Veritas* sita est in eo «quod adiurans vere intendat assequi quod petit, et quod vera sit causa ob quam petit » (S. Alf. l. c. η. II). Deeset veritas v. g. si quis fingens se pauperem, divitem adiuraret, ut sibi elemosynam elargiretur. « Carentia autem huius veritatis raro erit plus quam venialis » (S. Alf. l. c.).

2. *Indicium* intelligitur, ut adiuratio fiat ex rationabili causa. « cuius carentia certe non est nisi venialis » (S. Alf. l. c.).

3. *Iustitia* intelligitur, ut adiurans conetur adducere ad rem honestam. Istius defectus diudicandus est ut defectus iustitiae in iuramento (n. 685).

4. *Modus debitus*. Porro Deus, Angeli et Sancti adiurandi sunt *deprecativae*, daemones *imperativae*, homines adiuranti subiecti tam *imperativae* quam *deprecativae* possunt adiurari; qui vero adiuranti non subduntur, *deprecativae* sunt adiurandi.

700 VI. Adiuratio daemonis seu exorcismus. 1. Exorcismus — ut adiuratio generatim sumpta — distinguitur in *sollemnem* et *privatum*, prout fit vel non fit nomine Ecclesiae. Sollemnis iterum duplex est, scilicet: i^o exorcismus in *obsessos*; 20 exorcismi, qui occurrunt in baptismo et in consecrationibus vel benedictionibus.

2. Exorcismus *sollemnis* ab eis solis exerceri potest, qui potestate Ordinis, scilicet Exorcistatus gaudent. Praeterea: i^o quoad exorcismum in *obsessos* requiritur peculiaris et expressa licentia Ordinarii (can. 1151, § i);¹ 20 quoad exorcismos, qui occurrunt in baptismo et in consecrationibus vel benedictionibus, requiritur, ut quis sit eorundem sacrorum rituum legitimus minister (can. 1153).

3. *Exorcismus privatus* ab omnibus potest institui; modus autem illum instituendi, a Rit. Rom. tit. XI, cap. 3, exhibitus, adhiberi « potest ab Episcopis, nec non a sacerdotibus, qui ab Ordinariis suis ad id auctoritatem habeant. »

4. Exorcismi a legitimis ministris fieri possunt non solum in fideles et catechumenos, sed etiam in acatholicos vel excommunicatos (can. 1'52).

Nota i. Exorcismus in *obsessos* reperitur in Rit. Rom. tit. XI, cap. 2.

Nota 2. Exorcismus in *obsessos* non infallibiliter daemonem expellit, ut experientia docuit; semper tamen exorcismi «aliquem effectum sortiuntur, non complete, saltem imperfecte vires daemonum attenuando » (S. Alf. l. c. η. VII).

¹. Haec licentia ab Ordinario concedatur tantummodo sacerdoti pietate, prudentia et vitae integritate praedito; qui ad exorcismos ne procedat, nisi postquam diligenti prudentique investigatione cmmprerit exorcizandum esse revera a daemone obsessum (can. 1151, § 2).

Pars 111.

De III praecepto Decalogi.

(S. Thom. 2. 2, q. 122, a. 4; S. Alf. Theol. Mor. 1. III.
n. 263-332; Hom Apost. tr. 6).

Praeceptum *naturale* est, ut aliquod tempus deputetur ad cultum divi- **701**
num. « Praeceptum de sanctificatione sabbati... *morale* quidem est quan-
tum ad hoc, quod homo deputet aliquod tempus vitae suae ad vacandum
divinis: inest enim homini naturalis inclinatio ad hoc, quod cuilibet rei
necessariae deputetur aliquod tempus, sicut corporali refectiōni, somno,
et aliis huiusmodi; unde etiam spirituali refectiōni, qua mens hominis
in Deo reficitur, secundum dictamen naturalis rationis aliquod tempus
deputat homo; et sic habere aliquod tempus deputatum ad vacandum
divinis, cadit sub praecepto morali » (S. Thom. 2. 2, q. 122, a. 4, ad 1;
S. Alf. III, 263). '

Determinatio tam temporis quam modi erat atque est iuris *positivi*
(S. Thom. 2. 2, q. 122, a. 4, ad 1 et ad 4; S. Alf. III, 263, 265). Iam vero
ius positivum *divinum* in \;et. Testamento diem sabbati cultui divino
dedicaverat, eaque die ab opere servili cessare iusserat- Nunc, spectato
iure positivo *ecclesiastico*, valent haec :

1. Sola suprema ecclesiastica auctoritas potest dies festos universae
Ecclesiae communes constituere, transferre, abolere. Ordinarii locorum
possunt suis dioecesibus seu locis peculiare dies festos indicare, sed ad
actum tantum (can. 1244).

II. Dies festi communes a suprema auctoritate constituti sunt: Omnes
et singuli dies dominici, festa Nativitatis, Circumcisionis, Epiphaniae,
Ascensionis et sanctissimi Corporis Christi, Immaculatae Conceptionis
et Assumptionis Almae Genitricis Dei Mariae, sancti Ioseph eius sponsi.
Beatorum Petri et Pauli Apostolorum, Omnium denique Sanctorum
(can. 1247, § 1). Quae ita intelligas:

I. Festa cit. can. non enumerata, ipso facto ipsaque lege nullibi sint
amplius de praecepto, etiamsi in aliqua natione, dioecesi aut loco antea
fuerint de praecepto ex particulari lege vel consuetudine etiam centenaria
loci, aut ex speciali concessione Sanctae Sedis. '

2. Sicubi aliquod festum ex enumeratis legitime sit abolitum vel
translatum, nihil inconsulta Sede Apostolica innovetur (can. 1247. § 3).
Ut ex voce *sicubi* (i. e. si in aliquo loco) eruitur, sermo est de festis par-
ticularibus, non autem de festis S. Corporis Christi et S. Ioseph. quae

\ Catech. Rom. Part. 3, cap. 4, de 30 praec.-----'. P. C. 17 Febr. 1918 (A. S. S.
1918, p. 170).

Motu Proprio *Supremae disciplinae* ' a Pio X abolita sunt; haec festa vi ipsius Codicis iterum inducta sunt.

3- Dies festi Patronorum, ut ex dictis sequitur, ecclesiastico praecepto non subjacent; sed locorum Ordinarii possunt sollemnitatem exteriorem transferre ad dominicam proxime sequentem (can- 1247, § 2).

III. Supputatio diei festi facienda est a media nocte usque ad mediam noctem, salvo praescripto can. 923¹ (can. 1246), et horis computatis secundum communem loci usum; quod eruendum videtur ex can. 33, § 1, qui legibus, in quibus servandis optio temporis conceditur, hanc legem non accenset, idque, ut videtur, tum ut in hac lege uniformitas habeatur, tum ut scandala facile oriunda praecaveantur.

IV. Festis de praecepto diebus Missa audienda est, et abstinendum ab operibus servilibus, actibus forensibus, itemque, nisi aliud ferant legitimae consuetudines aut peculiaria indulta, publico mercatu, nundinis aliisque publicis emptionibus et venditionibus (can. 1248). Plura alia consuluntur, maxime ut fideles concioni et exercitiis post meridiem instituendis intersint (cfr. can. 1345 et 1348). Hisce notatis, dicemus *primum* de Missa audienda, *deinde* de cessatione ab aliquibus operibus.

SECTIO I.

De Missa audienda.

702 I. Obiectum praecepti. Assistendum est Missae catholico ritu celebratae, quae sit unum sacrificium, Missae integrae, physice, religiose et in debito loco. Dicitur:

i. *Missae catholico ritu celebratae* (can. 1249). Sed perinde est. utrum celebratio ritu latino an alio fiat (can. cit.).

2. *Missae, quae sit unum sacrificium*. Ita sensus obvius et naturalis praecepti (S. Alf. III, 311).

Coroll. Non satisfacit, qui *simul* audit *diversas partes plurium Missarum*. Patet ex prop. 53 damnata ab Innoc. XI Neque sufficit *successive* assistere diversis *plurium* Missarum partibus; attamen in casu satisfit substantiae praecepti, si consecratio et communio utriusque speciei ex eadem Missa habeantur; hinc, saltem si iusta causa accedat, ulteriora non urgeantur (cfr. S. Alf. III, 311).

*. 2 Iui. 1911. ----- '. Can. 923 statuit: Ad lucranda indulgentiam alicui diei affixam, si visitatio ecclesiae vel oratorii requiratur, haec fieri potest a meridie diei praecedentis usque ad mediam noctem quae statutum diem claudit. —

« Satisfacit praecepto Ecclesiae de audiendo Sacro, qui duas eius partes, immo quattuor simul a diversis celebrantibus audit » (Denz.-Ba n n w. n. 1203).

3. *Missae integrae*. Attamen Missa, spectata assistentia praescripta, finiri censetur Sacerdotis benedictione. Ceterum omissio voluntaria etiam minimae partis est peccatum veniale.

4. *Physice*; at physica praesentia sumatur moraliter a. v. sufficit, ut quis ex diversis circumstantiis iudicari possit facere unum cum aliis. Hinc satisfacit: 1^o Qui *in ecclesia* existit, modo aliqua ratione (puta ex aspectu vel auditione celebrantis, ex actionibus vel motibus aliorum, ex sonitu campanulae vel cantu chori) discernere possit, quid agatur; 2^o qui *extra ecclesiam* a) est in sacristia vel in alio cubiculo ecclesiae annexo, modo celebrantem videre vel (puta, si ianua clausa sit) audire possit; b) in platea multitudini associatur atque ex signis, quid agatur, capere potest; attamen non nimis a multitudine distet, etiamsi omnia videre possit; c) e domo ecclesiae vicina ad Missam attendere potest (S. Alf. III, 312). Non satisfacit, qui domi manens mediante radio, ut dicitur, Missam sequitur.

5. *Religiose*. Requiritur autem:

a) *Intentio colendi Deum*; siquidem praecipitur actus religiosus, qui, deficiente dicta intentione, deficeret. Itaque non sufficit, si quis assistat mere ut aliquam caeremoniam conspiciat. Sufficit autem intentio colendi Deum implicita, qualis habetur v. g. si quis assistat cum intentione praecepto satisfaciendi, vel faciendi, quod intendit Ecclesia etc. (S. Alf. III, 313). Neque assistentia metu extorta intentioni tequisitae repugnat.

b) *Attentio externa*, quae consistit in decenti corporis compositione una cum omissione actuum externorum, qui cum attentione interna componi nequeunt. Eiusmodi actus sunt dormire, fabulari, legere scripta impertinentia. Attentionem externam requiri, omnes concedunt, atque eruitur ex eo, quod Ecclesia saltem actum cultus externi praecipit (S. Thom. 2. 2, q. 122, a. 4; S. Alf. III, 313).

c) *Attentio interna* — i. e. applicatio mentis ad id, quod agitur, scilicet sive ad rem, quae a celebrante geritur; sive ad sensum per gesta significatum, sive ad alias pias cogitationes vel preces — *attentio interna*, inquam, ea requiritur, qua quis possit rationem reddere eorum, quae in altari fiunt, seu qua constituatur non plane a sacrificio distractus. Ratio est, quia praecipitur *auditio* Missae (can. 1248); quae vox saltem attentionem expositam involvere videtur. Ulterior attentio interna satis probabiliter non requiritur; tum quia dubium est, num attentio interna requiratur ad essentiam orationis; tum quia probabiliter sufficit actus religiosus, ad quem sufficere videtur praesentia physica una cum intentione colendi Deum et attentione externa et interna exposita (S. Alf. III, 1. c.).

Coroll. I. Certo satisfaciuntur qui occupantur actibus ad cultum divinum spectantibus (puta pulsando organa, colligendo eleemosynas etc.), modo aliqualem ad sacrum attentionem retineant; idque valet, etiamsi interdum discedant ad quaerenda necessaria (S. Alf. III, 317).

Coroll. II. Confessio sacramentalis saltem prolixior per se videtur neque cum attentione externa neque cum interna posse componi. Requiritur enim actus religionis per modum colentis Deum in ipso sacrificio et oblatione victimae. Atqui attentio quam habet, qui confitetur sacramentaliter, non est talis, sed est ad declarandum confessario numerum, species et circumstantias peccatorum, ad auscultanda eius monita, correctiones, poenitentiam etc.! Dixi per se, quia practice poenitentes videntur non inquietandi, si ad partes principaliores attentum reddantur. Immo si quis secus aliquamdiu in statu peccati mortalis permanere vel diutius a confitendo abstinere deberet, saltem Ecclesia consentire praesumitur (S. Alf. 314, 332).

6. *In debito loco.* Porro satisfacit, qui assistit Missae celebratae:

a) *Sub dio* (can. 1249); iam vero etiam sub dio celebrare censetur, qui celebrat in transtris seu in navis constrato; idem dicendum videtur de omni Missa in mari celebrata.

b) *In quacumque ecclesia vel oratorio publico aut semi-publico* (can. 1249).

c) *In oratoriis privatis, quae sequuntur:* 1° in privatis coemeteriorum aediculis, de quibus in can. 1190 (can. 1249), i. e. in aediculis, in coemeterio a familiis seu personis privatis ad suam sepulturam erectis; quae aedificulae sunt oratoria privata (can. 1190); 2° in oratoriis privatis Cardinalium et Episcoporum (can. 1189). In aliis oratoriis privatis illi soli satisfacere possunt, qui induito comprehenduntur. Comprehendi autem censentur, nisi tenor obstet, indultarii, eorumque consanguinei, affines, hospites, commensales et familiares. Quae autem dicta sunt de aliis oratoriis privatis, etiam valent, si quis utens privilegio *altaris portatilis* celebrat in loco, in quo per se obligationi satisfieri nequit, a. v. in casu illi soli valide Missae assistunt, qui privilegio sive expresse comprehenduntur, sive spectato fine privilegii — puta terras Missionum — comprehendendi censendi sunt.

d) *Ubicumque Cardinales vel Episcopi celebrant, vel in eorum commodum celebratur.* Deducitur ex responso S. R. C. quod illud de Episcopis affirmat.

Itaque per se non satisfacit, qui assistit Missae: 1° in oratorio privato; 2° in loco omnino privato, v. g. in cubiculo alicuius domus. Dixi *per se* ob casus supra et aliis forte induitis exceptos.

Obligatio audiendi Missam in ecclesia *paroeciali* iam dudum abolita

*. Bieluart, De relig. diss. 6, a. „ ----S. Congr. de Sacr. 7 Febr. 1909.
.. 8 Iun 1896. n. 3906.

est. Attamen monendi sunt fideles, ut frequenter, ubi commode id fieri possit, ad suas paroeciales ecclesias accedant ibique divinis officiis intersint et verbum Dei audiant (can. 467, § 2).¹

II. Obligatio praecepti. 1. Obligatio assistendi Missae *ritu catholico* **703** celebratae, *physice*, et in *loco debito*, gravis est.

2. Obligatio assistendi Missae *integrae*, et *religiose*, gravis est ex genere suo. Gravitas autem materiae in casu desumi debet tam ex *qualitate*, quam ex *quantitate* partis, cui quis aut nullatenus aut non religiose assistit. Quoad *quantitatem* vero notes, partes Missae, quae non semper recurrunt, ut *symbolum*, minus computari (S. Alf. III, 310).

Coroll Quoad obligationem assistendi Missae *integrae*: 1° spectata *quantitate*, materia gravis videtur neglectus *quartae fere partis* Missae, v. g. eorum, quae fiunt ab initio usque ad Offertorium exci.; 2° spectata *qualitate*, gravis est neglectus *Consecrationis* et *Communionis*; vel etiam *alterutrius*; 3° spectata *utraque*, gravis censetur omissio eorum, quae fiunt a Consecratione usque ad Pater exci, (cfr. S. Alf. III, 310). 4° Denique notes, partes separatas omissas coalescere, ut si quis in initio et in fine partem omitteret.

Coroll. II. Quoad obligationem assistendi *religiose*, materia gravis est, si qui per notabile tempus dormiunt, confabulantur, diaria legunt etc. (S. Alf. III, 317). Passim vero gravis defectus deest in iis, qui modo confabulantur, modo attendunt; item in iis, qui cogitationibus vanis vel etiam inhonestis occupantur aut semi-ebrii vel semi-sopiti assistunt (S. Alf. III, 316).

Coroll. III. Qui *sero advenit*, ita obligatur:

1. Per se tenetur aln Missae assistere, quia praescribitur assistentia «*ih' eidem-que Missae integrae*. Attamen practice facile aderit causa excusans ab ista obligatione, maxime si retardatio inculpabilis est: immo si levis tantum Missae pars peracta sit, ab alia Missa audienda excusatur.

2. Si nequit aliam Missam audire, vel aliter a dicta obligatione excusatur, certo tenetur reliquae parti assistere, si *ante Consecrationem* advenerit. Si advenerit *post Consecrationem*, secundum plures ad nihil amplius tenetur, quia actui Sacrificii essentiali iam praesens esse nequit. S. Alfonsus vero (III, 310, qu. 2°) contrarium propugnat, quia Ecclesia etiam omnes et singulas caeremonias intendit, quatenus Missam comitantur, abstrahendo ab eo, utrum necne aliquis actui essentiali interfuerit: quo posito, ratio legis etiam in solis caeremoniis salvari videtur. Attamen practice facile aderit ratio excusans, puta magnum ruborem vel etiam scandalum oriturum.

Pariter, qui aliter ac sero adveniando partem notabilem missae omisit, atque ab altera missa audienda excusatur, per se tenetur supplere (S. Alf. l. c.); verum saepius aderit causa excusans ab obligatione supplendi.

III. Causae excusantes a praecepto enumerantur: Impotentia, caritas **704** proximi, officium et consuetudo; quae singulae — praeter consuetudi-

¹. Cfr. Cone. Trid. Scss. 22. Deer, de observ. in celebr. Missae.

nem — reduci possunt ad *incommodum mediocriter grave* proprium vel alienum (eiusve periculum) in bonis animi, corporis, fortunae, honoris, famae vel pudoris. Hinc S. Alfonsus, « Excusat ab audienda Missa quaevis causa mediocriter gravis, scilicet quae involvit notabile aliquod incommodum, aut damnum in bonis animae vel propriis vel proximi » (III, 324). Itaque excusantur:

1. Aegroti, convalescentes, qui rationabiliter timent notabile incommodum vel convalescentiae moram; item ii, qui timent, ne v. g. ob tempestatem vel vestitus defectum morbo afficiantur. In dubio quisque stare potest iudicio medici, superioris; immo, dubio persistente, excusatur, quia *periculum* incommodi notabilis sufficit (S. Alf. III, 325).

2. Qui longe distant ab ecclesia. Per se secundum S. Alf. (III, 329) sufficit iter pedestre unius horae cum quadrante, attamen hic ratio habeatur conditionis personae, aetatis, intemperiei aeris, consuetudinis, loci quoque (v. g. urbis vel pagi), etc., quae efficeje possunt, ut minor distantia sufficiat; sed ob distantiam non excusatur, qui sine novis expensis vel expensis modicis curru vel vehiculo uti potest.

3. Qui domum, aegrotum, pueros vel gregem deserere nequeunt; at si sint plures custodes et plures Missae dicantur, singuli successive assistant; si una tantum Missa celebretur, alternatim assistant (S. Alf. III, 326).

4. Ii quibus « periculum est 'gravis offensionis mariti, parentum vel dominorum» (S. Alf. III, 327). Si tamen famuli frequenter sine iusta causa Sacro assistere vetantur, alium famulatum quaerant.

5. Qui nequeunt implere praeceptum sine gravi pudore, puta quia vestimenta congrua desunt, quia puella ex delicto occulto gravida est, etc; videndum tamen, num forte summo mane sine dicto incommodo Sacro assistere possint (S. Alf. III, 330).

6 Qui assistendo Missae omitterent occasionem lucri, attenta eorum conditione, extraordinarii. « Nam in *L. un. C. de sentent, quae pro eo, etc.*, magnum lucrum cessans gravi damno aequiparatur. — Saltem in tali circumstantia dicendum videtur, praeceptum festi, prout humanum, non obligare cum tanta iactura » (S. Alf. III, 301» 332). Immo si ipsa conditio *muneris* difficultatem assistendi Missae annexam habeat, notabilis iactura excusat; quod applies nautis, aurigis, etc. (S. Alf. III, 332). **M**

7. Ob consuetudinem in aliquibus locis per certum tempus excusantur *puerperae* post partum, *viduae* post mortem mariti, *sponsae* quarum banna proclamantur, nisi tamen alii Missae assistere possint (S. Alf. III, 330).

8. *Disputatur*, num excusetur qui nequeat praeceptum implere *nisi ex privilegio*, puta dominum oratorii privati, qui nequit adire ecclesiam, sed commode sacerdotem habere potest. Porro cum §. *Alfonso* (III, 319, dubit 30) negavimus (n. 201).

Nota. Qui ordinarie a praecepto ecclesiastico excusatur, secundum plures theologos, aliis negantibus, tenetur aliquoties sive die dominica gravius incommodum subire, sive die feriali supplere, quia praeceptum *divinum* est, ut fideles *interdum* Sacrificio intersint. Ceterum ei, qui a Sacro audiendo excusatur, suadet, ut domi per preces suppleat.

SECTIO II.

De cessatione ab operibus servilibus.

I. Obiectum praecepti. Festis de praecepto prohibentur: 1^o actus 705 forenses; 2^o nisi aliud ferant legitimae consuetudines aut pecuniaria indulta, publicus mercatus, nundinae aliaeque publicae venditiones et emptiones; 3^o opera servilia (can. 1248).

1. *Ictus forenses*. Intelliguntur actus iudiciales (tam seculares quam ecclesiasticas causas spectantes), qui cum strepitu seu apparatu iudicali exercentur, ut citatio testium, postulatio iuramenti iudicialis, iudicialis inquisitio causae, sententiae prolatio et executio. Licet autem excommunicare, dispensare; item actiones praevias privatim peragere, puta advocatum consulere, praeparare defensionem etc. — Praeterea ubi prohibitio non servatur, ii ad quos spectat, passim ob damnum vitandum excusantur (S. Alf. III, 284).

2. *Publicus mercatus*. Itaque per se non licet vendere vel emere in officinis publicis, multo minus in foro. Attamen consuetudo et certatio pluribus in locis permittunt, ut in officinis publicis vendantur esculenta et poculenta, item, maxime ruri, vestes, calcei etc. (S. Alf. III, 286). Ceterum tamen hodie dum ob leges vigentes minus facile excusantur, qui ianuis apertis vendunt.

3. *Nundinae*; quae pariter ob consuetudinem permitti possunt; si in die festo incidant, in pluribus locis anticipantur vel differuntur; quod si non fiat, plures tamen, sive ob consuetudinem sive ob causam excusantem, nundinas adire possunt (S. Alf. III, 286).

4. *Illiae publicae venditiones*: Itaque non prohibentur emptiones et venditiones privatim factae, etiam coram Notario. Emptionibus aequiparantur contractus locationis, permutationis etc. (S. Alf. III, 285). Consuetudo hic illicve permittit aliquas venditiones publicas, v. g. columbarum, quae gallice dicuntur pigeons-voyageurs.

5. *Opera servilia*— Ita dicuntur opera, quae corporis potius quam animae viribus exercentur, atque corporis utilitati immediate inserviunt, puta opera ruralia ut arare etc.; opera artium mechanicarum ut artis sutoriae etc. Dicuntur *servilia*, quia a servis fieri solebant. *Liberalia* sunt, quae animae potius quam corporis viribus fiunt, atque immediate animae utilitati eiusve cultui inserviunt, puta studere, legere, docere, organa pulsare etc. Dicuntur *liberalia*, quia maxime a liberis exercebantur. *Communia* vel *media* dicuntur, quae ab omnibus promiscue exercentur, ut iter facere, venari etc. (S. Thom. 2. 2, q. 122, a. 4, ad 3; S. Alf. III,

272, 2/9).¹ Praeterea notes, servilitatem vel liberalitatem operis non pendere neque ab *intentione operantis*, ita ut nihil referat utrum utilitatis an recreationis causa, pro se an pro alio, lucri gratia an gratuito fiat; neque a *defatigatione corporis* Porro:

a) Opera *liberalia* et *communialia* permittuntur, exceptis eis, de quibus sub I, i. 2. 3 et 4 dictum est. Opera *servilia* ab Ecclesia prohibentur, quia « contradantur observantiae Sabbati, in quantum impediunt applicationem hominis ad divina » (S. Thom. 1^a c.). A prohibitionem tamen eximuntur opera necessaria ad victum atque compositionem corporis et domus, quae commode nequeunt vel non solent anticipari, ut coquere cibos (etiam maiori arte conficiendos, ut placentas), sternere lectos, domum aut vestes purgare (S. Alf. 298).

b) De aliquibus operibus difficilius determinatur, num servilia, vel saltem num et quatenus licita sint. Practice haec statui possunt.

a) *Scribere* et transcribere (etiam notas musicas) licet; item corrigere libros et alios leves labores accessorios exercere, puta lineas necessarias ducendo et chartam superpositam conglutinando; item licet delineationes artificum efformare (S. Alf. III, 279).

d) *Pingere* licet, modo in actu pingendi sistatur. « Ratio quia pingere, licet requirat operationem materiale, non videtur tamen proprie posse dici actio servilis; immo, potius dicenda videtur liberalis. Nam, sicut scriptura exprimit conceptus internos, ita pictura exprimit imagines rerum » (S. Alf. III, 280). Dicitur *modo in actu pingendi sistatur*; siquidem illicitum est terere et miscere colores, praeparare et extendere tabulas. Pariter vetitum est tingere pannos vel parietes.

i) Quae dicta sunt de actu scribendi et pingendi, etiam applicentur aliquibus actibus similibus. Hinc licitum est: 1^o *acu pingere*, non autem *suere*, neque quod dicitur Neerlandicè *breien*, Gallice *tricoter*, Germanice *stricken* (cfr. S. Alf. III, 281); 2^o *ordinare characteres* (S. Alf. III, 279, 282); quod tamen ex communi aestimatione in publica officina pro illicito habetur; 3^o *artem photographiam exercere*, quatenus fit sine notabili labore, v. g. ad efformandam imaginem negativam, ut dicitur; 4^o *sculper*, quatenus de ultima statuæ perfectione agitur; secus « ars sculptoria communiter, saltem in aestimatione hominum, inter artes mechanicas numeratur » (S. Alf. III, 281).

δ) *Ducere iumenta, naves, currus*, mercibus onusta, num secundum se licitum sit, *disputatur*; labor autem accedens imponendi et levandi onera illicitus vel licitus videtur esse, prout magnus vel exiguus est (S. Alf. III, 276 sq.).

t) *Venari, piscari, aucupari* licita sunt, nisi fiant cum magno apparatu et labore (S. Alf. III, 283).

q) *Molare*, quocumque modo mola agitur, licitum est, modo applicatio hominis sit modica. Attamen in nostris tractibus consuetudo obstat (S. Alf. III, 277).

‘. Haec operum distinctio partim consuetudine nitebatur et nititur; quae quidem consuetudo aliquatenus temperata est, ita ut v. g. habeantur opera, quae olim possent esse servilia, nunc autem communialia sint. Materiam ita pertractare conati sumus, ut omnis difficultas, ex diversa consuetudine oriunda, exclusa videatur.

y.) Denique licita videntur va opera in commodum alicuius officina/ perficienda, quae vix ullum lal>orcm corporalem secum ferunt, v. g. microscopica lactis aliusve materiae inquisitio; attamen cx aestimatione communi pro illicitis habentur, si in ipsa officina publica peraguntur.

II. Obligatio praecepti gravis est ex genere suo. Porro in *operibus* 706 *servilibus* secundum S. Alf. ad gravem materiam requiritur, ut labor protrahatur per duas horas cum dimidia (sive continuas sive interruptas); si de leviori labore sermo est, tres horae statui possunt (S. Alf. III, 305, coli. 282). In *strepitu iudiciali* et in *mercato* gravitas materiae magis pendet a qualitate negotii quod tractatur (S. Alf. III, 286, 307).

Qui pluribus mandat, ut laborent, secluso gravi scandalo, probabilius non peccat graviter, si nemo eorum objective gravis transgressionis reus est. Ratio est, quia cum obligatio feriandi personalis sit, diversorum transgressiones non censentur in unum coalescere (S. Alf. III, 306).

III. Causae excusantes a praecepto enumerantur: Necessitas propria 707 vel aliena, caritas, pietas et consuetudo.

i. *Necessitas propria vel aliena* i. e. grave damnum sive spirituale sive corporale sive temporale a se vel a tertio avertendum. Speciatim excusantur:

a) *Pauperes*, qui secus sibi suisque quoad victum vel vestitum providere nequeunt. Item famulae, quae secus tempore resarciendi vel lavandi vestes carent (S. Alf. III, 297). Quamvis, si quis ut pauper notus sit, scandalum abesse debeat, praestat tamen, quoad fieri possit, secreto laborare.

b) *Subditi*, qui a domino ad laborandum adiguntur; si tamen famuli saepe die Dominico debent laborare, alium famulatum quaerant (S. Alf. III, 296).

c) *Pistores et laniones*, qui secus petentibus satisfacere nequeunt (S. Alf. III, 298, 299). Non excusantur tamen, nisi forte ob certationem, si lex illud v. g. pistoribus vetat.

d) *Sartores aliique operarii*, si res urgeat, v. g. pro instantibus nuptiis vel funeribus. Attamen caveant, ne sine speciali causa plura assumendo, vel recusando sufficientem numerum operariorum, sese in eiusmodi necessitate constituent (S. Alf. III, 303).

e) *Pharmacopolae* aegrotis necessaria praebentes, nisi inter se convenerint — ut hodie dum saepius fit — ut unus alterve tantum diebus festivis vendant.

f) *Agricolae*, si cx tempestate similive causa grave damnum imminet (S. Alf. Horn. Ap. tr. n. 21).

g) *Barbitonsores* partim ob necessitatem, partim ob consuetudinem excusantur (S. Alf. III, 290).

h) *Fabri ferrarii* qui calceant < equos itincrantium vel eorum qui (postridie) summo mane iter sunt acturi aut in agrum egressuri ad laborandum.... Pariter possunt refici vomeres eorum, qui aliter die sequenti laborare non valerent. Sic etiam reficere vias, pontes etc. » (S. Alf. III, 300).

h) Quicumque opera semel incepta sine gravi damno interrompere nequeunt, ut qui laborant in fusoriis, atque aliquando etiam in officinis butyraceis (S. Alf. III, 300)

i) Qui praeparant quae ob publicam festivitatem, v. g. ob adventum vel natalem Principis, necessaria sunt atque commode antea praeparari nequeunt. « Ratio, quia talia signa laetitiae sunt reipublicae moraliter necessaria » (S. Alf. III, 304).

j) Qui omitterent occasionem lucri, attenta eorum conditione, *extraordinarii*, ut expositum est n. 704.

k) *Otium vitandum ratione sui* non excusat; excusat tamen ratione *peccati vitandi* eos, qui nisi laborent moraliter loquendo a peccato non abstinebunt, v. g. incarcerates, qui operibus per se licitis vacare nequeunt (S. Alf. III, 302). — Eis autem, qui de otio queruntur, permitti potest, ut in utilitatem pauperis vel ecclesiae indigentis leviora opera praestent. Quae si minus commode fieri possint, ex epikia permitti potest (saltem si secus periculum est, ne circumcursent), ut per horas aliquot aliis laboribus, levioribus tamen, occupentur. Pariter levis labor domesticus licite conceditur operario, qui secus expositus esset periculo sese inebriandi, etc.

2. *Caritas* permittit, ut quis aegrotis inserviat, mortuos sepeliat, atque generatim, ut pro alio faciat, quod alius ipsemet sibi licite faceret

Quaer., quatenus liceat *pro pauperibus* laborare.

Resp. i. Certo licet laborare ad subveniendum sive pauperi *determinato* in gravi necessitate constituto, sive communitati in tali necessitate versanti (S. Alf. III, 293).

Resp. 2. Certo illicitum est in communi necessitate laborare vel conficere res, ut *lucrum* ex labore vel rebus perceptum pauperibus concedatur.

Resp. 3. *Disputatur*, num in communi necessitate liceat conficere res, v. g. vestes pauperibus distribuendas. Cum S. Alfonso et aliis contra aliquos negandum videtur: ea enim sententia admissa, iam omnibus et semper licitum foret laborare; quod sensui Ecclesiae videtur obstare (S. Alf. III, 293).

3. *Pietas* permittit opera servilia prout sequitur:

a) Opera, quae *proxime* ad cultum divinum ordinantur, permittuntur. Eiusmodi sunt: agitare campanas, organa pulsare, eisque insufflare etc. (S. Alf. III, 291).

b) Opera, quae *remote* vel *per accidens* tantum ad cultum divinum ordinantur, prohibentur nisi necessitas ea exigat. Eiusmodi sunt v. g. « colere agros ecclesiae, vehere lapides et ligna ad eius aedificium, dealbare parietes templi » (S. Alf. III, 293). Satis probabiliter tamen licet « laborare ad conficienda *ornamenta* necessaria pro ecclesia indigente » (S. Alf. 1. c.).

c) Opera, quae neque *ita proxime* neque *ita remote* ad cultum divinum ordinantur, summum sub levi, immo secundum S. Alfonsum satis probabiliter nullatenus prohibentur. Talia sunt: « verrere templum, coquere hostias, ornare altare et ecclesiam tapetis, tabulata erigere necessaria ad

festivitatem vel sepulcrum et similia. » Attamen « scienter praeparare tabulata in die festo ad videndam processionem, de se est peccatum grave; sed, si non sint facta pridie, licite fiunt in die festo » (III, 292).

4. *Consuetudo* quid permittat, supra satis indigitatum est (n. 705).

5. Denique in dubio, num causa sufficiens excusandi adsit, requiritur dispensatio, de qua vide n. 183; notes tamen, non dubie adesse causam sufficientem, si immineat grave periculum notabilis damni.

Pars IV.

De IV praecepto Decalogi

(S. Thom. 2. 2, q. 101-105; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 333-362; Horn. Apost- tr- 7).

Quartum decalogi praeceptum explicite solummodo dicit de honore, 708 quem filii parentibus debent; implicite vero officia tam parentum erga filios, quam aliorum consanguineorum, coniugum, aliorumque superiorum et inferiorum erga invicem comprehendit. Dicemus igitur *primum* de officiis parentum erga filios, *tum* de officiis tam aliorum consanguineorum quam coniugum, *denique* de officiis herorum et famulorum domesticorum, *quinto* de officiis herorum et famulorum non domesticorum, *sexto* de officiis magistrorum et discipulorum, *septimo* de officiis principum civilium et subditorum.

SECTIO I.

De officiis filiorum erga parentes.

I. Principia. 1. Filii parentibus debent praestare *amorem, reverentiam* 709 et *obedientiam*. Patet tam ex S. Scriptura¹ quam ex dictis de virtute pietatis et observantiae (n. 395 et 398). Ad haec obligationes *amoris* et *reverentiae* persistunt; obligatio vero *obedientiae* cessat, cum filii maiores vel matrimonio aut emancipatione sui iuris fiunt; attamen in domo paterna manentes quoad ordinem domesticum parentibus subditi remanent.

2 Officia *amoris, reverentiae* et *obedientiae*, cum modos pietatis exercendae moraliter diversos respiciam, *specificè differunt*; hinc qui ea transgreditur, peccatum specificè diversum committit, prout amorem, reverentiam vel obedientiam laedit.

3. Officia exposita sunt *gravia ex genere suo*, ita ut filii qui ea

¹ Cfr. Eccli. VIII, 29 sq.; Prov. XIX, 26; XXIII, 24, 30; Eph. VI, 1.

notabiliter laedant, graviter peccent. Ratio est, quia in posito casu graviter bono parentum ideoque caritati adversantur (S. Alf. III, 333; n. 282).

710 II. Applicationes. 1. *honor debitus* exigit, ut filii parentes amoris affectu prosequantur, ipsis bona velint, et amoris signa praebeant.

Contra hanc obligationem filii graviter peccant: i° si parentes odio habent, eis grave malum exoptant vel de eorum gravi malo gaudent; 2° si — utut internum forte odium desit — tamen ita se gerunt ac si odio eos haberent, puto habitualiter eos torvo oculo aspiciendo vel aspere alloquendo; 3° si parentibus in gravi necessitate temporali vel spiritali non succurrunt; si ipsos in eorum infirmitate non visitant; si non curant, ut eis morituris sacramenta ministrentur; si testamentum non adimplent etc. (S. Alf. III, 333).

2. *Reverentia debita* exigit timorem filialem, ut honorifice de ipsis sentiant, agnoscendo eos ut superiores, utque praedicta sensa verbis et factis probent.

Contra hanc obligationem filii graviter peccant. t° si parentes despiciunt, eosve agnoscere nolunt; attamen mere externa simulatio sine interno contemptu ob aliquam causam saltem a mortali excusatur; 2° si eos, etsi leviter tantum, verberant vel manum aut instrumentum ad eos verberandos levant. Excusantur tamen a gravi atque aliquando etiam a levi peccato, qui parentes hebetes, amentes, praesensio vel ebrietate delirantes verbis vel factis coercent (S. Alf. III, 334). Ceterum gravitas irreverentiae haud parum pendet a conditione familiae et moribus loci, ita eadem verba levem vel gravem irreverentiam possint constituere, prout in parentes inferioris vel altioris conditionis proferuntur.

3. *Obedientia debita* sese extendit: i° ad filiorum educationem tam temporalem quam spiritualem, quae tamen valent tantum pro minorennibus eisque nondum matrimonio iunctis, minorennitate computata in materia civili secundum ius civile, in materia morum et religionis secundum ius canonicum (cfr. can. 88, § 1); ad ordinem domesticum. Ut autem in casu vere peccetur, requiritur verum imperium; qui agit contra voluntatem vel ordinationes directivas tantum, per se non peccat, quamvis per accidens, deficiente fine actus honesto, facile possit peccare. Quoad materiam autem gravem notes, plures transgressiones ex mente praecipientis, spectata materia, omnino prudenti saepius coalescere (S. Alf. III, 335). Quibus attentis:

Contra hanc obligationem graviter peccant filii, qui contra formalem parentum iniunctionem i° praeceptum religionis omittunt vel etiam per longum tempus a sacramentis abstinent; 2° prava consortia, popinas, choreas, theatra frequentant; 3° vesperi vagari non desinunt; 4° intempestivam procurationem continuant; 5° operam gravis momenti perficere recusant etc. (S. Alf. l. c.). Quoad *studiorum neglectum* notes, filium posse graviter peccare, etiamsi parentes strictum mandatum

non imposuerint, scilicet ob damnum parentibus inferendum. Porro ab hac rationem filius parentum divitum non ita facile, filius autem parentum mediocris fortunae facilius graviter peccabit.

Ceterum in tota hac obedientiae materia bene videndum: i° utrum sola monitio seu dispositio directiva, an verum mandatum habeatur; 2° utrum necne filii ad malitiam objective gravem satis attenderint, ut subjective graviter culpabiles sint.

Quacr. 1, num liberi teneantur *obedire* parentibus in *electione statics* 711 *vitalis*, sive matrimonialis, sive caelibis, sive clericalis, sive religiosi.

Resf>. Filii non tenentur *obedire* neque quoad statum vitae in genere, neque quoad matrimonium cum *determinata persona*, neque quoad ingressum in *determinatam religionem*. Nam « secundum ea quae ad naturam corporis pertinent, homo homini obedire non tenetur, sed solum Deo, quia omnes homines natura sunt pares; puta in his quae pertinent ad corporis sustentationem et prolis generationem; unde non tenentur nec servi dominis, nec filii parentibus obedire de matrimonio contrahendo, vel virginitate servanda, aut aliquo huiusmodi » (S. Thom. 2. 2, q. 104, a. 5); quae etiam applicentur statui vitae ordinis supernaturalis (S. Thom. 2. 2, q. 89, a. 6). Accedit, quod in praedictis statibus est perpetua quaedam servitus, ad quam homo hominem cogere nequit (S. Thom. suppi, q. 47, a. 6). Hinc graviter peccant parentes, qui liberos cogunt, etiam indirecte, ad vitae statum eligendum (S. Alf. III, 335, cfr. can. 2352). Per accidens tamen fieri potest, ut liberi debeant sive nuptias inire, sive ad tempus saltem a matrimonio, a statu clericali vel religioso abstinere, nimirum, si secus parentes gravi necessitati expositi forent (S. Thom. 2. 2, q. 89. a. 6; S. Alf. III. 335; IV. 66).

Quacr. 2, num liberi teneantur *petere consilium et consensum* parentum in *electione status*.

Resp. i. *Quoad statum conjugalem*, maxime quoad personam, cum qua matrimonium ineundum est, filialis reverentia videtur exigere, ut parentes in re tam gravi consulantur, eorumque assensus petatur. Attamen cum filii non teneantur sequi consilium a parentibus dandum, ipsa obligatio consulendi et petendi assensus per se *levis* tantum videtur. Immo nulla est, si parentes irrationabiliter inviti praevideantur, vel alia iusta causa aliter agendi adsit (S. Alf. VI, 849, 877). Per accidens obligatio potest esse *gravis*, puta si parentes ex consilio non petito graviter offendantur vel gravi tristitia afficiantur.

Nota. Quatenus filii, spectato iure civili, consensu parentum vel tutoris ad ineundas nuptias indigeant, vide in iure patrio.

Resp. 2. *Quoad statum religiosum* vel *clericalem* non est obligatio petendi consilii vel consensus parentum; immo saepius ne expedit quidem

illos consulere, tum quia hac in re experientia carent, tum quia « sicut caro concupiscit adversus spiritum, ut dicitur ad Gal. 5, ita etiam frequenter amici carnales adversantur profectui spirituali » (S. Thom. 2. 2, q. 189, a. 10, ad 2; S. Alf. IV, 68). Attamen si filius « facile et tuto possit ipsorum consensum obtinere, par est, ut non discedat sine parentum benedictione » (S. Alf. l. c. III, 335); ipsis autem dissentientibus, aliquantulum expectetur, si spes sit fore, ut postea consentiant. Praeterea probe notes, minores, spectato iure civili plurium regionum, a parentibus vi reduci posse; hinc non facile sine eorum consensu discedant.

Coroll. I. Quamvis filii quoad electionem status vitae parentibus non subdantur, tamen non facile matrimonium contrahant, *inisciis* parentibus vel eis rationabiliter invitis. Hinc can. 1034 merito statuit: Parochus graviter filios familias minores hortetur, ne nuptias ineant, *inisciis* aut rationabiliter invitis parentibus; quod si abnuerint, eorum matrimonio ne assistat, nisi consulto prius loci Ordinario.

Coroll. II. Quae dicta sunt de *statu vitae*, ea fere applicari possunt *electioni professionis* — puta scientiae vel artis comparandae — quippe quaci etiam totam vitam respiciat. Attamen hic facilius per accidens erit obligatio votis parentum satisfaciendi.

SECTIO II.

De officiis parentum erga filios.

712 I. Principium. Parentes filiis debent amorem tam internum, quam actibus comprobatum. Actus autem maxime comprehendunt *educationem corporalem et spiritualem*—

713 II. Applicationes. 1. *Amor debitus* exigit, ut filios bono affectu prosequantur iisque bona exoptent.

Contra hanc obligationem graviter peccant: 1° qui filios odio habent, iis grave malum exoptant vel ex animo imprecantur aut de eorum gravi malo gaudent; 2° qui cis in necessitate non succurrunt aliudve grave malum corporale vel spirituale ab cis non avertunt; 3° qui sine causa saepe eos vere dure pertractant, verberant; 4° qui immerito uni multo magis quam aliis favent sicque causa sunt, cur alii graviter tristentur.

2- *Educatio corporalis debita* postulat *providentiam vitae, victus et status*. « Parentes, ita can. 1113, gravissima obligatione tenentur prolis educationem tum religiosam et moralem, tum physicam et civilem pro viribus curandi, et etiam temporali eorum bono providendi. »

‘. Cfr. Litterae encycl. Pii XI < De Christiana iuvenlulis institutione, » *Divini illius*, 31 Dec. 1929 (A. A. S. 1930, P. 49 sq.).

a) *Providentia vitae* exigit, ut parentes ab ipso conceptu proli consulant atque ea quae nocere possint, evitent.

Contra hanc obligationem graviter peccant: 1° Mater, quae praegnans immoderate saltat, immoderate laborat, graviora onera levat, noxia consumit Praeterea caveat a vestibis angustioribus, a vehementiori ira, melancholia, a potu liquorum spirituosorum aliisque, quae proli nocumentum inferre vel periculum abortus inducere possunt; quin etiam in casu peccatur contra iustitiam, quia proles ius habet ad vitam camque integram. 2° *pater*, qui uxorem gravidam diu vexat, gravi dolore afficit vel percutit; 3° *parentes*, qui parvulos solos domi relinquunt cum periculo, ne ipsis noxa eveniat per ignem, aquam, bestias, instrumenta vel nimium ploratum. Item qui tenellos infantes secum in lecto retinent cum periculo oppressionis; cuius periculi gravitas pendet ab aetate infantis, a lecti latitudine atque ab eo, num mater in somno quietata esse soleat. Passim tamen mater primo praesertim aetatis anno infantulum secum non retineat (S. Alf. VI, 160).

Quaer., num mater teneatur ipsamet prolem lactare.¹

Resp. i. Affirmative; quod patet tam ex auctoritate SS. Patrum, quam ex eo quod Auctor naturae eo ut patet fine lac matri concessit; quocirca advertas, lac ipsius matris magis quam alienae proli prodesse. At obligatio levis tantum est, quia non apparet deordinatio gravis. Hinc iusta causa excusat, puta debilitas matris vel nova praegnatio (S. Alf. ni, 336)/

Resp. 2. Si ipsamet mater a prole lactanda abstinet, tenetur eam nutrici committere, quia nutritio artificialis lac humanum plene compensare nequit. Immo ad illud *sub gravi* tenetur, si infans aliquantum debilis est, nimirum ob periculum secus proli timendum. A nutrice quaerenda excusat causa valde gravis vel iusta, prout obligatio gravis vel levis est.

Resp. 3. Si mater tam a prole lactanda, quam a nutrice quaerenda abstinet, restat nutritio artificialis. Porro si ad eam recurritur, mater *sub gravi* tenetur debitas cautelas adhibere; earum enim neglectui — puta vitio lactis, immunditiae vasorum etc. — mors innumerorum neonatorum tribuenda est.

Resp. 4. Si mater nutrice utitur, gravis est obligatio assumendi nutricem corpore sanam, quia infans facile morbis nutricis — speciatim

¹. Rit. Rom. tit. 2, cap. 2, n. 32.-----'. Cfr. Muckerman, Der biologische Wert der mütterlichen Stillpflicht; Capelmann-Bergmann, Pastoral-Medizin, " S. 96; N. K. Stimmen 1904, p. 239; Meuleman, Het levensrecht van de geboren vrucht; De Katholiek, D. 148, p. 62 et p. 181.-----'. Cfr. Bcned. XIV, De Syn. dioec. L 11, c. 7, n. 9. -----4. Contraria matronarum consuetudo prudenter impugnanda est; tum quia ob causas vanas servatur, scii, ut oneri se subtrahant atque oblectamenta frequentare possint; tum quia cupido nutritiorum, quae pingua sunt, fornicationes multiplicat; tum quia nutrices propriam prolem facilius negligunt.

syphyliticac — inficitur. *Disputatur*, num sit etiam obligatio *gravis* sibi substituendi nutricem moribus honestam. Aliqui affirmant, quia censent, qualitates nutricis in infantem influere. Id tamen hodiedum negatur, quia cibus, v. g. caro, qua utimur, nullatenus directe in mores influit. Attamen obligatio gravis haberi potest ex eo, quod nutrix moribus perdita alio modo infanti nocere potest.

Coroll. Practice adlaborandutn, ut mater ipsamet prolem suam lactet; tum quia per se ad illud tenetur; tum quia adhibitio nutricis ob rationes expositas improbanda est, et nutritio artificialis facile sine debitis cautelis fit; quod adeo verum est, ut innumeri infantes maxime ob cautelas neglectas moriantur.

b) *Providentia victus* exigit, ut parentes filiis praebeant habitationem, victum, amictum eaque omnia, quae ad sustentationem conditioni congruam necessaria sunt, idque donec filii sibi providere possint; denique ut pro adiunctis congruam hereditatem filiis relinquant (S. Thom. 2. 2, q. 101, a. 2, ad 2).

Contra hanc obligationem graviter peccant: i° qui prolem in loco publico exponunt; qui illam brephotrophio tradunt, nisi egestas valde gravis aut infamia vitanda cos excuset (S. Alf. III, 336). Videant tamen, num brephotrophium, cui tradatur, educationi debitae etiam religiosae provideat; 2° qui filiis indigentibus alimenta aliave necessaria denegant; 3° qui bona dilapidant sicque filios in statum inferiorem deiciunt (S. Alf. III, l. c.).

c) *Providentia status* parentibus imponit obligationem curandi, ut filii postea secundum conditionem suam vivere possint; quae obligatio est caritatis, non autem iustitiae.

Peccant igitur: t° qui filios nec ad scholam dementarem quidem mittunt; quin etiam per se grave peccatum committunt, cum ex una parte illud hodiedum facile fieri possit; ex altera autem parte neglectus instructionis dementaris grave incommodum filiis creet, iique, qui scholas non frequentant, facile in occasione peccandi versentur; 2° qui non curant, ut filii comparent scientiam, artem, opificium statui et capacitati congruum; congruum dico: hinc nec altior instructio imponatur eis, qui ingenio minus apti sunt ad eam acquirendam.

3 *Educatio spiritualis debita* complectitur doctrinam et exhortationem, exemplum, vigilantiam et correptionem, eaque ita praestita, ut simul characteris formatio prae oculis habeatur.

a) *Doctrina et exhortatio*; scilicet parentes suos liberos per se et per alios in doctrina christiana instruant ideoque catechismum (can. 1335) et conciones frequentare iubeant atque de auditis interrogent: odio pec-

’. Cfr 2 Cor. XII, 14.

cati maxime mortalis, amore virtutis, Dei et B. M. V. eos imbuant et ad scholas catholicas mittant (can. 1372 sq); curent, ut preces mane et vespere recitent, tempestive sacramenta Poenitentiae et Eucharistiae recipiant (cfr. can. 854, § 4), praecepta Ecclesiae impleant, sacramenta frequentent, sacris officiis intersint et piis associationibus nomen dent (S. Alf. Horn. Apost. tr. 7, n. 5).

Graviter peccant parentes, qui instructionem catholicam nihil vel parum curant.*

De *scholis* fusius dicemus in scholion I; de *coeducatione* in scholion II; de *instructione circa actiones inhonestas et vitam sexualem* aptius dicitur in tract de VI praecepto.'

b) *Exemplum*, secundum illud: *Verba movent, exempla trahunt*

Contra hanc obligationem graviter delinquunt: I Qui coram filiis blasphemant, turpia loquuntur, coniugem iniuriis et imprecationibus lacerant, licentiis matrimonialibus indulgent; 2° qui vitio notorio, ut ebrietati, luxuriae dediti sunt; 3° qui Religionem vel sacerdotes irrident, vel praecepta Ecclesiae non servant (S. Alf. Horn. Ap. tr. 7, n. 5).

c) *Vigilantia et correptio*. Videant inde a prima aetate, quae sint filiorum inclinationes, nimirum ut bonae promoveantur, pravae vero cohibeantur. Delinquentes emendent, modo eos corripiendo sed sine iracundia vel maledictionibus, modo eos castigando, potissimum poenis privativis. — A periculis et occasionibus eos avertant. Caveant igitur, ne filii et filiae in eodem lecto cubent, vel etiam in eodem ac parentes cubiculo; ne pueri una cum puellis animalia custodiant vel ludant; ne pravis consortiis vel lectionibus pervertantur; ne intempestive vel cum acatholico vel solitarie procentur; ne periculoso famulatui eos tradant; neque permittant, ut puellae extra omnem aliorum praesentiam a magistro v. g. musicam edoceantur (S. Alf. III, 339; Horn. Apost. tr. 7, n. 5; Praxis confess, n. 211).

d) *Characteris formatio*; de quo diximus n. 50.

Coroll. Educatio, quae c meris naturae viribus contenta, ea respuit aut negligit quae ad vitam Christianam rite informandam divinitus conferunt, falsa pleneque erroris est; omnisque via et ratio educandae iuventutis, quae labis a protoparentibus ad omnem posteritatem transmissae divinacque gratiae rationem nullam aut vix ullam habet, propterea in solis naturae viribus tota nititur, a veritate prorsus aberrat. » 4 < Huc fere pertinent doctrinae, quae totum ferme educationis funda-

*. Cfr. Litterae encycl. cit. ----- '. Cfr. Litterae encycl. cit.; opusculum nostrum < De virtute castitatis', p. m sq. -----Eccli. VII, 25. ----- '. Encycl. cit.

mentum in co ponunt, ut pucris integrum sit sese informare proprio ingenio atque arbitrato plane suo, vel repudiatis maiorum consiliis omnique lege atque ope humana atque divina posthabita. Id tamen non impedit, quominus adolescentes quo plus aetate et rerum cognitione progrediantur, eo magis propriam quoque operam atque industriam in suam educationem conferre debeant; nec impedit, quominus a puerorum educatione vis et asperitas removeri debeat, non tamen iusta correptione exclusa » |

SCHOLION I.

De scholis acatholicis.

714 I. Ex scholis acatholicis:

1. Aliae ita noxiae sunt, ut periculum fidei vel morum moraliter loquendo remotum fieri nequeat, puta si pueri pravam doctrinam assidue audirent vel ritibus prohibitis interesse cogerentur, vel si alumni tam perversi forent, ut vix ullus posset sese immunem servare.*

2. Aliae minus, sed tamen *positive* noxiae sunt, sive ob doctrinas tradendas sive ob consortium cum pravis sociis, quod in ipsis imminet.

3. Aliae *negative tantum* noxiae sunt, scilicet *neutrales*, seu tales, quae religionem mere excludunt.

II. Scholas *sub 1 et 2 damnandas esse, patet*; verum etiam scholae *neutrales* improbandae sunt. Quod patet *primum* ex documentis ecclesiasticis. Ita Pius IX damnavit prop. 48: « Catholicis viris probari potest ea iuventutis instituendae ratio, quae sit a catholica Fide et ab Ecclesiae potestate seiuncta, quaeque rerum dumtaxat naturalium scientiam ac terrenae socialis vitae fines tantummodo vel saltem primario spectet. »¹ Et Pius XI edicit, « per scholas quas *neutras* vocant omne fundamentum Christianae educationis disiici atque everti, utpote a quibus religio omnino removeatur; quae ceterum scholae nullo modo nisi specie *neutrae* erunt, cum religioni plene infensae reapse aut sint aut futurae sint. »² Et can. 1373: In qualibet elementaria schola, pueris pro eorum aetate tradenda est institutio religiosa (§ 1). Tuventus, quae medias vel superiores scholas frequentat, pleniore religionis doctrina excolatur, et locorum Ordinarii curent ut id fiat per sacerdotes zelo et doctrina praestantes (§ 2). *Deinde* scholas *neutrales* reiciendas esse, patet ex eo quod — ut documenta citata iam enuntiant — practice vere *neutrales* esse

Encycl. cit.-----'. Instr. S. Off. 24 Nov. 1875 (Collect. de Prop. Fide n. 1449). -----'. Denz.-Bannw. n. 1748.-----4. Encyclica *Divini illius*, 31 Dec. 1929; cfr. Pius IX, Epist. *Quum non sine*, 14 Iul. 1864; Leo XIII, alloc. *Summi Pontificatus*, 20 Aug. 1880, Ep. Enc. *Nobilissima*, 8 Febr. 1884, Ep. Enc. *Quod multum*, 22 Aug. 1886 Ep. *Officio sanctissimo*, 22 Dec. 1887. Ep. Enc. *Caritatis*, 19 Mart. 1894, etc.

desinent, quia ab Ecclesiae auctoritate seiunctae sunt, quo facile fit, ut magistri praeficiendi et libri adhibendi pueris noceant; eo magis quod institutio scientifica v. g. historiae vix tradi potest, quin pateat, cui religioni patrocinetur magister.¹

III. *Quoad frequentationem scholarum acatholicarum* statuit can. 1374: Pueri catholici scholas acatholicas, neutras, mixtas, quae nempe etiam acatholicis patent, ne frequentent. Solius autem Ordinarii loci est decernere, ad normam instructionum Sedis Apostolicae, in quibus rerum adiunctis et quibus adhibitis cautelis, ut periculum perversionis vitetur, tolerari possit ut eae scholae celebrentur. Quibus notatis, dico:

i. Nunquam licitum est mittere filios ad scholas, de quibus sub I, i diximus.

2- Etiam per se graviter illicitum est mittere filios ad scholam minus sed tamen *positive noxiam*. Per accidens seu ob gravem causam illud licitum est, modo remedia, quibus periculum remotum fiat, adhibeantur. Quoad filios, qui universitates (maxime acatholicas) frequentant, maxime curent parentes, ut filii priusquam ad eas mittantur, solida educatione et notitia religionis exculti sint; ut sodalitati catholicae studiosorum nomen dent; ut possint adire virum doctum et probum, qui consilio suo pericula et dubia dimoveat; ut eligant amicum religiosum, quae coniunctio a consortiis illicitis retrahat.

3. Mittere liberos ad scholam *neutralem* ut dicitur, a. v. ad scholam negative tantum noxiam seu talem, quae mere religionem excludit:

a) *Grave peccatum est*: a) si fit ex motivo graviter malo, puta quia quis approbat neutralitatem vel spernit auctoritatem Ecclesiae; b) si fit cum gravi scandalo; quod adesse potest, si in eo loco habetur schola catholica aeque idonea.

b) *Secus per se leve peccatum est*, modo instructioni religiosae alio modo consulatur. Excusantur autem parentes, si nulla praesto est schola catholica, vel si ea quae suppetit parum idonea est adolescentibus convenienter conditioni suae erudiendis; si secus parentibus v. g. a parte magistratuum grave damnum imminet.¹

4. Quae modo dicta sunt fere etiam valent de scholis, de quibus ita Pius XI: Neque illa tolerari potest schola (praesertim si ea « unica » sit ad eainque omnes pueri accedere teneantur), in qua, etsi sacrae praecepta doctrinae separatim catholicis traduntur, tamen catholici non sunt magistri, qui pueros catholicos acatholicosque communiter litteris atque artibus imbuunt. » :

Instr. S. C. de Prop. Fide, 24 Nov. 1875 (Collect, n. 144Q).-----* Cfr. Encycl. Pii XI, *Divini illius*. ----- * Encycl. cit.

Denique videndum, num Ordinarius loci quidpiam circa praedicta praescripserit.

Coroll. I. Absolutione indigni sunt parentes, qui « necessariam christianam educationem et institutionem liberis suis impertiri negligunt, aut qui frequentare cos sinunt tales scholas in quibus animarum ruina evitari non potest; aut tandem qui, licet schola catholica in eodem loco idonea adsit apteque instructa et parata, seu quamvis facultatem habeant in alia regione prolem catholice educandi, nihilominus committunt scholis publicis (neutris) sine sufficienti causa ac sine necessariis cautionibus, quibus periculum perversionis e proximo remotum fiat. >|

Coroll. II. Licet alicui ob gravem causam munus magistri obire in scholis neutris, modo non cogatur uti libris pravis. Pariter fas est officio inspectoris fungi: i° si gravis causa subest et scholae inspiciendae non sunt positive noxae; 2° si scholae quidem positive noxae sunt sed spes est fore, ut notabiliter minus noxae reddantur. Videatur tamen quatenus scandalum publicum piaedicta forte prohibeat

SCHOLION II.

De coëducatione.

715 Coëductio reicienda est; quod patet *primum* ex eo quod Pius XI in sua Encyclica *De Christiana iuventutis educatione* eam reicit. « Aeque vero fallax — ita S. Pontifex — atque christianae institutioni infensa illa adolescentes instruendi ratio habenda est, quam vulgo coëducationem appellant. » *Deinde* eiusmodi educatio ob hominis naturam ad illicita proclivem atque protoparentum labe vitiatam, periculo non caret. *Accedit* quod alter alterque sexus praecise ob corporis et animi discrimen mutuo sese complere atque in unum quid coalescere debent; hinc ipsum illud discrimen in educatione atque institutione tenendum atque fovendum per aptam distinctionem ac separationem, aetatibus ac conditionibus congruentem. Idque servandum « non modo in scholis omnibus, per trepidos adolescentiae annos, unde totius ferme futurae vitae ratio omnino pendet, sed etiam in gymniciis ludis atque exercitationibus, in quibus christianae peculiari modo modestiae puellarum cavendum, utpote quas ostentare sese atque ante omnium oculos proponere summopere dedecet. >>?

SECTIO III.

De officiis mutuis tam aliorum consanguineorum quam coniugum.

716 I. Officia aliorum consanguineorum. Secundum exposita in tractatu de virtutibus (n. 394) obligatio *pietatis*, quae primario est inter parentes

‘ Instr. S. Off. 24 Nov. 1875 (Collect, η. 1449). -----Encycl. cit.

et filios, etiam existit: i° inter cognatos ascendentes et descendentes, puta inter avum et nepotem; 2° inter cognatos collaterales proximiores, puta inter fratres; 3° inter tutores et pupillos, inter patrilos et filios spirituales. Cum enim tutores et patrini parentibus aequiperentur, competens auctoritas censetur ipsis officia e motivo pietatis imposuisse. Dictae autem personae sibi invicem debent *amorem*, et pro personarum adiunctis *reverentiam* et *obedientiam*. Ceterum notes can. 1372, § 2: Non modo parentibus ad normam can. 113, sed etiam omnibus qui eorum locum tenent, ius et gravissimum officium est curandi christianam liberorum educationem.

Erga cognatos collaterales *remotiores caritatis communis* potius quam pietatis officia exerceri debent.

II. Officia coniugum. 1. *Coniuges* sibi invicem debent *amorem*, affectivum et effectivum,¹ *fidem conjugalem*² et *convictum*.³

2. *Vir* tenetur: i° studiose administrare res familiares; 20 recte gubernare uxorem totamque familiam. Vir tamen memor sit conditionis uxoris, quae socia est, non ancilla. Hinc honorifice eam tractet; si opus est, corripiat, sed vix accidit, ut liceat eam verberare (S. Alf. III, 351).

3. *Uxor* tenetur: i° revereri virum 2° obedire viro 30 una cum viro familiam gubernare; 40 officia domestica obire. Quoad *obedientiam* autem notes, eam per se non teneri ad ea, quae vir irrationabiliter imponeret, puta si a femina honestiori exigeret, ut domum verreret; nisi inopia excusaret (S. Alf. III, 351, 352, qu 2°). Praeterea inobedientia quae talis non facile graviter mala est, quia obedire debet ut socia, non ut ancilla.

Coniuges graviter peccant sese invicem odiis gravibusve maledictionibus vel rixis lacescendo.

Vir graviter peccat: i° « si impediat (uxorem) circa praecepta Dei vel Ecclesiae... si vero impediat, etiam sine causa, circa ea bona quae consilii tantum sunt, ut est confessio, communio, etc.; communiter tantum peccat venialiter; 2° si caedat graviter; moderate tamen castigare verbis, vel etiam ex gravi causa moderatis verberibus, habita ratione conditionis et status, quandoque potest;... 30 si negligat gubernationem domus et rem familiarem; 40 si uxori non cohabitaret vel sine iusta causa diu absit; 50 si, cum possit, alimenta non procuret, nisi tamen uxor a consortio mariti propria culpa discesserit vel nisi adulterium commiserit » (S. Alf. III, 356).

Uxor graviter peccat: 1° « si maritum rixis vel aliter verbis ad gravem iram

*. Cfr. ad Eph. V, 25, 28, 29; ad Tit. II, 4. --- Cfr. opusc. nostrum, De virtute castitatis², n. 34. ----- *. Cfr. opusc. cit. n. 103. ----- 4. Ad Eph. V, 33 -----

*. Ad Eph. V, 22, 23.

vel blasphemiam provocet;... 2° si «spreto viro sibi imperium vindicet; 3°...si se ingerat in administrationem domus sine iusta causa; qualis est, si v. g. maritus prodigus bona familiae dilapidet» (S. Alf. III, 351). ! J

SCHOLION.

*De emancipatione mulierum*l.

38

718 I. Moderni triplicem mulierum emancipationem distinguunt: *physiologicam*, *oeconomicam* et *socialem*: *physiologicam*, quatenus mulieres volunt pro sua libera voluntate solutas aut solvendas ab oneribus uxoris sive coniugalibus sive maternis; *oeconomicam*, qua volunt mulieres, etiam inscio et repugnante marito, libere posse sua sibi negotia habere, gerere, administrare, liberis, marito familiaque tota posthabitis; *socialem*, quatenus ab uxore curas domesticas sive liberorum sive familiae removent, ut, iis neglectis, suo ingenio indulgere valeat, et negotiis officiisque etiam publicis addicatur. ‘

II. *Triplex emancipatio exposita omnino est reicienda*. Atque quidem physiologico manifeste nequam facinus est, quia iura et onera matrimonio intrinsece annexa prorsus negligit. *Oeconomica* sublectioni viro debitae repugnat. Quoad *socialem* vero haec notamus.

1. Emancipatio *socialis* non est vera mulieris emancipatio i. e. mulieri nequam illam libertatem procurat, quae christianae mulieris et uxoris muneri debetur; sed potius est muliebris ingenii negatio, maternae dignitatis corruptio et totius familiae perversio. Dicitur:

a) *Muliebris ingenii corruptio*; nam aequalitas illa iurium, quae tantopere exaggeratur et praetenditur, in iis quidem agnosci debet, quae propria sunt personae ac dignitatis humanae, quaeque nuptialem pactionem consequuntur et coniugio sunt insita; in iis profecto uterque coniux eodem omnino iure gaudet eodemque debito tenetur; de cetero vero ipsa sexus feminei indoles naturalis, èt minor quoad negotia et officia publica aptitudo, et naturalis indoles inaequalitatem quandam suadent

β) *Maternae dignitatis corruptio*; siquidem per dictam emancipationem mulier ab regia illa descendit sede, ad quam per Evangelium intra domesticos parietes evecta est, brevique in veterem servitutem (sin minus specie, re tamen vera) redigetur, fietque, ut apud ethnicos erat, merum viri instrumentum.

!.) *Totius familiae perversio*, quia per istam emancipationem maritus privatur uxore, proles matre, domus familiaque tota vigili semper custode. ‘

2. « Sicubi tamen sociales et oeconomicae condiciones mulieris nuptae, ob mutatos conversationum humanarum modos et usus, aliquo pacto mutari debent, auctoritatis publicae est, civilia uxoris iura ad huius temporis necessitates et indigentias aptare, habita quidem ratione eorum, quae exigunt diversa sexus feminei indoles naturalis, morum honestas, commune familiae bonum, modo etiam essentialis ordo societatis domesticae incolumis maneat, qui altiore quam humana, id est, divina

‘. Encyclica Pii XI *Casti connubii*, 31 Dec. 1930. -----’. Cfr. Encycl. cit ---- Cfr. Encycl. cit. -----’. Encycl. cit.

auctoritate atque sapientia conditus est et nec legibus publicis nec privatis beneplacitis mutari potest » (Enc. cit.).

SECTIO IV.

De officiis herorum et famulorum domesticorum.

Praenot. Sermo est de operariis, qui in familiam assumpti sunt, ideoque ad societatem *herilem* pertinent.

I. Officia herorum. Heri tenentur famulos domesticos: 719

1. *Benigne tractare*, nimium laborem ipsis non imponendo, alimenta convenientia eis praebendo atque humaniter eos alloquendo (S. Alf. III, 342).

2. *Ante tempus statutum non dimittere, nisi legitima causa adsit, iustamque mercedem ipsis solvere*; quae fuse exponuntur in tractatu de VII praecepto Decalogi.

3. *Ipsorum bono spirituali providere*. Patet tam ex S. Scriptura,² quam ex eo « quod sunt ipsorum » caput, et vices parentum gerunt; ideoque tenentur quodammodo ad eadem, ad quae parentes » (S. Alf. III, 342). *Accedit* quod ex Encycl. *Rerum novarum* et ex can. 1524 domini debent « curare ut iidem (i. e. operarii) pietati idoneo temporis spatio vacent; » quae maiori iure dominis famulorum domesticorum applices. Addas can. 1335: Non solum parentes alique qui parentum locum tenent, sed heri quoque ac patrini obligatione adstringuntur curandi, ut omnes sibi subiecti vel commendati catechetica institutione erudiantur.

Coroll. « *Peccant domini graviter*: 1° si sine iusta causa impediant famulos, ne festis Missam audiant, vel si festis opera servilia imponant;... 2° si peccandi occasionem permittant, cum possint impedire; aut si graviter delinquentes non corrigant » (S. Alf. III, 342); 3° si incorrigibiles non dimittant, nisi ex eorum dimissione grave detrimentum paterentur.

Quoad occasiones peccati praecavendas recte notant *Acrtnys-Damen*: « Regulariter non permittant, ut famulus et famula domus suae mutuo procentur, sed debent procurare, ut procantes a procatione desistant, vel alterutrum quamprimum dimittere. Provideant, quoad fieri potest, ut famuli non condormiant in eodem lecto. Prospiciant quoque, ut famuli et famulae rite separati sint quoad cubilia; secus enim facile nascetur occasio peccatorum ».

II. Officia famulorum. Famuli domestici debent dominis suis *reverentiam, obedientiam, et fidele obsequium*. 720

*. Cfr. Eccl. XXXIII, 31. *. 1. Tim. V. 8. '. Nimirum quia praesunt societati, quae dicitur *herilis* (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 2; 2. 2. q. 72, a. 2, ad 2. ----- *. Ex hac Encycl. domini debent «efficere ut idoneo temporis spatio pietati vacet opifex ». -----°. I, 556.

1. Debent ipsis *reverentiam* et *obedientiam*, ut patet ex S. Scriptura;¹ item ex eo quod domini, utpote gubernatores societatis herilis, veri superiores sunt (S. Alf. III, 343). *Fidele obsequium* debetur vi contractus, ideoque ex iustitia.

2. Officia reverentiae et obedientiae, cum modos observantiae moraliter diversos respiciant. specificè differunt; officium fidelis obsequii a praedictis officiis specificè differre, patet.

3. *Obedientia* quoad minores etiam ad *mores* sese extendit; maiores subduntur quoad gubernationem domesticam. *Fidele obsequium* exigit, ut opus ad quod, spectatis lege, contractu et consuetudine tenentur, adimpleant, diligenter laborent, atque ante statutum tempus illegitime non discedant (S. Alf. III, l. c.).

SECTIO V.

De officiis patronorum et famulorum non domesticorum seu operariorum.

Praenot- 1. Sermo est de operariis, qui non sunt in familiam assumpti, ideoque non pertinent ad societatem herilem; ut qui in fabricis vel officinis laborant.

Praeit. II. Disputatur, utrum patronos inter et famulos non domesticos exsistat relatio *proprie dictae* superioritatis et inferioritatis, an ea tantum, quam omnis contractus inter contrahentes secum ferat.¹ Iam vero rationes, quae pro exsistentia *proprie dictae* superioritatis a. v. auctoritatis allegantur, minus firmæ videntur.

Obi. i. Contractu omnia determinari nequeunt; restat igitur, ut admittatur auctoritas, quae non determinata ordinet

Rcs Contractu omnia satis determinari possunt, saltem implicite; si vero quid obscurum remaneat, ad amicam compositionem recurratur, vel res a indice dirimatur.

Obi. 2. Patronum inter et operarios exsistit vera societas — siquidem tenentur bonum sibi commune sectari; bonum autem commune sectandum arguit societatem — Atqui ubi societas, ibi etiam auctoritas.

Resp. Patronus et famuli tenentur sectari bonum sit commune, sicuti omnes homines ad illud respectu proximi tenentur; quin etiam heri et famuli peculiariter ad illud astringuntur, quia peculiariter sibi iunguntur; *conc.*; tenentur sectari bonum sibi commune, quatenus societatem constituunt, seu quatenus unum finem

¹. I Pirn. VI. i; Ad Ephes. VI, 5; 1 Petr. II, 18. ----- Cfr. Oskar Renz apud Xenia Thomistica, vol. I, p. 474 sq.; Péques, Commentaire littéral sur la Somme Théologique, t. XII, ad 2. 2, q. 104, a. i; Vermeersch, De Iustitia, n. 455; Ned. Kath. Stemmen, 1927, p. 85.

moralem prosequi debent, *id non probatur*, seu potius negandum videtur, quia cuique licet in bono proprio sistere, servata tamen caritate communi.

I. Officia patronorum. Patroni tenentur:

722

1. *Operarios benigne tractare*, puta benigne eos alloquendo nec plus imponendi « operis quam vires ferre queant, nec id genus quod cum aetate sexuque dissideat. »¹

2. *Congruam mercedem ipsis tribuere, nec eos illegit'ime¹ dimit'ere*; de quibus in tract, de VII praecepto Decalogi.

3. Dicta n. 719 de cura spirituali famulorum domesticorum, quoad operarios non sunt aequaliter urgenda. Certo tamen tenentur, quatenus moraliter fieri possit:

a) Curare, ut qui infantili aetate sunt, matresque familias in fabricis vel officinis non adhibeantur.

«Nefas est infantili aetate feminaeque debilitate abuti. Domi potissimum vel in iis, quae domui adiacent, matres familias operam navent suam in domesticas curas incumbendo. Pessimus vero est abusus et omni conatu auferendus, quod matresfamilias ob patris salarii tenuitatem extra domesticos parietes quaestuosam artem exercere coguntur, curis officiisque peculiaribus ac praesertim infantum institutione neglectis. Omni igitur ope enitendum est, ut mercedem palresfamilias percipiant sat amplam, quae communibus domesticis necessitatibus convenienter subveniat. »¹

b) Curare, ut in fabricis vel officinis omnia honeste fiant; hinc v. g. uterque sexus promiscue non laboret, et qui aliis scandalo esse pergunt, dimittantur.*

« Horrescit animus, si gravissima perpendantur pericula, quibus in modernis officinis obiiciuntur operariorum (iuniorum praesertim) mores et puellarum aliarumque mulierum pudicitia. »⁴

c) Ipsis facultatem relinquere praecepta ecclesiastica adimplendi.¹ Praeterea alia quoque praecepta caritatis communis — puta corripienti — relate ad operarios, utpote speciali hero vinculo iunctos, magis urgeri possunt.

d) Agnoscere ius operariorum constituendi associationes ad iura sua tuenda, et bonum suum promovendum;*

¹. Encycl. Leon. XIII *Rerum novarum*, 15 Maii, 1891. -----¹. Encycl. Pie XI *Quadragesimo anno*, 15 Maii, 1931. -----². Encycl. Leon. XIII *Rerum novarum* -----³. Encycl. *Quadragesimo anno*. -----⁴. Encycl. *Rerum novarum*; item *Quadragesimo anno*. -----⁵. Encycl. Lvon XIII, *Longingua oceani*, 6 Ian. 1895; S. C. C. ad Epm. Insulcnscm, 5 Iun. 1929; item Encycl. *Quadragesimo anno*.

723 II. Officia operariorum. Operarii debent patronis:

1. *Reverentiam*, atque quidem ex virtute *observantiae*. Debent autem ipsis quandam reverentiam, quia patroni quoad plura eminentiores sunt; quocirca notes haec S. Thomae: « In quolibet invenitur aliquid ex quo potest aliquis eum superiorem reputare secundum illud ad Philip. 2.: «In humilitate superiores invicem arbitrantes; et secundum hoc etiam omnes se invicem debent honore praevenire » (2. 2, q. 103, a. 2, ad 3). Reverentia autem debita est ex virtute *observantiae*, secundum haec eiusdem Doctoris: « Reverentia quae propter quamcumque excellentiam aliquibus exhibetur, ad eandem virtutem (i. e. ad observantiam) pertinet » (S. Thom. 2. 2, q. 102, a. 1, ad 2 ; n. 397).

2. *Fidele obsequium*; quod debetur vi contractus initi, ideoque ex iustitia commutativa; ceterum quoad fidele obsequium valent dicta de famulis domesticis (n. 720).

SECTIO VI.

De officiis magistrorum et discipulorum.

724 L Officia magistrorum. 1. Magistri quando et quamdiu vera auctoritate in discipulos gaudent, auctoritate, inquam, a parentibus vel eorum vices gerentibus recepta, servatis servandis, eisdem tenentur officiis, quibus parentes erga filios; vere enim eorum vices gerunt (S. Alf. III, 362); quae maxime applicentur magistris institutorum, atque praeceptoribus inferiorum disciplinarum.

2. Magistri tenentur sedulo instructionem discipulorum curare; quam obligationem etiam per negligentiam laedere possunt; item tenentur, etiamsi non plane parentum vices gerant, pro adiunctis educationi morali providere; puta, dum ipsis subsunt, eorum moribus invigilando, bonos mores tuendo, delinquentes corripiendo etc; quae tamen magis valent pro praeceptoribus inferioris et mediae disciplinae, quam pro magistris superiorum scientiarum.

3. Quoad *posteriores magistros*, speciatim noto:

a) Magistri superiorum scientiarum peccant, si falsum pro vero docent; et quidem graviter, quotiescumque ex doctrina tradita sequitur damnum pro fide vel moribus.

b) Tenentur obedire, si legitima auctoritas (Regula, Superior competens) ipsis systema aliquod vel doctrinam gravem alicuius Doctoris docendam (scilicet exponendam una cum argumentis, quae pro ipsa militent) imponit; tenentur obedire, inquam, etiamsi ipsimet alii systemati

vel doctrinae adhaereant. Etenim *licet* ipsis obedire, quia doctrina imposita, ut ponimus, tuto doceri potest. Iam vero si licet, obligatio est obediendi; attamen doctrinam non ut suam proponant, si eam non admittant. Quodsi Auctoritas altior aliam doctrinam docendam imposuerit, huic obediatur. Hinc obediendum Codici statuenti: Philosophiae rationalis ac theologiae studia et alummorum in his disciplinis institutionem professores omnino pertractent ad Angelici Doctoris rationem, doctrinam et principia, eaque sancte teneant (can. 1366, § 2; can. 589, § 1).

c) Pariter obedire tenentur, si legitima auctoritas ad tempus vetat docere seu divulgare doctrinam, quae nata est pacem turbare vel abusus promovere. Dixi *ad tempus*, quia ponimus, agi de doctrina, quae secundum se tuto doceri possit; quo posito, a definitiva prohibitione absteineatur. Quoad assertum vero nostrum advertas: Actus docendi est actus beneficentiae seu caritatis, qui cuilibet licitus est, nisi per accidens ab usu huius naturalis libertatis impediatur, sive: 1° propter materiae reservationem; ita fides soli auctoritati Ecclesiae commissa est; sive 2° ob laedendum ius tertii ad famam vel ad secretum; sive 3° ob Superioris prohibitionem legitimam, Superioris, inquam, qui attendere debet ad pericula, quae communitati imminere possunt.

II. Officia discipulorum. Discipuli debent magistris ex virtute *observantiae, reverentiam* et *obedientiam*. Debent ipsis reverentiam et obedientiam, quatenus nempe et quia ipsis subduntur (n. 397 sq.). Ea autem officia deberi ex virtute *observantiae*, sequitur ex notione istius virtutis tradita (n. 397).

Quoad discipulos qui, spectatis adiunctis, magistris non vere subduntur, valent haec S. *Thomae*: « Est debitum morale, quod ex quadam honestate debetur; et hoc modo debemus cultum et honorem his, qui sunt in dignitate constituti, etiamsi non simus eis subiecti » (2. 2, q. 102, a. 2, ad 2). Pro discipulis etiam respectu magistrorum magis quam vice versa valent haec eiusdem S. Doctoris supra citata: « In quolibet invenitur aliquid, ex quo potest aliquis eum superiorem reputare, secundum illud ad Philip. 2.; In humilitate superiores invicem arbitantes; et secundum hoc etiam omnes se invicem debent honore praevenire » (2. 2, q. 103, a. 2, ad 3).

SECTIO VII.

De officiis principum civilium et subditorum.

I. *Principes* tenentur promovere bonum publicum ideoque maxime: 726
1° officia publica personis dignis committere; 2° iuribus et securitati

civium providere; 3° iustis legibus et statutis prosperitatem publicam promovere, 4° Ecclesiae iura servare cique auxilio esse.¹

727 II. *Subditi* debent superioribus civilibus *reverentiam/* et *subtectionem* in eis, quae ad bonum commune promovendum iuste statuuntur.²

Coroll. I. Rebello illicita est, tum quia adversatur iuri, quo princeps gaudet; tum quia maxima passim mala rebellionis annexa sunt. Hinc Pius IX in Syllabo damnavit propositionem 63: « Legitimis Principibus obedientiam detrectare, immo et rebellare licet. »³ Et Greg. XVI : « Et divina et humana iura in eos clamant, qui turpissimis perditionis seditionumque machinationibus a fide in principes desciscere, ipsosque ab imperio deturbare connituntur. »⁴

Quaer. 1, num liceat *usurpatorem* cicere.

Resp. Licet usurpatorem cicere nomine legitimae auctoritatis, *quamdiu nondum princeps legitimus factus est*. Potest autem fieri princeps legitimus aut iusta legitimi principis abdicatione, aut populi consensu tacito vel expresse transferendi iura potestatis in usurpatorem post legitimi principis eiusque heredum mortem, aut publica salute republicae, si haec necessariam reddit permanentiam usurpatoris. *Disputatur*, utrum diuturna regni possessio ius ad auctoritatem conferat. Negandum videtur, praesertim in primo usurpatore, et dum deficit bona fides, et legitimus princeps adhuc reclamat: nisi ipsa diuturna possessio adducat necessitatem permanendae regiminis usurpatoris ab publicum bonum.* Quo posito, eiusmodi principem deponere iam illicitum evadit.

Quaer. 2, num liceat *principem legitimum* quidem, sed *tyrannum* deponere.

Resp. i. Non licet principem legitimum, *aetualiter* abutentem potestate, deponere, cum actualis laesio non conferat ius solvendi *statum* constitutum.

Resp. 2. Si de tyrannide *habituali* et excessiva sermo est, distinguendum ita:

Sĭ populo competi! ius principem eligendi, per se affirmandum videtur, tum quia electio e mente populi ita videtur interpretanda, tum ob rationem in secutura hypothesis adducendam. Dixi *per se*, ob incommoda eiusmodi agendi rationi saepe annexa, de quibus statim sermo erit.

Si principatus haereditarius est, plures recentiores negant; affirmant vero antiquiores multique recentiores, saltem per se, eo quod ius populi ut bene regatur, praevalet bono principis individuali ut regat. Dixi *saltem per se*, quia practice difficile impeditur, quominus maior perniciēs ex depositione etc. sequatur.

< Regimen tyrannicum, inquit S. *Thomas*, non est iustum; quia non ordinatur ad bonum commune, sed ad bonum privatum regentis, ut patet per Phil., in 3. PoliL (cap. 5) et in 8 Ethic, (cap. 10); et ideo perturbatio huius regiminis non habet rationem seditionis; nisi forte quando sic inordinate perturbatur tyranni regimen, quod multitudo subiecta maius detrimentum patitur ex perturbatione consequenti quam ex tyranni regimine » (2. 2, q. 42, a. 2, ad 3.). Et Leo XIII:

*. Leo XIII, Encycl. *Immortale Det*, 1 Nov. 1885; Trid. sess. 25, cap. 20 rcf.----
' I Petr. II, 17 ----- ' Rom. XIII, r. 2. 7. ----- l)enz.-Bannw. n. 1763. ----
' Encycl. *Mtrart* vos, 15 Aug. 1832.-----'. Aert nys-Damen, I, n. 563.

« Si tamen quandoque contingat temere et ultra modum publicam a principibus potestatem exerceri, Catholicae Ecclesiae doctrina in eos insurgere propria marte non sinit, ne ordinis tranquillitas magis magisque turbetur, neve societas maius exinde detrimentum capiat. Cum res eo devenerit, ut nulla alia spes salutis affulgeat, docet (Catholica Ecclesia) christianae patientiae meritis et instantibus ad Deum precibus remedium esse impetrandum. »¹ Quae ita possunt intelligi, ut S. Pontifex practice maiora c rebellione mala exoriunda timeat.

Coroll. II. Quamvis rebellio passim illicita sit, licet tamen nationalitati mediis parlamentaribus, ut dicuntur, ad *propriam rempublicam* tendere. Dicitur *mediis parlamentaribus*, ita ut excludantur media iniusta sive respectu reipublicae prioris, sive respectu alius nationalitatis, in eadem repubiica existentibus. Doctrina autem enuntiata eruitur ex eo. quod licet, salvis iuribus aliorum, ad id tendere, quod est medium convenientius ad bonum humanum consequendum. Atqui propria respublica nationalitati per se est medium convenientius ad consequendum bonum humanum, quia cives eorundem morum, culturae et dispositionum psychicarum facilius ad bonum commune ooperantur.

Coroll. III. Per se non est obligatio obediendi usurpatori, qui nondum princeps legitimus factus est. Ratio, quia reipsa auctoritate caret. Per accidens obligatio esse potest, scilicet ne scandalum exoriatur vel ordo perturbetur (S. Thom. 2. 2, q. 104, a- 6, ad 3).

Coroll. IV. Neque per se obligatio est obediendi praeceptis *iniustis* legitimi Principis. Per accidens potest esse obligatio, ut modo de usurpatore dictum est.

« Principibus saccularibus, inquit 5. *Thornas* l. c., in tantum homo obedire tenetur in quantum ordo iustitiae requirit; et ideo si non habeant iustum principatum sed usurpatum, vel si iniuste praecipiant, non tenentur eis subditi obedire, nisi forte per accidens propter vitandum scandalum vel periculum. > Ex hisce deducas, quid sentiendum sit de *resistentia* legibus iniustis, sive passiva sive activa. *Resistentia passiva* — quae sita est in eo quod lex mere non servatur — per se licita est, per accidens seu ob maius malum vitandum obligatio esse potest legem implendi. Attamen semper illicitum est servare legem, si, quod praecipiat, intrinsece malum sit. *Resistentia activa* — qua quis positive servandae legi repugnat — pariter per accidens illicita esse potest, atque saltem utpote inutilis passim dissuadenda.

SECTIO VIII.

De officiis electorum et deputatorum.

I. Electores tenentur uti iure eligendi prout sequitur:

728

1. *Obligatio eligendi gravis est:* t^o si spes est per electionem suam efficiendi, ut adfuturus sit numerus bonorum deputatorum sufficiens

• — • ■

¹. Encycl. Quod *Apostolici muneris*, 28 Dec. 1878.

ad condendas leges bonas vel saltem ad arcendas nocivas; a. v. (saltem practice) ut adfuturus sit numerus bonorum deputatorum maior vel saltem aeque magnus ac numerus deputatorum pravorum; 20 si spes est per electionem suam arcendi deputatum, qui influxu suo bono communi notabiliter nociturus est; 30 si magni interest, significari quot electores rectis principiis faveant, puta si ex numero votorum audacia adversariorum minuetur.

2. *Extra castis praedictos obligatio eligendi passim levis est*, sive quia spes est augendi numerum bonorum deputatorum, sive quia saltem interest significari, quot viri pravis principiis adversentur. Ab obligatione levi causa iusta excusat. Dixi *passim*; nam:

3- *Si neutra ex causis enumeratis adest, non est obligatio utendi iure suo*, nisi forte ex lege, quae summum sub levi obligat, et cui satisfit per tabellam albam in urnam dimissam; si electio tantum est inter duos candidatos pravos, atque peior sine catholicorum concursu certo arcebitur, per se ab electione abstinenceatur.

Coroll. I. Qui eligit deputation indignum:

a) *Graviter peccat*: 1° si pravo fine (puta quia prava principia approbat) ducitur; 2° si timeri debet, ne eligendo indignum efficiat, ut defuturus sit numerus bonorum deputatorum sufficiens ad condendas leges bonas vel saltem ad arcendas leges pravas; 30 si timeri debet, ne eligendo causa sit cur eligatur deputatus, qui influxu suo bono communi notabiliter nociturus sit.

b) *Non peccat*, si ita agit, ut maius malum praecaveatur, puta ut candidatus peior arceatur.

c) *Extra castis praedictos saltem leviter peccat.*

Coroll. II. Qui abstinet ab electione, non tenetur ad restitutionem damnorum secutorum, quia non tenetur ex iustitia commutativa uti iure eligendi. Disputatur de eo, qui *illicite suffragatus est*; sed obligatio restituendi satis probabiliter negatur, quia electores potius occasio quam causa damni sunt, nec satis probatur communitati competere ius *strictum*, ne candidatus indignus eligatur.

729 II. Deputati tenentur promovere bonum commune maxime bonas leges condendo, nocivas arcendo. *Peccant autem graviter*: 1° Quotiescumque legi *intrinsece malae* suffragantur; 20 quando sive abstinendo sive suffragando causa sunt, cur lex graviter nociva — utut non *intrinsece mala* — condatur; nisi fiat ut magis nociva arceatur.

Coroll. I. Deputati, qui sive abstinendo a suffragando, sive suffragium dando causa fuerunt, cur lex damnosa condita sit, tenentur ad restitutionem, quia ratione muneris, cui remuneratio annexa est, ideoque ex iustitia commutativa debent, si possint, bonum commune promovere, malum arcere.

Coroll. II. Dicta de electoribus et deputatis maxime valent de electoribus coe-

tuum legislativorum atque de deputatis ad coctus praedictos ; attamen etiam applicari possunt electoribus coetuum administrativorum — puta provinciae, municipii — atque deputatis ad dictos coctus.

Pars V.

De V praecepto Decalogi.

(S Thom. 2. 2, qu. 64, S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 363-411 ; Horn. Apost. tr. 8, n. 1-32).

Quinto praecepto prohibetur sui et proximi « occisio, mutilatio, verberatio aliaque similis afflictio iniusta » (S. Alf. III, 363).

Occisio distinguitur:

1. In *directam* et *indirectam*. *Directa* est, quando actus occisivus, prout talis est, intenditur ut finis aut assumitur ut medium, quo alius finis obtineatur. Secus *indirecta* est.

2. In *simplicem* et *qualificatam*, prout non accedunt vel accedunt circumstantiae, quae specialem continent malitiam. Occisio qualificata denuo distinguitur:

a) In *parricidium*, quo nomine designatur caedes alicuius propinqui. In parricidio accedit peccatum contra *pietatem*, si agitur de caede parentum aliorumve consanguineorum. Caedes autem praedictorum satis probabiliter specie inter se non differunt.

b) In *regicidium*, quod est occisio regis, papae vel principis. In regicidio, quod etiam dicitur crimen laesae maiestatis, accedit peccatum contra *observantiam*.

c) In *latrocinium*, quod est occisio facta cum intentione praedandi. Accedit alia species iniustitiae.

d) In *occisionem sacrilegam*, quae est occisio sive personae sacrae sive facta cum profanatione rei vel loci sacri. Accedit peccatum *sacrilegii*.

Leges civiles ut plurimum distinguunt occisionem seu homicidium voluntarium, ac homicidium voluntarium, *et* de proposito deliberato perpetratum.

Quibus praenotatis, dicemus *primum* de occisione innocentis, *deinde* de occisione malefactoris, *denique* de occisione iniusti aggressoris. De occisione *sui* dictum est in tract, de caritate (n. 523).

SECTIO I.

De occisione innocentis.

Agemus *primum* de occisione innocentis in genere, *deinde* de occisione foetus in specie.

CAPUT I-

De occisione innocentis in genere.

731 / *Occisio directa innocentis est peccatum grave ex toto genere suo.* Patet tam ex S. Scriptura, quam ex eo quod homicida i° destruit quod suum non est. sed Dei; 2° proximum privat usu vitae et facultatum, in quem ex ordinatione divina ius habet; 3° reipublicae membrum prae-scindit (S. Thom. 2. 2, q. 64, a. 6; S. Alf. III, 393).

Coroll. I. Illicitum est occidere letaliter vulneratos, moribundos, ne diutius patiantur etc.

Coroll. II. Illicita est *punctio cordis vel arteriae* eo fine facta, ut qui mortuus esse videtur, certo vita privetur, ne scilicet vivus sepeliatur (euthanasia). Quodsi certo constet, vitam praeteriisse, per se quidem medico licet cor vel arteriam pun-gere: verum quum ita agendo praxis improbanda promoveatur, ea agendi ratio illicita est, nisi et medicus significet, se pravam postulantium intentionem non approbare, et causa gravis adsit.

II. *Neque auctoritati publicae unquam licitum est directe occidere innocentem*; tum quia nec auctoritas publica habet ius in vitam subdito-rum innocentium; tum quia ipsum bonum commune, cui auctoritas pu-blica consulere debet, inprimis tuitione vitae innocentium promovetur.

«Occisio peccatoris, inquit S. Thomas, fit licita (scilicet auctoritati publicae) per comparisonem ad aliud: secundum se quidem considerando hominem, nullum occidere licet, quia in quolibet etiam peccatore debemus amare naturam, quam Deus fecit; quae per occisionem corrumpitur: sed, sicut supra dictum est (art. 2. hui. q.) occisio peccatoris fit per comparisonem ad bonum commune, quod per peccatum corrumpitur; vita autem iustorum est conservativa et promotiva boni communis: quia ipsi sunt principalior pars multitudinis; et ideo nullo modo licet occidere innocentem » (2. 2, q. 64, a. 6. S. Alf. I. c.).

Hinc neque « licet occidere obsides, etsi qui cos miserunt non servant fidem; quia sunt innocentes » (S. Alf. I. c.); neque innocens occidi potest, etiamsi v. g. tyrannus obsidens civitatem minetur se, nisi occidatur, urbem esse eversurum. Innocens tamen subditus, tyranno obsidente id expostulante, mitti atque tradi potest hostibus, eo magis quia innocens, si non sit extraneus, videtur obligatus ad vitam suam pro sua Republica exponendam (S. Alf. III, 393).

Coroll. Occisio innocentis *Dei auctoritate* licita evadere potest. « Deus (enim) habet dominium mortis et vitae: eius enim ordinatione moriuntur et peccatores et iusti; et ideo ille qui mandato Dei occidit innocentem, talis non peccat; sicut nec Deus, cuius est executor; et ostenditur Deum timere, eius mandatis obediens. » (S. Thom. 2. 2, q. 64, a. 6, ad 1).

III. *Occisio indirecta innocentis pariter per se illicita est; licitu evadit, si causa proportionate adsit.* Dicitur:

i. *Occisio indirecta proximi per se illicita est*, quia caritas per se

postulat, ut damnum a proximo avertam, nedum permittat, ut illud ipsi creem-

2. *Licita evadit, si causa proportionates adsit*; quod sequitur ex dictis de actu cum duplici effectu (S. Alf. III, 393).

Coroll. I. Non imputatur homicidium, si quis ponit opus, utut illicitum, *parum periculosum*, ita ut mors raro ex eo eveniat, modo, si fieri possit, debita adhibeatur diligentia axi mortem praecavendam; ut si quis pulsat campanam, et casu tinnabulum cadens viatorem opprimit; si quis dans operam venationi ferarum casu necat hominem; si quis fornicatur, et femina e partu moritur (S. Alf. III, 398).

Coroll. II. < Ad expugnandam urbem et victoriam reportandam, si necessarium sit, licet tormenta in eum locum dirigere, ubi multi sunt innocentes: quia horum mors praeter intentionem sequitur > (S. Alf. III, 393), a v. quia praedictu' actus non assumitur ut medium, prout est occisivus innocentis.

CAPUT II.

De occisione foetus in specie.

Articulus. I.

De abortu.

Antequam de abortu dicamus, quaedam praenotanda sunt. 732

Nomine *foetus* intelligitur ovulum mulieris semine viri foecundatum. Iam vero libere disputatur, utrum anima rationalis, secluso miraculo, in ipso foecundationis instanti an postea infundatur, postea, inquam, i. e. postquam foetus ad debitum corporis humani organismum excreverit.

Foetus regulariter extra uterum vivere nequit nisi post septem gestationis menses completos. Si tamen *artificialis incubatio* locum habeat, aliquando spes est, ut foetus post sex gestationis menses completos extra uterum vivere pergat- In hisce iudicio periti stari potest.

I. Notio. *Abortus* est ex utero matris expulsio foetus, nondum extra 733 uterum viabilis.

Differt abortus ab *acceleratione partus* seu a praematura parturitione, quae consistit in eo, quod proles artificialiter editur ante novem gestationis menses completos, sed quum extra uterum vivere potest.

II. Divisio. Abortus distinguitur in *directum* et *indirectum*. *Directus* 734 est, quando actus eiectivus prolis prout talis est aut intenditur ut finis, aut assumitur ut medium, quo alius finis obtineatur. Secus *indirectus* est.

III. Moralitas. 1. Abortus *directus* ita diudicandus: 735

a) *Abortus directus foetus animati semper graviter illicitus est*- Patet

’. Qui negant animam in primo foecundationis instanti intundi, miraculum admittunt quoad Christum et B. M. V.

ex constitutione Sixti V *Effrenatam*;¹ item ex Encyclica Pii XI *Casti connubii*; item ex decretis S. Off.;² denique ex ratione: nimirum si foetus *animatus est*, abortus directus involvit *occisionem* prolis, scilicet avulsionem eius ab utero materno, quo fit ut iam vivere nequeat; involvit occisionem prolis *directam*, quia involvit actum, qui prout est occisivus seu prout est avulsivus et expulsivus prolis e matre, assumitur ut medium, quo alius finis, v. g. salus matris, infamia vitanda obtineatur. Accedit passim quod foetus moriturus non baptizatur (S. Alf. III, 394).

b) *Abortus directus foetus nondum animati pariter graviter illicitus est*; nam si foetus *nondum est animatus*, habetur actio, quae directe adversatur bono speciei, aequae ac usus seminis inordinatus; quin etiam magis, quia foetus nondum animatus magis ad hominem accedit quam semen; hinc abortus foetus nondum animati secundum aliquos reducitur ad homicidium, atque ab eis vocatur homicidium imperfectum vel anticipatum. *Accedit* prop. 34 ab Innoc. XI damnata: Licet procurare abortum ante animationem foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur aut infametur (S. Alf. l. c.).

Obi. i. Qui procurat abortum, non occidit prolem, sed mere cessat eius vitam servare

Resp. Nego assertion; quandoquidem is, qui abortum procurat, prolem positive in ea conditione constituit, in qua vivere nequit. Eiusmodi autem agendi ratio mera cessatio a servanda prole dici nequit.

Obi. 2. Foetus, qui matri periculum creat, haberi potest pro iniusto aggressore.

Resp. Cum foetus matri mere praesens sit, atque quidem, ipsa natura res ita dirigente, de aggressore matris sermo esse nequit

Quid, si dubitatur, num foetus mortuus sit?

Resp. Dubium de morte foetus facile persistit. Censent quidem, de morte foetus satis evoluti constare posse ope stetoscopii, quod cordis pulsationes cessasse demonstret; verum ex recenti de morte apparente opinione, dicta certitudo non videtur haberi, nisi constet, per tempus sat longum, puta per horam cordis pulsum plane cessasse. Quibus notatis, respondeo: In dubio num foetus mortuus sit, abortus directus graviter illicitus est, quia, ut S. *Alfonsi* verbis utar, < intrinsece malum est innocentem positive periculo necis (directae) exponere > (III, 394), seu quia illicitum est ponere actum, qui probabiliter est directe occisivus innocentis.

2. *Abortus indirectus pariter per se graviter illicitus est; licitus evadit, si causa gravis adsit, modo tamen spes baptizandae prolis non minuitur*.³ Valent enim quae dicta sunt de occisione indirecta, quippe quae

¹. 29 Oct. 1588. ----- ². 31 Dec. 1930. ----- ³. 24 Iui. 1895 (Collect, η. 4 Mail, 1898 (Collect, n. 1898). ----- * Denz.-Bannw. n. 1184. ----- . Haec spes passim non minuitur, cum foetus plerumque aut in utero (cfr. tract de Baptismo) aut, abortu secuto, baptizari possit.

in casu habeatur (η. 731). Causa autem eo gravior requiritur, quo magis medium adhibitum in abortum influit (S. Alf. III, 394).

Coroll. I. Licet ad servandam vitam matris uti (medicamento, quod ex se aequè tendit in curationem morbi ac in abortum, quia actus sumendi medicinam non adhibetur ut medium salvandi matrem, quatenus (actus ille) occisivus est. Pariter licet exstirpare uterum cancro infectum, etsi mors foetus inde sequi debeat, quia exstirpatio non assumitur ut medium, quatenus foetus occisiva est (S. Alf. III, l. c.).

Coroll. II. Scissio seu punctio membranarum foetus, ut uterus reponatur, illicita videtur, quia actus scindendi vel pungendi assumitur ut medium, prout occisivus, i. e. prout liquoris, sine quo foetus vivere nequit, quin etiam foetus expulsivus est. Excipe, si — quod contendunt aliquando obtinere posse — scissio vel punctio ita fieri possit, ut solum pars liquoris effluat nec foetus eiectio sequatur.

Coroll. III. Graviter (obiective) peccant matres, quae, spectata earum conditione, grave abortus periculum inducunt: gravia onera portando, dueros labores sustinendo, vehementi tristitiae vel irae indulgendo, saltando, equitando etc; item qui mulierem gravidam percutiunt, vehementi dolore afficiunt, eamve ad vehementem iram excitant. Quodsi in praedictis casibus abortus intendatur, habetur reatus abortus directi.

Nota 1. Cum illiceitas foeticidii, ad salvandam matrem peracti, non ita perspicua sit, tam apud medicos quam apud matrem bona fides non semper excluditur. Porro si bona fides adsit, nec spes fructus habeatur, sacerdos tacere potest, nisi periculum apparentis conniventiae sit sicque etiam bono communi noceri possit. Ceterum semper quantum fieri possit, baptismo foetus provideatur. Ii autem, qui abortum procurant ad infamiam puellae evitandam, ad numerosiorem prolem praecavendam, ad valetudinem matris corroborandam, ad leve periculum mortis removendum, ordinarie edoceantur, atque, nisi perversae praxi renuntiare velint, sine absolute dimittantur. Idem dicendum de iis, qui abortum inducunt, dum per partus accelerationem matri satis consuli potest.

Nola 2. Medicamenta, quae pro morbis praescribi solent, passim non possunt influere in abortum nisi remote, ita ut, modo bonus quidam effectus intendatur, vix obligatio sit ab eis abstinendi. Plures causae, quae ab aliquibus assignantur, ut commotiones animi violentae, nimia defatigatio, vectio in curru etc. utut *plerumque* abortum non inducant, tamen sine mediocri periculo non fiunt. Magis autem periculosa sunt amplius abusus copulae, delatio vestium uterum arctantium, balnea nimis calida etc.¹

Nota j. Hodiedum procuratio abortus indirecta raro necessaria est ad vitam matris servandam, cum tam matri quam proli consuli possit per sectionem caesaream, symphysiotomiam, pubiotomiam etc.

*. Surbled, La vie sexuelle, p. 230.

736 **IV. Poenae** ^{51.1} **lira crimen abortus**, i. Sunt irregulares ex delicto, qui foetus humani abortum procuraverunt, effectu secuto, omnesque coopérantes (can. 984, 4°).

2. Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt, effectu secuto, in excommunicationem latae sententiae Ordinario reservatam; et si sint clerici, praeterea deponantur (can. 2350, § 1); quae uberius exponuntur in tract. de poenis ecclesiasticis.

Articulus II.

De embryotomia etc.

737 I. Embryotomia (ab *εμβρυον* = foetus et *τέμνω* = scindo), ad quam pertinent craniotomia (*κρανιον* = calva) et cephalotripsia (a *κεφαλή* = caput et *τριβω* = contero), embryotomia, inquam, et similia graviter illicita sunt. Continent enim occisionem eamque directam (n. 731). Accedunt responsa S. Officii,¹ quae edicunt, in scholis catholicis tuto doceri non posse licitam esse craniotomiam et quamcumque chirurgicam operationem directe occisivam foetus vel matris gestantis.

738 IV. Extractio foetus ectopici seu extra-uterini² ita diudicanda:

1. *Si, spectato tempore a conceptione praeterlapso, proli consuli potest, licita est*, quin etiam obligat, si secus foetus nequeat certo baptizari.

2. *Si proli consuli nequit*, non licet eam e corpore matris extrahere, quia actus extrahendi assumitur ut medium prout occisivus, i. e. prout prolis a matre avulsivus est. Attamen licet extirpare tumorem cancro infectum vel ex alio capite letalem, etsi simul foetus exsecetur, quia actus extirpandi non assumitur ut medium, prout occisivus i. e. ipsius prolis extirpativus est.

3. Si *dubium* est, utrum necne verus foetus habeatur, eadem solutiones valent. Alii censent, in casu foetum ectopicum e sinu matris extrahi posse, etiamsi eius vitae consuli nequeat, quia, inquiunt, ius certum matris iuri incerto prolis praeferrari debet. Sed haec non placent, quia, ut verbis Sⁱ *Alfonsi* iterum utar, « intrinsece malum est innocentem positive periculo necis (directae) exponere » (III, 394), seu quia illicitum est ponere actum, qui probabiliter est directe occisivus innocentis.

739 V. Acceleratio partus (n. 733) *licita est ob causam proportionatam*, ut si ex partu accelerato salus matris speratur, vel si timetur, ne mulier

¹. 28 Maii, 1884 (Collect, n. 1618) et 14 Aug. 1889 (Collect, n. 1716.-----). Scilicet aliquando contingit, conceptum fieri extra locum naturalem, i. e. extra uterum maternum; quo casu partus modo naturali fieri nequit. Distinguitur autem triplex praegnatio ectopica, nimirum *tubaria*, *ovarica* et *abdominalis*, quarum tubaria, quae fit in oviductu, frequentior videtur.-----'. Cfr. S. Off. 4 Maii, 1898 (Collect, n. 1997); hem 5 Maii, 1902; attamen posteriori decreto decst approbatio Pontificia.

foetum magis evolutum parere nequeat. Hinc S. Off. I declaravit, partus accelerationem per se illicitam non esse, dummodo perficiatur iustis de causis, et eo tempore ac modis, quibus ex ordinariis contingentibus matris et foetus vitae consulatur.

SCHOLION.

De mutilatione, incarcerationis et verberatione innocentis.

Quid sint mutilatio, mutilatio directa et indirecta, expositum est in 740 tract, de caritate (n. 526). Iam age :

I. Mutilatio *directa* innocentis, posito consensu requisito, licita est, si ordinatur et necessaria est ad conservationem vel bene esse totius corporis. Secus illicita est. Valent enim rationes allatae, ubi sermo fuit de directa mutilatione sui (n. 526).

II. Mutilatio *indirecta* innocentis per se illicita est; ob causam vero proportionatam licita evadit, ut dictum est de mutilatione indirecta sui (n. 526).

III. *Incarceratio* innocentis pariter illicita est, quia unusquisque ius habet bonum suum etiam externa actione procurandi ; quod ius laeditur ab eo. qui aliquem incarcerationem (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 3).

IV. *Verberatio* denique innocentis illicita est, quia unusquisque ius habet in delectationem vel quietem sensuum suorum, « cui opponitur verberatio, vel quodlibet sensum dolore afficiens » (S. Thom. 1. c.).

V. Neque *auctoritati publicae* licitum est *directe* mutilare innocentem; sicuti enim non licet ei innocentem vitam privare (n. 731), ita atque ob eandem rationem illicitum est ipsum privare integritate et usu membrorum (S. Thom. 2. 2, q. 108 a. 4, ad 2). Pariter illicitum ei est innocentem *incarcerare* vel *verberare*, quia neque auctoritas publica potest bona corporis innocentium laedere ; bona autem corporis, praeter vitam et integritatem membrorum, sunt usus membrorum, qui impeditur per incarcerationem, et quies sensus, cui opponitur verberatio (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 3).

Neque auctoritas publica licite imponit mutilationem, puta vasectomiam, oophorectomiam etc., eo fine, ut procreatio prolis infirmae, miserabilis etc. praecaveatur. Ita diserte Pius XI in Encyclica *Casti connubii*³. Et S. Off. ad quaesitum. < Quid sentiendum de theoria sic dicta *eugenica*, sive *positiva* sive *negativa*, deque indicatis ab ea mediis ad humanam progeniem in melius provehendam, posthabitis legibus seu naturalibus, seu divinis, seu ecclesiasticis ad matrimonium singulorumque iura spectantibus »; d. 31 Mart. 1931 respondit; < Eam esse omnino im-

*. 4 Maii, 1898 (Collect, n. 1997).

31 Dec. 1930.

probandam et habendam pro falsa et damnata, ut in Encyclicis Litteris de matrimonio christiano *Casii conntlbit* datis sub die 31 Decembris 1930. » ' Et sane *prntuni* finis non iustificat medium perversum, qualis est mutilatio innocentis. *Deinde* nec auctoritas publica potest directe impedire bonum speciei, quippe quod ad nullum finem intermedium, sed ad solum Deum ordinetur, ideoque ab nullum finem intermedium impediri possit '.

Obi. i. Auctoritas publica potest bono communi consulere, consequenter mutilare innocentem et impedire bonum speciei, si illud ad bonum commune necessarium est.

Resp. Nego consequentiam seu potius auctoritas publica potest bono communi consulere, non tamen medio malo, cuiusmodi sunt mutilare innocentem et impedire bonum speciei.

Obi. 2. Auctoritas publica potest consulere bono speciei. Atqui impediendo procreationem prolis infirmae consulit speciei.

Resp. Auctoritas publica potest consulere bono speciei utendo medio malo, qualis est mutilatio innocentis, *nego*. Praeterea neganda est *Minor*, quia bonum speciei ad conditionem accidentalem prolis nihil pertinet.

SECTIO II.

De occisione malefactoris.

741 I. *Auctoritas publica gaudet potestate occidendi malefactores*. Patet *primum* ex S. Scriptura \ item ex doctrina ' et praxi Ecclesiae;⁴ *deinde* ex ratione. Etenim potestas publica gaudet potestate, quae ad bonum commune, puta ad securitatem civium valde utilis et quandoque necessaria est. Atqui talis est potestas imponendi poenam capitis (S. Thom. 2. 2. q. 64, a. 2).

Spectato fine naturali primario poenae, qui est reparatio ordinis laesi seu retributio, dicendum videtur, omnes transgressionem graves ordinis publici *sine iniustitia* poena capitis puniri posse. Attamen talis usus potestatis foret improbandus; tum quia vergeret in damnum communitatis; tum quia « poenae praesentis vitae magis sunt medicinales, quam retributivae: retributio enim reservatur divino iudicio, quod est secundum veritatem in peccantes; et ideo secundum iudicium praesentis vitae.

*. A. A. S. 1931, pag. 118.-----'. Cfr. Brouillard apud Etudes, 1931, p. 440 sq. et 578 sq. Dr. Grosam apud Theol.-prakt. Quartalschrift, 1931, p. 497 sq. ----'. Ioan. XIX, 11; ad Rom. XIII, 4. ----- \ Doctrina Ecclesiae cognoscitur v. g. ex professione fidei, ab Innocentio III Waldensibus proposita, ubi sic legebatur: « De potestate saeculari asserimus, quod sine peccato mortali potest indicia sanguinis exercere, dummodo ad inferendam vindictam non odio sed iudicio, non incaute sed consulto procedat ». — Dein in erroribus Luthcri, a Leone X Bulla *Exurge Domine* proscriptis, legitur haec prop. 33: «Haereticos comburi est contra voluntatem Spiritus» (Sweens, Thcol. mor. fund.2 n. 524). ----'. Quoad praxim Ecclesiae historia docet, olim Superiores Ecclesiae saepe haereticos aliosve facinorosos iudici saeculari tradidisse morte puniendos; id quod Ecclesia certe non fecisset, nisi Status haberet ius maleficos morte puniendi (SWEENS, Thcol. mor. fund.2 n. 524).

non pro quolibet peccato mortali infligitur poena mortis, sed solum pro illis quae inferunt irreparabile nocumentum, vel etiam pro illis, quae habent aliquam horribilem deformitatem » (2. 2, q. 66. a. 6. ad 2). Notes tamen, interdum merito, maxime a lege militari, poenam capitalem statui pro culpis in se levibus, sed, spectatis adiunctis, gravibus.

II. *Sola suprema in reipublica auctoritas gaudet potestate occidendi malefactores*; quod eruitur, tum ex eo quod soli gubernatori reipublicae competit statuere, quae ordinantur ad salutem totius communitatis (S. Thom. 2. 2, q. 64, a. 3; S. Alf. III, 379); tum ex eo quod solius gubernatoris communitatis est, communitati subtrahere, quod ad communitatem pertinet. Atqui communitatis « est ipse homo et omnes partes eius » (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 1). Ceterum advertas:

1. Alia quaestio est, quatenus auctoritas publica *teneatur* praedicta potestate uti; cuius quaestionis solutio pendet ab eo, utrum, spectatis adiunctis rerum necnon conditione et indole subditorum, gravissima quaedam delicta — ut homicidia, seditiones — alio modo satis praecaveri queant. Attamen salus reipublicae videtur exigere, ut tempore belli et seditionis poena capitis in quosdam decernatur.

2. Auctoritas, ubi de poena capitis agitur, per se tenetur servare ordinem iuris, scilicet per se non licet occidere malefactores, nisi prius è citati èt auditi, èt, legaliter probato delicto, damnati sint, « quia ex iure naturae actus publicus fieri debet ex scientia et auctoritate publica » (S. Alf. III, 377). Dixi *per se*, quia ob extraordinariam reipublicae necessitatem licet ab ordine iuris recedere, modo tamen de delicto constet; extraordinaria autem necessitas praesertim tempore seditionis vel belli occurrere potest.

Coroll. I. Occisio, quae anglice dicitur *lyncher*, omnino reprobanda, licet ratione usus bona fides forte possit excusare; item occisio proditorum tempore belli propria auctoritate peracta. — Satellites nequeunt occidere malefactorem, etiamsi hic fugiat vel sese ex eorum manibus extorqueat, nisi speciale habeant mandatum (S. Alf. III, 380).

Coroll. II. Non licet occidere: neque tyrannum *regiminis*, ut dicitur, i. e. tyrannum, qui iusto titulo regimen possidet, sed eo valde abutitur (n. 727); neque tyrannum *tituli*, qui regnum pacifice possidet | Tyrannus vero tituli, qui nondum pacifice possidet regnum, ex auctoritate Principis legitimi potest occidi (S. Alf. Horn. Ap. tr. 8, n. 13).

‘ Haec practice etiam valent casu, quo ille, qui regnum pacifice possidet, nondum legitimus princeps censeatur (n. 727).

SCHOLION.

De mutilatione et verberatione malefactoris.

742 I. *Auctoritas publica*, sicuti potest malefactorem occidere, *ita a fortiori potest ipsum mutilare, incarcerare, et verberare*. Alia autem quaestio est, num auctoritas publica aliquas mutilationes, nimirum vasectomiam, oophorectomiam etc. licite *in poenam* imponat. Iam vero theoretice loquendo eiusmodi poena — quamvis propugnari possit ex eo, quod malefactores magno bono, i. e. facultate procreandi privet — communi moralitatis sensui minus congrua videtur. Dixi *theoretice*, quia practice dictam poenam imponet eo fine, ut procreatio prolis, a malefactore procuranda, impediatur. Atqui illud illicitum est, quia nec auctoritati publicae licet directe impedire bonum speciei (n. 740).

II. *Superiores suprema potestate carentes*, v. g. parentes eorumque vices gerentes, *nequeunt subditos suos delinquentes mutilare vel stricte incarcerare; possunt tamen eos moderate verberare*- Dicitur:

1. *Nequeunt eos mutilare*, quia societatis « est ipse homo et omnes partes eius » (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 1); atqui soli supremo societatis gubernatori competit communitati subtrahere, quod ad communitatem pertinet (n. 741).

2. *Nequeunt eos stricte incarcerare*, quia communitatis sunt non solum homo et omnes partes eius, verum etiam *activitas eius*; hinc iterum soli supremo societatis gubernatori competit activitatem hominis per strictam incarcerationem impedire (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 3). Possunt tamen inferiores Superiores subditos suos ob iustas causas *domi retinere*.

3. *Possunt eos moderate verberare*. Gaudent enim potestate coercendi subditos, quatenus ita agendo non inferunt iniuriam communitati. Atqui verberatio subditi nullam iniuriam communitati infert, quia non aufert neque vitam, neque integritatem membrorum, neque activitatem (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 2). Attamen viro non licet verberare uxorem, nisi gravissima urgeat necessitas, quum uxor non sit eius serva sed socia (S. Alf. VI, 972).

'd

III. *Aequales*, v. g. fratres, sorores, etsi natu maiores, *ne verberare quidem possunt delinquentes, nisi ex consensu superioris*. Ratio est, quia per verberationem nocumentum quoddam infertur corpori eius, qui veiberatur; nocumentum autem inferre alicui non licet nisi per modum poenae, propter iustitiam. Atqui nullus potest punire aliquem, nisi sit eius potestati subiectus. Ergo aequalis nequit verberare aequalem (S. Thom. 2. 2, q. 65, a. 2).

SECTIO III.

De occisione iniusti aggressoris.

1. *Licet iniustus aggressorem vitae repellere, etiam, positis ponendis, ipsum occidendo.* Patet ex S. Scriptura¹ et doctrina Ecclesiae, antiquo Iure contenta. ' Et sane quid impedit, quominus vim iniustam vi repellam, si secus repelli nequeat? Seu: Quid impedit, quominus ei, qui in eo est, ut mihi iniuste nocumentum inferat, par pari referam, si secus damnum averti nequeat? Ceterum, negata propositione, securitati vitae non satis foret provisum (S. Alf. III, 380).

Nec obstat quod invasus occidendo invasorem videtur vitam propriam temporalem praeferre vitae aeternae proximi; quandoquidem tenemur tantum vitam dare pro proximo, qui in extrema necessitate spirituali versatur. Atqui invasor non versatur in necessitate spirituali extrema, quia potest semetipsum ex necessitate eripere, cessando ab invasione. Verbo: necessitas eius spiritualis est voluntaria, ideoque non extrema (S. Alf. III, 380)

Dixi: *licet*, quia homo non tenetur medio extraordinario, cuiusmodi est occisio proximi, uti ad vitam servandam. Quin etiam actus caritatis est « occisionem propriam permittere, ne alter vita temporali et aeterna privetur » (S. Alf. 1. c). Excipe tamen, si vita invasi communitati vel familiae necessaria vel quasi-necessaria est.

Dixi: *positis ponendis*. Conditiones autem requisitae, ut liceat aggressorem vitae occidere, sunt: 1^o ut aggressio sit iniusta: 2^o ut aggressio sit physica; 3^o ut servetur moderamen inculpatae tutelae. Dicitur:

i. *Ut aggressio sit iniusta*; quod patet. Itaque non licet occidere lictorem, qui sententiam mortis exsequitur. Sufficit tamen, ut sit *materialiter* iniusta, puta si fiat ab amente, ab ebrio etc. Ratio est, quia ius, in casu ius ad vitam, natura sua absolute seu semper sine *iniustitia* defendi potest; sine *ullo peccato*, si caritas non obstet. Caritas autem tantum obstat casu, quo invasus in statu gratiae, aggressor vero (ebrius) moraliter certo in statu peccati mortalis, ideoque in posita hypothesis in extrema necessitate spirituali versatur (S. Alf. III, 390).

2. *Ut aggressio sit physica*; huius enim conditionis negatio hallucinationibus ansam daret, graviterque ordini publico noceret. Itaque non sufficit v. g. ut alius solum decreverit vel minatus sit aggressionem; ut quis suadeat vel iubeat tui aggressionem; ut iudex sententiam iniustam contra te proferat. Hinc iure ab Alexandro VII damnata est prop. 18: Licet

¹. Exod. XXII, 2. — Caput *Significasti nobis* (18 L. 5 Deer. tit. 12; cap. *Si perfodiens* (3 l. 5, tit. 12); Clément. unica *de Homicidio*, etc.). Consonant iura civilia.

interficere falsum accusatorem, falsos testes ac etiam iudicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare (S. Alf. III, 388). Sufficit tamen, ut aggressio aliquo modo incepta sit; itaque non requiritur v. g. ut inimicus iam dirigat sclopetum, sed sufficit, ut arma tollat ad te statim occidendum (S. Alf. III, 387).

3. *Ut servetur moderamen inculpatae tutelae*, ut dici solet, i. e. ut quis in defensione sui non ultra necessitatem progrediatur. Itaque non licet aggressorem occidere, si invasus possit fugere aut verberando vel vulnerando se e periculo mortis eripere. Quodsi fugere nequeat sine magno dedecore — quod tamen hodiedum passim locum non habet, nisi forte excipias virum militarem, praesertim in superiori ordine constitutum — ad fugam non tenetur (S. Alf. III, 381). Atque generatim non patet, invasum, qui ad fugam teneatur, *ex iustitia* ad eam teneri. Praeterea advertas, cos qui in casu praesertim subitae aggressionis in propria defensione excedant, facile excusari a gravi peccato, nimirum ob perturbationem mentis et defectum temporis deliberandi.

744 II. *Quod licitum est ad servandam vitam, id etiam licitum est ad servandam integritatem membrorum, ad praecavendam gravem vulnerationem, ad servandam pudicitiam et bona fortunae acquisita et magni momenti.* Dicta nimirum bona pro satis gravibus habentur, quae quacumque vi, etiam letifera, si opus sit, contra iniustum aggressorem defendantur. Idem vero licitum non est ad *honorem* et *famam* tuendam. Haec quidem bonis fortunae graviora sunt, at, praeterquam quod honor et fama passim alio modo defendi possunt, facultas ea letifere defendendi hallucinationibus atque innumeris caedibus viam panderet. Hinc ab Innoc XI damnata est prop. 30: « Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat alapam vel fuste percutiat, et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat. » Attamen non tenetur quis permittere, ut alius facto v. g. percussione honorem petat; potest itaque ignominiosam pertractationem repellere et, si alius tunc ulterius progrediatur, vim opponere (S. Alf. III, 313, 386; 381).

‘Denz.-Bannw. n. 1118.-----’. Quoad bona, quae vel minoris momenti sunt vel nondum possidentur, notes propositiones al> Innoc: XI damnatas. Prop. 31: Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei (Denz.-Bannw. n. 1181). Prop. 32: Non solum licitum est defendere defensione occisiva quae actu possidemus, sed etiam ad quae ius inchoatum habemus, et quae nos possessuros speramus (Denz.-Bannw. n. 1182). Prop. 33: Licitum est tam heredi quam legatario contra iniuste impediens, ne vel haereditas adeatur vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut et ius habenti ad cathedram vel praebendam contra earum possessionem iniuste impediens (Denz.-Bannw. n. 1183). ---- Denz.-Bannw. n. 1180.

III. *Denique licitum est, etiam aggressorem occidendo, defendere vi-* 745
tam, integritatem membrorum, pudicitiam et magna bona proximi; atque
quidem vitam et integritatem membrorum, sive dissentit sive consentit
proximus in sui occisionem vel mutilationem; cum enim vitae et mem-
brorum non sit dominus, consensus invalidus est. *Pudicitiam* et *bona*
proximi generatim non licet ita defendere, si proximus invadenti consen-
tiat. Dixi generatim, quia illi, in quem infamia vel damnum redundat,
licitum est etiam eum, qui in damnum suum consentit, defendere (S. Alf.
III, 389, 391).

IV. *Generatim non est obligatio occisive defendendi proximum,* quia 746
caritas non obligat ad tantum onus. Excipe: i° si bonum commune illud
exigat; 2° si proximus sit valde propinquus, scilicet parens, filius, coniux
vel frater (S. Alf. III, 390).

Quaer, num liceat iniustum aggressorem *directe*, an *indirecte* tantum occidere
Resp. Plures docent, iniustum aggressorem *indirecte tantum* posse occidi. Nimi-
rum censent, occisionem aggressoris licitam esse, quatenus liceat ponere actum
sese defendendi; ex quo actu duplex sequitur effectus, conservatio sui, quae in-
tenditur, et occisio aggressoris, quae permittitur. Ita Caietanus, 'Billuart'.

Alii contrarium propugnant, eisque adhaerendum videtur. Etenim licet omnium
consensu ponere actum *sui defensi*; *um*, puta explosionem sclopeti. Atqui actus
quandoque eatenus tantum est sui defensivus, quatenus est *aggressoris occisivus*.
Ergo licet ponere actum, quatenus est aggressoris occisivus. Id autem nihil aliud
est quam occisionem aggressoris sumere ut medium, seu aggressorem *directe* occi-
dere.

Obi. Sententia propugnata adversatur doctrinae S. Thomae.

Resp. S. Thomas (2. 2, q. 64, a. 7) primo obtuitu sententiae nostrae adversari
videtur; ratiocinatur enim, ut occisionem iniusti aggressoris licitam esse compro-
bet, ex actu cum duplici effectus, quorum unus scilicet conservatio vitae intenditur,
alter nimirum mors proximi praeter intentionem accidit. Sed si ponas, ad mentem
S. Thomae id solum proprie intendi, quod appetitur ut *finis*, non vero id, quod
tantum assumitur ut medium, S. Doctor nobis non adversatur. Illud autem imme-
rito poni, *non probatur*; hinc mihi dubium remanet, quid S. Thomas censeat
(cfr. S. Alf. Horn. Ap. tr. 8, n. 12).

SCHOLION I.

De duello.

(S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 399-401; Hom. Apost. tr. 8, n. 21-28).

I. Notio. *Duellum* sensu canonico definitur: Certamen duorum vel 747
saltem paucorum, initum ex praevio condicto de loco et tempore, idque
cum armis letalibus. Dicitur:

i. *Certamen duorum vel saltem paucorum*; quae ita intelligantur, ut
singuli et determinati cum singulis et determinatis certent.

2. *Ex praevio condicto de loco et tempore determinatis.* Itaque èt locus èt tempus debent designari. Hinc non sufficeret, ut dicerent: Pugnabimus, ubi primum nos obvios habebimus (S. Alf. III, 401).

3. *Cum armis letalibus.* Non requiritur, ut certamen ineatur cum gravi periculo occisionis vel gravis vulnerationis, sed sufficit, ut arma quibus certamen geritur, letalia sint.

Coroll. Ad duellum sensu canonico acceptum etiam pertinent: i° Duella *ad primum sanguinem*, ut dicuntur; 2° duella *academica* (Bestimmungsmensuren), i. c. quae a studiosis ostentationis causa solent iniri, armis quidem letalibus nimirum parvo cultro, sed talibus adhibitis cautelis, quibus periculum occisionis vel gravis vulnerationis moraliter dimoveatur/ *Huc autem non pertinent* duella *Americana*, ut dicuntur — i. c. ea, quibus ambo se exponunt periculo .mortis vel gravis damni, unde alter casu occumbat, alter casu indemnis evadat: ut si duorum pastillorum alter sit innoxius, alter veneno infectus, et ambo debeant alterutrum absumere' — dicta duella, inquam, huc non pertinent, quia pugnam excludunt; hinc nec poenis ecclesiasticis contra duellantes subiciuntur, quamvis, ut patet, graviter illicita sint. Neque huc pertinere videntur duella *ficta*, i. e. oblata et acceptata solo animo pugnam simulandi, ad evitandam timiditatis notam apud incultos homines; attamen haec quoque ob scandalum graviter illicita sunt (S. Alf. III, 399).

748 II. Divisio. Duellum distinguitur in *publicum* seu sollemne et *privatum*, prout initur sine vel cum certis caeremoniis v. g. cum testibus, quos patrilos vocant, etc.

749 III. Moralitas. 1. *Duellum, publica auctoritate loco belli initum, licitum est.* Quod enim auctoritas multis imponere potest, id etiam paucis licet committere; quin etiam praestat, paucos loco multorum nomine reipublicae certare (S. Alf. III, 400).⁴ Si tamen agmina valde inaequalia sunt, bonum commune videtur exigere, ut princeps agminis fortioris — modo bellum iure gerat — bellum eligat, nisi praeferant *inaequales* ad certamen singulare eligere; at eiusmodi duella iam locum non habent.

Coroll. Dixi, licitum esse duellum publica auctoritate *loco belli* initum; siquidem nec auctoritati publicae licitum est imponere vel permittere duellum ad peritiam ostendendam vel augendam, ad veritatem indagandam vel innocentiam manifestandam,* ad iniuriam vindicandam, etc. Illicitum est ea permittere, tum quia duellum, nisi locum teneat belli, in se malum est; tum quia, si de veritate indaganda vel innocentia manifestanda vel iniuria vindicanda sermo est, duellum est medium ineptum ad finem intentum (S. Alf. III, 399).

2. *Duellum, privata auctoritate atque cum periculo occisionis vel gravis vulnerationis initum, graviter illicitum est* Est enim aggressio

Clem. VIII, Constit. *Illius vices*, § 5 (anno 1592). ----- '. S. C. Cone. 13 lun. 9126 (A. A. S. 1926, p. 132).-----'. Vermeersch. Theol. Mor.' II, 614. -----♦ Cfr. I Reg. XVII. ----- '. Cap. 1 et 2 *de purg. vulg.*

vitae vel membrorum integritatis proximi, ex consulto et privata auctoritate facta; quae secundum dicta n. 741 omnino prohibetur. *Accedit* malitia suicidii, quatenus involvit consensum in sui occisionem vel vulnerationem- *Adde* documenta ecclesiastica, quae duellum omnino reprobant;¹ atque inprimis notes propositiones a Bened. XIV in Constit. *Detestabilem* ¹ damnatas, quae sunt :

1a: Vir militaris, qui, nisi offerat vel acceptet duellum, tamquam formidolosus, timidus, abiectus et ad officia militaria ineptus haberetur, indeque officio, quo se suosque sustentat, privaretur vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat sive acceptet duellum. '

2a: Excusari possunt etiam, honoris tuendi vel humanae vilipensionis vitandae gratia, duellum acceptantes vel ad illud provocantes, quando certo sciant pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam. *

3a: Non incurrit ecclesiasticas poenas, ab Ecclesia contra duellantes latas, dux vel officialis militiae acceptans duellum ex gravi metu amissionis famae vel officii. '

4a: Licitum est in statu hominis naturali acceptare et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio eorum iactura propulsari nequit.^c

5a: Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia vel malitia magistratus iustitia aperte denegatur? * _ ■

Obi. Licet ponere actum, qui habet effectum malum, modo etiam habeat effectum bonum. Atqui duellum etiam effectum bonum habet, scilicet honorem restituendum.

Resp. Duellum accurate loquendo non habet effectum bonum seu non ordinatur ad effectum bonum, i. c. ad honorem restituendum; sed, posito duello, insultu homines honorem pro restituto habent. Accedit quod effectus bonus obtinetur, mediante actu malo

3. *Duella inita sine periculo occisionis vel gravis vulnerationis pariter graviter illicita sunt*; sive quia secundum dicta n. 747 pertinent ad duellum sensu canonico sumptum; quo casu ab Ecclesia sub gravi prohibentur; sive quia grave scandalum secum ferunt, ut duella *ficta*; sive quia periculo exponunt, ut pugnam excludant, ut duella Americana.

Coroll. I. < Si vir nobilis (vel miles) provocatur ad duellum, licite respondere potest: Ego ut Christianus non possum acceptare duellum, tamen paratus sum ad me defendendum contra iniustos aggressores » (S. Alf. III, 400).

¹. Cone. Trid. sess. 25. De reform, c. 19; Gregorius XIII, Constit. *Ad tollendam* (anno 1582); Clemens VIII, Constit. *Illius vices* (anno 1592); Leo XIII, Epistola data ad Episcopos Germaniae et Austriac (22 sept. 1891). ----- ¹. 10 Nov. 1752. -----¹. Denz.-Bannw. n. 1491.----- \ Denz.-Bannw. n. 1402.-----¹. Denz.-Bannw. n. 1493. -----¹. Denz.-Bannw. n. 1494. ----- ¹. Denz.-Bannw. n. 1495.

Coroll. II. Si quis te ad duellum provocat, paratus ad te utcumque occidendum, licet pugnam et arma acceptare, quia tunc potius contra iniustum aggressorem te defendis, quam acceptas duellum (S. Alf. III, 400).

750 IV. Poenae contra duellantes. 1. Poenae statutae contra duellum sensu canonico acceptum, sunt :

a) *Excommunicatio sedi Apostolicae simpliciter reservata* (can 2351, § 1); quae exponitur in tracto de delictis et poenis.

b) *Privatio sepulturae ecclesiasticae*, ad normam can. 1240 § 1, quae pariter exponitur in tract, cit.

c) *Infamia iuris*, ad normam can. 2351, § 2.

d) *Irregularitas ex delicto*, ad normam can. 985, 4^o et 50.

2. Quoad *remissionem poenarum* vide tract, de delictis et poenis.

V. Obligatio restitutionis, quam duellum secum ferre possit, exponitur in tract, de VII praecepto.

SCHOLION II.

De bello.

(S. Thom. 2. 2, q. 40; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 402-411 ;
Hom. Apost. tr. 8, n. 29-32).

751 I. Bellum (i. e. unius populi contra alterum pugna) distinguitur in *defensivum* et *offensivum*. *Defensivum* est, quod vim, quae hic et nunc infertur, repellit; *offensivum* est, quod instituitur ad compensandam vel vindicandam iniuriam illatam (S. Alf. III, 402).

II. *Bellum aliquando licite committitur; defensivum*, quia respublica aequae ac privata persona vim iniustam vi repellere potest; *offensivum*, quia societas debet gaudere medio iura sua tuendi, et laesa vindicandi vel recuperandi. Atqui interdum nullum aliud medium suppetit nisi bellum (S. Thom. 2. 2, q. 40, a. 1 ; S. Alf. 1. c.). Accedit, quod Deus in Veteri Testamento saepius bellum praecepit.

III. *Sola suprema in republica auctoritas potest bellum indicare*. Cum enim « cura reipublicae commissa sit principibus, ad eos pertinet rem publicam civitatis, vel regni, seu provinciae sibi subditae tueri » (S. Thom. 2. 2, q. 40, a. i. S. Alf. III, 402). Neque auctoritas inferior vel persona privata possunt indicare bellum, quod partem tantum reipublicae respicit. Ratio est, quia inferiores possunt « ius suum in iudicio superioris prosecui » (S. Thom. 1. c.). Praeterea, quod ad personam privatam attinet. « convocare multitudinem, quod in bellis oportet fieri, non pertinet ad privatam personam » (S. Thom. 1. c.; S. Alf. IIT, 402).

Attamen Supremus Princeps potest, spectato iure naturae, inferiori magistratui, v. g. gubernatori oppidi vel provinciae conferre facultatem bellum alii regni oppido

vel provinciae indicendi; eademque facultas etiam vi iuris gentium inferiori magistratui competere potest.

IV. *Ut bellum licite indicatur, requiritur* iusta causa, utque finis iuste intentus alio modo obtineri nequeat.

i- *lusla causa*, i. e. proportionata damnis bello annexis. Porro:

a) Pro bello *defensive* sufficit ipsa alterius partis iniusta aggressio. Quoad bellum *offensivum* « iusta bella solent definiri, quae ulciscuntur iniurias, si gens vel civitas plectenda est, quae vel vindicare neglexerit, quod a suis improbe factum est, vel reddere, quod per iniuriam ablatum est. »¹ (S. Thom. 2. 2, q. 40, a. 1; S. Alf. III, 402).

b) In dubio, num iusta causa adsit, bellum *indici* nequit; tum quia in dubio melior est conditio possidentis; tum quia « bellum communiter talia fert secum flagitia, et damna religioni, innocentibus, honori mulierum, etc., ut practice vix unquam iustum videri possit, si ex solis probabilibus et non certis inferatur » (S. Alf. III, 404). Subditi vero, lege vocati vel iam ante bellum contractu astricti, non tenentur inquirere in iustitiam belli, quamdiu vehemens suspicio non occurrit; quin etiam in dubio de belli iustitia, quamvis de re ardua agatur, ob bonum commune parere tenentur. Secus dicendum de eis, qui nec lege nec contractu astringuntur (S. Alf. III, 408).

2. *Ut finis iuste intentus alio modo obtineri nequeat*; puta per arbitros, qui causam dirimant. Quin etiam, spectatis ingentibus damnis bello annexis, principes omni ope atque opera eniti debent, ut bella usque avertantur.

V. Quoad *licita, praescripta* et *prohibita* in bello, sufficit notasse haec:

1. Licet, si conducatur ad finem belli, agros vastare, arces diruere, bona et terras hostiles occupare, urbes obsidere et infestare ignibus, quamvis per accidens contingat laedi et occidi innocentes. Immo, aliquando fas est monasteria et ecclesias destruere, in iis spoliare et occidere, si v. g. hostes iis ut arce ad se defendendos utantur. Praedicta tamen non licent privatis militibus aut officialibus inferioribus sine ducis licentia* (S. Alf. III, 409, 410). Licet pariter uti insidiis et strategematibus, dummodo absint mendacia (S. Thom. 2. 2, q. 40, a. 3; S. Alf. III, 410).

2. « Fides hosti data servanda est, nisi vel coactus dederis, vel in grave detrimentum cederet reipublicae aut religionis; aut si hostes eam non servant; aut denique conditiones ac circumstantiae plane sint mutatae » (S. Alf. 1. c.).

* 5. Augustinus, l. 6 Quacst. (super los. q. 16).

’ Akrt nys-Damen, I, 590.

3. « Milites peccant cum onere restituendi, si a rusticis aliisve, apud quos hospitantur vel per quorum loca transeunt, auferant, aut invitis extorqueant, praeter ea quae ex constitutione principis iis debent subministrare; nisi tamen sint in extrema vel saltem gravi necessitate » (S. Alf. 1. c.).

4. Ad quaesitum, quinam possint in bello iuste occidi, ita respondendum:

a) *Directe occidi possunt*: Duces et milites exercitus hostilis; item qui istis auxilium ferunt.

b) *Occidi nequeunt*: 1° victi et capti, nisi aliunde ob delictum mortis rei sint; 2° qui manus dederint, sub pacto, ut ipsis parcatur; 3° innocentes, quales censentur pueri, feminae, senes, rustici, clerici, religiosi, peregrini, nisi ipsos nocentes esse constet; possunt tamen *indirecte* occidi, quatenus ipsorum mors in operationibus bellicis vitari nequit (S. Alf. III, 409).'

5. Denique cives ad exercitum non pertinentes vi iuris, inter gentes admissi, a cruenta patriae defensione cruentaque militum inimicorum aggressionem abstinere tenentur.'

Pars VI.

De VI et IX praecepto Decalogi.

752 Quoad VI praeceptum Decalogi, quod praecipit castitatem externam, prohibet peccata ei opposita, item quoad IX Decalogi praeceptum, quod castitatem internam atque vitia ei contraria respicit, remittimus ad opusculum nostrum, ad Theologiam Moralem pertinens, cui titulus: De virtute castitatis et de vitiis oppositis.'

Pars VII.

De VII et X praecepto Decalogi.

(S. Thom. 2. 2, q. 57 sq.; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 486-961; Horn. Ap. tr. 10).¹

753 Septimum et decimum praeceptum Decalogi praecipunt iustitiam commutativam, prohibent eius laesionem seu iniustitiam (stricte dictam), eaque laesa, reparationem seu restitutionem imponunt; praeceptum autem VII actus externos, X internos saltem directe respicit. Dicemus

¹ Aertnys-Damen, Theol. Mor. I, 590.-----'. Ned. Kath. Stemmén, 1915, p. 86. -----'. Apud Beyacrt, Brugis. -----4. Cfr. Croily, Disputationes theol. de Iustitia et Iure, ad normam iuris municipalis britanici et hibernici conformatae; Waffelaert, De virtutibus cardinalibus, tract. II, de Iustitia; Marres, de Iustitia; Pother, de Iustitia; Vermeersch, Quaestiones de Iustitia; Van Gestel, De Iustitia et Dege Civili.'; Sweens, Institutiones theol. de virt. card. Iustitiae.' Van FgerEN, Notationes de virtute Iustitiae; Duynstee, Burgerlijk Recht en Zielzorg.'

igitur *primum* de ipsa iustitia commutativa, *deinde* de iniustitia et restitutione. Ut autem integra haec materia magis clarescat, iuvat tum brevissime in memoriam revocare, quae alibi fuse disputavimus de iustitia magis generaliter sumpta, tum in appendicibus disserere de materia iustitiae commutativae affini, i. e. de iustitia distributiva et de iustitia legali seu sociali.

I. Notio iustitiae magis generaliter sumptae. Iustitia magis generaliter sumpta est virtus moralis inclinans hominem ad ius suum unicuique tribuendum (n. 377).

II. Conditiones requisitae ad iustitiam magis generaliter sumptam. « Ratio iustitiae consistit in hoc quod *alteri* reddatur quod ei *debetur* secundum *aequalitem* » (S. Thom. 2. 2, q. 80, a. unie.) ; ex quibus consequitur ad iustitiam tres requiri conditiones, scilicet *alteritatis*, *debiti* et *aequalitatis* (n. 379).

III. Divisio iustitiae magis generaliter sumptae. Iustitia magis generaliter sumpta dividitur in iustitiam commutativam, distributivam et legalem seu socialem.

1. *Iustitia commutativa* est: iustitia inclinans hominem individuum ad tribuendum alteri individuo ius suum, i. e. ius strictum, seu ius fundatum in devinctione vel quasi-devinctione alicuius rei alicui individuo (n. 380).

2. *Iustitia distributiva* est: iustitia inclinans principem ad tribuendum membris societatis ius suum, i. e. bona, quae ipsis, spectatis capacitate, meritis et necessitate, competunt (n. 381).

3. *Iustitia legalis* est: iustitia inclinans tam subditum quam principem ad tribuendum societati ius suum, i. e. ad promovendum bonum commune (n. 382).

Iustitia socialis, de qua Pius XI in Encyclica *Quadragesimo anno*, utpote fere unice respiciens bonum commune, pertinet ad iustitiam *legalem*.

IV. Expositio uberior; haec maxime exhibetur per expositionem uberiorem tam obiecti iustitiae, i. e. — ut ex definitione tradita patet — *iuris*,¹ quam subiecti eius.

i. *Notio iuris*. Vox iuris diverso sensu accipitur, puta pro facultate morali et inviolabili in aliquid, i. e. in aliquam rem, vel in aliquam actionem, sive propriam sive alienam; pro lege aliquam facultatem moralem in aliquid concedente; pro complexu legum, ut si quis dicatur studere *iuri*; pro sententia iudicis, qui ideo dicitur *ius dicere*; pro loco, in quo sententia pronuntiatur, hinc quis dicitur *comparere in iure*.

¹. Cfr. Lijdsman, C. S. S. R. Introd. in Ius Can. vol. I. n. i.

Iain vero ius, quatenus est obiectum iustitiae, est res alicui secundum aliquam aequalitatem debita; nimirum obiectum materiale est *res debita*; obiectum formale *ratio debiti*. Nomine autem *rei* etiam comprehendimus actionem vel omissionem.

2. *Fons iuris*. Fons *remotus* omnis iuris est lex, sive naturalis sive positiva, atque ultimatim lex aeterna, quae origo est omnium legum secundum haec S'. *Alfonsi*: « Sola Dei voluntas, utpote sanctissima, sapientissima, rectissima, est unicus fons omnis legis, omnis regulae, et mensura honestatis » (Dichiarazione dei sistema, n. 18). Fons *proximus* iuris est ipsa facultas moralis, ob quam aliqua res alicui debita est. Dixi *facultas moralis*, qua intelligitur aliqua potestas respectu alicuius rei.

3. *Divisio iuris*. Ius, prout est obiectum iustitiae, dividitur:

a) *Ratione originis*, in ius *naturale* et ius *positivum*, prout a lege naturali (n. 82) vel a lege positiva (n. 89) profluit.

b) *Ratione subiecti*, in ius *individuale* et ius *sociale*, prout competit homini ut individuo vel ut parti totius seu ut membro societatis.

c) *Ratione tituli, in quo proxime fundatur*, in ius fundatum in titulo devinctionis vel quasi-devinctionis¹ rei alicui personae, et est obiectum iustitiae commutativae; in ius fundatum in titulo capacitatis, dignitatis, meriti, necessitatis, ob quae alicui membro societatis aliquod bonum (v. g. munus) a toto i. e. a principe concedi debeat, et est obiectum iustitiae distributivae; in ius fundatum in ordinatione subditorum et principis ad societatem, et est obiectum iustitiae legalis.

d) *Ratione efficaciae*, in ius *strictum* et ius *minus strictum*, prout fundatur in titulo devinctionis vel quasi-devinctionis rei alicui personae, vel in alio e titulis modo assignatis.

Ius strictum, i. e. obiectum iustitiae commutativae distinguitur in *ius in re* seu ius reale et *ius ad rem*, prout res alicui iam devincta est, vel aliquis ius habet, ut res, adhuc alii devincta, sibi devinciatur. Hoc ius quandoque dicitur ius *in personam*, quatenus scilicet persona aliqua (ex iustitia commutativa) obligatur ad rem aliquam alicui tribuendam (S. Alf. 111,486).

4. *Subiectum iuris*. *Ens rationale, illudque solum est subiectum iuris*. Nam ius est res alicui (secundum aliquam aequalitatem) debita. Atqui soli enti rationali aliquid *potest deberi*.

Probatur Minor. Ei tantum aliquid potest deberi, qui habet facultatem

¹ Per *quasi-devinctionem* intelligo potestatem, quae personae privatae competit, ut aliqua res sibi devinciatur (ius ad rem).

moralem in aliquid. Atqui facultas moralis in aliquid enti rationali eique soli competit.

Probatur Minor subsumpta. Facultas moralis competit ei, eique soli, qui potest et debet *sese dirigere* ad finem ultimum; talis enim talisque solus gaudet facultate eligendi media ad finem ultimum, facultate, inquam, cuius alii rationem habere debent. Atqui ens rationale, utpote liberum, illudque solum potest et debet *sese dirigere* ad finem ultimum, irrationalia autem, utpote libertate carentia, *sese dirigere* nequeunt. Ergo enti rationali eique soli competit facultas moralis.

Coroll. I. Etiam infantes et amentes iurium capaces sunt. Patet i° ex S. Script «Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre»*, 2° ex consensu omnium nationum et legum; 3° ex eo quod nihil impedit, quominus aliqua res ad specialem alicuius utilitatem destinetur ideoque ei *debeat*, etiamsi in *usu* rei ratione et voluntate alius dirigi debeat.

Coroll. II. Non solum personae physicae, verum etiam morales possunt esse subiectum iuris, vel saltem haberi ac si subiectum iuris sint; de his postea speciatim dicemus.

Coroll. III. Capacitas iuris acquirendi potest ab auctoritate tam civili quam ecclesiastica restringi, idque tam directe — puta si quis v. g. usufructu rei suae privetur (n. 764) vel ob votum sollemne paupertatis inhabilis reddatur — quam indirecte, quatenus quaedam res extra commercium ponatur. Status, in quo aliquis capacitate iuris privatus existit, dicitur *mors civilis*.

Atque hisce de iustitia magis generaliter sumpta praenotatis, ad iustitiae commutativae pertractationem progrediamur, dicendo, ut iam notavimus, *primum* de ipsa iustitia commutativa, *deinde* de iustitia et restitutione. Addemus duplicem appendicem, priorem de iustitia distributiva, alteram de iustitia legali.

SECTIO I.

De ipsa iustitia commutativa.

Dicemus *primum* de iustitia commutativa generatim!, *deinde* de iustitia commutativa in materia, quae maxime ab ea respicitur, i. e. in contractibus.

* Gal. IV, 12.-----'. *Disputatur.* i° num et 2° quo praecise sensu persona moralis subiectum iuris dici possit (Cfr. Brinz, Pandekten III, § 432-454: Ihering, Der Geist des Rom. Rechts; Vermeersch, Quaestiones de Iustitia XIV; F. C. von Savigny, System des heutigen Rom. Rechts II, § 85-103; d'Annibale, Summata Theol. Mor. I, n. 43; WaFFBLÆRT, 1, Etude de théol. mon sur l'obligation en conscience des lois civiles, p. 157-184; Cathrein, Moralphilosophie, II, p. 394, 395; Gierke, Das Deutsche Genossenschaftsrecht, allegati a Duynstee, n. 22).

CAPUT I.

De iustitia commutativa generatim.

Agendum est : i° De natura et divisione iustitiae commutativae; 2° de objectis iustitiae commutativae, i. e. de iuribus strictis; 3° de modis acquirendi iura stricta.

Articulus I.

De natura et divisione iustitiae commutativae.

758 I. Natura. Quamvis natura iustitiae commutativae eiusque a distributiva et legali differentia supra expositae sint (n. 380 sq), iuvat tamen in memoriam revocare vel addere haec :

1. *Conditiones ad iustitiam requisitae* — scilicet alteritatis, debiti et aequalitatis — *perfectiori ratione in iustitia commutativa quam in distributiva et legali adsunt*. In ea enim habetur:

a) *Perfecta ratio alteritatis*, utpote inter partem et partem ; non ita in distributiva, quae est inter totum et partes ; nec in legali, quae est inter partem et totum.

b) *Perfecta ratio debiti*, quia respicit ius strictum, cum aliae iustitiae respiciant ius minus strictum (n. 757).

c) *Perfecta ratio aequalitatis*, quia exigit aequalitem simpliciter sumptam seu arithmetica rei ad rem, cum aliae iustitiae requirant aequalitatem proportionate sumptam rei ad rem, proportionate sumptam, dico, i. e. si de iustitia distributiva agitur, respondentem capacitati, merito, etc. partis ; si de iustitia legali sermo est, respondentem exigentiis totius, seu bono communi.

2. *Iustitia commutativa, eaque sola, si laesa fuerit, obligationem restitutionis secum fert*. Dicitur :

a) *Instituta commutativa obligationem restitutionis secum fert*. Ratio est, quia iustitia commutativa respicit ea, quae vi specialis connexionis peculiariter ad alicuius commodum destinata atque ei propria vel quasi-propria sunt, ideoque, si ablata sunt et exstant, in se, si destructa vel consumpta sunt, in aequivalenti reddi debent (S. Thom. 2. 2, q. 62, a. 1 ; S. Alf. III, 547).

b) *Sola iustitia commutativa obligationem restitutionis secum fert*. Nam iustitia legalis respicit res, quae non sunt societati propriae vel quasi-propriae, a. v. quae non iure stricto sed lato tantum societati debentur, saltem si res tribuenda determinata est. Tam vero, ius latum, si

Quasi-propria intelligo ea, in quae quis ius strictum habet (ius ad rem, n. 757).

neglectum fuerit, tribui quidem debet, quamdiu lex persistit, sed non per modum restitutionis, sed ac si nunc obligatio primum inciperet. Iustitia *distributiva* pariter respicit res, quae non sunt membro societatis propriae vel quasi-propriae, sed iure lato tantum debitae. Quodsi ius illud latum neglectum fuerit, restitutio iam fieri nequit; neque ex bonis communibus inordinate distributis, quia facta sunt eius, cui distributa sunt; neque ex bonis communibus distribuendis, quia haec etiam secundum aequam proportionem distribui debent; neque ex bonis propriis, quia distributiva respicit tantum bona communia (S. Alf. III, 547).

II. Divisio. Iustitia commutativa in varias species dividitur. Ratio **759** est, quia obiecta iustitiae commutativae, i. e. iura, quae tribuenda praecipit, diversi ordinis sunt, puta ius in bona materialia, in famam, in honorem. Hinc etiam peccata, quae diversa illa iura laedunt, v. g. furtum, detractio, contumelia specificè diversa sunt.

Articulus II.

De obiectis iustitiae commutativae seu de iuribus strictis.

Obiecta iustitiae commutativae sunt iura stricta, maxime iura *in rebus* seu iura realia (n. 757). Dicemus autem: i° de iuribus strictis in se spectatis; 2° de diversis subiectis iurium strictorum, signanter dominii; 3° de modis acquirendi iura stricta.

§ I. De iuribus strictis in se spectatis.

Omnia iura stricta (realia) aliquid *dominii* involvunt, pleraque tamen dominium limitatum tantum. Quae ut integre et ordine exponantur, agemus *primum* de dominio generatim, *deinde* de dominiis limitatis.

PUNCTUM I.

De dominio generatim.

Dicendum est *primum* de notione, divisione, legitimitate et necessitate, *deinde* de obiectis dominii.

I. De notione, divisione, legitimitate et necessitate dominii.

I. Notio. Dominium est ius, quod versatur circa rem alicui iam de- **760** vinctam; quid autem ius illud importet, pendet a specie dominii, quae habetur, ut ex dicendis sub II patebit. Dominium, de quo dicimus, etiam vocatur *dominium proprietatis* seu humile seu bassum; atque distinguitur a *dominio alto* seu *eminenti* seu *iurisdictionis*, de quo dicemus in scholion.

II. Divisio. Dominium dividitur in dominium *plenum* seu perfectum, **761** et *non-plenum* seu imperfectum.

I. Dominum *plenum* seu perfectum est ius strictum de re quovis modo a lege non prohibito disponendi, exclusis aliis. Dicitur *quovis modo disponendi*, i. e. re *utendi* seu ad suam operationem applicandi, re *fructuendi*, i. e. fructus rei percipiendi, re *abutendi*, i. e. rem consumendi vel destruendi; item rem *retinendi*, *abteendi*, *donandi*, *commutandi*, *vendendi*. Itaque dominium plenum respicit substantiam, usum et fructus rei.

2. Dominium *non-plenum* seu imperfectum est dominium, quod uno vel pluribus iuribus supra enumeratis, destitutum est. Dicitur autem:

a) *Directum* seu radicale seu nudum, quatenus solam substantiam rei complectitur.

b) *Indirectum* seu utile, quatenus solum usum vel solos fructus respicit.

762 III. Legitimitas. | *Individuus homo ius habet acquirendi domini.* Statuitur contra *Communistas* et *Socialistas*, quatenus saltem plures ex istis contendunt, omnes res vel saltem mobilia productiva (capitale) et immobilia esse abolenda et transferenda ad societates particulares, sive oeconomicas (syndicata), sive politicas (municipia), aut ad societatem universalem (statum). Probatur propositio *primum* ex S. Scriptura, quae manifeste significat, plurium rerum dominium ab individuo posse acquiri. Ita Deut. :: « Non concupisces uxorem proximi tui, non domum, non agrum, non ancillam, non bovem, non asinum, et universa quae illius sunt. » Adde ea, quibus damnat furtum, ' i. e. laesionem domini, quod proximo competit.

Accedunt documenta ecclesiastica.

Ita v. g. Leo XIII: «Quod vero terram Deus universo generi hominum utendam, fruendam dederit, id quidem non potest ullo pacto *privatis* possessionibus obesse. Deus enim generi hominum donavisse terram in communi dicitur, non quod eius promiscuum apud omnes dominatum voluerit, sed quia partem nullam cuique assignavit possidendam, industriae hominum institutisque populorum permissa *privatarum* possessionum descriptione.»⁴ Iterum: «Ius enim possidendi privatim bona cum non sit lege hominum sed natura datum, non ipsum abolere, sed tantummodo ipsius usum temperare et cum communi bono componere auctoritas publica potest. » '. Eadem docet Pius XI.⁸

Accedit constans usus omnium populorum.

Accedunt rationes, quae propositionem comprobant. Etenim *primum* individuus homo gaudet iure sibi suaeque familiae providendi, non so-

'. Cfr. Horvath, Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas v. Aquin; Schweig-MAN, De eigendomsphilosophie van Hugo de Groot. ----- a. V, 21. ----- ». V. g. Luc XIX, 8. ----- 4. Encycl. *Rerum novarum* (15 Maii, 1891)', n. 6. ----- ». Encycl. *Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931, p. 193).

lum pro praesenti sed etiam pro futuro; quod peragere nequit, nisi plures res suas faciat, ita ut pro libitu de eis disponere possit. Neque opponas, media sustentationis a republicis esse recipienda; siquidem cum natura tendat in perfectum, ipsa exsistentia secum fert ius independenter ab alio exsistentiam continuandi; immo cum homo et familia republicis anteriores sint, « ius ille suum ad vitam corpusque tuendum habere natura ante debuit quam civitas ulla coisset » *Deinde* propositio deducitur ex eo, quod dominium privatum ad bonum societatis necessarium est, ut mox videbimus.

Obi. Individuus homo eatenus ius habet acquirendi dominii, quatenus Status ius illud intactum relinquit.

Resp. Status nequit ius illud auferre sed summum limitare; tum quia Status utpote ad bonum civium destinatus iura individuorum potius tueri et summum temperare, quam extinguere potest; 2 tum quia dominium privatum, ut dicemus, moraliter necessarium est.

Coroll. *Usus turis acquirendi dominii licitus est.* Deducitur *primu n* ex S. Scriptura in qua renuntiatio dominio privato ad perfectionem tantum pertinere docetur, atque Zachaeo, dimidium bonorum suorum retinente, salus facta esse dicitur.* *Deinde* inutile foret, ius concedi, si usus iuris prohiberetur. *Denique* patet ex necessitate dominii privati nunc probanda.

IV. Necessitas. *Dominium privatum ad bonum societatis necessarium* 763 *est.* Bonum enim societatis exigit ordinatum et pacificum convictum nec non sollicitudinem conservandi et augendi bona. Atqui possessio communis obstat convictui ordinato, cum desit distinctio, qua pro sua quisque re curam gerat; obstat convictui pacifico, cum et de productione et de usu rerum facillime oriantur dissidia; obstat sollicitudini conservandi et augendi bona, cum sollicitudo tantum haberi soleat ad res proprias conservandas et augendas (S. Thom. 2. 2, q. 66. a. 2). Ceterum tamen advertas:

i. Quamvis dominium privatum ideoque quaedam bonorum divisio legitima et necessaria sit, non ideo tamen — ut docet Pius XI in Encycli-
ca *Quadragesimo an.noi* — omnis bonorum divisio probari potest, quia non omnis distributio apta est, per quam finis a Deo intentus obtineatur.

< Ipsa, ita S. Pontifex,... immanis multitudo proletariorum ex altera parte, ex altera vero quorundam praedivitem ingentissimae opes argumento sunt omni exceptione maiori, divitias hac nostra, quam vocant « industrialism! » aetate tam

‘. Encycl. *Rerum novarum*, n. 35. -----’. « Semper... ipsum naturale ius... possidendi privatim... bona intactum inviolatumque maneat oportet, quippe quod respublica auferre nequeat; est enim homo quam respublica senior. » Ita Pius XI in Encycl. *Quadragesimo anno*, 15 Maii, 1931. -----Matth. XIX, 16; Marc. X, 17; Luc. XVIII, 18.-----‘. Luc XIX.-----». 23 Maii, 1931.

copiose partas, haud recte esse distributas diversisque hominum classibus haud aequae applicatas. »¹ Iam vero inordinata ista bonorum distributio a Pio XI abusui systematis « capitalistic! » ascribitur; hinc:

Quacr. quid S. Pontifex intelligat per systema seu regimen « capitalisticum » ut dicitur, et quodnam de dicto systemate iudicium proferat.

Resp. i. Systema seu regimen capitalisticum a S. Pontifice intelligitur illud, « quo generatim ad commune rei aconomicae exercitium ab aliis res, ab aliis opera praestatur, quemadmodum, felici verborum complexu usus, eam definiebat (Leo XIII in *Encycl. Rerum novarum*, n. 15): Nec res sine opera nec sine re potest opera consistere. »¹

Resp. 2. S. Pontifex docet, istam oeconomiae rationem in se « non esse damnam, » damnum vero esse istius abusum. « Et sane suapte natura vitiosa non est; sed tunc rectum ordinem violat, quando res operarios seu proletariam classem eo fine, eaque condicione conducit, ut negotia atque adeo res oeconomica tota ad sui ipsius nutum et commodum vertantur, humana operariorum dignitate, sociali oeconomiae indole ipsaque iustitia sociali ac bono communi contemptis. »²

2. Ex eo quod divisio bonorum, qualis nunc est, a S. Pontifice improbat, non tamen deducas, disparitatem fortunarum improbandam esse.

« Agitant id quidem, ita Leo XIII, ' *Socialistae*; sed omnis est contra rerum naturam vana contentio. Sunt enim in hominibus « maximae plurimaeque natura dissimilitudines; non omnium paria ingenia sunt, non sollertia, non valetudo, non vires: quarum rerum necessarium discrimen sua sponte sequitur fortuna dispar. Idque plane ad usus cum privatorum tum communitatis accommodate: indiget enim varia ad res gerendas facultate diversisque muneribus vita communis; ad quae fungenda munera potissimum impelluntur homines differentia rei cuiusque familiaris. »

3. Alia autem quaestio est, utrum .necne *usus* fortunae uniuscuiusque arbitrio relinquatur; quod negandum est.

« Iusta possessio pecuniarum, ita iterum Leo XIII, » a iusto pecuniarum usu distinguitur. Bona privata possidere, quod paulo ante vidimus, ius est homini naturale: coque uti iure, maxime in societate vitae, non fas modo est, sed plane necessarium *ad humanam vitam*.⁶ At vero si illud quaeratur, qualem esse usum bonorum necesse sit, Ecclesia quidem sine ulla dubitatione respondet: quantum ad hoc, non debet homo habere res exteriores ut proprias, sed ut communes, ut scilicet de facili aliquis eas communicet in necessitate aliorum. » Et Pius XI: « Neque omnimodo hominis arbitrio redditus eius liberi relinquuntur; ii scilicet quibus ad vitam convenienter atque decore sustentandam non eget: quin immo gravissimo divites teneri praecepto eleemosynae, beneficentiae, magnificentiae exercendae, Sacra Scriptura Sanctique Ecclesiae Patres apertissimis verbis assidue denuntiant. »⁷

¹. *Encycl. cit.* ----- \ *Encycl. cit.* ----- '. *Encycl. cit.* ----- * *Encycl. Rerum novarum*, 15 Maii, 1891. -----'. *Encycl. cit.* ----- . S. Thom. 2. 2, q. 66. a. 2. ----- \ *Encycl. Quadragesimo* anno, 15 Maii 1931.

4. Itaque certum est divites ad eleemosynas tribuendas teneri- Alia autem iterum quaestio est, quanta eleemosynae debeantur; quocirca nota :

a) Quisque, ut iam ex dictis sequitur, primum sibi suaeque familiae consulere potest, quin etiam statui convenienter vivere.

‘ Nomo certe, ita Leo XIII, opitulari aliis de eo iubetur, quod ad usus pertineat cum suis tum suorum necessarios: immo nec tradere aliis quo ipse egeat ad id servandum quod personae conveniat: quodque deceat: *nullus enim inconvenienter vivere debet*, *} i. e. ita, ut < non posset vitam transigere convenienter secundum proprium statum et negotia occurrentia > (S. Thom. 2. 2, q. 32, a.).

b) Licitum est impendere superflua, « ut quaestuosae operae commoditas abunde fiat, modo ea opera ad bona vere utilia comparanda insumatur. » '

c) Restat inquirendum, quatenus vere superflua, si in quaestuosas et utiles operas non impendantur, in bona opera impendenda sint. Iam vero cum S. Alfonso censemus, practice obligationi satisfieri, si partim in opera pia impendantur; quod n. 534 exposuimus.

SCHOLION

De dominio alto.

I. *Dominium altum* est facultas principis disponendi de bonis civium, **764** quatenus illud ad bonum commune necessarium vel saltem valde utile est. Ex definitione patet, dominium altum non esse dominium proprie dictum, sed potestatem iurisdictionis. Dominium enim proprie dictum involvit facultatem disponendi de re eiusque fructibus in proprium commodum. Princeps vero de bonis civium disponere non potest, ut proprio, sed solum ut communi bono consulat.

II. Dominium altum *competere reipublicae*, sequitur ex eo, quod secus non satis instructa foret ad finem suum, qui est bonum commune, consequendum.

III. Ut princeps de bonis civium disponere possit, requiritur necessitas vel magna utilitas satis communis. Etenim respublica est propter bonum commune; porro individuorum et familiarum iura facile coarctando, potius quam illa tuendo, bono communi noceret magis quam ipsi consuleret.

‘ Encycl. cit. ----- * S. Thom. 2. 2, q. 32, a. 6. ----- ’. Encycl. *Quadragesimo anna*.

Coroll. Respublica potest, necessitate vel magna utilitate illud postulante, aliquem aliqua re privare per modum expropriationis, ut dicitur, quo casu tamen dominus indemnus reddatur; item via praescriptionis dominium unius ad alterum transferre, etc. Attamen dominium altum status civilis non comprehendit res sacras, neque res temporales, quae ab ecclesiastica auctoritate ad finem supematuralem relatae sunt

IV. Dominio alto annexa vel affinis est facultas determinandi, cuiusnam sint vel futura sint bona nullius, ut thesaurus inveniendus; item bona nondum exsistentia, ut fructus alicuius rei. Iam vero leges huc spectantes —ut ceteroquin obviis dispositionum sensus satis significat — praesumuntur vera et stricta iura constituere. Excipe, si natura rei innuit, dispositionem legis potius habere rationem *poenae*; quo casu ante sententiam iudicis obligatio deest, per sententiam iudicis vero ius determinatur; quae suo loco diversis casibus applicabimus.

Quacr. num respublica etiam gaudeat iure *coloitisalionis*, ut dicitur.

Resp. Colonisatio distinguitur duplex, *absoluta* et *secundum quid*. *Absoluta* est, qua regio externa a civitate superioris culturae perfecte dependet. Colonisatio *secundum quid ea* est, qua societas superioris culturae alteram sibi subicit, quatenus subiectio necessaria est ad bona alterius congruenter distribuenda. Colonisatio differt a *protectoratu* vel *mandato*, cui aliena regio obnoxia est, ut Aegyptus et Syria respectu Britanniae et Galliae.

Quaestio respicit regionem *invitam*: nihil enim impedit, quominus libero contractu subiectio constituatur. Iam vero:

Dico i. Colonisatio *absoluta* repugnat iuri regionis alienae, ut patet.

Dico. 2. Colonisatio *secundum quid* licita videtur; siquidem unaquaeque civitas ad bona mundi aliquod ius habet, cum pro humano genere creata sint. Hinc si quae 'gens inculta divitias regionis suae omnino negligat, ab earumque usu et commutatione alias nationes impediat, et socialem vitam renuat et prohibeat, subiectio eius secundum quid licita videtur.

Coroll. I. Colonisatio solius lucris et imperii gratia legitime non constituitur. Ex quo tamen non sequitur, colonisationes ita constitutas statim solvendas esse; hac enim agendi ratione coloniae a grassante communismo aliisque rebuspublicis in statum multo peiorem quin etiam in extremam miseriam redigerentur. Adhaec fieri potuit, ut subiectio, initio ab invitis tolerata, iam libero consensu legitimata sit.

Coroll. II. Civitati colonisanti officium incumbit genti subiectae divitias regionis, culturam proficuum, atque bona fidei Christianae suo modo procurandi.

II. De obiectis dominii.

765 Bona relate ad hominem distinguuntur in:

i. *Interna*, ad quae pertinent bona corporis, ut vita et membra; item bona animi tam naturalia, ut facultates, scientiae etc., quam supernaturalia, ut gratia, virtutes etc.

2. *Externa*, ut domus, agri, pecunia, verbo: bona fortunae. Bona externa dividuntur:

a) In *mobilia* et *immobilia*. *Mobilia* sunt, quae facile de loco ad locum transferri possunt, ut pecunia, supellex etc. *Immobilia* sunt, quae nullatenus vel difficile tantum transferuntur.

b) In *consumptibilia* et *non-consumptibilia*, prout usus illorum consistit vel non consistit in ipsa illorum consumptione. Ita v. g. frumentum consumptibile, liber vero non consumptibilis est.

c) In *fungibilia* et *non-fungibilia*. *Fungibilia* sunt, quorum unum alterius eiusdem speciei vice fungi potest, quia perinde est, utrum idem in individuo an aliud eiusdem speciei habeatur; ita qui pecuniam mutatus est, non tenetur eandem in individuo reddere. *Non fungibilia* sunt, quorum unum alii eiusdem speciei substitui nequit; ita qui equum surripuit, tenetur eundem in individuo equum reddere.

3. *Media*, nimirum fama et honor, quae quamvis fundentur in bonis qualitativis, tamen formaliter in aliis sunt, qui bene de aliquo sentiunt vel aliquem honorant. Ceterum conferas quoque divisionem bonorum seu rerum, spectato iure patriae. Porro :

I. *Homo non habet dominium directum, bene vero utile eorum bonorum, quae ad eius substantiam et integritatem pertinent*, ut vita, membra, facultates animi. *Primum* probatur ex S. Script.: «Videte, quod ego sim solus, et non sit alius Deus praeter me: ego occidam, et ego vivere faciam.»¹ Ratio autem est, quia dominium directum non est nisi in rem distinctam ab eo, qui habet dominium. Praeterea dominium importat quandam superioritatem respectu rei, cuius dominium directum habetur. Nemo autem semetipso superior est. *Utrum* patet; ad quid enim bona illa a Deo concessa fuissent, si homo eis utendi iure careret?

II. *Homo habet dominium plenum eorum bonorum internorum, quae non pertinent ad eius substantiam et integritatem*, ut operationes, habitus naturali activitate producti. Ratio est, quia homo illorum dominus est, quae sua industria acquisivit. Idem aliquo modo dicendum videtur de gratia, de habitibus et actibus supernaturalibus. Nam iure admittitur, ea a Deo re vera dono *data* esse homini. Accedit quoad adultum quod « per usum liberi arbitrii cum auxilio Dei homo se disponit ad talia bona, et ideo sunt effectus gratiae cooperantis, quia illa homo comparat a Deo cooperando cum auxilio ipsius ad ea recipienda »²

III. *Homo habet dominium plenum famae et honoris*. Ratio est, quia homo proprio labore ea acquisivit. Praeterea « si homo non esset do-

Deut. XXXII, 39. -----¹. Salmant. tr. XII, cap. 2, p. 5. n. 46.

minus suae famae, non posset eius restitutionem condonare seu remittere; nemo enim potest remittere quod suum non est : atqui tamen id saepe fit, et laudabiliter fit. »¹

*

Qui sine causa proportionata famam negligit, reus est peccati prodigalitatis, sicut qui sine causa divitias dissipat.³ Hinc S. Script.: «Curam habet de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni. — Bonae vitae numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in aevum. »⁴ Quod monitum maxime attendendum, si fama nostra proximis necessaria est.

«Fama nostra, inquit Lessius,¹ tripliciter potest esse proximis necessaria. *Primo*, quando ex nostra fama ita pendet fama proximi, ut ex nostra infamia illius infamia sequatur: sicuti ex infamia monachi sequitur infamia quaedam monasterii. *Secundo*, quando fama nostra est necessaria, ut proximo praestemus officium ei stricto iure debitum; sicuti fama personae publicae, Episcopi, Parochi, Abbatis, necessaria est ut bene regat subditos; et in his duobus eventis, multorum iudicio contra iustitiam peccat, qui se infamat: non quia praecise seipsum fama privat, sed quia ex consequenti proximo nocet, vel inferendo infamiam, vel se reddendo ineptum ad ei impendendum debitum officium. *Tertio*, quando non ex officio sed solum ex charitate proximo prodesse tenemur et per infamiam ad hoc reddimur inepti, tunc solum contra charitatem peccat, qui se infamat; sicut contra charitatem peccat, qui pecuniam qua pauperibus prodesse poterat, abiicit. »

IV. *Homo foiet habere dominium plenum bonorum externorum seu bonorum fortunae*, modo talia sint, ut possint esse obiectum domini. Abritas propositionis patet tam ex S. Scriptura,⁵ quam ex eis, quae diximus de legitimitate et necessitate domini privati.

Dixi tamen: *modo talia sint, ut possint esse obiectum domini*. Quod ut locum habere possit, requiritur: 1° ut res possit homini subici seu ab eo occupari; hinc excluduntur v. g. astra; 2° ut res possit esse utilis; advertas tamen, quandoque alicui usui esse rem, quae videtur inutilis; 3° ut res non sit usus inexhausti, i. e. talis ut omnes ea sine alicuius nocumento uti possint, cuiusmodi sunt v. g. aer et lux diurna.

Ad quaestionem, quatenus *more* obiectum domini esse possit, ita respondet Wajfelaert: « Si de vasto oceano agatur, tum vix ille custodiri potest, tum usus certe, qui est piscatio maior et navigatio, est inexhaustus. Si vero de partibus maris terram alluentibus, de sinibus et fretis agatur, usus qui est piscatio, inventio gemmarum aliarumque rerum pretiosarum, collectio concharum etc. — non est inexhaustus, praesertim cum huiusmodi res et certum genus piscium frequenter determinatis et haud ita spatiosis locis inveniantur. Praeterea gentis maritimae securitati non esset satis provisum, si absque ulla cautione liceret cuivis navigia armata littori appellere. »⁶

¹. Bii. quart IV, diss. 3, a. 2. ----- \ Bii. quart, l. C-----'. Eccli. 41, 15 sq. -----
³ Lib. 2, cap. IV, dub. XI, n. 59. ----- '. Gen. I, 28, 29; IX, 1, 3; Ps VIII, 7-9.
----- '. De iustitia, I, n. 88.

V. *Homo nequit habere dominium directum eorum bonorum, quae ad alterius substantiam et integritatem membrorum pertinent; potest tamen acquirere eorum dominium utile.* Dicitur:

1. *Homo nequit habere dominium directum eorum bonorum, quae ad alterius substantiam et membrorum integritatem pertinent.* Patet ex eo, quod dominium importat id, cuius aliquis dominus est, ad ipsum tamquam in finem referri. Repugnat autem unum hominem ad alium referri tanquam in finem.

2. *Potest tamen habere istorum dominium utile.* Patet ex S. Scriptura,¹ atque ex eis, quae dicemus de diversis titulis, quibus praedictum dominium inniti potest. Porro dictum dominium seu servitus, qua aliquis pro alimentis aliisque ad vitam necessariis omnes operas suas alteri praestare tenetur, induci potest:

a) *Libera conventionione*; cum enim homo habeat dominium utile sui, potest illud libere — atque quidem integrum — in alium transferre.

b) *Iusta condemnatione*, seu in poenam delicti; ut patet.

.c) *lure belli, et nativitate ex servis*; quae tamen, seposita omni culpa, etiam originali, non possunt esse tituli iusti « Est, inquit S. Thomas, duplex subiectio, una *servilis*, secundum quam praesidens utitur subiecto ad sui ipsius utilitatem; et talis subiectio introducta est post peccatum » (i. q. 92, a. 1. ad 2; 1, q. 96, a. 4).

Coroll. Servitus, quae eousque extenditur, ut homo v«htt animal irrationabile (secundum operas) emi et vendi possit, omnino dedecet hominem, ideoque iure abolenda censetur.'

VI. *Auctor habet ius in fructum ingenii* — i. e. in opera litteraria, musicalia vel aliarum artium liberalium: inventor in artem vel industriam inventam — prout sequitur:

1. *Opere nondum vulgato* ab auctore, hic certo ius habet, ne alius manuscriptum invadat et edat, vel secretum v. g. notae artis surripiat. Qui ius illud laesit, tenetur ad restitutionem damni inde secuti; ideoque, si auctor opus vulgasset, debet compensare damnum ex vulgatione speratum. Idem dicendum de eo, qui utitur notitia, ad quam fraude vel ex communicatione auctoris sub secreto facta pervenerit.

2. *Opere aliquatenus vulgato* — puta scriptum ad usum privatum impressum, praelectiones habitas, conciones pronuntiatas — auctor videtur ius habere, ne alius illud edat. Ratio est, quia ex ipsis adiunctis atque ex communi aestimatione, praedicta nondum simpliciter publici iuris fecit, sed ut sua retinuit. Quo posito, etiam alius videtur carere iure ea

*. Exod. c. 21; Lev. c. 25; Deut. c. 20-21; cfr. Eph. λ I, S.---- Cfr. epist. Leon. XII¹ *In plurimis*, 5 Mail, 1888.

publici iuris faciendi. Consuetudo tamen permittit aliqualem vel etiam integram concionum publicationem in diariis.

3. *Opere plane evulgato*, ita dicendum:

a) *Spectato iure naturae*, disputatur, num auctor ius habeat, ne alius opus ulterius divulget, puta illud reimprimendo. Porro sententia theoretice satis probabilis ideoque practice tuta negat; tum quia opus ab auctore vulgatum ipso facto publici iuris fit, seu ad usum communem destinatum est; tum quia emptor operis dominium eius acquirit, ideoque pro libitu illo uti potest.

Obi. i. Auctor ius habet recipiendi congruam ex opere mercedem.

Resp., assertum valde ambiguum atque distinguendum esse: Auctor ius habet, ut alii opus emant, sicque mercedem ipsi procurent, *nego*; ius habet, ne alii, puta opus reimprimendo, causa sint, cur minus auctori lucrum obveniat, *id probari debet*, immo ob argumenta allata negandum videtur.

Obi. 2. Auctores, hodieum saltem, opera sua venalia exponendo, tacitam addunt conditionem, ne alii illud suo Marte reproducant, a. v. auctores vendunt usum *spiritualem*, non autem usum operis *commerciale*.

Resp. Praeterquam quod conditio illa gratis asseritur, negandum videtur, conditionem ita vagam seu indeterminatam valide apponi.

De iure religiosorum in manuscripta etc. dicemus in tractatu de officiis religiosorum.

b) *Spectato iure civili* — quod, ordine et aequitate naturali ita postulante, passim hanc rem determinavit — auctor, i. e. scriptor vel inventor videtur habere ius strictum ad ea, quae lex in commodum eius statuit; siquidem leges in casu diserte edicunt, se auctori concedere *ius exclusivum*; quae vox, nisi natura rei vel legis contextus aliud suadeant, de pleno seu stricto iure intelligenda videtur. Neque iterum opponatur, a legislatore non curari obligationem in conscientia; nam sufficit intentio explicita vel implicita concedendi ius. Hinc transgressor legis iam ante sententiam iudicis ad restitutionem damni tenetur; poenae vero contra transgressores statutae non obligant nisi post sententiam iudicis.

Aliqui quidem doctrinam traditam non applicant *inventoribus*, quibus diplomata (brevets) concessa sunt, quia nimis augere solent pretium naturale rei inventae, quod est contra bonum commune. Verum quod ita agunt, non videtur impedire, quominus Auctoritas ipsis ius in rem inventam et publicatam concedere possit; quod autem de facto ius illis concessit, deducendum ex eo quod ipsos, spectatis terminis legis, scriptoribus etc. aequisperat.

‘. Cfr. Lehmkühl, I, 904; Goepfert (II, 68) et Sweens (n. 39), qui affirmant; Waffelaert (I, 171) et Vermeersch (n. 248), qui negant. ----- ‘. Vermeersch. Quaestiones de iustitia, n. 250.

Denique doctrina tradita ob eandem rationem etiam applicanda videtur legi, qui alicui ius seu privilegium concedit exclusive utendi *bessera mercatoria*.

Coroll. I. Si quis intra limites a iure civili determinatos auctori vel venditori aliquod detrimentum infert, non peccat contra iustitiam; nam eo ipso quod lex civilis determinat ius auctorum, ultra hos limites ius illorum, si forte exsistat, tollit vi alti dominii. Idem valet de pactis internationalibus.

Coroll. II. Consuetudo etiam timoratorum passim plura permittit contra ius auctorum et inventorum, scilicet: 1° Ius emendi quod publice utitur contra legem expositum fuerit; 2° ius repraesentandi in circulis opera scenica et musicalia; 3° ius conficiendi ad usum privatum aliquod opus, ad quod fabricandum requiritur licentia auctoris, quia damnum, quod patitur inventor, si quod patitur — saepe enim non emeretur — minimum est. Ex dicta consuetudine leges, quae exposita prohibent, potius videntur esse mere poenales.

PUNCTUM II.

De dominiis limitatis.

Ad dominia limitata seu plus minusve imperfecta maxime pertinent: Ususfructus, usus, servitus, et aliqua ratione etiam possessio.

I. De usufructu.

I. Notio. *Ususfructus* est ius percipiendi fructus rei alienae, salva rei substantia. In Iure Rom. dicitur: Ius alienis rebus utendi, fruendi, salva rerum substantia. Ex notione tradita patet, usumfructum non constitui in res, quae primo usu consumuntur. Ius in eiusmodi res, v. g. in vinum, oleum quandoque dicitur *quasi-ususfructus* (S. Alf. III, 487).

II. Acquisitio. Usus fructus acquiri potest: 1° *lege*, puta ubi lex patribus concedit ius in fructus bonorum minorennium; 2° *voluntate domini*, qui v. g. contractu, testamento usumfructum alicui tribuit.

III. Iura et onera tam usufructuarii quam proprietarii quae praecise sint, deducas ex titulo, quo ususfructus constituitur, et ex lege civili.

IV. Cessatio. Ususfructus cessat: 1° lapsu temporis, in quod constitutus est, vel impleta conditione resolutoria; 2° morte usufructuarii, vel, si de corpore morali agitur, huius solutione; 3° eo quod proprietatem rei ad usufructuarium transit; 4° renuntiatione usufructuarii iuri suo; 5° praescriptione seu non-usu per tempus a lege requisitum; 6° interitu rei.

II. De usu.

Usus est ius utendi re aliena, salva eius substantia (S. Alf. III, 487). Si res aliena sit domus, dicitur *habitatio*.

‘. L. i. D. de Usufructu.

Acquiritur et exstinguitur eis modis, quibus ususfructus.
Iura ac onera usuarii et proprietarii e titulo et lege eruantur.

III. De servitute.

772 I. Notio. Servitus est ius consistens in eo, quod dominus alicuius praedii,¹ qua eius dominus, aliquem favorem habet super praedium alterius. Favor dicitur *servitus activa*, onus alterius praedio inhaerens *servitus passiva*. Praedium, quod censetur habere favorem, dicitur *praedium dominans*, praedium, cui onus inhaeret, *praedium serviens*.

773 II. Divisio. Servitutes distinguuntur:

1. In *continuas* et *discontinuas*, prout absque hominis actione vel per eam exercentur. Continuae sunt v. g. ius fluminis, stillicidii etc ; discontinuae ius semitae, aquae haustus etc.

2. In *visibiles* et *invisibiles*, prout externo indicio, v. g. porta, fenestra apparet, vel non apparet. Invisibiles sunt v. g. servitus in praedio non aedificandi vel aliquod aedificium non altius attollendi.

774 III. Acquisitio et cessatio quomodo locum habeant, deducas e legibus patriae ; iura et onera servituti annexa ex titulo, quo constituitur, et ex lege eruas.

IV. De possessione.

Possessio tam pro iure in re quam pro facto sumi potest. Possessio priori sensu sumpta est *ius* in ipsa detentione alicuius rei, animo domini; altero sensu sumpta est ipsa rei detentio, animo domini. Cum autem possessio hoc altero sensu acceptata iura quaedam secum ferre possit, de ea quaedam proferre iuvat. Sint igitur:

775 I. Notio possessionis. Possessio, ut eruitur ex dictis, hic intelligitur rei detentio, animo domini. Dicitur:

1. *Rei*; nomine autem *rei* non solum intelligitur res proprie dicta, puta agrum, domum, verum etiam usus rei, ut inhabitatio domus, exercitium auctoritatis.

2. *Detentio*; qua voce comprehenduntur detentio physica (vel aequivalens), si de re corporea, ipsi actus utendi re, si de usu rei sermo est.

3. *Animo domini*, i. e. animo rem ut suam habendi.

776 II. Divisio possessionis. Possessio non quidem ratione sui sed ratione mentis, qua possidetur, dividitur in *possessionem bonae, malae et dubiae fidei*.

¹. Nomine *praedii* veniunt res corporales immobiles, ut agri, pascua, domus etc

1. *Bona fides* habetur, quando possessor censet, se licite retinere rem, a. v. habetur: 1° quando possessor sibi conscius est, rem esse suam; 2° quando possessor, utut dubitet, num res sit sua, tamen sine culpa vel, si de re gravi agitur, saltem sine culpa gravi eam detinet; quae postea magis exponentur.

2. *Mala fides* habetur, quando possessor censet, se illicite retinere rem, a. v. habetur: 1° quando possessor sibi conscius est, rem esse alius; 2° quando possessor dubitat, num res sit sua, *et* eam detinet cum culpa, si de re levi, cum culpa gravi, si de re gravi agitur.

3. *Dubia fides* stricte loquendo non habetur, quia dubitans, num res possessa sua sit, necessario sine aut cum culpa eam detinet; quo casu evadit bonae vel malae fidei, prout fert casus secundum supra exposita. Quid autem licitum sit dubitanti, num res possessa sua sit, postea explanabimus. Dixi *stricte loquendo*; sed dubia fides sumi consuevit pro dubio possidentis, num res a se possessa sua sit. Quid autem ita dubitanti licitum sit, statim dicemus.

III. Effectus possessionis 1. Possessio bonae et quodam modo etiam 777 dubiae fidei aliquam creat praesumptionem veri iuris existentis.

2. Possessio, si dubium de iure in re possessa post inquisitam veritatem persistit, secum fert ius continuandi usum rei vel etiam — si sermo est de re, quae consumi potest — eam consumendi, si: 1° èt possessio bona fide incepta est: 2° èt possessio talis est, qualis a iusta lege requiritur; 3° èt iudex non iuste aliter statuerit. Ratio petitur tum ex eo quod bonum commune illud exigit; tum quoad materiam ecclesiasticam ex reg. 50 in 6: In dubio melior est conditio possidentis; tum quoad materiam civilem ex iure civili. Quid iuris sit, si possessio dubia vel mala fide inceperit, eruas ex dicendis postea de possessore dubiae vel malae fidei.

§ II. De diversis subiectis iurium strictorum.

PUNCTUM I.

De dominio filiorum familiae.

Filii familias hic intelliguntur filii, ex legitimo matrimonio nati vel légitimât!, et etiamnum potestati parenteli subiecti. Iam vero:

1. *Filii familias acquirunt dominium directum omnium bonorum, 778 quae ipsis iusto titulo obveniunt.* Sequitur ex eo, quod aequae ac alii domini capaces sunt. Iusti autem tituli sunt: donatio, hereditas, emptio, contractus etc. Hinc peccant contra iustitiam parentes, qui bona, quae

illis iusto titulo obvenerunt, ad se transferunt, alienant, dilapidant. Ceterum advertas :

i. Filius acquirit ius in bona ipsi a parentibus concessa, prout sequitur: Acquirat ius plenum in ea, quae ipsi vere donantur. Hinc ius plenum obtinet in res minutas et parvam pecuniam in recreationem concessam, ita ut eis abutendo non laedat iustitiam. Secus dicendum de rebus datis ad usum specialem, puta ad solvendum minerval, ad emendos libros, vestes aliave necessaria; hisce abutendo filius iniustitiae reus est.

2. Filius qui *communem* cum patre artem vel industriam exercet, secluso pacto:

a) Non acquirit ius in *partem lucri*, cum non sit socius patris. Censetur autem exercere communem cum patre artem vel industriam, cum ut mandatarius vel adiutor patris laborat, sive in domo paterna sive extra eam opera exercet, puta quia pater ut opifex operas filii alteri locavit.

b) Neque ius habet ad *mercedem*, si tantum praestet laborem, ad quem ex pietate vel aequo praecepto tenetur; nam quod quis debet ex pietate vel oboedientia, gratuito debet. Ex altera tamen parte pater tenetur ex pietate filium sustentare; quae pietas iterum efficit, ut si sustentatio conveniens filio denegetur, hic quae conveniens sustentatio requirat, sibi procurare possit (S. Alf. III, 488, dub. 2).

c) Filius acquirit ius ad mercedem pro labore *ultra debitum* praestito, nec aliunde compensato, puta per donationem intuitu peculiaris laboris factam, per aequalem fratrum laborem indeque hereditatem auctam. Ratio est, quia cum dictus labor non debeatur, filius non debet esse peioris conditionis quam extraneus. Excipe tamen, si filius expresse vel tacite iuri suo renunciaverit; quocirca tamen advertas, silentio filii per se non contineri renuntiationem iuri. quia saepius e metu reverentiae tantum ab explicita petitione abstinet (S. Alf. III, 488, dub. 2 et 3).

3. Si ob pecuniaria adiuncta aequitas postulare videtur, ut labor filii debitus mercede vel parte lucri compensetur — puta si alii filii signa ducunt otia vel, quamvis parenteli potestati subiecti, sibi laborant — pactum patrem inter et filium quandoque prudenter suaderi potest.

4. Filius qui *privatum* laborem vel industriam exercet, acquirit ius in ea. quae ita sibi comparat. Privatus autem labor vel industria habetur, si filius neque nomine patris seu ut huius mandatarius, neque in eius servitio laborat. Adest igitur, si filius proprio nomine operas locaverit, etiamsi in domo paterna habitet; item si ut famulus ab aliena familia receptus est, etiamsi pater contractum iniverit. Ea tamen non impediunt, quominus filius teneatur ex pietate parentibus egentibus subvenire, atque, si pater id voluerit, victum et amictum a parentibus forte recipiendum compensare.

5. Filius, qui cum bonis paternis *negotiat*ur, acquirit ius in lucrum, si nomine proprio, non autem si ut mandatarius vel adiutor patris agit. Idque valet, etiamsi pecuniam a patre furatus sit; tenetur tamen restituere damnum et lucrum cessans patri secutum (S. Alf. III, 488, dub. 1).

II. *Filii familias non habent bonorum suorum administrationem, sed ea competit patri vel matri vel tutori.*

III. *Ius fructuum passim a lege positiva determinatur.* Ex ista igitur eruatur, cui competat. Iterum tamen notes, silentio filii per se non contineri renuntiationem iuri in fructus, quo vi legis gaudet.

PUNCTUM II.

De dominio coniugum.

Bona coniugum distinguuntur in *communia* et *propria*, prout utriusque 779 vel alterutrius sunt. A lege pendet, qualia sint coniugum bona, utrum communia, an propria, an partim communia, partim propria. In multis regnis viget communitas legalis, a. v. bona coniugum communia sunt, nisi ante matrimonium aliter conveniatur. Iam vero:

I. Quoad bona communia, *dominium eorum utrique competit; ius administrationis est penes maritum; ius fructuum utrique obtingit.* Dicitur:

1. *Dominium eorum utrique competit;* quod idem est ac astruere *condominium*, ut dicitur.

Condominium coniugum duplex distingui potest; unum quo coniuges non sunt subiecta iuris distincta sed unus dominus; quale condominium secundum plures — at immerito ut videtur — lege Neerlandica constituitur. Alterum condominium est, quo coniuges sunt duo distincta iurium subiecta. Estque hoc condominium iterum duplex, *Romanum* et *Germanicum*. Porro praecipuum discrimen inter ea in eo consistit, quod Romani bona communia mente dividebant, et deinde partem rei indivisam ut totum separatum considerabant, quod quilibet condominus alienare vel onerare poterat. Germani vero bona communia mente non dividebant, sed ut unum totum considerare pergebant, ideoque omnibus condominis ius de bonis communibus disponendi relinquebant.

2. *Ius administrationis est penes maritum; ius fructuum utrique obtingit.*

Coroll. 1. Coniuges, qui bona communia sibi soli arripiunt cave dilapidant, peccant contra iustitiam commutativam, si, spectata lege, condominium Romanum vel Germanicum est. Ratio est quia laedunt ius strictum compartis. Secus satis probabiliter dicendum, si condominium est prioris generis supra expositi, quia merito dubitatur, num alteritas, ad iustitiam conmutativam requisita, adsit, si una perso-

na — quamvis una non sit idem ac duo — cum altera evadat unum subiectum iurium seu unus dominus. Verbo: Res pendet ab eo, utrum duo habendi sint ul persona moralis, annon; *si* prius, certo habetur alteritas requisita. Ceterum non solum vir, verum etiam uxor potest subducere, quae aliter a viro dilapidabuntur. Patet, si condominium Romanum vel Germanicum habetur, quia dilapidatio stric-
tae iustitiae adversatur, ut diximus; quam iniustitiam uxor utique praevertere potest. Si condomium est prioris generis supra expositi, dilapidatio timenda suffi-
ciens ratio est bona communia dispositioni viri subtrahendi, atque istorum bono-
rum administrationem sibi acquirendi (S. Alf. III, 541).

Coroll. II. Si vir necessaria recuset vel valde aegre concedat, uxor potest, etiamsi condominium Romanum vel Germanicum habeatur, e *bonis communibus*:

1. Elargiri quae necessaria sunt ad convenientem sui et prolis sustentationem, ad decentem ornatum et congruam recreationem, ad eleemosynas secundum condi-
tionem erogandas; item ad sibi in futurum cavendum et proli statum congruum procurandum, vel grave damnum spirituale aut temporale a familia avertendum. Ratio est, quia intima coniunctio inter uxorem et maritum, inter filios et parentes efficit, ut bona communia, si bonum proprium vel prolis illud expostulet, tam-
quam bona propria pertractari possint (S. Alf. III, 540, 541).

2. Erogare quibus consulat necessariae sustentationi parentum vel prolis ex alio matrimonio susceptae; quod enim ipsi licet in ordine ad proprium commodum, id etiam licitum videtur in ordine ad bonum eorum, qui cum ipsa quodammodo unum sunt; eo magis quod in casu etiam vir ex pietate tenetur parentibus et proli uxoris suae consulere (S. Alf. 542).

II. Quoad bona propria, *singuli dominium directum et utile illorum* (i. e. bonorum propriorum) *habent; cui vero competat administratio, eruatur e lege.*

Coroll. I. Nupturientes peccant contra iustitiam — atque per se ad restitutionem tenentur — decipiendo compartem, puta bona exaggerando, debita minuendo, atque ita efficiendo, ut omittatur pactum nuptiale, quo communio bonorum ex integro vel ex parte excludatur.

Coroll. II. Uxor potest libere disponere de cis, quae labore vel parsimonia extraordinaria congegisset, vel ex concessis pro victu vel oblectatione servavit (S. Alf. III, 541).

Coroll. III. Si vir recuset vel valde aegre concedat, quae necessaria sunt ad convenientem uxoris vel prolis sustentationem, ad decentem ordinatum et con-
gruam recreationem, ad eleemosynas secundum conditionem erogandas, ad uxori in futurum cavendum et proli statum congruum procurandum, vel grave damnum a familia avertendum, si vir, inquam ea recuset vel valde aegre concedat, uxor, in defectu bonorum propriorum et communium, etiam *bonis propriis viri* uti potest, quia intima coniunctio inter uxorem et maritum, inter filios et parentes efficit, ut bona propria unius quodammodo etiam alterius sint, ita ut debita comparti vel filiis, si denegentur, arripi possint (S. Alf. III, 540-541).

Generatim tamen confessarius non facile querelis uxorum indulgcat, ne nimis laxentur habenae.

PUNCTUM III.

De dominio clericorum.

I. Bona clericorum distinguuntur in *beneficialia* seu ecclesiastica et 780 *non-beneficialia*.

1. *Beneficialia* sunt ea, quae eis obveniunt ex dote beneficii. Dotem autem beneficii constituunt sive bona quorum proprietas est penes ipsum ens iuridicum, sive certae et debitae praestationes alicuius familiae vel personae moralis, sive certae et voluntariae fidelium oblationes, quae ad beneficii rectorem spectent, sive iura, ut dicitur, stolae intra fines taxationis dioecesanae vel legitimae consuetudinis, sive chorales distributiones, exclusa tertia earundem parte, si omnes redditus beneficii choralibus distributionibus constent (can. 1410).

Beneficialibus accensendae sunt *pensiones* seu salaria annua, quae in Belgio et iis tractibus Hollandiae, qui tempore Concordati anni 1801 ad Galliam pertinebant, i. e. in integra dioecesi Ruraemundensi, in parte Gelriae et Staatsvlaanderen, a Gubernio Episcopis, canonicis et parochis solvuntur.* Ratio est, quia repraesentant fructus antea ex dote beneficiorum perceptos.¹ Idem ob eandem rationem dicendum videtur de *praestationibus annuis*, quae aliquando a Gubernio nonnullis parochis stabiliter tribuuntur nomine *competentiarum*.²

2. *Non-beneficialia* sunt alia omnia clericorum bona. Solent autem dividi in *patrimonialia* et *quasi-patrimonialia*. *Patrimonialia* sunt, quae eis obtingunt titulo profano v. g. contractu, hereditate, testamento, labore vel industria (profana). *Quasi-patrimonialia* sunt stipendia, quae ob functiones sacras recipiuntur et non perlinent secundum dicta ad dotem beneficii. Huc spectant v. g. stipendia missarum; item tertia choralium distributionum pars, si omnes redditus beneficii choralibus distributionibus constent (can. 1410).

Bonis *non-beneficialibus* accensentur: 1° *Supplementa*, quae quandoque a municipiis vel ex thesauro Ecclesiae parochis solvuntur; 2° *pensiones annuae*, quae in nostra patria a Gubernio sacerdotibus penduntur, exceptis locis supra recensitis; 3° *pensiones recessus*. Ratio omnium est, quia non vel non necessario considerata sunt ut repraesentativa fructuum olim ex dote beneficiorum perceptorum. 4° praestationes *cuiusvis* nominis, quae *vicariis* tribuuntur, quia, cum vicarii beneficio carcant, neque sunt neque repraesentant fructus beneficii.

3. Quoad *oblationes* noto:

a) Oblationes ad certum finem sive capsulis traditae sive collectae ad illum finem debent adhiberi.

*. S. Poenit. 19 Ian. 1819 et 19 Aug. 1821, coll. resp. 9 Ian. 1823 apud Carrière I, 194. -----'. S. Poenit. 19 Ian. 1819 et 19 Aug. 1821, coll. resp. 9 Ian. 1823, apud Carrière I, 194. -----'. Sween's, n. 79. ,s

b) Oblationes certae et voluntariae fidelium factae in loco parochio subiecto, censentur parochio concessae, nisi pateat intentio fidelium eas aliis cedendi. Si parochio conceduntur, perlinent ad dotem beneficii, ideoque bonis ecclesiasticis accensentur.

781 II. Iura clericorum respectu bonorum, i. Clerici acquirunt dominium plenum — ita ut libere de eis disponere possint — bonorum *non-beneficialiuni*. Ex nullo enim capite patet, dominium et libertatem disponendi aliquatenus restringi.

2. Clerici pariter acquirunt dominium plenum — ita ut libere possint de eis disponere — bonorum *beneficialium*, *quatenus haec necessaria sunt ad congruam sustentationem*. Idque, ut diserte statuit can. 1473, ita intelligendum, ut clericus, etsi alia bona non beneficialia habeat, libere uti frui possit fructibus beneficialibus, qui ad eius honestam sustentationem sint necessarii. Ex hisce autem merito deducitur, clericum libere etiam posse disponere de bonis, quae ex beneficialibus, ad congruam sustentationem necessariis, parcius vivendo subtraxerit ideoque *parcimonialia* dicuntur (S. Alf. III, 490; IV, 185).

3. Quoad ea, quae post honestam sustentationem *ex bonis beneficialibus superflua* sunt, haec valent:

a) Clericus tenetur ea impendere pro pauperibus aut causis piis, salvo praescripto can. 239, § 1, n. 19 (can. 1473); v' praescripti can. 239. Cardinales omnes a sua promotione in Consistorio facultate gaudent de redditibus beneficialibus libere disponendi, etiam per testamentum, salvo praescripto can. 1298. Ceterum « notandum quod in hoc, ut materia censeatur gravis, requiritur quantitas multo maior quam in furto » (S. Alf. III, 490 sub IV; S. Thom. 2. 2, q. 185, art. 7). Nomine *pauperum* veniunt « non solum ostiatim mendicantes, sed etiam ii qui aliter nequeunt suum statum conservare; item consanguinei, si vere pauperes sint, ita ut alias non possint proprium statum sustinere... Hos autem consanguineos indigentes potest clericus praeferre aliis pauperibus, etiam gravius egentibus. Ratio, quia... subventio propinquorum egentium pertinet etiam ad proprium statum clerici servandum, cum illorum paupertas in ipsius dedecus redundet » (S. Alf. III, 491, qu. 2°).

b) *Disputatur*, num obligatio sese extendat ad iura stolae, quae dotem beneficii constituent. Affirmandum videtur, quia ex una parte lex ea bonis beneficialibus accenset, ex altera parte quoad obligationem circa ea impositam non vel iam non distinguit.

c) *Disputatur* praeterea, utrum obligatio exposita sit obligatio iustitiae an alterius virtutis. Si est obligatio iustitiae, clericus qui superflua ex beneficialibus v. g. dilapidaverit, tenetur ad restitutionem. Porro sen-

tentia satis probabilis obligationem iustitiae commutativae negat, quia, ut ex can. 729, 20, 1475, 2403 merito deducitur, bénéficiants fructus beneficii facit suos, modo in poenam delicti vel negligentiae eis non privetur (S. Thom. Quodl. 6; q. 7, a. 12, ad 3; 2. 2, q. 185, a. 7; S. Alf. 492; IV, 183).

PUNCTUM IV.

De dominio religiosorum.

Brevi compendio exhibebimus, quae in tractatu de Religiosis uberius exponuntur.

1. Religiosi sollemniter professi: 1. *In individuo* per se domini in- 782
capaces sunt; possunt tamen dependenter a Superioribus uti bonis communitalis. Dixi *per se*, quia religiosi utriusque sexus sollemniter professi in Belgio et in Hollandia facultatem receperunt, ut cum debita dependentia a Superioribus legitimis possint saltem civiliter bona, quae ad ipsos pervenerint, acquirere, retinere, administrare, et de iis in usus pios honestosque disponere.¹ Dixi *saltem civiliter*, quia decreta duplici modo explicantur, aut ita, ut civiliter tantum, aut ita ut etiam naturaliter et coram Deo proprietarii fiant.

Professus a votis simplicibus sollemnem professionem emissurus, debet intra sexaginta dies ante professionem sollemnem — antea nequit valide — salvis peculiaribus induitis a Sancta Sede concessis, omnibus bonis quae actu habet, cui maluerit, sub conditione secuturae professionis renunciare (can. 581, §1) — Secuta professione, ea omnia statim fiant, quae necessaria sunt ut renunciatio etiam iure civili effectum consequatur (can. 581. § 2). Quoad bona post sollemnem professionem ei obventura, vide infra dicenda.

2. Religiosi sollemniter professi possunt *in communi* habere dominium tam immobilium quam mobilium, exceptis Franciscanis strictioris observantiae et Capucinis, qui immobilium dominium habere nequeunt, et mobilium solum usum facti dependentem a Sede Apostolica. quae dominium istorum bonorum habet. Patres Societates Iesu pro domibus professis et Carmelitae Discalceati non gaudent dominio immobilium, bene tamen mobilium. Porro:

a) Si Ordo omnino incapax est possidendi omnia bona, quae post professionem quovis modo obveniunt regulari, acquiruntur Sanctae Sedi in proprietatem (can. 582, 2°).

¹. S. Poenitentiaria 1 Dec. 1820 et S. Congr. pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis 31 Iui. 1848.

b) Si Ordo non omnino incapax est possidendi, dicta bona, quatenus in communi possideri possunt, cedunt Ordini vel provinciae vel domui secundum constitutiones; secus acquiruntur Sedi Apostolicae (can. cit.)

783 II. Religiosi simpliciter professi. 1. Quilibet professus a votis simplicibus, sive perpetuis sive temporariis, nisi aliud in constitutionibus cautum sit, conservat proprietatem bonorum suorum et capacitatem alia bona acquirendi. — Quidquid autem industria sua vel intuitu religionis acquirit, religioni acquirit (can. 581, § 1 et 2).

784 2. Professis a votis simplicibus in Congregatione religiosa non licet per actum inter vivos dominium bonorum suorum, titulo gratioso abdicare (can. 583, § 1).

III. Novitii. 1. Novitius si (in novitiatus decursu) suis beneficiis vel bonis quovis modo renuntiaverit eademve obligaverit, renuntiatio vel obligatio non solum illicita, sed ipso iure irrita est (can. 568).

2. Ante professionem votorum simplicium sive temporariorum sive perpetuorum novitius debet, ad totum tempus quo simplicibus votis adstringetur, bonorum suorum administrationem cedere cui maluerit et, nisi constitutiones aliud ferant, de eorundum usu et usufructu libere disponere. — Ea cessio ac dispositio, si praetermissa fuerit ob defectum bonorum et haec postea supervenerint, aut si facta fuerit et postea alia bona quovis titulo obvenerint, fiat aut iteretur secundum normas § 1 statutas, non obstante simplici professione emissa (can. 569, § 1 et 2).

3. Factam cessionem vel dispositionem professus mutare potest non quidem proprio arbitrio, nisi constitutiones id sinant, sed supremi Moderatoris licentia, aut, si de monialibus agatur, de licentia Ordinarii loci et, si monasterium regularibus obnoxium sit, Superioris regularis, dummodo mutatio, saltem de notabili bonorum parte, non fiat in favorem religionis; per discessum autem a religione eiusmodi cessio ac dispositio habere vim desinit (can. 580, § 3).

4. Novitius in *Congregatione religiosa* ante professionem votorum temporariorum testamentum de bonis praesentibus vel forte obventuris libere condit (can. 569, § 3). Testamentum conditum non licet mutare sine licentia Sanctae Sedis, vel, si res urgeat nec tempus suppetat ad eam recurrenti, sine licentia superioris maioris aut, si nec ille adiri possit, localis (can. 583, 2°).

PUNCTUM V.

De dominio personarum moralium.'

1. Notio personae moralis. Persona moralis est subiectum iuris distinctum a persona physica; dicitur etiam *persana iuridica* (cfr. can. 99).

II. Divisio personarum moralium. Personae morales distinguuntur in personas morales *collegiales* et *non collegiales* (can. 99). Scilicet plures personae physicae possunt constituere unum totum, quod a constituentibus distinguitur, atque ut tale ad finem determinatum ordinatur; et habetur, servatis servandis, persona moralis, quae in Iure Canonico dicitur persona moralis *collegiatis* (can. 99). ' Pariter bona quaedam possunt ad finem determinatum destinari atque stabiliter administrari; et habetur, servatis servandis, persona moralis, quae in Iure Canonico dicitur persona moralis *non collegiatis* (can. 99.) ' Dixi *servatis servandis*; quae ex dicendis sub III magis clarescent.

III. Diversae personae morales. 1. Vi iuris *naturalis* Status civilis est persona *iuridica*. Praeterea ius est civibus intra Statum personas iuridicas constituendi; quod tamen non impedit, quominus status quaedam statuatur, quae tam ipsam personarum iuridicarum constitutionem quam earum normas agendi regant.

2. Vi iuris *divini-positivi* Catholica Ecclesia et Apostolica Sedes moralis personae rationem habent (can. 100, § 1).

3. Vi iuris *ecclesiastici* pariter constitui possunt et de facto constitutae sunt personae iuridicae. Hinc can. 99: In Ecclesia praeter personas physicas, sunt etiam personae morales, publica auctoritate constitutae. Sortiuntur autem rationem personae moralis sive ex ipso iuris praescripto sive ex speciali competentis Superioris ecclesiastici concessione data per formale decretum ad finem religiosum vel caritativum (can. 100, § 1). Ita v. g. hospitalia, orphanotrophia aliaque similia instituta, ad opera religionis vel caritatis sive spiritualis sive temporalis destinata, possunt ab Ordinario loci erigi et per eius decretum persona iuridica in Ecclesia constitui (can. 1489, § 1).

Cetera, quae personas morales intra Ecclesiam respiciunt, conferantur apud Canonistas.

Coroll. Potestas civilis omnesque cives tenentur agnoscere ut personam iuridicam tam ipsam Ecclesiam et Sedem Apostolicam, quam alias personas iuridicas

' Cfr. Cod. Iur. Can. can. 99 sq.; Gillet, La personnalité juridique en droit ecclésiastique. ----- In iure civili dicitur *universitas personarum* vel etiam *corpus morale*. ----- '. In iure civili dicitur *universitas rerum* vel etiam *institutum* seu *fundatio*.

Iure Canonico constitutas. Hinc defectus agnitionis civilis ipsis sine iniustitia opponi nequit, ita ut damnum isto praecise medio personae iuridicae illatum, vel bonum vi istius medii ei denegatum reparari vel compensari debeat.

4. Vi iuris *civilis* variae quoque in variis regnis constitutae sunt personae morales; quae autem huc spectant e diversis legibus eruantur. Id unum tamen noto, Statum vi iuris naturae non posse valide constituere seu agnoscere personas iuridicas, quae primarie finem peccaminosum prosequuntur; siquidem ius ad malum subsistere nequit. Hinc v. g. ius personae collatum consociationi, quae ad Neo-Malthusianismum promovendum destinatur, non valet.

§ III. De modis acquirendi iura stricta.

788 Sunt qui censeant, laborem unicum esse modum legitimum acquirendi iura stricta, ideoque dominium ac redditus seu proventus, qui labore non sint quaesiti, esse impugnanda et abolenda. Haec erronea esse, edicit Pius XI in Encyclica *Quadragesimo anno*,¹ atque ex. dicendis de aliis modis acquirendi iura patebit. Immerito quoque ad dictum errorem confirmandum Apostolus appellatur dicens: « Si quis non vult operari, nec manducet. » ' « Sententiam enim Apostolus fert in eos, qui ab opere abstinent, etsi laborare possunt et debent, monetque, tempore ac viribus sive corporis sive animi sedulo utendum, neque alios gravandos, cum ipsi nobis providere possimus. Laborem autem unicum esse titulum recipiendi victum aut proventus, haudquaquam Apostolus docet. » '

Porro diversi modi acquirendi iura stricta distinguuntur: *primaevi* seu originarii et *derivati* seu translativi. *Primaevi* sunt, quibus aut res (seu ius) quae erat nullius, acquiritur, aut res quae erat alicuius, independenter ab actu prioris domini in alterius dominium transfertur. Prioris generis sunt occupatio, effectio, ad quam reducimus specificationem, et accessio; alterius praescriptio, et quodammodo etiam possessio, denique successio legalis. *Derivati* sunt, quibus res (seu ius), quae erat alicuius dependenter ab actu prioris domini fit alterius; quo spectant testamentum seu successio testamentaria et contractus.* De singulis dicemus, excepto tamen contractu, de quo peculiari capite agemus.*

' . A. A. S. 1931, p. 197. ----- ' . II Thess. III, 10. ----- ' . Encycl. cit. (A. A. S. 1931, p. 197). -----* Plerique tamen auctores modos *primaevos* dicunt, quibus res, quae erat nullius; modos *derivatos*, quibus res, quae erat alicuius acquiritur. ----
*. Ita procedimus, quia contractus, quamvis sit modus acquirendi ius strictum, magis tamen tanquam materia iustitiae commutativae considerari debet.

PUNCTUM I.

De occupatione. '

I. Notio. Occupatio generatim sumpta est apprehensio rei cum animo 789 eam suam faciendi; si addideris: rei *quae est nullius*, habes notionem occupationis, quatenus est modus acquirendi dominii. Dicitur:

1. *Apprehensio rei*; qua intelligitur actus externus, quo quis rem sibi subicit; quod quidem pro diversis rebus diversis modis contingere potest.

2. *Quae est nullius*, i. e. rei, quae aut hactenus non habuit dominum, aut domino suo destituta est, v. g. quia dominus dominium abiecit.

Notes autem, non esse res nullius bona naufragantium e mari excepta vel fluctibus in littora eiecta;¹ neque bona militum occisorum.

II. Vis occupationis. *Occupatio est modus acquirendi dominii*. Ete- 790 nim individuo ius est habendi dominium (privatum), ut n. 762 probatum est. Atqui nisi admittas, occupationem esse modum acquirendi dominii, primitus i. e. cum res erant indivisae, ius illud ab individuo exerceri seu dominium privatum ab individuo comparari non potuit. Exclusa enim occupatione tanquam modo dominii acquirendi, ius illud exerceri debuisset per laborem. Sed plures res usui nostro inservire possunt, quae nullum laborem requirunt, vel illum etiam excludunt, ut animalia, metalla super fundum nullius reperta, plures fructus. Tales autem res a dominio privato excludi, irrationabiliter asseritur. Restat igitur, ut — si nullius sint — per occupationem acquirantur.

Quibus universim notatis, dicemus speciatim de occupatione animalium, de thesauro invento et de rebus amissis.

I. De occupatione animalium.

I. Species animalium. Animalia, prout hic considerantur, distinguun- 791 tur in *mansueta* seu domestica, *mansuefacta* seu cicurata seu efferata et *fera* seu sylvestria. *Mansueta* sunt, quae natura sua homini inserviunt ideoque libertate carere dicuntur, ut equi, canes, gallinae etc. *Mansuefacta* sunt, quae industria talia facta sunt, ut homini inserviant ideoque primitiva libertate privata dicantur, ut columbae in columbario. *Pera* sunt, quae nec natura nec industria homini subduntur, ideoque nisi captiventur, plena libertate frui dicuntur, ut leones, aves, pisces. Porro:

II. Exponitur, quatenus animalia sint vel fiant nullius ideoque 792 occupari possint. 1. *Animalia fera* in primitiva libertate constituta

¹. Codex patriae. ----- s. Bulla *In Cocna Domini*. Leges civiles passim statuunt, bona naufraga in littore inventa, tradenda esse officiali ad hoc constituto. ----- Encycl. *Quadragesimo anno* (A. A. S. p. 194).

vel restituta nullius sunt, idcoque occupari possunt. Dixi *vel restituta*; attamen non statim ac auferuntur vel effugerunt, dicuntur libertatem recuperasse, sed requiritur, ut iam moraliter a domino recuperari nequeant.

2- *Animalia mansueta* dominum habent, et manent in proprietate domini, quantumvis aberrant, modo non perdantur, quo casu applicanda sunt principia circa occupationem rerum perditarum.

3. *Animalia mansuefacta* pariter dominum habent, et manent in proprietate domini, quamdiu primitivam libertatem, qua fiant nullius, non recuperarunt. Hinc:

a) Columbae remanent domini, quamdiu ad columbarium domini redeunt; idemque dicendum videtur, etiamsi ab uno ad aliud columbarium transeant et iam non redeant. Ratio est, quia primitivam libertatem non recuperarunt, idcoque non factae sunt nullius; quod tamen requiritur, ut a domino alius columbarii occupari possint. Videndum tamen, num consuetudo forte permittat, ut columbae alienae aliquibus modis alliciantur atque ab alio columbarii domino ut suae considerari possint.

Doctrina sub a) exposita satis communiter negatur; qua contraria sententia posita, *quaeritur*, quatenus dominus alius columbarii possit efficere, ut columbae ad prius columbarium iam non redeant. Iam vero nequit sine iniustia vi eas impedire, puta ipsas includendo; dominus enim ius habet, ne quis rei suae vim inferat. Potest vero columbarium suum commodius instruere atque columbis suis meliora alimenta praebere, *permittendo* (non tamen intendendo), ut columbae alienae in suum columbarium transeant sicque sui dominii evadant.

b) Examen apum, quod ex alveario evolavit, domini manet, quamdiu hic illud facile prosequi et recuperare potest, quia nondum censetur primitivae libertati restitutum. Si tamen a prosequendo examine abstinet, censetur illud derelinquere.

c) Cervi et phasiani, quos dominus in sylva vel in praedio tenet, nequeunt occupari, quamdiu ibidem mansionem retinent. Intellige tamen locos non adeo vastos, ut potius naturali libertate gaudeant.

793 III. Modus occupandi animalia nullius. Ferae in primitiva libertate constitutae occupantur: 1^o si occiduntur vel ita vulnerantur aut intrlicantur, ut moraliter effugere nequeant (S. Alf. III, 604); 2^o si ab aliquo ita includuntur— v. g. angusto circuitu vel stagno — ut naturali libertate destituta censeantur. Non sufficit, ut fera sit in agro tuo vel includatur septis adeo vastis, ut naturali libertate gaudere dicenda sit, ut cervi in magnis saltibus vel phasiani in magnis praediis.

Qtaer., num dominus, in cuius fundo alius sine ipsius consensu laqueum posuit, possit feram illaqueatam sibi capere vel liberare.

Resp. Per se non potest eam capere, quia est ponentis laqueum; neque eam liberare, quia efficeret, ut res alius fieret nullius. Potest tamen eum, qui sine consensu laqueum posuit, a fundo suo arcere; quod si faciat, fera ponenti laqueum iam usui esse nequit: quo posito, fera a domino fundi pro libitu dimitti vel capi potest.

IV. Ius venandi et piscandi, i. Lex, quae ius venandi et piscandi 794 soli domino fundi designat, spectato sensu obvio, ius strictum concedit, ita ut nemo sine domini venia in fundo alieno venari vel piscari possit. Qui illud ius laedit, tenetur ad restitutionem, non quidem ferae captae vel aequivalentis — siquidem fera erat nullius et vere occupata est, — sed pro spe domini capiendi istas feras vel pisces amissa. Idem dicendum de iure piscandi in fluminibus, quod quis a Gubernio emit. Attamen legitimi venatores et piscatores ultra poenam legalem, si haec iuris laesorem imponitur, aliam restitutionem non censentur exigere.

2. Leges, quae *usum* iuris venandi et piscandi moderantur — puta designando, quo tempore vel quibus instrumentis venatio vel piscatio permittatur — pro mere poenalibus habentur (S. Alf. III, 605, 614; L 145).

Venatores praesertim clancularii ob alias rationes quandoque graviter peccare possunt, puta ob periculum laedendi officiales, cui sese exponunt.

II. De occupatione thesauri.

I. Notio. Thesaurus est quaevis res abdita vel suffossa ab homine vel 795 eventu naturali, quae iam non habet dominum, vel cuius dominus iam nosci nequit. Dicitur:

1. *Quaevis res*, sive pecunia sive alia res; quae secundum Ius Rom. debet esse *pretiosa*. At, spectato iure naturae, quod attendimus, sufficit ut sit *cariosa*, puta cippum, qui nullius valoris venalis est.

2. *Abdita vel suffossa*; si publice iacet in via, est res recens perdita, de qua mox sermo erit. Per se non refert, utrum in re immobili an in mobili abdita sit. Practice videatur, num iuris periti legem civilem respectivam ita interpretentur, ut rem in re mobili abditam a ratione thesauri excludant.

3. *Ab homine aut eventu naturali*, puta inundatione. Excluduntur igitur venae carbonum vel metalli, utpote quae non dicantur *eventu* naturali absconditae.

Inventor thesauri est, qui eum visibilem reddit; non requiritur, ut eum apprehenderit, neque probabilius ut cum viderit. Inventor autem *rei perditae* dicitur, qui prius rem videt et apprehendit.

II. Occupatio thesauri. 1. Spectato *iure naturae*, thesaurus totus est 796 inventoris; nam hic est primus occupans rei, quae est nullius, vel saltem tractari potest ac si esset nullius.

2. Spectato *iure civili*, cuius sit thesaurus, vide in Codice civili; quocirca tamen noto:

a) Leges civiles passim distinguunt inter thesaurum inventum in fundo proprio et in fundo alieno. Iam vere nomine fundi *alieni* etiam venit locus, qui pertinet ad dominium privatum status, provinciae vel municipii; qui vero thesaurum invenit in loco, qui pertinet ad dominium publicum satis probabiliter potest procedere ac si eum in fundo proprio invenisset.

b) *Disputatur*, num lex civilis etiam valeat quoad thesaurum inventum in *fundo Ecclesiae*. Aliqui affirmant, innixi can. 1529, vi cuius contractus civiles etiam in materia ecclesiastica valent; quod, spectato can. 20, etiam ad leges de thesauro, utpote legibus de contractibus similes, extendendum videtur. Alii negant, quia nimia videtur disparitas; hinc ius naturale applicandum esse censent. Cum vero in utroque casu de dispositione circa bona materialia agatur, atque ratio canonis 1529 etiam pro legibus de thesauro valeat, disparitas materialis potius quam formalis videtur.

c) Lex civilis utpote iuste determinans iura obligat ex iustitia commutativa (n. 764). Attamen quatenus thesaurum, de industria et sine consensu domini quaesitum, *totum* domino fundi attribuit, pro mere poenali habetur, ideoque non obligat ante sententiam iudicis.

Coroll. Qui vulgari pretio emit agrum, in quo scit latere thesaurum, non peccat, quia pretium iustum non determinatur secundum privatam scientiam, sed secundum communem aestimationem. Si postea thesaurum detigit, potest eum totum sibi retinere; id vero non valet de eo, qui agrum emit, postquam thesaurum detexerit et forte iterum infoderit.

III. De occupatione rerum amissarum.

797 Res *amissae* seu perditae sunt res, quas quis involuntarie amisit seu perdidit; praesumuntur contra ac thesaurus habere dominum, at passim ignotum. Distinguuntur a rebus *vacantibus*, quae relictae sunt a domino defuncto sine herede et sine testamento; item a rebus *derelictis* i. c. a rebus, quarum dominium quis voluntarie abiecit.

Res *vacantes*, spectato iure naturae, sunt primi occupantis; spectato iure civili, passim fisco obveniunt. Res *derelictae*, ut patet, sunt primi occupantis. Quoad res *amissas* autem haec accipe:

798 I. Inventor rei amissae tenetur ex caritate eam apprehendere, si spes est dominum reperiendi, illudque negotium (reperiendi domini) facile assumi potest.

II. Inventor, qui rem secum tulit, tenetur rei curam habere, atque diligentiam rei gravitati proportionatam adhibere, ut dominus reperiat; ad ea autem tenetur ex *iustitia*, si secus dominus ex rei apprehen-

sione in peiorem conditionem coniciatur; si hoc non obtingit, tenetur secundum alios ex *caritate*, secundum alios ex *iustitia*, sive (ut aliqui dicunt) ratione contractus (taciti), qui dicitur negotiorum gestio; sive ratione ipsius possessionis, quae competit domino, idooque videtur secum ferre obligationem iustitiae saltem domini inquirendi, eo fine, ut in possessionem mittatur. Domino reperto, tenetur rem, quatenus in se vel in aequivalenti exstat, restituere, deductis si libeat, expensis factis ad rem servandam et dominum inveniendum. Debita diligentia reperiendi dominum hodie censetur adhibita, si nuntium fit in publicis ephemeridibus, eoque frequentius, quo gravior est res perdita. Ceterum :

1. *Spectato solo iure naturae*, haec valent:

a) Si post diligentiam adhibitam omnis spes domini inveniendi evanuerit, inventor pro libitu de re disponere potest. Dixi :

a) *Potest de re disponere*; siquidem res ad usum destinata est; ideoque, si censeatur iam domino inservire non posse, alii inserviat.

β) *Potest pro libitu de re disponere*. Sunt qui censeant, rem pauperibus vel in usum pium erogandam esse, quia praesumitur voluntas domini, ut, si res corpori iam prodesse nequeat, animae prosit (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 62, a. 5, ad 3). Acerum illud satis probabiliter negatur; tum quia res in posita hypothesis saltem probabiliter fit nullius, ideoque ab inventore occupari potest; si autem facta est nullius, non est, cur domini praesumpta voluntas curetur; tum quia — utut res non dicatur nullius — sine fundamento talis domini voluntas praesumitur. Dixi, rem in posita hypothesis probabiliter fieri *nullius*; cum enim dominium sit propter usum, illud videtur cessare, si omnis spes, fore ut dominus re sua uti possit, evanuerit (S. Alf. III, 603).

Quid, si dominus postea comparcat?

Resp. i. Si res iam neque in se neque in aequivalenti exstat, nulla est obligatio, quia damnum inculpabiliter illatum est. Idem dicendum, si res legitime praescripta est (S. Alf. III, 590).

Resp. 2. Si res in se vel in aequivalenti exstat, videtur esse obligatio restitutionis, quia in dubio conditio eius, qui certo dominus fuit, videtur melior esse.

2. *Spectato iure civili* — quod in casu normam ex iustitia observandam praebet — quae valeant, eruas ex lege.

Coroll. Qui culpabiliter neglexit debitam inquisitionem, nunc vero dominum iam nequit reperire, peccavit quidem, sed satis probabiliter potest rem retinere, quia censetur esse nullius vel saltem tanquam res nullius potest tractari. Si tamen dominus postea reperiatur, tenetur rem quatenus in se vel in aequivalenti exstat, restituere; tenetur praeterea omnia damna ex sua agendi ratione secuta et satis praevisa resarcire, saltem si dominus ex rei apprehensione in peiorem conditionem coniectus fuerit.

PUNCTUM II.

De effectione et specificatione.

799 I. Notio effectionis. Effectio est productio fructuum, et respicit tam fructus ingenii, quam alios, quos res aliqua producit sive sua natura, sive hominis labore et industria. De effectione, quatenus complectitur fructus ingenii, n. 766 dictum est. Restat, ut de ea dicamus, quatenus alios rerum fructus respiciat.

II. Distinctio fructuum. Fructus distinguuntur:

800 i. A *Theologis* in i^o *naturales*, qui ex ipsa re sine notabili hominis labore proveniunt, ut foetus animalium, fructus arborum; 2^o *industriales*, qui proprie producuntur per laborem hominis, utut re ceu medio utentis, ut opera artis, lucrum ex mercatura et negotiatione; 3^o *mixtos*, qui ex ipsa re, mediante notabili hominis labore, proveniunt, ut fruges, vinum, caseus; 4^o *civiles*, qui occasione rei, mediante contractu alicui proveniunt, ut pretia locationis, census, auctarium pecuniae mutuo datae.

2. A *luristis* fructus distinguuntur conformiter Codici civili respective; quem conferas.

801 III. Cui competunt fructus? 1. Fructus *naturales*, item *mixti* sensu theologorum sumpti, per se competunt domino rei fructiferae, compensatis tamen impensis ab alio factis ad fructus producendos. Dixi *per se*, ob dicenda de possessore bonae fidei, qui non est dominus rei.

2. Fructus *industriales*, accepti sensu Theologorum, competunt ei, qui eos produxit, etiamsi in eis producendis re aliena usus sit, sub onere tamen compensandi damna, quae utendo re aliena voluntarie causavit.

3. Fructus *civiles* — pariter ac naturales — competunt domino rei, qua mediante obtenti sunt, si usus rei de se aptus est ad fructus producendos, ut pretia locationis; competunt — pariter ac industriales — ei qui eos produxit, si agitur de feneribus pecuniarum.

802 IV. Ad effectionem reduci potest *specificatio*, quae habetur, quando quis ex materia aliena obiectum novum conficit, puta ex lapide statuam. Porro specificatio est modus acquirendi dominium,* quia neque virtus activa, a qua nova species principaliter provenit, neque ipsa nova species a possessore rei nondum mutatae possidebatur; attamen huius rei possessor indemnus sit vel reddatur.

Quatenus praedicta a lege civili temperentur, vide in iure patriae.

*. Encycl. *Quadragésimo anno* (A. A. S. p. 194).

PUNCTUM III.

De accessione.

I. Notio. Accessio est ius, quo acquirimus quidquid cum re nostra **803** unitur.

II. Modi accessionis. Accessio contingere potest per alluvionem, per **804** plantationem, seminationem et aedificationem, per commixtionem et confusionem. Quasdam notiones tradere iuvat.

1. *Alluvio* habetur, quando ab alluente fluvio aliquid terrae fundo alicuius accedit.

2. *Commixtio* habetur, quando res solidae, *confusio* quando res liquidae, ad diversos dominos pertinentes commiscentur.

Quid iuris in singulis casibus dominis obtingat, deducas ex legibus civilibus.

PUNCTUM IV.

De praescriptione.

I. De praescriptione generatim.

I. Notio. Praescriptio est modus aliquid acquirendi vel se aliqua **805** obligatione liberandi per definitum temporis lapsum et sub conditionibus a lege statutis.

II. Divisio. Ex definitione patet, praescriptionem esse duplicem, scilicet *acquisitivam*, qua quis acquirit aliquid; et *Ubcrativam*, qua quis ab obligatione liberatur. Prior etiam *usucapio* dicitur. **806**

III. Potestas status civilis statuendi praescriptionem. Potestas civi-307 lis vi alti domini potest ob gravissimas rationes, a. v. necessitate vel magna utilitate communi id suadente, iura transferre atque obligationes auferre (n. 764). Atqui gravissimae rationes suadent, ut per certum temporis lapsum, servatis quibusdam conditionibus, a. v. per praescriptionem iura transferantur et obligationes auferantur. Rationes sunt: ne possessores sempiterno metu teneantur res suas amittendi; ne lites semper moveri possint; ne debitores apochas seu testimonia solutionis factae semper servare cogantur; ne debita nimis accrescant sicque debitoribus paupertatem creent (S. Alf. III, 517). Atque hoc iuris exercitium eo iustius est, quod iura privatorum non diminuit. Etenim ante omnem eventum praescriptio non magis uni quam alteri favet, cum quisque habeat et timorem perdendi et spem acquirendi. Est veluti contractus aleatorius, quem cives inter se inire possunt, quemque Status nomine omnium imponit. Ceterum etiam Ius Canonicum praescriptiones a lege

civili statutas generatim, saltem implicite, approbat eo ipso quod can. 1508 « praescriptionem, tanquam acquirendi et se liberandi modum, prout est in legislatione civili respectivae nationis,... pro bonis ecclesiasticis recepit, » salvo praescripto canonum postea exponendorum.

Coroil. I. Quatenus gravissimae rationes praescriptionem Statui suadent, haec, iure naturae sollicitante, ab Auctoritate civili introducta dicitur.

Coroll. II. Cum praescriptio ultimo a iure positivo vim hauriat, patet, ad valorem praescriptionis requiri, ut vestita sit conditionibus a praedicto iure requisitis.

II. De praescriptione acquisitiva.

808 Ad praescriptionem acquisitivam requiruntur: res praescriptibilis, possessio a lege praescripta, titulus iustus, bona fides et tempus a lege statutum (S. Alf. III, 504).

I. Res praescriptibilis. Praescriptibiles sunt omnes res, quae obiectum dominii privati esse possunt, nisi lege positiva, ecclesiastica vel civili excludantur.

1. *Quae obiectum dominii privati esse possunt:* hinc praescribi nequeunt, quae pertinent ad dominium publicum, i. e. quae ad usum communitatis destinantur, ut viae, flumen;* secus dicendum de eis quae pertinent ad dominium privatum status, provinciae, municipii.

2. *Nisi lege positiva excludantur.* Quacnam excludantur lege civili, in Codice civili respective roperies; quacnam lege ecclesiastica, n. 811 exponitur.

II. Possessio animo domini habita, continua atque aliis conditionibus a lege forte statutis induta. Dicitur:

1. *Possessio:* i. e. physica vel moralis rei detentio.

2. *Animo domini habita,* i. e. habita nomine proprio. Qui rem nomine alieno possident, nequeunt eam praescriptione acquirere; huc spectant v. g. locatarius, depositarius, usufructuarius, et alii, qui rem titulo precario, ut dicitur, possident.

3. *Continua,* i. e. non interrupta, puta per litem, quae circa rem movetur.

4. *Atque aliis conditionibus* etc.; quae conditiones c lege deducantur.

III. Titulus iustus. Dicitur:

i. *Titulus.* Titulus autem generatim est ratio, in qua possessio fundatur. Titulus universaliter sumptus distinguitur in translativum et non-translativum dominii. Titulus translativus dominii denuo dividitur in verum, coloratum, putativum et legaliter praesumptum. *Verus* est, qui et existit et validus est; *coloratus*, qui existit, atque invalidus est, sive quia transferens rem dominio eius caret, sive quia actus translativus nullus est ob defectum in forma; *putativus*, qui existimatur existere sed non

*. In ca Status potius dominium jurisdictionis quam proprietatis habet.

existit; *legaliter praesumptus*, qui a lege praesumitur existere, sive re vera existit sive non existit. Titulus *verus*, ut patet, nunquam requiritur, quia de se transfert dominium. Titulus non-translativus dominii dicitur *vitiosus*, qui nunquam sufficit.

2. *Iustus*, i. e. titulus, qui a lege agnoscitur, utique merito.

IV. Bona fides, i. Bona fides tam theologice quam iuridice accipi potest. Quid sit bona fides theologica, expositum est n. 776. Bona fides iuridica ea est, quae a iure civili requiritur, sive in bonam fidem theologicam incidit, sive non incidit in eam.

2. Bona fides *theologica* in foro conscientiae semper requiritur, eaque habita per totum tempus ad praescriptionem statutum. « Oportet, ita Cone. Lateran. IV, ut qui praescribit in nulla temporis parte habeat conscientiam rei alienae »¹ Ceterum patet ex eo, quod ubi primum bona fides ante finitum tempus cessat, exurgit obligatio restituendi. Non obstat tamen ex eodem Concilio (l. c.) fides venialiter mala (S. Alf. III, 511).

Coroll. I. Qui unam partem mala, alteram bona fide possidet, hanc alteram potest praescribere.

Coroll. II. Qui primum bona, postea mala, deinde iterum bona fide possidet, hac ultima possessione praescribere debet.

Coroll. III. Qui bona fide succedit antecessori malae fidei, potest rem praescriptione acquirere vel non acquirere, prout non repugnat vel repugnat lex civilis.

Coroll. III/. Qui post possessionem bona fide inceptam incipit dubitare, num res sit sua, ct, veritate inquisita, dubitare pergit, potest sine culpa ideoque bona fide possessionem continuare ct, tempore impleto, praescribere Qui vero ante possessionem inceptam dubitat, num res sit sua an alterius personae determinatae, tenetur eam dividere, ideoque nequit praescriptionem totius, bene vero partis inchoare (S. Alf. III, 504, 625). Excipe satis probabiliter, si cum dubio succedit antecessori bonae fidei, quippe qui videatur totum suum ius in successorem transferre (S. Alf. I, 37 in fine). Si quis autem dubitat de bona fide antecessoris, bonam fidem praesumat, nisi indicia malae fidei talia sint, ut contrariam praesumptionem creare debeant.

Coroll. V. Si quis tutelae subicitur, ideoque civiliter incapax est, videtur requiri, at etiam sufficere bona fides tutoris. *Videtur requiri*, quia tutor coram lege, quae praescriptionem statuit, personam tutelae subiecti agit. *Satu probabiliter sufficit*, quia lex, quae utique solum tutorem respicit, honesta videtur.

Pariter et ob easdem rationes, si de persona morali agitur, videtur requiri et sufficere bona fides eorum, qui etiam coram lege res personae moralis agere possunt.

Attamen in priori casu minor, in altero suffragantes, qui censet² rem esse

¹. Cap. 41.

alterius, tenentur, quatenus fieri possit, bonam fidem eorum, qui ipsorum personas repraesentant, auferre.

Coroll. VI. Fur, qui furti oblitus, per tempus requisitum rem alienam bona fide possedit, nequit eam praescribere; siquidem lex, quae aliquem privat dominio rei in favorem eius, qui dictam rem furto abstulit, inhonesta videtur (cfr. S. Alf. III, SIS).

V. Tempus statutum. Quantum tempus pro diversis rebus requiratur, eruas a lege respectiva. Notes tamen :

1. Possessor temporis, per quod ipsemet rem possedit, addere potest tempus, per quod antecessor vel antecessores eam modo ad praescribendum utili possederunt.

2. Si praescriptio *suspensa* est, tempus quod suspensionem praecessit, computatur cum tempore suspensionem subsequente; si vero *interrupta* est, praescriptio de novo inchoari debet. Quando autem praescriptio suspendatur, quando interrumpatur, statuit lex. Id unum notes, vi iuris naturae praescriptionem interrumpi per malam fidem.

III. De praescriptione liberativa.

809 I. Praescriptio liberativa duplici ratione constitui potest, nimirum ita ut ipsum debitum vere exstinguat vel ita, ut solum actionem iudicalem contra debitorem excludat. Qua ratione pro diversis debitis constituta sit, eruas e iure et iurisperitis patriae.

810 II. Ad praescriptionem liberativam requiruntur: res apta, bona fides theologica et tempus a lege statutum. Dicitur :

1. *Res apta*; fere ut dictum est de praescriptione acquisitiva (n. 808).

2. *Bona fides theologica*] quocirca advertas:

a) Bona fides theologica habetur: i° quando cogitatio de debito existenti ne menti incidit quidem; 2° quando quis iudicat, aut debitum non esse contractum aut illud fuisse solutum; 3° quando sine culpa gravi dubitat, num debitum contractum sit. Si vero certus est de debito contracto, et dubitat de solutione, tenetur solvere, secundum sententiam S. Alfonsi, quam suo loco amplectemur.

b) Bona fides theologica semper requiritur, duplici casu excepto, scilicet: i° quando agitur de debito, quod quis solvere non tenetur, nisi exigatur, ut debitum *poenale* (S. Alf. III, 513); 2° quando agitur de exstinguenda servitute passiva, v. g. servitute viae, et alter ac praescribens ponit actum, qui usum servitutis impedit.

3. *Tempus a lege statutum*; quocirca confer, legem civilem respectivam. Notes quoque, hic etiam valere, quae de suspensione et interruptione praescriptionis acquisitivae diximus (n. 808).

SCHOLION.

Dc praescriptione pro bonis ecclesiasticis.

I. Ecclesia agnoscit praescriptionem tanquam modum acquirendi bona ecclesiastica et se liberandi a debito exorto sive ex dispositione auctoritatis ecclesiasticae sive ex contractu de bono ecclesiastico inito (can. 1508). Attamen:

1. Praescriptioni obnoxia non sunt : i° quae sunt iuris divini sive naturalis sive positivi; 2° quae obtineri possunt ex solo privilegio apostolico; 3° iura spiritualia, quorum laici non sunt capaces, si agatur de praescriptione in commodum laicorum; 4° fines certi et indubii provinciarum ecclesiasticarum, dioecesium, paroeciarum, vicariatuum apostolicorum, praefecturarum apostolicarum, abbatiarum vel praelaturarum *nullius*; 5° eleemosynae et onera Missarum; 6° beneficium ecclesiasticum sine titulo; 7° ius visitationis et obedientiae, ita ut subditi a nullo Praelato visitari possint et nulli Praelato iam subsint; 8° solutio cathedratici (can. 1509).

2. Res sacrae, quae sunt in dominio personae moralis ecclesiasticae, neque a persona privata neque a persona morali non ecclesiastica praescribi possunt, sed tantum a persona morali ecclesiastica. Res vero sacrae, quae sunt in dominio sive privatorum sive personae moralis non ecclesiasticae, etiam a personis privatis et a personis moralibus non ecclesiasticis acquiri possunt, quae tamen eas adhibere nequeunt ad profanos usus; si vero consecrationem vel benedictionem amiserint, libere acquiri possunt etiam ad usus profanos, non tamen sordidos (can. 1510).

II. Ad praescriptionem acquisitivam requiruntur: possessio, tempus statutum et bona fides; ad liberativam: tempus statutum et bona fides.

1. *Possessio* — quod notare sufficit — est detentio vel fruitio rei, quam quis per se vel per alium in sua potestate habet ac si propria esset (n. 775).

2. *Tenipus statutum*, a) Res immobiles, mobiles pretiosae, iura et actiones sive personales sive reales, quae pertinent ad Sedem Apostolicam, spatio centum annorum praescribuntur; quae ad aliam personam moralem ecclesiasticam, spatio triginti annorum (can. 1511).¹ Si clericus qui beneficium possidet, probaverit se in eiusdem beneficii possessione pacifice per integrum triennium fuisse bona fide, etsi forte cum titulo invalido, dummodo absit simonia, beneficium ex legitima praescriptione obtinet (can. 1446).

b) Aliae res praescribuntur tempore a legislatore civili pro eiusmodi re determinato (can. 1508).

¹. Dc possessione incoepta, sed edito Codice nondum completa, cfr. Ius Pontificium, 1924, p. 23.

Nota. i. De praescriptione *actiottuin* confer, can. 1702-1705, 2240.

Nota. 2. *Interruptio* et *suspensio* praescriptionis locum habent ad normam iuris civilis (n. 808).

3. *Bona fides*. Nulla valet praescriptio, nisi bona fide nitatur, non solum initio possessionis, sed toto possessionis tempore ad praescriptionem requisito (can. 1512).

PUNCTUM V.

De successione hereditaria.

Dicemus *primum* de successione hereditaria generatim; *deinde* de successione testamentaria, *tum* de successione legali.

I. De successione hereditaria generatim.

812 I. Notio. Successio hereditaria est modus acquirendi iura stricta alicuius defuncti, per modum successionis in ea.

813 II. Divisio. Successio hereditaria distinguitur duplex, testamentaria et legalis. *Testamentaria* est, cum quis ab ipso defuncto, mediante scilicet testamento, heres constituitur. *Legalis* seu ab intestato habetur, quando quis, testamento non condito, vel irrito, vel irritato, a lege ad hereditatem vocatur.

Nota. Heres dici potest quicumque in aliquod bonum defuncti succedit; sed, spectatis legibus, heres vocatur qui sive ex testamento sive ex lege aut integram haereditatem aut quotam aliquam hereditatis partem, v. g. dimidiam, tertiam acquirit. Heres dicitur defuncto succedere titulo *universali*. *Legatarius* vocatur, qui ex testamento aliquam vel aliquas res peculiares vel omnes res certae cuiusdam speciei recipit, v. g. summam pecuniae, domum, omnia mobilia, omnia immobilia, usumfructum omnium bonorum etc.

Heredes distinguuntur *legales* et *testamentarii*, prout vi legis vel vi testamenti bona recipiunt; *necessarii* et *voluntarii*, prout a testatore a testamento nequeunt vel possunt excludi.

814 III. Origo successionis hereditariae; quocirca duo statuimus, quorum unum respicit filios, alterum magis universale est.

i. *Successio filiorum in bona parentum defunctorum est de iure naturae*. Ratio est, quia dominium privatum non solum ob bonum individui verum etiam atque non minus ob bonum familiae institutum est, a. v. institutum est, ut homo sibi suaeque familiae consulat (n. 762). Atqui finis iste non plane obtinetur, si filii non succederent in bona parentum defunctorum.

S. *Thomas* ita: «Dicendum, quod matrimonium ex intentione naturae ordinatur ad educationem prolis, non solum per aliquod tempus, sed per totam vitam prolis.

unde de lege naturae est, quod parentes filiis thesaurizent, et filii parentum heredes sint » (4 Dist 33. q. 2).¹

Coroll. I. Testamento non condito, filii vi iuris naturae sunt heredes parentum, a. v. filii vi iuris naturae succedunt ab intestato.

Coroll. II. Parentes per se nequeunt filios exheredare; attamen non tenentur omnia bona ipsis relinquere : id enim bonum familiae per se non exigit

2. *Successio testamentaria est modus acquirendi dominii*, a. v. dominus bonorum potest eorum dominium per testamentum in alium transferre. Patet *primum* ex hisce S. Scripturae, quae manifeste facultatem testandi supponunt: «Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. »¹ *Deinde* deducitur ex notione dominii, quod importat facultatem de re disponendi, quamdiu aliquis dominus eius est. Atqui testator de re sua disponit, dum adhuc dominio gaudet, nimirum in exitu vitae. Neque opponatur, deesse unionem voluntatum, testantis scilicet et acceptantis, quia testator tempore acceptationis iam emortuus est; siquidem voluntas testatoris in ipsa dispositione facta *iuridice* persistit, aequae ac voluntas legislatoris in legislatione peracta persistit, etiamsi mortuus vel potestate destitutus fuerit.^{*}

3. Quamvis et successio filiorum in bona parentum, et facultas de rebus suis per testamentum disponendi de iure naturae sint, ea tamen ob bonum commune legibus positivis magis determinari, certis limitibus circumscribi certisque normis subici possunt, idque ita quidem, ut, normis non servatis, dispositio facta invalida sit (n. 764).

IV. Subiectum successionis hereditariae. Heredes esse possunt omnes homines, qui a lege non excluduntur, etiam infantes et perpetuo amentes (n. 757). Quinam excludantur, vide in codice patriae.

V. Usus successionis hereditariae. Unusquisque potest aut acceptare⁸¹⁶ aut repudiare hereditatem ; si plures sunt heredes, unus eam acceptare, alter repudiare valet. Acceptari autem potest aut *simpliciter* aut *sub beneficio inventarii*, ut dicitur.^{VII},

¹ Leo XIII in Encycl. *Rerum novarum* 15 Maii 1891 ita dicit: «Sanctissima naturae lex est, ut victu omnique cultu paterfamilias tueatur, quos ipse procrearit, idemque illuc a natura ipsa deducitur, ut velit liberis suis, quippe qui paternam referant et quodam modo producant personam, anquirere et parare, unde se honeste possint in anticipiti vitae cursu a misera fortuna defendere. >-----: Hebr VII, 15. 16. ----- '. Pius XI in Encyclica *Quadragesimo anno* (15 Maii, 1931) ita dicit: «Semper... ipsum ius naturale... hereditate transmittendi bona intactum inviolatumque maneat oportet, quippe quod respublica auferre nequeat >.

817 VI. Effectus hereditatis acceptatae, i. Effectus acceptationis *simplicis* est, ut heres ex una parte acquirat omnia iura defuncti, ex altera autem eius debita solvere teneatur, quatenus vires hereditatis illud permittant. Si plures heredes sunt, quisque pro rata parte tenetur ad debita solvenda, non tamen ultra partem quam acceperit. Uno deficiente, alter debet supplere, quatenus pars ab ipso recepta illud permittat. Ita, abstractione facta a lege civili, quae praedicta temperare consuevit (S. Alf. III, 790). Hinc:

✱

Quaer. i, num valeat in conscientia dispositio legis (si existat), qua singuli heredes tenentur tantum pro rata parte ad solvenda debita et legata, ita ut, uno deficiente, alter non teneatur supplere.

Resp. Affirmative; siquidem lex utpote quae onera inter heredes iuste dividat, omnino iusta est. Ceterum leges ita statuentes passim creditoribus, qui ex ista legis dispositione damnum patiuntur, alia inedia sibi consulendi relinquunt, puta exigendo solutionem debiti ante divisionem hereditatis, etc. quocirca conferas codicem civilem (S. Alf. III, 790).

I

Quaer. 2, num valeat in conscientia dispositio legis (si existat), qua heres, qui hereditatem simpliciter acceptaverit, teneatur solvere ultra vires hereditatis.

Resp. Affirmandum videtur, quia lex videtur niti periculo, ne heredes fraudulenter bona occultent; eiusmodi autem lex obligat, etiamsi in casu particulari absit periculum (n. 152). Plures quidem contrarium docent censentque, legem niti praesumptione *facti* sive fraudis commissae, sive intentionis heredis rata habendi omnia debita a defuncto contracta omniaque legata ab eo imposita. Sed legislator non censendus est praesumere id, quod immerito praesumitur. Sunt etiam, qui dispositionem legis halcant pro poena ob neglectum beneficium inventarii; quo admissio, obligatio non habetur nisi post sententiam iudicis. At de poena sermo esse nequit, cum lex heredi plenam libertatem relinquat hereditatem sine beneficio inventarii acceptandi.

2. Effectus acceptationis *sub beneficio inventarii* est, ut heres non teneatur ultra vires hereditatis solvere debita, legata et onera hereditati incumbant. Alii etiam effectus a lege civili passim statuuntur.

3. Effectus cuiuscumque acceptationis, spectata lege civili, solet esse *collatio*, ut dicitur, i. e. obligatio, qua heredes tenentur in gratiam coheredum referre in hereditatem dividendam donationes inter vivos, quas a defuncto receperunt; de qua obligatione confer ius patriae eiusque probatam interpretationem.

II. De successione testamentaria.

818 1. Notio testamenti. Testamentum est actus, quo quis disponit de bonis suis pro tempore mortem secuturo. Actus testamenti durante vita revocari potest, morte autem firmatur.

II. Divisio testamenti, 'restamentum dividiu. in *sollemne* et *non* 819 *sollemne* seu informe, prout sollemnitates a lege requisitae seu forma praescripta servata vel nullatenus aut partim tantum servata est.

III. Facultas testandi, i. Spectato iure natur;.e, testari possunt, qui- 820 cumque usu rationis gaudent. Qui habitualiter vel quandoque usu rationis carent, tempore lucidi intervalli, si detur, possunt testari, Attamen ad valorem testamenti semper requiritur consensus liber (S. Alf. III, 921, 942).

2. Quinam testari possint, spectato iure civili, vide in iure patrio.

IV. Facultas ex testamento acquirendi. Spectato iure naturae, om- 821 nes homines ex testamento possunt acquirere (n. 757); quinam iure civili excludantur, iterum discas e iure patriae.

V. Forma testamenti statuitur iure civili; quod conferas. 822

Num et quatenus in conscientia valeat testamentum informe, exponitur, ubi dicetur de contractu informi, vel ob aliam rationem a lege irritato.

VI. Dispositiones testamentariae a lege prohibitae, interpretatio, executio et revocatio testamenti conferantur in iure patrio. Quoad dispositiones prohibitas, duo passim cavenda sunt: i" ne testamentum contineat substitutionem fidei commissariam, ut dicitur; 20 ne laedatur portio legitima. Iam vero:

1. *Substitutio* generatim sumpta est clausula, qua quis ad hereditatem vel legatum post alterum vocatur. Distinguitur duplex, vulgaris et fidei commissoria; *vulgaris* est, qua quis ad hereditatem vel legatum vocatur pro casu, quo alter nequit vel renuit ea acceptare;| *fidei commissoria* est, quando heredi vel legatario imponitur onus hereditatem vel legatum servandi eaque postea sive integra sive ex parte alteri tradendi. Iam vero substitutio fidei commissoria passim lege civili irritatur

2. *Portio legitima* est ea bonorum pars, quae heredibus necessariis relinqui debet, ita ut neque per donationem inter vivos neque per testamentum de ea disponi possit. Quinam sint heredes necessarii, et quanta sit portio legitima, xide in iure patriae; quoad eius obligationem conferas probatam interpretationem.

SCHOLION.

De legatis.

I. Notio. Legatum est clausula, qua testator peculiarem quandam 823 rem alicui legat. Ipsa quoque res ita legata dicitur legatum.

II. Iura legatarii. Num legatarius ex testamento acquirat ius *in re*, 824

| Put;'.: Constituo heredem *Petrum*; si Petrus renuat, Paulus heres sit

an *ius ir, rem*, pendet a lege. Ceterum quoad iura et onera legatarii conferatur ius patriae. Adhaec observes :

1. Legatum relictum puellis determinatis, ut nubant, etiam ipsis dari potest, ut religiosae fieri possint, nisi aliter constet de inente testatoris (S. Alf. III, 930). Ita S. C. Ep. et Rcg.¹ Ratio petitur ex eo quod testator praesumitur implicite consensisse. Secus passim dicendum de legato relicto puellis indeterminatis, ut nubant; « tales enim testatores saepe et pie providere sic intendunt *solis puellis nubere volentibus*, ne exponantur periculo prostitutionis » (S. Alf. l. c.).

2. Legatum *Monialibus* indeterminatis relictum, etiam dari potest mulieribus religiosis, quae vota simplicia profitentur, modo earum instituta a S. Sede approbata sint, vota *perpetua* emittant, nec testator expresse statuerit, legatum solis vota solemniter professis obvenire. Ita Pius IX decreto S. C. Ep. et Reg.¹

3. Legatum relictum *orphanis* satis probaliter dari potest eis, qui habent parentes, a quibus alii nequeunt. Ratio est, quia satis probabile est, testatorem (implicite) consensisse (S. Alf. III, 930, dub. II).

III. De successione legali seu ab intestato.

825 I. Domino bonorum sine testamento legitimo defuncto, de facto heredes esse possunt, quos ius civile assignat.

II. Quinam veniant *primo loco*, quinam *secundo* etc. pariter discas e iure patriae; item quo modo et quo ordine consanguinei ad hereditatem vocentur; item quid iuris casu quo cum vel sine heredibus legitimis adsint illegitimi; item quomodo illegitimis succedatur; item quaenam pars singulis obtingat. Ceterum advertas :

1. Quoad *modum*, quo consanguinei ad hereditatem vocentur, notes eos vocari posse per *capita*, per *stirpes*, per *lineas*.

a) Per *capita* succeditur, quando plures heredes aequali gradu a defuncto distantes hereditatem aequaliter inter se dividunt.

b) Per *stirpes* succeditur, quando unus vel alter ex heredibus mortuus est, et descendentes eius per repraesentationem ad hereditatem vocantur; dicitur per repraesentationem, quia repraesentant heredem defunctum.

c) Per *lineas* succeditur, quando hereditas in duas partes dividitur, quarum una paternis, altera maternis consanguineis obtingit.

2. Quoad legitimatam et illegitimatam advertas:

a) Filius, spectato iure ecclesiastico, legitimus, spectato autem iure civili, illegitimus, nequit sibi vindicare iura legitimorum, nisi quatenus ipsum ius naturae ea ipsi tribuat. Ratio est, quia legislator, utut reprehendendus, tamen de facto legitimationem canonicam pro suo foro non admittit, ideoque de facto filio canonice tantum legitimo iura civiliter legitimorum non concedit.

Obi. Filius canonice legitimus ius habet, ut etiam in foro civili pro legitimo habeatur, itaque iura legitimorum participet

¹. 25 Febr. 1842.-----'. 12 Nov. 1847; cfr. Aertnys-Damen I, n. 702.

Resp. Filius ius strictum habet, *nego*., ius latum, ita ut Status iustitiam distribuat laedat; *transeat*.

b) Filius, spectato iure ecclesiastico, illegitimus, spectato autem iure civili, legitimus, nequit uti iuribus sibi a lege civili concessis, nisi quatenus ipsum ius naturae ea ipsi concedat. Ratio est, quia dispositio Iuris civilis, quippe quod debeat sequi Ius Canonicum, inhonesta ideoque vi destituta est.

Disputatur, utrum necne iniuste agant parentes, qui falso agnoscant et legitime prolem illegitimam, quae scilicet alterutrius tantum proles est, itaque efficiant, ut legitima portio legitimorum minuatur. Iam vero ita distinguendum videtur:

1. Si parentes, spectata lege civili, laedendo legitimam non agunt iniuste respectu legitimorum, neque agunt iniuste respectu eorundem, falso agnoscendo prolem. Etenim in posita hypothesi ius habent efficiendi, ut bona illegitimo obveniant; quo posito, agnitio — esto sit mendacium — non evadit iniusta respectu legitimorum, ita ut non impediunt eos medio iniusto a bono consequendo.

2. Si parentes, spectata lege civili, laedendo legitimam agunt iniuste respectu legitimorum, etiam agunt iniuste respectu eorundem, falso agnoscendo prolem. Etenim, ista hypothesi admissa, agnitio evadit medium iniustum, quo legitimos a bono consequendo impediunt.

SCHOLION I.

De testamento (et legato) ad causas pias.

Nomine *causae piae* veniunt: 1° Omnis res, quae natura sua ad finem 826 supernaturalem ordinatur, ut Missae, processiones. Ad haec reducuntur ex sensu Ecclesiae pauperes, personae miserabiles cumulatim saltem; 2° omne institutum ab Auctoritate ecclesiastica erectum ad finem religiosum vel caritativum, ut ecclesiae, monasteria, hospitalia episcopalia etc.; non vero ea instituta caritativa, quae ab Auctoritate ecclesiastica non sunt approbata, ut hospitalia civilia. Sunt tamen, qui dispositiones in favorem eiusmodi institutorum vel etiam alias ad publicam utilitatem factas dispositionibus ad causam piam accenseant, modo intuitu finis supernaturalis fiant. Idem dixerint de dispositione in favorem alicuius pauperis.

I. Regimen testamenti ad causam piam. Testamentum (item clausula et legatum) ad causam piam soli potestati ecclesiasticae subest. Hinc per se — i. e. nisi ipsa Ecclesia illud statuatur — non requiruntur habilitas testandi et modus testandi a lege requisita. Sequitur ex eo quod Ecclesia est societas perfecta in sua sphaera, independens a Statu civili, eique indirecte Superior.¹

¹ \ Schmalzgruber, Ius ecclesiasticum, t. I, p. III; tit. XXVI, n. 43, 2 et 3. -----'. S. Pocnit. 23 Iun. 1844 et 10 Ian. 1901.

II. *Habilitas testandi ad causam piam.* Qui ex iure naturae et ecclesiastico libere valet de suis bonis statuere, potest ad causas pias, sive per actum inter vivos sive per actum mortis causa (i. e. per testamentum) bona relinquere (can. 1513, § 1). Itaque contingere potest, ut quis valeat testari ad causam piam, qui, spectato iure civili, testandi habilitate careat. Practice tamen illud non ita facile locum habebit, quia plerique inhabiles ex iure civili (v. g. minores) etiam ex iure canonico inhabiles sunt (can. 89).

III. *Modus testandi ad causam piam.* Sufficiunt quae a iure naturae ad validum testamentum requiruntur, i. e. libera, manifestata et non revocata voluntas testatoris.

Paucil quidem censeant, etiam formalitates civiles esse servandas; sed auctores fere communiter et merito illud negant. Etenim testamentum ad causam piam, utpote soli Ecclesiae obnoxium, habendum est pro immuni a forma civili, nisi probetur, dictam formam ab Ecclesia assumptam esse. Hoc autem nullo e capite patet. *Dein* Ius Can., spectato can. 1513, § 1, pro ipsa *facultate* testandi in favorem causae piae, requisita iuris civilis non admittit; quod praesumptionem ingerit, etiam requisita a lege civili in *usu* istius facultatis ab Ecclesia non acceptari. *Tum* can. 1513, § 2 requirit, ut praedictae sollemnitates servantur, *si fieri possit*; per verba autem *si fieri possit* absoluta necessitas excluditur. *Denique* can. citatus edicit, heredes *monendos esse*, ut testatoris voluntatem adimpleant, etiamsi sollemnitates civiles omissae fuerint; verbum autem *moneantur* non tantum exhortativum sed *praeceptivum est*.² Porro *monitio* facienda — secus si de suasionem tantum sermo foret — arguit, haberi obligationem. Ceterum in dubio, si quod alicui supersit, a veteri iure non est recedendum (can. 6, 40).¹ Attamen S. Poenit., ad quaesitum, utrum heredes, qui ob defectum formalitatis legalis renuant solvere legatum pium, absolvi possint; die 10 Februarii 1901 respondit: « praxim huius sacri tribunalis in similibus causis esse, ut generatim legata pia habeantur valida et obligatoria in foro conscientiae; facile tamen admittuntur heredes ad compositionem cum Ecclesia vel pia causa, cui legatum est. »

Quamvis formalitates civiles in testamento (et legato) ad causam piam non requirantur, utiliter tamen servantur, ut dispositiones factae certo debitum effectum etiam in foro civili sortiri possint (cfr. can. 1301).

Coroll. I. Heres (legalis), si etiam exsecutor est testamenti ad causam piam, tenetur testamentum exsequi, si ipsi de voluntate testatoris constat, puta per scrip-

¹. Ita Retzbach, Die Verbindlichkeit formloser letztwilliger Verfügungen zu frommen Zwecken nach dem alten und neuen Kirchenrecht -----2. P. C. 17 Febr. 1930 (A. A. S. 1930, p. 176). Prudenti vocabulo utitur Codex, cum dicit *moneantur* heredes, ne nimia instantia bonam fidem inutiliter turbet, vel difficultates in foro civili suscitaret (Veimeersch, Epitome, II, 835).-----Conferantur dicenda de donatione seu potius de dispositione in favorem causae piae.

turam, per verba aut nutus defuncti ipsi (i. e. heredi) data (S. Alf. III, 923). Sed non tenetur testimonio unius tantum testis, utut probati (v. g. solius parochi vel confessarii) acquiescere (S. Alf. III, 924; cfr. can. 1791).’

Coroll. II. Alius exsecutor (ac heres legalis) potest et tenetur testamentum ad causam piam, cui heres (legalis) non contradicit, exsequi, etiamsi ipsi (i. e. exsecutori) de voluntate testatoris tantum constet per testimonium unius testis probati.

Coroll. III. Testamentum, irritum quoad causas profanas, valet quoad legata pia ei inserta. Aliqui illud negant, « quia corrue[n]te principali, corrui[t] accessorium;sed specialis ratio reperitur in accessorio, quae non est in principali, nempe favor religionis; et ideo ibi attenditur tantum ius canonicum » (S. Alf. III. 924).

Coroll. IF. Si testamento non sollemni ad causam piam inserta sunt legata profana, haec tradi vel non tradi debent ad normam iuris civilis.

IIA Exsecutio piarum voluntatum hisce regitur:

1. Ordinarii (scilicet pro diversis casibus Ordinarius loci vel Superior maior religionis clericalis exemptae) omnium piarum voluntatum tam mortis causa quam inter vivos exsecutores sunt. — Hoc ex iure Ordinarii vigilare possunt, ac debent, etiam per visitationem, ut piae voluntates impleantur, et alii exsecutores delegati debent, perfuncti munere, illis reddere rationem. — Clausulae huic Ordinariorum iuri contrariae, ultimis voluntatibus adiectae, tamquam non appositae habeantur (can. 1515).

2. Clericus vel religiosus, qui bona ad pias causas sive per actum inter vivos, sive ex testamento fiduciarie accepit, debet de sua fiducia Ordinarium certio[re]m reddere eique omnia istius modi bona seu mobilia seu immobilia cum oneribus adiunctis indicare; quod si donator expresse et omnino prohibuerit, fiduciam ne acceptet (can. 1516, § 1). — Ordinarius debet exigere ut bona fiduciaria in tuto collocentur et vigilare pro executione piae voluntatis ad normam can. 1515 (can. 1516, § 2). — Bonis fiduciariis alicui religioso commissis, si quidem bona sint attributa loci seu dioecesis ecclesiis, incolis aut piis causis iuvandis, Ordinarius de quo in §§ 1-2. est loci Ordinarius; secus Ordinarius eiusdem religiosi proprius (can. 1516).

< Ad exercendam suam potestatem S. Sedes utitur, in foro interno, pro casibus occultis, S. Poenitentiaria; in foro interno S. C. *Consilii* et *Fabricae S. Petri*; pro locis missionum S. C. *Propagandae Fidei*; pro religiosis S. C. *De religiosis*; et, ni fallimur, post declarationem 7 dec. 1922 (Per XII, 43 ss.) quae id de alienationibus decernit, S. C. *Consistorialis* pro mensa episcopali, et S. C. de *Seminariis* et *studiorum universitatibus*, pro Seminariis. > ’

V. Mutatio ultimarum voluntatum. Ultimarum voluntatum reductio, moderatio, commutatio, quae fieri ex iusta tantum et necessaria causa

’. C. *Relatum*. II, De Test. (III, 26). ----- ’. Puta summam pecuniae donatam vel legatam cum obligatione eam instituto pio tradendi. ----- Vermeersch, Epitome, II. 836.

debent, Sedi Apostolicae reservantur, nisi fundator hanc potestatem etiam Ordinario loci expresse concesserit. — Si tamen executio onerum impositorum, ob imminutos redditus aliamve causam, nulla administratorum culpa, impossibilis evaserit, tunc Ordinarius quoque, auditis iis quorum interest, et servata, meliore quo fieri potest modo, fundatoris voluntate poterit eadem onera aequè imminuere, excepta Missarum reductione quae semper Sedi Apostolicae unice competit (can. 1517).

SCHOLION II.

Monita practice.

827 I. Per se non est *obligatio* condendi testamentum; per accidens adesse potest, puta ut dissidia evitentur.

II. Generatim dissuadendum, ut, praetermissis consanguineis, *omnia* ad causam piam legentur. Immo est obligatio pietatis, eaque gravis bona sua catenus relinquendi *fratribus, sororibus* et *coniugi*, quatenus necessarium est ad eorum inopiam gravem sublevandam. Quoad cognatos remotiores et indigentes non est obligatio gravis (S. Alf. Theol. Mor. III, 946; Hom. Ap. tr. 10, n. 237; Prax. Conf. n. 233).

III. Plures Synodi diocesanac merito suadent, ut clerici tempestive testamentum condant; dehortantur autem, ne illud condant in favorem ancillae. Potius per donationes inter vivos vel per legatum servitia praestita remunerent.

CAPUT II.

De iustitia commutativa in contractibus.

Agendum *primum* de contractibus generatim, *deinde* de contractibus speciatim, praenotatis hisce Cod. Iur. Can.: Quae ius civile in territorio statuit de contractibus, tam in genere, quam in specie, sive nominatis sive innominatis, et de solutionibus, eadem iure canonico in materia ecclesiastica iisdem cum effectibus servantur, nisi iuri divino contraria sint aut aliud iure canonico caveatur (can. 1529).

Articulus I.

De contractibus generatim.

Agemus: i° de notione et divisione contractus; 20 de subiecto; 30 de obiecto et causa; 40 de forma intrinseca seu de consensu; 50 de forma extrinseca; 6° de effectibus contractus.

§ I. De notione et divisione contractus.

828 I. Notio. Contractus est duorum vel plurium in aliquod placitum consensus, quo utraque vel alterutra pars sese ad illud astringit. Differt a *niera conventionē*, quae est duorum vel plurium in aliquod placitum consensus, quin aliquis ex eis sese astringat.

II. Divisio. Contractus praecipue distinguuntur:

1. In *nomination* et *innominatum*, prout in iure proprio nomine gaudent, vel eo caret. Contractus innominati sunt: *Do ut des, Do u' facias, Pacio ut des, Facio ut facias*.

2. In *unilateralem* et *bilateralem*, prout una tantum vel utraque pars obligationem suscipit.

3. In *gratuitum, onerosum* et *mixtum*. *Gratuitus* est, quando una pars alteri *gratis* commodum praestat. *Onerosus*, quando utraque pars ad onus aequivalens vel fere aequivalens sese astringit. *Mixtus*, quando una pars sese astringit ad onus, quod ab altera partim tantum compensatur, ut si quid donatur sub onere respective levi.

Coroll. Divisio contractuum in unilateralem et bilateralem fere, sed non plane incidit in divisionem contractuum in gratuitum et onerosum. Divisio prior *solam obligationem* unius vel utriusque partis, altera etiam mutuam oneris suscepti *compensationem* respicit. Hinc v. g. donatio sine onere adiecto est contractus gratuitus et unilateralis; locatio-conductio est contractus onerosus et bilateralis; commodatum est contractus gratuitus et bilateralis.

4. In *consensualem* et *realcm*, prout in sua specie solo consensu perficitur, ut emptio-venditio, vel in sua specie non perficitur sine rei traditione, ut mutuum.

5. In *expressum* seu explicitum et *tacitum* seu implicitum, prout consensus verbo vel scripto manifestatur, aut ex aliquo facto colligitur, v. g. ex susceptione alicuius officii. Contractus tacitus a theologis saepius *quasi-contractus* dicitur.*

6. In *sollemnem* et *non sollemnem*, prout ad eius valorem requiritur vel non requiritur certa quaedam forma a lege praescripta.

7. In *vestitum* et *nudum*, prout actionem in iudicio admittit vel non admittat eam.

§ II. De subiecto contractus.

I. Personae habiles vel inhabiles. Habiles sunt ad contrahendum **830** quotquot pleno usu rationis gaudent, nisi a lege ecclesiastica vel civili excludantur. Ratio est, quia plenus usus rationis sufficit ad dandum consensum, quo contractus constituatur. Quinam autem lege ecclesiastica excludantur, docent canonistae; quinam lege civili, vide in Codice civili.

*. A iurisperitis *quasi-contractus* dicitur actus hominis licitus, qui mutuum consensum non includit, sed cui lex iura et obligationes contractus annectit, ut si quis sine mandato alterius absentis negotia gerit

831 II. Sequelae inhabilitatis. Contractus a civiliter inhabili initi passim eo sensu irritantur, quod a iudice rescindi possunt casu, quo rescissio legitime petitur. Quinam rescissionem petere possint, doceat ius civile.

Coroil. I. Inhabiles — alique, qui rescissionem petere possunt — si bona fide egerint, licite contractus rescissionem petunt. Attamen aequum non est, contractus rescissionem peti, si agitur de contractibus, qui passim a prudentibus quoque et probis cum inhabili iniri solent. Praedicti pariter possunt uti exceptione, i. c. contractus executionem denegare; cui asserto non obstat valor naturalis contractus, quia nullus praestare tenetur, quod statim recuperare potest, rescissionem contractus, quia nullus praestare tenetur, quod statim recuperare potest, rescissionem contractus a iudice petendo. Si mala fide egerint — puta si inhabilis sese habilem finxit vel contraxit cum intentione postea rescissionem contractus cum damno alterius petendi — saltem iniuriam alteri illatam reparare tenentur.

Coroll. II. Qui cum inhabili contraxit, potest contractu stare, donec ius inhabilis legitime urgeatur.

§ III. De obiecto contractus.

Obiectum distingui potest duplex, *remotum* et *proximum*. *Remotum* a nobis dicitur illud, circa quod versatur consensus, ut equus, frumentum etc.; *proximum* intelligitur illud, in quod partes quoad obiectum remotum consentiunt, ut *emptio-venditio* equi, frumenti etc. Iam vero:

832 I. Obiectum remotum debet esse:

1. *In commercio humano positum*; quaenam autem iure naturae extra commercium posita sint, vide n. 766; quaenam iure ecclesiastico, n. 625; quaenam iure civili, confer in Codice patriae.

2. *Determinatum*, saltem quoad speciem; quoad quantitatem saltem determinabile sit. Ratio est, quia secus contractus illusorius foret, ut si quis diceret, se vendere aliquam plantam.

3. *Proprium* unius contrahentis, saltem si agitur de re in individuo determinata, et de ea absolute disponitur. Nihil enim impedit, quominus quis alicui vendat rem, quoad speciem tantum determinatam, v. g. frumentum, quod ipsemet sibi adhuc comparare debeat. Nec conditio procedit, si quis nomine alieno, puta ut mandatarius contrahit.

4. *Pretio aestimabile*, saltem quatenus aliquid alteri venditur vel quasi-venditur.

Coroll. Res alteri contrahenti iam debita, nequit ipsi vendi vel quasi-vendi, si ei debita est ex iustitia, quia tunc nullum ius confertur, quae alius nondum gaudet. Secus, si alteri contrahenti debita est ex alia virtute, quia tunc ius strictum conceditur ei, qui illo carebat (S. Alf. III, 713; IV, 216).

II. Obiectum proximum debet esse:

833

1. *Possibile, saltem physice*. Ad actum moraliter impossibilem potest quidem aliquis se obligare, sed praesumitur id non fecisse. Si res partim possibilis est, contractus pro parte possibili subsistit, excepto casu quo res, sive natura sua sive ex intentione contrahentium indivisibilis est.

2. *Honestum*, quia nequit quis se ad inhonestum obligare. At de hoc requisito uberius dicendum, atque magis investigandum, quatenus valeat contractus de obiecto prohibito, puta de opere servili die festo (illicite) faciendo, de copula fornicaria vel adultera etc. Iam vero, spectato iure naturae, ita dicendum:

a) *Opere prohibito nondum patrato*, contractus saltem eatenus infirmus est, quatenus utraque pars potest et debet consensum revocare; consensu autem ab alterutra saltem parte revocato, contractus evanescit, ita ut, etiamsi una pars opus inhonestum perficiat, altera tamen non teneatur pretium solvere.

b) *Opere prohibito patrato*, nec consensu antea revocato, communiter admittitur obligatio solvendi pretium, si agitur de opere *lege positiva tantum prohibito*; pro qua solutione nostra sententia eadem ratio ac pro opere intrinsece malo allegari potest. Accedit tamen, quod in casu nequit difficultas desumi ex eo, quod opus intrinsece malum non est pretio aestimabile.

Controvertitur, si agitur de opere *intrinsece malo*. Alii negant obligationem solvendi pretium, quia opus intrinsece malum non est vendibile, utpote pretio non aestimabile, nec quatenus peccatum, nec quatenus laboriosum, periculosum, delectabile est, quia haec a peccato inseparabilia sunt. Accedit quod contractus, inde ab initio plane nullus, per complementum operis validus fieri nequit. Alii contrarium admittunt, quia non patet, actum promittentis pretium et actum acceptantis promissionem, utpote persistentes, impleto opere, non sortiri effectum. Neque in hac sententia contractus inde ab initio plane nullus est, quia effectus producitur vi actuum positorum et non tempestive retractatorum. Huic sententiae videtur adhaerere S. Thomas (2, 2. q. 32, a. 7; q. 62, a. 5. ad 2; q. 87, a. 2, ad 2). Si tamen ius civile eiusmodi contractus irritat vel rescindibiles reddit, illud utique a promittente pretium potest urgeri.

5. *Alfonsus* merito utramque sententiam pro satis fundata habet. Stante autem dubio, stari potest pro possessore, a. v. qui nondum solvit pretium, ad illud non tenetur; qui pretium recepit, illud retinere potest (S. Alf. III, 172); quod tamen non impedit, quominus qui pretium solverit, si possit, actione iudiciaria illud recuperet, quia probabiliter non tenebatur solvere. Sed nequit uti compensatione occulta, quia debitum non est certum.

S. Pocnitent.¹ respondit: < Mulier pocnitens non est cogenda sed hortanda, ut pretium meretricii iuxta prudentis confessarii indicium eroget in pios usus. »

Quaer., num mulier, cui vir aliquid donavit ad copulam eliciendam, donatum retinere possit\ copula denegata.

Resp. Affirmative, si vir nullam adiunxit conditionem, quia donatio censetur omnino liberalis, facta ad mulierem alliciendam. Acceptatio tamen vix a scandalo poterit excusari (S. Alf. III, 712, 734, 736)'.

§ IV. De forma intrinseca contractus seu de consensu.

Ipsa natura contractus satis significat necessitatem consensus, eiusque ab utraque parte praestiti et simultanei (n. 828). Hinc non sufficiunt :
i° Consensus *interpretativus*, i. e. qui adesset, si hoc vel illud locum haberet, quod re ipsa locum non habet. 2° Consensus *praesumptus tantum*; si consensus *tantum praesumitur*, re ipsa deficit.

Quibus notatis, distinctim dicemus de qualitatibus et de obstaculis consensus.

PUNCTUM I.

De qualitatibus consensus.

834 Consensus debet esse internus, plene deliberatus, externus et alteri parti intimatus, atque quidem a contrahente vel huius nomine, denique simultaneus. Dicitur:

I. Internus. Si non est internus, consensus seu volitio re ipsa deficit. Itaque invalidus est contractus *fictus*, i. e. externe sed sine animo contrahendi initus (S. Alf. III, 709; VI, 832). Qui fecte contrahendo alteri parti damnum intulit, tenetur illud reparare, etiam, si secus illud reparari nequeat, nunc vere contrahendo (S. Alf. III, 709; VI, 832, 833).

Coroll. I. Qui vult contrahere, ut alii solent, vere contrahit, etiamsi *mere ignoret*, obligationem oriri, quia implicate vult obligationem. Idem dicendum videtur de eo, qui vult contrahere, ut alii solent, quamvis *censeat*, obligationem non oriri, quia volendo contractum etiam videtur implicate velle obligationem, quam non explicite excludit.

Coroll. II. Qui vult contrahere, sed *animum habet se non obligandi*, videtur non contrahere, quia excludit illud, sine quo contractus exsistere nequit; hinc duae istae volitiones sese elidunt; quin etiam volitio altera utpote magis particularis priori praevalere videtur (S. Alf. III, 201).

Coroll. III. Qui vult contrahere, valide contrahit, etiamsi animum habeat *obligationem non implendi*; dictae enim volitiones, utpote diversa et separabilia respicientes obiecta, sese non excludunt.

II. Plene deliberatus; nam solus eiusmodi actus obligationem et acquisitionem iuris parere potest.

III. Externus; scilicet quatenus alteri parti intimari debet.

IV. Alteri parti intimatus, prout sequitur:

1. Consensus *offerentis* contractum debet alteri parti intimari. Etenim offerens nequit respectu alterius partis ligari, nisi illud, quo sese liget i. e. consensum suum alteri parti obtulerit. Atqui consensus alteri parti offertur per intimationem.

2. Consensus *acceptantis* contractum debet alteri parti intimari, prout exponetur:

a) Si de contractu *oneroso* agitur, affirmandum est. Etenim acceptans — aeque ac offerens — nequit respectu alterius partis ligari, nisi ipse illud, quo sese liget, i. e. consensum suum alteri parti obtulerit; offertur autem consensus per intimationem.

b) Si de contractu *gratuito* agitur, negandum est, quia in casu acceptans consensum, respectu alterius partis non ligatur seu nulla obligatione gravatur, ita ut ratio supra exposita in casu non subsistat.

Coroll. Offerens et acceptans contractum v. g. emptionis-venditionis per se possunt consensum — puta per litteras datum — nuntio telegrafico revocare, quamdiu consensus comparti nondum innotuerit. Dixi *per se*; nam lex vel consuetudo λχI manifesta voluntas offerentis efficere possunt, ut offerens iam nequeat sine iniuria revocare consensum, postquam comparti innotuerit; puta, si quis alicui pro emenda re offert et transmittit pecuniae summam, satis indicat, se iuri revocandi consensum renuntiare.

V. A contrahente vel huius nomine alteri parti intimatus; scilicet quatenus intimari debet. Ratio est, quia solus auctor consensus illud, quo sese ligat, i. e. consensum alteri parti offerre potest.

VI. Simultaneus unus cum altero, quia secus non vere in unum conveniunt. Sufficit tamen, ut unus consentiat, consensu alterius perdurante.

PUNCTUM II.

De obstaculis consensus.

Obstacula consensus enumerantur: Ignorantia, error, dolus et metus. 835
Ignorantia est mera absentia notitiae de aliqua re. *Error* est falsum de re (vel persona) aliqua indicium. *Dolus* est studiosa alterius circumventio. Iam vero quae respiciunt ignorantiam practice incidunt in ea, quae valent de errore. De dolo satis dicetur, ubi de errore sermo erit.

I. Error.

836 I. Divisio. Error distinguitur:

I. In *substantialem* et *accidentalem*. *Substantialis* habetur: 1° quando natura contractus ab una parte intenti, alia est ac natura contractus, quem altera pars intendit, ut si tu aliquid ut donum acceptas, cum altera pars illud commodare intendat; 2° quando obiectum consensus, saltem moraliter loquendo, aliud est ac obiectum contractus praesentis (i. e. obiectum, in quod expressio consensus fertur), ut si intendis emere gemmam, et expressio consensus fertur in vitrum; 3° error circa *personam*, cum qua contrahitur, tunc tantum *substantialis* esse potest, cum — ut in matrimonio — persona constituit obiectum contractus.

Alii tamen quoad errorem circa *personam* ita dicunt: Error circa personam *substantialis* vel *accidentalis* esse potest. In matrimonio semper *substantialis* est, quia ipsa persona est obiectum, de quo contrahitur. In aliis contractibus error est *substantialis*, si persona per se et principaliter intenditur, ut communiter est in contractibus gratuitis; puta si eleemosynam tribuis Petro, putans ipsum esse pauperem, cum dives sit. Est error *accidentalis*, si persona quid secundarium est, quod plerumque locum habet in contractibus onerosis, puta si emis aliquid apud Paulum haereticum, putans ipsum esse catholicum; aliquando etiam locum habet in gratuitis, ut si eleemosynam das Petro pauperi, putans, ipsum esse Paulum.

Extra casus supra enumeratos error *accidentalis* est.

2. In errorem, *qui dedit causam contractui*, et talem, *qui non dedit ei causam*, prout contractus, secluso errore, non fuisset initus vel .nihilominus fuisset initus.

837 II. Influxus in contractum. Error circum *naturam* contractus, ut patet, contractum irritat. Hinc iam dicamus de errore, qui versatur circa *obiectum* contractus. Iam vero:

1. Error *substantialis* irritat contractum. Efficit enim, ut consensus feratur in obiectum, diversum ab obiecto contractus praesentis (i. e. ab obiecto in quod expressio consensus fertur). Deest igitur consensus in obiectum huius contractus (S. Alf. III, 714; cfr. can. 104).

2. Error *accidentalis* haec efficit:

a) *Irritat contractum*, si contrahens consensum suum alligat accidenti, ita ut recadat in conditionem *sine qua non* (cfr. can. 104). Secus non irritat contractum, quia non impedit, quominus consensus feratur in obiectum contractus praesentis. Casus autem irritationis maxime occurreret in errore circa personam, atque quidem (ut applicemus, quae alii secundum dicta n. 836 pro errore substantiali habent), si persona per se et principaliter intenditur, ut communiter fit in contractibus gratuitis.

puta si eleemosynam tribuis Petro, putans ipsum esse pauperem, cum dives sit. Secus dicendum, si persona quid secundarium est, quod plerumque locum habet in contractibus onerosis, puta si emis aliquid apud Paulum haereticum, putans ipsum esse catholicum; quandoque etiam in gratuitis, ut si eleemosynam das Petro pauperi, erronee putans ipsum esse religiosum (S. Alf. III, 737).

b) *Rescindibilem reddit contractum*, si error dolo inductus est, atque quidem ab altero contrahente, et causam dedit contractui. Secus contractum ne rescindibilem quidem reddit.

Ratio *prioris* est, quia contractus dolo alterius contrahentis inductus, involvit iniuriam ab altero contrahente illatam; quae quaedam iniuria ab ipso reparari debet. Reparatur autem eo quod contractus iniuriam involvens tollitur, a. v. rescinditur. Ergo rescindi vel saltem eius rescissio offerri *debet* ab eo, qui iniuriam intulit; cui obligationi respondet ius rescindendi in eo, qui iniuriam passus est. Si contractus iam executioni datus est, iniuria reparatur eo quod deceptus quoad res suas in pristinum statum restituitur (S. Alf. III, 715).

Posterius tria involvit, nimirum:

«) Error accidentalis non reddit contractum rescindibilem, *si non fuerit dolo inductus*, sed v. g. inculpabiliter vel fortuito seu a causa non libera; quia deest iniuria (saltem formalis) reparanda.

β) Error accidentalis non reddit contractum rescindibilem. si fuerit dolo *tertii* inductus. Ratio est, quia abest iniuria ab *altero* contrahente, puta a Petro reparanda. Iniuria autem a *tertio* (Paulo) uni contrahenti (Iacobo) illata, non est ratio, cur alter contrahens (Petrus) iure, per contractum cum Iacobo acquisito, rescissione contractus privari possit.

7) Error accidentalis non reddit contractum rescindibilem, si *non dedit causam contractui*. Ex eo enim quod contractus, errore excluso, nihilo minus initus fuisset, consequitur, contractum aequae ac alios sine errore initus, voluntati acceptum fuisse; hinc aequae ac alii illi contractus pro firmo et irrescindibili haberi debet.

Advertas tamen, debitam aequalitatem mercedem inter et pretium, si ob errorem laesa sit, esse reparandam; et si dolus accesserit, decipiens alia quoque damna, si forte ex dolo secuta sint, resarcire tenetur (S. Alf. III, 714 et 715).

Nota. i. Quoad materiam ecclesiasticam observes haec can. 104: In contractibus error locum dare potest actioni rescissoriae ad normam iuris; item haec can. 1684, § i: Si quis... dolo circumventus... contractum inierit, qui ipso iure non sit nullus, poterit... dolo probato, obtinere... contractus rescissionem actione quae vocatur *rescissoria*.

Nota 2. Quid statuatur ius civile circa errorem, vide in iure patriae.

II. Metus.

838 I. Notio Metus est trepidatio mentis, instantis vel futuri periculi causa. *

839 II. Divisio. Metus, spectata nostra materia, distinguitur:

i. *Gravis et levis*. *Gravis* est, quando malum timendum grave est et certo vel probabiliter imminet. *Gravitas* autem mali relative sumenda seu diudicanda est, spectatis aetate, sexu et conditione personae cui metus incutitur. *Levis* est, quando imminet malum leve vel grave quidem, sed parum probabile.

Metus *reverentialis*, prout significat confusionem et molestiam ob indignationem superioris, non est gravis. Habetur tamen metus gravis, si « adiungantur aut verbera, aut minae, aut timor alicuius gravis mali, puta odii, diuturnae indignationis etc. » (S. Alf. 1056).

2. *luste et iniuste* incussus.

3. Proveniens *ab intrinseco*, a *causa necessaria*, ab *altero* contrahente vel a *tertio*. '

4. Incussus ad *extorquendum consensum* seu in ordine ad contractum, vel *alio fine*. '

5. Metus, qui *dedit causam contractui*, et qui *non dedit ei causam*.

840 III. Influxus in contractum. Metus, qui ita perturbat usum rationis ut actus non sit plene deliberatus, irritat contractum, ut sequitur ex dictis n. 834. Hisce sepositis :

1. Metus — sive ab intrinseco, sive a causa necessaria ortus, sive a causa libera iuste vel iniuste incussus — *non irritat* contractum. Ratio est, quia metus non impedit, quominus contrahens perfectum consensum praestet. Atqui perfecto consensu contractus intrinsece constituitur (S. Alf. III, 716; cfr. can. 103, § 2). Observes tamen: i° quosdam contractus ex metu gravi et iniusto initos iure canonico invalidos esse, ut v. g. contractum matrimonialem; 2° idem secundum plures ob specialem rationem valere de matrimonio, etiamsi solum ius naturale spectetur, ut suo loco exponemus.

Obi. i. Metus iniuste incussus irritat contractum *gratuitum*; nam materia, de qua in casu contrahitur, est liberatio ab iniusta vexatione; ut si quis alicui aliquid donet, quia alius ipsi mortem minetur. Atqui liberatio ab iniusta vexatione, utpote iam ex iustitia debita, nequit esse materia contractus.

' Ita Ius. Rom. L. 1 ff. Quod metus causa IV, 2. -- '. V. g. latro tibi insidiatur; tu autem transeunti promittis summam pecuniae, ut te tueatur. ----- '. V. g. aliquis ex odio tibi intentat mortem; tu autem, ut a proposito recedat, ipsi pecuniae summam promittis.

Resp. Liberatio ab iniusta vexatione specie tenus tantum, non autem re est materia, de qua contrahitur. Agitur enim de contractu gratuito; in eiusmodi autem contractu materia est a sola parte v. g. promittentis vel donantis, estque v. g. id quod promittitur vel donatur.

Obi. 2. Metus iniuste incussus irritat contractum *gratuitum*, quia deficit causa contractus, i. e. animus liberalis exhibendus.

Resp. Animus liberalis est causa ordinaria contractus gratuiti; at non repugnat, ex alio motivo puta ex metu mali secus imminentis aliquid promitti vel donari.

2. Metus *rescindibilem* reddit contractum, si èt iniuste èt ab altero contrahente incussus fuerit, èt dederit causam contractui. Si una e conditionibus assignatis desit, metus non reddit contractum rescindibilem.

Prius deducitur ex eo, quod in posita hypothesis alter contrahens alteri iniuriam intulit, quae ab ipso reparanda est. Reparatur autem eo quod iniuriae effectus, i. e. contractus tollitur seu rescinditur. Ergo contractus rescindi vel saltem eius rescissio offerri debet ab eo, qui intulit iniuriam; ex quo consequitur, contractum a parte, quae iniuriam passa est, ad nutum posse rescindi (S. Alf. III, 717). Si contractus iam executioni datus est, iniuria reparatur eo quod metum passus quoad res suas in pristinum statum restituitur. Perinde autem est, utrum metus incussus sit ad extorquendum consensum, an alio fine, quia de facto contractus fuit effectus iniuriae. Adhaec si res pervenerit ad tertium possessorem bonae fidei, metum passus potest ab illo rem repetere, eaque ab illo restitui debet, quia res per iniuriam domino detracta, ipsi obligata manet (S. Alf. III, 719). Excipe si, spectato iure positivo, res praescripta foret.

Posterius tria involvit, nimirum:

a) Metus non reddit contractum rescindibilem, si provenerit ab intrinseco vel a causa necessaria; item si a causa libera sed iuste incussus fuerit. Ratio est, quia abest iniuria reparanda.

b) Metus non reddit contractum rescindibilem, si fuerit a *tertio* incussus. Ratio, est, quia abest iniuria ab *altero* contrahente puta a Petro reparanda. Iniuria autem a *tertio* (Paulo) uni contrahenti (Iacobo) illata, non est ratio, cur alter contrahens (Petrus) iure per contractum cum Iacobo acquisito, per rescissionem contractus privari possit.

c) Metus non reddit contractum rescindibilem, si *non dederit causam contractui*. Ex eo enim quod contractus, metu excluso, nihilo minus initus fuisset, consequitur, contractum aequae ac alios sine metu initos, voluntati acceptum fuisse; hinc aequae ac alii illi contractus pro firmo et irrescindibili haberi debet.

Nota i. Metus levis praesumitur non dedisse causam contractui; eiusque in foro externo ratio non habetur (S. Alf. III, 718; VI, 844).

Nota 2. Quoad materiam ecclesiasticam observes haec can. 1684, § 2: Si quis motus metu gravi iniuste incusso... contractum inierit, qui ipso iure non sit nullus, poterit, metu... probato, obtinere... contractus rescissionem actione quae vocatur *rescissoria*.

Nota 3. Quid lex civilis circa metum statuatur, vide in Codice civili.

SCHOLION.

Laesio.

841 I. Notio. Laesio consistit in eo quod non servatur aequalitas, quae in contractibus onerosis requiritur.

842 II. Influxus in contractum. Laesio, spectato iure naturae, per se neque irritat neque rescindibilem reddit contractum, sed secum fert obligationem aequalitatem restituendi. Dixi *per se*, quia simul occurrere potest error vel dolus, qui contractum invalidum vel rescindibilem reddat.

Quoad materiam *ecclesiasticam* observes can. 1684, § 2: Qui gravem ex contractu laesionem ultra dimidium ex errore passus est, potest infra biennium obtinere contractus rescissionem actione quae vocatur *rescissoria*.

Quid lex civilis circa laesionem statuatur, vide in Codice civili.

§ V. De forma extrinseca contractus.

843 I. Notio. Per formam extrinsecam contractus intelliguntur sollemnitates secundum legem in ineundis aliquibus saltem contractibus adhibendae.

844 II. Divisio. 1. Forma extrinseca contractus dividitur:

1. *Spectato iure can.*, in *essentialem* et *accidentalem*, prout ad valorem vel solum ad liceitatem requiritur; ita praesentia testium et parochi pro matrimonio essentialis est; quod autem matrimonium publice ineundum est, ad formam accidentalem pertinet.

2. *Spectato iure civ.*, aliae sollemnitates (quandoque) requiruntur ad contractum mere probandum; aliae quodammodo ad valorem necessariae sunt, prout in scholion uberius exponemus.

§ VI. De effectibus contractus.

Contractus (sive de re danda, sive de re facienda vel omittenda) secum fert obligationem exsequendi contractum et reparandi damna e neglectu executionis secuta.

845 i. Obligatio exsequendi contractum; quae obligatio, cum contractus habendi sint tanquam bona fide initi, non solum sese extendit ad ea, quae disertis verbis expressa sunt, verum etiam ad ea, quae pro contractus natura postulant aequitas, usus vel lex.

Quid, si tempore, quod inter contractum initum cuiusque executionem intercedit, valor sive pecuniae sive rerum immutatur?

Resp. J. Si de ordinariis seu — ut ita dicam — normalibus mutationibus sermo est, contractus prout iacet executioni mandandus est, quia contrahentes in eiusmodi mutationes consensisse censentur.

Resp. 2. Si de maiori mutatione agitur, ita dicendum :

1. Si lex vel pactum expressum vel consuetudo normam assignant, hisce standum est Quoad legem vel pactum res clara est ; quoad consuetudinem sequitur ex eo, quod contrahentes secundum consuetudinem censentur contraxisse.

2. Secluis lege, pacto expresso et consuetudine, is qui exsequendo contractum damnum patitur, ad hoc subeundum tenetur, si agitur de casu, qui poterat praevideri (timeri) ; secus si sermo est de casu, qui praevideri (timeri) non poterat, ut terrae motus. Ratio est, quia omnis contractus initus modo in quaestione assignato habet aliquid contractus aleatorii ; quo posito, casus priores contractu comprehensi censentur, non autem posteriores. Haec suo loco pluribus contractibus applicabimus.

II. Obligatio reparandi damna. Ut autem haec obligatio e contractus **846** neglectu oriatur, requiritur aut culpa theologica, aut speciale pactum, aut culpa iuridica una cum sententia iudicis.

Quibus de effectibus contractuum in genere notatis, speciatim dicemus de effectibus contractuum qualificatorum, scilicet de effectibus contractus initi sub conditione, sub modo, ad causam, ad diem, sub poena et iuramento firmati.

PUNCTUM I.

De effectibus contractus sub conditione.

I. Conditio de praeterito¹ vel de praesenti² efficit, ut contractus **847 statim subsistat vel non subsistat, prout conditio impleta vel non impleta est. Executio autem contractus suspenditur, donec cognoscatur, utrum conditio sit impleta necne.**

II. Conditio de futuro ita operatur:

1. Conditio de futuro *necessario* ³ (ut tali cognito) ita interpretanda **848** praesumitur, ut non suspendat existentiam, sed tantum executionem contractus; hinc statim subsistit.

2. Conditio de futuro *contingenti*:

a) *Si suspensiva* ⁴ est, efficit: 1° ut valor contractus et obligatio illum exsequendi suspendantur; 2° ut debitor debeat expectare conditionis

¹. V. g. si pater tuus mortuus est, do tibi hanc rem. ----- V. g. si minorennis es, confero tibi hoc vel illud. ----- V. g. do tibi horologium, si moriar. -----
². V. g. si negotium illud succedat, do tibi too florenos.

eventum nec illum impedire; 30 ut, conditione impleta, contractus sine novo consensu absolutus evadat.

Quacr., quid efficiat revocatio consensus ante impletam conditionem facta.

Resp. Consensus ita revocatus impediç quominus contractus conditione impleta perficiatur, cessante nimirum voluntate, sine qua contractus perfici nequit. Si tamen consensus illegitime revocatur, obligatio praestandi id, quod contractus involvebat, per se persistit vi obligationis reparandi iniuriam.

b) Si *resolutoria* est,¹ efficit: 1° Ut contractus statim valeat et executioni mandari debeat; 2° ut impletio conditionis debeat expectari nec impediri; 30 ut, impleta conditione, contractus cesset, et res in pristinum statum reponi debeant; 40 ut, deficiente conditione, contractus absolutus evadat; conditio autem censetur deficere, quum certum evadit, eam nunquam impletum iri.

849 III. Observanda quoad peculiares quasdam conditiones.

1. Conditio de re *impossibilis* efficit, ut contractus nullus sit; qui ita contrahit non censetur velle contrahere. Si tamen conditio iocose tantum additur, contractus validus est.

2. Conditio (mere suppositiva) 'de re *turpi*' efficit, ut promittens possit et debeat ante actum turpem patratum promissionem revocare; qua revocata, contractus plane corrumpitur. Si non revocaverit, nostra sententia tenetur (saltem per se) post conditionem impletam promissis stare, quia contractus conditionatus, ut sub conditione turpi, non videtur ab initio plane nullus, ideoque, conditione impleta, effectum sortiri.'

3. Conditio *contraria substantiae contractus*, * contractum irritat, si vere ut conditio apponitur. Deest enim consensus in obiectum contractus, quippe quod per conditionem destruitur.

PUNCTUM II.

De effectibus contractus sub m. •.

850 I. Notio. Contractus *sub modo* habetur, quando contractui substantialiter completo ab uno contrahente adicitur onus, ab altero ex iustitia implendum; ut si quis alicui donat aliquam summam pecuniae ad emendandos libros, vel alicui vendit domum ea conditione, ut ipsemet in ea habitet.

'Do tibi 100 florenos, donec ad meliorem statum perveneris. ----- 8. Do tibi 100 florenos, si cursum solis cohibeas. -----'. Mere suppositiva est, si conditio non additur ut *ponenda*. ----- * Promitto tibi 10 florenos, si copulam admittas. -----

Quae secundum dicta n. 833 militant contra contractum sub conditione turpi *ponenda*, nullatenus eodem iure contra contractum sub conditione turpi *mere suppositiva* urgeri possunt. ----- * Contraho tecum, si iuri in prolem procreandam renuntias.

Contractus sub modo non habetur, quando onus non vel non ex iustitia imponitur, sed solum stimulandi causa adicitur, ut si pater occasione festi aliquid donat filio addendo, se illud donare eo fine, ut in posterum bene studeat.

Contractus sub modo differt a contractu *sub conditione*; hic enim quoad valorem a conditione pendet, dum contractus sub modo involvit, contractui valido novam obligationem addi.

Nota i. Modus *contrarius substantiae* .contractus irritat contractum, si consensus re vera ei alligatur; siquidem excludit consensum in obiectum contractus.

Nota. 2. Modus *impossibilis* vel *turpis* pro non adiecto haberi potest, nisi constet, consensum ei alligatum esse. Modus enim impossibilis praesumitur non serio adiectus, modus autem turpis non per modum obligationis sed allectionis vel seductionis impositus.

II. Effectus, i. Qui acceptat contractum sub modo possibili et honesto, 851 tenetur ex iustitia modum implere, ut sequitur ex dictis. Si culpabiliter non impletur, per se restitutio fieri debet, quanti interest modum servari.

2. Modus *non impletus* non reddit contractum rescindibilem. Etenim facultas vel obligatio rescindendi contractum enasci deberet ex iniuria, quam neglectus modi involveret. Atqui ex ista iniuria oritur tantum obligatio restituendi, quanti interest modum servari. Si vero dicta iniuria non posset satis reparari nisi rescindendo contractum, et res in pristinum statum reponendo, per accidens, ut ita dicam, contractus rescindibilis evaderet.

Saepius vero non habebitur contractus sub modo stricte dicto, sed ex mente contrahentium modus (improprie dictus) adicitur per modum conditionis, qua non impleta, contractus corrui vel rescindibilis redditur.¹

Quid pars, cuius intersit, possit, spectato iure civili, si modus non impleatur, vide in Codice patriae.

PUNCTUM III.

De effectibus contractus ad causam.

I. Notio. Contractus *ad causam* habetur, quando in contractu expri- 852 mitur motivum, ob quod initur, v. g.: Illud tibi dono, quia hoc vel illud pro me fecisti.

II. Validitas, i. *Si causa unica vel principalis non subsistit*, contrac- 853 est invalidus. Ratio est, quia habetur error substantialis, a. v. obiectum consensus (v. g. donatio qua remuneratoria vel qua eleemosyna) aliud

¹. Ex Cap. *Verum*, L. 4. tit. 5 *De cond. appos.* donatio ad causam piam ob modum non servatum non corrui, nisi donator illud statuerit; sed tunc potius habetur conditio resolutoria, quam modus.

est ac obiectum contractus praesentis (v. g. donatio, quae non est remuneratoria vel eleemosyna), aut saltem consensus causae unicae vel principali alligatur.

2. *Si causa secundaria non subsistit*, ita dicendum: *Si non dedit causam contractui*, contractus validus et irrescindibilis est; idque valet, etiamsi error dolo et ab altero contrahente inductus sit. *Si dedit causam contractui, et ab altero contrahente dolo inductus est*, contractus est validus, sed rescindibilis (n. 837).

III. Effectus seu obligatio ex dictis facile eruitur.

PUNCTUM IV.

De effectibus contractus ad diem.

854 I- Notio. Contractus *ad diem* habetur, quando assignatur tempus certo futurum, quo contractus exsequendus est. Dixi *certo futurum*; nam si incertum est, num tempus aliquando futurum sit — ut si dicas: « quando a morbo periculoso convalueris » — praesumitur intendi contractus sub conditione suspensiva.

II. Effectus satis e notione eruuntur; conferatur praeterea Ius patriae.

PUNCTUM V.

De effectibus contractus altemativi.

855 I- Notio Contractus *altrnativus* habetur, quando quis tenetur ad unum e duobus vel pluribus praestandum, ita ut, uno legitime praestito, satisfecerit. Dixi *legitime*, i. e. ad nutum proprium, si electio penes debitorem, ad nutum creditoris, si penes creditorem est.

II. Effectus satis e notione eruuntur; conferatur praeterea Ius patriae.

PUNCTUM VI.

De effectibus contractus sub poena.

856 I- Notio. Contractus *sub poena* habetur, quando contractui adicitur mulcta, pro omissione vel dilatione executionis solvenda.

857 II. Effectus. 1. Si poena statuta est propter omissionem, creditor potest exigere aut executionem contractus aut poenam; si statuta est propter *solam* dilationem, potest exigere utrumque i. e. et executionem contractus et poenam.

2. Poena non obligat, nisi adfuerit culpa saltem iuridica; culpa theologica non requiritur.

3. Poena debetur ante sententiam iudicis, non tamen antequam a creditore petatur; talis enim praesumitur intentio contrahentium.

PUNCTUM VII

De effectibus contractus iuramento firmati.

Sufficit sed et iuvat applicare contractui, quae alibi (n. 689) diximus de iuramento, adiecto actui generalius sumpto.

I. *iuramentum adiectum contractui invalido, hunc non reddit vali- 858
dum: nec adiectum contractui rescindibili, hunc irrescindibilcm reddit;
siquidem iuramentum non mutat naturam contractus, prout ea ex se vel ex iure existit. Huc referas haec can. 1318, § 2: Si autem actui directe vergenti in damnum aliorum aut in praeiudicium boni publici vel salutis aeternae insiurandum adiiciatur, nullum exinde actus consequitur firmitatem.*

II. *iuramentum adicctum contractui invalido, non inducit obligationem,* quia iuramentum actui adiectum sequitur naturam et conditiones actus, cui adiicitur (can. 1318, § 1), seu quia accessorium sequitur principale (S. Alf. III. 180) 3.

III. *iuramentum adiectum contractui valido, obligationi contractus addit obligationem religionis;* attamen incipit et desinit obligare cum contractu, cui adicitur. *Prius* patet tam ex S. Scriptura¹ et can. 1317, § i, quam ex dictis de iuramento in tract, de II praecepto (n. 689). *Alterum* eruitur ex eo quod, ut dictum est, iuramentum, actui adiectum, sequitur naturam et conditiones actus, cui adicitur.

SCHOLION.

De contractu iure civili irrito.

I. Notio contractus iure civili irriti. Contractus iure civili irritus 859
triplici sensu accipi potest: i^o pro contractu in foro conscientiae nullo; 2^o pro contractu civiliter tantum nullo; 3^o pro contractu nec in foro conscientiae nec civiliter nullo, sed a iudice annullando.

II. Potestas irritandi contractus. Etiam legislator civilis potest con- 860
tractus plane irritare, ita ut etiam in foro conscientiae nulli sint. Potest enim, quae ad bonum publicum maxime conducunt. Atqui maxime conducit ad bonum publicum aliquos irritare contractus, i. e. statuere quae-

¹. Quoad Ius Romanum plures censent, contractum, iure positivo per se invalidum, per iuramentum adiectum convalidari. Idem alii ad Ius Canonicum extendebant (cfr. S. Alf. III, 177); at ea in Iure Can. iam non valere videntur (cfr. lib. III, cap. II, de iureiurando, coli. 6, 6^o). ----- * Attamen non *repugnat*, iuramento, contractui invalido adiecto, obligationem induci; nam stricte loquendo potest quis se obligare independenter a valore actus, cui iuramentum adicitur. At haec fere hypothetica sunt.----- ². Matth. V. 33.

dam, sine quibus servatis contractus per se validi plane irritantur, vel saltem plenae irritationi a iudice pronuntiandae obnoxii sunt. Dixi, *maxime conducit ad bonum publicum* etc., scilicet ad providendum securitati contractuum, ad lites de valore suboriendas praecavendas subortasque solvendas.

861 III. Ratio, qua contractus iure civili irritati sunt. 1. In plerisque regnis practice agendum ac si contractus valore naturali non privantur ante sententiam iudicis. Ratio, quia sententia quae ita fere ubique theoretice leges interpretatur, practice omnino tuta est. Id tamen notes, contractum lege irritum iam ante sententiam iudicis etiam in foro conscientiae valore destitui, si contrahentes eatenus tantum consentire intendant, quatenus contractus etiam in foro civili *firmus* sit.

2. Per sententiam iudicis contractus etiam naturali valore privatur; quod omnes theologi admittunt.

Coroll. I. Quae dicta sunt de contractibus, etiam valent de aliis actibus, signanter de *testamento* lege irritato (cfr. n. 822).

Coroll. II. Licet ei, cui haec facultas a lege conceditur, modo antea bona fide processerit, rescissionem contractus a iudice petere. Alteri autem parti licet stare contractu, donec rescindatur vel rescissum iri praevideatur; si illud certo praevideatur, tenetur ex caritate — ut expensae vitentur — iam ante sententiam iudicis cedere.

Coroll. III. Non licet ante sententiam iudicis occulta compensatione uti, quia contractus persistit, donec rescindatur.

Articulus II.

De contractibus in specie.

§ I. De promissione.

I. Notio. Promissio est fidei datio aliquid dandi vel faciendi, alteri facta. Differt lain a simplici proposito quam a donatione. Dicitur:

862 i. *A simplici proposito*; quod est mera voluntas aliquid faciendi vel omittendi. Porro quae verbotenus videntur promissiones, saepe sunt reipsa simplicia proposita, quatenus non fiunt animo se obligandi, sed testificandi tantum praesentem voluntatem: propositum autem simplex non obligat, ne ex veracitate quidem, sed summum ex constantia, si nulla sit ratio mutandi; quod rarum est in propositis communibus et liberis.

2. *A donatione*, quae est iuris (sive in re sive in rem) datio, alteri gratis facta.

863 II. Divisio. Promissio distingui potest in *proprie dictam* et *improprie dictam*. *Proprie dicta* ea est, quam definivimus. *Improprie dicta* est

promissio, tacta cum intentione alicui conferendi ius in rem; eiusmodi autem promissio stricte loquendo donatio quaedam est. Iam vero:

1. Promissio *improprie dicta* habetur vel praesumitur haberi: i° quando quis expresse vult sese obligare *ex iustitia*; item, si expresse *sub gravi*, quia promissio proprie dicta sub levi tantum obligat; 20 quando promissioni adduntur iuramentum vel scriptura publica vel chirographum vel testes; 30 quando neglectus promissionis manifeste in damnum promissarii verget; ut si quis pauperi, volenti equum emere, pretium mutuo dandum promittit (S. Alf. III, 720); 40 quando promissio *mutua* locum habet, ut in sponsalibus.

2. Extra casus praedictos habetur vel praesumitur haberi promissio *proprie dicta*; nimirum: i° si quis vult sese obligare expresse *ex fidelitate*; 2° si quis vult sese *simpliciter obligare*, nec addit iuramentum, scripturam publicam, chirographum vel testes. Homines autem passim volunt sese simpliciter obligare.

3. In dubio, qualis promissio adfuerit, praetice standum pro promissione proprie dicta.

III. Obligatio. 1. *Promissio proprie dicta inducit obligationem fidelitatis*, ut ex notione tradita satis eruitur. Obligatio autem fidelitatis levis tantum est, quia neglectus eius non involvit laesionem iuris proprie dicti, ideoque levem tantum ordinis socialis laesionem secum fert. S. Thomas ita: « Dicendum quod secundum *honestatem* ex qualibet promissione homo homini obligatur » (2. 2, q. 88, a. 3, ad 1).

2. *Promissio improprie dicta inducit obligationem iustitiae, camque ex genere sui gravem*; quod patet ex notione exposita. Notes autem, a S. Alfonso et aliis « ad constituendam materiam gravem in promissione requiri materiam quadruplo maiorem quam in furto mortali; quia promissor agit de proprio, fur de alieno » (III, 720).

IIA Cessatio obligationis. Obligatio promissionis cessat: i° remissione promissarii; 2° si promissum evadit impossibile, illicitum vel promissario inutile; 30 si in promissione reciproca alter non stat promissus; 4° si supervenit mutatio adiunctorum notabilis, quae, si praevisa fuisset, promissionem impedivisset; nam promittens non censetur se pro tali eventu obligasse (S. Thom. 2. 2, q. no, a. 3, ad 5; S. Alf. III, 720). Cessat igitur, si v. g. promissarius ex paupere fit dives; si ingratum se praebet etc; item cessare potest v. g. ob infortuniam promittentis etc.

Coroll. I. Obligatio promissionis transit ad *heredes* promittentis, et quidem eodem titulo, si agitur de promissione *reali*; non autem transit, si de promissione *personali* sermo est (n. 649).

Coroll. II. Ius vel quasi ius ex promissione ortum transit ad *familiam, heredem* promissarii, si promissio facta censeatur intuitu non solum promissarii, sed etiam familiae eius.

Coroll. III. Promissarius, cui non satisfacit, nequit occulta compensatione uti, si promissio proprie dicta fuerit, quia talis promissio nullum ius strictum confert.

§ II. De donatione.

866 I. Notio. Donatio est datio gratuita, sive rei sive iuris in rem, alteri facta. Additum est, *sive iuris in rem*; sed de eiusmodi donatione, quam etiam *promissionem improprie dictam* vocavimus, satis actum est n. 863 sq.

867 II. Divisio. Donatio maxime dividitur:

1. In donationem *inter vivos, et mortis causa*. Prior habetur, quando quis irrevocabiliter aliquid donat. Altera, quando donat revocabiliter, ita ut donatio non fiat irrevocabilis nisi post mortem donatoris; differt a testamento, quatenus hoc in ultimo vitae instanti, illa vero in vitae decursu fit.

2. In *pure libetalem, et antidotalcm* seu remuneratoriam, prout nullam obligationem vel obligationem gratitudinis supponit.

868 III. Habilitas donandi. Habiles sunt ad donandum quicumque pleno usu rationis gaudent, et bona propria eorumque administrationem habent, nisi a lege excludantur. Quinam vero et quatenus a lege excludantur, vide in Codice tam ecclesiastico quam civili.

Coroll. Qui nunc potest nec poterit suo tempore debita solvere, valide quidem, sed iniuste donat. *Valide* donat, quia habet dominium rei, quam donat. *Iniuste* donat, quia donando (magis) impotentem se reddit ad debita solvenda (S. Alf. II. 722).

869 IV. Habilitas ex donatione acquirendi. Ex donatione acquirere possunt omnes homines, qui a lege non excluduntur, etiam infantes et perpetuo amentes. Attamen qui donum acceptat ab eo, qui debitis solvendis absolute impar est, iniustitiae reus, atque ad restitutionem obligari videtur, si acceptat, conscius impotentiae debitoris, idque valet, etiamsi ipsum non induxerit ad donandum. Ita S. Alfonsus, Caietanus,¹ S. Antoninus² et auctores multo communius. Ratio autem est, quia acceptando efficaciter cooperatur ad impotentiam debitoris augendam, sicque iniuriam creditoribus inferendam; «contractus enim donationis non consistit in sola voluntate donantis, sed etiam in voluntate acceptantis, qua contractus constituitur, et sine qua nulla existit alienatio vel donatio » (S. Alf. l. c.). Attamen :

¹. Opusc. torn. 2, tr. 8, q. 4, v. *Ad obiecta*.-----'. Part. 2, tit. 1, cap. 9, § π et 12.

1. Si *bona* fide processerit, tenetur tantum restituere rem acceptam, si exstet; vel, si iam non exstet, quatenus ditior factus est.

2. Qui dubitat, num donator impar sit solvendis debitis, licite donum acceptat et retinet; licite etiam illud retinet, si postea dubitet, num tempore donationis impotens esset.

V. Forma intrinseca donationis. Formam intrinsecam donationis 870 constituunt — ut in omni contractu (n. 834) — utriusque partis consensus, in casu consensus donatoris et consensus seu acceptatio donatarii (S. Alf. III, 725). Dicitur:

1. *Acceptatio* donatarii; nam « nemo de iure naturali potest acquirere ullum ius in rebus alienis absque suo consensu; quamobrem absque acceptatione donationis nullum transfertur ius in donatarium super rem donatam: et ideo, cum donans immunis remaneat a quacumque obligatione ante donationis acceptationem, poterit quidem ipse pro libitu eam revocare » (S. Alf. 1. c.).

Idem ob eandem rationem valet, etiamsi agatur de remissione seu condonatione debiti per modum donationis facta. Potest quidem creditor sine consensu debitoris, quin etiam, eo repugnante, iure se abdicare; quo posito, debitori consequitur ius rem suam retinendi; id autem non fit per modum donationis seu actus, quo creditor debitori aliquid concedit.

2. *Acceptatio donatarii*; quibus non excluditur *mandatorius* donatarii, quippe qui vices eius gerat, ideoque eius nomine acceptare possit; quin etiam secundum § *Alfonsiim* et alios quilibet veluti negotiorum gestor donationem, ecclesiae vel alicui causae piae factam, potest acceptare (III, 726).

Disputatur 1, num, *donatore ante acceptationem mortuo*, donatarius possit nihilominus donationem valide acceptare. Alii negant, quia voluntas acceptantis iam uniri nequit cum voluntate donantis, quippe quae expiraverit. Alii affirmant, quia in casu voluntas donantis in ipsa dispositione facta *iuridice* persistit, ut dictum est de voluntate testatoris (n. 814). § *Alfonsus* utramque sententiam pro satis fundata habet (III, 729); quo admissso, practice utrique parti, cuius interest, permitterem ius suum ordinatim prosecui. Si tamen lex civilis ad valorem donationis acceptationem (utique ante mortem donatoris) requirit, pars cuius interest, ad hanc legem provocare, sicque rem de qua agitur sibi comparare potest.

Disputatur 2, num, *mortuo donatario ante acceptationem, heres* donatarii possit acceptare. Negandum, quia heres succedit in iuribus realibus defuncti, non autem in personalibus, ut est ius acceptandi donationem. Excipe, si donatio etiam intuitu *familiae*, heredis donatarii, facta esse censeatur; quo in casu ipsa quoque familia pro donataria habetur (S. Alf. III. 731).

Disputatur 3, num *mandatum donandi* morte mandantis ita expiret, ut nequeat amplius executioni mandari. Alii affirmant, quia mandatum morte mandantis sim-

pliciter exstinguitur. Alii negant, quia eorum sententia mandatum post mortem mandantis potest *iuridice* persistere; quam sententiam S'. *Alfonsus* pro solide fundata habet (III, 730). Stante dubio, practice permetterem mandatario exsequi mandatum; item tamen utrique parti, cuius interest, ius suum ordinatim prosecui. Si tamen lex civilis alicui parti favet, merito ad eam provocatur.

871 VI. Forma extrinseca donationis. Spectato solo iure naturae, sufficit, ut consensus *externetur* sive verbis, sive scripto, sive facto aliquo; ideoque non requiruntur neque publicum instrumentum neque traditio rei. Quatenus ea iure civili requirantur, discas e Codice patriae.

872 VII. Rescissio donationis. 1. Donatio *inter vivos* semel perfecta a donante rescindi nequit, quia donatarius acquisivit ius in re, quo iam a donante spoliari nequit. Leges vero positivae — quas inspicias — statuunt casus, in quibus iudex donationem valet rescindere; quam iudicis sententiam invocare licet. Adhaec leges positivae efficere quoque possunt, ut donatio in aliquibus casibus ipso iure corruat; hinc quoad hoc etiam casus consulatur ius patriae.

2. Donatio *mortis causa*, ut ex notione tradita patet, potest a donante revocari (S. Alf. Horn. Ap. tr. 10, n. 134).

Nola. Praelati et rectores de bonis mobilibus suarum ecclesiarum donationes, praeterquam parvas et modicas secundum legitimam loci consuetudinem, facere ne praesument, nisi iusta interveniente causa remunerationis aut pietatis aut Christianae caritatis; secus donatio a successoribus revocari poterit (can. 1535).

SCHOLION.

De donatione ad piam causam.

Quid sit causa pia, vide n. 826.

873 I. Regimen donationis ad piam causam. Donatio ad causam piam soli potestati ecclesiasticae subest (826).

874 II. Habilitas donandi causae piae. Qui ex iure naturae et ecclesiastico libere valet de suis bonis statuere, potest ad causas pias per actum inter vivos (i. e. per donationem), bona relinquere (can. 1513, § 1). Itaque contingere potest, ut quis valeat donare ad causam piam qui, spectato iure civili, donandi habilitate careat. Practice tamen illud non ita facile locum habebit, quia plerique inhabiles ex iure civili (v. g. minores) etiam ex iure canonico inhabiles sunt (cfr. can. 89).

875 III. Modus donandi causae piae. Quoad modum donandi causae piae disputatur, num sollemnitates civiles pro eis valeant. Iam vero sententia affirmans practice tuta videtur. Etenim *primum* Codex can. 1513, § 2

monet, si de testamento agatur, servare sollemnitates iuris civilis, monitione non extensa ad donationes; quod tunc solum apte explicatur, si admiseris, sollemnitates valere pro donationibus, ita ut monitio quoad eas supervacanea sit. *Deinde* Codex can. 1513, § 2 edicit, monendos esse heredes, ut testatoris voluntatem impleant, etiamsi sollemnitates iuris civilis neglectae fuerint; monitione iterum ad donationes non extensa: quod bene explicatur, si dixeris, sollemnitates quoad donationes valere, ita ut, si neglectae fuerint, donatio urgeri nequeat. Dixi, *hanc sententiam practice tutam videri*, quamvis theoretice non sit certa; hinc censeo, non esse inquietandum neque eum, qui censeat, se donatione informi non ligari, neque eum, qui contraria sententia innixus informiter donatum retineat.

Obi. Can. 1529 statuit, in contractibus praescriptiones iuris civilis tunc tantum esse servandas, si de *materia ecclesiastica* i. e. de bonis ecclesiasticis agatur. Atqui donatio causae piae facta non versatur circa bonum ecclesiasticum.

Resp. Alicui videri potest ab obiciente nimis subtiliter in littera insisti. Accedit quod can. 1529 addit: *nisi aliud iure canonico caveatur*. Atqui iterum alicui videri potest, aliud can. 1513 satis caveri.

IV. Exsecutio piarum voluntatum exposita est n. 876.

876

Nota. 1. Nisi contrarium probetur, praesumendum ea quae donantur rectoribus ecclesiarum, etiam religiosorum, esse ecclesiae donata (can. 1536, § 1).

Nota 2. Donatio facta ecclesiae, ab eius rectore seu Superiore repudiari nequit sine licentia Ordinarii (can. 1536, § 2). Repudiata illegitime donatione, ob damna quae inde obvenerint actio datur restitutionis in integrum vel indemnitatis (can. 1536, 3).

Nota 3. Donatio ecclesiae facta et ab eadem legitime acceptata, propter ingratum Praelati vel rectoris animum revocari nequit (can. 1536, § 4).

§ III. De deposito et sequestro.

I. Notio depositi. Depositum est contractus, quo quis tradit alteri rem 877 custodiendam, alter eam recipit cum onere eam custodiendi et postea in natura reddendi.

II. Obligationes depositoris. Depositor tenetur depositario refundere 878 impensas factas ad rem conservandam et reddendam.

IIT. Obligationes depositarii. Depositarius primum non inquiret, quid 879 depositum sit, si res clausa sit vel obsignata. Praeterea tenetur:

1. Rem depositam diligenter custodire.

2. Ea non uti sine consensu dato vel legitime praesumpto deponentis. Consensus non facile praesumatur, neque quoad usum *pecuniae*, utut nec

clausae nec obsignatae ; immo ne tunc quidem, cum petitorio statim reddi poterit. Attamen depositarius utendo re deposita nec clausa nec obsignata, non peccat graviter, si certus sit fore, ut rem aeque bonam suo tempore reddere possit (S. Alf. III, 748).

3. Rem reddere depositori, idque in natura, statim ac petitur, atque una cum fructibus quos produxit. Dicitur:

a) *Statim ac petitur*; quod non impedit, quominus retineat rem donec ei solutum sit, quod ratione depositi solvi debeat. Immo spectato solo iure naturae, licet etiam, servatis servandis, se ex re deposita compensare (S. Alf. III, 753).

*

b) *Una cum fructibus*; excipe tamen fructus *industriales*, quos depositarius, utut illicite, utendo re deposita percepit.

4. Quatenus depositarius teneatur de damnis, e sola culpa iuridicantis, vide n. 1009.

880 IV. Sequestrum. Sequestrum est species depositi, qua res litigiosa apud tertium deponitur ea lege ut postea ei tradatur, qui victor exstiterit.

Distinguitur duplex, *conventionale* et *iudiciarium*, prout res mutuo litigantium consensu, vel iussu iudicis deposita est.

Obligationes sequestri ex ipsa notione atque ex dictis de deposito satis patent.

§ IV. De commodato et precario.

881 I. Notio commodati. Commodatum est contractus, quo quis usum rei gratis concedit alteri, ea lege, ut hic determinato tempore eandem reddat. Dicitur *gratis*; si quid pro usu rei exigitur, habetur species locationis. Commodatum nuncupatur *precarium*, si conceditur usus rei *ad nutum commodantis revocabilis*; quod nomen *precarii* inde provenit, quod accipiens in casu censetur continuo precari, ut possit rem retinere. Commodatum differt a *mutuo*, in quo dominium rei transfertur (S. Alf. III, 744, 745, 754).

882 II. Obligationes commodantis. Commodans tenetur:

1. Commodatario manifestare vitia nociva, si ea noverit; alioquin tenetur de damno secuto.

2. Rem non reposcere ante tempus praefixum.

3. Commodatario resarcire expensas extraordinarias, ad rem conservandam necessarias (S. Alf. III, 747).

III. Obligationes commodatarii. Tenetur:

883

1. Rem diligenter servare, atque expensas ordinarias ferre.
2. Rem non adhibere, nisi ad usum, contractu vel ipsa rei natura significatum; secus tenetur de damno secuto.
3. Rem reddere tempore praefixo, vel usu finito.
4. Quatenus teneatur de interitu rei aliisque damnis e sola culpa iuridica natis, vide n. 1009.

Nota. Res sacrae ne commodentur ad usum qui earundem naturae repugnet (can. 1537).

§ V De mutuo.

I. Notio. Mutuum est contractus, quo quis alteri cedit quandam quan- 884
tatem rerum fungibilium ea lege, ut alter postea aequalem quantitatem
eiusdem naturae et qualitatis reddat (S. Alf. III, 754). Est natura sua
contractus gratuitus; quod tamen non impedit — ut postea exponemus
— quominus mutuans v. g. auctarium stipuletur: quo facto, contractui
mutui alius contractus additur. Dicitur:

1. *Alteri cedit*, i. e. in alterius dominium transfert. Differt itaque
v. g. « a commodato et locato quod dominium in eis non transfertur,
sed usus tantum » (S. Thom. 2. 2, q. 58, art. 1; S. Alf. III, 754).

2. *Rerum fungibilium*, i. e. rerum, quae primo usu consumuntur, idque
sive physice, ut vinum, triticum etc.; sive moraliter, ut pecunia, quae
utenti eam perit, sicque ei quasi consumitur (S. Thom. 1. c.; S. Alf. 1. c.).

3. *Aequalem quantitatem etc*; quocirca conferas dicenda sub V.

II. Divisio. Duplex distingui potest mutuum, mutuum *consumptionis*, 885
et mutuum *productionis*. *Prius* habetur, quum mutuo datur res v. g.
vinum, cuius usus in consumptione physica consistit. *Alterum*, quum
quis mutuo dat rem, cuius usus, accedente humana industria, lucrum
producere potest. Ad eiusmodi res maxime pertinet pecunia.

III. Obligatio mutuum dandi. Obligatio *caritatis* per se habetur, si 886
quis tua re valde indiget, tu autem iure redditionem sortis concessae
exspectas, nec alio modo indigenti subvenire praeferas.

IV. Obligationes et iura mutuum dantis. Mutuum dans:

887

1. Tenetur aperire vitia rei nociva, si quae noverit; item quod sibi
debetur, non repetere ante tempus, de quo conventum est (S. Alf. III,
754).

2. Nequit ratione ipsius contractus aliquid lucri a. v. aliquid praeter

sortem percipere. Patet *primum* e S. Scriptura.¹ *Accedunt* documenta ecclesiastica, nimirum: L. 5. e. Praeterea, 7, *De usuris*, et c. *Consuluit*, 10, cod. tit. ; Concilia Lateranensia, III,² et V;³ Constit. Bened. XIV *Vix pervenit* item Cod. Iur. Can. qui ita statuit: Si res fungibilis ita alicui detur ut eius fiat et postea tantumdem in eodem genere restituatur, nihil lucri, ratione ipsius contractus, percipi potest (can. 1543). *Denique* ratio idipsum confirmat; nam si licitum foret ratione ipsius contractus aliquid exigere ultra sortem, id permetteretur sive ob sortem abdicatam (seu ob carendam sortis ceu talem), sive ob carentiam sortis *per aliquod tempus*. Atqui *sors abdicata* compensatur per sortem in aequivalenti reddendam ; carentia autem sortis *per aliquod tempus ut talis* compensatione digna non est, ut patet in eo, qui per totum tempus, quo re carebit, certissime ea non est usurus. Hinc damnata est ab Innocentio XI, prop. 41 : « Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit qui non maioris faciat pecuniam praesentem quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere, et eo titulo ab usura excusari » * (S. Alf. III, 759).

S. Thomas ita: Sciendum est, quod quaedam res sunt, quarum usus est ipsarum rerum consumptio; sicut vinum consumimus, eo utendo ad potum, et triticum consumimus eo utendo ad cibum: unde in talibus non debet seorsum computari usus rei a re ipsa; sed cuicumque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res: et propter hoc in talibus per mutuum transfertur dominium; si quis ergo seorsum vellet vendere vinum, et vellet seorsum vendere usum vini, venderet eandem rem bis, vel venderet id quod non est; unde manifeste per iniustitiam peccaret. Et simili ratione iniustitiam committit, qui mutuat vinum aut triticum, petens dari duas recompensationes, *unam* quidem restitutionem aequalis rei, *aliam* vero pretium usus; quod *usura* dicitur» (2. 2, q. 78, a. 1). Ceterum advertas:

a). Ut iam ex S. Thoma notavimus, lucrum perceptum ratione contractus, qui dicitur mutuum, vocatur *usura*. Hinc Benvd. XIV in Constit. *Vix pervenit* : < Peccati genus illud, quod usura vocatur, quodque in contractu mutui propriam suam sedem et locum habet, in eo est repositum, quod quis ex ipsomet mutuo, quod suapte natura tantumdem dumtaxat reddi postulat, quantum receptum est, plus sibi reddi velit quam est receptum; ideoque ultra sortem lucrum aliquod ipsius ratione mutui, sibi deberi contendat. Omne propterea huiusmodi lucrum, quod sortem superet, illicitum et usurarium est. »

b) Lucrum autem ita perceptum usura est, etiamsi tanquam ex benevolentia et gratitudine debitum, non autem ut ex iustitia debitum exigatur. Sequitur ex propositione 42 ab Innoc. XI damnata. « Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigatur tanquam ex benevolentia et gratitudine debitum, sed solum si exigatur tanquam ex iustitia debitum » ' Ratio autom est, quia gratitudo magis considerat affectum dantis quam datum, et ideo satisfacit recipiens per similem affectum

¹ Cfr Ps. XIV, i ; Luc VI, 35.-----'. C. 25.-----Sess. 5. — 4. I Nov. 1745. -----". Denz.-Bannw. n. 1191. -----Denz.-Bannw. n. 1192.

benefaciendi indeterminate. Quando ergo mutuans exigit aliquid tanquam debitum ex gratitudinc, fecte appellat gratitudinem, cum nullum sit tale debitum gratitudinis, sed sub pallio gratitudinis occultat obligationem strictam quam tentât imponere mutuatario. Hanc ergo fictam obligationem gratitudinis ferit fulmen Vaticanum' (cfr. S. Thom. 2. 2, qu. 78, art. 2, ad 2; S. Alf. III, 764, 780).

c) Potest autem quis aliquod munus sperare non « quasi debitum, sed quasi gratuitum et absque obligatione praestandum, et sic licite potest ille qui mutat; sicut qui facit servitium alicui, confidit de eo ut amicabiliter suo tempore servitium faciat. » (S. Thom. qu. 13, de Malo, art 4, ad 13).

3. Mutuans potest, si accedant tituli extrinseci contractui, praeter sortem tantum exigere, quantum valet titulus. Posse autem praesto esse titulos extrinsecos, agnoscitur tam in encyclica *Vix pervenit*, quam in responsis S. Officii et S. Poenitentiariae; item in Codicis canone 1543. Sunt porro: Periculum sortis, damnum emergens, lucrum cessans, poena conventionalis; de aliis disputatur.

a) *Periculum sortis*¹, i. e. periculum non recuperandi rem, illudque maius quam si rem non mutuo daret. « Ratio quia te exponere tali periculo vero est pretio aestimabile » (S. Alf. III, 765; S. Thom. 2. 2, q. 77, a. 4, ad 2; Opusc. 73, cap. 6, i. f.).

b) *Damnum emergens*, i. e. detrimentum quod ob rem mutuo datam subiturus est, puta quia ideo rem carius emere debebit. Ratio iterum est, quia praeter sortem patitur aliud damnum, quod est pretio aestimabile (S. Thom. 2. 2, qu. 78, a. 2, ad 1; S. Alf. III, 768).

c) *Lucrum cessans*,⁴ i. e. lucrum quod ob rem mutuo datam non est percepturus, puta quia ideo cum pecunia non est negotiaturus. Ratio est, quia praeter sortem amittit spem lucri; quod est pretio aestimabile; in casu autem tantum peti potest, quantum valet lucrum speratum (S. Alf. III, 768). De mente S. Thomae disputatur. '

Cum pecunia hodiedum, utut de se sterilis, innumeris modis adhiberi possit ad negotiandum, sicque lucrum faciendum, puta emendo rem frugiferam, vel rem, quae saltem carius vendi potest, vel actiones in societate industrial! aut mercatoria, ideo qui pecuniam mutuo dat, passim titulo lucri cessantis auctarium stipulari potest.

d) *Poena conventionalis*, i. e. poena a mutuatario solvenda, si sortem tempore statuto non reddat. Eiusmodi conventio seu contractus iustus est, quia conducit ad praecavendam mutuatarii negligentiam. Porro ut mutuans poenam exigere possit, sufficit ut mutuatarius cum *culpa*

¹. Billuart. De iure et iustitia, diss. IV, art. 4. ----- * Collect, (η. 1393). ----- Cone. Lateran. V (sess. 10), Bulla *Inter multiplices*, anno 1515: habetur apud Labbe, tom. 19, col. 906. ----- 4. L. 13, ff. *Rem ratam hab.*; Bened. XIV, Encycl. *Pix pervenit*, §. 3, n. 3.-----s. Cfr. Billuart, De contract diss. 4, a. 5.

turidiea rem tempore statuto non reddiderit; immo aliquando ex mente contrahentium nulla requiritur culpa. Videtur autem poena deberi ante sententiam iudicis, quia magis habet rationem pacti quem poenae (S. Alf. HI. 706, /67); potest tamen, nisi de contraria intentione contrahentium constet, exspectari petitio mutuum dantis.

Quaer. i, num lex, quae permittat auctarium, sit ratio aliquid ultra sortem exigendi.

Resp. Affirmari debet, quia Status vi alti dominii illud licite permittit, si graves rationes ita faciendi adsunt. Atqui graves rationes praesto sunt; siquidem eiusmodi agendi ratio creat facultatem mutuam accipiendi pecuniam, quae facultas commercium promovet. Status autem ita procedere potest, sive semper adest alius titulus, cui lex innitatur, sive alius titulus hic et nunc deest. Can. 1453 ita dicit: < In praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro maiore, si iustus ac proportionatus titulus suffragetur. »

Quaer. 2, num beneficium per mutuum dantem mutuatario praestitum, sit titulus aliquid ultra sortem exigendi.

Resp. Beneficium praestitum consistit aut in actione mutuum dandi, aut in eo quod mutuo datur res, quae mutuatario specialiter utilis erit. Iam vero actio mutuandi est mutuo intrinseca, nec magis pretio aestimabilis, seorsim a re mutuo data, quam actio donandi aut vendendi est aestimabilis seorsim a re donata aut vendita. Quod autem res mutuo data est specialiter utilis mutuatario, id ab huius conditione et adiunctis pendet, non autem a mutuum dante; non potest autem mutuum dans aliquid recipere pro re, quae non est sua.

Quaer. y, num obligatio non repetendi sortem usque ad certum tempus sit titulus aliquid exigendi ultra sortem.

Resp. Negandum, spectata propositione 42 ab Alexandro VII damnata: «Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obligat ad non repetendam sortem usque ad certum tempus. > ‘ Ratio autem est, quia carentia sortis ad tempus *ut talis*, et consequenter etiam obligatio ea carendi *ut talis* compensatione digna non est (p. 594); si tamen quis sese obligat ad non repetendam sortem nisi post *longum* tempus, titulus extrinsecus aliquid praeter sortem exigendi vix aberit, cum mutuans, qui debeat per longum tempus exspectare, facile damnum vel lucri carentiam passurus sit.

Quaer. 4, num facultas lucrum faciendi, hodie dum possessioni pecuniae communiter annexa, sit titulus exigendi auctarium.

Resp. Affirmandum videtur, quia dicta facultas secundum communem aestimationem habet valorem, distinctum a valore commutativo pecuniae, ideoque compensari meretur.

Coroll. Pariter licet ob iustos titulos expositos exigere fenus ex fenere non soluto (anatocismus), quia fenus non solutum aequiperatur sorti traditae.

888 V. Obligationes mutuatarii. Mutuatarius tenetur recidere rem eiusdem speciei et qualitatis;’ quodsi vero nequeat reddere, quod in *natura*

’. Denz.-Baxxw., n. 1142. -----*. Non repugnat tamen, v. g. triticum vel triticum minoris qualitatis mutuo dari stipulando, ut alia res eiusdem valoris, vel triticum melioris qualitatis in minori quantitate reddatur.

reddendum est, aequivalens retribuat. Quoad *quantitatem*, eadem reddenda est, si valor, sive pecuniae sive alius rei reddendae, tempore redditionis *idem* est ac tempore contractus initi. Si valor *diversus* est, dicendum quod dictum est de contractibus in genere, scilicet:

1. Si de ordinariis seu—ut ita dicam—normalibus mutationibus agitur, contractus prout iacet executioni mandandus est, quia contrahentes in eiusmodi mutationes consensisse censentur.

2. Si de maiori mutatione agitur, ita dicendum:

a) Si lex vel pactum expressum vel consuetudo normam assignant, hisce standum est. Quoad legem vel pactum res clara est; quoad consuetudinem sequitur ex eo, quod contrahentes censentur secundum consuetudinem contraxisse.

b) Secluis lege, pacto expreso et consuetudine, is qui exsequendo contractum damnum patitur, ad hoc subeundum tenetur, si agitur de casu, qui poterat praevideri (timeri); secus, si sermo est de casu, qui praevideri non poterat, ut bellum, rerum publicarum perturbatio, saltem saepius. Ratio est, quia omnis contractus initus modo, in quaestione assignato, habet aliquid contractus aleatorii; quo posito, casus priores contractu comprehendi censentur, non autem posteriores.

c) Quandoque ex adiunctis patet, semper reddendam esse, semperque sufficere *eandem quantitatem*; puta si agricola ex amicitia alteri agricolae aliquam quantitatem tritici mutuam dat.

Quoad *bacta*, quae licite ineuntur, haec notes:

a) Si dubium est, num valor rei mutuo datae augeatur vel minuatur, licite paciscuntur de eadem quantitate reddenda; siquidem contractui mutui additur legitimus contractus aleatorius (S. Alf. III, 782).

£?) Si valor rei mutuo datae *augendus praevidetur*, non licet pacisci de eadem quantitate reddenda, nisi ob damnum emergens vel lucrum cessans; ut si, mutuo excluso, rem tuam servasses usque ad tempus aucti valoris et sortis reddendae; item si, re tua mutuo data, cogaris aliam carius emere. Ratio est, quia secus lucrum percipis ex mutuo (S. Alf. III, 782).

7) Si valor rei mutuo datae *diminuendus praevidetur*, mutuans potest pacisci de maiori quantitate reddenda. Ratio est, quia mutuans recipiendo maiorem quantitatem, non fit ditior quam erat tempore contractus initi, ita ut non ditescat ex mutuo seu ratione contractus.

VI. Obligatio et poenae usurariorum. 1. Patet, usurarios ad restitutionem teneri, 889 scilicet mutuataris vel eorum heredibus.

2. Can. 2354 statuit: Laicus qui fuerit legitime damnatus ob delictum... usurae... ipso iure exclusus habeatur ab actibus legitimis ecclesiasticis et a quolibet munere, si quod in Ecclesia habeat, firmo onere reparandi damna. Clericus vero qui... delictum (usurae) commiserit,... a tribunali ecclesiastico puniatur, pro diversa

reatus gravitate, poenitentiis, censuris, privatione officii ac beneficii, dignitatis, et, si res ferat, etiam depositione.

SCHOLION.

De montibus pietatis et de arcis parsimoniae.

890 I. Montes pietatis. Montes pietatis — ita dicti, quia indigentes ad ea tanquam ad montem confugiunt — sunt aeraria constituta eo fine, ut pauperibus, deposito pignore, pecunia gratis vel sub modico fenere mutuo detur. Si summa debita statuto tempore reddita non fuerit, pignus venditur, ex pretio summa debita cum fenere retinetur, ut quod supersit debitori restituatur.

2. Montes pietatis, ut patet, liciti atque utiles, immo aliquo modo necessarii sunt.¹ Verum neque incommodis carent. « Pauperes non semper probi et sobrii, ibi deponunt etiam res sibi vel familiae necessarias quae ipsis ad usum personalem datae erant. Post annum circiter, si pecuniae lestitutae non fuerint, res istae sub hasta veniunt, saepe pro pretio inaequali, ita ut mutuarius maiore quam ante miseria laboret. »² Magis etiam periculosi sunt, scilicet ob fenus excessivum saepe exactum, si a privatis eriguntur nec sub inspectione auctoritatis publicae constituuntur. Ceterum licet, uti patet, aliquid ultra sortem exigere ob impensas et labores ministrorum; quibus etiam alius titulus extrinsecus accedere potest.

891 II. Arcae parsimoniae, i. Sunt argentariae publice vel privatim constitutae, ubi famuli, operarii etc. peculia modico fenere deponunt. Fenus, cuius dies venit, sorti additur; deponens autem gaudet facultate sortem cum incrementis vel partem quolibet tempore repetendi.

2. Patet, eiusmodi instituta esse commendanda. Licet autem deponentibus pecuniam fenus percipere, tum ob titulos extrinsecos; tum quandoque, quia contractum societatis inierunt. ³

§ VI. De emptione - venditione.

Dicemus *primum* de emptione - venditione generatim, *deinde* de aliquibus emptionibus-venditionibus in specie.

PUNCTUM I.

De emptione - venditione generatim.

892 1. Notio. Emptio - venditio est contractus, quo per mutuum consensum aliqua res pretio permutatur. Differt a *permutatione*, in qua utrinque res conceditur.

¹. Cfr Cone. Lateran. (sess. io), Bulla *Inter multiplices*; Cone. Trid. sess. 22 De Ref. cap. 8 ct 9. ----- ². Vermeersch, Theol. Mor.³ II, n. 450. ----- ³. Cfr. Analecta Iur. Pont., 1880, p. 587 sq.

II. Subiectum. Spectato iure naturae, ad emendum et vendendum 893 habiles sunt iidem, qui ad donandum. Quatenus ius civile aliquos excludat, discas e iure patriae.

III. Obiectum. Praeter dicta n. 832 sq. de obiectis ineptis contractuum 894 in genere, haec speciatim notentur :

1. Venditio *rei alienae*, spectato iure naturae, invalida est; nemo enim facultate gaudet de re alius quovis modo disponendi. Venditor autem, si *mala* fide egerit, tenetur dominum et emptorem indemnem reddere ; si *bona* fide, debet pretium emptori refundere. Emptor, si *mala* fide processerit, tenetur domino rem suam restituere aliaque damna forte secuta ei resarcire; si *bona* fide, per se tenetur rem domino restituere, at, si secus pretium solutum a venditore recuperare nequit, potest rem emptam reddere (n. 983).

Videatur tamen, quid statuatur ius civile, quod ei, qui bona fide processit, sequi et urgere licet.

2. Venditio *rei determinatae tertio iam venditae*, spectato iure naturae:

a) Invalida est, si venditio, spectato iure civili, confert ius *in re*, ut v. g. in Gallia obtinet. Ratio est, quia habetur venditio rei alienae.

b) Si venditio, spectato iure civili, confert tantum ius *in rem*, nec traditio, qua conferatur ius in re, subsecuta est, pariter est invalida, quia venditor nequit tertio concedere ius, quod priori venditori iam concessit. Traditio tamen rei, utut priori emptori iniuriosa, valida videtur, quia venditor, cum sit adhuc dominus rei, huius dominium seu ius in re tertio concedere valet. Sed in casu per se tenetur curare, ut prior emptor rem obtineat, atque insuper, si mala fide processerit, priori emptori damna forte ex iniuria secuta, resarcire.

Quid iuris sit, attento iure civili, vide in Codice civili.

c) Venditio rei, quae tempore venditionis *totaliter periit*, manifeste invalida est. Si res *ex parte tantum periit*, spectato iure naturae, resolvendum secundum dicenda n. 898.

d) Denique res, *ope pecuniae alienae emptae*, est emptoris; qui tamen, ut patet, pecuniam domino reddere debet.

IV. Pretium obiecti de quo uberius dicendum. 895

i. *Notio pretii*. Pretium definiri potest: Valor rei venalis seu commutationis, pecunia expressus. Dicitur:

a) *Valor rei*. Valor autem rei est illud, ob quod aestimatione digna

*. Cfr. IANSENS, Le juste prix ; HAGENAUER, Das justum pretium bei Thomas von Aquino; AENGENENT, Leerboek der Sociologie', n. 125 sq.

cst. Aestimatione autem digna est ob aptitudinem eius homini inserviendi.

b) *Venalis*. Valor rei duplex distingui potest, *intrinsecus* et *venalis*. *Intrinsecus* est aptitudo eius immediate inserviendi hominis necessitati vel utilitati. *Intrinsecus* iterum distingui potest *obiectivus* et *relativus*, prout res communiter necessaria, utilis est hominibus, vel specialiter necessaria, utilis est determinatae personae, v. g. venditori vel emptori. *Venalis* est aptitudo rei inserviendi comparationi alius rei. Valorem intrinsecum et venalem rei non confundi, patet v. g. ex eo, quod aqua valde utilis est, vix autem medium aliam rem comparandi.

c) *Pecunia expressus*; nimirum ut rerum necessariarum et utilium comparatio facilius redderetur, quaesitum est commune signum, communis mensura seu norma, quae valorem venalem omnium rerum repraesentaret, atque eum in finem selecta est pecunia. Itaque pecunia repraesentat, exprimit valorem rerum venalem; valor autem rerum venalis pecunia expressus dicitur *pretium*.

Sunt qui pretium definiant: Valor rerum *obiectivus*, pecunia expressus. Verum pretium est pecunia, quatenus constituta est medium comparandi aliam rem. Atqui pecunia est medium comparandi aliam rem, quatenus repraesentat seu exprimit valorem venalem seu commutationis. Ergo pretium est valor *venalis* pecunia expressus.

2. *Divisio pretii*. Pretium distinguitur in *legale*, *vulgare* et *conventionalis*, prout legitima auctoritate, communi aestimatione vel libera contrahentium conventionem determinatur. Cum autem hominum aestimatio non soleat exacte in unum convenire, pretium vulgare quandam latitudinem admittit, atque distinguitur *summum*, *infimum* et *medium*. Porro: « pretium rerum vilium minorem latitudinem habet quam pretiosarum. Vinum enim aut si valet 10, potest vendi 12 vel 8... aut si valet 100, potest vendi 105 et 95... Domus autem aut villa, quae forte vendita est pro 20 mille, post annum emi poterit pro 12 mille » (S. Alf. III, 804). Haec tamen iam latius sumantur.

Coroll. i. Valor rerum venalis, et consequenter pretium pro variis adiunctis variationi obnoxium est. Ita v. g. generatim crescit ratione penuriae, decrescit ratione abundantiae mercium (S. Alf. III, 801).

Coroll. II. Magnus emptorum numerus ut plurimum designat, homines nunc re aliqua indigere vel saltem frequenter uti, ideoque valorem rei venalem esse maiorem; consequenter pretium crescere. Contrarium obtinet, si emptores pauci sunt (S. Alf. III, l. c.).

Coroll. III. Si habetur penuria pecuniae, valor venalis rerum non ideo immutatur; consequenter pretium materialiter potius quam formaliter decrescit; scilicet minor quidem pro re vendita accipitur pecuniae summa, sed ipsa pecunia, utpote

rara, valoir crescit vel, si malis, maiorem valorem venalem rerum repraesentare potest.

3. *Pretium iustum* est per se illud, quod repraesentat valorem venalem, valori venali rei emptae-venditae aequalem. Per accidens etiam maius vel minus pretium iustum esse potest; item quandoque iustum est pretium conventionale. Dicitur:

a) *Pretium iustum per se est illud, quod repraesentat valorem venalem, valori venali rei emptae-venditae aequalem.* Etenim in contractu emptionis-venditionis aequalitas inter contrahentes servanda est. Atqui aequalitas tunc tantum servatur, quando pretium repraesentat valorem venalem, valori venali rei emptae-venditae aequalem.

Maior deducitur ex eo quod pretium vel, si malis, contractus emptionis-venditionis inventus est in bonum commune, ideoque non debet esse magis in gravamen unius quam alterius, a. v. aequalitas inter contrahentes servanda est. Confirmatur ex eo, quod emptio-venditio locum tenet contractus commutationis, quatenus scilicet pretium locum tenet rei, quacum alia res comparari deberet, si pretium non fuisset inventum. Hinc sicuti, ut patet, in contractu commutationis aequalitas inter commutantes servanda est, ita etiam in contractu emptionis-venditionis inter ementem et vendentem.

b) *Per accidens etiam maius vel minus pretium iustum esse potest,* puta si venditor pretium per se iustum recipiens per accidens detrimentum pateretur, scilicet ex eo, quod res vendenti ob peculiaria adiuncta pluris valeret; quae ex postea dicendis magis patebunt.

c) *Item quandoque iustum est pretium conventionale; quod pariter ex postea dicendis magis patecet.*

S. Thomas ita dicit: « De venditione et emptione *dupliciter* loqui possumus: *uno modo* secundum se, et secundum hoc emptio et venditio videtur esse introducta pro communi utilitate utriusque; dum scilicet unus indiget re alterius et e converso... Quod autem pro communi utilitate inductum est, non debet esse magis in gravamen unius, quam alterius; et ideo debet secundum aequalitatem rei inter eos contractus institui; quantitas autem rei, quae in usum hominis venit, mensuratur secundum pretium datum; ad quod est inventum numisma;... et ideo si vel pretium excedat quantitatem valoris rei, vel e converso res excedat pretium, tollitur iustitiae aequalitas; et ideo carius vendere, vel vilius umere rem quam valeat, est secundum se iniustum et illicitum. *Alio modo* possumus loqui de emptione et venditione, secundum quod per accidens cedit in detrimentum venditoris... et in tali casu iustum pretium erit, ut non solum respiciatur ad rem, quae venditur, sed ad damnum, quod venditor ex venditione incurrit; et sic licite poterit aliquid vendi plus quam valeat secundum se, quamvis non vendatur plus quam valeat habenti » (S. Thom. 2. 2, q. 77, a. 1; S. Alf. III, 807).

Ex dictis deducuntur normae secuturæ:

a) *Si existit pretium legale, hoc servandum est.* Nam sicut ad rempublicam seu ad eos, qui publica auctoritate funguntur, spectat leges et statuta condere ad bonum commune, ita valorem venalem rerum diudicare et pretio exprimere, quandoque ad idem bonum commune spectat, nimirum ut cupiditati et fraudibus vendentium ac ementium obvietur, pauperumque expilationes impediantur¹ (S. Thom. 2. 2, q. 77, a. 2, ad 2; S. Alf. III, 803). Porro pretium legale, ut ipsa natura pretii indigitat, ex iustitia commutativa servandum est. Licet tamen maius exigere pretium: 1° si ob mutatas circumstantias fiat iusto minus; 2° si merces vendendae solitis notabiliter meliores sunt; quia lex intelligitur de mercibus ordinariis. Praeterea emptor potest infra pretium legale, servato tamen vulgari, emere, quia lex in favorem emptorum lata censetur (S. Alf. 1. c.).

b) *Si deest pretium legale, stari debet pretio vulgari* — sive summo, sive infimo, sive medio — *quod viget in loco ubi res emitur-venditur, quodque independenter a fraude constitutum est, nisi tamen specialis adsit titulus vendendi supra summum vel emendi infra infimum. Dicitur:*

a) *Stari debet pretio vulgari*, i. e. pretio, quod communi aestimatione determinatur; huic enim, non autem aestimationi privatae competit valorem venalem rerum diudicare, et pretio exprimere. Ratio est, quia prior minus errori obnoxia, posterior saepius caeca, fallax et passione perversa est, maxime si agitur de propria causa (S. Alf. III, 816).

d) *Sive summo, sive infimo, sive medio* (p. 600). Attamen iniustum est aliquem *dolo* inducere ad solvendum pretium summum. Notes tamen, saepe solummodo specie tenus fraudes adhiberi, quippe quum quae venditores proferunt ad merces suas commendandas, passim pro hyperbolis atque stratagematibus habeantur. Praeterea qui petit pretium, quod summum excedit, eo fine ut pretium vulgare utut summum accipiat, nequit peccati argui, modo velit restituere, si plus quam summum pretium accipiat.

7) *Quod viget in loco, ubi res emitur-venditur.* Itaque non licet in nostra regione ab extraneis vel barbaris exigere pretium supra summum, etsi res vendenda in eorum regione pro pretiosiori habeatur. Licet vero in eorum regione rem (v. g. gemma), quae ab ipsis parvi, a nobis magni aestimatur, comparare concedendo ipsis rem (v. g. vitrum), quae a nobis parvi, ab illis magni penditur. Si contractus aequè in una ac in alia regione ineatur — puta: venditor qui in America habitat, ope telegram-

matris vendit aliquid emptori, qui est in Neerlandia — contrahens potest eligere, quod sibi placuerit.

0) *Quod independenter a fraude constitutum* est; hinc iniuste agunt, qui falsis nuntiis praestantiam alicuius mercis vel negotii exaggerant sicque, mutata aestimatione communi, pretium maius accipiunt.

Coroll. I. Qui privata scientia novit, pretium mercium brevi auctum vel diminutum iri, potest sine iniustitia emere et vendere pretio nunc currente, quia pretium non immutatur notitia particulari (S. Alf. III, 824). Ob eandem rationem licet solvere moneta, cuius valorem brevi diminutum iri, privata notitia quis noverit (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 77, a. 3, ad 4).

Coroll. II. Magistratus, qui scientia officiali novit, pretium sive mercium sive censuum publicorum brevi mutatum iri, potest utique ea emere vel vendere prout facere consueverit, quippe quum nequeat esse deterioris conditionis quam alii. Praeterea satis probabiliter non peccat contra iustitiam neque contra aliam virtutem coemendo merces minori pretio cum intentione ea postea maiori pretio vendendi. Ratio est, quia officium susceptum satis probabiliter non involvit obligationem a dictis abstinendi. Peccaret tamen contra *officium*, monendo alios de pretio immutando.

Q Nisi specialis titulus adsit etc.; quae, ne ordo essentialium nimis interrumpatur, sub 4 exponemus.

c) *Si res neque legale neque vulgare pretium habent* — ut picturae insignes, gemmae extraordinariae etc. — *satis probabiliter valet pretium conventionale*, seu res emi vel vendi potest secundum pretium, de quo contrahentes conveniunt. Plures quidem illud negant, « quia tametsi pretium talium rerum magnam recipiat latitudinem, aequum vero est quod habeat quamdam taxam iuxta arbitrium prudentum » (S. Alf. III, 808). Sed « cum res non habet pretium, nec legitimum, id est a lege taxatum, nec vulgare, nempe iuxta communem hominum aestimationem, illud putatur iustum, quod convenitur » (S. Alf. 1. c.). Idem dicendum de aliquibus actionibus humanis; ut si quis pro alterius salute vitam periculo exponat. Denique pretium conventionale valet: 1° si emptor solus vel fere solus privato studio noverit, rem esse pretiosam; ratio est quia non solum deficiunt pretium legale et vulgare, sed etiam periti, quorum arbitrio stari deberet; 2° si uterque contrahens noverit, sibi pretium alicuius rei esse ignotum, quia habetur contractus aleatorius iustus (S. Alf. III, 802); 3° secundum auctores emptor potest pretio conventionali emere: a) apud antiquarios; b) apud omnes eas res, quae iam ad vilem usum destinatae sunt, ut si liber defertur dilacerandus vel vendendus pro pretio chartae. Ratio allegatur, quia eiusmodi res e communi aestimatione aliquo modo pretium naturale amiserunt, ita ut emptor large

procedere possit. Sed nonne in casu communis aestimatio minus recta dicenda est? Ceterum accedit quoad antiquarios, quod emptor rationaliter quasi-condonationem praesumere potest, eo quod emptores sic alliciuntur spe pretiosa viliori pretio emendi.

4. *Tituli a vulgari pretio recedendi*,¹ i. e.

a) *Vendendi supra pretium summum*,¹ seu potius *carius*, sunt:

a) *Damnuni emergetis et lucrum cessans* (S. Thom. 2. 2, q. 77, a. 1; S. Alf. III, 807).

fi) *Periculum non recipiendi pretii*; ut dictum est de mutuo (p. 595; S. Alf. III, 810).

γ) *Dilatio solutionis*, quatenus haec venditori secum ferat damnum emergens, lucrum cessans vel periculum pretii non recipiendi (S. Alf. III, 809). Hic igitur titulus refertur ad titulos iam assignatos.

ô) *Venditio minutatim facta*, quippe quae maiores curas et expensas secumferat (S. Alf. III, 809).

ε) *Venditio sub hasta* (n. 901).

ζ) *Specialis affectus venditoris*. « Ratio, quia privatio rei, erga quam est quis specialiter affectus, vero est pretio aestimabilis » (S. Alf. III, 807).

η) *Specialis utilitas et delectatio emptoris* num sint tituli, disputatur, sed cum S. Thoma (2. 2, q. 77, a. 1) et S. Alfonso (III, 806) negandum videtur. Nam *primum* « si aliquis multum iuvetur ex re alterius, quam accepit, ille vero qui vendit, non damnificetur carendo re illa, non debet eam supervendere; quia utilitas, quae alteri accrescit, non est ex vendente, sed ex conditione (al. *venditione*) ementis: nullus autem debet vendere alteri, quod non est suum; licet possit ei vendere damnum, quod patitur: ille tamen, qui ex re alterius accepta multum iuvatur, potest propria sponte aliquid vendenti supererogare; quod pertinet ad eius honestatem » (S. Thom. l. c.). *Deinde* pretium iustum non tantum exigi potest, sed solvi debet. Si ergo specialis emptoris utilitas rationem mutet pretii iusti, emptor vel ultro augere debuerit pretium, vel saltem indicare eam utilitatem, ut creditor iure suo augendi pretii uti possit. Nemo tamen sic dixerit; emptoresque ad varias confugiunt artes ut haec utilitas ignoretur.¹ *Denique*, admissa sententia contraria, non apparet, cur etiam *ob necessitatem* emptoris pretium augeri nequeat, quin contra *iustitiam* peccetur; necessitas enim arguit specialem utilitatem, augelque aequae ac utilitas valorem rei relate ad emptorem. Hanc sententiam sequuntur fere omnes antiquiores, et plures recentiores,¹ aliis recentioribus contradicentibus.

Obi Venditor in casu supposito emptori obsequium seu beneficium praestat, quod est pretio aestimabile.

Resp. Beneficium seu obsequium consistit aut in actione vendendi, aut in eo quod vendit rem, quae emptori specialiter utilis erit. Iam vero actio vendendi est venditioni intrinseca, proindeque non est pretio aestimabilis, seorsim a re vendita.

Haec tamen non ita stricte sumas, quia plures tituli exponendi potius efficiunt, ut pretium crescat vel decrescat. -----¹. Vermeersch. De Iustitia, n. 345. -----
Vermeersch. l. c.; Lehmkühl, I, n. 1330.

Quod autem res vendita est specialiter utilis emptori, id ab huius conditione et adiunctis pendet, non autem a vendente; non potest autem vendens aliquid recipere pro re, quae non est sua. Si tamen res, de qua agitur, iam multis utilis sit, valor eius obiectivus, ideoque pretium ipsius crevit.

b) *Emendi infra infimum pretium, seu potius pretio viliori, sunt:*

a) *Damnum emergens et luerunt cessans* ratione huius emptionis, si tamen facta est in gratiam venditoris; ut §i ob huius commodum emis rem, qua tantum indigebis, cum pretium eius diminutum erit. Si vero non emis in gratiam vendentis, sed tuam, deest ratio ipsi denegandi pretium per se iustum, quia re vera damnum emergens et lucrum cessans non habentur.

β) *Periculum non recipiendae mercis emptae et solutae.*

γ) *Anticipatio solutionis*, quatenus haec emptori secum ferat damnum emergens, lucrum cessans vel periculum mercis non recipiendae. Hic igitur titulus refertur ad titulos iam assignatos.

δ) *Emptio in magna simul quantitate*, quippe quae venditorem a multis curis et sumptibus liberet (S. Alf. III, S09).

ε) *Emptio in venditione sub hasta* (n. 901).

c) *Ultronea oblatio mercium* — sive a divite sive, ut dicenda videntur probare, a paupere — quatenus haec suspicionem ingerat latentis vitii, aut arguat paucitatem emptorum; paucitas enim emptorum saepius probat, valorem et pretium rei decrevisse (p. 600). Si tamen ultra offertur ob paupertatem, facile peccabis contra *caritatem*, nisi unice emas in gratiam venditoris (S. Alf. III, S02).

At non licet emptori, qui maiorem valorem rei noverit, a vendente maioris valens omnino ignaro petere, « ut condonet quod amplius valeat;... quia talis donatio, cum procedat ex ignorantia, nulla est » (S. Alf. III, 819).

Ceterum alter alterum de titulo legitimo existente passim moneat; nec pretium magis augeat vel minuat, quam titulus, spectata communi aestimatione, patiatur.

V. Forma contractus conferatur in Codice civili; ibidem etiam videas, 896 quae respiciunt *probationem* contractus.

VI. Effectus, i. Spectato solo iure naturali, contractus emptionis- 897 venditionis emptori confert ius *in rem*, cum exsecutione contractus ius *in re* constituatur. Subinde tamen contractus vi iuris civilis — puta *Ius Gallieum* — ius *in re* confert.

2. Ubi contractus sine traditione confert ius *in re*, per se res vendita et nondum tradita, est periculo emptoris, ita ut emptor teneatur pretium solvere, etiamsi res perierit. Cuius periculo sit res vendita et nondum tradita, ubi contractus confert tantum *ius in rem*, vide in Codice civili.

3. Fructus rei determinatae venditae, nondum traditae, fiunt emptoris, nisi contrahentes aliter stipulati sint; nam contrahentes censentur accessorium, cuiusmodi sunt fructus, comprehendere principali (S. Alf. III, 798).

898 VII. Obligationes venditoris, i. *Venditor, quoad vitia rei vendendae, tenetur manifestare:*

a) *Vitia substantialia, et defectum qualitatis, cui (qualitati) consensum emptoris alligari percipiat.* Secus enim contractus, deficiente emptoris consensu in obiectum praesentis contractus, invalidus est, ideoque venditor pretium pactum acceptare nequit (n. 837; S. Alf. III, 819; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 77, a 3.

b) *Vitium notabile et occultum.* Ratio est, quia ab emptore quaeritur res, quae notabili vitio caret; quo posito, venditor praestando rem, nec vitium aperiendo, tacite affirmat, eam tali vitio carere, nisi ipsum illud vitium manifestum sit; ideoque dolo utitur atque emptori iniuriam infert. Hinc auctores generatim addunt, etiam vitium notabile *et manifestum* esse aperiendum, si, emptorem invincibili ignorantia laborare, advertatur (S. Alf. III, 823). Praeterea debet manifestari

c) *Vitium, de quo specialiter interrogatur, nisi emptor propria inquisitione vitium possit indagare.* Ratio est, quia secus emptoribus deesset medium inquirendi, qualis sit res, de qua contracturi sint; quod admitti nequit.

d) Extra casus assignatos non est obligatio manifestandi vitia, ne occulta quidem; tum quia secus negotiatio fere impossibilis evaderet; tum quia universalis consuetudo illud confirmat.

Coroll. i. Si quod vitium emptori damnum afferre potest, nec ab ipso advertitur, venditor semper — etiam casu, quo secundum dicta non tenetur ex iustitia — delict emptorem monere; ut si equus est furiosus, domus ruinosus.

Coroll. II. Venditor, etiamsi non teneatur vitium manifestare, debet tamen vitii existentis in pretio statuendo rationem habere; quod si non fecerit, tenetur partem pretii recepti restituere.

Coroll. III. Venditor, qui vitia manifestanda non manifestavit, tenetur, si contractus nihilo minus validus fuerit, excessum pretii restituere aliaque damna ex reticentia forte secuta resarcire, immo, si error emptoris dederit causam contractui, pro arbitrio emptoris etiam contractum rescindere (S. Alf. III, 823).

Coroll IV. c Si venditor, ita S. *Alfonsus* cum aliis, protestetur se nolle rationem dare de quocumque defectu, sed vendere uti vulgo dicitur: *A sacco d'ossa rotte*; tunc ad nihil tenetur. Unde merito approbat Tamburinius consuetudinem quae alicubi viget, praesertim in nundinis magnis, quod ita vendantur animalia, etiamsi vitia sint occultissima. Ratio, quia ad tollendas lites ob commune bonum satis hoc cohonestari potest a consuetudine: dummodo, intelligendum, non vendatur res ultra iustum pretium, saltem supremum, » quod res, ratione habita illius vitii occulti, habet (S. Alf. III, 823). Idem applies venditionibus antiquarii.

Quacr. 1, num liceat vendere *quid pro- quo*, ut dicitur, modo id quod traditur, rei naturali v. g. vino, butyro, aceto aequivaleat.

Resp Licitum videtur, quia non adest diversitas substantialis quoad « finem

ctnptoris» (S. Alf. III, 821). Excipe: 1° si emptor manifeste vult rem naturalem vel determinatae speciei; 2° si mercatores ex consuetudine tenentur imitationem declarare.

Quaer. 2, num liceat vendere mercem cum viliori mixtam, modo pretium iustum retineatur.

Resp. Per se illicitum est. Per accidens licet; 1° si merx venditoris solito praestantior est; 2° si ita fert consuetudo. Excipe si emptor offert pretium solito maius eo fine, ut certo mercem non adulteratam recipiat.

2. *Venditor tenetur rem venditam tradere emptori*, qui pro diversitate iuris civilis per traditionem vel ius in re et possessionem, vel solam possessionem acquirat. *Quo modo* res tradi debeat, statuit ius civile; quae-nam quoad locum tradendi, impensas etc., ab ipso vel ab emptore servari debeant, eruatur e iure civili atque ex specialibus stipulationibus contrahentium.

3. *Venditor tenetur praestare evictionem*, i. e. tenetur emptorem indemnem reddere, si res empta totaliter vel partialiter repossitur a tertio, qui se dominum esse probat. Hinc tenetur pretium forte receptum reddere.

Quid vero, si venditor, qui bona fide processerit, pretium iam neque in se neque in aequivalenti possidet.

Resp. Plerique censent, venditorem nihilominus obligari, nimirum ratione contractus, cuius natura hanc obligationem secumfert. Sed cum S'. *Alfonso* (III, 800) omnino negandum videtur; quia venditor ratione contractus utpote invalidi et omni valore destituti (n. 894) ad nihil tenetur.

VIII. Obligationes emptoris. Emptor tenetur iustum pretium solvere, 899 idque tempore et modo de quo conventum est. Ceterum confer ius civile. Quodsi ipsemet forte a tertio monetam falsam recepit, ideo nequit eam alteri contrahenti dare in pretium. Si dederit, utut bona fide egerit, tenetur ad restitutionem; siquidem quod ipse damnum pateris, non est ratio cur alteri debitum denegare possis (S. Alf. III, 855).

Restat, ut quaedam dicamus de *arrha*. Iam vero:

I. *Arrha* dicitur res quaedam, occasione contractus alteri parti tradita.

II. *Arrha* distinguitur duplex, *confirmatoria* et *poenitentialis*.

Confirmatoria est, quae ab emptore datur venditori in signum et confirmationem contractus, ex intentione contrahentium perfecti. Ab eiusmodi contractu, utpote perfecto *et confirmato*, minus etiam quam ab alio contractu sine mutuo consensu resiliri nequit. *Arrha* autem data censetur pars pretii.

Poenitentialis est, quae ab una parte datur alteri eo fine, ut contractus, nondum plane perfectus, certior reddatur. In casu ab utraque parte a contractu recedi potest, ita tamen, ut qui dederit arrham, si resiliat, arrham datam amittat; qui vero acceperit arrham, si resiliat, arrham receptam restituat.

In dubio, utrum arrha confirmatoria an poenitentialis sit, praesumitur data secundum consuetudinem loci (S. Alf. III, 794).

Ceterum etiam quoad arrham conferatur Ius civile.

PUNCTUM II.

De aliquibus emptionibus-venditionibus in specie.

900 I. Venditio cum pacto adiecto. Venditio cum pacto iure venditoris rem redimendi, si ipse illud postulaverit,¹ venditio eiusmodi, inquam, licita est, modo in statuendo pretio ratio habeatur gravaminis, quod emptori vel venditori imponitur (S. Alf. III, 812, 813). Conferatur etiam Ius patriae.

901 II. Venditio sub hasta. 1. *Notio*. *Venditio sub hasta* seu auctio est venditio, in qua res vendendae per praeconem proclamantur, et passim ultimo vel primo licitatori adiudicantur: *ultimo*, si pretia successive maiora a licitatoribus offeruntur; *primo*, si pretium summum a praecone propositum minuitur, donec unus licitator assentiat. Dicitur *venditio sub hasta*, quia apud Romanos in venditionibus hasta i. e. signum dominationis, terrae infigebatur. Dicitur quoque *auctio publica*, quia licitator posterior plus offerendo auget pretium a priore oblatum.

2. *Divisio*. Distinguitur duplex, *iuridica* et *voluntaria*, prout fit ex praecepto iudicis vel libere. In priori res ultimo vel primo licitatori adiudicari debet; in posteriori venditor rem retrahere potest. Auctio publica aliquatenus induit rationem contractus aleatorii, quatenus vendens spem habet res suas ob concursum et aemulationem maiori pretio, periculum vero subit eas minori pretio vendendi; item emens spem habet minori pretio, ob concursum vero etiam periculum subit maiori pretio emendi. Haec tamen magis valent pro auctione iuridica quam pro voluntaria, quia in posteriori vendens rem suam, minori pretio oblato, iam retinere potest.

3. *Iustum pretium* est illud, quod licitando determinatur, etiamsi sit supra summum vel infra infimum; idque valet tam pro auctione iuridica quam pro voluntaria, modo tamen res sine fraude, quae libertatem agendi restringat, acta sit. *Valet pro auctione iuridica*; cum enim in casu

¹ Huic pacto affinis erat contractus, cui nomen hispanicum erat *mohatra*, quo nempe quis vendebat credito cum pacto explicito vel implicito, ut res sibi *slatim* minore pretio, sed praesenti pecunia retrovenderetur. Erat ergo larvatus contractus mutui et palliandae erat usurae, ideoque ab Innocentio XI damnatus est.' Sed ex quo leges civiles passim permittunt fenus ex pecunia mutuo data percipere, contractus ille obsolevit (SWEENS, n. 719; cfr. S. Alf. III. 813).

² Prop. 40, Dekz-Banxw. n. 1190.

auctoritas venditionem absolute velit, ipsa « implicite approbat pro iusto pretium illud, quod publice emptorum concursu probatur » (S. Alf. III, 808). *Valet pro auctione voluntaria*; omnes enim idem data occasione facturi, libere ceu iustum censent pretium, emptorum concursu probatum. Ita autem censent, tum quia indoles aliquatenus aleatoria venditionis sub hasta illud suadet; tum ut rerum venditioni, in casu valde optatae, magis consulatur. Dictum est: *modo res sine fraude acta sit*. Porro iniuste agunt :

a) *Venditores*, si emptores positive decipiant quoad rem vendendam—Mera vitiorum occultatio iam non est iniusta, cum soleant res vendere *sicuti sunt*.

b) *Emptores*, si medio iniusto v. g. dolo, metu, prohibeant, quominus alii licitentur; secus dicendum, si solas preces adhibeant (S. Alf. III, 808, dub. 1).

c) *Officiales*, si auctionem ante tempus, i. e. adhuc deficientibus emptoribus, incipiant, ita ut res minoris vendatur; item, si licitanti rem citius adiudicent.¹

Coroll. I. Venditor licite: 1° ipsemet (puta per amicum) licitatur; 2° fictos licitatores subornat; 3° rem retinet, si minus pretium offertur. Haec quidem olim illicita erant, attenta et communiter admissa indole auctionis aleatoria; hodicum vero, indole auctionis ob praxes communes et notas temperata, vera fraus abesse, ideoque praedictae industriae licitae videntur. Accedit quod etiam ii, quibus venditor nocet, variis industriis utuntur; hinc industriae, a venditore adhibitae, non laedunt aequalitatem, in contractu servandam .

Coroll. II. Emptores licite pacto conveniunt, sive ut communi nomine rem emant; sive ut, determinato pretio ab aliquo ex ipsis oblato, a licitatione abstineant; sive ut unus contra alterum nullatenus licitetur; emptores inquam, licite ita agunt, si agitur de auctione *voluntaria*, quia venditor rem suam, minori pretio oblato, retrahere potest. Si agitur de auctione *iuridica*, illicitum videtur, quia auctio iuridica magis retinuit rationem contractus aleatorii, in quo venditor obligatur rem suam quocumque pretio cedere. Atqui aequalitas in eiusmodi contractibus servanda exigit, ut dicta obligatio compensetur spe obtinendi maioris pretii, quae spes nimis diminuitur, si emptor multos a licitatione avertat (S. Alf. III, 808, dub. 2.). Excipe tamen, si unus tantum alterve avertatur a licitando.

Coroll. III. Emptor licite alii pecuniam dat vel promittit, ut ille a licitando abstineat; idque valet non tantum in auctione voluntaria, cum venditor rem suam retrahere possit, verum etiam, ut ex dictis in coroll. II eruitur, in auctione iuridica, si uni tantum alterve pecuniam dat vel promittat. *Disputatur* vero, num licite pecuniam acceptet ille, qui non habeat intentionem licitandi, vel etiam intentionem positivam non licitandi. Affirmandum videtur, quia acceptando pecuniam *obligationem* non licitandi suscipit; quod pretio aestimabile est.

902 III. Emptio-venditio per proxenetam, i. *Notio*. *Proxenetæ* dicitur, qui nomine alterius emit vel vendit, ideoque alterum illum — non semetipsum — obligat erga illum, cum quo agit. Alii *proxenetae publici*, alii *simplices mandatorii* sunt, prout scilicet a municipio constituti sunt, vel non sunt ab eo constituti. *Proxenetæ* distinguuntur a sic dictis *commissionairs*, qui pro alio quidem, sed nomine proprio agunt, ideoque semetipsos — non alium — obligant erga illum, cum quo agunt.

2. *Obligationes proxenetæ*, a) *Proxenetæ* (sive publice sive privatim constitutus): i° ratione officii, sive gratis sive per mercedem suscepti, res patroni sui ex stricta iustitia propter tacitum saltem contractum dilligenter gerere debet; ad maiorem tamen dilligentiam tenetur, qui pro officio suo stipendium accipit; 2° tenetur ex contractu ideoque ex stricta iustitia servare obligationes, speciali mandato *proxenetæ* definitas.

b) *Proxenetæ publicus* insuper ex officio, tacite secundum vigentem de munere suo legem suscepto, et proinde ex tacito contractu *ex stricta iustitia*, obligationibus tenetur, quas lex civilis illi servandas esse decernit.

c) *Proxenetæ* in foro conscientiae: i° ante qualemcumque iudicis sententiam tenetur de damno, quod aut mala fide aut negligentia gravi culpabili mandanti intulit; 2° de damno, cum culpa iuridica tantum illato, non tenetur nisi post sententiam iudicis.

Coroll. I. *Proxenetæ*, qui nomine mandantis emit infra vel vendit supra pretium, determinatum a mandante, lucrum ita factum per se retinere nequit; etenim mandans habet ius ad lucrum, quod contractus *suo* nomine initus secum fert, nisi illud mandatario cessione censendus sit. Atqui determinatio pretii non continet cessionem lucri, cum dominus determinando pretium id solum intendat, ut res *non carius* ematur, vel *non minoris* vendatur. Potest tamen lucrum retinere: i° si mandans censetur tacite consentire, quod locum habere iure praesumitur casu, quo mandans nullum laboris stipendium *proxenetæ* assignat; 2° si *proxenetæ* rem carius vendidit, quia ipsemet eam *industria indebita* melioravit. Si rem non melioravit, sed *diligentia indebita adhibita* carius vendidit, item si *diligentia indebita* rem aliquam minoris emit, potest mercedem pro *indebita diligentia* sibi retinere (S. Alf. III, 825)'.

Coroll. II. *Proxenetæ* potest rem mandantis, pretio determinato vendendam, sibi emere, et postea pluris vendere, modo et morali diligentia adhibita neminem invenerit, qui plus offerat, et rem vere emat, ideoque suo periculo habeat. Dixi *qui plus offerat*, quia dominus determinando pretium intendit, ut res sua *non minoris*, sed si fieri possit, *pluris* vendatur (S. Alf. l. c.); qua domini circa rem suam dispositione *proxenetæ* tenetur. Dixi *et rem vere emat, et suo periculo habeat*, ita ut, si rein tanti non vendat, tamen pretium determinatum domino reddat (S. Alf. III, 825). ‘

Cum res periculo non carcat, plures leges civiles eiusmodi agendi rationi repugnant.

Coroll. III. Proxenetæ potest satis probabiliter rem, quam mandans ei commisit determinato pretio emere, emere *sibi* pretio *minori*, et postea vendere mandanti pretio *maiori*; dummodo postea, adhibita diligentia ordinaria, non invenerit occasionem rei emendæ, nisi pretio illo maiori (S. Alf. l. c.).

Obi. i. Diligentia moralis adhibenda poscit, ut proxenetæ non prætermittat occasionem, illam rem vili pretio pro domino emendi.

Resp. Non patet, diligentiam adhibendam plus exposcere, quam ut proxenetæ pretio a mandante assignato emat.

Inst. Admissa sententia propugnata, proxenetæ, qui nomine mandantis emit infra pretium, a mandante assignatum, potest — contra ac dictum est in corollario primo — lucrum sibi retinere, quia mandans etiam in isto casu habet tantum ius, ut res, si fieri possit, pretio *assignato* ematur.

Resp. Nego paritatem casuum; in corollario primo mandatarius emit aliquid *mandanti*, qui ius habet in lucrum, quod contractus *suo* nomine initus secum fert; in nostro casu mandatarius emit aliquid *sibi*.

Coroll. IV. Qui pro alio, i. e. non proprio sed alieno periculo emit rem — ut famula, quæ nomine dominae officinam adit, sartor qui non pro se sed pro cliente pannos emit, quibus vestem conficiat — potest retinere partem pretii, quam venditor ipsi donat, seu—ut eadem res minus præcise exprimitur—potest retinere, quod venditor in gratiam proxenetæ vel cuiusvis mandatarii de pretio remittit. Caveatur tamen fallacia, siquidem « aliquando mercatores revera potius simulant ipsis donare quam donant, ita ut si dominus ipse adiret pro eodem pretio rem obtineret » (S. Alf. III, 826).

Coroll. V. Famuli, rem antea emptam pro domino soluturi, possunt retinere partem pretii, quam mercator ipsis refundit, vel munuscula quæ ipsis largitur. Praesumitur enim intentio favendi famulo.

IV. Monopolium. 1. *Notio*- Monopolium dicitur potestas vendendi 903 vel pretium determinandi, exclusive ab uno vel a paucis tantum comparata.

2. *Divisio.* Monopolium distinguitur in *publicum* seu legale et *privatum*. *Publicum* est, quod gubernium sibi reservat, aut uni vel paucis tribuit. *Privatum* est, quod privatorum industria comparatur, puta coemendo omnes alicuius generis merces; impediendo, quominus merces eiusdem generis ab extraneis advehantur. Monopolium privatum maxime inducitur a societatibus, quæ aut certas quasdam merces permagna copia coemunt, aut regiones, ubi singulae negotiaturæ sint, determinant, et inter se quasi dividunt. Dicuntur pro diversa earum constitutione: trust, kartell seu syndicates, pool, ring, corner.

Est etiam monopolium *improprie dictum*, quod habetur, quando plures conspirant, ut merces non vendant nisi tali vel tali pretio.

3. *Moralitas*: 1. Monopolium, quod gubernium sibi reservat, licitum est, modo proportionata subsit causa, puta ut Status redditibus necessariis gaudeat; ut ordini publico consulatur, ut in monopolio officii postalis.

2. Monopolium, quod gubernium alii tribuit, pariter licitum est, si causa proportionata praesta sit, puta ut ars vel generatim industria promoveatur-

3. Qui, coemptis omnibus alicuius generis mercibus, eas vendit pretio *summo*, quod secluso monopolio curreret, venditor iste, inquam, neque contra iustitiam neque contra caritatem peccat. *Non peccat contra iustitiam*, < quia quisque ius habet ad rem suam vendendam pretio riguroso » (S. Alf. III, 816); *non peccat contra caritatem*, quia nemo tenetur negligera commodum suum, ut alii commodum procuret (S. Alf. l. c.). Teneatur tamen ab eiusmodi agendi ratione abstinere, si auctoritas competens, quatenus illud a bono communi exigatur, atque practice fieri possit, iura privatorum coarctet.

Dixi : « pretio summo, *quod secluso monopolio curreret* » ; nam peccaret contra iustitiam, si pretium augeret supra summum, quo merces venderentur, si monopolium non existeret seu si merces prostarent apud plures (S. Alf. l. c.). Ratio est, quia iustum rei pretium est illud, quod communi aestimatione taxatur, attenta quantitate mercium communiter cognita, sive sint sive non sint apud plures vendentes — non enim praecise ex paucitate venditorum crescit pretium, sed ex ipsa raritate mercium ; unde si forent pauci venditores, sed merces copiosae, non ideo pluris aestimarentur — Atqui eadem est mercium quantitas in uno, ac si inter plures existeret divisa-

4. Qui *conspirant* de mercibus non vendendis nisi summo pretio, non peccant contra *iustitiam*; siquidem neque emptores privant bono, in quod ius habent—nemo enim habet ius, ut pretio minori emat—neque medio iniusto eos impediunt a bono consequendo, i. e. ab emptione minori pretio tacta. At communius docetur, eos peccare contra *caritatem*. « Ratio, quia licet caritas non te obliget ad vendendum infra pretium summum, videtur tamen te obligare ad non dissuadendum aliis ne mitiori pretio vendant: sicut, esto caritas non te obliget ad dandam eleemosynam, videtur tamen te obligare ad non dissuadendos alios qui eam largiri volunt » (S. Alf. III, 817).

Coroll. I. Quae dicta sunt de conspiratione *venditorum*, etiam applicari debent conspirationi *emptorum* non emendi nisi tali pretio.

Coroll. II. Qui merces infimo pretio vendunt, eo eventu, ut, aliorum officinis eversis, maius pretium exigant, non peccant contra *iustitiam*, ut patet; neque contra caritatem, quia nemo tenetur commodum suum negligere ob damnum alienum, occasionaliter secuturum. Idque magis etiam valet, si, te abstinate, alius forte minus liberalis idem facturum sit.

Coroll. III. Iniuste agunt, qui operarios suos *cogunt*, ut merces in ipsorum vel in aliis *determinatis* officinis emant, easque minus bona«> vel maioris pretii recipiant; quae agendi ratio ceteroquin passim etiam a legibus civilibus prohibetur.

Denique notes, contractum *permutationis* iisdem regi principiis, quibus emptio-venditio.

V. Emptio - venditio actionum continet emptionem-venditionem iuris 904 ad partem lucrorum alicuius societatis; est autem, si pretio currente fiat, iusta; secus enim negotiatio evaderet moraliter impossibilis, ita ut omnes consentire praesumantur. Qui vero fraude pretium induxit, ad restitutionem tenetur. Ceterum *negotiatio* actionum imperitis praesertim maxime dissuadenda.

SCHOLION.

De venditione bonorum ecclesiasticorum.

Praeter ea, quae dicturi sumus de omni bonorum ecclesiasticorum 905 alienatione — haec enim etiam venditioni, utpote uni e modis alienandi, applicanda sunt — sufficit quoad venditionem addidisse haec:

I. Bona ecclesiastica immobilia propriis administratoribus eorumque coniunctis in primo aut secundo consanguinitatis vel affinitatis gradu non sunt vendenda aut locanda sine speciali Ordinarii loci licentia (can. 1540).

II. In venditione aut permutatione rerum sacrarum nulla ratio consecrationis vel benedictionis in pretii aestimatione habeatur (can. 1539, §1).

III. Administratores possunt *titulos ad latorem*, quos vocant, commutare in alios titulos magis aut saltem aequae tutos ac frugiferos, exclusa qualibet commercii vel negotiationis specie, ac de consensu Ordinarii, dioecesani Concilii administrationis aliorumque quorum intersit (can. 1539, § 2).

§ VII. De locatione-conductione.

Locatio-conductio est contractus, quo quis usum vel fructus rei aut 906 operam personae alteri pro pretio vel mercede concedit. Qui concedit rei usum vel fructum aut personae operam, dicitur *locator*; qui pretium vel mercedem solvit, *locatarius* seu conductor nuncupatur. Accedit *locatio operis* seu contractus *operis perficiendi*, v. g. domus aedificandae. De singulis dicemus.

PUNCTUM I.

De locatione-conductione rerum.

- 907 I. Obiectum contractus maxime constituitur usu domuum et agrorum, quamvis etiam aliarum rerum usus locari — conduci possit.
- 908 II. Forma. Spectato iure naturae, tam oretenus quam scriptura iniri potest; quatenam, spectato iure civili, ad formam, item ad probationem contractus requirantur, vide in Iure patrio.
- 909 III. Obligationes locatoris, i. Locator non petat pretium, quod non respondeat ei, quod ipse conductori concedit; fere ut dictum est de pretio in re vendenda servando (p. 60i).
2. Locator manifestet vitia, quae usum rei impediunt vel minuunt, secundum dicta de manifestatione vitiorum, quae rei vendendae inhaerent (n. 898).
3. Si colonus (i. e. conductor agrorum) sive casu fortuito sive ob tempestates magnam fructuum iacturam passus est, locator ex aequitate partem mercedis remittat, nisi aut conductor expresse periculum in se susceperit, aut cum ubertate praecedentis vel subsequentis anni valeat sterilitas compensari (S. Alf. III, 860).
- 910 IV. Obligationes conductoris. Sufficit — plura enim clara sunt — notasse haec:
1. Tenetur re uti in eum solum finem, in quem locata est.
2. Quatenus debeat expensas reparationum ferre, eruatur e contractu, lege civili vel consuetudine; idem dicendum de sublocatione rei alteri.
3. Tenetur de damnis sua culpa rei illatis, non autem de aliis. Si mera culpa iuridica adfuerit, non tenetur ante sententiam iudicis.

SCHOLION.

De locatione-conductione rerum ecclesiasticarum.

- 911 I. Contractus locationis alicuius fundi ecclesiastici ne fiat, nisi ad normam can. 1531, § 2 : ; et in iis addantur semper conditiones de limitibus custodiendis, de bona cultione, de rite solvendo canone, de opportuna cautela pro conditionibus implendis (can. 1541, § 1).

Ita olim ex *leg. 8, C. de locat.*, et ex cap. *Propter sterilitatem, cod. tit.* -----
Can. 1531, § 2 statuit: Alienatio fiat per publicam licitationem aut saltem nota reddatur, nisi aliud circumstantiae suadeant; et res ei concedatur qui, omnibus perpensis, plus obtulerit.

II. Pro locatione bonorum ecclesiasticorum, servato praescripto can. 1479:'

1. Si valor locationis excedat triginta millia libellarum seu francorum et locatio sit ultra novennium, requiritur beneplacitum Apostolicum; si locatio non sit ultra novennium, servari debet praescriptum can. 1532, § 3^s (can. 1541, § 2, 1°).

2. Si valor contineatur intra mille libellas et triginta millia libellarum seu francorum et locatio sit ultra novennium, servari debet praescriptum eiusdem can. 1532, § 3; si locatio non sit ultra novennium, praescriptum eiusdem can. 1532, § 2⁴ (can. 1541, § 2, 2°).

3. Si valor non excedat mille libellas seu francos et locatio sit ultra novennium, servari debet idem praescriptum can. 1532, § 2; si locatio non sit ultra novennium, fieri potest a legitimis administratoribus, monito Ordinario (can. 1541, § 2, 30).

PUNCTUM II.

De locatione operae seu de contractu operae praestandae, '

I. Notio. Contractus operae praestandae est contractus, quo una pars 912 (locator) sese obligat ad operam suam in alterius gratiam praestandam, altera (conductor) ad mercedem solvendam. Obiectum igitur huius contractus est opera seu labor, quem aliquis alicui locat.

II. Honestas contractus patet ex eo, quod ex una parte quisque de 913 facultatum suarum usu in commodum alterius potest disponere, ex altera autem parte usus ille ab altera parte iuste compensari potest. Attamen conditiones humanae consortionis tales esse possunt, ut contractus societatis per se magis suadendus sit.

Pius XI ita: «Ac primum quidem, qui operae conducendae locandaeque contractum, vi sua iniustum ac proinde in eius locum societatis contractum sufficien-

. Can. 1479 edicit: In locatione bonorum beneficialium anticipatae solutiones ultra semestre prohibentur sine licentia Ordinarii loci, qui in casibus extraordinariis congruis praescriptionibus caveat ne talis locatio in damnum vergat loci pii aut successorum in beneficio.-----'. Can. 1532, § 3 haec habet: Si denique de rebus quarum pretium continetur intra mille libellas et tringinta millia libellarum seu francorum, est loci Ordinarius (i. c. licentiam concedere debet loci Ordinarius), dummodo accesserit consensus tum Capituli Cathedralis, tum Consilii administrationis, tum eorum quorum interest. ----- . Cfr. notam praecedentem. ----- Can. 1532, § 2 statuit: Si vero agatur de rebus quae valorem non excedunt mille libellarum seu francorum, est loci Ordinarius (i. e. licentiam concedere debet loci Ordinarius), audito administrationis Consilio, nisi res minoris momenti sit, et cum eorum consensu quorum interest. ----- s. Cfr. nota 2.----- '. Cfr. Aengenent, *Lcerboek der Sociologie*, n. 134 sq.; *Koenraedt*, *Rechtvaardig arbeidsloon*, p. 71 sq.

dum cssc pronuntiant, absona profecto dicunt et prave calumniantur Decessorem Nostrum, cuius Litterae Encyclicae < salariatum » non solum recipiunt, sed in eo ad normas iustitiae regendo diutius versantur.

Hodiernis tamen humanae consortionis condicionibus consultius fore reputamus si, quoad eius fieri possit, contractus operae per societatis contractum aliquantum temperetur, quemadmodum diversis modis fieri iam coepit, haud exiguo operariorum et possessorum emolumento. Ita operarii officialesque consortes fiunt domini vel curationis, aut de lucris perceptis aliqua ratione participant. »¹

914 III. Subiectum. Contractum operae praestandae inire possunt quicumque operam, de qua agitur, praestare possunt nec a lege excluduntur.

915 IV. Forma contractus deducatur a lege; item ea quae ad contractus probationem requiruntur.

916 V. Obligationes locatoris seu conducti, i. Conductus tenetur operam suam, secundum conventionem, fideliter praestare.

2. Conductus, spectato iure naturae, nequit conductorem deserere ante tempus praefixum nisi ob causam gravem. Quod si fecerit, debet compensare damna ex illegitimo discessu conductori forte secuta. Si tamen conductor in casu alium operarium invenerit, conductus potest compensationem pro rata diminuire, vel etiam omittere, si nullum damnum conductori sequatur. Ceterum conductus retinet ius ad mercedem pro rata temporis, per quod servitium praestitit, dempta tamen aliqua parte in iustam poenam (S. Alf. III, 345). Quatenus vero valeant, spectato iure civili, vide in Codice patriae.

Quaer., quid dicendum sit de intermissione laboris ex composito seu de operistitiis ut vocantur.

Resp. i Operistitia iniusta sunt: i° si fiunt eo fine, ut merces iusto maior obtineatur; 2° si contractus locationis valide initus fuit, et tempus locationis nondum fuit elapsum, et ratio non servandi contractum deest. Itaque, secluso fine obtinendi mercedem iusto maiorem, non sunt iniusta: i° si contractus locationis invalidus fuit, puta ob pactam mercedem iusto minoram; 2° si tempus locationis fuit elapsum; 3° si ratio est non servandi contractum, puta quia ipsomet herus conditiones non servat

Resp. 2. Operistitia utut iusta nihilo minus illicita esse possunt, spectatis damnis gravioribus forte oriundis, puta maiora incommoda familiis obventura, perturbationem ordinis publici, etc. Hinc etiam illicita sunt, si spes est finem via compositionis obtinendi.

Nota Iniustitiae rei sunt, qui alios medio iniusto a labore retinent. Media autem iniusta sunt: minae, vis et fraus.

*. Encycl. Pii XI *Quadragesimo anno*, 15 Maii, 1931 (A. A. S. 1931, p. 199). -----
; Cfr. Vermeersch, *Quaestiones de Iustitia*, n. 470-477; Aengenent, o. c. n. 140 sq
' Si operarii *conspirant* in mercedem summam, videntur illicite agere (n. 903).

VI. Obligationes conductoris, i. *Conductor nequit conductum invitum gravare labore indebito*, i. e. ad quem, exclusa speciali conventionē, secundum praxim loci non tenetur.

2. *Conductor teneturolvere mercedem iustam*. Merces autem iusta per se ea est, quae èt sufficit ad sustentationem operantis eiusque familiae pro tempore operae praestandae, èt respondet naturae laboris, quem praestat, habita vero etiam ratione indolis socialis, quae praeter indolem personalem seu individualement labori inest; quae tamen uberiori explicatione indigent.' Itaque :

a) *Labori debetur saltem aliqua merces eaque ex iustitia commutativa*. Qui enim pro alio laborat, alteri concedit usum virium suarum. Atqui usus virium humanarum dignus est mercede, a. v. concedenti usum ius tribuit in aliquam compensationem seu mercedem; quae merces iure quasi-pretium laboris dicitur, secundum haec § Thomae: « Id enim merces dicitur quod alicui recompensatur pro retributione operis vel laboris, quasi quoddam pretium ipsius; unde sicut reddere iustum pretium pro re accepta ab aliquo est actus iustitiae, ita etiam recompensare mercedem operis vel laboris, est actus iustitiae » (i. 2, q. 114, a. 1).

b) *Debetur et quidem ex iustitia commutativa merces individualis*, i. e. quae ipsius laborantis honestae sustentationi sufficit. Patet primum ex Encycl. Leon. XIII *Rerum novarum*. ' « Esto igitur, ita Summus Pontifex, ut opifex atque herus libere in idem placitum, ac nominatim in salarii modum consentiant: subest tamen semper aliquid ex iustitia naturali, idque libera paciscentium voluntate maius et antiquius, scilicet alendo opifici, frugi quidem et bene morato, haud imparem esse mercedem oportere. Quod si necessitate opifex coactus, aut mali peioris metu permotus duriores conditionem accipiat, quae, etiamsi nolit, accipienda sit, quod a domino vel a redemptore operum imponitur, istud quidem est subire vim, cui iustitia reclamant. » Idem eruitur ex Encyclicis Pii XI *Casti connubii* ' et *Quadragesimo anno*. * Ratio autem petitur ex iure immo officio tuendi vitam, atque ita proponi potest: Labor est medium a Deo destinatum, quo plerique propriae sustentationi providere debeant (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 187, a. 3). Atqui haec involvunt, laborem de se dignum esse mercede, quae laborantis sustentationi sufficiat.

Maior patet ex eo, quod medium sibi providendi plerisque deesse nequit, aliud autem ac labor assignari non potest.

†. Cfr. Vermeersch, De Iustitia, n. 403, sq; l'ottier. De Iure et Iustitia, diss. 3, c 3, a. 5; Aengenent, Leerboek der Sociologie', n. 180 sq.; Koenraedt, Rechtvaardig arbciidsloon.----- 15 Maii, 1891.-----'. 31 Dec. 1030.----- * 15 Maii, 1931.

c) *Debetur et quidem pariter ex iustitia commutativa merces familiaris*, i. e. quae non solum laboranti, verum etiam familiae eius sustentandae sufficit. Dicitur:

a) *Debetur merces familiaris*. Ita diserte Leo XIII et Pius XI, ut ex allegandis patebit. Ratio autem petitur *primum* ex praescripto iustitiae legalis, quae secum fert obligationem sectandi bonum commune. Atqui boni communis magnopere interest, laboranti tribui mercedem, qua sibi suaeque familiae providere possit.¹ *Accedit* ratio, qua mox probabimus mercedem familiarem ex iustitia commutativa deberi.

Leo XIII in Encyclica *Rerum novarum* ita: «Mercedem si ferat opifex satis amplam ut se uxoremque et liberos tueri commodum queat, facile studebit parsimoniae > etc.

Pius XI in Encyclica *Casti connubii*: « Atque in primis est illud omni contentione enitendum vñ id quod iam sapientissime decessor Noster Leo XIII decreverat, in societate civili rationes oeconomicae et sociales ita constituentur, ut omnes patresfamilias sibi, uxori, filiis pro dignitate et loco alendis necessaria mereri ac lucrari possim: «dignus est enim operarius mercede sua.»' Hanc negare aut aequo minorem facere gravis iniustitia est et a Sacris Litteris inter maxima ponitur peccata; neque fas est mercedes statui tam tenues, quae, pro rerum conditionibus, alendae familiae sint impares. »

Idem S. Pontifex in Encyclica *Quadragesimo anno*: «Ac primum quidem merces operario suppeditanda est, quae ad illius eiusque familiae sustentationem par sit. »... Omni igitur ope enitendum est, ut mercedem patresfamilias percipiant sat amplam, quae communibus domesticis necessitatibus convenienter subveniat > *

β) *Merces familiaris debetur ex iustitia commutativa*. Ratio autem iterum petitur ex eo, quod labor est medium a Deo destinatum, quo plerique non solum sibi, verum etiam familiae suae providere debeant. Atqui haec involvunt, laborem de se dignum esse mercede, quae non solum laboranti, uti iam diximus, verum etiam eius familiae sustentandae sufficiat. *Maior* deducitur ex eo, quod plerique homines ad familiam condendam vocantur: quo posito, plerisque medium familiae sustentandae non potest deesse; aliud autem ac labor assignari nequit.⁸

Coroll. 1. Merces supra exposita intelligitur de opifice, qui operi suo aptus atque ea aetate est, qua in regione de matrimonio ineundo cogitant. Perinde tamen est, utrum individuus de eo cogitet vel re vera matrimonium ineat, an coelebs remaneat. Nam labor, *utpote destinatus ad familiam sustentandam*, tanti valet, quantum ad eam sustentandam requiritur, sive operarius familiam condat, sive non condat familiam.

¹. Cfr. Encycl. *Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931, p. 201).-----'. Luc. X, 7.-----

⁸ Cfr. Deut. XXIV, 14, 15. -----* A. A. S. IQ3L P. 200. -----* Praetermitto argumentum, quod aliqui ex Encyclicis Leon XIII et Pii XI deducunt; siquidem non perspicio, istis documentis contineri obligationem iustitiae *commutativae*.

Coroll. If. Merces familiaris, quam propugnamus, intelligitur merces, quae respondet consuetae familiae sustentandae, a. v. propugnamus salarium familiare *absolutum* ut dicitur, non autem salarium *relativum*, i. e. quod respondet familiae extraordinarie numerosae; siquidem natura non respicit ea, quae quasi per accidens contingunt. *Quanta* autem in aliqua regione debeat esse merces, ut congruae sustentationi familiae consuetae sufficiat, maxime colligitur ex aestimatione communi. Attentis autem èt ipsa illa aestimatione, quae non est praecise eadem in omnibus individuis, èt ipsa natura rei — nequit enim accurate determinari, quid congrua sustentatio familiae exigat — istis, inquam, attentis admittitur, saltem practice, merces infima, media et suprema.

Coroll. III. Merces familiaris, quam admittimus, intelligitur merces, qua opifex, additis et eis, quae ante matrimonium et primis matrimonii temporibus deposuit et eis, quae uxor et liberi convenienter lucrari possunt, sibi et familiae in ordinariis totius vitae adiunctis decenter consulere valeat, i. e. sibi et familiae providere congruam liberorum institutionem, occurrere consuetis casibus morborum, parare sibi non inopem senectutem, in decursu vitae certis indulgere recreationibus, denique, re familiari tam parsimonia quam sapienti administratione aucta, familiae superstiti quodam modo providere. Atque haec, saltem partim, a Pio XI in Encyclicis insinuantur.

S. Pontifex in Encyclica *Casti connubii*: « Curandum tamen est, ut vel ipsi coniuges, idque iam diu antequam matrimonium ineant, futura incommoda necessitatesque vitae praevertere aut saltem minuere studeant, et quomodo id efficaci simul et honesto modo facere possint, a peritis edoceantur. Providendum etiam ut, si sibi ipsis unis non sufficiunt, coniuncta similium opera conditisque privatis aut publicis sodaliciis, vitae necessitatibus succurrant. » Et in Encyclica *Quadragesimo anno*: « Aequum sane est reliquam quoque familiam pro viribus suis ad communem omnium sustentationem conferre, ut videre est in agricolarum praesertim, sed etiam in multis artificum et minorum mercatorum familiis; ast nefas est infantili aetate feminacque debilitate abuti. Domi potissimum vel in iis, quae domui adiacent, matresfamilias operam navent suam, in domesticas curas incumbendo. Pessimus vero est abusus et omni conatu auferendus, quod matresfamilias ob patris salarii tenuitatem extra domesticos parietes quaestuosam artem exercere coguntur, curis officiisque peculiaribus ac praesertim infantium institutione neglectis. »¹

Coroll. IV. Leo XIII et Pius XI etiam dicunt de salario tanto « quod opificibus occasionem praebeat ad modicum censum perveniendi. » seu rem familiarem augendi,* atque liberis suis quaedam bona relinquendi.* At haec locum habebunt, si opifices, salario supra assignato recepto, *parsimoniae* studeant.

« Mercedem, ita Leo XIII, si ferat opifex satis amplam ut ea se uxoremque et liberos tueri commodum queat, facile *studebit parsimoniae, si sapit, efficietque*, quod ipsa videtur natura monere, *ut, detractis sumptibus, aliquid etiam redundet, quo sibi liceat ad modicum censum pervenire.* » Et Pius XI edicit opificibus enitendum esse, < ut rem familiarem *parsimonia augeant; auctam sapienter administrando* facilius ac securius familiae onera sustineant; *atque... etiam post huius*

A. A. S. 1931, p. 200.----- Encycl. *Rerum novarum*, ----- Encycl. *Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931. P. 198). -----* Encycl. cit l. c.-----'. Encycl. *Rerum novarum*.

vitalis exitum iis, quos post se relinquunt, quodammodo providere fore confidunt. ¹

Coroll. V. Leo XIII et Pius XI pariter edicunt, bona aequius esse distribuenda. Verum id etiam continget, si et merces supra descripta tribuitur, et opifices parsimoniae student. < Quo facto, ita Leo XIII, praeclarae utilitates secuturae sunt; ac primum certe aequior partitio bonorum. » ²

d) *Quaeritur*, num labori etiam debeatur, ut laborans de lucro percepto participet. Negandum est: siquidem sufficit, ut labor vere compensetur, nec refert, utrum hoc illo vel alio modo fiat. Compensari autem potest, etiamsi laborans de lucro non participet. Ita etiam Pius XI.³

Obi. Labor secum fert ius, saltem aliquod, in illud, quod a labore efficitur, i. e. in productum. Atqui ius in productum annexum habet ius in partem lucri, quippe quod per pretium producti comparetur.

Resp. Nego mai, si agitur de effectu ad quem producendum alius materiam praestat; magisque etiam *maior* neganda est, si alius praeterea effectui producendo tanquam causa principalis et instar mandantis praeest; tunc sufficit, ut labor causae minus principalis et instar mandatariae vere compensetur. Neque dicatur, saltem praestationem materiae —puta fabricam, machinas, vel etiam pecuniam— non posse secum ferre ius ad effectum seu productum; siquidem nihil impedit, quominus qui medium praestet efficiendi productum, etiam ius in productum recipiat. Atqui qui praestat materiam, praestat medium efficiendi productum.

e) Merces descripta debita est laboranti *qua tali*; spectatis autem natura determinati laboris, praeparatione necessaria ad artem addiscendam etc. merces maior saepius debetur.

f) Supra dicta de operarii mercede valent, re a parte *operarii conducti* considerata. Verum etiam considerari debet a parte *conductoris* seu susceptoris, qui ius habet in compensationem tam pro labore ab ipso praestito, quam pro sorte in negotium impensa. Dixi *pro labore praestito*, qui non solum aequae ac labor operarii ordinatur ad sustentationem propriam et familiae, verum etiam, utpote dirigens operas, ideoque nobilior et causa magis principalis producti, maiori compensatione dignus est quam labor operarii. Dixi *pro sorte in negotium impensa*, quae quidem sors, utpote medium producendi effectus, pariter compensatione digna est. Iam vero si, attenta negotii seu officinae minus florentis conditione, conductoris et idonei conducti iuribus satisfieri nequit, uterque aliquid ex aequo et bono statuendum remittat, nisi res ad tales angustias deducatur, ut praestet, ab incepto negotio recedere.

Atque haec saltem partim sive explicite sive implicite confirmantur hisce Pii XI:

« Officinae etiam cuiusque susceptoris ratio habenda est in mercedis magnitudine statuenda; iniuste enim immodica salaria exquirerentur, quae absque sui exitio

*. *Encycl. Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931, p. 198). ----- '. *Encycl. Rerum novarum*. ----- '. *Encycl. Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931, p. 199).

atque ex co consecutura operariorum calamitate, officina tolerare non potest. Quamquam si ob segnitiam vel ignaviam, aut technici et oeconomici progressus incuriam minus lucrum facit, non haec iusta reputanda est causa mercedis operariis minuendae. Quod si ipsi officinae non tanta vis pecuniae reddit, quanta aequae mercedi operariis solvendae sit satis, quia aut oneribus iniustis opprimitur aut opus artificio partum minoris quam iustum est cogitur vendere, qui eam sic vexant, gravis piaculi rei sunt; iusta enim mercede hi privant operarios, qui necessitate adstricti, aequa minorem accipere compelluntur.

Coniunctis igitur viribus et consiliis enitantur omnes, et opifices et moderatores, rerum difficultates et obstacula superare, eisque in tam salutifero opere auctoritatis publicae sapiens opituletur providentia. Si vero res ad summas angustias deducta fuerit, tum demum deliberandum erit, utrum officina in incepto perstare possit an alia aliqua ratione operariis sit consulendum. Quo in negotio, sane gravissimo, necessitudo quaedam et christiana animorum concordia inter moderatores et operarios vigeat atque efficaciter operetur oportet.»¹

g) Si merces quacumque de causa familiarum necessitatibus respondere nequeat, christiana caritas atque auctoritas publica suppleant, secundum haec Pii XI :

« Quando vero haec, quae diximus, familiae, praesertim si grandior sit aut minus valeat, sumptus aequare non possunt, amor proximi christianus requirit omnino, ut ea quae desunt indigentibus christiana compenset caritas, ut divites praecipue tenuioribus opitulentur, neve qui superflua habent bona in vanos sumptus impendant aut prorsus dissipent, sed in sospitandam vitam et valetudinem eorum convertant, qui etiam necessariis carent. Qui Christo in pauperibus de suo dederint, ii a Domino, cum venerit iudicare sacculum, uberrimam recipient mercedem; qui contra fecerint, suas poenas luent. Non enim frustra monet Apostolus: « Qui habuerit substantiam huius mundi, et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clausit viscera sua ab eo: quomodo caritas Dei manet in eo. »²

« Quod si privata subsidia satis non sunt, auctoritatis publicae est supplere impares, privatorum vires in re praesertim tanti momenti ad bonum commune, quanti est familiarum et coniugum condicio hominibus digna... Quapropter qui curam rei publicae et boni communis habent, tales coniugum familiarumque necessitates negligere non possunt, quin grave civitati et bono communi nocumentum afferant; in legibus igitur ferendis et in publicis expensis statuendis huic egenarum familiarum inopiae sublevandae sic prospiciant, ut eiusmodi curam inter praecipuas suae potestatis partes habeant »³ puta statuendo subsidium pro prole numerosiore vel tempore senectutis praebendum, etc.*

3. *Conductor, spectato iure naturae, nequit conductum dimittere ante tempus praefixum nisi ob causam gravem.* Quod si fecerit, debet compensare damna ex illegitima dimissione secuta. Si tamen in casu operarius aliud servitium invenerit, conductor potest compensationem pro

¹. Encycl. *Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931, p. 201). -----'. 1 loa III, 17. -----
². Encycl. *Casti connubii*, 31 Dec. 1930. -----'. Cfr. Aengenent, o. c. n. 186; KoENRAEDT, O. C. p. 147 sq.

rata minuere (S. Alf. III, 342). Si operarius potuit, sed non voluit alteri se locare, herus non videtur ad integram mercedem teneri, quia operarius in hac hypothesisi voluntarie damnum admittit. Quaenam valeant, spectato iure civili, vide in Iure patriae.

Nota. Codex Iur. Can. statuit: Omnes, et praesertim clerici, religiosi ac rerum ecclesiasticorum administratores.... debent assignare operariis honestam iustamque mercedem: curare ut iidem pietati, idoneo temporis spatio, vacent: nullo pacto eos abducere a domestica cura parsimoniaeque studio, neque plus eisdem imponere operis quam vires ferant neque id genus quod cum aetate svxuque dissideat (can. 1526).

Queer. I. quatenus conductor teneatur ad integram mercedem, si conductus per aliquod tempus operam debitam nullatenus vel non rite praestiterit.

Resp. i. Si conductus in culpa est, merces minui potest, quin etiam conductus tenetur compensare damna ex eius culpa conductori forte secuta.

Resp. 2. Si conductor in culpa est, tenetur ad integram mercedem.

Resp. j Si neuter in culpa est, distinguendum inter ius naturae et ius civile.

1. Spectato *iure naturae*, ita dicendum :

a) Si conductor nequit uti opera conducti ex causa quae praevideri non poterat, puta quia fabrica incendio devastatur, non tenetur ad mercedem, quia eiusmodi casus contractu non comprehenditur. Secus ob rationem contrariam dicendum, si causa praevideri aliquatenus potuit, ut penuria operum mandatorum.

b) Si conductus ob morbum vel infortunium laborare nequit, conductor potest pro rata minuere mercedem, quia tenetur tantum solvere stipendium pro labore praestito. Si tamen conductus ad longum tempus, brevi aegrotat, spectatis tam rei natura quam consuetudine, contractus quandoque ita interpretandus erit, ut merces sine iniustitia minui nequeat (S. Alf. III, 864).

2. Spectata *lege civili*, quae valeant, vide in Iure patriae. Lex autem civilis iusta in casu in conscientia obligat.

Quaer. 2. quatenus conductor teneatur ferre sumptus curationis conducti *inlta-bilitantis* et *aegrotantis*.

Resp. Spectato iure naturae, non tenetur ex iustitia. Spectato autem iure civili, ad quid teneatur vide in Codice patriae.

918 VII. Cessatio contractus passim determinatur lege civili; quae consulatur.

SCHOLION.

De contractu aliquorum servitiorum praestandorum.

919 Quoad conventiones de certis servitiis praestandis sufficit notasse haec: Qui alicui servitium praestat, iam alteri debitum — puta qui plures simul ad aliquem locum perducit, pluribus simul nuntium affert — a singulis mercedem petere potest. Cum enim opera praestita hic et nunc ad singulos tota quanta ordinetur, singulisque utilis sit, non videtur

iniustum, a singulis compensationem petere (S. Alf. III, 862). Nequit tamen bis pretium exigere pro eo, quod ipse semel tantum emit, puta pro coena, pro rbcda, quia tale pretium exigitur instar damni restituendi, ideoque ipsum damnum excedere non debet.

PUNCTUM III.

De locatione operis seu de contractu operis praestandi.

I. Notio. Contractus operis praestandi est contractus, quo una pars 920 (locator) pro certo pretio opus aliquod alicui locat, altera pars (susceptor) sese obligat ad opus pro pretio assignato perficiendum. Itaque obiectum huius contractus est ipsum opus.

II. Obligationes susceptoris. Susceptor tenetur opus susceptum 921 praestare, atque quidem secundum descriptionem tam formae quam materiae conventam, et tempore statuto. Attamen si convenerint de *optima* materia, puta de *optimo* ligno etc adhibendo, ex usu intelligitur materia vere bona.

Queer. 1, num concurrentes ad opus perficiendum possint sive inter se convenire, ut unusquisque pretium quod petiturus esset, certa summa augeat, quae ab eo cui opus adiudicetur inter ceteros dividatur; — sive communi consilio pretium statuere, atque deinde sorte vel alio modo designare susceptorem, qui, opere adiudicato, certam pretii partem inter ceteros dividat.

Resp. Eiusmodi agendi ratio non adversatur *iustitiae*, si pretium, addito augmento dividendo, pretium summum non excedat (p. 601). Per se vero peccant contra *caritatem*, quia conspirando impediunt, quominus locator opus minori pretio loret (n. 903). Sed in casu non deest ratio, qua per accidens huiusmodi susceptorum conspiratio etiam a peccato contra caritatem excusari posse videatur. Etenim susceptores multas expensas facere multumque laborem insumere debent, ut ita concurrant; quae omnia frustra facta sunt, si, quemadmodum ut plurimum fit, opus eis non adiudicatur. Pro hisce igitur expensis et labore se indemnes servare possunt conveniendo inter se de augendo intra iustos limites pretio.

Q'tiaer. 2., num locator teneatur pretium augere, si ille qui opus pro pretio determinato suscepit, postea iure contendat, opus pro isto pretio confici non posse, puta quia pretium materiae adhibendae vel salarium opificum auctum est, vel quia in expensis computandis aut in ratione conficienda erravit.

Resp. Disputatur; sed locator, excepto casu omnino fortuito, non videtur teneri ad supplendum, quamvis aequitas illud suadeat. Ratio est, quia susceptor censetur opus suo fere solo periculo suscipere, seu omnes casus contractu comprehendere, qui praevideri (timeri) — ut aucta merces operariorum, aucta pretia rerum — aut praecaveri possunt, ut error in expensis computandis. Excipiuntur soli casus, qui nec praevideri nec praecaveri possunt, ut terrae motus, qui aedificium evertit.

Obi. In casu deest pretium iustum.

Resp. Ncgo, quia contractus, de quo sermo est, habet etiam rationem contractus aleatorii, et quidem respectu casuum, de quibus in quaestione sermo est, quique ea de causa contractu comprehendi censentur. Casus autem omnino fortuiti noti censentur contractu comprehendi.

SCHOLION.

Dc labore.

922 I. Notio. Labor hic intelligitur usus virium, qui natura sua non ordinatur ad delectationem, ut ludi seu *sport*, ut dicitur. Distinguitur autem spiritualis et corporalis.

923 II. Ius laborandi. Patet, unicuique competere ius utendi viribus, quatenus per istum usum non laeditur ius alius. Sed quaeritur, quatenus, qui secus sibi suisque providere nequeat, ius (latum) habeat, ut sibi procuretur occasio laborandi. Porro qui illud commode praestare possunt, tenentur illis, qui alio sustentationis medio carent, occasionem laborandi praestare. Pariter Status, quatenus opus sit, huic causae provideat.

Quid dc rationalisatione laboris, ut dicitur?

Resp. i. Rationalisatio laboris consistit in eo, quod quam minimis viribus quam plurimi et optimi effectus producuntur, et ad emptores perducuntur. Sequela erit, ut plures operarii superflui evadant, ac dimittantur.

Resp. 2. Ista agendi ratio non est illicita, quia nemo tenetur proprium commodum negligere, ut alii commodum procuret. Excipe, si Status, quatenus ad bonum commune opus sit, et practice fieri possit, libertatem coarctet.

924 111. Obligatio laborandi. Quisque tenetur laborare: 1° si secus sibi suisque providere nequit; 2° si otium esset occasio proxima eaque libera peccatorum. Labor etiam necessarius est ad bonum commune; at, si finis intentus, spectata communi hominum indole, certo satis obtinebitur — ut in casu locum habet — eiusmodi necessitas non obligat singula individua (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 187, a. 3).

Obi. Apostolus monet: « Si quis non vult operari, nec manducet. »^{*}

Resp. Apostolus optime intelliigi potest de iis, qui, labore neglecto, sibi suisque providere nequeunt.^{*}

Vox *census* sumitur tum pro pensione annua, tum pro iure in illam, tum pro titulo, quo ius illud creatur. Porro ius in pensionem annuam creari potest sive testamento sive contractu, atque quidem contractu tam gratuito quam oneroso. Dicimus maxime de contractu censuali oneroso.

925 I. Notio. Contractus censualis est contractus, quo comparatur ius percipiendi pensionem annuam. Qui acquirit ius in pensionem, *censuista*; qui isti iuri satisfacere debet, *censuarius* dicitur.

^{*} 2 Thess. III, 10. -----'. Encycl. *Quadragesimo anno*, 15 Maii, 1931 (A. A. S. 1931, p. 197).

II. Divisio. Contractus censualis vel saltem census seu pensio a theolo- 926
gis dividitur:

1. In *reservativum* et *consignativum* seu constitutum. *Reservativus* est, quando quis dominium rei suae transfert in alium, et sibi acquirit (quasi reservat) ius percipiendi ex ea redditum seu pensionem annuam. *Consignativus* est, quando quis nec aliquod dominium directum nec utile transfert, sed super aliquam rem vel super propriam personam alteri consignat ius percipiendi ex ea pensionem annuam.

2. In *realem*, *personalem* et *mixtum*, prout fundatur in re fructifera vel utili, in persona, vel in utraque.

3. In *pecuniarium* et *fructuarium*, prout pensio solvenda consistit in pecunia vel in fructibus.

4. In *perpetuum*, *temporalem* et *vitalitium*, prout ius in pensionem acquiritur vel in perpetuum, ita ut in heredes transeat, vel ad tempus determinatum, vel quamdiu vita sive censualistae sive censuarii sive alius personae perdurabit. Notes igitur, posse etiam emi pensionem in gratiam alius vel aliorum.

5. In *redimibilem* et *irredimibilem*, prout, restituto vel repetito pretio, ab utroque aut ab alterutro tolli; vel a neutro, invito altero, tolli potest.

III. Moralitas. *Contractus censualis licitus est*. Patet ex natura con- 927
tractus, qui nihil aliud involvit nisi emptionem iuris in pensionem. Attamen servanda est iustitia in pretio, quod quidem statuitur a legitima auctoritate, vel ex communi aestimatione patescit, ut dictum est de omni emptione — venditione. Si adicitur pactum redimendi census, applicentur, quae n. 900 dicta sunt de emptione cum pacto redimendi (S. Alf. III, 839, 843-845). Ceterum conferas ius civile.

§ IX. De contractu societatis.

I. Notio. Contractus societatis est contractus, quo duo vel plures ali- 928
quid in commune conferunt eo fine, ut lucrum perceptum inter se dividant. Dicitur *aliquid*, puta pecuniam aliave bona, laborem, industriam. Ut autem contractus societatis iuste ineatur, spes lucri atque periculum damni respondeant ei, quod quisque in societatem contulit; quae magis patescent ex dicendis sub III.

II. Forma contractus eiusque diversae species deducantur e iure 929
civili.

III. Moralitas. Honestas huius contractus patet; quin etiam Pius XI, 930
spectatis hodiernis humanae consortionis conditionibus, consultius esse

reputat, si, quoad fieri possit, vel ipsemet contractus operae praestandae per *societatis* contractum aliquantum temperetur (n. 913).

- 931 IV. Divisio lucri. In lucro dividendo ratio habenda est tam pecuniae aliusve boni, quod quisque contulit, quam laboris et industriae, item periculi, quod quisque subit. Quoad pecuniae vero aliusve boni collationem etiam videndum, utrum dominium quoque an solus usus eorum collatus sit; quoad industriam vero collatam notandum est, eam quandoque plus valere quam pecuniam eiusve usum (S. Alf. III, 907, qu. 2°). Divisio autem lucri ut plurimum iusta erit, si serventur dispositiones ipsius societatis, eisque deficientibus, legis statuta.

Nota. *Trimis contractus* dicitur contractus *societatis* una cum addito duplici contractu assccurationis, *sortis* scilicet et *lucris*; nempe ad negotium quoddam unus confert operam, alter pecuniam (primus contractus). Alter praeterea, ut periculum sortis dimoveat, ex lucro *sperato* partem cedit ea lege, ut compars periculum sortis suscipiat (secundus contractus). Denique ut periculum nihil lucrandi evitet, alteri lucri sperati parti renuntiat, ea conditione ut certum, etsi minus, lucrum percipiat (tertius contractus). Porro nulla apparet ratio, ex qua trinus contractus, modo aequalitas servetur, illicitus dicatur (S. Alf. IIT, 908).

§ X. De mandato et negotiorum gestione.

- 932 I. Notio mandati. Mandatum est contractus, quo quis alteri aliquod negotium suo (i. e. mandantis) nomine gerendum committit, et alter (mandatarius) illud ita gerendum suscipit. Distinguitur mandatum *generale* et *speciale*, prout mandans omnia vel unum tantum aut plura negotia mandatario committit.
- 933 H. Forma mandati. Spectato iure naturae, tam oretenus quam scriptura iniri potest; at inspiciatur lex civilis.
- 934 III. Obligationes mandantis. Mandans tenetur : i° implere obligationes, quas mandatarius intra limites mandati suscepit; quas suscepit excedendo mandati fines, ipsae non ligant mandantem, nisi eas expresse vel tacite ratas habuerit ; 2° mandatario compensare sumptus ab ipso faciendos ; item damna quae in exsequendo mandato inculpabiliter passus est; 3° pactam mercedem solvere.
- 935 IV. Obligationes mandatarii. Mandatarius tenetur: i° mandata diligenter exsequi ; 2° sese continere intra limites mandati ; secus proprio nomine agit, ideoque mandantem non obligat tertio. Quatenus possit retinere pretii excessum, si supra pretium a mandante assignatum vendat vel infra illud emat, vide n. 610.
- 936 V. Cessatio mandati. Mandatum cessat: i° revocatione legitima mandantis mandatario intimata; 2° renuntiatione legitima mandatarii man-

danti intimata; 30 finito negotio, ad quod contractus initus est; 40 morte mandantis vel mandatarii. Aliqui quidem docent vel pro probabili habent, mandatum donandi morte donantis non exspirare, ita ut mandatarius mandatum donandi etiam post mortem donatoris exsequi possit; verum non perspicitur, qua ratione donatio alicuius rei fieri possit nomine personae, ob mortem iam omni iure in rem donandam destitutae.

VI. Negotiorum gestio habetur, quando quis sine mandato domini 937 negotium alienum gerendum suscipit.

Quaer. 1, num negotiorum gestor habeat ius ad mercedem.

Resp. Negandum, si animum habuerit servitium gratis praestandi. Secus disputatur. Alii negant, quia ius illud nequit nasci nisi ex contractu cum domino. Sed cum S. Alfonso (III, 825, in fine) et aliis affirmandum videtur casu, quo dominus volebat v. g. emere aliquid. Ratio est, quia volens v. e. emere aliquid, vult etiam normales condiciones ad emptionem necessarias. Normalis autem conditio est, ut velit, rem ab alio emi, si ipse eam emere nequeat. Quo posito, habetur contractus, a parte domini implicitus, dominum inter et negotii gestorem, qui rem emit, et ius ad mercedem recipit.

Quaer. 2, num dominus teneatur rata habere quae negotiorum gestor prudenter gesserit.

Resp. Affirmandum, quatenus secundum modo exposita contractus ipsum inter et negotiorum gestorem locum habuerit.

Nota. Quid statuatur ius civile quoad negotiorum gestionem, vide in codice patriae.

§ XI. De cambio.

I. Notio. *Cambium* dicitur a *cambire* i. e. permutare, estque lucrosa 938 permutatio pecuniae cum pecunia diversa. Qui petit pecuniae permutationem, vocatur *camparius*, qui petitioni satisfacit *campor*.

II. Divisio. *Cambium* dividitur duplex, *manuale* seu minutum et 939 *locale*. *Manuale* est, quando permutatur pecunia cum alia pecunia *praesente*, v. g. aurum cum argento, moneta unius regionis cum moneta alterius, chartacea cum metallica. *Locale* est, quando permutatur pecunia cum alia pecunia *distanti*, ut si solvo Amstelodami pecuniam, quae mihi debetur Romae.

III. Lucrum ex cambio licitum est, quia nititur titulis iustis, cuius- 940 modi sunt v. g. « labor camporis in numeranda pecunia, item diligentia in pecunia omnis generis conquirenda, ut camparius quibusvis sit paratus » (S. Alf. III, 851), item salaria famulorum et pericula trans-

lationi sive virtuali sive reali pecuniarum annexa. Quatenus aliquis ex dictis titulis adsit, etiam privatus, i. e. qui non cambit ex officio, lucrum ex cambio percipere potest (S. Alf. III, 851-855).

« Utrum *famulus recipiens pecuniam auream* a domino, ut satisfaciat creditoribus domini, possit lucrari, illam cum aenea commutando? *Affirmatur*; quia est fructus industriae » (S. Alf. III, 856).

§ XII. De contractibus aleatoriis.

PUNCTUM I.

De assecuratione.

- 941 I. Notio. Assecuratio est contractus, quo quis (assecurator) pro certo pretio se obligat ad compensandum alicui (assecurato) damnum vel lucrum cessans incertum. Dicitur *incertum*, i. e. utrique parti.
- 942 II. Forma contractus eruatur e codice civili; item, quae requirantur ad contractus *probationem*.
- 943 in. Iustum pretium illud est, quod tam valori rerum quam earum periculo est proportionatum. Hodiedum ob concurrentiam inter diversas societates pretium passim pro iusto haberi potest.
- 944 IV. Obligationes assecurati. A^{ss}ecuratus tenetur: i^o non assecurare rem, quam scit iam periisse; 2^o verum valorem et periculum manifestare vel investiganda relinquere; 3^o cavere, ne intuitu assecurationis negligentius rei invigilet; 4^o non petere compensationem damni, pro quo, spectatis conditionibus tacite vel explicite admissis, non debetur compensatio; neque compensationem iusto maiorem. Potest tamen, modo a fraude immunis sit, accipere compensationem maiorem, si eam statuerint arbitri, quorum indicio partes sese submiserint, quia habetur conventio aleatoria; item eam, quam mandatarii societatis, re investigata, afferunt, quia pro liberali donatione haberi potest; interest enim societatis liberalem se praebere.
- 945 V. Obligationes assecuratoris ex natura rei et terminis contractus fere patent. Maxime tenetur compensare damnum, quatenus illud est obiectum assecurationis. Hinc tenetur quoque, nisi aliter conventum sit, ad compensationem, si damnum ex culpa (utut etiam theologica) *tertii*, non vero, si ex culpa *theologica assecurati* evenerit. In priori tamen casu assecurator succedit in iura assecurati contra damnificatorem.
- Si pars rei assecuratae periit, assecurator tenetur solum partem damni compensare pro rata valoris assecurati; excipe, si de integro damno compensando convenerint.

VI. Species assecurationis. Assecuratio ad cuiusvis generis res ex- 94g
tendi potest, puta assecurationem contra incendia, contra damna sege-
tum, contra damna ex morte alicuius secutura, contra pericula maris,
vecturae etc. De assecuratione contra damna ex morte alicuius oriunda
seu de assecuratione vitae quaedam notanda veniunt.

1. *Assecuratio vitae* duplici modo perfici potest, scilicet: i^o ita ut
assecurator post mortem eius, cuius vita assecurata est, v. g. mariti,
solvat certam summam tertio, v. g. uxori ; 2^o ita ut assecurator certam
summam solvat, postquam aliqua persona certam aetatem attigerit ; si
vero ante illam aetatem moriatur, assecurator ad nihil vel ad partem
tantum summae tenetur.

2. Assecuratus de morbis et vitiis interrogatus tenetur, si contractum
inire velit, respondere; si non interrogatur, non tenetur ea manifestare,
quia praesumere licet, societatem aut maiori praemio se compensare, aut
ita agere eo fine, ut homines alliciat.

Quacr., quid dicendum sit tam de valore contractus, quam de obligatione asse-
curati, si posterior non manifestaverit, quae manifestare *debuerit*.

Resp. i. Si agitur de occultatione rei minoris momenti, contractus validus est;
sed assecuratus tenetur, si res occultata notatu digna est, supplere praemium iusto
minus solutum.

Resp. 2. Si agitur de occultatione rei gravis, disputatur. Alii contractum pro
valido habent, quia obiectum consensus assecuratoris et obiectum praesentis con-
tractus qualitative tantum differunt, puta corpus sanum et corpus morbidum;
secus ac si ageretur de homine, qui iam non esset vivus, sed mortuus ; verbo : non
habetur error substantialis. Attamen contractus invalidus videtur, quia obiectum
consensus, saltem moraliter loquendo, diversum videtur ab obiecto contractus
praesentis (n. 837). Quidquid est, si contractus pro valido habetur, tenetur tamen
assecuratus praemium iusto minus solutum supplere.

PUNCTUM II.

De ludo.

I. Notio. Ludus est contractus, quo ludentes conveniunt de praemio, 947
quod victus victori cedat.

II. Divisio. Ludus distinguitur triplex, *industrialis*, *aleatorius* et *mix-* 948
tus, prout regitur aut sola industria ut ludus pilae, aut sola fortuna ut
ludus tesserarum, aut partim industria partim fortuna ut ludus charta-
rum.

III. Conditiones requisitae ad iustitiam ludi sunt: 949

i. *Ut materia praemii sit res, de qua ludentes Ubere disponere possint-*
Si exponatur res aliena a victore obtinenda, contractus invalidus est
(S. Alf. III, 875 ; n. 894).

2. *Ut quoad spem praemii et periculi damni aequalitas servetur inter ludentes.* Attamen minus praemium ab una parte expositum compensari potest maiori alterius partis peritia; minor autem peritia unius partis potest compensari maiori pretio ab altera parte exposito, aliisve commodis concessis. Praeterea iniustitia abest, si minus peritus libere in notam sibi inaequalitatem consentiat; item si duo ludunt, quorum neuter alterius peritiam novit, cum uterque libere admittat periculum ludendi cum peritiore (S. Alf. III, 881). Atque universim aequalitas non requiritur, si pars, quae peioris conditionis est, implicite vel explicite in inaequalitatem consentit.

3. *Ut ludentes servant regulas ludi.* Astutiae tamen usu receptae licitae sunt, puta: inspicere chartas quas alius ex negligentia inspiciendas praebet; dignoscere chartas c signo non diserte appposito etc. At non permittitur v. g. diserte ita se collocare, ut possit alterius chartas inspicere; chartas signo notare, quo possit eas dignoscere, etc. (S. Alf. III, 882).

« Fraudator tenetur restituere non solum id quod lucratus est, sed etiam quod alter iuste lucraturus erat, si fraus abfuisset » (S. Alf. l. c.).

Quaer. i, num victus teneatur solvere praemium, si agatur de ludo a lege vetito.

Resp. Satis probabiliter negatur. < Ratio est, quia lex, etsi obligationem naturalem non auferat, cum tamen sit lata non tantum in poenam victoris, sed etiam in favorem victi, dando ius victo ad se defendendum exceptione vel repetitione soluti, dat etiam ius absolutum ad non solvendum » (S. Alf. III, 890). Victor tamen, si praemium receperit, non tenetur illud reddere ante sententiam iudicis.

Quaer. 2, num qui fraude vel metu alium ad ludendum induxerit, possit praemium recipere et retinere.

Resp. Cum S. Alfonso contra alios affirmandum videtur, quia fraus vel metus satis probabiliter non fuerunt causa, sed occasio tantum damni, utpote quod aequae probabiliter ex infortunio et casu ac ex iniuria provenisse dicatur. Potest tamen metum passus contractum rescindere; quo facto, victor ad restitutionem praemii tenetur (S. Alf. III, 889). Sunt quidem, qui censeant, contractum non posse rescindi, quia metum passus spe lucrandi fruitus est. At spes lucrandi nequit haberi pro reparatione iniuriac per fraudem vel metum illatae, ideoque causa rescindendi contractum incolumis permansit.

PUNCTUM III.

De sponsione.

950 I. Notio. Sponsio est contractus, quo duo vel plures, de alicuius rei veritate vel de eventu contententes, praemium spondent ei, quem veritatem assecutum esse patebit.

951 II. Conditio requisita ad iustitiam sponsionis est, ut quoad spem praemii et periculum damni aequalitas servetur inter spondentes. Hinc veritas rei vel eventus utrique incerta esse debent. Qui certus est de eo, de quo contenditur, nequit spondere (S. Alf. Horn. Ap. tr. 10, n. 214).

Quid vero, si ccrtus de veritate vel eventu, alterum de sua certitudine moneat, et alter nihilo minus velit spondere? Cum S. *Alfonso* contra plures dicendum videtur, sponsionem esse iniustam, quia praemium in se iniustum est, nec alter per se censetur iure in iustum praemium cedere (S. Alf. III, 879; Horn. Ap. tr. 10, n. 214). Excipe, si alter satis manifestet, se consentire in praemium, quodeumque sit

PUNCTUM IV.

De sortitione.

I. Notio. Sortitio est contractus, quo plures pro pretio dato recipiunt 952 ius, sorte determinandi, quisnam praemium recepturus sit.

II. Conditio requisita ad iustitiam sortitionis est, ut pretium datum 953 iustum sit. Iustum autem pretium est, quod habet rationem tam praemii obtinendi quam spei istius acquirendi. Quo maior autem est numerus eorum, qui pretium solvendo ius sortiendi acquirunt, eo minor singulorum spes evadit. Omnia tuta erunt, si instituens loteriam non recipiat ultra valorem praemii vel praemiorum expositorum, industriae ac laboris impensi, et damni emergentis ex eo quod rem vel pecuniam expositam lucrative non adhibuerit. Excipias, si loteria in opus pium vel utilitatem publicam instituatur; quo casu participantes sponte plus dant quam accipiunt.

Nota. Publicae Guberniorum sortitiones in se non sunt illicitae; neque practice adeo damnandae videntur; siquidem ex una parte non sine aliqua exaggeratione contenditur, per illas laboris amorem exstingui fortunasque absumi; ex altera parte Gubernii sortitiones frequentiam sortitionum privatarum minuunt. Ceterum certo peccat, qui pecuniam familiae necessariam sorti exponit.

PUNCTUM V.

De lusibus bursae.¹

I. Notio. Lusus bursae intelliguntur contractus, quibus contrahentes 954 intendunt quaestum facere ex diversitate pretii, quod valores pecuniarii, merces vel tituli in foro mercatorio diversis temporibus habent.

II. Divisio. Praecipui sunt: Emptio-venditio *ad terminum*, et emptio- 955 venditio *ad praemium*.

i. In casu emptionis-venditionis *ad terminum* una pars determinato pretio aliquid ab altera emit, die statuto, v. g. post tres menses tradendum. Si pretium die statuto creverit, emptor quaestum, venditor damnum fecit; prior quidem quia rem carius vendere, alter quia eam carius emere debet. Si pretium decreverit, contrarium locum habet.

Saepius vero contrahentes non intendunt veram emptionem-venditio-

¹. Cfr. Oswald von Nörl-Breuning. Grundzüge der Börsenmoral.

nem, sed solum, ut lucrum et damnum inter se dividant. Scilicet, si pretium die traditionis (quasi statuto) creverit, venditor augmentum pretii emptori, si decreverit, emptor eandem summam venditori solvit.

2. In casu emptionis-venditionis *ad praemium* una pars pariter determinato pretio aliquid ab altera parte emit, tradendum die statuto; at sub ea conditione, ut alteruter contrahentium a contractu resilire possit, modo alteri parti aliquod praemium solvat.

956 III. Moralitas. *Lusus bursae, uti patet, per se illiciti non sunt*. Per accidens saepius dissuadendi vel etiam prohibendi, ob periculum scilicet familiae vel creditoribus nocendi, aut, ut pretia augeantur vel minuantur, falsa nuntia spargendi etc.

Quoad *pretium actionum* (et obligationum) cfr. n. 904.

PUNCTUM VI.

De transactione et de compromisso.

Ad contractus aleatorios aliqua ratione reduci possunt transactio et compromissum.

957 I. Transactio est contractus, quo partes litem exortam finiunt vel imminentem praecavent cessione, promissione vel retentione alicuius rei. *Forma* eius a lege civili determinatur.

958 II. Compromissum est contractus, quo partes conveniunt, ut lis orta vel imminens per arbitros finiatur. *Forma* eius conspiciatur in lege civili.

§13 — De contractibus subsidiariis.

Contractus subidarii dicuntur contractus, qui ineuntur ad firmandum alium contractum principalem; cum quo, si corruat, corruunt. Praecipui sunt: fideiussio, pignus et hypotheca.

PUNCTUM I.

De fideiussione.

959 I. Notio. Fideiussio est contractus, quo quis (fideiussor) sese astringit ad alienam obligationem implendam, si debitor principalis ei non satisfecerit.

960 II. Forma contractus eruatur e lege civili.

961 III. Subiectum. Fideiubere valide et licite possunt, qui de bonis suis valent disponere, nec iure positivo excluduntur. Quoad clericos statuit can. 137: « A fideiubendo, etiam de bonis propriis, clericus prohibetur,

inconsulto loci Ordinario ; » quo praecepto, spectato can. 592, etiam religiosi tenentur.

IV. Obligationes fideiussoris. Fideiussor in defectu debitoris solvere 962 tenetur; attamen regulariter nequit ad solvendum conveniri, nisi, excusso debitore principali, pateat hunc esse solvendo imparem. Ceterum obligatio fideiussoris utpote realis transit ad heredes.

V. Iura fideiussoris. Fideiussor, facta solutione, acquirit iura credi- 963 toris, ideoque recursum habet contra debitorem pro quo solvit, ab eoque repetere potest et summam principalem, et, si debitor culpabiliter non solvit, restitutionem expensorum et damnorum, si quae secuta sint (S. Alf. III, 912). Ita, spectato iure naturae; quid addat ius civile, vide in Codice patriae.

PUNCTUM II.

De pignore.

I. Notio. Pignus est contractus, quo debitor creditori tradit rem mobi- 964 lem,¹ in securitatem debiti sui. Creditor dicitur pignerator, atque ipsa res tradita etiam *pignus* nuncupatur (S. Alf. III, 913).

II. Forma contractus e lege civili eruatur. 965

III. Iura pigneratoris seu creditoris. Pignerator potest pignus reti- 966 nere, donec debitor solverit, atque, si ille omnibus debitis solvendis impar est, ius habet, ut sibi prae caeteris creditoribus e re oppignerata solvatur, secundum dicenda n. 1012. Tenetur vero rem oppigneratam salvam sartam servare.

IV. Obligationes debitoris. Debitor tenetur pigneratori compensare 967 expensas necessarias ad conservationem rei ; item utiles cum consensu debitoris factas.

Nota. Huc spectant contractus, quibus certa pecuniae summa commo- datur ei, qui v. g. merces vel census publicos in pignus dedit.

PUNCTUM III.

De hypotheca.

I. Notio. Hypotheca est ius reale, quo res aliena immobilis creditori 968 obligatur, in securitatem debiti. Ius hypothecae plerumque oritur ex contractu.

II. Divisio. Hypotheca distinguitur conventionalis, iudicialis et lega- 969

¹. Si pignus re immobili constituitur, dicitur *antichresis*.

lis, prout ius hypothecae enascitur ex contractu, ex decreto iudicis vel ex lege.

970 III. Forma statuitur a lege.

971 IV. Iura creditoris hypothecarii. Creditor rem debitoris sibi obligatam habet, donec ille solverit, atque, si ille debitis solvendis impar est, ius habet ut sibi prae caeteris creditoribus e re obligata solvatur, secundum dicenda n. 1012.

972 V. Obligatio debitoris. « Eandem rem non licet... in hypothecam dare pluribus, nisi sit sufficiens ad solvendum omnibus, vel posteriores de priori hypotheca admoneantur » (S. Alf. III, 915).

SCHOLION.

De alienatione rerum ecclesiasticarum. *

973 I. Materia circa quam lex versatur. Ecclesia peculiaribus regulis subiecit alienationem rerum ecclesiasticarum immobilium aut mobilium, quae servando servari possunt (can. 1530). Dicitur:

1. *Alienationem.* Nomine *alienationis* hic comprehenduntur tam alienatio proprie dicta quam omnis contractus, quo conditio Ecclesiae peior fieri possit (can. 1533). Alienationem proprie dictam continent: donatio, permutatio, venditio, cessio iuris v. g. crediti vel litis vel actionis iam quaesitae. Ad contractus, quibus conditio Ecclesiae peior fieri possit, referuntur: hypotheca, pignus, ususfructus, emphyteusis, servitus. Item sub antiquo iure locatio diurna; nunc autem locatio a regulis alienationis exempta videtur, cum canone 1541 distinctis regulis subiciatur.

Normis mox exponendis obnoxia est ea quoque alienatio, quae inter duas personas ecclesiasticas morales locum habet.

2. *Rerum ecclesiasticarum*; quo nomine veniunt res, quae pertinent ad personam moralem ecclesiasticam (n. 786).

3. *Quae servando servari possunt*, seu quae primo usu non consumuntur. Non attinguntur res, quae consumendae vel alienandae sunt, ne pereant, vel quae nullum usum habent nisi alienentur: sic pecuniae. Hinc regulis assignandis non subiacent v. g. solutio debiti ope pecuniae, prima pecuniae collocatio, pecunia mutuo data; neque ut videtur titulorum in alios commutatio. « Et si pecunia destinata aedificationi ecclesiae interim fructuose collocetur, non putabitur esse alienatio, simplex

*. Cfr. Vermeersch, *Epitome*, t. II, n. 851 sq.; Raus, *Institutiones canonicae*, n. 361 sq.

venditio istorum titulorum ut obtenta pecunia aedificationi inservire possit. » |

II. Statuta legis, i. Ut alienatio fieri possit, requiruntur, salvo prae- 974 scripto can. 1281, § i: ° I° Aestimatio rei a probis peritis scripto facta; 20 iusta causa, idest urgens necessitas, vel evidens utilitas Ecclesiae, vel pietas; 30 licentia legitimi Superioris, sine qua alienatio invalida est. — Aliae quoque opportuna cautelae, ab ipsomet Superiore pro diversis adiunctis praescribendae, ne ommittantur, ut Ecclesiae damnum vitetur (can. 1530).

2. Res alienari minore pretio non debet quam quod in aestimatione indicatur. — Alienatio fiat per publicam licitationem aut saltem nota reddatur, nisi aliud circumstantiae suadeant; et res ei concedatur qui, omnibus perpensis, plus obtulerit. — Pecunia ex alienatione percepta caute, tuto et utiliter in commodum Ecclesiae collocetur (can. 1531).

3. *Legitimus Superior*, de quo sub 1, est:

a) Si agatur de rebus, quae valorem non excedunt mille libellarum seu francorum, est *loci Ordinarius*, audito administrationis Consilio, nisi res minimi momenti sit, et cum eorum consensu quorum interest (can. 1532, §2).

b) Si de rebus, quarum pretium continetur intra mille libellas et triginta millia libellarum seu francorum, est *loci Ordinarius*, dummodo accesserit consensus tum Capituli Cathedralis, tum Concilii administrationis, tum eorum quorum interest (can. 1532, § 3).

c) Si agatur aut de rebus quae valorem excedunt triginta millium libellarum seu francorum, aut de rebus pretiosis, est *Sedes Apostolica* (can. 1532, § 1).⁴ Licentia autem S. Sedis etiam requiritur « ad alienan-

⁴. Vermeersch, l. c. n. 852. -----* Can. 1281 statuit: Insignes reliquiae aut imagines pretiosae itvmque aliae reliquiae aut imagines quae in aliqua ecclesia magna populi veneratione honorentur, nequeunt valide alienari neque in aliam ecclesiam perpetuo *transferri* sine Apostolicae Sedis permissu (§ 1). Insignes Sanctorum vel Beatorum reliquiae sunt corpus, caput, brachium, antibrachium, cor, lingua, manus, crus aut illa pars corporis in qua passus est martyr, dummodo sit integra et non parva (§ 2).----- Pretiosa sunt, « quibus notabilis valor sit, artis vel historiae vel materiae causa » (can. 1497, § 2). S. C. C. 14 Febr. 1922 ad I edixit, ad alienationem rerum *utcunque pretiosarum* requiri beneplacitum S. Sedis (cfr. A. A. S. 1922. p. 160). -----* *Sedes Apostolica* intelligitur S. C. *Concilii*, pro saecularibus; S. C. *de Religiosis*, pro institutis religiosis et Tertiis Ordinibus; S. C. *de Propaganda Fide*, pro regionibus eidem subiectis vel etiam pro religionibus et associationibus quae sub eius plena ponuntur jurisdictione; S. C. *Pro Ecclesia Orientali*, si bona spectent ad personas morales istius ritus, quatenus his legibus teneantur; S. C. *Consistorialis*, si bona sint dioecesium; S. C. *De Seminariis et Universitatibus studiorum*, si bona ad Seminarium pertineant.

das per modum unius res ecclesiasticas eiusdem personae, quae simul sumptae valorem excedunt triginta millium libellarum seu francorum. >'

Si tamen periti pretium legitime taxarunt infra libellarum 30.000, et, indicta licitatione, aliave occasione offertur pretium maius, non requiritur Apostolicae sedis consensus ad alienationem peragendam. '

d) Si agatur de alienanda re divisibili, in petenda licentia aut consensu pro alienatione, exprimi debent partes antea alienatae ; secus licentia irrita est (can. 1532, § 4).

4. Ecclesiae competit actio personalis contra cum qui sine debitis sollemnitatibus bona ecclesiastica alienaverit et contra eius heredes ; realis vero, si alienatio nulla fuerit, contra quemlibet possessorem, salvo iure emptoris contra male alienantem. — Contra invalidam rerum ecclesiasticarum alienationem agere possunt qui rem alienavit, eius Superior, utriusque successor in officio, tandem quilibet clericus illi ecclesiae adscriptus, quae damnum passa sit (can. 1534).

5. Firma nullitate actus et obligatione, etiam per censuram urgenda, restituenli bona illegitime acquisita ac reparandi damna forte illata, qui bona ecclesiastica alienare praesumpserit aut in iis alienandis consensum praebere contra praescripta can. 534, § i, et can. 1532, ex can. 2347:

a) Si agatur de re cuius pretium non excedit mille libellas, congruis poenis a legitimo Superiore ecclesiastico puniatur.

b) Si agatur de re cuius pretium sit supra mille, sed infra tringinta millia libellarum, privetur patronus iure patronatus ; administrator munere administratoris ; Superior vel oeconomus religiosus proprio officio et habilitate ad cetera officia, praeter alias congruas poenas a Superioribus infligendas; Ordinarius vero alique clerici, officium, beneficium, dignitatem, munus in Ecclesia obtinentes, solvant duplum favore ecclesiae vel piae causae laesae ; ceteri clerici suspendantur ad tempus ab Ordinario definiendum.

c) Quod si beneplacitum apostolicum, in memoratis canonibus praescriptum, fuerit scienter praetermissum, omnes quovis modo reos sive dando sive recipiendo sive consensum praebendo, manet praeterea excommunicatio latae sententiae nemini reservata.

Nota. Quoad religiosos vide tract, de officiis religiosorum.

SECTIO II.

De iniustitia et de restitutione.

975 Vox *iniustitiae* sumi potest pro laesione iustitiae tam commutativae quam distributivae et legalis. Iniustitia ita generaliter sumpta definitur: *Laesio iuris alieni*. Maxime tamen iniustitia intelligitur de laesione iustitiae commutativae. De hac sola hic sermo nobis erit, additis quae dictae laesionis reparationem i. e. restitutionem respiciunt. Dicemus autem *pri-*

P. C. 20 Iui. 1929 (A. A. S. 1929, p. 574). -----\ P. C. 24 Nov. 1920 (A. A. S. 1920. P. 573 sq.).

mum de iniustitia in communi; *deinde* de restitutione in communi; *tum* de iniustitia et restitutione in particularibus.

CAPUT I.

De iniustitia in communi.

I. Notio. Iniustitia, etiam *iniuria* dicta, est laesio iuris alieni stricti. 976
Ex ipsa hac definitione deducendum, quo sensu intelligenda sit regula
27 iuris in 6: *Scienti et consentienti non fit iniuria*, scilicet:

1. Si quis libere consentit, et agitur de iure, cui potest valide renunciare, iniuria abest.

2. Si quis libere consentit, et agitur de iure, cui nequit valide renunciare — puta si quis in sui occisionem, vel maritus in copulam cum uxore sua habendam consentit — disputatur, num committatur iniustitia respectu consentientis.

Iam vero contra plures affirmandum videtur; siquidem, persistente iure, persistit laesio iuris seu iniustitia. Atqui in posita hypothesis ius persistit, quia renunciatio invalida est. Accedit propositio 50 ab Innocentio XI damnata: « Copula cum coniugata, consentiente marito, non est adulterium; adeoque sufficit in confessione dicere se esse fornicatum; » ‘ quod ab adversariis difficile explicatur: dicunt quidem de iniuria statui coniugali etc. illata; sed status coniugalis non est persona moralis, quae iuribus strictis gaudet.

Obi. Ut iniustitia cesset, sufficit, ut quis ius suum non opponat.

Resp. Nego assertum, casu quo ius persistit, etiamsi quis non opponat ius suum. Atqui in nostra hypothesis ius persistit, sive quis ius suum opponat sive non opponat illud.

Secus tamen dicendum de iuribus, quibus consentiens valide renunciare potest, et quae cum iure, cui renunciare nequit, laederentur. Ita v. g. qui, consentiente viro, adulterium commisit, non tenetur viro restituere damna ex adulterio secutura.

II. Divisio. Iniustitia dividitur:

977

1. In *formalem* et *materialem*, prout ius alienum cum vel sine culpa theologica laeditur.

2. In *personalem* et *realem*, prout aliquis laeditur in bonis animae vel corporis, aut in bonis externis.

III. Moralitas. *Iniustitia est peccatum grave ex genere suo*, i. e. grave 978
vel leve, prout gravem vel levem materiam respicit. Iniustitia, quae gravem materiam respicit, grave peccatum est, quia simpliciter seu graviter

bono proximi et societatis, ideoque caritati adversatur (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 59, a. 4; q. 66, a. 6; S. Alf. III, 700). Porro:

1. Gravitas materiae repeti debet tam ex damno relative gravi, seu quod grave est, spectata conditione eius, cui infertur, quam ex relatione, quae existit inter damnificatorem. et damnificatum, ita ut, si v. g. de filio familias agatur, gravior ad peccatum mortale requiratur materia, quam si de alio sermo est.

2. *Signum* materiae gravis est, quando damnum illatum, spectata communi hominum indole, natum est magnum dolorem vel indignationem movere.

3. In dubio, num res vel quantitas, a te auferenda, consumenda, gravis sit, teneris sub gravi abstinere, quia, posito iure certo alterius in aliquam rem vel in certam quantitatem, sub gravi illicitum est te exponere periculo, grave damnum alicui inferendi.

CAPUT II.

De restitutione in communi. |

Articulus I.

Notio, obligatio et tituli restitutionis.

979 I. Notio restitutionis. Restitutio est reparatio iuris alieni et stricti laesi, seu est actus iustitiae commutativae, quo quis rem alienam reddit vel damnum iniuste a se illatum compensat.

Restitutio differt: i^o a *satisfactione*, quae consistit in reparatione offensae alicui illatae; 2^o a *solutione*, quae neque rem alienam reddit, neque damnum iniuste illatum supponit.

980 II. Obligatio restitutionis. 1. Obligatio patet tam ex S. Scriptura,¹ quam ex ratione n. 978 allata.

2. *Obligatio restitutionis gravis est ex genere suo*, i. e- gravis vel levis, prout materia restituenda gravis vel levis est; dicta enim obligatio respondet obligationi non committendi iniustitiam; quae obligatio ex genere suo gravis est (n. 978). Attamen gravitas obligationis cessat, si tantum restitutum est, ut materia residua cesset esse gravis (S. Alf. III, 553).

3. In dubio, num *res* vel *quantitas* a te ablata (destructa, consumpta), gravis sit, teneris sub gravi restituere, quia, posito iure certo alterius

Cfr. Bonartz, Die Restitutionspflicht des Besitzes fremden Gutes; Kutscher, Die Lehre vom Schadenersatz; Hohenlohe, Gründe der Schadenersatzpflicht in Recht und Moral. ----- \ Cfr. Exod. XXII, 5; Tob. II, 21; Ezech. XXIII, 5; Rom. XIII, 7; Iac V, 4.

in rem vel in quantitatem, sub gravi illicitum est te exponere periculo, grave damnum continuandi. In dubio vero, num *plus* vel *minus* absteris (destruxeris, consumpseris), v. g. num 20 vel 10 florenos furatus sis, teneris tantum ad restituendum minus, quia factum, fundans obligationem restituendi plus, dubium est (n. 228; S. Alf. III, 706).

4. *Disputatur*, num qui laeserit aliquem in genere bonorum, in quo restituere nequit, debeat laesionem pecunia compensare, puta si quis aliquem mutilaverit vel infamaverit

Resp. S. Thomas (2. 2, q. 62, a. 2, ad 1 et 2) affirmare videtur, quia ubi aequivalens nequit restitui, fieri debet recompensatio, quae possibilis est. Ita quoque Caictanus.¹ 5. *Alfonsus* vero cum aliis contrarium merito pro satis probabili habet. Etenim « iustitia commutativa obligat ad restituendum iuxta aequalitatem damni illati. Ubi autem restitutio facienda sit in genere diverso, nulla adest aequalitas, nec ulla erit unquam compensatio damni; per quamcumque enim pecuniam damnum minime reparabitur, neque in toto, neque in parte. Et sic respondetur oppositae sententiae » (S. Alf. III, 627). Accedit quod ius strictum debet respicere quid determinatum. Atqui nequit determinari, quid in diverso ordine foret restituendum.

Coroll. Laesus in casu generatim nequit per compensationem occultam sibi providere, quia debitum solummodo probabile est; cfr. tamen n. 1074. Ubi vero laesus compensationem in alio genere a laedente recepit, potest illam retinere, nec iam laedens per compensationem occultam eam recuperare potest (n. 1033).

Ili- Tituli restitutionis, i. e. rationes seu radices, unde obligatio restitutionis oritur, sunt: 1° Res aliena materialiter iniuste possessa; 2° res aliena formaliter iniuste accepta; 3° mera damnificatio; quae locum habet, quando quis mere laedit bonum alterius, aut ipsum iniuste a bono acquirendo impedit. Contractus sive non servatus sive laesus pro adiunctis ad unum e titulis assignatis refertur (S. Alf. III, 548).

Articulus II.

Subiectum et obiectum restitutionis.

Ut ex dictis n. 981 deducitur, ad restitutionem tenentur: 1° Qui rem alienam iniuste possident, vel saltem iniuste acceptarunt et possederunt; 2° qui alteri mere damnum inferunt, laedendo eius iura; 3° qui alterum iniuste a bono acquirendo impediunt. Accedunt qui ad alterius iniustitiam cooperantur. De singulis agemus, exponendo simul restituenda ab ipsis seu obiectum restitutionis.

§ I. De iniustis possessoribus.

Pracn. I. Res aliena duplici modo possideri potest, *in se* et *in aequivalenti*. Dicitur possideri *in aequivalenti*, quando quis eam non amplius

¹. Summ., vox *Reshtulio*, cap. 2.

possidet, sed tamen ex ea qua tali ditior factus est, seu plus habet quam habuisset, si rem alienam non possedisset; quod contingit quando quis: i° rem alienam gratuito acceptam vendidit; 2° rem alienam, gratuito acceptam, consumendo vel donando, rebus suis pepercit; 3° rem alienam emptam *cum lucro* vendidit. Hisce non accensetur, qui ex re aliena fructus percepit, quia non ex re qua tali, sed ex fructibus eius ditior factus est.

Praen. II. Possessor rei alienae tripliciter distinguitur, nimirum possessor *bonae, dubiae et malae* fidei (n. 776). Obligatio autem restitutionis orta ex possessione rei alienae respicere potest: i° rem ipsam; 2° fructus rei; 3° damna domino secuta ex eo, quod res eius ab alio possessa est; 4° expensas a possessore circa rem alienam factas.

Quibus in genere praenotatis, singillatim de diversis possessoribus dicemus.

PUNCTUM I.

De possessore bonae fidei.

Possessor bonae fidei tenetur prout sequitur:

- 983 I. Quoad rem. 1. Qui rem alienam' *in se* possidet, generatim tenetur eam quamprimum domino reddere, atque quidem gratis. *Res* (ut fert adagium) *clamat ad dominum*. Dixi *generatim*; nam qui rem ab alio, puta a fure emit, satis probabiliter potest eam, ut pretium recuperet, etiam furi reddere, nisi dominus comparons rem suam iam sibi vindicet. Ratio est, quia emptor non est causa sed occasio tantum damni domino secuturi; causa damni est mala furis voluntas, emptor autem damnum permittit. Atqui damnum proprium emptoris vitandum (in casu pretium recuperandum) est causa iusta permittendi damnum alienum (S. Alf. III, 569). Si tamen possessor alio coque facili modo pretium recuperare possit, tenetur rem domino reddere, deficiente causa eam furi tradendi (S. Alf. *in*, 569).

Si dominus comparons rem suam sibi vindicet, possessor potest pretium a se solutum a venditore repossidere. Ceterum etiam videatur, quid forte lex patriae statuatur, puta circa rem alienam emptam in publicis foris vel in auctione publica.

2. Qui rem alienam iam *non in se, sed in aequivalenti* possidet, ita tenetur:

a) Qui rem alienam, *gratuito acceptam, vendidit*, tenetur pretium restituere emptori, hic autem tenetur rem domino reddere. Quodsi emptor

‘. Notes, rem legitime praescriptam iam non esse alienam.

rem recidere recuset vel praevideatur eam non redditurus, venditor pretium, quatenus hoc non merae industriae respondet, domino rei reddat, sicque aequalitatem a se quoque utitur sine culpa laesam, quoad nunc fieri possit, reparet (S Alf. III, 609).

b) Qui rem alienam, *gratuito acceptam, donavit*, sicque rebus suis pepercit, tenetur donatarium monere, qui rem domino restituat. Quodsi eam restituere renuat, donator respectu domini ad restitutionem tenetur; nequit enim cum damno domini ex dispositione de re aliena ditescere.

c) Qui rem alienam, *gratuito acceptam, consumpsit*, sicque rebus suis pepercit, pariter respectu domini ad restitutionem tenetur, quia, ut modo dictum est, nequit cum damno domini ditescere ex dispositione de re aliena.

Tam donator, de quo sub b), quam is qui rem alienam consumpserit, de quo sub c), tenentur restituere secundum valorem rei propriae servatae, si haec *minoris* valet quam res aliena donata vel consumpta; valorem autem rei alienae donatae vel consumptae, si res propria servata *pluris* valet quam res aliena donata vel consumpta. Ratio *prioris* est, quia non tenentur restituere ultra quam rebus suis pepercit. Ratio *posterioris*, quia non tenentur restituere ultra damnum, quod dominus passus est.

d) Qui rem alienam *emptam, cum lucro* vendidit, per se tenetur pretium emptori reddere, hic vero rem domino restituere debet (S Alf. III, 800). Quodsi emptor renuat rem domino restituere, venditor *lucrum*, quatenus illud industriae non respondet, domino tribuat (S. Alf. III, 601; 609, 6; 825, coli. 609, 8 et 610). De eo, qui rem alienam *emptam sine lucro* vendidit, hic sermo non instituitur, quia non factus est ditior e re aliena.

3. Qui rem alienam iam *neque in se neque in aequivalenti* possidet, non tenetur, quod ad rem attinet, ad restitutionem; est enim damnificator inculpabilis (n. 995). Idem dicendum de eo, qui dubitat, num rem alienam aliquo modo possideat (S. Alf. III, 706).

II. Quoad fructus rei, possessor bonae fidei :

984

1. Spectato *iure naturae*, tenetur restituere fructus naturales, civiles et mixtos, retento tamen pretio laboris ad eos producendos praestiti; potest retinere fructus mere industriales. Ratio est, quia priores ex ipsa re, posteriores ex possidentis labore enascuntur (S Alf. III, 607, 610).

2. Quoad *ius civile*, quod passim in conscientia valet, vide Codicem patriae.

III. Quoad expensas factas, possessor bonae fidei potest deducere :

985

i. Spectato *iure naturae*: i^o *necessarias* seu eas sine quibus res periis-

set vel deterior facta esset; 2° *utiles* seu eas quibus res meliorata est; 30 *voluptuarias* (i. e. eas quae solum ornamento vel voluptati inserviunt), quatenus valor rei ex eis auctus est: potest tamen possessor ornamenta auferre, modo id sine rei detrimento fiat; 40 factas ad fructus producendos, qui non sunt mere industriales,¹ vel quos restituit. ’

2 Quoad *ius civile* consulatur *ius patriae*.

PUNCTUM II.

De possessore malae fidei.

Possessor malae fidei tenetur:

986 I. Quoad rem. Si exstat, res quamprimum reddenda est. Si non exstat, generatim eius pretium vel aequivalens debet restitui. Cfr. quaestiones n. 990 pertractatae.

987 II. Quoad fructus. Tenetur restituere fructus naturales, civiles et mixtos quos percepit, etiamsi dominus eos non percepisset; res enim fructificat domino. Potest tamen retinere pretium laboris ad fructus comparandos praestiti. Ceterum non refert, quod fructus forte consumpti sunt, quia eo ipso quod exstabant, erant domini. Non debent restitui fructus mere industriales (S. Alf. III, 618).

988 IU- Quoad damna resarcienda. Tenetur restituere damnum emergens et lucrum cessans, modo saltem in confuso praevisa fuerint, puta fructus vel fenera, quae dominus percepisset. Damnum emergens autem et lucrum cessans restituenda sunt secundum aestimationem spei damni evitandi vel lucri acquirendi (S. Alf. l. c.). Si damnum emergens et lucrum cessans dubie locum habuerint, non tenetur ea restituere. Neque tenetur, spectato iure naturae, restituere fructus, quos neque ipse percepit neque dominus percepisset. Quodsi *ius civile* eorum restitutionem praescribat, pro poenali haberi potest, ideoque ante sententiam iudicis non urgeatur.

989 IV. Quoad expensas factas, potest deducere:

1. *Spectato iure naturae*, expensas *necessarias* et *utiles*; *voluptarias* eadem ratione, qua illud licet possessori bonae fidei (n. 985); denique expensas factas ad fructus producendos (S. Alf. Horn. Ap. tr. 10, n. 74).

2. Quoad *ius civile*, conferatur Codex patriae. Quodsi *ius patriae* prohibeat, quominus, qui rem alienam *vi* occupaverit, ullas expensas

*. Cum fructus onere industriales possit retinere, etiam ipsemet expensas ferre debet ----- ’. Utique non tenetur et fructus restituere, et praeterea expensas factas ferre.

deducat, haec quatenus ius naturae restringunt, pro poenali haberi possunt, ita ut non possint urgeri ante sententiam iudicis.

Quaer. j., num possessor malae fidei restituere debeat pretium rei vel fructuum, 99Q quae apud ipsum perierint, sed apud dominum quoque periissent

Resp. i. Negative: i° Si res vel fructus perierint ex defectu intrinseco, ut equus e senecta; 2° si perierint *eodem* periculo, quo apud dominum periissent; ut si domus furis, in qua res est, et domus domini, in qua res erat, eodem incendio (communi) comburuntur. Ratio est, quia possessor malae fidei rem periculo non exposuit, ideoque non influxit in interitum rei, seu in damnum secuturum; hinc deest obligatio damni reparandi.

Resp. 2. Affirmative, si res vel fructus perierint *diverso* periculo, ut si domus furis et domini diverso incendio comburuntur, vel una incendio, altera terrae motu eruitur. Ratio est, quia possessor rem *huic* periculo exposuit, sicque influxit in interitum seu in damnum, prout in concreto accidit; hinc adest obligatio damni reparandi. Nec referre videtur, utrum diversa pericula eodem an diverso tempore locum habuerint, quia sufficit, ut influxerit in interitum seu in damnum, prout accidit in concreto (S. Alf. III, 620; Horn. Apost. tr. 10, n. 79).

Obi. Domini non refert, utrum res *hoc* vel *illo* periculo perierit.

Resp. Concedo; sed hoc non impedit, quominus possessor influxerit in damnum prout in concreto locum habuit.

Quid statuatur ius civile, vide in Codice patrio.

Quaer. 2., quatenus possessor malae fidei restituere teneatur, si res possessa varium valorem intrinsecum, variumve pretium habuerit.

Resp. i. Si possessor malae fidei rem adhuc possidet, tenetur eam totam restituere, etiamsi creverit sive valore intrinseco (ut si agnus accrevit in ovem), sive, re non mutata, solo pretio. Si res *decreverit valore intrinseco* (ut si equus vetus factus est), èt res reddenda est, èt addenda compensatio, si res culpa possessoris magis valore decreverit, quam apud dominum decrevisset. Si res in se immutata *pretio* decreverit, sufficit reddere rem, nisi, re non ablata vel tempore pretii aucti restituta, maius pretium domino profuisset, puta quia hic eam tempore pretii aucti vendidisset. Secundum alios non sufficit reddere rem, sed restitutio facienda est *secundum maiorem valorem*, quia cum pretium creverit in beneficium domini, et eo tempore fur culpabiliter non restituerit, inde ex *iniusta detentione* contraxit obligationem eam restituendi secundum maius pretium. Sed obligatio illa contracta eo ipso diminuitur, quod rei pretium diminuitur; res enim pretio decrescit *domino*.

Resp. 2. Si possessor malae fidei rem iam non possidet, tenetur ita restituere:

1. Tenetur secundum *maiorem valorem*: i° si res secundum maiorem valorem possessori profuit, puta si eam tempore pretii aucti vendidit; 2° si, re non ablata cave restituta, maior valor domino profuisset, puta quia dominus rem tempore pretii aucti vendidisset; in dubio, num profuisset domino, quoad excessum tantum restituatur, quantum valeat probabilitas excessus domino obventuri.

2. Si maior valor nec possessori profuit, nec domino profuisset (ut si possessor rem vendidit tempore pretii iterum diminuti, et dominus, re non ablata eave restituta, eam non vendidisset tempore pretii aucti), sufficit restituere secundum *minorem valorem*, concedendo domino sive rvm eiusdem speciei ac valoris, sive huius pretium.

Obi. In casu modo posito possessor malae fidei tenetur ad restitutionem secundum *maius* pretium, quia eo ipso quod rem tempore pretii aucti non restituit, contrahit obligationem eam secundum maius pretium restituendi.

Resp. Obligatio ista contracta, ut iam notavimus, diminuta est eo ipso, quod ics minus valere incepit; res enim pretio decrescit *domino*.

Quaer. 3, quatenus restituendum, si res aliena per manus plurium possessorum malae fidei transierit.

Resp. i. Quoad rem, haec restituenda est ab ultimo possessore malae fidei, qui eam tenet in se vel in aequivalenti eamve iniuste destruxit vel consumpsit. Si ultimus possessor malae fidei neque rem in se vel in aequivalenti tenet, neque eam iniuste destruxit vel consumpsit, secundum alios ille, secundum alios fur quoad valorem rei primo loco tenetur. Quodsi neuter satisfaciat, ceteri per aequas partes rei pretium solvere debent. Ceteris omnibus deficientibus, quisque ad totum tenetur, quia est causa damni.

Resp. 2. Quoad rei fructus et damna, singuli ad compensationem tenentur pro parte temporis, quo quisque rem detinuit. Si reliqui non restituant, totius damni reparatio singulis incumbit, pro rata temporis elapsi a die, quo facti sunt iniusti possessores. '

Nota. Confessarius non nimis anxie cum poenitente computet admodum incertum quandoque pretium, tum rei ipsius tum illius fructuum, atque deducendos sumptos aut forte erogatos, aut forte impensos pro labore et industria; nec scrupulose aestimet damnum cuiuslibet generis domino forte illatum. Sed rem... cx aequo et bono cum iniusto possessore (vel damnificatore) componat/

Prudentia requirit, ut confessarius etiam attendat ad bonam fidem, et animum poenitentis, ad debitam restitutionem magis aut minus paratum. Animadvertat etiam fieri posse, ut iniustus possessor, qui ratione *rei* malae fidei fuerit, *fructus* tamen bona fide perceperit, atque aut consumperit aut destruxerit.

PUNCTUM III.

De possessore dubiae fidei.

991 . I. Possessor dubiae fidei debet veritatem inquirere, si spes est eam detegendi. Interim debet rei curam habere, neque eam abalienare, quin novum possessorem de dubio moneat. Si dominum detegerit, huic res restitui debet.

992 II. Qui dubitat, et vel inquisitionem veritatis pro inutili habet, vel post inquisitionem factam pergit dubitare:

i. Si *bona fide incepit* possidere, potest rem retinere, et quidem, etiamsi res probabilius sit alterius. Securitas enim possessionum et lites praecavendae exigunt, ut possim retinere rem, quam bona fide incepti possidere, donec *constet*, saltem moraliter, eam esse alienam (S. Alf. I, n. 35 et 36; III, 711).

*. Cfr. Aertnys-Damen, n. 758.

Cfr. Aertnys-Damen, l. c.

2. Qui *dubia fide incepit* possidere :

a) Si *abstulit* rem a possessore bonae fidei, tenetur totam rem restituere, quia, ut dictum est sub i, prior possessor habebat ius rem retinendi.

b) Si *titulo in se legitimo* (v. g. emptionis) rem accepit, dubitans, num alter esset dominus rei :

a) Si a possessore *bonae fidae*, potest eam retinere, quia satis probabiliter succedit in totum ius antecessoris.

β) Si a possessore *suspecto*, potest pro rata dubii partem rei retinere; altera autem pars restitui debet domino probabili, si notus est. Si praeter actualem possessorem (i. e. eum qui rem titulo in se legitimo accepit) plures domini probabiles sunt, res dividatur inter omnes dominos probabiles, i. e. possessorem et alios. Ratio omnium est, quia omnes domini probabiles paris conditionis sunt (S. Alf. 111,625). Si dominus vel domini probabiles ignoti sunt, potest totam rem sibi retinere. Plures quidem censent, in posteriori casu alteram partem pauperibus vel causae piaetribuendam esse. Verum id, spectato iure naturae, non probatur; ius autem ecclesiasticum, si exstiterit, post Codicem iam urgeri nequit (cfr. n. ion).

Nota. Qui dubitat, num res dominum habeat, et dubium deponere nequit, potest eam totam occupare, si dominus forte existens ignotus est; secus rem pro rata dubii dividat.

3. Qui *inquisitionem culpabiliter neglexit*, ita ut dominus iam nequeat certo detegi, probabilius tenetur aliquid restituere domino probabili, si habeatur, et quidem pro rata spe, qua dominum iniuste privavit (S. Alf. I, 36). « Puto tamen non esse faciendam restitutionem pro quantitate dubii, ita ut, si rationes ex utraque parte essent aequales, res sive eius pretium pro medietate sit restituendum; sed minus et forte valde minus. Ratio est, quia illa spes domini non poterat aestimari pro medietate valoris rei, sed multo minoris, stante aequali probabilitate rationis ex una parte, et certo iure possessionis ex alia, quae possessori favebat et adhuc favet. Possessio enim rei multo quidem maioris aestimatur, quam possessio spei » (S. Ali. I, 37). Si dominus probabilis non habeatur, potest totum sibi retinere, nec tenetur secundum modo dicta partem pauperibus vel causae piae restituere.

§ II. De eis, qui mere damnum intulerunt.

Praenot. Damnum inferri potest aut cum culpa theologica, aut cum culpa iuridica una cum vel sine culpa theologica, aut sine ulla culpa. Culpa theologica habetur, quando quis committit peccatum formale, ideoque coram Deo culpabilis est. Culpa iuridica est omissio diligentiae lege civili requisitae, sive culpa theologica accedit sive non accedit; in

casu priori habetur culpa iuridica simul ac theologica. Inquirimus autem, quatenus, secluso èt contractu èt sententia indicis, requirantur, ut actus obligationem restituendi damnum secutum sccum ferat.

Iam vero, ut actio obligationem restituendi damni secuti sccum ferat, requiritur: 1^o ut fuerit causa damni, atque quidem, ut probabile est, damni quod agens volebat inferre; 2^o ut fuerit causa iniusta damni; 3^o ut fuerit theologice culpabilis.

993 I. Prima conditio est, ut actio fuerit *causa* damni, atque quidem — ut probabile est — *damni quod agens volebat inferre*. Dicitur:

i. *Ut actio fuerit causa damni*, i. c. sive physica sive moralis. Nequit enim admitti obligatio reparandi damni, quod quis non produxerit (S. Alf. III, 584). Iam vero:

a) Certo sufficit — id quod patet — ut actio sit causa *per se* damni, seu ut actio natura sua ad damnum producendum ordinetur.

b) Non sufficit causa *mere occasionalis* damni, i. e. talis, quae ipsa damnum non infert, sed qua posita, alter damnum creat; ut si quis homicidium committit, illudque ex errore iudicis, cui homicida causam non dederit, alii imputatur. Ratio est, quia in casu actio re vera causa damni dici nequit (S. Alf. III, 584, 635, 536). Idem ob eandem rationem dicendum de actione, quae est *tantum conditio sine qua non* damni illati.

c) Neque sufficit *causa accidentalis* damni, i. e. talis causa, quae natura sua non ordinatur ad damnum inferendum, sed positis aliquibus adiunctis, illud producere potest, ut v. g. furtum, quod alicui causa morbi evadit. Ratio est, quia onus restituendi damni illati non videtur enasci casu, quo damnum adiunctis actionis magis quam ipsi actioni adscribendum est (S. Alf. III, 632).

Attamen èt quoad causam occasionalem èt quoad causam accidentalem excipiendus videtur casus, quo dictae causae induunt rationem *cooperationis* ad damnum inferendum; quocirca vide specimen n. 1073 exhibitum.

Queer., num sufficiat causa occasionalis vel accidentalis damni, si ponatur *ea intentione*, ut damnum sequatur.

Resp. Satis probabiliter negatur, quia restitutio solum debetur ob damnum *creatum* (posita utique culpa theologica), et consequenter solum ob causam seu ob actum *externum*, quippe qui damnum creet; hinc si quid deest ex parte causae externae, obligatio restitutionis non videtur oriri, cum quali demum cumque intentione causa ponatur (cfr. S. Alf. III, 636). Id tamen non impedit, quominus damnum eo sensu ponenti causam imputetur, quod ob damnum illud contra caritatem offendat.

Nota. Interdum difficile determinatur, utrum actio sit causa per se an causa accidentalis vel occasionalis damni. Speciatim disputatur de *exemplo*. Porro cum 5. *Alfonso* dicimus, exemplum per se esse *mere occasionem* damni; potest tamen,

spectatis adiunctis, *consilio* idcoque causae per se aequivalere (II, 44, 40 ; 45, in fine).

2. Satis probabiliter requiritur, ut actio fuerit causa damni, *quod agens volebat inferre*. Secus enim damnum actu illatum nullatenus volitum est, idcoque agenti imputari nequit. Huic sententiae adhaerent S. Alfonsus (III, 628, 629; Horn. Apost. tr. 10, n. 84, 85); De Lugo⁷; La Croix⁸; Sporer⁹; d'Anibale⁴; Aertnys-Damen⁵; Marc.⁶

Coroll. Qui culpabiliter damnum intulit alicui personae v. g. Petro, volens alteri, non isti nocere — ut si quis incendit domum Pauli amici, censens illam esse Petri inimici — satis probabiliter non tenetur ad restitutionem. Ratio est, quia incendiarius non fuit causa damni, quod inferre voluit, sed damni quod non voluit inferre.

Obi. Incendiarius volebat nocere alicui homini; quod sufficit ad obligationem restitutionis inducendam.

Resp. Volebat nocere alicui homini, *quisquis ille erat; nego;* volebat nocere Petro, qui est aliquis homo, non autem Paulo; *conc.* Atqui de facto nocuit Paulo. Ergo damnum de facto illatum non fuit volitum; id autem satis probabiliter requiritur, ut obligatio restituendi enascatur.

II. Secunda conditio est, ut actio sit causa *iniusta* damni. Itaque non sufficit, ut quis causans damnum illicite seu contra caritatem agat, sed requiritur, ut ex iustitia teneatur damnum non causare. Haec conditio deest v. g. in eo, qui, servatis servandis, iniustum aggressorem occidit, idque quidem, etiamsi ipsum occidendo, spectatis adiunctis, contra caritatem peccaret.

Quacr. 1, num iniuste agat, et ad restitutionem teneatur, qui, inculpabiliter posita causa damni — v. g. sine culpa domo aliena incensa — damnum non impedit.

Resp. Affirmative; sicuti enim iustitia prohibet, quominus actionem nocivam ponam, ita etiam praecipere debet, ut praecaveam damnum ex actione iam posita secuturum. Excipe, si quis nequit damnum praecavere sine damno proprio maior¹⁰, aequali, vel gravi relative ad damnum proximi (S. Alf. III, 564, 994; VI, 621).

Quaer. 2, num iniuste agat, atque ad restitutionem teneatur, qui destruat vel consumat rem, v. g. esculenta, apud dominum certo (v. g. incendio) perituram.

Resp. i. Si destruat vel consumat rem *iam in periculo constitutam*, non agit iniuste, quia in casu res ipsi domino nullius censetur valens (S. Alf. III, 620). Resolutio autem valet, etiamsi ita agens rebus suis pepercerit, cum dominus damnum non subierit. Attamen casus non facile ita continget, ut nihil restituendum sit; quia, inquit De Lugo,¹¹ « si quis poterat, si vellet, rem eripere, non ergo erat

⁷. Disp. 18, n. 86. ----- ⁸. Theol. Mor. l. 3, p. 2, n. 200. ----- ⁹. Theol. Mor. super Dccal. tr. 4, c. 2, n. 139. ----- ¹⁰ Summula Theol. Mor. p. 2, l. 3, n. 100 et 232.----- ¹¹. Theol. Mor. I. n. 767, q. 2°. -----* Instit. Mor. S. Alf. I, n. 950, q. 40. ----- ¹². Dist. 18, n. 146.

inevitabiliter peritura res ipsa; ergo debet ex iustitia solvere *aliquid*, quantum scilicet posset pro re in illo periculo posita inveniri et offerri. »

Resp. 2. Si destruat vel consumat rem, *mox in periculum constituendam*, distinguendum est. Obligatio restitutionis abest, si periculum certo et communiter praevidebatur, quia tunc res ex communi aestimatione domino nullius valoris erat. Secus dicendum, < si tempore damni dati non erat notitia interitus vel periculi futuri. Ratio est, quia cum periculum illud ignoraretur, res illa tantum vere valebat apud homines, sicut si peritura postea non fuisset. *

Resp. 3. Si quis destruat vel consumat rem *c periculo*, v. g. *ex incendio ereptam*, ad restitutionem tenetur, quia res periculo subducta clamat domino. Idque ob datam rationem valet, aliis negantibus, etiamsi res statim consumatur. Ceterum notes, solam caritatem obligare, ut quis rem alienam e periculo eripiat.

995 III. Tertia conditio est, ut actio sit *theologice culpabilis*, i. e. peccatum formale. Ratio est, quia actus sine peccato ideoque subiective *licite* positus, nequit secum ferre onus reparandi effectus nocivos ex eo secutos. Accedit quod obligatio restituendi habet aliquo modo rationem *poenae*. Poenae autem obligatio per se seu vi solius actus admissi sine peccato, non contrahitur (S. Alf. III, 550). Itaque ex se non sufficit culpa mera iuridica; quod tamen non impedit, quominus quis, admissa sola culpa iuridica, vi *sententiae indicis* vel *contractus* ad restitutionem possit teneri (n. 1009).

Praeterea satis probabiliter requiritur peccatum formale contra *iustitiam*, quia secus non habetur *iniuria formalis*. Quod autem quis ignoraverit, iniustitiam secum ferre obligationem restituendi, id non impedit, quominus obligatio enascatur. Haec enim ex ipsa natura iustitiae culpabiliter laesae exoritur.

Denique multo probabilius requiritur actus *perfecte voluntarius*, ita ut actus semi-deliberatus, sive de levi sive de gravi materia agatur, non sufficiat. Solus actus perfecte voluntarius seu plane imputabilis obligationem reparandi effectus, ex actu secutos, inducere potest; aequae ac solus contractus perfecte voluntarius atque solum votum perfecte voluntarium obligationem parere possunt. Actus autem semi-deliberatus infortunio aequae vel potius quam agenti debet imputari (S. Alf. III, 552). « Unde sequitur, ut ab omni restitutione liber sit, qui subita ira inflammatus hominem occidit; puer qui ex levitate et imprudentia incendium causât, etc. Monent tamen auctores, nisi certe constet, raro praesumendam esse eiusmodi culpam venialem ex imperfectione actus in gravi damnificatione, ideoque confessarios ordinarie debere inducere poenitentem ad aliquam compositionem cum parte laesa, quatenus hoc commode fieri potest; id quod omnino consultissimum est. » '

*. Sporer, n. 213 sq. -----s. SWEENS, n. 306.

Quaer. r., quatenus teneatur restituere, qui curri culpa *levi perfecte deliberata grave* damnum intulerit. Casus contingit, si quis infert datnr.um in se grave, sed ex conscientia erronea putat, ad grave peccatum «graviorem materiam requiri, vel eum qui grave damnum inferat, leviter tantum peccare.

Resp. Aliis aliter sentientibus, satis probabiliter nulla enascitur obligatio, quia culpa levis probabiliter nequit secum ferre obligationem subeundi oneris gravis, cuiusmodi est — saltem si de bonis fortunae agitur — onus restituendi damnum grave. Accedit quod obligatio gravis non respondet culpae levi, obligatio autem levis non est proportionata materiae seu damno gravi. Quibus omnibus consideratis, satis probabiliter omnis obligatio negatur.

Quaer. 2., quatenus teneatur restituere, qui per *plures culpas veniales deliberate commissas* tandem grave damnum intulerit.

Resp. i. Si quis damna ista minuta *diversis* dominis intulit, singula damna sub levi tantum restituenda sunt, quia culpis levibus non respondet obligatio gravis.

Resp. 2. Si damna *eidem* personae illata sunt plerique censent, esse obligationem gravem saltem tantum restituendi, ut iam non remaneat materia gravis. At satis probabiliter aequae ac in priori casu habetur solum multiplex obligatio sub levi, eo quod ut dictum est, culpis levibus non respondet obligatio gravis.

Quaer. 3., num teneatur restituere, qui causam damni culpabiliter posuerit, sed ante damnum secutum pravam voluntatem retractaverit.

Resp. Affirmative, nisi cum prava voluntate etiam influxum causae positae in damnum sustulerit. Ratio est, quia retractatio voluntatis non impedit, quominus damnum ex causa posita sequatur. Ratio exceptionis est, quia tunc damnum aliunde enascitur. Hinc qui ignem in alienam segetem iniecerit, tenetur ad restitutionem, etiamsi postea dolens conatus fuerit ignem extinguere (S. Alf. III, 559; VII, 40).

Coroll. Qui invincibiliter erravit circa *quantitatem* damni, puta circa valorem rei, quam v. g. destruxit vel consumpsit, tenetur tantum restituere secundum valorem, quem apprehendit. Ratio est, « quia non censetur volitum damnum illud quod non est cognitum; ideo quoad illum excessum deest voluntas damnificandi » (S. Alf. III, 613). Sufficit tamen, ut quis excessum in confuso apprehenderit.

§ III. De eis, qui alium a bono consequendo impediunt

Qui alium a bono consequendo impedit, ad restitutionem tenetur, prout 996 sequitur:

I. *Si alius ius strictum habet in bonum, a quo impeditur*, impediens tenetur ad restitutionem; nec refert, utrum medio in se iusto an iniusto alium impediat. Hinc v. g. teneris restituere Paulo, si Petro debitori Pauli suadeas, ne debita Paulo solvat (S. Alf. III, 582).

II. *Si alius caret iure stricto in bonum, a quo impeditur, distinguendum :*

1. Si quis alium impedit medio *non iniusto* — v. g. suadendo alicui, ne emat apud Paulum — non agit iniuste ; idque valet, etiamsi ex odio alium a consecutione boni impediat (S. Alf. III, 584, 585).

2. Si quis utitur medio *iniusto*, v. g. metu, vi, calumnia, fraude, mendacio, ' subdistinguendum :

a) Si medium iniustum est respectu *cuius, qui a bono consequendo impeditur*, habetur iniustitia et obligatio restitutionis ; ut si quis, calumniando pauperem, eum ab eleemosynis obtinendis impediat. Excipe tamen, si aut bonum collaturus illud sine peccato conferre nequit, aut bonum recepturus illud illegitime prosequitur, vel eo abusurus est ; ut si, calumniando pauperem, aliquem avertas sive a donatione prodiga pauperi facienda, sive ab eleemosyna tribuenda, qua pauper abuteretur. In hisce adiunctis iniustitia abest relate ad bonum impeditum, etsi actus ex alio capite puta ob famam laesam iniustus esse possit. Ratio est, quia per se aliquis potest impediri a bono consequendo, quod ipsi sine peccato nequit concedi, vel quod ipse illegitime prosequitur, aut quo abusurus est ; quo posito, actus impeditivus non est iniustus ratione boni per actum impediti ; potest autem esse iniustus ratione sui, puta ratione laesionis famae, quam involvit (S. Alf. III, 587).

Casu quo quis utitur medio iniusto respectu eius, qui a bono consequendo impeditur, restitutio facienda est iuxta certitudinem vel probabilitatem, qua alter tale bonum alioquin assecuturus fuisse existimatur.

b) Si medium directe solummodo iniustum est respectu *eius, qui bonum collaturus est* — ut si quis metu aliquem impediat, quominus v. g. Petro eleemosynam conferat — *disputatur*, num sit obligatio restituendi Petro. Iam vero negandum videtur, quia e nullo capite patet, committi iniustitiam respectu Petri, neque ratione actus, qui solum iniustus est respectu benefactoris, neque ratione boni, a quo consequendo Petrus impeditur, quia Petrus non habet ius strictum in illud bonum (S. Alf. III, 632).

Obi Quisque ius habet, ne alius iniuste impediatur, quominus ipsi bonum concedat

Resp. Quod asseritur non patet, ideoque probandum est.

Censent tamen § *sollfonsus et alii*, enasci obligationem restitutionis, si quis alium a consequendo bono impediat ea praecise intentione, ut alius bonum non

Fraus et mendacium iniusta sunt, quatenus aequae ac metus alium libertate agendi privant.

consequatur, quia dicta intentio ipsis videtur efficere, ut actus induat rationem medii violenti respectu eius, qui a $\lambda\kappa\eta\theta$ consequendo impeditur, sicque respectu illius quoque iniustus evadat (III, 633).

§ IV. De eis, qui ad iniustitiam cooperantur.

Modi cooperandi ad iniustitiam enumerantur novem, hisce versiculis 997 expressi :

lussio, consilium, consensus, palpo, recursus,

Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Ex hisce sex priores *positivi*, tres posteriores *negativi* dicuntur (S. Thom. 2. 2, q. 62, a. 1).

Dicemus *primum* de cooperantibus positive, *deinde* de cooperantibus negative, *tum* de mensura et ordine, quo coopérantes ad restitutionem tenentur.

PUNCTUM I.

De cooperantibus f sitive.

I. Ut positive coopérantes ad restitutionem damni secuti teneantur, 998 requiritur: 1° ut cooperatio fuerit causa efficax (sive physica sive moralis) damni ; 2° ut fuerit causa iniusta damni; 3° ut fuerit theologicæ culpabilis.

II. Qui cooperatus est ad damnum, ad restitutionem obligatur, etiam si, eo deficiente, alius cooperatus fuisset (S. Alf. III, 562, in fine). Qui cooperatus est ad *partem* tantum damni, pro rata parte ad restitutionem tenetur; quod etiam applies ei, qui effecit, ut *maius* damnum illatum sit.

III. Causa moralis, v. g. mandans, consulens etc., casu, quo auctor damni iam erat ad damnum inferendum paratus, ita tenetur:

1. Si auctorem damni *nullatenus movit*, non tenetur restituere, quia re vera nullum influxum exercuit seu causa damni dici nequit (S. Alf. III, 561).

2. Si auctorem damni *solum in proposito firmavit*, satis probabiliter a restitutione immunis est, quia non sine fundamento negatur fuisse causa efficax damni (cfr. S. Alf. 1. c.).

3. Si solum effecit, ut damnum *citius* vel *alio* modo illatum sit, satis probabiliter a restitutione eximitur, quia non influxit in substantiam damni (S. Alf. III, 563).

Quibus generatim notatis, ad singulos cooperatores transgredimur.

I. De mandante.

999 I. Notio. *Mandans* hic intelligitur, qui alterum efficaciter movet, ut damnum suo (i. e. mandantis) nomine inferat. In hoc enim mandans differt a *consulente*, quod qui ex mandato agit, nomine mandantis; qui ex consilio, nomine proprio agit. Ceterum perinde est, utrum alius praecepto an minis vel precibus an contractu, utrum explicite an tacite ad damnum inferendum inducatur. Neque requiritur, ut mandans auctoritate in mandatarium potiatur.

II. Damna reparanda. Mandans tenetur restituere:

1. Damnum, quod inferre iussit.

2. Damnum, quod praeter damnum mandatum, ex implenda iussione naturaliter sequitur, atque secuturum esse saltem in confuso praevidit; ut si milites iussi devastare urbem, cives occidant. Secus dicendum de damno, quod cum damno mandato non est moraliter connexum, vel nullatenus praevisum est; ut si iussus aliquem leviter percutere, cum occidas. Secus etiam satis probabiliter dicendum de damno, quod mandatarius ex errore alii ac mandatum est, v. g. Petro loco Pauli intulit. Ratio est, quia in casu mandatum potius occasio quam causa, error autem mandatant causa damni videtur. Accedit quod in hac hypothesis mandans non voluit damnum, quod de facto illatum est (n. 993).

3. Damnum, quod mandatario in exsecutione mandati obvenit, tenetur restituere mandans, si damni periculum exsecutioni annexum, et mandatarius iniuste coactus vel deceptus fuit; secus si mandatarius mandatum et periculum damni libere, puta ob praemium promissum acceptaverit.

III. Cessatio obligationis. Ut mandans qua talis ab obligatione restituendi liberetur, requiritur seria mandati revocatio, eaque tempestive mandatario manifestata. Si revocatio quacumque de causa non fuerit tempestive manifestata, mandatum vim exercere perrexit, ideoque mandans remanet causa damni (S. Alf. III, 558).

II. De consulente.

1000 I. Notio. *Consulens* est, qui alium inducit, ut hic proprio nomine damnum inferat (cfr. n. 999).

Consilium distinguitur in *doctrinale* et *impulsivum*. *Doctrinale* est, quo quis iudicium profert de liceitate vel illiceitate, de iustitia vel iniustitia actionis, *Impulsivum*, quo quis, cognita moralitate actionis, alium ad actionem excitat. Utrumque potest esse aut *nudum* aut *vestitum*,

prout non confirmatur vel confirmatur assignando motiva, media, locum vel tempus opportunum executionis, aut quid simile.

II. Damna reparanda, i. Qui praebuit consilium *doctrinale*, ita tenetur:

a) *Si praebuit ex officio*, tenetur reparare tam damna, quae consilium petenti, quam ea, quae aliis inde obventura sunt. Omnia enim damna praedicta ei imputari debent (S. Alf. III, 564).

b) *Si non praebuit ex officio*, debet restituere damna, quae inde aliis, non autem quae consilium petenti obveniunt. Ratio *prioris*, quia eorum causa iniusta est; ratio *posterioris*, quia haec imprudentiae petentis consilium ab imperito ascribi debent. Si tamen dolo usus est, scilicet peritiam fingendo, tenetur etiam damna consilium petenti secutura reparare, quia in casu haec quoque ipsi debent imputari (S. Alf. 1. c.).

2. Qui praebuit consilium *impulsivum*, tenetur restituere damna, quae inde aliis, non autem ea, quae consilium petenti obveniunt. Ratio *prioris* est, quia ea consilium danti debent imputari; ratio *posterioris*, quia ille libere sequendo consilium, sibi ipsi damnum inde secutum imputet (S. Alf. III, 558).

III. Cessatio obligationis restituendi. Obligatio restituendi cessat:

1. Si consilium fuerit *nudum* (sive doctrinale sive impulsivum), cessat obligatio revocatione seria, atque exsecutori tempestive significata. Ita enim consilium cessat in effectum influere (S. Alf. III, 559).

2. Si consilium fuerit *vestitum*, plerique auctores pro satis probabili habent, consulentem ab obligatione restituendi liberari, si afferat motiva, quae per se debent priora elidere, ad quae maxime pertinent motiva e fide petita. Tunc enim, inquiunt, exsecutio ex propria malitia magis, quam ex alterius consilio procedere dicitur (S. Alf. III, 559).

Coroll. Consulens, qui, consilio suo revocato, et pro viribus enervato, alterum ab executione avertere nequivit, tenetur *ex caritate* monere damnificandum; immo *ex iustitia*, si consilium fuerit vestitum, quia eiusmodi consilium — utut exsecutio consilii ex propria exsecutoris malitia magis quam ex alterius consilio procedere dicatur — tamen quodammodo pergit influere. (S. Alf. III, 559).

Quacr. 1. Licetne parato ad nocendum determinatae personae, suadere, ut potius minus quam maius malum ei inferat.

Resp. Affirmative, quia ita agendo potius gravius damnum impedit, quam aliquod damnum consulit (S. Alf. III, 565).

Quaer. 2. Licetne parato ad nocendum suadere, ut potius uni minus malum quam alteri maius malum inferat.

Resp. i. Non licet parato ad nocendum suadere, ut potius *determinatae personae* minus malum, quam alteri maius malum inferat. Nimirum sicuti non licet cum iniuria alterius damnum proprium avertere, ita neque licet cum iniuria alterius damnum alienum praecavere; nisi discrimen inter utrumque damnum eiusmodi sit, ut alter quoad consilium datum nequeat esse rationabiliter invitus (S. Alf. III, 565. 577).

Alii contrarium admittunt, quia conforme est caritati, ut damnum impediatur eius, qui magis patietur, potius quam illius, qui minus damnum subiturus est; hinc laedendus nequit esse rationabiliter invitus erga consulentem, sed tantum erga ipsum damnificatorem. Sed quod consentiens in suum damnum actum *caritalis* exercet, non impedit, quominus rationabiliter invitus sit, et licite non consentiat.

Resp. 2. Pariter illicitum videtur parato ad nocendum suadere, ut potius *alicui* (i. c. personae non determinatae) minus malum, quam alteri maius malum inferat, puta ut potius diviti quam determinato pauperi noceat. Ratio est, quia in casu suadens influit in damnum illius, cui nocebitur (S. Alf. l. c.).

III. De consentiente.

1001 I. Notio. *Consentiens* dicitur, qui sive consentiendo, sive suffragium ferendo, in actum alienum damnificativum influit. Huc possunt venire: i° Superiores et alii, qui consensu externo, risu etc. malam malefactoris voluntatem approbant; 20 comitia legislativa; 30 coetus administrativi provinciae, municipii etc; 40 iudices diversae instantiae.

II. Damna reparanda. Consentiens tenetur restituere: i° damnum, ad quod positive cooperatus est; 20 damnum, quod non impedivit, quodque et potuisset, et ex iustitia debuisset impedire.

Queer., quoniam ex eis, qui iniustum suffragium emisissent, teneantur restituere

Resp. i. Si suffragia vel *eodem tempore*, v. g. stando, sedendo, vel ex *condicto* lata sunt, omnes iniuste suffragantes ad restitutionem tenentur, quia omnes aequaliter damni causa sunt.

Resp. 2. Si suffragia *neque eodem tempore neque ex condicto* lata sunt, certo restituere debent, qui certo suffragati sunt, antequam necessarius votorum numerus completus erat. Disputatur autem de iis, qui postea votum emisissent. Sed satis probabiliter a restitutione immunes sunt. Quamvis enim lex non feratur nisi collectis seu numeratis omnibus suffragiis, stricte tamen loquendo vota postea emissa nihil efficiunt, seu in legem non influunt, quippe quae iam evitari nequeat (S. Alf. III, 566).

Resp. 3. Qui *dubitat*, utrum suffragatus sit ante an post numerum necessarium completum — quod facile locum habebit, si suffragia secreto ferantur — certo tenetur ad restitutionem, quia ferendo suffragium effecit, ut auctores damni incerti sint; sicque deterioravit ius, quod damnum passus habebat recuperandi resti-

‘ < Antequam suffragium vere a singulis feratur, talis conspiratio potius rationem *consilii* habet; quare qui solum in conventu fractionis consenserit, in comitiis ipsis vero inter efficaciter suffragantes non est, is non eodem ordine sed plerumque post hos ad restitutionem tenetur > (Lehmke. I, 1201).

tutionem a damnificatoribus certis. Quin etiam ideo, quia causa est incertitudinis, videtur teneri in solidum (S. Alf. Hom. Apost. tr. 9, n. 50).'

III. Cessatio obligationis. Obligatio, ex approbatione secutura, cessat tempestiva revocatione; secutura e suffragio dato, eadem ratione cessat, modo tamen suffragium legaliter *possit* revocari.

IV. De palpone.

Palpo dicitur, qui sive adulando vel laudando, sive irridendo vel ex- 1002
probrando etc. in actum alienum damnificativum influit.

Tenetur ad reparanda damna illata sicuti reus consilii impulsivi, eiusque vestiti (n. 1000); eademque ratione ab obligatione restituendi liberatur (S. Alf. III, 567).

V. De receptore.

Receptor est, qui malefico refugium, securitatem vel protectionem 1003
praebendo, in istius actum damnificativum influit. Receptores sunt v. g.: 1° qui data opera res furtivas abscondunt vel coemunt; 2° qui occultant bona eorum, qui foro cesserunt vel cessuri sunt; 3° qui furem recipit vel protegit *formaliter*, ut dicitur, puta in occultationem furti; non autem qui eum recipit vel protegit *materialiter*, v. g. ut hominem miserum etc. (S. Alf. III, 568).

Tenetur ad reparanda damna illata, sicuti participans, de quo nunc dicitur.

V. De participante.

I. Notio et divisio. *Participans* distinguitur dupliciter; participans 1004
in re et participans *in actione iniusta*, prout aut partem rei oblatae emit vel dono accipit, aut damnificatorem in inferendo damno iuvat (S. Alf. III, 571).

II. Damna reparanda. Participans *in re* tenetur, ut possessor iniustus rei alienae; participans *in actione iniusta* debet restituere, ut iniustus damnificator, atque quidem pro rata influxus (S. Alf. l. c.; n. 993 sq.).

Quaer., quatenus liceat ad proprium damnum vitandum cooperari ad actionem damnificativam. Sermo autem est de cooperatione *materiali*, quia *formalis* semper illicita est Porro:

Resp. i. Mediale cooperari ad damnum proximi licet ob causam proportionate

*. Aliter S. Alf. in Theol. Mor. III, 566; sed textus 2ac edit, ex oblivione immutatus remansisse videtur.

gravem. Ita licet v. g. ad mortem vitandam gladium tradere occisuro alium (S. Alf. in, 571 ; n. 556).

Resp 2. Immediate cooperari licet, prout sequitur:

1. Non licet immediate cooperari occisioni vel mutilationi alterius, quia talis cooperatio intrinsece mala est (n 556).

2. Licet ob gravem causam immediate cooperari ad damnum in bonis fortunae: i° Si cooperans habet et potestatem et voluntatem damnum inferendum reparandi; 2° si agitur de inferendo damno levi ; 3° si, denegata cooperatione, damnum a principali auctore nihilominus inferetur. Ratio omnium est, quia in positis casibus laedendus tenetur ex caritate consentire in cooperationem, ita ut iniuria cesset. Extra casus enumeratos non licet immediate cooperari, quia laedendus non tenetur consentire, ita ut iniuria non cesset. Excipe, si ex denegata cooperatione alicui imminet gravissimum malum, puta mortem, mutilationem etc, quia tunc laedendus iterum tenetur consentire; vel etiam consensus non requiritur, fere ac si agitur de eo, qui in extrema vel quasi-extrema necessitate potest surripere aliena, quibus gravissimum damnum avertat (S. Alf. III, 571).

Disputatur, num in casu postremo cooperans teneatur ad restitutionem. Alii affirmant, excepto casu quo cooperans erat absolute, i. e. re et spe pauper ; aequae ac tenetur, qui in extrema necessitate suscepit aliena. Sed cum S. Alfonso ita distinguendum videtur: Cooperans non tenetur ad restitutionem, si vitavit damnum *ordinis altioris*, puta mortem, mutilationem, gravem infamiam ; tenetur, si vitavit damnum *eiusdem ordinis*, i. e. damnum fortunae. Ratio est, quia in priori casu rebus suis non pepercit, secus in casu posteriori (III, 571).

PUNCTUM II.

De cooperantibus negative.

1005 I. Cooperatores negativi sunt: i° *Mutus* 20 *non obstans*; 30 *non manifestans*. *Mutus* dicitur, qui loquendo vel monendo non praecavet damnum inferendum. *Non obstans*, qui damnum quod infertur, non impedit vel omittit procurare restitutionem faciendam. *Non manifestans*, qui damnum illatum non denuntiat (S. Thom. 2. 2, q. 62, a. 1, S. Alf. III, 573).

II. Requisita, ut cooperatores negativi teneantur restituere, sunt:

i. *Ut debuerint ex iustitia stricte dicta damnum praecavere*. Iam vero obligatio iustitiae stricte dictae enascitur ex contractu sive expresse sive tacito.

Contractu expresse tenentur v. g. custodes sylvarum, venationum, administratores bonorum instituti etc.

Contractus tacitus continetur acceptance officii impositi, quod ratione remunerationis annexae etiam beneficium censetur; non autem acceptance officii, quod beneficii ratione caret, ut officium parentum, Superioris domus religiosae (S. Alf. III, 360, sed dubit. i°). Contractu (saltem tacito) astringuntur v. g. officiales politiae, qui securitati civium

debent providere, custodes vectigalium, etc. ut infra magis exponetur.

2. *Ut potuerint sine gravi incommodo damnum praecavere.* Dixi *sine gravi incommodo*, quia passim nec contractus cum maiori onere ineuntur, nec officia maius onus secum ferunt.

3. *Ut cum culpa theologica damnum non impediverint*, secundum dicta n. 995 (S. Alf. III, 573; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 62, a. 7).

Coroll. I. Vi iuris naturalis domini, item *parentes* vel *tutores* tenentur restituere damna a rebus suis, quae seipsas regere nequeunt — puta ab animalibus, a filiis usu rationis carentibus — ob *culpabilem* negligentiam illata; tenentur scilicet ex iustitia cum morali diligentia praecavere, ne dictae res aliis noceant

Coroll. II. Vi iuris civilis, etiamsi culpa theologica desit et mere culpa iuridica habeatur, passim tenentur: 1° *Parentes*, vel *tutores* de damno illato per filios minores contubernales; 2° *institutores* et *opifices* de detrimento per alumnos vel famulos facto tempore, quo sub eorum custodia sunt; 3° *heri* de damno per animalia illato, etc. Attamen lex non obligat nisi post sententiam iudicis (n. 1009).

Coroll. III. *Custodes tributorum*, qui cum defraudantibus dissimulant, tenentur restituere valorem tributorum solvendorum. *Disputatur*, num etiam restituere debeant *mulctam*, quam defraudantes denunciati solvere debuissent. Iam vero cum 5^o *Alfonso* (IV, 237) et aliis negamus, quia mulcta habet rationem poenae: poena autem (utique post sententiam iudicis) a delinquente, non ab alio sustinenda est.

Obi. Qui alium iniuste impedit a consequendo bono, ad restitutionem tenetur. Atqui custodes non denunciando defraudantes tributa, iniuste agunt, ideoque iniuste fiscum a consequendo bono, in casu a mulcta recipienda impediunt.

Resp. Qui alium iniuste impedit a consequendo bono, ad restitutionem tenetur, si illud bonum habet rationem *poenae*, nego, quia poena ab ipso delinquente (posita condemnatione) sustinenda est.

Custodes sylvarum, venationum etc. tenentur restituere damna ex eorum omissione domino secuta (S. Alf. III, 573). « Debet tamen damnum esse magri momenti, et dominus rationaliter invitus. Unde custos restituere non tenebitur, si pauperi aliquid detrahare permittat; vel si defraudans talis esset conditionis, ut prudenter praesumeret dominum, si sciret, daturum illi esse facultatem, vel postea ratum habiturum; vel denique, si ex consuetudine, aut patientia Gubernii scientis et dissimulantis, receptum esset ut non tam severe ac cum tanto onere munus obeant » |

Coroll. IV. *Deputati*, qui suffragium non ferendo causa sunt, ut iniqua lex adoptetur, tenentur restituere damna civibus exinde secutura; non ita *electores*, qui negligendo eligere, causa fiunt, cur iniquus deputatus eligatur. Ratio *prioris*, quia deputati tenentur ferre suffragium ex officio, cui remuneratio annexa est. *Alterum* ob rationem contrariam admittendum.

Coroll. V. *Famuli*, qui damnum domini culpabiliter non impediverunt, tenentur restituere, si agitur de re, *specialiter ipsis commissa*. Si de aliis rebus sermo est, non tenentur restituere damna a *confamulantibus* illata, quia ob odia praecavenda

’. Aert nys-Damen, II, n. 786.

eiusmodi damnorum impeditio non censetur contractu comprehensa (S. Alf. III 344). Quoad damna illata *ab extraneis* disputatur. Alii affirmant, quia eo ipso quod in familiam assumuntur, censentur illud onus suscepisse. Verum illud hodie dum iure in dubium vocatur, quia famuli iam non solent sese ultra limites operarum assignatarum obligare. Attendantur tamen adiuncta, quae aliquando eiusmodi sunt, ut onus praedictum censeatur susceptum esse; id v. g. facile contingere potest, si famulus a vidua conducitur.

Coroll. VI. Confessarius, qui — etiam culpabiliter — *mere omittit* monere poenitentem de restitutione facienda, non tenetur obligatione restitutionis, neque respectu *laesi*, neque respectu *poenitentis*, qui forte ex omissa monitione damnum patiatur. Ratio est, quia confessarius non tenetur *ex iustitia* monere poenitentem. Secus tamen dicendum, si confessarius expresse vel aequivalenter — puta si interrogatus tacet vel dissimulat, etsi ratio tacendi vel dissimulandi desit — poenitentem a restitutione exemerit (S. Alf. VI, 621).

Coroll. VII. Testis, utut legitime interrogatus, qui non manifestat quae novit, non tenetur restituere, quia non tenetur *ex iustitia* veritatem aperire. Idem dicendum de teste, qui falso dicit vel iurat, se nihil scire, quia, quamvis ita dicat vel iuret, tamen non medio iniusto aliquem a bono consequendo impedit; siquidem etiam in casu non praecise isto mendacio vel periurio, sed *nihil aperiendo* (quod non est iniustum) impedit, quominus quis bonum acquisiverit (S. Alf. IV, 270).

PUNCTUM III.

De mensura et ordine, quo cooperatores ad restitutionem tenentur.¹

1006 I. Mensura restitutionis. 1. Qui cooperati sunt ad idem damnum, duplici modo ad restitutionem teneri possunt; *in solidum* et *pro rata*, ut dicunt. Obligatio *in solidum* consistit in eo quod cooperator tenetur *totum damnum* restituere; obligatio *pro rata* habetur, quando quis *solum ad partem*, quae commensuratur influxui, obligatur. Obligatio in solidum distinguitur duplex, *absolute* et *conditionate solidaria*, prout quis *ante omnes*, vel solum *in defectu aliorum cooperantium* ad restitutionem totius damni tenetur. Qui tenetur absolute in solidum, nullam a cooperantibus compensationem exigere potest; secus qui tenetur conditionate.

2. *In solidum tenetur*, qui in totum damnum ita influxit, ut totum ipsi imputari debeat; alii tenentur pro rata sua parte tantum. Hinc obligantur in solidum:

a) Qui solus fuit causa principalis damni, ut unicus mandans (S. Alf. HI, 579).

b) Qui solus fuit causa secundaria damni, ut unicus exsecutor (S. Alf. I. c.).

c) Qui fuerunt causae aequales (sive principales sive secundariae), prout sequitur: Tenentur in solidum:

«) Ii, quorum *cooperatio* fuit *necessaria*, quanquam non sufficiens ad

Ptaxcos causa primum de mensura, deinde de ordine dicimus.

damnum inferendum ; ut si tres auferunt arcam, quam duo auferre non potuissent (S. Alf. 1. c.).

β) Ii, quorum *conspiratio* fuit *necessaria*, ita ut, uno non consentiente, damnum non fuisset illatum (S. Alf. 1. c.).

7) Ii, quorum cooperatio fuit de facto *sufficiens*, etiamsi non fuerit necessaria ad damnum inferendum; ut si duo furem ad furandum induxerunt, et uterque motivum efficax proposuit; vel duo in eandem personam sclopetum explodunt, et uterque vulnus lethale inflixit (S. Alf. 1. c.).

ó) *Disputatur* de eis, quorum cooperatio totum quidem damnum respexit, *sed neque necessaria neque sufficiens fuit.* At sententia satis probabilis docet, eos pro rata tantum parte ad restitutionem teneri, quia in hac hypothesis totum damnum potius omnibus simul, quam singulis seiunctim ascribendum videtur (S. Alf. 1. c.).

Nota. < Advertendum, quod rudes etsi teneantur in solidum, raro expedit eos obligare ad totum; cum difficulter isti sibi persuadeant, se teneri ad restituendam partem a sociis ablatam. — Quin immo satis praesumi valet, quod ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant, ut illi restituant tantum partem ab eis ablatam; cum aliter valde sit timendum, quod nihil restituant, si obligentur ad totum » (S. Alf. III. 1. c.).

II. Ordo restitutionis. Qui ad idem damnum cooperati sunt, hoc ordine ad restitutionem tenentur: 1007

1. *Ante omnes* tenetur *possessor*, i. e. qui rem alienam in se vel in aequivalenti habet. Si iam non est possessor, ante omnes tenetur, qui rem alienam mala fide consumpsit vel destruxit, nisi id fecerit nomine alterius (S. Alf. III, 580).

2. *Deinde* tenetur *mandans*, si quis fuerit, quia « est principalis in facto » (S. Thom. 2. 2, q. 62, a. 7, ad 2; S. Alf. 1. c.). Huic autem assimilatur ille, qui mediis iniustis (v. g. falso consilio doctrinali) « causa fuit, cur damnum inferretur: licet enim tunc ille non sit causa principalis in rigore, nec exsecutor eius nomine agat sed suo, ipse tamen per iniuriam coniecit exsecutorem in obligationem restituendi; ergo tenetur eum indemnem servare, atque adeo primo loco restituere debet pro illo cui iniuste talem obligationem imposuit. »

3. *Tum* tenetur *exsecutor* (S. Thom. 1. c.; S. Alf. 1. c.). Huic aequipe-

’. Dicitur: *totum damnum respexit*; hinc casus non est, si plures v. g. acervum tritici auferunt, at quisque suam partem aufert, idque sine mutuo influxu vel dependentia.

’. Casus adest, si quis v. g. alicui proposuit motivum aliquem occidendi, quod non fuit necessarium, at neque solum suffecisset ad occisorem efficaciter movendum; vel si quatuor auferunt arcam, quam etiam duo abstulissent.

----- Waffêlært, II, n. 399.

ratur, qui fuit participans in actione iniusta et proprio nomine egit, v. g. qui cum aliis suffragium tulit efficax ad iniquam sententiam ferendam; quia tales sunt coexsecutores damni iniusti.

4. *Post exsecutorem tenentur alii cooperatores positivi*; inter quos ordo non est (S. Alf. 1. c.).

5. *Denique tenentur cooperatores negativi* (S. Alf. 1. c.). Etiam inter illos passim nullus est ordo. Attamen aliquando ordo admittendus videtur; ita v. g. custodes *particulares*, qui immediate tenentur damna impedire, videntur obligari ante custodes *generales*, qui debent invigilare, ut *particulares* officium suum rite obeant.

Coroll. I. Potest inter cooperatores esse subordinatio duplex: una quoad *damnificationem*, altera quoad modum cooperandi, et tunc duplex quoque ordo erit in obligatione restituendi. Exempli gratia: Paulus mandat filio, ut consulat Petro non impedire damnum, quod hic ex iustitia impedire debet. In casu omnes sunt non impediētes; in ordine autem ad restitutionem Petrus praecedat caeteros, quo deficiente, venit Paulus ut mandans, tandem filius ut consulens.¹

Coroll. II. Si debitor solidarius totum damnum reparaverit, causae *minus principales* ad nihil tenentur; sed dicto debitori refundere debent causae *magis principales totum*, causae *aequales suam quisque partem*. V. g. A, B et C, causae solidariae aequales, delinunt Petro 30 florenos. A totum restituit. In casu B et C singuli 10 florenos ei refundere debent (S. Alf. III, 581).

Disputatur, num, si quae causa suam partem refundere renuat vel non possit, alia partem non refusam partialiter supplere debeat. V. g. in casu allato B renuit 10 florenos reddere. Debetne C refundere 15 florenos? Plures negant, quia obligatio in solidum existit solum erga *creditorem*, non erga socios debitores. Sed affirmandum videtur; etenim eo quod B reunit 10 florenos solvere, A et C tenentur singuli Petro reddere 15 florenos, ita ut A 30 florenos reddendo, 15 florenos pro C reddiderit, ideoque eos ab ipso exigere possit.

Ad argumentum adversariorum *respondeo*, obligationem in solidum directe quidem erga solum creditorem existere, indirecte vero erga socios debitores, si posteriores loco alius debitoris creditori solverint.

Coroll. III. Si debitor solidarius *condonationem*, *receperit*, omnes causae *minus principales* ad nihil tenentur; sed causae *magis principales* nullatenus liberantur; neque per se causae *aequales*, quamvis non teneantur restituere partem socio condonatae. Dixi *per se*, quia aliquando praesumi potest intentio condonantis liberandi aequales (S. Alf. 1. c.).

Videatur tamen, quid quoad *condonationem* statuatur Ius civile.

Coroll. IV. Qui ex co-debitoribus solidariis *dubitat*, num socius partem suam restituerit, probabilius tenetur totum restituere; quia in dubio de solutione, ius damnificati, utpote solutione prius, melioris est conditionis (S. Alf. III, 569; T, 34; n. 1020).

¹. SwEKNS, n. 361.

SCHOLION I.

De damnificatore dubio.

I. Qui dubitat, sive num damnum secutum sit, sive num causam damni 1008 posuerit, sive num dictam causam cum culpa theologica requisita posuerit, qui de istis dubitat, inquam, non tenetur ad restitutionem. Etenim in casibus enumeratis agitur de dubio facti fundantis legem seu obligationem. Atqui in eiusmodi dubio obligatio deest (n. 228; S. Alf. III, 562).

II. Qui causam posuit, sed dubitat de *influxu* actionis suae (v. g. consilii pravi dati) in damnum secutum, pariter non tenetur ad restitutionem; valet enim ratio sub I allegata. Notes tamen, si de causa physica agitur (v. g. de vulnere inflicto et apto ad occidendum), passim non esse rationem de influxu dubitandi; facilius vero adest, si de causa morali, v. g. de consilio vel mandato sermo est (S. Alf. l. c.).

Haec etiam applices; i° si plures iniuste causam posuerint, et dubitetur, num *aliquis* ex agentibus in damnum influxerit; ut si plures adulterium cum eadem uxore commiserint, et dubitetur, utrum proles ex copula coniugali an ex adulterio nata sit (S. Alf. III, 658); 2° si plures iniuste causam posuerint, et dubitetur, *quisnam* ex eis in damnum influxerit. Casus esset, si plures, marito absente, eodem moraliter tempore copulam cum uxore habuissent. Excipias tamen, si unus vel alteruter fuerit causa culpabilis dubii, ut si quis, marito absente, conscius adulterii ab alio commissi, commercium cum eadem uxore haberet (S. Alf. III, 658).

III. Quae dicta sunt de damnificatore dubio, etiam applicentur tam ei, qui dubie vel dubie iniuste alium a consequendo bono impediverit, quam ei, qui dubie vel dubie iniuste ad iniustitiam cooperatus sit.

SCHOLION II.

De culpa iuridica; item de contractu vel lege interveniente.

I. Culpa iuridica adest: i° quando quis ponit actionem alteri nocivam, 1009 aut a lege prohibitam aut ab ea non permissam; 2° quando quis omittit diligentiam vi contractus, legis vel officii debitam. Porro leges praesentes, neglecta distinctione antiquorum inter culpam iuridicam gravem, levem et levissimam, passim exigunt curam boni patris familias; quae tamen, spectata natura contractus, magis vel minus late patet. Ita v. g. maior diligentia requiritur in aurigis, naucleris et administratoribus viarum ferrearum.

II. Qui cum culpa *mere iuridica* damnum intulit, vi iuris naturalis non tenetur ad restitutionem, ut probatum est n. 995; neque vi legis positivae

ad eam tenetur ante sententiam iudicis ; potest tamen teneri vi contractus specialis. Dicitur:

i. *Neque vi legis positivae tenetur ante sententiam iudicis.* Ratio est, quia legislator in eiusmodi causis, quae passim valde incertae sunt, non censetur obligare, nisi culpa iuridicc probata sit. Accedit quod, seclusa sententia iudicis, quantitas damni reparandi practice difficile determinabitur (S. Alf. III, 554; I, 100). Post sententiam iudicis habetur obligatio, et quidem, ut videtur, iustitiae *commutativae*. Scilicet legislator vi alti dominii potest statuere obligationem reparandi culpam iuridicam. Imponi vero seu haberi obligationem iustitiae commutativae, satis insinuat ipsa legis materia, quae est compensatio pro damno illato imponenda; legem autem applicat index.

Coroll. Qui ex actione alterius, cum sola culpa iuridica posita, damnum accepit, tuto potest uti concessione legis, atque sententiam iudicis invocare.

2. *Potest tamen teneri vi contractus specialis;* scilicet praestandi etiam culpam mere iuridicam. Quilibet enim sese obligare potest ad restituendum damnum, quod cum culpa mere iuridica, immo quod sine ulla culpa intulit.

Coroll. Suscipientes officium, v. g. advocati, medici, etc., parochi, confessant etc, non censentur eo ipso quod officium suscipiunt tacito contractu sese obligasse ad restituenda damna cum culpa mere iuridica illata. Ita timorati quoque opinantur. Celerum, contraria sententia admissa, perplures a suscipiendis officiis absterrentur (S. Alf. III, 555).

Articulus III.

Persona, cui restituendum.

1010 I. Restitutio per se fieri debet personae laesae vel ei, qui in eius iura successit, sive tanquam dominus, sive tanquam administrator vel possessor (S. Alf. III, 596). Dixi *per se*, quia aliquando ex praesumpta voluntate domini pauperibus tribui potest; ita v. g. eleemosyna, ficto titulo paupertatis recepta, veris pauperibus potest concedi. Ceterum speciatim concludas et advertas :

i. Si laesa est *persona moralis* — sive sit universitas rerum, sive universitas personarum — huic restitutio facienda est. Si tamen societas solum finem inhonestum prosequitur, ideoque iure existendi, possiden-

‘. Si tamen sententia iudicis innitatur in falsa praesumptione facti, per se obligatio abest; aderit tamen passim per accidens ob scandalum vitandum (S. Alf. I. 100, in fine).

di etc. caret, restitutio per se et pro rata singulis membris facienda est; quod cum practice vix fieri possit, facile ratio aderit summam restituendam v. g. in pauperes vel causam piam impendendi; eo magis quod singula membra ut plurimum grave damnum non subeunt. Dixi « *solum* finem inhonestum »; secus enim dicendum, si societas etiam finem legitimum prosequitur.

2. Dicta — id quod speciatim notare expedit — etiam applicentur societati assecurationis; idque valet, etiamsi ista societas actionarios habeat, vel damna sua apud aliam societatem reasscuraverit. Ipsa enim, utpote a te voluntarie laesa, strictum ius habet in restitutionem; eo magis, quod saepius etiam accessit contractus, quem iniustum non dixeris.

Obi. Societas in determinando pretio, quotannis solvendo, etiam rationem habet damnorum voluntarie inferendorum, ita ut sibi iam providerit

Resp. Illud, spectatis tam latitudine in pretiis admissa, quam indole aleatoria contractui annexa, non impedit, quominus pretium iustum dicatur.

3. Damna *reipublicae* iniuste illata restitui possunt causis — v. g. scholis catholicis etc. — quae subsidia iusto minora recipiunt vel receperunt.

II. *In dubio, cui restitutio fieri debeat*, haec valent:

1011

1. Si ignoratur, *cui ex paucis* res competat, tradatur illis paucis, qui eam pro rata dubii inter se dividant. Si quid obstet, quominus ita tradatur, ipsemet possessor eam inter paucos illos dividat. Ratio est, quia singuli ius vere probabile in rem habent (S. Alf. III, 589).

2. Si ignoratur, *cui ex multis* res competat, possessor potest eam retinere. Cum enim, ut in casu, nemo determinatus ius vere probabile in rem habeat et, ut supponitur, spes ulterioris notitiae comparandae absit, illa pro re nullius haberi potest vel saltem ut talis tractari (n. 798); idque non solum a possessore bonae fidei, quod omnes concedunt, verum, ut videtur, etiam a possessore malae fidei; nulla enim apparet ratio, cur hic excludendus videatur. Daudabiliter tamen suadet, ut eiusmodi possessor rem ita possessam in causas pias impendat.

Obi. i. Nemo ex possessione formaliter iniusta commodum capiat.

Resp. Ex possessione formaliter iniusta *qua tali, cone.*; *cx eo* quod, occasione eiusmodi possessionis, res iam in ea conditione constituta est, ut facta sit nullius, vel ut tanquam res nullius possit tractari; *nego*.

Obi 2. Ius Can.¹ praecipit, ut res per usuram vel simoniam acceptae ir. causas pias impendantur; quod consuetudine ad omnes res ex delicto acceptas extensum est.

*. Alexander III, Cap. V, *de usuris*.

Resp. Novum Ius de ista dispositione tacet: quo posito, etiam consuetudo, quae dispositionem legis extendit, dato cum vere locum habuisse, nunc iam non videtur urgenda.

Quid iuris, si dominus laesus postea comparcat, vide n. 798.

3. Si ignoratur, *quibus praecise ex multis* restitutio facienda sit, a. v. si multi alicuius Communis defraudati fuerint — puta a mercatore, caupone, pistore, qui v. g. merces adulteratas vendidit vel mensuras aut pondera diminuit — et nesciatur, quibus praecise damnum illatum sit, restitutio per se fieri debet emptoribus ordinariis, non autem pauperibus; atque restitutio fieri potest v. g. vendendo merces meliores vel augendo mensuras aut pondera. Atvero si emptores non censentur graviter laesi, venditor non tenetur *sub gravi* emptoribus ordinariis restituere, sed *gravi* obligationi satisfacit restituendo pauperibus loci; atque etiam a veniali excusatur, si rationabilis subesi causa pauperibus restituendi, puta quia nequit emptoribus ordinariis restituere, quin suspicio fiat de fraudibus praeteritis; vel quia aliqui pauperes valde indigentes sunt, quo casu praesumere licet, dominos non esse invito. Si vero emptores ordinarii censentur graviter laesi, sub gravi ipsis restitutio fieri debet, nisi iterum aut causa proportionata subsit pauperibus restituendi, aut domini etiam in casu rationabiliter praesumantur non esse invito (S. Alf. III, 589. 595» coll. 534. qu. 2°).

4. Si *penitus ignoratur*, cui res competat, possessor etiam malae fidei potest eam retinere, ut dictum est de casu, quo ignoratur, cui *ex multis* res competat.

Coroll. I. Quae sub 1, 2 et 4 dicta sunt de *possessore*, etiam applicentur *mero damnificatori*. Itaque: 1° si ignoratur, cui *ex paucis* damnum illatum sit, restitutio fiat singulis pro rata; 2° si ignoratur, cui *ex multis*, item si *penitus ignoratur*, cui damnum creatum sit, non est obligatio restituendi.

Coroll. II. Casu, quo restitutio fieri potest vel debet pauperibus, ipsemet debitor, si pauper sit, scipsum praeferre potest (S. Alf. Prax. Conf. n. 24).

SCHOLION.

De casu, quo quis omnibus debitoribus satisfacere nequit.

Praenot. Supponimus, debitorem nondum bonis vel foro cessisse. Iam vero :

1012 I. *Spectato iure naturae:*

1. Res aliena in se existens reddenda est domino (S. Alf. III, 690).

2. Qui hypotheca vel pignore gaudent, praeferentiam habent respectu rei sibi obligatae, nisi et quatenus lex contrarium statuatur.

3- Sequuntur creditores a lege donati privilegio in bona quaedam determinata, nimirum quatenus lex vere privilegium concedat.

4. Deinde veniunt creditores donati privilegio in omnia bona debitoris, scilicet iterum quatenus lex vere privilegium tribuat.

5. Tum sequuntur creditores *communes*, quibus quoad obligationem debitorum, aequiperantur creditores privilegiati, quamdiu privilegium nondum expeditum evaserit. Iam vero debitor quoad eos potest aut singulis satisfacere pro rata, aut integram solutionem praestare vel creditori, qui tempore prior erat, vel creditori integram solutionem petenti, vel utrique; et quae supersunt pro rata dividere (S. Alf. III, 688, 690-693). Ita practice resolvimus, theoretice autem :

Disp. i, num creditor, qui *tempore prior* sit, *debeat* praeferrri. Aliqui affirmant, quia creditor anterior, quamvis directe personam debitoris, indirecte tamen habet obligata etiam eius bona, in quibus non debet praeiudicari a creditore superveniente. Accedit Regula iuris antiqui 54 in 6: Qui prior est tempore, potior est iure. At satis probabiliter negatur, quia non bona debitoris, sed eius persona tantum creditoribus obligata est, et quidem aequaliter omnibus. Attamen creditor, qui tempore prior est, satis probabiliter *potest* praeferrri, spectato nimirum argumento supra allato, quod quidem non comprobat obligationem cum praeferrendi, sed tamen ita pro ea militat, ut ad *liceitatem* concludi liceat (S. Alf. III, 690; cfr. S. Thom, Opusc. 73, cap. 18, v. f.).

Disp. 2, num praeferrri possit creditor *petens solutionem*. Per se negandum videtur, quia ex una parte dictus creditor habet aequale tantum cum aliis ius, ex alia autem parte ipsi *qua tali* non favet — uti creditori anteriori — titulus specialis non omnino spernendus. Provocatur quidem ad ius positivum ecclesiasticum ;| verum illud, etiamsi olim fortassis oppositae sententiae faverit, post Codicem lur. Can. iam urgeri nequit. Per accidens tamen creditor petens solutionem videtur posse praeferrri, quia ita fert consuetudo in commercio probata. Ob eandem rationem licet *creditori* solutionem integram *petere*; at debitor nequit aliquem creditorem *monere ut petat*, quia nequit ex sua parte efficere, ut alii creditores, qui aequale ac monendus ius habent, peioris conditionis fiant; nec homines, qui solutionem petenti admittunt, probant, aliquem moneri ut petat.

Disp. 3, num creditor *pauper* praeferrri possit *diviti*; item creditor ratione v. g. *furti* a debitore commissi, creditori *ex contractu*.

Resp. Negandum videtur, quia dicti creditores habent aequale tantum cum aliis ius, nec ipsis *qua talibus* favet — uti creditori tempore priori — aliquis titulus specialis non omnino spernendus (cfr. S. Alf. III, 691). Excipe, si pauper in gravi necessitate versatur, quia tunc consensus aliorum creditorum videtur posse praesumi (cfr. S. Alf. III, 691).

Obi. i. Pauper patitur maius damnum quam dives. Atqui restitutio ordinatur ad damnum reparandum.

Resp. Dist. mai.; patitur maius damnum *subiective*, quia est pauper, *conc.*;

‘. *Pupillus*; I. Si non, 6, § 2, ff. de bonis auctor, iudic. possidend.

sed hoc est per accidens ad restitutionem; sicut enim ideo non teneris ei plus restituere, ita nec prius quam aliis aequo iure gaudentibus: patitur maius damnum *objective*, hoc est violationem maioris et potioris iuris, *neg.* Ordinatur autem restitutio ad reparandum ius violatum seu damnum illatum *objective*.

Obi. 2. Dominus maiorem iniuriam patitur (ideoque maius ius habet ad restitutionem) ex furto vel rapina, quam ex contractu non servato.

Resp. Obligatio restituendi non oritur ex iniuria personali, sed ex detentione iniusta rei: aequalis autem et aequae iniusta est detentio in contractu, termino solutionis elapso, ac in furto vel in rapina.

Disp. 4, num creditores certi praeferri *debeant* creditoribus *incertis* seu ignotis, i. e. pauperibus etc. qui loco creditorum incertorum veniant.

Resp. Plures affirmant, quia creditores certi habent ius immediatum, incerti vero ius remotum tantum, scilicet quatenus succedunt ignotis creditoribus. Alii negant, quia utpote succedentes creditoribus ignotis aequale ius habent ac creditores certi. Ita auctores, sed nos negavimus ipsam obligationem restituendi, si creditores ignoti sint (n. ion).

Disp. 5, num creditor, cui debitor iniuste integram solutionem praestiterit, teneatur ad restitutionem.

Resp. i. Theoretice affirmandum, si creditor mala fide restitutionem acceptavit, quia actioni iniustae culpabiliter cooperatus est. Pariter theoretice affirmandum videtur, si bona fide acceptavit restitutionem, quia retinendo restituta continuat seu firmat actum iniustum (ut non culpabilem) acceptandi integram solutionem (S. Alf. III, 693)

Resp. 2. Piactice non tenetur ad restitutionem, quia potest *petere* integram solutionem iam factam: quo posito, potest retinere quod recepit.

6. Denique veniunt creditores *titulo gratuito*, a. v. « debita ex titulo oneroso prius solvenda sunt, quam quae debentur gratuito, v. g. ex promissione; quia haec includunt tacitam conditionem, nisi quid obstet. Hinc debita defuncti solvenda sunt ante omnia legata, etiam pia » (S. Alf. III, 689, 40).

1013 II. *Ius civile* num et quatenus ius naturale temperet, vide in Codice patriae. Id tamen advertas: 1° rem alienam in specie exstantem domino reddendam esse; 2° debita ex titulo oneroso debitis ex titulo gratuito esse praeferenda.

Articulus IV.

Tempus restitutionis.

1014 I. Restitutio facienda est *quamprimum moraliter fieri potest*. Qui integrum damnum restituere nequit, restituat partem, si possit, atque pro viribus curet, ut reliquam partem restituere queat. Dilatio restitutionis, si de re gravi agitur, est peccatum *grave ex genere suo*, i. e. graviter peccat, qui per tempus diuturnum, leviter, qui per breve tempus restitu-

tionem rei gravis differt, nisi ex brevi dilatione grave damnum domino sequeretur (S. Alf. III. 676, 679; Prax. Conf. n. 43). Dilatio v. g. trium hebdomadum certo brevis est (S. Alf. 1. c.).

IL Qui restitutionem (vel solutionem) distulit, tenetur reparare damnum emergens et lucrum cessans ob dilationem secuta, et saltem in confuso praevisa, prout sequitur:

1. Tenetur, si *sine legitima causa* distulit, quia illegitime differendo posuit vel continuavit causam iniustam damnorum.

2. Non tenetur, si *ex iusta causa distulit*, excepto probabilius debitore ex delicto, quia esto in casu *dilatio* non sit causa iniusta damnorum, causa tamen iniusta fuit et manet *ipsum delictum* (S. Alf. III, 680, 703, dub. 2).

Coroll. Moribundus, qui ad restitutionem (vel solutionem) tenetur, ita tractari debet :

1. Si moribundus est in bona fide, monendus est, nisi tempus monendi desit, aut timeatur ut monitio sit profutura.

2. Si moribundus non erat in bona fide, vel ob monitionem ea destitutus est, sapienter inducatur ad obligationem implendam, idque, si commode fieri potest, statim.

3. Si obligatio commode statim impleri nequit, tunc;

a) Si obligatio *publica* est, curet moriturus, ut per heredes impleatur, v. g. tradendo creditori syngrapham privatam in legitima forma perfectam.

b) Si obligatio *occulta* est, aegrotus summam debitam aut tradat viro prudenti, qui eam creditori remittat; aut in testamento creditori leget, si id sub aliquo plausibili praetextu fieri possit.

Ar t i c u l u s V.

Locus restitutionis.

I. Qui rem alienam *bona fide* possidet, satisfacit eam reddendo ubi est; a fortiori non tenetur eam *propriis* impensis alio transmittere.

II. Qui rem alienam *mala fide* possidet, tenetur eam restituere, ubi dominus eam haberet, si mala fide possessa non fuisset; debet enim dominum servare prorsus indemnem. Praeterea tenetur eam propriis impensis transmittere, quamvis possit deducere eas, quas dominus quoque fecisset. Si expensae transmissionis magnae forent, ex praesumpto domini consensu pretium rei transmitti potest; immo tantae esse possunt, ut *rei* transmissio irrationabiliter a domino exigeretur (S. Alf III, 598).

III. Si res aliena eiusve missum pretium ad dominum non perveniat, sive quia periit sive ob aliam rationem, ita dicendum:

1. Possessor *bonae fidei*, modo debita diligentia usus sit, liberatur; siquidem iam non ligatur neque ratione rei, quam non amplius possidet; neque ratione transmissionis, quae debita erat, et rite peracta est, ut supponitur.

2. Possessor *ex delicto* per se non liberatur, quia vi delicti tenetur dominum indemnem reddere. Per accidens liberatur, si rem transmisit modo a iure vel a iudice assignato; item si dominus periculum rei in se suscepit, quod contingit, si ipsemet per personam intermediam rem recepit; si indicavit modum transmittendi; si approbavit modum a debitore propositum vel prudenter eligendum (S. Alf. III, 704).

Quaer. 1, num liberetur debitor ex delicto, qui restituenda confessario committat, etiamsi ad dominum non perveniant.

Resp. Plures *affirmant*, quia confessarius iure habetur pro quasi-mandatario creditoris idcoque rem nomine creditoris acceptare potest. At S. *Alfonso* (III, 704) merito praeplacet sententia contraria, quia confessarius aequae ac alius nequit rem nomine creditoris acceptare, nisi hic istam facultatem ipsi concesserit. Quod rogatus eam concederet, non sufficit, ut hic et nunc ea gaudeat.

Quaer. 2, num liberetur debitor ex delicto, qui ex consilio vel praecepto confessarii rem, domino restituendam, in pauperes vel causas pias impenderit.

Resp. Negative, quia non servavit creditorem indemnem, ad quod vi delicti tenetur (S. Alf. 1. c.). Id tamen non impedit, quominus quandoque ob cognitum creditoris animum liberalem, huius consensus vel condonatio praesumi possit.

Articulus VI.

Modus restitutionis.

1016 I. Generatim sufficit quilibet modus, quo dominus indemnitis redditur. Hinc:

1. Perinde est, utrum restitutio fiat advertente domino an illo non advertente, puta augendo mensuram vel minuendo pretium mercium.

2. Restitutio probabilius etiam fieri potest per *donationem simulatam*, i. e. qua quis specie donat, sed intendit debito satisfacere. Si tamen creditor redonaret, secus non donaturus, donatio haec invalida (n. 837) ideoque restituenda foret. *Donatio non simulata* i. e. qua quis vere intendit donare, non sufficit, si quis donat *memor debiti*, quia tunc vult, ut ius creditoris perduret. Si donat *immemor debiti*, non sufficit, si pateat, debitorem, etiamsi debiti memor fuisset, nihilominus donaturum fuisse. Secus disputatur. S. *Alfonsus* pluresque alii auctores sententiam, quae affirmat, pro satis fundata habent, hac ratione innixi, quod quisque

praesumitur habere habitualement voluntatem prius satisfaciendi debitis ex iustitia (S. Alf. III, 700, qu. 2). Accedit quod saltem rationabiliter praesumitur condonatio a parte donatarii.

3. Debito etiam satisfit per restitutionem (vel solutionem) a debitore factam *creditori creditoris sui*. Excipe, si debitor rem determinatam vel debitum diversae speciei creditori suo restituere debet, puta si debitor creditori suo frumentum, creditor autem creditori suo pecuniam debet. Adhaec restitutio (vel solutio) ita facta (i. e. creditori creditoris sui) per se ordini iuris adversari videtur.

II. Speciatim notes:

1. Restitutio *reipublicae* facienda transmittatur ad Ministrum Finantiarum, qui rogetur, ut summam restitutam in quodam diario publico annuntiet. Restitutio etiam fieri potest comburendo sive obligationes aerarii publici sive syngraphas mensae nummariae publicae, sive tesseras, litteris transvehendis affigendas. Si vero non existat modus, quo constet, restitutionem re vera reipublicae obvenire, haec fieri potest pauperibus vel aliis causis piis (v. g. scholis catholicis), quibus aequa subsidia a republica iniuste denegantur.

2. Restitutio *municipio, instituto* vel *associationi* facienda tribuatur bonorum municipii vel associationis administris.

3. Quoad modum, quo *domestici* (i. e. coniux, filii familias, famuli) tenentur vel possunt restituere, notes:

a) Per se tenentur restituere e bonis propriis, si quae habeant.

b) Si bonis propriis careant vel eis commode restituere nequeunt, restituant v. g. parsimonia, obsequiis extraordinariis; item, si de coniuge agitur, testamento, vel, si de filiis familias agitur, conferendo summam restituendam in haereditatem dividendam; ad postrema tamen obligatio non est, nisi agatur de magna quantitate (S. Alf. III, 546).

Articulus VII.

Causae exstinguentes vel suspendentes obligationem restitutionis.

§ I. Causae exstinguentes obligationem.

Causae, quae praeter ipsam adimpletionem obligationis hanc exstinguunt, sunt:

I. Remissio seu condonatio facta a creditore, positis utique quae ad 1017 validam condonationem requiruntur (S. Alf. III, 700, i°).

Sufficit remissio *praesumpta de futuro*, seu quod creditor remitteret,

si peteretur, modo illud non faceret ob solam petitionem, sed ob (vel etiam ob) bonum erga debitorem affectum. Ratio est, quia in posita hypothese dominus moraliter loquendo iam non est invitus quoad omissionem restitutionis. Si tamen invitus est quoad *modum*, i. e. quoad omissionem restitutionis *sine expressa venia*, non excusaris a veniali (S. Alf. III, 700, q. 1).

1018 II. *Compensatio proprie dicta* seu legalis locum habet, quando duo, qui inter se sunt debitores, mutuum debitum opponunt et exstinguunt. Quatenus autem in casu a lege requirantur, vide in Codice patriae.

De compensatione *improprie dicta* seu occulta, quae pariter obligationem restitutionis exstinguere potest, postea sermo erit.

1019 III. *Compositio auctoritate publica facta*; nimirum:

1. Sententia iudicis sine fraude obtenta liberat, si causa vere dubia erat, dubio sive iuris sive facti. Pariter sententia punitoria, quae in poenam delicti a creditore commissi, debitorem a restitutione absolvit, valet etiam pro foro interno.

2. S. Pontifex potest condonare restitutionem causis piis debitam.

De facto Romani Pontifices huiusmodi condonationem non raro concesserunt circa bona illa, quae a Gubernio iniuste confiscata fuerant, aut a privatis occupata deinde in manus Gubernii transierant. Si autem agitur de iis bonis, quae a privatis usurpata fuere, vel etiam a publica auctoritate sed iis locis, ubi condonatio praefata facta non fuerit, acquirentes catholici tuti in conscientia non erunt, nisi pro singulo casu ad S. Sedem pro sanatione obtinenda recurrerint.¹ Potest quoque S. Pontifex remittere debita spiritualia incerta vel etiam certa ab aliquo solvenda, puta Missas dicendas; potest, inquam, ea remittere, compensando ex thesauro ecclesiae detrimentum, quod creditor passurus est. Immo quandoque facultatem generalem concessit una Missa satisfaciendi pro pluribus Missis, ex stipendio accepto debitis. Recurritur autem ad S. C. Concilii; si vero casus occultus est, ad S. Penitentiariam.

3. Huc etiam referri potest *praescriptio*, quae quandoque ipsum debitum exstinguit; referri potest, inquam, quatenus ab auctoritate publica vim recipit.

1020 IV. *Interitus rei* quatenus excuset a restitutione, vide n. 983, 990.

Quaer. 1, num teneatur adhuc restituere vel solvere, qui dubitet, num restituerit vel solverit.

Resp. i. Qui *opinatur*, se restituisse vel solvisse, ad nihil tenetur. Iam vero qui generatim diligens est in solvendo, potest in dubio iure opinari, se obligationi sa-

¹. Sweeny, n. 415

tisfecisse. E contra qui opinatur, se non restituisse vel non solvisse, ad integrum debitum tenetur (cfr. n. 229).

Resp. 2. Disputatur, ad quid teneatur, qui omnibus attentis, *stricte dubitet*, num restituerit vel solverit. Alii cum *omnino deobligant*; pauci eum ad *partem*, alii ad *integrum debitum* astringunt; quae sententia admittenda videtur. Etenim 1° Tn dubio melior est conditio possidentis, i. c. eius, quod prius est, atque aequè probabiliter persistere pergit (n. 229). Atqui ius creditoris in restitutionem vel solutionem ipsa restitutione vel solutione prius est, atque in posita hypothesis aequè probabiliter persistit. 2° Aequitas naturalis postulat, ut is, qui in dubio *num contraxerit* obligationem restituendi vel solvendi, ad *nihil* obligetur, ut is, inquam, in dubio, num obligationi contractae *satisfecerit*, ad *integrum debitum* astringatur (S. Alf. III, 700, qu. 2; Hom. Ap. tr. I, n. 20).

Obi. i. Aequum non est, ut *integrum* debitum solvatur ei, qui habuit quidem ius certum, sed hic et nunc non habet nisi ius dubium.

Resp. i. Retorqueo argumentum; siquidem eodem iure dici potest, aequum non est, ut *nihil* solvatur ab eo, qui dubie debitum non contraxerit.

Resp. 2. Illud aequum est, modo admittatur, ab eodem nihil solvendum esse, si dubie tantum debitum contraxerit. Hoc admissio — idque iam communiter admittitur — aequitas praecise postulat, ut ille integrum solvat, si certo debitum contraxerit, et solum dubie ei satisfecerit.

Obi. 2. In dubio melior est conditio possidentis. Atqui debitor possidet rem, v. g. pecuniam suam. Ergo in dubio huius conditio melior est.

Resp. Dist. mai.: In dubio, cuiusnam sit aliqua res, melior est conditio eius, qui eam possidet, *conc.* (n. 777). In dubio, num possidens rem satisfecerit obligationi eam alii cedendi — posito, dictam obligationem certo exstitisse atque aequè probabiliter persistere — possidentis conditio melior est; *nego* ob rationes allatas.

§ II. Causae suspendentes obligationem.

Causae, quae obligationem restituendi suspendunt, enumerantur:

I. Impotentia debitoris, sive physica sive moralis. Quoad impotentiam physicam res patet; quoad impotentiam moralem deducitur ex eo, quod creditor in casu irrationabiliter restitutionem exigeret. Ad impotentiam pertinent:

i. *Necessitas debitoris vel suorum*, i. e. uxoris, filiorum, parentum, vel — ut alii addunt — ceterorum ascendentium et descendendum, immo fratrum ac sororum. Necessitas autem excusat: 1° quando debitor caret, quibus satisfacere possit; 2° quando debitor restituendo coniceretur in *extremam* vel *quasi-extremam* necessitatem. Excipias, si creditor iam in *eadem* necessitate versetur, et « praecise ob subtractionem (ablationem) illam in extremam necessitatem sit coniectus, quia auferre alicui rem, ipsi ad vitam necessariam, est idem ac eum occidere; unde in casu melior debet esse conditio domini prius possidentis » (S. Alf. III, 701); 3° quando debitor restituendo coniceretur in necessitatem *gravem*. Excipias, si

creditor iam in *eiusmodi* (vel graviori) necessitate versetur, quia tunc conditio creditoris debet praevalere; 40 quando èt creditor èt debitor iam in necessitate gravi versantur; tunc enim debitor restituendo in multo deteriore conditionem quam creditor coniceretur. Excipias, si res ablata in specie exstet vel creditor praecise per illam ablationem in gravem necessitatem devenerit (S. Alf. III, 701, 702, 703).

2. *Damnum in rebus suis multo maius*, quam illud quod creditori ex dilatione sequetur. Hinc v. g. non teneris res tuas multo minoris vendere quam valent. At lucrum cessans non est causa differendae restitutionis; nam aequum non est, creditorem re sua vel debito suo privari, ut debitor ex eis lucrum capiat. Excipe, si creditor ex dilatione nullum damnum pateretur vel si fundata spes est fore, ut debitor differendo restitutionem ita posset lucrari, ut omnibus creditoribus satisfaciat: tunc enim videtur quod creditor debeat pati aliquam dilationem (S. Alf. III, 697).

3 *Damnum proprium vel suorum in bonis altioris ordinis*, ut infamia, incarcerationio etc., nisi iactura boni altioris sit minima respectu damni, quod subit creditor (S. Alf. III, 698). Hinc v. g. notarius non tenetur cum periculo infamiae falsum a se confectum instrumentum pandere, ut damnum alii ex eo secutum repararet. — Mulier adultera non debet cum periculo famae fateri adulterium, ut praecaveat damnum, quod ex nata prole illegitima filiis legitimis imminet. — Coniux, ut restituat, non tenetur consorti patefacere, quatenus iniuste ex bonis communibus usurpaverit. — Debitor, qui bonis cessit, sed quaedam iniuste celavit, non tenetur hoc postea creditoribus revelare; quia propter fraudulentam bonorum cessionem periculo gravissimae poenae se exponeret. Tenetur tamen alia via, si possit, damnum datum reparare.

4. *Deiectio e statu iuste acquisito*. Haec ratio secundum plures etiam tunc excusat, quum quis vitio suo, v. g. comensationibus, ludis etc. ad eiusmodi necessitatem devenit. Dixi tamen *iuste acquisito*; nemo enim ob iacturam status, iniuste acquisiti, a restitutione excusatur, nisi iniustitia occulta sit; quo casu excusatur ratione infamiae. Ceterum deiectio e statu iuste acquisito hodie paulo minus ac antea urgenda; tum quia multo frequentius eiusmodi deiectiones locum habent; tum quia plures facilius ad alium locum divertere possunt, ibidem sine confusione statum inferiorem gessuri. Helluones quoque et lusores non *tanta* commiseratione digni sunt. Praeterea notes, etiam eis, qui iuste statum acquisiverint, incumbere obligationem abstinendi ab expensis superfluis, immo etiam cum aliqua status diminutione sibi procurandi facultatem paulatim et per partes restituendi (S. Alf. III, 702).

1022 II. Damnum secuturum sive ipsi creditori, sive tertio, scilicet ex eo,

quod creditor re restituta abusurus est, sive ad peccandum sive ad nocendum alii. « Quando res restituenda, inquit 5. *Thomas*, apparet esse nociva ei, cui restitutio facienda est, vel alteri, non ei debet tunc restitui ; quia restitutio ordinatur ad utilitatem eius, cui restituitur: omnia enim quae possidentur, sub ratione utilis cadunt ; nec tamen debet ille, qui detinet rem alienam, sibi appropriare, sed vel reservare, ut congruo tempore restituat, vel etiam alii tradere tutius conservandam » (2. 2. q. 62, a. 5, ad 1). Immo in casu per se est *obligatio* restitutionem differendi, obligatio, inquam, sive *caritatis*, si de ipso creditore, sive *iustitiae*, si de tertio sermo est, quia in casu restitutio indueret rationem cooperationis ad damnum tertii (S. Alf. III, 697).

SCHOLION.

Dc iuridica solutionis dilatione, de cessione voluntaria bonorum, et de cessione fori.

I. Iuridica solutionis dilatio consistit in eo quod, ea pronuntiata 1023 eaque perdurante, debitor cogi nequit ad debita solvenda; ex hisce tamen quaedam a lege excipi solent. Iam vero iuridica solutionis dilatio, ut ex rei natura patet, non excusat a solutione postea facienda, si fieri possit; neque ab obligatione adhibendi media, si quae sint, quibus creditor par reddatur debitis solvendis. Ceterum dispositionibus legis et iudicis standum est.

II. Cessio voluntaria bonorum consistit in eo, quod debitor bona sua 1024 creditoribus consentientibus cedit, ut ex eis debita solvantur. Non transfert dominium bonorum in creditores, sed ipsis tribuit ius ea vendendi. Ceterum notes:

1. Obligationes eius, qui bonis cessit, ipsa conventionione determinari solent.

2. Ad diudicandum utrum necne cessio bonorum a solutione residui liberet, inspiciantur conventio, eaque prout a lege ordinata est, et usus. Si, istis inspectis, satis patet, debitorem non liberari, nec condonatio praesumi potest. Si lex, conventio vel usus rem non dirimunt, videatur, num creditorum omnium vel aliquorum condonatio possit praesumi. Persistente dubio, obligatio solvendi persistit, quia in dubio melior est conditio creditoris.

III. Cessio fori consistit in eo, quod bona debitoris iuridice apprehen- 1025 duntur, ut tandem creditoribus obveniant. Ceterum notes :

i. Obligationes eius, qui foro cessit, a iudice conformiter legi determinantur.

2. Ad diudtcandum, utrurn necne qui foro cesserit, a debito residuo liberetur, iterum inspiciantur conventio, si quae inita est, caque prout a lege est ordinata, et usus. Si, eis consideratis, satis liquet, debitorem non liberari, nec condonatio potest praesumi. Si lex, conventio vel usus causam non dirimunt, denuo videatur, num omnium vel aliquorum condonatio possit praesumi. Persistente dubio, obligatio solvendi persistit.

Coroll. j. Qui praevidet, fore, ut debitoribus satisfacere nequeat, peccat contra iustitiam bona dilapidando, media statum fortunae ameliorandi negligendo, et sine necessitate nova debita contrahendo.

Coroll. II. Pariter iustitiam laedit, qui fraude aliisve mediis iniustis creditores ad compositionem, vel ad eam iusto favorabiliorem inducit.

Coroll. III Qui foro cessit, tenetur stare dispositionibus legis atque eorum, qui legem applicant; idque ex iustitia commutativa, quia lex iuste creditorum iura determinat. Hinc peccat v. g. qui partem bonorum sibi reservat praeter ea, quae a iudice conceduntur. Si tamen iuste censet, legem non satis sibi consulere, scilicet ut ipse et sui parce vivere possint, potest aliquid clam sibi retinere, atque iudici interroganti respondere, se nihil occultasse, subintelligendo: quod occultare non liceat; quin etiam fas est assertum iuramento confirmare. Verum tamen hic caute procedendum, quia ccessores bonorum vel fori facile necessitates suas exaggerant; qua de causa alii non facile cum illis ad bona occultanda concurrant. Denique notes can. 122, qui quoad clericos statuit: Clericis qui creditoribus satisfacere coguntur, salva sint quae ad honestam sui sustentationem, prudenti ecclesiastici iudicis arbitrio, sunt necessaria, firma tamen eorundum obligatione creditoribus quamprimum satisfaciendi.

CAPUT III.

De iniustitia et restitutione in particularibus.

Iniustitia et icstitutio respicere possunt, i° bona fortunae: 20 bona corporis; 30 bona animi; 40 bona pudicitiae et castitatis; 50 bonum famae; 6° bonum honoris; 70 bonum secreti. De singulis dicendum.

Articulus I.

De bonis fortunae.

Bona fortunae laedi possunt tam per furtum quam per meram damnificationem. Addi possunt contractus iniustus vel non impletus et ablatio rei a *possessore* legitimo. Sufficit de duobus prioribus dicere, quia de aliis suo loco satis dictum est. Ceterum omnes isti modi laedendi bona *ut tales* non differunt specie.

§ I. De furto.

PUNCTUM I.

De furto in genere.

I. Notio. *Furium* sensu latiori acceptum sumitur pro omni laesione 1026 iniusta in bonis fortunae. Sensu strictiori sumptum definitur: Occupatio rei alienae, domino rationabiliter invito. Dicitur:

1. *Occupatio*, i. e. ablatio animo rem suam faciendi, vel saltem tanquam suam tractandi. Hinc furti reus non est, qui aufert ab aliquo vinum, ne inebrietur, vel gladium, ne aliquem occidat.

2. *Domino invito*, scilicet quoad occupationem; quocirca adverto, eum moraliter loquendo iam non esse invitum, si rogatus consentiret, modo illud non faceret ob solam petitionem, sed ob (vel etiam) ob bonum erga personam auferentem affectum. Si tamen dominus invitus est quoad modum, i. e. quoad occupationem *sine expressa venia*, non excusaris a veniali (S. Alf. III, 700, q. 1).

3. *Rationabiliter invito*, iterum quoad occupationem. Porro dominus generatim irrationabiliter invitus est, si recuset cedere rem, quae sive ex iustitia sive ex pietate debita est (n. 779); secus, si ex sola caritate est debita. Hinc furti reus est pauper, qui in necessitate simpliciter gravi constitutus, rem domini occupat; non autem uxor, quae in simili necessitate constituta, marito invito, bona sibi necessaria accipit (S. Alf. III, 519).

II. Divisio. Furtum distinguitur in *furtum simplex* et *rapinam*. *Fur-* 1027 *tum simplex* est, quando aufertur res, ignorante domino vel saltem sine vi physica vel morali. *Rapina* est, quando furtum committitur, praesente et positive renitente domino, adhibita vi sive physica sive morali, v. g. metu iniusto. Utrumque dicitur *sacrilegum*, si res sacra aufertur,

III. Moralitas. 1. *Furtum est peccatum grave ex genere suo*, seu 1028 grave vel leve, prout gravem vel levem materiam respicit. Furtum, quod gravem materiam respicit, grave peccatum est, ut patet tam ex S. Scriptura, ¹ quam ex ratione allata, ubi de iniustitia in genere dictum est (n. 978; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 59, a. 4; q. 66, a. 6; S. Alf. III, 518). Attamen:

a) « Non est mortale, per se loquendo, surripere quamcumque summam cum animo restituendi statim, v. g. intra quadrantem » (S. Alf. III, 531). Sed

b) « Grave... est, etsi non in specie furti, si fur sciat, ex iactura rei parvae domino secuturam valde magnam molestiam; v. gr., quia valde

¹. Zachar. V, 3; Hab. II, 16; Exod. XX, 15; 1 Cor. VI, 10.

ad eam afficiebatur, nec similis recuperari potest: nisi tamen res sit nullius prorsus momenti » (S. Alf. III, 526).

2. *Furtum simplex et rapina specie differunt*; siquidem rapina furto addit speciem *iniuriae personalis*. Furtum sacrilegum utrique addit speciem *sacrilegii*' (S. Thom. 2. 2, q. 66, a. 4; S. Alf. III, 518).

3. Restat, ut determinetur, quatenus materia gravis sit. Porro :

a) Statui debent materia tam relative gravis, quam absolute gravis. Dicitur:

a) *Materia relative gravis*, i. e. quae gravis est, spectata conditione eius, a quo aufertur. Gravitatis enim furti etiam pendet a gravitate damni, quod alicui infertur. Gravitatis autem damni diversa est, prout diversa est conditio eius, cui infertur (S. Alf. III, 527). Hic autem quaeri potest, num in statuenda materia relative gravi etiam ratio habenda sit specialis et rationabilis affectus domini ad aliquam rem, quae in se minoris valoris est, puta ad collectionem epistolarum personae caraе. Iam vero affirmandum videtur, quia ob specialem affectum res domino maioris valoris est — ita ut ea de causa pluris vendi possit — ideoque maius damnum ipsi infertur.

β) *Materia absolute gravis* respicit quantitatem, qua fur ditescit, potius quam damnum proximo illatum ; dicitur *absolute gravis*, quia semper, etiam respectu ditissimorum pro gravi habetur. Est autem admittenda, quia actus occupandi et habendi rem *alienam ceu talem*, secundum proprium conceptum, i. e. abstractione facta a damno quod proximo infertur, deordinationem involvit; verbo: iustitia prohibet damnum alicui inferre *et* occupare et habere rem alienam seu, ut verbis 5. *Alfonsi* utar, « praeceptum non furandi obligat non solum ne damnum grave inferatur proximo, sed etiam ne quis re aliena ditescat » (Horn. Ap. tr. 10, n. 28). Porro si actus praedictus deordinationem involvit, abstractione facta a damno illato, tandem perveniendum est ad gravem materiam, etiamsi singuli, ex quorum bonis aliquis ditescat, grave damnum non patiantur.²

b) Ad gravem materiam sive relative sive absolute gravem eo maior requiritur summa, quo minor est pecuniae valor; hinc ad peccatum grave maior nunc quam olim, maiorque v. g. in America septentrionali quam

². Secundum alios et rapina et sacrilegium constituunt *unam speciem* peccati ex duabus quasi coalescentem, distinctam tamen a furto simplici. ----- Alii argumentantur ex gravi damno, quod ex sententia contraria societati vel etiam singularibus personis immineret; sed desideratur ratio intrinseca *strictae iniustitiae*. Alii censent, in casu posito graviter laedi ius reipublicae. Sed solus dominus privatus, non autem respublica ut talis gaudet iure stricto in bonis aliorum

in Europa quantitas requiritur. Denique eo maior requiritur quantitas, quo minus inviti domini censeantur.

c) Spectatis eis, quae modo notavimus, res pro nostris regionibus ita magis determinari potest:

a) Respectu *pauperis*: i flor.; respectu *operariorum*: 3 flor.; respectu civium *mediae fortunae*: 5 flor.; respectu *divitum*: 10 flor. Ratio est, quia summae assignatae respectu personarum assignatarum censeantur grave nocumentum inferre. Respectu *ditissimorum* valet materia absolute gravis; pro materia autem absolute gravi haberi potest summa 25 flor.

Si de re *sacra* agitur, gravitas materiae ex rei dignitate et raritate diiudicanda est. Hinc quoad reliquias gravis materia deest « si quis furetur aliquid minimum, ipsam reliquiam non deformans, neque minuens illius aestimationem: nisi sit aliqua reliquia insignis aut rara, ut puta sanctae Crucis » (S. Alf. III, 532).

β) Pro *comu, gibus* et *filiis familias* statui potest summa *duplo maior*, ita ut v. g. filius parentum divitum graviter peccaret, si a parentibus 20 florenos surriperet. Quin etiam, si de coniugibus agitur, paulo maior quam pro filiis admittitur latitudo. Ratio dictorum est, « quod parens (et compars) sit minus invitus et filius est aliquid patris » (S. Alf. l. c. Horn. Apost. tr. n. 10, n. 32), et coniuges unum constituunt. Praeterea interdum nullatenus vel solum de *modo* inviti sunt, ita ut de furto sermo esse nequeat. Denique coniuges et parentes facile comparti et filiis furta commissa condonant, si consumpta sint, ita ut obligatio restituendi non habeatur (S. Alf. l. c.). Si obligatio est, conferas quoad *modum* restituendi n. 1010.

Notes praeterea, uxorem et filios familias non furari, surripiendo necessaria ad victum et vestitum, si pater ea concedere renuat. Quoad ea vero, quae a filiis censeantur requiri ad recreationes conditioni convenientes, magna prudentia opus est, si ea a parentibus denegentur. Nam filii solent procliviores esse ad pecuniam prodigendam; parentes vero saepius optimas habent rationes desiderata denegandi.

7) Quoad *famulos* sufficit, si de pecunia vel de re caute custodita agitur, eadem quantitas ac pro extraneis. Sed communiter admittitur, eos surripiendo esculenta et poculenta non facile pervenire ad grave peccatum, modo ipsimet ea consumant, non autem vendant vel e domo auferant, neque sermo sit de re sedulo custodita (S. Alf. III, 545; Horn. Apost. tr. X, n. 34).

δ) Quoad *religiosos* in esculentis et poculentis valet quod dictum est de famulis; in ceteris furtis ex bonis monasterii ad gravem materiam

requiritur maior quantitas quam in furtis extraneorum, minor quam in furtis filiorum (S. Alf. IV, 24).

Hic autem notes, diversas theologorum opiniones circa quantitatem ad grave peccatum requisitas, non esse populo vel poenitentibus exponendas.

Coroll. r. Spectata notione furti, quandoque minima sine peccato surripi possunt, puta unum alterumve pomum a transeunto pomarium etc; quoad minima domini ut plurimum non censentur inviti. Si tamen pomarium etc. consaeptum est, dominus quoad ingressum in suum territorium rationabiliter invitatus est.

Coroll. II. Qui caedit ligna in sylva aliena vel pascit animalia in pascuis alienis:
i. Non peccat, si sylvae vel pascua sunt alicuius *Communis*, et agitur de incolis istius *Communis*, nisi (quoad sylvas) magna strages fiat. Secus prohibitio promere poenali haberi potest, atque etiam ut talis non censetur extendi ad ramos aridos.

2. Peccat, si sylvae vel pascua sunt alicuius *privati*, vel saltem a privato conducta. Passim tamen domini censentur concedere, ut colligantur rami aridi (S. Alf. III, 529). Ceterum in hisce etiam consuetudo attendenda.

Coroll. III. Qui ex pecunia sibi a societate concredita summam surripit cum animo eam reddendi, peccat, quia domini ob periculum damni rationabiliter graviter inviti sunt. Quaenam autem quantitas ad grave peccatum requiratur, magna ex parte pendet a gravitate periculi.

PUNCTUM II.

De furtis minutis in specie.

1029 I. *Per furta minuta peccatur graviter:*

1. Quando quis committit furtum leve *cum animo committendi grave*, si occasio adesset (S. Thom. 2. 2, q. 66, a. 7, ad 3).

2. Quando quis furatur levia *cum intentione paulatim ad gravem materiam perveniendi*. In casu fur iam primo furto peccat graviter; scilicet quamvis singulorum furtorum executio sit externe levis, tamen quatenus subest intentioni graviter malae, graviter mala est. Nihilominus plura illa furtula videntur ex illa intentione moraliter uniri ideoque in *unum* dumtaxat numero peccatum coalescere (S. Alf. III, 533).

3. Quando quis post furta minuta *retenta*, sive in se sive in aequivalenti, *demum* (advertenter) *gravem materiam complet*; perinde autem est, utrum furta retenta apud eundem an apud diversos dominos commissa sint. Ratio est, quia actus retinendi rem alienam secundum se deordinationem, ideoque, si de gravi materia sermo est, gravem deordinationem continet (n. 1028). In hac hypothesis fur per ipsum illud furtum, quod complet materiam gravem, graviter peccat, nisi animum habeat saltem ultimum furtulum cito restituendi. Si vero post materiam gravem completam denuo furtum minutum committit, secundum alios auget et continuat prius peccatum mortale ideoque graviter peccat; secundum

5. *Alfonsum* et alios non peccat graviter, nisi pertingat ad aliam novam quantitatem gravem (III, 538). Ponitur vero in casu, novum furtulum ab initio non fuisse intentum ; quod si contigisset, haberetur utique augmentum et continuatio prioris peccati mortalis.

4. Quando quis post furta minuta, non quidem retenta, sed *brevi intervallo secuta et apud eundem dominum facta, gravem materiam complet*. Dixi *brevi intervallo*, quia tunc nata sunt grave damnum inferre ideoque dominus graviter invitus est: non ita, si longiori intervallo seiunguntur. Ceterum quo maior est quantitas singulis vicibus ablata, eo maius requiritur intervallum, ut non coalescant (S. Alf. III, 530).

Si agitur de quantitate, quae materiae gravi proxima est, S. Alf. exigit intervallum saltem duorum mensium (III, 530).

5. Quando plures *ex conspiratione singuli levia ab aliquo auferunt, quae simul gravem materiam constituunt*. Ratio est, quia singulis imputatur damnum totale (S. Alf. III, 535, 536). Verum « si plures simul, vel successive, plura furta parva alicui faciant, quae simul sumpta graviter illi noceant ; tunc, si alter de altero non sciat, nullus peccat graviter » (S. Alf. III. 535). Si unusquisque movetur exemplo alterius, ratione scandali peccant contra caritatem, et quidem graviter, si materia gravis est. Praeterea probabilius etiam peccant contra iustitiam, quatenus cooperantur ad iniustitiam exemplum secuturi, ut dictum est de scandalo indirecto (n. 548). Sed ratione *huius* iniustitiae non tenetur ad restitutionem, quia ad hoc requiritur, ut quis fuerit causa efficax, non modo occasionalis, damni.

6. Denique, ut patet, furtum in se leve potest fieri grave ratione damnificationis, ut si quis furatur instrumentum minoris valoris, puta acum vestitoris, quo quis indiget, ut sustentari possit.

II. Quoad *quantitatem*, in furtis minutis ad grave peccatum requisitam, haec valent :

1. Primum praenotes, in casibus sub 1, 2, 3 et 5 relatis valere doctrinam generalem p. 676 expositam.

2. Si vero agitur de furtis minutis non retentis, sed brevi intervallo secutis, maior requiritur quantitas; tum quia domini minus invitati sunt; tum quia passim minus in casu damnum patiuntur. Statui autem potest cum S. *Alfonso*: 1° Simplum cum dimidio, si furtula fiunt diverso tempore apud eundem dominum vel eodem tempore apud diversos dominos ; 2° summa dupla, si fiunt diverso tempore apud diversos dominos (III. 530). Ceterum theoreticè inter hasce regulas adhuc gradus distingui possunt, spectatis persona furis et fine quo ducitur, natura rerum ablatarum, maiori denique vel minori intervallo.

1031 III. Qui post furtula minuta *retenta* demum gravem materiam complevit, vel per furta minuta, non quidem retenta, sed brevi intervallo secuta et apud eundem dominum facta, ad materiam gravem pervenit, tenetur sub gravi ad restitutionem, saltem in tantum ut non amplius remaneat materia gravis restituenda (S. Alf. III, 533, 534). Si tamen furtula apud diversos dominos facta sunt, fur non tenetur sub gravi ipsis dominis restituere, quia singuli domini leviter tantum laesi sunt; secundum auctores *gravi* obligationi satisfacit, si restituat pauperibus aliisve causis piis, quin etiam illud sine peccato peragit, si causa rationabilis ita faciendi adsit (S. Alf. III, 534, q. 20).

Quaer., quanta sit obligatio restituendi, si fur per furta minuta, neque in se neque in aequivalenti retenta, sed brevi intervallo secuta, et apud eundem dominum facta, ad gravem materiam quidem pervenerit, sed *subieclive venialiter tantum* peccaverit.

Resp. Obligatio restituendi non videtur gravis esse; neque ratione *materiae retentae*, quia ponitur non retenta; neque ratione *actuum, qui positi sunt*, quia, utpote veniales tantum, gravem obligationem non inducunt (n. 995). Restat igitur, ut dicamus, furem sub veniali teneri ad singula furtula restituenda.

Coroll. « Monendi mihi sunt... confessarii ut non facile in furtis etiam minutis, et quae ad peccatum mortale non pertingunt, dissimulent; sed pro conditione et capacitate personarum semper aliquam restitutionem iniungant, quae fiat vel reddendo rem eandem, si extat, vel eiusdem speciei, vel pretium rei, vel compensando maiore obsequio, quam ex contractu teneantur; vel si creditoribus non possunt, conferendo tantumdem in pauperes. Hac enim ratione, cum non impune trans-eunt, magis ab huiusmodi peccatis absterrentur, quam aliis poenitentiis; alioquin fiunt ad huiusmodi furtula faciliores, et ad maiora gradum faciunt. »⁶

PUNCTUM III.

De causis excusantibus ablationem rei alienae.

Causae, quae ablationem rei alienae excusant, sunt necessitas et compensatio occulta.

1032 I. Necessitas excusat, prout sequitur:

1. Necessitas *extrema* eatenus excusat, quatenus licet auferre quod ad succurrendum necessitati necessarium est, etiam rem magni vel extraordinarii valoris. Etenim divisio rerum ex facto humano procedens eatenus tantum potest valere, quatenus non praeiudicat fini rerum primario, qui est providere vitae hominum. Atqui dicto fini praeiudicaret, si illicitum foret in necessitate extrema rem alienam consumere, vel, si solus usus necessarius est, ea uti (S. Thom. 2. 2, q. 66, a. 7; S. Alf. III, 520).

2. Necessitas *quasi-extrema* eatenus excusat, quatenus licet auferre res ordinarias, non autem extraordinarias et exquisitas. Ratio est, quia

⁶. Lessius, l. 2, c. 12, n. 50

talis necessitas parum differt a necessitate extrema. Excludunt plures res extraordinarias et exquisitas, quia secus indoles dominii privati nimis coarctari, atque ordo publicus magis quam par est periculo exponi videtur (S. Alf. III. 320; cfr. S. Thom. 1. c. ad 2).

Coroll. I. Qui in necessitate extrema vel quasi-extrema versatur, per se tenetur *petere* retn alienam, antequam occupet eam. Etenim iura dominii privati eatenus tantum censi debent coarctata, quatenus finis primarius rerum illud expostulat. Atqui finis ille non expostulat, ut dominus careat facultate assignandi rem, qua necessitas proximi sublevetur; data autem ista facultate, petitio proximi praecedat necesse est. Accedit, quod secus omnes mendici, qui necessariis carent, possunt surripere aliena, quin mendicando ea sibi comparent; quod necessarie ordini noceret (S. Alf. III, 520, q. 2). Excipe: 1° si res determinata alicui absolute necessaria est, sive quia alia obtineri nequit, sive quia alia non sufficeret; tunc enim de assignatione rei, utpote iam assignatae, sermo esse nequit. Excipe 2°, si dominus petitionem abnuturus praevidetur, quia nemo tenetur ad inutile (S. Alf. 1. c.).

Coroll. II. Quod licitum est ad necessitatem *propriam* sublevandam, id etiam licitum est ad succurrendum necessitati *alienae*. Si quis tamen ex bonis propriis indigenti succurrere possit, ad illud ex caritate tenetur, potius quam surripiat aliena (S. Alf. Horn. Ap. tr. 10, n. 15).

Coroll. III. Si quaeratur, ex quam virtute quis teneatur succurrere versanti in extrema vel quasi-extrema necessitate, respondeo: Tenetur ex *caritate* sponte ei succurrere; si non sponte ei succurrat, tenetur ex iustitia non impedire indigentem, quominus hic sibi provideat (S. Alf. III, 520, q. 3).

3. Necessitas *gravis* (a fortiori *communis*) non excusat. Patet primum ex prop. 36 damnata ab Innoc. VI: Permissum est furari, non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi. Ratio autem est, quia finis primarius rerum, qui est, ut vitae provideatur, eiusmodi dominii privati coarctationem non expostulat. Accedit, quod doctrina contraria innumbris ablationibus rerum alienarum ansam daret. Licet tamen pauperi ad levandam necessitatem gravem aliquid *leve* surripere « probabiliter indicans dominum opulentum ex misericordia non esse invitum, saltem quoad substantiam. Verum huius epikeiae usus non debet esse facilis, nec in materia gravi; quia divites tunc etiam quoad substantiam essent rationabiliter invitati » (S. Alf. III, 520, in fine).

4. Obligatio *restituendi* post transactam necessitatem habetur, prout sequitur:

a) Si res occupata adhuc existit, restituenda est, quia solus usus, non autem dominium, necessarius erat (S. Alf. III, 520, q. 5).

b) Si res consumpta est, auferens tenetur ad restitutionem, si non erat absolute pauper, i. e. si bona propria vel spem ea obtinendi habebat; sufficebat enim rem *mutuo accipere*. Secus ob rationem contrariam dicendum, si re et spe pauper erat; idque satis probabiliter valet, etiamsi quis ante necessitatem *iniuste* rem surripisset. Ratio est, quia obligatio restituendi contracta ex iniusta acceptatione extinguitur eo ipso, quod fur rem surreptam *simpliciter* suam facit et consumit (S. Alf. III, 520, qu. 4° et 5°).

1033 II. *Compensatio occulta* consistit in eo, quod creditor, inscio debitor, ex huius bonis sibi procurat in quod ius habet. Iusta et licita est, modo debitae conditiones servantur. Requiritur autem :

1. *17/ adsit ius strictum* illudque liquidum seu exigibile.

2. *Ut adsit ius certum*. Si dubium est, melior est conditio possidentis; censent tamen aliqui, compensationi locum esse, quando dubium respicit non *factum* (puta laesionem famae), quod certum esse supponitur, sed *ius* (scilicet in posita hypothesis ad compensationem per bona fortunae), ita ut v. gr. certo infamatus posset sibi pro fama non reparata pecunia compensare (cfr. S. Alf. III, 544, coli, nota editoris).

Qui cum iure dubio occulte sibi compensavit, tenetur rem restituere, si dubia fide incepit possidere; secus, si bona fide processit, et dubium vincere nequit (n. 992).

3. *Ut debitum commode alia via obtineri nequeat*; nimirum occulte sibi compensans per se (utut venialiter tantum) « peccat contra communem iustitiam, dum ipse sibi usurpat suae rei indicium, iuris ordine praetermisso » (S. Thom. 2. 2, q. 66, a. 5, ad 3). Peccat tantum venialiter, quia, modo res sit debita, ordo publicus non graviter perturbatur.

Praeterea quoad fieri possit, sumenda est res eiusdem speciei ac res debita; item quoad fieri possit, curetur, ne alius v. g. famulus in suspicionem furti veniat: denique caveatur, ne debitor iterum solvat, puta debitum (quasi) remittendo (S. Alf. III, 521 ; Horn. Apost. tr. 10, n. 21).

Coroll. *Compensatio occulta* saepe illicita est, deficientibus scilicet conditionibus requisitis. Hinc confessarius in ea permittenda admodum prudens sit; quocirca notetur propositio 37 ab Innoc. XI damnata: «Famuli et famulae domesticae possunt occulta heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam maiorem iudicant salario, quod recipiunt. »¹ Haec propositio merito damnata est, tum quia quandoque levius ita iudicant; tum quia salarium per se minus opera praestita, per accidens iustum esse potest (n. 917); tum quia, etiamsi salarium iusto minus sit, non semper adest causa iusta hac ratione sibi comparandi quod debitum est, sed per se prius maius salarium peti debet (S. Alf. III, 522-524).

PUNCTUM IV.

De mera damnificatione in bonis fortunae.

1C34 Quae dicta sunt de furto in genere atque de furtis minutis in specie, ea etiam applicentur damnificationi in genere et damnificationibus minutis in specie. Attamen speciatim:

Quaer. 1, num etiam in mera damnificatione admitti debeat materia absolute gravis, i. e. quae etiam respectu ditissimi pro gravi habenda sit.

¹. Dex z-Bannw. n. 1187.

Resp. /*I*ffirmari debet, quia actus, v. g. *destruendi rem alienam ecu talis*, secundum proprium conceptum, i. c. abstractione facta a damno, quod proximo inferitur, deordinationem involvit. Si autem involvit deordinationem, tandem ad gravem materiam perveniendum est (p. 676).

Quaer. 2°, quanta sit obligatio restituendi, si quis per plures damnificationes minutas brevi intervallo secutas et apud eundem dominum factas, tandem ad gravem materiam pervenerit, sed *subieclive* venialiter tantum peccaverit.

Resp. Obligatio practice non est gravis, quia venialia satis probabiliter gravem obligationem non inducunt (p. 649). Restat igitur, ut dicamus, damnificatorem sub veniali ad singulas damnificationes minutas restituendas teneri.

Articulus II.

Dc bonis corporis.

Bona corporis laeduntur per homicidium et mutilationem. Damna autem ex eis secutura distingui possunt in *spiritualia*, *corporalia* et *temporalia*. Dc singulis dicendum.

I. Damna spiritualia consistunt in eo, quod occisus privatur ultimis 1035 sacramentis, tempore merendi etc. Porro ea tunc solum restituenda sunt, si èt de damno secuto constet, èt damnum vere compensari possit, v. g. si homicida impedivit, ne missae celebrentur quas occisus certo curaturus fuisset pro anima sua celebrandas.

II. Damna corporalia consistunt in privatione vitae, membri, sanitatis, 1036 in perpessione doloris. Haec restituendi per bona fortunae obligatio non est (n. 980). Est tamen obligatio — non quidem per modum restitutionis pro membro amisso, sed pro expensis inde secutis — laeso tribuendi bona fortunae, quatenus ille membro ablato velit substituere membrum artificiale.

III. Damna temporalia distinguuntur in damna *ipsi laeso*, et in 1037 damna *tertiis* illata.

i. Damna *ipsi* laeso illata consistunt in expensis curationis, deductis tamen iis, quae sanus in victum erogare debuisset; item in damno emergente vel lucro cessante pro tempore, quo laesus adhuc vixit, et a labore cessare debuit. Restitutio autem fieri debet secundum aestimationem spei bonorum consequendorum; atque quidem ipsi laeso vel, si mortuus fuerit, eius heredibus. Si autem homicida ea non restituit, huius heredes ad restitutionem tenentur, nisi laesus ea condonaverit. « Facta autem remissione iniuriae, non intelligitur facta remissio damnorum » (S. Alf. III, 630, 631).

Quaer. 1, num a restitutione lucri cessantis aliquid deduci possit pro labore, quem laesus ad lucrum obtinendum impendere debuisset.

Resp. Alii affirmant; alii iure negare videntur; nam homicida actione sua iniusta privationem *integri* lucri causavit, hinc tenetur etiam integrum lucrum restituere. Practice tamen « rationabiliter sententias conciliat Bonacina, dicens illud tantum detrahendum, quod praesumitur occisus libenter daturus fuisse pro redemptione laboris » (S. Alf. III, 639).

Quaer. 2, num heredes homicidae liberentur ab obligatione restituendi, si homicida morte plectatur.

Resp. Negandum videtur, quia poena censetur tantum imposita ad satisfaciendum iustitiae vindicativae, non autem iustitiae commutativae. Excusantur tamen heredes a restitutione, si compensatio damnorum non petatur; quia tunc partes praesumuntur condonare, nisi res adhuc exstaret, vel nisi damnum esset valde grave (S. Alf. III, 705).

2. Damna *tertiis* illata maxime respicere possunt familiam (i. e. parentes, uxorem et filios), alios consanguineos, illos quibus occisus benefaciebat, et creditores occisi. Porro :

a) Damna *familiae* illata consistunt in privatione sustentationis, quam occisus ipsi procurabat; item lucri, quod ipsi adhuc procurasset. Haec omnium consensu restitui debent. Ratio autem deducitur ex eo, quod homicida non mere personam physicam, sed veluti personam moralem laesit, personam moralem, inquam, quam alii cum persona occisa constitutebant; hinc ipsis fiat restitutio (S. Alf. III, 631). Attamen « pro expensis funeris nihil restituitur, quia illae aliquando faciendae tandem fuissent; nisi forte occasione illatae necis, v. gr. extra patriam, maiores fieri oportuerit » (S. Alf. III, 631). Ceterum restitutio iterum fieri debet secundum aestimationem spei bonorum istorum consequendorum (S. Alf. 631, qu. 2). Recta norma erit ea, quam societates assecurationis occasione casus adversi sequuntur.

Quaer. 1, num restitutio familiae facienda sit, si haec commode sibi providere possit.

Resp. Affirmative; quandoquidem quod familia sibi potest providere, non impedit, quominus ius eius laesum sit; ex iure autom laeso oritur obligatio restituendi. At homicida non tenetur restituere, si familia ab alio recipit, quod a laeso recepisset, v. g. « si uxor (et idem dicendum esset de filiis et parentibus) postea aeque commode nupserit, huic nihil restituendum; quia tunc reipsa non patitur damnum » (S. Alf. III, 631, qu. I.).

Quaer. 2, num laesus possit remittere restitutionem familiae debitam.

Resp. Plures negant, quia nemo potest remittere restitutionem alteri debitam; sed cum S. Alfonso et aliis affirmandum videtur, quia ius familiae omnino subordinatum est iuri patris; hinc sicut pater potest valide bona in alius dominium transferre, ita quoque eorum restitutionem potest valide remittere. At hic iterum notes: « Facta autem remissione iniuriae, non intelligitur facta remissio damnorum » (S. Alf. III, 630).

b) Damna illata *aliis consanguineis* non debent restitui: neque ratione boni, a quo consequendo illos impedivit, quia non habebant ius strictum ad illud; neque ratione medii adhibiti, quippe quod solum iniustum esset respectu occisi. Idem ob eandem rationem dicendum de *pau-peribus*, quibus occisus benefaciebat, et de aliis, qui quaedam ex testamento recepissent (S. Alf. III, 632).

c) Damna illata *creditoribus* pariter non videntur restituenda. Verum quidem est, illos impediri (ut ponimus) a bono consequendo, in quod ius strictum habebant; sed non impediuntur ab occisore, sed ab heredibus vel a lege heredes eximente, dum occisor est tantum causa occasionalis (S. Alf. III, 634).

Attamen S. Alfonsus et alii censent, damna enumerata restituenda esse, si occisor egerit ea intentione, ut personis enumeratis noceret (n. 996).

Coroll. r. Qui alium provocat ad duellum atque provocatum, libere certamen acceptantem, occidit vel vulnerat, non tenetur ad restitutionem, neque erga *laesum*, quia hic consensit in damnum fortunae secuturum; neque erga *familiam*, quia laesus, a quo familia bona fuisset receptura, consensu suo impedivit, quominus iniuste egerit erga eam, quippe quae consequenter tantum ius in bona haberet (S. Alf. 638).

Coroll. II. Invasus, qui deliberate excessit moderamen inculpatae tutelae, videtur teneri ad restitutionem damnorum ex excessu secutorum, quia excessus vere iniustus fuit (S. Ali. III, 637).

Obi. Invasor sciens et volens se exposuit periculo, ne invasus excederet moderamen inculpatae tutelae; scienti autem et volenti non fit iniuria.

Res[>]. Qui scienter et volenter se exponit periculo, ne ius suum laedatur, non ideo censetur iure suo cedere.

Coroll. III. Quae dicta sunt de damnis ex homicidio secutis, etiam applicentur damnis exortis ex vulneratione aliisque corporis laesionibus.

Ar t i c u l u s III.

De bonis animi.

Bona animi distinguuntur in naturalia et supernaturalia.

I. Bona naturalia sunt: Intellectus, voluntas, memoria, scientiae, ar- 1038
tes, eorumque usus. In hac autem materia iniustitia committitur sive iniuste nocendo alicui in dictis bonis eorumve usu (v. g. invitum vel ignorantem inducendo in ebrietatem vel coniciendo in statum hypnoticum), sive iniuste impediendo aliquem a consecutione eiusmodi boni (v. g. scientiae), sive non procurando alicui bonum (puta artem), quamvis quis ex iustitia illud procurare teneatur. Iam vero :

i. Qui secundum dicta iniustitiam commisit, tenetur ex iustitia :
i° auferre causam damni, v. g. metum incussum, et praecavere, quoad fieri possit, damna inde imminencia; 20 restituere damna vel lucrum

cessans, laeso secuta vel secutura, puta lucrum cessans ex eo, quod quis officio suo ineptus est; 30 reddere pro rata negligentiae stipendium pactum et acceptum, si quis v. g. officio docendi non rite functus est.

Coroll. Qui solum suasionem, precibus, exemplo alicui nocuit, passim non est iniustitiae reus, ideoque *caritatis* tantum obligationem contrahit. Dixi *passim*, quia is qui suasionem, precibus alium induxit in peccatum *iniustitiae*, respectu *laesi* tenetur *ex iustitia* ad restitutionem.

1039 II. Bona supernaturalia sunt: Gratia, virtutes, vocatio ad statum religiosum etc. Porro:

1. Qui iniuste v. g. mendaciis, metu alium induxit in errorem nocivum vel in peccatum, aut abduxit a bono opere v. g. a Religione, tenetur, ut sub I dictum est de eo, qui iniuste alicui in bonis naturalibus animi nocuit.

2. Qui solum suasionem, exemplo alium ad malum induxit, vel a bono abduxit, non tenetur ad restitutionem; tenetur tamen ex caritate magis quam alii eius conversionem promovere. Sunt qui censeant, eum ex iustitia ad illud teneri; sed quia non peccavit contra iustitiam, neque obligatio iustitiae potest enasci.

Articulus IV.

De bono castitatis et pudicitiae.

Bona castitatis et pudicitiae laeduntur per *stuprum* et *adulterium*.

§ I *De stupro.*

Nomine *stupri* hic intelligitur copula cum innupta, sive vidua sive non vidua, sive honesta sive corrupta.

1040 I. *Si puella libere consensit*, stuprator per se ad nihil tenetur. Non tenetur respectu puellae, quia scienti et volenti non fit iniuria, si agitur de iure, cui aliquis valide renunciare potest. Atqui puella poterat valide renunciare iuri, ne quis eius corpore utatur. Neque tenetur ad aliquid respectu parentum, etiamsi, ut filia aequè bene nubat, dotem augere debeant. Ratio est, quia ipsa puella, quippe quae quoad matrimonium sui iuris sit, potest aditum honestioribus nuptiis sibi praecludere, quin iniusta sit respectu parentum; damni autem, quod parentes forte patientur ex eo, quod dotem eius augebunt, occasio potius quam causa est. Torro si puella, stupratori consentiens, non agit iniuste respectu parentum, nec stuprator, qui ad consensum ipsam allexit (S. Alf. III, 641, dub. 2).

Dixi *per se*; nam si stuprator stuprum occultum *divulgavit*, tenetur damna ex iniusta sua detractioe secutura reparare, sive erga puellam sive erga parentes, puta augendo dotem, ut filia aequè bene nubere possit, procurando nuptias decoras.

II. *Si puella iniuste* (dolo, metu, vel vi) *violata est*, tenetur omnia damna ex iniustitia secutura compensare, excepto damno laesae forte virginitatis, quod reparari nequit. Hinc tenetur aut puellam ducere aut, si ipsa respuit nuptias (quod ei liberum est), aliquo modo curare, ut aequè bene nubere possit, ac si violata non esset (S. Alf. III, 641, dub. 2).

Coroll. I. Preces et munera non secuin ferunt obligationem, de qua modo dictum est. Sequitur vero obligatio: i° «si una cum precibus iunctae sint minae aut metus reverentialis; 2° si preces essent adeo importunae et frequentes, ut puella maius detrimentum putaret vexationem illam, quam virginitatis iacturam: tunc enim sollicitatio tam importuna vi comparatur... id tamen rarissime contingit, dum femina de facili possit, concepta ira vel aliter, a sollicitante se liberare.... 3° si vir incipiat tactibus et osculis vim puellae inferre, etiamsi illa postea libere consentiat deflorari; quia per antecedentem illam violentiam, vir constituit eam in proximo periculo consentiendi in copulam; ... 4° si vir nolit discedere, et virgo consentiat, quia alias timet infamari, si cum illo ab aliis sola reperiatur. In his tamen et similibus casibus, dicunt *S'aimant*, teneri violatorem tantum ad partem, non vero ad omnem damnorum reparationem » (S. Alf. III, 641, qu. 2).

Coroll. II. Si stuprator damna illata *pecunia* compensaturus est, contractum cum damnum passis ineat, summamque statutam una vice solvat, ne periculosum commercium continuetur.†

Coroll. III. Stuprator ad *nihil* vel ad *solam partem* restituendam tenetur, si damna nullatenus vel solum partialiter secuta sunt, ut si puella iam aequè bene nubere possit, si proles non sit secuta (S. Alf. III, 641, qu. 1).

III. *Si puella promissione matrimonii ad copulam perducta est*, ita dicendum :

1. Si promissio *serio* facta est, stuprator secundum dicta n. 833 satis probabiliter non tenetur ex iustitia matrimonium contrahere, quia eiusmodi contractus (scilicet de materia turpi) satis probabiliter invalidus est invalidusque manet, etiamsi altera pars suum praestiterit (S. Alf. III, 712). Dixi ex *iustitia*, quia per se tenetur ex pietate erga prolem, si forte concepta sit, ut in scholion exponetur. Praeterea si pateat, promissionem factam esse sub conditione *suppositiva*, stuprator secundum dicta n. 849, impleta conditione seu concessa copula, ex iustitia ad matrimonium teneri videtur.

2. Si promissio *ficte* facta est, stuprator tenetur omnia damna ex

*. Aert nys-Damen, I, n.

copula oriunda praecavere vel compensare, immo tenetur fictam promissionem implere seu ducere puellam. Etenim deceptor tenetur praestare illud, pro quo pars decepta suam partem *ita* oraestitit, ut res in pristinum statum iam reduci nequeat; secus enim iniuria illata non reparatur. Atqui in nostro casu pars decepta partem suam praestitit pro matrimonio obtinendo, atque res in pristinum statum iam reduci nequit. Ergo restat, ut deceptor parti deceptae matrimonium offerat (S. Thom. suppi, q. 46, a. 2, ad 4; S. Alf. III, 642). Adhaec notes:

a) Vera deceptio et consequenter obligatio matrimonii ineundi deest, si puella ex adiunctis facile intelligere poterat, promissionem non esse seriam; puta « si sponsus sit multo melioris conditionis, aut aliquod signum fraudis evidens fuerit; quia praesumi probabiliter potest, quod sponsa non fuerit decepta, sed decipi se finxerit » (S. Thom. l. c.; S. Alf. l. c.). Quodsi in casu puella conditionem viri ignoravit, nec tunc promittens videtur teneri ad matrimonium, quia puella de promissione *talis valoris* non cogitavit, solumque consensum minoris valoris petiit. « Et ideo (promittens) non tenetur eam ducere; sed sufficit, si damnum reparet dotando vel de nuptiis providendo » (S. Alf. III, 642, dub. 2). Denique stuprator ficta promissione non tenetur, si etiam puella (puta fingendo, se virginem esse, cum talis non esset) stupratorem decepit; quo casu iniuria iniuria compensatur.

b) Si puella renuat matrimonium oblatum, stuprator ad nihil tenetur. Si *soli parentes* contradicant iique puellam tradere nolint, *disputatur*, num stuprator liberetur. Alii affirmant, quia tunc non tenetur ratione fictae promissionis, cum per eam teneatur tantum ad coniugium; quia damnum tunc non provenit ex sua fraude, sed ex repugnantia parentum. Alii cum § *Alfonso* negant, quia promissio ficta matrimonii eo solo fine facta est, ut damnum compensetur; hinc, si matrimonium iniri nequit, damnum alio modo compensari debet (S. Alf. III, 647).

Coroll. Stuprator casu, quo per se ad matrimonium tenetur, excusatur a ducenda puella: 1° «si timeatur ex matrimonio pessimus exitus, ut si puella noscatur nimis levis., si timeantur magna scandala vel rixae inter consanguineos contrahentium...; 2° si ex tali matrimonio dedecus obveniret familiae viri, ratione disparis conditionis» (S. Alf. III, 644); 3° «si vir feminam cognoverit, existimans esse virginem, sed corruptam invenerit» (S. Alf. III, 646). Multo probabilius autem non excusatur *ob votum .castitatis* aliudve simile, nec generatim *ob aliud impedimentum canonicum dispensabile*. In casu tenetur curare, ut impedimentum tollatur, quippe quum eiusmodi medium ordinarium sit, adeoque causam excusandi non secum ferat (S. Alf. III, 649, 650).

Quid, si puella promissione matrimonii ad *tactus tantum* inducta est?

Resp. Si promissio *seria* fuit, seductor non tenetur ad matrimonium, nisi iterum pateat, promissionem factam esse sub conditione *suppositiva*; tenetur, si facta est

ficta; a v. theoretice eadem valent ac in casu, quo puella promissione matrimonii ad copulam perducta est. Practice vero quoad fictam promissionem notetur, passim veram deceptionem et consequenter obligationem matrimonii deesse, nimirum ex eo, quod puella vix admittere potest, promissionem tanti boni, ob solos tactus factam, seriam esse (S. Alf. III, 645).

SCHOLION.

De obligatione stupratoris et stupratae respectu prolis.

I. Stuprator et stuprata, nisi satis grave impedimentum obstet, tenentur *legitimize* prolem per subsequens matrimonium. Si ob iustam causam a matrimonio abstineant, per se suadendum, ut prolem *legaliter agnoscant*. 1041

II. Semper tenentur nutrire et educare prolem. Iam vero, spectato iure naturae :

1. *Si puella libere consensit in copulant*, uterque tenetur pro sua parte expensas ferre, donec proles sibi prospicere possit.

2. *Si puella fraude, metu vel vi violata est*, stuprator solus praedictas expensas ferre debet; ex pietate erga prolem, ex iustitia erga puellam.

A^uideatur etiam, quod statuatur ius civile.

Coroll. Parentes possunt illegitimam educandam tradere *brephotrophio*, modo èt causa gravis, v. g. infamia vitanda, subsit èt *brephotrophium* educationem catholicam praestitutum sit. *Disputatur*, num parentes, qui non sint vere pauperes, teneantur instituto restituere expensas. Porro affirmandum videtur, si — ut apud nos locum habet — instituta erecta sunt in favorem *pauperum*; secus si expresse in favorem *prolis derelictae* sunt erecta (S. Alf. III, 656). Valde tamen suadendum, ut aliquid hospitali tribuatur.

§ II. De adulterio.

Adulterium: 1^o laedit ius conjugale legitimi coniugis; 2^o si innotescat, gravem eidem coniugi contumeliam infert; 3^o damna denique in bonis fortunae secum fert.

Laesio iuris conjugalis reparari nequit, contumelia ostendendo dolorem etc. compensatur. De damnis autem in bonis fortunae maxime dicendum.

I. Damna restituenda quoad bona fortunae distinguuntur in damna 1042 illata :

1. *Marito legitimo*. Consistunt in eo, quod marito proles aliena alenda et educanda supponitur. Haec non debent restitui, si maritus in adulterium consenserit; secus, si secus.

2. *Filiis legitimis vel aliis heredibus*. Consistunt: 1^o in eo quod filius

illegitimus cum legitimis hereditatem *patris putativi* partietur; haec pariter no» debent restitui, si maritus consenserit in adulterium; si tamen portio legitima laedatur, legitimi ad legem possunt provocare; 2° in eo quod illegitimus cum legitimis hereditatem *matris* dividet; haec per se non sunt restituenda, cum mater de bonis propriis libere disponere possit; si tamen legitimorum portio legitima laedatur, gaudent iure ad legem provocandi; 30 in eo quod illegitimis ex errore eorum conditionis obveniunt dispositiones testamentariae, hereditates ab intestato vel donationes, quae secus filiis legitimis aliisvc obvenissent. Porro haec utpote errore innixa invalida sunt, idcoque a filio illegitimo, si de sua illegitimitate convictus est, restitui debent. Dixi : *si de sua illegitimitate convictus est*; quocirca advertas, spurium non teneri ad fidem adhibendam matri suae, nisi indicia probantia adsint (S. Alf. III, 654). *Adulteri* ea filiis legitimis restituere debent, quatenus adulterium eorum causa per se dicenda est ; id autem dicendum de dispositionibus testamentariis et hereditatibus ab intestato, non semper de donationibus.

1043 II. Personae restituentes. 1. Si *uterque sponte in adulterium consensit*, uterque partem restituere debet; uno autem deficiente, alter ad integrum tenetur, manente recursu ad compartem (S. Alf. III, 651).

2. Si mulier *metu vel fraude ad adulterium inducta est*, adulter ad integrum damnum restituendum obligatur; eo deficiente, adultera. Adulter autem ad integrum damnum restituendum tenetur, etiamsi mulieri non suaserit, ut prolem adulterinam marito supponeret. « Ratio potissima, quia, licet adulter tantum permittat filium suum supponi ; tamen filium procreando est causa proxima et directa moralis omnium damnorum, cum in moralem necessitatem supponendi prolem ponat adulteram, cui est inde moraliter impossibile prolem e domo ciicerc, propter infamiam quam subiret. Secus autem dicendum,... si adultera sine sua infamia et periculo suppositionis possit prolem extra domum tenere et alere» (S. Alf. III, 659, qu. 30).

3. Si mulier *vi physica oppressa est*, adulter ad integrum damnum reparandum tenetur; nec, eo deficiente, mulier.

1044 III. Tempus restituendi. Si damnum reapse iam secutum est, quamprimum reparandum est, sicut quodlibet aliud damnum. Si necdum illatum, debet reus ita res disponere, ut tempore opportuno restituat ei, cui oportuerit, id omne, quod spurius hereditate uiiuste acquisiturus est. Quod si hoc in casu adulter morti proximus esset, tenetur statim resti-

*. Alii *seducentem* ad maiorem partem obligant, quia est causa èt movens et exsequens.

tuere, per se vel per alium, pro rata probabilitatis vitae spurii, attentis aetate ac viribus eius. ¹

IV. Modus restituendi. Adultera, si bona propria habet, ex hisce res- **1045**
tituat. Si secus, alio modo, si fieri possit, puta diligentius laborando etc., satisfacere studeat. Attamen adultera, etiamsi aliter restituere nequeat, vix unquam ad criminis sui revelationem tenetur, nimirum ob infamiam aliaque mala inde imminencia (S. Alf. III, 652, 653).

Nota. Quid iuris sit in dubio, num proles sit adulterina vel cuiusnam adulteri sit, vide n. 1008.

Articulus V.

De bono famae, honoris, secreti et veritatis.

Cfr pars VIII, de VII¹⁰ praecepto, ubi de laesione famae, et ob connexionem materiae etiam de laesione ceterorum bonorum enumeratorum dicitur.

APPENDIX I.

De iustitia distributiva in specie.

I. Iustitia distributiva exigit, ut princeps societatis inter huius membra **1046**
munera aliaque bona iuste distribuat (n. 381) Dicitur:

1. *Princeps*; scilicet «actus distributionis, qui est communium bonorum, pertinet solum ad praesidentem communibus bonis: sed tamen iustitia distributiva est etiam in subditis, quibus distribuitur, inquantum scilicet sunt contenti iusta distributione» (S. Thom. 2. 2, q. 61, a. 1, ad 3).

2. *Societatis*; quo nomine hic veniunt tam societates perfectae, scilicet Ecclesia et Status, quam illae, quae illis subduntur earumque partes organicae sunt.

3. *Munera aliaque bona*, puta distributionem tributorum acceptorum, tutelam minorennium, temperationem successionis hereditariae, aliaque, quamvis subinde dubitari possit, utrum ad iustitiam distributivam, an ad legalem pertineant.

II. Iustitiae distributivae opponitur *persenarum acceptatio*, ut dicitur. **1047**

* Consistit enim aequalitas distributivae iustitiae in hoc quod diversis personis diversa tribuuntur secundum proportionem ad dignitates personarum. Si ergo aliquis consideret illam proprietatem personae, propter quam id quod ei confertur est ei debitum, non erit acceptio personae sed causae... Puta si aliquis promoveat aliquem ad magisterium propter sufficientiam scientiae, hic attenditur causa

¹. AekTnys-Damen, I, n. 825

debita, non persona; si autem aliquis consideret in eo cui aliquid confert, non id propter quod id quod ei datur esset ei proportionatum vel debitum, sed solum hoc quod est iste homo, puta Petrus vel Martinus, est hic acceptio personae, quia non attribuitur ei aliquid propter aliquam causam quae faciat eum dignum, sed simpliciter attribuitur personae.

Ad personam autem refertur quaecumque conditio non faciens ad causam propter quam sit dignus hoc dono: puta si aliquis promoveat aliquem ad praelationem vel magisterium quia est dives, vel quia est consanguineus suus, est acceptio personae. Contingit tamen aliquam conditionem personae facere eam dignam respectu unius rei, et non respectu alterius: sicut consanguinitas facit aliquem dignum ad hoc quod instituatur heres patrimonii, non autem ad hoc quod conferatur ei praelatio ecclesiastica. Et ideo eadem conditio personae in uno negotio considerata facit acceptionem personae, in alio autem non facit.

Sic ergo patet quod personarum acceptio opponitur iustitiae distributivae in hoc quod praeter proportionem agitur » (S. Thom. 2. 2, q. 63, a. 1).

1048 III. Iniquus distributor officiorum etiam iustitiam commutativam laedit, prout sequitur;

1. Quoad *societatem* laedit iustitiam commutativam conferendo officium *indigno*, quia cooperatur ad *damna* societati obventura; societati, inquam, quae ius habet ne distributor ad damna eius cooperetur. Non laedit iustitiam commutativam conferendo officium digno, utut *minus digno*, quia societas non habet ius strictum, sed latum tantum, ut distributor ad *maius* bonum illius cooperetur; neque distributor censetur tacito contractu sese obligasse ad officium conferendum digniori (S. Alf. III, 342).

2. Quoad *nominandos* peccat contra iustitiam commutativam, quando electio fit, instituto concursu; quia tunc intercedit contractus. Omnes enim illud sic accipiunt, quia generales conditiones, in quibus fit concursus, exigunt, ut impensa in ipsum concursum fiant. Si concursus non instituitur, deest contractus, ideoque distributor tantum ex iustitia distributiva respectu nominandi tenetur.†

1. Quoad distributionem munerum ecclesiasticorum statuitur: i° Ad vacans officium promovendus debet esse clericus, iis qualitatibus praeditus, quae a iure communi vel particulari aut a lege foundationis ad idem officium requiruntur (can. 153, § 1). 2° Loci Ordinarius, graviter onerata eius conscientia, obligatione tenetur vacantem paroeciam illi conferendi, quem magis idoneum ad eam regendam habuerit, sine ulla personarum acceptione (can. 459, § 1). 3° Clerici vel laici qui indignum scienter praesentaverint vel nominaverint, iure praesentandi vel nominandi ipso facto pro ea vice carent (can. 2391, § 3).

APPENDIX II. De iustitia legali.

I. Ad iustitiam *legalem* pertinet a parte *principis* determinare et 1049 statuere ea, quae a subditis in (vel etiam in) ordine ad bonum commune praestanda sunt. Ita v. g. tenetur (quamvis quoad quaedam dubitari possit, utrum ad iustitiam legalem, an ad distributivam pertineant):

1. *Tributa imponere*; attanien « privatus census ne exhaustur immanitate tributorum et vectigalium. Tus enim possidendi privatim bona cum non sit lege hominum sed natura datum, non ipsum abolere, sed tantummodo ipsius usum temperare et cum communi bono componere auctoritas publica potest. Faciat igitur iniuste atque inhumane, si de bonis privatorum plus aequo, tributorum nomine, detraxerit. »¹

2. *Defensioni reipublicae providere*; cfr. tamen dicta de bello (n. 751).

3. *Ferre leges, quae tutentur atque promoveant prosperitatem temporalem*, puta curando, ut, quatenus opus sit et fieri possit, laborandi opportunitas praebeatur,⁵ et in laborando virium ratio habeatur; cavendo, ne pueri maturius neque feminae in damnum sexus vel domus laborent; praecavendo, ne labor iusta mercede priveatur, etc. etc. Caveat tamen potestas publica, ne importune sese in haec inferat.¹

4. *Ferre leges, quae prosperitatem religiosam et moralem tutentur et promoveant*, publicam moralitatem tuendo; requiem operum et lalxjrum per dies festos procurando.⁴ etc. etc.

5. *Agnosceretiam> instituendos curare atque auctoritate necessaria munire ordines*, ut dicuntur, i. e. publica instituta quae res, ad vitam oeconomicam spectantes, ordinent, atque constent ex deputatis classium, ad quas res moderandae pertinent.⁴

II. Ad iustitiam *legalem* a parte *subditorum* maxime pertinet servare 1050 ea, quae a principe in ordine ad bonum commune statuta sunt, puta tributa iuste imposita solvendo, servitium militare iuste statutum praestando, etc. De tributis autem et de servitio militari speciatim dicemus, itemque quaedam de aliarum legum socialium observatione addemus.

I. De tributis.⁵

I. Notio. Tributa sunt bona, quae Auctoritas competens tribuenda 1051 imponit ad succurrendum necessitati vel utilitati communi. Auctoritati eiusmodi ius esse, patet ex dictis n. 764. Porro dicitur:

i. *Bona*; quibus intelliguntur onera realia, sive in natura, sive ut passim obtinet, in pecunia.

Encycl. *Rerum novarum*. ----- Encycl. *Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931, p. 201). ----- Encycl. *Rerum novarum*. ----- ' Encycl. *Quadragesimo anno* (A. A. S. 1931, p. 204). ----- ∴ Wagner, Die sittlichen Grundsätze bezüglich der Stcuerpflicht.

2. *Auctoritas competens*, sive ecclesiastica sive civilis; quocirca conferantur can. 1504-1506 et Codex Civilis patriae.

3. *Ad succurendum etc.*; quae exposita videas n. 1053.

1052 II. Divisio. Tributa maxime distinguuntur in *directa* et *indirecta*. *Directa* sunt, quae in stabili possessione vel usu bonorum fundantur, et statutis temporibus exiguntur; ab auctoribus dicuntur directe seu immediate afficere *personas*. *Indirecta* sunt, quae, occurrente aliquo facto, solvenda sunt; dicuntur directe afficere *res*,¹ et vocantur *indirecta*, quia venditores ob tributa imposita pretium augent, ita ut indirecte in emptores recidant.

1053 III. Requisita ad iustitiam legis tributariae. Requiruntur: 1° *iusta causa*, nimirum necessitatis vel utilitatis communis (764); 2° proportio tributi ad causam vel ad causas, ita ut non imponatur maius onus quam causae exigant. Dixi *vel ad causas*, quia hodie non ita stricte determinatur, quatenus praecise ad tale obiectum inserviant; 3° *iusta distributio*, talis nimirum ut quisque solvere debeat pro viribus suis oeconomicis (S. Alf. III, 615).

Coroll. Tributa non ita facile pro iniustis habeantur, ut v. g. tributa imposita ad exercitus sustentandos (n. 1059), ad quaedam aedificia luxuriosa construenda, quippe quae aliquod bonum sociale secum ferant. Alia tamen ut v. g. impendenda in scholas pravas dammanda sunt, atque minus etiam placent impendenda in res inutiles vel periculosas, ut theatra etc.

1054 IV. Obligatio legis tributariae a diversis diverso modo exponitur. Alii omnes leges tributarias pro mere poenalibus habent; alii censent, leges tributarias, quae tributa directa imponant, esse mixtas; quae tributa indirecta praescribant, mere poenales esse. Deinde disputatur, utrum leges poenales mixtae ex iustitia commutativa, an ex alia virtute obligent. Iam vero primum lex naturalis dictat, tributa esse solvenda, ut necessitati communi succurratur (S. Alf. III, 616). Quam legem naturalem magis determinant leges positivae et iustae. Quoad hasce autem leges ita videtur dicendum:

1. *Lex solvendi tribuli* — postquam quota solvenda legaliter definita est — *mixta seu ad actum obligare videtur*. Atque primum quidem S. Scriptura huic sententiae videtur favere: « Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo »² Et: « Ideo necessitate subditi

*. Eiusmodi sunt v. g. tributa caputum, fundorum, aedium, capitalium. Tributum successionis ab aliis tributis directis, ab aliis indirectis accensetur. -----¹. Ut vectigalia et portoria. -----². Sententia aliquorum, qui obligationem *obedientiae* astruunt omnino reicienda videtur (n. 148). -----³ Matth. XXII, 21.

estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim et tributa praestatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal. »¹ quae sensu obvio actum solvendi, non solum poenas post solutionem neglectam subeundas imponunt. *Deinde* legislator censetur ferre leges modo, qui materiae legum apprime convenit. Atqui materiae legum tributariarum apprime convenit, *ipsum actum solvendi tributi* praecipi. Etenim leges tributariae magis determinant ipsam legem naturalem tributi solvendi; convenit autem, per leges, quae legem naturalem magis determinant, ipsum quoque actum praescribi; aequè ac illud fit per ipsam legem, quae magis determinetur.

Obi. i. Legislatores moderni non intendunt obligare seu vere praecipere; siquidem neque obligationem, neque potestatem obligandi, neque aliquam moralitatem agnoscunt vel curant.

Responsum vide n. 162.

Obi. 2. Aestimatio communis leges tributarias pro mere poenalibus habet.

Resp. Nego, legem iustam solvendi tributi, postquam quota legaliter definita est, ex aestimatione communi mere poenalem esse. Aestimatio summum involvit: 1° tributa imposita esse iusto maiora, ideoque non esse obligationem omnia solvendi; 2° legem *declarandi* res, tributo *indirecto* obnoxias, esse mere poenalem.

2. *Lex declarandi res tributo obnoxias, si forte exsistat:*²

a) *Mixta videtur, si sermo est de tributis directis.* Ratio est, quia legislator praesumitur eodem modo ferre legem, quae versatur circa medium, quo quota solvenda definiri possit, ac legem solvendi quotam definitam; quae praesumptio argumentis contrariis non eliditur. Attamen non pcccat, qui sequitur consuetudinem receptam pretium rerum declarandarum aliquatenus diminuendi; neque increpandus est, qui in tributo personali non omnia ad amussim declarat.

b) *Practice pro mere poenali haberi potest, si de tributis indirectis agitur.* Ratio est, quia — quod de lege declarandi res tributo directo obnoxias dici nequit — aestimatio satis communis hanc legem pro mere poenali habet. Accedit, quod fraudantibus poena exorbitans (i. c. spectata sola gravitate actus, gravior quam par est) imminet; iam vero pluribus minus conveniens videtur obligare èt sub culpa èt sub comminatione

¹. Rom. XIII, 5-7. ----- s. Scilicet hic illic leges aliae praecipunt, ut cives declarent res tributo obnoxias, aliae illud officialibus investigandum committunt, aliae civibus relinquunt facultatem alterutrum eligendi.

poenae exorbitantis (cfr. S. Alf. III, 616). Itaque non peccat, qui nihil declarando vel etiam res occultando, tributa *indirecta* defraudat.

Quatenus extranei legibus (etiam tributariis) teneantur, vide n. 133.

3. *Leges tributariae, quas mixtas esse diximus, satis probabiliter non obligant ex iustitia commutativa, sed ex iustitia legali aliave virtute, a iustitia commutativa distincta.* Ratio desumitur ex eo, quod obligatio iustitiae commutativae non probatur, ut ex argumentis contrariae sententiae discutiendis patebit. Itaque, lege non impleta, non datur obligatio restitutionis. Notes tamen, obligationem solvendi tributum persistere, donec tempus illud exigendi effluxerit.

Obi. i. Legislator tributa imponendo disponit de parte bonorum suorum civium, atque ius strictum in ea fisco attribuit; quod potest vi alti dominii.

Resp. Quod legislator per diam dispositionem ius strictum condit, non patet. Eodem iure admittitur, legislatorem imponendo tributum eo solo sensu disponere de parte bonorum, quod civibus imponit obligationem v. g. iustitiae legalis partem bonorum fisco cedendi.

Obi. 2. Iustitia legalis potest quidem amnes actus honestos respicere, sed ipsi illi actus c motivo honestatis ipsis proprio, non autem e motivo iustitiae legalis imponuntur.

Resp. Nihil impedit, quominus dicamus, pluribus actibus inesse honestatem iustitiae legalis, eosque c motivo dictae virtutis imponi. Ceterum ex eo, quod actus honestus non imponitur e motivo iustitiae legalis, non manifeste sequitur, eum imponi c motivo iustitiae *commutativae*.

Obi. 3. Ex pacto fundamentalis plurium regnorum populus ipse seu cives, qui omnes declarantur coram lege aequales, deputatos ceu mandatarios eligunt, qui quotannis decernant, quae expensae publicae sint faciendae, et quomodo pecuniae ad hoc sint comparandae. Censentur ergo cives mandantes se immediate obligare ad praestanda, quae mandatarii necessaria decreverint.

Resp., deputatos non esse mandatarios stricte dictos seu nequaquam nomine civium, sed proprio nomine agere. Deputati autem Gubernio concedunt ius comparandi pecunias necessarias, quin statuunt, eas e motivo iustitiae commutativae exigendas esse.

Obi. 4. Tributa solvenda sunt secundum aequalitatem rei (i. e. tributi statuti) ad rem (i. e. tributum solvendum). Atqui aequalitas rei ad rem respicitur a iustitia commutativa.

Resp. Tributa solvenda sunt secundum aequalitatem *proportionate statutam* rei ad rem, *cone.*; secundum aequalitatem *simpliciter sumptam*, *neg.* Atqui aequalitas proportionate statuta rei ad rem non respicitur a iustitia commutativa (n. 379).

1055 *Coroll. I.* Lex tributaria de cuius iustitia merito et serio *dubitatur*, per se non obligat, quia agitur de damno subditi; quo casu in dubio per se non est obligatio praeceptum servandi (n. 146; S. Alf. III, 617). Cum vero in dubio passim praesumendum sit pro iustitia legis, casus quoad legem determinatam non ita facile

occurreret. Maiori vero iure admittitur, in tanta tributorum multitudine quaedam minus iusta esse, praesertim quatenus ad res nocivas potius quam ad utiles (v. g. ad universitates et scholas nocivas sustentandas) adhiantur; hinc quilibet qui prudenter iudicet, se sufficienter ad Ionum commune contribuisse, potest cetera tributa defraudare; immo practice dici potest, solutionem tertiae partis effugere posse. Attamen improbandi sunt, qui vectigalibus defraudandis ex professo vacent, quia animam atque res suas suaeque familiae periculo exponunt.

Coroll. II. Qui custodes tributorum *corrumpunt*, cooperantur ad actum iniustum, ideoque tenentur restituere valorem tributorum defraudatorum; ad mulctam autem, quam deprehensi solvere debuissent, restituendam non tenentur (p. 657). Neque ad restitutionem tenentur vel peccant, qui verbis vel munusculis etc. student sibi conciliare custodes, ut ab iniusta vexatione abstineant, vel ut benigne (non tamen iniuste) agant, hasce praesertim leges humano modo — ut convenit — executioni mandando.

Coroll. III. Qui custodes *decipiunt*, puta serio declarando, nihil tributo obnoxium adesse, ad restitutionem tenentur, si lex declarationem praecipit, vel civis secundum dicta n. 1054 declarationem elegerit. Ratio est, quia fiscus medio iniusto a consequendo bono impeditur (n. 996). Si vero Gubernium rem officialibus investigandam committit, decipiens satis probabiliter non tenetur restituere, quia in casu Gubernium videtur non curare declarationem civis, qualiscumque sit, ideoque non urgere ius, quod per se cuilibet competit, ne medio iniusto a bono consequendo impediatur. Praeterea non facile aderit vera deceptio, quin etiam mendacium usu restrictionis praecaveri potest.

Coroll. IV. Denique observes, non esse *tributa*, quae Statui solvi debeant ob operas, quas in privatorum favorem praestat, puta in personis, litteris, mercibus transvehendis. Hic potius habetur contractus. Attamen plurima, quae ab administratoribus statuuntur, satis probabiliter pro dispositionibus *mere poenalibus* haberi possunt, v. g., ne litteris ordinariis inserantur pecuniae, vel litterae inserantur aliis rebus transvehendis; ne cum eadem tessera unus proficiscatur, alter redeat etc.

IL

De tributo successionis.

I. Notio. Tributum successionis est tributum, quod heredes ex hereditate obtenta fisco solvere debent. 1056

il. Iustitia legis. Lex tributi successionis communiter, spectata indole 1057 tributi, pro iusta habetur; nulla enim ratio assignari potest, cur Status nequeat aequae ac aliorum bonorum partem, ita etiam bonorum hereditate acquisite partem sibi vindicare. Dixi *spectata indole tributi*, quia plures censent, in pluribus regionibus partem, fisco cedendam, iusto maiorem esse; sed — responderim — parum refert, utrum bonis hereditate acquisitis, an aliis bonis imponantur, modo tributa simul sumpta non sint iusto maiora.

III. Obligatio legis. *Lex mixta seu ad actum obligare videtur, idque* 1058

etiamsi tributum successionis tributis indirectis accenseatur. Valent enim rationes n. 1054 allatae; neque aestimatio communis contraria opponi potest. Dicta enim aestimatio non tam legem pro mere poenali, quam partem fisco tribuendam pro iusto maiori habet.

Corail. I. Qui secundum dicta n. 1055 censet, se satis contribuere ad bonum commune, etiamsi partem non declaret, potest cum restrictione iurare, declarationem a se emissam esse sine reticentia vel minus completa designatione, subintelligendo scilicet: *quatenus omissa in conscientia declaranda erant.* Quod etiam applices iuramento promissorio declarandi, quae postea reperiet nondum vel non rite declarata esse.

Coroll. II. Qui iuravit, se omnia declarasse, *scienter* celans partem in conscientia declarandam, periurii reus est; sed non tenetur partem celatam postea declarare, quia vi iuramenti promissorii additi tenetur solum declarare ea, quae *postea* reocricet non vel non rite esse declarata.

III.

De servitio militari.

1059 I. Iustitia legis. Lex conscriptionis coactae iusta est. Etenim ab iis, ad quos maxime spectat hac de re iudicare, attenta praesertim conscriptione communiter admissa, ad tuendam rempublicam valde utilis seu potius necessaria censetur. Neque iniuria inest in eo, quod familiae, quae non habent iuvenes idoneos, non tenentur ad aliquam compensationem; quia onus servitii militaris non est familiare sed individuale: aequum tamen foret, dictas familias aliter contribuere. Adhaec a lege conscriptionis eximendi sunt, quos eximit ius ecclesiasticum.¹

1060 II. Obligatio legis. Lex servitii militaris secundum alios mere poenalis, secundum alios mixta est seu ad actum serviendi obligat. Porro:

1. Primum lex naturalis dictat, rempublicam etiam cum periculo vitae contra iniustos aggressores tempestive et debito modo tuendam esse.

2. *Lex servitii militaris mixta seu ad actum obligare videtur.* Etenim legislator — uti n. 1054 argumentati sumus — censetur ferre leges eo modo, qui materiae legis apprime convenit. Atqui materiae legis militaris, utpote morali, quin etiam determinativae ipsius legis naturalis, apprime convenit, ipsum actum serviendi praecipere; ut dictum est de legibus tributariis (n. cit). Neque aestimatio communis fert, legem militarem esse mere poenalem.

Cfr. Damen, De vrijdom (1er Geestelijken van den krijgdsdienst als Kerkelijke en Staatkundige Instelling.

3. *Lex servitii militaris non obligat ex iustitia commutativa, sed ex iustitia legali aliave virtute, a iustitia tamen commutativa distincta*; quod probatur eadem ratione, qua illud η. 1054 probatum est quoad leges tributarias.

Coroll. Peccant qui inscriptionem in ordine ad conscriptionem negligunt; item qui exemptionem mediis illegitimis obtinent; qui quidem peccant, etiam abstractione facta a peccato, quod ipsa media — ut mendacium, corruptio medicorum, mutilatio sui — continent; item qui praecepto mobilizationis non obtemperant, vel militiam deserunt. Idque valet, etiam si quis, praecepto edito, in alia regione commoretur; manet enim, ut communis fert aestimatio, subditus, donec in alia regione naturalizatus sit, ut dicitur. Attamen desertores non tenentur redire, si gravis ipsis immineat poena.

Quaer. 1, num iniuste agant respectu eorum, qui ipsorum loco sufficiantur, ideoque illis restituere teneantur: i° qui sese ad militiam ineptos reddant; 2° qui medicos vel magistratus *decipiant*, ut inepti declarentur; 30 qui militiam deserant

Resp. *Disputatur*; sed *negandum* videtur; siquidem qui ita agunt non sunt causa, sed solum occasio damni. Causa damni est ipsa lex, quae certum numerum vocari iubet, ita ut, uno deficiente, alius vocetur.

Obi. Sortientes tacite inter se ineunt contractum aleatorium, vi cuius tenentur omnia aleae relinquere, ideoque a decipiendis officialibus abstinere.

Resp. Contractus eiusmodi gratis asseritur, quin etiam ab *insciis* iniretur.

Quaer. 2, quid dicendum sit de eis, qui magistratus vel medicos *corrumpant*.

Resp. i. Corruptentes certo iniuste agunt erga *republicam*, cooperando scilicet ad actum iniustum magistratuum vel medicorum, qui respectu reipublicae ex iustitia fideliter munere fungi tenentur. Attamen damnum, quod respublica patitur, aestimari nequit, nec practice restitutio poenitenti imponenda videtur.

Resp. 2. Acriter disputatur, num etiam iniuste agant respectu *eorum, qui ipsorum* (i. e. corruptentium) *loco vocentur*. Porro satis probabiliter negatur, quia etiam in casu corruptentes non sunt causa, sed occasio damni, tertio obvenientis; nec patet, officiales contractu tacito teneri respectu tertii, scilicet ad damnum ab ipso avertendum.

IV.

De aliarum legum socialium observatione.

Sufficiat notasse haec: *Aliae leges sociales* — pariter ac leges iam 1061 expositae — *mixtae videntur*; *generatim tamen non obligant ex iustitia commutativa, sed ex iustitia legali aliave virtute, nisi sint magis determinativa iuris stricti*. Diximus :

I. *Aliae leges sociales mixtae videntur*. Ex una enim parte praesumptio videtur esse, actum lege contentum vere praecipi, si materia moralis

sit (η. 1054) ; ex altera parte dicta praesumptio non eliditur aestimatione communi, quae leges, de quibus dicimus, pro mere poenalibus habeat.

II. *Generatim tamen non obligant ex iustitia commutativa; sed ex iustitia legali* aliave virtute, a iustitia commutativa distincta. Obligatio enim iustitiae commutativae passim nullo e capite patet, ideoque saltem practice pro non existente haberi potest: hinc, lege non impleta, obligatio restitutionis deest (cfr. dicta p. 696).

III. *Nisi sint magis determinativae iuris stricti*, puta legem, quae pro adiunctis pretium aliquarum rerum vel salarium tribuendum determinet; quod satis patet. Quandoque tamen etiam extra casum assignatum ius strictum condunt, ut ex natura rei vel ex legis tenore erui poterit (cfr. n. 764 et 796).

Pars VIII.

De VIII praecepto Decalogi.

Octavum praeceptum edicit: « Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium ; »¹ prohibet igitur mendacium, quo fama proximi laeditur. Extenditur ab aliquibus ad omnem iniuriam, quae proximo verbis vel signis aequivalentibus infertur. Quidquid est, saltem ob connexionem materiae dicemus: i° de laesione veritatis seu de mendacio; 2° de laesione famae seu de detractioe ; 3° de laesione honoris seu de contumelia ; 4° de laesione secreti.

SECTIO I.

De laesione veritatis seu de mendacio. ’

J (S. Thom. 2. 2, q. no, ni ; S. Alf. cfr. Theol. Mor. 1. III, n. 157-171 ;
I Horn. Ap. tr. 5, n. 15 et 16).

Veracitati opponitur omnis actus manifestationis disconveniēns cum conceptu interno. Si actus ille continetur verbis, signis vel scriptis, dicitur *mendacium* ; si factis consistit, vocatur *simulatio*. Hinc quae de mendacio dicturi sumus, etiam simulationi applicentur.

1062 I. Notio. Mendacium definiri solet: *Locutio contra mentem*. Dicitur:

1. *Locutio*; qua voce intelligitur ordinatio conceptuum ad alterum, mediantibus sive verbis, quae praecipuum locum tenent inter signa, sive aliis signis (S. Thom. 2. 2, q. no, a. 1, ad 2).

2. *Contra mentem*, i. e. quae adversatur conceptui mentis.

¹ i. Exod. XX, 16. ----- ∴ Cfr. Waffee aert, Dissertation morale sur la malice du mensonge; Kof.xr.aEdt. apud N. K. Stemmen, 1025, p. 297; Gregorianum, 1920, p. il. 278; A. Kern, Die Lüge.

Coroll. I. Ad mendacium requiruntur: 1° voluntas dicendi falsum, i. e. — prout falsum hic sumitur — quod est contrarium conceptui seu quod pro falso habetur; 2° locutio conceptui contraria, c Ratio mendacii sumitur a formali falsitate, ex hoc scilicet quod aliquis habet voluntatem falsum enuntiandi; unde et mendacium nominatur ex eo, quod contra mentem dicitur (S. Thom. 2. 2, q. no, a. i). Non autem requiruntur: 1° conceptus re vera falsus — hinc mentitur, qui pro falso habet, quod dicit, licet id quod dicit, verum sit — 2° voluntas fallendi; < quod... aliquis intendat falsitatem in opinione alterius constituere, fallendo ipsum, non pertinet ad speciem mendacii, sed ad quamdam perfectionem ipsius > (S. Thom. 1. c.); neque 3° deceptio proximi; ut patet in reo, qui coram iudice, qui fuit testis de visu, crimen negat.

Coroll. II. Mendacium non est; 1° dicere falsum, quod dicens habet pro vero; 2° dicere *ex ioco*, quae aperte falsa sunt, quia adiuncta ordinariam verborum significationem auferunt; 3° locutiones ironicac vel hyperbolicae, quibus verba ad aliam significationem revera transferuntur; 4° locutiones aequivocae seu cum restrictione late mentali prolatae, ut statim magis exponetur; neque 5° mendacium est, si satis ostendo, me nolle veritatem manifestare, quia tunc verba ex isto adiuncto denuo alium sensum recipiunt.

II. Divisio. Mendacium distinguitur triplex, *iocosum*, *officiosum* et 1063 *perniciosum* seu damnosum, prout fit delectationis vel utilitatis — sive propriae sive alienae — causa, vel cum damno tertii (S. Thom. 2. 2, q. no, a. 2). Voce autem mendacii perniciosi etiam comprehendi potest mendacium, quod fit cum iniuria Dei (cfr. S. Thom. 1. c. a. 4).

III. Moralitas. 1. *Mendacium est peccatum, nec unquam licitum. Est* 1064 *peccatum*; quod patet tam ex S. Scriptural quam ex ratione. Etenim illicitus est actus, qui adversatur fini, qui actui a natura i. e. ab Auctore naturae praestitutus est. Atqui mendacium, i. e. locutio contra conceptum, adversatur fini, qui locutioni, i. e. ordinationi conceptuum ad alterum, praestitutus est (S. Thom. 2. 2, q. no, a. 3). *Deinde* « quia homo est animal sociale, naturaliter unus homo debet alteri id, sine quo societas humana servari non posset; non autem possent homines ad invicem convivere, nisi sibi invicem crederent, tanquam sibi invicem veritatem manifestantibus » (S. Thom. 2. 2, q. 109, a. 3, ad 1). *Nec unquam licitum*, quia prior, de qua diximus deordinatio auferri nequit (S. Thom. 2. 2, q. no, a. 3; Quodl. 8, a. 14; S. Alf. III, 171).

Obi. Actus cum duplici effectui, positus ponendis, licitus est. Atqui locutio contra mentem quandoque actus evadit cum duplici effectui, quorum unus, scilicet defensio secreti intenditur, alter permittitur.

Resp. Actus cum duplici effectui ut licitus sit, debet esse in se saltem indifferens, non deordinatus. Atqui locutio contra mentem in se deordinata seu peccaminosa est, ut sequitur ex dictis.

‘. Prov. VIII, 5; Coloss. III, 9.

Quid, si quis sine mendacio nequit celare veritatem, quae <lebet positive celari.

Resp. In casu obligatio celandi cessat, et praevalet obligatio non mentiendi; quia deordinatio intrinseca mendacii cessare nequit. At casus vix occurrit nisi ex dexteritate interrogantis et imbecillitate respondentis.

Si quis subjective credit, se debere positive celare secretum, nec ulla apparet possibilitas illud sine mendacio faciendi, ex conscientia perplexa permittitur minus malum.

2. *Mendacium qua tale seu, quatenus opponitur veritati, est tantum veniale peccatum.* Ratio est, quia abusus signi et inde secutura deceptio, ut *tales tantum*, i. e. quin damnum proximo vel iniuriam Deo inferant, non involvunt nisi levem ordinis socialis laesionem.

3. *Mendacium perniciosum grave est ex genere suo*, i. e. grave vel leve, prout grave vel leve damnum proximo infert. Si perniciosum est Deo, i. e. si Deo iniuriam infert, grave est.

Coroll. Ad mendacium pertinet, ut supra notavimus, *simulatio*, quae habetur, quando « aliquis per aliqua signa factorum vel rerum aliquid significet contrarium eius quod in eo est... unde simulatio proprie est mendacium quoddam in exteriorum signis factorum consistens: non refert autem utrum aliquis mentiatur verbo vel quocumque alio facto... unde cum omne mendacium sit peccatum, ut supra dictum est, consequens est etiam quod omnis simulatio est peccatum » (S. Thom. 2. 2, q. III, a. I; S. Alf. III, 171). Species autem simulationis est *hypocrisis*, < qua quis simulat personam alterius, sicut cum peccator simulet personam iusti > (S. Thom. 2. 2, III, a. 2).

1065 IV. *Occultatio veritatis* qua talis non est mendacium, quia non involvit voluntatem dicendi falsum, sed solum voluntatem reticendi verum. Occultatur autem veritas non solum tacendo, verum etiam loquendo cum aliqua restrictione mentali; de qua uberius dicendum.

1. *Notio restrictionis mentalis.* Habetur, quando loquens mente restringit verba ad sensum, quem aut nullatenus, aut sive ex se sive ex adiunctis praeter alium habent.

2. *Divisio restrictionis mentalis.* Distinguitur duplex, *late* et *pure mentalis*. *Pure mentalis* est, quando loquens mente restringit verba ad sensum, quem nullatenus habent, ita ut nullo modo i. e. neque ex ipsis vocibus, neque ex adiunctis vel circumstantiis percipi possit; ut si rogatus, num fuerit Parisiis, affirmet, subintelligendo: «animo» *Late mentalis* habetur, quando loquens verba, quae duplicem sensum habent,

1 Quoad secretum non datur obligatio illud *positive celandi*, sed solum obligatio illud *non manifestandi*; at fieri potest, ut secretum aliquo modo manifestetur, nisi celetur. Praeterea per accidens potest haberi obligatio positive celandi secretum, v. g. ratione caritatis.

mente restringit ad sensum minus obvium, permittens sensum magis obvium ab audiente accipi; ut si rogatus, num aliquid noverit, respondeat: «Non», subintelligendo: «scientia communicabili». Restrictio late mentalis etiam dicitur *aequivocatio* seu amphibologia, quae scilicet habetur, quando verba prolata habent duplicem sensum (S. Alf. III, 151, 152; Horn. Ap. tr. 5, n. 15).

3. *Moralitas restrictionis mentalis*, a) *Restrictio pure mentalis nunquam licita est*. Nam incidit in mendacium: scilicet verba in casu nullatenus exprimunt sensum, quem loquens intendit, dum sensus expressus iudicio loquentis adversari supponitur; habetur igitur locutio contra mentem (S. Alf. 152). *Accedunt* propositiones damnatae ab Innoc. XI, scilicet: 26: « Si quis vel solus vel eorum aliis, sive interrogatus sive propria sponte, sive recreationis causa, sive quocumque alio fine iuret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit, intelligendo intra se aliquid, quod non fecit, vel aliam viam ab ea in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, revera non mentitur nec est periurus » ;' 27: « Causa iusta utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens et studiosa » ; *

b) *Restrictio late mentalis, cum qua coincidit aequivocatio, per se illicita est*; adversatur enim sinceritati, atque de facto passim audientem in errorem ducit. *Attamen licita evadit*, si causa iusta adest, neque aliunde est obligatio veritatem aperiendi, puta ex praecepto Superioris. Patet tam ex exemplo Christi. quam ex eo quod in restrictione late mentali verba continent etiam sensum a loquente intentum, ita ut non habeatur locutio contra mentem seu intrinseca illa deordinatio, quae mendacio inhaeret (S. Alf. l. c.).

Coroll. 1. Iuvat praeter alias in diversis tractatibus occurrentes quasdam doctrinae expositae applicationes ex S. Alfonso referre:

1. « Indigens bonis absconditis ad sustentationem potest iudici respondere, se nihil habere. Pariter heres, qui occultavit bona, si non tenetur ex illis satisfacere creditoribus, potest iudici respondere, se nihil occultasse subintelligens: *ex quibus satisfacere teneatur* » (III, 158).

2. « Qui mutuum accepit, sed postea satisfecit, potest negare se accepisse mutuum subintelligens: *Ha ut debeatolvero* » (III, 159).

3. Adultera a viro interrogata, num crimen commiserit, potest negare subintelligens: *ita »/ debeat illud manifestare* (III, 162).

' Denz.-Bannw. n. 1176.
Matth. XXIV, 36.

' Denz.-Bannw. n. 1177.

loa. VII, 8;

4. Famulus iussu domini potest respondere, eum domi non esse, subintelligens: *ad alloquendum* (III, 165).

5. Obligatus ad secretum potest interroganti respondere, sv nihil scire subintelligens: v. g. *scientia communicabili* (III, 153).

6. Rogatus, ut pecuniam donet vel mutuam det, potest respondere, se illam non habere, subintelligens: *pecuniam, quam dare vel mutuare velit* (III, 163).

7. Invitatus, qui interrogatur, an sapiat cibus, qui insipidus est, potest respondere, cum bonum esse; eiusmodi enim responsa non debent necessario sensu absoluto accipi (III, 160).

SECTIO II

De laesione famae.

(S. Thom. 2. 2, q. 60, a. 3 ; q. 72-73 ; S. Alf. Theol. Mor. l. III, n. 962-1003; Horn. Ap. tr. 11, n. 1-2 et 7-22).

Fama (a fando) est communis vel multorum opinio seu aestimatio de alterius moribus. Dicitur autem bona vel mala, prout moraliter bona vel moraliter mala alicui adiudicantur. Sermo ad perfectionem famae pertinet. Fama laeditur externe per *detractionem*, interne per *indicia* temeraria. De singulis dicendum.

CAPUT I.

De detractiōe.

Agemus *primum* de notione, divisione et moralitate detractiōis, *deinde* de restitutione ob detractiōem, *tum* de causis excusantibus detractiōem, *denique* de audiente detractiōem.

Articulus I.

De notione, divisione et moralitate detractiōis.

- 1066 I. Notio. *Detractio* est iniusta famae alienae demigratio. Si fit coram infamato, accedit *contumelia* seu laesio honoris (S. Thom. 2. 2, q. 73, a. i ; S. Alf. III, 966).
- 1067 II. Divisio. *Detractio* distinguitur in *detractiōem simplicem* et *calumniam*, prout committitur verum revelando, vel falsum imponendo.
- 1068 111. Moralitas. 1. *Detractio* (tam simplex quam calumnia) *adversatur iustitiae, estque gravis ex genere suo. Adversatur iustitiae*, quia privat hominem bono iuste possesso. *Est gravis ex genere suo*, quod patet ex S. Scriptura;¹ item ex ratione; nam «auferre... alicui famam valde

1. Prov. XXXIV, 9; ad Rom. I, 30, 32; ad Cor. VI, 10; lac. III.

grave est, quia inter res temporales videtur fama esse pretiosior, per cuius defectum impeditur homo a multis bene agendis; propter quod dicitur Eccl. 41.: Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri magni et pretiosi; et ideo detractio per se loquendo est peccatum mortale » (S. Thom. 2. 2, q. 73, a. 2). Fieri tamen possunt venialia ob levitatem materiae. Denique dicta peccata adversari *iustitiae*, ex dictis satis eruitur (S. Alf. III, 966). Ceterum advertas:

a) Malitia calumniae gravior est quam malitia detractionis simplicis; ista enim ius in famam absolutum, haec ius limitatum laedit; nam unusquisque ius habet, ne unquam *falsum* ei imponatur; quoad *verum* revelandum vero habet tantum ius, ne sine causa respective gravi reveletur.

b) Gravitas materiae, si de laesione famae agitur, pendet: 1° ex gravitate rei revelatae; 2° ex iudicio, quod audientes, spectata eorum regione et conditione, ferunt; 3° ex maiori minorive auctoritate detrahentis; 4° ex conditione personae, cui detrahitur (S. Alf. III, 967).

Obi. *Malus* non habet ius retinendi famam bonitatis.

Resp. *Nego assertum*; siquidem ex una parte nemo profecto tenetur semetipsum fama privare; ex altera autem parte per se nemini privato competit, alium privare bono, quod hic sine iniuria alterius habet et possidet; nec publica auctoritas illud potest, nisi ordo publicus expostulet.

2. *Detractio simplex et calumnia, quatenus iustitiae adversantur, non differunt specie*; quia idem bonum seu ius laedunt. Sed calumniae accedit species *mendacii*. Adhaec detractioes in materiis diversis videntur esse eiusdem speciei, quia, quatenus sunt laesivae famae, non sunt moraliter diversae, sed differunt tantum secundum magis et minus (S. Alf. III, 978).

Obi. Fama constat partibus specie distinctis; alia enim est fama quam quis possidet de castitate, alia de iustitia, proindeque laesiones famae debent differre specie, prout partes diversae speciei violant.

Resp. Partes, quibus fama constat, in se diversae quidem speciei sunt, sed quatenus famam constituunt, differunt tantum secundum magis et minus.

Coroll. I. Ordinarie *veniale* est revelare: 1° defectus naturales animi vel corporis; 2° culpas veniales; 3° defectum gravem quidem, sed quod in hominibus eiusmodi conditionis satis commune est (S. Alf. III, 967),.

Coroll. II. Generatim, nisi res nota sit, *mortale* est dicere de superiore, quod mendax est; de religioso vel de sacerdote, quod fuerit ebrius, vel quod est puellarum amans; item uti verbis, quae ansam praebent grave quid suspicandi, ut si «nihil in particulari, sed tantum in genere dicas v. gr. te scire aliquid de illo, quod si dicas, magno illum rubore sit affecturum » (S. Alf. 1. c.).

Coroll. III. Qui narrat crimen occultum alicuius, qui iam in aliis diffamatus est, graviter peccat, si nova revelatio priorem infamiam notabiliter augeat, vel novam

gravem infamiam afferat, puta si de infami in una specie narratur crimen alterius speciei, cum priori non valde connexae (S. Alf. III, 976).

Coroll. IV. Qui referendo alicuius crimen occultum simul poenitentiam refert, gravis detractio reus est, nisi poenitentia tanta sit, ut infamiam omnino deleat.

Coroll. V. Plures leves detractioes possunt in gravem materiam coalescere, quia simul sumptae gravem famae laesionem possunt continere.

Coroll. VI. Quae dicta sunt de laesione famae, etiam infamationi *mortui* applices, quamvis minus grave sit mortuo quam vivo detrahere, coque minor sit detractio, quo diutius mortuus sit. Quid autem liceat historicis, vide n. 1070.

3. *Detractio alicuius personae gravius etiam peccatum continet, si infamia infamati redundat in communitatem, vel in familiam, ad quam pertinet; coque gravius est peccatum, quo maius et communius bonum laeditur.* Advertas tamen, infamationem membri passim eo magis in communitatem redundare, quo minor est numero, ideoque magis redundare in familiam, quae de se numero minor est (S. Alf. III, 978; Hom. Ap. tr. II, n. 16).

1069 *Quaer. 1.* quantum peccatum sit revelare defectum gravem *uni vel alteri, certo rem secreto servaturo.*

Resp. 1. Si fit ob iustam causam, v. g. instructionis, consilii gratia, nullum peccatum est. Idem dicendum videtur, si fit solatii tantum causa, non autem ex intentione proximum denigrandi. Ratio est, quia iniuria affectus videtur habere ius minuendi dolorem cum aliquo damno eius, qui dolorem intulit. Hinc excusari videntur famuli, uxores, filii detegentes iniurias sibi illatas a domino, a viro, a patre (S. Alf. III, 973).

Resp. 2. Si fit suae causa, disputatur, utrum grave an leve peccatum sit. Iam vero sententia satis probabilis non agnoscit nisi culpam levem, quia cum fama consistat in communi vel multorum aestimatione, non apparet, eam per malam opinionem unius alteriusve notabiliter laedi (S. Alf. III, 973; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 73, a. i. ad 2). Neque dicatur, per diffamationem apud *unum*, aequae ac per *unius* iudicium temerarium, famam graviter laedi. Respondetur enim, in iudicio temerario haberi delicti *falsi* vel *omnino incerti* criminationem, in nostra autem hypothese *veri* criminis revelationem supponi. Excipiunt tamen auctores casum, quo quis delictum revelaret personae (v. g. superiori, hero), cui illud prae aliis occultare rationabiliter vult delinquens (S. Alf. III, 973). Praeterea narratio criminis *falsi* semper mortale est, quia ius *firmitus* habeo, ne falsum crimen mihi imponatur, quam ne crimen verum alteri reveletur. Denique etiam revelatio criminis veri uni viro fido per accidens potest esse gravis, scilicet, si continet susurationem (n. 1079).

Quaer. 2. quale et quantum peccatum sit revelare defectum, qui per se gravem materiam constitueret, sed *tamquam auditum ab aliis.*

Resp. i. Si ita referas, ut alii vi ipsius narrationis credant, quod referatur, habetur peccatum grave contra iustitiam; puta « si asseras, te audivisse a persona fide digna, ... quia das sufficientem causam credendi malum » (S. Alf. III, 977).

Resp. 2. Si ita referas, ut alii sint credituri ex sola sua levitate vel malitia,

non peccas graviter contra iustitiam, quia non es causa sed tantum occasio gravis damni. At peccas contra caritatem, quia quisque tenetur impedire grave damnum proximi, quantum commode potest (S. Alf. I. c.). Immo si de crimine enormi sermo est, etiam graviter contra iustitiam peccatur. Ratio est, quia ex una parte etiam suspicio eiusmodi criminis graviter laedit famam, ex altera parte narratio saltem causa *suspicionis* dici debet (S. Alf. I. c.)

Quaer. 3, quatenus peccatum sit referre crimen personae *prorsus ignotae* vel, *non nominata persona*.

Resp. Illud per se nullam detractionem continet. Excipe ramen: 1° si periculum sit, ne persona postea cognosci vel in suspicionem venire possit; 2° si eiusmodi relatio redundet in familiam, communitatem etc. eius, cuius crimen refertur; quo casu graviter vel leviter peccatur, prout fama illius graviter vel leviter laeditur, hinc v. g. graviter peccaret, qui diceret, aliquem ex ista communitate religiosa tale crimen commisisse (S. Alf. III, 978). « Nihilo minus si ordo esset amplus, non aestimandum grave peccatum... nominare ordinem, qui non est strictae observantiae » (S. Alf. Horn Ap. tr. 11, n. 16; p. 9).

Quaer. 4, num liceat detrahere *defuncto*.

Resp. Neg., quia anima defuncti non secus ac homo vivens habet ius in famam. Attamen < mortuum infamare minus grave est quam vivum, > quia minus fama indiget (S. Alf. III, 978).

Quaer. 5, quatenus peccatum sit *crimen notorium ulterius divulgare*

Resp. Crimen notorium esse potest: 1° iure; 2° facto; 3° fama. Notorium *iure* dicitur, de quo per sententiam iudicis constat. Notorium *facto* est, quod coram tot communitatis personis commissum est, ut certo et brevi magis magisque divulgatur. Notorium *fama* est, quod tot personis communitatis narratum est, ut certo et brevi magis magisque narretur (S. Alf. III, 975; VII, 141). Adhaec aliquod crimen potest esse notorium vel *relative tantum*, puta respectu collegii, communitatis, familiae, viciniae, vel *absolute* respectu omnium, qui eandem regionem vel civitatem incolunt. Iam vero:

t. Crimen notorium *iure* quocumque loco et tempore *sine iniustitia* divulgari potest. Iudex enim reum iure in famam absolute privat, sicuti ipsum potest bonis fortunae privare; quin etiam iudicia publica exercentur eo fine, ut ex publicitate partialis poena habeatur per infamationem. Neque qui eiusmodi crimen divulgat, per se, i. e. nisi ex malo affectu agat, contra *caritatem* peccat. Reus enim etiam eam ob rationem damnatus est, ut alii a crimine deterreantur, *decedit* quod ad bonum commune expedit, unumquemque cognosci, qualis publice est (S. Alf. III, 974).

2. Crimen notorium sive *facto* sive *fama* licet revelare, prout sequitur:

a) Licitum est illud revelare eiusdem conventus vel collegii membris.

b) Quoad revelationem in alia communitate, ita dicendum:

«) Licet, *si notitia criminis, spectatis adiunctis, cito eo perventura est*. Quocirca advertas, hodieum communicationes inter conventus esse frequentiores, ita ut revelatio difficile peccatum grave futura sit. Secus dicendum de diversa provincia et de monasterio sui iuris.

ft) Si notitia criminis non vel non cito in aliam communitatem perventura est, illicitum et iniustum est illud ibidem revelare, si agitur de communitate restricta, i. c. de domo, conventu, collegio. Idem theoretice dicendum, si agitur de civitate,

oppido vel pago, quia infamatus in uno loco iuste adhuc possidet famam in loco, ad quem notitia criminis non est cito perventura; ergo facit illi iniuriam et peccat contra iustitiam, qui eum illic diffamat. Nec valet si dicas, illum nullibi amplius ius habere ad famam, ex quo crimen eius alicubi est publicum. Qua enim ratione hoc ius amisisset? Non *per crimen ipsum secundum se*; alias quicumque crimen quantumvis occulte commisisset, non haberet amplius ius ad famam, et nemo peccaret contra iustitiam illud vulgando; quod nullus admittit. Non *per crimen quia publicum in uno loco*; est enim et erit ignotum alibi nisi reveles, adeoque sic se habet illic, ubi ignotum est, ac si esset absolute occultum.¹ Dixi *theoretice*, quia *practice* ob frequentiore inter diversa loca communicationem, crimen in uno loco publicum cito in alio loco divulgabitur. Denique semper licitum est divulgare crimina, quae reddunt hominem perniciosum, quia ad bonum commune expedit, homines perniciosos ab omnibus cognosci: tales sunt v. g. homicidae, fures, scandalose luxuriosi etc. (S. Alf. l. c.).

Quaer. 0, num liceat iterum revelare crimen, quod oblivione factum est occultum.

Resp. Affirmative, si sermo est de crimine notorio *iure*, ut supra dictum est. Secus, si agitur de crimine nototrio *facto vel fama*. Hoc iterum manifestare certo *caritati* adversatur; atque etiam *iustitiae*, ut videtur, quia per oblivionem res reducta est ad stalum quo erat ante publicitatem (S. Alf. Horn. Ap. tr. ii. η. 13X

Articulus II.

De causis excusantibus detractionem.

1070 I. *Calumnia nunquam licita est*, ut patet tam ex dictis de mendacio, quam ex prop. 44 ab Innoc XI damnata: Probabile est, non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam iustitiam et honorem defendat.*

II. *Detractionem simplicem licitam reddere possunt:*

1. *Consensus delinquentis*, quippe qui sit dominus suae famae, ideoque per se isto bono se abdicare potest.

2. *Bonum publicum tuendum*. Hinc si noveris, hominem luxuriae deditum velle SS. Oidines recipere, teneris eum Superiori denuntiare (S. Alf. III, 968); item per se debes manifestare medicum improbum, qui aliis occasio peccandi est.

3. *Bonum spirituale ipsius delinquentis*; hinc iure excusant « eos qui crimen occultum filiorum parentibus vel famulorum heris vel religiosorum praelato ut patri in ordine ad correctionem significant, uti et uxorem loquentem cum marito de criminibus occultis filiorum vel famulorum » (S. Alf. l. c.).

4. *Bonum temporale vel spirituale, respectu ad diffamationem grave, sive ipsius revelantis sive tertii*: Hinc licet manifestare reum, si innocens accusetur; item informare heram de pravis moribus ancillae, quam

¹. Cfr. Billuart, De iure et iustitia, diss. 15, a. 1, § 5. ----- ». Denz-Bannw. η. II94.

conducere intendit; item (aliquando) crimen occultum alicui significare consilii vel auxilii capiendi causa, etc. (S. Alf. 1. c. et n. 969).

5. Quoad historicos noto :

a) Licet ipsis conscribere *publica sui temporis*, etsi litteris consignata ad posterorum notitiam transmittuntur, et ita famam auctorum in perpetuum laedunt.¹

b) Quoad ea, *quae fuerunt publica, sed prorsus oblitterata sunt*, Auctores communiter historicis plus concedunt ob historiae integritatem, et ad instructionem et terrorem aliorum. Praeterea cum tabularia, etiam secretiora, nostra aetate omnibus historiae studiosis facile pervia sint, dubitari potest, an did debeant occulta crimina, quae in vetustis documentis continentur. Idque eo magis potest urgeri, quod praestat, plura, quae ex se melius aeterna oblivione sepulta manerent, per probum historiographum secundum veritatem narrari, quam per impios ea falsis misceri atque ad pravos fines propalari.*

Notes tamen, in libro historico, qui ad vulgus destinetur, plura sileri posse, quae non in aliis.

Ar t i c u l u s III.

De restitutione ob detractationem.

1. Subiectum restitutionis. 1. Qui iniuste et cum culpa theologica 1071 gravi famam proximi laesit, tenetur sub gravi ad restitutionem « aequae ac ad restitutionem cuiuslibet rei subtractae » (S. Thom. 2. 2, q. 73, a. 2; S. Alf. III, 991).

2. Qui cum culpa levi vel inculpabiliter famam proximi laesit, tenetur causam damni a se positam atque moraliter perseverantem, i. e. detractationem revocare vel vi destituere, si commode potest.

3. Quae dicta sunt de detrahente, etiam applicentur i° ei, qui positive influxit in detractationem iniustam, puta interrogando, applaudendo etc. (n. 1075); 2° Superiori, casu quo ex iustitia tenetur providere famae restituendae, secundum dicenda n. 1075.

II. Obiectum restitutionis Obligatio est restituendi: i° *famam iniuste laesam*; 2° *damna realia* ex famae laesione secuta et saltem confuse praevisa. Porro « obligatio restitutionis famae, cum sit pure personalis, non transit ad heredes. Obligatio autem compensationis dicti damni, cum habeat respectum ad bona infamatoris, transit ad heredes » (S. Alf. in, 996).

III. Modus restituendi. 1. *Qui falsum narravit*, debet falso impositum 1073 aperte retractare — puta dicendo, se errasse vel, si id non sufficiat, se mentitum esse immo, si opus sit, retractationem probare atque iuramento vel etiam testibus firmare (S. Alf. III, 991).

¹. Sweeny, De virtute iustitiae, n. 473.

-, Lehmkühl, Theol. Mor.u I, 1426.

2. Qui *verum revelavit*, debet opinionem audientium prudenter corrigere, puta cum aequivocatione dicendo, se errasse etc. Si res ita non succedat, aequivalentem compensationem praebere satagat, puta infamatum in eadem vel in diversa materia laudando etc. (S. Thom. 2. 2, q. 62, a. 2, ad 2; S. Alf. III, 992).

3. Detractor in defectu immediate audientium, apud auditores *mediatos* tenetur restituere famam, prout sequitur:

a) Non tenetur, si rem narravit apud eos, quos putabat eam celaturos; quia damnum non praevium ei non imputatur.

b) Disputatur, num teneatur, si praevidere poterat, audientes secretum non esse servaturos. Videtur autem per se teneri, quia in posita hypothesis detractor evadit non mere causa occasionalis damni ab auditoribus immediatis inferendi, sed causa occasionalis, quae induit rationem *cooperationis* (culpabilis) *ad illud damnum*. Atqui qui culpabiliter ad damnum alicuius cooperatur, (formaliter) iniuste agit, ideoque ad restitutionem tenetur. Dixi *per se*, quia practice saepe excusabitur, sive quia audientes immediati damnum restituent, sive ob impotentiam moralem (S. Alf. III. 991).

1074 IV. Causae excusantes a restitutione famae enumerari solent:

1. *Impotentia* physica vel moralis. Quoad impotentiam autem moralem notes, detractorem non teneri ad restitutionem famae cum damno multo maiori. Damnum propriae famae non excusat, nisi fama detractoris bono publico necessaria sit (S. Alf. III, 1002). Attamen nemo tenetur pecunia compensare famam laesam (S. Alf. III, 1000). Si autem quaeras, num infamatus possit se compensare pecunia infamantis, ita dicendum videtur: Si infamans iniuste recusat restitutionem famae, infamatus probabilius potest se compensare, innixus principio: Si tu mihi iniuste negas, quod mihi debetur, mihi licet tibi aliquid subtrahere, quod tuum est; fere ac « non cogeris ius suum alteri reddere, si ille recuset tibi reddere tuum » (S. Alf. IV, 999). Si infamans excusatur a restituenda fama, negandum videtur, quia ex una parte ius in pecuniam dubium est, ex altera compensatio ob ius dubium non admittitur (n. 1033 ; cfr. S. Alf. III, 1001).

2. *Cessatio damni*; ut si quis iam aliunde, puta sententia iudicis vel oblivione ab infamia purgatus sit. *In dubio*, num crimen proximi oblivioni datum sit, ordinarie obligatio restituendi cessabit; tum quia erit periculum infamato magis nocendi, tum quia restitutio fieri nequit sine damno proprio, quod quis ob damnum iam dubium proximi reparandum pati non tenetur (S. Alf. III, 997, 998).

3- *Condonatio infamati*, sive expressa sive praesumpta. Attamen damnum famae non tam facile condonari praesumi potest, ac damnum in bonis fortunae. Condonatio prohibetur, si infamia redundat in alios, vel bono communi nocet, ut si agitur de sacerdote, religioso (S. Alf. III, 1003).

4. *Compensatio*, intellecta eo sensu, quod post illatam utrimque iniuriam possis satis probabiliter restitutionem differre, donec alter paratus sit satisfacere. Ex hisce tamen non concludas, infamantem pariter posse infamari (S. Alf. III. 999). Id tamen licet, ut minuas fidem infamantis, vel ut ipsum invitum inducas ad famam restituendam vel ulteriorem detractionem omittendam.

Nota. Excusatio a restitutione famae per se non secum fert excusationem a reparandis *damnis reatibus*, ex laesione famae secutis.

Articulus IV.

De audiente detractionem.

I. Qui *positive influit* in detractionem (puta interrogando, ridendo, 1075 applaudendo), peccat contra iustitiam. Attamen satis probabiliter leviter tantum peccat, qui sine animo divulgandi crimen proximi expiscatur (n. 1069; S. Alf. III, 979).

II. Qui solum *interne gaude!* de detractone, peccat contra caritatem respectu infamati; item respectu infamantis, quatenus omittit correptionem fraternam casu, quo ad eam tenetur (S. Alf. l. c.).

III. Qui non gaudet de detractone *qua tali*, sed de auditione rei novae, vel de cognitione curiosa alienorum criminum, vel de lepido modo narrandi, vel de re narrata *qua facetiosa*, saltem a mortali excusatur (S. Alf. l. c.).

IV. Qui *non impedit* detractionem, quam facile impedire potest, peccat contra *caritatem*. Verum practice saepe obligatio saltem gravis positive impediendi abest, « quia in hac materia detractonis difficillime constare potest correptionem proficere, et aliunde facillime offenduntur detrahentes coram aliis correpti, immo periculum est quod potius augeant vel confirment detractionem... Excusantur autem apud omnes etiam a veniali, qui, advertendo detractionem, vel discedunt, vel sermonem divertunt, vel faciem avertunt aut tristem ostendunt » (S. Alf. III, 981). Secus dicendum de *Superiore*, qui non impedit detractionem, scilicet:

i. Superior *infamantis* per se tenetur ex caritate, magis etiam quam alii, subditum corripere; quin etiam ex iustitia, si est parochus (quamvis non sit superior) vel Episcopus infamantis. Respectu vero infamantis *non subditi* non aliter tenetur ac alii.

2. Superior *infatuati* pariter per se tenetur, .magis etiam quam alii, ex caritate malum subditi impedire; non tamen ex iustitia, etiamsi sit ipsius parochus vel Episcopus, quia non tenetur ex ista virtute bono temporali subditi attendere (S. Alf. 1. c.).

Quid vero, si superior non impediverit detractionem?

Rcs[>. 1. Superior *infatuantis* tenetur ex caritate subditum adigere, ut famam restituat; imo ex iustitia, si est parochus vel Episcopus.

Resp. 2. Superior *infamati* pariter per se tenetur ex caritate providere restitutioni famae; non tamen ex iustitia, etiam si sit parochus vel Episcopus, quia non tenetur ex ista virtute bono temporali subditi providere.

Resp. 3. Si agitur de superiore *utriusque*, et infamatus auctoritatem superioris implorat, probabilius ex iustitia tenetur restitutionem famae curare, quia in casu videtur iudicem agere, qui ex iustitia ius dicat (S. Alf. III, 980).

CAPUT II.

De iudicio, opinione et dubio temerariis.

1076 I. Notiones. Iudicium seu certitudo, opinio et dubium involvunt respective assensum firmum, assensum infirmum, et suspensionem assensus circa veritatem alicuius propositionis. Suspicio reducitur ad dubium (n 215). Dicuntur hic *temeraria*, si fiunt sine fundamento sufficienti, et respiciunt malum proximi (S. Alf. III, 962).

1077 II. Moralitas. 1. *Iudicium, opinio et dubium, temerarie concepta, sunt peccata, atque quidem contra iustitiam.* Patet tam ex S. Scriptura — quae saltem docet, ea esse peccata — quam ex eo, quod ille miur'am infert proximo, qui eum sine ratione sufficiente pro malo habet.

2. Quoad *gravitatem* peccati, haec accipe:

a) *Iudicium temerarium est grave peccatum, si adsint conditiones exponendae; si quae ex eis desit, habetur leve tantum peccatum.* Conditiones sunt:

a) Iudicium *vere* adsit, seu assensus sit firmus vel quasi-firmus, a. v. requiritur, ut res pro *certa* vel *moraliter certa* habeatur (S. Thom. 2. 2, q. 60, a. 3 ; S. Alf. III, 962).

β) Iudicium sit de *materia gravi*, i. e. de materia, quae si revelaretur, gravem detractionem contineret (S. Alf. 1. c.).

γ) Iudicium innitatur rationibus, quae non sufficiunt ad *opinionem* concipiendam. Si ad opinionem sufficiunt, non habetur grave peccatum, etiamsi iudicium omnino firmum sit (S. Alf. III, 1. c.).

Iudicium sit de persona *determinata* et *cognita*. Itaque grave pecca-

*. Luc. VI, 37; Math. VI, 1. 2; Rom. XIV, 4; i Cor. XIII, 15.

tum abest, si temerarie iudicas, in aliquo loco ab aliquo (inderminato) aliquod crimen esse commissum; si idem iudicas de homine, qui tibi occurrit, sed ignotus tibi est (S. Alf. 1. c.).

Iam vero, hisce conditionibus impletis, habetur grave peccatum, quia habetur gravis iniuria; secus, si quae ex eis desit.

b) *Opinio, suspicio et dubium temeraria ordinarie levia tantum peccata sunt*, quia iniuria et consequenter peccatum leve tantum est (S. Alf. III, 963). Excipiunt plures, si quis ob levissimam rationem suspicaretur vel pro probabili haberet, personam gravem et honestam enormis sceleris ream esse: « ut esset, de pio religioso suspicari quod sit haereticus, vel quod cum matre incestarit; vel de viro communiter habito ut catholico, quod sit ludaeus vel atheus. Ratio, quia forte maior iniuria iis irrogatur talia suspicando, quam si certum iudicium haberetur illorum de delictis gravibus ordinariis » (S. Alf. III, 964; S. Alf. III, 964; S. Thom. 2. 2, q. 60, a. 3).

c) *DisPutatur*, utrum necne detractio et iudicium temerarium *specie differant*. Alii negant, quia per detractionem laeditur fama apud alios, per iudicium temerarium apud nosmetipsos; quae differentia mere materialis videtur. Alii affirmant, quia per detractionem apud alios *aufertur notitia*, quam habent de alicuius bonitate; per iudicium temerarium non aufero mihi notitiam de bonitate alicuius, sed *nego assensum intellectus*, habitae notitiae debitum; quae differentia patronis huius sententiae formalis videtur.

Coroll. f. Cum iudicium temerarium etc. adversentur iustitiae, ad quandam restitutionis speciem obligant; nimirum ut quis dictum iudicium etc. deponat, et melius de aliquo iudicet.

Coroll. II. Dubia circa probitatem proximi in meliorem partem interpretanda sunt, nisi quis malit a iudicando abstinere. Potest quidem < contingere quod ille qui in meliorem partem interpretatur, frequentius fallitur; sed melius est, quod aliquis frequenter fallatur, habens bonam opinionem de aliquo malo homine, quam quod rarius fallatur, habens malam opinionem de aliquo homine bono; quia ex hoc fit iniuria alieni, non autem ex primo > (S. Thom. 2. 2, q. 60, a. 4, ad 1).

Haec tamen non impediunt, quominus quis, si de damno cavendo sermo sit, ita *se gerat*, ac si alter nocivus esset: id enim prudentia suadet.

SCHOLION

De susurratione.

(S. Thom. 2. 2, q. 74; S. Alf. Theol. Mor. 1. V, n. 72).

I. Notio. *Susurratio* est oblocutio mala ad dissolvendam veram seu ordinatam amicitiam. Susurro et detractor famam auferre intendunt.

« Differunt, ita *Angelicus*, in fine, quia detractor intendit denigrare famam proximi; unde illa mala de proximo praecipue profert, ex quibus proximus infamari possit, vel saltem diminui eius fama: susurro autem intendit amicitiam

separare... et ideo susurro talia mala profert de proximo, quae possunt contra ipsum commovere animum audientis, secundum illud Eccli. 28: < Vir peccator conturbabit amicos, et in medio pacem habentium immittet inimicitiam > (S. Thom. 2. 2, q. 74, a. i; S. Alf. V, 72).

1079 TT. Moralitas. 1. *Susurratio adversatur caritati, estque grave peccatum, quin etiam gravius detractio et contumelia. Adversatur caritati, quia proximum bono privat. Est grave peccatum; quod patet tam ex S. Scriptura, quam ex eo quod proximum privat bono gravi. Est gravius detractio et contumelia, quia proximo aufert bonum, quod maius est fama et honore* (S. Thom. 2. 2, q. 74, a. 2; S. Alf. V, 72). Potest tamen esse veniale ob levitatem materiae, puta si amicitiam paululum tantum minuere nata est.

2. Susurrationi accedit peccatum *iniustitiae*, si fit medio iniusto, ut detractio, revelatione iniusta secreti; in casu autem obligat ad restitutionem proprie dictam, ut patet (S. Alf. V, l. c.).

Quid, si quis aliquem privat amicitia acquisita, utendo -medio in se non iniusto, puta manifestando defectus naturales publice notos?

Resf>. Plures censent, in casu peccari tantum contra caritatem, non autem contra iustitiam; neque ratione boni, i. e. amicitiae, quippe quae non debeatur ex iustitia; neque ratione medii; hoc enim in casu non est iniustum. Sed cum S. *Alfonso* et aliis dicendum videtur, etiam contra iustitiam peccari, quia, si sermo est de bono *iam acquisito*, nemo, ut videtur, potest sine iniustitia ullo modo ad privationem boni cooperari; ipsum tali bono privare ei soli competit, qui bonum illud continuo et gratuito concedit (S. Alf. V. l. c.).

SECTIO III.

De laesione honoris seu de contumelia.

(S. Thom. 2. 2, q. 72, 75, 105; S. Alf. Theol. Mor. l. III, n. 966; 984-990; Horn. Ap. tr. n, n. 3-6).

1080 *Honor* est testificatio de excellentia alicuius, eo praesente (S. Thom. 2. 2, q. 103, a. i; S. Alf. III, 966). Dicitur:

1. *Testificatio*; scilicet sive per verba, sive per actiones (puta genuflexionem etc.), sive per res honorificas (puta per erectionem statuae etc.).

2. *De excellentia*, i. e. de superioritate in aliqua perfectione, sive respectu honorantis, sive respectu aliorum (S. Thom. 2. 2, q. 103, a. 2). Porro « in quolibet invenitur aliquid, ex quo potest aliquis eum superiorem reputare, secundum illud ad Philip. 2: In humilitate superiores invi-

‘ Eccli. VI, 15; XXVIII, 15; Rom. I, 29, 30.

ccm arbitantes; et secundum hoc etiam omnes sc invicem debent honore praevenire » (S. Thom. 1. c. ad 3).

3. *Eo praesente*; quae magis patebunt ex notione oppositi seu contumeliae, de qua nunc dicendum.

I. Notio. Contumelia est indebita alicuius inhonoratio seu indebita 1081 testificatio de alicuius vilitate, eo praesente. Dicitur:

1. *Indebita*; i. e. quae fit sine iusta causa.

2. *Testificatio*; quae fieri potest tam per verba, quam per facta, quatenus sunt signa seu habent vim verborum significantium (S. Thom. 2. 2, q. 72, a. 1), ut si alicui impingas alapam ita significans, eum esse vilem.

3. *De vilitate alicuius*, seu de eo quod aliquis honore indignus, contemptu dignus est.

4. *Eo praesente*. « Contumeliosus, inquit § Thomas, in faciem contra hominem loquitur; unde si aliquis de alio male loquatur coram multis, eo absente, detractio est; si autem, eo solo praesente, contumelia est (2. 2, q. 73, a i, ad 2); si, aliis una cum eo praesentibus, detractio *et* contumelia est. Sufficit autem, ut quis sit praesens per repraesentantem; item ut scribat alicui iniuriosa.

Contumelia differt ab illa deordinatione, quae dicitur *contumelia negativa*, quaeque in eo consistit quod quis mere omittit praestare honorem debitum; haec adversatur *observantiae*. At omissio honoris debiti per accidens saepius veram contumeliam continet, scilicet si, spectatis adiunctis, significationem contemptus involvit, ut si quis pluribus aequalibus superioribus occurrens, uni tantum honorem defert.II.

II. Moralitas. 1. *Contumelia est peccatum grave ex genere suo, atque* 1082 *quidem contra iustitiam*. Dicitur *grave ex genere suo*; quod patet tam ex S. Scriptura,¹ quam ex eo quod continet peccatum iniustitiae, quae genere suo gravis est (n. 978). *Adversatur iustitiae*; quisque enim ius habet, ne alius ei illegitime significet, ipsum esse indignum honore, dignum vero contemptu (S. Alf. III, 966).

Gravitas materiae pendet: i^o ex materia in se spectata, attentis tam significatione nativa verborum, quam affectu ex quo procedunt, quippe qui significationem haud parum temperare possit. « Significatio, inquit Aquinas, ex interiori affectu procedit: et ideo in peccatis verborum maxime considerandum videtur, ex quo affectu aliquis verba proferat» (S. Thom. 2. 2, q. 72, a. 2). Gravitas materiae pendet 20 ex conditione

¹. Matth. V, 22; ad Rom. I, 20.

personae laedentis et laesae; 30 ex communi hominum in ista regione de laesione iudicio. Hinc v. g. homines infimae conditionis, qui se invicem contumeliis afficiunt, ordinarie non peccant graviter (S. Alf. Prax. Conf. n. 37).

A *Diversi modi, quibus contumelia infertur, qua tales eiusdem speciei esse videntur*, quia, quatenus sunt laesivi honoris, non sunt moraliter diversi, sed differunt tantum secundum magis et minus.

3. *Mera omissio honoris debiti seu contumelia negativa* — quod ob affinitatem materiae addiderim — *adversatur observantiae*, ut iam notavimus, *atque per se et ut plurimum venialis est; per accidens tamen*, ut pariter notatum est, *saepius aequivalet verae contumeliae*.

Coroll. I. Cum peccatum convitii vel contumeliae ex animo dicentis pendeat, potest contingere quod sit peccatum veniale, si sit leve convitium, non multum hominem dehonoreans, et proferatur ex aliqua animi levitate, vel ex levi ira, absque firmo proposito aliquem dehonoreandi; puta cum aliquis intendit aliquem per huiusmodi verbum leviter contristare » (S. Thom. 2. 2, q. 72, a. 2, ad 3).

Coroll. II. † Sicut licitum est aliquem verberare, vel in rebus damnificare causa disciplinae, ita etiam causa disciplinae potest aliquis alteri, quem debet corrigere, verbum aliquod convitiosum dicere: et hoc modo Dominus discipulos vocavit *stillos*; et Apost. Galatas *insensatos*: tamen, sicut dicit August, in lib. 2 de Serm. Dom. in monte (cap. 19.). « raro, et ex magna necessitate obiurgationes sunt adhibendae » (S. Thom. 1. c. ad 2).

Coroll. III. < Ad eutrapeliam pertinet dicere aliquod leve convitium, non ad dehonoreationem, vel ad contristationem eius, in quem dicitur, sed magis causa delectationis et ioci; et hoc potest esse sine peccato, si debitae circumstantiae observentur > (S. Thom. 1. c. ad 1).

1083 III. Restitutio ob contumeliam. Contumelia semper laedit honorem eius, cui infertur. Praeterea, si coram aliis infertur vel postea aliis innotescit, etiam alia damna annexa habere potest, scilicet et diminutionem bonae existimationis, et omissionem honoris debiti a parte aliorum. Iam vero :

1. Contumeliosus pro *honore laeso* satisfactionem praestare tenetur; *damna* autem contumeliae forte annexa, et saltem in confuso praevisa, tenetur reparare vel avertere.

2. Quoad *modum* satisfaciendi et restituendi, requiritur talis, qui contumeliae, spectatis adiunctis personae laesae et laedentis, gravitate iniuriae, loci consuetudine etc. sufficiat ad honorem reparandum (S. Alf. III. 986). Hinc :

a) Si dehonoreans fuerit superior, sufficiet, si honorabiliter dehonoreatum salutet, domi invitet, benevolentiam ostendat, etc. Secus, si fuerit aequalis vel inferior;

tunc maior satisfactio requiritur, nempe ut praeveniat in salutando, cedat locum, veniam petat: qui modus quidem aptior est ad contumeliam compensandam. Ceterum talis petitio veniae non est necessaria, nisi quando aliter satisfieri nequeat; hinc non tenetur praelatus veniam petere a subdito, herus a famulo, vir ab uxore (S. Alf. 1. c.).

b) Si honor *publice* sit ablatas per contumeliam, publice etiam restitui debet coram illis, qui dehonorationi praesentes fuerunt; vel saltem per modum quo satisfactio de facili ad ipsorum notitiam pervenire possit (S. Alf. IIT, 984). Si vero dehonorus censeatur magis recusare, quam cupere illam publicam satisfactionem, ne memoria iniuriae acceptae apud alios redeat, aut ne ipse rubore magis afficiatur, alia via satisfaciendi quaeratur, puta dehonorus extraordinariis actionibus honorando (S. Alf. III, 988).

3. Quae *excusant* a restitutione famae, eadem ab honoris restitutione eximunt (n. 1074). Praeterea multoties expedire continget, ut confessarius omittat monere poenitentem in bona fide existentem, qui alium inhonoravit, de satisfactione praestanda, puta: 1° si praevideat monitionem non profuturam: nam experientia constat, quod poenitentes facile tales satisfactiones promittunt, sed difficulter in facto eas adimplent, ob ruborem quem postea in hoc sentiunt vel apprehendunt; 2° si periculum sit ne in actu satisfactionis odia inter offensum et offensorem renouentur (S. Alf. III, 988).

SCHOLION

De derisione.

(S. Thom. 2. 2, q. 75).

I. **Notio.** *Derisio* est, quando quis iocando alteri aliquid vitiosum obicit, eo fine, ut erubescat seu ut confundatur; *iocando*, i. e. defectum alicuius in risum vertendo. 1084

Derisio differt a *contumelia*, *detractione* et *susurratione*, quia derisio alicuius erubescantiam, contumelia honoris, detractio famae laesionem, susurratio amicitiae solutionem intendit.

« Peccata verborum, inquit § *Thomas*, praecipue pensanda sunt secundum intentionem proferentis; et ideo secundum diversa, quae quis intendit contra alium loquens, huiusmodi peccata distinguuntur: sicut autem aliquis convitiando intendit convitiati honorem deprimere, et detrahendo diminuire famam, et susurrando tollere amicitiam; ita etiam irridendo aliquis intendit, quod ille qui irridetur, erubescat; et quia hic finis est distinctus ab aliis, ideo etiam peccatum derisionis distinguitur a praemissis peccatis » (2. 2, q. 75, a. i).

II. **Modi deridendi.** Derisio fieri potest: 1° ore, verbis scilicet et 1085 cachinnis; et dicitur *irrisio*; 2° rugato naso, exserendo linguam etc; et dicitur *subsannatio*; 3° factis, puta genuflectendo, etc. et dicitur *illusio*. Dicti autem modi, ut patet, specie non differunt.

1086 III. Moralitas. i. *Derisio est grave peccatum, quando alicuius defectus secundum se gravis in risum vertitur*; nam verus seu gravis contemptus habetur in eo, quod aliquis ita parvipenditur, tamque vilis habetur, ut graves eius defectus in ludibria vertantur, ac si essent defectus pueri vel stulti (S. Thom. 2. 2, q. 75, a. 2). Si vero defectus secundum se levis in risum vertitur, non habetur verus seu gravis contemptus, ideoque leve tantum peccatum.

2. *Derisio « tanto gravius peccatum est, quanto maior reverentia debetur personae, quae illuditur »* (S. Thom. 1. c.).

< Unde gravissimum est irridere *Deum* et ea quae Dei sunt, secundum illud Isa. 37.: Cui exprobrasti? et quem blasphemasti? et super quom exaltasti vocem tuam? et postea subditur: Ad sanctum Israël; deinde secundum locum tenet irrisio *parentum*, unde dicitur Prov. 30.: Oculum qui subsannat patrem et despicit partum matris suae, effodiant eum corvi de torrentibus et comedant eum filii aquilae; deinde *iustorum* derisio gravis est; quia honor est virtutis praemium, et contra hoc dicitur Iob. 12.: Deridetur iusti simplicitas; quae quidem derisio valde nociva est; quia per hoc homines a bene agendo impediuntur » (S. Thom. 1. c.).

3. *Derisio culpa caret*: i° si fit, ut derisus a peccato resipiscat; 2° si amici sine offensionis periculo, recreationis causa quaedam levia sibi invicem iocando obiciunt.

SECTIO IV.

De laesione secreti.

1087 I. Notio. Secretum est res occulta, quae manifestari nequit.

1088 II. Divisio. Secretum distinguitur in *oiaturale*, *promissum* et *com-*
I
\\ *missum*. *Naturale* est, quod ex natura rei servari debet, quia scilicet
I
; sine damno vel moerore proximi revelari nequit; ut si noveris, ubi aliquis
I pecuniam suam recondiderit, illudque furi reveles. *Promissum* dicitur,
» . quod quis post acceptam eius notitiam gratuito promisit servare; potest
' esse simul naturale. *Commissum* est, quod communicatum est alicui, qui
I illud ignorabat, et expresse vel tacite promisit, se illud esse servaturum.
Ad secretum commissum vi pacti taciti tenentur v. g. medici, advocati,
theologi, superiores religiosi, alique, ad quos ob munus quo funguntur,
consilii exquirendi causa recurritur (S. Alf. III, 970). Dixi *vi pacti*
taciti; nam suscipiendo officium suscipiunt obligationem, sine qua sus-
cepta subditi et clientes non satis secure ipsos adirent, consilii petendi
I vel auxilii implorandi gratia.

1089 III. Obligatio servandi secreti. 1. *Secretum naturale obligat ex cari-*
tate, si revelatio mere maerorem; ex iustitia, si damnum proximo creat.
Hinc dicta obligatio gravis est genere suo.

Excusat ab obligatione causa proportionata, ut dictum est de manifestatione criminis vel defectus occulti (n. 1070). Patet tamen, secretum revelari non posse, si ex revelatione immineret damnum commune (S. Alf. III, 970).

2. *Secretum promissum obligat ex fidelitate vel ex iustitia, prout dictum est de promissione generatim* (n. 864).

Obligatio secreti promissi cessat vel non subsistit: 1° consensu etiam praesumpto promissarii ; 2° si aliunde erat vel oritur obligatio secretum revelandi, ut si legitime a iudice vel a superiore interrogaris (S. Alf. III, 970; IV, 268); 3° si servari nequit sine incommodo tali, ut promittens censi nequeat, se cum tanto onere obligare voluisse. Dicta autem valent, etiamsi promissio iuramento firmata sit.

Quandoque promissio accedit secreto *naturali*; quo casu adiecta censetur ut mere confirmatoria obligationis iam existentis, ita ut cum posteriori stet vel cadat. Non repugnat tamen, intendi atque assumi obligationem ab existente obligatione independentem. Idem applies iuramento, si forte secreto naturali addatur.

Queer., quatenus obligetur, qui expresse promiserit, se secretum valde magni momenti servaturum esse etiam cum dispendio vitae. Dixi *valde magni momenti*, quia secus promissio certo prodiga ideoque invalida foret.

Resp. Alii dicunt, eum non obligari, quia ex praecepto caritatis quisque tenetur propriam vitam praeferre bono alieno, utut valde gravi. Alii obligationem astruunt, quia omnis promissio obiecti honesti obligat. Atqui promissio, de qua dicimus, respicit obiectum honestum ; siquidem licet < ob honestum finem conservationem propriae vitae omittere ob alterius vitam servandam... quia hoc non est directe sibi mortem inferre, sed vitam non tueri, quod licitum est ob iustam causam: ideo valde probabiliter doctorcs... dicunt in casu proposito te satis obligari ad servandum secretum etiam cum discrimine vitae, si id promiseris» (S. Alf. III, 971), Attamen advertas, verba *etiam cum periculo vitae* ex mente promittentis saepius minus stricte sumenda esse.

3. *Secretum commissum obligat ex iustitia, ideoque obligatione genere suo gravi* (n. 978). Porro dicta obligatio strictior est ratione contractus onerosi intercedentis. Accedit quoad promissionem, a consiliario saltem tacite emissam, quod boni communis maxime interest, secretum ipsi commissum strictissime obligare, nimirum ut homines sine revelationis metu consilia petere possint. Attamen satis probabiliter non est grave peccatum, secretum commissum revelare uni alterive, qui illud certo servaturus, nec etiam uni alterive revelaturus est. Illud autem satis probabile est, quia in casu secretum quoad substantiam salvum remanet. Excipe tamen, si secretum reveletur ei, cui committens illud prae ceteris occultari velit; quo casu grave peccatum foret (S. Alf. III, 971). Dixi *satis*

probabiliter, quia agitur de contractu, et dubium est, num benignior ista interpretatio valeat; quoad secretum *naturale* res certa est.

Obligatio secreti commissi cessat: i° consensu, etiam rationabiliter praesumpto committentis secretum; 2° si ex secreto servato grave damnum imminet sive bono communi, sive ipsi committenti secretum, sive—modo secretum sine vi vel fraude acceperit — secretum acceptanti. *Duo priora* satis patent; *posterius* eruitur ex eo, quod « non praesumitur quis ad tale onus se obligasse, nisi ex circumstantiis id certe appareat » (S. Alf. III, 971). *Non cessat* obligatio secreti commissi ex interrogatione iudicis vel superioris; et «potes respondere te nihil scire, scilicet ad revelandum » (S. Alf. III, 970). Excipe, si obligatio secreti iam ex alio capite cessaverit (S. Thom. 2. 2, q. 70, a. 1, ad 2; S. Alf. III, 970, 971; IV, 49, 248, 268).

Quid, si ex secreto commissio servato grave damnum imminet *tertio* ?

Resp. i. Si damnum a committente secretum nec creatur nec culpabiliter permittitur, non licet secretum revelare; puta; advocatus novit, innocentem damnatum, reum vero liberatum iri. Si reus ob specialia adiuncta damnum innocentis permittere potest, etiam advocatus tenetur secretum sibi commissum servare.

Resp. 2. Extra casum praedictum, distinguo inter eos, qui vi officii non tenentur et eos, qui vi officii tenentur servare secretum. Iam vero:

1. *Qui non tenetur vi officii servare secretum*, certo potest illud revelare: i° si damnum tertio creatur ab ipso committente secretum; ut si syphilisticus, qui se sanum fingit, intendit nubere sponsae, morbi sponsi ignarae; 2° si damnum tertio non quidem creatur a committente secretum, sed tamen culpabiliter ab ipso permittitur; ut si reus, de quo supra, culpabiliter damnum innocentis permetteret. Ratio utriusque est, quia caritas postulat, ut secretum pandatur ad avertendum damnum proximi, nisi bonum commune obstet. Atqui bonum commune non exigit, ut qui non teneatur vi officii silere, ad silendum obligetur, si gravis causa loquendi, i. e. secreti revelandi subsistat (S. Alf. III, 971)¹.

2. Idem cum S. Alfonso et aliis contra plures admittendum videtur, si agitur de *cis*, *qui vi officii tenentur servare secretum*; ut si medicus novit, sponsum laborare morbo contagioso, neque tamen velle a matrimonio abstinere. Nam ex una parte valet ratio modo allata; ex altera parte neque in casu bonum commune expostulat, ut eiusmodi secreta etiam cum gravi damno tertii servantur. Magis enim boni communis interest, provideri innocenti quam nocenti, i. e. ei, qui velit innocenti damnum iniustum inferre, vel nolit ipse manifestatione secreti damnum innocenti inferendum avertere (S. Alf. III, 971). Excusaretur tamen medicus etc., si ex revelatione sibi grave damnum v. g. odium civium, poena affligenda etc. immineret.

Obi. i Bonum commune expostulat, ut quisque sine metu revelationis possit secretum committere eis, qui ex officio consilia praebent.

Resp. Ob rationem modo allatam *nego assertum* quoad cos, de quibus hic sermo est Neque ideo alii, quibus haec applicari nequeunt, rationabiliter cum metu consilia expetent.

Obi. 2. Qui novit impedimentum matrimonii sub secreto commissio, non tenetur illud revelare, quamvis agatur de damno avertendo.

Resp. *Nego assertum generaliter sumptum* ; nimirum tenetur quis impedimentum, utut sub secreto commissio notum, revelare, si ponatur et noscatur, uni c nupturientibus impedimentum notum, alteri illud ignotum esse, ideoque fore ut formalis iniustia ab uno nupturiente committatur. Atque huius speciei casus praesertim a nobis intenditur.

Nota. i. Ad secretum commissum etiam pertinet secretum *quasi-sacramentale* ut dicitur, quod nimirum oritur ex manifestatione conscientiae superiori vel directori spirituali, consilii petendi vel directionis spiritualis obtinendae gratia ; quod quidum secretum antequam revelari vel etiam mere adhiberi potest ad damnum aliquod etiam commune avertendum, generatim prius moneatur consilium petens de sua obligatione damnum illud praecavendi per spontaneam secreti manifestationem vel adhibitionem ; quo renuente, bene perpendatur, annon in casu gravitas damni de quo agitur, postponenda sit gravitati illius damni communis, quod oritur ex eo quod vel apparenter hac in re fides frangatur.¹

Nola. 2. In aliquibus regnis a medicis iuramentum promissorium de secreto servando emittendum est ; quod iuramentum, uti patet, eatenus non valet, quatenus ponas, illud in aliquo iuri naturae adversari.

IV. Exploratio secreti, i. Per se illicitum atque iniustum est alterius **1090** secretum, ipso invito, exquirere, puta dolose interrogando, litteras legendo, speculando quae quis data opera occulte peragit, vel secretum vi quadam extorquendo. Ratio est, quia ita agens alium privat re sua ; siquidem secretum seu arcanum homini maxime proprium est. Est autem peccatum grave vel leve, prout de re gravi vel levi agitur. Excipe quoad rem gravem, si quis alicuius secretum expiscatur cum animo illud sibi retinendi ; quod satis probabiliter leve tantum est (n. 1069).

2. Licet secretum exquirere, si adest licentia saltem praesumpta domini, vel causa proportionata, cuiusmodi est avertendum damnum, sive commune, sive grave proprium vel suorum. Ratio est, quia non habetur iniuria, si alter consentit vel tenetur consentire in ipsam explorationem secreti.

Coroll. I. Licitum est litteras alienas (i. c. sive a subditis scriptas sive ad subditos missas) legere: i° ut dictum est, ex consensu etiam praesumpto sive sribentis sive accipientis ; 2° si ex secreto litterarum damnum commune vel proprium vel tertii timetur. 3° si Religionis regula illud (scilicet ob bonum commune) praescribit vel permittit. Praeterea parentes, tutores, superiores institutorum generatim possunt subditorum litteras legere, nimirum ne quid mali eis obveniat. Maritus tamen per se inspicere nequit litteras ad uxorem datas, quippe quae non sit plane subdita sed socia. Saepe aderit consensus saltem praesumptus. Ceterum quid possit superior religiosus, c regula et consuetudine eruatur (S. Alf. III, 969; V, 70),

¹. Aertnys-Damen, Theol. Mor. ", I, n. 1004.

Coroll. II. Illicitum videtur fragmenta litterarum minutim dilaceratarum et proiectarum iungere et legere, quia dominus dilacerando litteras satis significat, se nolle ut legantur. Secus dicendum, si dominus eas in partes maiores dilaceravit, et voluntarie in locum omnibus pervium proiecit (S. Alf. 1. c.).

1091 V. Usus secreti, i. Usus secreti, *ut talis communicati*, qui sine revelatione secreti locum habet — puta si quis notitia secreti utitur ad alios in via perfectionis dirigendos — licitus est, si fit sine damno eius, cuius erat secretum; nam quod tibi non nocet, id mihi, positis ponendis, licitum est. Si fit cum damno, illicitus est, nisi accedat consensus saltem praesumptus communicantis secretum, vel causa proportionata damni admitendi: secretum quippe censetur communicatum cum onere non nocendi communicanti secretum.

2. Usus secreti *non communicati*, sed *iusta industria explorati* — puta inventum publice expositum, atque a perito studiose inspectum — licitus est; siquidem explorans industria sua secretum *suum fecit*, ideoque eo uti potest; excipe, si alteri monopolium eo utendi iam a Statu concessum erat.

3. Usus (sive revelatio, sive usus sine revelatione) secreti *iniuste extorti*, cum damno eius, cuius erat secretum, tunc solum licitus est ad damnum proprium vel aliorum avertendum, si res ad eum statum deducta est, quo liceret secretum *exquirere*; secus illicitus est, quia foret iniustitiae continuatio (S. Alf. III, 969).

DISSERTATIO II.

De praeceptis Ecclesiae.

1092 Praecipua Ecclesiae praecepta, omnibus communia, sunt: 1^o sanctificationis dierum Dominicorum et festorum; 2^o abstinentiae et ieiunii; 3^o confessionis annuae; 4^o communionis paschalis; 5^o censurae et prohibitionis librorum. De sanctificatione aliquorum dierum diximus in parte III de III praecepto Decalogi (n. 701 sq.). Restat, ut de quatuor ultimis praeceptis agamus, addito scholion de vetita crematione corporum.

Pars I.

De abstinentia et ieiunio.

(S. Thom. 2. 2, q. 146-147; S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 1004-1050; Horn. Apost. tr. 12, n. 2-34).

Ex historia constat, legem abstinentiae et ieiunii esse mere ecclesiasticam; item, dictam legem consuetudine potius quam lege proprie dicta

introducendam esse; ex quo consequitur, eam consuetudine praesertim esse explicandam. Quibus notatis, accipe legem abstinentiae et ieiunii, qualis nunc etiam lege scripta statuta est.

I. *Lex solius abstinentiae* servanda est singulis sextis feriis (can. 1252, 1093

II. *Lex abstinentiae simul et ieiunii* servanda est feria quarta Cinerum, feriis sextis et sabbatis Quadragesimae et feriis Quatuor Temporum, pervigiliis Pentecostes, Deiparae in caelum assumptae, Omnium Sanctorum et Navitatis Domini (can. 1252, § 2). ’

III. *Lex solius ieiunii* servanda est reliquis omnibus Quadragesimae diebus (can. 1252, § 3).

IV. Diebus dominicis vel festis de praecepto lex abstinentiae, vel abstinentiae et ieiunii, vel ieiunii tantum cessat, excepto festo tempore Quadragesimae, nec pervigilia anticipantur, item cessat Sabbato Sancto post meridiem (can. 1252, § 4). Porro:

1. Spectato can. 6, 6° abrogatae sunt : i° Lex abstinentiae in Sabbatis[‡] extra Quadragesimam et Quatuor Tempora; 2° lex ieiunii et abstinentiae in Feriis IV et VI adventus, extra Quatuor Tempora. ’

2. Persistunt lex ieiunii, si festum S. Josephi (19 Mart.) incidat in feriam II, III, IV vel λζ Quadragesimae; lex ieiunii et abstinentiae, si in feriam VI vel sabbatum incidat. ‘

3. Si qui dies festus sub praecepto in universa Ecclesia servandus, in aliqua regione *suppressus est*, lex abstinentiae persistit;’ a fortiori persistit, si tantum *dispensatio* concessa est, die festo *non suppresso*.

4. Si qui dies festus, qui ieiunium in vigilia habet annexum, incidit in feriam II, ieiunium cessat, ita ut iam sabbato praecedenti anticipari non debeat, salvo tamen iure particulari. *

Quibus notatis de tempore, quo leges memoratae obligant, utramque legem distinctim evolvemus.

’. Vi Indulti Apostolici lex abstinentiae in dioecesibus Belgii non Sabbato, excepto Quatuor-Temporum, sed feria quarta et feria sexta per tempus quadragesimalc servanda est. ----- ∴. Quamvis non omnino constet, dictam legem fuisse pleno sensu universalem, certo tamen in locis, ubi vigeat, instar legis universalis obbligabat, ita ut etiam peregrini in istis locis ea astringerentur (S. Off. 10 lun. 1855). Hinc can. 6, 0°, qui de legibus universalibus dicit, ei applicetur. -----* Haec quoque lex universali indole pollebat, tum quia quondam universalis fuit, tum quia in desuetudinem prolapsa, a Clemente XIV in pluribus regionibus loco legis universalis, nempe Vigiliarum abrogatarum, denuo introducta est (Brevi *Paterna caritate*, 1771). ‘ P. C. 24 Nov. 1920 (A. A. S. 1920, p. 573). ∴. P. C. 17 Febr. 1918 (A. A. S. 1918, p. 170). ∴. P. C. 24 Nov. 1920 (A. S. S. 1920, p. 573).

SECTIO I.

De lege abstinentiae.

1094 I. Obiectum legis. Abstinentiae lex vetat carne iureque ex carne vesci, non autem ovis, lacticiniis et quibuslibet condimentis etiam ex adipe animalium (can. 1250). Dicitur:

i. *Carne*; quocirca observes haec:

a) Voce *carnis* comprehenduntur non solum caro pressius sumpta, verum etiam aliae partes constitutivae animalis, ut sanguis, laridum, medulla etc. Attamen permittuntur: i° *Res in se non prohibita, quae cum carne fuit commixta*, modo parum tantum carnis in ea remanserit. Ratio est, quia parum pro nihilo reputatur. Permittitur igitur v, g. *oleum*, in quo caro frixa fuit. Idem concedunt aliqui quoad *adipem plantarum* et *palmine*,¹ in quibus frixa fuit caro.¹ Id autem aliis dubium videtur, quia in casu *nimis* carnis in adipe remanet. Eadem ratio dubitandi valet quoad *butyrum*, in quo caro frixa fuit. 2° *Peptones*, qui obtinentur ex pepsina et albumine plantarum; non vero ii, qui ex pepsina et albumine animali comparantur. Posteriores « sumere, inquit Antonelli, idem est ac principalem carnem substantiam iam omnino digestam manducare » quod non *dicuntur* caro, sed speciale nomen habent, nec saporem carnis habent, non impedit, quominus caro *aestimetur*.

b) *Regulae dignoscendi, utrum animalia caro sint an piscis, vel saltem utrum prohibeantur an permittantur.*

a) Prae omnibus attendantur aestimatio communis et consuetudo (S. Alf. III, ion).

β) Si aestimatio communis et consuetudo deficient, servantur haec: i° *Caro* censentur animalia, quae in terra vel saltem diu extra aquam vivere solita sunt; 2° *amphibia* accensentur animalibus, cum quibus maiorem habent similitudinem* (S. Alf. III, ion; Horn. Apost. tr. 12, n. 2).

γ) Si res, spectatis supra dictis, quoad quaedam animalia dubia est, licet ea comedere, donec declaratio Ecclesiae dubium sustulerit.

c) *Applicationes*. Attentis regulis expositis:

a) *Carni* accensentur praeter alia, *aves*, licet aliquae in aqua nutrantur, ut mergi, anates.

d) *Piscibus* accensentur (vel quoad nostram materiam aequiperantur): ranae, limaces, testudines, ostreae, conchae, cammari; idem dicendum de caviali, ut declaravit S. Poenit.*

γ) Quoad lustras, castores, fulicas etc. attendatur consuetudo.

* S. Poenit. 17 Nov. 1897. '. Haec ex se solum elementis plantarum constant. N. K. Stemmen, 1909, p. T26. « Medic, past. II, 868. -----
' Bcncl. XIV, de Synodo, l. II, c. 5, n. 12. . 16 Ian. 1834.

2. *Iureque ex carne*; nomine *iuris ex carne* intelligitur aqua, in qua caro (ad quam etiam pertinent ossa) decocta est. Prohibetur autem absolute, ita ut ne per modum condimenti quidem adhiberi possit. Quodsi tali modi sumi posset, legislator illud utique — aequae ac quoad condimentum ex adipe — significasset. Adde, etiam antea usum adipis per modum condimenti fuisse concessum, non vere usum iuris ex carne. Hinc prohibentur cibi liquidi, confecti ex iure carnis (bouillon); item confecti ex *Liebig*; confecti ex *Maggi* alii prohibentur, alii non prohibentur. prout Maggi adhibitum elementis carnis vel aliis constituitur; utrumque scilicet locum habet.

3. *Non autem lex abstinentiae vetat uti ovis, lacticiniis* (lacte, butyro, caseo) *et quibuslibet condimentis* (butyro, margarina' etc), *etiam ex adipe animalium*. Quoad adipem animalium observes:

a) Nomine *adipis* intelligitur non solum adeps suinus, sed adeps cuiuslibet animalis;³ item adeps ex larido extractus, potest enim venire nomine adipis. * Pariter edi possunt ea laridi frustula, quae ex eodem liquefacto integra manent, dummodo pergant esse pars condimenti. ' E dictis etiam consequitur, licitum esse panem adipe linitum; tum quia dici potest, per modum condimenti sumi non solum illud, quod cum cibo coquitur, verum etiam illud, quod ei mere saporis augendi gratia additur; tum quia lex severius sumpta pauperibus praesertim noceret.

b) Adeps — aequae ac butyrum, margarina et similia — licitus videtur, etiamsi non adhibeatur per modum condimenti. Ratio est, quia a legislatore aliis condimentis, quae certo licita sunt, aequiperari videtur. Quod lex voce *condimenti* utitur, explicatur ex eo, quod praedicta tantum per modum condimenti adhiberi solent.

II. Subiectum legis. Abstinentiae lege tenentur omnes qui septimum 1095 aetatis annum expleverint (can. 1254, § 1). Itaque qui septimum aetatis annum nondum explevit, non tenetur, etiamsi ad usum rationis pervernerit. Pariter, spectato can 12, non tenetur qui, utut septimo aetatis anno expleto, usum rationis nondum fuerit adeptus. Qui septimum aetatis annum explet die abstinentiae, videtur ista die nondum ad abstinentiam teneri, sed solum a media nocte diei sequentis (cfr. can. 34, § 3, 30).

III. Obligatio legis. *Gravis est ex genere suo*. Practice autem dici 1096 potest, gravem materiam esse 20 grammas. Praeterea observes :

1. Cfr. S. Off. 5 Sept. 1906 (A. S. S. XXXIX, p. 455). ----- ' S. Off. 1 Maii, 1889; 25 Mart. 1895. ----- Cfr. S. Off. 25 Mart. 1895 (A. S. S. III, p. 276) et S. C. C. 29 April. 1911 (A. S. S. XXVIII, p. 570). ' S. Poenit. 17 Nov. 1897. 1 Aliqui censent — at sine sufficiente ratione — diebus *solius abstinentiae* maiorem quantitatem ad gravem materiam requiri, quam diebus ieiunii et abstinentiae.

i° quantitates modicas coalescere; 20 peccari quotiescumque cibus prohibitus manducatur. Ratio est, quia essentia praecepti consistit in abstinentia a carnibus quamdiu dies perdurat; hinc qui aliquo diei tempore praeceptum violavit, iterum illud violat, si alio diei tempore iterum carnes manducat (S. Alf. III, 1030, q. 1). Alia autem quaestio est, utrum, gravi materia completa, novae comestiones — abstrahendo a retractata voluntate — sint nova numero peccata, an idem peccatum continuatum. Posterius fundamento non caret, quia habetur *unum* praeceptum pro *tota* quaque die (cfr. n. 254).

1097 IV. Causae excusantes. « Plures, uti recte notant Aertnys-Damen, indigent plus una refectione in die ieiunii; pauci vero cibis vetitis, nostro saltem tempore, quo lex abstinentiae in Codice iuris canonici magnopere mitigata fuit ».¹ Excusantur tamen:

1. *Aegrotantes* vel ita debiles, ut cibos esuriales digerere nequeant. Item *mulieres praegnantēs vel lactantes*, si debiles sunt, si eorum infantulus infirmus est vel huic periculum infirmitatis imminet; item si carnes vehementer appetunt (S. Alf. III, 1033).

2. *Pauperes mendicantes* — item qui, nisi pudor eos prohiberet, mendicarent — possunt comedere quod recipiunt, idque etiamsi eo die cibos esuriales habeant, quia Ecclesia non censetur prohibere, quominus commodo ipsis insolito fruantur.

3. *Pauperes*, qui nihil aliud habent nisi frustulum sagiminis aut laridi ad offam vel lactucas condiendas.

4. *Operarii*, qui quotidie operam dant laboribus adeo arduis et stomachum defatigantibus, ut aegrotantium instar famem non experiantur cibosque fastidiant; cuiusmodi sunt, qui in fodinis, vel in conflatoriis vitrariis aut ferrariis vitam degunt.

5. *Itinérantes* qui, puta in hospitiiis, cibos licitos sine magna difficultate habere nequeunt.

6. *Filii familias*, famuli et ancillae, qui in eadem ac dicti itinérantes conditione versantur. Quoad personas, quae sunt in potestate patris familias, cui facta est legitima facultas edendi carnes, S. Pocnit.⁵ declaravit, « sufficere permissionem factam a simplici confessario », si pater non possit vel nolit duo parare prandia; cuius declarationis sensus videtur esse, quod confessarius practice declarare potest, in posita hypothesis casum impotentiae adesse.

7. *Hospes*, qui reperit prandium cibus prohibitis instructum, nec facile alias epulas obtinere potest; etenim discedendo vel solum licita comedendo ut plurimum notabilem perturbationem vel etiam inimicitiam provocaret. Si quis assistere debet prandio, quod carnibus paratum iri praevidet, tempestive dispensationem petat. Si tempus non suppetat, procedat ut modo dictum est. Si quis autem per plures dies inter cognatos vel amicissimos versatur, qui legem non servant, facilius sine gravi incommodo cibi permissi obtinentur.

8. Si *bona fide* adhibita fuerint *condimenta* prohibita, et error tantum instante

¹ Theol. Mor. u I 1065.----- !. 27 Mai 1863.

prandio detegatur, cibos ita conditos sumere licet. — Si *integrum prandium* carnibus paratum est, sumi potest, si sine gravi incommodo relinqui nequit; puta si deest tempus ad aliud conveniens prandium parandum, si timentur irae et contentiones.

V. Dispensatio, i. Non solum Ordinarii locorum, sed etiam parochi, 1098 in casibus singularibus iustaque de causa, possunt subiectos sibi singulos fideles singulasve familias, etiam extra territorium, atque in suo territorio etiam peregrinos, a lege communi de observantia festorum itemque de observantia abstinentiae et ieiunii vel etiam utriusque dispensare (can. 1245, § 1); puta occasione matrimonii vel exsequiarum vel aurearum nuptiarum.

Idem, spectato can. 1368, dicendum videtur de seminarii rectore quoad omnes, qui in seminario sunt; quod saltem, supplente Ecclesia, practice certum est.

2. Ordinarii, ex causa peculiari magni populi concursus aut publicae valetudinis, possunt totam quoque dioecesim seu locum a ieiunio et ab abstinentia vel etiam ab utraque simul lege dispensare (can. 1245, § 2). Et P. C.¹ declaravit, *magnum populi* concursum haberi etiam, per extraordinarium concursum fidelium unius tantum paroeciae ad festum in ecclesia celebrandum.

3. In religione clericali exempta eandem dispensandi potestatem habent Superiores ad modum parochi, quod attinet ad professos, novitios aliosve in religiosa domo diu noctuque degentes causa famulatus aut educationis aut hospitii aut infirmiae valetudinis (can. 1245, § 3).

4. Denique notes dispensationem tam a lege abstinentiae quam, si quando occurrerit, a lege ieiunii, d. 7 Mart. 1924 a Pio XI concessam omnibus, qui Congressum Eucharisticum, sive internationalem, sive unius nationis, regionis vel dioecesis adierint, etiam occasione itineris.:

Nota i. Qui non tenetur lege ieiunii — sive quia aetatem requisitam nondum adeptus est, sive quia a lege dispensatus est, vel ab ea excusatur — potest iis diebus, quibus lex solius ieiunii, non autem abstinentiae viget, carnibus vesci, quoties per diem edit. Alii in sola refectione plena carnes edere possunt, servata mane et vespere circa ciborum quantitatem et qualitatem probata locorum consuetudine.

Nota 2. Licet, ut videtur, Sabbato Sancto — aequae ac aliis diebus (n. 1099) — plenam refectionem post horam undecimam inchoare; item in ea carnibus vesci; siquidem, spectato obvio sensu can. 1252, § 4, utraque lex eodem momento cessat. Itaque vox *meridiei*, quo can. utitur, largo sensu sumatur. Non licet tam n Sabbato Sancto jentaculum sumere, etiamsi lex ieiunii post meridiem cesset. Ratio est, quia lex praecipit continuationem ieiunii usque ad meridiem.

¹. 12 Mart. 1929 ad III (A. A. S. 1929, p. 170). -----'. A. A. S. 1924. p. 157.

Nota 3. Obligatio eleemosynae vel precum, quas Episcopi in dispensatione a lege abstinentiae imponere solent, certo *levis* tantum est, si opus impositum est leve; neque materia utpote pro singulis diebus imposita *coalescit*. Si opus grave est, nihilo minus, spectata indole *dispensationis* — secus ac commutationis — obligatio *levis* videtur.

SECTIO II.

De lege ieiunii.

1099 I. Obiectum legis. Lex ieiunii praescribit, ut nonnisi unica per diem comestio fiat; sed non vetat aliquid cibi mane et vespere sumere, servata tamen circa ciborum quantitatem et qualitatem probata locorum consuetudine. — Nec vetitum est carnes ac pisces in eadem refectione permiscere; nec serotinam refectionem cum prandio permutare (can. 1251). Praeterea potus numquam prohibetur neque quaedam, quae non sumuntur per modum nutrimenti. Singula exponemus.

i. *Unica refectio*, quae prandium dicitur. Porro:

a) Plena refectio, quae primitus hora tardiori tantum incipi poterat, ex consuetudine iam circa meridiem potest inchoari, atque quidem, eadem consuetudine horam meridianam late interpretante, hora *undecima*. In supputanda autem hora licet sequi *communem usum* loci; item loci tempus aut *locale*, sive verum sive medium; aut *legale*, sive regionale sive aliud extraordinarium (can. 33, § 1; n. 167).

Praeterea determinatio horae iam non pertinet ad *substantiam* praecepti, ita ut etiam notabilis anticipatio non prohibeatur sub gravi. Id deduci potest tum ex eo quod lex de hora unicae comestionis mentionem non facit, tum ex eo, quod, spectatis mutatis consuetudinibus, lex a recentioribus iam longius eo sensu acceptata est. Attamen horae determinatio ad *integritatem* legis pertinet, ita ut anticipatio per se culpam venialem involvat; lex enim tantum permittit aliquid cibi mane sumere et coenulam cum prandio permutare (can. 1251, § 2). Hinc per se illicitum est mane prandium sumere; licet vero sumere coenulam hora undecima, prandium vespere (can. cit.); item ex rationabili causa coenulam mane, prandium meridie, frustulum vespere (S. Alf. III, 1024).'

b) Plena refectio per *duas horas* potrahi potest (S. Alf. III, 1020, qu. 50). Praeterea 5. *Alfonsus* nec approbat nec reprobat consuetudinem, sicubi vigeat, notabiliter ultra duas horas — scilicet per unam alteramve horam — apponendi sola bellaria vel cibos leviores, modo vespere refectiuncula omittatur (l. c.).

‘. Cfr. S. Pocnit. 19 Ian. 1834.

c) Refectio plena eo ipso quod unica tantum permittitur, debet saltem *moraliter continuari*. Quocirca observes:

a) Interruptio *cx causa rationabili* facta non impedit, quominus quis ad prandium redeat (S. Alf. III, 1020, qu. 30 et 40).

/?) Interruptio quadrantis vel etiam mediae horae non prohibet, quominus ad prandium redeatur, etiamsi iam pro finita habitum sit (S. Alf. III, 1020). Plena refectione sumpta, post horam denuo comedere grave peccatum est. Si refectio nondum perfecta est, ad culpam gravem requiritur interruptio duarum horarum.

d) Qui sive culpabiliter sive inculpabiliter duplicem refectionem sumpserit, non peccat graviter tertio vel pluries se reficiendo. Ratio est, quia substantia praecepti consistit in abstinencia ab *altera* refectione; hinc, altera refectione sumpta, substantia praecepti iam non subsistit, ideoque iam nequit violari (S. Alf. III, 1030, q. 1 et 2). Attamen secundum S. *Alfousum* et alios peccat venialiter, « quia contraire fini legis est quaedam inordinatio quae ab omni culpa non videtur excusari » (III, 1030, q. 1). Qui vero sive culpabiliter sive inculpabiliter *in solis accidentalibus* legem ieiunii laeserit, per se ad eam secundum substantiam servandam tenetur. Hinc v. g. qui mane ientaverit, si ientaculum aequivaleat coenulae, prandium more consueto, frustulum vespere sumat, vel rem alia ratione ita componat, ut legis substantia servetur. Si ientaculum plenae refectioni aequivaleat, postea coenulam tantum et frustulum sumere potest, nisi ob incommodum denuo plena refectio ipsi concedenda sit (S. Alf. III, 1020, q. 40). Alii tamen censent, eum qui ex inadvertentia adeoque inculpabiliter ientaverit, posse deinceps ieiunare, ut alii ieiunant. proindeque prandium et coenulam sumere.

2. *Refectiuncula matutina* permittitur, servata circa ciborum quantitatem et qualitatem probata consuetudine. Iam vero permittitur dimidia uncia ponderis denarii seu 60 grammæ, sive panis sive potus nutrientis, ut chocolati etc; in aliquibus regionibus etiam cibi validiores — non tamen carnes¹ — permittuntur.

Permittitur quoque, ut quis per diem identidem sumat paululum cibi eo fine, ne potus noceat; item ut sumat in parva quantitate electuaria quaedam, non quidem per modum nutrimenti, sed v. g. ut vocem conservet, oris faectorem tollat, digestionem iuvet (S. Thom. 2. 2, q. 147, a. 6, ad 3; S. Alf. III, 1018, 1019; Horn. Apost. tr. 12, n. 11).

3. *Coenula* seu refectio serotina pariter permittitur, servata iterum

¹. Praeses Pontificiae Commissionis ad dubium, num diebus solius ieiunii pluries carnes sumi possint, d. 29 Oct. 1919 respondit: *Negative* (A. A. S. 1919, p. 480).

circa ciborum quantitatem et qualitatem probata consuetudine. Hac autem spectata, haec statui possunt:

a) *Quoad quantitatem*. Permittuntur omnibus — etiam eis, qui assignanda quantitate plane reficiuntur — circiter 2% unciae ponderis denarii seu circiter 250 grammæ ciborum non valde nutritivorum; 300 autem grammæ in regionibus septentrionalibus, et si quis abundantiori cibo indigeret (S. Alf. III, 1025). — Si cibus valde nutritivus est, sumi tantum potest circiter 1% uncia ponderis denarii seu 140-150 grammæ. — Praeterea quantitates assignatae paulo augeri possunt, si iusta causa accedat, quin etiam tantum augeri quantum ad officia status rite obeunda necessarium est. — Denique si alicubi existat consuetudo in Vigilia Nativitatis aliarumve duplicandi quantitatem coenulae (ieiunium gaudiosum), haec servari potest, etsi praecipua ratio scilicet assistentia officio nocturno non vigeat (S. Alf. III, 1025).

b) *Quoad qualitatem*. Spectata consuetudine, in plerisque regionibus praeter carnes nihil prohibetur. Attamen, ut supra dictum est, si coenula e cibis validioribus — ut sunt ova, pisces maiores — constat, minor tantum quantitas permittitur (cfr. S. Alf. III, 1026-1028).

4. *Potus semper permissus* intelligitur ille, qui per se et ordinarie adhibetur ad sitim extinguendam, naturam refrigerandam, concoctionem fovendam, ut vinum, cerevisia, aqua vel cafetum cum parva quantitate sacchari mixtum, idque etiamsi aliquatenus nutrant. Excluduntur lac, iusculum carnis, chocolatum et similia, quae potius rationem cibi habent; quod etiam valet de fructibus, ut pomis, peponibus etc. etiamsi solus succus deglutiatur (S. Thom. 2. 2, q. 147, a. 6, ad 2; S. Alf. III 1022, 1023).

1

1100 II. Subiectum legis. Lege ieiunii adstringuntur omnes ab expleto vicesimo primo aetatis anno ad inceptum sexagesimum (can. 1254, § 2).

Coroll. I. Spectato can. cit iam sustineri nequit sententia, olim ab aliquibus propugnata, quae mulieres quinquagenarias a ieiunio eximebat.

Coroll. II. Qui annum vicesimum primum explet die ieiunii, videtur isto die ad ieiunium nondum teneri, sed solum a media nocte; qui annum aetatis sexagesimum die ieiunii incipit, die illo a ieiunio exemptus videtur, ita ut obligatio ieiunii cesset transacto aetatis anno quinquagesimo nono (cfr. can. 34, § 3, 30).

R

Coroll. III. Communiter admittitur, *religiosos* qui annum sexagesimum inceperint, etiam a ieiuniis, ad quae vi *professionis* tenentur, eximi, quia regulae religiosorum censentur obligare instar legum ecclesiasticarum. *Disputatur* tamen, num

Ex eo praecise quod cibus decoctus est, v. g. in pultem, hodicum saltem quantitas non videtur diminuenda. /Xt in aliquibus dioecesibus cibi decocti videntur prohibiti.

idem dici possit de *iiruenibus religiosis* (robustis), qui annum 2im nondum expleverint. Plerique negant, quia iuvenes praesumuntur etiam pro iuniori aetate sese obligasse. Ad quae responderi potest, iuvenes sese obligasse secundum mentem regulae. Hinc, si dubitetur, num regula eos comprehendat, practice a ieiunio regulari excusantur.

III. Obligatio legis; quocirca primum notes propositionem 23 dam- 1101
natam ab Alexandro VII : Frangens ieiunium Ecclesiae, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu vel inobedientia faciat, puta quia non vult se subicere praecepto.¹ Iam vero lex ieiunii sub gravi obligat, quatenus alteram refectionem plenam prohibet. Adhaec graviter peccat, qui praeter refectionem plenam, sive in coenula sive aliter pertingit ad materiam gravem prohibitam. Materia autem gravis in violatione *ieiunii* secundum 5". *Alfotisum* est quantitas excedens 30 grammas ponderis denarii (III, 1029). Hinc graviter peccat, qui v. g. in coenula quantitati permissae addit quantitatem 30 grammis maiorem. Si vero de cibo prohibito agitur, puta de carne, vel de ovis in regione, ubi ova in coenula prohibentur, minor etiam quantitas sufficit. Praeterea observes:

1. Quantitates modicae coalescunt, ut deducitur ex propositione 29 damnata ab Alexandro VIII In die ieiunii qui saepius modicum quid comedit, etiamsi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit ieiunium » 1 (S. Alf. 1. c.).

2. Perinde est, utrum quantitas permissa excedatur in coenula, an alio tempore.

IV. Causae excusantes a lege sunt: infirmitas, labor corporalis, et 1102
labor spiritualis.

1. *Infirmitas* excusat: 1° non solum *aegrotantes*, verum etiam *reconvalescentes*; 2° *debiles*, qui unica refectione sufficientem cibum capere nequeunt; 3° eos, qui ex ieiunio vertiginem vel notabilem capitis aut stomachi dolorem patiuntur vel per magnam noctis partem dormire nequeunt; 4° *mulieres praegnant*es vel *lactantes*, quod Capellmann-Bergmann' etiam extendit ad tempus *menstruationis*; 5° *pauperes*, qui sufficienti prandio carent (S. Alf. III, 1033-1036).

2. *Labor corporalis* excusat, si èt aut necessarius est aut sibi vel aliis utilis, èt gravis est et per magnam diei partem protractus. Dicitur:

a) *Labor sive necessarius, sive sibi aut aliis utilis*; quocirca advertas, Ecclesiam non exigere, ut ob ieiunium servandum a labore necessario vel utili abstinenceatur; idque valet, etiamsi de divitibus sermo sit, quia

¹. Denz.-Bannw. n. 1123. ----- '. Denz.-Bannw. n. 1129. ----- '. Pastoral-Medizin,¹⁰ s. 245.

boni communis interest, labores utiles non esse intermittendos (S. Alf. III, 1042). Disputatur vero, num liceat ob *solani delectationem* assumere laborem qui cum ieiunio moraliter componi nequeat. Porro aliqui censent, id una alterave vice fieri posse. Verum potius adhaereo sententiae, quae docet, solam delectationem neque una alterave vice esse rationem, cur servandae legi gravi impedimentum apponi liceat.

b) *Labor gravis, et per magnam diei partem protractus*; secus enim passim cum ieiunio compatibilis est. Gravis autem est labor: 1° *agricolarum*; 2° *opificum et artificum*, exceptis eis, qui opera quietia praestant, ut tonsores, sartores et pictores; 3° *famulorum et famularum* sive in privata familia, sive in instituto vel monasterio, nisi levia tantum servitia exhibeant. Hisce etiam accensendi sunt qui iter laboriosum agunt, puta iter pedestre 4-5 leucarum, quamvis accidere possit, ut etiam iter equo vel curru factum laboriosum dici debeat (S. Alf. III 1041, 1047)¹ item <lu> diu bicycleta utuntur. Ceterum notes prop. 30 ab Alexandro VII damnata: «Omnes officiales, qui in Republica corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione ieiunii >>»; item prop. 31 ab eodem Pontifice proscripta: «Excusantur absolute a praecepto ieiunii omnes illi, qui iter agunt equitando, utcumque iter agant, etiamsi iter necessarium non sit, et etiamsi iter unius diei conficiant».²

3. *Labor spiritualis gravis* pariter excusat, modo conditiones quoad laborem corporalem requisitae etiam in casu adsint, a. v. modo labor sit necessarius vel saltem utilis, et per magnam diei partem protrahatur. Hac de causa passim excusantur: 1° *Concionatores*, qui quinquies vel sexies per hebdomadem praedicant; 2° *magistri superiorum scientiarum*, qui fere continuo in studium incumbunt; 3° *magistri inferioris scientiae vel artis*, qui quotidie per plures horas docent ideoque studio et locutione fatigantur; 4° *confessorii*, qui per maiorem diei partem confessiones audiunt; 5° scholastici continuo studio vacantes (cfr. S. Alf. III, 1049).

Coroll. 1. Ex dictis sequitur, laborem gravem, modo saltem utilis sit, passim posse assumi, etiamsi cum ieiunio moraliter incompatibilis sit. Id tamen ad omnia opera, maxime religiosa et soli agenti utilia, non extendatur. Plura enim eiusmodi opera potius omittenda vel differenda quam cum laesione ieiunii assumenda, puta — saltem per se — peregrinationem (S. Thom. 2. 2, q. 147, a. 4, ad 3; S. Alf. III, 1049).

Coroll. II. *Labor corporalis*, de quo sermo fuit, talis est, ut quisque praesumatur ob eum a ieiunio excusatus; si vero de labore *spirituali* sermo est, facilius contingere potest, ut quis adeo robustus sit, ut ob eum non excusetur, sed dispensatione indigeat (S. Alf. l. c.).

¹. Denz.-Bannw. n. 1130.

² Denz.-Bannw. n. 1131.

Coroll. HI. Qui in Quadragesima laborem, qui a ieiunio excusat, peragit, neque tenetur iciunare uno alterove die, quo forte a labore vacat, nisi manifestum sit, id sine gravis incommodi periculo fieri posse. Passim sive ob reficiendas sive ob servandas vires excusabitur.

4. *Labor in se non ita gravis* haud ita raro excusabit, *accedente aliqua infirmitate*.

V. *Dispensatio*. A lege ieiunii dispensare possunt iidem, qui a lege 1103 abstinentiae (n. 1098). Qui possunt dispensare, dispensationem petenti generatim facile acquiescant, meminerintque, se etiam in dubio, num causa sufficiens dispensandi adsit, posse dispensare.

Nota. Can. 1253 statuit: His canonibus (i. e. canonibus a nobis expositis) nihil immutatur de induitis particularibus, de votis cuiuslibet personae physicae vel moralis, de constitutionibus ac regulis cuiusvis religionis vel instituti approbati sive virorum sive mulierum in communi viventium etiam sine votis.

Pars II.

De annua confessione.

(S. Alf. Theol. Mor. 1. VI, n. 662-674; Horn. Apost. tr. 12, n. 35-38).

I. *Exsistentia praecepti*. Praeceptum annuae confessionis latum a 1104 Cone. Later. IV (a. 1215),¹ confirmatum a Cone. Trid.³ ita enuntiatur can. 906: « Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis, idest ad usum rationis pervenerit, tenetur omnia peccata sua saltem semel in anno fideliter confiteri ». Ceterum notes, praeceptum confitendi esse divinum, ut dicetur in tractatu de sacramento Confessionis, praeceptum vero *annuae* confessionis esse ecclesiasticum.

II. *Subiectum praecepti* sunt, qui *mortaliter* peccarunt, atque quidem 1105 — ut patet ex can. 12, coll. can. 906 — etiamsi nondum septennes sint (S. Alf. III, 270; VI, 686). Disputatum fuit, num praecepto tenerentur, qui *solum venialiter* peccaverint. Negari debet, spectato scilicet tenore legis, quae exigit, ut fideles « omnia peccata sua confiteantur », ita ut, si praedicti tenerentur lege, deberent *omnia venialia* declarare; quod admitti nequit. Confirmatur eo, quod Cone. Trid.¹ testatur « nihil aliud in Ecclesia a poenitentibus exigi, quam ut... ea peccata confiteantur, quibus se Dominum et Deum suum *mortaliter* offendisse meminerint » (S. Alf. VI, 667).

¹. Gap. XXI.-----Sess. 14, de Poenit. can. 8.-----'. Sess. 14, de Poenit. cap. 5.

Coroll. Qui *solum venialia* commisit caque confessus est, pro eo anno non satisfacit praecepto, utpote eo non astrictus. Attamen satis probabiliter ex epikia non tenetur denuo confiteri, etiamsi currente eodem anno mortale commiserit: scilicet Ecclesia non censetur cum ad illud obligare. Confirmatur eo, quod secus ille, qui *solum venialia* confessus esset, peioris conditionis foret, quam qui confessus esset *mortale*. Idem dicendum de eo, qui solum *dubie mortalia* commisit et confessus est.

- 1106 III. Tempus implendi praeceptum. Praeceptum obligat singulis annis, non autem tempore determinato. Annum autem alii computant a i^o Ian. ad 31^m Dec; alii a Paschate ad Pascha; alii dicunt sufficere, ut inter successivas confessiones non intercedat maius temporis spatium quam duodecim mensium.

In foro interno confessarius potest quasi prorogare tempus confessionis annuae, idque ob rationem quae ad confessionem pertinet, v. g. si censet, absolutionem esse differendam.

Coroll. I. Qui, tempore utili inchoato, praevidet, impletioni legis obstaculum positum iri, tenetur anticipare (n. 167; S. Alf. Horn. Ap. tr. 12, n. 40).

Coroll. II. Qui praecepto non satisfacit, probabilius tenetur adhuc pro anno elapso confiteri et quidem quamprimum, quia tempus affixum videtur ad *urgendam* non autem ad *finiendam* obligationem (S. Alf. VI, 297, 668).

Coroll. III. Qui pro anno elapso confessus est, probabilius tenetur eodem anno iterum confiteri, si denuo in mortale labatur. Ratio est, quia per confessionem priorem satisfacit impletioni per se anno elapso affixae, neque eiusmodi homo ex epikia censi potest immunis ab onere denuo confitendi (S. Alf. VI,

- 1107 IV. Modus implendi praeceptum. 1. Cuilibet fidei integrum est confessario legitime approbato etiam alius ritus, cui maluerit, peccata sua confiteri. Ita can. 905. Ceterum iam dudum cessavit obligatio, de qua Cone. Later., confitendi proprio parrocho vel ab eo licentiam petendi, ut confessio apud alium institui possit.

S. Thomas iam suo tempore scripserat: < Peccaret autem sacerdos, si non esset facilis ad praebendam licentiam alteri confitendi, quia multi sunt adeo infirmi, ut potius sine confessione morerentur, quam tali sacerdoti confiterentur. Unde illi qui sunt nimis solliciti, ut conscientias subditorum per confessionem sciant, multis laqueum damnationis iniciunt, et per consequens sibi ipsis... Et ideo, si superioribus praelatis expedire videatur ad salutem plebis et honorem Dei promovendum, quod aliis, quae sunt iurisdictionis, committant, in nullo fit praeiudicium inferioribus praelatis, nisi illis, qui quaerunt quae sua sunt, non quae lesu Christi, et qui gregi praesunt, non ut cum pascant, sed ut ab eo pascantur > (Suppi, qu. 8, art. 4 et 5),

’. Anno ita intellecto, per se posset quis confessus ia Ian. 1915 confessionem procrastinare ad 31^m Dec. 1916. -----’. Ita anno intellecto, confessus in Paschate anni 1915 per se posset differre confessionem ad sabbatam ante Pascha anni 1917.

2. Praecepto confitendi peccata non satisfacit, qui confessionem facit sacrilegam vel voluntarie nullam (can. 907); *sacrilegam*, ut si quis reticeat peccata; *voluntarie nullam*, puta si poenitens sacramentaliter confessus, et a confessorio gravem obligationem edoctus, eam implere nolit, ita ut absolvi nequeat.

Pars III.

De communione paschali.

(S. Alf. Theol. Mor. l. VI, n. 295-301; Horn. Apost. tr. 12, n. 39-42).

I. Exsistentia praecepti. Praeceptum communionis paschalis pariter 1108 ac confessionis annuae a Cone. Lateranensi IV¹ (a. 1215) latum, et a Cone. Tridentino¹ confirmatum, a Cod. Iur. Can. ita exhibetur: « Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis, idest ad rationis usum, pervenerit, debet semel in anno, saltem in Paschate, Eucharistiae sacramentum recipere, nisi forte de consilio proprii sacerdotis, ob aliquam rationabilem causam, ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum. » (can. 859, §1). Praescriptum *sub gravi* obligare, sequitur ex natura rei, quae gravis est. Denique clarum est, non satisfieri praecepto per communionem sacrilegam (can. 861); hinc prop. 55 ab Innocentio XI damnata: Praecepto communionis annuae satisfit per sacrilegam Domini manducationem.⁵

II. Subiectum praecepti sunt omnes, qui baptizati sunt et usu rationis 1100 gaudent. Dicitur:

i. *Baptizati sunt*: tum quia infideles nequeunt sacramentaliter S. Communionem recipere; tum quia non subiciuntur potestati Ecclesiae.

2 *Et usu rationis gaudent*, ita ut excludantur parvuli et perpetuo amentes, non autem pueri infra septennium, qui ad annos discretionis pervenerint. Hinc Decretum *Quam singulari*: Aetas discretionis tum ad confessionem tum ad S. Communionem ea est, in qua puer incipit ratiocinari, hoc est circa septimum annum, sive supra sive etiam infra. Ex hoc tempore incipit obligatio satisfaciendi utrique praecepto Confessionis et Communionis.* Ita quoque Praeses P. C. ad Episcopum Balleyfield. '.

In dubio, num puer usum rationis adeptus sit, ante septennium expletum censetur non sui compos, expleto autem septennio, usum rationis habere praesumitur (can. 88, § 3).

¹. Cap. *Omnis, de poenit. et remiss.* Sess. 13, can. 9 de Euch. 'Denz.-Bannw. n. 1205. ----- \ S. C. de Sacr. 8 Aug. 1910 (A. A. S. 1910, p. 577).
5. 3 Ian. 1918 (cfr. Linz. Quart. 1922, S. 113).

Nola. Obligatio praecepti communionis sumendae, quae impuberes gravat, in cos quoque ac praecipue recidit, qui ipsorum curam habere debent, idest in parentes, tutores, confcissarium, institutores et parochum (can. 860).

1110 III. Tempus implendi praeceptum. 1. Paschalis communio fiat a dominica Palmarum ad dominicam in albis, nisi tempus legitime anticipatum vel prorogatum fuerit (can. 859, § 2), vel in casu particulari dilatatum. Notes autem:

a) *Quoad anticipationem.* Ordinarii locorum possunt, si ita personarum ac locorum adiuncta exigant, tempus communionis paschalis etiam pro omnibus suis fidelibus *anticipare*, non tamen ante quartam diem dominicam Quadragesimae (can. 859, § 2). Tempore anticipato etiam peregrini uti possunt (n. 131). Parochus et confessarius facultate anticipandi tempus carent.

b) *Quoad prorogationem.* Ordinarii locorum eadem quoad *prorogationem* ac quoad *anticipationem* facultate gaudent; nequeunt tamen tempus prorogare ultra festum sanctissimae Trinitatis (can. 859, § 2). Parochus et confessarius dicta facultate destituti sunt.

c) *Quoad di'ationem.* In casibus *particularibus* communio ob rationabilem causam, de iudicio proprii sacerdotis, ad tempus potest differri (can. 859, § 1). Nomine autem *proprii sacerdotis* veniunt *parochus* vel confessarius (S. Alf. VI, 297). Ceterum etiam circumstantia *temporis* sub gravi obligat.

Coroll. Qui tempore utili (l. e. tempore a iure vel ab Ordinario loci statuto) nondum incepto, praevidet, se praedicto tempore impeditum iri, non tenetur anticipare. Ratio est, quia praecepto nondum satisfacere potest, ita ut communio recepta non foret impletiva praecepti (S. Alf. VI, 298; n. 167). Qui autem, incepto tempore paschali, videt, fore ut postea praecepto satisfacere nequeat, tenetur nunc communicare (S. Alf. l. c.; n. 167).

2. Praeceptum paschalis communionis adhuc urget, si quis illud praescripto tempore, quavis de causa, non impleverit (can. 859, § 4). Obligatio autem supplendi videtur urgere non solum usque ad finem anni civilis, ut aliqui censent, verum usque ad sequens Pascha. Ratio est, quia, ut Eug. IV Const. *Fide digna*,¹ declaravit, annus intra quem (ante codicem) communicandum erat, currebat « a Pascha ad Pascha. » Atqui Codex iterat, atque quidem iisdem verbis, legem antiquam (S. Alf. VI, 297). Denique cum S. *Alfonso* (l. c.) contra alios censemus, obligationem supplendi implendam esse, *quamprimum moraliter fieri possit*. Eam esse mentem legislatoris, deducendum videtur ex fine legis, qui est, ne susceptio S. Eucharistiae diutius quam par est differatur.

IV. Locus implendi praeceptum. Suadendum fidelibus ut huic prae- 1111
cepto satisfaciant in sua quisque paroecia, et qui in aliena paroecia satis-
fecerint, curent proprium parochum de adimpleto praecepto certio-
rem facere (can. 85 q. § 3). Certioratio proprii parochi de consilio potius
quam de praecepto esse censetur.

V. Consilia. 1. Expedit ut feria V maioris hebdomadae omnes clerici, etiam 1112
sacerdotes qui ea die a Sacro litando abstinere, sanctissimo Christi Corpore in
Missa sollemni seu conventuali reficiantur (can. 862).

2. Excitentur fideles ut frequenter, etiam quotidie, pane Eucharistico reficiantur
ad normas in decretis Apostolicae Sedis traditas; utque Missae adstantes non
solum spirituali affectu, sed sacramentali etiam sanctissimae Eucharistiae percep-
tione, rite dispositi, communicent (can. 864); de hisce plura in tractatu de SS.
Eucharistia.

Pars IV.

De praevia censura librorum eorumque prohibitione.

(S. Alf. Theol Mor. 1. I, App. III) 1

i. Ecclesia habet ius: 1° exigendi, ne fideles scripta edant, quae ipsa iudicio 1113
suo antea non recognoverit; 2° prohibendi ex iusta causa, quominus scripta a
quibuslibet edita logantur vel retineantur. Patet tam ex can. 1384, § 1, quam ex
fine Ecclesiae, quae instituta est, ut fideles ad Deum et coelestem patriam perdu-
cat; hinc ius et officium habet pericula fidei et morum a suis amovendi. Accedit
quod Ecclesia dictis iuribus continuo usa est, maxime post inventam artem typo-
graphicam. Scilicet plures S. Pontifices plures, quibus ea materia ordinaretur,
regulas statuerunt, donec Leo XIII Const. *Officiorum ac Munerum*², argumentum
illud penitus denuo ordinavit; quam constitutionem, ordine inverso atque paucis
mutatis, retinuit atque exhibet novus Codex Iur. Can. tit. XXIII, ce. 1384-1405.

II. Codex aequae ac Const. *Officiorum ac Munerum* duo distinguit, 1114
censuram et *prohibitionem librorum*: *prior* respicit scripta edenda a fide-
libus, estque recognitio edendi scripti ab auctoritate ecclesiastica; ut talis
respicit primarie personas, scilicet fideles, secundarie res seu libros;
altera spectat ad scripta iam edita a quibusvis, ac proinde directe sese
refert ad ipsas res seu scripta, vetatque lectionem aliosque actus, de
quibus postea dicetur. Ceterum quoad *interpretationem* huius tituli
Codicis observet:

i. Agitur tantum de scriptis edendis vel editis, seu potius typis aliisve
modis multiplicandis vel multiplicatis; atque quidem multiplicandis, si de
praevia censura agatur, ad usum communem (ita ut vere publici iuris

¹. Cfr. Hn.GERS, Der Index der verbotenen Bücher; Wernz, Ius Decretalium,
III, n. 96 — 131; Sleutjes, De prohibitione et censura librorum; Vermeersch, De
prohibitione et censura librorum. ----- 25 Ian. 1897. ,7

futura sint), non autem ad usum privatum, etsi multorum; ceterum non refert, utrum opus typis an polygraphice vel lytographice multiplicatum sit. Sufficit — atque hoc est critérium — ut ab omnibus emi possit.

2. Quae sub hoc titulo de libris praescribuntur, publicationibus diariis, periodicis et aliis editis scriptis quibuslibet applicentur, nisi aliud constet (1384, § 2). Aliud autem constat, si v. g. canon diserte distinguit libros ab aliis scriptis, ut fit can. 1386. Casu autem quo constat, sermonem esse de libris, ut distinctis ab aliis scriptis, nomine *libri* venit opus litterarium typis multiplicatum, ut sub 1 expositum est, quodque est *certae molis*, puta 160 paginarum in 8°. Excluduntur igitur epistola vel concio seorsim edita, libelli exigui, diaria seu ephemerides; non autem publicationes periodicae; sive seorsim sumptae, modo sufficientis molis sint; sive in fasciculos ligatae, sicque requisitam unitatem constituentes.

3. *Interpretatio* legum de censura et prohibitione librorum fiat sicut in aliis legibus, i. e. neque lata sit ut in privilegiis, neque stricta ut in poenis. Sunt quidem, qui censeant, interpretationem latam requiri, ita ut dubia in favorem legis solvenda sint; verum illud nullo e capite patet. Observes tamen, plura lege naturali posse prohiberi, quae lege positiva non vel dubie tantum prohibeantur.

Hisce praemissis, dicemus *primum* de praevia censura, *deinde* de prohibitione librorum, *denique* de sanctionibus poenalibus.

SECTIO I.

De praevia librorum censura.

1115 I. Praescripta legis. 1. *Nemo* edat sine praevia censura ecclesiastica atque debita licentia libros et imagines mox assignandas (cfr. can. 1385). Dicitur:

a) *Nemo*, ne laicus quidem.

b) *Edat*, i. e. publici iuris faciat, ut n. 1114 expositum est. Itaque lex non respicit casum, quo liber ad usum limitatum tantum multiplicatur.

c) *Sine praevia censura ecclesiastica*, i. e. sine praevia libri recognitione facta ab auctoritate ecclesiastica, scilicet ab Ordinario competenti eiusve delegato. Superiores religiosi, spectato solo iure communi, *ut dent licentiam a Codice requisitam*, non tenentur ipsi libros imaginesve censurae subicere; quatenus licentiam concedere debeant, dicitur sub 2.

d) *Atque debita licentia*. Praeter censuram requiritur *licentia* ea edendi. Iam vero licentiam edendi libros et imagines mox assignandas, dare potest vel loci Ordinarius *proprius auctoris*, vel Ordinarius loci, *in quo libri vel imagines publici iuris fiant*, vel Ordinarius loci, *in quo impri-*

manfur, ita tamen ut, si quis ex iis Ordinariis licentiam denegaverit, eam ab alio Ordinario petere auctor nequeat, nisi eundem certiores fecerit de denegata ab alio licentia (can. 1385, § 2). Loci Ordinarius proprius pro religiosis est Ordinarius loci, in quo sita est domus religiosa, ad quam religiosi pertinent. Praeterea *religiosi* licentiam quoque *sui Superioris maioris* antea consequi debent (can. 1385, § 3).

e) *Libros et imagines*; huc ex can. 1385, § 1 pertinent:

a) *Libri sacrarum Scripturarum* vel eorundem *adnotationes et commentaria* (can. 1385, § i, i°).

β) *Libri* qui divinas Scripturas, sacram theologiam, historiam ecclesiasticam, ius canonicum, theologiam naturalem, ethicen aliasve huiusmodi religiosas ac morales disciplinas spectant; libri ac libelli precum, devotionis vel doctrinae institutionisque religiosae, moralis, asceticae, mysticae aliique huiusmodi, quamvis ad fovendam pietatem conducere videantur; ac generaliter scripta in quibus aliquid sit quod religionis ac morum honestatis peculiariter intersit (can. 1385, § 1, 2°). Cum distinguantur libri, libelli et scripta, in prima serie vox *librorum* sensu stricto sumatur, in altera serie de *libris et libellis* sermo est, exclusis foliis separatis; in tertia serie de *cuiusvis generis scriptis*.

Quoad *primam* seriem notes, publicationes periodicas posse quidem constituere *librum* secundum dicta n. 1114; at non constituunt librum, *qui spectat v. g. historiam ecclesiasticam vel ius canonicum*, nisi ipsum periodicon excolendae historiae ecclesiasticae vel iuri canonico destinatum sit.

Quoad *cuiusvis generis* scripta advertas, ex temporis et loci adiunctis maxime pendere, utrum aliquid, quod eis contineatur, religionis aut morum honestatis peculiariter intersit.

γ) *Imagines sacrae* quovis modo imprimendae, sive preces adiunctas habeant, sive sine illis edantur (can. 1385, § I, 30). Huc non pertinent statuae et picturae; neque imagines, quae solum artis, non autem pii usus causa multiplicantur, ideoque sacrae non dicuntur; neque demum, ut videtur, numismata, quippe quae cudi dicantur, non autem imprimi.

2. *Clerici saeculares* vetantur sine consensu suorum Ordinariorum, *religiosi* vero sine licentia sui Superioris maioris *et* Ordinarii loci, libros quoque, qui de rebus profanis tractent, edere, et in diariis, foliis vel libellis periodicis scribere vel eadem moderari (can. 1386, § 1). Porro:

a) Vox *librorum* sumatur pro libris stricte dictis et pro libellis.

b) Per *Ordinarium loci intelligitur* Ordinarius proprius auctoris.

c) Una alterave minor elucubratio in diariis etc. non videtur voce *scribendi* comprehendi; siquidem, ubi de pravis diariis etc. sermo est, Codex severius loquitur dicendo: *nec quidpiam* scribant.

d) Denique quoad *moderationem* diariorum, foliorum vel libellorum periodicorum, Praeses P. C. declaravit, canone etiam prohiberi, quomi-

‘. 3 Nov. 1928 (cfr. Comm, pro relig. 1929, p. 24).

nus clericus vel religiosus sine debita licentia sit membrum commissionis pro redactione, vel consilii inspectionis, vel similium consiliorum apud diana politica.

3. Nec *laid catholici* (a fortiori clerici et religiosi) in diariis, foliis vel libellis periodicis qui religionem catholicam aut bonos mores impetere solent, quidpiam conscribant, nisi iusta ac rationabili causa suadente, ab Ordinario loci probata (can. 1386, § 2); Ordinario loci sumpto, ut sub 2 dictum est. Hisce non attinguntur sic dictae annuntiationes, quae secundum regulas generales cooperationis diudicandae linquuntur.

4. Quae ad causas beatificationum et canonizationum Servorum Dei quoquo modo pertinent, sine licentia Sacrorum Rituum Congregationis edi nequeunt (can. 1387). Et haec licentia sufficit, nec loci Ordinarii licentia amplius requiritur.

5. Indulgentiarum libri omnes, summaria, libelli, folia etc., in quibus earum concessionem continentur, ne edantur sine licentia Ordinarii loci (can. 1388, § i). Notes, imagines in memoriam alicuius defuncti, iubilaei etc. editas non dici folia indulgentiarum, etiamsi pretiunculas, indulgentiis dotatas, contineant. Requiritur vero expressa licentia Sedis Apostolicae ut typis edere liceat, quovis idiomate, tum collectionem authenticam precum piorumque operum quibus Sedes Apostolica indulgentias annexuit, tum elenchum indulgentiarum apostolicarum, tum summarium indulgentiarum vel antea collectum, sed nunquam approbatum, vel nunc primum ex diversis concessionibus colligendum (can. 1388, § 2). Quid sint indulgentiae apostolicae, vide in tr. de Indulg.

6. Collectiones decretorum Romanarum Congregationum rursus edi nequeunt, nisi impetrata prius licentia et servatis conditionibus a Moderatoribus uniuscuiusque Congregationis praescriptis (can. 1389). Moderator Congregationis intelligitur Cardinalis Praefectus una cum suo Congressu.

7. In edendis libris liturgicis eorumque partibus, itemque litanis a Sancta Sede approbatis, debet de concordantia cum editionibus approbatis constare ex attestatione Ordinarii loci in quo imprimuntur aut publici iuris fiunt (can. 1390).

8. Versiones sacrarum Scripturarum in linguam vernaculam typis imprimi nequeunt, nisi sint a Sede Apostolica probatae, aut nisi edantur sub vigilantia Episcoporum et cum adnotationibus praecipue excerptis ex sanctis Ecclesiae Patribus atque ex doctis catholicisque scriptoribus (can. 1391).¹ Versiones paraphrasticae aequiperari videntur versionibus cum adnotationibus. Praeterea sine adnotationibus permittuntur quaedam scripturae partes, quae saepius libellis praecatoriis inseruntur. Denique a speciali hac censura immunes atque communi tantum censurae subiiciuntur libri, qui in commodum juventutis historiam utriusque Testamenti exhibent.

9. Denique notes quoad omnia scripta supra enumerata: Approbatio textus originalis alicuius operis, neque eiusdem in aliam linguam translationibus neque aliis editionibus suffragatur; quare et translationes et novae editiones operis

¹. Versiones cum adnotationibus edi debent, etiamsi sub vigilantia Episcoporum publicentur (P. C. 20 Maii, 1923; A. A. S. 1924, P. 115).

approbati nova approbatione communiri debent (can. 1392, § 1). Sed excerpta e periodicis capita seorsim edita novae editiones non censentur nec proinde nova approbatione indigent (can. 1392, § 2)^r

II. Censurum nominatio et munus. 1. In universis Curiis episcopa- 1116
libus censores ex officio adsint, qui edenda cognoscant (can. 1393, § 1).
Censores (autem) ex utroque clero eligantur aetate, eruditione, prudentia
commendati, qui in doctrinis probandis improbandisque medio tutoque
itinere cant (can. 1393 § 3).

2. Examinatores in suo obeundo officio, omni personarum acceptione
deposita, tantummodo prae oculis habeant Ecclesiae dogmata et com-
munem catholicorum doctrinam quae Conciliorum generalium decretis
aut Sedis Apostolicae constitutionibus seu praescriptionibus atque proba-
torum doctorum consensu continetur (can. 1393, § 2). Censor igitur per
se de sola doctrina iudicare debet; quod tamen non impedit, quominus
possit atque subinde pro adiunctis etiam debeat, si scriptum inopportu-
num videatur, illud competenti auctoritati significare.

3. Censor sententiam scripto dare debet (can. 1393, § 4).

III. Concessio licentiae. 1. Si sententia censoris faverit,^l Ordinarius 1117
potestatem edendi faciat, cui tamen praeponatur censoris iudicium, in-
scripto eius nomine. Extraordinariis tantum in adiunctis ac perquam
raro, prudenti Ordinarii arbitrio, censoris mentio omitti poterit (can.
1393, § 4). At auctoribus censoris nomen pateat nunquam, antequam hic
faventem sententiam ediderit (can. 1393, § 5).

2. Licentia, qua Ordinarius potestatem edendi facit, in scriptis conce-
datur, in principio aut in fine libri, folii vel imaginis imprimenda, ex-
presso nomine concedentis itemque loco et tempore concessionis (can.
1394, § 1). Si sententia censoris faverit, huius iudicium, inscripto eius
nomine, una cum facta potestate edendi, auctori quidem significari de-
bent, at non praescribitur, ut ea in scripto edendo imprimantur. Quod
si illud omittatur, iuvat iudicium et nomen censoris in archivo servare.

3. Si... licentia deneganda videatur, roganti auctori, nisi gravis causa
aliud exigat, rationes indicentur (can. 1394, § 2).

Coroll. Ex dictis consequitur, quandoque ad edenda scripta sufficere
licentiam Auctoritatis competentis, quin per se requiratur, ut edenda
censurae subiciantur.

^r. Quod passim exprimitur hisce verbis : *Nihil obstat.*

SECTIO II.

De prohibitione librorum.

Dicemus *primum* de ipsa prohibitione, *deinde* de libris prohibitis, *denique* de exemptione a lege prohibente et de licentia utendi libris prohibitis.

CAPUT I.

De ipsa prohibitione.

1118 I. Potestas prohibendi. Ius et officium libros ex iusta causa prohibendi competit:

i. Supremae auctoritati ecclesiasticae pro universa Ecclesia (can. 1395, § 1). Suprema auctoritas ecclesiastica intelliguntur S. Pontifex, qui per se vel per SS. Congregationes iure suo utitur, et Concilia Oecumenica. Libri autem a praedictis damnati ubique locorum et in quodcunque ver-
tantur idioma prohibiti censeantur (can. 1396).¹

2. Conciliis particularibus et locorum Ordinariis pro suis subditis (can. cit.). Nomine *subditorum Ordinarii loci* non veniunt religiosi exempti; de quibus speciatim dicitur (cfr. sub 3). Ceterum caveant a scandalo fidelibus oriundo.

Ab prohibitione facta a Concilio particulari vel Ordinario loci datur ad S. Sedem recursus, non tamen in suspensivo (can. 1395, § 2), i. e. tenetur quis prohibitione statuta, donec S. Sedes causam in sui favorem diremerit.

3. Etiam Abbas monasterii sui iuris et supremus religionis clericalis exemptae Moderator, cum suo Capitulo vel Consilio, potest libros ex iusta causa suis subditis prohibere; idemque, si periculum sit in mora, possunt alii Superiores maiores cum proprio Consilio, ea tamen lege ut rem quantocius deferant ad supremum Moderatorem (can. 1395, § 3).

Coroll. I. Omnium fidelium est, maxime clericorum et in dignitate ecclesiastica constitutorum eorumque qui doctrina praecellant, libros quos perniciosos judicaverint, ad locorum Ordinarios aut ad Apostolicam Sedem deferre; id autem peculiari titulo pertinet ad Legatos Sanctae Sedis, locorum Ordinarios, atque Rectores Universitatum catholicarum (can. 1397, § 1) Expedit (autem) ut in pravorum librorum denuntiatione non solum libri inscriptio indicetur, sed etiam, quantum fieri potest, causae exponantur cur liber prohibendus existimetur (can. 1397, § 2). Iis ad quos denuntiatio defertur, sanctum esto denuntiantium nomina secreta servare (can. 1397, § 3).

*. Etiam Orientales tenentur decretis damnationis librorum et diariorum a S. C. S. Off. editis (S. C. pro Eccl. Orient. 26 Maii, 1928; A. A. S. 1928, p. 195).

Coroll. II. Locorum Ordinarii per se aut, ubi opus fuerit, per sacerdotes idoneos vigilant in libros, qui in proprio territorio edantur aut venales prostent (can. 1397, § 4).

Coroll. III. Libros qui subtilius examen exigant vel de quibus ad salutarem effectum consequendum supremæ auctoritatis sententia requiri videatur, ad Apostolicæ Sedis iudicium Ordinarii deferant (can. 1397, § 5),

II. Effectus prohibitionis. 1. Prohibitio respicit *integrum* librum, 1119 ita ut etiam pars innoxia prohibitioni subsit. Secus dicendum, ut satis probabile videtur, si pars, quæ prohibitioni ansam dedit, ab innoxiiis separetur vel ita expungatur ut iam legi nequeat (S. Alf. VII, 283). Secus etiam satis probabiliter dicendum, si, libro pluribus tomis constante, tomi qui prohibitionis causa fuerunt, ad usum inepti reddantur; item si pars innocua libri prohibiti separatim edatur. Neque prohibetur, quominus miscellaneis litterariis partes innocuæ libri prohibiti inserantur.

2. Prohibitio librorum id efficit, ut liber sine debita licentia nec edi, nec legi, nec retineri, nec vendi, nec in aliam linguam verti, nec ullo modo cum aliis communicari possit (can. 1398, § 1). Praeterea liber quoquo modo prohibitus rursus in lucem edi nequit, nisi, factis correctionibus, licentiam is dederit qui librum prohibuerat eiusve Superior vel successor (can. 1398, § 2). Ex hisce magis exponenda:

a) *Editio*. Nomine autem *editoris* hic veniunt: 1° Editor proprie dictus, i. e. qui librum typographiæ domino imprimendum committit, illumque evulgandum curat; 2° dominus typographiæ, qui librum imprimendum suscipit; 3° auctor libri, non quidem qua talis, sed quatenus editorem proprie dictum agit vel librum domino officinae vel editori tradit, eo fine ut edatur. Compositores autem typorum alique operarii iure positivo non attinguntur, bene vero iure naturali quatenus cooperantur ad malum.

b) *Lectio*. Intelligitur lectio *formalis*, ita ut lex non respiciat eum, qui mere audiat legentem (S. Alf. VII, 292), vel olim lecta memoriter recitet, vel ignarus idiomatis librum perlegat; bene vere caecum, qui typos digitis percipiat.

Materia *gravis* esse potest sive ratione quantitatis, ut si tractu saltem moraliter unico legas duas vel tres paginas; sive ratione qualitatis, i. e. periculi; quo casu etiam paucae lineae sufficere possunt, quia in ipsis potest esse periculum perversionis (S. Alf. VI, 284, 292). Neque videtur esse ratio statuendi aliam quoad diaria normam.

c) *Retentio*. Perinde est, utrum quis librum proprium an alienum retineat; utrum librum retineat penes se an penes alium, qui non habeat

facultatem; utrum librum retentum inelligat necne. Excusatur vero, qui deponit librum penes alium habentem facultatem, idque cum pacto expresso illuni non repetendi nisi post obtentam licentiam; item qui librum retinet, quia exspectat sive veniam requisitam sive occasionem illum tradendi Superiori (S. Alf. VI, 295-298). *Bibliopega* accensetur quidem retinentibus, at facile excusatur, si libros pro habente facultatem eos legendi compingit, vel aliam iustam causam habet. Pariter *custos bibliothecae alienae* inter retinentes non annumeratur, nisi libros prohibitos in cubiculo vel domo propria retineat. Denique ubi, ut in domibus religiosis, bibliotheca communis habetur, permittitur, ut libri prohibiti in armario clauso custodiantur.

Materia *gravis* est, si liber vel, si de diariis sermo est, notabilis numerus foliorum per notabile tempus, puta per tres quatuorve dies retineantur (S. Alf. VI, 295). Ceterum si animus scripta prohibita per notabile tempus retinendi inde ab initio adsit, statim graviter peccatur.

d) *Venditio* quamvis prohibeatur, tamen liber prohibitus ei vendi potest, qui facultate eum legendi gaudet. Speciatim quoad *venditores librorum* statuit can. 1404: Librorum venditores libros de obscenis ex professo tractantes ne vendant, commodent, retineant; ceteros prohibitos venales ne habeant, nisi debitam licentiam a Sede Apostolica impetraverim, neve cuiquam vendant, nisi prudenter existimare possint ab emptore legitime peti.

c) *Communicatio* quaevis vetatur; hinc liber prohibitus aliis neque commutari neque praelegi neque pro aliis transscribi potest.

CAPUT II.

De libris prohibitis.

Libri duplici ratione prohibiti esse possunt, sive quatenus cadant sub legulam generalem alicuius generis libros prohibentem, sive quatenus decreto particulari proscribantur. Priores dicuntur prohiberi *ipso iure*.

Articulus I.

De libris ipso iure prohibitis.

Vi can. 1399 ipso iure prohibentur:

- 1120 I. Editiones textus originalis et antiquarum versionum catholicarum sacrae Scripturae, etiam Ecclesiae Orientalis, ab acatholicis quibuslibet publicatae; itemque eiusdem versiones in quamvis linguam, ab eisdem confectae vel editae.

II. Libri quorumvis scriptorum, haeresim vel schisma propugnantes, aut ipsa religionis fundamenta quoquo modo evertere nitentes. Dicitur:

1. *Propugnantes*, i. e. rationibus tuentes.

2. *Ipsa religionis fundamenta*, i. e. fundamenta sive religionis naturalis sive religionis revelatae qua talis, seu veritates, quae admittendae sunt, ut quis ducatur sive ad cultum religiosum Dei sive ad admittendam religionem revelatam. Non intelligi sola fundamenta religionis naturalis, sequitur ex eo quod legislator loco *religionis naturalis*, quae regula Concilii Tridentini habet, utitur expressione latiori *religionis*.

Porro fundamenta religionis naturalis sunt: Exsistentia Dei personalis, spiritualitas animae, liberum arbitrium etc.

Fundamenta religionis revelatae qua talis sunt motiva credibilitatis, ut vis probandi, quae miraculis inest, etc. non autem veritates fundamentales ipsius fidei, de quibus uti et de aliis sub VI.

3. *Quoquo modo* evertere nitentes, sive argumentando sive deridendo, sive directe sive indirecte .

III. Libri qui religionem aut bonos mores data opera impetunt.

1. *Religionem*, scilicet generatim sumptam, sive naturalem sive revelatam.

2. *Data opera*, i. e. de industria, consulto seu intentione ea impetendi; differt ab expressione *ex professo*; in priori omnia pendent ab intentione scriptoris, in posteriori ab argumento libri. Cum vero utraque conditio ex ipso libro diudicanda sit, fere in idem redit.

IV. Libri quorumvis acatholicorum, qui ex professo de religione tractant, nisi constet nihil in eis contra fidem catholicam contineri.

1. *Ex professo*, i. e. non obiter sed in toto scripto vel in notabili eius parte vel passim.

2. *De religione*; quae vox communiter lato sensu sumitur. « De religione, inquit 5^o. *Alfonsus*, nempe de S. Scriptura, vel de theologia scholastica, dogmatica aut morali vel mysteriis fidei, de cultu Dei aut Sanctorum, de ritibus ecclesiae, de canonibus, de rebus spiritualibus et similibus » (VII, 283).

3. *Contra fidem catholicam*, i. e. uti interpretandum censemus, sive contra dogmata fidei sive contra veritates illas, quae a catholicis sine temeritate in dubium vocari nequeunt.

V. Si editi fuerint non servatis canonum praescriptionibus, libri sacrarum Scripturarum vel eorundem adnotationes et commentaria; item libri ac libelli qui novas apparitiones, revelationes, visiones, prophetias,

miracula enarrant, vel qui novas inducunt devotiones, etiam sub praetextu quod sint privatae.

VI. Libri qui quodlibet ex catholicis dogmatibus impugnant vel derident, qui errores ab Apostolica Sede proscriptos tuentur, qui cultui divino detrahunt, qui disciplinam ecclesiasticam evertere contendunt et qui data opera ecclesiasticam hierarchiam, aut statum clericalem vel religiosum probris afficiunt.

1. Nomine *Apostolicae Seclis* veniunt etiam Congregationes (cfr. can. 7).

2. *Detrahunt*; scilicet notabiliter, ita ut non sufficiat unum alterumve detractionis verbum.

3. *Statum clericalem vel religiosum*; hinc non sufficit, ut clerici vel religiosi particulares vel etiam determinatus ordo aut congregatio probris afficiantur, nisi ita procedatur, ut etiam status qua talis impetatur et probris afficiatur.

VII. Libri qui cuiusvis generis superstitionem, sortilegia, divinationem, magiam, evocationem spirituum, aliaque id genus docent vel commendant.

VIII. Libri qui duellum vel suicidium, vel divortium licita statuunt, qui de sectis massonicis vel aliis eiusdem generis societatibus agentes, eas utiles et non perniciosas Ecclesiae et civili societati esse contendunt.

Eiusdem generis societates sunt, quae èt occultae sunt èt ceu palam ceu clandestine contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur.

IX. Libri qui res lascivas seu obscenas ex professo tractant, narrant, aut docent. Intelliguntur libri, qui de se ad morum corruptulam tendunt, non mere scientifici! vel classici.

X. Editiones librorum liturgicorum a Sede Apostolica approbatorum, in quibus quidpiam immutatum fuerit, ita ut cum authenticis editionibus a Sancta Sede approbatis non congruant.

XI. Libri quibus divulgantur indulgentiae apocryphae vel a Sancta Sede proscriptae aut revocatae.

XII. Imagines quoquo modo impressae Domini Nostri Iesu Christi, Beatae Mariae Virginis, Angelorum atque Sanctorum vel aliorum Servorum Dei ab Ecclesiae sensu et decretis alienae.

Articulus II.

De libris decreto particulari prohibitis.

Quaenam auctoritas libros prohibere possit, diximus n. 1118. Hic autem 1121 solum sermo est de libris, qui a Sede Apostolica prohibentur, atque ita *indici librorum prohibitorum*, ut dicitur, inseruntur. Index autem ille a Leone XIII recognitus, anno 1900 promulgatus, pluries atque anno 1929 denuo editus est. Ceterum notes:

I. Sedes Apostolica libros prohibet aut per se i. e. per litteras Apostolicas Romani Pontificis, aut ope Congregationis. Porro olim hoc negotium spectabat ad Congregationem Indicis, nunc vero ad Congregationem S. Officii, quae illud munus inde a suppressa priori Congregatione suscepit (can. 247, § 4).

II. Quoad *interpretationem* prohibitionum particularium notes:

1. Quoties alicuius auctoris *acatholici* scripta omnia prohibentur, ea tantum opera intelliguntur, quae aut de religione agunt, aut decreto aliquo generali aut speciali proscripta sunt. Quoties alicuius scriptoris *catholici* omnia scripta vetantur, prohibitione ea tantum opera attinguntur, quae aut aliquo decreto generali aut speciali prohibita sunt*.

2. Si in Indicem referuntur primum aut priora volumina alicuius operis, cuius posteriora illud decretum prohibitionis in lucem publicam secuta sunt; aut si proscribuntur libelli periodici, qui postea identidem continuati fuerint; aut si prohibentur opera omnia alicuius scriptoris, qui post emanatum decretum alia opera edidit: in omnibus his casibus volumina vel libelli vel opera post ultimum decretum speciale evulgata, quamvis decreto illo speciali non comprehendantur, tamen suspecta habentur, et in decreti alicuius ex generalibus prohibitionem incidere merito praesumuntur nisi forte de auctoris resipiscentia consuet. '

CAPUT III.

De exemptione a lege prohibente, et de licentia

UTENDI LIBRIS PROHIBITIS.

I. Qui studiis theologicis vel biblicis quovis modo operam dant, pos- 1122 sunt uti etiam textibus et versionibus Sacrae Scripturae prohibitis, dummodo dicti textus et versiones fideliter et integre edita sint, neque impugnentur in eorum prolegomenis aut adnotationibus catholicae fidei dogmata (can. 1400). Dicitur:

i. *Qui... quovis modo operam dant, i. e. tam clerici quam laici, qui non obiter seu transeunter tantum, sed habitualiter per aliquod tempus specialiter istis studiis incumbunt.*

' *Motu proprio* 25 Marti 1917 (A. A. S. 1917. p. 169 ct p. 162). ----- * Cfr. Praef. Indicis anni 1924, p. XIV.----- '. Cfr. Praef. Indicis anni 1924, p. XVI-XVII.

2. *Catholicae fidei dogmata*; quo nomine non veniunt aliae veritates, utut theologicæ certae.

II. S. R. E. Cardinales, Episcopi, etiam titulares, alique Ordinarii, necessariis adhibitis cautelis, ecclesiastica librorum prohibitione non adstringuntur (can. 1401).

1123 III. Quoad *facultatem concedendi licentiam* notes: Eam concedere possunt:

i. S. *Pontifex*, qui illam concedit per S. Officium (can. 247, § 4). Attamen qui facultatem apostolicam consecuti sunt legendi et retinendi libros prohibitos, nequeunt ideo legere et retinere libros quoslibet a suis Ordinariis proscriptos, nisi in apostolico induito expressa iisdem facta fuerit potestas legendi et retinendi libros a quibuslibet damnatos (can. 1403 > § 1).

2. *Ordinarii* (scilicet tam locorum quam Superiores maiores religionis clericalis exemptae) licentiam, ad libros quod attinet ipso iure vel decreto Sedis Apostolicae prohibitos, concedere suis subditis valent pro singulis tantum libris atque in casibus dumtaxat urgentibus (can. 1402, § 1). Quod si generalem a Sede Apostolica facultatem impetraverint suis subditis permittendi ut libros proscriptos retineant ac legant, eam non-nisi cum delectu et iusta ac rationabili -causa concedant (can. 1402, § 2).

Advertas, Ordinarios locorum posse subditis etiam concedere licentiam, sed tantum in casibus particularibus et iusta de causa, utendi libris a Concilio plenario vel provinciali prohibitis (can. 82; 291, § 2).

Supplica, qua petitur licentia, debet commendari ab Ordinario loci, si de clerico saeculari, a proprio Superiore, si de religioso agitur. Pro laico passim sufficit commendatio confessarii.

1124 IV. Quoad *licentiam concessam* observes :

1. Qui licentiam obtinuerint gravi praecepto tenentur libros prohibitos ita custodiendi, ut hi ad aliorum manus non perveniant (can. 1403, § 2).

2. Licentia a quovis obtenta nullo modo quis eximitur a prohibitione iuris naturalis legendi libros qui ipsi proximum spirituale periculum praestant (can. 1405, § 1).

Adde monitum Codicis : Ordinarii locorum alique curam animarum habentes opportune moneant fideles de periculo et damno lectionis librorum pravorum, praesertim prohibitorum (can. 1405, § 2).

SECTIO III.

De sanctionibus poenalibus.

1125 *Praenot.* Vox *librorum* in secuturis stricte sumenda est, ita ut excludantur exigui libelli, diaria etc. (n. 1114). Ratio est, quia ea sola, quae libro III titulo

XXIII Codicis, non autem quae libro V de libris dicuntur, etiam aliis publicationibus applicanda sunt (can. 1384, § 2). Accedit quod lex poenalis stricte interpretanda est (can. 19),.

I. *In excommunicationem Sedi apostolicae speciali modo reservatam* ipso facto incurrunt, opere publici iuris facto, editores librorum apostatarum, haereticorum, et schismaticorum, qui apostasiam, haeresim, schisma propugnant, itemque eosdem libros aliosve per apostolicas litteras nominatim prohibitos defendentes aut scienter sine debita licentia legentes vel retinentes (can. 2318, § 1). Cfr. tr. de poenis ecclesiasticis.

II. Auctores et editores qui sine debita licentia sacrarum Scripturarum libros vel earum adnotationes aut commentarios imprimi curant, incidunt ipso facto *in excommunicationem nemini reservatam* (can. 2318, § 2). Cfr. tr. de poenis ecclesiasticis.

SCHOLION.

De crematione corporum. ’

I. Prohibitio cremandi corpora. Fidelium defunctorum corpora sepe- 1126
lienda sunt, reprobata eorundum crematione (can. 1203, § 1). Ecclesia vetat cremationem corporum fidelium, tum quia mos corpora cremandi ethnicus est, tum quia mos iste promovetur veluti reclamatio quaedam contra resurrectionem et animae immortalitatem. Prohibitionem autem ecclesiasticam obligare sub gravi, patet tam ex eo, quod S. Off. ’ cremationem corporum vocat detestabilem abusum, quam ex poenis in transgressores statutis; de quibus statim dicetur.

Coroll. i. Illicitum est « nomen dare societatibus quibus propositum est promovere usum comburendi hominum cadavera; » ’ item « mandare, ut sua aliorumve cadavera comburantur. » ’

Coroll. II. Si quis quovis modo mandaverit ut corpus suum cremetur, illicitum est hanc exsequi voluntatem; quae si adiccta fuerit contractui, testamento aut alii cuilibet actui, tanquam non adiccta habeatur (can. 1203, § 2).

II. Cooperatio cremationi. 1. S. Off.⁴ decrevit, cremationi « nun- 1127
quam licere formaliter cooperari mandato vel consilio. Tolerari autem aliquando posse materiale cooperationem, dummodo: 1^o crematio non habeatur pro signo protestativo massonicae sectae; 2^o non aliquid in ipsa contineatur, quod per se, directe, atque unice exprimat reprobationem catholicae doctrinae et approbationem sectae; 3^o neque constet, officiales et operarios catholicos ad opus adstringi vel vocari in contemptum catholicae religionis. Cacterum quamvis in hisce casibus relin-

Cfr. Groeken, Lijkverbranding. ----- ’. 19 Maii, 1886 (A. S. S. t. 19, P. 46).
— ’. S. Off. 19 Maii 1886 (A. S. S. l. 19, p. 46) -----* 27 Iui. 1892.

quendi sint in bona fide, semper tamen momendi sunt, ne cremationi cooperari intendant »

2. Vic. Apost. Vizagapatam a S. C. de Prop. Fide rogavit: i° quid ibi faciendum, ubi christianorum corpora interdum a parentibus paganis cremabantur; utrum resistendum cum damno fidei propagandae an passive procedendum, atque interim, instruendo populum, abrogatio abusus promovenda; 2° quid agendum, ubi paganus moriturus baptismum petat, praevideatur vero corpus crematum iri. Ad haec S. Congr. :l «Quaestio... Supremae Inquisitionis iudicio submissa fuit. Responsum quod a venerabili illa Congregatione hac de re accepi continetur in sequenti decreto quod Tibi communico, nempe : « cremationem approbare non debes, sed passive te habeas, collate semper baptismate, et populos instruendos cures iuxta ea quae a Te exponuntur ».

1128 III. **Poenae statutae**, i. Qui mandaverint suum corpus cremationi tradi, ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa (can. 1240, 5°X Adhacc « ecclesiastica sepultura priventur qui mandaverint suum corpus cremationi tradi et in hac voluntate permanserint usque ad mortem, etiamsi crematio ad normam can. 1203, § 2 non sequatur»'. Denique nec licet cremati < cineres sepultura ecclesiastica donare vel quomodocumque in coemeterio benedicto asservare. » *

2. Illicitum est « pro fidelibus, quorum corpora non sine eorum culpa cremata sunt, Missae Sacrificium publice offerre... itemque foundationes ad hunc finem acceptare. » 5 Praeterea errant, qui « ex speciosa ratione quod aliquem religionis actum defunctus, dum viveret, exercere solitus esset vel quod ultimo vitae momento pravam voluntatem forte retractare potuerit, licitum censent exsequias ecclesiasticas eidem, praesente cadavere, de .more persolvere, licet hoc postea, ex propria ipsius defuncti dispositione, sit igni tradendum. Quum enim de hac coniectata retractatione nihil certo constare queat, nullam ipsius in foro externo rationem haberi posse palam est. » *

1129 IV. **Notanda**. 1. Si quis fidelis corpus suum post mortem cremandum mandaverit, graviter quidem peccavit. Si vero in bona fide est, quoad monitionem, « serventur regulae a probatis auctoribus traditae, habita praesertim ratione scandali vitandi. » '

2. « Quoties agatur de iis, quorum corpora non propria ipsorum, sed aliena voluntate cremationi subiiciantur, Ecclesiae ritus et suffragia adhiberi possunt tum domi tum in ecclesia, non autem usque ad cremationis locum, remoto scandalo. Scandalum vero removeri etiam poterit, si notum fiat, cremationem non propria defuncti voluntate electam fuisse. » '

' Cfr. S. Off. 10 Iun. 1926 (A. A. S. 1926, p. 282). -----* 27 sept. 1884 (Collect, η. 1020). ----- '. P. C. 10 Nov. 1925 (A. A. S. 1925, p. 583). ----- 4. S. Off. 19 Iun. 1926, p. 282). -----* S. Off. 27 Iul. 1892. ----- * S. Off. 19 Iun. 1926 (A. A. S. 1926, p. 282). -----'. S. Off. 27 Iul. 1892 (Collect, n. 1808). ----- * S. Off. 15 Dec 1876 (A. S. S. t. 25, p. 63); cfr. S. C. de Prop. Fide, 26 Ian. 1911.

DISSERTATIO III.

De praeceptis seu officiis statuum vitae.

Dicemus *primum* de officiis quorundam saecularium, *deinde* de officiis clericorum, *denique* de officiis religiosorum.

Pars I.

De officiis quorundam saecularium.

SECTIO I.

De indicibus.

(S. Thom. 2. 2, q. 60, 67; S. Alf. Theol. Mor. 1. IV. n. 192-217; Horn. Apost. tr. 13, n. 63-67).

Index est persona publica, eo fine constituta, ut secundum legem ius 1130 dicat. Differt ab *arbitro*, qui est persona privata, cui litigantes committunt litem dirimendam, sive secundum regulas iuris, sive ex aequo et bono, ut dicitur.

I. Index, ut munus suum *licite* obeat, praeditus sit scientia debita, i. e. 1131 saltem mediocri, maiori etiam, si est unicus. Praeterea magis requiritur cognitio quaestionis agitatae quam scientia in genere. Si scientia debita careat, tenetur, etiam ex iustitia commutativa, aut officium dimittere aut debitam scientiam sibi comparare; ex iustitia commutativa, inquam, quia secus dictam virtutem per sententias suas laedendi gravi periculo se exponit (S. Alf. IV, 192, 195).

II. Index, ut *valide* agat, instructus sit iurisdictione tam in materiam, 1132 quam in personas, quas indicium respicit.

1. Quoad *materiam* notes haec Cod. Iur. Can.: Ecclesia iure proprio et exclusivo cognoscit: 1^o de causis quae respiciunt res spirituales et spiritualibus adnexas; 2^o de violatione legum ecclesiasticarum deque omnibus in quibus inest ratio peccati, quod attinet ad culpae definitionem et poenarum ecclesiasticarum irrogationem (can. 1553, § 1, 1^o et 2^o)... In causis in quibus tum Ecclesia tum civilis potestas aequae competentes sunt, quaeque dicuntur mixti fori, est locus praeventioni (can. cit. § 2).

2. Quoad *personas*, spectato can. 120, clerici in omnibus causis sive contentiosis sive criminalibus apud iudicem ecclesiasticum conveniri debent, nisi aliter pro locis particularibus legitime provisum fuerit. Si nihilominus ab eo, qui nullam praehabuerit veniam, conveniantur, possunt ratione necessitatis, ad vitanda maiora mala comparere, certiore tamen facto Superiore, a quo venia obtenta non fuit; quae singula fusius exponuntur n. 1153.

- 1133 III. Iudex tenetur causas diligenter tractare, et quatenus moraliter fieri potest, prompte expedire; nec potest aliquando iudicio supersedere ob legis silentium vel insufficientiam, sed debet aut mentem legislatoris deducere ex lege, argumentando per analogiam vel a contrario, aut pronuntiare ex consuetudine vigente vel ex aequitate naturali. In re quidem poenali nulla est difficultas, quum ibi applicetur regula: *Nulla poena sine lege*; itaque in silentio vel obscuritate legis reus absolvendus est.
- 1134 IV. Iudex tenetur *iudicare* secundum allegata et legaliter probata; ideoque solis probationibus a lege agnitis, non autem scientia privata nitatur. Etenim « iudicare pertinet ad iudicem, secundum quod fungitur publica potestate; et ideo informari debet in iudicando non secundum id, quod ipse novit tamquam privata persona, sed secundum id, quod sibi innotescit tamquam personae publicae » (S. Thom. 2. 2, q. 67, a. 2). Hinc v. g. « quem iudex privata scientia sit esse nocentem, si iuridice sit probatus innocens, non potest condemnare » S. Alf. IV, 207).
- 1135 V. Iudex tenetur *sententiam ferre* secundum leges, excepto casu quo legem iniquam esse constat. Ratio est, quia ideo iudex constitutus est, ut leges exsequatur seu applicet. Quoad leges rectas observat S. Thomas: « Etiam leges, quae sunt recte positae, in aliquibus casibus deficiunt; in quibus si servarentur, essent contra ius naturale; et ideo in talibus non est secundum litteram legis iudicandum, sed recurrendum ad aequitatem, quam intendit legislator » (2. 2, q. 60, a. 5, ad 2). Verum recursus ad aequitatem hodie dum impossibilis est, saltem quoad substantiam sententiae, a. v. non admittitur, quod iudex non fert sententiam secundum ipsam legem; sed potest aequitatem servare in poena infligenda, atque sub hoc respectu eatenus maiori quam olim gaudet libertate, quatenus quandoque admittuntur condemnationes conditionales, i. e. in casu relapsus intra determinatum spatium.

Coroll. I. Si quis iuridice probavit, se ius habere, cum iudex pro certo habeat, illud falsum esse, hic videtur ipsi ius addicere posse. Nam « respublica habet potestatem in bona suorum civium, quando bonum publicum id requirit, ut in hoc casu, ne forma publicorum indiciorum cum populi scandalo evertatur » (S. Alf. IV, 208). Idem ob eandem rationem valet, si de poenis minoribus, puta de mulcta imponenda vel etiam de poena carceris aut castigationis sermo est (S. Alf. l. c.).r Magis autem disputatur, num iudex possit aliquem condemnare ad mutilationem vel mortem, qui iuridice de crimine convictus est, sed quem iudex privata notitia insontem esse novit. Secundum S. Thomam et alios iudex ad condemnationem tenetur, quia qua persona publica sola notitia publica ducatur oportet. Neque peccat secundum allegata sententiam ferens, quia ipse non occidit innocentem, sed illi qui cum asserunt nocentem » (2. 2, q. 64, a. 6, ad 3). Addunt tamen, iudicem debere omnia tentare ad innocentem liberandum. Alii vero contrarium docent, quia ipsorum sententia iuri publico non competit ius privandi aliquem iure prima-

rio, i. e. ad vitam et integritatem, bene vero, ut dictum est, iure secundario, scilicet vi alti dominii. S. Alfonsus l. c. utramque sententiam pro satis fundata habet, ita ut iudex possit, sed non teneatur accusatum condemnare. Ceterum in pluribus regnis non habetur difficultas, quia secundum leges iudex nequit aliquem condemnare, nisi de culpa eius intime convictus sit. Itaque requiruntur èt probatio legalis èt intima convictio.¹

Coroll. II. Si causa *dubia* est, iudex ita procedat:

1. In causa *criminali* standum pro accusato, sive crimen dubium est, sive lex poenam imponens obscura videtur.

2. In causa *civili* distinguendum inter dubium facti et dubium iuris.

a) In dubio *facti*, i. e. si factum, quo ius actoris nititur — puta ius possessionis, dominii etc.³ — dubium est, causa eius cadit; nam actoris est dictum factum probare, idque probationibus legalibus.

b) In dubio *iuris*, i. e. si dubitatur, num factum, quo actor nititur, ius possessionis, dominii etc. iuridice tundet, iudex sententiam sibi minus probabilem sequi nequit; siquidem proscripta est ab Innoc. XI, prop. 2: «Probabiliter existimo Iudicem posse iudicare iuxta opinionem etiam minus probabilem.»^{*} Si iudex stricte dubitat, potest aut partes inducere ad compositionem aut, si renuant et lis est de *possessione*, eos adigere, ut de *dominio* contendat aut, si de *dominio* litigatur, potest eligere pariem, quam maluerit.

Coroll. III. Iudex, saltem spectatis hodiernis moribus, nequit uti medio hypnotism! ad veritatem explorandam, medio hypnotismi, inquam, quod vim reo infert; neque confessio ita extorta pro certo vera haberi potest, quamvis quandoque elementa rem ulterius comprobandi praestare possit.

VI. Iudex in ferenda sententia ab acceptatione personarum immunis 1136 sit; nec muneribus unquam flecti debet, quin etiam munerum acceptatio omnino reprobanda secundum haec: «Non accipies personam, nec munera: quia munera excaecant oculos sapientum, et mutant verba iustorum.»¹

Coroll. Qui munera acceptavit: 1° si quidem ex *liberali donatione*, non tenetur ad restitutionem ante sententiam iudicis; 2° si *per modum pretii* pro ferenda sententia, tenetur ad restitutionem, si acceptavit ad ferendam sententiam *instant*: ad hanc enim iam ex iustitia stricta obligatur; si acceptavit ad ferendam sententiam *iniustam*, tenetur ab eiusmodi sententia abstinere et munus restituere. Post sententiam iniustam latam potest munus acceptatum retinere, ut dictum est de contractu in re turpi (S. Alf. IV, 216, 196).

VI. Iudex, qui officio suo defuit, sive comparisonem debitae notitiae 1137 praetermittendo, sive causas negligenter tractando, sive earum tractationem sine iusta causa differendo, sive iniustam sententiam ferendo, tenetur restituere damna e sua agendi ratione secuta, si ea saltem in confuso

¹. Ita v. g. Cod. proc. crim. Nccrlandicus, art. 216, 391, 395. ----- 3. Duplex distinguitur causa, *possessoria* et *petitoria*. Prior est, quando actor possessionem rei, altera, quando dominium rei aliudve ius postulat.-----^{*} Denz.-Bannw. n. 1152. -----4. Deuter. XVI, 19.

praeviderit, et graviter culpabilis fuerit. Ratio, est, quia ex stricta iustitia tenetur officio suo rite fungi (S. Alf. IV, 195, 196, 214). Si vero index « ex humana fragilitate erraverit, non obligatur in conscientia ad restitutionem ex propriis.... cum culpam theologicam non commiserit » (S. Alf. IV, 214) ; si tamen postea « iudex agnoscat errorem a se (etsi sine gravi culpa) commissum in praeiudicium litigantis, tenetur, si potest citra infamiam, impedire errorem, v. gr. monendo occulte partem laesam, ut sibi appellatione vel aliter consulat » (S. Alf. IV, 195).

Num teneatur fisco restituere mulctam pecuniariam, quam alicui illegitime non imposuerit, vide p. 657.

Denique noto cum 5. *Alfonso*: « Index tenetur sub gravi concedere reo tempus sufficiens ad confessionem...; tenetur etiam concedere tempus pro sumpt'one Communionis (nisi grave damnum timeatur), cum reus sit tunc in articulo mortis, in quo praeceptum Communionis obligat iure divino... Quod si reus nolit confiteri, post adhortationem licite potest occidi a carnifice, quia tunc sua damnatio suae culpa tribuitur » (III, 379).

SECTIO II.

De iuratis.

1138 I. *iurati* dicuntur cives constituti ad iudicium ferendum de reatu alicuius accusati, maxime de crimine graviori. Quo iudicio a iuratis lato, ordinarie indices proprie dicti (scii, si iurati aliquem culpabilem declararunt) secundum legem poenam decernunt. Vocantur *iurati* a iuramento, quod debent emittere de officio suo fideliter obeundo.

II. Institutio iuratorum, utut in se non damnanda, minus tamen commendatur; tum quia non tenentur indicii a se lati rationem afferre; tum quia generatim facilius quam indices constituti passionibus politicis, donis etc. moventur.

III. Iuratis plura conveniunt ex iis, quae de indicibus dicta sunt. Speciatim observo: iurati tenentur iudicium ferre *iuxta intimam persuasionem*. Ita lex statuit in regionibus, in quibus iurati adhibentur. Itaque tenentur absolvere accusatum, de cuius crimine et culpa non sunt intime convicti, etiamsi iuxta allegata et probata reus appareat. *Disputatur nzt o*, num possint reum declarare, quem privata sententia pro reo habent, sed qui in iudicio non fuit convictus. Alii negant, quia lex, quae iubet ipsos indicare secundum intimam persuasionem, illud utique intelligit de intima persuasionem *ex allatis et probatis hausta*. Alii affirmant, quia talis lex sensu obvio intelligit intimam convictionem *utcumque obtentam*.

SECTIO III.

De accusatore et denuntiatote.

(S. Thom. 2. 2, q. 68; S. Alf. Thcol. Mor. 1. IV, n. 234-254;
Horn. Apost. tr. 13, n 73-78).

1. Accusatio iudicialis. 1. Accusatio iudicialis est delatio criminis 1139
alicuius ad iudicem competentem, publicae vindictae causa, cum onere
crimen probandi. Dicitur:

a) *Delatio criminis*, atque ita accusator distinguitur ab *actore* seu
petitore, qui alteri litem movet in *re civili*. Ille qui accusatur vel cui in re
civili lis movetur, dicitur *reus*.

b) *Cum onere crimen probandi*; atque ita accusator a *denuntiatore*,
accusatio a *denuntiatione* distinguitur; haec quippe non secum fert onus
probandi (S. Alf. IV, 235).

2. Accusatio iudicialis ut plurimum incumbit iis officialibus, quibus
hoc a lege demandatum est; primarie quidem illis, qui dici solent *minis-*
terium publicum (S. Alf. IV, 236). Quibus praeterea demandatum sit,
vide in lege patriae.

II. Denuntiatio. I. Denuntiatio est delatio criminis ad officiales ad 1140
id deputatos, sine onere illud probandi.

2. Ad denuntiationem tenentur:

a) *Ex officio* ii, qui lege expresse ad hoc deputati sunt, atque genera-
tim omnes, qui munus publicum obeuntes in exercitio muneris sui ali-
quod delictum detegunt.

b) *Ex praecepto legis* in pluribus regnis obligantur etiam privati, qui
testes forte fuerint quorundam graviorum criminum.

c) *Ex iure naturae* quisque obligatur, qui aliquod crimen novit, cuius
denuntiatio necessaria est ad bonum commune vel ad avertendum dam-
num grave a persona privata (S. Alf. IV, 236).

3. Ab obligatione denuntiandi, si quidem de bono communi agitur, non
excusat causa privata; secus causa proportionate gravis excusat; requiri-
tur autem gravior pro iis, qui ex officio, quam pro iis, qui ex lege vel
ex iure naturae tantum tenentur. Praecipuae causae sunt damnum nota-
bile ex denuntiatione sibi vel suis timendum, atque coniunctio cum ipso
delinquente. Denique *secretum commissum* non solum ab obligatione
excusat, sed etiam prohibet, quominus quis aliquem denuntiet. Excipe,
si ex omissa denuntiatione grave damnum imminet sive bono communi
— quo casu obligatio est non servandi secretum — sive secretum accep-
tanti (S. Alf. IV, 236); si ex denuntiatione omissa grave damnum immi-
net tertio, valent dicta p. 720.

4- Qui *falso* denunciavit (vel accusavit), tenetur, si graviter culpabilis fuit, ad restitutionem damnorum secutorum. Praeterea obligatur ad revocationem, etiam cum pari damno suo, non tamen cum multo maiori. Si non fuerit graviter culpabilis, non tenetur restituere damna; debet tamen testimonium revocare, si satis commode fieri potest (n. 994).

SECTIO IV.

De advocatis.

(S. Thom. 2. 2, q. 71; S. Alf. Theol. Mor. 1. IV, n. 218-226;
Horn. Apost. tr. 13, n. 69-72).

1141 Nomine *advocatorum* veniunt: i° qui in re civili vel commerciali coram iudice causam clientis propugnant, in re criminali accusatum defendunt; 2° qui coram tribunali vices partium litigantium agunt, pro eis postulando, concludendo etc.; posteriores saepius dicuntur *procuratores*. Porro:

I. Advocatus debet ex iustitia habere vel sibi comparare scientiam congruam causae, quam suscipit.

II. Potest suscipere causas prout sequitur:

1. Quod spectat ad *causas criminales*, potest defendere reum, etiamsi de crimine patrato certus sit, nam « reus non tenetur ad poenam nisi convictus: ergo potest per se vel alium eam avertere, donec convincatur » (S. Alf. IV, 220). Attamen solis mediis iustis uti fas est; nequit igitur pravas propugnare theorias, puta determinismum, quo omnis libertas et culpa tolleretur. Potest tamen in singulis casibus congerere quidquid responsabilitatem minuere vel etiam irresponsabilitatem ostendere possit.

2. Quod ad *causas civiles* attinet:

a) Potest etiam suscipere causam *dubiam*, utut forte minus probabilem, modo sit prudens spes vincendi, et cliens de dubio moneatur (S. Alf. IV, 222). «Ratio: tum quia opinio minus probabilis decursu temporis potest probabilior evadere; tum quia multoties opinio quae advocato minus probabilis apparet, ipsi iudici videtur probabilior'» (S. Alf. IV, 222).

b) Nequit suscipere causam *manifeste iniustam*. Si currente lite cognoverit, causam esse certo iniustam, tenetur eam deserere. Si non moneat clientem de causae iniustitia, peccat contra iustitiam erga eum; si monuerit et pergat, peccat praebendo ei consilium et recursum (S. Thomas, 2. 2, q. 71, a. 3; S. Alf. IV, 220).

III. Advocatus tenetur ex iustitia causam susceptam diligenter tractare; eam, invito cliente, non deserere, excepto casu modo sub b) assignato.

nato; neque eam longius protrahere, ut maiorem mercedem recipiat. Denique non exigat pinguius honorarium quam lex vel consuetudo, ratione habita laboris, permittunt: si peritia eminet, petere potest quod peritissimi in eiusmodi adiunctis peterent; nam servitium praestitum dici potest tanti valere, atque cliens in tantum pretium consensisse dicendus est. Si cliens iusta de causae lite discedit, advocatus non habet ius nisi ad pretium peracti laboris. Si sine ratione sufficienti eam deserit, advocatus totam mercedem, de qua convenerunt, potest exigere; sed passim pretium non solet inde ab initio pro tota lite statui (S. Alf. IV, 225; Horn. Ap. tr. 13, n. 70).

Quatenus aliquando teneatur gratis defendere causam, dictum est in tractatu de caritate (n. 535; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 71, a. 1 et 4, ad 1).

IV. Advocatus, qui defuit officio, tenetur restituere damna secuta, si graviter culpabilis fuerit, et quatenus ea saltem in confuso praeviderit

Hic bene notes, advocatum subinde peccare contra iustitiam respectu *adversarii* sui *clientis*, puta: 1° si causam manifeste iniustam suscipit; quo casu si vincat, tenetur omnia damna parti victae restituere (S. Thom. 2. 2, q. 71, a. 3; S. Alf. IV, 223); si vincatur, debet saltem restituere expensas, quas victor a parte repetere nequit; 2° si producit scripturam vel testes falsos, vel instrumenta nociva adulterat. Qui proferret instrumenta veridica at confecta, sive ad *supplenda deperdita*, sive ad ius *certum* proseguendum, non ageret contra *iustitiam commutativam*, quamvis peccaret; 3° si convictus de iniustitia causae a se susceptae, adversarium ad transactionem adigit (S. Alf. IV, 226).

SCHOLION I.

De reo.

(S. Thom. 2. 2, q. 69; S. Alf. Theol. Mor. 1. IV, n. 272-290; Horn. Apost. tr. 13, n. 82-87).

Sermo est de solo reo in criminalibus.

1. Reus, spectato iure hodierno,³ non tenetur *fateri crimen*. Potest 1142 igitur, etiamsi a iudice de eo interrogetur, cum restrictione late mentali respondere, se illud non commisisse, subintelligendo: *ita ut illud fateri debeam*; pariter potest, eadem restrictione usus, negare ea, quae sibi nocere i. e. ad probationem criminis conducere possent, modo aliis non inferat iniuriam. Neque iam iuramentum a reo exigitur, et si exigeretur, posset iuramento firmare restrictionem late mentalem a se adhibitam, vel in indicii decursu adhibendam. Dicta non impediunt, quominus reus, si bonum commune illud postulet, socios prodere possit et debeat (S. Alf. IV, 278).

³. SwEENS, n. 610.

*. Cfr. Staatslexikon, vox *Srafprocess*, V, 604.

Spectato iure antiquo, haec valebant: Reus legitime interrogatus tenetur fateri veritatem; pertinet enim « ad debitum iustitiae, quod aliquis obediat suo superiori in his, ad quae ius praelationis se extendit: iudex autem... superior est respectu eius qui indicatur; et ideo ex debito tenetur accusatus iudici veritatem exponere, quam ab eo secundum formam iuris exigit. » (S. Thom. 2. 2, q. 69, a. 1; S. Alf. IV, 274). Ut autem legitime interrogetur, iudicia saltem probabilia criminis praecesserint. Excusatur reus: 1° si iudex « reum iuridice quidem interroget, sed nonnisi ex falsa praesumptione delicti » (S. Alf. IV, 273), ut si quis interrogatur de homicidio, quod ob iustam sui defensionem commisit; 2° satis probabiliter, si secus gravissima ipsi poena imminet (S. Alf. IV, 274).

1143 II. Reus potest infringere vim testimoniorum contra se prolatorum, detegendo crimina testium, modo criminum revelatio èt necessaria èt efficax sit ad sui defensionem. At « falsum crimen testi vel accusatori opponere ad suam causam tuendam illicitum semper est et culpa gravis » (S. Alf. IV, 277).

1144 III. Reus potest *declinare poenam*, prout sequitur:

1. Si *innocens* est, potest tam ante quam post sententiam fugere; potest etiam positive resistere v. g. satellites pellendo, eos terrendo, e manibus eorum se extorquendo, immo etiam ulterius progrediendo. Ratio est, quia in casu exsecutio sententiae iniustam aggressionem involvit. Attamen per accidens positiva resistentia, maxime gravior, ut plurimum est illicita, quia passim non solum inutilis est, verum etiam maiora mala causât scandaloque ansam dat (S. Thom. 2. 2, q. 69, a. 4; S. Alf. IV. 279).

2. Si *culpabilis* est, potest fugere: 1° antequam condemnatus est; 20 postquam condemnatus est, si career non pro poena, sed pro *custodia* — scii, usque ad sententiae exsecutionem — assignatus est. « Ratio quia sententia non damnat reum ad non fugiendum, sed tantum ad non resistendum ministris, cum sententiam exsequuntur » (S. Alf. IV, 280 qu. 20; S. Thom. 2. 2, q. 169, a. 4, ad 2). « Si vero career sit iam per sententiam assignatus ad *poenam*, etiam perpetuo, tunc negandum reo licere e carcere fugere; quia in exsecutione sententiae iustae tenetur utique reus obedire... Excipiunt tamen aliqui, si in carcere non dentur ei necessaria ad sustentationem..., vel si career esset nimis tristis: quia videtur supra vires humanas aliquem obligari ad se non liberandum, cum possit sine vi et resistentia, a poena valde dura » (S. Alf. 1. c.; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 69, a. 4, ad 2).

Adhaec qui potest fugere, potest etiam amovere impedimenta, quae fugae obstant, puta infringendo carcerem Quodsi inde damnum obveniat custodibus, illud permitti potest. Potest etiam custodem arte decipere vel non advertentem ebrium reddere seu sopire; nequit vero eum corrumpere, si *iuste* damnatus est: siquidem haberetur formalis ad peccatum custodis cooperatio (S. Alf. IV, 282).

IV. Reus, ut patet, per se non tenetur sententia *iniusta*, sive ob ne- 1145
glectum ordinem iuris, sive ob rationem causae intrinsecam. Per accidens
passim servanda est, scilicet ne ordo publicus perturbetur et scandala
exoriantur (S. Alf. IV, 215).

In dubio de sententiae iustitia, praesumenda est iusta ; licet tamen ad
superius tribunal appellare.

Nota. Quoad ius *ecclesiasticum* observes haec:

i° Reus... legitime conventus respondere debet (can. 1646); *respon-*
dere, i. c. ut fert interpretatio iuridica, *iudici se sistere*.

2° Reus non tenetur crimen *suum* fateri, spectatis hisce: Iudici legi-
time interroganti partes respondere tenentur et fateri veritatem, nisi
agatur de delicto ab *ipsis* commisso (can. 1743, § i).

SCHOLION II.

De testibus.

(S. Thom. 2. 2, q. 70; S. Alf. Theol. Mor. 1. IV,
255-271 ; Horn. Apost. tr. 13, n. 79-81).

I. Obligatio testificandi. Tenentur testificari et veritatem fateri, qui 1146
sequuntur :

1. Ex *caritate* quis tenetur, si eius testimonium « necessarium est ad
avertendum grande malum proximi aut reipublicae » (S. Alf. IV, 264).

2. Ex *officio*, atque ex iustitia tenentur iidem, qui ratione officii
tenentur ad denuntiationem (n. 1140).

3. Ex *praecepto* tenetur, qui legitime citatur et interrogatur. Qui legi-
time citatus fugit, vel legitime interrogatus veritatem non fatetur, peccat,
sed non laedit iustitiam commutativam, ideoque non tenetur restituere
ei, in cuius gratiam potuisset testificari (S. Alf. IV, 264).

Quatenus clericus a iudice civile citari et interrogari possit, vide
n. 1153.

II. Causae excusantes. Testis excusatur a testificando et veritatem 1147
manifestando (vel etiam pro adiunctis tenetur ab eis abstinere):

1. Si rem noverit sub secreto sacramentali, vel rei notitiam per iniu-
riam sibi comparaverit, puta aperiendo litteras. Si rei notitiam acceperit
sub secreto commisso, valent quae dicta sunt de denuntiatione (n. 1140;
S. Alf. IV, 268). Ceterum ipsa quoque lex passim medicos, advocatos,
sacerdotes etc. a testificando eximit quoad ea, quae ipsis intuiti muneris
manifestata sunt.

2. « Si ex testimonio tibi vel tuis immineat notabile damnum : nisi
tamen damnum publicum vel privatum alienum praevaleat » (S. Alf. 1. c.).

j. « Si a viris non sat fide dignis accepisti ; tunc enim potes te habere ac si nihil scires » (S. Alf. 1. c.).

4. Si quis sine probabilibus criminis indiciis iudici sistitur. Tali enim reo fit iniuria (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 69, a. 2 ; S. Alf. 1. c.), quam testes contra ipsum testificando non augeant; sed haec causa excusans vix obtinebit.

5. Si accusatus probabiliter a gravi culpa theologica immunis est (S. Alf. 1. c.); quo casu respondere debet, se nihil scire vel etiam, reum crimen non commisisse. Si tamen de causa *civili* agitur, testis factum fateri debet, etiamsi sola culpa iuridica adfuerit.

6. Coniux et consanguinei proximi ob grave incommodum saepius excusantur; quin etiam leges civiles generatim eos eximunt.

Coroll. I. Qui eximitur vel excusatur, potest etiam licite uti restrictione non pure mentali. Restrictio autem magis obvia ea est, qua testis interrogatus dicit, se nihil scire, subaudiendo: *quod manifestare debeam*. Idque valet, etiamsi emisit iuramentum dicendi integram veritatem ; prudenter tamen procedat.

Coroll. II. Testis, qui tenetur testificari et veritatem fateri, veritatem *mere celando* peccat; i° contra iustuin praeceptum, quod grave est genere suo; 2° contra *religionem*, si Juraverit, se integram veritatem esse dicturum. Si, isto iuramento emisso, mentitur seu restrictione pure mentali utitur, periurii reus est; si tacet vel restrictione late mentali utitur, non est quidem periurii reus, sed laedit iuramentum, quatenus illud promissorium est ; quod est peccatum grave genere suo n. 689); 3° contra iustitiam *commutativam*, si tenetur ratione officii; secus si tenetur tantum sive ex caritate, sive ratione praecepti indicis (S. Alf. IV, 270).

Coroll. III. Testis, « qui sciens falsum testatus est, per quod alteri fuit efficax causa damni, tenetur ad impeditionem vel reparationem omnium damnorum quae causantur. Item tenetur revocare cum pari suo damno, et periculo etiam vitae, si reus de ea periclitetur, et putetur revocando aliquid effecturus (S. Alf. IV, 269). Si non fuerit graviter culpabilis, non tenetur ad restitutionem, debet tamen testimonium revocare, si satis commode fieri potest (S. Alf. 1. c. ; n. 994).

III. Quoad *causas ecclesiasticas*, coram iudice ecclesiastico pertractandas, observes haec:

t. Testis rite citatus parere debet aut causam suae absentiae iudici notam facere (can. 1765, § 1).

2. Testis inobediens, qui nempe sine legitima causa non comparuit, aut etsi comparuit, renuit respondere vel iusiurandum praestare vel attestationi subscribere, a iudice potest congruis poenis coerceri et insuper mulctari pro rata damni quod ex eius inobedientia partibus obveniat (can. 1765, § 2).

3. Testes iudici legitime interroganti respondere et veritatem fateri debent (can. 1755, § 1).

4. Ab obligatione sub 3 assignata eximuntur: i° parochi aliique sacerdotes quod attinet ad ea quae ipsis manifestata sunt ratione sacri ministerii extra sacramentalem confessionem; civitatum magistratus, medici, obstetrices, advocati, notarii aliique qui ad secretum officii etiam ratione praestiti consilii tenentur, quod attinet ad negotia huic secreto obnoxia; 2° qui ex testificatione sua sibi vel consanguineis vel affinibus in quolibet gradu lineae rectae et in primo gradu lineae collateralis, infamiam, periculosas vexationes, aliave mala valde gravia obventura timent (can. »755, § 2).

SECTIO V.

Dc medicis et notariis.

(S. Alf. Theol. Mor. l. IV, n. 291, 230 et 231).

I. Medicus tenetur gaudere scientia sufficienti, et in exercitio muneris 1148
adhibere diligentiam gravitati morbi vel operationis proportionatam.
Hinc debet praebere aegroto remedium, quod ipsi tutius videtur; «si
vero nulla est spes de salute infirmi, nec adest remedium nisi dubium,
de quo scilicet dubitatur num profuturum an nociturum sit, possunt, im-
mo debent illud adhibere. Ratio, quia sic infirmi negotium utiliter geri-
tur; et si mors sequatur, ipsis non imputabitur, cum alias spem vitae non
habeat » (S. Alf. IV, 291).

Coroll. Illicitum est uti medio *solius experimenti causa*, excepto casu, quo
medium adhibendum certo non est nociturum, *et consensus infirmi accedit.*

II. Medicus abstineat ab inutilibus visitationibus et remediis. Observes
tamen, ea plane inutilia non esse, si aliquatenus conducunt ad solandum
infirmum eiusve dolores levandos: curet tamen, ne expensae iusto maio-
res fiant.

III. Potest petere honorarium quod, spectatis labore et conditione ae-
groti, in istis regionibus peti solet. Si peritia eminet, petere potest, quod
in eiusmodi adiunctis peritissimi petere consuevere. Ratio est, quia
merito dicitur, servitium praestitum tanti valere, atque eos, quorum in-
terest, in eiusmodi honorarium consentire.

IV. Denique medicus etiam tenetur sive per se sive per alium tem-
pestive monere aegrotum de periculo vitae, ut possit animae saluti pros-
picere, sacramenta rite suscipere, et negotia temporalia componere. Si
tamen moraliter certus est, sive aegrotum esse in statu gratiae, sive moni-
tionem non esse profuturam, obligatio saltem gravis ex hoc capite non
habetur (S. Alf. VI, 664).

Addo hacc gravia S'. *Alfonsi*: « O quain miserum est videre tot infirmos (et
praesertim vos qui spectatae sunt dignitatis) ad incitas mortis reduci, ut rationes
vitae Deo .mox reddendas parent, tempore quo sunt quasi exanimis, cum vix pos-
sint verba tunc modulare, vix alios audire, vix statum concipere propriae conscien-
tiae, suorumque peccatorum dolorem! Et totum hoc evenit culpa istorum medico-
rum qui, ne displiceant infirmis aut eorum propinquis, illos certiores non faciunt
de periculo; immo eis blandiri pergunt, usquedum omnino ipsi de vita desperan-
tur » (Prax. Confess, n. 57).

V. *Quoad notarios* sufficit pertractare *quaestionem*, quatenus notarius 1149
ad restitutionem erga fiscum teneatur, si partibus (explicite vel implicite)

annuentibus, minus rei pretium inscribat eo fine, ut tributum solvendum minuatur.

Resp. 1. Si usus est inscribendi minoris valoris, eumque usum sequitur notarius, non tenetur ad restitutionem, neque peccat; immo iuramento affinnare potest, omnia esse rite declarata.

Resp. 2. Si notarius ultra usum progreditur, et privat fiscum tributo, ad quod cliens non obligatur, pariter non tenetur ad restitutionem; neque peccat minorem valorem inscribendo, quia uti potest restrictione latentali: *Talis est valor, quatenus tributo iusto obnoxius est.*

Resp. 3. Si notarius ultra usum progreditur, et privat fiscum tributo (vel parte tributi), ad quod cliens tenetur, obligatur ad restitutionem, quia medio iniusto, scilicet mendacio, rempublicam a bono legitime consequendo impedit (n. 996). Notes tamen, obligationem restituendi primarie incumbere eis, quorum nomine egit notarius.

Pars II.

De officiis clericorum.

SECTIO I.

Notanda praevia.

1150 I. Notio clericorum. Qui divinis ministeriis per primam saltem tonsuram mancipati sunt, clerici dicuntur (can. 108, § 1). Praeterea advertas:

1. Clerici non sunt omnes in eodem gradu, sed inter eos sacra hierarchia est in qua alii aliis subordinantur (can. 108, § 2). Hisce attentis, hierarchia sacra seu ecclesiastica definiri potest: Coetus clericorum, qui secundum varios gradus sacra potestate in Ecclesia gaudent. Distinguitur in *hierarchiam Ordinis* et *hierarchiam Iurisdictionis*, prout potestas sacra versatur circa cultus divini ministerium (v. g. dispensationem sacramentorum, etc.) vel fidelium regimen (cfr. can. 948).

2. Ex divina institutione sacra hierarchia ratione ordinis constat Episcopis, presbyteris et ministris; ratione iurisdictionis, pontificatu supremo et episcopatu subordinate; ex Ecclesiae autem institutione alii quoque gradus accessere (can. 108, § 3).

3. Qui in ecclesiasticam hierarchiam cooptantur, non ex populi vel potestatis saecularis consensu aut vocatione adleguntur; sed in gradibus potestatis ordinis constituuntur sacra ordinatione; in supremo pontificatu, ipsomet iure divino, adimpleta conditione legitimae electionis eiusdemque acceptationis; in reliquis gradibus iurisdictionis, canonica mis-

sione (can. 109). Haec missio dicitur *canonica*, quia praecise requiritur ad canonicam li. e. ecclesiasticam iurisdictionem habendam, uti missio civilis requiritur ad habendam iurisdictionem civilem. Dicitur in *reliquis* gradibus iurisdictionis; hinc quamvis episcopatus una cum papatu sit a Christo institutus, singuli tamen Episcopi indigent etiam canonica missione a parte Romani Pontificis (cfr. can. 329), non tantum ut auctoritative ipsis describatur territorium et assignentur subditi, uti omnes concedunt, sed etiam — ex sententia hodie saltem communissima et certa — ut directe iurisdictionem suam acquirant.

II. Adscriptio clericorum alicui dioecesi vel religioni. Omnis clericus alicui dioecesi vel religioni adscriptus esse debet, ita ut clerici vagi nullatenus admittantur (can. **m**, § 1).

1. *AdscriptTM alicui dioecesi*. Per receptionem primae tonsurae clericus adseribitur seu, ut aiunt, *incardinatur* dioecesi pro cuius servitio promotus fuit (can. **in**, § 2). Ut autem clericus, alicui dioecesi iam adscriptus, alienae dioecesi incardinetur, obtinere debet: i° a suo Ordinario litteras, ab eodem subscriptas, excardinationis perpetuae et absolutae; 20 ab Ordinario alienae dioecesis litteras, ab eodem subscriptas, incardinationis pariter perpetuae et absolutae (can. 112). Praeterea habetur excardinatio et incardinatio, si ab Ordinario alienae dioecesis clericus beneficium residentiale obtinuerit cum consensu sui Ordinarii in scriptis dato, vel cum licentia ab eodem in scriptis concessa e dioecesi discedendi in perpetuum (can. 114).

2. *Adscriptio alicui religioni*. Professus a votis perpetuis sive sollemnibus sive simplicibus amittit ipso iure propriam quam in saeculo habebat dioecesim (can. 585). Si religiosus in sacris constitutus per professionem perpetuam propriam dioecesim amiserit, et dein egreditur e religione, nequit extra religionem sacros ordines exercere, donec Episcopum benevolum receptorem invenerit, aut Sedes Apostolica aliter providerit. Quodsi vero Episcopus quidam talem religiosum receperit, ipso facto eius dioecesi est incardinatus (can. 641).

III. Iura clericorum. *Iura* hic dicuntur, quae in ipsa status clericalis natura fundantur. Porro:

1. Soli clerici possunt potestatem sive ordinis sive iurisdictionis ecclesiasticas obtinere (can. 118).

2. Omnes fideles debent clericis, pro diversis eorum gradibus et muneribus, reverentiam, seque sacrilegii delicto commaculant, si quando clericis realem iniuriam intulerint (can. 119; cfr. n. 614).

IV. Privilegia clericorum. *Privilegia* sunt, quae lege positiva iuribus

clericorum addita sunt. Sunt autem: privilegium canonis, privilegium fori, privilegium exemptionis et privilegium competentiae.

1. *Privilegium canonis* est, quo clericus poenis in ieos statutis tegitur contra omnem iniuriam realem seu corporalem. Dicitur privilegium *canonis*, quia in celebri canone Concil. Lateran. II (1139) continebatur.

2. *Privilegium fori* est, quo clericus a iurisdictione laicali eximitur ad normam can. 120 mox citandi. Dicitur privilegium *fori*: forum enim (a « fero » vel « foris »), ex primaeva nominis impositione significat locum publicum, ad quem res venales deferuntur; hic autem significat in primis locum, in quo lites et iudicia exercentur. Porro, spectato can. 120, clerici in omnibus causis sive contentiosis, sive criminalibus apud iudicem ecclesiasticum conveniri debent, nisi aliter pro locis particularibus legitime provisum fuerit, vel specialis venia eos apud iudicem laicalem conveniendi obtenta fuerit. Si nihilominus ab eo qui nullam prae-habuerit veniam, conveniantur, possunt, ratione necessitatis, ad vitanda maiora mala comparere, certiore tamen facto Superiore a quo venia obtenta non fuit. Dicitur:

a) *In omnibus causis*; sive contentiosis sive criminalibus, sive civilibus sive ecclesiasticis. Porro exemptio a iurisdictione iudicum saecularium quoad causas *ecclesiasticas* potius est ex iure nativo, quam ex privilegio, utut late sumpto; quoad causas *civiles* exemptio est ex privilegio. Illud tamen privilegium non impedit, quominus clerici generatim legibus civilibus subiciantur, sed si causa instituitur, puta si agitur de transgressione legis civilis punienda, res ad iudicem ecclesiasticum deferenda est. Hinc quoque dicitur, clericos legibus civilibus subici quoad partem *directivam*, non autem quoad partem *coactivam*.

b) *Conveniri debent*, i. e. citari ut *rei*, non ut testes.

c) *Nisi aliter pro locis particularibus legitime provisum fuerit*. Ita v. g. in Austria, Bavaria et Columbia per concordata partim privilegio fori derogatum est. Num etiam per viam consuetudinis saltem centenariae huic privilegio derogari possit, disputatur inter canonistas.

d) *l'el specialis venia eos apud iudicem laicalem conveniendi obtenta fuerit*. Porro Patres Cardinales, Legati Sedis Apostolicae, Episcopi etiam titulares, Abbates vel Praelati *nullius*, supremi religionum iuris pontificii Superiores, Officiales maiores Romanae Curiae, ob negotia ad ipsorum munus pertinentia, apud iudicem laicum conveniri nequeunt sine venia *Sedis Apostolicae*; ceteri privilegio fori gaudentes, sine venia *Ordinarii loci* in quo causa peragitur; quam tamen licentiam Ordinarius, praesertim cum actor est laicus, ne deneget sine iusta et gravi causa, tum maxime cum controversiae inter partes componendae frustra operam dederit (can. 120, § 2).

3- *Privilegium exemptionis*. ‘ Clerici omnes a servitio militari, a muneribus et publicis civilibus officiis a statu clericali alienis immunes sunt (can. 121). Intelliguntur munera et officia: i° quae dignitati status clericalis repugnant, ut munera sordida; 2° quae difficulter componi possunt cum officiis status clericalis, uti sunt officia ad servandam securitatem publicam, ad agendas excubias, ad arcenda incendia et similia.

4. *Privilegium competentiae*. Est privilegium, quo clericus, aere alieno gravatus et a creditoribus in ius vocatus, non potest destitui iis bonis, quae ad honestam sui sustentationem requiruntur; secundum haec can. J22: Clericis qui creditoribus satisfacere coguntur, salva sint quae ad honestam sui sustentationem, prudenti ecclesiastici iudicis arbitrio, sunt necessaria, firma tamen eorundem obligatione creditoribus quamprimum satisfaciendi.

Memoratis privilegiis clericus renuntiare nequit; sed eadem amittit, si ad statum laicalem reducatur: aut privatione perpetua iuris deferendi habitum ecclesiasticum plectatur, ad normam can. 213, § i, 2304; recuperat vero, si haec poena remittatur aut ipse rursus inter clericos admittatur (can. 123).

SCHOLION.

De reductione clerici ad statum laicalem.

1. **Modi reductionis.** 1. *Clericus minor* ad statum laicalem regreditur: 1154

a) *Ipso facto*: i° si nuptias inierit, excepto casu, quo nuptiae fuerint nullae ob vim aut metum ei incussum (can. 132, § 2); 2° si propria auctoritate sine legitima causa habitum ecclesiasticum et tonsuram dimiserit, nec, ab Ordinario monitus, sese intra mensem emendaverit (can. 136, § 3); 3° si sponte sua militiae nomen dederit, excepto casu, quo illud cum licentia Ordinarii fecerit, ut citius liber evadat (can. 141).

b) *Sua ipsius voluntate*, praemonito loci Ordinario (can. 211, § 2).

c) *Ordinarii decreto* iusta de causa lato, si nempe Ordinarius, omnibus perpensis, prudenter indicaverit clericum non posse cum decore status clericalis ad ordines sacros promoveri (can. 211, § 2).

2. *Clericus maior* ad statum laicalem redigitur:

a) *Rescripto Sanctae Sedis* (can. 211, § 1).

b) *Decreto vel sententia ad normam can. 214* (can. 211, § 1); qui can. 214 statuit; Clericus qui metu 'gravi coactus ordinem sacrum recepit nec postea, remotu metu, eandem ordinationem ratam habuit saltem tacite per ordinis exercitium, volens tamen per talem actum obligationibus clericalibus se subiicere, ad statum laicalem, legitime probata coactione et ratihabitionis defectu, sententia iudicis redigatur, sine ullis coelibatus ac horarum canonicarum obligationibus.

c) *Poena degradationis* (can. 211, § 1).

II. **Effectus reductionis.** Omnes qui c clericali statu ad laicalem legitime redacti 1155
aut regressi sunt, eo ipso amittunt officia, beneficia, iura ac privilegia clericalia

‘ Cfr. D a m e n. Vrijdom der Gcestelijken van krijgdsdienst.

’. Cfr. scholion.

et vetantur in habitu ecclesiastico incedere ac tonsuram deferre (can. 213, § 1); *clericus* tamen *maior* obligatione coelibatus tenetur, excepto casu de quo sub 2, b. dictum est.

1156 III. Cessatio reductionis. 1. Qui in *minoribus ordinibus* constitutus ad statum laicalem quavis de causa regressus est, ut inter clericos denuo admittatur, requiritur licentia Ordinarii dioecesis cui incardinatus fuit per ordinationem, non concedenda, nisi post diligens examen super vita et moribus, et congruum, iudicio ipsius Ordinarii, experimentum (can. 212, § 1).

2. *Clericus... maior* qui ad statum laicalem rediit, ut inter clericos denuo admittatur, indiget Sanctae Sedis licentia (can. 212, § 2).

SECTIO II.

De officiis clericorum.¹

(S. Thom. 2. 2, q. 184, a. 8; S. Alf. Theol. Mor. 1. IV, n. 83-191; Hom. Apost. Append. 3).

Dicemus *primum* de officiis clericorum generatim, *deinde* de officiis aliquorum clericorum speciatim.

CAPUT I.

De officiis clericorum generatim.

1157 Can. 124 generatim statuit: « Clerici debent sanctiorem prae laicis vitam interiorem et exterioriorem ducere eisque virtute et recte factis in exemplum excellere. » Tenentur igitur ad sanctiorem quam laici vitam ratione tam officiorum, ad quae deputantur, quam exempli ab ipsis praebendi.

Ratione officiorum; quocirca S. Thomas: « Ad idoneam executionem Ordinum non sufficit bonitas qualiscumque, sed requiritur bonitas excellens, ut sicut illi, qui Ordinem suscipiunt, super plebem constituuntur gradu Ordinis, ita et superiores sint merito sanctitatis » (Suppi, q. 35, a. 1, ad 3). Et de Sacerdote in 2. 2, q. 184, a. 8. dicit: « Per sacrum Ordinem aliquis deputatur ad dignissima ministeria, quibus ipsi Christo servitur in Sacramento Altaris, ad quod requiritur maior sanctitas interior, quam requirat etiam Religionis status. »

Ratione exempli; quocirca Cone. Trid. :² « Nihil est quod alios magis ad pietatem et Dei cultum assidue instruat, quam eorum vita et exemplum, qui se divino ministerio dedicarunt. Cum enim a rebus sacculi in altiore sublati locum conspiciantur, in cos, tanquam in speculum reliqui oculos coniiciunt, ex iisque sumunt quod imitentur. Quapropter sic decet omnino clericos in sortem Domini vocatos,

¹. Cfr. Cod. Iur. Can. can. 124-144; Decret. Lib. III, tit. 1 de vita et honestate clericorum; Cone. Trid. sess. 22, decretum de reform, c. i; Exhortatio ad clemm Pu X, 4 Aug. 1908; WERXZ.-V1DAL, Ius canonicum, II, n. 87 sq.; Gasparri, Tract, de sacra ordinatione, I, n. 1 sq.; VEr me ERSCH-Creusen, Epitome Iur. Can.* I, n. 214 sq.; Vlaming, Instit. iur. cedes, pars III, n. 489 sq.-----s. Sess. 22, deer, de reform, c. 1.

vitam moresque suos omnes componere, ut habitu, gestu, incessu, sermone aliisque omnibus rebus nil, nisi grave, moderatum ac religione plenum prae se ferant; levia etiam, quae in ipsis maxima essent, effugiant, ut eorum actiones cunctis afferrant venerationem.»

Quibus generatim notatis, codicem iuris canonici secuturi dicemus *primum* de officiis positivis, *deinde* de negativis, *denique* de officio recitandi horas canonicas speciatim.

Articulus I.

De officiis positivis.

Huc spectant:

1. Poenitentia et oratio. 1. Curent locorum Ordinarii: i° ut clerici 1158 omnes poenitentiae sacramento frequenter conscientiae maculas eluant; 20 ut iidem quotidie orationi mentali per aliquod tempus incumbant, sanctissimum Sacramentum visitent, Deiparam Virginem mariano rosario colant, conscientiam suam discutiant (can. 125).

2. Omnes sacerdotes saeculares debent tertio saltem quoque anno spiritualibus exercitiis, per tempus a proprio Ordinario determinandum, in pia aliqua religiosave domo ab eodem designata vacare; neque ab eis quisquam eximatur, nisi in casu particulari, iusta de causa ac de expressa eiusdem Ordinarii licentia (can. 126).

Pius XI in Encycl. de exercitiis spiritualibus ' clericis magnopere commendat recollectionem singulis mensibus vel saltem tertio quoque mense instituendam.

II. Obedientia. ' 1. Omnes clerici, praesertim vero presbyteri, speciali 1159 obligatione tenentur suo quisque Ordinario reverentiam et obedientiam exhibendi (can. 127).

2. Quoties et quandiu id, iudicio proprii Ordinarii, exigat Ecclesiae necessitas, ac nisi legitimum impedimentum excuset, suscipiendum est clericis ac fideliter implendum munus quod ipsis fuerit ab Episcopo commissum (can. 128).

Ad obedientiam *sacerdotes* speciali adhuc titulo tenentur vi promissionis, quam occasione ordinationis in manibus Episcopi Consecratoris emiserunt.

Religiosi exempti hac promissione Praelato Ordinario suo (i. e. Superiori religioso Maiori) reverentiam et obedientiam denuo promittunt.

III. Cultus scientiarum, i. Clerici studia, praesertim sacra, recepto 1160 sacerdotio, ne intermittant; et in sacris disciplinis solidam illam doctri-

' 20 Dec. 1929 (A. A. S. 1929, p. 689). ----- '. Cfr. Ned. Kath. Stemmen. 1910, p. 143; 1912, p. 9, 67; 1914, P- too. >30.

nam a maioribus traditam et communiter ab Ecclesia receptam sectentur, devitantes profanas vocum novitates et falsi nominis scientiam (can. 129).

2. Expleto studiorum curriculo, sacerdotes omnes, etsi beneficium paroeciale aut canoniale consecuti, nisi ab Ordinario loci ob iustam causam fuerint exempti, examen singulis annis saltem per integrum triennium in diversis sacrarum scientiarum disciplinis, antea opportune designatis, subeant secundum modum ab eodem Ordinario determinandum (can. 130, § 1). In collatione officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum ratio habeatur eorum, qui, ceteris paribus, in memoratis periculis magis praestiterunt (can. 130, § 2). Adde can. 2376: Sacerdotes qui neque ab Ordinario dispensati neque legitimo impedimento detenti examen de quo in can. 130 facere renuerint, ab Ordinario congruis poenis ad illud cogantur.

a) Sacerdotes, qui in Universitatibus laicalibus student, ab examine, de quo sermo fuit, non eximantur.¹ Nihil tamen obstat, quominus triplex examen annuum differatur, donec studia perfecerint. '

b) Parochi vel vicarii curati religiosi non tenentur ad illud examen subeundum, si coram superiore religioso eiusve delegato examen subierint, de quo in can. 590.² In casu autem negligentiae Superiorum religiosorum circa illud examen, recurrendum ad S. C. de Religiosis.)³

c) Quod dictum est de parochis vel vicariis religiosis *curatis*, eodem iure dixeris de aliis religiosis.

3. In civitate episcopali et in singulis vicariatibus foraneis saepius in anno, diebus arbitrio Ordinarii loci praestituendis, conventus habeantur, quos *collationes* seu *conferentios* vocant, de re morali et liturgica; quibus addi possunt aliae exercitationes, quas Ordinarius opportunas indicaverit ad scientiam et pietatem clericorum promovendam (can. 131, § 1). Si conventus habere difficile sit, resolutae quaestiones scriptae mittantur, secundum normas ab Ordinario statuendas (can. 131, § 2). Conventui intéressé, aut, deficiente conventu, scriptam casuum solutionem mittere debent, nisi a loci Ordinario exemptionem antea expresse obtinuerint, tum omnes sacerdotes saeculares, tum religiosi licet exempti curam animarum habentes et etiam, si collatio in eorum domibus non habeatur, alii religiosi qui facultatem audiendi confessiones ab Ordinario obtinuerunt (can. 131, § 3). Adde can. 2377: Sacerdotes contra praescriptum can. 131 contumaces, Ordinarius pro suo prudenti arbitrio puniat; quod si fuerint religiosi confessarii curam animarum non gerentes, eos ab audiendis saecularium confessionibus suspendat.

*. S. C. Consist. 30 April. 1918 (A. A. S. 1918, p. 237). ----- !. Vermeersch-Creusen, Epitome, n. 218. -----P. C. 14 Iul. 1922 (A. A. S. 1922, p. 526).

*. P. C. 14 Iul. 1922 (A. A. S. 1922, p. 526).

IV. Castitas; quocirca plura notari debent.

Π61

i. *Obligatio coelibatus et castitatis perfectae*. Clerici in *maioribus* ordinibus constituti a nuptiis arcentur et servandae castitatis obligatione ita tenentur, ut contra eandem peccantes sacrilegii quoque rei sint, salvo praescripto can. 214. § 1 * (can. 132, § 1). Praedicti clerici non tantum illicite sed etiam invalide attentant matrimonium (can. 1072). Obligatio castitatis perfectae etiam astringit coniugatum, qui (cum dispensatione apostolica) sacro ordini initiatus fuerit.

Dicta obligatio (servandae perfectae castitatis) certo oritur ex *voto solemni castitatis*, quod in susceptione ordinis maioris (tacite) emitte, patet ex Bonifacio VIII,³ ex Ioann. XXII,⁷ et ex Const. Bened. XIV *Inter praeteritos*, § 41 (S. Alf. VI, 808). Pariter enascitur ex *lege ecclesiastica*, quatenus castitas perfecta actus *externos* et mixtos respicit, ita ut clericus maior, qui votum castitatis prorsus ignorasset vel exclusisset, nihilo minus per laesionem externam castitatis perfectae tam contra castitatem, quam contra religionem — scilicet ex huius virtutis motivo lex ecclesiastica lata est — peccaret; verbo: *sacrilegii carnalis* reus evaderet (cfr. can. 132, § 1). Quoad actus *mere internos* res merito in dubium vocatur, quum lex ecclesiastica nroabilius nequeat, et de facto non praesumatur eiusmodi actus respicere. Praeterea notes:

a) *Coniugati*, vivente uxore, a suscipiendis ordinibus arcentur (can. 987, 20). — Coniugatus qui sine dispensatione apostolica ordines maiores, licet bona fide, suscepit, ab eorundem ordinum exercitio prohibetur (can. 132, § 3).

b) Clerici *minores* possunt quidem nuptias inire, sed, nisi matrimonium fuerit nullum vi aut metu eisdem incusso, ipso iure e statu clericali decidunt (can. 132, § 2).

c) Ex can. 188, 5° quaelibet clericorum officia ipso facto et sine ulla declaratione vacant, etiamsi matrimonium civile tantum, ut aiunt, contraxerint.

d) Quoad *Ecclesiam Orientalem* haec valent: 1° Clerici, qui ante subdiaconatum matrimonium contraxerunt, possunt ceteros ordines suscipere, atque vitam maritalem continuare, exceptis Episcopis, qui vitae maritali plane valedicere tenentur. 2° Clerici semel subdiaconatu initiati matrimonium contrahere prohibentur; non quidem ex voto, sed ex praescripto Ecclesiae; immo «matrimonium non tantum illicitum, sed etiam invalidum foret.

⁷. Can. 214, § i statuit: Clericus qui metu gravi coactus ordinem sacrum recepit nec postea, remoto metu, eandem ordinationem ratam habuit saltem tacite per ordinis exercitium, volens tamen per talem actum obligationibus clericalibus se subiicere, ad statum laicalem, legitime probata coactione et rati habitationis defectu, sententia iudicis redigatur, sine ullis coelibatus ac horarum canonicarum obligationibus. ----- ⁷. C. unie, de voto, III, 15. ----- ⁷. C. unie. Extrav. l. 6.

2. *Media servandae castitatis*; quo refertur can. 133: Caveant clerici ne mulieres, de quibus suspicio esse possit, apud se retineant aut quoquo modo frequentent (§ 1). Eisdem licet cum illis tantum mulieribus cohabitare in quibus naturale foedus nihil mali permittit suspicari, quales sunt mater, soror, amita et huiusmodi, aut a quibus spectata morum honestas, cum proveciore aetate coniuncta, omnem suspicionem amoveat (§ 2). Iudicium an retinere vel frequentare mulieres, peculiari aliquo casu scandalo esse possit aut incontinentiae afferre periculum, ad Ordinarium loci pertinet, cuius est clericos ab hac retentione vel frequentatione prohibere (§ 3). Contumaces praesumuntur concubinari (§ 4).

3. *Sanctiones poenales*, a) Clerici in *minoribus* ordinibus constituti, rei alicuius delicti contra sextum decalogi praeceptum, pro gravitate culpae puniantur etiam dimissione e statu clericali, si delicti adiuncta id suadeant, praeter poenas can. 2357 ob nonnulla delicta etiam laicis comminatas (can. 2358).

b) Clerici in *sacris* sive saeculares sive religiosi concubinari, monitione inutiliter praemissa, cogantur ab illicito contubernio recedere et scandalum reparare suspensione a divinis, privatione fructuum officii, beneficii, dignitatis, servatis canonibus 2176-2181 de modo procedendi contra clericos concubenarios. — Si delictum admiserint contra sextum decalogi praeceptum cum minoribus infra aetatem sexdecim annorum, vel adulterium, stuprum, bestialitatem, sodomiam, lenocinium, incestum cum consanguineis aut affinibus in primo gradu exercuerint, suspendantur, infames declarentur, quolibet officio, beneficio, dignitate, munere, si quod habeant, priventur, et in casibus gravioribus deponantur. — Si aliter contra sextum decalogi praeceptum deliquerint, congruis poenis secundum casus gravitatem coerceantur, non excepta officii vel beneficii privatione, maxime si curam animarum gerant (can. 2359).

c) Clerici in *sacris* constituti vel regulares aut moniales post votum sollemne castitatis, itemque omnes cum aliqua ex praedictis personis .matrimonium etiam civiliter tantum contrahere praesumentes, incurrunt in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae simpliciter reservatam; clerici praeterea, si moniti, tempore ab Ordinario pro adiunctorum diversitate praefinito, non resipuerint, degradentur (can. 2388, § 1). Denique, ut iam notatum est, quaelibet clericorum officia ipso facto et sine ulla declaratione vacant, etiamsi matrimonium civile tantum, ut aiunt, contiaxerint (can. 188, 50).

1162 V. Vita communis. Consuetudo vitae communis inter clericos laudanda ac suadenda est, eaque ubi viget, quantum fieri potest, servanda (can. 134).

1163 VI. Officium divinum. Clerici in maioribus ordinibus constituti, exceptis iis de quibus in can. 213, 214 (i. e. qui ad statum laicalem legitime reducti sunt) tenentur obligatione quotidie horas canonicas integre recitandi secundum proprios et probatos liturgicos libros (can. 135); de hisce art. III.

1164 VU. Gravitas externa. Huc spectant quae respiciunt habitum eccle-

siasticum, comam et tonsuram atque reliquum rerum externarum apparatus.

i. *Habitus ecclesiasticus*, a) Omnes clerici decentem habitum ecclesiasticum, secundum legitimas locorum consuetudines et Ordinarii loci praescripta, deferant (can. 136, § 1).

b) Clericus qui, nulla necessitate cogente, habitum praescriptum non defert, peccat in genere graviter, uti patet ex gravitate poenae mox referendae, necnon ex doctrina Cone. Trid.,¹ quod temeritatis religionisque contemptus arguit clericos, qui propriam dignitatem et honorem clericalem parvi pendentes etiam publice vestes laicales deferunt. Leviter tantum peccat clericus, si sine iusta causa ad breve tempus sine pravo fine et sine gravi scandalo habitum demittit. Non peccat, si hoc facit etiam per tempus diuturnum, sed cum causa proportionata, puta ad vitandum periculum mortis vel gravis damni (S. Alf. VI, 825; Exam. Ord. η. 49).

c) Clerici minores qui propria auctoritate sine legitima causa habitum ecclesiasticum et tonsuram demiserint, nec, ab Ordinario moniti, sese intra mensem emendaverint, ipso iure e statu clericali decidunt (can. 136, § 3). — Clerici *maiores*... transacto inutiliter mense a monitione... ab ordinibus receptis suspendantur, et si ad vitae genus a statu clericali alienum notorie transierint, nec, rursus moniti, resipuerint, post tres menses ab hac ultima monitione deponantur (can. 2379). — Quaelibet officia ipso facto vacant, si clericus habitum ecclesiasticum propria auctoritate sine iusta causa deposuerit, nec illum, ab Ordinario monitus, intra mensem a monitione recepta resumpserit (can. 188, 7°).

2. *Coma et tonsura*. De significatione huius coronae disputatur; narrant enim B. Petrum a paganis ludibrii causa capite decalvatum et in gyrum attonsum fuisse indeque usum deferendi coronam in Ecclesiam fuisse introductum. Alii eam repetunt ex rationibus symbolicis, sive in quantum haec corona aut abrasio capitis iam apud Graecos et Romanos et ita apud monachos et clericos, altiori tamen sensu, esset signum servitutis,² sive imitatio spineae coronae D. N., sive e contra esset signum regni aut regiae dignitatis (cfr. S. Thom. Suppi, q. 40, a. 1).

a) Omnes clerici... tonsuram seu coronam clericalem, nisi recepti populorum mores aliter ferant, gestent, et capillorum simplicem cultum adhibeant (can. 136, § 1). Dicitur « nisi recepti populorum mores aliter ferant, » quia mos deferendi coronam in aliquibus regionibus receptus non est, aut saltem in desuetudinem abiit, quae desuetudo nunc in ipso codice agnita est — *Coma fida* ex iusta causa cum licentia Episcopi

*. Sess. 14, cap. 6, de rcf.

². Vlaming, n. 514; Gasparri. I, n. 38.

licite adhibetur. At non licet cum ea celebrare nisi cum licentia S. Pontificis aliasve facultate licentiam concedendi praediti; cuiusmodi facultas tributa est v. g. Nuntiis, modo vera necessitas adsit (S. Alf. VI, 398)

b) De gravitate obligationis deferendi tonsuram non constat, nisi omitatur ex contemptu, vel aliquis in sacris constitutus per tempus valde diuturnum, puta per plurimos menses, illud negligeret (S. Alf. VI, 826; Homo Ap. append. 3. η. 50).

c) Quoad *sanctionem poenalem* cfr. can. 136, § 3, supra relatus.

Nota. Antea in Ecclesia Occidentali vetitum erat gestare *barbam*, nisi in casu necessitatis, accedente venia Episcopi, aut ex privilegio (uti pro Capuccinis) aut ex usu particulari.¹ Codex vero ea de re silet; quare non amplius habetur prohibitio generalis, quamvis neque positiva licentia data sit. Hinc S. C. C. in Wratislaviensi 'respondit, Codice non esse concessam barbae delationem, et ius esse Ordinariis prohibitionem ante Codicem vigentem in suo robore retinere pro sua cuique dioecesi.

3. *Reliquus rerum externarum apparatus.* De *annulo* can. 136, § 2: Annulo ne utantur, nisi id ipsis a iure aut apostolico privilegio sit concessum. Ita v. g. ex legibus liturgicis annulus competit Episcopis propter connubium spirituale cum Ecclesia (can. 349, § 1, n. 2). In Codice etiam conceditur Abbatibus (can. 325) et Doctoribus (can. 1378); ex privilegio nonnunquam quibusdam canonicis; attamen quoad delationem annuli in Missa, can. 811, § 2 statuit: « (Sacerdos, Missam celebraturus) absteat... a pileolo et annulo, nisi sit S. R. E. Cardinalis, Episcopus vel Abbas benedictus, aut nisi apostolicum indultum eorundem usum in Missa celebranda eidem permittat. »

Ceterum attendenda sunt principia generalia et obligationes connaturales clericorum ex indole ipsius status clericalis desumptae (can. 124). Ita in genere omnis generis *luxus* clericis semper prohibitus esto.⁴ Hoc nomine veniunt v. g. *iactantia* et *usus unguentorum*, de quibus c. 1. causa 21, qu. 4; item c. 1. c. 21. q. 4): *fastus* et *sumptuositas in supellectili*, de quibus i. a. Trid.⁶ edicit: « non solum iubet (Concilium), ut episcopi modesta supellectili... contenti sint, verum etiam in reliquo vitae genere ac tota eius domo caveant, ne quid appareat, quod... non simplicitatem, Dei zelum ac vanitatum contemptum prae se ferat... Quae vero de Episcopis dicta sunt, eadem... in quibuscumque beneficia ecclesiastica... obtinentibus pro gradus sui conditione observari... discernit. »

¹. Cfr. S. R. C. n. 2027, ad 5; Bcncl. XIV, De Syn. l. 11, c. 9. ----- Cfr. resp. Nuntii Monacensis d. 4 Maii 863 datum Archiepiscopo Manae. -----'. 10 Ian. 1920. -----*. Cfr. Trid. sess. 22, de ref. cap. 1. -----'. Sess. 25, de ref. cap. 1.

SCHOLION.

De coelibatu

(S. Thom. 2. 2. q. 152, a. 1-5; suppi, q. 41, a. 2; Contra Gent. 1. 3, c. 136 sq.; In 1. 4, Sent. dist. 26, q. 1, a. 2; Opusc. 18, De Perfectione vitae spiritualis, c. 8; S. Alf. Theol. Mor. 1. VI, n. 806-812).

I. Notio. Coelibatus intelligitur status clericorum maiorum, quatenus 1165 tenentur abstinere a nuptiis ineundis, vel, si forte (ante susceptionem subdiaconatus) eas inierint, ab usu earum. Quandoque coelibatus sumitur pro statu perfectae castitatis, ad quem tenentur clerici maiores.

II. Origo. Auctor legis coelibatus est Ecclesia, non autem Christus. 1166 Quod deducitur iam ex eo quod Ecclesia tolerat praxim Graecorum, atque etiam in Ecclesia Latina pluries in coelibatu dispensavit, immo etiam inferioribus ministris facultatem in aliquibus casibus dispensandi concedit, excepto tamen si de presbyteratu agatur (cfr. can: 1043-1045).

III. Historia. In Ecclesia tam Graeca quam Latina semper prohibitum fuit, 1167 quominus clericus post susceptum Diaconatum matrimonium iniret! Leo I idipsum ad subdiaconos extendit. Praeterea ab exordiis Ecclesiae praxis fuit, ut clerici maiores ab usu matrimonii antea forte contracti abstinerent. In Ecclesia autem Graeca usus contrarius paulatim ita invaluit, ut synodus Trullana (Quinisexta) decretum tulerit, quo Subdiaconis, Diaconis et Presbyteris usus matrimonii antea •niti conceditur.³ Quod decretum S. Sedes toleravit, quamvis exoptet, ut in Ecclesia Graeca quoque perfecta castitas a clericis servetur.* Ceterum clerici maiores nequeunt nuptias inire, et Episcopi ad perfectam castitatem astringuntur.

IV. Convenientia. Coelibatus maxime convenit clericis: i^o quia sta- 1168 tus perfectior, qualis est coelibatus, convenit iis, qui prae aliis dignitate eminent; 2^o quia status continentiae maxime desideratur in iis, qui in sanctis et puris mysteriis continuo versari tenentur; 3^o quia qui immunis est a curis matrimonii melius officia sua orandi, praedicandi, docendi, ministrandi sacramenta et visitandi infirmos etc. adimplere potest.†

Obi. i. Coelibatus adversatur praecepto conservandi et propagandi speciem humanam; ergo inhonestus est.

Resp. j. Si conclusio valeret, inhoneste agerent omnes, qui capaces matrimonii ineundi, illud inire renuerent.

‘. Cfr. Thomassinus, Vetus et nova Ecclesiae disciplina, pars I, l. 2, c. 60 sq; Viaming, Institutiones iur. cccl. pars 3, n. 495 sq. — ‘† De Jong, Handboek der Kergeschiedenis, t. I, § 14, 50 ----- ‘. De Jong, o. c. et l. c. ----- ‘. Testes sunt Origenes (Horn. 23 in Num. n. 3), Eusebius (De monstr. Evang. l. 1, c. 9)» S. Cyrillus Hierosolymitanus (Cat. 12, n. 24 sq.). ‘. Canon 13. * Constit. Et si pastoralis, 26 Maii, § 7, n. 25. ‘. Cfr. 2 ad Tit. II, 3; 1 Cor. VII, 32.

Resp 2. Praeceptum conservandi et propagandi speciem humanam non obligat singula individua, quia illud tantum praeceptum singula individua obligat, quod per se primo respicit bonum singulorum. Atqui praeceptum conservandi et propagandi speciem humanam per se primo nem respicit bonum singulorum, sed bonum multitudinis seu speciei (S. Thom. Contra Gent. 1. 3, cap. 137; 2. 2, 9. 152, a. 2). Ceterum etiamsi dictum praeceptum non respiciat singula individua, nullum ex eo periculum imminet propagationi speciei seu fini, a Deo matrimonium instituyente intento; nam, spectata maxima hominum in actum generandi inclinatione, numerus eorum, qui in coelibatu remansuri sunt, semper relative valde parvus erit.

Ceterum notes, bonum commune non solum consistere in numero ad summum evecto, verum in multitudinis felicitate, quae quidem magis promovetur a clericis, qui coelibatum servant, quam ab iis, qui matrimonii et familiae curis implicantur (S. Thom. 2. 2, 1. c.).

Obi. 2. Lex coelibatus iniuriam facit clericis.

Resp. *Nego assertum*; quandoquidem Ecclesia onus coelibatus non imponit invitis, sed libere statum clericalem amplectentibus.

Obi. 3. Lex coelibatus involvit, quod moraliter impossibile videtur.

Resp. Experientia contrarium comprobat. Deinde adversarii non cogitant de speciali gratia status. Adhuc obligatio coelibatus in ea aetate suscipitur et post talem vitae probationem, ut tuto sperari liceat non difficulter eam, divina opitulante gratia, posse observari.

Obi. 4. Coelibatus occasionem praebet peccatis luxuriae.

Resp. Dicta peccata primum quidem exaggerantur; deinde compensantur innumeris bonis, c coelibatu oriundis.

Denique coelibatum neque valetudini nocere, testantur periti.³

1169 V. Praestantia. *Coelibatus praefertur statui matrimoniali*. Est cie fide e Cone. Trid.: Si quis dixerit, statum conjugalem anteponendum esse statui virginitatis, vel coelibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut coelibatu, quam iungi Matrimonio, anathema sit. ' Constat *primum* ex S. Scriptura: « Dicunt ei discipuli eius: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi... qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capiat. » ⁴ *Deinde* probatur ex eo, quod coelibatus (immunitas a coniuge et familia cum annexis), recta intentione susceptus, intensiori Dei et proximi servitio favet.

Ar t i c u l u s II.

Dc officiis negativis.

Plura clericis prohibentur sive quia damni periculum secum ferunt ut fideiussio (can. 137); sive quia statum clericalem dedecent, ut artes inde-

³. Cfr. opusculum nostrum « Dc virtute castitatis et de vitiis oppositis, »² n. 18. -----'. Cfr. opusculum nostrum «De virtute castitatis² » (1. c.). ----- . Sess. 24, can. 10. -----* Matth. XIX, 10-12.

corac, ludi aleatorii etc. (can. 138), sive quia a statu clericali aliena sunt, ut ars medica, notariatus etc. (can. 139 sq).

I. Fideiussio. **A** fideiubendo, etiam de bonis propriis, clericus prohibetur, inconsulto loci Ordinario (can. 137). Ratio evidens est; experientia enim constat, fideiussiones, etsi debita cum prudentia factas, damnum saepe aut saltem periculum damni creare pro iis, qui tali modo aliis opitulati sunt. Accedit, quod etiamsi fideiussor obligationes, quas in se suscepit, implere possit — id quod in omni fideiussione requiritur — saepe tamen ex illis vicissitudinibus pecuniariis oriuntur dissensiones et contentiones, quae impedimento esse possunt fructuoso clericorum ministerio. **A** fortiori non licet clericis fideiubere de bonis non propriis, seu quovis modo ad Ecclesiam pertinentibus, quippe quum horum bonorum non domini exsistant, sed administratores tantum (cfr. can. 1523, i° et 1527).

II. Artes indecorae seu viles (can. 138), cuiusmodi sunt v. g. officia macellariorum, cauponum et tabernariorum, scenicorum et comicorum, sutorum, famulatus aut servitus laicalis, etc. (S. Alf. IV, 189).'

III. Ludi aleatorii, pecunia exposita (can. 138) Ludi distinguuntur in *aleatorios, artificiales et mixtos*, prout sola fortuna, vel sola industria (ut ludere latrunculis), vel fortuna et industria (ut ludere chartis) reguntur. Porro:

1. Prohibitum tantum est vacare *litdis aleatoriis, pecunia exposita* (can. 138). Ceteri ludi per se non prohibentur; possunt tamen per accidens fieri peccaminosi, v. g. per nimiam frequentiam, per neglectum sacri ministerii et sic porro.

2. *Graviter peccant* clerici ludis aleatoriis vacando: i° si ludant cum gravi scandalo; 2° si frequenter et diu ludant. Sufficiens autem frequentia citius adest, si in magnam quam si in modicam pecuniae summam ludatur (S. Alf. III, 896-898).

3. Religiosi èt propter eorum statum èt propter scandalum facilius graviter peccant quam clerici saeculares, eoque facilius quo strictiorem observantiam profitentur, praesertim si ita agendo in suo Ordine viam talibus ludis aperirent aut in notabilem summam luderent; in casu posteriori etiam contra paupertatem peccarent (S. Alf. III, 901; V. 32).

Coroll. Non videretur aequa prohibitio Episcopi, qua in genere omnes ludi etiam privatim exerciti clericis interdicerentur; etenim nisi peculiaria adiuncta tale vetitum suaderent, nimis severa dici deberet talis prohibitio, et aliena a mente Eccle-

’. Cfr. c. 3. D. 44; c. i. Clem. (111, 1); Trid. sess. 22, de ref. c. 1.

siac.¹ Insuper etsi ludus alearum clericis prohibitus maneat, tamen carpenda esset constitutio Episcopi, qua statim gravis poena, puta excommunicationem, violationi huius legis imponeretur. Ita secretarius S. C. Cone.² mitigatum voluit decretum Episcopi Vasionensis, quo excommunicatione latae sententiae percellerantur sacerdotes alcis ludentes. Prohibitio quidem rata habita est, mitigari vero debebat poena. ³

1173 IV. Gestatio armorum. Arma ne gestent, nisi quando iusta timendi causa subsit (can. 138). Decet enim, clericum, Dei pacifici ministrum, spiritum lenitatis et mansuetudinis Christi in moribus suis externis exprimere, cum quo spiritu difficulter componi potest apparatus armorum publice praesertim delatorum. Hic etiam attendantur leges civiles, quae passim similes prohibitiones omnibus indiscriminatim civibus imponunt.

1174 V. Venatio. Venationi ne indulgeant, clamorosam autem nunquam exerceant (can. 138) Venatio — qua etiam *aucupium* comprehenditur — distinguitur duplex, *clamorosa* et *quieta*. *Clamorosa* est, quae fit cum magno tumultu et strepitu armorum, canum, agitatorum; *quieta* est, quae fit cum laqueis et retibus, vel etiam cum sclopeto, sed absque praedicto strepitu. Iam vero :

1. Venatio clamorosa *simpliciter interdicitur*; quieta vero, si moderate et absque scandalo fit, non prohibetur. Attendantur tamen statuta vel praecepta particularia; siquidem Ordinarius, si iusta causa adsit, venationem cum sclopeto omnino prohibere potest, non tamen addita censura, nisi ob causas graves et speciales.⁴

2. Venatio clamorosa sine gravi scandalo nec frequenter exercita non est mortalis (cfr. S. Alf. III, 606; Horn. Ap. tr. 10, n. 72).

3. Denique notes, *piscationem* nullo canone interdici.

1175 VI. Ingressus tabernarum. Tabernas aliaque similia loca sine necessitate aut alia iusta causa ab Ordinario loci probata ne ingrediantur (can. 138).

1176 VII. Ars medica. Sine apostolico induito medicinam vel chirurgiam ne exerceant (can. 139, § 2).

Excipe, si in aliqua regione — ut in terris missionum contingere potest — medici deficient, servatis tamen servandis (S. Alf. VII, 384).⁵ Attendantur etiam leges civiles, quae communiter poenas statuunt con-

Cfr. Bencd. XIV, de Syn. dioec. l. XI, c. 10, n. 4. ----- ¹. 20 Dec. 1687.
². Cfr. Ben. XIV, de syn. dioec. l. X, c. 2, n. 2; l. XI, c. 10, n. 5; cfr. quoque c. 1 D. 35; c. 15. X (III. 1); c. 11. De excessibus praelatorum (V 37); Trid. sess. 22, de reform, c. I. ----- Cfr. S. C. C. Gnesnen. et Pornanien. 11 Iun. 1921 (A. A. S. 1921, p. 498). -----Cfr. S. C. de Prop. Fid. 28 Nov. 1641 (coll. η. 334).

tra medicos, absque examine et testimonio publico artem medicam exercentes.

VIII. Notariatus. Tabelliones seu publicos notarios, nisi in Curia 1177 ecclesiastica, ne agant (can. 139, § 2). Munus notarii sive actuarii sive tabellionis (ab « actis » conscribendis, aut in « tabellis » referendis), clericis tantum permittitur in Curiis ecclesiasticis; non quasi hoc munus secus illos dedeceret, sed quia difficulter componi potest cum officiis ecclesiasticis, propter continuam, quam requirit mentis attentionem.

IX. iurisdictio laicalis. Officia publica, quae exercitium laicalis iuris- 1178 dictionis vel administrationis secumferunt, ne assumant (can. 139, § 2). Intelliguntur officia, quae proxime se referunt ad gubernationem civitatis, provinciae vel regni, uti sunt v. g. officia Praesidis reipublicae, Ministri, Syndici et sic porro. Non autem comprehenduntur hac paragraph© officia, quae remote tantum ad regimen pertinent, sed ipsa proprie consilium quoddam constituunt, uti sunt v. g. officium deputati, consilarii, senatoris etc. Sed observes quae sequuntur:

X. Munus senatoris aut deputati. Senatorum aut oratorum legibus 1179 ferendis, quos *deputatos* vocant, munus ne sollicitent neve acceptent sine licentia Sanctae Sedis in locis ubi pontificia prohibitio intercesserit; idem ne attentent aliis in locis sine licentia tum sui Ordinarii, tum Ordinarii loci in quo electio facienda est (can. 139, § 4).

Porro Commissio Codicis edixit: «Si vi constitutionis civitatis Cardinales, Archiepiscopi, Episcopi sint de iure senatores et Sancta Sedes aliquo modo id probaverit, iidem possunt sine speciali licentia S. Sedis huiusmodi munus explere, dummodo per Vicarium generalem above modo suis obligationibus satisfaciant. In quolibet alio casu indigent venia S. Sedis. Ordinarii vero in concedenda licentia sacerdotibus qui se candidatos ad deputatorum comitia sistere cupiunt, potius difficiles quam faciles se praebeant » 1

XI. Administratio bonorum. Sine licentia sui Ordinarii ne ineant 1180 gestiones bonorum ad laicos pertinentium aut officia saecularia, quae secumferant onus reddendarum rationum (can. 139, § 3). Eiusmodi sunt v. g. officia tutorum, curatorum, administratorum et exsecutorum testamentariorum.

Quod attinet ad *administrationem bonorum* ad laicos pertinentium, non inutile erit in memoriam revocare decretum S. C. Consist., quo quidem laudavit zelum clericorum in condendis et tuendis arcibus nummariis aut mensis parsimonalibus in auxilium temporale fidelium, prohibuit tamen in iis explere officia praesidis,

*. A. A. S. 1922, p. 313. ---- '. 18 Nov. 1910.

moderatoris, a secretis, arcarii horumque simillium sine venia S. Sedis. Hodie utique ad tramitem canonis 139, § 3 sufficiet licentia Ordinarii.

- 1181 XII. Munus advocati. Procuratoris aut advocati munus ne exercean, nisi in tribunali ecclesiastico, aut in civili quando agitur de causa propria aut suae ecclesiae (can. 139, § 3). *Procurator* intelligitur qui coram iudice vices partium gerit, pro eis postulando, concludendo etc. *Advocatus stricte dictus* seu causidicus est, qui coram iudice causam clientis propugnat. Differt advocatus a jurisconsulto, qui tantum consulit, explanat viam ad processum, sed clientem in iudicio non defendit. Advocatus potuit partes jurisconsulti explevisse.

Notes quae habentur in fine can. 139, § 3: «In laicali iudicio criminali, gravem personalem poenam prosequente, nullam partem habeant, ne testimonium quidem sine necessitate ferentes ». Per gravem personalem poenam non tantum intelligitur poena capitis vel mutilationis sed omnis poena, qua laeditur integritas personalis seu corporalis delinquentis. Dicitur «nullam partem habeant; » quare omnis interventus ipsis denegatur, sive ut iudex, sive ut advocatus, sive ut notarius; quin etiam, ut in fine huius § dicitur, sine necessitate ne testimonium quidem in talibus iudiciis proferant.

- 1182 XIII. Usus publicorum oblectamentorum. Spectaculis, choreis et pompis, quae eos dedecent, vel quibus clericos interesse scandalo sit, praesertim in publicis theatris, ne intersint (can. 140). Itaque ex iure communi praedicta oblectamenta eatenus prohibentur, quatenus praesentia clericos dedeceret, vel fidelibus scandalo esset; quod in publicis theatris facile obvenire potest. At etiam attendantur statuta particularia.

Coroll. 1. Quae hic de spectaculis et theatris dicta sunt, etiam applicari debent modernis nostris *bioscopis*. Immo Romae non tantum utrique clero, etiam peregrinis, prohibitum est assistere publicis cinematographis, etiamsi agant de obiecto sacro, sed comminatae sunt insuper poenae canonicae, non exclusa suspensione a divinis. ‘

Coroll. II. Assistere operi cuidam *musicali* iure communi non prohibetur, nisi ob adiuncta caderet sub vetito generali, quo clerici vitare debent ea, quae scandalo sunt fidelibus, aut quae in genere dedecent eorum statum (cfr. can. 124)’. ‘

- 1183 XIV. Servitium militare. Saecularem militiam ne capessant voluntarii, nisi cum sui Ordinarii licentia, ut citius liberi evadant, id fecerint; neve intestinis bellis et ordinis publici perturbationibus opem quoquo modo ferant (can. 141, § 1). Clericus minor qui contra praescriptum § 1 sponte sua militiae nomen dederit, ipso iure e statu clericali decedit (can. 141, § 2). Praeterea quoad omnem clericum quaelibet officia ipso

facto vacant, si contra praescriptum can. 141, § i militiae saeculari sponte nomen dederit (can. 188, 6Ü).

XV. Negotiatio. Prohibentur clerici per se vel per alios negotiationem 1184 aut mercaturam exercere sive in propriam sive in aliorum utilitatem (can. 142). Clerici vel religiosi mercaturam vel negotiationem per se aut per alios exercentes contra praescriptum can. 142, congruis poenis pro gravitate culpa ab Ordinario coerceantur (can. 2380). Mercatura coincide cum negotiatione proprie dicta; vox autem *negotiationis* latius sese extendit, ut ex dicendis patebit.

1. *Notio*. Negotiatio *proprie dicta* seu mercatura est emptio vel permutatio mercis cum intentione eam non in melius mutatam carius vendendi (S. Alf. III, 837). Ad eam requiruntur: i° ut res ematur et vendatur; 2° ut vendatur carius; 3° ut vendatur non mutata in melius; 4° ut empti sit cum animo eam vendendi carius et non mutatam in melius (S. Thom. 2. 2, q. 77, a. 4, ad 1; S. Alf. III, 331, 330).

Negotiatio *improprie dicta* est emptio vel permutatio rei facta cum intentione, eam arte vel industria mutatam carius vendendi. Potest autem quis rem mutare sive per se ipsum, sive per famulos proprios, sive per operarios ad hoc conductos.

2. *Prohibitio*, a) *Prohibetur clericis negotiatio proprie dicta* (can. 142). Perinde est autem, utrum eam per se an per alios, in propriam an in aliorum utilitatem exercent (can. cit.).

Ratio prohibitionis ita exponitur a S. Thoma: « Clerici non solum debent abstinere ab his, quae sunt secundum se mala, sed etiam ab his, quae habent speciem mali; quod quidem in negotiatione contingit; tum propter hoc quod est ordinata ad lucrum terrenum, cuius clerici debent esse contemptores: tum etiam propter frequentia negotiatorum vitia... est et alia causa, quia negotiatio nimis implicat animum saecularibus curis, et per consequens a spiritualibus retrahit; unde et Apost. dicit 2 ad Thimoth. 2: « Nomo militans Deo implicat se negotiis saecularibus. » (2. 2, q. 77, a. 4, ad 3; S. Alf. III, 831).

b) *Negotiatio improprie dicta clericis prohibetur, si res vendenda mutatur per operarios ad id conductos*. Eiusmodi enim negotiatio — qua emitur labor alienus indeque lucrum capitur — in antiquo Iure negotiationi proprie dictae aequiperata fuit neque ratio est negotiationem, de qua can. 142, aliter interpretandi (cfr. can. 6, n. 2). Idem ob eandem rationem dicendum de *cambio*,¹ si quis illud exercent per modum habitus vel artis, argentariam faciendo.⁵

c) *Negotiatio improprie dicta clericis non prohibetur, si res vendendas*

De *cambio* cfr. n. 938.-----'. Bcncl. XIV, Constit. *Apostolicae*, 25 Febr. 1741; Clemens XIII, Constit. *Cum primum*, 17 Sept. 1759.

imitant per se ipsos vel per famulos proprios. Qui per se ipsum res immutat casque carius vendit, nihil aliud facit nisi iustum praemium percipit sui laboris. Hoc autem — dummodo artificium sit ipsis, visis circumstantiis, conveniens et fiat absque neglectu proprii ministerii — clericis aequae licitum dici debet ac laicis, quia nihil inordinati continet, ut patet exemplo S. Pauli;¹ quare nullo unquam Iure prohibitum fuit. Ei autem, qui res vendendas per se ipsum immutat, in Iure aequiperatur is qui eas mutat per famulos proprios i. e. per operam iam aliunde debitam.

Olim severiores dispositiones et sanctiones poenales statutae erant pro missionariis Indiarum Orientalium, Chinae, Iaponiae et Ameriacae (Australis et Septentrionalis) negotiationem illicitam exercentibus² Quia vero hac leges videbantur pertinere ad Ius commune et hodie in Codice assumptae non sunt, videntur esse abolitae ex can. 6, n. 6; certe quoad sanctionem poenalem, ex eodem can. 6. n. 5.

d) *Obligatio prohibitionis gravis est ex genere suo.* Itaque graviter peccat, qui frequenter negotiatur; frequentia autem sufficiens citius adest, si quis negotiatur in magna quantitate. Leviter tantum peccat, qui raro negotiatur, quia canon dicit de *exercenda* negotiatione (S. Alf. III, 831).

e) *Excusat ab obligatione* non tantum extrema, verum etiam gravis necessitas, scilicet si ad sustentationem clerici vel familiae inhabitantis necessaria est. Attamen in casu gravis necessitatis, ut hallucinationis periculum avertatur, requiritur extra Italiam licentia Ordinarii, intra Italiam licentia S. Sedis. Ita, spectata Constitutione Clementis XIII *Cum primum*,³ quae ex can. 6 n. 2 videtur adhuc vigere (S. Alf. III, 833).

Coroll. 1. Licitum est « 1° vendere fructus ex agris propriis collectos; 2° emere pecora, eaque in propriis praediis saginata vendere, aut alere greges, ut foetus, lana etc. vendantur; 3° artem proprio statui convenientem exercere, et opera vendere; 4° emere fructus et animalia iis saginata vendere, cum proprie potius labores ad lucrum capiendum vendantur, quam res non mutatae; 5° emere ad proprios usus, etiam large, et postea, quae supersunt, vendere: immo cum pretium crescit, etiam ex industria parcius utendo res venditionis causae conservare. » * 6° emere v. g. uvas et frumentum et inde sive per seipsum sive per famulos proprios — non autem per operarios conductos — vinum et panem conficere, eaque cum lucro vendere. Illicitum vero est materiam coemere atque ex ea per operarios conductos quaslibet res fabricare, quae cum lucro vendantur (S. Alf. III, 836).

Quoad *typographiam* erigendam, haec tene: Licitum est: 1° si impressio fit sive per sodales Ordinis sive per famulos proprios; neque prohibetur, quominus adhibeatur famulus conductus, tum quia parum pro nihilo reputatur, tum quia accessorium sequitur principale, 2° si impressio fit quidem per famulos conductos, sed agitur de operibus *propriis* imprimendis; haec enim licet fructifera reddere aequae

Act. Ap. XVIII, 3; XX, 34; 2 Thess. III, 8. -----; Constit. Urbani VIII *Ex debito* (1633); Constit. Clementis IX *Sollicitudo* (1669). — '17 Sept. 1759. -----

⁴ Lehmkuhl, Theol. Mor.u II, n. 774.

ac funduin proprium. Illicitum est, si typographia erigitur ad imprimenda opera aliena, idque per famulos conductos.

Coroll. II. Licitum videtur domibus religiosis res ad devotionem pertinentes emere, easque cum aliquo lucro hospitibus vendere, modo lucrum recipiatur tanquam iusta compensatio expensarum et laboris impensi, vel tanquam stipendium. Ratio est, quia in casu res stricte loquendo non carius *venduntur*. Neque habetur negotiatio prohibita, si v. g. missionarius chartas depictas aut photographice impressas suae missionis benefactoribus suis quasi vendit, etsi cariori pretio quam ipse eas emerit, quia ex adiunctis lucrum obtentum potius eleemosynae Missioni tactae quam pretii rationem induit.

Coroll. III. Negotiatio, quae ab aliquibus dicitur *politica* — qua scilicet quis res necessarias emit, et vendit civitati, exercitui — negotiatio ista, inquam, prohibetur clericis ex can. 139, § 2, quatenus involveret officium publicum, quod exercitium laicalis iurisdictionis vel administrationis scumferret. Si alicubi ex caritate hoc necessarium foret v. g. si missionarius tempore famis pro suis neophytis frumentum emit, practice nullum aderit lucrum, aut habebitur casus excusationis; expedit tamen, licentiam Episcopi peti.

Coroll. IV. Huc quoque spectat emptio obligationum et actionum; verum de ea potius distinctim sermo erit in scholion, postquam breviter notavimus, quae supersunt de obligationibus clericorum notanda.

XVI. Can. 143 edicit: Clerici, licet beneficium aut officium residen- **1185**
tiale non habeant, a sua tamen dioecesi per notabile tempus sine licentia saltem praesumpta Ordinarii proprii ne discedant.

XVII. Can. 144: Qui cum licentia sui Ordinarii in altam dioecesim **1186**
transierit, suae dioecesi manens incardinatus, revocari potest, iusta de causa et naturali aequitate servata; et etiam Ordinarius alienae dioecesis potest ex iusta causa eidem denegare licentiam ulterioris commorationis in proprio territorio, nisi beneficium contulerit.

SCHOLION.

De emptione et venditione obligationum et actionum.

I. Notiones. *Obligationes* sunt syngraphae pecuniariae, quibus quis **1187**
suam pecuniam mutuam dat alicui societati, hoc pacto, ut quovis anno referat fenus determinatum.

dictiones sunt syngraphae pecuniariae, quibus quis suam pecuniam cedit alicui societati, ita ut quodammodo membrum fiat huius societatis sicque fenus recipiat mutabile (dividend) pro maiori minorive successu societatis.

II. Moralitas. 1. *Quoad obligationes*. Licitum est clericis aequae ac **1188**
laicis emere obligationes, quia clerici pari modo ac laici libere pecuniam suam mutuam dare possunt aliis, et iustum inde fenus percipere. Atqui emendo obligationes nihil aliud faciunt. Neque prohibitum est eas tempore opportuno *vendere*, quia hoc pertinet ad oeconomicam administra-

tionem in bonorum. Caveant tamen clerici, ne peccent in modo, personaliter adeundo bursam v. g. aut partem sumendo in negotiationibus et speculationibus quaestuosis, de quibus infra.

2. *Quoad actiones.* Licet clericis emere et vendere actiones circa *res frugiferas*. Sic licet v. g. cum pluribus emere fundos aut actiones in eos sumere, eo fine, ut ex fructibus a societate venditis lucrum capiant. Pariter licitum est sumere actiones in societatibus *industrialibus*, ubi intercedit mutatio materiae per laborem conductum, v. g. in fabricis; item in societatibus *commercialibus*, ubi magna quantitate emuntur, ut minimim cum lucro vendantur. Licet sumere praedictas actiones, inquam, modo servantur conditiones mox referendae. Unica enim ratio, ob quam aliqui illud negant, non valet. Obiciunt scilicet, clericum emendo actiones exercere negotiationem per interpositam personam; quod a Iure prohibetur. Immo, si res bene perspicitur, haec ratio non procedit. Etenim actionarius proprie *non influit* in negotiationem, per alios exercitam, aut ita remote influit in eam ut illud in Iure attendi non debeat. Etenim alii cum accepta pecunia pro seipsis negotiantur, potius quam actionarius pro seipso. Hinc actiones hodie fere aequiperantur obligationibus cum hac tantum differentia, quod in actionibus, loco feneris determinati, recipiatur fenus mutabile. Accedunt responsa S. Off.', ex quibus merito deducitur, emptionem actionum clericis licitam esse, modo parati sint stare mandatis S. Sedis, atque servantur conditiones secuturae:

a) *Certo sciant, eas societates nullum habere finem illicitum vel suspectum.*

b) *Nullum administrationis partem suscipiant.* Itaque non accenseantur socii *primarii*, qui partem habere possunt in directione societatis; socii autem *secundarii* seu simplices actionarii ab omni directione excluduntur.

c) *Neque actionum earundem societatum negotiationem exercent.* Porro:

a) Certo licet cinere actiones vili pretio, et vendere eas pretio cariori, *si iusta oeconomia hoc postulat*. Pariter licet eas emere etiam *cum intentione* eas tempore opportuno carius vendendi, *si iusta oeconomia hoc expostulabit*. Neque improbandum videtur, si quis hoc saepius, quin etiam habitualiter faciat, quoties actu indigeat pecunia. Ratio omnium est, quia non habetur stricte dicta negotiatio.

/J) Non licet emere actiones (et obligationes) *cum intentione* eas carius vendendi, etiamsi iusta oeconomia illud non sit expostulatura; hoc enim casu habetur stricta earundem negotiatio.

' 17 Nov. 1875; § April. 1885. ----- * Quamvis documenta ecclesiastica de negotiatione *actionum* tantum dicant, manifestum tamen est, eadem *obligationibus* quoque applicanda esse.

γ) *Abstineant ab omni contractu qui speciem habeat, ut vulgo dicitur * dei giuochi di borsa* » ; de quibus vide dicta n. 955.

g) Praeter conditiones, a S. Sede requisitas, aliae passim ab auctoribus, saltem prudentiae causa, assignantur. Scilicet: i° Obligationes et actiones sumant ope *propriae* pecuniae tantum ; ' non quia secus offendunt in negotiationem ipsis interdictam, sed quia aliter periculo sese exponunt alios in suis bonis laedendi. 2° Caveant, ne nomen dent societatibus adhuc *constituendis* aut *recenter* constitutis, quia tunc facile habetur periculum, ne nimis lucri cupiditate absorbeantur. 3° Ne adeant *conventus generales*, in quibus nominantur commissarii, et ratio redditur negotiorum gestorum. 40 Maxima requiritur sollicitudo circa bona *ecclesiastica*, quae tuto omnino collocanda esse, edicunt varii canones (cfr. can. 1516, § 2; 1523. n. 3 et 4; 1547).

Articulus III.

De officio recitandi horas canonicas speciatim. '

Horae canonicae sunt complexus, maxime psalmorum, lectionum et cantuum, 1189 quibus personae ecclesiasticae nomine Ecclesiae quotidie cultum liturgicum Deo exhibent. Distinguuntur septem, scilicet Matutinum cum Laudibus, Prima, Tertia, Sexta, Nona, X^aesperae et Completorium, conformitur hisce Ps. CXVIII, 164: « Septies in die laudem dixi tibi. » Dicuntur « *horae canonicae*, » quia ex primaeva institutione determinatis horis quasi annexae sunt, nim. *Matutinum* mediae nocti, *Laudes* initio aurorae, *Prima* horae sextae, *Tertia* nonae, *Sexta* meridiei, *Nona* medio pomeridiano, *Vesperae* tempori, quod antecedit, *Completorium* tempori, quod subsequitur occasum solis.

Horae canonicae dicuntur quoque *officium divinum*; *officium*, quia imponitur; *divinum*, quia ad cultum Dei destinatur. Dividitur in officium *nocturnum*, ad quod pertinet Matutinum cum Laudibus; et *diurnum*, quod ceterae horae constituunt. Denique horae canonicae dicuntur *breviarium* ; secundum alios, quia compendiose continent S. Scripturam et scripta SS. Patrum ; secundum alios, quia sunt quaedam abbreviatio longioris officii, quod olim in usu erat. Secundum alios *breviarii* nomine primitus veniebat libellus, continens regulas divini officii per anni decursum ordinandi, cui postea insertae sunt diversae ipsius divini officii partes, ut psalmi, lectiones etc. Atque ita contigit, ut ipsum denique officium breviarium dictum sit. '

Porro can. 135 hisce horas canonicas praescribit: « Clerici, in maioribus ordinibus constituti,... tenentur obligatione quotidie horas canonicas integre recitandi secundum proprios et probatos liturgicos libros. » Dicemus autem *primum* de obiecto, *deinde* de subiecto, *tum* de obligatione praecepti, *denique* de causis excusantibus ab obligatione. Porro maxime prae oculis habebimus recitationem solitariam, in fine tamen integritatis gratia in uno scholion de recitatione cum socio, in altero de recitatione choralis dicturi.

' S. Off. i April. 1857. ----- Quod ad historiam horarum canonicarum et legislationem de ea attinet, confer S. BaüMBR, O. S. B. Geschichte des Breviers; Batifol, Histoire du Bréviaire Romain; Baudot: Le Bréviaire Romain. -----
' Baümer, o. c. Beilage I.

§ I. De obiecto praecepti.

Obiectum praecepti constituitur tam materia recitanda quam tempore et modo recitandi. Hinc :

PUNCTUM I.

De materia recitanda.

1190 *Quotidie recitari debent horae canonicae, secundum proprios et probatos liturgieos libros. Praeterea recitandae sunt Litaniae in festo S. Marci et in tribus diebus Rogationum. Dicitur:*

I. Horae canonicae recitari debent secundum proprios et probatos liturgicos libros. Scilicet:

1. *Per se obligatio est recitandi horas canonicas secundum formam et ritum Breviarii Romani*, a S. Pio 7^o editi, a Clemente VIII, Urbano VIII, Leone XIII recogniti, et a Pio X Const. *Divino afflatu* i Nov. 1911 reformati. Qui autem hunc Psalterii ordinem non adhibent, « sciant se tam gravi non satisfacturos officio. » |

Dixi *per se*, nam Ecclesiae et Religiones, quae anno 1568 utebantur alio breviario, approbato per consuetudinem saltem ducentorum annorum, illud retinere poterant.* Licet tamen, servatis servandis, Breviarium Romanum assumere; assumptum vero iam nequit relinquere. Dixi *servatis servandis*; scilicet:

a) Si Ecclesia vel Religio legitimum breviarium alterius formae retinuit, publicum officium chori ex peculiari isto breviario fieri debet, nisi Episcopus cum consensu universi capituli, vel Praelatus cum consensu communitatis Breviarium Romanum assumpserit.

b) Singuli clerici, qui ad chorum non tenentur, possunt sua sponte, breviario particulari renuntiato, Romanum assumere; at officia «propria dioecesis vel ordinis» utut ex induito concessa, a singulis recitari debent, quando a dioecesi vel ordine acceptata sunt.^o

c) Si breviarium particulare legitime praescriptum mutatur vel alteratur, breviarium ita mutatum illegitimum evadit, et, priori privilegio sublato, breviarium Romanum assumi debet.

2. *Adhaec obligat calendarium proprium dioecesis vel Religionis*, si a S. R. C. approbatum est; item obligant officia particularia Ecclesiae particulari vel Religioni permissa, *et usu semel recepta.* Porro :

*. Const. Pii V *Quod a nobis*, 9 Iui. 1568. ----- *. Const, cit. ----- *. S. R. C. 10 Maii, 1608 (n. 249). -----*. Const. *Quod a nobis*. ----- *. Cfr. S. R. C. 6 Sept. 1738, n. 2338; 24 Nov. 1883, n. 3597 ad 1.-----*. RCSp. S. Sed. ad Archiep. Bisuntin. 28 Aug. 1856.-----S. R. C. Sept. 1738, n. 2338; 24 Nov. 1883 n. 3597, ad 1.

a) *Episcopus* tam saecularis quam regularis tenetur recitare officium Ecclesiae, cui praeest. Qui plures dioeceses gubernat, potest recitare officium sive dioecesis, in qua habitualiter habitat, sive illius, in qua actualiter commoratur.¹

b) *Sacerdotes* recitare debent officium Ecclesiae, cui adscripti sunt!

c) *Extra proprium domicilium versantes* ita tenentur:

a) *Episcopi et « Beneficarii* tenentur semper ad officium propriae Ecclesiae; *simplices vero sacerdotes conformari possunt cum Officio loci ubi morantur.*»¹

β) *Religiosi iure canonico ad chorum obligati*, tenentur, si in choro recitant, stare calendario coenobii, in quo hospitant. Privatim recitantes debent sequi calendarium propriae domus, si per aliquot dies in aliena domo commorantur; si diutius, possunt pro libitu suae vel alienae domus calendarium sequi.² In itinere sequantur calendarium propriae domus.³ Si tamen ad longius tempus, puta per tempus quadragesimale, extra coenobia commorantur, debent se conformare ad Provinciae calendarium, sine ulla diversitate, pro omnibus quolibet anno extensum.⁴ Denique *religiosi, titulo canonico ad chorum non obligati*, si per aliquot dies extra propriam domum — sive in domo aliena sive alibi — versantur, propriae domus officium recitent; si ad longius tempus extra propriam commorantur domum, pro libitu sequantur calendarium domus propriae vel alienae, cum in domo aliena, calendarium vero domus propriae vel provinciae, si alibi v. g. in itinere vel nosocomio commorantur.

Coroll. I. Obligatio sequendi determinatum calendarium secumfert obligationem sibi comparandi nova officia approbata; item lectiones notabiliter mutatas.

Coroll. II. Si tempore utili careas officio proprio alicuius Sancti, recitare debes officium commune Sanctorum eiusdem classis; quo si etiam careas, recitandum aliud officium ex breviario eiusdem — non diversi — ritus.

II. *Praeterea recitandae sunt Litaniae in festo S. Marci et tribus diebus Rogationum.* « Qui, ita rubrica, ' non intersunt Processioni Litaniarum, dicant illas privatim post Matutinum cum suis precibus et orationibus. » Haberi autem obligationem, pluries declaravit S. R. C.;⁵ subesse obligationem gravem, deducitur ex eo quod agitur de materia gravi (S. Alf. IV, 161, qu. 10).⁶

PUNCTUM II.

De tempore et modo recitandi.

Praeterquam tempore debito horae canonicae recitari debent ordinatim, continuo, vocaliter et devote. Dicitur: 1191

¹ S. R. C. n. lun. 1605, n. 181; 17 Ian. 1880, n. 3508, 28 Maii 1898, n. 3993, ad 1. ----- S. R. C. 4 Febr. 1898, n. 3979, ad 7. ----- ² S. R. C. 12 Nov. 1831, n. 2682, ad 46. ----- ³ S. R. C. 27 Ian. 1896, n. 3919, ad 13. ----- ⁴ S. R. C. 31 Aug. 1839, n. 2801, ad 1. ⁵ S. R. C. 31 Aug. 1839, n. 2801, ad 2. ⁶ T. Breviat, post fer. 2 Domin. 5 post Pascha. ⁷ 12 Mart. 1836, n. 2740, ad 8; 4 Aug. 1877, n. 3428. ----- ⁸ Praeceptum in die commemorationis omnium Sanctorum addendi officium defunctorum officio de octava omnium Sanctorum Bulla Pii X *Divino afflatu*, lit. 8, n. 2, sublatum est. Officium defunctorum iam dicto dici proprium est.

I. *Tempore debito*; quocirca advertas:

i. Tempus utile tam ad validam impletionem praecepti, quam ad satisfaciendum *gravi* obligationi est: pro toto officio a media nocte usque ad mediam noctem; pro Matutino cum Laudibus praeterea ex induito vel quasi induito pridie ab hora 2a pomeridiana.¹ Praeterea sacerdotes variarum sodalitatum ex quasi-privilegio gaudent facultate ab hora prima recitandi Matutinum et Laudes; quam licentiam S. R. C. facile impertitur. Legati Rom. Pont, facultatem hora 12a anticipandi concedere possunt; *quae* licentia etiam in facultibus S. C. de Prop. Fide continetur. Quin etiam socii Unionis Missionalis pro Clero facultate gaudent ab hora 12a recitandi officium; et quia missionarii omnes sive in missionibus S. C. de Prop. Fid. degentes, sive valetudinis, senectutis aut obedientiae causa eas relinquere coacti, omnibus privilegiis et gratiis Piae Unionis concessis gaudent, facultas S. C. iam practice parum valet.²

2. *Sub veniali* requiritur, ut Matutinum et Laudes pridie vel tempore matutino, Prima et Tertia tempore antemeridiano recitentur. Sexta et Nona pro libitu ante vel post meridiem dici possunt. Vesperae et Completorium post meridiem debent recitari; tempore tamen Quadragesimae, exceptis primo triduo et Dominicis, Vesperae etiam ante meridiem recitari possunt, et laudabiliter recitantur. Ceterum a tempore servando excusat « quaevis causa utilis vel honesta, nimirum concio paranda vel audienda, periculum supervenientis occupationis sive laboris, maior devotio sive quies, tempus aptius ad studendum, et similes » (S. Alf. IV, 173). Dicitur *quaevis* causa, etiam minima ob latitudinem, quae magis ac magis in interpretanda consuetudine admissa est. Addit tamen S. Doctor, «non sufficere ad excusandum solam maiorem commoditatem, sine alio motivo honesto » (l. c.).

Disputatur, num Matutinum cum Laudibus ante Sacrum recitari debeat. Porro aliqui id sub gravi praeceptum esse docuerunt; quae tamen sententia iam communiter reicitur. Alii omnem obligationem negant; sed cum S. *Alfonso* (V, 347) levis obligatio admittenda videtur, quia huius rubricae neglectus uno tractu cum aliis defectibus certo peccaminosis enumeratur. Ita etiam Bened. XIV, «Ab huiusmodi autem culpa veniali... excusabit quaelibet mediocris causa rationabilis; puta, si dans eleemosynam postulet ut statim celebretur, si exspectet populus aut aliqua persona gravis, si superior praecipiat, tempus celebrandi transeat, vel instet commoditas studii, itineris, et similia» (S. Alf. l. c.). Si tamen de Missa conventuali et sollemni sermo est, gravis est obligatio Matitunum cum Laudibus ante Missam recitandi, nisi intercedat gravis et publica causa. « Ratio, quia talis est consuetudo recepta in omnibus ecclesiis, ubi preces publicae dicuntur; ita ut, aliter agendo

*. S. R. C. 12 Man, 1905, n. 4158, ad I. — Cfr. A. A. S. XVIII, p. 235. ____
 1. Miss. Rom. De Defect. X, 1. ----- * De Sacrif. Missae, lib. 3, cap. 13, n. 4.

graviter laederetur publicus Dei cultus, bonum commune et conveniens regimen Ecclesiae > (S. Alf. VI, 348).

3. Litaniae pro festo S. Marci et diebus Rogationum pridie vespere recitari nequeunt.¹

4. In *privata* horarum canonicarum recitatione licet sequi: i^o tempus *usuale*; 2^o tempus *locale*, tam verum quam medium; 3^o tempus *legale*, tam regionale quam aliud extraordinarium (can. 33, § 1; n. 167).

Coroll. I. Qui horas vel litanias tempore utili non recitavit, tenetur adhuc eas recitare usque ad mediam noctem; post mediam noctem iam non tenetur, quia tempus utile praeterlapsedum est (S. Alf. IV, 155).

Coroll. II. Qui, die obligationis incepto, praevidet, sibi postea copiam officii persolvendi non esse suppetituram, nunc horas recitare tenetur; sed «qui non potest recitare Matutinum die sequenti, non tenetur in praecedenti anticipare. Tunc enim est obligatio anticipandi Officium, quando obligatio praecepti iam est incepta; quod autem Matutinum possit dici praecedenti die, non est ex praecepto, sed ex privilegio a consuetudine introducto, quo nemo tenetur uti > (S. Alf. IV, 155).

2. *Ordinativim.* Primum servari debet ordo *Officiorum*, ita ut Officium unicuique diei assignatum tempore utili absolvatur. Deinde servari debent ordo *Horarum* et ordo inter diversas Horae partes. Haec tamen obligant tantum sub veniali, quia potius accidentia quam substantiam praecepti tangunt. Hinc rationabilis causa excusat, ut si ad orandum inviteris ab amico, qui maiorem officii partem iam absolvit; si nunc breviario careas et v. g. psalmos Nocturni memoria retineas, si sero venias ad chorum, officio iam incepto (S. Alf. IV, 170).

3. *Continuo* seu ita ut in ipsis horis non fiat notabilis interruptio; quod tamen veniale tantum est, ita ut rationabilis causa excuset. Ceterum advertas :

a) Matutinum a Laudibus separari potest; si autem separentur, Matutinum concludatur Oratione officii, quam sequuntur v. *Dominus vobiscum.* v. *Benedicamus Domino* et v. *Fidelium animae* etc. et *Pater*.

Laudes postea inchoantur per v. *Deus in adiutorium* etc., praemisso « *Pater et Ave* » Ita Ordinarium officii divini in breviario. Pariter Nocturnum aliud ab alio seiungi potest, saltem spatio trium horarum (S. Alf. IV, 167).

b) « Causae iustae interrumpendi Officium sunt... quaelibet utilitas propria vel aliena, quae incommode differretur. Item, urbanitas aut devotio, ut dicere Missam, exsequi mandata superiorum; si excipias confessionem alicuius qui non libenter exspectaret; si velis aliquid agere aut notare, ut tollas distractionem sive sollicitudinem ne obliviscaris: modo, ut bene advertit Gobât, hoc non fiat frequenter. —

¹. S. R. C. 28 Mart. 1775, n. 2503, ad 4.

Licite etiam potest intermitteri aliqua brevis oratio inter orandum vel affectus » (S. Alf. IV, 168).

c) Etiam si interruptio culpabiliter locum habuerit, tamen non est obligatio repetendi recitata, < quia singuli psalmi et singuli versus completam habent significationem ; et satis uniuntur vel per intentionem continuandi vel per ipsam recitationem adiunctam » (S. Alf. IV, 168) ; convenit tamen, si interruptio longior nec multum recitatum fuerit, horam vel saltem psalmum resumere.

4. *Vocaliter*; quod ad substantiam praecepti pertinet; sufficit autem verba propriis organis, i. e. lingua et labiis formasse : quo facto, necessario aliquis sonitus producitur; at non refert utrum necne recitans seipsum audiat (S. Alf. IV, 162, 163).¹

Praeterea notes, requiri pronuntiationem *integram*, ita ut verba neque omittantur, neque mutilentur, neque dimidia praescindantur. Quae si fiant ita, ut sensus verborum deperdatur idque in magna quantitate, grave peccatum est, et obligationem iterandi inducit; secus veniale est, nec obligationem repetendi secum fert. Potest quis etiam excusari ob balbutiem vel consuetudinem, quam deponere conatur (S. Alf. IV, 164, 165).

5. *Devote*;² scilicet certo requiruntur: i° intentio colendi Deum; 2° attentio externa. Dubium est, num requiratur interna, ita ut haec practice ad implendum praeceptum non requiratur.

a) *Intentio colendi Deum* postulatur, quia secus habetur actus undequaque profanus; eiusmodi autem solum actum ab Ecclesia praescribi, admitti nequit. Dicta autem intentio saltem in actu exercito semper adest, cum sufficiat, ut de more accipias breviarium ad cotidianam obligationem implendam (S. Alf. IV, 176).

b) *Attentio externa* est, qua quis evitat actus externos, qui cum attentione interna componi nequeunt, ut scribere, pingere, attente audire alios loquentes, attente lustrare picturas ; non autem ambulare, aspicere colles, prata, agros, lente vestibis se induere vel exuere, paucos flores vel herbas colligere. Alii respectu unius non autem respectu alterius valde distractivi sunt, ut celeriter se vestire, se lavare, calamum aptare (S. Alf. IV, 176). Porro *attentionem externam* requiri, eruitur tum ex c. *Dolentes*, q. De celebratione missarum (III, 41); tum e communi consensu auctorum; tum ex eo, quod aegre admittitur, Ecclesiam non requirere modum recitandi officium, qui saltem pro foro externo etiam cultum internum arguat.

* Sunt qui censeant, regularibus competere privilegium recitandi omnino mentaliter; sive totum Officium, ut dicunt alii; sive sola illa, quae in ordinario iubentur dici secrete sub silentio, ut alii censent. De quo privilegio conferas S. Alf. Theol. Mor. lib. I, Append. II, n. 107; IV, 643, collatis notis Gaude; .*Analecta ecclesiastica*, 1910, p. 417 sq. 1911, p. 4*9; *Ami du Clergé*, 1924, p. 129.

*. Cone. Latcran. IV, cap. 7.

c) Practice (vi legis ecclesiasticae) non requiritur *attentio interna*. Thcoretice alii affirmant, alii negant, prout affirmant vel negant, attentionem internam ad essentiam orationis pertinere; de qua controversia vide n. 583. Stante dubio, sententia benignior practice tuta est (S. Alf. IV, 177). Ceterum, positis debita pronuntiatione et attentione, aliqua attentio interna, saltem valde remissa vix au ne vix deerit. Qui requirunt attentionem internam, dicunt sufficere attentionem *virtualem*. Cum vero non agatur de *intentione*, sed de attentione, aegre intelligitur attentio illa virtualis, nisi agatur de attentione remississima.

Nota. « Remedia... opportuniora ad repellendas animi distractiones sunt: 1° sub initium formare intentionem Deum laudandi; 2° renovare intentionem ad *Gloria Patri* vel in principio cuiuscumque psalmi; 3° mysterium aliquod Passionis sibi repraesentare. 4° sensus sedulo custodire; et alia huiusmodi » (S. Alf. IV, 177).

§ II. De subiecto praecepti.

Ad recitationem breviarii tenentur:

1192

I. *Clerici, in maioribus ordinibus constituti*, exceptis tamen iis qui ad statum laicalem legitime redacti aut regressi sunt (can. 135, 213, 214). Cum obligatio cum ordine maiori incipiat, subdiaconus die ordinationis tenetur ad illam horam, quae respondet momento ordinationis; hinc qui v. g. ordinatur inter horam sextam et nonam, tenetur incipere a Nona (S. Alf. IV, 140). Praeterea, quamvis obligatio ante ordinem susceptum nondum subsistat, clericus tamen videtur solutionem iamiam praestare posse; cum enim sit onus diei, ex voluntate Ecclesiae legitime interpretata praesumitur iam ante ordinationem deputatus ad dictum onus in die persolvendum (S. Alf. l. c.).

II. *Beneficiarii a die captae possessionis beneficii*, dummodo fructus percipiant (can. 1475, § 1). Si (beneficiarius), nullo legitimo detentus impedimento, obligationi recitandi horas canonicas non satisfecerit, fructus pro rata omissionis non facit suos, eosque fabricae ecclesiae aut Seminario dioecesano tradat vel in pauperes eroget (can. 1475, § 2). Dicitur:

1. *Fructus non facit suos*. Itaque fructuum dominium non acquirit, ideoque ante sententiam iudicis (cfr. can. 2232) et, ut videtur, *ex iustitia* ad restitutionem obligatur, quamvis *d'Annibale* censeat, restitutionem imponi instar poenae conventionalis.

2. *Pro rata omissionis*, i. e. spectata Const. Pii V *Ex proximo*: Qui uno die

’. Summula Theol. Mor.’ III, 65. ----- 20 Sept. 1571.

totum officium omiserit, tenetur restituere omnes fructus isti diei respondentes seu 305am partem redditus annui; qui aut Matutinum cum Laudibus aut reliquas horas, mediam partem fructuum unius diei; qui unam ex dictis reliquis horis, duodecimam partem. Praeterea qui fructus beneficii ob alia etiam onera percipit, tenetur eatenus tantum restituere fructus quatenus respondent oneri horarum canonicarum. < Quare dicunt episcopum vel parochum teneri restituere tertiam vel quartam partem fructuum, retinendo alios pro aliis oneribus, quibus ipsi satisfaciunt: canonicos, dimidiam partem: habentes capellaniam, dimidiam vel tertiam partem » (S. Alf. III, 673). Denique ex Const. Leonis X *Supernae dispositionis* fructus primis sex mensibus recepti condonantur.

3. *Fabricae ecclesiae aut Seminario diocesano tradat vel in pauperes eroget.* « Nomine autem *pauperum*, intelleguntur pauperes cuiuscumque loci; et etiam intelliguntur ipsi defuncti. — Et etiam ipse clericus sibi potest applicare dictos fructus, si vere pauper est » (S. Alf. III, 672). Adhaec si quis ignarus vel immemor debiti eleemosynas erogaverit, hasce satis probabiliter pro restitutione potest computare (S. Alf. III, 700, qu. 2°). At damnata est ab Alexandro VII prop 33: 'Restitutio fructuum ob omissionem horarum suppleri potest per quascumque eleemosynas, quas *antea* beneficiarius de fructibus sui beneficii fecerat. »

III. *Sollemniter professi in religionibus sive virorum sive mulierum, quibus est chori obligatio.* Itaque sollemniter professi in eiusmodi religionibus, si a choro abfuerint, debent horas canonicas privatim recitare (can. 610, § 3). At religiosi professi a votis temporariis, non tenentur ad privatam officii recitationem, nisi in sacris constituti sint vel ex propriis forte constitutionibus obligentur (can. 578, 2°; 610).³

Coroll. Si quis diversis titulis ad officium divinum tenetur, « quia laudes Deo debet quasi unus homo, sufficit quod semel officium dicat » (S. Thom. Quodl. 1, a. 13).

§ III. De obligatione praecepti.

1193 I- *Obligatio officii divini gravis est ex genere suo; hinc omissio gravis vel levis est, prout agitur de materia gravi vel levi. Iam vero:*

i. Omissio unius horae, etiam parvae, videtur gravis esse; tum quia agitur de cultu nomine Ecclesiae exhibendo ideoque maioris momenti, ita ut in casu minor quam in aliis quantitas ad gravitatem sufficere videatur; tum quia difformitas actus videtur notabilis, si in oratione, quam Ecclesia in partes distributam esse voluit, una integra inter septem partes omittitur. Pariter graviter peccat, qui nimis modicum tantum de parva hora recitaret, quia moraliter loquendo eam omittit. Secus tamen dicendum de eo, qui omitteret X^{as}peras Sabbati Sancti, quia quantitas

*, Denz.-Bannw. n. 1133.

a. Cfr. S. Pœnit. 24 Nov. 1852.

nimis parva videtur (S. Alf. IV, 147). Ceterum partes separatae coalescunt.

2. Ubi non omittitur integra hora, requiri videtur maior quantitas e diversis horis, quia difformitas non tanta apparet.

3. Qui mutilant officium, syncopando, truncando verba, aut syllabas absorbendo, peccant quoque pro quantitate materiae; at in hisce, nisi excessus sit enormis, non habetur grave peccatum.

' *Coroll. I.* Qui totum omittit officium, unum tantum committit peccatum, quia totum officium unius diei cadit sub unico praecepto, seu praeceptum respicit unicum officium, quod septem constat horis. « Quod si (tamen) quis omitteret plures horas ex intentionibus moraliter interruptis, tunc plura committeret peccata (S. Alf. IV, 148; n. 254).

Coroll. II. Qui propositum sumit pluribus diebus officium amittendi, tot perpetrat peccata quot sunt dies, quibus breviarium omittit. Item qui uno actu, puta breviarium in mare proiciendo, sese impotentem reddit ad recitandum, tot committit peccata quot sunt omissiones, quas praevidet, nisi poeniteat primi peccati (S. Alf. IV, 149; n. 255).

II. *Obligatio officii determinati ex hisce satis eruitur:* 1. Graviter peccat, qui recitat officium sive a suo officio notabiliter diversum,' sive suo officio notabiliter minus;* item qui saepius puta quinquies vel pluries in anno officium ab officio diei diversum recitat. Ratio est, quia « licet quaelibet variatio seorsim sumpta sit venialis ratione parvitas materiae, omnes tamen intra annum coalescunt, et graviter perturbant ordinem breviarii praecepti pro totius anni Officiis, quae simul sumptae unum complexum faciunt » (S. Alf. IV, 161, qu. 30). Extra casus enumeratos satis probabiliter leviter tantum, et si iusta causa subsit, nullatenus peccatur. Iusta causa est v. g. ut cum socio recites; si copia officii recitandi deest et postea recitando nimium defatigaberis vel ab alio utili labore impedieris (S. Alf. l. c.). Sed « non est relinquendum officium breviarii pro officio devotionis. »'

2. « Qui ex inadvertentia dicit unum officium pro alio, nihil tenetur repetere... Ratio quia non praesumitur Ecclesia velle aliquem uno die bis ad tantum onus obligari...; quod si dictum fuerit officium notabiliter brevius... debet fieri compensatio » ex officio omissio (S. Alf. IV, 161, qu. 30). Officium autem omissum potius omnino emittatur quam alio die recitetur, ne bis erres.⁴ (S. Alf. IV, 161, qu. 50). « Si advertas

*. Cfr. S. R. C. 27 Ian. 1899, n. 4011. ----- '. Ab Alexandro VII damnata est prop. 34: In die Fahnarum recitans Officium paschale satisfacit praecepto. ----- '. S. R. C. 13 Febr. 1666, n. 1334. ----- '. Cfr. S. R. C. 17 Iunii 1673, n. 1474.

errasse, postquam multum processeris in Officio indebito, puta si dixeris Matutinum, tunc potes vel proseguire, vel reliquum recitare de Officio debito;... sed puto... melius esse recitare de proprio, ne errorem proseguaris... Si vero oblitus es aliquam partem Horae, sufficit illam recitare quin aliud repetas » (S. Alf. IV, 161).

III. *In dubio, nwn officium vel pars eius recitata sit*, scrupulosi vel ob ipsa damna ex obligatione repetendi oriunda, a repetitione excusantur, immo prohibendi sunt, quominus quid repetant (S. Alf. IV, 175). Quoad alios ita dicendum : Qui, omnibus visis, stricte dubitat, sive dubium est positivum sive negativum, tenetur repetere (n. 229). At ope principii praesumptionis quisque in dubio passim iure *opinatur*, se recitasse, de quo dubitatur. Hinc « bene excusaris, si non memineris dixisse aliquid, et habeas iustam coniecturam credendi quod dixeris, puta... si recordaris te incepisse psalmum, lectionem, vel Horam et postea, non data opera distractus, vel non interruptus, te invenias in fine Horae, legendo vel memoriter recitando ea in quibus ordinarie non soles errare. Et hoc locum habet... etiamsi habeas rationem probabilem omissionis, quia praesumptio quod soleas perficere quod incepisti, efficit ut nihil tenearis repetere: nisi moraliter certus quod non dixeris» (S. Alf. Elench. II, quaest. reform, qu. 1 ; IV, 150, coli, nota Gaude ad hunc numerum).

§ IV. De causis excusantibus ab obligatione.

Causae excusantes sunt :

- 1194 I. Impotentia physica; quo spectant carentia breviarii et caecitas. Attamen caecus et qui caret breviario tenetur recitare partem, quam memoria tenet, modo ea èt in se notabilis sit seu ad quantitatem horae parvae pertingat, èt satis secundum formam praescriptam recitari possit. Hinc ab Innoc. XI damnata est prop. 54:’ «Qui non potest recitare Matutinum et Laudes, potest autem reliquas Horas, ad nihil tenetur, quia maior pars trahit ad se minorem. » Itaque tenetur ad partem possibilem, qui aliquam horam moraliter integram memoria tenet, v. g. ignoratis solum capitulo et oratione ; qui ex hora longiore partem notabilem continuam, vel etiam aliquatenus continuam, ut plures psalmos Nocturnorum, ordine breviarii ex memoria recitare potest; non autem qui scit tantum partes non satis cohaerentes (S. Alf. IV, 158).
- 1195 II. Impotentia moralis seu talis, ut officium sine notabili incommodo recitari nequeat. Hac ratione excusantur :

i. *Infirmi* morbo gravi laborantes; item reconvalescentes vel leviter aegrotantes, si morbus coniungitur cum virium lassitudine vel notabili gravedine capitis. Si

*. Denz.-Bannw n. 1204.

infirmus nequiret Missam celebrare *et* officium recitare, potest celebrare, recitatione officii omitta. Praeterea notandum «quod in dubio an infirmitas sufficiat ut ne ad excusandum, potest se committere iudicio medici... aut iudicio Superioris acquiescere, qui in tali dubio etiam dispensare potest; vel denique potest se remittere iudicio probabili viri prudentis;... et etiam stare potest iudicio proprio, si tale iudicium ipsemet prudenter ferre possit » (S. Alf. IV, 154).

« Si *dubium* sit quod recitatio graviter laederet, tunc certe non tenetur, immo nequit recitare; quia praeferendum est ius naturale servandae valetudinis, praeccepto Ecclesiae » (S. Alf. l. c.).

Denique « si quis ob suam infirmitatem certus est non posse totum Officium recitare, et dubitat an possit partem, probabiliter ad nihil tenetur;... nam rationabiliter iste a toto Officio excusatur, ne valde scrupulis angatur, nesciens quousque possit et teneatur recitare. Haec enim anxietas magnum illi incommodum afferret » (S. Alf. l. c.).

2. *Laborantes tali oculorum imbecillitate, ut recitatio dura evadat.*

3. *Scrupulosi*; scilicet « si quis pateretur graves anxietates, posset aliquando etiam interdici recitatio Officii, donec videatur posse recitare sine tanto incommodo; cum magnum incommodum excuset per se a praeceptis Ecclesiae » (S. Alf. IV, 177 in fine).

III. Occupatio praeferenda, i. e. talis, quae sine scandalo aliove gravi 1196 incommodo, sive proprio sive alieno, omitti nequit, et cum recitatione breviarii impossibilis est. Hac ratione quis excusari potest, qui v. g. sub noctem ad aegrotum vocatur, vel ratione confessionum audiendarum, vel assistentiae infirmis praebendae, vel lectionis praeparandae aut concionis habendae. Hic autem advertas: 1° Peccat qui, cum potest negotium antevertere, illud non antevertit, vel post negotium peractum non recitat, quod adhuc commode recitare potest; 2° qui habitualiter ita negotiis distentus est, ut Officii recitandi copia non suppetat, aut aliquos labores dimittat, aut dispensationem petat.

Contingere quoque potest, ut clericus incarceratus ad vitandum dedecus status sui ab officio recitando excusetur.

Si quis sine socio Officium recitare nequeat, cum socio possit, tenetur medium illud quod primaevae etiam institutioni consentaneum est adhibere, si socius sine magno tam proprio quam socii incommodo haberi possit (S. Alf. IV, 158).

IV. Dispensatio. 1. *Papa* potest dispensare, etiam cum beneficiario, 1197 cum onus officii, beneficio annexum, a solo iure ecclesiastico repetendum sit.

2. *Episcopi* dispensare possunt, cum difficilis est recursus ad Sanctam Sedem et simul in mora est periculum gravis damni (can. 81): item

3. Addimus *dispensationem*, quamvis potius in casu particulari relaxet legem, quam excuset ab obligatione.

ob iustam causam cum aliquo particulari ad breve tempus, scilicet ex usu vel privilegio immemorabili (S. Alf. IV, 159).

3. *Superiores maiores exempti* respectu subditorum suorum idem possunt quod Episcopi (can. 81. coll. can. 198). *Praelati* autem *Regulares* possunt subditos suos, in sacris non constitutos, ex iusta causa sicuti ab aliis ita etiam ab officio dispensare (S. Alf. IV, 142).

Nota. Ab onere officii divini liberantur clerici in maioribus ordinibus constituti, qui ad statum laicalem legitime redacti aut regressi sunt; item religiosi sollemniter professi et in maioribus ordinibus non constituti, qui, impetrato saccularizationis induito, religionem reliquerunt (can. 640).

SCHOLION I.

De recitatione choralis.

1198 I. Exsistentia praecepti. Praeceptum canonicum recitandi officium in choro viget, prout sequitur:

1. Quodlibet Capitulum obligatione tenetur quotidie divina officia in choro rite persolvendi, salvo foundationis legibus (can. 413, § 1). Porro:

a) Divinum officium comprehendit psalmodiam horarum canonicarum et celebrationem cum cantu Missae conventualis, praeter alias Missas vel secundum rubricas Missalis vel ex piis foundationibus celebrandas (can. 413, § 2).

b) *Omnes et singuli* qui chorale beneficium obtinent, tenentur *in ipso choro* divina officia persolvere singulis diebus, nisi servitium per *turnum* a Sede Apostolica aut foundationis legibus fuerit indultum (can. 414). Canonicus, qui sine iusta causa notabiliter, i. e. per tres vel quatuor dies ultra tempus a iure concessum a choro abesset, graviter peccaret. Ex iure autem possunt singuli abesse tres tantum menses in anno, sive continuos sive intermissos, dummodo propriae ecclesiae statuta aut legitima consuetudo servitium diuturnius non requirant (can. 418, § 1). Episcopi non tenentur choro assistere, « quia ipsi maioribus negotiis vacare debent, quae chori assistentiam non compatiuntur » (S. Alf. III, 675, dub. 1).

2. In religionibus sive virorum sive mulierum, quibus est choro obligatio. in singulis domibus ubi quatuor saltem sint religiosi choro obligati et actu legitime non impediti, et etiam pauciores, si ita ferant constitutiones, debet ad normam constitutionum quotidie divinum officium communiter persolvi (can. 610, § 1). Chori obligatio, de qua canon dicit, intelligitur obligatio *canonica*, quae tantum habetur in religionibus, in quibus

de facto vota sollemnia emittuntur, non tamen in omnibus. Porro, posita illa obligatione:

a) Onus incumbit *communitati*, ita ut nullus *sbigulatim* teneatur choro assistere, modo recitatio choralis locum habeat (S. Alf. IV, 143); peccat qui causa culpabilis est, cur chonis tollatur.

b) Obligatio chori tunc tantum actu unget, ubi in domo quatuor saltem — vel pauciores, si ita ferant constitutiones — in domo sint religiosi, qui èt choro obligantur, èt actu non impediti sunt. Hinc non computantur novitii et conversi, quia choro non sunt obligati; neque infirmitate vel occupationibus, v. g. cura infirmorum, auditione confessionum legitime impediti (S. Alf. IV, 143).

c) Quamvis novitii non computentur, si de obligatione chori constituenda sermo sit, tamen obligationi constitutae satis probabiliter satisfit, etiamsi soli novitii chori assistant, quia illi in favorabilibus religiosi reputantur.

Nota. Uti iterum iuvat notare, in religionibus sive virorum sive mulierum, in quibus est chori obligatio, *sollemniter professi*, qui a choro abfuerunt, debent, exceptis conversis, horas canonicas *privatim* recitare (can. 610, § 3); in eisdem autem religionibus professi a votis temporariis divini officii privatim recitandi lege non obstringuntur, nisi sint in sacris constituti aut aliud constitutiones expresse praescribant (can. 578, 2°).

II. Obligatio praecepti. 1. Episcopus, si de canonicis, Superior, si de **H99** religiosis agitur, graviter peccat, si ex negligentia permittit, ut officium vel pars notabilis officii omittatur; pars autem notabilis, uti in privata recitatione (n. 1193), est ea, quae ad quantitatem horae parvae pertingit (S. Alf. IV, 143).

2. Inversio etiam notabilis in ordine horarum satis probabiliter venialis tantum est, quia accidens potius quam substantiam attingit (S. Alf. IV, 171).

III. Tempus satisfaciendi praecepto. 1. Tempus utile tam ad validam **1200** impletionem praecepti, quam ad satisfaciendum obligationi *gravi* est a media nocte usque ad mediam noctem, ita tamen ut Matutinum et Laudes pridie, ab hora vesperarum anticipari possint. Ad satisfaciendum *levi* obligationi, attento solo iure, recitari debent Matutinum in media nocte, Laudes in initio aurorae (vel Matutinum cum Laudibus ab aurora usque ad ortum solis), Prima orto sole, Tertia medio tempore matutino, Sexta in meridie, Nona medio pomeridiano, Vesperae ante occasum solis, Completorium post occasum solis. Dixi *attento solo iure*, quia rationabilis consuetudo recepta servari potest. Obligatio haec levis tantum est, quia agitur de sola circumstantia accidentali praecepti.

2. In supputandis horis diei standum est communi loci usui (can. 33. § 1).

1201 IV. Locus satisfaciendi praecepto est ecclesia; ex iusta tamen causa quandoque horae in sacristia recitari possunt (S. Alf. III, 675; IV, 143).

1202 V. Modus satisfaciendi praecepto. 1. Chorus pro *psalmis* in duas tantum partes dividi debet, sive plures sint ex una parte sive pauciores, ita ut singuli alternos versiculos recitent; sic enim habet usus et praxis Ecclesiae. Lectiones etc. aut inter plures distribui aut ab uno dici possunt (S. Alf. IV, 162). Qui quaedam ex sua parte omittit, sive quia aliquanto tardius venit, sive ob distractionem,¹ sive quia in officio chori occupatur, puta per aliqua momenta organa pulsando vel libros transferendo, qui, inquam, ita quaedam omittit, non tenetur supplere, quia chorus supplevit. Item dicendum de eo « qui dum alii recitant, tussit vel excreat, etiamsi integer psalmus interim dicatur, »... item de eo « qui in choro perlegit lectionem, ne erret, alioquin erraturus » (S. Alf. IV, 143, not. 3°), vel, aliis psallentibus sese praeparat eo fine, ut satis expedite lectionem absolvat. Secus dicendum de eo, qui diu solo alio negotio, puta mere organum pulsando occupatur. Pariter satis probabiliter officio satisfacit, qui suam partem *remisse* recitat et alteram audit. Canonici tamen distributiones et fructus praebendae non acquirunt, si non canant vel psallant ut alii; ut ea acquirant, debent convenire ad psallendum officium (S. Alf. IV, 163, q. 1; III, 675, dub. 3 et 4).¹

2. Qui choro assistit debet attendere ad ea, quae ab aliis recitantur, quia ad ea attendendo debet communicare in eis. Bene autem satisfacit, qui non distincte percipit ab aliis recitata sive quia surdaster est, sive ob strepitum aliorum sive ob culpam chori (S. Alf. IV, 163, qu. 2° et 30). Qui vero *surdus* est et suam partem recitat, lucratur quidem distributiones, sed videtur obligationi officii non satisfacere, nisi submisce recitet quae ab altera parte dicuntur (S. Alf. IV, 163, qu. 30).

SCHOLION II.

De recitatione cum socio.

Sufficit notasse haec:

1203 1. Licet imitando recitationem choralem officium cum socio recitare, eo magis quod illud est conforme primae institutioni Ecclesiae ac publico orandi ritui; estque licitum, etiamsi socius ad horas canonicas non obligetur, neque attendat ad recitata ab altera parte (S. Alf. IV, 162).

II. In recitatione cum socio quisque suam partem pronuntiet. Porro quoad *psalmos* singuli recitent alternos versiculos. Lectiones, responso-

¹ Cfr. Cap. *Dolentes* 9, de celebrat, miss. -----¹. Constit. Bened. XIV *Cum semper oblatas*, 19 Aug. 1744; Breve Bened. XIV *Dilecte Fili*, 19 Ian. 1748.

ria, capitula et orationes aut distribuantur aut a solo uno recitentur; immo satis probabiliter satisfacit, « qui solus dicit psalmos et lectiones audit; vel qui partem psalmorum dicit solus et partem cum socio » (S. Alf. IV, 162). Quae una pars citius incipiendo recitat, antequam altera suam absolverit, omissa censentur; at, nisi nimia sit confusio, non facile repetendi habetur obligatio; quod etiam valet, si socius solum syllabas obtruncat.

CAPUT II.

De officiis aliquorum clericorum speciatim.

Pro scopo nostro maxime dicemus de officiis beneficiariorum; *primum* generatim, *deinde* de officiis parochorum in particulari. *Denique* addemus, quae a parochorum auxiliariis observari debent.

Articulus I.

De officiis beneficiariorum in generali.

I. Notio beneficii. Beneficium ecclesiasticum est ens iuridicum a 1204 competente ecclesiastica auctoritate in perpetuum constitutum seu erectum, constans officio sacro et iure percipiendi redditus ex dote officio adnexos (can. 1409). Dicitur *ens iuridicum* i. e. persona moralis; beneficiarius vero plerumque est persona physica. Ceterum ad ens illud iuridicum, quod beneficium audit, constituendum requiruntur:

1. *Officium sacrum* seu ecclesiasticum, et quidem stricto sensu sump- tum, i. e. munus ordinatione sive divina sive ecclesiastica stabiliter constitutum, ad normam sacrorum canonum conferendum, aliquam saltem secumferens participationem ecclesiasticae potestatis sive ordinis sive iurisdictionis (can. 145).

2. *Ius percipiendi redditus ex dote officio adnexos*. Dotem (autem) beneficii constituunt sive bona quorum proprietas est penes ipsum ens iuridicum, sive certae et debitae praestationes alicuius familiae vel personae moralis, sive certae et voluntariae fidelium personae moralis, sive certae et voluntariae fidelium oblationes, quae ad beneficii rectorem spectent, sive iura, ut dicitur, stolae intra fines taxationis dioecesanae vel legitimae consuetudinis, sive chorales distributiones, exclusa tertia earundem parte, † si omnes redditus beneficii choralibus distributionibus constent (can. 1410).

3. *Erectio legitima*, scilicet a competente ecclesiastica auctoritate pro- fecta; hinc non sufficit v. g. fundatio Missarum utut in perpetuum con-

†. Haec tertia pars in distributiones quotidianas inter praesentes convertenda est (can. 395).

stituta, sed requiritur, ut competens auctoritas eam in titulum beneficii erexerit.

4. *Erectio in perpetuum*, ita ut, mortuo vel amoto beneficiario, v. g. paracho, persistat.

Coroll. Beneficarii sunt: Episcopi residentiales, canonici, parochi, non autem administratores apostolici, confessarii, secretarii episcopales, directores spirituales religiosarum, vicarii adiutores, sacristae; neque Superiores religiosi, quia utut officium stricte dictum obeuntes, tamen carent iure perciendi redditus ex dote officio annexos.

1205 II. Divisio beneficiorum. Beneficia ex can. 1411 distinguuntur in:

1. *Consistorialia*, quae in Consistorio conferri solent; cetera *non consistorialia*.

2. *Saecularia vel religiosa*, prout ad solos clericos saeculares vel solos clericos religiosos spectant; omnia autem beneficia, erecta extra ecclesias vel domus religiosorum, in dubio saecularia esse praesumuntur.

3. *Duplicia seu residentialia*, vel *simplicia seu non residentialia*, prout, praeter officium beneficiale, adnexam habent, vel minus, obligationem residendi.

4. *Manualia, temporaria seu amovibilia*, vel *perpetua seu inamovibilia*, prout conferuntur revocabiliter vel in perpetuum.

5. *Curata vel non curata*, prout curam animarum adnexam habent vel non.

1206 III. Officia beneficiariorum. Ut articuli inscriptio innuit, sermo est de officiis, quae beneficiariis communia sunt, omissis specialibus aliquorum obligationibus.¹ Porro :

1. Beneficiarius tenetur peculiaria onera beneficio adnexa fideliter adimplere et praeterea canonicas horas quotidie recitare. Si nullo legitimo detentus impedimento, obligationi recitandi horas canonicas non satisfecerit, fructus pro rata omissionis non facit suos, eosque fabricae ecclesiae aut Seminario dioecesano tradat vel in pauperes eroget (can. 1475) î quae uberius explanata sunt n. 1192.

2. Beneficiarius debet bona ad suum beneficium pertinentia, ut beneficii curator, administrare (can. 1476); atque nominatim minores reparationes quae ipsi incumbunt, quamprimum perficere, ne maiorum necessitas enascatur (can. 1477, § 3).

*. Noto tamen can. 2381 : Qui officium, beneficium, dignitatem obtinet *cum onere rtsidentiae*, si illegitime absit: i° Eo ipso privatur omnibus fructibus sui beneficii vel officii pro rata illegitimae absentiae eosque tradere debet Ordinario, qui ecclesiae vel alicui pio loco vel pauperes distribuat; 2° Officio, beneficio, dignitate privetur, ad normam can. 2168-2175.

3. Sumptus ordinario modo connexi cum bonorum beneficialium administratione et fructuum perceptione, a beneficiario ferendi sunt. Impensae pro extraordinariis domus beneficalis reparationibus, ab iis ferendae sunt quibus onus reficiendi beneficalem ecclesiam incumbit, nisi fundationis tabulae aut legitimae conventiones et consuetudines aliud caveant (can. 1477, § 1 et 2).

4. Beneficiarius tenetur obligatione impendendi fructus beneficales *superfluos* pro pauperibus aut piis causis; Cardinales tamen hac obligatione non tenentur (can. 1473). Cum agatur de fructibus, quos *suos* fecerit (cfr. can. 1409 et 1472 et 1475), dicta obligatio non est censenda obligatio *iustitiae*; hinc beneficiarius, qui redditus superfluos illicite expendit, non tenetur ad restitutionem (S. Thom. Quodl. 6, art. 12, ad 3; S. Alf. III, 492).

Articulus II.

De officiis parochorum in particulari.

(S. Alf. Theol. Mor. 1. III, n. 357-360; Horn. Ap. tr. 7, n. 14-17).

I. Notio parochi. Parochus est sacerdos vel persona moralis cui paroecia collata est in titulum cum cura animarum sub Ordinarii loci auctoritate exercenda (can. 451, § 1). Persona moralis potest esse v. g. capitulum, monasterium etc. Parochis aequiperantur cum omnibus iuribus et obligationibus paroecialibus et parochorum nomine in iure veniunt: 1° quasi-parochi qui quasi-paroecias regunt; 2° vicarii paroeciales, si plena potestate paroeciali sint praediti (can. 451, § 2; cfr. tract. de Matrimonio). Dicitur porro in definitione:

1. *Persona moralis*; iam vero persona moralis, cui paroecia sit pleno iure unita, habitualement tantum curam animarum retinere potest, cura actuali vicario commissa (can. 452, § 2).

2. *Paroecia*; est autem paroecia pars dioecesis, cui peculiaris rector, tamquam proprius eiusdem pastor, praefectus est. Partes vicariatus apostolici ac praefecturae apostolicae, si peculiaris rector eisdem fuerit assignatus, appellantur *quasi-paroeciae* (can. 216).

3. *Cui* (paroecia) *collata est in titulum cum cura animarum*. Ex hisce satis eruitur, parocho potestatem vi muneris competere, ideoque eam *ordinariam* esse. Praeterea propria est, non vicaria, seu proprio nomine exercetur. Adhaec potestas parochi est fori interni tantum, ita ut nequeat leges vel censuras ferre neque iudicium canonicum instituere; habet tamen aliquam potestatem domesticam seu oeconomiam in suos subdi-

tos, et publicam administrationem gerit, qua plura externa munia vi officii explet.'

4. *Sub Ordinarii loci auctoritate exercenda.* Scilicet parochi potestas quamvis proprio nomine exerceatur, tamen potestati Ordinarii loci subordinata est; neque illud inconueniens est secundum haec *D. Thomae*: « Dicendum, quod inconueniens esset, si duo aequaliter super eandem plebem constituentur; si autem inaequaliter, non est inconueniens. Et secundum hoc super eandem plebem immediate sunt et sacerdos parochialis et episcopus et Papa » (Suppi, q. 8, a. 5, ad 3).

Nota. Qui paroeciae administrandae praeficiuntur qua proprii eiusdem rectores, stabiles in ea esse debent; quod tamen non impedit quominus omnes ab ea removeri queant ad normas iuris. At non omnes parochi eandem obtinent stabilitatem; qui maiore gaudet, inamovibiles; qui minore, amovibiles appellari solent (can. 454). *

1208 II. Officia parochi maxime respiciunt residentiam, Missam pro populo, ministrationem sacramentorum, instructionem catechetica, conciones sacras, custodiam disciplinae ecclesiasticae, curam spiritualem infirmorum et curam pauperum.

i. *Residentia*, a) Parochus obligatione tenetur residendi in domo paroeciali prope suam ecclesiam; loci tamen Ordinarius potest iusta de causa permittere ut alibi commoretur, dummodo domus (in qua commoretur) ab ecclesia paroeciali non ita distet ut paroecialium perfunctio munerum aliquid inde detrimenti capiat (can. 465, § 1). Attamen permittitur parocho abesse per duos ad summum intra annum menses sive continuos sive intermissos, nisi gravis causa, iudicio ipsius Ordinarii, vel diuturniorem absentiam requirat vel breviorum tantum permittat (can. 465, § 2). Et dies quibus semel in anno piis exercitiis vacat, in duobus vacationum mensibus non computantur (can. 465, § 3). Notandum tamen, parochum discessurum ad haec teneri:

«) Cum absentia ultra hebdomadam est duratura, parochus, praeter legitimam causam, habere debet Ordinarii scriptam licentiam, et — nisi habitualiter cooperatores habeat — vicarium substitutum sui loco relinquere ab eodem Ordinario probandum; quod si parochus sit religiosus, indiget praeterea consensu Superioris et substitutus tum ab Ordinario tum a Superiore probari debet (can. 465, § 4).

β) Si parochus repentina et gravi de causa discedere atque ultra hebdomadam cogatur abesse, quamprimum per litteras Ordinarium commonefaciat, ei indicans causam discessus et sacerdotem suppletum, eiusque stet mandatis (can. 465, § 5).

1 Chelodi. De personis, n. 223 b.

7) Etiam pro tempore brevioris absentiae parochus debet fidelium necessitatibus providere, maxime si id peculiaria rerum adiuncta postulent (can. 465, § 6). Denique prohibitum est abesse tempore morbi contagiosi ;¹ licet tamen curam infirmorum vicario relinquere, si hic ad illud paratus sit, ne uterque periculo exponatur neve fideles ob metum contagionis utrumque evitent (S. Alf. VI, 233). De tempore persecutionis vide tractatum de Fide, n. 500.

b) Obligatio residentiae gravis est ex genere suo ; et absentiae illicitae coalescunt. Neglectus gravis est, si ad tres hebdomadas continuas, protrahitur; longius tamen temporis spatium requiritur, si absentiae interrumpuntur; minus etiam sufficere potest, si interim necessitati fidelium non satis provisum sit.

c) Parochus qui illegitime absit, eo ipso privatur omnibus fructibus sui beneficii pro rata illegitimae absentiae, eosque tradere debet Ordinario, qui ecclesiae vel alicui pio loco vel pauperibus distribuat (can. 2381, i°); praeterea contra delinquentem procedendum ad normam can. 2168-2175 (can. 2381, § 2). Dicitur *omnibus fructibus*; hinc ii etiam fructus comprehenduntur, qui aliis oneribus beneficii respondent.¹ Dein obligatio tradendi fructus Ordinario urget ante sententiam iudicis.²

2. *Missa pro populo*, quae obligatio exponitur in tractatu de SS. Eucharistia.

3. *Ministratio sacramentorum*; de hac satis in tractatibus de Sacramentis in genere et in specie.

4. *Instructio catechetica*. a) Quoad *pueros* debet parochus: i° statis temporibus, continenti per plures dies institutione, pueros ad sacramenta poenitentiae et confirmationis rite suscipienda singulis annis praeparare; 2° peculiari omnino studio, praesertim, si nihil obsit, Quadragesimae tempore, pueros sic instituere ut sancte Sancta primum de altari libent (can. 1330); 3° praeter (expositam) puerorum institutionem parochus non omittat pueros, qui primam communionem recenter receperint, uberior ac perfectius catechismo excolere (can. 1331).

b) Quoad *adultos*, diebus dominicis aliisque festis de praecepto, ea hora quae suo iudicio magis apta sit ad populi frequentiam, debet insuper parochus catechismum fidelibus adultis, sermone ad eorum captum accommodato, explicare (can. 1332).

¹. S. C. C. 6 Sept. 1576 (apud Fagnanum. In cap. *Clericos*, de clcr. non resid., a n. 41 ad n. 45); Bencd. XIV, de Syn. dioec. l. 13, c. 19, n. 2.-----* S. C. C. 10 Iui. 1920, ad III. ----- S. C. C. 10 Iui. 1920, ad VII.

Nota. i. Parochus in religiosa puerorum institutione potest, imo, si legitime sit impeditus, debet operam adhibere clericorum, in paroeciae territorio degentium, aut etiam, si necesse sit, piorum laicorum, potissimum illorum qui in pium sodalitium *doctrinae christianae* aliudve simile in paroecia erectum adscripti sint (can. 1333, § 1). Presbyteri alique clerici nullo legitimo impedimento detenti, proprio parocho in hoc sanctissimo opere adiutores sunt, etiam sub poenis ab Ordinario infligendis (can. 1333, § 2). Hic sermo est de presbyteris et clericis *non exemptis*, cum exempti proprium parochum non habeant.

Nota 2. Si, Ordinarii loci iudicio, religiosorum auxilium ad catecheticae populi institutionem sit necessarium, Superiores religiosi, etiam exempti, ab eodem Ordinario requisiti, tenentur per se vel per suos subditos religiosos, sine tamen regularis disciplinae detrimento, illam populo tradere, praesertim in propriis ecclesiis (can. 1334). Denique Ordinarii loci est omnia in sua dioecesi edicere quae ad populum in christiana doctrina instituendum spectent; et etiam religiosi exempti, quoties non exemptos docent, eadem servare tenentur (can. 1336).

c) Obligatio catecheticae institutionis *gravis est ex genere suo*; hinc parochus in ea implenda notabiliter negligens graviter peccat; attamen obligatio illud *per se* faciendi non ita urgenda est, ac cum de sacris concionibus sermo est: tunc enim, ut nunc dicemus, a Codice (can. 1344) diserte significatur.

5. *Sacrae conciones.* Praecepto divino mandatum est omnibus, quibus animarum cura commissa est, oves suas verbi divini praedicatione pascere. Porro :

a) Diebus dominicis ceterisque per annum festis de praecepto proprium cuiusque parochum officium est, consueta homilia, praesertim intra Missam in qua maior soleat esse populi frequentia, verbum Dei populo nuntiare (can. 1344, § 1). Parochus huic obligationi nequit per alium habitualiter satisfacere, nisi ob iustam causam ab Ordinario probatam (can. 1344, § 2). Potest Ordinarius permittere ut sollemnioribus quibusdam festis aut etiam, ex iusta causa, aliquibus diebus dominicis concio omittatur (can. 1344, § 3).

Nola. 1 Optandum ut Missis quae, fidelibus adstantibus, diebus festis de praecepto in omnibus ecclesiis vel oratoriis publicis celebrantur, brevis Evangelii aut alicuius partis doctrinae Christianae explanatio fiat; quod si loci Ordinarius id praeceperit, opportunis datis instructionibus, hac lege tenentur non solum sacerdotes e clero saeculari, sed etiam religiosi, exempti quoque, in suis ipsorum ecclesiis (can. 1345).

Nola 2. Curent locorum Ordinarii ut tempore Quadragesimae, itemque, si id expedire visum fuerit, tempore Adventus, in ecclesiis cathedralibus et paroecialibus sacrae conciones frequentius ad fideles habeantur (can. 1346, § 1).

b) In sacris concionibus exponenda in primis sunt quae fideles credere et facere ad salutem oportet. — Divini verbi praecones abstineant profanis aut abstrusis argumentis communem audientium captum excedentibus; et evangelicum ministerium non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, non in profano inanis et ambitiosae eloquentiae apparatu et lenocinio, sed in ostensione spiritus et virtutis exercent, non semetipsos, sed Christum crucifixum praedicantes (can. 1347).¹ Denique illicitum est aliquas materias pertractare, scilicet: determinatum tempus aliquorum futurorum puta Antichrist! vel ultimi iudicii, item vanas de hisce vel aliis revelationes; novas inspirationes vel revelationes vel nova miracula, nisi a competenti auctoritate approbata sint.¹

c) Obligatio praedicandi *gravis est ex genere suo*; gravis autem materia videtur haberi, si parochus per unum mensem continuum aut per tres menses discontinues in anno neque per se neque per alios praedicaret (S. Alf. III, 269). Longius quoque temporis spatium requiritur, ut quis graviter peccet ea de causa, quia tantum per alium praedicavit.

6. *Custodia disciplinae ecclesiasticae*. Debet parochus... suas oves cognoscere et errantes prudenter corrigere (can. 467, § 1). Praeterea advigilet, ne quid contra fidem ac mores in sua paroecia, praesertim in scholis publicis et privatis, tradatur (can. 469; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 33. a. 2, ad 4; S. Alf. III, 360, dub. 2). Ceterum ad custodiam aut restorationem disciplinae ecclesiasticae magnopere conducunt *sacrae missiones*. de quibus can. 1349 ita: Ordinarii advigilent ut, saltem decimo quoquo anno, sacram, quam vocant, missionem, ad gregem sibi commissum habendam parochi curent. — Parochus, etiam religiosus, in his missionibus instituendis mandatis Ordinarii loci stare debet.¹

¹ Cfr. Encycl. Ben. XV, *Humani generis*, 15 Iunii 1017. ----- ∴ Cfr. Conc. Lat. 5, sess. 11, const. 1; Conc. Trid. sess. 25, decr. de inv. Sanet. -----
' *Pius VI* in Bulla *Auctorem fidei* 28 Aug. 1794 damnavit prop. 65 Synodi Pistoriensis: « Propositio enuntians irregularem strepitum novarum institutionum, quae dicta sunt Exercitia vel Missiones... forte nunquam, aut saltem perraro eo pertingere ut absolutam conversionem operentur, et exteriores illos commotionis actus, qui apparere, nil aliud fuisse quam transeuntia naturalis concussionis fulgura, temeraria, male sonans, perniciosa, mori pie et salubriter per Ecclesiam frequentato et in verbo Dei fundato iniuriosa. »

Bened. XIV in Const. *Gravissimum*, 8 Sept. 1754 ita dicit; « Diuturna experientia edocti perspeximus, ad improbos mores corrigendos, qui vel serpere incipiunt, vel nimis iam invalescunt, vel tandem diuturnitate confirmati dioeceses latius occuparunt, nihil magis conferre, quam alienam opem ac vires implorare, videlicet sacras Missiones ubique indicere (§ 4)... Quocirca neque novum, neque incertum, neque a Nobis excogitatum dici potest hoc remedium, quod populi corruptelis corrigendis aptissimum, et fortasse unicum, quod tot Episcopi pietatis gloria insignes magna cum utilitate suis in dioecesibus adhibuerunt, quod Nos ipsi toties experti

7. *Cura spiritualis infirmorum*; quae exponuntur in tractatibus de S. Eucharistia, de Poenitentia et de Extrema Unctione.

8. *Cura pauperum* \ quocirca statuit can. 467, § 1: Debet parochus... pauperes ac miseros paterna caritate complecti.

Articulus III.

De officiis auxiliariorum parochorum in particulari.

Ex auxiliariis parochorum alii dicuntur *vicarii adiutores*, alii *vicarii cooperatores*.

1209 T. « *Vicario (adiutori)*, ita can. 475, § 2, si in omnibus suppleat parochi vicem, iura omnia et officia competunt parochorum propria, excepta Missae applicatione pro populo, quae parochum gravat; si vero suppleat ex parte dumtaxat, eius iura et obligationes desumantur ex litteris deputationis. » Quibus praemissis, quaedam quoad vicarios cooperatores notanda restant.

1210 II. *Vicarius cooperator*: 1. Obligatione tenetur in paroecia residendi secundum statuta dioecesana vel laudabiles consuetudines aut Episcopi praescriptum; imo prudenter curet Ordinarius, ad normam can. 134, ut in eadem paroeciali domo commoretur (can. 476, § 5).

2. Eius iura et obligationes ex statutis dioecesanis, ex litteris Ordinarii et ex ipsius parochi commissione desumantur; sed, nisi aliud expresse caveatur, ipse debet... (parochum) adiuvere in universo paroeciali ministerio, excepta applicatione Missae pro populo (can. 476, § 6). Speciatim quoad competentiam assistendi matrimonio vide tract, de Matrim.

3. Subest parochus, qui eum paterne instruat ac dirigat in cura animarum. ei invigilet et saltem quotannis' ad Ordinarium de eo referat (can. 476, § 7).

sumus, et Vos etiam, qui procul dubio populum vobis commissum sacris Missionibus aliquando recreastis (§ 10).

Pius IX in Litt. *Singulari quidem* 17 Mart. 1856, ad Episcopos Austriacos: « Cum sacrae Missiones ab idoneis operariis peractae summopere conducant ad fidei religionisque spiritum in populis excitandum, eosque ad virtutis ac salutis semitam revocandos, vehementer optamus ut illas identidem in vestris dioecesibus agendas curetis. Ac meritis summasque laudes iis omnibus deferimus, qui a vestro ordine in suas dioeceses tam salutare sacrarum Missionum opus iam invexere, ex quo, divina aspirante gratia, uberes fructus perceptos fuisse gaudemus. »

Pars III.

De officiis religiosorum.

(S. Thom., 2. 2, q. 179-189; S. Alf. Theol. Mor.
1. IV, n. 1-82; Horn. Apost. tr. 13, n. 1-29).¹

SECTIO.

Notanda praevia.

Quo melius officia religiosorum exponantur et intelligantur, quaedam notanda veniunt *primo* de ipso statu religioso, *deinde* de societate personarum, quae statum religiosum agit seu de religione, *denique* de admissione in religionem.

CAPUT I.

De statu religioso.

I. Notio. Status religiosus est « stabilis in communi vivendi modus, 1211 quo fideles, praeter communia praecepta, evangelica quoque consilia servanda per vota obedientiae, castitatis et paupertatis suscipiunt » (can. 487). Dicitur:

1. *Stabilis vivendi modus*. Status enim involvit quandam immobilitatem seu firmitatem i. e. modum vivendi non de facili mutabilem (S. Thom. 2. 2, q. 183, a. 1).

2. *In communi*, i. e. in societate. Hinc vita eremitica aut professio privata consiliorum ad statum religiosum nunc non sufficiunt. Non requiritur tamen, ut vita in communitate peragatur; sufficit enim vinculum cum aliis sodalibus et dependentia a Superiore. Hinc episcopus religiosus et exclaustratus manent in statu religioso (can. 627-629: 638 et 639).

3. *Evangelica consilia*, i. e. consilia obedientiae, castitatis et paupertatis. Scilicet status religiosus ordinatur ad perfectionem, eamque non communem sed superiorem; hinc excludere debet quae dictae perfectioni impedimento sunt, quae comprehenduntur hisce: « Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia vitae. » ² Porro concupiscentia carnis sanatur per castitatem, concu-

¹ Cfr. Cod. Iur. Can. 487-681; Caietanus, Commentarius in loc. cit. S. Thomae; Billuart, Tractatus de statu religioso; Suarez, De virtute et statu religionis, tract. VII-X; Wernz, Ius Decret. III, n. 586 sq; VERMEERSCH, De religiosis institutis et personis; Vermeersch-CrEusen, Epitome Iuris Canonici, ⁴ I, n. 531 sq.; Peyska, Ius canonicum religiosorum; Schafer, De religiosis ad normam iuris canonici; FanFani, De iure religiosorum; Cheodi, Ius de personis. -----'. I loa. II, 16.

piscentia oculorum per paupertatem, superbia vitae per obedientiam. Dicuntur autem praedicta *simpliciter consilia evangelica*, quia non solum uti plura alia in Evangelio commendantur, verum etiam media universalis sunt, quae natura sua omnia impedimenta perfectionis evangelicae auferunt.

4. *Servanda per vota*. Etenim status et stabilitas exigunt obligationem; requiritur autem obligatio oriunda ex voto i. e. ex promissione Deo facta, quia eiusmodi obligatio respondet rationi status religiosi, quo quis sese Deo devovet (S. Thom. 2. 2, q. 186, a. 6). Requiruntur autem — id quod subintelligitur potius quam can. 487 exprimitur — vota emissa in aliqua religione, ideoque publica et nomine Ecclesiae acceptata (can. 488, i° et 572). Nemo enim admiserit, Ecclesiam tanquam religiosos agnoscere, qui non pertineant ad aliquam religionem. At non requiritur, ut vota sint sollemnia vel perpetua, sed sufficiunt temporaria, elapso tamen tempore renovanda (can. 488, i°); quo casu sufficiens habetur stabilitas.

Praeterea de facto ad statum religiosum requiritur *approbatio ecclesiastica*. Status enim religiosus, ut notatum est, non habetur nisi in aliqua religione; omnis autem religio ab auctoritate ecclesiastica approbanda est (can. 488, i°). *Disputatur* vero, utrum eiusmodi approbatio ex natura rei, an ex solo iure ecclesiastico requiratur. Porro dicendum, eam ex solo iure ecclesiastico requiri. Etenim status religiosus ex natura rei dicit tantum professionem Consiliorum evangelicorum per vota; approbatio ecclesiastica autem non intrat in hanc professionem. Ecclesia recognoscit tantum, quod iam exsistit. Sufficit autem approbatio Episcopi ad normam can. 492, § 1, de quo infra. Ratio est, quia hae societates etiam ab ipso Codice (can. 488, 30) nomine *religionis* indicantur et sodales harum societatum vocantur *religiosi* (can. 488, 70); quare canones, quoties loquuntur de religiosis, etiam sodales harum societatum intelligunt, nisi contrarium expresse statuatur.

1212 II. Finis status religiosi est perfectio Christiana (can. 488, i°; S. Thom. 2. 2, q. 186, a. 2). Perfectio autem consistit:

1. *Essentialiter* in caritate; nam «unumquodque dicitur esse perfectum, inquantum attingit proprium finem, qui est ultima rei perfectio: caritas autem est, quae unit nos Deo, qui est ultimus finis humanae mentis: quia qui manet in caritate, in Deo manet et Deus in eo, ut dicitur I Ioan. 4; et ideo secundum caritatem specialiter attenditur perfectio christianae vitae » (S. Thom. 2. 2, q. 184, a. 1). Consistit autem perfectio in caritate « principaliter quidem secundum dilectionem Dei, secundo autem secundum dilectionem proximi » (S. Thom. 2. 2, q. 184, a. 3).

2. *Accidentaliter* et *instrumentaliter* perfectio consistit in aliis virtu-

tibus seu in observantia praeceptorum aliarum virtutum, et in observantia consiliorum, quatenus scilicet « praecepta alia a praeceptis caritatis ordinantur ad removendum ea, quae sunt caritati contraria, cum quibus scilicet caritas esse non potest; consilia autem ordinantur ad removendum impedimenta actus caritatis, quae tamen caritati non contrariantur; sicut est matrimonium, occupatio negotiorum saecularium, et alia huiusmodi » (S. Thom. 1. c.).

Coroll. 1. Episcopi dicuntur esse *in statu perfectionis*, quia speciali modo sese ad ipsam obligarunt, non quidem emittendo vota, quae correspondent tribus consiliis evangelicis, sed assumendo officium pastorale, quo vinculum ex se perpetuum inierunt cum sua ecclesia; per hoc enim — ait S. Thomas — publice et perpetuo sese adstrinxerunt ad supremum illud caritatis consilium obsequendum, dandi etiam animam pro ovibus suis (2. 2, q. 184, a. 5 et 7)!. Dicuntur autem esse in statu perfectionis *acquisitae*, potius *exercendae*, propter egregium exercitium caritatis erga proximum in officio pastoralis. *Religiosi* dicuntur esse in statu perfectionis *acquirendae* secundum haec S. Thomae: « Manifestum est autem quod illi, qui operatur ad finem, non ex necessitate convenit quod iam assecutus sit finem, sed requiritur quod per aliquam viam tendat ad finem; et ideo ille, qui statum religionis assumit, non tenetur habere perfectam caritatem, sed tenetur ad hoc tendere et operam dare, ut habeat caritatem perfectam » (2. 2, q. 186, a. 2).

Coroll. II. Perfectio, uti patet, etiam haberi potest sine statu perfectionis, v. g. apud simplices fideles; tepidus vero religiosus, quamvis in statu perfectionis versetur, nullatenus perfectus est.

III. Institutio. Status religiosus secundum substantiam suam ab ipso 1213 Christo immediate institutus fuit, atque ita merito dicitur esse de iure divino, non praecipiente, sed consulente. Et sane Christus merito dicitur immediate instituisse religionem, si ad tria consilia evangelica eaque voto firmanda exhortatus est: hisce enim substantia status religiosi constituitur. Atqui illud locum habuisse, patet: quoad paupertatem, ex Matth. XIX, 29, 16 sq. Luc. XIV, 26; quoad castitatem, ex Matth. XIX, 12, i Cor. VII, 25 sq.; quoad tria consilia, ex eis, quibus Christus iuvenem, qui statum vitae communis hucusque egerat, invitat ad perfectionem: « Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes et da pauperibus et habebis thesaurum in coelo, et veni sequere me. » Hisce nimirum paupertas et obedientia directe commendantur, castitas vero implicite, quia sine illa stricta imitatio Christi esset impossibilis. Praeterea Christus suadet rationem agendi *stabilem*; quae *obligationem* exigit, eamque voto innixam (n. 1211). Ergo Christus implicite etiam ad vota hortatus est.

*. Marc. X, 17 sq.-----!. Luc. IX, 57 sq.; XVIII, 18 sq.

1214 IF. Excellentia status religiosi sequitur ex dictis, atque enoomiis
SS. Patrum aliorumque doctorum sanctorumque virorum comprobatur.

Notetur etiam, ex communi sententia doctorum statum religiosum numquam
plene deficere posse in Ecclesia propter eius notam sanctitatis; quare nec ipse
Romanus Pontifex posset totaliter suppressere omnes religiosas familias simul.

Itaque merito can. 487 edicit, statum religiosum ab omnibus in honore esse
habendum.

CAPUT II.

De religione.

1215 I. Notio. Religio est: Societas, a legitima ecclesiastica auctoritate
approbata, in qua sodales, secundum proprias ipsius societatis leges, vota
publica, perpetua vel temporaria, elapso tamen tempore renovanda, nun-
cupant, atque ita ad evangelicam perfectionem tendunt (can. 488, 1°).

1216 II. Divisio. Peligiones dividuntur:

1. Ratione *votorum*, in *Ordines* et *Congregationes religiosas* seu *Con-
gregationes simpliciter*. *Ordo* est religio, in qua vota sollemnia nuncu-
pantur. *Congregatio religiosa* est religio, in qua vota dumtaxat simplicia
sive perpetua sive temporaria emittuntur (can. 488, 20).

2. Ratione *dependentiae*, in *exemptas* et *non exemptas*. *Exempta* est
religio sive votorum sollemnium sive simplicium a iurisdictione Ordina-
rii loci subducta. *Non exempta* iurisdictioni Ordinarii subicitur (can.
488, 2°).

3. Ratione *approbationis*, in *religiones iuris pontificii* et *iuris diocce-
sani*. Priores sunt, quae vel approbationem vel saltem laudis decretum
ab apostolica Sede sunt consecutae. Posteriores, quae ab Ordinariis erec-
tae hoc laudis decretum nondum obtinuerunt (can. 488, 30).

4. Ratione *sodalium*, in *clericales* et *laicales*. *Clericalis* est religio,
cuius plerique¹ sodales sacerdotio augentur. *Laicalis* est, quae unice aut
potissimum saltem e membris laicis constat (can. 488, 40).

5. Ratione *operis praecipui*, in *contemplativas*, *activas* et *mixtas*,
prout principaliter incumbunt in contemplationem (Carthusiani, Trap-
penses etc.), in opera corporalia misericordiae (Cameliani, Fratres S.
loas de Deo etc.) vel in docendum et praedicandum (Fratres Praedica-
tores, Fratres Minores, Societas Iesu, Congregatio SS^{mi} Redemptoris

*. Ita dicitur, quia in religione sacerdotum et sodalium laicorum priores passim
numerosiores sunt. Sufficit tamen, ut classis laicorum alteri subordinetur; hinc
S C *Religiosorum* iam ut clericalem agnovit religionem, in qua laici erant nume-
rosiores (Ver meCRSCH, Epitome⁴ n. 542).

etc.). Porro « *summum* gradum in religionibus tenent, quae ordinantur ad docendum et praedicandum » (S. Thom. 2. 2, q. 188, a. 6); « sicut enim maius est illuminare quam lucere solum, ita maius est contemplata aliis tradere quam solum contemplari » (S. Thom. 1. c.). « *Secundum* autem gradum tenent illae, quae ordinantur ad contemplationem: *tertius* est earum, quae occupantur circa exteriores actiones » (S. Thom. 1. c.).

« In singulis autem horum graduum potest attendi praeeminentia, secundum quod una religio ordinatur ad altiore actum in eodem genere; sicut inter opera activae vitae potius est redimere captivos, quam recipere hospites; et in operibus vitae contemplativae potior est oratio, quam lectio: potest etiam attendi praeeminentia, si una earum ad plura horum ordinetur, quam alia; vel si convenientiora statuta habeat ad finem propositum consequendum » (S. Thom. 1. c.).

Nota. i. Diversitas religionum magis providet: i° necessitati et utilitati Ecclesiae; 2° incremento sociorum. ‘

Nota 2. « Transire de religione ad religionem, nisi propter magnam utilitatem, vel necessitatem, non est laudabile; tum quia ex hoc plerumque scandalizantur illi, qui relinquuntur; tum etiam quia facilius proficit aliquis in religione quam consuevit, quam in illa quam non consuevit, caeteris paribus » (S. Thom. q. 189, a. 8)..

III. Notiones subsidiariae. Quo melius intelligantur, quae ad Ius religiosorum 1217 pertinent, lubet addere notiones, quas Codex can. 488, 50, 6°, 7° et 8° praemittit; quaeque respiciunt: i° domus; 2° provincias; 3° sodales religionum; 4° Superiores. Iam vero :

1. *Domus religiosa* dicitur domus alicuius religionis in genere; *domus regularis* est domus Ordinis; *doinus formata* vocatur domus religiosa, in qua sex saltem religiosi professi degunt, quorum, si agatur de religione clericali, quatuor saltem sint sacerdotes (can. 488, 50).

2. Nomine *provinciae* intelligitur plurium religiosarum domorum inter se coniunctio sub eodem Superiore, partem eiusdem religionis constituens (can. 488, 6").

3. Veniunt nomine *religiosorum*, qui vota nuncuparunt in aliqua religione; *religiosorum votorum simplicium*, qui in Congregatione religiosa; *regularium*, qui in Ordine; *sororum*, religiosae votorum simplicium; *monialium*, religiosae votorum sollemnium aut, nisi ex rei natura vel ex contextu sermonis aliud constet, religiosae quarum vota ex instituto sunt sollemnia, sed pro aliquibus locis ex Apostolicae Sedis praescripto sunt simplica (can. 488, 7°). Ad moniales pertinent religiosae Carmelitae, Clarissae, S. S., ni Redemptoris (Redemptoristinae) etc.

4. Nomine *Superiorum maiorum* veniunt: Abbas Primas, Abbas Superior Congregationis monasticae, Abbas monasterii sui iuris, licet ad monasticam Congregationem pertinentis, Supremus religionis Moderator, Superior provincialis, eorundem vicarii alique ad instar provincialium potestatem habentes (can. 488, 8°); item probabiliter superior et superiorissa domus, quae sui iuris est (cfr. can. 504).

\\ Errores synodi Pistoriensis de religionum multiplicitate a Pio VI Constit. *Auctorem fidei* 28 Aug. 1794 damnati sunt.

1218 IV. Sollemnitas votorum, i. Votum sollemne tunc tantum habetur, quum Ecclesia illud uti tale agnoscit (can. 1308, § 2).

2. Votum sollemne actus voto contrarios, si sint irritabiles, *illicitos et invalidos* reddit, votum simplex *illicitos tantum, sed non invalidos*, nisi aliud expresse cautum fuerit (can. 579). Ita v. g. votum sollemne paupertatis religiosos inhabiles reddit ad habendum dominium bonorum sive directum sive (independenter scilicet a Superioribus) utile; votum sollemne castitatis dirimit matrimonium contrahendum (can. 1073), et praeterea dissolvit matrimonium ratum non consummatum (can. 1119).

3. Votum sollemne a simplici non differt ita, ut, si violatum fuerit, circumstantia sollemnitis per se in confessione exprimenda sit. Per accidens ob inhabilitatem annexam novum oriri potest peccatum. Adhaec meritum per se aequale est; per accidens vero ob vim inhabilitantem maius meritum haberi potest in professione sollemni, uti e converso in professione simplici, v. g. ob maiorem liberalitatem, qua quis se tradit Instituto, quod non ita stricte erga eum obligatur ac hic erga Institutum, aut propter maiorem dependentiam in vita communi et sic porro; praeterea accedere potest meritum voti perseverantiae.

4. Votum sollemne *qua tale* seu sollemnitas voti est instituti *mere ecclesiastici*; id omnino admittendum videtur, spectatis Cap. unie, de λζοι. III, 15 in Sext.; Gregor. XIII, Constit. « *Quanto fructuosius* »' Const. « *Ascendente Domino*, Cfr. quoque can. 636.

5. *Disputatur*, in quo praecise natura sollemnitis consistat.

Secundum alios sita est *in caeremoniis* et ritibus externis. At vota sollemnia emitti possunt sine caeremoniis et ritibus, uti olim in professione tacita.

Secundum alios *in iuridicis quibusdam effectibus*. At praedicti effectus auferri possunt a votis sollemnibus, uti factum est pro Regularibus Belgii et Hollandiac.

Secundum alios *in perfectiori sui, saltem corporis, traditione una cum eius acceptione nomine Dei ab Ecclesia facta*, seu, ut alii hanc sententiam expoliunt, in coniunctione votorum cum perfectiori sui traditione una cum acceptione Ecclesiae *ex utraque parte perpetuis et de via ordinaria indissolubilibus*. * Dixi *saltem corporis*, quia in voto castitatis *sacro ordini annexo* solius corporis perfectior traditio locum habet. At sollemnitas voti est instituti *mere ecclesiastici*, ut diximus sub IV; cum ea autem doctrina aegre componitur sententia modo exposita.

Secundum alios *in traditione perfectiori et de se immutabili una cum vi inhabilitandi personam ad effectus quosdam morales*. At huic sententiae opponuntur eadem ac sententiae immediate praecedenti.

Secundum alios *in speciali votorum authenticitate*, seu in speciali quadam quali-

‘. Febr. 1583.-----’. 25 Maii, 1584. -----’. Secundum huius sententiae fautores persona, votis sollemnibus ligata, est instar rei *Deo consecratae*; persona vero, votis simplicibus astricta, instar *rei benedictae*.

tate iuridica extrinseca, ab Ecclesia quibusdam votis annexa, cui de via ordinaria addita est vis irritandi actus votis contrarios, si sint irritabiles. Specialis autem authenticitas seu specialis illa qualitas non sumatur pro *publicitate* tantum, sed pro *maiori notabilitate seu inviolabilitate*. Haec sententia, quippe cui seriae difficultates non videantur obstare, praeplacet.

CAPUT III.

De admissione in religionem.

Dicemus *prae* de vocatione ad religionem, *deinde* de ipsa admissione in religionem.

Articulus I.

De vocatione ad religionem.

I. Notio. Vocatio generatim sumpta est quaedam invitatio a parte 1219 Dei ad amplectendum statum perfectionis. Distingui potest vocatio *universalis* et *particularis*. *Universalis* est invitatio amplectendi perfectionis statum, a Christo Domino ad omnes in genere Christianos directa. *Particularis* est, qua homini particulari suadetur status religiosus, sive modo ordinario sive extraordinario.

II. Necessitas vocationis particularis. Ut quis possit amplecti statum 1220 religiosum, vel saltem ut eum laudabiliter amplectatur, requiritur vocatio *particularis*, sive ordinario sive extraordinario modo a Deo intimata. Ratio est, quia qui sine vocatione particulari praedictum statum amplectitur, periculo se exponit obligationes graves isti statui annexas non adimplendi. Etenim ex una parte Deus, cum nolit, omnes utut generaliter vocatos, in religionem ingredi, probabiliter generaliter tantum vocato non praebebit gratias abundantiores, sine quibus obligationes religiosas de facto passim non implebuntur; quo posito, qui particulari vocatione caret, saltem timere debet, ne gratiis istis privetur, ideoque obligationes transgressurus sit.

III Signa vocationis particularis. Tria sunt, quae simul concurrant: 1221 1° Absentia impedimentorum legitimorum; 2° capacitas seu idoneitas subiecti in ordine ad tale institutum; 3° recta intentio (cfr. can. 538).

1. *Absentia impedimentorum legitimorum*; de hisce mox dicetur, ubi de novitiatu sermo erit (n. 1224).

2. *Idoneitas* consistit « in sufficientibus viribus corporis et animi, idque secundum diversos fines diversorum ordinum, scilicet: sufficiens sanitas; rectum iudicium, non singulare, quod communem vitam perturbet; ingenium mediocriter saltem bonum, quod aptum sit aut reddi possit ad munera ipsius ordinis exercenda; animus ad subiectionem

aptus, siquidem status religiosus inprimis status subiectionis est, quae propriam voluntatem propriumque indicium in rebus agendis sequi non permittit. »¹

3. *Recta intentio* seu voluntas ingrediendi in religionem intuitu gloriae Dei et salutis propriae vel etiam animarum (S. Alf. Prax. Conf. n. 92); quae quidem exsistere possunt sine inclinatione naturali, quin etiam cum naturali repugnantia. Ceterum perinde est, utrum dicta intentio seu voluntas modo extraordinario an ordinario provocata sit. Ceterum:

Notes i° Non requiritur omnimoda certitudo, ut quis tuto in religionem ingredi possit. Qui vero candidatum ad religionem admittere debent, bene videant et inquirent, num vere idoneus sit (cfr. can. 571, § 2). « Adolescentem ad religionem recipere illicitum esset, si constaret vel probabiliter crederetur de eius inconstantia, vel si quid aliud esset huiusmodi, quae diligenter considerantur in religionibus bene institutis » (S. Thom. Quodhb. 3, a. 11).

Notes 2° Quoad munus *confessarii* haec observat i. *Alfonsus*: « Si agatur de iis qui religionem ingredi volunt, ante omnia curet confessarius bene ponderare, in qualem religionem ingredi cupiant; nam, si unquam institutum illud relaxatum est, melius erit alicui (ordinarie loquendo) quod in saeculo remaneat. Nam illi se aggregando, ipse se geret sicut se genuit alii... Si tamen religio observantia floret, confessarius vocationem sui poenitentis bene probet, inquirendo si ad illam habeat pocnitens impedimentum aliquod inhabilitatis, infirmiae valetudinis, inopiae parentum; et speciatim expendat finem: an sit rectus, nempe magis se conjungendi Deo, aut lapsus emendandi antcactac vitae, aut sacculi pericula vitandi. Quod si principalis finis esset mundanus, vitam agendi commodiorem, aut se liberandi a propinquis durae conditionis, aut complacendi parentibus qui ad hoc eum impellunt, caveat ne permittat religionem ingredi. Nam eo casu illa non est vera vocatio; sine qua huiusmodi ingressus malum habebit eventum. Si autem finis est bonus, et abest impedimentum, nec debet nec potest confessarius neque alius, ut docet D. Thomas, sine culpa gravi illi impedire aut dissuadere vocationem; quamvis prudenter agit aliquando, si exsecutionem illi differat, ad melius experiendum an icsohitio sit firma et perseverans; praesertim si noverit, adolescentem esse volubilem, aut si deliberatio illa facta fuerit tempore missionis vel exercitiorum spiritualium: quia in huiusmodi occasionibus quaedam concipiuntur proposita, quae postmodum, primo fervore transacto, deficiunt » (Prax. Conf. n. 92)

1222 IV. Obligatio obsequendi vocationi. 1. Per se non est obligatio sequendi vocationem. « Negligere vocationem religiosam, inquit § *Alfonsus*, per se non est peccatum; divina enim consilia per se non obligant ad culpam » (IV, 78).

2. *Per accidens* quatenus sit obligatio, ita exponit S. Doctor;

a) « Qui vocationem agnitam non sequitur, ratione periculi aeternae salutis, cui vocatus se committit, electionem status faciens non iuxta

¹ Lehmkuhl, Theol. Mor. I, n. 658.

divinum beneplacitum, non potest ab aliqua culpa excusari » (l. c.). Quin etiam « si quis crederet quod in saeculo manens damnationem incurreret, tum ob suam fragilitatem quam inter saeculi occasiones expertus est, tum ob carentiam auxiliorum quae in religione haberet; non potest excusari a peccato gravi, cum in grave discrimen salutis suae se iniiciat » (l. c.).

b) Extra hypothese[m] expositam magis disputatur, num graviter peccet, qui vocationem agnitam negligat. § *Alfonsus* in sententiam *affirmantem* inclinatur, quia vocationem negligens magno discrimini salutis se exponit. « Ratio autem huius periculi est, quia qui in saeculo manet contra Dei vocationem, non habebit congrua gratiae auxilia quae in religione Deus ipsi praeparavit: et ideo illis destitutus difficulter saeculi tentationibus resistet, et sic succumbens damnationem incurrat » (l. c.). Attamen S. Doctor addit: « Nolo in hoc puncto absolutum iudicium proferre: sapientibus illud remitto » (l. c.). Alii *negant*, quia eorum sententia gratis asseritur, soli vocationi copiam gratiarum annexam esse, quin etiam natura consilii contrarium expostulat. Stante dubio — agitur quippe de distribuendarum gratiarum mysterio — practice pars tutior sequenda videtur, ob periculum salutis.

Quaer., ad quid teneatur, qui voverit religionem.

Resp. i. Qui vovit religionem *generaliter*, potest ingredi in quam maluerit; modo disciplina regularis ibidem saltem quoad observantias principaliores vigeat (S. Alf. IV, 72).

Resp. 2. Qui vovit religionem *specialem*, tenetur in eam ingredi, nisi strictiorem eligere velit; quod posterius licitum est, cum sit melius. Si non admittatur in religionem, quam voverit, non tenetur aliam quaerere, nisi habuerit intentionem religionem utcumque amplectendi (S. Alf. l. c.).

Resp. 3. Qui vovit religionem, graviter peccat, si post ingressum c. novitiatu egreditur, nisi iusta adsit causa egressus, puta si ille reperiat religionem suis viribus imparem. « Ratio, quia votum religionis non tantum obligat ad suscipiendum habitum religiosum, sed etiam ad Deo toto vitae tempore obsequendum » (S. Alf. l. c.; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 189, a 3 et 4).

Resp. 4. Qui vovit religionem atque in eam ingreditur, *sed e novitiatu dimittitur*, ita tenetur: *Si dimittatur sua culpa*, tenetur se corrigere, atque mediocrem adhibere diligentiam, ut votum implere possit. *Si dimittatur sine culpa*, et impedimentum cesset, tenetur pariter mediocri diligentia uti, ut voto satisfacere possit; saltem si spes admissionis habeatur (S. Alf. l. a).

Articulus II.

De ipsa admissione in religionem.

Duplex admissio distinguitur, nimirum ad novitiatum et ad professionem religiosam. Porro Codex de utraque admissione haec edicit: In

religionem admitti potest quilibet catholicus qui nullo legitimo detineatur impedimento rectaque intentione moveatur, et ad religionis onera ferenda sit idoneus (can. 538). Dein speciatim dicit: *primum* de postulatu, qui in aliquibus religionibus novitiatus praemitti debet, *dein* de novitiatu, *tum* de professione religiosa.

§ I. De postulatu.

- 1223 I, In religionibus a votis perpetuis mulieres omnes et, si agitur de religione virorum, conversi, antequam ad novitiatum admittantur, postulatum ad sex saltem integros menses peragant; in religionibus vero a votis temporariis, ad necessitatem et tempus postulatus quod attinet, standum constitutionibus (can. 539, § 1). — Superior maior praescriptum postulatus tempus potest prorogare non tamen ultra aliud semestre (can. 539, § 2).

Coroll. I. Postulatus non requiritur ad *valorem* novitiatus vel professionis, sed mere praecipitur, ut patet tam ex voce *peragant*, quam ex eo quod in can. 542, i° de eo sermo non est.

Coroll. II. Constitutio religionis a votis *perpetuis*, quae praescribit postulatum v. g. unius anni vel duorum annorum, potest sed non debet servari. *Potest*, quia postulatus debet *saltem* ad sex menses peragi; *non debet*, ut videtur, quia de solis religionibus a votis *temporariis* dicitur, standum esse constitutionibus.

II. Quoad *modum peragendi postulatum*, haec praescribuntur:

1. Postulatus peragi debet vel in domo noviciatus vel in alia religionis domo in qua disciplina secundum constitutiones accurate servetur sub speciali cura probati religiosi (can. 540, § 1).

2. Postulantes vestem induant modestam ac diversam a veste novitiorum (can. 540, § 2).

3. In monasteriis *monialium* adspirantes, dum postulatum peragunt, lege clausurae tenentur. (Can. 540, § 3).

III. Postulantes, antequam novitiatum incipiant, exercitiis spiritualibus vacent per octo saltem integros dies; et, iuxta prudens confessarii iudicium, praemittant generalem anteactae vitae confessionem (can. 541).

IV. Praeter exposita notanda veniunt haec:

1. Postulantes non gaudent privilegiis spiritualibus, neque secundum leges generales suffragiis post mortem, cum can. 567, § 1 de solis *novitiis* dicat

2. Ubi Codex de *solis novitiis* loquitur, postulantes solum gaudent iuribus *familiarium* (can. 514, § 1), v. g. quoad confessiones (can. 875, § 1), quoad dispensationem a ieiunio et abstinencia (can. 1245, § 3), quoad Extremam Unctionem et Viaticum (can. 514, § 4), quoad sepulturam (can. 1221, § 3) etc. Neque exempti sunt (can. 615).

3 Testimonia ante novitiatum afferenda (p. 816) utiliter iam ante postulatum exhibentur.

§ II. *De novitiatu.*

1. Requisita, ut quis in novitiatum admittatur. Ex can. 542, 1^o: **1224**

1. *Invalide* ad novitiatum admittuntur:

a) *Qui sectae acatholicae adhaeserunt.* Sufficit, ut adhaeserint, etsi actu non adhaereant. Non sufficit, ut quis natus sit in haeresi vel consanguineos haereticos habeat;¹ vel ut baptizatus sit extra ecclesiam catholicam; sed requiritur, ut quis post septennium publice sectae acatholicae adscriptus fuerit, neque — ita aliqui — ante annum decimum quartum ad Ecclesiam catholicam conversus fuerit.³ Impedimentum non respicit eum, qui fuerit apostata.

b) *Qui aetatem ad novitiatum requisitam non habent.* — Requiritur autem decimus quintus aetatis annus completus (can. 555, § 1, 1^o). Incipiente novitiatu, ultimus dies anni decimi quinti absolutus sit (can. 34, § 3, 3^o).

c) *Qui religionem ingrediuntur vi, metu gravi aut dolo inducti, vel quos Superior eodem modo inductus recipit.* — Non sufficit metus mere concomitans, sed requiritur, spectata voce *inductus*, talis qui causa fuerit ingressus; item gravis, quamvis sufficiat relative gravis, ita ut metus reverentialis, saltem si importunae preces etc. accedant, impedimentum constitueret.

d) *Coniux, durante matrimonio.*

e) *Qui obstringuntur vel obstricti fuerunt vinculo professionis religiosae.* Sufficit, ut obstringatur vel obstrictus fuerit professione temporaria.

f) *Hi, quibus imminet poena ob grave delictum commissum de quo accusati sunt vel accusari possunt.*

g) *Episcopus sive residentialis sive titularis, licet a Romano Pontifice sit tantum designatus.*

h) *Clerici qui ex instituto S. Sedis' iureiurando tenentur operam suam navare in bonum suae dioecesis vel missionum, pro eo tempore quo iuris-iurandi obligatio perdurat.*

2. *Illicite* ex can. 542, 2^o admittuntur:

a) *Clerici in sacris constituti, inconsulto loci Ordinario aut eodem contradicente ex eo quod eorum discessus in grave animarum detrimentum cedat, quod aliter vitari minime possit.*

\ S. Off. 3 Febr. 1898, ad I (Collect, n. 1990).-----' Cfr. S. Off. 8 Mart. 1882 (Collect, n. 1566). ----* Haec non videntur respicere eos, qui ad normam can. 981 titulo missionis ordinati sunt, quia ius commune non solet dici *institutum S. Sedis*

b) *Acre alieno gravati qui solvendo parcs non sint.* Debitum non ortum sit ex mera promissione, quae e sola fidelitate obliget. Si quis, debitis non solutis, professionem emisit,olvere tenetur, accepta v. g. hereditate etc; hereditatem autem acceptare potest, etiamsi professionem sollemnem emisit, quia lex ecclesiastica obstans acceptationi, videtur non vigere in damnum tertii ius habentis.

c) *Reddendae rationi obnoxii aut aliis saecularibus negotiis implicati, ex quibus lites et molestias religio timere possit.*

d) *Filii qui parentibus, idest patri vel matri, avo vel aviae, in gravi necessitate constitutis, opitulari debent, et parentes quorum opera sit ad liberos alendos vel educandos necessaria.* Dolor ex ingressu in religionem parentibus creandus non sufficit: excipiunt aliqui dolorem ob specialia adiuncta valde gravem; quod tamen mihi omnino dubium est. Si agatur de fratre vel sorore, *gravis* necessitas non constituit impedimentum, *extrema* vero ex iure naturae exigit, ut ingressus saltem differatur (S. Alf. IV, 70).

Quacr., num filius egredi debeat, ut parentibus *post* ingressum in gravi necessitate constitutis subveniat

Resp. j. Non egrediatur, si remanendo in religione subvenire possit; neque definitive egrediatur, si egressus ad tempus vel exclaustratio ad normam can. 638 sufficiat.

Resp. 2. Si nequeat subvenire, nisi egrediatur, ita dicendum: i° Si agatur de novitio, egredi debet. 2° Si agatur de professo, non egrediatur ad subveniendum fratri vel sorori utut in extrema necessitate constituto; ad subveniendum parentibus, avo vel aviae tenetur egredi, si necessitas extrema est; item si necessitas gravis iam ante professionem exsistebat (S. Alf. IV, 67).

e) *Ad sacerdotium in religione destinati, a quo tamen removeantur irregularitate aliove canonico impedimento.*

f) *Orientalis in latinis religionibus sine venia scripto data Sacrae Congregationis pro Ecclesia Orientali.*

3. *Notanda*, a) Ius admittendi ad novitiatum et subsequentem professionem religiosam tam temporariam quam perpetuam pertinet ad Superiores maiores cum suffragio Consilii seu Capituli, secundum peculiare cuiusque religionis constitutiones (can. 543).

b) *Quoad testimonia afferenda* haec statuta sunt:

a) In quavis igitur religione omnes adspirantes, antequam admittantur, exhibere debent testimonium recepti baptismatis et confirmationis (can. 544, § 1).

3) Adspirantes viri debent praeterea testimoniales litteras exhibere Ordinarii originis ac cuiusque loci in quo, post expectatum decimum quartum aetatis annum, morati sint ultra annum moraliter continuum, sublato quolibet contrario privilegio (can. 544, § 2).

y) Si agatur de admittendis illis qui in Seminario, collegio' vel alius religionis postulatu aut novitiatu fuerunt, requiruntur praeterea litterae testimoniales, datae pro diversis casibus a rectore Seminarii vel collegii, audito Ordinario loci, aut a maiore religionis Superiore (can. 544, § 3).¹

d) Pro clericis admittendis, praeter testimonium ordinationis, sufficiunt litterae testimoniales Ordinariorum in quorum dioecesibus post ordinationem ultra annum moraliter continuum sint commorati, salvo praescripto § 3 (can. 544, § 4).

ε) Religioso professo, ad aliam religionem ex apostolico induito transeunti, satis est testimonium Superioris .maioris prioris religionis (can. 544, § 5).

ζ) Mulieres denique ne recipiantur, nisi praemissis accuratis investigationibus circa earum indolem et mores, firmo praescripto § 3 (can. 544, § 7).

c) Quoad *servanda a testimonium ferente* haec valent:

a) Qui litteras testimoniales ex praescripto iuris dare debent, eas non ipsis adspirantibus, sed Superioribus religiosis dent gratuito intra trimestre spatium ab earum requisitione, sigillo clausas et, si agatur de illis qui in Seminario, collegio vel alius religionis postulatu aut novitiatu fuerint, a Superiore iuramento firmatas (can. 545, § 1).

d) Si ob rationes iudicaverint se eis respondere non posse, causas Apostolicae Sedi intra idem tempus exponant (can. 545, § 2).

7JSi reposuerint adspirantem satis non esse cognitum, per aliam accuratam investigationem ac fide dignam relationem Superior religiosus suppleat; si vero nil reposuerint, Superior requirens de non recepta responsione Sanctam Sedem certiore reddat (can. 545, § 3).

ò) In suis litteris testimonialibus, postquam diligentem investigationem, etiam per secretas notitias, instituerint, referre debent, graviter eorum conscientia onerata super veritate expositorum, de adspirantis natalibus, moribus, ingenio, vita, fama, conditione, scientia; sitne inquisitus, aliqua censura, irregularitate aut alio canonico impedimento irretitus, num propria familia eius auxilio indigeat, et tandem, si agatur de illis qui in Seminario, collegio, aut alius religionis postulatu aut novitiatu fuerint, quam de causa dimissi sint vel sponte discesserint (can. 545, § 4). *Propria familia*, i. e. parentes, avus et avia (cfr. can. 552, 2°), item fratres et sorores ad normam dictorum p. 816.

Omnes qui praedictas informationes receperint, stricta obligatione tenentur secreti servandi circa notitias habitas et personas quae illas tradiderunt (can. 546).

d) In monasteriis monialium postulans afferat dotem in constitutionibus statutam aut legitima consuetudine determinatam (can. 547, § 1); quocirca servantur statuta can. 547-551. — In religionibus votorum sim-

Probabilius requiritur, ut alumnus vel puella fuerit in instituto *religioso*, i. e. in tali, in quo alumni ad sacerdotium vel ad vitam religiosam vel saltem etiam ad ea instituuntur; nam can. 544, § 3 respondet decretis S. C. de Relig. 5 April. 1910 et 4 Ian. 1910, ubi de solis eiusmodi institutis sermo est ----- Hinc si quis (quae) et in Seminario vel collegio et in aliis religionis postulatu aut novitiatu fuerit, requiruntur testimonia tum Rectoris Seminarii vel collegii tum Superioris maioris religionis.

plicium, quod ad religiosarum dotem pertinet, standum constitutionibus (can. 547, § 3).

e) Religiosarum etiam exemptarum Antistita debet Ordinarium loci, duobus saltem mensibus ante, certiore facere de proxima admissione ad novitiatum et ad professionem tum temporariam tum perpetuam sive sollemnem sive simplicem. — Ordinarius loci vel, eo absente aut impedito, sacerdos ab eodem deputatus, adspirantis voluntatem, saltem triginta diebus ante novitiatum et ante professionem, ut supra, diligenter et gratuito exploret, non tamen clausuram ingrediens, num ea coacta seductave sit, an sciat quid agat; et, si de pia eius ac libera voluntate plane constiterit, tunc adspirans poterit ad novitiatum vel novitia ad professionem admitti (can. 552).

1225 II. Institutio novitiorum. 1. *Initium novitiatus*. Novitiatus incipit susceptione habitus, vel alio modo in constitutionibus praescripto (can. 553).

2. *Domus novitiatus*; cfr. can. 554.

3. *Requisita ad valorem novitiatus*. Praeter ea, quae can. 542, i° (n. 1224) et can. 543 (p. 816) ad novitiatus validitatem enumerantur, novitiatus ut valeat, peragi debet : i° post completum decimum quintum saltem aetatis annum; 2° per annum integrum et continuum; 3° in domo novitiatus (can. 555, § 1). — Si longius tempus in constitutionibus pro novitiatu praescribatur, illud ad validitatem professionis non requiritur, nisi in eiusdem constitutionibus aliud expresse dicatur (can. 555, § 2).¹

Nota. i. Qui die 29 Sept, inchoat novitiatum, nequit emitteere professionem nisi die 30 Sept, anni sequentis, quia initium novitiatus non incidit vel saltem non censetur incidere in initium diei, i. e. in mediam noctem diei 29 Sept. (can. 34, § 3, 3°).² Qui in anno intercalari die 29 Febr. novitiatum inchoat, potest tamen professionem emitteere die 1 Martii anni sequentis (can. 34, § 3, 40).

Nola 2. Novitiatus *interrumpitur*, ita ut denuo incipiendus ac perficiendus sit, si novitius, a Superiore dimissus, e domo exierit, aut domum sine illius licentia non reversurus deseruerit, aut extra domum, etsi reversurus, ultra triginta dies sive continuos sive non continuos permanserit quacumque ex causa, etiam de Superiorum licentia (can. 556, § 1). — Si novitius ultra quindecim, sed non ultra triginta dies etiam non continuos, de Superioris licentia vel vi coactus extra domum septa permanserit sub Superioris obedientia, ad validitatem novitiatus necesse et satis est dies hoc modo transactos *supplere*; si non ultra quindecim dies, supplementum potest a Superioribus praescribi, sed non est ad validitatem necessarium (can. 556, § 2). — Superiores licentiam manendi extra septa novitiatus, nisi iusta et gravi de causa, ne impertiant (can. 556, § 3). — Si novitius a Superioribus in aliam

Cfr. S. C. de Relig. 3 Nov. 1921 (A. A. S. 1921, p. 539), ubi de operibus in secundo anno novitiatus peragendis. . Cfr. P. C. 12 Nov. 1922, sub 2° (A. A. S. 1922, p. 61).

novitiatus domum eiusdem religionis transferatur, novitiatus non interrumpitur (can. 556, § 4). Sed si per transitum efficitur, ut novitius ultro triginta dies sive continuos sive non continuos permanserit extra domum novitiatus, novitiatus interrumpitur.*

4. *Magister novitiorum eiusque socius*; conferantur canones 559-565.

5. *Confessarii novitiorum*; cfr. tract, de Poenitentia.

III. Obligationes novitiorum. 1. Tenentur servare regulas, pro ipsis 1226 statutas: item obedire Magistro et Superiori (can. 561, § 2).

2. In monasteriis *monachalium* lege clausurae tenentur. Nam, si id valet pro postulantibus (can. 540, § 3), a fortiori pro novitiis.

3. In novitiatus decursu, si suis beneficiis vel bonis quovis modo novitius renuntiaverit eademve obligaverit, renuntiatio vel obligatio non solum illicita, sed ipso iure irrita est (can. 568). Excipe compensationem pro impensis postulatus et novitiatus (can. 570, § 1). Lex non respicit *postulantes*, ut videtur, de quibus sermo non est.

4. Novitius in fine novitiatus, ante primam professionem debet: 1° bonorum suorum administrationem cedere cui maluerit; 2° de bonorum suorum usu et usufructu libere disponere, nisi tamen constitutiones aliud ferant (can. 569, § 1). Porro « Constitutiones ante promulgationem Codicis approbatae servandae sunt sive novitiis adimant ius disponendi de usu et usufructu suorum bonorum, sive hoc ius limitent seu praefiniant ». ' Dicta cessio ac dispositio, si praetermissa fuerit ob defectum bonorum et haec postea supervenerint, aut si facta fuerit et postea alia bona quovis titulo obvenerint, fiat, aut iteretur secundum normas § 1 statutas, non obstante simplici professione emissa (can. 569, § 2). Iam vero :

a) Cessio ac dispositio praescriptae etiam respiciunt novitios *Ordinum*.

b) Cessio, item, nisi constitutiones aliud ferant, dispositio quoad usum et usufructum, debent respicere totum tempus, quo novitius votis simplicibus adstringitur (can. 569, § 1); hinc persistit usque ad mortem, si nunquam vota sollemnia emittet. Quoad eos, qui vota sollemnia emittent, dispositio facta cessat post abdicationem bonorum praescripta can. 581, § 1, et professionem sollemnem secutam.

c) Non requiritur, ut dispositio coram lege valeat; expedit tamen, eam fieri in scriptis, additis data et subscriptione novitii et Superioris maioris.

5. Novitius in Congregatione religiosa ante professionem votorum temporariorum testamentum de bonis praesentibus vel forte obventuris libere condant (can. 569, § 3). Porro canon *solas Congregationes* religio-

* P. C. 13 Iul. 1930, ad I (A. A. S. 1930, p. 365). ----- s. P. C. 10 Oct. 1919 (A. A. S. 1919, p. 478).-----* Cfr. Normae S. C. Episc et Rcg. n. 118 (28 Iun. 1901).

sas respicit, non autem *Ordines*. Ratio est, quia sodales Ordinis ante professionem sollemnem bonis renuntiant (can. 581, § 1). Disputatur, num respiciat sodales *Ordinis*, qui vota sollemnia nunquam emittant.

- 1227 IV. Finis novitiatus. Exacto novitiatu, si indicetur idoneus, novitius ad professionem admittatur, secus dimittatur; si dubium supersit sitne idoneus, potest a Superioribus maioribus probationis tempus, non tamen ultra sex menses, prorogari (can. 571, § 2).

§ III. De professione religiosa,

- 1228 I. Requisita ad valorem professionis. 1. Ad validitatem *cuiusvis* religiosae professionis requiritur ut: i° qui eam emissurus sit, legitimam aetatem habeat ad normam can. 573 ;¹ 2° eum ad professionem admittat legitimus Superior secundum constitutiones; 3° novitiatus validus ad normam can. 555 ¹ praecesserit; 4° professio sine vi aut metu gravi aut dolo emittatur; 5° sit expressa; 6° a legitimo Superiore secundum constitutiones per se vel per alium recipiatur¹ (can. 572, § 1).

2. Ad valorem vero professionis *perpetuae* sive sollemnis sive simplicis, requiritur insuper ut praecesserit professio simplex temporaria ad normam can. 574 (can. 572, § 2). Canone autem 574 enuntiatur:

- 1229 II. Necessitas praemittendi professionem temporariam professioni perpetuae. In quolibet Ordine tam virorum quam mulierum et in qualibet Congregatione quae vota perpetua habeat, novitius post expletum novitiatum, in ipsa novitiatus domo debet votis perpetuis, sive sollemnibus sive simplicibus, praemittere, salvo praescripto can. 634, votorum simplicium professionem ad triennium valituram, vel ad longius tempus, si aetas ad perpetuam professionem requisita longius distet, nisi constitutiones exigam annuales professiones (can. 574, § 1). Notes tamen:

1. Elapso tempore ad quod professio temporaria emissa est, legitimus Superior potest tempus ante professionem perpetuam transigendum, prorogare, non tamen ultra triennium (can. 574, § 2).

*. Can. 573 statuit: Quilibet professionem religiosam emissurus oportet ut decimum sextum aetatis annum expleverit, si de temporaria professione agatur; vice-simum primum, si de perpetua sive sollemni, sive simplici. ----- '. Cfr. n. 1225 ----¹ Itaque societates religiosae, in quibus vota a Superiore non acceptantur, ut Congregatio Puellarum S. Vincentii de Paulo, non pertinent ad religiones proprie dictas (Fanfani, n. 185). — Quando in Constitutionibus Congregationis Religiosae iuris pontificii in formula professionis nulla fit mentio Antistitae, sed tantummodo Episcopi vel eius delegati, tunc Episcopus vel eius delegatus habendus est legitimus superior secundum Constitutiones ad professionem recipiendam, tanquam habens legitimum mandatum (P. C. 1 Mart. 1921 (A. A. S. p. 178).

2. Casu quo Superior tempus ante professionem perpetuam transigendum prorogat, religiosus, elapso tempore ad quod vota nuncupata sunt, professionem statim renovet (can. 574, § 2, 577, § 1). Superioribus tamen facultas est ex iusta causa permittendi ut renovatio votorum temporariorum per aliquod tempus, non tamen ultra mensem, anticipetur (can. 577, § 2).

3. P. C-1 declaravit, professioni non esse praemittendum triennium votorum temporaneorum in iis institutis votorum simplicium, in quibus vota emittuntur sub hac vel simili conditione apposita: «Donec in congregatione vivam,» ita ut alumnus, sive sponte discedat sive a superioribus dimittatur, ipso facto a votis liber evadat.

4. Quoad iuvenes servitio militari ascribendos, confer Decretum S. C. de Relig. *Inter reliquas* item responsum eiusdem S. C. d. d. 15 Iui. 1919.’

III. Praescripta, exacto tempore professionis temporariae. Exacto 1230 professionis temporariae tempore, religiosus ad normam can 637 vel emittat perpetuam professionem, sollemnem vel simplicem secundum constitutiones, vel ad saeculum redeat; sed etiam, durante tempore professionis temporariae, potest, si dignus non habeatur qui vota perpetua nuncupet, dimitti a legitimo Superiore ad normam can. 647 (can. 575, §1). — Suffragium Consilii seu Capituli pro prima professione temporaria est *deliberativum*; pro subséquente professione perpetua, sollemni vel simplici, est *consuliivum tantum* (can. 575, § 2).

Hic tamen advertas quoad professionem perpetuam *sollemnem* emit- tendam: Votum sollemne emissurus... intra sexaginta dies ante profes- sionem sollemnem, salvis peculiaribus induitis a Sancta Sede concessis, debet omnibus bonis quae actu habet, cui maluerit, sub conditione secu- turae professionis, renunciare (can. 581, § 1). — Secuta professione, ea omnia statim fiant, quae necessaria sunt ut renunciatio etiam iure civili effectum consequatur (can. 581, § 2).

IV. Effectus professionis. Sufficit notasse effectus:

1231

i. *Quoad gratias*. Professi a votis temporariis fruuntur iisdem indul- gentiis/ privilegiis et spiritualibus gratiis, quibus gaudent professi a

l i Mart. 1921 (A. A. S. 1921, p. 177). -----’. l Ian. 1911 (A. A. S. 1911, p. 37). -----’. A. A. S. 1919, p. 321. -----*. Can. 637 edicit: Professus a votis temporariis, expicto votorum tempore, libere potest religionem deserere; pariter religio ob iustas ac rationabiles causas eundem potest a renovandis votis temporariis vel ab emittenda professione perpetua excludere, non tamen ratione infirmitatis, nisi certo probetur eam ante professionem fuisse dolose rcticitam aut dissimulatam. -----°. Quoad *suffragia* quaesitum fuit, utrum ea valeant « etiamsi aliter ferant con- stitutiones antea approbatae a S. Sede.» Pont. Comm. d. 16 Oct. 1919 respondit: « *df firniative* ct ad mentom. Mens est: Ordines et Congregationes religiosas pos- sunt congrua cademque suffragia pro omnibus... temporanee professis et professis a votis sollemnibus aut professis a votis simplicibus perpetuis, praescribere in suis constitutionibus emendandis et pro approbatione exhibendis ad S. C. Religiosorum, ad normam eiusdem S. Congregationis Decreti diei 26 Iunii 1918. »

votis sollemnibus aut professi a votis simplicibus perpetuis; et si morte praeveniantur, ad eadem suffragia ius habent (can. 578, i°).

2. *Quoad obligationes.* Professi a votis temporariis eadem (ac professi a votis sollemnibus aut professi a votis simplicibus perpetuis) obligatione tenentur observandi regulas et constitutiones, sed, ubi viget chori obligatio, divini officii privatim recitandi lege non obstringuntur, nisi sint in sacris constituti aut aliud constitutiones expresse praescribant (can. 578, 2°).

3. *Quoad actus.* Simplex professio, temporaria sit vel perpetua, actus votis contrarios reddit illicitos, sed non invalidos, nisi aliud expresse cautum fuerit; professio autem sollemnis, si sint irritabiles, etiam invalidos (can. 579).

4. *Quoad ius retinendi et acquirendi bona atque de bonis disponendi,* conferatur n. 1245.

5. Denique post annum ab emissa qualibet professione religiosa, vacant beneficia paroecialia; post triennium cetera (can. 584). Professus a votis perpetuis sive sollemnibus sive simplicibus amittit ipso iure propriam quam in saeculo habebat dioecesim (can. 585).

1232 V. **Convalidatio professionis irritae.** Professio religiosa irrita ob impedimentum externum non convalescit per subséquentes actus, sed opus est ut a Sede Apostolica sanetur, vel denuo, cognita nullitate et impedimento sublato, legitime emittatur (can. 586, § 1). Si autem irrita fuerit ob consensus defectum mere internum, hoc praestito, convalescit, dummodo ex parte religionis consensus non fuerit revocatus (can. 586 §2).

SCHOLION.

De professione in periculo mortis.

1233 I **Substantia privilegii.** Novitius vel Probandus, qui medici iudicio graviter aegrotat, adeo ut in .mortis articulo constitutus existimetur, potest ante finem novitiatus admitti ad professionem vel consecrationem aut promissionem in Instituto usitatam; atque quidem sive a superiore maiore, sive ab eo, qui monasterium, vel novitiatus aut probandatus domum actu regit, sive a delegato praedictorum superiorum.

II **Servanda in usu privilegii.** Formula professionis vel consecrationis aut promissionis sit eadem quae in Instituto extra casum aegritudinis in usu est; et vota, si nuncupentur, sine temporis determinatione aut perpetuitate pronuntientur.

III **Effectus,** i. Qui huiusmodi professionem, consecrationem vel promissionem emisit, particeps erit omnium omnino indulgentiarum, suffragiorum et gratiarum, quae Religiosi vere professi in eodem Instituto decedentes consequun-

tur; eidem autem plenaria peccatorum suorum indulgentia et remissio in forma lubilaei misericorditer in Domino conceditur.

2. Haec professio vel consecratio aut promissio, praeter gratias in praecedenti articulo enuntiatas, nullum omnino alium producit effectum. Proinde:

a) Si Novitius seu Probandus post huiusmodi professionem vel consecrationem aut promissionem intestatus decedat, Institutum nulla bona vel iura ad ipsum pertinentia sibi vindicare poterit.

b) Si convalescat antequam tempus novitatus seu probandatus exspiret, in eadem omnino conditione versetur ac si nullam professionem emisisset; ideoque: a) libere, si velit, ad saeculum redire poterit; b) Superiores illum dimittere valent; c) totum novitiatus seu probandatus tempus in singulis Institutis definitum, licet sit ultra annum, explere debet; d) hoc tempore expleto, si perseveret, nova professio seu consecratio vel promissio erit emittenda.

Ita, spectatis decreto S. C. de Rclig. d. io Sept. 1912, et declaratione eiusdem Congregationis d. 30 Dec. 1922, quae edixit, primum decretum post Codicis promulgationem adhuc vigere.¹

SECTIO II.

De officiis religiosorum.

Codex primum edicit: Obligationibus communibus clericorum, de quibus in can. 124-142, etiam religiosi omnes tenentur, nisi ex contextu sermonis vel ex rei natura aliud constet (can. 592). De istis obligationibus diximus n. 1157 sq. De specialibus autem religiosorum obligationibus seu officiis hic dicendum; atque quidem *primum* de officiis substantialibus, ut ita dicam, et statui religioso connaturalibus, *deinde* de aliis quibusdam officiis.

CAPUT I.

De officiis substantialibus religiosorum.

Officia substantialia religiosorum sunt: Studium consequendae perfectionis, observantia votorum, item regularum et constitutionum: quae satis significantur can. 593: Omnes et singuli religiosi, Superiores aequae ac subditi, debent, non solum quae nuncuparunt vota fideliter integreque servare, sed etiam secundum regulas et constitutiones propriae religionis vitam componere atque ita ad perfectionem sui status contendere.

Articulus I.

De studio consequendae perfectionis.

I. Natura obligationis. Studium consequendae perfectionis seu tenentia ad perfectionem consistit in eo quod quis: i° observat media,

¹. A. A. S. 1923, P- 157.

quae sub gravi obligant; 2° non contemnit aliquod medium, statui suo annexum, utut non sub gravi impositum; 30 habitualiter servat media, quae non obligant sub gravi, sed tamen statui annexa sunt vi sive votorum, sive regularum et constitutionum, sive praecepti ecclesiastici (S. Alf. IV, 9-11 ; cfr. S. Thom. 2. 2, q. 186, a. 9) .

- 1236 II. Exsistentia obligationis deducitur tam ex can. 488, i° (n. 1212) et 593 (n. 1215), quam ex eo, quod religiosus « vi professionis tenetur ad progrediendum aliquo modo in via perfectionis. Quia ex vi professionis tenetur velle servare suum statum, qui est perfectionis sive tendentium ad perfectionem (licet secundum se non sit praecepti, sed consilii): hoc autem est intrinsece velle tendere ad perfectionem» (S. Alf. IV, q; cfr. S. Thom. 2. 2. q. 186, a. 1 et 2).

Coroll. Z. Graviter peccat contra obligationem tendendi ad perfectionem religiosus: 1° qui non servat medium, quod sub gravi obligat; 2° qui ex contemptu negligit medium statui suo annexum, utut non sub gravi impositum (S. Thom. 2. 2, q. 186, a. 2 et 9; S. Alf. IV, 10).

Coroll. II. Leviter peccat contra obligationem tendendi ad perfectionem, qui habitualiter negligit media, quae statui annexa sunt, at non obligant sub gravi (S. Alf. IV, 11).

Coroll. III. Non peccat contra obligationem tendendi ad perfectionem. i° qui nondum est actu perfectus (S. Thom. 2. 2, q. 186, a. 1. ad 3; S. Alf. IV, 9); 2° qui identidem non servat medium, quod statui annexum est, at non obligat sub gravi; 30 qui negligit media statui suo non annexa (S. Alf. IV, 9).

Articulus II.

De observantia votorum.

§ i. De voto paupertatis.

- 1237 I. Notio. Votum paupertatis est promissio Deo facta de constanti quadam repudiatione bonorum temporalium propter sequelam Christi pauperis. Dicitur de *quadam repudiatione*, quatenus nimirum aut ipsum dominium bonorum aut actus circa illud aliquo modo coarctat.

Obiectum materiale remotum generatim sunt bona externa temporalia seu materialia, pretio aestimabilia. Dixi *generatim*, quia obiectum materiale saltem ex usu vel lege extendi vel restringi potest, prout adest vel non adest periculum laesionis spiritus vel voti paupertatis. *Obiectum materiale proximum* sunt quidam actus circa illa, qui quandam repudiationem involvunt, ut actus ea non habendi *ut propria*, usus eorum *dependens, dependens* administratio bonorum propriorum etc.

Obiectum formale remotum est perfecta sequela Christi pauperis ad perfectionem consequendam; *proximum* ipsa honestas in Christi sequela eo fine exercita relucens.

Coroll. I. Ad essentiam voti paupertatis saltem requiritur abdicatio dominii utilis independentis.

Coroll. II. Votum et virtus paupertatis eo differunt, quod votum actus independentes circa bona temporalia, virtus vero affectum cordis erga ea excludit.

II. Uberior expositio notionis. Duo praesertim evolutione indigent, 1238 nimirum obiectum materiale remotum et proximum.

i. *Obiectum materiale remotum.* Ad illud non pertinent: 1° *Res inter-nae*, ut libertas. 2° *Res spirituales* tam supernaturales, ut Missa, indulgentia, quam naturales et mediae, ut honoris integritas, ius bonae famae, nobilitas, ius electionis, praesentationis et collationis beneficiorum. 3° *Res materiales pretio non aestimabiles* i. e. aut nullius valoris aut valoris inaestimabilis, quia consequenter vel intrinsece iunctae sunt rei spirituali, v. g. beneficium. 40 *Res, quae usu vel lege praedictis aequiperantur* (S. Alt. IV. 14).

Coroll. I. *Applicatio Missae* ut sic non est contra votum paupertatis, puta si quis Missam celebrat pro alia intentione quam praescribitur; potest autem esse contra obedientiam. Stipendium tamen est pro monasterio (cfr. can. 580, § 2 et 594, § 2). Nec est contra *votum* paupertatis petere intentiones, de iis libere disponere; intentiones etiam alteri dari possunt sine laesione paupertatis. Superiores tamen possunt vetitum suum interponere; etenim in decreto 3 Maii 1914 rogatum fuit, an superiores religiosi praecipere possint subditis suis etiam in virtute Sanctae obedientiae, ut ipsi celebrent secundum intentionem a constitutionibus praescriptam vel ab ipsis superioribus statutam, salvo exceptionibus a constitutionibus vel legitima consuetudine sancitis. — Responsum est: *Affirmative*.

Coroll. II. *Scientia* est bonum internum; est foetus ingenii et quasi pars ipsius. De scientia sua potest quis disponere titulo gratioso, non vero oneroso. Hoc esset contra paupertatem. Tunc fit quasi res externa pretio aestimabilis.

Coroll. III. *Reliquiae* immunes sunt a voto paupertatis. Ratione characteris sacri extra commercium ponuntur, licet aliunde magnum valorem habeant, v. g. manuscripta Sanctorum. Reliquiae, quae non sunt ex ossibus, prius et principaliter sacrae sunt ex usu Ecclesiae; unde si praeter usum Ecclesiae quandam venerationem non accipiunt, ut sic obiectum voti paupertatis esse possunt; v. g. manuscriptum S. Thomae potius conservatur in museis.

Coroll. IV. *Reliquiaria*, utpote antecedenter spiritualibus annexa, per se sunt pretio aestimabilia nec prohibentur vendi, et sic sunt obiectum paupertatis. Ex *usu*, tamen solent excipi, modo sint mediocris pretii. Unde et usus contrarius in aliquo Ordine esse potest. Usus denique est rationabilis, nam accessorium sequitur principale.

Coroll. V. *Devotionalia* (imagines, numismata, rosaria, cruces) tantum ex usu non sunt materia voti; et usus forte tantum arguit tacitam licentiam Superioris, non autem quod iam non sint obiectum voti.

Coroll. VI. *Manuscripta.* Religiosus habet dominium plenum manuscriptorum quorumvis nullius valoris venalis, quia non sunt res pretio aestimabiles, ideoque

nec materia voti. Potest pariter habere dominium plenum vel saltem usura illimitatum manuscriptorum alicuius valons, atque quidem ex consuetudine vel tacito consensu Superiorum. Attamen consuetudo vel tacitus consensus religioso non suffragatur, si agitur; i° de manuscriptis exaratis de mandato Superioris in bonum Ordinis; 2e de manuscriptis, post professionem exaratis, donandis vel alienandis, saltem si hoc fit eo fine, ut evulgentur ;¹ 3° de manuscriptis, pro quibus Superior, consuetudo vel regula aliter statuit, uti forte de manuscriptis valde pretiosis.

Nota. *Usus* horum iurium in manuscripta, sive venalia sive non, remanet semper materia *obedientiae*, quin etiam, ut videtur, cuiusdam dominii alti.

Coroll. VII. Notae lithographicae vel simili modo artificiali, etiam machina conscriptae, immo et typis privatim impressae, videntur manuscriptis aequiparandae, idque tum ex usu, tum ex eo, quod saepe pretio carent, tum ex eo, quod, si typis vel machina impressas excipias, sunt revera manuscripta etsi artificialiter multiplicata.

Coroll. VIII. Opera arte facta, v. g. picturae, sculpturae, a religioso composita, sunt obiectum voti paupertatis, quatenus ab ipso religioso dominium ipsorum retineri nequit; sed pertinent vel ad monasterium vel ad eum, qui media subministravit.

5. *Alfonsus de chorista* dicit: < Si tabulae, tela, colores etc. tradantur ei a monasterio, tunc picturae ad monasterium pertinent; secus si illa praestentur ab aliis > (IV, 14). De *conversis* dicit, eas pertinere ad monasterium, quia tales conversi ad hoc tantum recipiuntur, ut artes externas exercitent; excipitur si conversus eas faciat die festivo vel per unam aut alteram horam in die elaborando; quo casu pertinent ad eum qui media subministravit (l. c.).

1239 2. *Obiectum materiale proximum consistit*: i° in usu rerum dependenti ; 2o in administratione bonorum propriorum dependenti ; 3o in exclusione usus superfluatorum, spectata indole religionis.

1240 a) *Usus rerum dependens*, nimirum a *licentia Superiorum*. Iam vero:

a) *Licentia* est facultas subdito concessa ad aliquid faciendum. Maxime dividitur in expressam, tacitam et praesumptam. *Tacita* est, quae actu tantum interno, sed vere conceditur; hinc non confundatur cum *mera tolerantia* ob maius malum vitandum' (S. Alf. IV, 17). *Praesumpta* est, si Praelatus supponitur concessurus licentiam, si rogaretur.

β) *Licentia* conceditur aut a regula, aut a consuetudine legitima, aut a Superiore designato.

γ) Ut *licentia valida* sit, debet esse: i° voluntaria, ideoque non vi a Praelato extorta ; 2o sine obreptione vel subreptione obtenta. Ut *licentia praeterea licita* sit, debet concedi ob iustam causam necessitatis vel utili-

¹. Cfr. S. C. de Rei., 2 Iun., 1911; 13 Iul. 1913; Ned. Kath. Stemmen, 1913, p. 290. -----*Licentia*, quae virtualiter vel implicite in aliquo actu expresso continetur — v. g. *licentia itineris instituendi* continet *licentiam* eorum, quae ad iter necessaria sunt — ab aliis *tacitae*, ab aliis *expressae* accensctur.

tatis. *Disputatur* vero, num valida sit licentia data ad usus *illicitos* vel, spectatis indole religionis et adiunctis, *superfluos*. Porro negandum videtur, quia « Superior non est dominus, nec aliam habet facultatem super bona monasterii, nisi in quantum canones et religio ei concedunt Sed non potest dici concedere ipsi facultatem dandi licentiam ad usus illicitos vel superfluos; neque sacros canones, cum ex iis contrarium eruatur...; neque religionem, quae nunquam censetur id concedere in exitium spirituale suorum filiorum (S. Alf. IV, 30; cfr. quoque n. 31).

ú) Licentia *tacita* sufficit, quoties expressa non expresse requiritur. Exempli causa sint haec: 10 « Si praelatus sciat subditum aliquid accipere, retinere vel expendere, et non prohibet, cum facile possit, tacite consentire et approbare videtur....; 20 si in aliqua religione consuetudo viget aliqua recipiendi vel expendendi sine licentia, id excusatur per tacitam licentiam praelati, qui id tolerando consuetudinem rationabiliter declarat; si praelatus subdito donet vel donari permittat imagines, rosaria, etc; sciens non indigere iis omnibus ad proprium usum, tacite facultatem concedere censetur donandi aliis » (S. Alf. IV, 17.). Generatim tamen advertas, « nec semper quae sub oculis praelati fiunt, ab eo tacite approbata esse censenda; plerumque enim superiores aegre coguntur plura tolerare quae vident fieri contra suam voluntatem » (S. Alf. IV, 18 in fine).

ε) Licentia *praesumpta* sufficit ad salvandum votum. Ratio est, quia secundum notionem traditam in casu istius licentiae Superior non censetur invitus quoad *substantiam*, ut dicitur, ideoque non omnino sine dependentia a voluntate Superioris de re disponitur. Sufficit quoque ad salvandam regularum disciplinam, si licentia expressa tempestive obtineri nequit; secus si tempestive potest acquiri, quia tunc superior et regula exigunt licentiae petitionem, ita ut, ea neglecta, auctoritas esset invita quoad *modum*, ut dici solet (S. Alf. IV, 18).

Ceterum notes; i° « Si autem res sint magni momenti, quoad eas... non suffragatur licentia praesumpta; alias daretur ansa ad res etiam maioris momenti sine expressa licentia accipiendas et retinendas: quod cederet in grave detrimentum religiosae paupertatis » (S. Alf. l. c.). Ideo « ipsi (i. e. Superiores) in talibus licentiis praesumendi sunt inviti etiam quoad substantiam; » 20 < advertendum,... licentias non esse facile praesumendas, nisi habeatur certitudo vel saltem certa probabilitas de ipsarum concessione... atque summopere cavendum, ne praesumantur quae praesumi non debent » (S. Alf. l. c.).

b) *Administratio bonorum propriorum dependens*, nimirum a licentia Superiorum. Porro administratio sensu *lato* est quilibet actus iuridicus circa res temporales. Sensu *stricto*: complexus actionum, quibus res tem-

porales custodiuntur, ac ita tractantur, ut fructiferae fiant. Est duplex, prout fit nomine proprio vel alieno.

- 1242 c) *Exclusio usus superfluum*. Usus superfluum (nimirum spectata indole religionis) videtur ipso iure communi — non solum iure particulari plurium religionum — excludi. Suadetur primum can. 594, § 3: Religiosorum supellex paupertati conveniat quam professi sunt. *Deinde* votum paupertatis excludit, quae repugnant statui paupertatis, quem religiosi elegerunt; dicto autem statui repugnat usus superfluum.¹ (S. Alf. IV, 29, 30).

Coroll. I. Peccat contra votum paupertatis religiosus. i° « si quid domi seu foris, etiam ex iis quae ad victum et vestitum pertinent, sine superioris (vel regulae) consensu expresso, tacito vel praesumpto, accipiat, retineat, absumat, permutet, alteri donet vel accomodet » (S. Alf. l. c.); item si sine licentia domi aut apud externos comedat vel bibat,³ quia religiosus omnem usum independentem abdicavit; 2° « si quid ex rebus in usum tuum concessis, in alium usum expendas, aut culpabiliter amittas vel destruas lata culpa. Ratio, quia in iis tantum habes usum facti, idque precario, quamdiu superiori videbitur, estque actus dominii, posse rem arbitrato suo destruere (S. Alf. IV, 19); 30 « si quid abscondas, ut illud liberae dispositioni superioris subducas. Nec procuratores, oeconomi, administratores, praelati inferiores quidquam possunt expendere, contra quam regula ordinis, voluntas superiorum vel consuetudo postulat. Ratio, quia non sunt domini bonorum communium, sed tantum administratores » (S. Alf. IV, 28); 40 religiosus, « si iter agens divertat ad alia loca extra rectam viam, ad res curiosas invisendas; nisi forte modicae sint expensae, et in casu improviso licentia Superioris certo praesumi possit. — Idem dicendum, si sine facultate superioris quidquam emat, etiam pro Communitate; » 5° professus vota simplicia, qui dominium acquirit vel de bonis propriis disponit omnino propria auctoritate et voluntate, et non secundum Regulam et voluntatem Superioris, quia votum paupertatis religiosae omnino requirit abdicationem *usus et dispositionis proprietariae honorum omnium.* * »

Coroll. II. Non peccat religiosus: i° qui sine licentia *expressa* facit « donationes remuneratorias ex bonis sibi concessis ad usum; quia tales donationes sunt quasi debiti solutiones. Immo potest plus donare quam accepit, usque ad excessum quartae partis; quia postulat gratitudo ut semper plus reddatur, quam sit acceptum » (S. Alf. IV, 21); 2° qui aliquid acceptat aut donat sub conditione licentiae obtinendae, dummodo res recuperari possit, si negetur licentia; quia actus tunc suspenditur. »

Coroll. III. Qui ex licentia *praesumpta* processit, tenetur postea rem Superiori

¹. Cfr. Cone. Trid. sess. 25, cap. 2, de regul. 3. Hoc tamen a *Lugone* (De iust. disp. 2, n. 5) et ab aliis non admittitur; neque extendatur ad ea, quae usum rei, prout hic communiter accipitur, non involvunt. Hinc assentior *Lugoni* docenti, non esse contra votum paupertatis e. g. si saecularis accendat ignem ad calefaciendum religiosum, si comburat aliquid odoriferum pretiosum ad eis olfactum recreandum, si ostendat ei aliquod spectaculum, cuius visio sit alioquin pretio digna.-----
². Aertnys-Damen, Theol. Mor. I, n. 1193. ----- 4. Aertnys-Damen, Theol. Mor. I, n. 1193.-----³. Aertnys-Damen, l. c.

manifestare, si rem adhuc retinet, et Superior aut quoad substantiam aut quoad modum saltem invitus est (S. Alf. IV. 1. c.).

Coroll. IV. Qui agit contra licentiam utut indebite negatam, peccat contra votum, « nisi periculum gravis damni sit in mora: tunc enim praesumitur adesse consensus superioris maioris; et si iste tunc etiam licentiam neget; potest aliquando prudenter iudicari, legem sive votum in tanto discrimine non obligare » (S. Alf. IV, 33; cfr. S. Thom. 1. 2, q. 96, a. 6).

3. *Dubia et responsa*, a) Religiosus potest petere, acceptare et recusare 1243 dona, prout sequitur: *Petere pro communitate* non licet, nisi intra limites regulae et legum ecclesiasticarum. Hoc tamen non per se pertinere videtur ad votum (cfr. can. 621 sq). Pro *semetipso* non licet, nisi intra limites regulae. 20 *Acceptare* ultro oblata pro *communitate* licet; pro *semetipso*, prout dictum est supra. 30 *Recusare* communitati *debita* non licet; estque tum contra votum tum contra iustitiam; recusare communitati *ultra oblata* non est contra votum, sed potest esse contra caritatem. Licet religioso recusare pro *se solo* oblata; immo obligatio est, nisi regula augmentum substantiae priorum bonorum permittat, vel religiosus declaret, ea communitati acquiri.

b) Religiosus videtur peccare contra votum, acceptando sine licentia pecuniam pro arbitrio in opera pia expendendam. Ratio est, quia electio arbitraria operis pii involvit aliquid dispositionis independentis. Neque dicas, electionem fieri nomine alieno; siquidem electio, quippe cui post datam facultatem eligendi iam contradici nequeat, fit nomine proprio (S. Alf. Horn. Apost. tr. 13, n. 7; Epist. 3 Oct. 1757).

Idem dicendum videtur, si religiosus sine licentia, acceptet pecuniam pro arbitrio pauperibus indeterminatis distribuendam, quia etiam electio arbitraria pauperis aliquid dispositionis independentis involvit. 5. *Alfon-*
sus quidem l. c. solum dicit de pecuniis arbitrato in opera pia distribuendis; sed eadem in utroque casu formalis ratio, ab ipso allegata, subsistit. Si agatur de pauperibus *determinatis*, pecuniam vel bona sine Superiorum licentia distribuere, non est contra votum, cum distributor nudum ministrum agat. Possunt tamen Superiores, si iusta adsit causa, illud vetare. Quod autem quis *consilium dat* vel animum alicuius advertit ad quandam familiam pauperem, id improbari nequit.

Quodsi dona offerantur « pro tuis pauperibus, » ut dicitur, pendet ex adiunctis, num hoc verbo poenitentes designare velint pauperes determinatos (h. e. exclusive pauperes, pro quibus Pater ille curam habet), an pauperes magis indeterminatos (h. e. pauperes, quibus monasterium subvenire consuevit). In posteriori casu subditus sine licentia nequit dona in pauperes, utpote indeterminatos erogare; idemque de priori casu dicendum videtur, quia quaedam arbitraria dispositio relinquitur.

c) Religiosus potest sine licentia *rem alienam deposito accipere*, prout sequitur: i° Si agatur de deposito *proprie dicto*, seu sub contractu, religiosum ipsum vel indirecte monasteriam obligante (cfr. can. 536), est contra votum. 20 Si agatur de deposito *lato sensu*, seu de mera custodia pecuniae propriae vel alienae, in genere dici potest, eo non offendi votum paupertatis, nisi a Regula diserte e motivo paupertatis prohibeatur.

1244 III. Divisio. Votum paupertatis dividitur in *sollemne* et *simplex*.

i. *Votum sollemne*. Votum sollemne seu potius professio sollemnis per se religiosum incapacem reddit dominii, ita ut quilibet actus proprietatis invalidus sit (can. 579). Bona autem, quae quovis modo obveniunt sollemniter professo: i° in ordine capaci possidendi, cedunt Ordini vel provinciae vel domui secundum constitutiones; 20 In Ordine incapaci, acquiruntur Sanctae Sedi in proprietatem (can. 582).

Dixi: < Professio sollemnis *per se* reddit religiosum incapacem dominii; > nam *per accidens* religiosi utriusque sexus sollemniter professi in Belgio et in Hollandia facultatem receperunt, ut cum debita dependentia a superioribus legitimis possint bona, quae ad ipsos pervenerint, acquirere, retinere, administrare, et de iis in usus pios honestosque disponere. Ita cx S. Poenitentiaria,¹ et S. Congr. pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis.¹ Haec decreta duplici modo explicantur: aut ita, ut civiliter tantum; aut ita, ut etiam naturaliter et coram Deo proprietarii fiant; quod posterius nobis ex terminis indulti probabilius videtur. Ratio autem facultatis concessae erat, quia leges civiles ibi possessionem religiosorum non admittunt. Nonnulli hoc etiam ad religiosos votorum *simplicium* extendere volunt; quod ex fine et origine huius Instituti improbabile videtur.

2. *Votum simplex* seu potius professio simplex per se non privat dominio directo, nec invalidos reddit actus dominii, sed tantum usum independentem prohibet iuxta modum in regulis determinatum. Dixi *per se*, nam coadiutores spirituales et temporales Iesuitarum omnino incapaces sunt cuiuslibet dominii acquirendi. Ceterum quoad professionem simplicem statuunt canones:

a) Quilibet professus a votis simplicibus, sive perpetuis sive temporariis, nisi aliud in constitutionibus cautum sit, conservat proprietatem bonorum suorum et capacitatem alia bona acquirendi, salvo quae in can. 569 praescripta sunt (can. 580, § 1).

b) Professis a votis simplicibus in Congregationibus religiosis non licet: i° per actum inter vivos dominium bonorum suorum titulo gratio-i

i Dec. 1820-----31 Iui. 1871. ----- Dicitur in *Congregationibus* religiosis, quia professurus in *Ordine* religioso non tenetur condere testamentum, et ante professionem sollemnem omnibus bonis renuntiat (can. 569, § 3, 581).

so abdicare; 2° testamentum conditum ad normam 569, § 3, mutare sine licentia Sanctae Sedis, vel, si res urgeat nec tempus suppetat ad eam recurrendi, sine licentia Superioris maioris aut, si nec ille adiri possit, localis (can. 583).

c) Quilibet professus a votis simplicibus, sive perpetuis sive temporariis, cessionem vel dispositionem de qua in can. 569 § 2 (n. 1226), potest mutare, non quidem proprio arbitrio, nisi constitutiones id sinant, sed de supremi Moderatoris licentia, aut, si de monialibus agatur, de licentia Ordinarii loci et, si monasterium regularibus obnoxium sit, Superioris regularis, dummodo mutatio, saltem de notabili bonorum parte, non fiat in favorem religionis; per discessum autem a religione eiusmodi cessio ac dispositio habere vim desinit (can. 580, § 3).

d) Quilibet professus a votis simplicibus, sive perpetuis sive temporariis, quidquid industria sua vel intuitu religionis acquirit, religioni acquirit (can. 580, § 2).

IV. Obligatio voti. Obligatio voti paupertatis gravis est genere suo, 1245 ita ut graviter peccet, qui sive quidpiam ut suum sibi vindicando, sive re quadam ut sua sine Superioris licentia utendo, sive alio quocumque modo ita se gerit, ut, spectatis natura actionis et quantitate rei, ponat actum proprietatis in materia gravi. Gravitas autem materiae pendet tam a natura actus, quam a quantitate rei; hinc v. g. maior summa requiritur, si quis bona communitalis sine licentia utatur, quam si ea abalienet; multo maior si ea mutuo quam si ea dono det, etc. Ita e. g. « regulariter non peccat graviter religiosus clam accipiens, v. gr. librum ad usum temporalem, etiam diuturnum, sed non in perpetuum » (S. Alf. IV, 24). Ceterum nequit accurate determinari, quando materia gravis adsit. Adhaec *levia*, quatenus *voto* ideoque religioni adversantur, satis probabiliter *non coalescunt*, aequae ac non coalescunt *levia*, quae v. g. temperantiae repugnant. Praeterea advertas:

1. Peccato contra votum accedere potest peccatum contra iustitiam, puta si religiosus destruat vel sine licentia abalienet bona communitalis.

2. Quaenam in casu materia gravis sit, item quando *levia* coalescant, et quaenam, si coalescant, quantitas requiratur, ut materia gravis evadat, vide in tractatu de iustitia, n. 1028-1030.

SCHOLION.

Dc vita communi.

I. Notio. Vita communis sensu formali sumpta in eo consistere videtur, 1246 quod singuli religiosi omnia et sola, quibus hic et nunc indigent, ex

solis bonis communibus communiter servatis cum licentia regulae vel Superiorum aequaliter recipiunt.

1247 H. Divisio. Vita communis distinguitur duplex, *perfecta* et *imperfecta*, prout excludit vel permittit aliquod peculium, ut dicitur. Quoad peculium notes :

1. Peculium est bonum pretio aestimabile, quod separatum a rebus monasterii, religiosi ad proprios usus sinitur possidere, administrare, detinere, praeter id quod praesens ipsius necessitas moraliter requirit.

2. Peculium duplex est, scilicet *perfecti* vel *imperfecti iuris*. Est *perfecti iuris*, si factam ab initio veniam expendendi bona in proprios usus superior iam non possit auferre. Est *iuris imperfecti*, si facultas disponendi semper a Superiore circumscribi aut auferri possit.

1248 III. Obligatio vitae communis iuro divino non subsistit, cum sine ea sufficiens abdicatio bonorum temporalium haberi possit, ut patet ex exemplo eremitarum antiquorum, et ex natura rei. Iure ecclesiastico hodierno existit obligatio vitae communis, eiusque perfectae (can. 594; cfr can. 2389).

Quaer. 1, num ex consuetudine, et per modum privilegii pro nonnullis religionibus persistat defectus vitae communis saltem *perfectae*, seu usus peculii *imperfecti* (cfr. can. 5). Res dubia videtur; quidquid vero est, omnibus consentientibus, mens Ecclesiae est, vitam *perfecte* communem introduci, ubi non existat. Superiores vero, qui usum peculii, utut imperfecti tantum, introducerent, certo graviter peccarent, tum quia lex ecclesiastica illud excludit, tum quia usus peculii abusibus ansam dat atque disciplinae religiosae valde nociva esse solet (S. Alf. IV, 15; Horn. Ap. tr. 13, n. 6).

Quaer. 2, num obligatio vitae communis in ipso voto paupertatis includatur.

Resp. Affirmative, saltem quoad exclusionem peculii perfecti, ut constat ex communissima doctrina, quae docet, actus contra vitam communem esse contra votum.

Quaer. 3, num usus moderatus seu vita pauper et uniformis praescribatur voto paupertatis.

Resp. Spectato iure communi, *disputatur* (cfr. can. 594) ; quare melius ad singulorum institutorum disciplinam particularem recurritur.

§ II. De voto castitatis.

1249 I. Notio. Votum castitatis est promissio Deo facta excludendi appetitum et usum venereorum.

Obiectum materiale remotum sunt appetitus et usus venereorum; *proximum*, actus excludendi praedicta.

Obiectum formale sunt honestas tam in dicta exclusionem, quam in ea vivenda relucens.

’. Cfr. Vermeersch, *Epitome*, I, n. 696; Chelodii, *De personis*, p. 430.

II. Effectus, i. Votum simplex *prohibet* matrimonium contrahendum 1250 (can. 1058, § 1); votum sollemne — item simplex, cui ex speciali Sedis Apostolicae praescripto vis ista addita sit — *solvit* matrimonium contractum et non consummatum inter baptizatos vel inter partem baptizatam et partem non baptizatam (can. 1119).

3. Votum tam simplex quam sollemne quatenus exstinguant sponsalia, vide in tract, de Matrimonio .

III. Obligatio. Qui violat votum castitatis peccat: i° contra religionem, ut patet; committit autem peccatum sacrilegii personalis (n. 614); 2° contra virtutem castitatis, saltem si actum in se illicitum perpetratur; disputatur, si exercet actum, per se licitum, ut si maritus factus religiosus denuo uteretur coniuge.

IV. Poenae contra violantes votum; cfr. opusculum nostrum «De virtute castitatis,³ n. 60.

§ III. De voto obedientiae. ‘

I. Notio. Promissio Deo facta implendi praecepta superiorum legitima. 1253 Num votum ad *regulam* quoque sese extendat, disputatur. Diximus:

1. *Praecepta*; scilicet stricte dicta. Porro superior potest praecipere seu obligare sive sub culpa sive ad solam poenam; sub culpa, inquam, sive gravi, modo materia gravis sit; sive levi, si materia levis est, vel utut gravis, sub levi tantum praecipitur. Censetur autem Superior obligare sub culpa, si utitur verbis: *praecipio, iubeo* et similibus; sub culpa gravi, si adhibet formulam: *in virtute obedientiae, sub gravi, sub poena excommunicationis* etc. Secus censetur tantum obligare ad poenam (S. Alf. IV, 38; i, 141); quod tamen non impedit, quominus subditus graviter peccet, si ex contemptu auctoritatis procedat.

2. *Superiorum*; scilicet eorum, qui vi voti obedientiae praecipere possunt; cuiusmodi sunt: S. Pontifex (can. 499, § 1), S. C. *de Religiosis*, ut videtur, aliae Congregationes, si accedat mandatum speciale, Superiores maiores et locales; non autem Superiores religionum, in quibus sola promissio obedientiae emittitur, ut apud Oratorianos.

3. *Legitima*; quocirca advertas, legitime praecipere, quidquid regula continetur, vel ad perfectam eius observantiam et instituti finem attingendum requiritur (S. Alf. IV, 38, 39). Nequeunt autem praecipere, quae sunt extra regulam, i. e. aut: i° contra regulam, nisi Superior iuste dispenset; aut 2° supra regulam, ut quaedam macerationes, nisi in poenam infligantur, vel cura infirmorum extraneorum religioso non hospitaliario

³. Cfr. RAUS, De Sacrae obedientiae Virtute et Voto.

imposita; aut 30 intra regulam, ut res vanae, ridiculae, nisi Superior « praecipiat ex causa quae sit secundum regulam, v. g. ut obedientia exerceatur. — Nec refert quod regulae iubeant in omnibus obedire; id enim non de obligatione voti, sed obedientiae perfectione intelligitur» (S. Alf. IV, 40).

Hic autem notes haec S'. *Thomae*. «Nullus obligatur ad impossibile; et ideo si tot praecepta praelatus aliquis ingerat, seu iniungat, quod subditus ea implere non possit, excusatur a peccato; et ideo praelati abstinere debent a multitudine praeceptorum » (2. 2, q. 105, a. i, ad 3). Et S. *Alfonsus*: < Multitudo decretorum ruina esset Congregationis » (Corrisp. gen. n. 75).

4. *Num et quatenus votum ad regulam sese extendat, disputatur.* Porro certo sese extendit ad regulas, quae obligationem voti satis certo exprimunt, ut si quid in virtute obedientiae praecipitur. Secus secundum alios res ex ipsius instituti acceptatione et usu dirimenda est. Secundum alios, si regula sub peccato obligat, eius transgressio est contra votum. Secundum alios votum simpliciter ad regulas aequae ac ad Superiorum praecepta sese extendit; quod tamen ita intelligas, ut votum sive ad actum sive ad solam poenam obliget, prout obligat ipsa regula¹ (cfr. S. *Thom.* 2. 2, q. 186, a. 9; S. Alf. IV, 41, 42).

Coroll. I. Praeceptum, cui annexum est periculum vitae, non obligat, nisi fini instituti congruat, vel a bono communi expostuletur (S. Alf. IV, 40). Hinc nequit Superior subditum obligare, ut eat ad infideles cum manifesto periculo mortis aut servitutis; nisi hic expresse ad hoc se obligarit. Potest tamen religiosus compelli, ut tendat ad remotissimas provincias trans mare, si sunt ibi Ordinis Conventus; id enim pertinet ad bonum Religionis.

Pariter potest Superior subditum obligare, ut assistat aegrotis morbo contagioso infectis, si aegroti sunt religiosi eiusdem sui Monasterii vel Ordinis; aut si extranei sunt, et deesset qui ipsos Sacramentis Ecclesiae muniret; aut tandem si cura infirmorum est finis Instituti.²

Coroll. II. In dubio, num res sit extra regulam; item num res sit licita, obediendum est, nisi res praecepta sit nimis difficilis, vel ex ea grave damnum spirituale subdito vel tertio immineat. Ratio est, tum quia praesumptio stat pro superiore; tum quia ordo i. e. pax et tranquillitas exigunt, ut in dubio ius superioris praevaleat; tum quia regulae variorum institutorum huic doctrinae favent (S. Alf. IV.47)¹

Coroll. III. Religiosus obligatur ad nova statuta Capitulorum, modo non sint omnino extra regulam, sed tantum media apta ad assequendum finem religionis et regulae observantiam. Ii vero, qui regulam legitime mitigatam amplexi sunt, ad ulteriora cogi nequeunt (S. Alf. IV, n. 44).

Coroll. IV. Licentia a superiori inferiori impetrata valet, etiamsi a maiori denegata fuerit, « quia Superior maior denegando licentiam minime aufert potestatem inferioris » (S. Alf. IV, 50). Idque per se videtur valere, etiam si regula iubeat, ut recusatio Superioris altioris inferiori denotetur; si hoc casu non denotetur,

Cfr. Raus, Obedientia religiosa, p. 54 sq. ubi diversas sententias exponit. ---- -
*. Aertnys-Damen, Theologia Moralis², I, n. 1212, qu. 3.

modus tantum est illicitus. « Secus vero dicendum puto, si Superior maior positive prohibeat subdito exsequi rem petitam; quia tunc inferior nequit dispensare in mandato superioris » (S. Alf. 1. c.).

Coroll. V. Religiosus potest appellare a mandatis et poenis Superioris. Attamen, excepto casu dimissionis, ordinarie id non valet cum effectu suspensivo, nisi abusus potestatis sit nimius. Semper tamen ipsis praesto est recursus extraiudicialis.

II. Discrimen votum inter et virtutem obedientiae consistit in eo, 1254 quod virtus etiam ad indebita, atque ad internam et alacrem subiectionem sese extendit (S. Thom. 2. 2, q. 104, a. 4, ad 3).

III. Obligatio. Qui verum Superioris religiosi praeceptum transgre- 1255 ditur, peccat, ut patet; cuiusnam autem speciei peccatum committat, vide n. 148.

Sunt, qui censeant, committi etiam peccatum *iniuslitiae* ab eo, qui transgrediatur praeceptum, saltem si ex potestate dominativa imponatur. Id autem negandum videtur, quia potestas dominativa non confert ius strictum in actum praeceptum, ut patet in parentibus; nemo enim dixerit, filios inobedientes contra iustitiam peccare.

Obi. Superior vel institutum vi contractus habet ius in executionem praecepti.

Resp. Contractum eiusmodi iniri, nullo e capite patet. § *Alfonsus*, qui subinde pro contraria sententia allegatur, loco ab adversariis citato (IV, 46) de peccato *iniuslitiae* sermonem non facit.

Articulus III.

De observantia regularum et constitutionum.

Pracnot. I. Regulae et particulares constitutiones singularum religionum, canonibus huius Codicis non contrariae, vim suam servant; quae vero eisdem opponuntur, abrogatae sunt (can. 489).

Praenot. II. Dicimus de regulis proprie dictis seu praeceptivis, non autem de eis, quae mere directivae sunt, et ne ad poenam quidem obligant.

I. Obligatio. Omnes et singuli religiosi, Superiores aequae ac subditi, 1256 debent, non solum quae nuncuparunt vota fideliter integreque servare, sed etiam secundum regulas et constitutiones propriae religionis vitam componere atque ita ad perfectionem sui status contendere (can. 593).

Num regulae per se obligent ad actum, an ad solam poenam, pendet a diversis institutis. Ita in Ordine Fratrum Minorum regula obligat ad actum, sub gravi vel sub levi pro subiecta materia; in Societate Iesu et Congregatione SSmi Redemptoris et in recentioribus Congregationibus ad poenam tantum obligat.

Attamen etiam transgressio regulae, quae ad solam poenam obligat, passim culpa non caret, sive quia ordinem perturbat vel secus scandalo est, sive quia non procedit e motivo honesto, sed ex ignavia, ex sola delectatione etc.; quin etiam

’. Cfr. Normae C. Episc. et Reg. n. 320 (28 lun. 1901).

transgressio grave peccatum foret, si fieret ex contemptu formali, vel in relaxationem disciplinae gravem influeret (cfr. S. Thom. 2. 2, q. 186, a. p, ad i ct 3; S. Alf. IV, io, 41, 42).

1257 II. Interpretatio. Quoad interpretationem regularum et constitutionum eadem valent normae, quae pro legibus generatim sumptis (n. 141). Si res, omnibus visis, stricte dubia est, standum pro libertate. Ceterum advertas :

1. Non ita cito incommodum excusans adesse putetur, consideratis scilicet hisce:
a) In statu perfectionis convenit libertatem restringi ; b) in statu perfectionis leges sponte susceptae sunt; quare sacrificium potius quaerendum quam evitandum.

2. Neque ita cito legitima desuetudo adesse censeatur. Erraret tamen, qui censeret, consuetudines contrarias nullo gaudere favore iuris, quasi semper deesset consensus legalis vel tacitus.

1258 III. Consectaria. 1. Curent Superiores locales, ut saltem semel in anno, statis diebus, publice legantur propriae constitutiones (can. 509, § 2, i°).

2. Superior tenetur tueri observantiam votorum et regularum, ideoque corrigere defectus subditorum, etiam leves : quin etiam *sub gravi* ad hoc tenetur « casu quo defectus plures sint et tales (v. g. circa silentium, ieiunia etc), ut disciplinam valeant relaxare » (S. Alf. IV, 13).

« Licet quisque religiosus deficiat in re levi, levem regulam transgrediendo, superior tamen negligens impedire, cum possit, observantiae relaxationem, deficit in re gravi. Et ideo tenetur defectus subditorum in damnum totius communitatis vergentes non solum corrigere, sed etiam inquirere ut corrigat, prout docet S. Thomas: < sine tamen nimia sollicitudine, ut notat de Alexandris » (S. Alf. l. c.).

3. *Electores* Superiorum considerent haec:

a) Graviter peccant, qui notabiliter minus dignos eligunt ; nimirum ob disciplinae relaxationem pertimescendam ; idque iure extenditur ad electionem consultorum generalium et procuratoris generalis, spectato gravi eorum tam in observantiam quam in alias res graves influxum (S. Alf. IV, 100, 101 ; Horn. Ap. tr. 13, n. 35).

< Observantia difficillime vigebit, si minus digni eligantur; quia minus digni facile tepescunt et indigni evadunt, aut saltem minus diligenter observantiae incumbunt, et deinde ex imperfecta observantia facile ac cito regularum relaxatio succedet cum damno irreparabili: nam experientia constat, quod ubi in aliqua religione abusus aliquis vel semel intruditur, difficillime postmodum avertitur. Et huius gravissimi damni profecto sunt causa praelati minus diligentes, et ii qui tales praelatos eligunt. Utinam huiusmodi detrimentum, ex hoc capite derivatum in pluribus monasteriis, saepe non lugeretur » (S. Alf. IV, tor).

b) Quoad Superiores *maiores* in religionibus virorum statuit can. 506. § i : Antequam ad Superiorum maiorum electionem deveniatur in religionibus virorum, omnes et singuli e Capitulo iureiurando promittant se electuros quos secundum Deum eligendos esse existimaverint.

CAPUT II.

De aliis quibusdam officiis.

1. Exercitia devotionis, i. Curent Superiores ut omnes religiosi: 1259
i° quotannis spiritualibus exercitiis vacent; 2° legitime non impediti quotidie Sacro intersint, orationi mentali vacent, et in alia pietatis officia, quae a regulis et constitutionibus praescripta sint, sedulo incumbant; 3° ad poenitentiae Sacramentum semel saltem in hebdomada accedant (can. 595, § 1).

2. Superiores suos inter subditos promoveant frequentem, etiam quotidianam, Sanctissimi Corporis Christi receptionem; frequens autem, immo etiam quotidianus accessus ad Sanctissimam Eucharistiam religionis rite dispositis libere pateat (can. 595, § 2). Si autem post ultimam sacramentalem confessionem religiosus communitati gravi scandalo fuerit aut gravem et externam culpam pataverit, donec ad poenitentiae sacramentum denuo accesserit, Superior potest eum, ne ad sacram communionem accedat prohibere (can. 595, § 3). — Si quae sint religiones votorum sive sollemnium sive simplicium, quarum in regulis aut constitutionibus vel etiam calendariis communionem aliquibus diebus affixae aut iussae reperiantur, hae normae vim dumtaxat directivam habent (can. 595, § 4).

II. Habitus religiosus. Religiosi omnes proprium suae religionis habitum deferant tum intra tum extra domum, nisi gravis causa excuset, iudicio Superioris maioris aut, urgente necessitate, etiam localis (can. 590).

III. Clausura papalis. Clausura distinguitur duplex, clausura *papalis* seu maior et clausura *minor*. *Papalis* est, quae in domibus *regularium*, tam virorum quam mulierum; *minor*, quae in domibus *congregationum religiosarum* servanda est. Quoad clausuram *papalem* haec accipe:

i. *Generalia*. a) In domibus *regularium* sive *virorum* sive *mulierum* canonice constitutis, etiam non formatis, servetur clausura papalis (can. 597» § 1). Attamen vi indulti apostolici a clausura *papali* eximuntur domus monialium, quae de facto vota sollemnia non emittunt.

b) Lege clausurae papalis afficitur tota domus quam communitas regularis inhabitat, cum hortis et viridariis accessui religiosorum reservatis; excluso, praeter publicum templum cum continente sacrario, etiam hospitio pro advenis, si adsit, et collocutorio, quod, quantum fieri potest, prope ianuam domus constitui debet (can. 597, § 2).

c) Partes clausurae legi obnoxiae patenter indicentur; Superioris vero

maioris vel Capituli generalis secundum constitutiones, aut, si agatur de monasterio monialium, Episcopi erit clausurae fines accurate praescribere aut legitimis de causis mutare (can. 597, § 3).

d) Violatur clausura, etiamsi quis per unum passum tantum illicite ingrediatur intra septa clausurae, dummodo toto corpore ingrediatur (S. Alf. IV, 229).

2. *Clausura papalis virorum*, a) Intra regularium virorum clausuram ne admittantur mulieres cuiusvis aetatis, generis aut conditionis sub quovis praetextu (can. 598, § 1).

b) Eximuntur ab hac lege uxores eorum qui supremum actu tenent populorum principatum, cum comitatu (can. 598, § 2).¹

c) Si domus regularium virorum adnexum habeat convictum pro alumniis internis vel alia opera religionis propria, separata saltem aedis pars, si fieri possit, religiosorum habitationi reservetur, clausurae legi subiecta (can. 599, § 1).

d) Etiam in loca extra clausuram alumniis externis aut internis vel operibus religionis propriis reservata, personae alterius sexus, nisi aequa de causa et de Superioris licentia, ne admittantur (can. 599, § 2).

c) Plectuntur ipso facto excommunicatione Sedi Apostolicae simpliciter reservata mulieres violantes regularium virorum clausuram et Superiores alique, quicunque ii sint, eas cuiuscunque aetatis introducentes vel admittentes; et praeterea religiosi introducentes vel admittentes priventur officio, si quod habeant, et voce activa vel passiva (can. 2342, 2°).

3. *Clausura papalis mulierum*, a) Intra monialium clausuram nemo, cuiusvis generis, conditionis, sexus, aetatis admittatur sine Sanctae Sedis licentia, exceptis personis quae sequuntur:

a) Ordinario loci aut Superiori regulari, monasterium monialium visitantibus vel aliis Visitoribus ab ipsis delegatis licet clausuram ingredi dumtaxat inspectionis causa, cautoque ut unus saltem clericus vel religiosus vir maturae aetatis cos comitetur (can. 600,

Sermo est de visitatione *locali*. Visitatio *personalis* ad crates fieri debet; nec admittitur ingressus in clausuram occasione explorationis voluntatis, electionis, vestitus, professionis. '

β) Confessarius vel qui eius vires gerit, potest, cum debitis cautelis, ingredi clausuram ad ministranda Sacramenta infirmis aut ad assistendum morientibus (can. 600 2°).

γ) Possunt ' clausuram ingredi qui supremum actu tenent populorum principatum eorumque uxores cum comitatu; itemque S. R. E. Cardinales (can. 600, 30).

'. Itaque non solum reginac, sed etiam uxores praesidis reipublicac, uxores principis actu regnantis, dummodo vel ipsae vel earum maritus actu teneant principatum populorum (Fanfani, n. 234). -----'. *Inslr. de clausura monialium votorum sollemnium*, 6 Febr. 1924, sub III, 2° (A. A. S. 1924. P. 96).-----Cfr. nota I.

1) Antistitae est, adhibitis debitis cautelis, ingressum permittere medicis, chirurgis, aliisque quorum opera sit necessaria, impetrata prius saltem habituali approbatione ab Ordinario loci ;¹ si vero necessitas urgeat nec tempus suppetat approbationem petendi, haec iure praesumitur (can. 4°).

b) Nemini monialium liceat post professionem exire e monasterio, etiam ad breve tempus, quovis praetextu, sine speciali Sanctae sedis induito, excepto casu imminentis periculi mortis vel alius gravissimi mali (can. 601, § 1).¹ Hoc periculum, si tempus suppetat, recognoscendum est a loci Ordinario (can. 601, § 2). Haec etiam spectant novitias et postulantes (n. 1226; can. 540 § 3).

c) Plectuntur ipso facto excommunicatione sedi Apostolicae simpliciter reservata clausuram monialium violantes, cuiuscunque generis aut conditionis vel sexus sint, in earum monasteria sine legitima licentia ingrediendo, pariterque eos introducentes vel admittentes ; quod si clerici sint, praeterea suspendantur per tempus pro gravitate culpa ab Ordinario definiendum (can. 2342, 1°). Pariter ipso facto incurrunt excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam moniales c clausura illegitime exeuntes contra praescriptum can. 601 (can. 2342, 30); quoad can. 601 vide dicta sub b.

IV. Clausura minor. 1. In domibus etiam *Congregationum religio-* 1262 *surum* sive pontificii sive dioecesani iuris clausura servetur, in quam nemo alterius sexus admittatur, nisi ii de quibus in can 598 § 2 et can. 600,⁴ alique quos ex iustis ac rationabilibus causis Superiores admitti posse censuerint (can. 604 § 1).

2. Praescriptum can. 599 etiam domibus Congregationum religiosarum sive virorum sive mulierum applicetur (can. 604, § 2).

3. Episcopus in adiunctis peculiaribus, gravibusque intercedentibus causis, potest hanc clausuram, nisi agatur de religione clericali exempta, censuris munire; semper curet ut eadem rite servetur et quidquid in eam irrepat vitii corrigatur (can. 604, § 3).

V. Commercium cum extraneis. 1. Omnes quibus est clausurae eus- 1263 todia, sedulo advigilent ne, alienis invisentibus, inutili colloctione disciplina perturbetur et spiritus religiosus detrimentum patiatur (can. 605).

2. Curent Superiores religiosi ut accurate observentur quae sive circa egressum subditorum e claustris, sive circa excipiendos vel adeundos extraneos, in propriis constitutionibus praescripta sunt (606 § 1).

3. Superioribus fas non est, salvo praescriptis in can. 621-624, permittere, ut subditi extra domum propriae religionis degant, nisi gravi et

¹ Habitualis approbatio utiliter semel in anno petitur. ----- * Cfr. Instr, cit sub III, 1° -----'. Cfr. S. C. de Relig. 7 Nov. 1916. ----- * Cfr. n. 1262. -----'. Cfr. n. 1262.

iusta de causa atque ad tempus quo fieri potest brevius secundum constitutiones; pro absentia vero quae sex menses excedat, nisi causa studiorum intercedat, semper Apostolicae Sedis venia requiritur (can. 606, §2).

4. Antistitae et Ordinarii locorum serio advigilent ne religiosae, citra casum necessitatis, singulae extra domum pergant (can. 607).

1264 VI. Obligatio chori et missae. 1. In religionibus sive virorum sive mulierum, quibus est chori obligatio,¹ in singulis domibus ubi quatuor saltem sint religiosi choro obligati et actu legitime non impediti, et etiam pauciores, si ita ferant constitutiones, debet ad normam constitutionum quotidie divinum officium communiter persolvi (can. 610, § 1).

2. Missa quoque officio diei respondens secundum rubricas quotidie celebrari debet in religionibus virorum et etiam, quoad fieri possit, in religionibus mulierum (can. 610, § 2).¹

3. In eisdem religionibus sive virorum sive mulierum, sollemniter professi qui a choro abfuerunt, debent, exceptis conversis, horas canonicas privatim recitare (can. 610, § 3).

1265 VII. commercium litterarum. Omnes religiosi sive viri sive mulieres, libere possunt mittere litteras, nulli obnoxias inspectioni, ad Sanctam Sedem eiusque in natione Legatum, ad Cardinalem Protectorem, ad proprios Superiores maiores, ad Superiorem domus forte absentem, ad Ordinarium loci cui subiecti sint, et, si agatur de monialibus quae sub regularium jurisdictione sunt, etiam ad Superiores maiores Ordinis; et ab istis omnibus praedicti religiosi, viri aut mulieres, litteras¹ item nemini inspiciendas recipere (can. 611).

1266 VIII. Observantia decretorum ecclesiasticorum. 1. Omnis Superior debet notitiam et executionem decretorum Sanctae Sedis, quae religiosos respiciunt, suos inter subditos promovere (can. 509 § 1).

2. Curent Superiores locales, ut saltem semel in anno, statis diebus, publice legantur decreta quae publice legenda Sancta Sedes praescribet (can. 509, § 2, i°).

1267 IX. Auxilium ordinariis et clero saeculari praestandum. 1. Curent Superiores ut religiosi subditi, a se designati, praesertim in dioecesi in qua degunt, cum a locorum Ordinariis vel parochis eorum ministerium requiritur ad consulendum populi necessitati, tum intra tum extra pro-

¹ Intelligitur obligatio *canonica*, quae non habetur, nisi de facto vota sollemnia emittantur. ----- ² Missa conventualis etiam celebrari debet, in domibus religiosarum vota simplicia habentium, quibus ex constitutionibus a Sancta Sede approbatis est obligatio chori (P. C. 20 Maii, 1923).

prias ecclesias aut oratoria publica, illud, salva religiosa disciplina, libenter praestent (can. 608 § 1).

2. Vicissim locorum Ordinarii ac parochi libenter utantur opera religiosorum, praesertim in dioecesi degentium, in sacro ministerio et maxime in administrando sacramento poenitentiae (can. 608 § 2).

3. Praeter praescriptum can. 1345, si loci Ordinarius ob causam publicam sonitum campanarum, preces aliquas vel sacra sollemnia indicat, religiosi omnes, etiam exempti, obedire debent, salvis constitutionibus et privilegiis suae cuiusque religionis (can. 612).

SCHOLION.

De religiosorum privilegiis.

I. Religiosi, etiam laici ac novitii fruuntur *clericorum* privilegiis (can. 1268 614); de eis autem sermo fuit n. 1153.

II. Praeterea *regulares*, novitiis non exclusis,⁵ sive viri sive mulieres cum eorum domibus et ecclesiis, exceptis iis monialibus quae Superioribus regularibus non subsunt, ab Ordinarii loci iurisdictione exempti sunt, praeterquam in casibus a iure expressis (can. 615). Attamen domus *non formata* manet sub peculiari vigilantia Ordinarii loci, qui, si abusus irrepserint et fidelibus scandalo fuerint, ipse per se potest interim providere (can. 617, § 2).

III. Religiones votorum *simplicium* exemptionis privilegio non gaudent, nisi specialiter eisdem fuerit concessum (can. 618, § i); uti concessum est Redemptoristis et Passionistis.

⁵. Can. cit edicit: Optandum ut in Missis quae, fidelibus adstantibus, diebus festis de praecepto in omnibus ecclesiis vel oratoriis publicis celebrantur, brevis Evangelii aut alicuius partis doctrinae christianae explanatio fiat; quod si loci Ordinarius id praeceperit, opportunis datis instructionibus, hac lege tenentur non solum sacerdotes e clero saeculari, sed etiam religiosi, exempti quoque in suis ipsorum ecclesiis. ----- Excluduntur *postulantes*.

INDEX

Abbreviationes in allegationibus.....	v iii
Prooemium	ix
Introductio.....	XI

LIBER I.

De principiis generalibus vitae Christianae.....	i
Tract. I. De fine ultimo hominis.....	i
Dissert. I. De fine generatim.....	i
Dissert. II. De fine ultimo hominis.....	2
Schol. De necessitate agendi propter finem. . . .	6
Tract. II. De motu in ordine ad ultimum finem seu de actu huma- no, spectato secundum esse morale.....	9
Dissert. I. (praevia) De actu humano, spectato secundum esse physicum	9
Pars I. Doctrina summaria actus humani.....	9
Pars II. Elementa actus humani seorsum spectata - - - -	10
Sect. I. De voluntario.....	10
Sect. II. De libero.....	13
Cap. I. De libertate in se spectata.....	13
Schol. I. De actibus, qui concurrunt ad actum deliberatum voluntatis constituendum .	16
Schol. II. De distinctione actuum voluntatis, spec- tato defectu vel gradu deliberationis .	17
Cap. II. De eis, quae in libertatem influunt - - -	17
Art. I. De violentia physica.....	17
Art. II. De ignorantia.....	18
Art. III. De passionibus.....	20
§ I. De passionibus in genere.....	20
§ II. De concupiscentia speciatim. - - -	23
§ III. De metu speciatim.....	24
Art. IV. De consuetudine.....	25
Art. V. De temperamento, indole et charac- tere	26
Art. VI. De principalibus anormalitatibus psychicis	29
§ I. Anormalitates psychicae, quae ex de- fectuosa evolutione facultatum psychi- carum oriuntur	30
§ II. Anormalitates, quae ex morbosa per- turbatione facultatum psychicarum oriuntur.....	30

Punct. I. Amentia proprie dicta - - -	30
Punct. II Dispositiones anormales psychosomaticae	32
Punct. III. Reactiones psychogenae. . .	34
Cap. III- De sequela libertatis seu de imputabilitate.	34
Dissert. II. De actibus humanis spectatis secundum esse morale	39
Pars. I. De moralitate in genere.....	39
Sect. I- De notione et divisione moralitatis.....	39
Schol. De moralitate in natura actus fundata . .	42
Sect. II. De fontibus moralitatis.....	42
Cap. I. De obiecto.....	42
Cap. II. De circumstantiis.....	43
Cap. III. De fine	44
Sect. III. De regulis moralitatis.....	46
Cap. I. De lege	46
Art. I. De natura legis in genere.....	46
Art. II. De natura legum in specie - - - -	50
§ I. De lege aeterna.....	51
§ II. De lege naturali.....	52
§ III. De lege positiva.....	56
Schol. I. De iure gentium.....	59
Schol. II. De iure ecclesiastico.....	60
Schol. III. De iure civili.....	61
Art. III. De potestate ferendi leges - - - -	62
§ I. De potestate iurisdictionis in genere .	62
Schol. De iurisdictione suppleta.....	66
§ II. De iurisdictione, quatenus importat potestatem legislativam.....	68
Punct. I. De potestate legislativa Ecclesiae	68
Schol. De curia Romana.....	70
Punct. II. De potestate legislativa status civilis.....	77
Art. IV. De obiecto (materia) legis	79
Art. V. De subiecto (subdito) legis - - - -	84
§ I. De notionibus praeviis.....	84
§ II. De subiectis legis generatim - - - -	86
§ III. De aliquibus subiectis speciatim . .	88
Schol. De subiectis legis civilis.....	92
§ IV. De appositione causae eximentis a subiectione.....	93
Art. VI De interpretatione legis.....	93
§ I. De interpretatione proprie dicta - - -	93
§ II. De interpretatione improprie dicta seu epikia	97
Art. VII. De effectu seu de obligatione legis	98
§ I. De obligatione legis generatim - - -	98
§ II. De obligatione aliquarum legum in specie	103

Punct. I. De lege affirmativa et negativa .	103
Punct. II. De lege fundata in periculo communi.....	103
Punct. III. De lege fundata in praesumptione	104
Punct. IV. De lege irritante.....	104
Punct. V. De lege poenali.....	106
Punct. VI. De lege inhonesta.....	109
§ III. De implenda obligatione legis . . .	109
§ IV. De causis excusantibus ab obligatione	112
§ V. De appositione causae excusantis ab obligatione.....	114
Art. VIII. De cessatione legis.....	US
§ I. De cessatione finis legis.....	115
§ II. De abrogatione, derogatione et irratatione legis.....	116
§ III. De dispensatione.....	117
Punct. I. De dispensatione in se spectata .	117
Punct. II. De potestate dispensandi . .	118
Punct. III. De causis dispensandi. . .	120
Punct. IV. De concessione dispensationis.	122
Punct. V. De interpretatione et cessatione dispensationis.....	122
Art. IX. De eis, quae doctrinam legum complement.....	124
§ I. De consuetudine.....	125
§ II. De privilegiis.....	130
§ III. De rescriptis.....	136
§ IV. De consiliis.....	141
Cap. II. De conscientia.....	M3
Art. I. De conscientia proprie dicta - - -	144
§ I. De notionibus praeviis.....	144
§ II. De notione et vi directiva conscientiae proprie dictae.....	149
§ III. De conscientia requisita ad licite agendum.....	M3
§ IV. De comparatione conscientiae requisitae	154
Punct. I. Notio systematis, status quaestionis, diversa systemata . . .	MS
Punct. II. Probatio veri systematis, i. e. Aequiprobabilismi.	158
Schol. De Codice Iuris Can. et systemate morali	178
Punct. III. De eis, quae doctrinam systematis complement...	178
I. De aliquibus effatis systemati morali annexis.....	178

li. De momento practico controversiae inter aequiprobabilistas et probabi- listas.....	179
III. De usu systematis moralis .	181
Art. II. De conscientia improprie dicta.	182
§ I. De conscientia stricta et laxa . .	182
§ II. De conscientia scrupulosa. . .	183
Pars II. De moralitate in specie.....	187
Sect. I. De actu bono.....	187
Schol. De conformitate voluntatis humanae um voluntate divina.....	192
Sect. II. De actu indifferenti.....	193
Sect. III. De actu malo seu de peccato - - - -	194
Cap. I. De peccatis in genere.....	194
Art. I. De natura et conditionibus peccati	194
Art. II. De distinctione peccatorum.	
§ I. De distinctione specifica . .	197
§ II. De distinctione numerica . .	198
§ III. De inaequali gravitate peccat rum .	205
Art. III. De causis peccatorum . .	
§ I. De causis externis.....	207
§ II. De causis internis - - - -	208
Art. IV. De effectibus peccatorum .	209
Art. V. De remediis peccatorum . . . ,	212
Cap. II De aliquibus classibus peccatorum in ?e- cie.....	213
Art. I. De peccato commissionis et omissi nis	215
Art. II. De peccato mortali et veniali .	216
§ I. De peccato mortali.....	216
Schol. De peccato mortali per accidens . .	219
§ II. De peccato veniali.....	220
Schol. I. De veniali per accidens - - - -	222
Schol. II. De venialibus multiplicatis . . .	223
Art. III. De peccatis internis - - - -	225
§ I. De delectatione morosa - - - -	225
§ II. De desiderio et gaudio. . . .	229
Art. IV. De peccatis capitalibus . . .	
I. De superbia.....	
II. De avaritia.....	234
III. De luxuria.....	
IV. De invidia.....	235
V. De gula.....	236
VI. De ira.....	239
VII. De acedia.....	240
Schol. De imperfectionibus.....	
Tract. III. De iis quae disponunt ad actus humanos seu d habi- tibus.....	
Dissert. I. De virtutibus.....	242

Pars I. De virtutibus in genere.....	243
Sect. I. De notione, obiecto, divisione et distinctione specifica virtutum.....	243
Sect. II. De subiecto inhaesionis virtutum.....	246
Sect. III. De origine virtutum.....	247
Sect. IV. De augmento virtutum deque earum diminu- tione et destructione.....	250
Sect. V. De permanentia virtutum post hanc vitam . . .	253
Sect. VI. De proprietatibus virtutum.....	254
Schol. De habitudine inter virtutes naturales seu acquisitas et supematurales.....	257
Pars. II. De virtutibus in specie.....	257
Sect. I. De virtutibus theologicis.....	258
Cap. I. De virtutibus theologicis in genere - - - -	258
Cap. II. De virtutibus theologicis in specie. . . .	259
Art. I. De virtute theologica fidei - - - -	259
Art. II. De virtute theologica spei - - - -	265
Art. III. De virtute theologica caritatis. . . .	268
Sect. II. De virtutibus moralibus supernaturalibus . . .	271
Cap. I. De virtutibus moralibus supernaturalibus in genere.....	271
Cap. II. De virtutibus moralibus supernaturalibus in specie.....	276
Art. I. De prudentia.....	276
Art. II. De iustitia.....	281
§ I. De iustitia in genere.....	281
§ II. De partibus subiectivis et integralibus iustitiae.....	283
§ III. De partibus potentialibus iustitiae .	286
Punct. I. De religione.....	286
Punct. II. De poenitentia.....	288
Punct. III. De pietate.....	292
Punct. IV. De observantia.....	293
Punct. V. De veritate.....	295
Punct. VI. De gratitudine.....	296
Punct. VII. De vindicatione.....	296
Punct. VIII. De liberalitate.....	297
Punct. IX. De affabilitate.....	298
Art. III. De fortitudine.....	298
§ I. De ipsa fortitudine.....	298
§ II. De partibus fortitudinis.....	301
Punct. I. De magnanimitate.....	302
Punct. II. De magnificentia.....	303
Punct. III. De patientia.....	304
Punct. IV. De perseverantia.....	304
Art. IV. De temperantia.....	305
§ I. De temperantia in genere - - - -	305
§ II. De partibus subiectivis temperantiae .	305
Punct. I. De abstinencia.....	3^

Punct. II. De sobrietate.....	306
Punct. III. De castitate.....	307
§ III. De partibus integralibus temperantiae	308
§ IV. De partibus potentialibus temperantiae	308
Punct. I. De mansuetudine - - - -	308
Punct. II. De clementia.....	309
Punct. III. De modestia.....	309
I. De humilitate.....	310
II. De studiositate.....	311
III. De modestia morum - - - -	312
IV. De eutrapelia.....	312
V. De modestia cultus.....	312
Dissert. II. De donis Spiritus Sancti.....	313
Pars. I. De donis Spiritus Sancti in genere.....	313
Pars. II. De donis Spiritus Sancti in specie.....	315
Schol. De beatitudinibus et fructibus . . .	317

LIBER II.

De exercitio vitae Christianae seu de cultu virtutum.....	319
Tract. I. De cultu virtutum theologicarum.....	319
Dissert. I. De cultu fidei.....	320
Pars I. De necessitate actus fidei.....	321
Sect. I. De necessitate medii.....	321
Sect. II. De necessitate praecepti.....	324
Cap. I. De praecepto actus interni.....	324
Cap. II. De praecepto actus externi seu professionis fidei	326
Pars II. De peccatis contra fidem.....	330
Sect. I. De peccatis contra praeceptum actus interni .	330
Sect. II. De peccatis contra praeceptum externi . . .	337
Schol. De poenis contra haereticos, apostatas et schismaticos.....	341
Sect. III. De periculis fidei.....	343
Schol. De propagatione fidei.....	345
Dissert. II. De cultu spei.....	347
Pars. I. De necessitate actus spei.....	347
Pars. II. De peccatis contra spem.....	349
Dissert. III. De cultu caritatis.....	352
Pars I. De cultu caritatis generatim.....	352
Pars II. De cultu caritatis Dei.....	354
Pars III. De cultu caritatis sui.....	356
Sect. I. De praecepto caritatis sui.....	356
Sect. II. De peccatis caritati sui oppositis.....	357
Schol. De usu aliquorum nocivorum.....	363
Pars. IV. De cultu caritatis proximi.....	365
Sect. I. De actibus praeceptis.....	365
Cap. I. De actibus praeceptis generatim.....	365
Cap. II. De actibus succurrendi proximo speciatim.	366

Art. I. De eleemosyna.....	368
Art. II. De correptione fraterna.....	371
Art. III. De aliis quibusdam operibus miseri- cordiae spiritualibus	374
Sect. II. De peccatis contra caritatem proximi . . .	375
Cap. I. De peccatis internis.....	375
Schol. De ratione agendi cum inimicis - - - -	376
Cap. II. De peccatis externis.....	378
Art. I. De scandalo.....	378
Art. II. De cooperatione.....	387
§ I. Principia.....	387
§ II. Applicationes.....	390
Punct. I. Cooperationes diversae, spectata diversitate mali, ad quod con- curritur	390
Punct. II. Cooperationes diversae, spec- tata diversa cooperantium conditione.....	395
Art. III. De aliis quibusdam peccatis contra caritatem proximi.....	397
Pars V. De ordine in cultu caritatis . . . -	398
Sect. I. De ordine caritatis inter Deum et creaturam. .	398
Sect. II. De ordine caritatis inter nos et proximos . .	399
Sect. IU. De ordine caritatis inter proximos - - - -	400
Tract. II. De cultu virtutum moralium.....	402
Dissert. I. De praeceptis decalogi.....	402
Pars I. De I praecepto Decalogi.....	404
Sect. I. De actibus praescriptis.....	405
Cap. I. De devotione.....	405
Cap. II. De oratione.....	406
Art. I. De oratione meditativa.....	407
Art. II. De oratione deprecativa.....	407
Cap. IU- De adoratione.....	412
Sect. II- De vitiis oppositis.....	412
Cap. I- De superstitione.....	413
Art. I. De cultu vitioso Dei.....	413
Art. II. De cultu vitioso creaturae - - - -	414
§ I. De idolatria.....	414
§ II. De superstitiosa observantia. . . .	415
Punct. I. De superstitiosa observantia ge- neratim	415
Punct. II. De superstiosis observantiis speciatim.....	416
Schol. I. De hypnotismo.....	419
Schol. II. De spiritismo.....	420
Cap. II. De irreligiositate.....	421
Art. I. De tentatione Dei.....	422
Art. II. De sacrilegio.....	420

§ I. De sacrilegio generatim.....	423
§ II. De sacrilegiis speciatim.....	424
Punct. I. De sacrilegio personali - - - -	424
Punct. II. De sacrilegio locali.....	426
Punct. III. De sacrilegio reali.....	428
Schol. De poenis contra sacrilegos.....	428
Art. III. De simonia.....	430
Schol. De cultu coelicalarum, imaginum et reli-	
quiarum.....	436
Pars II. De praecepto Decalogi.....	440
Sect. I. De laude.....	440
Cap. I. De utilitate et modis laudandi Deum . . .	440
Cap. H. De peccato laudi maxime opposito seu de	
blasphemia.....	441
Sect. II. De voto.....	446
Cap. I. De notione, divisione et moralitate voti . .	446
Cap. II. De requisitis ad votum.....	447
Cap. III. De obligatione voti.....	451
Cap. IV. De cessatione voti.....	455
Art. I. De cessatione simplici.....	455
Art. II. De irritatione.....	456
Art. III. De suspensione.....	459
Art. IV. De dispensatione.....	460
Art. V. De commutatione.....	462
Schol. De votis reservatis	463
Sect. III. De iuramento.....	466
Cap. I. De iuramento generatim.....	466
Cap. II. De iuramento promissorio speciatim . . .	470
Schol. De iuramento ficto.....	474
Sect. IV. De adiuratione.....	475
Pars III. De III praecepto Decalogi.....	477
Sect. I. De Missa audienda.....	478
Sect. II. De cessatione ab operibus servilibus - - - -	483
Pars IV. De IV praecepto Decalogi.....	487
Sect. I. De officiis filiorum erga parentes.....	487
Sect. II. De officiis parentum erga filios.....	490
Schol. I. De scholis acatholicis.....	494
Schol. II. De coëducatione.....	496
Sect. III. De officiis mutuis tam aliorum consanguineo-	
rum quam coniugum.....	496
Schol. De emancipatione mulierum.....	498
Sect. IV. De officiis herorum et famulorum domestico-	
rum	499
Sect. V. De officiis patronorum et famulorum non do-	
mesticorum seu operariorum.....	500
Sect. VI. De officiis magistrorum et discipulorum . .	502
Sect. VII. De officiis principum civilium et subditorum	503
Sect. VIII. De officiis electorum et deputatorum. . .	505

II. De praescriptione acquisitiva. . . .	558
III. De praescriptione liberativa. . . .	560
Schol. De praescriptione pro bonis ecclesiasticis .	561
Punct. V. De successione hereditaria . . .	562
I. De successione hereditaria generatim.	562
II. De successione testamentaria	564
Schol. De legatis.....	565
III. De successione legali seu ab intestato	566
Schol. I. De testamento (et legato) ad causas pias.	567
Schol. II. Monita practica	570
Cap. II. De iustitia commutativa in contractibus. .	570
Art. I. De contractibus generatim - - - -	570
§ I. De notione et divisione contractus . .	570
§ II. De subiecto contractus.....	571
§ III. De obiecto contractus.....	572
Punct. I. De qualitatibus consensus. . . .	574
Punct. II. De obstaculis consensus	575
I. Error	576
II. Metus	578
Schol. Laesio	580
§ IV. De forma extrinseca contractus . . .	580
§ V. De effectibus contractus.....	580
Punct. I. De effectibus contractus sub	
conditione - - - - -	581
Punct II. De effectibus contractus sub	
modo	582
Punct. III. De effectibus contractus ad	
causam	583
Punct. IV. De effectibus contractus ad	
diem	584
Punct. V. De effectibus contractus alter-	
nativi	584
Punct. VI. De effectibus contractus sub	
poena	584
Punct. VII. De effectibus contractus iu-	
ramento firmati	585
Schol. De contractu iure civili irrito	585
Art. II. De contractibus in specie - - - -	586
§ I. De promissione.....	586
§ II. De donatione.....	588
Schol. De donatione ad piam causam.....	590
§ III. De deposito et sequestro.....	591
§ IV. De commodato et precario - - - -	592
§ V. De mutuo	593
Schol. De montibus pietatis et de arcis parsimo-	
niae	598
§ VI. De emptione-venditione.....	598
Punct. I. De emptione-venditione gene-	
ratim	598

Punct. II. De aliquibus emptionibus-ven-	*
ditionibus in specie.	608
Schol. De venditione bonorum ecclesiasticorum .	613
§ VII. De locatione-conductione - - - -	613
Punct. I. De locatione-conductione rerum *	.
Schol. De locatione-conductione rerum ecclesias-	
sticarum.....	614
Punct. II. De locatione operae seu de con-	
tractu operae praestandae . .	615
Schol. De contractu aliquorum servitiorum prae-	
standorum	622
Punct. III. De locatione operis seu de	
contractu operis praestandi .	623
Schol. De labore.....	624
§ VIII. De censu.....	624
§ IX. De contractu societatis.....	625
§ X. De mandato et negotiorum gestione .	626
§ XI. De cambio.....	627
§ XII. De contractibus aleatoriis - - - -	628
Punct. I. De assecuratione.....	628
Punct. II. De ludo.....	629
Punct. III. De sponsione.....	630
Punct. IV. De sortitione.....	631
Punct. V. De lusibus bursae.....	631
Punct. VI. De transactione et de compro-	
misso	632
§ XIII. De contractibus subsidiariis . . .	632
Punct. I. De fideiussione.....	632
Punct. II. De pignore.....	633
Punct. III. De hypotheca.....	633
Schol. De alienatione rerum ecclesiasticarum . .	634
Sect. II- De iniustitia et de restitutione.....	636
Cap. I. De iniustitia in communi.....	637
Cap. II. De restitutione in communi.....	638
Art. I. Notio, obligatio et tituli restitutionis.	638
Art. II. Subiectum et obiectum restitutionis .	639
§ I. De iniustis possessoribus.....	639
Punct. I. De possessore bonae fidei . .	640
Punct. II. De possessore malae fidei . .	642
Punct. III. De possessore dubiae fidei .	644
§ II. De eis, qui mere damnum intulerunt.	645
§ III. De eis, qui alium a bono consequen-	
do impediunt.....	649
§ IV. De eis, qui ad iniustitiam cooperan-	
tur.....	651
Punct. I. De cooperantibus positive . . .	651
I. De mandante.....	652
II. De consulente.....	652
III. De consentiente.....	654

IV. De palpone.....	655
V. De receptore.....	655
VI. De participante.....	655
Punct. II. De cooperantibus negative . .	656
Punct. III. De mensura et ordine, quo cooperatores ad restitutionem tenentur.....	658
Schol. I. De damnificatore dubio	661
Schol. II. De culpa iuridica; item de contractu vel lege interveniente.....	661
Art. III. Persona, cui restituendum - - -	662
Schol. De casu, quo quis omnibus debitoribus sa- tisfacere nequit.....	664
Art. IV. Tempus restitutionis.....	666
Art. V. Locus restitutionis.....	667
Art. VI. Modus restitutionis.....	668
Art. VII. Causae exstinguentes vel suspen- dentes obligationemrestitutionis.	669
§ I. Causae exstinguentes obligationem . .	669
§ II. Causae suspendentes obligationem . .	671
Schol. De iuridica solutionis dilatione, de ces- sione voluntaria bonorum et de cessione fori	-673
Cap. III. De iniustitia et restitutione in particula- ribus	674
Art. I. De bonisfortunae.....	674
§ I. De furto.....	675
Punct. I. De furto ingenere.....	675
Punct. II. De furtis minutis in specie . .	678
Punct. III. De causis excusantibus abla- tionem rei alienae - - -	680
Punct. IV. De mera damnificatione in bonis fortunae	682
Art. II. De bonis corporis.....	683
Art. III. De bonis animi.....	685
Art. IV. De bono castitatis etpudicitiae . .	686
§ I. De stupro.....	686
Schol. De obligatione stupratoris et stupratae respectu prolis.....	689
§ II. De adulterio.....	689
Art. V. De bono famae, honoris, secreti et veritatis	691
App. I. De iustitia distributiva . .	691
App. II. De iustitia legali - - -	693
I. De tributis.....	693
II. De tributo sucessionis . . .	697
III. De servitio militari . . .	698
IV. De aliarum legum socialium observatione	699

Schol. De emptione et venditione obligationum et actionum.....	781
Art. III. De officio recitandi horas canonicas speciatim	783
§ I. De obiecto praecepti.....	784
Punct. I. De materia recitanda - - - -	784
Punct. II. De tempore et modo recitandi .	785
§ II. De subiecto praecepti.....	789
§ III. De obligatione praecepti.....	790
§ IV. De causis excusantibus ab obligatione	792
Schol. I. De recitatione choralis.....	794
Schol. II. De recitatione cum socio.....	796
Cap. II. De officiis aliquorum clericorum speciatim.	797
Art. I. De officiis beneficiariorum in gene- rali	797
Art. II. De officiis parochorum in particu- lari	799
Art. III. De officiis auxiliariorum paro- chorum in particulari.....	804
ParsIII. De officiis religiosorum.....	805
SeCt. I. Notanda praevia.....	805
Cap. I. De statu religioso.....	805
Cap. II. De religione.....	808
Cap. III. De admissione in religionem.....	811
Art. I. De vocatione ad religionem . . .	811
Art. II. De ipsa admissione in religionem .	813
§ I. De postulatu.....	814
§ II. De novitiatu.....	815
§ III. De professione religiosa - - - -	820
Schol. De professione in periculo mortis. . .	822
Sect. II- De officiis religiosorum.....	823
Cap. I. De officiis substantialibus religiosorum . .	823
Art. I. De studio consequendae perfectionis	823
Art. II. De observantia votorum - - - -	824
§ I. De voto paupertatis.....	824
Schol. De vita communi.....	831
§ II. De voto castitatis.....	832
§ III. De voto obedientiae.....	833
Art. III. De observantia regularum et con- stitutionum	835
Cap. II. De aliis quibusdam officiis.....	83/
Schol. De religiosorum privilegiis.....	841